

નવાં નીકળેલાં પુસ્તકો

૧-શ્રીજ્ઞાનેશ્વરીભગવદ્ ગીતાની નવી આવૃત્તિ

શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્ગીતાની બીજી આવૃત્તિ ગયા વર્ષમાં નીકળીને થોડાજ માસમાં ખપી જવાથી સેંકડો જણને એ પુસ્તક નહિ મળેલું. ઈશ્વરકૃપાથી હવે તેની ત્રીજી આવૃત્તિ તૈયાર થઈ ચૂકી છે. આ ત્રીજી આવૃત્તિમાં બનતું સંશોધન કરવામાં આવ્યું છે, અને બીજી આવૃત્તિના ધોરણેજ તે છપાઈ છે. એવું કદ ૫૫x૮ નાં પૃષ્ઠ ૭૦૦ ઉપરાંતનું, પૂઠાં પાકાં કાપડી, તથા મૂલ્ય અમદાવાદમાં રૂ. ૨૫ અને રેશમી પૂઠા સાથે રૂ. ૩) રાખવામાં આવ્યું છે. મુબઈ અને બીજાં સ્થળો માટે તેનું મુદ્ર્ય અનુક્રમે રૂ. ત્રણ અને સવાત્રણ છે. પો. જૂદું.

દિવાળી સુધી અમદાવાદ તેમજ મુંબઈમાં ચાર આના ઓછા લેવાશે.

૨-શ્રી ભજનસાગર-૧૨મી આવૃત્તિ

ભજનસાગરની છૂટી બે આવૃત્તિઓ આગળ આ સંસ્થા તરફથી નીકળી હતી. એ પછી એની બીજી પણ અનેક આવૃત્તિઓ એ પુસ્તકના પ્રયોજક-મુંબઈ નરનારાયણના મંદીરની ભજનમંડળીના ઉપદેશક ભક્તરાજ શ્રી જહવજીભાઈએ પ્રસિદ્ધ કરાવી હતી. જેમ જેમ આવૃત્તિઓ નીકળતી ગઈ તેમ તેમ તેઓ તેમાં અનેક ઉત્તમ ભજનો, લાવણીઓ વગેરે પણ ઉમેરતા રહ્યા છે અને પુસ્તકનું કદ વધતું ચાલ્યું છે; પરંતુ મોટી સંખ્યામાં વખતો વખત છપાવવા વેચવાની વ્યવસ્થાને અભાવે આ પુસ્તક (તેની છેલ્લી ૧૧ મી આવૃત્તિ) તેનું છાપેલું મૂલ્ય રૂ. ૧૫ આપવા છતાં પણ જોને જોઈએ તેને છૂટથી મળી શકતું નહિ. આ અગવડ દૂર થઈ પુસ્તક સર્વ કોઈને સ્વસ્થ મૂલ્યે અને છૂટથી મળી શકે એથી શ્રીજહવજી મહારાજ પણ રાજ હોવાથી આ આવૃત્તિ આ સંસ્થાએ પ્રસિદ્ધ કરી છે; અને હવે પછી પણ જરૂર જણાશે તેમ તેમ તેની આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ કરવા ધારી છે.

આ આવૃત્તિનું કદ ધંચપ૫x૮ નું, કાગળો જાડા-મજબૂત-સ્વદેશી, અક્ષર મોટા, પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૦૦ ની, તથા પૂઠું પાકું કાપડી હોવા છતાં મૂલ્ય માત્ર ૧૦ અને મુંબઈ વગેરે બહારનાં સ્થળો માટે ૧૨ છે દિવાળી સુધી એક આના ઓછા લેવાશે

દિવાળી સુધીમાં નીકળશે

અખાની વાહુડી-નવી આવૃત્તિ

ગિરીવરકૃત નૃસિંહ રામાયણ.

બકિમ તિમંતમાલા

ભારતના ગીરતો-નવી આવૃત્તિ

મહા-અકબર-નવી આવૃત્તિ

નિવેદન

વિવિધ પ્રકારના ૧૧૧ થી ૧૧૬ માં જાણે કાન્ધારી મહાનરેદ્રમજાને પોતાના પોતાના પાટનું આ વિશ્વનું જ્ઞાનના પાઠશાળાઓની મેવામાં મધ્યમ રજુ થાય છે

અગાઉ મુવન ૧૯૭૦ માં આજ પ્રકારના પાઠશાળાઓ જાન્યવરના ૧ મેમ્બરની જે મહિમા ચિત્રિત અપાયું હતું, તેમાં નહિ આવેલા એવા અનેક આર્થિક પ્રસંગો, અમરદ વર્ણનો અને બીજા જાણીતા લેખો પ્રકાશ દર્શાવેલા આ ચિત્રમાં સમાવેશી હોવાથી આજના ચિત્ર કરતાં આજ કદ નેમ આરજી થયું છે, તેમ તેની ખતોર જાણના અને ઉપકારકતા પણ તેટલી જ વધી છે કદાચ આજે અદ્યતન નવશક્યાઓ કરતાં આજે ખરી દર્શાવેલાવાળાં આર્થિક, અને ઉચ્ચ ભાવોને જાણે તેનાં જીવનચરિત્રોના વચિનમાં જે દિલ રહેલું છે, તે સરકારી પાઠોને સમજાવવું પડે તેમ નથી આમણા સંસ્થિત ચિત્રની શ્રીમંત્રમાં તેના મૂળ સેખક શીખત ઉદ્દેશ્યકારે નરોમરી નેપોલિયનના જીવનચરિત્રની ઉપકારકતા તેમજ તેના વિશ્વનું જ્ઞાનની વિશિષ્ટતા વર્ણવનાં લખ્યું છે કે —

“જાપાનની પાઠશાળાઓમાં મૌથી પ્રથમ અભ્યાસનું પુસ્તક નેપોલિયન જોનાપા “ હનું જીવનચરિત્ર ગણાય છે આ અસાધારણ મહાપુરુષનું જીવનચરિત્ર છે પણ “ જોનુજ જોનુ અધ્યયન પ્રત્યેક જાણક, યુવા અને જૂદા પુરો અવસ્થા કરવું જોઈએ

x x x x x x x

“ ઉક્ત જીવનનાં વીસ પચીસ વર્ષ એવી અસાધારણ ઘટનાઓથી ભરેલાં છે કે મીકુ- “ મરનું મેળવ્યા વગર તેનો ઇતિહાસ વર્ણવવામાં આવે તોપણ દાહના પુસ્તકથી ‘ તેમજ દશગણો મોટા યાયા નેપોલિયનનું જીવનચરિત્ર આ પુસ્તક જેવડા દશ ભાગોમાં ‘ લખનાર સર લોર્ડર રોઈને દાહજી પૂઝ્યું કે તમે આવું લાંબું જીવનચરિત્ર કેમ “ લખ્યું ? ત્યારે તેમજે જવાબ આપ્યો કે, એથી નાનું લખવાનો મારી પાસે વખત “ ન હોતો ! + + ‘ લોર્ડ રોઈનરે જીવન સેન્ટ હેલેનાની કેલુજ જ્ઞાત લખ્યું છે, તોપણ તે પુસ્તક “ આના અર્ધો ભાગ જેટલું થયું છે, + + “ જો આ ચરિત્રને દાહના કદ કરતાં પાંચ છ ગણા મોટા કદમાં તૈયાર કરવામાં આવે

“ તો તેની મનોરંજકતા પણ આથી પાંચ છ ગણી વધી જાય, કેમકે આ પુરુષના
 “ ચરિત્રની ઘટનાઓ જેટલી પણ સવિસ્તર અને પરિપૂર્ણ રીતે ચિતરવામાં આવે,
 “ તેટલે અંશે તે ચરિત્ર વધારે મનોરંજક થઈ પડે તેવું છે. ” x x

નેપોલિયનના દુશ્મનોએ પણ તેના અનેક ચરિત્ર લખ્યાં છે અને મિત્રોએ પણ
 તેના અનેક ચરિત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે; પરંતુ સહૃદય પાઠકોનો એવો મત છે કે
 નેપોલિયનના લક્ષ્મી જે. એમ. સી. ઍબટના કરતાં સાફ ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં મળતું નથી.
 શત્રુ પક્ષના લેખકોવિષે શ્રીયુત ઇંદ્ર પોતાની ભૂમિકામાં હુંકમાં ઠીકજ કહે છે કે:-

“અંગ્રેજ ઇતિહાસ લેખકો તો નેપોલિયનનું ચરિત્ર લખતી વખતે પણ જાણે
 “ તેની સાથે લઢવા બેઠા હોય, અને જાણે કે તેમના વિરોધી લેખથી નેપોલિયનની
 “ સેનાનો નાશ થઈ જવાનો હોય ! એવીજ કલ્પનાથી તેના જીવનનું આલેખન
 “ કરતા દેખાય છે. ગોલ્ડસ્મીથ, સર વોલ્ટર સ્કૉટ, આદિના ગ્રન્થો તો નેપોલિ-
 “ યનની વિરુદ્ધમાં જવાળામુખી પહાડનું જ કાર્ય કરી રહ્યા હોય એવા છે. તેમાં તેની
 “ સર્વ ખરાબ વાતોને આગળ કરીને, સારી બાબતોને છુપાવવાની કોશીશ કરતાં સાધા-
 “ રણુ સત્યની પણ હદ ઝોળંગી જવામાં આવી છે. કાંઈ કાંઈ સ્થળે તો સત્યનું
 “ હનન કરીને પણ એ લોકોએ નેપોલિયનના ચરિત્રને કાળું ચિતરવાનો બન્યો
 “ તેટલો યત્ન કર્યો છે.”

અમેરિકાના એક આગલા જગપ્રસિદ્ધ પ્રેસિડન્ટ ઠીકજ કહ્યું છે કે,-કેટલાક સમય
 માટે બધાઓને પણ છેતરી શકાય; અને કેટલાકોને બધા વખત માટે પણ છેતરી
 શકાય; પરંતુ બધાઓને બધા વખત માટે તો કોઈ નજ છેતરી શકે.
 નેપોલિયનની બાબતમાં પણ એમજ થયું છે. રોમેરોમમાં પ્રસરી ગયેલા દ્વેષને લીધે
 એ અસામાન્ય મહાપુરુષને અધમ મનુષ્યમાં ગણાવવાનું અનેક લેખકોએ લખ્યા
 કર્યું; પણ છેવટે ઉપરોક્ત ઍબટ મહારાજે તેના મહાન હેતુઓ, ઉત્તમ શુણ્ણ અને
 અસામાન્ય કૃતિઓને સ્પષ્ટ રૂપમાં રજુ કરીને, તેમજ દ્વેષમૂલક આરોપોના સચોટ
 રદીયા આપીને તેના જીવનપર જે પ્રકાશ પાડ્યો, તેથી છેવટે તેના સાંકડા હૃદયના
 વિરોધીઓની હલકાઇઓજ ઇતિહાસનાં પૃષ્ઠોપર કાળા અક્ષરે નોંધાવાને તરી આવી છે !

ઉપરોક્ત મહારાજ ઍબટના ગ્રંથના સારાંશરૂપે, પરંતુ પદ્ધતિમાં કેટલોક ફેરફાર
 કરીને બંગાળીમાં શ્રીયુત બંકિમચંદ્ર લાહિરી બી. એલ. તરફથી નેપોલિયનનું
 જે ચરિત્ર છપાયું હતું, તેનોજ સીધો અનુવાદ કરાવવાની પ્રથમ ધારણા હતી.
 પરંતુ ઍબટ કૃત અંગ્રેજી ગ્રંથ અવલોક્યા પછી લાંબ નર્મદાશંકરને એમ લાગ્યું
 કે આવા ગ્રંથનો વિસ્તાર ભલે વધે, પરંતુ ઍબટના ગ્રંથમાંથી હજી જે પુષ્કળ
 સારી સારી બાબતો લેવા જેવી છે તે લખને આ ગ્રંથને જેટલો સંપૂર્ણ બનાવવામાં
 આવે તેટલો તે ઉપયોગી પણ વધુ થાય તેમ છે. માત્ર પુસ્તકનું કદ વધે નહિ

તેટલા સારજ અનેક રમખાંડ અને બોધપ્રદ બાળતો તેમા આવતી અટકે, એ અમીક સામવાથી પછી તે બધુની યોજના મુજબજ આ મથ તેમજો તૈયાર કરવો એમ હતું આ કામ તેમજો ને કાળજીથી બજાવ્યું છે, તેને માટે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે

શ્રીયુત બ્રિટિશર સાહિબીએ પોતાના બગાલી પુસ્તકની શરમા નેપોલિયનના મળપરમા દુકામા ને સરસ ખ્યાલ આપ્યો છે, તેનો સારાનુવાદ નીચે પ્રમાણે છે -

"એગ્રીમંતી સહીના છેલ્લા કાયદામાં ક્રાન્સ દેશમા એક અવનતુ તોફાન પ્રમળ
"વેસથી આવી રહ્યું હતું આજો દેશ ધોર અધિકારમા રૂબી મયો હતો રાજ અને
"હાથી બન્નેનો શિરચ્છેદ કરવામા આવ્યો હતો. અસખ્ય લોકોના પ્રાણુના બિના
"દાન અપાઇ રહ્યા હતાં ગીતિ, નીતિ, વ્યવસ્થા અને સુશ્રુષ્ણતા, એ મર્વનો નાશ
"થયો હતો. મમત્ર દેશમાં ભારે હીલચાલ આવી રહી હતી. આ બીપણ અધિકારમા
"ધન્ય અને ધર્મ, એ તો ઉપદામપાન વસ્તુઓ મણાવા લાગી હતી" અર્થાત્ સર્વના
"મનમાંથી ઈશ્વર અને ધર્મનો ભય જતો રહ્યો હતો ધર્મપ્રચારકોને મારીને હાકી
"શનામાં આવ્યા હતા. પૈસો ન્યા ત્યા અનર્થના કારણરૂપ બની રહ્યો હતો વિશ્વામ
"ધાતકતાનું જાત પૂરેપૂરું જખ્યુ હતું બપર અગજકતાની અરિથપિત્રરમય પૈસા
"ચિક મર્તિ દેશમા ચોતરફ ધુમી ધુમીને નાચી રહી હતી ગાનહીન લોકોના રવે
"અઝાર અને અનિષ્ટ વ્યવહાર પ્રક્રી નીકળીને બીજાઓની સપત્તિ અને પ્રાણ
"નુહા ખુચવી લેવાનું બપર કાનુક આવી રહ્યું હતું સમગ્ર ક્રાન્સમાં એક પણ
"એવી વ્યક્તિ ન હતી કે જે આપત્તિ અને ચિતા સિવાય સમય નાળતી હોય
"રિદ્ર અને નૂર્ખ પ્રજાગણ, ધનમદ, સત્તામદ અને કુલમદવાળાઓની લાંમે સમય
"નુર્ધની સતાવણી અને અત્યાચાર વેરમા પછી અત્યત સાદસમાં આવી જઇને
"પોતાના સપૂર્ણ શરીરબળનો એવો દુરુપયોગ કરવા માંડ્યો હતો કે દેશ જાણે
"કે રસાતાળમાજ પેસી જવાનો માર્ગ શોધી રહ્યો હતો ક્રાન્સમાં આસેતુ આ
"ધોર અત્યાચારનું અવનતુ તોફાનજ આજે ઇતિહાસમાં ક્રાન્સના બપર વિલવ
"(ઉચ્ચપાયસ-કાન્તિ) ના નામથી પ્રખ્યાત છે

છેવે જે મહાપુરુષે પોતાની આઘાતિક પ્રતિભા, અસામાન્ય વીરત્વ અને અદ્
"જુન દૌરસ્તવરે ક્રાન્સને અગજકતા અને રવેઅચારની ધોર યાતનામાંથી છોડા-
"વીને તથા ગસાતળના માર્ગમાંથી પાછો વાળીને વ્યવસ્થા તેમજ નિયમનના શિખરે
"પહોંચાડ્યો હતો, તથા જે પરાક્રમી પુરુષે લોકરક્ષા માટે કટિબદ્ધ થઇને પોતાની
"વીરતાના પ્રભાવથી ક્રાન્સવાસીઓને ચેતના તથા સાચું સમર્પાને તેમને મચુદપર
"તેમજ સુમસ્ત પૃથ્વીમા અમગણ્ય બનાવી દીધા હતા તે પુરુષ નરસરી નેપોલિયન
"બોનાપાર્ટ હતો

નેપોલિયને પોતાના દેશને માટે આત્મમર્મરૂપ કપું પોતાના સ્વાર્થની
"તેણે કાષ્ટ દિવસ દરમિય ન કરી તે જનનાના અધિકારોને માટેજ સદા લડતો રહ્યો

“ પોતાના અધિકારને અર્થહિન રાખવાનો તેણે કદી પ્રયત્ન કર્યો નહીં. મારા આપી
 “ ત્રિગુણાત્મકતાને અનુચરીને તેનામાં પણ માનવોગિન દુર્લભતા થોડી થયી
 “ હશે, તોપણ તે સાહિત્ય, ગણિત, વિજ્ઞાન, દર્શન, માર્ગશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, રણ-
 “ કૌશલ્ય, રાજનીતિ, વગેરે વિષયોમાં તેના સમયનો અર્થપ્રધાન પુરુષ હતો. પુરાણ
 “ સમયના પ્રધાન વીર પુરુષો-ભુલિયસ શિખર વગેરેની ગાથાં તેને બેમાડીએ તો તેની
 “ અસાધારણ પ્રતિભા આગળ એ લોભે ઝાંખાઈ દેખાય. તેનું નિઃકલંક આરિ-
 “ ત્ય, સર્વ વિષયોમાં ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિ, મધુર અને નેતરની વાણી, અતૈકિક વીરતા,
 “ સ્વાર્થરહિત સ્વદેશસેવા, વગેરે સર્વ વાતો મનને મુગ્ધ કરનારી અને અસાધારણ
 “ પ્રતિભાના દર્શાતરૂપ હતી. તેની અનેકવિધ કૌશલ્યો સંકેત મુજે તેની અસાધારણ-
 “ તાની ઘોષણા કરી રહી છે. તે સંસ્કારમાં અનુપમ વીર અને અનેક
 “ દેશોમાં ઘેરઘેર પ્રાતઃસ્મરણીય યજ્ઞ ગયો છે. તેણે કૃત્ય ક્રાન્તવાસીઓની દાદક
 “ ઇચ્છાથી સિંહાસનારૂઢ થઈને પોતાના દેશની ઉન્નતિ માટે પોતાના અસાધારણ
 “ શુણોનો સદુપયોગ કર્યો અને જે ક્રાન્ત દેશમાં ધર્મનો લોપ થયો હતો ત્યાં પુનઃ
 “ ધર્મચરની પૂજા અને ધર્મની સ્થાપના કરી. અતે પણ તે દેશનું દિન સાધવામાં-કલ્પ તે
 “ દેશનું નહિ બલકે સમગ્ર યુરોપ અને સમસ્ત માનવજાતિનું કલ્યાણ સાધવામાંજ
 “ તેણે પોતાની જાતને અર્પણ કરી દીધી. જે નેપોલિયને આ મહાન ઉદ્દેશને બદલે
 “ પોતાના સિંહાસનનેજ મજબૂત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત; તો તેનાથી યુરોપનું
 “ રક્ષણ ન થાત, અને યુરોપનો વૈજ્ઞાનિક દીપક આજે દેદાખમાન થઈને આખી
 “ પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી શકત નહિ.

ઉપરોક્ત વિષયમાં મહાશય અંબડની પણ થોડીક મુદરદોડીઓને આપીશું કે:—

“ હાલના જમાનામાં આપણને એવો રાજા કયાંય જરૂર નહિ કે જેણે પોતાની
 “ અંગત સુખવૈભવની દરકાર ન રાખતાં પોતાના દેશનાજ લલાતે માટે આટલો અન-
 “ ન્યભક્તિભાવ દાખવ્યો હોય. જે ટાઈ ક્રાન્તવાસી નેપોલિયનને આજખતો હતો
 “ તે તેને ચાહતો હતો, અને હવે તેનું સત્ય આરત્ય આખી દુનિયામાં જાણીતું થયું
 “ છે, એટલે પ્રત્યેક દેશનો દરેક સહૃદય માણસ તેને ચાહ્યા વિના રહેશે નહિ.

આવા એક અતિ અસામાન્ય મહા પુરુષનું વૃત્તાંત આ પુસ્તકદ્વારા પાઠકને પ્રાપ્ત
 થાય છે. ચરિત્રનાયકની એકનિષ્ઠ દેશહિતૈષિતા, દેવતાપ્ર કાર્યકુશળતા, ઉત્તમ ઔદાર્ય,
 અગ્નિ નિશ્ચયબળ, અખૂટ આત્મશ્રદ્ધા, અદ્ભુત વિચક્ષણતા, અસામાન્ય શરવીરતા,
 અને સહનશીલતા, સતત કર્તવ્યપરાયણતા, આશ્ચર્યકારક સમયસૂચકતા, સર્વદેશી
 નિદક્તા, વીરચિત ક્ષમાવૃત્તિ, હૃદયની વિશાળતા, વગેરે અનેક અસામાન્ય સદ્ગુણોને
 સ્પષ્ટ અને અસરકારકરીતે આ ગ્રંથ રજુ કરે છે તેમજ ઉન્નતિને પ્રચ્છનાર ટાઈ પણ
 પ્રજાના નાયકો, ધનવાનો, પ્રજાવર્ગ, સમાજસેવકો, ઉપદેશકો, ધર્મચાર્યો, વગેરે સર્વને
 માટે મનન અને અનુસરણ કરવા જેવી બીજી પણ પુષ્કળ બાબતો પૂરી પાડે છે.

આશા જે જે સર્વ અદ્વૈત વાંચનાર જાણવડે, વિવિધ મદદમાળાના આ
મધ્યથી મોટા મધ્યનુ વાચન કરી તેની જાના અને મનોમજાતાથી પ્રભુન મનો,
તેમાં ઠેકઠેકાણેથી નડી આવતુ સિદ્ધાન્ત આપૂર્વક સ્વર્ગમાં ઉનાગો અને જાણનારી
અત્યાગે કાન્તિની અમુક જુથિકામાં પ્રવેશ કરવા તથા અન્ય વધુ ના માત્ર મં
ત્રાની જેવા જે અપૂર્વ દોષવનાર મળ્યો છે, તેન માત્ર પરમકૃપા પ્રગુણ આભાર
માનશે. અમમ પાત્રો અને માનવજાતીઓ પોતાના નાનમારિયને અમમપિત્ર ખીજી
તે અનત કૃપામાગની અધિભક્ષિ કૃપા મેળવે, દોષાત્વના મર્મમાં તેના દાસિયારૂપ
જનાવવાનુ નાભારૂપ પ્રાપ્ત કરે, અને તેના અનત નૈયમ તથા માદાત્મ્ય સંકલ્પ
આન કરીને તેના મચ્ચિદાદય પરને પ્રાપ્ત કરે, એ જાણનાપૂર્વક જનતજ્ઞસત્
અથા. આમ, વિ. મ. ૧૬૮૦ સિદ્ધાન્ત-આખડાન ૬

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	૧ મુ- બાલ્યાવસ્થા	૧
૨	૨ મુ- રાત્રિવિષયનુ પરિચામ	૧૨
૩	૩ મુ- દુલોન સદેરનો ધેરા	૨૬
૪	૪ મુ- ઇલાસિ અને પારિસમા કરેલા પરાક્રમ-૧૭૬૪	૩૩
૫	૫ મુ- સમ ૧૭૬૬	૪૮
૬	૬ મુ- ઇલાસિયન વિગ્રહ ૪૦ મં ૧૭૬૬	૫૫
૭	૭ મુ- આરિદ્રયન સેનાની પૂઠ પક-વી-૧૭૬૬	૬૬
૮	૮ મુ- મદુઆનો ધેરા-૧૭૬૬	૮૧
૯	૯ મુ- મદુઆ પડ્યુ-૧૭૬૭	૯૨
૧૦	૧૦ મુ- આરિદ્રયા ઉપર ચલાઈ અને સધિ ૧૭૬૭	૧૦૬
૧૧	૧૧ મુ- ઇલાસિમા નવયુગ (૧૭૬૭)	૧૧૮
૧૨	૧૨ મુ- મિસર ઉપર સ્વારી-૧૭૬૮	૧૩૦
૧૩	૧૩ મુ- મિરિયા ઉપર ચાલ ૧૭૬૮-૧૭૬૯	૧૫૩
૧૪	૧૪ મુ- નેપોલિયનને ઝેરનો ધેરા ઉપલી લેવો પડ્યો ૧૭૬૯	૧૬૭
૧૫	૧૫ મુ- મિસરથી પારિસમાં પુનરાગમન-૧૭૬૯	૧૮૧
૧૬	૧૬ મુ- ડિરેક્ટરીનો શ્વસ અને નેપોલિયન ક્રાન્તિના પામતખતના પગ થીઆ ઉપર પગ મે છે ૧૭૬૯	૨૦૦

૧૭ મું-	ક્રાન્સમાં નવયુગ	૨૧૪
૧૮ મું-	નેપોલિયનની સલાહમાટે પ્રાર્થના અને તેનો તોછડો અસ્વીકાર...	૨૨૯
૧૯ મું-	આલ્ફ્રેડ ઓળંગી જવું	૨૩૬
૨૦ મું-	મારે-ગોતો સંગ્રામ	૨૪૪
૨૧ મું-	હોહેન્લિન્ડેનનું યુદ્ધ	૨૫૩
૨૨ મું-	ધંજાંડ સાથે સલાહ	૨૬૩
૨૩ મું-	ક્રાન્સમાં જાતીય સુધારણાની યોજના	૨૭૬
૨૪ મું-	નેપોલિયન જીવનપર્યંતનો ફર્સ્ટ કોન્સલ થયો...	૨૮૩
૨૫ મું-	એમેનની સુલેહનો ભંગ	૨૯૩
૨૬ મું-	બોલોનની છાવણી	૩૦૧
૨૭ મું-	યુર્બેન કાવત્રાનો હેવાલ	૩૧૧
૨૮ મું-	નેપોલિયન શહેનશાહ થયો.	૩૨૨
૨૯ મું-	પ્રટાલિયું રાજ્યાસન મળ્યું	૩૩૨
૩૦ મું-	અલ્મનો રણસંગ્રામ	૩૪૨
૩૧ મું-	આસ્ટરલિટ્ઝનું મહાયુદ્ધ	૩૪૯
૩૨ મું-	પરરાજ્યો સાથે મૈત્રી અને ક્રાન્સનો વિસ્તાર...	૩૫૭
૩૩ મું-	જેનાનું યુદ્ધ	૩૬૯
૩૪ મું-	બર્લિનડીકી અને ઈલાઈનું યુદ્ધ	૩૭૭
૩૫ મું-	રશિયામાં ઠેક ફ્રિડલેન્ડ સુધી	૩૮૯
૩૬ મું-	ટિલ્સિટની સલાહ	૪૦૦
૩૭ મું-	નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાય...	૪૦૬
૩૮ મું-	પારીસ નગરીનાં દૃશ્ય	૪૧૭
૩૯ મું-	ડેનિશ રાજધાનીપર અંગ્રેજોએ ચલાવેલો તોપોનો મારો...	૪૨૩
૪૦ મું-	રપેનમાં રાજ્યવિસ્તર	૪૩૦
૪૧ મું-	સંકટમાં વધારો	૪૪૧
૪૨ મું-	શહેનશાહોનું સમલેન	૪૪૭
૪૩ મું-	નેપોલિયન ફરીથી રપેનમાં	૪૫૪
૪૪ મું-	યૂરોપના રાજાઓની નવી એકસ પી...	૪૬૨
૪૫ મું-	‘એકમતનો’ દારણ સંગ્રામ	૪૭૦
૪૬ મું-	વિયેના હતાયું...	૪૭૬
૪૭ મું-	લોબોનો ટાપુ	૪૮૦

૪૮ મુ- વામામનો સમામ	૪૮૮
૪૯ મુ- સહેનશાહ બાલુ જોસેશાહન સાથે છટા છેડા	૫૦૬
૫૦ મુ- આરિદ્રયાની શાહજાદી સાથે લમ	૫૧૧
૫૧ મુ- રતિયા માથે પુન મુદ્દ	૫૧૬
૫૨ મુ- મારકો તરફ પ્રયાણ	૫૨૪
૫૩ મુ- ફ્રેન્ચો મોસ્કોથી પાછા ફર્યા	૫૪૭
૫૪ મુ- લ્યુએન અને જોએનના સમામ	૫૭૨
૫૫ મુ- પુનરાવસોજન	૫૯૪
૫૬ મુ- ડેડન આગળ મેળવેલી વધુ ફતેહ	૬૦૪
૫૭ મુ- સિવિલ આગળ ફ્રેન્ચોની ખુવારી	૬૧૫
૫૮ મુ- વળી લડાઈ શરૂ થઈ	૬૩૦
૫૯ મુ- પારીસ શરૂ થયું	૬૩૭
૬૦ મુ- રાજ્યામન છોડ્યું	૬૪૮
૬૧ મુ- એફમા તરફ પ્રયાણ	૬૬૫
૬૨ મુ- નેપોલિયન એફમામાં	૬૭૫
૬૩ મુ- એફમાથી ફ્રાન્સ	૬૮૪
૬૪ મુ- પુન પારીસમાં	૬૯૨
૬૫ મુ- મિત્રગામઓની યત્નના જેવી ને તેવી	૭૦૦
૬૬ મુ- વોટર્સ	૭૦૬
૬૭ મુ- બીજવારનો રાજ્યત્યાગ	૭૨૪
૬૮ મુ- સહેનશાહ કેદી બન્યો	૭૩૬
૬૯ મુ- મેન્ટ દેનેના	૭૫૧
૭૦ મુ- લોંગવુડમાં પહેલું વય	૭૫૮
૭૧ મુ- કેફુ બીજી તથા ત્રીજી વર્ષ	૭૬૫
૭૨ મુ- કેફુ ચોથું અને પાંચમું વર્ષ	૭૭૩
૭૩ મુ- હેલ્સા દિવસ	૭૮૨
૭૪ મ- સહેનશાહના અસ્થિને માટે માગની	૭૮૪

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૮	ઝોમનું જીવનચરિત્ર	ઝો શબ્દો વાંચવા નહિ.
૮	૮	૧૪ છોકરો	કોષ છોકરો
૩૯	૧૪	જો કથું	તેજો કથું
૪૨	૭	કા	કોષ
૪૫	૨૪	શત્રુને	શત્રુને
૪૬	૧૨	સન્યતું	મૈન્યતું
૪૮	૧	૧૯૭૬	૧૭૯૬
૪૯	૧૫	મતે	મને
૬૭	૧૧	ગારવ	ગૌરવ
૭૧	૧૦	(ઝો	ઝો
૯૨	૯	ખુઝગ	ખુઝર્ગ
૯૫	૩	મેળવ્યા	મેળવ્યા પછી
૧૦૬	૫	તવારખ	તવારિખ
૧૧૦	૧૪	સાથી	સાથી
૧૧૦	૨૮	અરિત્રનો	ચરિત્રનો
૧૩૬	૮	પાર્વાત્ય	પૌર્વાત્ય
૧૪૩	૨૬	પોતાન	પોતાના
૧૪૬	૨૧	વ્યપારનું	વ્યાપારનું
૧૪૬	૨૫	સાર્વભામ	સાર્વભામ
૧૪૬	૩૩	અધ્યું	આધ્યું
૧૫૦	૬	નોકા	નોકા
૧૫૩	૬	સન્યના	સૈન્યના
૧૮૦	૧૨	અલ્પાક્રિક	અલ્પૌક્રિક
૧૮૦	૧૬	નાકાઓની	નોકાઓની
૧૮૪	૩૦	પ્રેમથીજે	પ્રેમથીજ
૧૮૫	૧૮	યું	ચયું
૨૦૨	૧૨	સેનાપતની	સેનાપતિની
૨૧૫	૧૬	વખતે	વખતે
૨૧૫	૧૮	ઉમેદવારતે	ઉમેદવારને
૨૩૬	૧૨	અદનળક	અદળક

૨૩૮	૨૦	ગજના	ગજના
૨૫૬	૨૪	લખનારની	પત્ર લખનારની
૨૫૭	૮	નાકાબળ	નાકાબળ
૨૮૬	૨૧	કીર્તિમા	કીર્તિમા
૨૬૦	૭	કીર્તિમા	કીર્તિમા
૨૬૫	૨૫	આઘોગિક	ઔઘોગિક
૨૬૮	૨	નૈકસૈન્ય	નૈકસૈન્ય
૩૦૭	૮	નાકાધિપતિનો	નાકાધિપતિનો
૩૨૧	૧૦	એન્ડીને	એન્ડીને
૩૩૬	૨૪	નાકાસૈન્ય	નાકાસૈન્ય
૩૩૭	૩	નાકાસૈન્યાધિપતિ	નાકાસૈન્યાધિપતિ
૩૪૭	૨૨	કર્ણ	કર્ણ
૩૫૧	૨૬	શાઈ	શાઈ
૩૬૪	૪	હતો હતો	હતો
૩૬૫	૩૨	ગુર્કસ્તાના	ગુર્કસ્તાન
૩૮૩	૩૦	નદ	નદિ
૪૧૦	૧૯	લિસ્લેટની	લિસ્લેટની
૪૧૯	૨૮	લત્તાઓને	લત્તાઓને
૪૨૧	૩૦	સાધે	સાધે
૪૨૬	૦૩	તો	તે
૪૪૧	૨૦	આપવામાં	આપવામાં આવી
૪૪૯	છેદની	અનાકિક	અનાકિક
૪૫૦	૧૮	માડવા	ખેમાડવા
૮૬૬	૨૩	અનાકિક	અનાકિક
૪૭૮	૨૧	સગદાને	મરદારને
૪૭૮	૨૦	માથી	માથી
૪૮૭	૨૨	નેપોસિય	નેપોસિયન
૫૦૪	૭	બને	બતો
૫૨૦	૩	હરમ્મી	હરમ્મી
૫૨૧	૧૪	ઉમરાવવચ	ઉમરાવવચ
૫૨૭	૨૮	વારનોના	વારનોના
૫૪૧	૧૧	એકાએક	એકાએક
૫૫૮	૨૬	નવ	સપ્ત

૫૫૭	૫	સાથી	સૌથી
૫૬૦	૧૮	સાથી	સૌથી
૫૬૫	૪	સૂચવા	સૂચવ્યા
૫૭૬	૧૭	નાકાબજ	નાકાબજ
૫૮૧	૨	શાર્યના	શૌર્યના
૫૮૧	૨૦	એલ્ય	એલ્યા
૫૮૨	૧૯	આપવતું	આપવાતું
૫૮૬	છેલ્લી	લડવાતી	લડવાની
૫૯૬	૨૨-૨૩	આ લીટીઓમાંથી નીચલું લખાણ છેકી નાખવું કે જોઈ પણ કામમાં વિજય મેળવવાની ચાત્રી, તેના અંગતું દરેક કામ એક પછી એ કળનાજ નહિ.	
૫૯૪	૧૭	સાથી	સૌથી
૬૦૫	૨૯	મૈન્ય	મૈન્ય
૬૦૬	૨૨	અને અને	અને
૬૧૫	૧૯	એલ્ય	એલ્યા
૬૧૭	૧૫	"	"
૬૧૭	૨૦	"	"
૬૧૮	૨૩	અલૌકિક	અલૌકિક
૬૨૧	છેલ્લી	યુદ્ધકાશત્ય	યુદ્ધકાશત્ય
૬૨૪	૧૧	તું	હતું
૬૨૪	૧૪	ક્રાંતકા	ધગકા
૬૨૪	૧૫	વા	થવા
૬૩૪	૧૦	સાને	સાને
૬૮૦	૨૭	અશ્રર્થ	આશ્રર્થ
૬૮૫	૬૩	દર્શન	દાર્શન
૬૮૫	૧૮	માનદાશ્રયથી	માનદાશ્રયથી
૬૮૯	૨૩	માને	માને
૭૩૩	૬	મા	મા
૭૪૩	૮	થયા	થવા
૭૬૦	૧૯	મમ	મમે
૭૬૪	૨	જનરલ	કે જનરલ
૭૬૬	૧૨	પ્રાદ	પ્રાદ
૭૭૬	૨૨	એવું	એવું)
૭૭૭	૧૭	નાશન્યવહારને	નાશન્યવહારને

ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિ

(નેપોલિયનનું પરિત્ર રાજ થાય તે પૂર્વે ફ્રાન્સની તે સમયની તેમજ તેની પૂર્વની સ્થિતિ બલુવાની જગ્ગ દેવાથી અને આ સરવાળે અમારૂં પ્રકટ કરેલા સ્તંભનું ઉદ્ભવ-કારણ સારવાળા સક્ષિપ્ત રિતનું પહેલું પ્રકરણ વિષયને લગતું દેવાથી આ નીચે તે આપવામાં આવ્યું છે સંપાદક)

રાજ્યક્રાન્તિની તૈયારી

अपि प्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् । मवभूति ।

“પ્રવાર પણ રોવા માટે છે, અને વજ્ર જેવું હૃદય પણ વિરીજી શકાય છે.”

લુદ્ધિમાન પુરુષોનું એ કથન છે કે, આ સસારમાં, વિના પ્રયોજનને કાંઈ પણ ક્રિયા થતી નથી. કંઈ પણ ઉદ્દેશ વગર, એક તણખનું પણ તોડી શકાતું નથી. ત્યાર પછી અતુલ સક્રિયતાના પગભાત્માની સૃષ્ટિમાં, કાંઈ પણ નિરર્થક બાબત કેમ બની શકે? જ્યારે અને નાની નાની ક્રિયાઓને બાજુએ મૂકીને, સસારની મોટી મોટી બાબતોપર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે અમને આ કથનમાં એથી પણ વધુ સત્ય માત્રમ પડે છે. લુદ્ધિમાન પુરુષોએ, મહાભારત યોધ બને યત્નોથી એમ સિદ્ધ કર્યા હતાંકે કરી છે કે, સસારની રમખાણો પર જે અદ્ભુત નાટ્યપ્રયોગ થઈ ચૂકો છે, —જે આશ્ચર્યકારક તથા અસાધારણ ઘટનાઓ બનતી માત્રમ પડે છે, તે મર્વ સમારણ હોવાનું જણાય છે—‘પ્રયોજન નહિ જે પરિસ્થિતિ તથા કાળચક્રમાં એવા પ્રસંગનું આગમન થાય છે, ત્યાં તેની જરૂર હોય છે. તે સિવાય તે ઘટનાચક્ર અમવિદીત પ્રતીત થઈ મથાવત કાર્ય કરી શકતું નથી, અને વિધિની ઇચ્છા પણ ત્યારેજ પૂર્ણ થાય છે. ઉભા પ્રસંગ કોઈને પ્રિય લાગે કે અપ્રિય, પરંતુ તેની આવશ્યકતા અને સમારણતામાં લેણપણ સંદેહ રાખવો નિરર્થક છે. પુણ્ય ખીસે છે તે પૂર્વે કળાના રૂપમાં બહાર આવે છે, એ સૃષ્ટિકર્મ શું બતાવે છે? કાંઈ પણ પુરુષ એમ ઈચ્છતો નથી કે સુદર પુષ્પનું રચાન તેવા મૈદર્ધથી રહિત એક કળાને પ્રથમ પ્રાપ્ત થાય. સર્વની એજ ઈચ્છા હોય છે કે પુષ્પ ક્યારે ખીસે અને અમે તેના બોમ્બા થઈએ! પરંતુ એ અભિનાયા ઉચિત નથી કળા ન હોય તો ફૂલની આશાજ વ્યર્થ છે. અર્થાત્ જેમ કળાની અનિચ્છા, ખીસેલા પુષ્પના આનંદથી મનુષ્યને વચિત રાખે છે, તેવીજ રીતે પ્રતિકૂળ ઘટનાઓની અનિચ્છા, આપણને અનુકૂળ સુખોથી વિમુખ રાખે છે. આજે પ્રતિકૂળ સન્ન-ગોને વ્યર્થ નહિ, પરંતુ સાર્થક સમજવાયોગ્ય છે.

હવે હું આપની સમક્ષ એક મહાભારત ઘટના રજુ કરું છું. એક જોતું જીવન-ચરિત્ર હું આપની પાસે મૂકવા માગું છું, કે જે એક મહાન ઘટનાગ્રસ્તું અંગ હોવા છતાં, તેનું થોડે થોડે નિરીક્ષણ કરવું એ જોશું મદદરતું નથી. આ ઘટના તે નેપોલિયન બોનાપાર્ટનું સુપ્રમિદ્ધ જીવનચરિત્ર છે. નેપોલિયનનું જીવનચરિત્ર યુરોપજ નહિ પરંતુ સમસ્ત સંસારના ઇતિહાસોમાં, એક અમાધારણ બનાવ છે, એમ આ પુસ્તક વાંચ્યા પછી આપને અવરજ સમજરો. જ્યાં કાંઈ સાધારણ ઘટના પણ, વિના પ્રયોજને બની શકતી નથી, ત્યારે નેપોલિયનના જીવન જેવો મહાન બનાવ નિષ્કારણ હોય એ સર્વથા અસંભવિત છે.

અત્રે એ પ્રશ્ન થશે કે, નેપોલિયનની આ સંગ્રામમાં શું જરૂર હતી ? પરમાત્માએ એદ્વારા સૃષ્ટિપર શું ઉપકારો કરવા ધાર્યા હતા ? એનો જવાબ આપવા માટે, કેવા સંજોગોમાં તેનો જન્મ થયો હતો ? એ આપણે પ્રથમ જોવું પડશે. એ સમયે કયા વસ્તુની જરૂર હતી ? અને નેપોલિયનના જન્મથી તે ખામી દૂર થઈ હતી કે કેમ ? જો તેમ બન્યું હોય તોજ નેપોલિયનની હસ્તી સપ્રયોજન હતી, અને તે ઘટના ઈશ્વરપ્રેરિત હોવી જોઈએ એમ માનવું જોઈએ. અન્યથા નહિ.

ઉક્ત વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખીનેજ, નેપોલિયનના ચરિત્રસંબંધી કંઈ પણ હૃદયેષ કરવા પૂર્વે, જે ભૂમિમાં નેપોલિયનનો જન્મ થયો હતો, તે ફ્રાન્સ દેશની તે સમયની સ્થિતિ કેવી હતી ? તેનો પ્રથમ ખ્યાલ આપવાનું મેં ઉચિત ધાર્યું છે. જે પ્રસંગે ફ્રાન્સમાં રાજ્યકાન્તિનો અગ્નિ ચારે બાલુએ સળગી ઉઠ્યો હતો, તે સમયથી નેપોલિયનના વાસ્તવિક જીવનનો આરંભ થાય છે. એ સમયે જૂના જમાનાના રાજકીય તથા ધાર્મિક વિચારો લોકોના હૃદયમાંથી ખીલકુલ નીકળી ગયા હતા. “જેવળ રાજનજ સમસ્ત પ્રજાના જીવન તથા એ સંપત્તિનો સંપૂર્ણ અધિકારી છે” એવા વિચારવાળું પ્રાચીન એકસત્તાત્મક રાજ્યબળ એ સમયે સર્વથા નષ્ટ થઈ ચૂક્યું હતું. તે ક્રીશ્ચીયન ધર્મ જેણે એક વખત ફ્રેન્ચ પ્રજાના હૃદયપર સંપૂર્ણ અધિકાર પ્રાપ્ત કરીને તેની વૃદ્ધિપર સીલ માર્યું હતું ! તે પણ આ સમયે ધૂળધાણી થઈ ગયો હતો. મોટા મોટા ઠાકોરો અને જમીનદાર લોકો જે એક વખત રાજનો જમણો હાથ ગણાતા તથા સર્વ સાધારણ ઉપર પોતાનો અખંડિત અધિકાર હોવાનું માની અક્રૂર ફરતા હતા, તેઓ સર્વે પોતાનો જીવ પડીકે બાંધીને ફ્રાન્સની હદ બહાર જઈ બેઠા હતા, અને આરોપીઓની માફક પોતાનો ગ્રાણ બચાવવાની કીકરમાં પડ્યા હતા. દુકામાં પ્રાચીનકાળનો સર્વ રંગ બદલાઈ ગયો હતો. પ્રથમ રાજ અને સરદારોજ જે રાજ્યના માલિક હતા તે રાજ્ય હવે પ્રજાનું થઈ પડ્યું હતું. “બાબા વાક્યં પ્રમાણુમ્” એ સૂત્રની જગાએ, તર્ક-શક્તિને પ્રાધાન્ય મળ્યું હતું, અને ફ્રાન્સ તે સમયે એક નવા યુગમાંથી પસાર થતું હતું.

આ રાજ્યકાન્તિ, કેવળ ક્રાન્તિ માટે નહિ, પરંતુ સમગ્રન યુરોપને માટે એટલી જરૂરની હતી કે તેને યુરોપના ઇતિહાસમાં હમેશાં ખામ રચના આપવામાં આવે છે જે કાન્તિને એટલી બધી પ્રધાનતા આપવામાં આવે છે, જે કાન્તિએ એક સૈદ્ધાંત એવા બામમા આખા ક્રાન્સ દેશની કાયા ચલવી નાખી, અને નેપોલિયનનું મમરત જીવન જે કાન્તિનો એક ખડમાત્ર છે, તે કાન્તિ તે શું હતી ? તથા શું કારણથી અને કેવી રીતે થઈ ? એ સબધી પણ વાચકોને કંઈક જ્ઞાન આપવું એ બહુજ રાચક અને આવશ્યક થઈ પડશે.

સેક્ટો વર્ષ પૂર્વે ક્રાન્સમાં જોર્જોન વલના રાજ્યો રાજ્ય કરતા હતા એ-વરનો સ્પષ્ટ નામનો જાદુનો ગાળ ૧૭ માં મંડાની મધ્યમાં ક્રાન્સની ગાંધીપર આવ્યો આ એક બહુજ વિચિત્ર રાજ્ય હતો પોતે બહુજ પ્રમળ પરંતુ નીચ વિચારનો હતો આ રાજ્ય ક્રાન્સની હદ વધારવાની તૃણથી વ્યાકુળ થઈને સમગ્ર યુરોપમાં પાંચમ મચાવી ગયો હતો પરંતુ તે પોતાની પ્રજાના સુખની લેશ પણ કાળજી રાખતો નહોતો મુદ્દ માટે કંઈ દ્રવ્યની જરૂર પડે તો પોતાની દરિદ્ર પ્રજા-પર તે વગર વિચારે પશાધક કર નાખતો હતો આગ મુદ્દ-વિજયથી માગી પ્રજાને શું ભાગ વા હાનિ કાપ ૥ તેનો તે કદી પણ વિચાર કરતો નહોતો એના મમ ધમા ક્રાન્સની રાજ્યમર્ષાદા જોષએ તેટલી વધી મધ હોય તોપણ તે દુર્ભાગી દેશ ગરીબ તથા દુ પી અનુબોધી બગવુ બની ગો હતો ક્રાન્સ દેશ એ સમયે જાણે એક દુ પીઓનું દોગપીટલ ટાપ તેણે તે મમયે પ્રતીત થતો હતો સ્પર્ધના મુદ્દ તો ક્રાન્સની બહાર થતાં હતાં, પરંતુ તેના ધા તો ક્રાન્સની પ્રજાપરજ પડતા હતા, કારણ કે એક બાજુએ ક્રાન્સની પ્રજા મુદ્દથી તમ થઈ ગઈ હતી અને બીજી બાજુએ ઉગ્ત જાદુનો સ્પષ્ટ ગાળ પોતાના દરવારની અમ્મણા ધુ ગોબા માટે પોતાની રક પ્રજાનું સોદી ચુમતો હતો એમ કહેવાય છે કે, જોન્સા સ્પર્ધને પોતાના દરવારના દમામનો જેટલો શોખ હતો તેટલો શોખ યુરોપના ને આર રાજ્યો સિવાય બીજા કોઈને નહોતો તેના રાજ્યમાં પ્રજાને એક દકપૂરનું પણ ખાનાનું મગનું નહોતું આ પ્રમળ કિન્તુ કુ રાજ્ય પોતાની પ્રજાને દુ પી તથા કમભાગ્ય દશમાં મૂકીને ઇ સ. ૧૭૧૫ ના નષ્ટમરની તા. ૧ સીએ, આ મુસા મ્માંથી સદાને માટે આલ્યો ગયો ૧૫ એ સ્પષ્ટ રાજ્ય આ વખતે ફરજ પાચ વ સનો બાગક રનેલ એથી પહેલાં આ વાપરન નુક એક આર્થિક નેત્રે બાલે શમ કુ પડી સ્પષ્ટએ પ્રજાની ભગ્ન પોતાના હાથમાં લીધી પરંતુ આ નિર્મળ રાજની ગાન્ધપદનિ સાસન કહેવાવાને ચોન્નથી આ પ્રજાની ગાન્ધપદનિને ક્રાન્સના બધા પાનની પદનિની ઉપજા બધાએ તો અચોખ મણાશે નહિ આ પ્રજાના નાચ જુ બહુજ દસકા હતા ને નિ તર કોઈને કોઈ સ્પર્ધપરની કોન્સ ને. -૨

ફ્રંદમાં ફસેલો રહેતો. રાજ્યધાર્યની જાતે દેખરેખ રાખવી એ તો એને મન હરામ હતું—શીખ્યોજ નહોતો. આવી નિર્જળતા ધરાવનારને માથે એક દુઃખી અને દરિદ્ર દેશ પર શાસન ચલાવવાનો ભાર આવી પડ્યો હતો. ક્રાન્સ દેશ આ સમયે જો કે યોદ્ધા દ્યુષ્ટના ભયંકર દંડના ભયથી ચૂપ હતો તોપણ અંદરખાતેથી તો સંપૂર્ણ રીતે ખળસળી ઉઠ્યો હતો—માથું ઉચકવાની વાટજ જોઈ રહ્યો હતો. ખસ, યોદ્ધા દ્યુષ્ટએ એકત્ર કરેલી અનિયતિત શક્તિને હવે વધુવાર કાબૂમાં રાખવા માટે હાલનો દ્યુષ્ટ સર્વથા નિર્જળ હતો, અને એ અશક્યતાનું ફળ જો નિર્માયું હતું તે દેશને પ્રાપ્ત થયું. રાજ્યપ્રબંધ શિથિલ થઈ ગયો. દમ્બા રહેલી પ્રજા નિરંકુશ થતાં અવશપણે સદ્ગુણી ઉડી ઉભી થઈ અને દેશની શાસનપદ્ધતિ, ધર્મ, કર, વિગેરે વપયમાં, પ્રજામાં સ્વતંત્ર વચારો ફેલાવા લાગ્યા. પ્રજાએ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીઓ શરૂ કરી, અને એજ વખતે ક્રાન્સના મુખ્ય ત્રણ તત્ત્વવેત્તાઓએ સમસ્ત ક્રાન્સને પોતાના નવા વિચારોથી તરબોળ કરી દીધો.

ઉક્ત ત્રણ તત્ત્વવેત્તાઓ, મૌન્ટસ્ક્યુ, વોલ્ટેયર, અને રૂશો હતા. મી. મૌન્ટસ્ક્યુએ ઈ. સ. ૧૬૮૯ થી ૧૭૫૫ પર્યન્ત પોતાના ‘ધી સ્પીરીટ ઓફ લોક’ (નિયમ-તત્ત્વ) લેખકારા, ક્રાન્સની તે વખતની રાજ્યપદ્ધતિનો કંઈક વિરોધ કરીને, ઈંગ્લેન્ડ માફકની શાસનપદ્ધતિની જરૂર જણાવી. બીજા વોલ્ટેયરે ઈ. સ. ૧૬૯૪ થી ૧૭૭૮ સુધીમાં, પોતાની દલિલપૂર્વકની માર્મિક લાપામાં, તે સમયના ધર્મ તથા શાસનપદ્ધતિની ખરોખર ખબર લીધી. વોલ્ટેયરમાં બીજા પર કટાક્ષ કરવાનું, અને નવી નવી પરિલાપા બનાવવાનું અસાધારણ સામર્થ્ય હતું. ઇતિહાસમાં એવા લેખકો વિરલ છે. તેણે જૂના વિચારોનો વિધ્વંસ કરીને, વિધ્વલને માટેનો નવીન માર્ગ ખુલ્લો કર્યો. રાજ્યકાન્તિનો ખરેખરો ત્રીજો દર્શનકાર રૂશો ઈ. સ. ૧૭૧૨ થી ૧૭૭૮ માં થયો. ખરી રીતે તો એણેજ દલ્દલાપૂર્વક કાન્તિનો પાયો નાખ્યો—એણેજ એક રીતે ક્રાન્સની રાજ્યસત્તાની જડ ઉપર ખરેખરો ઘા કર્યો. ‘સોશીયલ કોન્ટ્રાક્ટ’, નામના પોતાના પુસ્તકમાં રૂશોએ એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે, પ્રકૃતિએ હરેક મનુષ્યને બીજાની ખરેખર તથા તેના જોડલોજ સ્વતંત્ર બનાવ્યો છે.

પ્રાચીનકાળમાં મનુષ્યસમાજની પ્રાકૃતિક (સ્વાભાવિક) દશામાં રાજા પ્રજા જેવું કંઈજ નહોતું. એ કોઈ એકમરખા અને સ્વતંત્ર હતા; પરંતુ તત્ત્વશ્રીત દરમ્યાન-અન્યાર્થોના લડાઈ તેમણે પોતાની એક બીજાની સ્વેચ્છાથી પોતામાંથી એકને પોતાનો રક્ષક નીમવાનો દરાવ કર્યો; તેના પર પોતાની રક્ષાનો ભાર નાખી તે બદલ સર્વ તેને કર આપવા લાગ્યા; અને પોતાની સ્વતંત્રતાને કંઈક કમ થવા દીધી. રૂશોએ આ પ્રમાણે લખીને પ્રજાના હૃદયમાં દમાવ્યું કે શાસન કરનારા સર્વ પુરુષો અથવા સંસ્થાઓ જનસમાજને પોને બનાવેલી છે, અને તેથી સમાજ જ્યારે પણ

પ્રમદે ત્યારે તેમાં હિંમત પરિવર્તન કરી શકે છે એવું એ સાથે લોકોને એ પણ સીખવું કે સર્વ મનુષ્યો એકબીજાની જરૂરના અને સ્વતંત્ર છે રૂશના આ સિદ્ધાંતો ક્રાંતિના કાર્યમાં બહુજ સહાયક નિવડ્યા છે. ક્રાંતિનો મૂળ મન “સ્વાધીનતા, સમાનતા, અને આત્માવ અથવા તો મત્સ્ય” હતો. રૂશના દાર્શનિક વિચારોની આવી એમાં રહેલી હતી.

એક ખાલુએ અગ્રેસરો સામાન્ય પ્રગતિને આવી જનનું શિશુજી આપી ગયા હતા, ન્યારે બીજા ખાલુએ રાજ, દરબારીઓ, બાબાતો, તથા ક્રીશ્ચિયન ધર્મના પાદરીઓ તે શિશુજીની અસિમાં અત્યાચાર, અન્યાય, તથા દુરાચારરૂપી, ધૂતની આકૃતિઓ આપી રહ્યા હતા ઉપર જણાવ્યા મુજબ, રાજના અત્યાચારની કષ્ટ હદ રહી નહોતી. રાજની ઇચ્છાવિરુદ્ધ, કોષ્ઠથી કષ્ટ પણ કહેવાતું નહોતું તે આહે તે કરી શકતો પ્રગતિની સપત્તિ પરિવાર અને પ્રાણ સુદાં રાજની ઇચ્છા ઉપર નિર્ભર હતાં તે આહે તે સમયે નવીન કર નાખી શકતો. “ચહેનચાહની હદપાર રોઆ માટે, તે પ્રગતિ પર નિરતર અવનવા કર નાખતો તેના અમીરઉમરાવો, જમીરદારો, દોશરો અને પટાવનોનાં એથી પણ ખરાબ હાલચર્ય સુક્યા હતા. તેમના ધણાખગ અધિ-કારે રાજને છીનવી લીધા હતા. તથાપિ પોતાના ઇલાકામાં તેમનું જોર અને અધિકાર જોવાને તેઓ કાયમ હતા” આહે તેને તેઓ બેહાલ કરતા અને આહે તેને મારી પણ નાખતા તેમનાપર કોઈ જાતનો અકુશ નહોતો ઇશ્વરના આ ઉપ-ક્રમ પુત્રોને શિક્ષક બેઠવામાં વાધો ન આવે એટલા માટે કોઈ પણ બેઠુતો પોતાના બેતરને વાડ પણ લગાવી શકતા નહોતા તે મિચારાઓને એક દેક પણ પૂરે ખાવાનું નહોતું મળતું હતું પણ ઉછ જમીનદાર તથા અમીરઉમરાવ વર્ગ ન્યારે આહે ત્યારે પૂનો અને સડો ઉપર ૮૨ નાખીને તેમની પાસે જે કષ્ટ અલ્પ જીવિકા હતી તે-માંથી પણ બનતું લઈ લેવાની કેશિય કરતા હતા. ગમે તેવા મનુષ્યને વિના તપામ કયે કેદ કરવાનો રાજને અધિકાર હતો. ઉમરાવ લોકો પોતે પણ રાજને ખુલી રીતે તેના આ અધિકારનો ઇચ્છાનુસાર ઉપયોગ કરી શકતા ક્રીશ્ચિયન ધર્મમુજ બોની દશા પણ એવીજ સ્વચ્છદી અને જગડેલી હતી તે લોકો નામમાત્રના ધર્મમુજ અથવા પાદરી હતા ધર્મના નામે લોકોની આવકમાંથી દશા મેળવી તેનો પોતાના મુખમાટે ઉપયોગ કરવો એજ એમનું એ વખતનું મુખ્ય કર્તવ્ય યદ્ય પડ્યું હતું, અર્થાત્ એ લોકો તે સમયે તો સર્વ સાધારણમાં સુખને બદલે કુ ખનોન પ્રચાર કરી રહ્યા હતા. આ સર્વ દુર્દશામાં જોઈ વધારે ખરાબ અને આશ્ચર્યજનક વાત તો એ હતી કે સર્વ પ્રકારના રાજકીય કરો સાધારણ અથવા ખરીદ વર્ગના લોકો નાસેયીજ લેવામાં આવતા હતા હોર્ડ લોકો અને ધર્મોપદેશીઓ વિગેરે તો તેમાંથી મુક્તજ હતા.

પરમાત્માની સહિમાં તેમનાંજ કનિઠ જાળકો પ્રતિ આવે અસલ વર્તાવ વર્ત-

વામાં આવે એ ક્યાંસુધી નભે ? એની પણ હદ હતી. એહદ અત્યાચારથી ખળ-લળાટ ઉત્પન્ન થયા સિવાય રહેતો નથી. પુટખોલમાં આપ હવા ભરશો તો તે તેમાં દમાઈ ચંપાઈને પણ નિયત હદસુધી તો રહેશેજ, અને પુટખોલ પણ એથી પ્રકુલ થશે, પરંતુ અમુક હદ વટાવ્યા પછી તેમાં બે વિશેષ હવા ભરવાનો યત્ન કરવામાં આવશે તો તે તેમાં સમાઈ શકશે નહિ; એટલુંજ નહિ પરંતુ પુટખોલ આખરે પુટી જશે. અને અંદર જેમ તેમ ભરેલી હવા આપોઆપ બહાર નીકળી જશે. બસ, એ વખતથી વાયુનો દમાઈ રહેવાનો ધર્મ દૂર થઈ, તેમાં અન્યને દમાવવાનો વિપરીત ગુણ દાખલ થશે. મનુષ્યપ્રકૃતિની પણ એવીજ રીતિ છે. આપ કોઈપણ મનુષ્યપર કંઈ પણ અત્યાચાર કરશો તો બહુ વખતસુધી કદાચ તે સાંખી શકશે, પરંતુ તે સહનશક્તિની અમુક હદ હોય છે. તે હદથી વિશેષ અત્યાચાર બે તેનાપર કરવામાં આવે તો તે પછી તેને તે સહન કરી શકશે નહિ; અને તે મનુષ્યની દમાઈ જવાની પ્રકૃતિને બદલે તેમાં બીજાને દમાવવાની ભયંકર શક્તિ આપોઆપ દાખલ થયેલી આપને માલૂમ પડશે. આ વખતે આપણે એમ કહી શકીશું કે ઉક્ત મનુષ્યમાં ક્રાન્તિનો વેગ દાખલ થયો છે. જ્યારે ક્રાન્તિની અગ્નિ અત્યાચારોરૂપી ધૂતની આહુતિઓ તથા ત્યાંના તે સમયના નવીન તત્ત્વવેતાઓના ઉપદેશરૂપી પવનોથી ચોતરફ જોરથી ફાટી નીકળી પ્રચંડપણે સમસ્ત યુરોપની આંખો ઉઘાડી રહી હતી, તે વખતે ક્રાન્તીની પણ બરોબર ઉપર જણાવી એવી સ્થિતિ હતી.

સંજ્ઞાન્તિનો પ્રકાશ

ક્રાન્તેરોઘઃ પ્રગુણિતરયઃ કેન વા વારણીયઃ ?

“ ક્રાન્તિરૂપી વેગવાળા જળપ્રવાહને કોણ રોકી શકે છે ? ”

પ્રથમ પરિચ્છેદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મનુષ્યની સહનશક્તિની પણ હદ હોય છે. અમુક મર્યાદા પછી તે આગળ વધી શકતી નથી. તે પછી યા તો તે મનુષ્ય મૃતપ્રાય બને છે, અથવા તો તે વ્યાધિ દૂર કરવાનો તે યત્ન કરે છે. એવે સમયે તેને બે કોઈ ઉત્તમ ચિકિત્સક મળી ગયો; અને તેણે રોગગ્રસ્ત યથાસ્થિત સ્વરૂપ તથા નિદાન સમજી લઈને તેનું બરોબર ઔષધ તથા સારવાર કર્યો, તો તે રોગીના યત્નો અવ-સ્થ સફળ થઈ તે નિરોગી બનશે; પરંતુ દુર્ભાગ્યશાત્ અગર તેને કોઈ તેવો વૈદ્ય ન મળ્યો તો તે વ્યાધિ દિવસે દિવસે બળવત્તર નિવડી તેને નિર્માલ્ય બનાવી દેશે, અને કાણુ જાણે તેને કેટલાંએ વર્ષ પર્યંત પચારીવસ રહેવું પડશે અથવા તો તેનું મૃત્યુ થશે ! રાષ્ટ્રની દશા પણ લગભગ એવીજ છે. રાષ્ટ્રને પણ એવાજ રોગો લાગુ પડે છે.

મમય સમયપર તે જૂદા જૂદા રાજાથી પીડાય છે એટલા માટેજ કદાચ આધુનિક રાજનૈતિક વિચારોએ મિલક કરવાનો ચલ દર્શો છે કે, રાષ્ટ્ર એ એક દેહની ઉપમાને યોગ્ય છે જૂદા જૂદા અંગોમાં જેમ જરાપણ વિદ્યાર થતાં તે શરીર રોગગ્રસ્ત થઈ પડે છે, તેથી જ રીતે રાષ્ટ્ર પણ પોતાનાં અંગો જગડવાથી બીમાર પડી જાય છે,

જે સમયની આપણે અને વાત કરીએ છીએ તે વખતે ક્રાન્સેલ રાષ્ટ્રીય બીમારીથી મસ્ત હતો તે સમયે તે અસ્વચ્છ દા બોગવતો હતો. આગે તમને જાણી જાય છે કે રહેલા આકાંક્ષાની આ રોગગ્રસ્ત દશાનુ જુદા દેશો મુખી સર્વ કોષને લાન કરાડુ હતું જે વિદેશી શાસિયોએ તે સમયે ક્રાન્સ દેશનું અવલોકન કર્યું હતું તેમણે મર્વેએ સુખાકારે એજ રીકાર્ડ હતું કે, બહુ નજરદિકતા ભવિષ્યમાં અથવા કદાચ મમય બાદ ક્રાન્સમાં બહુ મમય જોઈએ ક્રાન્સ દેશનાં સર્વ રાષ્ટ્રીય અંગો આ વખતે વિભાગ્યુક્ત દશામાં હતાં તેમાં કીધ પડ્યા હતા એમ કહીએ તોપણ ચારને આ વખતે તેને એક એવા વૈધની જરૂર હતી કે જે તેના રોગને બરાબર ઓળખી તેના સત્વર ઇલાજ કરે. બસ એજ સમયમાં એવા એક વૈધનું ક્રાન્સમાં આગમન થયું તે કાન્તિ રૂપી વૈધે ક્રાન્સ દેશને રોગગ્રસ્ત કરવા માટે જોરશોરથી ભારે પ્રયત્નો કર્યા તેણે તેનાં સુખસ્ત વિદ્યારી અંગોની એવા મરમ રીતે વાદમય કરી તેમાંના મતિન ભાગ કાઢી નાખ્યો કે, મમરન સમાર એ દસ્ય જોઈને આત્મચક્રિત થયો જે વખતે ઉક્ત રાષ્ટ્રપર ઓપરેશન (વાંદાપ) ની આ ક્રિયા ચાલતી હતી તે વખતે મમરત મસાર ઉક્ત વૈધને ધિક્કારતો હતો. અચાન અને કાપર પુરોગે તેને કુરુ કહેતા હતા પરંતુ વૈધ વિદ્યામાં નિપુણ પુરોગે એમ જણાવતા હતા કે તેજ વૈધ ખરો ચિકિત્સક હતો કાળજી કે જે વૈધ પોતાનું કાર્ય કરતો વખતે રોગીના ઉદ્ધાર સિવાય બીજા કશાની પરવા કરતો નથી તેનેજ શુદ્ધિમાનો ખરેખરો વૈધ કહે છે બસ, કાન્તિરૂપી વૈધે પણ એરીજ રીતે કોષનું કષ્ટપણ મામત્યા સિવાય પોતાનું કાર્ય જાગી રાખ્યું જેનું પશ્ચિયામ એ આજીવે ક્રાન્સરાષ્ટ્ર ઉપર વાદમયનાં હુકમો લે છે ૥ ૬૬ કમજોર થઈ ગયું પરંતુ તેના રોગ તો નિમલય સદાને માટેજ દુરજ થયો તેના સર્વ વિદ્યારા નટ થયા

ક્રાન્સનાં એ વિદ્યાર અંગ ક્યાં હતાં એ જાણવા માટે એટલુંજ લખ્યું બસ થયો કે તે મમયનો રાજા, અમીરઉમરાઓ તથા પાદરીઓ એ સર્વ રાષ્ટ્રનાં સંકેતા અંગ મમાન હતા કાન્તિનું એજ કાર્ય હતું કે તે અંગોને નષ્ટ કરવા, અને કાર્ય થઈ રહ્યું કે નુરતજ કાન્તિ પી પૈઘ ક્રાન્સ હોડીને કૃતાર્ય થઈને ચાલ્યો ગયો

ઉપર જણાવ્યું તેમ એ વખતની દશા જોઈને ક્રાન્સની મુલાકાત લેનારા વિદેશી શાસિઓનીજ એ ખૂબ નજાની કે ક્રાન્સમાં થોડા વખતમાં જ થયે, પરંતુ ક્રાન્સની અદરના વિદ્વાનોની પણ એજ ભવિષ્યવાણી હતી એટલુંજ નહિ પરંતુ દુરાચારી લપટ, તથા નિર્મળ રાજા પદ્મએ સ્વયં પણ મરતી વખતે એજ કહી ગયો હતો કે મારી પાછા મદા વિષય થો અ રી ભવિષ્યવાણીનું કથન કરનાર એ રાજાનું

દક્ષિત શરીર ઇ. સ. ૧૭૭૪ માં આ સંસારમાંથી નષ્ટ થયું.

હવે રાજ્યનો ભાર સોળમાં સ્થૂંધને માથે પડ્યો. જે વખતે તેનો રાજ્યાલિપેક થઈ ગયો હતો, તેજ સમયથી દરથી આવતી આપત્તિઓની ઘોર મેઘગર્જના તેના કાને ઉપર પડી ચૂકી હતી. એથી તેણે એજ વખતે લયલીત થઈને પોતાના સહાયકોને શોધવા માટે ચારે તરફ નજર દોડાવી, પરંતુ પુરતજ તેને માલૂમ પડ્યું કે સૃષ્ટિમાં કંઈ એવી એકે શક્તિ નથી રહી કે જે તેને ઉક્ત લાવિ સંગ્રામથી બચાવે, અને કાન્તિ-રૂપી નીલશ્ચુ છરાના લયથી તેની રક્ષા કરે. આમ માલૂમ પડતાંની સાથેજ તે ગભરાઈ ગયો, અને તેના મોંમાંથી એ શબ્દો નીકળી પડ્યા કે, “ હે પરમાત્મન ! આપજ મારા સાથી અને રક્ષક બનો, હું હજી એવો બાળક છું કે મારામાં આ દેશનું શાસન કરવાનું આચાર બળ નથી.” પરંતુ ઈશ્વરે પણ આ પ્રાર્થના સાંભળી ન સાંભળી કરી નાખી; કારણ કે સૃષ્ટિના અટલ નિયમ આગળ એક વ્યક્તિની પ્રાર્થનાનું કેટલું બળ !

સોળમાં સ્થૂંધ જે આ કાન્તિના વખતને બદલે બીજા સમયમાં ઉત્પન્ન થયો હોત તો કદાચ સંસારના સર્વોત્તમ રાજ્યોમાં તેની ગણના થાત. તે સદાચારી, મિતબ્યથી, પ્રજાહિતની કાળજી રાખનારો, દયાળુ અને સ્નેહાળુ હૃદયનો રાજા હતો. જે સર્વ શુભ સાધારણ સમયમાં એક રાજાને માટે બહુજ ઉત્તમ ગણાય છે, પરંતુ કાન્તિના સમયમાં એવા કેવળ શાન્ત અને સુશીલ રાજાઓ કંઈજ કરી શકતા નથી. તેઓ જુએ છે કે પોતાનું સિંહાસન ડાલવા લાગ્યું છે, તોપણ તેઓ કંઈ કરી શકતા નથી. આવા સમય માટે તો, બહુજ મજબૂત અને કાન્તિને દાખી શકે એવા હૃદયવાળા રાજાની જરૂર છે; અથવા તો જે રાજા પોતાની પ્રબળ માનસિક શક્તિવડે કાન્તિને પણ માર્ગ દર્શાવનારો થઈ પડે તેવો રાજાજ આવા ઉચ્ચપાયકના વખતમાં સ્થિર રહી શકે છે. કુઆલે સોળમાં દ્વંદ્વમાં આ બેમાંનો એકે શુભ નહોતો. તે ન તો કદાર હતો કે ન નેતામાં એવી પ્રબળ માનસિક શક્તિ હતી. તે પુરતજ કોઈની સલાહને આધીન થઈ જતો હતો. સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાની કે માર્ગ કાઢવાની તેનામાં શક્તિ નહોતી.

રાજા બનતાજ તેણે જોયું કે દેશની આર્થિક દશા બહુજ બગડેલી છે અને રાજ્ય-ભંડાર તદ્દન ખાલી પડ્યો છે, એથી એ દોષ દૂર કરવા માટે તેણે કંઈ એક યોગ્ય પુનર્ગતે પોતાના મુખ્ય મંત્રી તરીકે નિયત કર્યા, પરંતુ કોઈથી પણ એ દશા સુધારી શકાય નહિ તેણે પોતાના રૂપાપાત્ર પુત્રોની એક સભા બોલાવી, અને તેમાં મોટા મોટા અધીરકારોને માનેલ થયા. રાજાએ તેમની પામે રાજ્યના સુધારાચે ધનની ભાવના બોલી, પરંતુ તેમનું પુત્રોએ તે બદલ રાજાને તે માટે એક પાંચ પણ આપ્યું નહિ. કેવળ કહેા જવાબજ પડ્યો : “ રાજાએ જ્યારે પોતાની આવી ભેદના; જેમાં ભેદ અને પાછીઓ ઉપરાંત સાધારણમાં સાધારણ પ્રજાસમૂહના પ્રતિ-નિષ્ઠિએ એ પણ દાનમાં આપી હતી. ક્રાન્તિના પૂર્વ રાજાઓ તન્દ્રથી, કોઈ કોઈ વખતે

ચૂંકી રહી હતી. પૅરીસના લોકોને જ્યારે ખબર પડી કે રાજ્ય તથા રાજસભા વચ્ચે વિરોધ ઉભો થયો છે અને રાજ્ય, રાષ્ટ્રીય પરિષદથી ચીડાઈ તથા ગભરાઈને પોતાના રક્ષણાર્થે ચારે તરફથી મોટું સૈન્ય એકઠું કરે છે, ત્યારે સર્વને પોતાના જનમાલની રીકર થવા લાગી. પ્રજાના મનમાં એ ભય ઉત્પન્ન થયો કે, કદાચ રાજ્ય આ સેના એકઠી કરેલી સેના સાથે પૅરીસ નગરી તથા રાષ્ટ્રીય પરિષદને દબાવા માટે તેના ઉપર હલ્લો કરશે. આથી આવા વિચારની કાંઈએક વાતો-જૂનો પ્રજામાં ફેલાવા લાગી. એક ડબ્બું કે આજ રાત્રેજ રાજસેના પૅરીસ અથવા રાજસભા ઉપર હુમલો કરશે; તો ખીજાએ તેમાં મીઠું મરચું ઉમેરીને એવી ગપ મારી કે આજરાત્રે રાષ્ટ્રીય પરિષદના સર્વ પ્રતિનિધિઓને કેદ કરવામાં આવશે. આવા પ્રકારના સંદેહ, ભય તથા અવિશ્વાસના વખતમાં પૅરીસમાં શાન્તિ ફેલાવવા માટે તેના મુખ્ય મુખ્ય પુરોહીની એક કમીટી નિમવામાં આવી. જેનું નામ ‘ક્રાન્તીયનગરપ્રમુખકર્ત્રી સભા’ રાખવામાં આવ્યું. આ ઉપસભાએ જ્યારે નગરની રક્ષા કરી શાન્તિ ફેલાવવાનું ખીકું ઝડપ્યું, ત્યારે પૅરીસના અનેક દેશભક્ત નાગરિકોએ તેમની સિદ્ધાપતા અર્થે પોતાની પણ એક સેના ઉભી કરી, જેને ‘રાષ્ટ્રરક્ષક સેના’ નું નામ આપ્યું. આ પ્રમાણે, જેનાવડે ક્રાન્તિના આખા વખતમાં એક મહાન કાર્ય કરવાનું હતું, તેવી ખન્ને લેકાપયોગી સંસ્થાની રચાપના એની મેજેજ થઈ ગઈ !

ફર્જાખવશાત્ આ વર્ષે ક્રાન્તિમાં અન્નનો પાક પણ થોડો થયો હતો. દૈવનોજ કંઈ કાંપ હોય એવું જણાતું હતું. રાજનૈતિક ઝગડામાં પડવાથી કેટલાક ખેતીનું કામ ન કરી શક્યા. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે દેશમાં અન્નનો દુકાળ પડ્યો. પૅરીસપર આની ખારે અસર થઈ; કારણ કે ગામડાંઓના અસખ્ય લોકો પણ અન્નના વાખાથી ત્યાં આવીને વસ્યા હતા, પરંતુ આ અશાન્તિમાં તેમને રાશ પચુ ક્વાથી મળે કે તેઓએ રાષ્ટ્રીય પરિષદ સમક્ષ જઈ જૂમ મારવા માડી અને નગરપ્રમુખકર્ત્રી સભા પાસે પણ પોતાની ફરીઆદ કરી; પરંતુ જે સમયે અન્નના ત્યાં પડવા અન્નના હતા, તેવે વખતે તેમને કાણ અનાજ આપે ? આ સ્થિતિમાં કેટલા અજાણ જનસંહમાં કાંઈએ નેરશોરથી એવી જૂમ ઉડાવી કે “આપણે માટે અન્ન વિગેરેનો પ્રયત્ન કરવા માટે મી. નૈકર નામના મંત્રીએ, રાષ્ટ્રીય પરિષદની દુરબ સલાહ બેઠાવવાની સલાહ આપી હતી, ત્હને રાજ્યએ પદબ્રછ કર્યો છે.” પછી તું પૂછું કે એ જૂને જાગતાના ઘી હોમવા જેવી દસા કરી. ! હર એક મનુષ્યને મરણ એ જાનનાં જલ્મો લેવાની વેરની લાગણી ઉભી થઈ ! સામાન્ય સમયના આ દસા મેળે, એક મનુષ્યના કાંઈએક એવી જૂમ મારી કે, જે કિલ્લામાં રાજ્યના અન્નપ્રમુખ વિચાર કરી વિના પોતાની ઈચ્છાનુસાર અનેક કદીઓને વરસોનાં વરસે મુન કેદ કરે છે, તે મેકાનુમેન્ટ આજે આપણે નાશ કરવાની જરૂર છે. આ અન્નપ્રમુખને ‘મેકાનુમેન્ટ’ હતું. મેકાનુમેન્ટ નામે સર્વ લોકો ઉપર એવી

જાનુઇ અસર કરી નાખી કે, તે વર્ના લુધાર્થ માસની ૧૮ મી તારીખે, ત્રીસ હજાર માણસો તે તોપોથી સુ સ્થિત થયેલા પ્રાચીન કોશ્તા ઉપર તૂટી પડ્યા અને તેના પ્રખંધતા અધિકારીને મારી નાખી, કિસ્સો પોતાને સ્વાધીન કર્યો અને આખરે તે નિરકુશ બળવાખોરો ગળ્પની પ્રયત્ન કરવાને બૂતળપર સલાહીનેજ પાછા પૈરીસ આન્યા.

આ પ્રમાણે જનસમૂહે જ્યારે પોતાનું બાકુબળ દેખાડ્યું ત્યારે રાજા તથા તેના કૃપાપાત્ર અમીરઉમરાવો અને પાદરીઓ, મહાન મિત્રામાં પડી ગયા. 'સર્વ' સાધારણને શાન્ત કરવાનો અન્ય ઉપાય રાજાએ ન જોયો એટલે તેણે લોર્ડ તથા પાદરીઓને એની આગ્રહ કરી કે તેઓએ પણ રાષ્ટ્રીય પરિપદમાં સામેલ થવું. રાજાએ પાકું કે આમ કરવાથી પોતાને માથેનો ભય ઓઠા થશે. ખીજા બાનુએ લોર્ડ તથા પાદરીઓ પણ એમ મમળ્યા કે હવે કંઈ પણ ઉદારતા કે છૂટછાટ મૂક્યા વિના પ્રજા આપણા કેડા છોડતો નહિ તેઓએ પણ રાષ્ટ્રીય પરિપદમાં ઉભા થઈને પોતપોતાના વચ્ચેપરપરાનો ભૂમિનો કર તથા દર્શાવેલો દુષ્ક છોડવા માડ્યો. બન તો ૪ થી ઓગસ્ટને દિવસે એક રાજા સિવાય કાન્સનિવાસી ખીજા સર્વ મનુષ્યોને તે દિવસની પરિપદે એકજ સપાટીપર લાવી મૂક્યા ! કાન્તિનો આ પ્રથમ મહા વિજય હતો. એ પછી બાવીસ દિન વ્યતીત થતાં પરિપદે પ્રજાખીય અધિકારોને દરેક પીટાએ જોવારા સર્વ મનુષ્યોની સમાનતા તથા સ્વતન્ત્રતાનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો અને સારે સાથે એ પણ પ્રવૃત્ત કરવામાં આવ્યું કે, રાજ્યશક્તિનું અધ્યક્ષિત્વ રાષ્ટ્રમાજા હોવું જોઈએ કાંઈ ખાસ બ્યમિમાં નહિ, અર્થાત્ રાષ્ટ્રની સમતિ એજ રાજ્યનિયમ અન્ય નહિ.

પરિપદમાં આ વ્યવસ્થા બની રહી હતી, પરતુ જૂખ્યુ પૈરીસ તો ખોરાક વિનાજ તરફડતું હતું ! ખીજોતે જ્યારે એમ જણાયું કે, હવે કંઈથી પણ અન્નની અછાદ રહી નથી, ત્યારે તે જૂખ્યા દૂતરાઓની માફક રાજાના મહેલોપર તૂટી પડ્યા, અને રાજાના સમસ્ત રક્ષકોને ખતલે કચરીને તેઓ ઠેક રાજાની પાસે પહોંચી ગયા અને તેને પરિવાસદિત ઘડીમાં બેસાડીને પૈરીસમાં લઈ આવ્યા. જનમમાજની આ સાહસિક ચેલ્યાંથી કાન્સના ગળનું સિદ્ધામન કપવા લાગ્યું. પ્રજાની આવી તોફાની વલણ જોઈને, રાજાના માનીતા સમસ્ત અમીરઉમરાવ તથા પાદરી લોર્ડ પણ રતબ્ધ બની ગયા, અને ભયના માર્યા કપવા લાગ્યા. 'જ્યાં તેમના આશ્રયતા રાજાને પણ ઉપાડી લઈ જવામાં આવ્યો, ત્યાં પછી તેઓ કેને આવરે રહી શકે' એક પછી એક તરતજ મમસ્ત પાદરીઓ તથા લોર્ડોએ કાન્સની દફ છોડવા માંડી તોને પોતાને જીવ બચાવવાની રીકરે બાવી પડી, અને જ્યાં રસ્તો મળ્યો ત્યાં જા મવા માંડ્યું પરિપદે પણ આ તકનો ખરેખરે લાભ લીધો ચર્ચ (ધર્મમદિગ)ની સમસ્ત જમીન જે પહેલા પાદરીઓના અધિકારમાં હતી તે સર્વ રાષ્ટ્રના કમળમાં લઈ લેવામાં આવી અને નાસી મચેલા ઉપગ્રાવોની સપ્તિ પણ તા'તની સપ્તિમાં મે-

ળવી દીધી. માત્ર ત્યાં રહેલા સ્વતન્ત્ર અને ઉદાર વિચારના પાઠશાળાના નિર્વાહ માટે રાજ્યભંડારમાંથી વ્યવસ્થા કરી આપવામાં આવી.

આવા સર્વ નાનાં નાનાં પરિણામો પશ્ચાત્ ઇ. સ. ૧૭૮૧ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે રાષ્ટ્રીય પરિષદે ક્રાન્સ દેશની એક નવીન સંપૂર્ણ રાજસભા બનાવી. આ નૂતન સંસ્થાના નિયમાનુસાર રાજ્ય જે કે દેશનો મુખ્ય શાસનકર્તા તરીકે ગણાવા લાગ્યો. તેણે રાજ્યપ્રબંધ માટે સમસ્ત રાજનિયમોને બનાવનારી તથા સમસ્ત પ્રજાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરનારી એક વ્યવસ્થાપકસભા નિમવામાં આવી. આ નવીન સંસ્થાને બનાવીને, ક્રાન્તિને ઉઠાવનારી રાષ્ટ્રીય પરિષદ તૂટી ગઈ. અહીંયાં ક્રાન્સની રાજ્યકાન્તિની પૂર્વપીઠિકાની સમાપ્તિ થાય છે.

ભય કર ખુનરેણ

વિવેકઞ્ચ દાનાં ભવંતિ વિનિપાતઃ શતમુખઃ । મર્ત્યહરિઃ ।

વિવેકથી અ્યુત યજ્ઞેલાઓનો અનેક પ્રકારે અધઃપાત થાય છે.

જૂની રાષ્ટ્રીય પરિષદ સમાપ્ત થઈ નવી વ્યવસ્થાપકસભા નિમાઈ; તેણે પોતાનું કામ એ નિયમથી શરૂ કર્યું કે વ્યવસ્થાપકસભામાં રાષ્ટ્રીય પરિષદના સભાસદોમાંથી કોઈને લેવા નહિ. આથી વ્યવસ્થાપકસભાએ પોતાનું કાર્ય શરૂ કર્યું તે વખતે તે નવીન વિચારવાળા નવયુવક પુરુષોથીજ ભરપૂર હતી, ઉક્ત ઉત્સાહી નવયુવકોના વિચારો પણ જે ભાગમાં વહેંચાયલા હતા. એક પક્ષવાળાઓ નવીન સંસ્થાના પક્ષ-પાતી હોઈ એવી ધ્રુવ ધરાવતા હતા કે, ક્રાન્સનું અસહી રાજ્ય, રાજ્ય તથા વ્યવસ્થાપકસભાના સંમિલિત અધિકારમાં રહે, જ્યારે બીજાઓ એવા વિચારવાળા હતા કે ક્રાન્સની શાસન સંસ્થા અમેરિકાની માફક પ્રજાના પ્રતિનિધિઓના સ્વતંત્ર અધિકારોમાં રહેવી જોઈએ. રાજ્યને પ્રજાના નાયક તરીકે રાખવાની કંઈ જરૂર નથી. આવા વિચારવાળાઓને “ગિરોડિસ્ટ” કહેવામાં આવતા. આ પ્રમાણે જે કે નિયામક-સભાના બન્ને વિચારોમાં કંઈક મતભેદ જરૂર હતો, અને એ પ્રકારે પરસ્પરના વિરોધની સામગ્રી પ્રથમથીજ પરિષદમાં વિદ્યમાન હતી, તથાપિ શરૂઆતમાં તો તે મતભેદ કોઈ વિશેષ સ્પષ્ટરૂપ ધારણ કર્યું નહિ. એનું એક કારણ તો એ હતું કે જેની સાથે પરસ્પર ઝઘડો થવાનો પરિપદને ભય હતો. હજી ઘણાએ એવા ઉમરાવો ક્રાન્સમાં મોજૂદ હતા કે જેઓ રાજ્ય માટે પોતાનો પ્રાણ આપવા પણ તૈયાર હતા, અને રાજ્ય ઉપરાંત બહારના આક્રમણનો પણ પરિપદને પ્રયત્ન ભય હતો !

જ્યારથી ક્રાન્સમાં રાજ્યોના અનુચિત અત્યાચારોને દબાવનારી કાન્તિનો

પ્રારભ થયો, ત્યારથી યૂરોપના સમસ્ત રાજ્યોની શુદ્ધિ પણ દેશો આની, અને તેઓ જાગૃત થઈ મર્મા પોતાના પ્રભાવની રક્ષા કરવાની હઠજવાળા હોવા છતાં બચથી કપતા હૃદયોથી તેઓ આ સર્વ ધટનાઓને સાવધાનીથી કમચ નિહાગતા હતાં તેઓ જાણતા હતાં કે ક્રાન્સના રાજનુ પાન્યુત થયું, એ યૂરોપનાં સર્વ સિદ્ધાંતોને ડાલાવવાનું કારણ નિવડશે એક દેશમાં જો પ્રજાનો રાજપ્રતિનો વિરોધ સફળ નિવડે, તો અન્ય દેશોની પ્રજાનુ પણ તે માટેનું માદમ કેટલું બધું વડી જશે, તે તેઓ બહુ સારી રીતે સમજતાં હતાં, આથી તેઓ મોજામાં લ્યૂઈની ગયાથી પોતાની રક્ષા, અને તેના પરાજયથી પોતાનો પતાજય માનતાં હતાં

જ્યારે ગળને પેરીમમાં ફેદ કર્યો છે, એ વાત પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ, ત્યાર સમસ્ત યૂરોપનાં રાજસિદ્ધાંતન ડાલવા લાગ્યાં. આર યેાએ પ્રથીવાની માથે મળીને તરતજ ક્રાન્સપર આક્રમણ કર્યું પરિપક્વ પણ તા ૨૦ એપ્રિલ ૧૮૮૨ માં, ઉઠા બંને ગળ્યોવિરુદ્ધ યુદ્ધની આધોપણ પ્રગટ કરી, અને મી. લા ફેયટ આદિ વીર સેનાપતિઓની સેનાસરિત તેમની સાથે યુદ્ધના રણમાં ઉતરવાની તૈયારી કરી પ્રારંભમાં તો ક્રાન્સની સેના તમનમૂર્તિમાં ટની ઝળી નહિ, અને યંત્રુઓના મોટા ડેન્યોનો આર ખાતાં ખાતાં ગળધાની તરફ પાછી ફરી ન્યા વિજયથી યંત્રુઓના સેનાપતિઓનો ઉત્સાહ બહુ વધી ગયો, અને ક્રાન્સ દેશને હવે પોતાના હાથમાં આવ્યો સમજીને તે લોકોએ ક્રાન્સનિવાસીઓનું અપમાન કરી તેમને પ્રકટપટ્ટો ધમકાવવાનું શરૂ કર્યું પોતાતા હરે માં તેમને હાથ આવેલી જાતિતરીકે સભ્યો મવામાં આવ્યા, અને તેના નામપર દુઝો કાઢવાનું શરૂ કર્યું વિરોધીઓના ન્યા વર્ણુક્ત વ્યવહારથી ક્રાન્સના પ્રત્યેક દેશબંધ પુરોગના નસોમાં નવું લોહી રેવાનું એક અન્યોદયીય સેનાપતિ ક્રાન્સ રાજ્યનું અપમાન કરે એ કા સ નિવાસીઓથી સહન થઈ શક્ય નહિ તેમનાં હૃદય આવેશથી ઉમરાવા લાગ્યાં અને એથી કોવાન્ય થઈને તેમણે જે કંઈ કર્યું તે શા કરતાં શરીરના રામાવ ઉમાં થયા વિના ગદેનાં નથી. નવું સાધારણ પ્રજાએ જ્યારે જોયું કે તેઓ યંત્રુઓની સેનાને હર્ષ પણ કરી રાકે એમ નથી ત્યારે તેમણે પોતાનો વેપ યંત્રુઓના અદરખાને પડપા લીઓ ઉપર કાઢવો શરૂ કર્યો છ સ ૧૮૮૨ ના એપ્રિલ માસની ૧૦ મી તારીને પેરીસના ખજાનેમાં એકત્રિત થએલા સર્વ પ્રાન્તોના લોકોએ પ્રજાનું નિવાસધાન પર હુમલો કર્યો અને રાજ્યના સમસ્ત રહોને તારી નાખ્યાં નાખે પ્રજાને પોતાને નિરાશ્રિત અને એકલો પડ્યો જોઈને પોતાના પશ્ચિમદિશ નિવાસક પરિપક્વ મહાનનો આશય લાવા પરિપક્વ જાનને જાવય તે આવે, ૧૨૩ કેટલાક વધેશવત તેના સર્વ અધિકારથી તેને મુક્ત કરીને કાઢેદે નાખ્યાં, અને જાગન સરકારને ફરી જાવકને મટે દેશના અનિનિધિઓની વાત એક રિયા

રક્તસભા બોલાવવામાં આવી. આ અરસામાં શત્રુઓ પણ રાજધાનીથી પાસે આવી પહોંચ્યા. લેકોનું બેશ આવી બમણું થઇ ગયું, અને જે ફૂરતા સાધારણ રીતે મરણીયા મનુષ્યમાં દાખલ થાય છે, તેવી ફૂરતા તેમનામાં આવી ગઇ. આ સમયે ત્યાંની મામાન્ય પ્રજાએ જે એક ધોર પાપ કર્યું હતું તે ઇતિહાસમાં આજે સંપ્ટેન્બરના “સર્વવધ” ને નામે ઓળખાય છે.

સંપ્ટેન્બરનો દત્ત્યાકાંડ રાજનૈતિક સંસારના જીવનમાં લોહીથી ખરડાયેલો એક મોટા દુષ્ટ પ્રસંગ છે. એ સમયે આવેશથી અંધ થયેલા પેરીસના જનસમૂહે જે ધોર કતલ ગતારી હતી તે વાદ આવતાં આજે પણ રોમાંચ ખડા થાય છે ! તે દિવસની ઘટનાએ આ મરસ રીતે સિદ્ધ કર્યું હતું કે, સાધારણ યોગ્યતાવાળા પરંતુ સામાન્ય પ્રજાને ભડકાવવાની શક્તિ ધારણ કરનારા પુરુષો સંસારમાં જેટલો ધોર અત્યાચાર કરાવવા ધોરે નેટલો કરાવી શકે છે. “મારા” નામનો એક પત્રકાર, જેની જીલ આગ જેવી, અને જેણે હૃદય આગની ભટ્ટી સમાન હતું; તે પેરીસના લેકોને બહુજ બહેકાવતો ફરતો હતો. ઉશ્કેરાયેલા લોકોએ કુલીન કેદીઓને સર્વ કરાજડોમાંથી કાઢી કાઢીને તેમનાં ગળાં કાપી નાખ્યાં ! જેનાપર જરા પણ નરોડ હેતુબદ્ધ મરો કે તરતજ તેણે માથું ધડથી અલગ કરવામાં આવતું ! એમ કહેવાનું છે કે આ ધોર દત્ત્યાકાંડમાં ઓછામાં ઓછાં ૧૪૦૦ મનુષ્યોને કાપી નાખવામાં આવ્યાં હતાં. હાલમાં જેમ સ્વર્ગના નામપર દેવીઓને પશુઓનો ભોગ અર્પણમાં આવે છે, તેવી રીતે સ્વતંત્રતા દેવીને નામે આ સર્વ સંકરો મનુષ્યોના નિર્મલક વધ કરવામાં આવ્યો હતો.

મરોન્નરના આ દત્ત્યાકાંડ, ક્રાન્સમાંજ નહિ પરંતુ સમસ્ત યુરોપમાં એક પ્રતાપનો પ્રાપ્ત દેશના મુકો ! વિદેશી રાજ્યોનાં સિદ્ધામનો મૂળમાંથી શિથિલ થવા લાગ્યા ! કુલિમન પુરુષોના હૃદયમાં કાન્તિમાટે ધૂણા ઉત્પન્ન થવા લાગી. ક્રાન્સમાં આ પુરુષોને એ પરિણામ આવ્યું કે, રાજના પક્ષપાતીઓની સર્વ દિલસાલો એકલે દિગ્ગત મર્યાદા, તેમની જાગૃતિએ સર્વથા ભયભીત થઇ ગઇ, ચારે તરફ બીજાસર રાજ્યના રાજાઓ ! આ સર્વ જોઈને રાષ્ટ્રીય શાસકગણના કંઈ એક સલાસોને મળી એક જનસમૂહ રાજ્ય માટે મુકા ઉત્પન્ન થઈ !

આ સર્વ કાન્તિમાં પછી દેશની જાગિ રાજસરથાને સ્થિર કરવાને માટે એક રાષ્ટ્રીય વિચાર સભા બોલાવવામાં આવી અને નિવાસક સભાને સમાપ્ત કરવામાં આવ્યું. આ સભા ૧૮૭૨ ની તા. ૨૦ ની સંપ્ટેન્બરે વિચારકસભા સ્થાપન કરવામાં આવી અને જેણે એક પદ્ધતિપર વિચાર કરવા માંડ્યો. લાખો વિચાર કર્યા પછી તેમણે નક્કી કર્યું કે ક્રાન્સમાં પ્રજાતંત્રગત્યની સ્થાપના કરવી અને એકતંત્ર રાજ્યને અપાવી નવું કરવું પ્રજાતંત્ર રાજ્યની સ્થાપનાના દિવસથી નવો સવન

કરવામા આવ્યો. જેને યોગે 'સ્વનતતા'એ વર્ષ નામથી ઓળખવા લાગ્યા.
 ઉક્ત કાર્યે કયા પગી વિચારકસભા એક વિગેય ધોર કાર્ય કરવા તત્પર થઈ
 કાન્સના ટેદી ગજાએ વચ્ચે એક વખત કદમાંથી નીકળી જઈ લાગી જવાની નેષ્ટા
 કરી હતી, પરંતુ કાન્સની બહાર જતા પૂર્વે તેને પકડવામાં આવ્યો તેને પેરીમમા
 કરી દેઈ કરવામા આવ્યો હવે તેનું નવીન તેની પાછળ ફરી વળ્યું પ્રથમ એ
 પ્રથમ ઉત્થો કે આ રાષ્ટ્રીય વિચારકસભા રાજના અપગ્રામની તપાગ ચલાવી રહે
 કે નહિ? સભાએ પોતે એ બાબતમાં નિર્ણય કર્યો કે રાજપર કેમ ચલાવવાનો તથા
 તેનો ફેસલો આપવાનો સભાને અધિકાર છે તરતજ એક અધિભરીની માફક ના ને
 સભામાં ઉભો કરવામા આવ્યો, અને તેને કેટલાક પ્રશ્નો પણ પૂછવામા આવ્યા.
 રાજ તથા નાજના પક્ષપાતી વકીલોએ રાજને નિરપરાધી સિદ્ધ કરવાના અને
 પ્રયત્નો કર્યા. રાજએ ન્યાય તથા મનુષ્યપણાની માગણીથી સભાને અપીલ કરી
 પરંતુ આ વખતે ઉપચારમભા વિચારમભા નહોતી, પરંતુ ખામ મમતિથી રથ
 થઈ અત્યાચારસભાનો નમુનો હતી મનુષ્યત્વ તથા ન્યાયનું નામસરખું પણ તે
 જાણુની નહોતી, તેના મનથી તો તેનું મત્તુ સરખમતુજ હતું એથી ઉક્ત સભાએ
 એક લખાણ નર્ચા પગી રાજને કાસીએ ચલાવવાનો હુકમ કર્યો, અને તે પ્રમાણે તે
 સત્યપરાયણ પરંતુ નિર્મળ ગળ ઓળમા સ્પૃષ્ટનો ક્ર બલવક રીતે અત આવ્યો.
 સપ્ટેમ્બરના હતાકાગુ દરમ જાવા છતાં જે લોકો કાન્તિના પક્ષપાતી હતા
 તેમનાં ત્વિ પણ રાજનો આવા પ્રકારે થયેનો વધ સાંભળી નૃશ્ચિત થયાં. આવા
 ન્દાનિ ઉત્પત્ત કરે એવા હૃદયભેદ જનાવથી પ્રત્યેક દયાળુ પુરુષોનાં હૃદયો નાસી
 ગયા. અનતકાળથી રથાપિત થયેલી ગજાકિતી ચિતા, કાન્સરૂપી રમવાન
 જ્વામિમા ભસ્મીનૂત થતી જોઈને યુરોપના અનેક માત્રાજનોનાં માન વિધિન થઈ
 ગયા. સમસ્ત કાન્સમાં કાન્તિના માન એચારજ પક્ષપાતી રહી ગયા આ પ્રસંગને
 એક પ્રગ-ની લ્લી સભા સમજને નાસી ગયેલા અમીર ઉમરાવોએ અન્ય રાજઓને
 મેલસાદિન લીને નવીન લેનાના મળથી કાન્તિને દાખી દેવાની કોલીય કરવા માંડી.
 ક્વિલ, પ્રલિયા, આસ્ટ્રીયા, તથા અન્ય ધર્ષ એક નાનાં રાજ્યોએ મળીને કાન્સની
 કાન્સની પેરીસને તામે કરવાનો તથા કાન્તિના મત્તુ-કુન્દુભિ વખાનાનો નિર્ણય
 કર્યો. બહારવાળાઓની આ વલણ જોઈને કાન્સમાં રહેતા રાજકીય પક્ષના મનુષ્યોએ પણ
 પાછું પોતાનું માનું ઉત્તરવા આંડુ
 બહાર તથા અદર જનો બાજુથી ત. થયેલી કાન્તિએ હવે પૂર્વથી પણ
 વધાર બચકર -વરૂપ થા થુ ક્યું. 'ના કાષ્ટો પોતાના ચતુર દેખીને ચારે તરફથી
 નિર્ભય થયેલા મનુષ્યની ચરીર પાવયામિ ના કાર્ય સાધયામિ' વાળી
 સાહસિક સ્થિતિ જેવી રીતે થઈ જાય છે, તેવી દલા કાન્સની કાન્તિની થઈ!

પૂર્વની સલામોના બેટલી નહોતી. આ નવીન સંસ્થાદ્વારા શાસનનો મુખ્ય ભાર એક પ્રધાનમંડળને સોંપવામાં આવ્યો; જેના પાંચ સભાસદો નિયત કરવામાં આવ્યા, અને તેમને મદદ કરવા તથા તેમની શક્તિઓને મર્યાદિત કરવા માટે બીજી એ સભાએ સ્થાપવામાં આવી. એકલું નામ 'પાંચસોની સભા' અને બીજાનું નામ 'બુદ્ધોની સભા' સ્થાપવામાં આવ્યું. ઉક્ત બન્ને સભાઓનો સંબંધ એવો સ્થિર કરવામાં આવ્યો કે, જેના વડે તે બન્ને એક બીજાને તથા પ્રધાનમંડળને પણ મર્યાદામાં રાખે. વિચારકસભાએ એ સાથે એ પણ નિશ્ચય કર્યો કે, નવી સ્થપાયેલી પ્રતિનિધિ સભાના કે સભાસદો પૂર્વેની વ્યવસ્થાપકસભામાંના હોવા જોઈએ. આ નવા બ્રહ્મનો પદ્ધતિ યજ્ઞવાની સાથેજ, કેવળ પ્રગતમાં નવી આગ દાખલ થઈ. હવે લોકો કહેવા લાગ્યા કે વિચારકસભા વળી પાછી જુના કે સભાસદોને નવા બધાર-જુમાં લઈને બહાર કાઢી દેવાવાની કોસીશ કરે છે ! આ વાત દેશાતંત્ર તુરંતજ પેરીસના બનસનદે વિચારકસભાપર હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પેરીસની નજીકના બધારના લોકો પણ આ કાવમાં સામેલ થયા, અને આશરે એકી હજાર લોકોએ મેદન યદનો વિચારકસભાના મકાનપર હુમલો કર્યો !

વિનયકસભાને આ ખબરો પહોંચતાંની સાથેજ તેમાં ભારે ખળભળાટ મચી ઊઠ્યો. પરંતુ તે સર્વ સભાસદો બહુજ કરી ગયા; પરંતુ પાછળથી તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે મને તેમ થાવ તોફાન 'આપણે આપણી જગા છોડવી નહિ' અને સત્યને રાટે કાણે જાય તેમજ તેની પરવા કરવી નહિ. વિચારકસભાએ પોતાની રક્ષા માટે નેતાનિર્ણયે નેતાઓ અને તુરંત હાજર થયા કહ્યું. સેનાપતિ ગજરાયો. તે કહ્યું કે "તેની જેમ પેરીસનાજ લોકોપર હાથ ઉઠાવો કે કેમ એ એક પ્રશ્ન છે. જોનાં તે આશરે તો તેના આશય લઈ શકે એમ નથી. હા, એક સાધન છે અને તે એ કે હુકમીસભા એક નવયુવકને આપું છું. જો તે યુવક આ સમયે વિનયકસભા રહેલુમટે તબરે આ તો કંઈક બની શકે એમ છે. એના વિનય કરશે આ સુધી નહિ કે.હ નવયુવક શકે એમ નથી. તે નવયુવકને તુરંત-તે વિનયકસભાના આગ્રહકરે તેની રક્ષા કરવાનું કહેવાનું છે. એ લોકોએ જેમ, એમ તથા અત્યેની સંજ્ઞાવાથી ૮૦,૦૦૦ રાજ-કોષોને નાશ કરવાનું. આરે તરફ તેની લેખના અવગ્રહ સંભળવા લાગ્યા ! એ જોઈને એક વચ્ચે એક એક યુવક મર્યાદા મુનમથી નીકળી રતો કે,

નિર્ણયિત સંજ્ઞાવાટ

આ નવયુવકને એક સમયે વિનયક સભાના દરે પછીના પુરોષમાંથી મળ્યો.

તેની ભાષા, તેની પ્રજાકીય ભાવનાઓ તથા રીતરિવાજો તદ્દન ઇટાલિયનજી હતા. ૧૭૬૭ માં ફ્રેન્ચ સેનાએ આ પ્રદેશ ઉપર આક્રમણ કર્યું અને કેટલાં ખૂનખાર યુદ્ધો પછી ત્યાંના વતનીઓને ક્રાન્સના આધિપત્યને તાબે થવું પડ્યું. વખતે કૉર્સિકાની સ્વાધીનતામાટેનાં યુદ્ધોમાં તેના પુત્રોનું ખૂન રેડાતું હતું, તે વખતે આર્લ્સને પરણ્યે થોડાજ સમય થયો હતો અને તેને એકજ પુત્ર જન્મેલો હતો. સ્વદેશસેવાથી પ્રેરાઈને તેણે એકદમ વડીલાતના ધધાને બાળુએ મૂકી સમશેર લીધી અને જનરલ પાઓલિના સૈન્યમાં સામિલ થયો. લેટિશિયા તે વખતે ગર્ભવતી હતી અને તેને હેલ્થ દિવસ જતા હતા, છતાં યુદ્ધના અને પરાજયના આર્થિક પ્રસંગોમાં પણ તે પોતાના પતિ સાથેજ રહીને પતિના લશ્કરની સાથે તે ધણીવાર ઘોડા ઉપર લાંબી, જોખમભરેલી મજલો કરતી હતી. તેની પ્રસૂતિનો સમય પાસે આવતાં તે 'એન્જેશિયો' માં આવીને રહી. યુદ્ધ પણ તે સમયે પૂરે થયું હતું અને કૉર્સિકા ઇટાલિયન મટીને ક્રાન્સના તાબાનો પ્રદેશ ગણાવા લાગ્યો હતો. જે નેપોલિયન એજ મહિના પહેલો જન્મ્યો હોત તો તો તે જન્મથી ફ્રેન્ચ ન ગણાતાં ઇટાલિયનજી ગણાત !

નેપોલિયનના જન્મ પછી તેનો પિતા ધણું વર્ષ જીવ્યો નહિ. આ બનાવથી તેની માતાના શિર ઉપર આઠ બાળકના પોપણ અને શિક્ષણની જવાબદારી આવી પડી. તેની પાસે દ્રવ્ય તો થોડુંજ હતું પણ આ મુશ્કેલ કામને સારી રીતે પહેંચી વળે તેવું અગાધ મનોબળ અને દૃઢ ચારિત્ર્ય તેની પાસે હતાં. જ્યારે ક્રાન્સનાં ગળાએ કૉર્સિકા ઉપર આક્રમણ કર્યું ત્યારે તેના પિતાએ તથા બીજા દેશભક્તોએ એકત્ર થઈને સ્વદેશની સ્વતંત્રતા રક્ષણમાટે કેવાં કેવાં યુદ્ધો કર્યાં હતાં, તેની વાતો તે પોતાના પુત્રને કહેતી; તેમજ નેપોલિયન ગર્ભમાં હતો તે વખતે પોતે ઘોડે બેસીને એક પર્વતથી બીજા પર્વત ઉપર અને એક જગલમાંથી બીજા જંગલમાં પોતાના પ્રિય પતિની સાથે કુચ કરતી હતી તેવું વર્ણન પણ તે પોતાના પુત્રની આગળ કરતી. બાળક નેપોલિયનનું હૃદય આવી વાતો સાંભળીને વીરરસથી ભરપૂર થઈ જતું. આ પ્રમાણે ગર્ભની તેમજ બચપણની અવસ્થામાંજ તેના હૃદયમાં ક્ષાત્રગુણનાં બીજ વેલાઈ ચૂક્યાં હતાં.

નેપોલિયન હમેશા પોતાની માતા તરફ અત્યંત માન અને પ્રેમની દૃષ્ટિથી જોતો. તે વારંવાર કહેતો કે અમારું હૃદય જે ઉન્નત દશાએ પહેંચી શક્યું તે તેણે અમને આપેલી શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કેળવણીને લીધેજ છે. આ આભારની લાગ-લગીની અમર તેના હૃદય ઉપર એટલી ઉડી હતી કે તે ધણીવાર કહેતો કે 'બાળકને સારો વા માટે બનાવવાનું કામ ધણું ખરું તેની માતાનુંજ છે.' ક્રાન્સમાં તેને શકે સગા મળતા તેણે પડેલું કામ એ કર્યું કે દ્રવ્યથી જે જે પ્રકારનાં સુખ અને આરામનાં સાધનો મળી શકે તે પોતાની માતાને આપવામાં તેણે જરા પણ કચાર

લિપન પોતે બેઠે પડ્યો નેતા બનીને ઠાઠવાર દુમતો કરનાર પડ્યો ઉત્સાહ આપતો તો બીજી વાર સરસક પડ્યો રૂઝ ચડાવતો. આ પ્રમાણે કેટલાક અડવાડીઆસુધી તોપના ગોળાને ઠાણે બરફના ગોળાથી કૃત્રિમ યુદ્ધ ચાલ્યું અને આ યુદ્ધમાં ધણા છોકરાઓને બરફના ગોળાઓથી થોડી ઘણી ઇજા પહોંચી હતી આ યુદ્ધ પ્રસંગે એકવાર એક છોકરાએ સેનાપતિ નેપોલિયને ફરેલી આજ્ઞાનું પાલન કર્યું નહિ તે ઉપરથી નેપોલિયને તેમ ઘડીએ તેને બરફના ગોળાનો એવો તો સખ્ત પ્રહાર કર્યો કે તે ભોલપર ગમડી પડ્યો અને તે પ્રહારની નિશાની તેના ચરીર ઉપર તે જીવેલા પાસુધી રહી !

નેપોલિયનના ચરિત્રનું મહત્ત્વ સારી રીતે સમજી લેવાને માટે તેના બાળપણના ઘણાક પ્રસંગોના ઉદ્દેશ્ય કરીશું સમય જતા ન્યારે એજ નેપોલિયન ક્રાન્સ દેશનો સાર્વભૌમ સમ્રાટ બન્યો, ત્યારે બચપણમાં જોને તેણે બરફના ગોળાનો માર માર્યો હતો તે જિયારો દારિદ્રના પખામાં સપડાઈને તેમથી છૂટવાની લાલસાથી ચહેનચાહ નેપોલિયનને મળવાને આવી ઉભો. નેપોલિયન તેનું નામ જૂલી મયો હતો તેથી તેણે પોતાના દબૂરીને કહ્યું કે ' આવનારને પૂછો કે નાનપણના સમયની યાદગીરી તાજી કરી આપે એવો ઠાઠ પ્રશ્ન તું કહી શકીશ ' .

દબૂરી જવાબ લાનો કે મળવા આવનાર માણસ કહે છે કે " મારા કપાળ ઉપર આ ઉઘા પ્રહારની નિશાની છે તે પ્રહાર અને ચહેનચાહ પોતે કર્યો હતો " નેપોલિયન તે સામગીને હસ્યો અને બોલ્યો, " ખરી વાત છે મે મારેલા બરફના ગોળાની એ નિશાની છે તેને જરૂરી તેડી લાવો " તે દીન, કમાલ પુરુષને ચહેનચાહ નેપોલિયનની પાસે હાજર કરવામાં આ મે અને તેજ ધડિએ તેની તમામ મન-મનનો પૂર્ણ યત્ન મર્ધ

નેપોલિયનના અધૂર ધણાજ ખરાબ દના ન્યારે તે ચહેનચાહ થયો ત્યારે એવેન ચહેરના વિદ્યાલયનો અધૂર સીખવનાર મરીમ માસ્તર તેની આગમ હાજર થયો અને સારી નોઠરીને માટે પ્રાર્થના કરી ચહેનચાહ નેપોલિયને કૃત્રિમ કોષ કરીને ફક્તીર અવાજે તેને કહ્યું ' આપ મારા ચિત્તુક હતા છતાં મારા અધૂર તરફ આપે તે વખતે જરા પચ્છ લક્ષ આપ્યું ન હતું આ જોસેફાઈને પૂછી લુઓ કે માડ અધૂર કેવા ખરાબ છે ! આ વચન સામગીને જોસેફાઈને પોતાની મેલક ચતુરાઈથી મનોહર હાસ્ય કરીને જવાબ આપ્યો ' માસ્તર સાહેબ ! ચહેનચાહના પત્રો ધણાજ રમણીય છે આ સાક્ષી સામગીને નેપોલિયન હસી પડ્યો અને તે ચિત્તુકે પોતાનું બાકીનું જીવન સુખ-નનમાં મુગ્ધ

નેપોલિયન જિયેનની પાલણામાં બહુનો હતો તે વાતને ધણા વર્ષ વીતી ગયા પછી ન્યારે સમય પચેખરી પ્રજાએ સમ્રાટ નેપોલિયનને કચરી નાખ્યા માટે યુદ્ધની

તૈયારી કરવા લાગી હતી, તે વખતે એજિપ્તિયન શહેરનાં મેદાનોમાં જ્યાં તેણે પોતાના જીવનના પ્રભાતમાં ખરફના કોટકિલાની રચના કરીને ખરફના ગોળાવડે કૃત્રિમ યુદ્ધ કર્યું હતું, ત્યાં-ને પોતાના જીવનની આખરની ઘડીએ ખરેખરી તોપો અને દારૂગોળાઓ લઈને તૈયાર થઈ ઉભો હતો. આવે અશ્ણીને પ્રમંગે પણ તેને નાનપણની એક વાત યાદ આવી ગઈ. તેણે એક ડોશીને શોધી કહડાવીને તેની મુલાકાત લીધી. નેપોલિયન જ્યારે લણતો હતો ત્યારે તે સ્ત્રી પાસે તે દ્વંધ તથા ફળ વેચાતી લેતો. શહેનશાહ નેપોલિયને તેને પૂછ્યું કે 'બોનાપાર્ટ' નામનો કાંઈ છોકરો તને યાદ છે? તે અહિંની નિશાળમાં લણતો હતો.'

ડોશી:—હા, ખરાખર યાદ છે.

શહેનશાહ:—તેણે તારી પાસેથી જે કાંઈ લીધું હતું તેના પૂરેપૂરા પૈસા તને અ.પા હતા કે?

ડોશી:—હા, પૂરેપૂરા પૈસા આપતો એટલુંજ નહિ પણ ખીજા છોકરાઓ માલ લઈને મને છેતરવાતો વિચાર કરતા તેમની પાસેથી પણ તે મને પૈસા અપાવતો.

શહેનશાહ:—કદાચ તે થોડાક માલની હિંમત આપવી ભૂલી ગયો હશે. આ સોના મહેરની કાથળા હું તને આપું છું. અને જો મારે તારે કાંઈક દેવું રહી ગયું હોય તો આજે હું તે ચૂકવું છું.

ત્યાર પછી શહેનશાહે પોતાના સૌજાતીઓનું ધ્યાન એક ઝાડ તરફ દોર્યું અને કહ્યું કે "નાનપણમાં આ ઝાડ નીચે બેસીને અત્યંત આનંદસહિત 'જેરુસલેમ ડીલીવરન્સ' નામનું પુસ્તક હું વાંચતો હતો કેટલી બધી વાર ઉનાળામાં સાંજને સમયે આ ઝાડ તળે બેસીને પેલા દૂરના ગામડાના દેવળના ઘટના ટકોરા હું સાંભળતો અને અપાર આનંદ અનુભવતો." આ પ્રમાણે નાનપણનાં મુખ્યમય સ્મરણો તાજાં કરનાર દશ્યોની ખિન્ન મનથી રમ્મ લઈને શહેનશાહ ત્યાંથી પાછો ફર્યો અને 'મારો તથા સર્વસંહારક ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવતી તોપોથી છવાયલા, યુદ્ધનિ-નાશી ગાછ રહેલા રણક્ષેત્રમાં અદસ્ય થઈ ગયો.

જિયેનના વિદ્યાલયમાં નેપોલિયન પાંચ વરસમુધી લણ્યો હતો. રમ્મઓમાં તે ડોસિસ જતો અને ત્યાંનાં પર્વતો તથા ખીણોમાં પરિભ્રમણ કરીને બેઠોતો મોઢેથી કાન્ને ડોસિસ ઉપર આક્રમણ કર્યું તેને લગતી વાતો સાંભળવામાં કાળ વ્યતીત કરતાં. આટલી નાની વયમાં પણ નેપોલિયને પોતાના ચુલુતુ એવું એકધું દર્શન કરાવ્યું હતું કે ડોસિસના સુપ્રસિદ્ધ વયોટ્ક યોદ્ધા પોલિએ તેને કહ્યું કે "ઓ નેપોલિયન! તું આજના માનુસો સાથે જરાએ મળતો આવતો નથી! પુટાકે" એવો પ્રશ્ન તીર પુરો સાથે તું આમેલું મળતો આવે છે!

નેપોલિયન જતારે જિયેનના સૈનિક વિદ્યાલયમાં લણતો હતો ત્યારે એક પરીક્ષા

ખત પાતાના જવાબમાં તેજ પ્રત્યક્ષ રાજ્યના પદમાં કાલક કાલક કરી, અને
જેક પ્રાપ્તિને કારણે આજની દરમિયાનક વિશેષ રીતે દલીલ આપે છે તે ।
રોકડો તેને પૂરું થયું ૧૫૫ આપ્યો હતો અને તેજે લખેલ કચેરીને જાણી નામ
જાની આજ કમી હતી ત્યાંપછી પણ જો જાહેર રોગચિયન પ્રાપ્તિ સામાજિક
દરેક જાનસંખ્યાની માટે તેજે પોતાના જૂના વિદ્યાર્થી મુખ્ય જાણીને જાહેર
ને વિદ્યાર્થી તેની આજ કાલક મુખ્ય જાહેર તેને જે ન આજમાન આજ પૂરું થયું
જીવ પૂરી થયા પછી નેપોલિયને તેને ૧૫૫, કે પેલા કચેરી જાણી નામમાં આજ
ત્યાંથી આજમુખીમાં જમાવે પૂરું જાણી મુખ્ય છે ત્યાંપછી પોતાના નામ
જાણી જોરોમિતે એજ વિદ્યાર્થી દાખમાં જોવામાં આવ્યો.

તે સમયે પ્રાપ્તિમાં જાહેર પ્રાપ્તિક ગુરુવિદ્યાર્થી દર્શાવે અને ન પ્રત્યક્ષ વિદ્યાર્થી
નામી કરે જો સામાજિક નામ નજી વિદ્યાર્થીઓને પારિસના મુખ્ય ગુરુવિદ્યાર્થીમાં
મોકલવામાં આવતા આ નિયમ પ્રમાણે નેપોલિયને પદર વર્ષની ઉંમરે મિત્રે તા
વિદ્યાર્થીમાંથી પાસિયા ગુરુવિદ્યાર્થીના મોકલવામાં આજે આ વિદ્યાર્થીમાં
કુળવાન લોકોના જાણીએનેજ દાખલ કરવામાં આવતા તેમના પોતાની જાણ
લેવા માટે, તેમના દરિયાર રજા રાખવા માટે તથા એવાં એવાં જીવન પરિવર્તન
કામ માટે દરેકને જોઈને આપવામાં આવતા, અને વિદ્યાર્થીઓ આવતા પુરવાથી
તજાઈએ ઉપર રોકડો તથા ત્યાંજી જોઈને જમાવી સુખ્ય એવના મિત્રો
જીવન પ્રાપ્તિ પદર વર્ષની વરતો એવો કોણ ઉકારો દોષ કે જો ઉપર ક્યાં
એવાં પુખ્તા સાધનો પ્રિય ન દોષ ૧ પણ રોગચિયન આ વિદ્યાર્થી જીવનનો કો
વતુ હતો તેજે ત્યાંના જીવન ઉપર જીવસત જાણમાં એક અરજ પત્ર લખી નેક-
લો ૧ "સેનિક વિદ્યાર્થીમાં નોકરો ગણનાનો વિવાદ રદ કરનાની જરૂર
છે પોતાની માવજત, દરિયાર સાફ કરવા અને એવાં જીવન જાના પ્રકારના કામ જે
દમજી નોકરો પાસે કરાવવામાં આવે છે ન કામ જાનેજ કરવાની વિદ્યાર્થીઓને
કેમ જાણી જોઈએ જો કાની માવજત તથા જીવન શારીરિક પરિવર્તન મહત્ત
જાણી જાવતમાં વિદ્યાર્થીઓ અત્યંતથીજ સાત અને શ્રમસંદિષ્ટ જાણવામાં
નહિ આવે તો ગુરુ સમયે પત્રી મુલીનતા અને તનનોડ મદનત તેઓ ફરી રીતે
સહન કરી રહેશે ?" જવિષ્યમાં નેતાનિયો પોને ફ્રાન્સમાં રહેવામાં રચાયેલી
ગુરુ પાઠશાળામાં ઉપર ક્યાં તનાજ નિયમ ત્યાંજી દર્શાવે વિદ્યાર્થી પોતાના
કામ ઉત્તમ રીતે જાણવતુ હતુ અને લોકોમાં પણ જાણી પ્રવસા થતી હતી જાણ
પ્રમાણે નેપોલિયો અસાધારણ લોકપ્રિયતા મેળવત ફરી હતી તેનું મુખ્ય કારણ એ
હતુ કે પોતે ફરી ન રાકે અતુ કાલ પાક કામ કરનાની તે જીવનને આજા
કરેલો નહિ, અને રત કામ જાણી ન રાક એવા જાણમાં ઉતરવાને ન દર્શાવે પણ

પોતાના તાબાના અમલદારોને મોકલતો નહિ. એક દિવસ અમુક ઉત્સવને પ્રસંગે નાનો નેપોલિયન માર્સેલ્સ ગયો હતો. ત્ય સાંજની રમણીય વેળાએ ઘણા યુવાનો અને યુવતીઓ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકાર પહેરીને આનંદપૂર્વક નૃત્ય કરતાં હતાં. તેમણે નેપોલિયનને તેમના આનંદોત્સવમાં જોડાવાનું નિમંત્રણ કર્યું. તે ઉપરથી તેણે સખ્ત ભાષામાં જવાબ આપ્યો “નાચ્યા કૂદાથી કદિ મનુષ્યત્વ આવતું નથી.” ખરે જોતાં નૃત્ય તથા ખીજા વિનોદને તેણે ઉપર સુધી ધિક્કારતો હતો.

નેપોલિયન જ્યારે સોળ વર્ષનો થયો તેવામાં તેના પિતાનો દેહાંત થયો. એજ વર્ષમાં તેને સૈનિક વિભાગમાં સહકારી લેફ્ટેનન્ટની જગ્યા પ્રાપ્ત થઈ. એ અરસામાં તે એકવાર સખ્ત મંદવાડનો ભોગ થઈ પડ્યો. તેની આર્થિક સ્થિતિ પણ સારી ન હતી, અને પરદેશમાં એક વીશીના સૌથી ઉપલા કાતરીઆમાં-શરીરે વ્યાધિગ્રસ્ત અને પૈસે ખાલી હોવાથી ઘણી દયાજનક હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. એક સહૃદય ખાઇના સાંભળવામાં આ વાત આવતાં તેણે પરાપકારવૃત્તિથી પ્રેરાઇને નેપોલિયનની સેવાચારી કરી તેને સાંભળે કર્યો. પાછળથી ઘણે વર્ષે જ્યારે ફ્રાન્સની પ્રજાએ ફ્રેંચ રીપબ્લિકને નેપોલિયનને રાજમુકુટ અર્પણ કર્યો ત્યારે આ સ્ત્રીએ તેના ઉપર અભિનંદનનો પત્ર લખીને પોતાનો હર્ષ પ્રદર્શિત કર્યો. તેની સાથે પોતાનું જીવન દારિદ્ર્ય અને વિપત્તિને લીધે અધકારમય બની ગયું હતું તેના પણ તેણે ઈસારો કર્યો હતો. આ પત્ર વાંચતાની સાથેજ શહેનશાહ નેપોલિયને તે ખાઇને ૧૦૦૦૦ ફ્રાન્કનો ચેક મોકલી દીધો અને લખ્યું કે ભવિષ્યમાં પણ તમે જે કંઈ માગણી કરશો તે હું પૂરી કર્યા વગર રહીશ નહિ.

આટલી નાની વયે પણ નેપોલિયને પોતાનાં મનોહર સંભાષણ, સાધુતા, અવિરત પરિશ્રમ, અને અનેક નિપયોમાં પારદર્શિતા વગેરે ગુણોવડે પારિસનાં સ્ત્રીપુરુષોનો પ્રેમ સંપાદન કરી લીધો અને ત્યાંના પહેલી પાંકિતના અમલદારો, પંડિતો અને સન્નારીઓનું લક્ષ તેના તરફ ખેંચાયું. નેપોલિયને આગળ ચાલતાં જે પ્રસિદ્ધિ મેળવી છે તે કંઈ આકર્ષક કે કોઈ દેવી ઘટનાના પરિણામે નથી મેળવી. અસાધારણ ગુણસમૂહ અને આત્મચેષ્ટાના પ્રભાવવડેજ તે જગતના ઇતિહાસમાં સર્વોત્તમ સ્થાન મેળવી રાઇને છે. યુદ્ધક્ષેત્રમાં તે જેવો અકિતીય હતો તેવાજ તે મંત્રણામંદિર (કોન્ક્રેટ) માં હતો. જો તેણે માહિયને વિષય પોતાનો કર્યો હોત તો તેમાં પણ તે સાહિત્ય-મંદિરનું પદ પ્રાપ્ત કર્યા વગર રહેત નહિ. જે બહેરનામાં તેણે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે તે વચ્ચના રોમાંચ યાદ છે અને નિર્મળ મનુષ્યોમાં પણ વીરરમને સંચાર કરે છે. તે વચ્ચનાં જાણે એક પ્રયત્ન જ્વાળામુખી પોતાની અગ્નિશિખાવડે આખી પૃથ્વીને સળગી મૂકવા માટે લગ કરે અગ્નિના પ્રગટનું વમન કરી રહ્યો હોય એવો વાંચનારને

ભાસ થાય છે, કનિદાસમાં પણ તેના નિરૂપણ અત્યંત સ્પષ્ટ હતી. તેના કારણે નામની
અને પ્રસિદ્ધ થયેલાં બાપડેનાં સંકલ્પ આત્મીય અને સ્વર્ગ કે ત્યજે મેલનાં આત્મલોના
અનુદર અને અપ પાતનાં ॥ જેનો અર્થ ઉત્તમ ગીત નવ્યામ કરી દોષ નેષ્ટ
પાતના વિદ્યાપ્રપ ॥ કનિદાસનાં આદ્યને તેની કવિદાસના વિદ્યામા પરીક્ષા લીધી
હતી તેના અર્થથી તેને એટલા અર્થ રહ્યાં થયે હશે કે તેજે તેનો વિવેચન
ઉપરપર ઉપર એવી નોંધ કરી કે " આ ઉપરને પ્રારબ્ધસ્વાત્ અનુદર મલ્લે
મળે તો તે અર્થમાં પ્રમના કરી વચર રહેશે નહિ. "

પ્રકરણ ૨ જું-રાજ્યવિપ્લવનું પરિણામ

(૬૦ સં ૧૭૯૧ થી ૧૭૯૩)

રાષ્ટ્રવિપ્લવ એ ઈશ્વરના કોપને લીધે માનવસમાજને થતી એક મોટામાં મોટી શિક્ષા છે.

નેપોલિયન

વે ૧૭૯૦ ની ચાંદગાર સાત્ર નજીક આવવા લાગી. ૧૭૯૯ ની સાલમાં જે જગવિખ્યાત ફ્રેન્ચ રાજ્યવિપ્લવનો પ્રારંભ થયો હતો, તેણે હવે ધીરેધીરે અત્યંત ઉત્તર સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. ઉમરાવ વર્ગ અને સૈન્યના મુખ્ય મુખ્ય અમલદારો રાજકુટુંબના પક્ષપાતી હતા. સામાન્ય સૈનિકો તથા જનસમુદાય પ્રજાસત્તાક તંત્રના પક્ષમાં હતા. આપણે ગયા પ્રકરણમાં જોઈ ગયા છીએ કે નેપોલિયનનું વલણ

પ્રથમથીજ જન્મપ્રાપ્ત ખાનદાની અને ઉમરાવોની અનિયંત્રિત સત્તાની વિરુદ્ધ હતું. આવે પ્રસંગે ગમે તે ઠેકાણે, ગમે તેવા વસીલાવાળા અને સત્તાવાળા માણસોના સાંભળતા તે પોતાના અભિપ્રાયો વ્યક્ત કરીને અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની સખ્ત લાપામાં હિંમાયત કરીને ઘણીવાર જોખમમાં પણ આવી પડતો હતો. હવે જે સમયની આપણે વાત કરીએ છીએ તે વખતે યુગના યુગ થયા દબાયલા, કચરાયલા, તિરસ્કારને પાત્ર થએલા લોકવર્ગના કોયે ભયકર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું. નીતિ, ધર્મ, કાયદો, પવિત્રતા વગેરેનાં બધાં આ ભયકર ભરતીના આઘાતથી છિન્નભિન્ન થઈ ગયાં હતાં. ઉચ્ચશક્તિવાળા લોકસમુદાયે ખાસ્તાપક્ષનું કારાગૃહ જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યું હતું. જે પ્રયત્ન વાવાઝોડાએ ક્રાન્સની પ્રજાને ઉન્નતિ અને એયના માર્ગમાંથી ઉપાડીને વિનાશના મુખમાં ઝપલાવી દીધી તે વાવાઝોડું હવે પુષ્કળ વેગથી આખા દેશમાં ધૂમવા લાગ્યું હતું. દુકીદષ્ટિવાળા અને પ્રજાની સુખ્યવસ્થાના નિયમોથી અજાત મનુષ્યો આ તોફાની વાયુને વસંતઋતુના પવનની સ્તિગ્ધ અને સુખકર લહરીઓ સમજીને પ્રેમથી વધાવી લેતા, અને તેના આઘાતથી દેશમાં ફેલાયેલા વિપમય વાયુ દૂર થઈ જશે એવી ખોટી આશામાં ડગાતા હતા, પરંતુ તીક્ષ્ણ બુદ્ધિસપન્ન, દૂરદર્શી વિદ્વાનોના કાન ઉપર ભવિષ્યમાં નીપજનાર પ્રજાકીય વિનાશના પડવા અત્યારથી પડવા લાગીને તેઓ સહકુટુંબ રક્ષણ માટે વિદેશ નાસી જવા લાગ્યા હતા.

આ સમયે એક રમણીય સંખ્યા સમયે મોઢીયો નેકર, જે ક્રાન્સનો તીમેરી-
તાનો સુપ્રસિદ્ધ પ્રધાન હતો તેનો મહેલ બમમદાગ મેસનીથી મોઢી નો હતો,
અને પાંચ નગરની ઉત્તરોત્તર ધોમગાડીઓ જે પછી એક તેના દરવાજામાં પ્રવેશ
તી હતી બધા કપાળ અને મહાગ અવાજને માટે અણીનો તેમજ વિવિધ વિષયોમાં
નેપુલ્તાનાથે મિરાળે, પ્રસિદ્ધ રાજનૃતિય ટેનિંગ્સ, જોર્જ વોલિંગ્ટનનો મિત્ર
અને અમીની રાજનૃતિય સેનાપતિ લા ફાયેટ, વગેરે ક્રાન્સના આગેવાન પુરોડા અને
ઓગોસ્ટે તેમજ ક્રાન્સના મોટા મોટા તરવો, ગજપુરોડા, ઉમગવો, શ્રીમતો
વોરેથી આજે મોઢીયો નેકરનું દિવાનખાનું યોગી ન્યું હતું નેગની પુત્રી મેડમ
દી સ્ટીવ પોતાના સંગોત્તમ વસ્ત્રાવકાશી કુમળિયત બનીને વરતી અધિની દેવી
રે પોતાના સોદર અને શુશુવડે અને વિદો કરીને પોતાના મોદક મલાયશુથી
પરોણાઓના ચિત્તને પ્રસન્ન કરી રહી હતી તે અને ત્યાં નિમનિત થયેલી લાવજ્ય
બી જોસેફાઇન બેને પીયાનો વગેરે બાજીને સુતલિન નાદવદરીરડે પરાણાઓનો
સહાર કરી રહી હતી એ સમયે ત્યાં પુરોડા લખન વધા આ અમૃતમય મગીતના
શ્રવણમાં કોઈને નિરૂપ ન થય તેટલા માટે તેઓ જેવ પશુ અચાજ કર્યાં વા શુપ
રૂપ દિવાનખાનાના બારણા આગળનીજ બેઠક ઉપર બેસી ગયા એમણે એક વધો
મદ, આપત સાલ પોણાકાઓ પશુ મનસીય અને ભાવ આકૃતિવાળો આમિ રનવ
હતો દરિનારથી બધાએ તેને ક્રાન્સદેવના બૂલબૂરૂપ, સુવિખ્યાત તરવચ તરીકે ઓળખી
છીયો પશુ તેની સાથે આવેલા તરજૂ કોઈએ ઓળખ્યો નહિ તે ખાતરા, રિક્કો
અને નાચુન દખાતા બાધાનો તરજૂ હતો

મગીત પૂર થતાજ આખિ મેડમ દી સ્ટીવ પાસે ગયો અને પોતાની નાથે
અવેલા મુવકનું તેની સાથે ઓળખાણ કરાવ્યું કે એવું હમ જેવોવિધન મોનાપાટ
રે નેપોલિયનનું અપ્રચિત નામ સાબગી તેના તદ્દ સાથે વધુ આપ્યું નહિ,
પશુ શુદ્ધિમાન મેડમ દી સ્ટીવ જેવોવિધનના નયમ તમાજીયો તેના
વેશમાનુષ અને રૂપમાનુષથી આકર્ષિત થઈ અને તેની સાથે હિસદતર હાન
કેવડા જાગી જેવોવિધનની વખીમાં અસામન્ય આનંદ પ્રાપ્તિ દેવાથી વોડી
પા માં જોડેલાઈન પશુ તમની પલે અગીને ના અને તમના ચાતાતાપમા જન
લગા લાગી એમ કા કા થજા રનિજિન માંડુ ના તેમના ન ર પચાયા અને
તેમની આનંદાન લા ઉમ મડો રન પચાજ્યે કે ર લા ર ન ર કે ર તેમની
વખામાં વધા । મ । મપ વ વનવ નિહન - કે અટો ઉલગના ર રનિજ
પૂ હોડોડન અને ના ન પ્રાન વખજ્યે કેવા રાકન વખા વખજ્યે
મેસ વિચા અને વ દા કે એ ર ન પચાન કે રી અને ન
આગળ ઉપરન કે ન મ વાકરન ઉપર આગળ કે દાની ન રડીન ન રન

તમામ સૈનિકોને માટે અનુકરણીય આદર્શ રજૂ કર્યો છે. તેમણે ખતાવી આપ્યું છે કે મનુષ્યો સૈન્યમાં જોડાયા છતાં પણ ખંડુભાવ અને સ્વગતિ પ્રેમનાં બંધનેતો ઉચ્છેદ કરી શકતા નથી.”

આ શબ્દો બોલાયા કે તરતજ નેપોલિયને સઘળા માણસો સાંભળે તેવી રીતે તેનો સખ્ત ભાષામાં જવાબ આપ્યો. તેણે કહ્યું, “મહાશય! આપના મતનું મારે હાથે ખંડન થતું હોય તો ક્ષમા કરશો. જે મત કોઈપણ પ્રકારની શાસનપદ્ધતિથી વિરુદ્ધ છે તેનું ખંડન કરવા જતાં કદાચ મારું અપમાન થાય તો પણ ભને; પરંતુ હું મૂગે મોઢે આ અસત્ય અભિપ્રાય સાંભળી શકીશ નહિ. આપણા દેશમાં જે જે અત્યાચાર અને અસત્ય પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે તે દૂર થાય, અમુક વર્ગના લોકો પરા-પૂર્વથી જે એક હૃદયીસત્તા ભોગવતા આવ્યા છે તેનો અંત આવે, અને અમુક ઐશીની લોકોએ ગેરકાયદેસર, નીતિવિરુદ્ધ જૂંટની લીધેલા હક્કનું ખંડન થાય એવી તો હું પણ ખીજઓની માફકજ અભિલાષા રાખું છું; પણ છેલ્લા બાર મહિના થયાં લોક-વર્ગની નિરંકુશતા અને અત્યાચાર એટલે દરજ્જે વધી ગયાં છે, અને આપણા દેશના નેતાઓ પરસ્પરમાં કલહ કરીને એવા વિલિન થઈ ગયા છે, કે જો આ પ્રસંગે શાંતિ અને નિયમબદ્ધ શાસન પ્રણાલીનું રક્ષણ કરવું હોય તો મારો એવો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે ખીજ કોઈપણ સમય કરતાં અત્યારેજ સૈન્ય ઉપર વિશેષ સખ્ત અંકુશની સૌથી પહેલી અને સૌથી વધારે જરૂર છે. મારે કહેવું પડે છે કે જો આપણા સૈનિકોને તેમના અમલદારોની આજ્ઞાનું જરાપણ ખડખડા વગર અને તાત્કાલિક પાલન કરવાની ફરજ પાડવામાં નહિ આવે તો નિશ્ચયપૂર્વક માનજો કે થોડાજ સમ-યમાં આપણે લોકવર્ગની નિરંકુશ અરાજકતાના ભોગ થઈ પડીશું. પારિસ નગરમાં લોકવર્ગનો અત્યાચાર દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતો જાય છે અને જો તેને પ્રબળ સત્તાના પ્રભાવવડે એકદમ દાબી દેવામાં નહિ આવે, અને સમાજની સુવ્યવસ્થાનું દટતાથી રક્ષણ કરવામાં વિલંબ થશે તો તેનું પરિણામ એ આવશે, કે એકલા આ પાટનગરમાંજ નહિ અટકતાં આખા દેશમાં અરાજકતા ફરી વળશે અને જેઓ આપણા દેશની સ્વાધીનતાના સાચા રક્ષકો છે, શિક્ષિત અને સ્વદેશહિનૈષી છે અને જેઓ અત્યારે સ્વદેશના શ્રેયમાટે તનતોડ પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે તેઓ લોકવર્ગના અશિક્ષિત નેતાઓનાં ટોળાઓમાં અટવાઈ જશે; અને એ ઉશ્કેરાયલા નિરંકુશ લોકો મોઢેથી સ્વાધીનતાના પોકાર કરશે પણ વાસ્તવિક રીતે તેમની દૂરતા અને અત્યાચાર રાની પશુઓની અથવા જ ગલી મનુષ્યોની દૂરતાને અથવા તો પ્રાચીન કાળમાં થઈ ગયેલા નિર્દયતાના અવતાર સ્વરૂપ ૧૮૧૦ની દૂરતાને પણ વિસરાની દેશે.”

આ પ્રમાણે નેપોલિયને એવા તો પ્રભુત્વસૂચક અવાજથી પોતાનો અભિપ્રાય ૧ એ નામનો રામન પાદચાહ હતો. યૂરોપમાં તે નિર્દયતાની સૂતિરૂપ મનાય છે.

નહેરુ ક્યો કે તે પ્રાણીને ત્રી ધ મનમાં એક નહીન આવશે અથવા યશ લાગશે તે બાંધતો યશો ત્યાંથી મળ્યાએ થતીથી આત્મા દરે મનની દૃષ્ટિ નહીં દિક્ષા ચહેરા ઉપર ની રી. દેહિં-એ મિત્રો પાગાર કનારની કહેતા લાગે કે નેપોલિયન જે હાંધ મફત છે તે સત્ત્વ છે નેહરુ અને લાહોરે હાંધ નત વધુ આનંદ નેપોલિયને પાતાની ભવત ખાસમાં વધુવિષય વિષયનું ચિત્ર ભણે નાતારેજ ખાં મધુ હાવ તેમ તમે ચિતાનુર ચહેરે તના યગ્ને સામગ્રી લાગ્યા ત્યારે કેટલાંએ પ્રવૃત્તિય નાત-વની વિદ્ય હાંધવાયકા વિચારે સાંતતી શરૂને ધરો નાતવા પશુ માન્ય, પરંતુ આપણે હવે પછી એકદમ કે તના કહેવા અધુરે નાતર સાચા પગ્યા ત્યારે તે કોલો રજો ત્યારે મેઝમ લી રહીએ આતિ. રનય પામે નેપોલિયન જેવા એક નાતીનિતુ પુત્ર લાથે પોતાનો પરિચય કાઠી આતવા માગે તેનો ખરા ખન કાંજીથી આતાર માન્યો નો પોતાના પિતા તથા તેની માય હનેલા ખીન નહતી તર નેહરુ તે ગબીર નવાજે બોલી, 'ગુદરવા' જે અત્યત મહત્વનું વસ્તુ તમારી આમજ આજે પ્રદર્શિત કરવામાં આ-યુ છે તેના તરફ તમે લથ આપ્યો એવી કે આસા રાખુ છું " આ પ્રમાણે માન એકીલ વદના નેપોલિયને રાન્સ દેશના અવધાર ગુરુ અને મુખસિદ્ધ નાતિઓના મહત્વમાં સર્વનું ખાન જેને એવુ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત કરું

આ બનાવ બન્યાને થોડા દિવસ પછી નેપોલિયન લાખી ગગ્ગ લઇને પોતાને દેશ દર્શિકા ગયો ત્યાર પહેલા થોડા વખત આગમ્ય તેને મુખ્ય ગુદેર-નદની પદ વીએ ચામરામાં આગેો હતો ઘેર પદાયતાજ તેણે પાગે એકામતાથી પોતાનો અન્યાસ નાંરી ક્યો ધગના સૌથો ઉપતા માગેનો એક એકાત નિવડાં આગેો તેણે પસદ ક્યો અને ત્યા તે પોતાનાં પુરતકો સાથે સમગ્ર ગામવા લાગેો વિનાતિો માટે તે ગાઈ દાર્ધવારજ બહાર જ્યો ખડે જોતાં વિનાતિની તેને ધિજાજ થતી ન હતી. તેમ નેને મળવા પશુ લાગેજ કાંઈ આવતુ અઘ્યાસમાં તેની એકનિષ્ઠા એવી તો સરસ હતી કે તેના હાગ બલિયમા અતિ મહત્વનાં કારો ધરાતુ કાંઈ દેરતાએ તેને કહયું તોત તોપશુ એથી વધારે પરિશ્રમ તેનાથી બની ચકયો હોત નહિ

એક દિવસ સમારમાં તે વહેયો ઉડીને પોતાની વિચારમૃદ્ધિમાં રમણ કરેનો કાનો વરિયા કિનાર ફગતા હતો એવામાં તેને એક લસરી અમલદારનો મેળાપ થયો નેપોલિયને તેને પોતાની સાથે ફરવા આવવાનો આમદ ક્યો કિનારેથી થોડે દૂર એક મળ્યો હતો એક જથ્થ તે મળ્યામાં મેગ અને નેપોલિયને ખારવાઓને અખા તના સામા કિનાર ત ક હાંકવા કડુ મળ્યો ચાલવા માંડયો તે આગમ્ય નેપોલિ અને ગજવામાંથી દારૂનો દડો કદાકો અને નેનો એક છેડા કિનારા પર કાંઈ ચીજ સાથે બાધી લીધો પછી પોતે દડો હાથમાં લઇને મળ્યામાં બેડો અને તે સામે

કિનારે પહોંચ્યો તે દરમ્યાન તેણે અખાતની પહોળાઈનું ઝરાઝર માપ કઢાડી લીધું. આવા પ્રકારની ગમ્મતમાં નેપોલિયનના સોળતીને ગિલકુલ મળ પડી નહિ. અને આવા ચક્રમ માણસ સાથે ફરવા આવવા માટે તે પરતાવા લાગ્યો. તેઓ કિનારે પહોંચ્યા એટલે નેપોલિયન કહે કે ચાલો, આપણે આ ટેકરી ઉપર ચડીએ અને ત્યાં રહીને ઍન્ગ્લેશિયો શહેરનું દિગ્દર્શન કરીએ. ગેયો અમત્તદાર કહે કે મને બૂખ લાગી છે, મારે ઘેર ખાવાનું ટાઢું પડી જશે; પણ નેપોલિયને ટેકરીપર ચડવાનો સકદપ છોડ્યો નહિ.

આ પ્રસંગનું વર્ણન નેપોલિયન પોતે નીચે પ્રમાણે કરે છે:—“ મારા સગાથી-ને આવી જાતની શોધખોળમાં ગિલકુલ રસ પડતો નહિ તેથી તે મને વારંવાર પાછા ફરવાનું કહ્યા કરતો. જ્યારે હું તેને અખાત આટનો પહોળો છે એવું કહેતો ત્યારે તે બોલતો કે મને ખુબ બૂખ લાગી છે; મારે ખાવાનું ટાઢું થઇ જતું હશે. આ ટેકરી ઉપર તોપ ગોઠવી હોય તો શહેરના અમુક મકાન અથવા અમુક મિનારાની ટોચ ઉપર ગોળો ફેંકી શકાય ખરો, એવું હું જ્યારે તેને કહેતો ત્યારે તે બોલતો કે ભાઈ સાહેબ, એ તો ખરું પણ હું સાત બૂખ્યો અગ્યો છું. આખરે ઘણો દિવસ ચડી ગયા પછી અમે નીચે ઉતરીને ઘેર ગયા પણ તે ગિયારાના મિત્રો-એ તેની વાટ જોઇને જમી લીધું હતું અને તેને માટે કશુંએ રહેવા દીધું ન હતું. હવે પછી કેવા માણસની સોજત કરવી અને કયે વખતે ફરવા નીકળવું તે વિષે વધારે સાવચેત રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. ”

પરંતુ આપણે આગળ ઉપર જોઇશું કે નેપોલિયને કરેલું અવસોકન ફાટ ગયું ન હતું. થોડાજ વખત પછી અંગ્રેજ સેનાએ એજ ટેકરીનો કબજો લીધો અને તે સમયે તેમની સામેના યુદ્ધમાં નેપોલિયને રમતમાં ને રમતમાં મેળવેલી માહિતી તેને ઘણીજ ઉપયોગી થઈ પડી.

નેપોલિયન ડોર્સિંગમાં રહ્યો તે દરમ્યાન તેણે લશ્કરી અમત્તદારોની એક સલાહ ચાપી અને જે રાજનૈતિક મહા પ્રશ્નોવિષે તે સમયે આખા યુરોપમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો હતો તે વિષે અંદર અંદર ચર્ચા કરવા માંડી. તેના રાજનૈતિક વિચારોમાં લોકસ્વાતંત્ર્યનો પ્રખળ પક્ષપાત જણાઈ આવતો હતો, તોપણ તે નિરંકુશતા અને નીતિાનયમોના ઉલ્લંઘનનો સખ્ત વિરોધી હતો. એ અરસામાં પારિસ નગરમાં હાહાકાર વર્તાવા લાગ્યો હતો અને ત્યાં ચાલતા કસાઇખાનાના નવા નવા સમાચાર દરેરાજ આવવા લાગ્યા હતા. આથી કરીને નેપોલિયન જે પ્રથમથીજ અરાજકતાનો શત્રુ હતો તે હવે તેનો કદો દુશ્મન બની ગયો અને તે પોતાના વિચાર નિડરપણે જાહેરમાં મૂકવા લાગ્યો. ઍલિસેટી નામના તેના એક દુશ્મને પારિસની સરકારને તેને વિષે ચાડી ખાધી અને તેને રાજદ્રોહી ઠેરવ્યો. તે ઉપરથી નેપોલિયનને પકડીને પારિસ

પ્રથમે કંપાને અને શરીરમાંના સ્ફિરને થીજવી નાખે એવો દેખાવ તેની નજરે પડ્યો. તેણે જોયું તો પુરુષો, સ્ત્રીઓ અને છોકરાઓના સમુદાયનો પ્રવાહ પહાડી નદીના પૂરની માફક પારિસ નગરના રસ્તા ઉપરથી ચાલ્યો આવતો હતો. અહા ! તે દરમિયાનું કોઈ જાણતો હતો કે ! તેઓ બૂખ્યાં વરુ જેવી ભયાનક કીકીઆરીઓ કરતા, ક્રોધથી મોંઘાળાના દોષ તેની વિચિત્ર ત્રાસદાયક મુખાકૃતિ અને હાથના ચાળા કરતા, અને હાથમાં દરેક પ્રકારની આયુધને વીંઝતા—તરપિશાયના ટોળાની માફક પારિસ નગરની રાજમાર્ગ ઉપર યદને તેમના નગરકેદર કરતા રાજાના નિવાસ તરફ ધસ્યા જતા હતા. તેઓ મુંઝવેથી જાય છે તે સારી રીતે જોઈ શકાય તે માટે નેપોલિયન પણ તેમની આમળ આમળ ટેડવા લાગ્યો. તેણે જોયું તો લગભગ ત્રીસ મિલિયન મંદા મવાલીઓનું ટોળું દુધનેરિસના બગીચામાં દાખલ થયું; રાજમહેલના દરવાજા આમળ મધમાખીઓની માફક તેઓ ઉભરાવા લાગ્યા. આ ઉશ્કેરવાળા માણસોને અપમાન અને શરમથી નિસ્તેજ થએલા રાજાને માથે જોડાખિન પહોંતી ગાંઠી દેખી પડેલા. ન્યાય અને નીતિના પવિત્ર કાનુનોને પગતળે કચરી નાખનાર ગુનથી મવાલીઓએ કરેલા એ અન્યાયાર અને રાજ્યકર્તાના બેદાશ જોષને જોઈ લેવાનું જોઈ ઉઠી આગ્યું. રાજમહેલો આ સે બદમાસો ઉપર બંદૂક ટેકામાં પેતાનું કવંચ વિચારું નહિ તે વાત તેનાથી સદન ન થઈ શકવાને લીધે તે કોર અને કુટાકુટક ભાંયી ચાલ્યો ગયો.

નેપોલિયન પારિસના રાજમાર્ગ ઉપર દરેકજા અન્યાયવૃક્ત અને ફાગાં ઉઠાં કરી નાખે એવા ગતિવિધિ નવી નવાં પાપ મહેર રીતે થતા લાગ્યાં. લોકવર્ગને હવે જાતી કલ દાંડી કે રાજા પત્તિહીન થયો છે; અને હવે તેમની નિરંકુશતાને સ્પર્શકાર કેઈ રહ્યું નથી. નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયો કેટલોક અંશે ફરતો આ પ્રકારે. હવે અંશે કારણોથી થતા હતા તે આપણે પછી વિચારીશું.

એમ કરતાં કરતાં આનંદ ભાવના દર્શન તારીખનો મુર્ચ ઉઘ્યો. અહા ! તે નેપોલિયનના સ્વભાવ તરફના કેટલી રસમ હતી ત્યાં રાજમાર્ગ તપકર ડોઝાદલ જેવા અસંખ્ય સમુદાય સમુદાયની પરિસ્થિતિઓ હતો. પ્રથમ સાગરના પ્રવાહ જેવા આ સમુદાયોના સમુદાય અનિવરિતપણે દુધનેરિસના રાજમહેલ તરફ કાળેજી કરી હતા તેણે રાજમહેલના વચર પ્રતિભવે દાખલ થતા. રાજાને તે જોઈ તરફ ફરી જુલમના અન્ય સ્ત્રીપુરોને તેમના પૂર્વજોનો નિવાસ છોડીને કાલે હવેના નગરો તરફ અને તેમની પાછા ફરતે. લોકો ચીંચીઆરીઓ પાડતા, કોરનારુદ્ધિ કરાવતા હતા. તેમને અંતે નગરનું અપમાન પડેલાના દોડવા લાગ્યા હતા. તેમના કાલેજી કરતે માટે લાગ્યા હતા તેમને તેમને મજાગડતો અંતર અને અંતર તેમ કરીને લોકો દિવસે માટે રોડનો મતલ નાચતો. પણ

તેમના નિમકકલાલ અગરદુકાની તો લોહાએ નિર્દયપણે કતલજ કરી આવી રીત આ પાપકાંડો આરબ ક્યા પછી પોતાના પશ્ચાત્તિક દુષ્ટોની પગલાંડાનું જનતો દર્શન કંગવવા માગતા હોય તેમ કતલ કરવામાં આવેલા અગરદુકાના લોહીથી નીચળતા માથાને ધારીઆ અને લાલાની અણુઓ ઉપર ચઢાવીને આ નરપિસાચો ખારિસ રહેરના રાજમાર્ગ ઉપર મૂકવા લાગ્યા આ બીલાસ દેખાન નેપોલિયનની નજ આગળ ખન્યો હતો અને તે જોઈને તેનું ઉદાર હૃદય ક્રોધ, તિરકાર અને યગમની તીવ્ર લામણીઓથી ભરૂંકી ઉઠ્યું

આ પશ્ચાત્તિક ધટનાઓની અસર નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયો ઉપર થયા વગર રહી નહિ અમલથી તેનું વલણ જનરનાત્મક તરફ હતું ઇંગ્લંડની નિયમ બદલ્યાસનપદ્ધતિ જેને લીધે ગાંધી વહીવટમાં ચોકચર્ગનો પૂરતો ભાગ હતો તેને માટે નેપોલિયનને લાખુ માન હતું, અને અમેરિકાના પ્રજામત્તાક રાજ્યના વ્યક્તિ રવાનગની તો તેનાથી પણ વિશેષ પ્રચસા ડગ્તો હતો પણ ઉપર વર્ણવેલા બનાવો જેનાં તેની ખાતરી થઈ કે રાજ્યની પ્રજા એટલી મધી અનંત અને અધકારમાં છે કે તેઓમાં પોતાનું રાજ્યનું પોતાની મેગે ચલાવવાની યોગ્યતા હજ નહિ એટલુજ નહિ પણ તેઓને નિયમમાં રાખવાને માટે અમામાન્ય દુશ્મતાવાળા નિયામગની ધણીજ જરૂર છે જે ગાંધીઓનો જોકસમુદાયે ઉઠેલ કર્ગો હતો તે એવા નિર્ણય લપટ, સ્વાધી અને પ્રગપીડક હતા કે તેને માટે તો નેપોલિયનો લેલ મા પણ કદાવુશ્વતિ હતી નહિ પણ તેની માથે અસરકૃત લોકચગની નિરુદય મતાનાં સમાનક પશ્ચાનો જોઈને તેના તરફ પણ તેને ધણા ઉપનુ ચપ્ત હતી

નેપોલિયનના રાજનૈતિક અભિપ્રાયોનું નિરૂપણપણે દર્શન કરવા માટે આ ઘાત ધ્યાનમાં ગમવાની લાગીજ અગત્ય છે એક બાલુએ પ્રગરનાત્મક તરફ પ્રમણ પહોંચાત, પણ તે પ્રગ અમરૂત હોઈ રવાનના લેવા જતા નિરુદય બનીને જાલ નિયમોનું ઉદ્ધવન કરીને અનર્થ । ઉપનવે તેને માટે સાધનાતા, એ જેલ પરસ્પર વિરુદ્ધ બાવનાઓનો અધિગર નેપોલિયનના રાજનૈતિક જીવનમાં પહેલેથી ડંદ સુધી જોવામાં આવે છે જ્યારે તેના દાવમાં રાજ્યનું આ વુ ત્યારે ગુરુનિય ઉપનુ દલાર જોકામિન પહોં તેણે હલારથી દમ્પી દીસા અને રાજ્યના પ્રગકર્તાની અપ્રતિહત સત્તા સ્થાપિત કરી તેનું તેની સાથે પ્રગવહીવટને લગતા તનામ વિતા । તેણે સર્વને માટે ખુલા મુક્યા અને વણ તથા પદ્ધતીના વિવાર રાખ્યા વગર અધિ દાર, તપા અને પ્રતિવા દરેક જણે પોતપોતાની ખરી લાવકાત પ્રમાણે વગર દરકને પ્રાપ્ત કરી રોકે એવું રાજ્યધારણ તેણે જીવિયની પ્રગતને માટે ધરી આપ્યું તે ખુદશી રીતે હરેલો કે ધર્મલાવના અને મરુતિ નાર રાજ્યની પ્રગતને ખીલ પ્રગતતાક પ્રગની માથેક રવાધીન રાજ્યનું બાગવના લાયક હતી

પોતાના દેવડું દિન વધારે સારી રીતે જમવાને આવા દોષ ઉપર આરિતે તેને
 મર્સિકાનો દોષ ઈનકો રવાથી કરી દેવડું કાવડું રડું આ નિશ્વાસનાત પાઓ
 હિની કીર્તિને સાને માટે કલકિન કર કે નેપોલિયનનો પિતા પાઓનિનો મિત્ર
 દનો અને આ ઉજ્જના ચોદાની સકિત તે મારી પેડે નેર્વ વક્રો દનો તથી તેને
 નેપોલિયનને પણ આ કાવત્રામા જોવા માટે ધણુ દમાણુ કર્યું, પરંતુ નેપોલિયન
 દેવડું ધનિદાસના અભ્યાસકો ભવિષ્યના જનાવોડું વધારે સ્પષ્ટ દાન ધણુ હડું
 તેણે આ કાવત્રામા જોવાની ધણીને ના પડી એટલુંજ નહિ ધણુ પાઓનિને પણ
 નિશ્વાસનાત પાપમાથી ઉગારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેણે પાઓનિને સમજાવ્યું કે
 ભાપા, કીર્તિવાજ અને નર્મભાવનાઓમા કામિકા ઇવન કરતાં કાન્ય મધે
 વધારે નિષ્ઠાનો મનુષ્ય ધરાવે છે પોતાના રાજાકર્તાઓ આદ્યના હાથ તે પ્રસંગે
 તેમને સહાય કરવાની દરેક સાના દેવજનની હજાર છે, પરંતુ પાઓનિને જૂના
 વેડે હાથેથી દનો અને તેણે ઇવન સાથે કરાર ધણુ કરી દીધો ઇવનને એટલુંજ
 જોઈતું હતું તેથી અગ્રેજ મેના અને સહાય વહાણો આવી પહોંચ્યા અને એજે
 સિયોનો કિલ્લો અને આખો કાર્મિનાનો ટાપુ તેમને સવાળીન કરવામાં આ પો આમ
 યચાથી એક વાચાઓવાળો અધારી રાત્રે નેપોલિયને ચોક્કસ કેન્ય મિરાલ્ઓ સાથે
 મજામાં બમીને એજેસિયો શહેર નાગજી આવેનો ઉપમાગર ઓળંગ્યો અને અગ્રેજ
 મેનાની કાવલુ પાનેની ટકરીની તલેડી આગળ ઉતરીને તેઓ રાતોરાત આ
 ટકરી ઉપર ચઢી ગયા, અને ઉવતી અગ્રેજ મેના ઉપર છાપો માર્યો સાચકો યાદ
 દરો કે ચોક્કસ સમય ઉપર નેપોલિયને આ અખાત, ટકરીઓ અને તેની આસપાસના
 પ્રદેશની ભૌગોલિક સ્થનાતિ મહિતી મેળવી હતી તે આ વખતે તેને ધણીજ
 ઉપયોગી થઈ પડે. દુશ્મનના અશુધાર્યા કુમતા નામે અગ્રેજે ટકી સાચા નહિ,
 અને નેપોલિયને એજેસિયોનો કિલ્લો કમજે કર્યો પરંતુ જે મજામાં બેઠીને પોને
 ન્ધ પો દનો તે પરતના તોફાનને લીધે કિનારથી દૂર ધસપાછા ના દતા અંગેગવાજ
 પનાં એકત્ર થએલા અગ્રેજ અને ઍર્સિકન લશ્કરે તેને કિલ્લામાં પેરી લીધો તેમની
 નિયતિ હવે ધણીજ લશ્કરે થઈ પડે તેમની પતે જોગાનું વેવમાવ પણ માવન
 ન હતું, દેનકે કિલ્લામાં ધાણ જરાની તેમણે વહી રાખી ન હતી તોપણ પંચ
 દિવસ પુધી નેપોલિયને આ તેની સાથેના નવાર માનુસોને સાચારીથી પોતાના
 પોલોના માં ઉપર નિવાહ કરીને પોતાનો બહાદુરીથી મથન કર્યો પણ ત્યાર
 પડી તેનો મજા પાડી આવી પહોંચ્યો અને નેપોલિયને કિલ્લો ઉઠેનો દનો
 પાઓનિનો પહુ દિવસે દિવસ નજાજ્ઞત થનો મધો અને નેરેલિયન નયા તનાં કુટ
 અને દલનિદાહ કરતો કમ નીજગરનો તૈયારી થયા છાણ પણ નેપોલિયનના
 કુટુંબ સાથે પોતાને જૂલ સખે વિચરીને પાઓનિ દ મ વર્તિયા નેરા

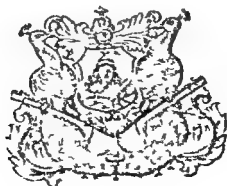
જાણે હાંધા હોય તેના કરતાં પણ વધારે જાણી તેમને જાણી આજ્ઞા જરૂર પડે.
આ બધાનું બધું પડી માત્ર એકજવાર નેરેલિંગ કમિટી થયો હોય. પણ
જો લોકોનું કલ્પન કરવા જતાં તેને સખ્ત અન્તર મળે. હોય તેમને તો તે
મારી કામગીરી નહિ. તોપણ તેની આખરની ધરીધુધી તેની જન્મમુમિની કદ નથી
રમણીય શાસ્ત્રાનુ ચિત્ર તેના રમણમુમિની ખરુ ન હતું, અને જ્ઞાની રીધી ટેકરી-
ઓ, રમણની બાક શ અને બાપુજીને સાચી રીતે ઉચેરે એવી આપામાં બધાનું
કર્યો હોય તેના સખુઓ તેને વધુ છે તેને તે જડ અને નિષ્કુર હોય નહિ
હોયી કવિત્વ ક્રિતિ, તીક્ષ્ણ રેત્નિપતા અને પ્રાંત સંવિત્તુકિ એ નહુત તેના
સ્વભાવમાં સમિલન થયું હતું.

• હવે આપણે પાછા ક્રાન્તિ તરફ નજર કરીએ. રાષ્ટ્રવિશ્લેષણે હીરે એ દેવની
અવસ્થા દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે શાશ્વતીય થતી હતી. આમો દેવ આશાતિ,
અરાજકતા, નિર્ધનતા અને બુખમતાથી ન'જ ન'જ પોકારતો હોય. જેમણે ચિરકા
ધીથી આવી આવેલી રાજસત્તાનું ખટન કરીને નવીન પ્રકારની શાસન પદ્ધતિની રચના
આન કરી હતી તેમનામાં આ કાર્યને માટે જોઈતી શક્તિ, કાર્યક્ષતા, સંગઠિત
અવસથ એમાંનું કશું ન હતું. રાષ્ટ્રવિશ્લેષણે જન્મ આપનારા લોકો તે મમને યજ્ઞ
નએલા રૂઝો, લોહરે વજેરે લોખંધિય લેખદાનાં વાક્યો જોડેથી જ જોડી જાયતા
હતા તેઓ કહેતા કે " આ જગતમાં બધાએ સંપૂર્ણ રીતે સ્વતંત્ર છે " 'સત'માં
સ્વમાન અને આત્મશ્રીવળી આવડાઓ જન્યત યજ્ઞ છે " વગી તેઓ કહેતા કે
"ક્રિષ્ણ છે જ નહિ અને તે હોય તોપણ તેણે કાષ્ઠપણ અમુક વ્યક્તિને લોકસમુદાયનો
ગ્રામ બનાવીને પેદા કર્યો નથી, અને તેથી કરીને તે વગર હરકતે વચપરપરા
પ્રમાણે રાજ્યપદ ભોગવવાનો હક ધરાવે છે એવો કાષ્ઠ સંજિનો નિયમ છે જ નહિ.
બધા માણુઓ સ્વતંત્ર છે, એ સ્વતંત્રતાનો ઉપયોગ કરી જ લોકોએ પોતાનાં સુખ
અને ક્ષુણ્ણને માટે સમાજની માળક અવસ્થા હી તે વખતે એક યોગ્ય વ્યક્તિને
ગ્રામસત્તા આપી હતી પણ જો તેઓને એનું માન્ય પડે કે એ રાજ્ય લોકોના
કલ્યાણ તરફ દૃષ્ટિ કરતો નથી તો તેને પદઘટ કરવાનો લોકોને પૂરનો અધિકાર છે "

વગી તેઓ કહેતા કે વચપરપરાથી વાતતી આવેલી કુલીનતાને હીધે કુલીન
કહેવાતા (પણ ખરી ચોખ્ખતા વગરના) લોકોને સમાજમાં આટલો નધો માનમરતમે
શામાટે હીવા જોઈએ ? આ જગતમાં મધના મનુષ્યો સરખા છે અને સર્વના
અધિકાર પણ સરખા જ છે ' આવા આવા સમાનતા અને સ્વાધીનતાના મહામ નો
ક્રાન્તિના હૃદયમાંથી જન્મ પામ્યા અને ક્રમે ક્રમે તેમના તરમ આખા યુરોપની સમાજ
ઉપર અસર કરવા લાગ્યા જાનવાત્કર્યાનું પગ અને અધકારમય ખીણોના ઉડાણોમાં
કામ કરતા મનુષ્યોથી માલીને લોકોથી લઈપૂર યએલા ગજમાર્ગ અને કરખાનાઓ

આવી વસ્તી હતા તેમણે ત્યાંના રાજભક્ત લોકો સાથે ઝીકમ કરીને આખું
રહેર, યુદ્ધભાગીનો ભડાર વહાણો, કિસ્મી તમામ અગ્રેજ અને રહેનના નીકા
સેનને સ્વાધીન કરી દીધાં તેમનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે જો અદિ કોઈ મળે તો
નાજ પ્રમાણે કાનસના ખીજી રહેરોમા પણ દાવાનળ સળગાવીને ધૂરોપના એકન
સંપેદ્ય ગળાઓની મદદથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યને ચૂરી નાખવું તેમને પોતાના હથિયા-
ના જોઈ એવું સાબીત કરવું હતું કે રાજ અને ઉમરાવ વર્ગના આજ્ઞા આવેના
અધિકાર ઉપર હાથ નાખવાનો સાધારણ લોકવર્ગનો મિનુલ હક્ક નથી, તેઓ તો
માત્ર રાજ તથા ઉમરાવોની નેવા કરવાનેજ જન્મ્યા છે

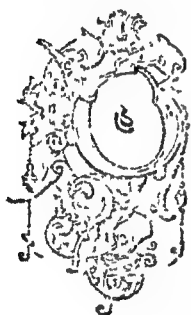
આ વિધાસત્તાતના સમાચારથી રાષ્ટ્રવિરોધ કરના રાજપુરોના મનમાં ક્રોધ
મને ભપનો સેનાર થયો. હુલોન રહેર કરીથી કમળે જીતે ત્યાંથી અગ્રેજો, રહેની
ખડી, નેહસના લોકો તથા ત્યાં ખીજી જે જે પરદેવીઓ હતા તેમનાં મૈત્ર્યોને હાકી
કહાયા એવા તેમણે દરાવ કર્યો અગ્રેજ મૈત્ર્ય જે સ્થાનનો કમળો લે તેમાવી તેને
મારી હાથવાળું કમળે તેવું ન હતું તેમા વળી જ્યારે તેમને પોતાના અજ્ઞા
મૈત્ર્યની, હુલોન જેવા અભેદ પિત્તાની અને ભરદૂર યુદ્ધભાગીની સદાગતા
જય તો તેવા સંજોગો વચ્ચે તેમને મારી હાથવાળું કમળ અમાધારણ માદમ-
જેવું કદી રાકાય, પરંતુ જે કંઈ અનુભવી સેનાપતિઓ ન કરી શક્યા તે ચોવીસ
સેના જીવાની માએ સખાળ કરીને પોતાની કીર્તિની હમાગતનો પાયો ફેરી રીને
શબરો તે આપણે હવે પછીના પ્રકરણમા જોઈશું

પ્રકરણ ૩ જું-ટુલોન શહેરનો ઘેરો (૧૭૯૩)

“ભીરુ પુરુષો દેહાન્ત યતા પહેલાં અનેકવાર મરણ પામે છે, પણ શરાઓ તો એકજવાર મૃત્યુનો સ્વાદ ચાખે છે. મેં જેટલી આશ્ચર્યકારક વાતો સાંભળી છે તેમાં સૌથી વધારે આશ્ચર્યકારક વાત એ છે કે માણસો મોતથી ડરે છે. તેમણે મોતથી ડરવું જ શાને જોઈએ ? તેઓ જાણે છે કે મૃત્યુ અનિવાર્ય છે અને તે આવ્યા વગર રહેવાનું જ નથી ત્યારે પછી મોતનો ભયજ શો છે ?”

શેક્સપિયર.

વે આપણી નજર આગળ આ મહાપુરુષના જીવનના વિચિત્ર ઘટનામય નાટકના નાના પ્રકારના દેખાવોની શરૂઆત થાય છે. ટુલોન શહેરમાંથી અંગ્રેજોને હાંકી કઢાડવા માટે ૪૦૦૦૦ ફ્રેન્ચ સૈનિકો લશ્કર મોકલવામાં આવ્યું હતું. ટુલોનને ઘેરીને આ સૈન્ય ત્રણ મહિનાસુધી પડી રહ્યું પણ ત્યાંનો અમેલ કિલ્લો જેને નાણું જિઝાર્દર એવું નામ આપવામાં આવ્યું હતું, અને જેને અંગ્રેજોએ સપૂર્ણ રીતે અમેલ બનાવી દીધો હતો, અને જે કિલ્લાવડે આખા શહેરનો તથા અંદરનો બચાવ થઈ શકતો હતો, તે તેમના હાથમાં આવ્યો નહિ.

ફ્રાન્સની પ્રજાસત્તાક સરકારે જેયુ કે ત્રણ મહિના વીતી ગયા તોપણ કશું કાર્ય થયું નથી; ત્યારે તેમણે નેપોલિયનને બ્રિગેડિયર જનરલની પદવી આપીને તોપખાનાના ઉપરી તરીકે ટુલોન મોકલ્યો. તેણે આવીને જેયું તો ફ્રેન્ચ લશ્કર સેનાપતિની આગ્રા પ્રમાણે દુશ્મનના ગોળાની મર્યાદાની બહાર સલામત અંતરે શહેરને ઘેરીને પડ્યું હતું અને ફ્રેન્ચ સેનાપતિએ પોતાની તોપોને એવે ઠેકાણે ગોઠવી હતી કે તેમનો ગોળો જે ઠેકાણે પડે તો જોઈએ તેને અડધે અંતરે પણ જઈ શકે નહિ. ટુલોન શહેરને જીતવાની આવી તૈયારીઓ જોઈને નેપોલિયન તો વિસ્મિતજ થઈ રહ્યો.

તેણે નમ્રતાથી પરતુ દટતાથી “કોન્વેન્શન” (વિચારક સભા) ને લખી જાણવું કે ટુલોન શહેર ઉપર હલ્લો ન કરતા નાના જિઝાર્દર ઉપરજ લક્ષ આપવાની અત્યારે જરૂર છે એ કિલ્લો જો એકવાર આપણા કબજામાં આવે તો તેના ધુરંજ ઉપરથી આપણે ગોળાનો એવો વરસાદ વરસાવી શકીએ કે જેને લીધે અંગ્રેજો

અમનથી એ પળવાર પણ બદમાં ટકી નમશે નહિ, અને નીકળન્યની સહાય
 ર અગ્રેને હલેગો જમાન કરી ચકનાર નથી આવી રીતે જે દાવપેચથી વાંધે -
 એ અગ્રેને ખોરદનમાંથી નસાડ્યા હતા તેજ દાવપેચથી ગોપલિયો કુલોનને છુ
 ની ધાન્ડા ખાંધી

પણ વોલિગટન કરતા ગોપલિયનું કામ વધારે વિકટ હતુ એક તો અગ્રેને
 તેજ દાવ ચેતી ગયા હતા ખીનું કન્ય લસકરના લગલગ તમામ સેનાપતિઓ તેના
 વિન ને મળતા ન હોવાથી તેને આ મહાભારત કામ એકને હાથેજ કરવાનું હતુ
 તેણે થોડાજ દિવસમાં કિલ્લાને તોડી નાખે એની રૂબે રૂબે મોટી મોટી તોપો જાપાની
 ના વળે ત્યાંથી એકઠી કરી ઉત્સાહ અને ચકિતનો જાણે તેનામાં અખૂટ ભડાર
 બેધો હોય એવી રીતે તે કામ કરવા માડ્યો પણ એ તોપોને કિલ્લાની નજીક
 ને વચીજ કેવી રીતે તે મોટા સનાવ હતો યુઓ ગિલ્લાના બાકોરામાંથી ગોળા
 અને ગોળોના અટ્ટ વરસાદ વરસાવતા હતા કોની મગફળ કે આના ધમધમતા ગોળા
 એની ઝડીની સામે ઉભા રહીને તોપો ગોળવી શકે ? પણ જેને દેગસેના કરવી
 કે તેણે તો જોખમ, મુશ્કેલી અને મૃત્યુની પગલા જરૂરી ન જોઈએ
 તેણે વિચન પણ નિકરપણે પોતાની જિંદગીને સ્વેચ્છાએ આગળ પુરુષ ગણીને
 રાંચની લેવા કરવા તાપર થયો ગોળાઓ અને ગોળોઓના ધમકોટની વચમાં
 જતે ઉભા રહીને તેણે તોપો ગોળવવાનું અણતર કામ કરે કરાવું અને પાંચ છ
 જાણી તોપો તો યુના બાંધકામ અને કિલ્લાની દિવાલની છેક લગોનગજ ગોળરી
 ઘેરી પોતાની જાતની મલામતીની લેવમાન પણ પરના તેણે કરી નહિ તેના એક
 બે થોડા માર્યા નયા અને એક અગ્રેજ સિપાઈએ તેની જાંઘમાં સગીનનો એવો તો
 પ્રહાર કર્યો કે કદાચ તેનો પગ કાપી નાખવો પડે એવી ઝાંઝરોને દહેશત હતી-
 પણ તે છતાં યુઓના માનની માને હાથોહાથની લડત લડના જાહેરે પણ તોપો
 ગોળવવાનું કામ આગળ રહ્યું એક અરેબગ નીર પુગની માફક ધાસ્તી ભરી
 જ પાંચે જતે ઉભા રહીને તે પોતાના નેચને પાણી ચડાવવા લાગ્યો એક દિનમ
 તે એક તોપ પાસે ઉભો ઉભો યુજ અગ્રી રહ્યો હતો તેવામાં એક ગોળદાજ
 દબની ગોળાથી વીવાઈ ગયો અને જે ગોળાના મગફળે તે ગોળી ફેંસીને તોપમાં
 દાખ કરી હતો તે ગળ તેના લોનીથી ખરડાઈ ગયો પતુ નેપોલિયન એ-
 ને પગનો પગ નિનમ ન કુળા મરનારની જ યાએ જઈને ઉભો રહ્યો અને
 તે દોહીથી ખરડાયેલો ગજ પોને પકડીને તોપમાં દાખ ભરવા લાગ્યો આપુ અણ
 ધાસ્તી કાલે અને ૧૫ જાન તેના નિષાઈઓ પણ પ્રત્યક્ષ આ રીતના આવી
 જાહેરે પોતાના મનાપતિનું અનુક્રમ કરવા કન્ય નેપોલિયન પાંચાર હુકમે કે
 ૬ મૃત્યુથી જાણ પડી નથી વધારે ત્યાજ મનુજ પાંચ છ તો

પછી તેને માટે આગળથી શામાટે કર રાખવો ? ”

આ પ્રમાણે દુલોનના ઘેરાતુ કાર્ય ધમધોધાર ચાલી રહ્યું હતું તેવામાં પારિસથી પદર ગાડીઓ દ્રેન્ચ છાવણીમાં આવી ચડી, અને તેમાંથી સાડ માણસો ઉતર્યા. તેમણે ઠંઠરાખ પોશાક પહેર્યો હતો અને રાષ્ટ્રવિશ્વવ કરનાર સરકારના જાણે પોને પ્રતિનિધિઓ હોય તેમ તેઓ રાષ્ટ્રખ સેનાધિપતિ પાસે ગયા અને તેઓમાંના એક વક્તા બોલ્યો:—“ નાગરિક સેનાપતિ ! અમે પારિસથી આવીએ છીએ. પ્રજાસત્તાક સરકાર તમને પૂછે છે કે આટલો બધો વખત થયો તોપણ હજી તમે દુલોન શહેર કેમ છૂટી શક્યા નથી ? શામાટે હજીમુઝી અંગ્રેજના લડાયક વહાણોને ભાંગી તોડી નાખવામાં આવ્યાં નથી ? તમે આ કામ કરવાને નાલાયક ક્યાં છો માટે તેમણે ખીજા બહાદુર સ્વદેશ સેવકોને મોકલ્યા છે. અમે તેઓની આજ્ઞા મુજબ આવ્યા છીએ અને તેમની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાને ટમટમી રહ્યા છીએ. અમે પારિસના સ્વયંસેવક ગોલંદાએ છીએ. ખસ, અમને તોપો આપો અને કાલે સવારને પહોર અમે શત્રુની સામા ધસી જઈશું. ”

આવાં દમદમાવાળાં વચન સાંભળીને સેનાધિપતિ તો ગભરાઈ જાયો પણ નેપોલિયને તેના કાનમાં કહ્યું, “ તમે ગભરાશો નહિ. એ સાહેબોને તમે મારા હાથમાં સોંપી દો; હું બધું જોઈ લઈશ. ” આમ કહીને નેપોલિયન અંધારી રાતનો લાભ લઈ થોડાક બહાદુર મણસો પોતાની સાથે રાખીને સમુદ્ર તીરે ગયો અને ત્યાંની એક અતુકૂળ જગ્યાએ તોપ ગોઠવવાની પેરવી કરવા લાગ્યો.

ખીજે દિવસે નેપોલિયન પેલા નવા આવેલા વીરપુરુષોને દરિયા કિનારે લઈ ગયો. પોતે ગોઠવેલી તોપો તેમને બતાવી અને અંગ્રેજોને એક લડાયક વહાણ જે સવારન ઝાંખું ઝાંખું દેખાતું હતું તેના તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે આ તોપોના ગોળાર્થ એ વહાણને ફૂંચાડી દે. પણ શત્રુની ગોળીઓ ધડાધડ પડી શકે એવી જગ્યાએ પોતાને ઉમેલા જોઈને પેલા સાહેબો તો ભયભીન થઈને આસપાસ જોવા લાગ્યા અને ગભરાતા ગભરાતા નેપોલિયનને પૂછવા લાગ્યા કે આપણને દુશ્મનની ગોળીએ ન વાગે એવી જાગ્ર ઉલા રહેવાની જગ્યા નથી ? એટલામાં તો તેમના ઉપર પેલા લડાયક વહાણની તમામ તોપોમાંથી વજ્રનાદ કરતા એકસામટા ગોળાઓને વરસા થવા લાગ્યો. હવે તેઓને માલુમ પડ્યું કે આપણે ધારતા હતા તેવી આ રમત નથી. તેથી તેમણે તો ઉભી પૂછડીએ નાસવાજ માડ્યું. નેપોલિયન આ દેખાવ ઘોડ ઉપર બેઠો બેઠો જોવા લાગ્યો પણ તેના ગભીર ચહેરા ઉપર હાસ્યની એક રેખા પણ પ્રગટી નહિ.

એમ કરતા કરતા છેવટનો સચોટ હમલો કરવાની સજ્જતી તૈયારી થઈ ચૂકી ૧૭૯૩ ના ડિસેમ્બર માસની ૧૭ મી તારીખે મધ્ય રાત્રે દુલોનના દિલ્લા ઉપર

પ્રકરણ ૩ બુદ્ધિ-કુચારી

યોદ્ધાથી નાંજીતી, છિન્નબિન્ન થએલી પદ્મટણ્ણ દુલોનના કિલ્લામાં પડેલાં બાકા-
રામાં થઈને અંદર દાખલ થઈ, તેમની સમશેર અગ્રેજ ગોલંદાન્નેની ગરદન પર ફરી
વળા અને યોદ્ધા વારમાં મધ્ય રાત્રિનું આકાશ જે અત્યારસુધી વજ્ર નિનાદથી
ગાથ રહ્યું હતું ત્યાં સર્વત્ર સ્મશાનવત્ ઘોર શાંતિ પથરાઇ ગઇ.

આ પ્રમાણે નાતું જીવાદર અર્થાત્ દુલોનનો કિલ્લો જીતાયો ખરો; પણ સવાર
થતાં સુધી શહેરના જૂદા જૂદા ભાગમાં સંગ્રામ ચાલુજ રહ્યો. હવે ફ્રેન્ચોના હાથમાં
દુલોન કિલ્લો આવી ગયો હતો તેથી તે કેક્રાણેથી તેમની તોપો આખા શહેર ઉપર
ઘગધગના ગોળા અને છરાથી ભરેલા ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવવા લાગી. પારણામાં
સનેલાં નિર્દોષ બાળકો અને ઘરમાં ઘુસી ઉડેલી સ્ત્રીઓના કામળ શરીર ઉપર આ
ભયાનક અસ્ત્રનું પતન થતાં તેમના દુકડે દુકડા થઈ જતા હતા. શહેરમાં અનેક કેક્રાણે
આગ સળગતી હતી અને પવન જોરથી વાતો હોવાને લીધે તે સર્વત્ર ઝડપથી ફેલાઈ
જતી હતી; ધવાયલાં માથુસો અને મરી ગયેલાંઓનાં શબ એક સાથે અગ્નિના
મુખમાં ભસ્મીભૂત થતાં હતાં અને જીવતાંઓની ભયભરેલી ચીચીઆરીઓ તોપોની
વજ્ર ગંભીર ગર્જનાઓના અવાજને બેદીને પણ કર્ણગોચર થતી હતી.

આ ભયાનક હત્યાકાંડનું ચિત્ર કલ્પનામાં ખડું થતાં એક સત્તા પૂછ્યા વગર
રહેવાતુંજ નથી કે દયાળુ ઈશ્વર પોતાની રચેલી ઉમદા માનવસૃષ્ટિને આ પ્રમાણે નિર્દયપણે
મનુષ્યોનેજ હાથે શામાટે વિનષ્ટ થવા દેતો હશે ? ઉપરોક્ત દિવસે જે ઘોર દૃશ્ય કરવામાં
આવ્યું હતું, માનવજાતિ ઉપર જે નિર્દય બળાટકાળ ગુળરવામાં આવ્યો હતો, દયા
અને ધર્મના પવિત્ર કાયદાઓને જે અપમાન પડેલાડવામાં આવ્યું હતું તેની ભયકર
સિદ્ધાંતે પાપચરણના મૂળ પ્રવર્તકોને કોઈ કાળે, આ લોકમાં નહિ તો પરલોકમાં પણ
પશ્ચાત્તીજ પડશે. હમણે હૃદય આજે કચરાઈ ગયાં હતાં, તેમની તમામ આશાઓ,
મનોરંજો, તેમના જીવનની સાથે હતાં ન હતાં થઈ ગયાં હતાં. ઇંગ્લંડની સરકાર એમ
સમજતી હતી કે ફ્રાન્સમાં ખતતા બનાવવાનું પરિણામ કસમા લેતાં અગ્રેજ સેનાને
દુર્ગમોજી વચ્ચે ચેલાને માટે તેમણે ફ્રાન્સમાં ઉતારી એ તેમનું દૃશ્ય વાજબી અને
હૃદયેતર હતું. એવી કિસ્સા પણ નેપોલિયન એમ માનતો હતો કે મારી જન્મભૂમિ
ઉપર આક્રમણ કરવા આવેલા અંગ્રેજોને મારી પડાવીને મેં મારા દેશપ્રત્યેની ફરજ
નિભાવી છે. અત્યંત યાવવાના મનુષ્યથી ન્યાર અને અન્યાયનો દિસામ નિષ્પક્ષપાત-
પણે એક વાતેજ નહીં પણ એક પક્ષે એટલું તો કબૂલ કરવુંજ પડે કે તેમને
એક હલુજ મેટા પણ ઉપર ખૂન, બુદ્ધિ અને બળાટકાનાં અગર પાપ થતાં
હતાં. હવેના પવિત્ર કાયદાઓને ઉઘારી રીતે વસાઈ મેટા સ્વરૂપમાં અપમાન પડે-
લાંઓનાં અન્નું ખુ અને આ મહાન પાપનો ઈન્સાફ કેઈ દિવસે હથરતે હાથે
કરેજ અને તે વખતે ન્યાય અને અન્યાયની તુલના કરીજ મારીજ તુલનાચક્રિથી

અમા વાવશે

સત્તાર થતુ ત્યારે રાત્રિના અધકારમાં થયેલા રોમાંચ કરે એવા દૃશ્ય ઉપર મર્મી
 નર પેડી શહેરના રાજમાજ લોહીથી ખગડાઈ ગયેલા હોવાથી જાણે તેમના ઉપર
 શબ રગની આદર પાથરી હોય તેવા દેખાતા હતા અસખ્ય સુમના હમવા અને
 જેમ્સ થઈ ગયેલા અવધવોના દેહપ્રથી રસ્તા ભરાઈ ગયા હતા જીવતા રહેના
 ધુન્ધાલીઓ બચલીન થઈને આશ્રયગ્રામ તોષતા રાજમાર્ગમાં નામ ભાગ કરતા
 હતા અસખ્ય મકાનો તોપોના માગથી ચૂર્ણવિચૂર્ણ થઈ ગયા હતા આખા શહેરનો
 દેખાવ મનુષ્યોની તીચ, નિર્દય પ્રશ્નના બયાનક ચિત્રરૂપ હતો આટલુ વધુ
 વેપજી હજી દેખોતી તોપોની ગર્જના આકાશને ફાડી નાખતી હતી અને ખડો
 જેમ થયેલા શહેર ઉપર અને બચલીત થયેલા નગવાસીઓ ઉપર અગ્નિની ઘટિ
 વર્તી હતી

નાના હાથાદરને કમજો કરીને નેપોલિયને પોતાનુ એક મહાન માધ્ય મિદ્ધ
 મુ, તોપજી તેણે એક પગની વિશાલિ ત્રીવી નહિ વિજયથી થતી તૃપ્તિ કે નગદત્તાથી
 રચે પદાત્તાપ એ બેમાથી એકને પલુ વિચાર કરવાનો તેને અનકાલ ન હતો
 હરે તો પોતાની તોપો અને જેના લાપક વદાણે તન્ક ફેવી અને તેમને તે દરેક
 ઠોકરી છિન્નભિન્ન કરવા માગ્યો તે બેનામાંજ અંગે નીમનેનાધિપતિએ ટુલોના
 ના બારમાથી જેટલી સામગ્રી રદાય તેટલી રૂગિને પલાયન કરવાની આગ્રા કરી
 એનના જેટલા વદાજી તેમનાથી પોતાની સાથ લઈ જવાય એવા હતાં તેમા મિત્યારા
 તમા ૪, રાજસખ દુલોનનાસીઓને બેમાન મા આ ૮ માખીના જે વદાજ
 ન વરાય એવા ન હતાં તેમો એક રથને એકન ક્યાં એવા બાનીય વદાજ એક
 ક્યાં ખીને તેમની વચના જવાલામાલી પલધોથી ભરેલુ એક વદાજી નકુ અને
 ક્યાં દસ વાગે તેને આગ લગાના આવી ગણે નેક જવાલામુખી પડેત કાદો
 ક્યાં તેમ મોદીના અખ ભાગમાથી અનિન્ય મોટોટ નિકળ્યા લગ્યા અને તેના
 જમાની ખત બપોર જેલુ અગવાગુ થઈ નકુ જેન કોનાનાં એક રડી એક વદાજ
 સગાવા લાખ્યા અને થોડી વારમા બધાજ બાળે બારમ થઈ ૧૯૮

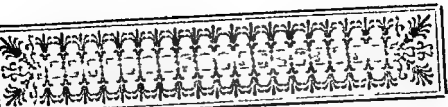
એક ખાલુએ જ્યારે અંગેને પલાયન કરવા ની તૈયારી કરતા હતા ત્યારે વિગત બન
 તેના પોતાની તોપોનો આરો આડુ રખીને નાવના સુરૂં વજાવવાની અને નવા
 દો નટલાને જીવતા ન જવા દવાની પ્રશ્ન કે ન હતા હરે જવાના પદ્ધતિ ને નવા
 તિમિને ધારી દશાજનક ની લગજાવો હતી જે રોડીએને તેમજી રાત્રી અને
 બેલાખા હતા તેઓ નાખ જતા હતા અને હરે કે જે નવા કપલ દવા ન નવા
 પલાયને લાય તેમની અને તેમના કો ખીની રોડી રવાના થતુ એમ ક્યાં દે
 ન હતા તેઓ હરે નાજોને કાલજલ દવા દવા કે અકલે લહે લગ જો

સ્ત્રીઓ, બાળકો અને પુરુષોના ટોળાં લયભીત થયેલાં હરણુની માફક અંગ્રેજોનાં વહાણુનો આશ્રય લેવાને જ દર તરફ દોડી આવતાં હતાં. હજી તેમના ઉપર ગોળીઓનો વરસાદ ચાલુજ હતો. તોપના ગોળાથી નાસી છૂટતા રાજલક્તોની અનેક હોડીઓ સમુદ્રમાં ઉધી વળી ગઇ અને સ્ત્રીઓ તેમના પતિથી અને બાળકો તેમનાં માઆપથી વિખૂટાં પડી ગયાં. શહેરના રાષ્ટ્રવિશ્વવકારીઓ પણ રાજલક્તો ઉપર વરસી માફક તૂટી પડ્યા. આખા શહેરમાં આગ અને કનક જગ્યાં અને હળરો કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓની લગ્ન લૂંટાઇ. દુલોનના યુદ્ધ લંડનમાંથી અંગ્રેજોએ લેવાયું તેટલું લીધું અને બાકીનાં દારૂ ગોળાથી ભરેલાં એ વડાણો તેમણે સગાવાની મૂક્યાં તેના ધડાકાથી જાણે ધરતીકંપ થયો હોય તેમ આસપાસના પર્વતો પણ કંપવા લાગ્યા.

આ પ્રમાણે અંગ્રેજો દુલેનમાંથી પત્તાયન કરવા લાગ્યા એટલે ચાલીશ હજાર ફ્રેન્ચો મસુની ભરતી જેવા વેગથી શહેરમાં પેદા અંગ્રેજોના અને સ્પેનનાં વહાણુ લગભગ વીશ હજાર ગૃહસ્થ, નિર્ધન, હનલાગ્ય ફ્રેન્ચોને લઇને સમુદ્રમાં હંકાર્યા અને જોનજોતામાં અદશ્ય થઈ ગયાં.

વિજયોન્મત સૈનિકોના ભુક્ષમાંથી નગરવાસીઓનું રક્ષણ કરવાને નેપોલિયને તથા સેનાધિપતિએ બનતો પ્રયાસ કર્યો પણ પૂરેપૂરો સફળ થયો નહિ. તેમણે કેટલાક દિવસસુધી પોતાથી બની શકે તેટલાં પાપાયરણ કરીને રાખતો પક્ષ લેનાર નગરવાસીઓ ઉપરના વરસી લાગણીને તૃપ્ત કરી. આ પૈસાચિક અપકૃત્યો જોઇને નેપોલિયનનું ઉદાર અને દયાળુ હૃદય ઘણુંજ દુખાયું, અને પોતાના શિર ઉપર જોખમ લઇને કેટલાક નિર્દોષ નગરવાસીઓના ગ્રાણુ તેણે ખચાવ્યા.

વિચારકસક્તાના પ્રતિનિધિઓએ કરેલા દુલોનની જીતના રિપોર્ટમાં નેપેલિયનની સેવાનો ક્ષો ઉદ્ભવ્યો કર્યો ન હતો, તોપણ તેનું નામ ફ્રેન્ચ સૈન્યના તમામ અમલદારોમાં જાણીતુ થઇ ગયું અને તે તેમનો સર્વનો ઉચ્ચો અભિપ્રાય મ પાલન કરી શક્યો. દુલોનની જીત પછી તે એકવાર ફ્રેન્ચ સેનાપતિ જનરલ કુગોમિયરની સાથે માર્સેઈમ ગયો હતો. ત્યાં ખીજ કેટલાક તરફરી અમલદારો પણ હાજર હતા. તેમાંના એકે તેની સ્ત્રીના જેવી નાબુક સરીરરચના જોઇને મસ્કરીમાં જનરલ કુગોમિયરને પૂછ્યું કે 'આ નાનકડા અમલદાર કેણુ છે અને તમે તેને ક્યાંથી ઉપાડી લાવ્યા છો ?' જનરલ કુગોમિયરે ગતીર અચાજથી જવાબ આપ્યો કે એ "અમલદારનું નામ નેપોલિયન બોનાપાર્ટ છે અને હું તેને દુલોનના ઘેરામાંથી ઉપાડી લાવ્યો છું. દુલોન જીતાયું તે એનાજ પગકમ અને હૃદિનું પશિણામ છે અને એક દિવસ એવો આવશે કે એ નાનકડો અમલદાર આપણા સર્વ કરતાં મોટો છે તેની સર્વને ખાતરી થશે."

પ્રકરણ ૪ થુ

ઇટાલિ અને પારિસમાં કરેલા પરાક્રમ. ૧૭૬૪

લોન રહેલો આગળ પાલવ પામ્યા પછી ઇંગ્લેન્ડ અને રોમના નોમીનલ ક્રાન્સના દક્ષિણ કિનારા પર આવેલા બહારો ઉપર આક્રમણ કરીને તેમના બંને તેડનો નાશ કરીને પોતાની નટ થએલી પ્રતિહતને પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા હતા, પરંતુ તેમના તોફાન અને વગમાટે જાણે શત્રુઓની માથે સધિ ફગી હોય તેમ તેઓ પણ દુખી થએલા ફ્રેન્ચોની આક્રમણ વધારી કરના લાગ્યાં ઇંગ્લેન્ડ અને રોમનાં લાગ્યક વડાણ મુખ્ય સમુદ્રમાં મુખતા અને જે જે બહાર અશ્વિત

દનાં તેમના પર આક્રમણ કરતાં આ વિપત્તિમાંથી તેમને ઉગારવાને નેપોલિયનને મોખવામાં આ ગે.

રોમના પેરામાં જે અદ્ય ઉત્પાદ અને કાર્યકુશળતાએ તેણે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી હતી તેનો પોતાના દેશનાધિવાસી રક્ષણને માટે આ સ્થાને તેણે ફરીથી ઉપયોગ કર્યો. શિયાળાની સખ્ત હાલી, હાલ વાસુના ધમવાટ અને વરસાદની ઝડી—કશાને ન અજુબગતા તેણે ક્રાન્સના દક્ષિણ કિનારાની એકેએક ભૂમિ, ઉપસાગર અને ટેન્ડરીઓનું નિરીક્ષ કરના માથુ આવી પ્રતિકૂળ સ્વર્માં સાધારણ વારીરિક સપ્તિવાગે મનુષ્ય તો મનુષ્યોત્તમ થયા વગર રહેજ નહિ પણ નેપોલિયનની માનસિક શક્તિ અને તેનો ઉત્સાહ એવા અસાધ્યશ્ચ દર્શાવે તેમના પ્રભાવથી આ યોદ્ધા વર્ષનો નામુક આધાનો પુવક લેશમાન પણ વિશ્રાંતિ વગર અધાગ માનસિક અને વારીરિક પરિનમ સદન કરવાને શક્તિશાન થયો દનો વરસાદથી તરખોળ થઇને તે આગે દિવસ પેડે બેસીને ભટખો તરે માછીઓનાં મુપડાંમાં જે સુડ પાકુ બન્યા મળી શકતુ તે ઉપર નિર્વાહ હતો અને તરે તેમના બાગાવટા ખાટલા ઉપર જે ચાક કાકની નિદ્રા લેતો.

જે કાર્ય કરતા ખીન માણસોને વરસના વરસ લાગે તે તેણે બે ચાર બનારી-આમાર પૂર કરી નાખ્યું આટલી દુખી મુલતમાં તેણે એવી વિશાળ

અને વિગતવાર ચોજનાઓ ધડી કહાડી અને તેમને અમતમાં મૂકીને એનું આશ્રય-કારક પરિણામ નિષ્પન્નનું કે આપણા માન્યામાં પણ આવે નહિ. તેની સાથેના ખીજા લશ્કરી અમલદારો અરણ્યોમાં અને ખેતરોમાં ભ્રમણ કરતા, અથવા ગલ લઇને માછલી મારવાની રમત કરતા અથવા તરુગીઓ સાથે વૃત્યક્રીડા કરતા; ત્યારે નેપોલિયન પોતાને સોંપેલા કાર્યને ક્ષણભૂત કરવાને ભગીરથ પરિશ્રમ કરી રહ્યો હતો. તેણે કિનારા ઉપર રાખેલા તોપખાનાને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યું; એક વિભાગ અગત્યનાં બંદરોમાં રહેતાં લડાયક વહાણોનું રક્ષણ કરવા માટે, બીજે વિભાગ ક્રાન્સનાં વ્યાપારી વહાણોને સુરક્ષિત કરવા માટે અને ત્રીજે વિભાગ દેરાની ઉંચી ભૂમિરો ઉપર ગોઠવીને તે વડે કિનારે કિનારે ફરતાં વહાણોના રક્ષણ માટે રાખીને આખા દક્ષિણ કિનારાને લયસુક્ત કર્યો; અને તેમ કરીને આવા ખારીક પ્રસંગમાં પોતાના દેશના વ્યાપારને સુરક્ષિત કર્યો.

આ દુર્ઘટ કાર્ય માત્ર જોજ મહિનામાં સમાપ્ત કરીને નેપોલિયન સને ૧૭૯૪ના માર્ચ માસમાં દટાલીમાં આવેલા નાઇસ શહેરમાં જ્યાં ફ્રેન્ચ સેનાએ પડાવ નાખ્યો હતો ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

વસંતઋતુનો પ્રારંભ થયો છે. કુદરતે શીતઋતુનો ખડખડો પોશાક ત્યાગ કરીને ઋતુરાજ વસંત માથે સમાગમ કરવા માટે મનોહર વસ્ત્ર પરિધાન કરીને પોતાની રમણીયતાનું દર્શન કરાવવા માંડ્યું છે. આદ્ય પર્વતના તટ ઉપર ઉગેલાં વૃક્ષો અને લતાઓ ઉપર હવે કુમળાં પાનની દીશીઓ ફૂટવા લાગી છે. વૃક્ષે વૃક્ષે અને વેલીએ વેલીએ નાના વર્ણનાં પુષ્પનાં ઝૂમખાંઓથી આખું અરણ્ય લક્ષ્મીડંપતી શોભા ધારણ કરી રહ્યું છે. એ પત્ર પદ્મવ અને પુષ્પો ઉપર બેસીને મધુર કંઠવાળાં પક્ષીઓ અને મધુકરો વનરથગીને ગળવી રહ્યાં છે મધુમક્ષિનઓ ગળુગચુટ કરી, મકરન્દ ચૂસતી પુષ્પે પુષ્પે ભ્રમણ કરવા લાગી છે. સુગંધયુક્ત અને શીતલ પવનની સુખકર ઘઘરીઓ પક્ષીઓના યુગ્મનને અને પુષ્પોના પરિમલને ચારે દિશાએ પ્રસરાવી રહી છે.

આ પ્રદેશની આવી અપૂર્વ શોભાનું દર્શન કરીને નેપોલિયનનું કવિત્વપ્રિય, નસિકહૃદય મુગ્ધ થઇ ગયું. ગયા શિયાળામાં કરેલા બેહુદ પરિશ્રમને લીધે તેનું શરીર લેવાઈ ગયું હતું અને રગ ફિક્કો થઇ ગયો હતો વિશ્રાંતિ લેવાનો અને તેના તૂટી ગયેલા શરીરને સશક્ત કરવાનો આ પ્રસંગ ઘણો સારો હતો છતાં તેણે એક પણ દિવસનો આરામ ભોગવ્યો નહિ. નાઇસ પહોંચતાંવારેજ તેણે પર્વતની એકએક ખીણ અને નદીઓની ભૌગોલિક રચના વિષેની તથા પોતાના અને શત્રુના સૈન્યની સખ્યા, જગ્યા, વ્યવસ્થા અને યુદ્ધસામગ્રીની વિગતવાર માહિતી મેળવવા માંડી. તે આખો દિવસ ઘોડે બેસીને આસપાસના પ્રદેશોમાં ફરી ફરીને સેનાપતિ તરીકેની નજરથી

અવતોક્તન કુનો અને રાત્રે વિશ્રાંતિ ન લેતાં નકશાઓ લઈ પ્રત્યેક નદી, ખીણ અને ટેકરીઓની રચનાનો અભ્યાસ કરીને ફ્રેન્ચ સેનાને કયે ઠેકાણે ગોઠવ્યાથી ફાવતુ આવે, અને કયા જગ્યા તે જોખમમાં આવી પડે તે સબધી સચળી યોજનાઓ તે પોતાના નનમા ધરી રાખતો એ નજી કનાકની દુકી નિદ્રા લઈને સવાર પડતા પાછો એતો એજ કમ જરો રાખતો આમ કરીને તે યોગજ વખતમા આદ્ય પર્વતની વિષ્ટ કસોડા, નદીઓના વહેણ અને રસ્તાઓથી માહિતગાર થઈ ગયો આ વખતનો તેનો દેખાવ તે સમયના ફ્રાન્સના ફક્ક યુવાનોથી તદ્દન જુદાજ પ્રગરતો હતો. પરીર પાનથો, એકવડ કાપનો અને તેમા વળી અત્યત પરિશ્રમથી ચક્રાઈ ગયેતો, પાંતડુ મો, અશ્વીતાર નાક, શીકો વર્ણ, કાગજ વગર ઉમા હોળેતા વાળ, સ્ત્રીના જેવી નાલુક આગળાઓ, એ મર્વ જોતા અગ્નપયો માણસ તેનામા દૂપાયવા અગાધ મામર્ધને કળી રાખેો નહિ માત્ર તેની ચળખી આંખ તેનામા રહેવા પ્રતાપાનિની સાક્ષી પૂલી હતી.

તેપેશિયન જ્યારે નાઈમની ડાવણીમાં આવી પહોંચ્યો ત્યારે ફ્રેન્ચ સરકર કાઈ પણ સંકરી દિવસ્યાવ કર્યા વગર સમુદ્ર કિનારે આવેલા આદ્ય પર્વત ઉપર ખાઈ-ઓના પડવ નાખીને એમા ત્યુ હતુ તેમની સામે ઓસ્ટ્રિયા ઓ સાઈનિયાનાં સમ્યામાં ફ્રેન્ચોવી અનેર ગળાં મોટાં મેન્ચો તેમના ઉપર તૂટી પડનાતો લા। જોતાં જોતાં હતાં ફ્રેન્ચ સેન વિપતિ અનુભવી તો હતો પણ ધરડા હોવાથી નિર્મળ થયેયો અને સરિયાના દરથી પીકાતો હતો રોગાવિધો અવધીમા આ યા પડી નવું અગાગીમાંની અદર પોતાનો ઉસાહ, તેજસ્વિતા અને કાર્યતત્પરતાના પ્રતાવથી આખા ફ્રેન્ચ મેન્ચમા વિજ્ઞાનવેગે ક્ષાનમદો નવાર કયો. એટલા વાન વખતમાંજ આખી ફ્રેન્ચ સેનાએ નજી વિજામમા વહેસાઈ રોગાવિધો જતાવેલા જૂર જૂર અને થઈને સમૂહન્ય ઉપર આક્રમણ કરવાો કૂચ કરી

આરિયાનુ વિદ્યાગ કેન્ચ મોટી ખવલી નાખી નિરતિ અરામ તેનું પાડુ હતું તેમની દક્ષિણે આવેલા કદાચિયા ફગૂપ પ્રદેશોમાંથી તેમો ખોચકની પૂગની મામમી મન્યા કરતી હતી ઓ તેઓ ખાઈપીરો એવનાવમ કરના હતા તેમો લેવામ ન પડુ ખગર ન હતી કે ફ્રેન્ચ કેન્ચ વટોગ્યાની નપથી તેમના તરફ પસી આવતી હતી જનરલ મનના પદર હગર મજુલો લઈ છૂરે રો થઈને રોગાવિધો જોળીને સનુપ પાજલ જાન ઉપર કુમતો કરતા આવતો હતો તેમ વિપતિ જનરલ કુમરિયન દર હગર મજુલ સાથે તેમના જાનલ જાન તરફ આવગ વધતો હતો અને નેશિયન પનેખીઅ દર હગર મજુલો લઈને નુમ્મ સુદને કિનારે લઈને તડુ કદાચિયાથી અગા અનર વનર અદશવચ અને તેમને નાસતા અરક વવાન ઉગા હતો

ઉપર કહેલી યોજના પ્રમાણે શત્રુસૈન્ય પર એવો જોસબેર હુમલો થયો કે થોડાંક પૂનખાર યુદ્ધો થયા પછી તેમને પોતાનાં મથક છોડીને નાસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચોના હાથમાં તેમના અનાજના ભંડાર તથા દારૂખાનું વગેરે સામગ્રી આવી ગઈ. જે માસની આખર પહેલાં તો ફ્રેન્ચોની જયધ્વજ દક્ષિણ આફ્રિકાના એકેએક શિખર ઉપર ફરકવા લાગી. આવી ત્વરિત અને અસાધારણ ફેરફાર સમાચાર પારિસમાં વિજ્ઞાપિતે વેગે પહોંચી ગયા. તેનો ખૂબો યશ સેનાધિપતિને મળ્યો પણ લશ્કરમાં ખધાને સારી પેટે ખખર પડી ગઈ હતી કે એક ખીજાજ પુરુષની શુદ્ધિ અને સાદસથી આ પરિણામ આવ્યું હતું. આ પ્રમાણે ખીજ વાર નેપોલિયનને તેના પરાક્રમને માટે જાહેર યશ મળ્યો નહિ તોપણ ફ્રેન્ચ સેનામાં તેનું માન અને ગૌરવ તો દિવસે દિવસે વધવાજ લાગ્યાં હતાં.

હજી પણ નેપોલિયન આસપાસના પ્રદેશની જૂગોળરચના, લશ્કરને દૂર કરાવવાનાં અને જોરાક વગેરે મેળવવાનાં સાધનતો અભ્યાસ કરવામાં લાગ્યાગઈ મંડ્યોજ રહ્યો હતો. તેના મનમાં હવે દૃઢ વિશ્વાસ જોડો હતો કે પોતે મહાન કીર્તિ મેળવવા સરજાયો છે અને તે દિશામાં તેનો પ્રયાસ ચાલુજ હતો.

આ પ્રમાણે નેપોલિયન સ્વદેશસેવા કરવા માટે રાતદિવસ ડોકાર પરિશ્રમ કરી રહ્યો હતો, તેવામાં તેને એકાએક કેદ કરીને લઈ ગયા અને સારે નરીબેજ પ્રાણુકંડની શિક્ષામાંથી તે ઉગરી ગયો. ગયા શિયાળામાં તે જ્યારે જૂમધ્ય સમુદ્રને કિનારે આવેલાં ખંડરાનું રક્ષણ કરવા માટે નાના પ્રકારના ઉપાયની યોજના કરતો હતો તે વખતે તેણે એક કેદખાનાને સમારવાની આજ્ઞા કરી હતી. તેનો વિચાર એવો હતો કે એ મકાન દારૂગોળો ભરી રાખ્યા માટે ઠીક ઉપયોગમાં આવશે. તેની આજ્ઞા પ્રમાણે તે મકાનની મરામત થવા લાગી. પણ કાંઈ દુશ્મને રાષ્ટ્રવિખંડકારિણી સરકારના અધિકારીઓને એવું ભેરવ્યું કે દેશકિતૈયા નગરવાસીઓને કેદ કરવાને માટેજ નેપોલિયન એ મકાનની મરામત કરાવે છે તે સમયે ફ્રાન્સની એા શોચનીય અવસ્થા હતી કે આ અપવાદની સત્યાસત્યતાનો નિર્ણય કર્યા વગરજ નેપોલિયનને માર્સેલસના કેદખાનામાં ખદીવાન બનાવીને પૂરી દાંધો. પછર દિવસસુધી કેદખાનાનો સખ્ત જીવન સહન કર્યા પછી તે નિર્દોષ હર્થો રાત્રિના બે વાગ્યે આ શુભ સમાચાર તેને પહોંચાડવા માટે એક લશ્કરી અમલદાર તેની કાટડીમાં દાખલ થયો અને જીએ છે તો નેપોલિયન ત્યાં કેદખાનામાં પણ પુસ્તકો અને નકશાઓ લઈને અભ્યાસ કરતો બેઠો હતો ! આવે વખતે જ્યારે પોતાની ગરદન જલ્લાદની છરીથી કપ ધીએ કપાઈ જશે તેનીજ માત્ર તે રાહ જોતો હતો ત્યારે પણ તેને સ્વસ્થ ચિત્તે પ્રમત્રાથી પોતાની સેનાપતિ તરીકેની યોગ્યતામાં વૃદ્ધિ કરતો જોઈને મહાન નેપોલિયન તરફ શત્રુને પણ ભક્તિભાવ અને પ્રશંસા ઉત્પન્ન થયા વગર રહે નહિ.

એક અમલદારે તેને પૂછ્યું કે તમે કશું ઉપી ગયા નથી ? તેણે જવાબ દેતાં કહ્યું, " હું ઉપી ગયો હતો અને પાછો જાણ્યો પશુ હું " તેણે પૂછ્યું, " એટલા હિંમતી કેમ હતા ? " તેણે જવાબ દેતાં કહ્યું, " એ કે તમને કશુંકી ઉપ જમ છે "

જાન મધ્યમ કાળની અનાયરિને નેપોલિયનના પોતાના અભિપ્રાયના મુજબમાં તેના જીવનને લખતો એક બીજો પ્રસંગ લખ્યો એકવાર દુનિયાના મોટા ગયાન તેનો નાનો બાપ તેને મળવા આવ્યો હતો એક ભાઈ સરાગમા ફરતા હતા તેનામા એક દેવ્ય પદને એકેનેનાં બાધમનો ઉપર હતો કર્યો અને એક પાવારમા બમે કાનેના નાકની જમીનપર રજાગતા થઈ ગયા આ દેખાવ જોઈને નેપોલિયનને પછો એક થયો અને તેણે પોતાના બાધને કહ્યું, " અમેમ ! આ નોકાના જાનનો નાકક ખુવારી થઈ ગઈ છે જો કાંઈ પ્રતીપ્તિ તેમનો તેના દોલ તો આવુ પરિણામ આવત નહિ, માટે જાણ, આ ઉપરથી વિખામણુ નેજે કે જેઓને બીજાઓના પગદાર થવાની અભિલાષા હોય તેમને જ્ઞાન નેગનવાની આપત આનંદવંતા છે " નેપોલિયન દમેનાં પોતાનું જ્ઞાન વધારવાની પ્રશ્નિ કર્યાં કરતો હતો તે એટલે સુધી કે તેના હરમાગમા આવના મોટા મોટા પતિતો પણ તેનું અનેક વિષયોમા અમાધ જ્ઞાન જોઈને તેની આગળ માયુ નમાવતા હતા જ્યારે તે એક દેશોથી બીજો દેશો સુધી હતો ત્યારે તે એક નાની સરખી લાઈ બેરી સાથેને માથેજ ગમ્મીને ફરતો હતો હુકુનમા પણ આ નિયમો દરિ પણ ભગ થયો નહિ જે ગમ્મીને તે પ્રમાણુ ફરતો હતો તેની અંદર અનેક વિષયોના નથો અને લખવાની સામગ્રી ગમ્મી વગર રહેતોજ નહિ પ્રારબ્ધયોગે આજ એ રથ લખના બિટિલ ન્યુઝિયમ (મંત્રસ્થાન)માં પડ્યો છે પોતાની સામગ્રી પછી હુલનમાથીજ તે અગ્રેજ નેન્યના કમળમાં આવ્યો હતો

નેપોલિયનને કાન્સની પ્રગમતાક સરકારે નિર્દેશ કરાવીને બદોખાનામાથી મુક્ત કર્યો તેપણુ તેને ક્ષેત્રિનર જનરલના પદ ઉપરથી નીચો ઉતારીને પાય ન નેન્યના ઉપરી તરીકે તેની નિમણુ કરી પરંતુ નેપોલિયન કાંઈ નિર્મોલ્ય ન હતો કે આ અપમાન નજી જોઈને મોઢરી ઉપર તાજાં ચાપ પ્રગમતાક સરકારે તેની અનુલ્લેખની કદ ન કરતા આવુ અચિચારી કૃત્ય કર્યું તેથી પોતાને ભારે અપમાન થયુ માનીને તેણે તરતજ રાજીનામુ લખી આપ્યું અને પોતાની માતા તથા બાપ બહેનો માર્ગે સંવદ્તાં હતાં ત્યાં આદરો ગયો પરંતુ ત્યાં પણ તેણે આવુ રાજ્ય વિષ્ણવના તેમજ નૃતમળના નાજ્યવિષ્ણવોના છતિરામનુ તથા ભગવાસા પદ્મતિના ચાત્રનુ અધ્યયન તેજ ગરીજા પામ્યું હતું આવી પ્રશ્નિમા ૧૭૮૮નું વર્ષ પૂરું થયું કેટલાક મમયસુધી નિરંજો હોઈ રહેતાજ તેને કટાણ આવ્યો તેથી નોકરી શોધવાને ન બીજવાર પારિમ આવ્યો પણ હાંસી મારા તોપણુ તો નિરાલ થયુ

પડ્યુ. આ વખતે તેને તુર્કિસ્તાન જઈને ત્યાંના સૈન્યમાં દાખલ થવાનો વિચાર પણ આપ્યો હતો.

નેપોલિયન બ્યારે નોકરીની શોધમાં પારિસની લશ્કરી ઑફિસોનાં પગથીયાં ઘસતો હતો તે વખતની તેની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી દયામણી હતી. ત્યારપછી ઘણે વર્ષે પદઘ્રષ્ટ થઈને તેને સેટહેલેનાના ટાપુમાં કેદ કરવામાં આવ્યો ત્યારે એક રાત્રે તેને બિલકુલ નિદ્રા ન આવવાથી વાતો કરીને રાત ગાળવાની ઇચ્છાથી તેણે પોતાના વિષેની જૂની વાતો કહેવા માંડી. પોતે ઉન્નત અવસ્થાએ પહોંચ્યો ત્યાર પહેલાં એકવાર તે કેવા દારિદ્ર્યમાં સડતો હતો તેવું તેણે નીચે મુજબ વર્ણન કર્યું હતું:-

“આ વખતે એક દિવસ મારા મનમાં અત્યંત નિરાશા ઉત્પન્ન થઈ. ધીર નિરાશાનું જેર એટલું બધું વધી ગયું કે તેથી મારા મગજની તુલનાશક્તિ પણ હું ગુમાવી બેઠો. મારું જીવન મને ભારરૂપ લાગવા માંડ્યું. ત્યાર પહેલાં થોડાજ વખત પર મને મારી માતાનો ટાંગળ મળ્યો હતો. તે પણ પોતાના દહાડા અત્યંત કંગાલિયતમાં કહાડી રહી છે, એવા એકદારક સમાચાર તેમા લખ્યા હતા. તે બિચારી વખાની મારી પોતાના બાળકોને લઈને કોર્સિકામાંથી નાસીને માર્મેલ્સમાં આવીને વસી હતી; પણ પોતાના બહોળા કુટુંબના ભરણપોષણનું સાધન તેની પાસે ન હતું. તે જમાનામાં ફ્રાન્સના લોકોની અત્યંત નિરંકુશ અવસ્થા હતી અને દરેક પ્રકારનાં પાપાયરણ અને અતીતિ સ્ત્રીપુરુષોમાં સામાન્ય થઈ ગયાં હતાં. એટલે સુધી કે અમુક આયરણ પાપ છે એવી ભાવના પણ ધસાર્ધ ગઈ હતી. મારી માતા માત્ર તેના દૈ સાધુચરિત્ર અને સદ્ગુણોના બળથીજ પોતાની પુત્રીઓની પવિત્રતા સાચવી રહી હતી. હું નોકરી વગર રખડતો હતો. મારી પાસે જે ટાંક નાહું હતું તેમણે મોટા ભાગ હું ખરચી ચૂક્યો હતો. મારા ગજવામાં હવે માત્ર એકજ ડોલર બાકી રહ્યો હતો. તે વખતે મારા મનમાં એકાએક એવોજ વિચાર આવ્યો કે આ જિંદગીનું લવિષ્ય બ્યારે ધીર અધકારમાં દટાયતું છે અને વર્તમાન સમયની વિદંબણા અસહ્ય છે, તો એવી અવસ્થામાં જીવવા કરતાં આ જિંદગીને અંત લાગીને કુખના ઝરાગરમાંથી મુક્ત થવું એજ બહેતર છે. આવો ભરંડર વિચાર કરીને હું સેન નદીને કાંઠે આપઘાત કરવાનો લાગ શોધતો ભટકતો હતો. પણ વિચાર આવ્યો કે આત્મકત્વા કરવી એ તો બાવજાનુ કામ કહેવાય પણ વે પાછું ચાલુ રૂઝા સત્કરી આવતું અને આપઘાત કરવાના સકલ્પને પુટિ મળતો. આવી અવસ્થામાં મેં હું થોડાજ વખત એકલો રહ્યા હોત તો ગરૂર મેં નદીમાં જીરું મારીને આપઘાત કરીએ હોત, પણ એવામાં હું એકાએક એક મનુષ્યની સંધિ અધકાર પડ્યો. તેજો પાંચાક સામાન્ય મનુરના જેવો હતો. તેણે મેં ભરંડર એવના કહાડ્યો અને મારી કાંઠે બાકી પડ્યો. પછી તેણે પૂછ્યું,

“પણ નેપાલિયન ! તને કુળીજીવા મળવા બાનતાળી થયો તેની આજે મને
 દેવો દર્શાવે માય છે” તેનું નામ ડિમેગિમ હતું તે તોપખાનાના મૈન્યમાં મારો
 મેનની આજે જૂનો મિત્ર હતો અને એકજ મૈનિક વિભાગમાં નોકરી કરી હતી
 માન્યમાં રહેવું તેને અત્યંત વિષત્તિ અને દુઃસ્વતંત્રરેલું વામવાથી તે પરદેશ જતો
 રહ્યો હતો અને દમખા તે પોતાની ધગી માતાને મળવા માટે યુક્ત વેરો દાનસ
 ખાડો આપેો હતો તે મારી પાસેથી ચાલ્યો જતો હતો એટલામાં તે એકાએક
 થયો અને મારા બપૂની જોઈને બોલ્યો, ‘પણ નેપાલિયન ! તને આ થુ થયું
 છે ?’ મારા બોલવા તરફ લટકી આપતો નથી અને જોઈને તું રાજ થયો હોય
 એવું મને લાગતું નથી થુ તારે માથે મધ પ્રગળી આપત છે’ જતો તું ગાડો
 બની ગયો હોય અને આપણાત કરવાના વિચારમાં હોય એવા તારા લક્ષણ દેખાય
 છે મારા મનનો વિચાર તે પૂરેપૂરો જણી ગયો હતો તેથી હવે મારાથી તેની
 આજ કહી વાત હમ સમી સમાપ્ત નહિ મે મારું હૃદય બોલીને બહુ વૃત્તાંત
 તેને મારીને કહ્યું આ સાંતળાવે તેણે કહ્યું ‘આટલું તારે આટલું જુ બ છે ને’
 એ કલા દિવાનનું નથી મહારાષ્ટ્ર નહિ’ એમ કહીને તેણે મારા હાથમાં એક
 કાથળાં નૂડી અને બોલ્યો, ‘એમાં જ હવે સોનાના ઝડાંવર છે આ રકમ તો આપ
 વાંધી અને મધ જાતની અગવડ પડવાની નથી આજે વડે તારી માતું સકટ તો
 દર થયેજ’ આ નાખ લેવાની તે ધડીએ અને દેખ ધ્વજિ થઈ આવી તે તો હું
 બન્યારે પણ નિશ્ચયપૂર્વક કહી રહ્યો નથી પણ તે વખતે એક ગાડાની માફક મે
 તે કાથળાં તેના હાથમાંથી લીધી અને હપથી થેનો બનીને મારી ગરીમડી માને તે
 નાખ મોખની દેવાને વીજળાને વજે હમે રતે દોડ્યો ત્યારે મારી માં તે રકમ
 ૬ મોની ચૂખ્યો ત્યારેજ મારા મનમાં વિચાર આપેો અરે ! આ મે શો
 બન્યાય થયો ! જે જાણે મને ડિમેગિમ મળ્યો હતો ત્યાં હું દોડી ગયો પણ ત્યાં
 તે ન હતો ત્યારે પછી ધણા દિવસ સુધી મે સત્રારથી સાજ સુધી તેની જાળ કપા
 કરી પાણિસમાં ત્યાં જમા તેનો મુકામ હોઈ રહ્યો એવું મને લાગતું ત્યાં બધે હું
 તપાસ કરી આવ્યો પણ મારી મહેનત ફોલ્ટ રહી મારી ચલતી અવસ્થા થઈ
 અને માં હાથમાં સત્તા આવી ત્યારે પણ મે તેની ધણીએ શોધ કરાની પણ કંઈ
 વસ્તુ નહિ હેવટે મારે કન્ય સામાન પડવાની બપૂની પર આવ્યું ત્યારે તેમાં
 પાછો ડિમેગિસનો મો એકાએક મેળાપ થઈ ગયો તેના મમાચાર પૂછવાનો અને
 મારા તે વખતના વર્તન વિશે તણે શો મન બાંધ્યો હતો અને આટલાં પદર વર્ષ
 સુધી આ માટે તનુ નામ સરખું પણ મારા સંભળવામાં આવ્યું નહિ તે પૂછવાનો

• ડાહર સોનાના તેમજ પાછાના પણ થવા દવા હમખા નાહીના ડાહરની કિમત

હવે મારો વારો આવ્યો હતો. તેણે કહ્યું કે 'મારે પૈસાની જરૂર હતી નહિ તેથી મેં તારી પાસે માગ્યા નહિ; જો કે મારી ખાત્રી હતી કે મેં માગ્યા હોત તો તું તત્કાળ આપ્યા વગર રહેતજ નહિ. પણ મને ખૂબીક એટલીજ હતી કે જો હું તારી પાસે આવીશ તો તું મને એ છ હજાર ડૉલર બળાતકારે આપ્યા વગર અને મારો એકાંત વાસ છોડાવીને તારી નોકરીમાં રાખ્યા વગર રહીશજ નહિ.' તે શહેરના કોલાહલથી દૂર એકાંત સ્થળમાં સુંદર ખાગ બગિચા બનાવીને શાંતિમય અને પરમસુખમય જીવન ગાળતો હતો. તેણે પોતાના એક મિત્રને અત્યંત દુઃખના વખતમાં છ હજાર ડૉલર આપ્યા હતા પણ હવે તે મિત્ર એક શહેનશાહ હતો તેથી તેણે જોરજુલમથી તેના હાથમાં સાઠ હજાર સોનાના ડૉલર મૂકીને પોતાનું કરજ અદા કર્યું. તેને ખાગ બગિચાનો શોખ હોવાથી મેં તેને વાર્ષિક છ હજાર ડૉલરના પગારથી બાદશાહી બગીચાઓનો ઉપરી બનાવ્યો અને તેના ભાઇને પણ સારી જગ્યાએ દાખલ કર્યો."

"મહાન ઈશ્વરના અત્યંત ગૂઢ નિયમોની પ્રબળ અસર હું મારા જીવનમાં હમેશા જોતો આવ્યો છું. એ ગૂઢ નિયમોમાંના કોઈ એક નિયમના પ્રભાવથી મારા બે મિત્રો, જેઓ ખાળપણમાં મારા સહાધ્યાયી હતા અને જેમની સાથે હું દૈનિક સ્નેહના બંધનથી જોડાયેલો હતો તેમણે મારા ભવિષ્ય ઉપર અદ્ભુત અસર નીપજાવી છે. ડિમેમિસે મને આપઘાત કરતા અને ફિલેપ્પોએ મને 'સેન્ટ જન ડી એકર' જીતતો અટકાવ્યો. જો મારા કાર્યમાં ફિલેપ્પો આડો આવ્યો ન હોત તો પ્રાચ્ય જગતના દરવાજા જેવું તે શહેર મેં જીત્યું હોત. ઇસ્તંબુલ પણ મારા હાથમાં આવત અને એશિયા ખડમાં હું એક વિસ્તીર્ણ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી શક્યો હોત."

હવે ફ્રાન્સની દક્ષિણ સીમા અને ઇટાલીના ઉત્તરના પ્રદેશ વચ્ચે પડેલી ફ્રેન્ચ સેના તરફ પાછા નજર કરીએ. એ સૈન્યને જીવન આપનાર નેપોલિયન હવે ત્યાં ન હતો. ઇટાલીમાં વારંવાર પરાજય પામીને તે સેનાએ હવે પાછા પગલાં કરવા માંડ્યા હતાં. પારિસના સત્તાધિકારીઓને લાગ્યું કે ફ્રાન્સની પ્રતિષ્ઠા જાળવવાનો બીજો કોશ ઉપાય રહ્યો નથી ત્યારે તેમણે આખરે નેપોલિયનને તેડાવ્યો. તેણે એ પ્રદેશનાં પોતાના નિવાસ દરમિયાન મેળવેલી સ્થાનિક માહિતી, યુદ્ધશાસ્ત્રનું તેનું ઉડું જ્ઞાન અને અનુભવ અને તેના અત્યંત સુસંસ્કૃત મગજમાં ભરેલી અપૂર્વ ચોજનાઓ એ સર્વના પ્રભાવથી તે થોડાજ વખતમાં પારિસના મંત્રીમંડળનો નેતા બની ગયો.

નેપોલિયન પ્રધાનમંડળના (કમિટી ઓફ પબ્લિક સેફ્ટી) તમામ સભાસદો કરતાં વયમાં નાનો અને દેખાવમાં છોકરા જેવો દેખાતો હતો તોપણ તેની ગંભીર, વિચારશીલ મુખાકૃતિવડે તેણે આપેલી સલાહ સચનાઓ બધાને માન્ય રાખવી પડી અને ઇટાલીમાં પોતે હતા તે દરમિયાન તેણે જે સ્થાનિક માહિતી મેળવી હતી તેને આધારે ફ્રેન્ચ સૈન્યને ક્યાં ક્યાં જગ્યાએ ગોઠવી દેવું તે વિષે તેણે એવી તો આપ્યા

જે એના મત ધરાવનાર એક રીતે પણ હોતો.
ઉપર કહેયું નવીન રાજ્યધારણ ત્યારે લોકાર્ગની મતો આગળ મનૂરી
મટે ૧૧ કરવામાં આવ્યું ત્યારે લોકોએ તથા સરકારે જેકેએ તેને વધાવી લીધું પણ
પુનઃ પાંચ નગરમાં એની વિપરીત અગ્રર યથા રાજભક્તો અને જોકેમિન પશુના
જોશ જેઓ અત્યારમુની એકની જના કદા રાત્રી હતા તેઓ આ નવીન રાજ્ય
પદ્ધતિનો સામે લડત કરવામાં એક યથા ગયા દરેક પક્ષ એમ સમજતો હતો કે
પ્રજાતંત્ર રાજ્યનો વિનાશ થતાં અમારો ચોતાળો હેતુ સફળ થશે પારિસ ચહે-
ના ૬૪ વિભાગમાંથી ૪૮ વિભાગ આ નવા ખરડાનો તરફેણમાં ઓ ૪૧ વિરુદ્ધ
પાયા પ્રજાનીય સમિતિએ તે ઉપરથી આ ખરડાને વધુમતે મનૂર થયેનો જાહેર
શ્રેય અને તત્કાલ તેનો અમલ કરવા માડ્યો. આથી વિરુદ્ધ પક્ષના જોકેઓ ગમ્મ
ધા શુ મરવા માડ્યા પારિસના હનકા વર્ગના લોકોને ટાંધ પણ જાતલું તોફાન
કરવાનું પક્ષક હનુ તેની તેઓ પણ રાજભક્તોના પક્ષમાં લાગ્યા, અને પ્રજાકીય
સેન્ય પણ બગવાળોરોની સાથે સામેન થયું અને આખા રાજનગરનું વાતાવરણ
બગ્યું અને તોફાનથી ભરપૂર થઈ ગયું.

હવે પ્રજાકીય સમિતિની રિયતિ ધણીજ ભય ભરેલી થઈ પડી, જરણ કે તે જમાં-
પ્રમા મનુષ્યજનની કિમત ધણીજ નુશ્ઠ મણાતી હતી અને મનુષ્યરક્તનો
પાણીની માફક દુર્બલ થતો હતો વળી સામા પક્ષમાં અતિશક્તિ, અદકેલ મવાનીઓ
કે કમી ઉમરના છોકરાઓ ન હતા કે તેઓ માન ગીચી-આરીઓ પાડીને અથવા
તેમના ઘર ઉપર પથન નાખીને બેસી રહી પણ તેમના પક્ષમાં ચાળીલ હનર
તાલીમના જ ચોદા પૂરતો ઘડગોળો અને તોપખાતું હતું તેમના આગેવાનો અનુભ-
વથી ધનાયક સેનાપતિઓ હતા આ બગવાન શત્રુઓની સામે મોહતવાને પ્રજા
નીય સમિતિ પાસે માન પાંચ હનર મિપાલઓ હતા અને તેઓ પણ અધીની
વખતે શત્રુને મળી જશે કે નહિ તેનો મદદ હતો પ્રજાકીય સમિતિએ એ પાયા
હનર માણસો સાથે જનરવ મેનુને મોકલ્યો જ્યાં યાન છે તે જોવાની ખાતર નેપો
વિવન પણ એ સેન્યની સાથે ગયો પરંતુ એ નરમ દેખાતો સેનાપતિ હનુની મોગી
સખ્યા જોઈને જી મયો અને લડ્યા વચર પાંદો હડો આ ખનાવ ખનતાન
પારિસના રાજમાર્ગ કોનેલના ચોગરથી ગાજી હડ્યા અને હવે બગવાળોરોને ખાર
કઈ કે કનકરનાં મણસો લોકો ઉપર ગોળીમાર કરી નહિ.

આ પ્રમાણે લવજીત થયેલા પારિસ ચંદ્ર ઉપર તાનિની માગ ચોધનુર ચલ
પણતી હતી અને હવે શુ કરવું તેનો વિચાર કરવાને નગરનીય સમિતિના મન
સોડા ધ-કને હવે નરમજીદમાં બેઠા હતા શુ ચાપ છે તે તાનગરનો નેરોસિય
પણ કદખામાં જઈને મરો હતો સમિતિએ જનરલ મનુને બગવાળો કોઈ ન

ઉપર છરા અને ગોળાની ઝડી મચી રહી. મરેલા અને ઘવાયલા થોદાઓથી સ
 છવાઈ ગઇ. શત્રુની હાર તૂટી-નાસભાગ થઈ પણ નેપોલિયનની નિર્દય તોપ
 ધડાકા ચાલુજ રહ્યા. તેઓ નાકા પણ તેમની પાછળ ચમના દૂત જેવા આ
 ગોળાઓથી હબરો પટકાઇ ગયા. પારિસના રાજમાર્ગમાં હાહાકાર વર્તાઈ ગ
 હજી રાજમહેલની ચારે દિશાએથી ધગધગતા ગોળાઓ છૂટ્યાજ નતા હ
 શત્રુઓ નાને મોટે અનેક રસ્તે ચઢને નાકા પણ એક રસ્તો એવો ન હતો કે
 નેપોલિયનની તોપનો ગોળો ન પહેચે. શત્રુને નાસતા જોઇને નેપોલિયને પોત
 નાના સૈન્યને તેમની પૂઠ પકડવાની આજ્ઞા આપી; પરંતુ વગર ગોળીના પ
 ખારજ કરવા એવું તેમને સાથે સાથે કહી રાખ્યું હતું. ભયભીત થએલા હ
 નાસવા લાગ્યા અને તેમની પાછળ બંદુકોના ખાલી ખાર ચતા ગયા. એમ ક
 એક કલાકની અંદર શત્રુસૈન્યનું નામનિશાન ન રહ્યું. પછી નેપોલિયને શહે
 જૂદા જૂદા વિભાગોમાં લશ્કરનાં થ.ણાં એસાડયાં અને ફરીથી બંનેડો થવા ન
 તે માટે નગરવાસીઓનાં હથિયાર જપ્ત કર્યાં. ધાયલ થએલાઓને દવાખાનામાં
 જવાનો અને મરેલાઓને દફન કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો. આ પ્રમાણે તમામ
 પૂર કરી રહ્યા પછી જાણે કશો મહત્વનો બતાવ બન્યોજ ન હોય તેમ પોત
 હમેશના શાન, ગભીર અને ફિક્કે ચહેરે તે દુધલેરિસના રાજમહેલમાં દાખલ થ
 હવે પ્રગટીય સમિતિએ નેપોલિયનને માનથી વધાવી લીધો અને તેણે પોતાના
 બુદ્ધિબળ અને પરાક્રમથી પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યતંત્રનું રક્ષણ કર્યું છે એવો સર્વાનુ
 દરાવ પસાર કર્યો. નેપોલિયનને ક્રાન્સના સ્થાનિક સૈન્યના સેનાધિપતિનું પદ મ
 અને રાજનગરનું સરક્ષણ અને શાસન કાર્ય પણ તેનેજ સોંપવામાં આવ્યા. પ
 ઇધરેકટરો ઉપરથી ઇધરેકટરી એવું નામ આપીને નેપોલિયને નવું રાજ્યબંધા
 ધરી અખ્યું પણ થોડાજ મહિનામાં તેણે લેશ માત્ર પણ રક્તપાત કર્યા વગર કે
 નૈનિક અબધી એ રાજ્યતંત્રને ઉચલાની નાખ્યું.

આ પ્રમાણે બળવાખોરોનો પરાજય થય થી રાગ્નના પક્ષકારોને સખત કે
 વાગ્યો અને પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યના પાયા સુદઢ થયા, પરંતુ આ ફેનેદને વખતે
 નેપોલિયને પોતાનો હમેશનો હિદાર સ્વભાવ જાળવી રાખ્યો હતો. તેણે પોત
 વગથી બળવાખોરોને મારી આપવાનો દરાવ પસાર કરાવીને જનરલ મેનુને દેશપ્ર
 તરીકે વધસ્તંભ ઉપર જતો બચાવી લીધો.

આ ફેનેદથી નેપોલિયનના દરજ્જામાં અને માન મરતમામાં ઘણો વધારો
 ગયો. હજી તે માત્ર પચીસજ વર્ષની ઉમરનો હતો. પણ તેની અસાધારણ દેશ સે
 નીરે લોકોમાં તે માનનીય થઇ પડ્યો. નેપોલિયનની આ ચડતી દશા કાઈ આદરિ
 દેવોમનું પરિણામ ન હતું; પણ તેણે યુદ્ધ પાઠશાળામાં કરેલો તનતોડ અભ્ય

વરકરી અમલદાર થયા પછી યુદ્ધ પ્રાપ્ત થીન મેળવવા પાછળ તેણે લીધેલી નાગદ મહેનત, દુનોનના ઘેરા વખતે તેણે બતાવેલાં કાર્યતત્પરતા, હિંસાહ, અને નીડરતા, કા-સના કિનારાનું રક્ષણ કરતી વેળા કડા પરનના સુસવાટ અને વરમાદની સખત ઝડીઓમાં લીધેલો પશ્ચિમ અને આસપાસ પર્વતના ધાટનો આદિદ્રવાના મૈત્ર્ય સામે બચાવ કરવાનો તેનો અવિચ્છાત ઉદ્યોગ, આ મર્વના રૂળ તરીકેજ આ ચડતી દસા તેને પ્રાપ્ત થઈ હતી.

આ પ્રમાણે તેની અવરથા સુધરી અને તેની આવક વધી કે તગતજ તે પોતાની માતાને મળવા માસેંદસ દોડી ગયો અને તેને માટે તથા પોતાનાં બાધનહેતામાટે તમામ પ્રમાણના સુખનાં સાધનો આપી આપેા, અને ત્યાર પછી આખર સુધી તેણે લેમના સુખને માટે કાગજ રાખી હતી.

હવે જે જગ્યાએ તેની નિમણૂક થઈ હતી તે અત્યંત નેખમબરેલી હતી અને તેને હમેશા આપત શુદ્ધિ, ચતુરાર્થ ઓ નૈતિક બળનો ઉપયોગ કરીને કામ લેવું પડતું હતું. રાજાના પક્ષકારો તથા જોકોમિન મજબના લોકો ધણાજ ઉન્નતાર્થ ગયા હતા. નવું રાજ્યતત્ત્વ હતું દૃઢ થયું ન હતું અને તેનો પ્રભાવ હતું લોકો હિપ્ત પૂંપૂરો પડ્યો ન હતો. પશ્ચિમમાં દુર્ભવરથા ઓ અધેર આની રથુ હતું રાષ્ટ્ર-વિદ્યવને લીધે દબારો-વાળો માણુઓ ધધા વગર રખડતા થયા હતાં ઓ પાટ-નગરમાં જૂખમરો આવતો હતો. મૂળે મતી મૈયનતો નિર્વાહ કરવાનો ખોત્તે, સરકારી તિમેરી ખાલી છતાં નગા ભગતતત્ત્વને માથે આપી પડ્યો હતો આ અશુદ્ધિને વખતે નિગ્રહનતને દયાની દેવામાં નેપોલિયને દટતાની રાથે શુદ્ધિનો અને દયાનો પશુ પુખ્ત ઉપયોગ કર્યો હતો.

[illegible]

તેમની સાથે ક્રમથી વાતચીત કરીને તેમને દિલ્લો અને નીતિશક્તિ કેવળ આપવો તેણે નહીંઓમાં અનાજ અને બાગીચનાં લાક્ષણિક વસ્તુ વહેવારમાં અને પોતાના આરામ અને સુખની તિથમાવ, પણ પરવા નાખ્યા વગર અનેક રીતે ગરીબોનાં ડાકાર કમચાને અવિચાર પરિણમ કાઢ્યો.

જે દિવસ પ્રાથમ પાર્શ્વને ધેર જમવા જમવા નેપોલિયનને નિમત્રણ દેવાની તે ત્યાં જતો હતો તે ગાંધીમાંથી ઉતર્યો તેથી જ એ અનાજ ઓ તેની પાતે આવી ઓ પોતાનાં ફુગની કાપડી કહેવા લાગી. જુનમયાથી તેનું ઘરેર દાખલિયર નેતુ ખની મધુ હતું. સરીર ઉપર મેથાં, ઓધેરદાઢ વજ વીટવાં દર્દી શોક અને લાખા વખતની જુખથી તેનાં વાઢવલાં સ્તનમાં ફાટુ એક ટીપું પડુ. હતું તેની નિસ્તેજ મએથી આખોમાંથી અધુ ટપકાત હતાં ને દાઢમાં તેનું મની મએલું ધાવલું બાળક હતું. શોકથી લગમગ ગાંધી મની નએલી તે ઓ ચોપાર આંધુએ ગહી મઢ અને નેપોલિયનો પોતાનાં વીતકની વાત કહેવા લાગી, તેણે કયુ કે "આ ડોકાં જુએ મરી મધુ છે મારો ધણી કેટલોક વખત યયાં મલ્યુ પાઓ છે અને ધેર પાચ ડોકારાં જુએ ટળાએ છે જે મતે તાત્કાલિક મદદ નહિ મને તો તેમો મધાને લખને કું નહીંમાં ફૂલી મરીશ" આ કમકમાટી ઉપાળને એ. હપન નેતને નેપોલિયનનુ હાથ પીમગી મધુ તેણે તે બાળકુ સરનામુ લખી લીડુ ઓ તેને તગતને માટે થોડા પૈસા તથા થોડા વખનમાં મદદ કરવાનું વચન આપીને તે પરો જુઓથી બચવલા સુદીગિન દિવાનખાનામાં દાખલ થયો એક બાલુએ પેતાના મિત્રોની વિલાસપરાજીતા અને ધનવાન લોકેના વંમવ તથા લખનુ ખર્ચ, અને બીજી બાલુએ મરીઓની વિટબજા એ બેની સરખામણી કરતાં તેના મનમાં દયા-ભાવ પ્રગળપણે નમળ થયો અને તેના હૃત્પને ધણેજ ખેદ થવા લાગ્યો બોજન મદ્યુ તે હગમ્યાન ની મુખાટિ ધણીજ બ્વાન અને ગભીર જોષને મરગ તે મધુ આધર્મ લાનુ જમીને તરતજ તે ઘેર ગયો ઓ તપાસ કરતા તો માનુમ પડુ કે પેલી બીએ કહેલી દકીમત અધરે અધગ ખરી હતી તે ઉપરથી તે દયાવાન સ્ત્રી અને તેના ડોકનના ગુજરાનનો ખર્ચ તેણે પોતે ઉપાડી લીધો તેનો છેડીઓને તેણે પ્રયાસ કરી પોતાના મિત્રથી સીવજીમમ આપ્યુ અને એ રીતે પે નેવન તે બાપ વારના માગડનો ધમનો પિતા થયો આવા આવા પ્રસંગો નેપોલિયનના જીવનમાં અનંતનંક જવામાં આવતા હતા અને કન્યો તો પોતાના પ્રાણથી પણ વધારે ચાહતા હતા તેનું કારણ પણ આજ હતું.

હવે આ વખત પારિસના ઉચ્ચદરજમના લેજના મહામા એક યુવાન મદિયા પોતાના મળતાવડા સ્વભાવ અનુપમ લાવણ્ય, માનસિક સાદર્થ્ય ઓ કુતિનત ને લીધે નાણીતી યંદ ચૂકી હતી તે બદાવીસ વર્ષની વિધવા હતી તેનો પતિ વાઇકાઉન્ટ

બોહાર્નેસ રાષ્ટ્રવિધવના જીવનનો ભોગ થઇને વધસ્તંભ ઉપર મરણ પામ્યો હતો. એકવાર આ મહિલાને નેકરના દિવાનખાનામાં નેપોલિયન મળ્યો હતો. તેનું નામ નેસેફાર્ન હતું. તેનો જન્મ અમેરિકાના વેસ્ટઇન્ડીઝ ટાપુમાં થયો હતો. વાઇકાઉન્ટ બોહાર્નેસ ત્યાં કામ પ્રસંગે જઈ ચડ્યો અને આ બાલિકાના અસામાન્ય રૂપલાવણ્યથી મોહિત થતાં તેને પરણીને પારિસ તેડી લાવ્યો. લગ્ન વખતે તે છેક બાલિકાજી હતી. ક્રાન્સની લાગ્યહીન રાણી મેરી એન્ટીઓનેટ સાથે તેને સહીષણું થયાં અને રાજ-રાણીનો વધ થતાંની સાથે નેસેફાર્નનું સૌભાગ્ય પણ નષ્ટ થયું. પોતાની ભિલકત-માંથી જે કંઈ બચવા પામ્યું તે લઇને નેસેફાર્ન પોતાની પુત્રી હોર્ટેન્સ અને પુત્ર યુજીનની સાથે પારિસ આવીને રહી હતી. તેના સૌંદર્યની ભભકથી અને તેના નાના પ્રકારના માનસિક સદ્ગુણોથી પારિસનાં કુલવાન કુટુંબોમાં તે ઘણી માનીતી થઈ હતી.

પારિસના લોકો ફરીથી હુલ્લક ન મચાવે તે માટે નેપોલિયનને લોકોનાં હથિયાર જપ્ત કરવાનો પ્રગ્લબીય સંમિતિ તરફથી હુકમ થયો હતો. એ આગ્રાને અમલમાં મૂકતાં તેને મરનાર વાઇકાઉન્ટ બોહાર્નેસની તલવાર પણ જપ્ત કરવી પડી હતી. એક દિવસ એ તલવાર પાછી મેળવવાના આશાએ નેસેફાર્નનો પુત્ર યુજીન નેપોલિયનની પાસે આવ્યો. તે બાર વર્ષની વયનો, પરમ સુદર અને બુદ્ધિવાન બાળક હતો. તેણે પિતૃભક્તિથી ગદ્ગદ સ્વરે પોતાના સ્વર્ગસ્થ પિતાની તલવાર પાછી મેળવવાને નેપો-લિયનને અજીજ કરી. તેની વાણી અને સૌન્દર્યથી નેપોલિયન મોહિત થયો અને તે પિતૃવત્સલ પુત્રની નાગણી પાછી ઠેસી શક્યો નહિ. તેણે તરતજ તે તલ-વાર મગાવી, પોતે તે હાથેજ યુજીનને આપી, અને તેના આ કાર્યને માટે તેને ઘણી શાઆશી આપી. પિતૃભક્ત પુત્રે પિતાની તલવારને છાતી સરસી દાખી. તેની આંખ-માંથી ચોધાર અનુ ટપકવા લાગ્યા. પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને માટે એક વાક્ય પણ તે બોલી શક્યો નહિ. બોલ્યા વગર નેપોલિયનને નમસ્કાર કરીને તે બાળક આંસુથી બીજાયેલી આંખે ઘેર જવા નીકળ્યો. એક સ્વર્ગસ્થ પિતા પ્રત્યેનો તેના પુત્રનો આવો ભક્તિભાવ જોઇને નેપોલિયનના હૃદય ઉપર ઘણી ઉડી અસર થઈ અને જે માતાએ પોતાના પુત્રના આરિન્ધને આવું મધુર બનાવ્યું તું તે માતાના પણ તેને વિચાર આવવા લાગ્યા.

વિધવા નેસેફાર્ન પોતાના પુત્રપુત્રીને અત્યંત પ્રેમથી આહતી હતી. તેમના તિલાંશ આખા સમ્રાટના તેને બિચારીને બીજું કંઈ હતુંજ નહિ. સુપ્રસિદ્ધ યુવાન સેનાપતિએ તેના પિતૃહીન પુત્ર તરફ જે સૌજન્ય બતાવ્યું તે જોઇને તેના અતઃક-રણમાં પણ નેપોલિયનને માટે સદ્ભાવ બળ્યો અને પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને નેપોલિયન પાસે જવાની તેને પત્તુ ધસ્યા થઇ. બીજે દિવસે પતિવિદોષી રોકાવુર વિધવા નેસેફાર્ન રોકાવાં વજ્ર પહેરીને ગાડીમાં બેસીને નેપોલિયનને ઘેર ગઇ અને

તેનો પોતાના સ્વાભાવિક, મનુર કકથી નેપોલિયનને પોતાનો આભાર દર્શાવે। આભાર દર્શાવતી વખતે લાગણીના આવેગને લીધે તેનો સ્વર કંપના લાગ્યો હતો તે સ્ત્રીનું નિપમાધુર્ય, વાળીની છતા, અને તેનો પ્રમુખ પુત્રપ્રેમ-એ સર્વ જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય યલવા લાગ્યું તેણે પણ પોતાની સંખ્યતા દર્શાવવાને માટે નેપોલિયનની મુલાકાત લીધી. એમ સંખ્યતાનો વિનિમય કરતાં કરતા તેમનો માઠ પરિચય મધાયો અને પરિચયમાંથી પછપર પ્રેમનો હૃદય થયો.

નેપોલિયન નેપોલિયનથી બે વર્ગે મોટી હતી આ વખતે તેની ઉંમર અઠાવીજ વર્ષની હતી તોપણ રમણીઓના રૂપમાધુર્યનો વિનાશ કરનાર કાળચક્રનો કમારો તેના રૂપ પાવનનું હરણ કરવામાં પરાજય પામ્યો હતો હજી તેના એકેએક અન્ય વની ખુલ્લુશુભી બાળપણમાં હતી તેની ને તેવીજ બળવાઈ રહી હતી તેનું મૌન-દર્શન અને પ્રકૃતિ-જોઈને તેને હરકોઈ માણસ જાવનના પૂરબહારમાં આવેલી નવસોવના ધાર્યા વગર રહે નહિ.

આજ બરનામાં નેપોલિયનને એક સખીને પત્ર લખ્યો હતો. તેમાં તેણે પોતાના લક્ષ મળ્યો હતો જણાવ કરતા લખ્યું હતું કે -

'મને પુનર્વર્તન કરવાની દરેક જાણ અતિ આમલ સાથે લવામણુ કરે છે, મારી મખીઓ પણ મને એજ સલાહ આપે છે મારી એક નજીકની સખી પણ મને પુનર્વર્તન કરવા માટે ત્યાજ્ય કરે છે અને મારા હોગ પણ હું પુનર્વર્તન કરવાની સમતિ આપુ તે માટે મારા કાલાવાલા કરે છે સેનાપતિ બોનાપાર્ટને તમે એકવાર મારા પગમાં મળ્યાં હતાં (માન સ્વર્ગસ્થપતિ) અને ક્રાન્તિ જોરે સિનાના પરિવેશમાં બાળકોના પિતાનું સ્થાન લેવા અને તેની વિધવા પત્નીના પતિનું સ્થાન લેના જો કોઈ પુરુષમાં યોગ્યતા હોય તો તે એકસો બોનાપાર્ટને છે હું પણ તેના ઉપાસનાની અને નિર્મીત પેરની પ્રતિષ્ઠા કરું છું તે વચ્ચે દરેક વિષય પગ વળી કુલગીતાથી વાતચીત કરી રહે છે તેની શુદ્ધિ પણ અત્યંત તીવ્ર છે બીજી માણસ પોતાના મનના વિચાર પૂરેપૂરું દર્શાવે ત્યાર પહેલાં તો તે ઝટ લઈને પ્રમુખ જાગરે પણ જો જો માણસો તેના સહવાસમાં આવે છે તેમના ઉપર તે કષ્ટ એવી સત્તા ચલાવવા માટે છે કે તે જોઈને કુ તેનાથી કંઈક ભય પામુ છું તેની તીવ્ર દૃષ્ટિમાં જેવું અસાધારણ અને ગૂં સામર્થ્ય છે કે તેના પ્રતાપથી રાજ્યના નિરંકરે પણ અનન્ય ભય છે તો કુ એક અભ્યાસ તેનાથી ભયભીત થાઉ તેમાં આનર્થજ સુધારકદાર બેરાસન કહેવું જેવું છે કે ને કુ બોનાપાર્ટ સાથે લમ કરે તો ઇલાલિમાં નહિવા નૈન્યના સેનાપતિનું પગ તેને જરૂર ચામ ચામ સાથે નમ લાલ એજ જાખન વિષે મારે તેની (બોનાપાર્ટ) સાથે વાતચીત કરી હતી તે ઉપરથી તેણે કહ્યું કે મુ એ લોધા એમના મનમાં એમ સમજે છે કે હું દરેકને ચક્રમાં હું

તેઓ મનને આવી શુદ્ધિ અર્થે પસંદ ન હતી વામ એ ધર્મોત્તમ મનનીર અને પવિત્ર મનુષ્ય છે એવી એ બેઠેલી માન્યતા હતી સ્વાશ્રયિક રીત બેઠે જમી વિનાગમી અને મનોર દોષથી ઈશ્વરીય સત્યાના છત્ર નીચે રહેવાની જાત ગણતાં હતાં તેમનો આસપાસ ફરક-તી નાસ્તિકતા અને નીતિતટતા પ્રમુદી ગદેશાં છતાં પણ મેં રા-ભાવિત રીતે ચિસ્તી ધર્મના બચ અને આનનીય તરફ તરક જાકિઆરથી જોતાં હતાં ત્યારે કાન્સના સંદેનવાદ તરીકે નેપોલિયનનો રાજ્યાભિક્ષે થયો ત્યારે તેણે કાન્સનાં ચિસ્તી ધર્મની પુન સ્થાપના કરી અને જોમકાઈન સાથે ધર્મવિધિ પ્રમાણ કાલિનજ દિશને દાણે કરીથી તમે કર્યું

જોમકાઈનને વિશે નેપોલિયન હે છે કે "જોમકાઈનને જાના વાગેજ દરમોષ આજુમ તેને ચાહ્યા વગર ગદેજ નહિ તેના સ્વમાત્ર વજોજ મગજ દતો. ચારિ ન થાડુ પવિત્ર હતુ હાલ થલુ હવ્ય હતુ આ ગસિ-તામા તે સ્ત્રીગતિના વજુગારરૂપ હતી શરીરને સુરોભિત કંવાની કામાં તે મર્વોપરિ હતી અને શરીર જુગાગની નવનવીન પદ્ધતિઓના તેજોજ પ્રચાર કર્યો હતો તે ગમે તેવી રીતે વજાવકાગ પહેગની તોપણ તેના યગેર ઉપર તે દીપી નીકળતાં હતાં તે ઉપરાત તે દ્યાના મહામાનગ જેવી હતી, અને આખા કાન્સમા તે મર્વથી મુદગ આ મર્વ વાને નેઠ હતી જેટલા વર્ષ દુ તેની સાથે ગ્લો તેટલા વખતમા મે તેને કદિ પણ તેના દગજનને ન જોએ એવુ કામ કરતી જોઈ નથી મારા ચારિગની દરે દરે જાગુતુ તેણે સાઈ જાન મેગજુ હતુ અને એ જાનનો મફુપયોગ કરાવી શકે એવી તેનામાં તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ હતી તેણે કામ દિવસ પણ મુજનને માટે અને કથી જવામથુ કરી નથી અથવા ત્યારે ત્યારે મે મુજન ઉપર અનુમદ ક્યો હશે ત્યારે તેણે કદિ મારો આભાર માન્યો નથી ત્યારે ત્યારે મે મુજનને અનેક પ્રકારનાં સન્માન આ પિતાઓ આપ્યા હશે ત્યારે પણ તેણે કદિ પોતાની કમેશની પ્રસન્નતા કરતાં વધારે પ્રમન્નતા જતારી નથી કા જુ કે તે મારી પેઠે માનવી હતી કે મુજન તેના એકવીનોજ નહિ પણ અમારો બેઠેનો પુત્ર છે અને તો મદે કુ જે કાઈ કઈ તે એક પિતા તરીકેના કર્તવ્ય કરતા વિરોધ નથી તેને એવી છન્ડ હતી કે દુ મુજનને મારા વારસ તરીકે જાહેર કરે "

"જોમકાઈનને પેટે જો મને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ હોત તો મારા સુખની મજા રહેત નરિ અને તેવી કરી રાજગાદી મારા વશમાં કાયમની રહી શકત મારા અને જોસેફાઈનના મતાન ઉપર જેટલો પ્રેમ કાન્સના લેખિ ગણત તેટલો મેરી જુઈગી (નેપોલિયનની બીજી પત્ની) ના પુન ઉપર ગણત નહિ અને જે કાર્યથી મારો વિનાશ થયો ને કાર્ય મે કદિ કર્યું ન હોત આજ પછી કોઈએ મનુષ્યશુદ્ધિ ઉપર આપાર ખવો નહિ આ જીદીની છેડી ધગી મુખી અમુક માણુમ સુખી છે , ખી છે ને નકીપણે કહેવુ નહિ ત્યારે જોસેફાઈનનો તેના વધ્યાત્વની જગજ

અમુક કે નરનર હેતુ અવિચ્છે તે એતી ગઈ. તે સારી પેઢે બાણુલી હતી કે સંતતિનો
જનન કરા. વનદ દેવનીનું સ્વાર્થ હમ યથું કહેવાયજ નહિ. જેમ જેમ મારી
ઉત્તરિત વતી ગઈ તેમ તેમ તેની ચિંતા વધતી ગઈ અને તેણે મારા પ્રત્યે અત્યંત
ગાઢ પ્રેમ મેળવતા મોકલો. x x x x”

“ગાઢાંભિત કારણને લેવે મારે મિત્રોદ્ધતનો ત્યાગ કરીને ખીજી સ્ત્રી માથે લાગે
અમુક વાણું તેનો ત્યાગ કરી પછી પગ તેના પ્રત્યે મારો સ્નેહ એકાએક યથો ન હતો.
તે આશ્ચર્યથી તરી ત્યાગ કિપર પડેતો છેતો આશ્ચર્ય એવા x છવી નહિ એટલું સારું
હયું. તેનો મેં બળાવકરે ત્યાગ કરી તેપછી મારી સાથે દેશનિકાલ થવાને તેણે
અવંત ગુદ સીદાવંકે વિવર્તિ કરી હતી અને તેના પ્રત્યેની મારી વર્તણૂકની પ્રશંસા
કરી દીધી. અંગ્રેજ દક્ષિણમધ્યગંગો અને એક નિષ્કર સારસ તરીકે વચુંબો છે પણ
સાગ કોડી નહકવતા અને ક્રેનક, વલ્લ એક રસમમાં મોઝ શકે ખગ? માણુમ
જાણી શી એવે તમા મે. કાલ રાત્રનાં મનુષ્યો પ્રત્યે જે પ્રકારનું વર્તન રાખે છે
તે કિપવતી પછી તેના અરિન્દની મુઠ્ઠા ધક શકે છે.” x

પ્રકરણ ૬ ઠું-ઇટાલિયન વિગ્રહ ફૅં સં ૧૭૯૬

નેપોલિયનને જાણ થયું ત્યાર પહેલાં થોડાજ દિવસ અગાઉ ઇટાલિયામાં પોલી દેવ્ય સેનાના સેનાપતિની જગ્યાએ તેની નિમણૂક થઈ તેને આ પદનો આપતી વખતે એક ડિરેક્ટરે લીન કરી કે “આ નેપોલિયન ભરેલા કાર્પાટે અને વથોટલ સેનાપતિઓ ઉપર અધિકાર ચલાવતા માટે તમે હજી પહોં નાના છો.” નેપોલિયને તરતજ તેને જવાબ પર આવી દીધો કે “એક વર્ષની અંદર કા તો હું ઘરડો થયો હોઈશ અથવા તો હું મરી ગયો હોઈશ” બીજા ડિરેક્ટરે કહ્યું કે “અમે તો તમને માત્ર સૈન્યજ આપીએ છીએ. આપણાં ઘરકર, ખોરાક, અને વસ્ત્ર વગરનાં થઈ ગયાં છે તે ખરીદવાને અમે તમને નાણાં આપી શકતા નથી.” નેપોલિયને તેને પછી જવાબ આપી દીધો કે “મને માત્ર સૈન્યજ આપો, એ સિવાય બીજું કંઈજ નહિ જોઈએ, અને પરિણામમાં મને જનામદાર ગણાશે.”

જ્યે ક્યાં પડી પોતાની નવવિવાહિતા પત્નીને પ્રાર્થના કરીને નેપોલિયન ઇટાલિયાની હાલતોમાં જવા માટે ઉપડી ગયો, પણ ત્યાં જતા પહેલાં માર્સેલ્સ જઈને પોતાની માતાને મળી આવ્યો. આ વખતે દેવ્ય ઘરકર ખોરાક અને પૂરનાં વસ્ત્ર વગર દરેક પ્રાર્થના મુશ્કેલીથી વાંચી અન્ન પરંતુનાં વિખરે ઉપર પડી હતું તેમની આસપાસ સુગંધિત સૈન્ય સોનારૂં પથરાયું હતું ઇટાલિયા રૂબરૂ પ્રેસોમાંથી સુગંધિત ખોરાકની સાથે પૂરતા જગ્યામાં મળી આવતી હતી ત્યારે બિચારા નિર્ધન અને નવવસ્ત્ર થયેલા પ્રમુખતાક વાળવા ઘરકર પડે તે પૂરતું અન્ન અને ચિયાગાની સખત હતીમા સરીરે હજી જોટલાં વસ્ત્ર પણ ન હતાં આથી અરસામાં નેપોલિયને આવીને સેનાપતિપદ ગ્રહણ કર્યું.

એક માસુએ કાન્તુ ઉઠેલું પ્રમુખતાક જાણ અને બીજા માસુએ પૂરેલા અસ્ત્ર નૃપતિઓ વચ્ચે આવેલા જાણ મુદ્દાના સ્થિતિમાં નચેલે ત્યાં પહેલાં અપડે બેઠે પડેને ૧૭૯૪ ૧૭૯૬ કરવાના મુદ્દે સ્થિતિ વિચાર કરવા માં પણ સ્થિતિ સેનાની અંદરના સંયુક્ત વાળેલું અનુકરણ કરીને દેવ્ય પ્રમુખતાક વાળવાની રચના કરી હતી અને તેમ કરવાનો તેમને હજી ન હતો નજર પડી હતી કરી.

નહિ. જમાના ને જમાના થયાં વિપયલ પટ રાજ્યો. અને નિર્ગુણ ઉમરાવો લાખો ગરીબ લોકોનું જીવનરક્ત ચૂસીને પુષ્ટ થતા હતા; તેથી આખરે તેમનો લુપ્ત ન સહન થવાથી રૈયતે તેમની સત્તાનો નાશ કરીને પોતાનું શાસન પોતાના હાથમાં લીધું એમાં તેમણે કયું જોડું કયું ન હતું. તેમને શાસનકાર્યનો અનુભવ ન હતો, અને રાજ્યનંત્રની વિઘ્નાથી તેઓ અગળ હતા તેથી કરીને રાજ્યાતમાં તેમણે ઘણી ભૂલો કરી એ વાત ખરી; અને જ્યારે તેમણે પોતાના દેશની આસપાસ ચારે બાજુએથી ધસી આવતાં શત્રુસૈન્ય જોયાં અને દેશની અંદર રહેતા રાજભક્તોનાં હાવતાં જોયાં ત્યારે ક્રોધ અને આત્મસંરક્ષણની વૃત્તિને વશ થઈને તેમણે નહિ કરવા જેવાં, અનેક કાર્ય કર્યાં એ વાત પણ ખરી; પરંતુ તેમને ઉશ્કેરનાર કાણુ ? તેઓ તો માત્ર પોતાનું રાજ્યતંત્ર પોતાની મેજે ચલાવવાનો હક માગતા હતા અને તેમ કરતાં જ્યારે તેમના પાટોશીઓ તેમને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યા ત્યારે મરણીઆ થએલા વાત્રની માફક તેઓ પોતાના શત્રુઓ ઉપર તૂટી પડે એમાં શું આશ્ચર્ય ? બીજી બાજુએ ફ્રાન્સમાં થતા રાજનૈતિક પરિવર્તનથી યુરોપના રાજ્યો ભગભીત થયા જે ફ્રાન્સની પ્રગ્ન પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના કરવામાં વિજયી થાય તો તેજ દહાડે યુરોપના એકેએક રાજ્યને રાજ્યામન છોડવાનો વખત આવે, એવી ધારતી તેઓને પેદા થઈ. ઇંગ્લાંડ ખળભળી ઉઠ્યું. સ્વરાજમાટે અંધીરા થયેલા આયર્લેંડના કાલ્વનાં ઝુપડામાથી, અધ-કાદમય કોલસા અને લોખંડની ખાણોમાંથી તથા મનુષ્યોથી ઉમરાઈ જતાં નગરોમાંથી સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના પોકાર થવા લાગ્યા. પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યની ભાવના પારિસના હૃદયમાંથી જન્મ પાળી અને સમય જતા યુરોપનું એકેએક રાજ્યાસન ડોલાવવા લાગી. આ નવીન સત્તાનો નાશ કરવો અથવા તેને હાથે પોતાનો વિનાશ થવા દેવો એ બેમાંથી એક પરિણામ સ્વીકાર્યા વગર યુરોપના રાજકર્તાઓને હવે છુટકો ન હતો. રાજ્યમત્તાક રાજ્યતંત્રના દિમાયતીઓની સહાનુભૂતિ યુરોપના રાજ્યોની તરફેણમાં હતી અને તમામ દેશોનો લોકસમુદાય પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યનો જય ઇચ્છતે હતો. આ કારણથી નેપોલિયનનું સૈન્ય યુરોપના જે જે શહેરમાં જતું ત્યાંના લોકો તેને પ્રેમથી વધાવી દેતા હતા; પરંતુ બીજી બાજુએ ખુદ ફ્રાન્સમાંજ રાજ્યના રાજભક્તો વિદેશી રાજ્યો ક્યારે પોતાના દેશમાં દાખલ થાય અને પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યનંત્રને કચરી નાખીને રાજ્યસત્તાની પુરા સ્થાપના કરે તે શુભ દિવસની ગદ જોતા એવા. આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી એક તરફ ફ્રાન્સમાં વિજયી થએલા પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાંતો યુરોપના રાજ્યાસનોના પાયાને ઢાલવા કરી રહ્યા હતા, ત્યારે બીજી બાજુએ યુરોપના રાજ્યોના સંયુક્ત સૈન્યો મગીન અને તે પોના જોર ઉપર નિર્ભર રહીને ફ્રાન્સની મરદદ ઓળંગીને તેનાં શહેરો ઉપર દાગોળાનો વરમાદ વરસાવતાં મક્કા તેની સ્વામિ-ની પ્રગ્નને તેના પદપટ થએલા રાજ્યવંશને વિદેશી પ્રગ્નની આજ્ઞાનુમાર સિદ્ધાસન

પર બસાડવાની ફર પાડે તો પશ્ચિમ તરફ થમા નાનાની દબા આ રવાને બેઠે
પછી આમિતરુદ્ધે કરવાને દુક આરંભ્યુ હતુ દબા પોતાનું મનના તને
ચલાવાનુ અને પોતા । મન માનવુ હતા બધા મુ રમન કરવાના તાજબી
દક્ષ મારે હાથ તરપર થયા હતા ત્યારે બાજુ બાજુએ જિવિ ત્યા પોતાની ઝમ
સત્તો આવાન ન પડ્યે તો મા' ધરોપના ડાળજોએ હજી પાડુ રીતે દબા
મા પડુ કહ્યું ત્યારે આપપુર સુ છે તમા મને મનમે દોષ ખુ એડુ તે
ખુજ કે ત્યારે કાન્મના પાકાથી ડાળજો પોતાના નાના મગથી કન્મમા ઘાપા
ચકો તેની પ્રાતના વાજબી દક્ષ ઉપર તરપર મારે તો તેઓ પોતાના રમમાનની ખાનગ
પ્રાજ્ઞાનુ નુધી લદવા તરપર થાય તે રમમચિજ છે જ્યારે અનેરોના મયુકત
રા તોએ હ લકની મુખલા તોગી નાખી ત્યા ધરોપ અને અનેગિત્રી વચમા વિચાળ
મદાસાચર આવ્યો દબા તથી ર તેમનું રણુ થયુ નહિ તે ધરોપના રાળજો ત્યા પડ
જરૂર લકરને ।યા દાન. કાન્મની પ્રાતએ ક્યા પ્રકરુ રાતપન । રાતુ તેને ઉપ
દેશ પોતાના દધિવારના જોડથી આપવા જવાતો યુ પના રાળજોને દક્ષ હતો ખરો ।

જ્યારે તેો વિવન ઇલાકિ તરફ જવા નીકળ્યો ત્યારે કાન્મની પશિમ । તરફની
ચરદદ ઉપર આરિદ્રવાનુ બે લાખ માણુમેનુ ને ૫ ઝમુથી રયુ હતુ અને આરિદ્રતાના
પાન્વાહે પોતાના કલાલિનાં લાખાના લખમાંથી એથી હમર માણુમેનુ નેન્ય ત્યાર
કરીને તેને કાન્મની રક્ષિયુ દદ ઉપર મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી હતી રન્યા કિનાર
કમલનુ અગમ્ય નૌકાલેન્ય કાન્મના એકેએક બદરની ખવર નેનુ હતુ અને ને
ખદુ ડુક્ષિન ન હતાં તેના નાચ કષે જયુ હતુ આ પ્રમાણે ગિયાદ કન્મ ચારે
કિલાએ ધેરાયુ હતુ તેની તિજેરી ખલી હતી દેશમાં દુષ્ટા અને બૂખમરો ડોગા
ધુરમાની રલા હતા અને રાળના પચના લોડા બળવો કરાતો તામ રોધી રલા હતા
આવી આધીના વખતે ઈશ્વરે આ લાન્યકીન દેશો એક સમયે પુરુ મેગવી આપે
અને તેણે પોતાના અસામાન્ય શુદ્ધિ અને માતમથી બાજુ કેરી પવરાતી નાખી તેનો
સમાચ કર એવો ઇતિદામ દવે રક થાય છે

નાઇમ રહેર પાને આવેલી કેન્ય લરકરની હાનુલીમા આતી નેચોગિયને જોયુ તો
માન નીત હમર માણુમેવડે તેો એવી હમર જટલા નુનુ । ૫ મામે માય બી રાની
હતી એટલુજ નહિ, પછુ એ નીત હમર કેન્યો ગિરાચાની અણી રર આવેના ઓ બૂએ
દુર્બળ બનેલા હતા તેમનાં વસ્ત્રો ફાટી મરેલા હતાં ધોડજો ધામ ચદી વગર મરી
જવા આવ્યા હતા તોપખાના મટે જોઇતો દાદોજો હતો નહિ અને કાન્મની ખાવી
તિજેરીમાવી આર્થિક સદાચ મેળવવાની આવા ધર્મ હતી

યુવાન મેન્દાધિપતિએ દોષ ઉપર આવતાંવારનેજ સેનાપતિઓની એક સભા બોલાવી
ધરડા અનુમતી સેનાપતિઓ આવે ૫૭ વગરનો નાદા । ડોકસ જોવો સેનાધિપતિ

જોઇને પ્રથમ તો મૂંઝામો હસ્યા પણ એક કલાકમાં જ તેમને સમજાઈ ગયું કે આપણા સર્વ કરતાં એ ઐશ્ય છે અને એની જ આગેવાની નીચે લડીને આપણે જરૂર વિજયી થઈશું. તેનો અધાગ ઉત્સાહ, અડગ આત્મશ્રદ્ધા, મથે વખતે તે ઇટાલિમાં હતો તે દરમ્યાન અભ્યાસ અને શોધખોળ કરીને તેણે મેળવેલું સ્થાનિક ભૂગોળવિષયક જ્ઞાન તેની થોડું જોલવાની અને બીજાને ઝાઝી છુટ નહિ આપવાની ટેવ અને તે ઉપરાંત તેણે નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય એ સર્વવડે તે મોટા, અનુભવી, અનેક યુદ્ધોમાં ઘડાયેલા, અને બુદ્ધિમાન છતાં નીતિબ્રષ્ટ સેનાપતિઓ ઉપર થોડાજ વખતમાં તેનો પ્રભાવ પડી ગયો.

તે અત્યંત મિતાહારી હતો. દારૂને તો તે કંદિ અડતોજ નહિ. જુગાર અને લાંચરૂપતનો પણ તેને અત્યંત નિરસકાર હતો. વિષયવાસનાનો તેણે એક ધાગીની માફક સંયમ કર્યો હતો. નાઇસ શહેરની પરમ રૂપવતી વારાંગનાઓએ આ યુવાન સેનાધિપતિને પોતાની મોહજાળમાં ફસાવવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ બ્યર્થ. પૈસાનો તેને લેશમાત્ર લોભ ન હતો. બીજા સેનાપતિઓ લશ્કરના ખર્ચમાંથી લાખો રૂપીઆ મારી ખાતા ત્યારે નેપોલિયન દ્વિગ્વિજય કરીને પણ ખાલી હાથેજ સ્વદેશ પાછો ફર્યો હતો.

આ પ્રસંગને ઉદ્દેશીને તેણે, ઘણા વર્ષ પછી એકવાર કહ્યું હતું કે “મારે અત્યા રહેવાની અને નિષ્કલંક ચારિત્ર્ય જાળવી રાખવાની જરૂર એટલા માટે હતી કે જ્યારે હું ઇટાલિના લશ્કરનો સેનાધિપતિ થઇને ગયો ત્યારે હું છેક યુવાન હતો અને મારાથી મોટી ઉંમરના સેનાપતિઓ ઉપર મારે પ્રભાવ પાડવાનો હતો. આથી કરીને હું ઉંમરમાં તેમનાથી નાનો છતાં પણ નીતિમાં મોટો છું એવી જાપ મારે તેમના મન ઉપર પાડવી હતી. જો આ પ્રસંગે હું પાર્થિવ લાલચે ને વશ થયો હોત તો જરૂર મેં મારી સત્તા યુમાવી હોત.”

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ યુવાન સેનાપતિને નીતિ અને સદાચારના આવા ઉંચા આદર્શ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયા ? ક્રાન્સમાં નિષ્પ્રિયતા ધર્મની ઇશ્વરીય ત્રિમૂર્તિને દેહાણુ બળિયાર, અધર્મ અને જુગાર એ નવીન ત્રિમૂર્તિની પ્રતિજ્ઞા થયેલી હોવા છતાં નેપોલિયનનું ચારિત્ર્ય તેના જન્મનાના માણસોના ચારિત્ર્યને મુકામલે તદ્દન નિષ્કલંક હતું એમ કહેવાને દરકન નથી. તે પોતે કહે છે કે મારા હૃદયમાં જે કંઈ પવિત્ર અને હિંદાર ભાવનાઓ હોય તો તે મને મારી માતા પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ હતી.

નેપોલિયનના મનની લેટિનિયા અમાધારભૂતિ સુવક્ષણ સત્તારી હતી. જ્યારે

“ત્રિમૂર્તિ” ધર્મ પ્રત્યે ઈશ્વર, અલ્લહકાદી અને પવિત્ર આત્મા એ ત્રણ ત્રિમૂર્તિ નતાવ છે.

તેણે તેના બીજા પુત્ર નેપોલિયનને જન્મ આપ્યો અને ઈશ્વરનો આભાર નાનીતે તે મુખા બાળકને પોતાની ગાદીમાં લીધા ત્યારે તે પોતે માન ઓમશીયન વર્ગની હતી પોતાના પ્રતિભાશાળી પુત્રને તેને માટે સરળથવા સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનને પોતે કેળવણી આપનાર આ પુત્રના માતાજી હતી જે બાળકે બલિષ્ઠતા મજબૂત ધારણ કર્યો, મહાનતા મુકુટધારીઓના મિદાસનો ઉચ્ચાવી નાખ્યા અને જેની અપ્રતિહત નવચરે ચતુર મ નેપોની ધાસની માફક કાપણી કરી નાખી તે કુમળા હાથ તે માતાને- જ મને વીરજાધને લાગતા હતા જેની આંધા આખા ધૂરોપખડને હવમનાવી નાખતી, જેના + જન્મલ અને ઉત્તેજક ચબ્દો સાંભળીને બુદ્ધિગ્રામમાં એક પછી એક પ્રભાવેટ સ્થુપેથી થઈને કુદી પડતી તે બાળકને "મા" અને "બાપા" ચબ્દોનો ઉચ્ચાર લીખવ નાર તેજ હતી. જે પો બલિષ્ઠતા મિસર દેશના રેતાળ મેલનોમા કુચ કરી, જે પગ રૂઢિયાના રુધિરલાવિત અને જરૂરી દક્ષવતા પ્રદેશોમા ફર્યા અને જે પગ લાપણુ અને માં દિથી નિમજ બનીને સેટ હેલેનાના ઉજ્જ અને ખડકાળ જમીન ઉપર દ્યુમય દ્યુમય ગતિથી ચાલ્યા તે પગને પ્રથમ ચાલતા લીખવનાર તેજ હતી. અસપાસની આખી આલમ ત્યારે પાપ અને અનીતિમાં ગરકાવ થઈ હતી ત્યારે પોતાના પુત્રના હલમાં સ્વમાન અને સુનીતિના બીજ વાવનાર તથા તેને વિધવી અને બુઝારી બનતો બચાવનાર તેજ આદર્શ માતા હતી. તેનાજ સદુપદેશના પ્રતાપે નેપો- લિયને એક ફાજવાર પાપુ નૈતિક ગીમાનુ ઉદ્ભવન થયું ન હતું અને તેની રાજગણા જે આખા જગતમા સર્વથી નિરોધ ભાવ્ય હતી તે હજી પાપુ નીતિ અને સૌજન્યને માટે આદર્શરૂપ મનાય છે.

લેટિસિયાની ધર્મભાવના તે સમયના બધા થએલા ખ્રિસ્તીધર્મ કરતાં એવી સાની અને પવિત્ર હતી કે તેના શુદ્ધિમાન પુત્રને પણ એ ધર્મને સન્માન આપતુ પડ્યું એજ કારણથી ક્રાન્સની પ્રભાને નાસ્તિકતા, બદલતા લપટતામાંથી વાળીને ધર્મની મુવીતગ પવિત્ર અને જીવનપ્રદ હાથ તરફ ફરીથી લઈ જવાની નેપોલિયનને પ્રેરણા થઈ તેની આગ્રાથીજ દેવાલોમાં ઘટનાક થયા લાગ્યા હનરો નમસ્કારી એ બદ્ધિજાર ધાતણુ કરીને દેવગમાં ફરીથી જતા થયા અને લલ તથા અત્યે- દિની ક્રિયાઓ ફરીથી ધર્મવિધિ પ્રમાણે થયા હા. આ સર્વ ચમકારિક ફેરફાર કન્નાર અો નાસ્તિક ક્રાન્સને એ- કલાકમા ખ્રિસ્તી બનાવનાર બીનુ કે. ૬૪ નહિ પણ નેપોલિયનની દેવીગૃહ્ય માતાજી હતી નેપોલિયનના આંધા પદમા તેનાજ કામગ મહુર અને હલપ્રાવક અચગનો જુદા સુખાપો દતો થન છે એવી આદર માતાને ' થન છે એ નેપોલિયનની જનેના લેટિસિયાને !

હવે પછા આપણે પ્રસ્તુત વિષય તરફ વળીએ. અરિયાના ઘરોએ પાત્રવ રવાની યાજના કરવાને નપલિયને પોતાના સેનાપતિઓને એકા કર્યા અગુલવી

સેનાપતિઓ દાદીમૂઝ વગરના સેનાપતિને જોઈને ખીજવાળા હતા. તેમાંના એકે નેપોલિયનને સલાહ આપવાની હિંમત ચલાવી પણ નેપોલિયને તેને એકદમ ચૂપ કરી દીધો અને કહ્યું, “ ગૃહસ્થો ! યુદ્ધ કળાનો હજી જન્મે જોઈએ તેવો વિદ્યાર્થી થયો નથી. શત્રુને અગાઉથી ચેતવણી આપીને લાડાઈ કરવાનો જમાનો તો હવે પીટી ગયો છે. આપણે તો તેમની ઉપર વજ્રની માફક તૂટી પડીને, તેમના કંકડે કંટકા કરી નાખવાની જરૂર છે. શત્રુના લશ્કરમાં અતુલવી સેનાપતિઓ છે, પરંતુ મારા દાવપેચ આગળ તેમનો અતુલવ કરાજ કામમાં આવવાનો નથી. મારા શબ્દો યાદ રાખજો. મારા સૈન્યના પહેલાજ ધસારાની સાથે તેઓ ગભરાટમાં પડી જશે અને પોતાના યુદ્ધકળાનાં પુસ્તકોને નિરુપયોગી ગણીને સળગાવી મૂકશે. મારા પહેલાજ યુદ્ધની સાથે યુદ્ધકળાનો નવીન યુગ મંડળશે અને સૂર્યનો ઉદય ચતાં અંધકાર નાસે તેમ તેઓ પલાયન કરી જશે. ”

આશ્ચર્ય અને સાર્ડિનિયાનાં સંયુક્ત સૈન્યો જૂદે જૂદે ઠેકાણે ઝાવણીઓ નાખીને પડ્યાં હતાં. નેપોલિયનની યુક્તિ એવી હતી કે પોતાનાં ત્રીશ હજાર માણસોવડે ઘણીજ ત્વરાથી કુચ કરીને શત્રુઓનાં વિલક્ત સૈન્ય એકત્ર થવા પામે તે પહેલાંજ એક પછી એક સૈન્ય ઉપર તૂટી પડીને તેમનો વિનાશ કરી નાખવો.

વગર વિલંબે ફ્રેન્ચ સેનાએ કુચ કરવા માંડી. નેપોલિયન રાતદિવસ થોડા ઉપરજ પસાર કરવા લાગ્યો. તેને આહાર કે નિદ્રાને માટે કામમાથી અવકાશ કહાડવાની જરૂર જણાતી નહિ. તેનો જુસ્સો સેનાપતિઓમાં અને આખા સૈન્યમાં ફેલાઈ ગયો હતો અને તેમનામાં પણ ઓર પ્રકારની ચેતના આવી ગઈ હતી. તે દરેકે દરેકે ઢુકડીની મુલાકાત લેતો, સિપાઈઓ સાથે સહાનુભૂતિથી વાતચીત કરતો અને તેમના દુઃખનો અંત તથા યશ પ્રાપ્તિ કરવાનો સમય નજીક આવ્યો છે એમ કહીને તેમને ઉત્સાહ આપતો. વખતઝડપ એકી હતી. તેની અને તેના શત્રુઓની વચ્ચે ખરફની નદીઓ અને ખરફથી ઢકાયેલાં આદ્ય પર્વતનાં શિખરો આવેલાં હતાં તેને ઓથે રહીને શત્રુઓને તેની હિંમતચાલની જાણ ન થાય તેવી રીતે તેણે પોતાના સૈન્યને તૈયાર કર્યું. લશ્કરને જૂદે જૂદે રસ્તે ચઢને મુકરર કરેલે વખતે અને મુકરર કરેલી જગ્યાએ લાવવામાં હજારો કુદરતી અંતરાયો હતા અને હારે જોખમ ખેડવાનું હતું. પણ નેપોલિયનને કશાની પરવા ન હતી મુકરર કરેલે વખતે ફ્રેન્ચ સેના અનેક ટુકડીઓમા વિલક્ત ચઢને પોતપોતાના સેનાપતિ સાથે જૂદે જૂદે રસ્તે ચઢને મુકરર કરેલી જગ્યાએ આવી મળવા માટે ચાલતી ચઢ. કડા પવનના સુસવાટ તથા કરા અને વરસાદના મારને ન ગણકારતું ફ્રેન્ચ લશ્કર આદ્યસની ખીણોમા ચર્ચ વેગબંધ વહેતી નદીઓ ઓળંગીને ભૂખ અને ઉન્નતગરાને તુચ્છકારતું હર્ષભેર આગળ વધવા લાગ્યું. જેઓ ચાક્યા તેઓ અને જલદીથી નહિ ખેંચી જવાય

એવી ભારે નોંધોને રસ્તામાં રહેવા દેતે તેઓ આનજ કૃષ કરતા નવાં અગિઆ
રમી એપ્રિલની ગતિએ મુસાગધાર વરસાદ વરસ્યો, અને બ્યારે આરિયન લસક
પોતાના તણુઓમાં મુખ્યરેનથી ઉપર હવે ત્યારે નોંધવિયનનું લસક બીને વસે,
એકઠિ વહેતી નદીઓ આગળીને તથા કાદવથી લારેલી ખીજો મુદીને અને વપ
સધી ટેકરીઓ ઉપર ચડીને સવાર થયા પહેલાજ ચતુની લોતમ આરી પહોંચ્યુ
ખારમી એપ્રિલનું મગસક થતા નોંધવિયન ચતુનો ખવણીની પાઠ્ય આવેલી ટેકરીની
રોચ ઉપર આવી લા પો ત્યાં રહીને તેણે નીચે ઢટિ કરી તો ચતુઓ નિષ્પિતપણે
ટેકરીની તળીમાં આવેલા મોનિટોટ ગામ આગળ ધસવસાટ ઉઘાડા દનાં હવ
અરુણોદય થવાને ધણીવાર હતી એક પળસારમાં તેણે પોતાના સંન્યતી અહરચના
એવી કુલગતાથી કરી નાખી કે ચતુમેનને બી ખાલુથી ઘેરી લેવામાં આવ્યુ
પોતાનું સંન્ય લાગી કટાણાભરેલી દમજલ કરીને ચાકતુ હવે તો નથુ નોંધવિયને
તેનને જરા નરખો આગમ લેવા દીવો નહિ. આરિયના અને સાડિનિયાના સમુખ
સંન્ય ઉપર ફ્રેન્ચ મેના વાવાઝોડના વેગથી બધી ખાલુએથી તૂની પડી ચતુઓ
ચમકયા-લાગા વખત સુધી મરણીઆ થઇને લાયા, પણ ફ્રેન્ચો ત્રીસ હજાર અને
ચતુઓ દલ હજાર હતા એટલે તેમને હારવુ જ પડ્યુ આ યુદ્ધમાં થએલી
કાલ કમકમાની ઉપગમે એવી હતી કુમલો કરતા પોદાઓની વીરહાક, ધવાયલા-
ઓની નીનીઆરીઓ, દોલતા ઘોડાઓની ખરી નીચે કચરાતા વીર પુરોના ખૂમરાણુ,
કાદવમાં દોળાતા અને ભારે તોપોની ગાડીઓ નીચે પીનાતા સૈનિકોના કચ્ચરવાણુ
થએલા દેહ, અનાથ ત્રિધનાઓ અને નમાપા બાળકોની હાય-આવા આવા અને
બીજાસ દસ્યો સરકૃતિનો ગર્વ રાખતી માનવપ્રજના ઇતિહાસમાં કેલકેપજ છે
આરિયના અને સાડિનિયાના મન્ય બહાદુરીથી લડ્યા પણ અને ફ્રેન્ચોના
માથી જિન જિન થઇને રણક્ષેત્ર ઉપર નથુ હજાર હજારપલા અને વચાયલા
આથીએને રક્તના નુકોને પનાયન કરી અર્ધા મુખ્ય સેનાધિપતિ તરીકે નોંધવિયનનું
આ પડતુ જ યુદ્ધ હવે અને તેમાં તેનો સંપૂર્ણ વિજય થયો આ બનાવ બન્યા
પછી ધણે વર્ષ તેણે આરિયનાના ચહેનવાહો કન્યુ હવે કે આરી કુલીનતાનો
પ્રારભ મોનિટોટના રાજા આમમાં થયો હતો
આરિયનાનું સૈન્ય રોજો તરફ નાહુ કેમકે ત્યાથી તેમને સદાય મળવાની આવડા

× આરિયનાની રાજકન્યા સાથે નોંધવિયનનું લગ્ન થવાનું હવે નોંધવિયન રાજવંશી
અને ઉમરાવ પુત્રો ન હતા તેથી કરીને પોતાના જમાઇને નમે તેમ કરીને ઉમરાવ
પુત્રમાં જન્મેલો સિદ્ધ કરવા આરિયનો ચહેનવાહ કાફા મારતા હતા નોંધવિયનને
હીનતાના મિથ્યાનિવાન વચ્ચે વિચરકાર હતા તેથી તેણે ઉપલો જવાબ આપેો હતો

હતી અને મિલ્લાન શહેરનો ખ્યાવ કરવાની જરૂર હતી. સાર્ડિનિયાના લશ્કરે પોતાની રાજધાની ટ્યૂરિનનું રક્ષણ કરવા મિલેસિમોનો રસ્તો પકડ્યો. આ પ્રમાણે નેપોલિયને જેહને છૂટા પાડ્યાં. પોતાના ચાકલા સૈન્યને થોડાક કલાકનો આરામ લેવા દધને અને પોતે એક કલાકનો પણ આરામ ન લેતાં, નેપોલિયને શત્રુની પૂંઠ પકડવાની તૈયારી કરી. પોતાનું સૈન્ય વિજયોન્મત હોય અને શત્રુઓ પરાજયથી નાહિંમત થએલા હોય એવીને એવીજ હાલતમાં તેણે શત્રુ સૈન્ય ઉપર આક્રમણ કર્યું. એપ્રિલની તેરમી અને ચૌદમી તારીખ અવિરત સંગ્રામમાં વ્યતીત થઇ. શત્રુઓ મજબૂત કિલ્લામાં રહીને અને ટેકરાઓ ઉપર મોરચા બાંધીને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. નેપોલિયન પોતાના લશ્કરની મુશીબતોમાં સમાન ભાગ લેતો હતો અને પોતાના જનને પણ જોખમમાં મૂકીને તેમને શૂર યજાવતો હતો. ડેગો અને 'મિલેસિમોનાં' યુદ્ધોમાં શત્રુઓનો પૂરેપૂરો પરાજય થયો, અને તેમની તોપો તથા યુદ્ધ સામગ્રી વિજયી ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવ્યાં. નેપોલિયને પ્રથમ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે તે શત્રુસેના ઉપર વજની માફક તૂટી પડ્યો અને વજ્રપાતની માફક તેમનો સંહાર કરી નાખ્યો. ત્રણ દિવસમાં તેણે ત્રણ તુમુલ્લ સંગ્રામ કર્યા અને ત્રણેમાં તેણે પૂરેપૂરો વિજય મેળવ્યો.

પરંતુ હજી નેપોલિયનની સ્થિતિ લયભરેલી હતી. વિખરાયલું શત્રુસૈન્ય પાછું તેની આસપાસ એકત્ર થતું હતું. તેને જો તેમ કરતું સવેળા ન અટકાવે તો તેના નાનકડા સૈન્યનો કચ્ચરધાણ નીકળી જાય તેમ હતું. એક દિવસ આગસથી કે એક કલાકના પણ વિજયથી ફ્રેન્ચ સેના સપડાઈ જાય એવી બાજી હતી. આથી તેણે આગળ વધવાનું જતરીજ રાખ્યું. લાગલાગટ ફૂંચ કરવામાં અને ઉપરાઉપરી લડાઇઓ લડવામાં સિપાઇઓને સીધું આપી શકાયું ન હતું; તેઓ ભૂખ્યા અને લગભગ વસ્ત્રહીન હોવાથી તેમણે લૂંટફાટ કરવા માંડી. પણ નેપોલિયનનો ઉદ્દેશ ઇટાલિના લોકોની પ્રીતિ મેળવવાનો હતો; ઇટાલિના લોકો ફ્રેન્ચોને જીતનાર નહિ પણ ગરીબ રૈયતને જુદમી રાજાઓના જુદમમાથી છોડાવનાર ગણે એવો તેનો ઉદ્દેશ હતો. તેથી તેણે લૂંટ યજાવનાર સિપાઇઓને સખ્ત શિક્ષા કરી.

ઉપર કલા મુજબ આગળ વધેનો વધતો નેપોલિયન થોડાજ વખતમાં ઇટાલિની સરહદ ઉપર આવેલા પર્વતોનાં સિખર ઉપર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં રહ્યાં રહ્યાં ઇટાલિનાં રણીઆનણ્યાં મેદાનોનું અવલોકન કરતા તેનું કવિત્વપૂર્ણ હૃદય આનન્દોન્મત બની ગયું. વિદ્યાગ ખીલોમાં નાના પ્રકારનાં વૃક્ષો, ડાહ્યથી ઝૂંડી રહેલા બગીચા, તાજાં લીલા પાંદળો ઉજરાઇ જતાં ખેતરો, તેમની વચમાં આવેલાં શાંતિમય નાનાં નાનાં સુંદર ગામડાંઓ, એ સર્વની અપૂર્વ સોજા તેની દૃષ્ટિએ પડી. વળી એ ખીલોમાં રૂપેરી કોરની માફક સ્વર્ણકિરણથી ચળકાટ મારતી અસંખ્ય રમણીય નદીઓ કાંઇ કેંડાણે અરણ્ય અને ખેતરો પાસે થઇને સર્પાકારે વહેતી, કાંઇ કેંડાણે પર્વતોની

હારને જોય અદૃશ્ય થઈ જતી તો કાષ્ઠ કાષ્ઠે ઈલાલિનાં મન અને મુખ્યથી ખર-
પૂર ચહેરા આગળ યજ્ઞને વહી જતી હતી. કાષ્ઠે કાષ્ઠે જરૂરી દશાવધાં સિખરોને
લીધે જુદા દેખાતા પરંતોની હાર નજરે પડતી હતી. નેપોલિયને મોઝે જોઈ મેકા *
સીઝર અને સીપીઓ, એકાદ અને દોરેજિઓની અપૂર રોલામય લીલાભૂમિનું
ચોટીવાર નિરીક્ષણ કર્યું.

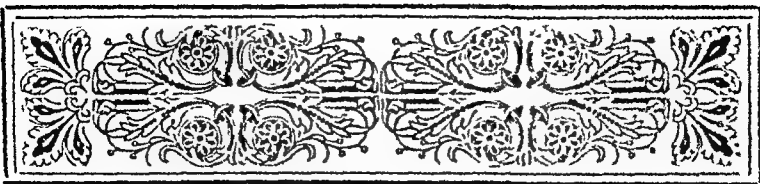
પણ હમણાં તેને પ્રતિભા લીલાનું દર્શન કરવાનો અનુભવ હતો. દરેક
દિશાએથી ચતુર્થાંશથી વાદળા એકન થયે જતા હતાં ફ્રેન્ચ સેના પરંતોની સાંકડી
ખીણોમાં યજ્ઞને ઈલાલિનાં રણાયામણા મેદાનોમાં હાખત યજ્ઞ એક ટુકડીને આરિદ્ય
ચાના સૈન્યની પૂઠ પહાડો મોટીને નેપોલિયન સાઈડિનીયાની રાજધાની ટ્યુરિન તરફ
આગળ વધ્યો અદાનમી તારીખે કેવા આગળ મોરચો નાખી પડવા આઠ હજાર
નાજીસેના સાઈડિનિયન લશ્કર સાથે યુદ્ધ કર્યું આઈડિનિયનો મરણીઆ યજ્ઞને લડયા
અધારૂં ચનાંમુધી તોપોના ધડાકા સભળાયાજ નવા અધારૂં ચતાં યુદ્ધ બધ પડ્યું
ફ્રેન્ચોએ પોતાનાં હથિયાર ઉપરજ સુધને રાત્રિ કહાડી પણ ચતુઓ તો રાતોરાત
ભાગી ગયા જ્યનાદ કરતી ફ્રેન્ચસેના આગળ વધી હવે તેમના માર્ગમાં એક ઉડી
અને અત્યંત વેગબધ વહેતી નદી આવી તેને પેને કિનારે ચતુર્થાંશ મજબૂત
મોરચા બાંધીને પડ્યું હતું ફ્રેન્ચસેનાની પાછળ આરિદ્યના સૈન્યના જમાવ થયેજ
જતો હતો ફ્રેન્ચોએ આટલી મોટી કુતેદો મેળવી છતાં તેમનો ક્રિયતિ ભયભરેલી
હતી રાત્રે સેનાપતિઓની એક મક્કા મળી અને નેપોલિયને ઠરાવ કર્યો કે લશ્કર
ચાકિયુ છે, છતાં પણ સવાર પડતા પહેલાંજ પૂલ ઓમગીને ચતુઓ ઉપર તૂટી
પડ્યું સવાર થતાજ ફ્રેન્ચ સેનાએ પૂલ ઓળંગ્યા પણ તેમને સાગ નસીમે ચતુઓ
તેમની આગળ આગળ ભાગી ગયા હતા નેપોલિયને તેમને મોન્ડોલી આગળ પકડી
પામ્યા અને એક ટુમુલ સમ્રામ થયો અર્થિ પણ નેપોલિયનનું જીવિનજ દાંડુ
તોપો અને વાવટા છાંટીને ચતુઓ નામ નેપોલિયને તેમના પૂઠ લીધી અને રાજ-
ધાની ટ્યુરિનથી માત્ર બીમ માદલને અતરે આવી પહોંચ્યો.

હવે તે રાજધાનીમાં ઉચરપાયત થતા લાગી રાજનૈતિક વિચરમાં પ્રભુમતાક
નબત્ત નના પડ્યના ધણા માણસો ટ્યુરિનમાં હતા તેઓ પણ ફ્રેન્ચોની મારફ
પોતાના ગળ અને ઉમરાવોને પદ્મ્યુત કરવાની ઉમેદ રાખતા દેવાથી નેપોલિયનને
આવધર આપવાને ઉત્સુક બની ગયા બીજા બાજુએ રાજકુટુમ્બ અને ઉમરાવ વર્ગમાં
મજરાટ ફેલાયો સાઈડિનિયાનો રાજ ભયભીત બની ગયો ઇંગ્લંડ અને આરિદ્યના
રાજપ્રતિનિધિઓએ તેને ધણોએ સમજાવ્યો કે માંડની મારફ મોતના મોદામાં
ધરવો આવતો નેપોલિયન જરૂર માર્યો જો પણ તેની દિમત રહી નહિ. જો તેનો

રેફરેન્સ અને તેમના ઉપર લેશમાત્ર પણ આપાચાર કર્યો નહિ જે તમે તેમ નહિ કરો તો તમે રૈયતને મુક્તિ આપનારા ન ગણાતા પ્રજાપીડક ગણાઓ મારા હાલમાં ફ્રેન્ચ પ્રજાએ જે સત્તા મૂકી છે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરીને હું ન્યાય અને કાયદાનો અમલ કરીશ અને તમને દયા અને મૌન-યતા કાનુનોનું પાલન કરવાની ફરજ પાડીશ હું દરેક કરનારાઓને તો હું ગાળીશીજ કેર કરાશીશ

“ક્રિસ્ટિની પ્રજાઓ” ફ્રેન્ચ નેના તમને જાણવા નહિ પણ તમારી બેડીઓ ટોડી નાખવા આવે છે ફ્રેન્ચો કાર્મના દુસ્મન નહિ પણ તમામ પ્રજાઓના મિત્રો છે તમે તેમના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખજો, તમારી માલમિલકતને, તમારા ધર્મને અને તમારા રીતરિવાજોને અમે જરાએ અપમાન પહોંચાડીશું નહિ અમે તમારી માથે લગીયું લોપચું ઉલટ દિતના દુસ્મન તરીકે લગીશ અમારે ન્યતની માથે નહ તુજ નથી તમે અમારા દુસ્મન નથી પણ જે લુલ્લભગાર નાજાઓએ તમને દાસતામાં જકડી રાખ્યા છે તેઓજ અમાન દુસ્મન છે ”

પ્રકરણ ૭ મું

આસ્ટ્રિયન સેનાની પૂંઠ પકડવી, ૧૭૮૬

“અસંભવિત ! એ શબ્દ ફ્રેન્ચ ભાષાનો નથી.” નેપોલિયન

ડિનિયાના રાજા સાથે નેપોલિયને જે સંધિ કરી તે તેના લશ્કરના મોટા ભાગને નાપસંદ હતી. તેઓ તો રાજાને પદમ્રષ્ટ કરીને પ્રજા-સત્તાક રાજ્ય સ્થાપવા ટમટમી રહ્યા હતા. સાર્ડિનિયાના લોકો પણ નેપોલિયનની પ્રાર્થના કરતા કહેતા હતા કે તમે સંમતિ આપો તો અમે પ્રજાસત્તાક રાજ્ય બનાવીએ અને ક્રાન્સના સદાના મિત્રો થઈએ. જો તે મેં ઢેચી હા બણ્યો હોત તો તેમ યવાને વિજય ન

હતો, પણ અસાધારણ રાજનૈતિક દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને આ ઉછાંછળા વિચારોને તેણે અનુમોદન આપ્યું નહિ. તે જાણતો હતો કે ઈટાલિની અશિક્ષિત અને રાજ્યતંત્રથી બિનવાંદ્ પ્રજા પોતાનું રાજ્ય પોતાની મેળે ચલાવવા જતાં ફ્રેન્ચોનો માફક ભયાનક રાષ્ટ્રવિરોધ કરી નાખશે. એથી કરીને તેણે ઘણી સમયમૂલ્યકતાથી લોકોના ખોટા ઉત્સાહને ઠંડો પાડ્યો. તે રાજનૈતિક સુધારણાને પમંદ કરતો હતો પણ રાજ્યપરિવર્તનને ધિક્કારતો હતો. અલગત, રાજાઓ અને ઉમંગો મેલન, સત્ત અને પ્રતિષ્ઠાને પોતાનીજ કરી બેઠા હતા અને લોકવર્ગ તો તેમનું દામત્વ કરવા માટેજ સરમથા છે એવો દાવો કરતા હતા એ માન્યતાનું ખડન થાય, અને લોકવર્ગ દામ વમાથી મુક્ત થાય એવું તે દૃષ્ટાંતો હતા; પણ રાજાનાં મિદામનો ઉપલાનો નાખીને અને અસંસ્કૃત, મિન અનુભવી દેાના હાથમાં રાજસત્તા મૂકીને આ ફેરફાર કરેો નહિ પણ રાજાના અધિકારની સાથે લોકોની સ્વાધીનતાના અશોની મિલાવટ કરીને લોકોને રાજકારભારમાં ધીરે ધીરે વધારે જવાબદારી આપતા જઈને એક સુદૃઢ અને મુખ વચ્ચિત રાજ્યતંત્ર ઉપજાવીને લોકોની ખીતતી અભિલાષાઓને પોપણુ મળે એવ ને દૃષ્ટાંતો હતા.

નેપોલિયન પોને ઘણીજ છટામર ભાષામાં લખે છે કે “જો લોકહિત તરફ નજર રાખીને, ઉદાર રાજનીતિ અખતાર કરીને ઇંગ્લેંડે ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યને પોતાના મિત્ર તરીકે ગણ્યું હોત તો ક્રાન્સ અને આખા યુરોપનું પ્રારબ્ધ કેવું સુધરી

ખત ! જે ઉચકે તેમ કરી દાન તે કાનમાં ફેરીર વખતે કતા ન થયે
હોત, લોહીની નીચે ન વધી હોત, પોપના નાનકો ભવનીય થત નહિ અને
કાન ફરીને લોકમનમાં ફેરાર થતા, પોપનાં મળતોને સમુદિપ્તારને મખત
આચરો લાન્યા વગર x સમપ્રતાક સળો સુચરિયા સમપ્રત્યક્ષ રાજ્ય
સ્વરૂપ ધાન્ય કરત.

નેપોલિયને સત્ત્વરજના છતાવતા વાવટાએ મને સેનાપતિ મુરાને પારિમ મોઝ
લોડે બાવી અધુધારી રહેલથી આખા સ્ટેરમાં દાન્યા ઉત્તવ થયા અને ત્યાં ત્યાં
નેપોલિયનનાં મરોમાન થયા લાન્યાં મુગએ વિજ્ઞવાં મિ રો કિરોટરોની મમા
આમળ રજુ કર્યા તે વખતે બીજા દોના સમપ્રતિનિધિએ પણ દાન્યર કાન
પ્રત્યક્ષતાક ચાલતની સેનાએ મેળવેલી રહેલથી કુન્ધાની નજરમા તમનુ મારા પલ્ક
વધી ગયુ

નેપોલિયન આવાં નંકટથી ભરેલા રજુમમાએ માં ચતરિવસ ફેરારો હતો તે
છતાં પણ તે પોતાની નવવિવાહિતા પત્નીને જુલી મો ન દતો. લમતમ નાન વિવધ
સુધી તે તે પેટ ભરીને જાઓ ન હતો, તેમ નિચતે ઉભો ન દતો. સરીગ પરને
જનો કે લેમ પણ ઉતાર્યા ન હતા તે છતાં પણ તે પોતાની સ્ત્રી દ્રમ પણ
અત્યત પ્રેમપૂર્ણ પડે લખચને ચૂકરો ન દતો. નિસેરુઈ પ્રત્યે આતા માથળુ
વર્તણુ તેણે આખા છવનપર્ષત રખી હતી અને ત્યાં મથેતો કામુખ ૧૬
કર્ષા પછી પણ તેજો સચવદાર તો પ્રવમ મા જે ન મવમ રખોર હતો

સાર્ડિનિયા સાથે સધિ કર્યા પછી નેપોલિયને પેતાના સૈન્યમહત પાર્માના
રાજ્યમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાંના રાજ્યએ આરિદવાતો પણ છોડી દહને નેપોલિયનને મલા-
હુ કહેણ મોકલ્યુ તેણે પણ કાન ઉપર આક્રમણ કરવામા આરિદવાતા ના નને
રહાય આપી હતી તેથી લાઇના ખર્ચના પેગમા તેની પસે દડ નવા ઉચિત હતો
પાંચલો ચાદીના ડોલર, સેજસો લાચક થોડા, બનાજનો સરો નશ્વો અને તેની
ચિત્રલાળામાંના વીસ સર્ગતમ ચિત્રો એટલા વાનાં લઈ પેલિયને તેની સાથે મધિ
કરી નેપોલિયને તેની પાનેથી ચિત્રો પડાવી લીધા તેને મટે રેટનાક છતિદામકારો
તેને વખોડ છે એ વીસમાંના એકજ ચિત્રને મટે પાર્માના રાજ્યએ નેપોલિયનને
જે લાખ ડોલર આપના માડ્યા પણ તેણે તેનો સ્વીકાર કર્યા નહિ તેણે કથુ કે
“ પૈસા તો થોડા જ વખતમાં ખર્ચાઈ જશે પણ સર્ગતમ ચિત્રકળાનાં નમુનેતર
ચિત્રો અનતમળપર્ષત પારસની શોભ માં રીક ક રો અને ત્યાંના રહેવાસીઓને
એવાં ઉમદા ચિત્રા અકિત કરવાની પ્રેરણા કરતા રહેજે ” છતાવતા તમને પામેથી
દડ તરીકે દ્રવ્ય થોડા વગેરે વસ્તુઓ લેવાનુ જગારે કરેમગ મણાય છે યારે

ચિત્રામાં એવું શું છે કે તે લેવા માટે નેપોલિયનને વખોડવો જોઈએ ? ચિત્રો પણ એક પ્રકારની મિશ્રત છે. રાજ્ય પાસેથી દ્રવ્ય લેતાં એ દંડનો બોજો તેની ગરીબડી રૂપન ઉપર પડે છે. રાજ્યના પોતાના લોકમાટે લઢે અને તેના દંડનો બોજો રાંડડી રૂપન સદન કરે એ કેવો ન્યાય ? નેપોલિયન જે પ્રકારનો દંડ લીધો તેના બોજો લગાઈ ઉભી કરનાર પાર્માના રાજ્યના ઉપરજ પડ્યો હતો. બધે ઇતિહાસકારો ગમે તે મત આપે પણ એટલું તો ઉઘાડુજ છે કે નેપોલિયન ધનલોભી ન હતો; ક્રાન્સની ક્ષાંતિ અને શોખા વધે એવી તેની અભિલાષા હતી; તેની રસવૃત્તિ ઘણીજ સુસંસ્કૃત હતી; અને તેના ઉદ્દેશ ઘણા ઉચા પ્રકારનો હતો.

નેપોલિયન ત્યાંથી આસ્તિત્વના કૌન્યને પોતાની આગળ આગળ ધકેલતો વધ્યો ગયો. બે ત્રણ જગ્યાએ સંયુક્ત પરાક્રમ કરતો તે લોંગ્બાર્ડિના ફ્રાન્સ પ્રદેશમાં દાખલ થયો. ત્યાંના લોકો પણ પોતાના રાજ્યના અમલથી કટાખ્યા હતા અને પ્રજાસત્તાક નેતા રજાપવાની ઉમેદ રાખતા હતા. પોનદીને સામે કિનારે આસ્તિત્વના લશ્કર પડ્યું હતું, પણ નેપોલિયન આજ્ઞાથી તેમની સરત ચૂકાવીને નીચાણેથી નદી ઓળંગી ગયા. આસ્તિત્વને નેનાપતિ બોલુએ પણ તેની પાછળ કુચ કરી અને બેઉ લશ્કરનો ફાળિયો ગામ આગળ મેદા થયો. શહેરના મિનારા, ઘરની ખારીઓ અને છાપરા ઉપર ચડી ચઢીને આસ્તિત્વનોએ કેન્યા ઉપર ગોળાઓનો વરસાદ વરસાવ્યો, પણ તેઓ મેદાને ન મોકુદરતાં સંયુક્તે સંગીનથી વીધતા આગળ વધ્યા, અને અતે આસ્તિત્વનો નક્કી કેન્યાએ નાસતા થયુની પૂઠુંલીધી અને મે માસની (૧૭૯૬) ૧૦ તા નારીય તેઓ અગર નદીને કિનારે આવેલા કોદી નામના ગામ આગળ આવી પહોંચ્યા. વડીલે મને કિનારે આસ્તિત્વનો ૩૨૦૦૦ પાપદળ, ૪૦૦૦ ઘોડેવાર અને ૩૦ જારે તેઓ મારી નાંખેનો મન્દાર કરવા ઉભા હતા; અને વચમા માત્ર એક વડીલે રાંડડી નહ હતા. બકિરી અને ઘસાયલી કેન્ય મેના લોદી ગામમાં પડી અને નેપોલિયન જે નુકસાન નેનાપતિને તેઓ કંઈ અગત્ય માનવા લાગ્યા હતા તેની આગળ નહ હતા. ઉભા સંયુક્તે મને કિનારેથી તેમના ઉપર ગોળાઓ વરસાવવા લાગ્યા. તેઓ મારવા નયવળે તેમણે પકડેલા મનાંનાની દિવાલોનો આશ્રય લીધો.

પ્રારંભ ઉપર નેપોલિયનને એવા ચમત્ત વદા હતી કે લયની તેના મન ઉપર કેવો અવરોધ કરી ન હતો તેણે જગજગ નેપના ગોળા અને અંદુની ગોળાઓના વરસાદ અને નિરંપર ઉભા રહેને સંયુક્તેનું નિરંપર કરી લીધું. કેન્યસેના પૂર મેના લેવા હોય તેવું કદાચ આસ્તિત્વને મનાપતિએ ધનુષ્ય થયુરાઈથી પોતાની નેપોલિયન હાથે અને હાથે, આજ્ઞા નિવાનનાજ પોદાઓને પૂત્ર ઉપર ચારે આંધુએથી નેપોલિયનને અજાણ કરવાની નયવા કરી હતી. તે ધારન તે નેપોલિયનને અજાણ રહેવા મોકલના એ પકડે તેની લગત પણ પોતે પમદ કરેલી જગતને

તે ધણીજ અમેઘ સમજતો હતો અને ક્યારે કેન્એ પૂવ ઉપર પગ મૂકે તેનીજ તે આત્મરતાથી રાદ જોતો હતો. કેન્એ ઘસકર પૂવ ઓળગતુ હોય તે વખતે યતુઓ પૂવ તોડી ન શકે તે માટે પોષિયને દુસ્મનની ગોળાઓની સખત ઝડી વચ્ચે ગતે ઉભા રહીને પોતાની તોપો ગોળાવાળી પડી તે ગામમા પાછો ગયો અને ઘસકર તથા મેનાપતિઓને જાહેર કર્યું કે આગણે ગમે તેમ કરીને પણ પૂવ ઓળગે જોગ જોષએ આ આગા માંભળીને મહાદૂરમા બહાદૂર માણુઓ પણ થક્યા અને કષ્ટ કે એ અનભવિત છે તેપાવિયને કષ્ટ, " અનભવિત ! એ વડ કેન્એ ભાપાળો નથી " અમ આત્મત્રણવાન યુવાન વીગ કેસરી નેપોલિયન ખીમના અભિપ્રાયથી હો તેને ન હતો. મેનાપતિઓની નામગજ જતા તેણે પોતાના નન્યમાથી છ હજાર માણુઓ ચૂટી કઢાવ્યા અને રીર મથી જરપૂર વચ્ચે જો તેને ઓળવા પડે એવા હતાજ નહિ તેવા ઉત્તેજક વચ્ચે તેમને હઠીને તેમનામા ફાટગમતો એવો તો મચાર કર્યો, કે તેમો પોતેજ યતુ ઉપર તૂટી પડવાને અર્ધીગ ખતી ગયા. આ કાર્યમા કેટલુક જોખમ હતું પણ જો વિજય મળે તો કેની હિજગવધ કીર્તિ મળવાની વધી હતી તે તેણે સર્વને પૂરેપૂરે મનાયુ તેના તેમજ યતુના ઉપાયા કેન્એમાથી ચાલુ તેખમ જોડવાો તથાર થાય એવો એક પણ વીગ ન હતો પણ પોતાની જિદગીની તેમજ ખીમ હજારો જનની મુશારી થતા પણ જો ધારેયુ કામ થતું હોય તો તે કરવા નેપોલિસ ન પાછો હાં મેવો ન હતો.

અગર નદીમા એક દેરે જોડાના. ધરાહો આ. થયો હતો અને આસ્ત્રિયનોએ નહિ માની પ્રાય એની મારત કરી તે રસ્તો આવ્યો ન હતો નેપોલિયને પોતાના હજાર ગેરેરવારને જો જગ્યાએથી હટી ઓળગીને યતુમન્યના પાગળ લાગ ઉપર તૂટી પડવાની આઠા આપીને મોહલ્લ અને હુના નાકાની નજીક આવેલા ડહેરના મસ્તા ઉપર તેણે પોતાના મન્યને હા બધ મોડની દીડ.

મજ પડવા આવી હતી ઓ સુધી ધીમે ધીમે ટાઇરાલિયન પવતનાં ચિખરો મોઘે મુઠવા લા શ હતો પરન ચાલપજો મહમતિથી ચાતા નો નદીમાં યુ રા રિપર મતિરી જન કરવા હતુ નમસ્ત નહિ ચાલ અ. મજાર હતી ઓ તેની અમુલિય જોડા ત્રિજા અધમરમા દકાચ આવી હતો એવાના નેપોલિયને યતુ મેન્યમા. ન. થતા હ તે ઉપથી નસમજ મળો કે તેમના પાગલા જાન ઉપર કાલે નાકનાં ન ચા નાં ટુકડીએ ધસ્યા. કયા દડે તેનાં મુશાચ પજુ રાગવા લા નાં અ. નાનાએ ડહેરના નાર્ચ ઉપર એક અનવ નન્યન હતી આત્મિયા ગોરા તે કુચ કરવા બે કરી રહી નહિથી હે ના અ નોન એવામથી નીકે. ૧ પૂ ઉસાથી લા મજાર ક ના વા ના ન્ય ચોદ ના. ૧૪ ન. ૧૪ થયા તમ ૩ ઉપર મો ધી નાયા ના. ૧૪ કો માથી ના અને નેપોલિયને દીડ થક

લાગી. આગલી હાર તો એક ક્ષણ વારમાં ધાત્રની માફક કપાઈ ગઈ અને મૂઝાંઓને લીધે પાછળ આવનારાઓને આગળ વધવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું; પરંતુ ધગધગતા લોખંડ અને સીકારી ઝડીની સામે મોતને તરણાતુલ્ય ગણીને બહાદૂર ફ્રેન્ચો આગળ ને આગળ ધર્યા ગયા અને પૂંજના મધ્ય ભાગ સુધી આવી પહોંચ્યા. શત્રુની તોપો અને બદ્ધકોનો માર જો આગળ હતો, તે હવે અસહ્ય થઈ પડ્યો. જાણે ધગધગતો જ્વાળાપુખી ફાટ્યો હોય અને ફ્રેન્ચો ઉપર પ્રલયાગ્નિ વરસાવી રહ્યો હોય એવો તેઓને મર થતી તેઓ થંબ્યા અને પાછા હઠવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. નેપોલિયન તેમની વચમાં જ હતો. તેણે તરતજ વાવટો પકડનારના હાથમાંથી વાવટો ઝૂંટવી લીધો અને “તમારા સેનાપતિની પાછળ પાછળ ચાલો ” એવો પોકાર કરીને ધમ્મગાથી અને ગોળાઓનો વૃંદ્યી ચોમેર ઢંકાઈ ગયેલા પૂંજ ઉપર ઘોડો દોડાવી મૂક્યો. તેની પાછળ લેની, મસેના આર્ચિયર વગેરે વીર સેનાપતિઓ ધર્યા અને પોતાના યુવાન સેનાધિપતિના ઉદ્દહરણથી શરૂના આવેશમાં આવી ગયેલું વીંધાતું, રુધિરથી ખરડાયતું ફ્રેન્ચ પશુ કીકીઆરી કરતું પૂંજ ઉપરથી પસાર થવા લાગ્યું. હવે કાની મગદૂર કે તેમને અટકવી શકે ? વીરચૂડામણિ નેપોલિયનને ખાજવાની કાનામાં તાકત હતી ? તેજ ધડીએ ફ્રેન્ચ સ્વારો પશુ શત્રુના તોપખાના તરફ પાછળની બાજુએથી ધમારાયંવ આવવા લાગ્યા; દારૂગોળાનો ધૂમ્રકોટ તો હજી આગળ હતો પણ ફ્રેન્ચ સેના વેગમધ વહેતી નદીની ત્વરાથી સાંકડા પૂંજની ઉપર થઈને પસાર થઈ ગઈ, અને અસ્ત્રધન ગોલંદાઓને નિર્દયપણે સંગીનથી વીધી નાખવા લાગી. જેકે પક્ષ વચ્ચે દારૂશુ સત્રામ શરૂ થયો. આસ્ત્રધનો મરણીયા થયેલા વાઘની માફક લટક્યા, પણ નેપોલિયનના વીર્યવહિનની સામે ટકવું મુશ્કેલ હતું. પોતાના ચક્રિત કરી નામે એવા છેલ્લા પરક્રમથી ઉન્મત્ત થયેલા ફ્રેન્ચો તોપો અને બદ્ધકોમાંથી તેમના ઉપર જાણે પુષ્પટદિજ થતી હોય તેમ બેધડક સિંહની માફક ચૂંક્યા.

તુમ્મક દુહ મચી રહ્યું હતું અને કાનાના પડદા પાડી નાખે એવા તોપોના ધડાકા થયા જતા હતા તે વખતે એક સેનાપતિના જોવામાં આવ્યું કે દુશ્મનની અમુક તોપ ફ્રેન્ચોનો કચ્છરનાલુ કપાડી નાખે છે. એક લશ્કરી અમલદાર ઘોર સત્રામની વચ્ચે થઈને દોડને ઘોડે નેપોલિયનની પામે આવ્યો અને કહ્યું કે તે તોપને પકડી લેવાને અમે ધણો યત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ ગયો માટે એક છેલ્લી વારનો યત્ન કરાય તો સારું. નેપોલિયન કહે, “ એમા શું ? ચાલો ત્યારે, આપણે તેને હમણાંજ ચૂપ કરી દઈએ.” પસે ઉમેલા ઘેરેસ્વારો તરફ ફરીને તેણે કહ્યું, “ ચાલો તમારા સરદારની પાછળ ” જાણે વરચોડામાજ જતા હોય તેમ તેઓ ગેળા અને ગોળાઓના ધૂમ્રકોટની સામે હરખભેર ધર્યા અને તોપસુની દોડી ગયા. તેમની સમશેરો આસ્ત્રધન ગોલંદાઓને ગરદન પર ફરી વળી અને તેજ તોપનો ઉપયોગ શત્રુઓ ઉપર થવા લાગ્યો.

આરિદ્યનોએ હવે વિચિત્ર છોડીને ભાગવા માડ્યું તેમના અદીદમર સિપાઈઓ અને ચારતો સ્વારો જમીનપેસત ચાલ ગયા અને વીમ તોપો તથા બે હાતર ફેદીઓ ફેન્ચોના હાથમાં આ-આ ફેન્ચોના પશુ વગલગ તેટલાજ માણસો રથમાં પડ્યા.

એક ધરડા ફેન્ચ ચોહો જે આ સમામમાં હાતર હતો તે વખે છે કે "નેપોલિયનને ઉચા પહોંચનાન જેના સિપાઈઓની સાથે વગર ઘોડે ઉભેલો જોતો મને બહુ મન પડી તે નાના છોડના જેવો દેખાતો હતો." આરિદ્યન સેનાપતિ તો આ પરાજયથી આનોજ બની ગયો. તેણે કહ્યું કે "એ ઘડી મૂક વચરના પોરીઆને તે સારી પેઠે જોખરોજ કરવો જોઈએ જાવી રીને તે આજમુખી કાઈ લખ્યું હતું." (એ બહુવચને કુદકગાનું અને દાવપેચનું તો બાનજ નથી. ધડીમા પાછળથી, ધડીમા બાજુએથી અને ધડીમાં સામેથી કુમરો કરે છે. મુઠ્ઠા કરવાના મુકરર કહેલા અને પ્રમાણજન મનાવલા નિયમોનો ભગ થાય છે એ આમાગથી સદન થતું નથી.) નેપોલિયને કહ્યું હતું તેવું જ થયું કુદકગાના પુસ્તક ઉપરજ મું તાક રહેનારા સેનાપતિઓ તેના અપૂર્વ દાવોયથી આભાજ બની ગયા.

નેપોલિયન દેશનિમલ થઈને મેટદેવેનામા રહેતો હતો તે વખતે એક માણસે તેને તાદીના સમામને દેવાલ વાચી સંભળાવ્યો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે નેપોલિયને અત્યંત બહાદુરી બત વી હતી અને તે ગૌથી પડેલો પૂલ ઝોળામી મગો હતો અને જા દાર લેતી તેની પાછળ હતો આ લાખગીરો તેણે કહ્યું કે "આ લખાણમાં ખૂલ છે અદિને અદિજ મુકરર પાછો લેતી તો મારી આગળ હતો. મારી આગળ હતો. અને કુ તેની લોલમ પાછળ હતો." નેપોલિયન કેટલા ગાયામય અને નિરભિમાની હતો તે આ દણત ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

આ કહેદથી ફેન્ચસેના તો ઉત્સાહ બેહક વધી મગો અને તે આ પોતાના પુચન સેનાપતિમાં અત્યંત વહા ચખતા થયા લશ્કરના વોરાદક ચોહાઓએ પોતાના તફન ડોકલ જેવા દેખાતા ને-નિવિષિતો "નનો કારપોરવ" (નારક) એવું નામ આપ્યું ત્યાર પછી વધાર વધાર તે પોતાના જિંબની સન્મુખ ઉતો રહેતો ત્યારે આપણો નાનો કોનપોરન થાકુ હતો. એવા પેકરથી તેને વધારી લેવામાં આવેલો તે પાછળથી યોમલ અને સદેનવાહ થયો તેપણ તેનું આ નામ લશ્કરમાં તો કાપમો માટે રહી ગયું નેપોલિયન કહે છે કે નેપોલિયનો નમરો સમરો તેમજ મેન્ટિ નોલનો સમ્મલ હતો તેપણ તરી મ. લાનરનો પૂરેગા પનાલ નને આ તો ન હતો પરંતુ લોદીનો રિપ્ટ પૂર હતો પડીજ મન આમએક વિચાર આનો કે યનાયના તો રિપ્ટ નાલમાં મદરવનો પા બમવવને માટ દૂ નમનપો મું તેમ દિવસથી મરા હકવમાં ઉચામ કિઆ અનેરવના ઉચ થયો.

લોદીના સમામનું પાછામ અનેરે થના લાખાનો તો રા. જાનિનાડ તરી નવર

ઉપર શાપમ રહ્યા છે જે 'અન્ન એક દિવસ ચરથી પડી જમ્મને તમને કાવતુ હતુ તેને નાસવાનો, તમા ! કોષાદિનમાંથી પોતાનુ રમન કરવાનો માર્ગ' તો નથી વેળવતી મો નહી અને આદ્ય પરાગની માફક છટા ના પાડકિલ વારૂ મનાતી જી. નીએ તમાગ કયા તે એક દિવસ પણ આજી સકી નથી ફરતી દિવા જેવા આદ્ય પરતે પણ તમને ! ત્રના મદિત માર્ગ આપો છે તમા ! આ પરાકમથી આજે તમાગ નમત્ત દેવમાં આનંદાચર થઈ રહ્યો છે સરજારની આગ્રાની તમાગ માનમાં આજે મહોત્સવ દેવામાં આવ્યો છે આજે તમારી માતાએ તમા ! પિતાએ તમારી મહેનો પતીએ અને તમાગ સવ મિત્રો તમારી હોદ્દથી પોતાનો દર્શ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છે, અને તેઓ તમારા કુટુંબીઓ છે એમ હોતા તેમની છાતી મંદી રાખ નય છે "

"ચોદાએ" તમે વાંચુ ક્યું છે એ વાત ખરી પણ તમારે માટે હજી પણ કાર્ય = વાનુ બાકી છે શુ તમારા મતાનો—તમારી બિષ્ણની પ્રાને તમે એમ કહેવા દેશો કે અમારા પૂર્વજોને સુઆમોમા જય મેળવતા આવડ્યો પણ જય નેજ આ ની જે કર્મ-ય કરુ નોષએ તે નજ આવડ્યુ ' શુ લોપાડિ આપણુ x ડુપુઆ થને ' નહિ નહિ, તેમ કદિ બનશે નહિ આપણે હજી વગર આગમે લાંબી કૃમ કરવાની છે હજી વનુએને પગતો કચરવાના છે, હજી અસુવ કીર્તિ મેળવવાની છે આ આપ છુને વિનાકા પુ ઉપવ્ય કરનાર ગર્વિષ્ટ ગમ્મએને આપણી સમતોરનો સ્વાદ ચખાડવાનો છે અન્નમા મતિદોહ અને અદર અદરના કનક કરવાની ઉરોરણી આપનારાઓ ! અમારા રાજનિઃ આગવાનોના ખૂન કરાવનારા કમાઠએ ! અમારા ટુનોત શરોગના વદા હોને મગમારી નુમ્તાઓ ! હવે તમારે બચથી ચચર કપુ પડને વેગ લેવાનો મમય આવી પહોંચ્યો છે પણ કૈયતે લેવમા ! ગમગનુ નહિ અગે વર્ના ત્યા જમ્મએ છીએ ત્યાના લોકો સાથે હનેલા બધુભાવ નાખીએ છીએ અને ખાસ કરીને ૧ મિપિયો અને ખૂટમની જન્નનમિના (છટાવિ) લેકિા તો અમારા સગા ભાઈ જેવા છે કારણ કે તેમના રનદેશવતસહ મરાપુરપોને અગે અમારા આદર્શરૂપ માનતા આવ્યા ગીએ ગમના પ્રિયોતની પુત સરચાપના કરી રામનુ ગૌરવ વખારનાર

૪. જવેવતો મદાન વિજેતા હનિમાન છટાવિ ડતના આવ્યો હતો તેણે છટા વિના ડન્યને અનેક યુદ્ધમા હાગ ખવડાવી પણ આગમની અથવા ગમે તે કારણથી ને ડુપુઆની આગળ વધી શમ્યો નહિ નો તેથી રામ સહેર ઉપર આક્રમણ ન કરતા સ્વેચ્છ પાછા પ્યો ત્યાર પછી ગ્રામાના રણમગ્રામમાં રામન સેનાપતિ સિપિ યાએ તેનો પરજન્ય કરો દનો નેરોનિયનનુ હેલુ એનુ છે આપણે હનિમાનની માફક લોપાડિથી અટની જનુ નહિ.

ભાગ ૨૦

૧. રામન પ્રબલસાહક શા વનુ રહ્યા કરનાર વીરપુત્રો

મહાપુરુષોની મૂર્તિઓને તેમના અસલ સ્થાનકે ફરીથી બેસાડી અને સૈકાના સૈકા થયા પરાધીનતાને લીધે વીર્યહીન, તેજહીન થએલી રોમન પ્રજાને જાગૃત કરવી—એજ અમારી ફતેહનું લક્ષ્ય છે. કાર્યની સિદ્ધિ થતાં રોમના ઇતિહાસમાં એક નવો યુગ મંડાશે. મારા યોદ્ધાઓ ! યુરોપના દેશોમાં સર્વથી રમણીય દેશનો ઉદ્ધાર કરવાનો અક્ષય યશ તમારે પ્રાપ્ત કરવાનો છે. ફ્રેન્ચ પ્રજા સર્વાંશે સ્વતંત્ર અને આખા જગતમાં સ્વતંત્રતા માટે માનનીય ગણાયેલી ફ્રેન્ચ પ્રજા લડાઇઓનાં બીજને સમૂળે નાશ કરીને યુરોપમાં શાંતિનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવશે. આ મહાન કાર્ય સિદ્ધ કરીને જ્યારે તમે સ્વદેશ સિધાવશો ત્યારે તમારા દેશબાંધવો તમને ઉદ્દેશીને કહેશે કે “આ યોદ્ધો ઇટાલિના વિજયી સૈન્યમાંનો છે.”

મગજને ગૂંચવી નાખે એવી રાજ્યતંત્રની ઉપાધિ અને યુદ્ધની ગગનભેદી ગર્જના અને કોલાહલની વચ્ચે નેપોલિયન આવાં તેજસ્વી અને ઉન્માદકારી જાહેરનામાં, નહિ માની શકાય એવી ઝડપથી સડસડાટ લખી કહાડતો. તે લખાયા પછી વીશ વર્ષે સેન્ટહેલેનામાં તેનું એક જૂનું જાહેરનામું કાઢ્યે વાંચી સંભળાવ્યું. તે સાંભળી નેપોલિયન બોલી ઉઠ્યો કે “આટલું છતાં પણ મને લખતાં નહોતું આવડતું એમ કહેવાની તેઓ (વિરુદ્ધ પક્ષના ઇતિહાસકારો) મૂર્ખાઇ કરે છે.” કેટલાક તો એટલી દદ સુધી કહે છે કે તે પૂરેપૂરો નિરક્ષર હતો—તેને પૂરી જોડણી પણ આવડતી ન હતી. પરંતુ ખરું જોતા તે પરિપક્વ અને અવીણ સાક્ષર હતો. તેની માનસિક શક્તિઓ અને તેનું યુદ્ધિવિષયક જ્ઞાન ઉંચામાં ઉંચા પ્રકારનાં હતાં. લાગલાગટ અખર અભ્યાસ કરીને તેણે પોતાની મગજ શક્તિને સારી રીતે કેળવી હતી. તે વ્યાકરણના નિયમોની દરકાર કરતો નહિ અને એ વાત ખરી છે. તે પોતે કહે છે કે “રાજકાર્ય જેવા વધારે અગત્યના કાર્યમાં પડેલા માણસને વ્યાકરણના નિયમો જાળવવાની કુરસદ હોતી નથી. કલમ કાગળ ઉપર ઉતારી શકે તેના કરતાં પણ વધારે ઝડપથી તેના મગજમાંથી વિચારોનો પ્રવાહ વહેવો જોઈએ. તેણે તો વાક્યોને ઠેકાણે શબ્દોમાં અને શબ્દોને ઠેકાણે અક્ષરોમાં પોતાના વિચારને સમાવવા જોઈએ.” આીજ ઝડપથી નેપોલિયન લખતો તેના અક્ષર નહિ વાંચી શકાય એવા લીટા જેવાજ દેખાતા—કેાઈ કોઈ વાર તો તે પાંતે પણ ઉકેલી શકતો નહિ.

નેપોલિયનને ૬૭ પાગિસના ડિરેક્ટરો તરફથી યુદ્ધના ખર્ચને પેટ એક દમડી પણ મળી ન હતી, તેથી તેને લસ્કરના ખર્ચનો નિભાવ જીતાયલાં શહેરો પાસેથી દંડની રકમ મેળવીને તેમાંથી કરેલા પડનો લેણા પાસેથી દડ લેવો અને તે છતાં પણ તેમની પ્રીતિ જાળવી રાખવી એ દુર્વંટ કાર્ય નેપોલિયને પોતાના યુદ્ધિજળથી વાણીની મિઠાશથી, લેણા પ્રત્યે પ્રેમની લાગણીથી અને તે ઉપરાંત પોતાના નિબંધક

ચાલ્યા ॥ પ્રભુવંશી મિત્ર કમુ મિત્રના પોષાને તેન જુડી દડ આપ્યા તે
વડે તેને પાતાના આજ યુધી વા નરિકે રીતે વૃત્ત થતા અને સીધોદાડ થયે ॥
નૃન્યને જન અને નર્તી વગર અપાના પાઠ થયે ॥ તે દિવસે તે દિવસે તે દિવસે
તેજુ દાખ્યા ॥ આપ્યા જો પાતાના લાકરની વિનિદીમા મારી રાત્ર એકી કરી
તે ઉપરાંત દયાવર નએતો દિવસ પાત ॥ મરીય જાગોતે મારો જે ॥ તેજુ મોરારો
તેમ તેજુ દડ લાખ એક પાગિના રિશ્ટરોને મોકલ્યા જા ॥ મારી રાત્રી કડી
દુન્ય એનાપતિ મુઠા મિચારો નાજી વગર નવીમાં નર્તી પા ॥ તેજુ મોરારો ના
પોષાજુને માટે તેજુ પરીય લાખ એક નાખ્યા ॥ તેજુ મુખક કાપતી ॥ તેજુ મિત્રના
જેરી મુખ ના જમણાં રાખે મારી નર્તી તે જાતી પજુ રાતાના મથામાં એક
પાઈ પજુ ન રો એકો ખીને રાઈ વીરતો જાગ્યા ॥ નર્તી

વળ તેજુ મિત્રના લોકોને માટે ડુન્યરિયર નુનિધિપતિ ॥ તેજુ ન પડી દાડપુ
અને આપ્યા યાગી ॥ મેલન ॥ રક્ષાને મટે લાકે યિત પાઠો રાત્રી જોગમ
કરી દોરો ॥ રાત્ર પજુ મુખ્ય સદા કરી ન રો એવો સારીરિક અને માનગિક
પરિચય એક મહિનાડી લાગ્યાગદ ઉપા ॥ પછી તેજુ ઉપર કડેનુ દુઈ કાપ
માત્ર પાય ॥ દિવસમાં રૂઢી નાખ્યુ તેના મથાની એક વિનિધિપતિ ॥ તેજુ
તો આરો પરિચય લે કરી રાત્ર નહિ તે પોતેજ એક પ્રમથે કડે ઉપે ॥ “મારા
મથામાં જુડ જુડ વિષયોને માટે નોખાં નોખાં ખા ॥ દેવ લગ રેક વિષયને
તેના ખાનામાં દું નોખી દડે છુ મારે અમુક જામતનો વિચાર ન આવડા દેરો
દોષ તો દું તે જામતનુ ખાનુ બધ કરી દડે છુ અથી કરીને મારા મથામાં વિચાર
રોનો ડુન્યારો થતા પામતો નથી મારી નામરજી જાતી મારા મથામાં વિચાર
આન્યા કર અને તેની કરીને મો ઉપ ન આરો હોય એવુ કનિ મનુ નથી મારે
ઉધવુ દોષ છે ત્યારે દું મારા મથામાં તમામ ખાના બધ કરી દડે છુ એટો
મને તરતજ ઉવ અવી વન્ય છે માર જગર આનમતી જરૂર હોય ત્યારે મને
તે નખતો હુ ઉધી લડે ॥ અને લગનમ ઉધનાનો મકલ્પ જતાનીજ સાથે
મને ઉવ આને છે ॥ રાઈ વાર છેવટનું પરિણામ લાવી મને એવા બુદ્ધોની તૈયારી
કાવામાં દિવસના વિચાર અને રાત્રીની રાત્રિયુધી એક મોકુ પજુ લીધા વગર
કામ કયા પછી તોરોના ધાગ અને ય દાઓની વીર રાકતો જાયાનક કોનાદવ થતો
દોષ તેવ વખતે તે નિગન ઉધ જાગો તાય એવા દર્શાત જોરામાં આન્યા છે
આવા અ જુન મથમ તપાસન જની રાગ યા યીજ કરી રો

ઉપર વળ પતા બુદ્ધોના ચિકટ મામતા વખતે આ જગરની ઉપાધિઓ અને
જગનના જા નેના મુદ્દિદાયક મધારણુમા કેવા વિગમ થયા કે તો દતા તે યોરિ
આની નામના નમિક જિલ્લ ॥ ૭ ॥ ઉપર તજ લખતા અક પદ ઉપરથી જણાવ

આવે છે. તે લખે છે કે:—“અત્યાર સુધી ઇટાલિના વિદ્વાનોની ભેદભેદો તેવી કદર કોઈએ કરી નથી. ÷ રાજાઓ અને ધર્મગુરુઓના ભયને લીધે તેઓ ખિચારા દબાઈ જુપાઈને પોતાની અભ્યાસની ઝોરડીમાં ભરાઈ બેઠા છે. પણ હવે તેમ બનશે નહિ. ધર્મના જીવંતો અને રાજાની જીવંત મગાર સત્તાનો હવે અંત આવ્યો છે. હું સાહિત્યસેવકોને અને વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને એકઠા મળવાનું નિમત્રણ કરું છું. હું તેમને કહું છું કે તમે એકત્ર થઈને પરસ્પર ચર્ચા કરો અને સાહિત્ય, કળા અને વિજ્ઞાનમાં નવું ચેતન લાવવાને માટે શું શું કરવું જોઈએ તેની એક યોજના ઘડીને મારી આગળ રજૂ કરો. તેઓમાંથી જેમને ક્રાન્સ આવવાની ઇચ્છા હોય તેમને હું ખાત્રી આપું છું કે ફ્રેન્ચ સરકાર તરફથી તેમને સન્માન મળશે. બાંહેધ ગણિતવેત્તા, કુશળ ચિત્રકાર અથવા સાહિત્યના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં પ્રવીણતા પામેલો પડિત ક્રાન્સ આવીને રહે તે જોઈને ફ્રેન્ચ પ્રજાને જેટલો ગર્વ થશે તેટલો ગર્વ એક વિશાળ પ્રાંત અથવા ધનવાન નગરની જીતથી થશે નહિ.”

નેપોલિયનની આ પ્રમાણે ઝડપથી ઉન્નતિ થતી જોઈને પારિસના ડિરેક્ટરોના મનમાં ભય પેદા થયો. તેમણે એક ખીજ સેનાપતિને નેપોલિયનના જેટલીજ સત્તા આપીને મોકલ્યો અને એવી આજ્ઞા કરી કે લશ્કરના બે વિભાગ કરવા અને એક એક વિભાગ તેઓ પોતાના તાબામાં રાખે. નેપોલિયનને પોતાના લશ્કર સાથે x પોપના રાજ્યો ઉપર આક્રમણ કરવાનો હુકમ કર્યો. નેપોલિયને આ હુકમ વાંચીને તરતજ નમ્રતાપૂર્વક પોતાનું રાજનાથું મોકલી દીધું અને લખ્યું કે “બે સારા સેનાપતિ કરતા એક નારો સેનાપતિ વધારે ઉપયોગી છે.” રાજનાથું જોતાંજ ડિરેક્ટરો ગભરાયા અને ઉપલી નિમણૂક રદ કરી. હવે તેણે પાછી આસ્ત્રિયન સેનાપતિ બોલુની પૃથ્વી લીધી. બોલુએ નેપોલિયનને આગળ વધતો અટકાવવાને મટુઆના અભેદ દિલ્લામાં પોતાના પંદર હજાર માણસોનું નેન્ય રાખ્યું હતું. આવા મજબૂત કિલ્લાને અને આટલા મોટા શત્રુસૈન્યને પોતાની પાછળ રહેવા દઈને નેપોલિયન કદિ આગળ વધશેજ નહિ, અને મટુઆનો કિલ્લો તે જીતે તોપણ તેને ત્યાં તાબા મમયજુતી રોકાઈ રહેવું પડશે એવી તેને ખાત્રી હતી.

÷ વિજ્ઞાન (સાવન્સ) ના અભ્યાસથી બુદ્ધિ સ્વતંત્ર થતી અને તેથી કરીને ધર્મના વહેમોને અને એ વહેમ ઉપરજ નિર્વાહ કરનારા ધર્મગુરુઓની પ્રતિજ્ઞાને આઘાત લાગતો. ધર્મગુરુઓએ રાજાઓની માથે એકમ કરીને વિજ્ઞાનની ગોધબાળને અટકાવવાનો યત્ન કર્યો અને સેકેકો પડિતો (ઝાઝર, એકન, ગેલેસિયો) ને જીવતાને જીવતા ખાળી નકબા દતા અથવા જન્મમુઢી ગાગૃહમાં પૂરી રાખ્યા હતા. ભા. ૦ ૩૦

x ખ્રિસ્તી ધર્મનો મુખ્ય ધર્મગુરુ. એના તાબામાં ઇટાલિનો કેટલોજ પ્રદેશ હતો.

સફાવ નહિ હોવાથી પ્રેક્ટિસરનું વાક્ય પૂરું થયું ત્યાર પહેલાં તો તે ચાલ્યો ગયો. પછી તે ગણિતના વર્ગમાં ગયો. ગણિત તેનો પ્રિય વિષય હતો તેથી તે પ્રસન્ન થયો. તેણે વિદ્યાર્થીના હાથમાંથી એક પુસ્તક લીધું અને એક ઘણાજ અમરો પ્રશ્ન પૂછ્યો. એક ઘણાજ સાલાક વિદ્યાર્થી તરફ તેનું ધ્યાન જોવાયું. નેપોલિયને તેને દાખલો બોધને કહ્યું કે “તમારી ભૂલ છે.” પણ તેણે કહ્યું કે “નહિ મારો ભવાન અરો છે.” નેપોલિયને તેના હાથમાંથી સ્કેટ લીધી અને પોતે તે દિસાખ ગણ્યો. ગણતાર ગણતાર તેને પોતાની ભૂલ સમજાઇ જે તેણે બધાનાં દખતાં તરતજ કમ્પૂલ કરી. ત્યાંથી તે સાયન્સના વર્ગમાં ગયો સાયન્સના જગવિખ્યાત x પ્રેક્ટિસર બોલ્ડાને તેણે પ્રેમથી આલિંગન દીધું. વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રમુખે તેને જે માનપત્ર આપ્યું, તેમાં તેણે કહ્યું હતું કે “મહાન ચાર્લ્સ પાદશાહે આ વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી હતી અને અમે આશા રાખીએ છીએ કે મહાન નેપોલિયન તેને ઉચ્ચતમ અવસ્થાએ પહોંચાડશે.”

પછી તેણે વેનિસની ખબર લીધી. ત્યાંના આગેવાનોએ તેને પ્રસન્ન કરવાને ખાત્ર લાખ ડોલરની લચ આપવા માંડી પણ તેણે ધસીને ના પાડી. પોતાની ખાનગી મિલ્કત વધારવાની તેને આત્રી અનેક તક મળી છતાં પણ તેણે એક પાર્ષ સરખી લીધી નથી. તેના મિત્રો કહેતા કે ડિરેક્ટરો તમારો દ્રેષ કરે છે અને તમને કશો ખદલો આપવાના નથી. પણ તેણે એ વાત કાને ધરી નહિ. તેણે જે ધન મેળવ્યું હતું, જે ચિત્રો મેળવ્યાં હતાં તે સર્વ પારિસને માટેજ હતાં. તે કહેતા કે “દરેક જણની અભિલાષાઓ જૂદી જૂદી હોય છે. મારી કીર્તિ એજ મારી દાલત છે.”

એક દિવસ નેપોલિયન આસ્ટ્રિયાના સૈન્યની પૂકે જતો હતો તેગામાં તેને માથામાં સખત વેદના થવા લાગી તેથી થોડાક માણસોને સથે રાખીને પામેના એક ખાલી મહેલમાં ગયો અને ગરમ પાણીથી પગ શેકવા બેઠો. થોડીજવારમાં એક પહેરેગીરે આત્રાને ખબર આપી કે “આસ્ટ્રિયનો આવે છે ! સવધાન થઓ !” બચવાનો બીજો ઉપાય ન હોવાથી એક પગે ખૂટ પહેરેલો અને બીજો ખૂટ હાથમાં લઇને તે ખારીએથી ભૂમકા મારીને નાઠો અને જ્યાં પેતાનું સૈન્ય હતું ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. પોતાના સેનાપતિને આવી હાલતમાં બોધને સિપાઇઓનું ખૂન ઉકળી ગયું અને તેઓ શત્રુની સામ્યા ગયા પણ તેઓ તો કયારનાએ નાસીજ ગયા હતા. આ ઉપરથી નેપોલિયન સમજી ગયો કે હિચકારા શત્રુઓએ તેનો છત્ર લેવાની તદ્દમીર કરી હતી. તે દિવસથી તેણે ૫૦૦ ચુનદા સ્વારોનું અગરક્ષક સૈન્ય રાખ્યું. જેમણે ઓછામાં ઓછા દર વર્ષે નોકરી કીધી હોય અને રણસંગ્રામમાં અત્યંત પરાક્રમ દાખવ્યું

અલ્પિતમા જેમ ન્યૂટન અદ્વિતીય હતો તેમ વિદ્યુતના વિષયમાં વોલ્ટા હતો. લા. ૬.

હોય તેમનેજ આ મૈન્યમાં દાખલ કરવામાં આવતા નેપોલિયનના " હમ્પિગિયલ ગાર્ડ " નામનું ઘોડેસ્વારનું સૈન્ય જે અસૂચ કીર્તિ મેળવી ગયું છે અને ભવિષ્યમાં જેના પરાક્રમથી યુરોપ ચત્વર કપનો હતો તે સુપ્રસિદ્ધ મૈન્યની આ પ્રમાણે ઉત્પત્તિ થયું

નેપોલિયન ત્યાર પછી આરિદ્રવ્યન સૈન્યની પૂઠ પકડ્યો અને ચોટક આગળ જતા મદુઆ સહેરની નજીક આવી પહોંચ્યો. સહેરથી ઘોડે દૂર મિનિસિઓ નદી એક મરોવરને મળીને ઘણી વિષુલ જતી જતી હતી તેના મધ્ય ભાગમાં એક ખેટ હતો, અને તેના ઉપર એક મજબૂત કિલ્લો હતો. કિલ્લાની ચારે બાજુએ નદી ધડધડાટ વહેતી હતી, અને તેના જળમાં કિલ્લાના ઉપર છુગ્ગેનું પ્રતિબિંબ પડતું હતું મનુષ્યના સમામમથી દૂર દોવાથી જાણે તેના આક્રમણ કરવાના પ્રયત્ન તરફ તિરસ્કાર હુમા ઉપદાસ કરી રહ્યો હોય તેમ તે કિલ્લો ખેટની વચમાં અડગપણે ઉભો હતો નદીને કિનારા ખેટ અને કિલ્લાની સાથે પાંચ વિશાળ પૂલવડે સંધાયેલો હતો અને તે પૂલને મજબૂત તોપોવડે મુગ્ધિત કરવામાં આવ્યો હતો.

આરિદ્રવ્યન સનાપતિ બોનુ લોદીના મમામમાં પરાજિત થયા પછી નેપોલિયનની આગળ આગળ નડસો હતો તેણે મદુઆના કિલ્લામાં નેપોલિયનનો મર્ગ રોકવાને વીસ દળદાર મણ્ઘોનું સૈન્ય રાખ્યું હતું નેપોલિયને કિલ્લાની પાસે આગને જોયું તો ભેદે કિલ્લાને અને એ મનતા હતા તે વાત ખરી માન્ય પડી. હુમલો કરીને કિલ્લો સર કરવાનું અસંભવિત રોકાઈ નાનંદ જે તેને ધેરા ધાવવાની જરૂર પડી.

એ દરમ્યાન પોતાના સૈન્યમાંથી એક હુડી લઈને નેપોલિયને પોપ મહારાજની ખબર લીધી ગરતામાં નેપોલિયન જળવાન રાખ્યો આવ્યું ત્યાંના રાજા અરિદ્રવ્ય સાથે કાન્સરી સાથેના મુદ્દમાં જોડાયેલો હતો અને તેથી પાસે મુક દળદાર માણસનું જળવાન સૈન્ય હતું. આવા જળવાન હતું માને નાની ફોજ લઈને લગ્નમાં જોડાયેલો હતું, પણ નેપોલિયનના રાજાને આરિદ્રવ્યના પક્ષમાંથી દૂરો રોકવાની જરૂર હતી ત્યારે રાજા નેપોલિયનની ઉપરઉપરી કહેલી ગજારાઈ મથો તેથી તેણે મધિનું કહેણ મોઢવું અને નેપોલિયને સમય વિચારીને તે કમીસ રાખ્યું હતો પોપ મહારાજ નિગંધાર થઈ પા તેના ખેડે મિત્રો નેપોલિયન આરિદ્રવ્ય પૈકી જત્યારે તેની વહારે આવે એવી દલગમાં કામન દળા તેણે તરતજ નેપોલિયનને કાલાકાલ કરવા નાંખ્યો. ચાલીસ લખ દળદાર ત્રણ ચાર દળદાર પ્રાંત ૧૦૦ મર્ગામ મિનો અને મિનિઓ અને ૫૦૦ જુની દળદારિયન પેથીઓ એટલા વાન લઈને નેપોલિયને તેની સાથે સંધિ કરી. પોપની રીવત તો તેના અધિરથી દાવર થઈ નહીં હતી તેથી તેના ચાંચને સત્તર અત આવે અને રાજનૈતિક સ્વાધીનતા ને એવું કહી હતી પણ રાજ્ય પરિવર્તન કરવાની નેપોલિયને જરૂર હતું કહેવ ન હતી તો તે ન ન સુવેદની

પ્રકરણ ૮ મુ-મંદુઆનો ઘેરો ૧૭૯૬

સં ૧૭૯૬ ના જુલાઈ મંમના પ્રારભમા મંદુઆ તરફ આખા
ગુરોખુ સહ એચાકુ અને તેની આસપાસના નજીકના પ્રદેશોમાં
ધણીજ દેકી મુન્તમાં ઉપરા ઉપરી ઘણુકુ યુકો થયા

તેણાંસિપને અત્યાર સુધી લાગી લાગી કુચ કરી હતી પણ
ને દરન્યાન તેણે પોતાના હરકરને તથુ પૂરા પાડ્યા ન હતા.

તેના સિપાઇઓ આખો દિવસ હાથ નહ કરીને વરમાઈથી તરંગોળ થએલા કપડાં
સહિત હાથ પવનનાં આપટાંમાં ભીની જાળીન ઉપર સમને રાત્રિ પસાર કરતા. તેણાં
વિખનના દર્શાતનુ અનુકરણ કરીને આખા ગુરોપની પ્રજાઓએ હવે તથુ વાપરવાનો
વિચાર કહાડી નાખ્યો છે

તેના અસવના ત્રીમ હાનર મિપાઇઓમાંથી હવે પદર હાનર ખાકી રહ્યા હતા,
પથુ કાન્સથી આવેલાં નવા માણુઓની હારતી થવાથી તેની પાસે પાકુ કુન નીસ
હાનર માણુઓનુ સૈન્ય થયુ હતું તેની સ્થિતિ ધણીજ ભય ભરેલી હતી થોડા
વખતને મટે તાબે થએલો છટાનિનો હિમરાવ વર્મ ખળવા કરવાની જાક રોખ્યાજ
કરતો હતો અને તેને સપૂર્ણ વિનાશ કરવા માટે આસ્ત્રિયાનો સંગ જળવાન સૈન્ય
એકઠું કરતો હતો લોહિના અને તેની પહેનાના સમાધોમાં આસ્ત્રિયાના મોટા
સૈન્યનો કચ્ચગાણુ નીકળી ગયો તો તથુ એવ અનેક સૈન્ય ઉમા કરવાનુ તેનામા
આમર્થ હતું

સેનાધિપતિ મોનુને ઉતારી પાડીને નેને ઠેકાણે તેન પતિ વર્મમરની નિમણુક
કરવામાં આવી અને તેને મા હાનર માણુસોનુ સૈન્ય આપીને છટાનિ તરફ રવાના
કરવામાં આવ્યો. તેકડા પક્ષે પક્ષો વચ્ચે વચ્ચે એ વર્મસરને પળામાં આવ્યા હતા
અને સેનાધિપતિ તરી નજી ધણી સારી નિર્ણય મેળવી હતી મંદુઆની ઉત્તરમાં
નાક માઇને જતન ગાડી નામનુ સરોવર અને તેની અમપામ દ પ્રદેસિપન
પર્વતોના હાથ આવેલી છે એ સરોવરની ઉત્તરે દેવે કરી મળજીન કિન્નેમદી
વહેર છે ત્યાં વર્મમરે પોતાનુ સાહહાનર માણુસોનુ સૈન્ય એકઠું કર્યુ નની પારણા
ને ૬

તુડી પડ્યા એ આસ્ત્રિયનો નાથ ૧ હોત તો તેમના દુકડે દુકડાં વધ જાન થોડી
વાર લગીને તેઓ પર્વતોની કસોડામાં ભરાઈ જા. તોપણ તેમનાં ધણાં માણુઓ
કપાઈ ગયા અને કેદ પકડ્યાં એજ નરોવરને પૂર્વ કિનારે કુચ કરતાં ખેડે આ
સ્ત્રિયન લગ્નરોએ તોપોના ધડામ નાંજાયા પછુ શુ કહે ? મદુઆ આગળ નેપો
લિપને ધણીજ કિમતી યુદ્ધ મામમી એકી કરી હતી અને ભારે ખર્ચ કરી તોપો
ગોઠવવાના ચણતર કામ કરાવ્યા હતાં, તેથી તેમને છોડીને તે જનનંદ કરાગી-
વિશ્વ ઉપર હસેલો કરો એ વાત તેમના માનવામાં આવે એવી ન હતી તોપણ
જનનંદ વર્ષસરે અને મેલાએ પોતાના મેનપોને માર્ગ સરોવરના નીચાણના ભાગમાં
એકાં કરવાને ત્વરાથી દોડ્યા માથુ આ બાલુએ તેઓ એમ થવા પામે ત્યાર
પટ્ટેનાં તેમને ખાખરા કરી નાખવાને નેપોલિયને તો પોતના સંપત્તિ વાસ્તવિક રીતે
દોડવાનીજ આજ્ઞા કરી, કાજુકે તેમના ઉગરવાળો આવર માન તેમની ઝૂપ ઉપ
રજ હતો તેણે લલકરો ઉઠાવવા અવાજે કયુ, "સિપાઇઓ ! આજની રતેહ
તમારે તમારા પગના બેરથી નેજનનાની છે મિલકુત કરનો તાલિ ત્રણજ
દિવસના આસ્ત્રિયનોના આપણે જુમ કરાડી નાખીશુ હુ માગે બોલ
કેવો પાણુ પુ તે તમે સાગી પેડે જાણો છો ।

જુમ, તરન, યાક, અને નિગાને-ગયાને ન મજકુત તજુરાકીના બોલ વચ
રના ફેચ સિપાઇઓ ડપડી દેખા ગયા આજો દિવસ અને ત્યાર પછીની રાતના
મે મદર યુધી તેમણે મજબ કરી મધરાતે તેને લગે પોતાના ધાકેલા લલ-રને
એકે દવાક બોલવપર લાખા વસાનો જા આપી પપુ પોને એક પગવાન
નો પપુ નિલાના લીધા તહિ

કે મી જુલ હતી મધરાતે મદુઆ છોડ્ય ૧ ૬૧ ને મજબની સરારત ન
વારે કવામનેવિવળના જલને પૂકે કરુ અને કે છ એવરદતી નદર જાદન
મેલા પોતાની સામે અમેઘ હાનપ થતી અવધી ફેચતેવો જે ને અદિઃ થઈ
ગયો. પમતરનાં પાચ દાનર માણુઓ તેને આવી મરણ કરી અને વનનર પો
પણુ મોજાજ નાઇવડા અનેરે તેની તકે બેઠેલ જાડો કપડી બધેલ આવરેલો દરે
એક પગના પછુ વિચળ કરેલ જેઘે વખત ન હતો દેહ પુન જાવત
ખડોમાં તણે પોતા કા મેનપને વતજાલ સિયેથી વકેરે કર, અને કરુ કે મર
જુના વરને લલન નમારી રેદે કરી એમ જગજુ સક નથી તેના વખે
ઉપર આખા જનરો સપુજ વિધામ હતો તેના એકે કપડાની તવ નેમો થોડી
જલ પાવર હત નેપે લિપન કમલ નરની આજ્ઞા અજાતી લાગેલ તેઓ રણુ
ઉપર નીજાની મકક વડે મ કરી। તુડી પડ્યા નરિ વનેરુ પદુ જાડી નર
માન જા ન રણુ ના એકે કપડે દેહ ના ૧ નરજિવ મરુ દેનરજાની

રમત રમતા હોય તેમ યુદ્ધની બાજુ નિહાળતો હતો. શત્રુની નબળા બાજુ તેની રાકરાખાજ જેવી આંખે બોધ લીધી અને તે બાજુએ એવો પ્રયત્ન ધસારો કર્યો કે આસ્ત્રિયનોની બૃહસ્પતિના તુટી. તેઓ નાક અને ફ્રેન્ચ સ્વારોએ તેમની પાછળ માઇલના માઇલ સુધી દોડીને હજારોને ઝટકાવી નાખ્યા, અને ઘોડાની ખરીઓ તળે છૂંદી માર્યા.

અંધાર થતાં સુધી યુદ્ધ ચાલ્યું. રાત પડતાં ત્રણ ત્રણ દિવસની સખત જહેમતથી થાકીને લાથ થએલા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ મૂઝડાંઓના હગલાઓની વચમાં લોહીથી લદમદ થએલી જમીન ઉપર લાંબા થયા. મુઝદાં અને તેમની કતલ કરનાર બેઠે અડોઅડ સૂતા અને આખા દિવસની કતલની ભયાનકતાનું ગાઢ નિદ્રાને લીધે તેમને વિસ્મરણ થઈ ગયું. પણ હજી નેપોલિયનને ઉંઘવાની પુરસદ ન હતી. સવાર પડતાં પહેલાં જ બીજા વધારે જળવાન સૈન્ય સાથે ટકર લેવી પડશે તેની તેને ખાતરી હતી. આખી રાત તે દોડતે ઘોડે ધૂંચ્યો અને બીજા દિવસના યુદ્ધને માટે તૈયાર થયો.

જનરલ મેલાના વિખરાયલા સૈન્યના જાયેલા સિપાઇઓ વર્મસરને જમ મળ્યા હતા. નેપોલિયનના મુકામથી પાંચ માઇલને અંતરે એ જુઝર્ગ થોદો ત્રીશ હજાર માણસોને બૃહસ્પતિનામાં ગોઠવીને તેની રાહ બેતો ઉભો હતો. મોટા મળરકામાં ફ્રેન્ચસેનાએ પાછી કુચ કરી. પોતાના લશ્કરની જૂદી જૂદી હુકડીઓ પૂર ઝડપથી કુચ કર તે માટે ચારે તરફ નેપોલિયન ઘોડો દોડાવતો હતો. ઘણીજ અગત્યની મૂલ્યનાઓ બીજા સ્વારો મારફતે મોકલવાનો આ વખત ન હતો. આ દડમજલથી તેના એક પછી એક પાંચ ઘોડા મરણતોચ થઇને પડ્યા. સેનાપતિના ઉત્સાહનો ચેપ આખા લશ્કરને લાગુ પડ્યો નો. સવાર પડતાં બેઠે લશ્કરનો ભેટો થયો અને પરિણામે આસ્ત્રિયનોએ રણયોદ્ધમાંથી નામના મેળવ્યું. અંધાર થતાં સુધી ફ્રેન્ચ સ્વારો તેમની પાછળ પડ્યા અને તેમને નિઃશસ્ત્ર કરાવી નાખ્યા.

એક અડવાડીઆનીજ વાત પર આ આસ્ત્રિયન સૈન્ય રણવાદ્ય વગાડતું, ધ્વજ ફરકાવતું પર લખકામાં ટ્રેન્ટથી નીકળ્યું હતું, વિજયની તેમને પ્રેરણા ખાતી હતી. પણ માત્ર હજી દિવસની અંદર ધવાયલાં, કપાયલાં અને કેદ થએલાઓ મળીને કુલ ચાલતી હજાર માણસો તેમણે હુમાન્યા આ પ્રમાણે આસ્ત્રિયન સૈન્યની બીજાવાર મુખોલાઈ થઇ ગઇ. નેપોલિયનના આ જંગમાં અધા મળીને સાત હજાર સિપાઇ મરાયા.

આ પ્રમાણે જ દિવસનો જંગ ખતમ થયો. આ અખતય જેવી ફેતેફતું હુમ્મ કામનું નેપોલિયનનું સુદ્ધિજનક હતું, આવા અમાધારણ પરકામ જગતના કાલકાલમાં બીજા કોઇ સ્થળે ભોલામાં આવ્યાં નથી. હવે ફ્રેન્ચ થોદાઓ તેમના અગત્ય સેનાપતિ ઉપર બેઠે પ્રેમ અને વિદ્યાન રાખવા લાગ્યા. લોડીના સંગ્રામ પછી જેમ તેમણે નેપોલિયનને “નાને નાવક” નામ આપ્યું હતું તેમ હવે તેમણે

તેને એક પક્ષી ઉન જાડાઈને 'તેનાં જન્મદાન' એવું નામ પાડ્યું.

આરિદ્રવાન સરકર ગોપાલિયને કચ્છી નાખવાને વાસ્તુ આપે છે એ સનાતન દેશનિર્માણ કલાક જતાજ નામ, એના અને નેપથ્ય રીતે રાત્રીએ નેમના પાન રાર તોળ્યાં અને નેપથ્યિયન જુદા નામે જમે એમ જાણી રહ્યાં તેમ જાણુ. પદ્મના બાથ પવિત્ર તાપ મદા છે અને તાણુ હા તેઓ આરિદ્રાનો પગાળ્ય છે અને આ પાન નેપથ્યિયને પો પડ્યા ના રાં તોપ મદાતા અને ગોપાલ પ્રતિ-
નિધિ તેના જાના બાગકી આકૃષ્ટ દીનતાદર્શક રી પડ્યાં પણ ઉદાર જિના તેના દિયો સરને મારી આપી. માત્ર એટલું જ કહી કે દલેથી તમારું ઉપર નખાં જાવળે રાખવામાં આરો માત્ર એકલા લોનાડનાં ચોરાજ પોતાનો કે જાણી રહ્યા હતા નેપથ્યિયને તેમનો આત્મા માન્યો અને તેઓ રાજા માટે ગોપાળ પદ છે એનો મત દાખ્યો.

છેલ્લી વાણીએ જન્મ્યાન લ કરના પડેરની પગમર ચોખા કરે છે કે નહિ તેની તપાસ કરવાને નેપથ્યિયન દ્રષ્ટે રેને બહાર નીકળી પડેલાં હતાં એક મિપાઈ નાક માયવતો હતો તેને તેને અટકાવે અને કહ્યું કે તમે મને તે હો ગાય સેના-
ધિપતિ પોને હો તોપણ તમને જ્યાં દષ્ટ નહિ આવી કતર પગપગીતાથી મસન થઈને નેપથ્યિયનો તેને અમનદાગી પક્ષી આપી.

ત્યાર પછી નેપથ્યિયન બીટવાર મહુઆ પાડે જઈ પડેલો જ્યાં રખતની તેની બની મહેનત પૂરવાની થઈ ગઈ હતી જાણુ એ તેનાં માધકામ બાંધી નાખ્યા હતાં, તેની રોપો પમી ગયા હતા અને હરેમમાં જોઈએ તેટલું અનાજ તવા પુષ્કળ દુરોગે લઈ આવ્યા હતા નેપથ્યિયન પામે રો પાનરાના પૂરતા માધકામ હતા અને આરિદ્રાનો ત્રીજી વાર આવને એથી વધી હતી હજી ત્યાંના બાલકાકો નિ-
શ્વય - પો ન હતો તે હજી પણ કાન્ધ માથે ગનાક કરવાની થયીને ના પા તે હતા " કાન્ધ પ્રજમતાકો ના કરવાજ જોઈએ " એવા ચમ્દો તેના વાનદા ઉપર નેણે નીતતાયા હતા નેપથ્યિયનો પોતાના નેન્યથી નજીમમાં મોગ મે આરિદ્રાન નેન્યને કાન્ધ ધાણુ છાની નાખ્યાં તોપણ હજી આ ઉમતા પ્રજમતાકે રાજ્યને ચંચરી નાખવાને આરિયાએ પોતાનું તમામ સામર્થ્ય એક કરી નીજ વારની તંધારી કરવા માંડી પણજ અકવાડીમાંની અદર વર્મચર પચાસન હમર માણુસોની મોગ લઈને બીટવાર ટ્રેટ આ પો મહુઆનાં વીગ હમર માણુસો મગાને તેની પામે કુત પોણા નાખ માણુસ હતા નેપથ્યિયનને પામિથી નવું નકર મહુ દાનું પણ તે માત્ર ગઈ નાઈતી મો ફરી ગયા પૂરતું જ હતું એટલે તેની પામે નો નીમજ નગર સિપાઈઓ હતા.

કાન્ધો ટાઈરેન ચહેર ઉપર મોનો ન કરી શકે તેથી વર્મચરે પચીમ હમર

આો સપડાવવા જતાં" પોતેજ પોરીઆને હાને મહુઆના કિડમા ઘેરાઇ ગયો. આ પ્રમાણે બીજો દસ દિવસનો જ. ખતમ થયો દમજ દિવસમાં નેપોનિયને પોતાના સુનાથી મમણા આરિયન લશ્કરનો ત્રીજવાર જુદા કહાડી નાખ્યો. હવે આખુ રણરેત તેને માટે ખુલ્લુ થઇ ગયું હતું. મહુઆ સર કરતી વેગા તેને ઉપદ્રવ કરે એવા એક પશુ દુરમન ન હતો. આવી ઉપરાઉપરિ યથારતી અને આતંકારક ફેટેહની પગપગ લેકો આખો યુરોપ ચક્રિત થઇ ગયો.

ઉપર વર્ણવેલી લગાઇઓ દરમ્યાન એકવાર ગોપોલિયનની પાને એક સિપાઇ આવીને કહેવા લાગ્યા કે " સાહેબ! અમે આટલી આટલી લગાઇઓ જીત્યા તોપણ જુઓ, અમારાં કપડાં કેવાં ચીથરેલાં છે. " લશ્કરમાં અમતોપની લાગણીને ધુમ્માથીજ દાખી દેવાને માટે નેપોનિયને પોતાની રાજાવિક સમયસચકતા વાપરીને જવામ આપ્યો કે " મારા બહાદુર મિત્ર! આ રાટલા કપડામાંથી તારા આખરૂં હાયાં જખમો જેના ખુલ્લા દખાય છે તેના નવા કપડા પહેલ્યાં પડી નહિ દેખાય " આ જવાબની અમર લશ્કર ઉપર એવી ગંભીર ઘર્ષ કે ચારે દિશાએથી વાહ! વાહ! ના પોકાર ઘર્ષ ગયા. આ વાત અખા નિમમા વાને વેગે દુશાઇ ઘર્ષ અને નેપોલિયન તરફ સિપાઇઓનો પ્રેમ હતો તે કરતાં ધણોજ વધી ગયો.

એ / લગાઇઓ દરમ્યાન એકવાર ગોપોલિયન પોતાની મુખ્ય ટુકડીથી ધણો આગ નીકળી ગયો. તે આખા દિવસનો અપવાગી હતો અને ઉપરાઉપરિ ધણી ડાલના ઉગમવા પશુ થયા હતા. આવા વખતે એક સામાન્ય સિપાઇએ પોતાના એક / સહ રાટલામાંથી નેપોલિયનને અરધો રાટનો ખાવા આપ્યો. ઓ જેલ જણુ જમીન ઉપર ત્રાથે ત્રાથે સૂતા આ વાતને દસ વર્ષ વીતી ગયા પછી નેપોલિયન ફ્રાન્સીસો મુત્રાદ ધરો અને એકવાર બેરિશ્યમમાંથી તે પસાર થતો હતો ત્યાર પેલો સિપાઇ તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે " સાહેબ! આપને યાદ છે કે આપ એકવાર જૂખ્યા હતા ત્યારે મેં મારા બાથમાંથી આપને અરધો રાટનો આપ્યો હતો. આજે મારાજ પરો ખાપ અન્ન વગર ટગવો છે તો માટે રાટનો મારા હુ આપની પાસે આપ્યો છું. " ગોપોલિયો તેજ પગીએ તે ડોમારો ગેન્ઘન ખાંડી આપ્યું અને તે સિપાઇ લેફ્ટેનન્ટને દરજ્જે ચીરી દીધો.

એવાર દુનના બારીક મામલા વખતે ગોપોલિયન રૂના આવેશમાં સાધ જણુ સિપાઇની માફક ધણીજ નેખનમરેલી જગ્યાએ ઉભો હતો. એક જુઠમું સિપાઇ સેનાધિપતિનો હાથ લી રિયતિ લેકેને તેનું કાંડુ પકડી બેસ્યો. ' આજુએ બંધો " ગોપોલિયને તના તરફ કરડી નજરે લેવા માંડ્યું તોપણ તથી ન ગળતા તેજે કહ્યું " જા તન કપા. જરો તો અમને નાગમાંથી ફાલ મચાવના? " એન દીલિ બહુની પગીએ અને નેપોલિયનની નમ્ય પોતાની પાંખોનો

વરકરન અર્પણ ક્યો પુરુષોનો યર ચક્રવા માટે શ્રીઓએ પોતાના મોઢક હાથનો અને નીડી વાગીતો પૂરતો ઉપયોગ કર્યો 'આત્મિનિ' નામનો એક નવો સેનાપતિ ૭૫૦૦૦ સિપાઈઓ લઈને મદુઆ તરફ આવતો થયો અને મદુઆના ૨૫૦૦૦ સિપાઈઓ મળીને કુલ એક લાખ માણસોનું ગૈર્ય નેપોલિયનની બેઠે બાજુએ આવીને ઉભું

હવે તેની સ્થિતિ ઘણીજ લયકર હતી કાન્સથી તેને થોડું સૈન્ય મળ્યું હતું પણ તે ઘરેની ખોટ પૂરી કરવા જેટલુંજ હોવાથી તેની પાસે ત્રીસ હજાર માણસો હતાં લશ્કરી લિન્દેરી લગભગ ખાલી થવા આવી હતી અને ઉપર ફતેહો મેળવ્યા હતા પણ તેના સિપાઈઓને હજી અલવજીને માટે તગી વેકરી પડતી હતી તેમનામાં પણ અસંતોષ ફેલાવા લાગ્યો હતો

નેપોલિયનને પોતાની લયકરેની સ્થિતિની પૂરેપૂરી ખબર હતી, પરંતુ થોડાજ વખતમાં થરાના લયકર સમામની તૈયારી કરવા માટે તેણે ઉત્તમાજ અનેક ગણો વધી ગયા તેના મિત્રો અને યત્રુઓ, જેકેને ખાતરી હતી કે હવે તેનું આત્મ મન્યુ હેલ્ડી લાગ્યોના અનુભવથી આસ્ત્રિયને ચેતી ગયા હતા તેથી તેમણે પોતાના સૈન્યના વિભાગ ફરવાની બૂલ નીજ વાગ કરી નહિ પોતાનાથી લગભગ અગી ગણ મોઢક સૈન્ય સામેથી આવતું હતું અને મહાજ વખતે રમર મદુઆના કિલ્લામાંથી નીકળીને તેના લશ્કરના પાછલા ભાગ પર તૂટી પડ્યાનો વાતજ બોલ્યો હતો હતો આથી નેપોલિયનને પણ હકલત લાગી કે હવે ટની સહારો નહિ, તોપણ જાણે પોતાને ફતેહની પૂરપૂરી ખાતરી હોય એવો દેખાવ તે લશ્કર આગળ કરતો હતો

આ વખતે નવું લશ્કર મગાવવા માટે તેણે કાન્સના ડિરેક્ટરને જે અરજ લખી હતી તે તેની કા ની પડા અને લખના નાની રીતના લ ર ફાતક છે તેણે લખ્યું કે 'આ તમા ઉપર દરજાના તમામ અમલારો અને માત્રમાં ચાર સેનાપતિઓ કપાઈ ગયા છે અથવા ક્ષવલ થરાથી તમામ બની ગયા છે ઈશ્તિનિ નેન જે યત્રુ સૈન્યને મુઠાળને મુગીતર દહી સહાય તે લદન થાકી નબેતુ છે ચિતમિયો અને તોદા સ-આમરી' તેમના દેશની જનતા કપાઈ ગયા છે અને જે જીત્યા છે તેઓ લાખાના ઓમા પધારીવત છે મારા સ્વમની પાને રવે તેની પાછની ફાતિ અને હિમત સિવાય બીજું કંઈ હતું નથી જે બહાર માણસો મારી પાને છે તેમને માટે મોત સિવાય કંઈ બીજું દેશની આસા નથી બતાવું આનેસ અને સ્ફુલિર માત્રનાત્ત દિવસ પણ લગાઈ ચૂક્યા છે આવા મદાર નોહા મારા સિવાય થરાતો છે તે નેના અને મારા પોતાના મરજીને ગાટ દી સિવાય નથી મારા તરફે તેની ફજ ફરતી મગી છે અને કુ મારી બ ન રો કનક ર લાઈ આપના વજ નવે જે નવે બ વરાનું અને વચન આપુ ફડ નવા ન થા લાગતી મદક પનુ મારા નવે નુ રીમા નવે નથી

મારી તખીયત એવી લામ થઈ ગઈ છે કે ઘોડે બેસતાં પણ મને મુશીબત પડે છે. મારી પાસે હવે મારી હિંમત સિવાય બીજું કશું સાધન રહ્યું નથી અને જે જગ્યાએ તમે મને નીમ્યો છે તેને માટે તે એકલીજ ખસ છે. લશ્કર મોકલો, નહિ તો ઇટાલિ ગયુંજ નાણુને !”

એક બાલુએ તેણે ડિરેક્ટરોને આ પ્રમાણે લખ્યું ત્યારે બીજી બાલુએ પોતાના લશ્કર સાથે જૂદાજ પ્રકારનું સંભાષણ કર્યું, અને તેમને પાણી ચડાવવાને માટે તેણે પોતાની તમામ ચિતાઓને છુપાવી રાખી. તેણે કહ્યું, “આપણે હવે એક છેલ્લોજ યત્ન કરવાનો છે અને ઇટાલિ છતાયુંજ નાણુને. દુશ્મનો આપણા કરતાં સંખ્યામાં ચઢીઆતા છે પણ તેથી ગભરાશો નહિ. તેમનામાના અડધો અડધ માણસો બિન અનુભવી ગામડીઆઓ છે. અલ્વિન્ઝનો પરાજય થતાંજ મટુઆ પડવાનુંજ અને તેથી આપણે ઇટાલિ છૂટીશું એટલુંજ નહિ પણ શરૂને સલાહ કરવાની ફરજ પણ પાડીશું.”

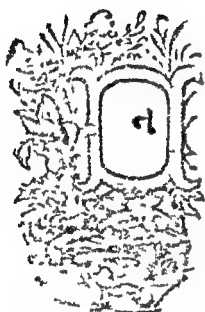
જે મહિનામાં આસ્ટ્રિયાનો આદેશાહ પોતાના સૈન્યનો જમાવ કરતો હતો તે મહિનામાં નેપોલિયન એક પળવાર પણ ઠરીને બેઠો ન હતો. તેને પોતાની આસપાસનાં રાજ્યો અને નગરોની સાથે દોસ્તીના કાલકરાર કરવા હતા, અને દુશ્મનાવટ ખતાવે એવાં રાજ્યોને નિઃશસ્ત્ર કરવાં હતાં. ડિરેક્ટરોની મરજી વિરુદ્ધ તેણે ઘણા કરારનામાં કર્યાં અને લખ્યું કે જે તમે તમારા સેનાપતિના હાથમાં કુલ સત્તા નહિ સોંપો તો ઇટાલિ ગયુંજ નાણુને. પોપના અધેરથી કાયર થએલાં રાજ્યોના લોકોને તેણે સ્વરાજ આપ્યું. લોકો તેના ઉપકાર નીચે આવી ગયા અને તેમની વફાદારી દબ થઈ. ઇટાલિમાંથી અનેક માણસો તેના લશ્કરમાં જોડાયા અને તેના દુશ્મનની સામે બહાદુરીથી લડ્યાં. વિવામ અને સ્વાધીનતા શું નહિ કરે ? સ્વાધીનતા મળવાથી ઇટાલિની નામદં ગણાતી પ્રજા એકદમ લગાવક બની ગઈ અને શરવીર ફ્રેન્ચોની સાથે આખિરના સોમેનાં યુદ્ધોમાં જીતવા લાગી.

ઇટાલિનાં રાજ્યો આવે કાલકરાર કરવામાં, ત્યાંના નગરવાસીઓની પ્રીતિ સંપાદન કરવામાં આ મતાવીર વર્ણના યુવાને વયોવૃદ્ધ અને ઘસાયેલા રાજનીતિજુ પુરુષોને પણ લગવે એવી કુતેહ, હકાપટ અને ઉદારતા ખતાવ્યાં તેથી કરીને ડિરેક્ટરો પાસેનાં તેને સહાય મળી ન હતી તેની ખાતર તેને ઝાઝી જણાઈ નહિ; પણ તેની સાથે ઇટાલિના લોકોનું રાજ્યપરિવર્તન કરવાનું વચ્ચે તેણે દટાયાં દલાવી દીધું. નહિ તો પશ્ચિમના ૧૭૯૩ના માવસા જે સમયે થતના થઈ હતી તે ઇટાલિમાં થત, ઉત્તર-રાવરમે ઉરકે ૧૭ માસ અને તેની રિધતિ જે સમયે તે કાળે ને છેજ નિરા-

* આવી રાજનીતિ ઇટાલિ રાજ અન્નિવાર કરત તો ઇટાલિ ૩૦ કરોડની વસ્તીનાયો નર્મન સામે લડતા મહિ કેટલા સેન્ય હતા હતાં દેખે ?

પ્રકરણ ૧ મું-મંદુઆ પહચું. ૧૭૧૭

વેળર માસના આરંભમાં આસ્ત્રિયન લશ્કરે કુચ શરૂ કરી. કંડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા, અને પર્વતોનાં શિખર ધરત્થી સફેદ બન્યાં હતાં; પરંતુ તેમને કુચ કર્યા વગર ઇલાજ ન હતો; કારણ કે જે મંદુઆ પડે તો તેની સાથેજ ઇલાજમાં આસ્ત્રિયાના અમલનો પણ અંત આવે. આ બાબુએ તેપોલિયન મંદુઆ ઉપર સખતમાં સખત દબાણ કર્યો જતો હતો. શહેરમાં અનાજ ખૂટ્યું હતું. નીડર અને છુઝગ વર્મસરે પોતાના તમામ યોદ્ધાઓની કતલ કરાવીને તેમના આથેલા માંસ ઉપર નિર્વાહ કરવા માડ્યો. આખરે તે પણ ખૂટવા આવ્યું ત્યારે તેણે ધણીજ ક્ષેત્ર વાપરીને 'આલ્વિન્ડ'ને પેગામ પહોંચાડ્યો કે જી અકવારીઆંથી વધારે મુદત સુધી મારાથી ટકી શકશે નહિ.

આસ્ત્રિયન સૈન્યની હિલચાલ તપાસવાને અને જાને તો તેમને રોકી રાખવાને તેપોલિયને જનરલ લેબોલને બાર હજાર માણુમ આપીને મોકલ્યો. તેણે ટ્રેન્ટ શહેરથી હિલ્ડે બોરેક દર બે પર્વત વચ્ચેની સાકડી ખીણમાં નગખૂત ગળ્યા લેઈને પગલ નાખ્યો. પણ સત્યુઓની મોટી સંખ્યાને કીધે તેને પણ હકું પડ્યું. આ આક્રમણ સનાચાર જાળાજ તેપોલિયન પોતાના સૈન્યને કિંમત આપવાને માટે વાને જેને દોડી મરો જનરલ લેબોલને તેણે જે ઉણ અન્વાસ કર્યો હતો અને લશ્કરને ઉમેરિત કરવાની તેનામ. જે ખાસ કુશળતા હતી તેનો આ પ્રમંથે તેણે સારો પરિચય કરાવ્યો. આ વખતે તો દરેક જણે મરણીયા યદને કટવા વગર અચવાનો એકે હતાજ નહોતો એમ મરણીને આજ્ઞા કરકરને જોજ કુશળામાં એકજ કું અને તેમની વચમાં પોતે ઉભે. દરેક મિત્રની વચર તેમના પરમપ્રિય સેનાધિપતિના કિલ્લા અને કામના પરાકરને લીધે મુક વડે મચેલા અદેરા ઉપર પડી. તેણે સખત અને દિલગીરી-પરેચ અપાડે કું, 'સિનાઈઓ ! હું તમરાથી ધણે નાગજ થયો છું. જે જાણે રોકી લેવાજ માલુમે જાણીથી લડીને આજા લશ્કરને ખાલી શકે તેની

આ છોડીને તમે નાહા ! તમે કેન્ય ચોક્કાજો છોજ નહિ સરદાર ! તમારા લશ્ક-
ના વાવડા ઉપર લખાવો કે ' આ લશ્કર હવે ઇટાલિના ગૈન્યમાનુ નથી ' "

આ વખોની નુકુષ અસર થઈ સિપાઈઓના ખડમચડા ગાંઠ ઉપર આસુની
પાં વહેવા લાગી અને થાણકે તો ઉઘાડી રીતે દૂમકા લાવ્યા લાગ્યા તેમણે પોતાની
કાર તેડી નાખી અને આજેકાની માફક પોતાના વહાલા સેનાધિપતિની આમપાસ
બેસા થઈ નવા અને બોલ્યા, " વડુજો અમારાથી તપુ ગણા દત્તા અમને ખીજ
વાગ નેમની સામે મોઢવી જુઓ અને મોતના મોળા મામે દોડી જવડુ, પછી જોતો
કે ઇંદરિના લશ્કરમાના છીએ કે નહિ । "

નેપોલિયને તરતજ ગુસ્સો ઉતારી નાખ્યો, તેમની સાથે પ્રેમથી વાત કરી, અને
જુલું કે તમારી ગુમાવેલી પ્રતિજ્ઞા પાછી મેળવવાની ! તમને જવડી તક આપીલ-
થયુ પણ તેમજ પડીનાજુ યુદ્ધમા નેપોલિયને તેમને મોખર રાખ્યા નો તેમણે
મ્રમ્યુ । જનથી ન જની ચકે એવા પડકમ રીતે પોતાનાથી અતકમળી મોળી
આરિયન એનાને ઉઘાડી નાખી આરી / કુઝિયી નેપોલિયન પોતાના ડન્યમાં
ગય આ જાગરતો હતો હાલ લગરમા થાય છે તેમ સિપાઈઓના ઉપાડા ખગડા
ઉપર તેમના લાલ્લીરી ખરજાયલી આણક મારવાની તેને જરૂર પડી નહિ, તે
સિપાઈઓના મન ઉપરજો અધિકાર મેળવતો, તેનુ ખડ આઝાજય મનુ પોતા
સોરીપર નહિ માપુ આત્મકરજુપર હતુ તે કરતો કે " મારા સિપાઈઓ તો
મારા હાંકન્યો લેવા છે ' લશ્કરના એકાં વિનામો થએલી વિદ્યાની અમર
આખા લશ્કર ઉપર થઈ, અને તેમ થવાની જરૂર પડ હતી કે રજુ કે ના પ્રહો કે
કો પુરુષ । મર્યાબ્યા થતો કે જોન ક્યા રજુ નવડાને હાજરમા । હોય

નરિયિયો વમમરને નોકે પુરો એમાય મોઢાન્યો કે અને આરી પગેચીએ
છોડે ન લઈ જા એક ધળાજ ખારીકે થય કેવર લા રે તેન નોનુ પી નેચી એકર
પુપાપાને હસક સાથે મે હસકગા અવો નેપોલિયનના નેરીયારામિ વને પગેચી કે
પાન તે પેલી નેચી થયી હો પજુ અને જુ ન આ રી તેન્ય લવડાચી નો
ખા રીકા વમાં આરી અા રેપાસિયને જુલુજ પડનુ જરૂર પડ હ નુદમા જવડા
પડે આ રીયમવાને તેના દહકા રે મર નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
વજુન હકો આખા અરિયન નેચી રીકા રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
નેચી આ રી ખાણ તેમના કા રામચર નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
ફિનિયના પડે હકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા
નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા નેચી રીકા

ફ્રેન્ચસેનાની સ્થિતિ એવી બચકર હતી કે મિત્રન પાવિઆ અને લોદીના દવાખાનાઓમાં પડેલા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ પોતાની રાજીખુશીથી લશ્કરમાં આવીને હાજર થયા હતા. ઘણા તો સૂકાઇને હાડપિંજર જેવા બની ગયા હતા અને તેમના ત્રા હજી પૂરા ફાટ્યા પછી ન હતા. પોતાના ધાયલ થએલા મિત્રોને આવી હાલતમાં આવેલા જોઇને આખા સૈન્ય ઉપર અદ્ભુત અસર થઇ. એક બાબુએ તેમની પોતાની ધાસ્તી ભરેલી સ્થિતિનું તેમને પૂરેપૂરું જ્ઞાન થઇ ગયું ત્યારે બીજી બાબુએ સ્વદેશભક્તિનું આતું જવલંત દર્શાવે જોઇને તેમને શ્રાવણ થઇયું. શત્રુઓ વધારે સંખ્યામાં એકઠા થાય ત્યાર પહેલાંજ નેપોલિયને યુદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. આરિદ્ર્યનો ચાળીશહજાર અને ફ્રેન્ચો પંદર હજાર હતા.

નેપોલિયને ન્યારે પોતાના જમીનપર સૂતેલા સિપાઇઓને કુચ કરવાને જગૃત કર્યા ત્યારે રાત્રિનો ઘેર અંધકાર ચોતરફ છવાઇ રહ્યો હતો, અને ઠંડા પવનના સુસવાટ જોરથી વાતા હતા. આ કામ અત્યંત જોખમભરેલું હતું. પંદર હજાર ફ્રેન્ચોને શત્રુના ચાળીશ હજાર સિપાઇઓના અમેઘચૂહ ઉપર આધળાની માફક તૂટી પડવાનું હતું. આગલા દિવસના વરસાદને લીધે રસ્તામાં એટલો કાદવ થયો હતો કે તેમનાથી પોતાની તોપો સાથે લઇ જવાનું અને તેમ ન હતું. આખો દિવસ ભયાનક કતલ ચાલી. યુદ્ધની કારમી કીડીઆરી, લડવૈયાઓની વીરહાક અને ધાયલ થએલાઓની ચીસાચીસ પવનના સુસવાટ સાથે ભળી જતી હતાં. આખી રાત ખરફ વરસ્યુ અને ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ તેમના સુખ ઉપર પડતા કરાની વૃષ્ટિથી કાયર કાયર થઇ ગયા. અધાર થયા પછી વરસાદથી તરખોળ થએલા, ટાટથી ઠરી ગયેલા અને આખો દિવસ લટી લટીને ચાકીને લોથ થએલા સિપાઇઓ લોહીથી ખરડાયલા ખરફ ઉપર મુડાંઓ અને મરવા પડેલાની સાથે આરામ લેવા સૂતા. જેમાંથી એકે પક્ષે જીત મેળવ્યાનો દાવો કર્યો નહિ તેમ પોતાનો પરાજય પણ સ્વીકાર્યો નહિ.

ઘેર અધારી રાત, ઠંડા પવનના સુસવાટ, કરાનો વરસાદ, અને તેની સાથે રણક્ષેત્રનો બીજાતસ દેખાવ એનું વર્ણન તો શું પણ કલ્પના કરવી પણ અસંભવિત છે. માદલના માર્શલસુધી વિસ્તરાયલા રણક્ષેત્રમાંથી ધાયલ થએલા સિપાઇઓના કરચું પેકર આખી રાત સંજગાયા કર્યા. આરામનાં સાધનેથી અરેલા ધરમાં, ખર-દારત લેનાર કુડુંબીઓની હાજરીમાં પણ મરણ દુઃખદાયક લાગે છે, ત્યારે ઠંડા ખર-ફના તડાવા ઉપર માથું મૂકીને ધાની વેદનાથી રીખાઇ રીખાઇને મરતા આ બડાદુર મહાસોને કેટલું બટ થયું હતું તેનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે નેપોલિયનનાં બે હજાર અને આરિદ્ર્યાનાં તેથી પણ વધારે માણસો જમીનફોસ્ત થઇ ગયા હતાં.

ત્યાર પછી અને નેપોલિયનને માર્ગમ પડ્યું કે શત્રુના સંખ્યામાં વધારો થયા કરે છે તેથી તેણે વેરના ચક્રેના કિલ્લાનો આશ્રય લીધો. દુસ્મનો આગળથી પાછા હટવાનો

પ્રસન્ન તેની જિન્દગીમાં આ પહેલોજ દનો તેની મક્કા હવે પહોંચી હતી તેના સિવાય પશુ મહીર અને ગમગીન જતી થયા આવી ઉપરાઉપરિ ફોટો મેળવ્યા નામોદીથી પાંચ દાનુ અથવા વનારે નામોદી સાથે રહ્યો તાજે થયું એ એ સિવાય ત્રીજો માર્ગ રજો ન હતો બીજી ગત મધ તોફાન હવે હમી મધુ હતું આ પહેલો દક્ષિણ પર્વતો ઉપર નાંદુ પથરાયું હતું. એકએક રોગોત્તરો સિવાય કંઈને કુચ કરવાની આગા આવી. વેરોના સહેરો પવિત્ર તરફનો દરવાજો જે કાન્સ તરફ પડતો હતો તે ઉપર આ રેન્ડેસેના સાતિથી ખહાર નીકળીને ચાલવા લાગી દરેક જાણના નહેરો ઉપર ઉદાસીનતાયુ વાદળો છવાયું હતું તેમજ ભારે નામોદી સાથે આખરે પાંચ હડવાની જરૂર પડી, તેથી તેઓ તરફ નિરસાહી આ ચરમથી મરવા જેવા થઈ ગયા હતા એવામાં એકદમ બધાની અગત્યની આગે ચાલી વચ્ચે રોગોત્તરો કુચ કરવાની દિશા ફેરવા અને કાન્સ તરફ ન જતા એકેજ પર્વતની પીઠ તરફ ચાલવા માંડ્યું તે પોતાના વસ્કરને કયા વર્ષ જતો હતો તેની પછીને સમજ પડી નહિ, પશુ તેઓ તેની આગા પ્રમાણે ઉનાચો પાંચે ચાલ્યા આ મવરાત પહેલાં ચૌદ માર્ચની મજલ કરીને આસ્ટ્રિયન સેનાની બગમર પાઠવી બાજુની નજીક આવી પહોંચ્યા અહિં તેમણે માર્ચના માઇલસુધી વિસ્તરણથી ભેજવાળી જમીન જોઈ તેની ઉપર જવા આવવા માટે સાક્ષા પૂન જેવા રસ્તા બનાવ્યા હતા, આ રસ્તા સાક્ષા હોવાથી વીધે રહ્યો સખા ગમે તેટલી મોની દોષ તોપણ કરા બપમાં આવે એવી ન હતી કેમકે એકે નૈનનો મુખ ભાગજ સામ લાનો આવી રહે એમ હતું રેન્ડે વસ્કરમાંના ચાપાક સિવાય એ ને રોતેવની કુખિ મુમજ ગયા આખા રેન્ડેમાંથી દર્પના પોકાર થત રલા આ અવત નિરા-ગને દેહલે તેમના હૃદયમાં લવકત છુસ્તો પ્રદીપ થયો.

અવત થઈ હતી આસ્ટ્રિયન સેનાનાં તોપણા માર્ચના માઇલસુધી પથરાયા હતા ચિતા અને પરિયમથી લેવાઈ ગયેલો આ ત્રીન વિચારમાં મરમન થઈ ગયેલો તેરોનિયન લેવમાત્ર પશુ કુખિન થયા વગર એક રેકરી ઉપર ચડીને લાન ચિતે પોતાના સૈન્યનું અને તેમણે લીધેલી જગ્યાનું અરનોન કરવા લાગ્યો તેને આરે દિશાએથી પેરી વજેલા રહ્યોનાં ચાળીલ દગર માણુમો સથે લલનાને તેની પાસે માન ને જ રગર માણુતા ખાં હતાં પશુ હવે આખી રેન્ડે નેનામાં મેદદ ગિસાદ ફેલઈ ગયો હતો આ પુદમા તેમનો વિજયજ થયો એટલે તેમના મનમાં પકકું દરી મધુ હતું.

ઉપર કહેલા ભેજવાળા પ્રદેશના અંત ભાગમાં આકોંતા નામનું નામ હતું ત્યાંની જ્યાં પાંચે ઉપર થઇનજ તેમાં દાખલ થઈ રામનું હતું તેની નજીકમાં એક નવી વહેતી હતી આ તેના ઉપર નાનો લાકાનો પૂલ બાંધ્યો હતો આસ્ટ્રિયન

નના દવાખાનામાં પડ્યો હતો ત્યાંથી તે દોડ્યો આવી પહોંચ્યો તેના મા ૬૭
રેડાયા ન હતા આ ઘનાધમાં પોપોનિયનને મચાવતાં તેો બીજા ત્રણ જખમ વાન્યા
પણ તે પોતાના વહાના મરદારની પાનથી વગાધ પરી થતા સુધી ખરગોજ નહિ
તેપોસિયને એવા અનેક રીઝ પુરોને પોતાના પ્રેમના જાડુવી વડ કરી લીધા
દના મુરિઓન પણ તેઓ એક હતો નેપોસિયનની સાથે મગનતો તોપનો
ગાળો આવતો બે ને એ મુરેઓન છલ ગળે આગળ આવ્યો અને તે
આપુલાતઃ ગાળાને તેો પોતાના છાતી પર ઝીલી લીધા આધી તેના
પોતાના તો હુડે હુડા થ ગયા પણ પોતાના જાનના બેા તેણે નેપોસિ
યનને બનાવ્યો અધાર થયાવી થોડાક નાક મોદાઓ છૂટા પડ્યા પણ મવા
થતાજ પાછા દારુજ સત્રામ ચાડુ થયો ધડાવવા તાતીમગાજ કન્યોએ હમરો
નિનકવામતી આગ્રિયનોને મગીનથી વીવી વધીને ઝલવા ઉચનારી પાડ્યા
પાછી રાત પડી અને વગીત્રીને વિવ્ર ડ્યો, ઓ વળી પાછા નિારી મુતગઓની
માફક કન્યો ઇનુઓ ઉપર તૂટી પડ્યા આ સત્રામમાં પોપોનિયનો વોડો જખમી
થયો અને તેને કાલવા ફેડી ફરને નામે તે કાલવા ગળામુધી મરફી ગયો
દાં તો કાલવા મરફી જઈને અથવા તો આગ્રિયન સ્વાગતી તવનારથી પોતાનું
મ જુ નીપજો એથી તેો ખાની હતી પણ તેના મન્યને આ વાતની ખમર પડી
ગઈ તેઓ ખીજાર તેની નારે દોડી આવ્યા ઓ તેને અથાવી લીધો આખો દિનસ
યુદ્ધનો ભગતીઓટ આત્યાજ કયો પાડ પોપોસિયો પોતાનું શુભિનગ અજમાવ્યું
તેણે કે પકાયવા ઇનુઓની ઓ તેમના પાયલા માખસોની વણીજ સલાગથી
મણત્રી ફરી તેની ખાની થઈ કે પોતાનું કન્ય ઇનુમન્યના પેણા ભાગ કરતાં
ઓધુ નથી

હો ઇનુની આવે આખનુ યુદ્ધ કરવાને ખુબ મેદાનમાં ઉતરવાનો તેણે નિચ
કયો તેના મેન્યનો ઉમાદ વધી રો હતો અને ઇનુઓ નેદરાજ પ્રમાણમાં ના
દિમ્ભ બન્યા હતા પણ વિના વામદ યુદ્ધથી એકે તરફના મોદાઓ થાખી ગયા
હતા અને લાઈ રી થાય એટલુજ કન્યા હતા

મધરાત થઈ હતી પણ તેપોનિયનની જૂખ અને નિના એકે ઉડી ગયાં હતા
તે ધો બીન મેન્યને દરેક થાલે ફરી વન્યો ઓ વાણીની રીગથી આ ઉત
જઈ અમીથી થાવ મિપાદઓમાં લમ્પદ વધારવા રાગો તેના અત્માની તમાન
શનિઓ આવતી કાન્યા બીરય નવનનાટે જાડા થઈ હતી એ વાો તે
પોના થાકેના ધડાવવા આ લીજુથએડા અને કન્યા નિનાથી જનાનુ અને
જાદમાં ના રી રાડ રી સખત હતી અને તેના દા મધ ઉનેના સિદ્ધઓ પર
મ પ્રજાત્ય હતા તેા માથ ધુ મત પમુ વ નવા રાડુ રુ ઇનુન તાદમાં

નાખવા માટે નેપોલિયને એક અભયમ જેવી યુક્તિ રચી. ચૂંટી કહાડેલા પચાસ સ્વારોને કાદવરાળી જમીનમાં થઇને શત્રુના પાછલા ભાગ તરફ જઈ છૂપાઈ રહેવાની આજ્ઞા આપીને મોકલ્યા. એ દરેકને અકેક રણશિગડુ પણ તેણે આપ્યું હતું.

હવે તેણે શત્રુસૈન્યના તમામ આગલા ભાગ ઉપર પ્રચંડ ધસારો કર્યો. તો- પોના ધગકા સખત થવા લાગ્યા કે તરત પેલા સ્વારો પોતપોતાનાં રણશિંગડાં વગાડીને શત્રુઓ ઉપર તૂટી પડ્યા. આથી આસ્ત્રિયનો એવું સમજ્યા કે નેપોલિ- યનના તમામ ઘોડેસ્વારો સાથે સેનાપતિ મુરા ધસ્યો આવે છે. તેમનામાં ભારે ગભ- રાટ ફેલાયો. તેમની વ્યૂહરચના છિન્ન ભિન્ન થઈ ગઈ અને તેઓ છવ લઇને ચારે તરફ નાસવા લાગ્યા. નાસતા શત્રુની પાછળ ફ્રેન્ચો પણ જોસપૂર્વક દોડ્યા, અને સાંજ પડતા પહેલાં આદિવનિઠ આસ્ત્રિયાના પર્વતો ભણી નાસવા લાગ્યો. આ યુદ્ધમાં તેનાં આશરે ત્રીશહજાર માણસો ધૂળ ચાટતાં થઈ ગયાં હતાં. હવે નેપોલિ- યન વિજયસ્વજન ફરકાવતો, રણવાદ્ય વગડાવતો વેરાના શહેરમાં ફરીથી દાખલ થયો. નગરવાસીઓએ તેને આશ્ચર્ય અને ઉમંગસંહિત વધાવી લીધા. તેના અસા- ધાન્ય ધૌર્ધ અને હૃદયલવચી તેના દુસ્મનો પણ ચકિત થઈ ગયા અને તેના મિત્રોના જોટકોજ તેની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે તેણે છેલ્લા આઠ મહિ- નામાં તેના સૈન્યથી બમણી મોટી ચાર ચાર આસ્ત્રિયન સેનાનો કમચરચાણુ કહાડી નાખ્યો. પાનિસના રિવેક્ટમેને તેણે આ હણછતો હેવાલ લખી મોકલ્યો. તેમાં તેણે પોતાના સ્વભાવ પ્રમણે પોતાને માટે વાળું જોડું લખ્યું હતું; ખરો યશ પોતાના હરહરોજ આપ્યો હતો. તેણે લખ્યું હતું કે “ આર્કોલાની હણઈ કરતા વધારે રક્ષાસ્તીવાળી અને વધારે નગરતનથી હલવામાં આવી હોય એવી હણછ કદિ થઈ જ નથી. મારી પને હવે મરના માડવાજ સરદારો રંગ છે. તેમજુ ગૌર્વ અને તેમની વડોડકિત અપ્રતિમ છે. ”

આટલી તકી જમળી છતાં નેપોલિયને મુશ્કેલીની વિશ્વવાને વિજ્ઞામાનો પત્ર વખવાનો અવકાશ નેજાવો. તે કહે છે કે “ તેના મરણથી તમે તમાગ પ્રિય પતિ વગરના પડ્યા છો અને હું સાચા, દિલોમ્મન મિત્ર વગરનો થયો છું; પણ તેના મરણથી આખા દેશ એક હૃદિમાન અને નિરર મેનપતિની ખાટ પડી છે. એ વખતે એને તમારો નાનકડો મારીઓ સ્થાન કરવા જેવું મારા કાવચ્ચ કામ હોય છે. તમને મરી પ્રધેન છે કે મને નેકાચક લખાવો. ”

હકના મરણ પછી તેણે આજ સોલીથી તરણવડાં વનુમેત્રોમાજ નથી પણ તેની અવધ પો કમુલો જાણ કરે છે. આર્કોલાના કાદવરાળ પ્રદેશમાં તેને મારા મરણ નેજાવેલાં મુદ્દા કોનકલ અને નેપોલિની મરણના સમાચાર મળ્યા હતાં. તેણે તે આજે રાત્રી આસ્ત્રિયાનાં હમરો વરમાયા અનાવ

વિધવાઓ અને નમાપા બાળકાના કરજી વિશાપ નીકળવા લાગ્યા

આવા ભયદર સભેઓમાં નેપોલિયનની દિવાસાના પત્રો લખવાનો ફવી રીતે અવકાશ મળ્યો હતો તે સમજી શકાય નથી જના આકાશના યુદ્ધ પછી તેણે એક દિવાસાપત્ર લખ્યો હતો તેમાં તે લખે છે કે “તે વીર પુરુષની માફક યત્નના સાથે સામી ધાનીએ લડતાં મરજી પામ્યો છે આપુ મોત કોને નહિ મરે ? જમલતા નિંદા, યત્નઓની ઈર્ષ્યા અને મનુષ્યના હૃદયમાં વસતી ઓક પાપમય વૃત્તિઓથી નીપજતા કલેશ સહન કરવાને હું આમરે જીવ્યો હોઈશ એમ કહેનાર માણસો શું જમતામાં ઓછા છે ?” મતાવીત વર્ષે, હરજીવાનીમા, ચારે દિશામાં પોતાનો યજ્ઞ ગવાતો હતો તે વખતે પણ નેપોલિયનના હૃદયમાં ઉદાસીનતાના ધાયા જાણાતી હતી. આસ્તિત્વનો નાનતા હતા અને તેમનો સહાર કરતી દેવ્ય તોપોની જાના તો આજુજ હતી તે વખતે નેપોલિયન પ્રાણીધિક પ્રિયતમ જોસેફાઇનને પત્ર લખવા બેઠો તે પત્ર તેની હમ પ્રમાણે “વાઠ્યોને ઠેકાણે શબ્દો અને નમ્રોને ઠેકાણે અશ્વરો” વાપરીને લખાયો હતો તે પત્ર જોસેફાઇનના હાથમાં પહોંચાડવાને એક સ્વાર પૂર વેગથી થોડો દોડવતો રવાના થઈ ગયો તે પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો—

“માના હૃદયનાં દેવી જોસેફાઇન આખરે હું જીવતો થયો છું મૃત્યુ હરે મારાથી દૂર નાસી ગયું છે અને મારા મન તથા માનના અભિનય હજી તેમને તેજાજ રજા છે હનુની દાર થઈ છે આજકાલમાં મહુઆ પડયુ મારા હાથમાં આવશે. તેમ થતાજ તારો પતિ તને માઠ આશિર્વાદ દેવા અને તેના નિમીષ પ્રેનનાં અનેક પ્રમાણો ખતાવવા તારી પાસે આવી પહોંચશે હું જરા યાકી ગયો છું મને વારવાર યાદ કરજે જો તારો પ્રેમ જરાક પણ કમી કરીશ તો તું મારા તરફ નિપુર અને અન્યાયી થઈ કહેવાઈ. પણ હું નિઃશયપૂર્વક માનુ છું કે જેવો હું તારો પ્રેમવેસો પ્રિયતમ છું તેવીજ તું પણ મારી ચિરકાળપર્યંત સદચરી રહીશ જે હૃદયો પ્રેમ સમાનવૃત્તિ અને અનુકંપાવડે સહજન મરા છે તે મૃત્યુ સિવાય બીજા કલાધી વિપ્લ્વાં પડે નહિ તારી તનીયતના સમાચાર લખજે”

આ અલૌકિક પુરુષમાં એક વિચિત્ર પ્રકારનો વદેમ દદ થઈ ગયો તેવામાં આવે છે તે માનતો કે દુ પ્રારબ્ધને અધીન છું—મને મારા કરતાં વધારે બળવાન ચક્રિત મારા જીવન માર્ગ ઉપર ઘેરી જાય છે તે પોતાની જિંદગીને તુચ્છ માનતો હતો અને મરજીના વિચારથી તેને લેસમાત્ર પણ ભય ઉપજતો નહિ તે પોતેજ કહે છે કે “દુ માના પ્રારબ્ધના હાથમાં પૂતળા જેવો છું મારું પ્રારબ્ધ મોજનાં ધસતી જાય ત્યાં હું ધસજઈ છું મોતની હું જગએ ચિતા છતો નથી. મજીસના આપુખની અવધ આવ ત્યારે તને મારા વચર છૂટકોજ નથી” એકે તન પૂછયુ કે “પ્રારબ્ધચારી હો” તેણે કહ્યું, “હા, મુસલમાનોની માફક હું કિરમને માનુ

છું. પહેલેથીજ મારી આવી માન્યતા છે. ક્રિસ્તમાં જે નિર્માયું હોય તેજ થાય છે.” સાંભળો હું તમને એક દૃષ્ટાંત આપુ દુલોનના ઘેરા વખતે એક સરદાર પોતાની ભતતું ઘણુંજ જતન કરતો હતો. એકવાર અમારી તોપનો ગોળો ફેટલે સુધી પહોંચે છે તે અમે તપાસતા હતા. રખેને શત્રુની તોપનો ગોળો પોતાને વાગી ખેસે તે માટે તે ભીંતને એથે ઉભો રહી નીચો વળાને બોતો હતો. એટલામાંજ એક ગોળો આપ્યો અને તેના ભૂકેભૂકા થઈ ગયા. બે તે નીચો ન વળ્યો હોત અને મારી માફક ટટાર ઉભો રહ્યો હોત તો તેને કશી ઇજા થાત નહિ,” સેન્ટહેલેનામાં તે માંદો પડ્યો ત્યારે ઓ’મીરાએ તેને દવા ખાવાને કહ્યું. નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે ‘જે પ્રારબ્ધમા નિર્માણ થઈ ચૂક્યું છે તે બન્યા વગર રહેનાર નથી. આપણા આયુષ્યના દિવસ પહેલેથીજ મુકર થયેલા છે.” નેપોલિયન આવો સુસ્ત પ્રારબ્ધવાદી હતો છતાં ઉગ્ર પુરુષાથી હતો એ ઘણુંજ વિસ્મયજનક છે x

તેના લગ્ન વખતે તેને બેસેક્રાઇનની છબિવાળું એક મુદર લોકેટ ભેટ મળ્યું હતું. બેસેક્રાઇન તરફ તેનો એટલો તો ગાઢ પ્રેમ હતો કે તે લોકેટને હમેશાં પોતાના હૃદય

x વેદાન્તની વિશાળ દૃષ્ટિને આમા આશ્ચર્ય લાગે તેમ નથી. પૂર્વજન્મના દલ સ્પર્શગેએ અથવા તો વત માન જન્મના બહોળા અથસેવને આવા ઉચ્ચ વિચાર તેનામાં ઉગતી ઉમ્મરમાંજ ઉગાડેલા હોવા બેમ્પ્રએ. નેપોલિયનની દેશહિતરિવતા અને ખીજી ઉચ્ચતા તરફ બેના પણ ઉપર જણાવેલી તેની માન્યતા તેની કક્ષાને અંધ બેસતી છે. દલકી કક્ષાના, પોપટીયા જ્ઞાનવાળા, પાખડી તેમજ એટી આજસુએ પણ આવા સબ્દો બોલે છે અને અતિ ઉચ્ચ દક્ષાવાળાઓ પોતાની ઉડી આધ્યાત્મિક સમજણને લીધે અથવા સ્વપ્રકૃતિને તેમજ બદારના બનાવોને ઉંડી નિરીક્ષણ બુદ્ધિથી નિરખવાની યોગ્યતાને લીધે આ વાતને એક પૂર્ણ સત્ય તરીકે કહે છે. જગતની વ્યવસ્થાપક સત્તાને કેટલો મોટો હાથ દુનિયાના મોટા કામોમાં રહેલો હોય છે. પામર અને વિપ્લવીની કક્ષા ઓળંગીને જીજ્ઞાસુ અથવા જીવનમુક્તની દરાએ પહોંચેલા માણસો જે કાંઈ નિષ્કામ કર્મ, લોકસેવા, પ્રભુભક્તિ, જ્ઞાનાભ્યાસ, લોકસ શ્રદ્ધ કે સ્વભાવસિદ્ધ કાર્યો કરે કરાવે છે તે અન્ય સામાન્ય મનુષ્યો કરતા વિશેષતાવાળા હોવા છતાં પણ સામાન્ય મનુષ્યોના જેટલી જૂથા અલંમનતા તેમનામાં નથીજ હોતી, અને તે નથી હોતી તેથીજ તેવા કાર્યોમાં નિમિત્ત તરીકે યોગ્યતાને તેઓ લાગ્યશાળી બને છે. અને અર્થવાલિમાન ન હોવાથીજ અજિમાનીએ ક્રમ તેમના કામો વધારે મનુષ્ય અને મંદસ્તના હોય છે, છતાં તેઓ તેમા પ્રારબ્ધને અથવા જગદ્યવસ્થાપક સત્તાનોજ ડરનાર કાવનાર કંડી ઉચ્ચ સત્ત્વનું પાત્રન કરે છે અને અલકારીઓ કરતા પણ એ અકર્તાપણમાં તેઓ ઘણું વધારે દિન નથા આનંદ અનુભવે છે.

સંપાદક

ઉપર ધાળ કરતો હતો. મુદ્દમા નમ્ર પ્રાર અધારી માર ને પાનની પ્રિયતાની
 પની પ્રેમભાવે દટિને નિદાળનો હતો એક દિવસ તેણે જિન્દગીના કામ્યુ હતુ
 ' પ્રેમભાવે ત કહી માદિનોર મન વધ કરી કાપે ' કહી કલતની
 નારા અસ્તિત્વો તા પ્રાપ્તિ આન લાંબુ છે ' નારી પ્રેમનો ' નામ ' મમ પ્રા
 બધમાં શુ નિર્માણ થયુ કે તે તો કુ જાણતો નથી. પણ માં ના નમ્ર મો લાવામાં
 નધારે સમયગુપ્તી દુ નાખે તો તે હશે નાથી મદન થશે નહિ. દુનમસદ
 ચરિ ! કુ દાની સાથે તારી પુના કઈ ના , ખમય દુનનાં મારી સાથે
 નહિને વિચરણ કરવા તુ પ્રાર નહ છે જે વિવેક નાત મદ્યમાયી મો નાત કારે
 કહી નુદવામાં આવે તે દિવસ માન ઇવનને અલ આઓ જાણુને "

એક દિવસ તે સોન્ટો કાચ બાળી ગયો. નેપોલિયન તોથી અત્યુત્તમી । ક્ષ
 ચેતવાથી જોતેશર્ધના નમા પ્રા કાવવા માટે એક સ્વાગતે તેણે રો-ને મોડ પારિસ
 મોન્ટો દતો

તેના આવા શુભ જેતા જોતેશર્ધના હૃદયમાં તો માટે પ્રમદ પ્રેમ જાગૃત
 થાય એમાં કશું આ ભવ જેવું છે નહિ જોતેશર્ધન પણ તો વિરે કહે કે કે
 નેપોલિયન અત્યલ નોદર પુરુષ છે "

ક્યસ આર આન્ટિમ કહે છે કે " નેપોલિયનની નારમય નુખા નિનુ વધુન
 કરતુ નવક્ય છે તેના આત્માનુ તે તેના દો અરે નેત્રમાં પ્રતિનિમિત વતુ હતુ "

x વહેત પ્રાદ અતેક્ષી-ર કહે છે કે " નેપોલિયનો કુ જેટનો ચાકતો હતો
 નદો કુ ખીલ મોટો ચાકતો નહિ "

નક આર વિમેજા કહે છે કે ' કુ મારા મમયતા પરાપના નમામ ગત્ય-
 ક્ષતિઓને જોળણુ છુ મા । મજાતિક વલ્લમો અંગે મારો તેમની કાચ પરિચય
 છે એટલુજ નહિ પણ કલિદાસમાં મવદ્ગ થએલ ધણા અમણીઓ સાથે તેમ ।
 ખરમરીના માણુમ તરીકે લાંબા વખતથી રહેતો આ થો છુ તેમની પુના કરવાના
 મને ધણા સા । પ્રમજો પ્રાપ્ત થયા છે, પણ નેપોલિયન સાને તેઓમાના ડોલનો
 પણ રાખામની વડ ગોકે એમ જ નહિ જ્યો આથી વિરદ મન ધરાવતા
 હવ તેઓ ખઈ જતા નેપોલિયન વિરે કાંઈ જાણતા નથી "

જ્યેક હમે છે કે તેનામાં એની મને પ્રકાગની અસાધારણ ચમ્પિતો છે
 કે જેમાની માત્ર એક ચમ્પિતા પ્રમાવથી પણ દરેકોઈ માણુસ ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત
 કરી રહે તે તેના જના । । મર્જિસે નેતા છે ને આખા દેના ગોનારનુ
 નુમન ચતાવે , અને ગત્યના કે દરેક ખાતા ઉપર નજર રાખે છે તેના મોટા
 મોટા પ્રાપ્ત તેના હાથ નીચેના કાનુન જેવા છે આટલુ જતા પણ મોટાં

x રશિયાના કાર જે નેપોલિયનનો એકવાર વિરોધો હતો ૧૭૯૦

મોટાં રાજ્યોને પોતાના હાથમાં રમાડનાર અને આખા જગતનો ધન સંપત્તી પ્રમુખ પોતાની આંગળીના વેટા ઉપર ગણી કહાડનાર આ મહાપુરુષ પોતાના ઘરસંસારની ઝીણામાં ઝીણી બાબતો ઉપર પણ ધ્યાન આપી રાકે છે.

આસ્ટ્રિયાના ચાર ચાર વિશાળ સૈન્યો પગપાણી યુદ્ધ ગયાં તોપણ હજી ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સાથે મલાહ નહિજ કરવી, એવા ત્યાંના શહેનશાહનો અને પ્રધાન મંડળનો જે નિશ્ચય હતો તે હજી હયો ન હતો. નેપોલિયનની સામે મોકલવા માટે પાંચમું લશ્કર ઉભું કરવાની તૈયારીઓ તેમના તરફથી પુનઃ થવા લાગી. આ ઘટનાઓને લીધે ઇટાલિમાં પ્રગળ ક્ષોભ ફેલાયો હતો. ઉમરાવવર્ગ અને રૈયતનાં હૃદય એક બીજાથી વધારેને વધારે વિચુખ્ત બનતાં જતાં હતાં. આસ્ટ્રિયા અને ઈંગ્લેન્ડે વેનિસ, નેપલ્સ વગેરે રાજ્યોને નેપોલિયનની મામે લટવાને અને ઇટાલિમાં ભેરભેર ફેલાતા સ્વતંત્રતાના જીવંત દાળી દેવાને રાજખટપટ કરવામાં કયાશ રાખી નહિ. આથી કરીને આત્મરક્ષણને માટે પ્રજાસત્તાક રાજ્યને માટે ઉત્સુક થએલી ઇટાલિની પ્રજાની પ્રીતિ સંપાદન કરવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બ્યારે આસ્ટ્રિયામાં નવું સૈન્ય ઉભું કરવાની તૈયારી ચાલતી હતી ત્યારે પોપ મહારાજ પણ તેમનું સૈન્ય એકઠું કરતા હતા. એકવાર તો નેપોલિયને તેને ક્ષમા આપી હતી પણ હવે તેણે પોપ મહારાજને સખત ધમકીભરેલા સંદેશો મોકલાવ્યો કે “ રોમને હવે અમારી સાથે યુદ્ધમાજ ઉતરવું છે ત્યારે અમે પણ તૈયાર છીએ. પણ મનુષ્યજાતિ તરફનું મારું કર્તવ્ય વિચારીને એકવાર ફરીથી પોપ મહારાજને કહાપણ વાપરવાની સલાહ આપુ છું. મારું લશ્કર ઘણું સામર્થ્યવાન છે અને જો હું ધારીશ તો પોપની રાજસત્તાનો (ધાર્મિક નહિ) નાશ થયોજ જાણુજો. તે છતાં પણ હજી તેમની સાથે સલાહ કરવા ફ્રાન્સ ઉત્સુક છે. હું સલાહ કરીને આ વિગ્રહનો નિવેરો લાવવા ઘણો ઉત્સુક છું. હવે મને લડાઈનો ભય નથી તેમજ કીર્તિની તુલ્લા નથી ” પણ પોપ મહારાજે આસ્ટ્રિયાના લશ્કરી બળ ઉપર હજી નિર્ભર રહીને આ ધમકીને લેખવી નહિ. એમ કરતાં કરતાં એક મહિનો વીતી ગયો અને આસ્ટ્રિયાનું પાંચમું બળવાન સૈન્ય મટુઆની મઠે ઇટાલિ તરફ ચાલતું થયું. હવે વર્મસરને ગળે પાણી આવી ગયાં હતાં અને તેનાથી વધારે દિવસ ટકી શકાય એમ હતુંજ નહિ.

નેપોલિયનના કહેવાથી જોસેફાઇન તેની સાથે છાવણીમાં આવીને રહી હતી. તેની કાળજી અને પ્રયત્નથી તેની લયડી ગએલી તબીયત પાછી સુધરવા લાગી હતી. એકવાર બેઉ વાર્તાવિનોદ કરતા હતા તે દરમિયાન નેપોલિયને સ્ત્રીજાતિના સ્વાભાવિક મેષો ગણાવ્યા તે માંલણીને જોસેફાઇનથી રહેવાયું નહિ; જેથી બેઉ વચ્ચે પુષ્કળ વાદવિવાદ ચાલ્યો. તેણે પોતાની જાતિનો પક્ષ લઇને પોતાના પતિને ખૂબ હંકાર્યો.

તેની દલીલ સામગ્રી દ્વારા પત્ની તેણી મનુષ્ય, જે દારૂ કરીને છે, વિશે
સુખથી જીવતા ત્યાં જોઈને તારી નારી દેહ પડે જાતી મ આમ પડે કરી
જામ એમ નથી ' ના પ્રત્યક્ષ તેમજ વિચારો અત્યંત ન્યાયી.

ચાચોને નામ કી રીતનું નામ તે વાદ રહે તેણે એક દિવસ નેનાગિયનને
કહ્યું કે " તોમો દુઃખ છે કે તમે જીવનનિવાસ પડ્યાનો થયો ' નેનાગિયન તરતજ
દુઃખ વાક્ય બોલવાની પોતાની દમ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો કે " માત્રી જી તમે મને
અત્યંત પ્રેમ છે " તે વારવાર કહેતા કે " પરિવશ આગળનાગીની નીના નામ
વાગ પુરતી મનોહરિને પરિવશ બનાવે પત્ની એક વચને તેણે કહ્યું
કહ્યું કે " નો જીવન મનથી વિચાર કરવા નવકાલજ થયો નો એ દિવસ
તરફ વળનાથી માણસ ઉપર રવાન તેમજ યમ નાગવી રાખે નવી, માગ
કવનનો માર્ગ મે આમનથીજ વિમાન કરી રાખ્યો છે જનતાના અચરસ જેની
મેહલક ગાંઠિયાગી રમણીએ માત્રી પામે આવે-ઓ અન પત્ની (મિત્ર
ચહરમાં) તેની મુદરીઓએ અમાર નથી-તોપણ તેઓ મને નાન મુદરનું કહેતા
નિશ્ચયમાંથી તવમાન વિચારિત કરી રહે નહિ.

તેણીવિયનના હાથ નીચે આ વખતે અધ્યાત્મ દાવત હતી તોપણ તેની
ખાનગી જિંદગી ઘણીજ સાદી અને ઘણીજ એવી ખર્ચાળ હતી તેના
તામાના ખીન સેનાપતિઓ વિદામર્ગનરમા નવ હન રહેતા હતા ત્યારે તેમનો સેના
ધિપતિ તેણીવિયન પોતાની આથે પાળીજ રક્ષકરથી રહેતો હતો. તેના બોક્ષણ
કામમાંથી ને તે જરા પણ વિચારિત કે વિગત મેગરનો હોય તો તે માત્ર જોમેદાર્ધ
નની સાથે એક દેનાક નિર્ણય આનદમાં પમાર કરીજ મેગરનો લક્ષરો ત્યારે
એક રથાનેથી ખીજે રથો જણુ પડ્યું ત્યારે જોમેદાર્ધન પણ પોતાના પતિની
સાથેને સારેજ જતી, માત્ર લાજો પ્રસંગે તો કોઈ સનામત જગ્યાએ મોક
લવી પડતી

આ વખતે તેણીવિયનનો દેખાવ ઘણીજ નિસ્તેજ મની ગયો હતો તેના માલમાં
ખાન પડ્યા હતા અને રીરમાં માત્ર હા-જા બાકી રવા હતા ફક્ત તેની તેજ
રેડી આખજ તેના હૃદયમાં પાથરી અમાથ લખિની સાથે પુરતી હતી

હવે ૧૮૮૭ ના જન્યુઆરી માસના આરંભ તારીખ આતી પહોંચી હતી સખ્ત
હતી અને હન પવનના સુનચાટ જનમે વાગ હતા પરંતાના સિખર મહેલ બરફથી
દર્શક ગયા હતા અને નદીઓના પ્રવાહમાં મોટાં મોટાં ગચીઆ જોગમધ તણુવા
જતા હતા એવામાં માત્ર તેણીવિયનની ખાનગીમાં એક રસારે મારને ઘોડે આતી
સનાચાગ આપ્યા કે આરિયન નેનાગિયનના મેલનમાં એકકુ થયું છે તેજ પડે
ખીજે સ્વાર મમારાર લાગે કે જનનના લક્ષરનો એક ખીજે વિમાન મહુઆ

તરફ ઝડપપણ ધસી આવે છે. હવે શું કરવું તે અધરો મવાલ થઈ પડ્યો. જો એ બેઉ લશ્કરોને ભેગા થવ જોડેલો વખત મળે અને મંદુઆમા રહેલું સૈન્ય તેના ઉપર ખીચી બાલુએથી હરો કરે, તો તેના સૈન્યમાંથી એક પણ માણસ ભાગ્યેજ જીવતો ફાંચ જવા પામે એવી સ્થિતિ આવી પડે. જો તે રિવોલીવાળા સૈન્ય ઉપર હુમલો કરવા જાય તો પેલું સૈન્ય મંદુઆ પહોંચી જાય અને તેથી કરીને તે શહેરને કબજે કરવાનો બધો પરિશ્રમ ધૂળધાણી જાય; પરંતુ શું કરવું તેનો વિચાર કરવામાં નેપોલિયને એક મિનિટ પણ યુમાવી નહિ. તેને માટે માત્ર એકજ માર્ગ હતો. આસ્ટ્રિયનો કહેતા કે “ ટ્રેન્ચો કુચ કરતા નથી પણ ઉઠે છે.” વાવાઝોડાની ત્વરાથી તે પોતાના ત્રીસ હજાર માણસો સાથે દોડ્યો અને નહિ માની શકાય તેટલા વખતમાં તે યાનુના છાવણી પાસે આવેલા, ખરકથી ટંકાયલા પર્વતોના શિખરો ઉપર જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં રહીને તેણે જોયું તો યાનુની છાવણી માર્શલના માઈલ મુઠી પથરાઈ ગઈ હતી. તેણે તીક્ષ્ણ નજરથી ગણતરી કરી લીધી કે તેમની સંખ્યા ૫૦ હજારની હોવી જોઈએ. વળી તેણે ખીચી પણ જોઈ લીધું કે તેમની તોપો હજી આવી પહોંચી નથી, તેથી તેણે વગર વિલંબે હુમલો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મતારના ચાર વાગે નેપોલિયનની તોપોના ધડકાથી આસ્ટ્રિયન ત્રસ્કર ઉંઘમાંથી જેઠાડળું ગળી ઉઠ્યું. આહા ! રિવોલીનો રણસગ્રામ ! આખો દિવસ બેઠે પડે લાંકર કનક ચલાવી, કોઈ વાર ટ્રેન્ચો હરતા તો કોઈ વાર આસ્ટ્રિયનો હરતા. જય અને પરાજયનો ભરતો ઓટ નેપોલિયન પોતાના સ્વભાવમિદ્ધ શાંત, ક્ષોભરહિત દિનથી જોતો હતો. પણ આખરે આ હુકમાં તેનું શુદ્ધિબળ ફાંચું અને રાત પડતાં યાનુનો અગ્નિસ્થિતપણે ચારે દિશાએ નાખતા જણાયા. ટ્રેન્ચોની તોપોએ તેમનો કમ્પાર્સ સુ બગી નાખ્યો અને માઈલના માઈલ મુઠી આખા મેદાન ઉપર તેમનાં મુઠા રડતાં થઈ ગયાં. નેપોલિયન કહે છે કે “ આસ્ટ્રિયનોની વ્યૂહરચના શ્રેષ્ઠ હોયતી હતી પણ તેમનો પરાજય થવાનું કારણ એજ હતું કે તેમને મિનિટ નિર્ણયના સંકુલમાં કરતાં આપડો નહિ.”

આ હુકમાં નેપોલિયનના ત્રણ વેણ ફણાયા અને ત્રણવાર તે ખરતો ખરતો ખસ્યો; તોપોનું તેણે પોતાના જાનની દરકાર કરી નહિ. જયકરમાં જયકર વચ્ચેના રત્નને ના જોડાઓના વચ્ચે ઉડા રહીને તે પોતાના યોદ્ધાઓને નેપોલિયનના મોઢાં એકવાર તે તેનું સૈન્ય યાનુએથી ચારે દિશાએ ઘેરાઈ ગયું. હવે યાનુના સ્વભાવથી કારણે જેમને નાનકડો પણ માર્ગ રહ્યો નહિ. આજ રાત્રિને તેને તેણે જાણવડિદ્ધ મનમનગણા હાથ આવી તેણે તરતજ સુલેહનો મોકલ કરવા યાનુને મેળાવ્યો. તેમણે હકે તેમ પતાવી દીધું અને તેને કહેવાનું કે તેને કમ્પાર્સ તરિકા આપવાનું હતું; મોકલ છે તેને અને આપડી

વન્ને અડધો કનાક પાતળીત થવાની જરૂર છે, માટે તેટલો વખત પુર વોભાવતુ જોઈએ આરિવન્નિ આ જાળમાં મપડાયો તોપ ૥ ધકકા બધ થવા અને થોદાએ બુઝને ટેકો લઇને થાક ખાતા હુલા જેપોલિયનને સેનાપતિ 'જુલો' શત્રુની હાવણીમાં ગયો અને શત્રુ કમલ ગમે નહિ એવી સરતો બતાવીને રકઝક ડગવામાં અડધો કનાક કહાડી નાખ્યો તેપોલિયનને તે રંગાન પોતાના 'નિયને' ત્રી આદૃતિમાં ગોળી દીધુ અને પછી જે સગ્રામ શરૂ થયો તેમાં આરિદ્રયનોથી ટકાયુ નહિ અને તેઓ ગુણેન છોડી નામવા લાગ્યા

શત્રુમાં નામ ત્યાર પછીતો રણેનનો દેખાવ અત્યંત બચાનક થઈ પડયો પાનદગ, યોડેસ્વાર, તોપો, સામાનના ગાડા બધાનો ગોટાગા થઇ ગયો સાંઝ રસ્તામાં પાસવાનો માથે ગલો નહિ, અને પાછળથી ફેન્ચોની તોપોના ગોળા આની આવીને માણસોના ટોળામાં મોટા મોટા ખડકોગ પાડ્યા લાગ્યા જાણે કાંઈ વચાળા-નુખી ફાટ્યો હોય અને તેના મુખમાંથી પત્થર અને અગારા ચારે તરફ ઉડે તેમ આરિદ્રયનોના શરીરના દૂકા ચારે તરફ ઉડ્યા લાગ્યા. ચારે દિશાએ પ્રનય થઈ રહ્યો

તોપણ હજી નેપોલિયનને આરામ નેવાનો વખત ન હતો વીમ હજાર આરિદ્ર-યનો મહુઆ તરફ દોડ્યા હતા તેમની પાસે અનાજ અને યુદ્ધસામગ્રીનો પુરૂકળ લગત હતો જે તેઓ મહુઆમાં દાખલ થવા પાને તો તેની બધી મહેનત બ માંડ બપ એ નક્કી હતુ તેણે મર્ષ રાતે આખી રાત ઝડપથી કુચ વરી હતી, અને આખો દિવસ લગભગ યુદ્ધ કપું હતુ તેથી તેણે પોતાના યાદેવા મૈન્યને થોડાક કલાકનો આનામ લેવા દીધો પણ પોતે એક પગ નાગનો પડુ આરામ લીધો નહિ હજી તેના 'નિયને' માથે લથલુ વાળી ઝડપમતુ હતુ તેવામાં ચિંતા એટલી બધી તીવ્ર હતી કે જ્યારે બધા ઉધવા પડ્યા હતા ત્યારે પોતે ઉઝા નિચારમાં નિમગ્ન પડ્યો આઠા માગેનો હતો

મધ્ય રાત પછી તરુનજ નેપો ઉપડયા અને જાગીની આખી રાત અને પછીતો આખો દિવસ દુઃખજન કરવા માગ પડેલા મહુઆની નજીક આવો લાગ્યો મહુ આની દિવાનો ઉપથી ફૂટતી તાપોના ધડામ તેમણે દરથી માનયા નેપોલિયનના સના નાનકડા 'નિય' ઉપર જેઉ ખાલુએવી દુમનો થઇ ચૂકેલા રતો. જેપોલિયનને ત્યાં આવના એટલે કડાકતો વિલબ થયો હોય તો આરિ વનો મહુઆમાં દાખલ થઇ જાત પણ વિચળીની ત્રવથી તે બના પડેલો-વે વગેરે બનાવ અપાટની માને પાસાં ઉડી ગયે તેન નાલીમવા ને નેપોએ વિનમ્રતાથી આરિ સેનો ઉઘવી દીધા અને વર્મસને પાપ મિ નમા જાઇ જવુ પડુ આ અમાલ આરિ થાતા પંચમાં હા રની મિતે દાલમ જ્યાં થઇ ગઇ અને લકડનુ નવનવક વાદગ જે ન તો બન પાલ પેરાધુ હતુ અને નેપોલિયન નજીક નિમગ્ન થીવરી નાખ્યુ

ફ્રેન્ચો હવે મિત્ર હરીફ થઇને મંદુઆની સામે ઉભા રહ્યા. આવી ક્ષતેહના સમાચાર સાંકળીને જગત આશ્ચર્યમુગ્ધ થઇ ગયું; અને હજી પણ યુદ્ધકળાના નિપુણ સેનાપતિઓ કહે છે કે આવાં ઝળકતાં પરાક્રમ નેપોલિયન સિવાય બીજા કોઇ પણ વીર પુરુષે કર્યા હોય એવું આખા જગતનાં યુદ્ધોની તવા રખ બોતાં માલૂમ પડતું નથી.

હવે નાઇલાગે વર્મસરને નેપોલિયનને શરણે અવવાની જરૂર પડી. તેણે પોતાના એક દૂતને ફ્રેન્ચોની છાવણીમાં મોકલ્યો. નેપોલિયને ક્યા અને ઉનારતાભરેલી સરતે મત્તાદ કરવાનું વચન આપ્યું અને જુદા સેનાપતિ વર્મસરના મનમાં ઓછું ન આવે અને તેના દરજ્જાને હક્કું ન લાગે તે માટે ૨૦૦ સ્વાર, ૫૦૦ પાયદળ અને છ તોપો માથે જવાની રજા આપી, અને કહ્યું કે તે આજે મંદુઆ છોડે કે મહિના પછી છોડે પણ આના કરતાં વધારે કઠોર અથવા વધારે ઉદાર સરતો હું કરનાર નથી. વર્મસરે પોતે આવી ઉદાર સરતોની વજી રાખી ન હતી તેથી તે નેપોલિયનનો ઉદારતા દોષને વ્યક્તિ થઈ ગયો અને નેપોલિયનને ઝેર દહને મારી નાખવા માટે પોપ મહારાજે જે કાવતું રચ્યું હતું તે સંપન્ન થી તેને ચેતવણી આપીને તેણે આ ઉપક્રમનો ગદ્ગદ વાળ્યો.

બીજેજ દહાડે સવારમાં મંદુઆનો કિલ્લો નેપોલિયનને સ્વાધીન કરી દેવામાં આવ્યો; અને આસ્ત્રિયન સેનાપતિ કિલ્લામાંથી બહાર નીકળ્યો. ઘણા સમયના બૂખ-મરને લીધે દુર્બળ થએલા આસ્ત્રિયનો શરમતે લીધે નીચું માથું કરીને ફ્રેન્ચ સેનાપતિના પગ અગળ પોતાનાં હથિયાર મૂકતા ગયા પણ આ વખતે નેપોલિયન પોતે ત્યાં ન હતો. વર્મસરની તત્કાર લેવાનો તેનો હક્ક હતો. પણ પોતાના દુશ્મનોની નાનાશી લેખી એ તેના ઉદાર દિલને પસંદ ન હતું. આસ્ત્રિયનોએ તેની સુધે અનેક રીતે ચતુરતા બતાવ્યું હતું તોપણ તેમની દુર્લસા એવા હાજર રહેવાં એ તેને થઈ હતું હજી ગાળતું હતું, અને તે ઉપરાંત વોટ્ક વર્મસરને મરત્ર નમાવીને પોતાની તત્કાર મરુત દાખમાં મૂકી પડે અને તેમ કરતા તેના ઉદારને જે દુખ મળે તે એવું એ તે. તેમની પાસે તેવું જ ન હતું. એ મરત્ર તે પોતે ત્યાંથી દૂર નહોતો રહે હતો. આથી આગળ ઉદારતાના લીધે નેપોલિયનના શત્રુઓ પણ તેને તેમની આંખમાં સાંભળે.

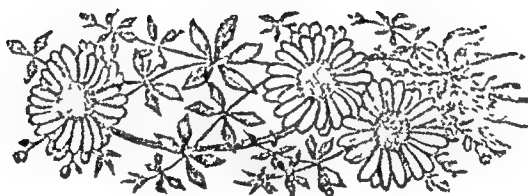
હજી તેણે આસ્ત્રિયનો પાદચર્ય અને સાથે સુકેદ કરના નગર હતો. નેપોલિયને તેના પાંચ પાંચ મૈત્રીને ઘણું કહારી નાખ્યો, મંદુઆનો અનેક કિલ્લો પડે ત્યાં એ આના વડાના કાનમાં ત્રિરેખી ધમકા ઉડાવી; તેણે તે દુશ્મનોને જુદા કરવામાં તેણે મદદ કરી હતી. હજી પણ કાનમાં ઉડેલા મરત્ર ને એણે નહોતો તે દુશ્મનો નહોતો તેણે કહ્યું હતો.

નેપોલિયનને દિનિજીય કરવો ન હતો તેમ યરાનો પણ રૂપદા ન હતી. ક્રાન્સના પ્રમસતાક રાજ્યનો વિનાશ કરવાને તત્પર થએલા મૂરોપના રાજ્યોના આક્રમણમાંથી પોતાના દેરાણુ રક્ષણ કરવાનો જ માત્ર તેનો ઉદ્દેશ હતો, પરંતુ યનુરાજ્યોનો મર્વ ચૂર્ણ થયા સિવાય તેઓ ક્રાન્સના નવા રાજ્યમધારણને કબૂલ કરી તેની સાથે સલાહ કરે એ આશાજી વ્યર્થ હતી નેપોલિયનની જ્યારે પૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે આસ્ત્રિયાનો પાઠ્યાલ કેન્દ્રો તરફનું પોતાનું વેર ઓછું કરતો નથી ત્યારે તેણે દૃઢ મક્કપ કર્યો કે હવે તો આપણેજ આસ્ત્રિયા ઉપર ચડાઈ કરવી અને વિથેના સર કરીને ત્યાંના રાજમહેલમાજ અર્ધિજ આસ્ત્રિયન નૃપતિ ક્રાન્સ સાથે સલાહ કરવાની ફરજ પાડવી આ સમામના આરભમાં નેપોલિયને આવું બનવાની વધી રાખી ન હતી પણ સંજોગોએ અથવા તો તેના કહેવા પ્રમાણે કિસ્મતે તેને માટે આ માર્ગ ખુલ્લો કર્યો

પરંતુ પોપ મહા ૧૭ે ગણુ યાળીત હબર માણસોનું સૈન્ય એકઠું કર્યું હતું અને નેપોલિયન આસ્ત્રિયા તરફ કુચ કરે તો તેના સૈન્યના પાછાના ભાગ ઉપર આક્રમણ કરવાની તક ભેગા કરતો હતો તેથી નેપોલિયન પ્રથમ તેના તરફજ વળ્યો પોપની વૈયતને નહોદનામાદાત તેણે જણાવી દીધું કે અમે તમારા ધર્મને જરા પણ અપમાન પહોંચાડીશું નહિ અમારા એક હાથમાં તવવાર છે પણ ખીજા હાથમાં નુવેલનું ચિન્હ ચોસિવ ઝાંઝી રાખ્યા છે નેપોલિયન માન આક હબર માણસો સાથે પોપના રાજ્યમાં તખલ થયો પોપનું સૈન્ય તેની સામે ટકી રાક્યું નહિ નેપોલિયન જે તહેરમા ગયો ત્યાંના ધર્મગુરુઓ તરફ તેણે એવી દયાળુ વર્તણૂક અપાવી કે તમામ વૈયત તેો ચલાવા નાખી ક્રાન્સના પણ ધણા ધર્મગુરુઓ નાસીને અહિ આવ્યા હતા અને જૂએ મરતા હતા તેમના નિર્વાહ માટે પણ તેણે બચરયા કરી પોપ તેને ઘરણે આવ્યો અને નેપોલિયને પોતાની ઉપરી સરકારની મરજી વિરૂદ્ધ પોપ સાથે નુવેલ કરી તે જ્યારે દારલા યનુ સાથે સલાહ કરતો ત્યારે માત્ર એટલીજ છ ત કરતો કે તમારે બમારા પ્રમસતાક રાજ્યને ઉપન કરવો નહિ બ્યારી ઉતાર દારતો બેને પોપ પોતે પણ વ્યક્તિ ધર્મ નયો નેઓ રોમન કેથોલિક ખ્રિસ્તી ન હતા તેમની સામે પોપ મહારાજ ધણુ જ કોર શપ્તાઓ અને ચિઘ્ના ઉપયોગ કરતા હતા નેપોલિયને તે રા કરવાની પ્રાયના કરી તેણે પોપ સાથે ધર્મીજ માનભરેલી વળણુક રાખી હતી અને સલાહની ચરતો ખર્ના પણ ધણીજ ઉદ તા બતાવી હતી તોપણુ તેના નામને કનહિ કરવાને તેના યનુઓએ ધણીજ બદનહી ભરેલી ખનિઝાઓ ઉપાવીને આખા યરાપમા ફલાવી દીધી યરાપની કેથોલિક પ્રાંતો તેની માને ઉ કરવાના હેતુથી એમાં એવું લખણુ ન દ કર્યું હતું કે તેણે પૂજ્ય પાપ અતારજના સંક વામ પકડીને તેમને આખા જોગમાં આન તેમ

ધસડ્યા હતા. એવું એક લખાણ નેપોલિયનના વાંચવામાં આવ્યું હતું. તેમાં તેને મહાપાતકી વ્યભિચારી, લોહીનો તરસો રાક્ષસ જેવો ચીતર્યો હતો. એ વાચીને તે પુષ્કળ હસ્યો; તે ઉપરથી એક માણસને ઘણી નવાઈ લાગી તેને તેણે જવાબ આપ્યો કે -

“ આપણા સાચા દોષ કાંઈ પ્રકટ કરે તોજ આપણને રીસ ચડે. આખું જગત જાણે છે કે * વિષયવાસના તરફ કુદરતીરીતે મારૂ વલણ છેજ નહિ, અને વળી હું એટલો કામકાજમાં ગૂંથાયેલો રહું છું કે એવા દુર્ગુણનો વિચાર કરવા જેટલી મને ધુરસદ પણ નથી; તોપણ આ લખાણમાં જે વાતો લખી છે તેને સાચી માનનારા લોકો દુનિયામાં નથી એમ નથી. પણ આપણે કરીએ શું ? કાંઈના મગજમાં એવોજ તરંગ આવે કે મારે આજે શરીરે વાળ ઉગ્યા અને હાથે પગે વડના જેવા નખ ઉગ્યા અને એવી વાત તે છપાવે તો તેને પણ સાચી માનનારા લોકો નીકળી આવે પણ તેમાં આપણે કરીએ શું ? એવી બાબતોનો પ્રતિકાર થઈ શકેજ નહિ. ”

* ને વ્યાખ્યારી હતો અને તેની ઇલાજીમા સંખ્યાબંધ સુદરીઓ રાખતો હતો એવો મિથ્યા આરોપ તેના ઉપર મૂકવાનાં આવ્યો હતો. ભાગ ૬૦

પ્રકરણ ૧૦ મુ

આરિદ્ય ઉપર ચકાઈ અને મધિ ૧૭૬૭

હુઆ પ્રાચીન સમયના જમીનપ્રવાત મંદિર વર્તિની જન્મ-
જમિ હતી પણ પૈકાના નંદાં ચકાં દેવ નો વિદ્ય સામ
ગામ મલક ચકે રી છટાનિની પ્રગતને તેમ / તેમના ઉપર
ગભ્ય કે નાર આરિદ્યનોને ચા મહાન કવિનુ વિરમરણ ચક
નયુ હતુ અને ચહે-માં તેને માટે એક પણ રમારકચિન્દ
ઉતુ કરનામાં આચું ન હતું નેપાનિયનો રણસમામ
તાં તુલેદના સમયમા ખીલી નીકળતી કળાને માટે ધાડ

માન હતુ તેથી આ પુદના બવાનક કોનાદન આ ઉપાધિઓ છતાં, તેનો વિદ્ય
કન્વાની બાહુ આ તરફ ગોળાયતી છતાં તેણે વર્તિની ચાગીરી જાગીરી રાખવાને
એક બચ્ચાં અને ચણાવવાની અને તે કનિવરના માનમાં એક જાહેર ઉત્સવ પગાવવાની
ચોજના કરી તેમ કરવાનો તેનો જેનુ એકનોજ હતો કે નિમરવ ચકે રી છટાનિયન
જગ પોતાના પ્રતાપી પૂર્વજેનુ અવુકરણ કરવા ગ્રેરાય તેણે જે જે દેશ જીત્યા
ત્યાના સાહિબની સલાની, વ્યાપારની અને ઈશોગની ખીલના પાંખો
તામરતાબ ઉપાધો લીધા હતા એવાં જરીને નેપોલિયન દેશ જીતનાજગ
નહિ પણ જીતાયના દેશો સંધ્યાખુ સાધનાં દિગ્ગંતો હતા

પછી તેણે વિચેના ઉપર ચકાઈ કરવાની તૈયારી કરવા માંડી આ કાર્ય કાષ
જેનુ તેનુ નેપા આરિદ્યા રી કલ વરતી એ કયોડ માણ્યોની હતી અને તેની
ચા માન પચામ દગર માણ્યોનુ મેન્ય હતુ વળી આરિદ્યન પ્રગ લાગયક,
પાકની અને પ્રતિષ્ઠિ હતી વિચેના ચહેના રણસુ માટે અનેક કિ નો બાધવામાં
આવેો હતો નાના રમ ચકા અનેક રાગઓએ પચિત્રમ લઈને તો એવો મગ
મન મનાવ્યા હતા જાણી મેરિયા થે માએ જળનાન પુર્કમેનાને પણ તેની દિના
આગમથી નામેજા સાચ પાળી હતી

૧૮૧૭ મિષાઇઓની ફાજને નેપોનિયો છટાજિના મદોખસ્ત માટે રહેવા

આર્યઝ્યુક આર્સ એમ સમજ્યો કે નેપોલિયનનું સૈન્ય થોડો વખત આરામ લીધા પછી નદી ઝોળંગવાની તૈયારી કરશે. તેથી તેણે પણ પોતાના લશ્કરને આઠ પીને તાજ નવાની રજા આપી. આથી કરીને આસ્ટ્રિયન સૈન્ય વ્યૂહરચનાનો ભંગ કરીને નદીથી થોડે દૂર આવેલી પોતાની છાવણીમાં ગયું. થોડીજ વારમાં નેપોલિયનની રજા તુરીનો અવાજ સંભળાયો. ફ્રેન્ચ લશ્કરને તો આજા મળતાંની સાથેજ ઝટપટ તૈયાર થવાનો અભ્યાસ પડી ગયો હતો. તેઓ એક ક્ષણવારમાં હથિયાર લઇને હારખંધ નદીમાં દૂદી પડ્યા અને આસ્ટ્રિયન સેના સાવધાન થાય ત્યાર પહેલાં તો અડધી નદી ઝોળગી ગયા. હવે તેમને કિનારા ઉપર પગ મૂકતા અટકાવવાનું કામ આસ્ટ્રિયનોનું હતું. જે ઉપસ વચ્ચે થોર સંગ્રામ શરૂ થયો. પરિણામે નેપોલિયન જીત્યો અને તેનું સૈન્ય સામે કિનારે જઈ પહોંચ્યું. આસ્ટ્રિયનો ગભરાટમાં પડી ગયા અને અવ્યવસ્થિતપણે ચારે દિશાએ નાસવા લાગ્યા. તેમનામાંના હમરો ચોદાનાં ગમ નદીકાંઠે રજળતાં થઈ ગયા. નેપોલિયને તેમની પૂઠ લીધી. રસ્તામાં જ્યાં જ્યાં કિલ્લો આવે અથવા પર્વતની સાંકડી નાળ કે નદી આવે ત્યાં ત્યાં તેઓ નેપોલિયનના સૈન્યને અટકાવવાનો મહાભારત યત્ન કરતા પણ દરેક સંગ્રામમાં પરાજય પામીને તથા અનેક ચોદાઓનું બલિદાન આપીને દિવસે દિવસે ક્ષીણ થતા તેઓ પાછા અને પાછાજ હડતા ગયા. આમ છતાં નેપોલિયન રાક્ષસી ઝડપથી તેમને પકડી કહાડતો અને તેમના ઘળે નારાકારક ગોળાઓના મારથી જિન્નજિન્ન કરી નાખતો. એમ કરતાં કરતાં તેઓ પર્વતની તળેટીસુધી આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી પાછા હડીને તેઓ સીધી ટેકરીઓ ઉપર ચડ્યા. આખરે જે ઉ સૈન્ય સનાતનકાળથી બરફ વડે ઢંકાયેલા આદેસ પર્વતનાં શિખર ઉપર એકાં થયાં. આ ઠેકાણે નાસતી આસ્ટ્રિયન સેના હિંમત પકડીને દુર્મનો સામે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થઇને ઉભી રહી. આ સ્થાન તેમને માટે અનુકૂળ હતું આસપાસ ત્રણે દૂર સુધી બરફથી ઢંકાયેલા પર્વતનો પ્રદેશ ફેલાયેલો હતો અને તેના સીધા લપસણા ટેકરાઓ ઉપર ફ્રેન્ચ સ્વાગતી ચડાય એવું નહોતું. અહિં આસ્ટ્રિયનોએ મોરચો નાખ્યો અને જીવપર આવીને એક છંદો યત્ન કરવાને તૈયાર થઇને ઉભા તેમની પાછળની બાલુએ બરફથી જાણસી, દિવાલ જેવી માંધી અને ધારવાળા ખડકવાળી પર્વતની બાલુઓ દતી અને એવા વિકટ રસ્તા ઉપર યઇને ગુસ્તી નોપોના માર આગળ નાસવાનું અસંભવ હતું. તેથી જીવનું કે મરનું એવો નિર્ણય કરીને તેઓ હવે લડવાને તૈયાર થયા. ટારવિમ પર્વતનાં શિખર ઉપર આ બવાનં મંગ્રામનું છેવટ આવવાનું હતું. આવા દમ્પ સુધેને માટે આ સ્થાન પણ ગોખાજ હતું. ઉપર સ્વચ્છ અને હિમથી ભરપૂર થએલું આશય હતું, કંઈ પવનનાં સુન્દર વાતા હતા, અને જેકે પસનાં ચોદાઓ એક બીજા ઉપર દેતોની માફક દૂદી પડતા હતા. નોપોની ગર્જના વાદળોથી પણ વધારે ઉવાછએ સંભ-

જાણી જાણી જોતજોતામાં જરૂરી દકાવણા પર્વતનાં સિખર મનુષ્યરૂપથી રચાઈ ગયાં. મરી મએલા અને મરવા પડેલા સિપાઈઓના હમના હમ જામી ગયા અને જરૂરમાં લાંબા વખતસુધી સચવાઈને મનુષ્યની જાતજાત પ્રત્યેની નિર્દયતાની સામીતી આપતા થયા આર્મીકેન્ડી આર્સે પાછાં દકવા માંડ્યું પણ કેન્ડે તેના નામતા એન્ડે વિમેરતા, તેમના ઉપર યોજાઓના વરસાદ વરસાવતા તથા હનરો મજુના બગ્ગનાં મંડીયાં મગજવીને એકીબખતે મેકડા માથુસોના કમ્પરલાયુ કહાડતા તેમની પાછળ દોડવાજ નવા ડિન્નલિન્ન ચએલી આસ્તિત્વન સેના હવે નીચની ખીણોમાં આવી પહોંચી, અને આસ્તિત્વની હદમાં ઘખલ થઈ હવે જૂહી ભાયા, જૂના રીત-રિવાજ અને જૂના પ્રમાણ હરતના દેખાવ કે યોની નજરે પડ્યા હશે ઇરાદિ થયે દૂર પાછા રહી ગયો હતો અને તેઓ આસ્તિત્વની રાજધાની વિષેના તરફ ઝડપથી દોડ્યા જતા હતા.

નેપોલિયન હવે તે પહેરની છેક પાને આવી પહોંચ્યો. હજી પણ કોઈ રીતે સલાહ થાય તો સાઈ એનુ તે અન જરૂરી ઇચ્છતો હતો. તેથી તે વિજીપી થયો હતો, અને આસ્તિત્વન સેનાને ધાસની મારફત હિન્દી મૂકેલા ચલો આવેલો હતો. તોપણ તેણે આસ્તિત્વન રાજકુમાર આર્સને મુલેહનુ કહેલું યોદ્ધાઓ તેને એક પત લખ્યો કે - "મનાધિતિ ! યરરીર પુરમે પુદ કરતા હા. છે તે વખતે પણ અત ક જુધી તો મુને નજ ચલાય છે આ લખાઈ છે ૭ વર્ષ થયાં નથી આથી ! આપણે જાણીએજોની પૂતી તત્ત નથી કરી ! આપણે મનુષ્યજાતિને પૂર્ણ કદ નથી આપ્યું ! હવે તો આ પુકનો અત અવરોજ જોઈએ. કાન્ડા પ્રમમતાક રાજ્ય તમે જે જે તજમે લયા મેદાન પડ્યા તતા તેમણે બધાએ તથવાર આન કરી છે અને એકડુ આસ્તિત્વના જાણી રહ્યું છે x x x x આ પુકનુ તમે તે રિન્જી મ આરે તે પણ એન્ડુ તો રપજી છે કે જેકે પડનાં હનરો મજુનોના પ્રાણુ જોઈ આપણે હવે એ પુકનો નિવેડા લાવવો જોઈએ. કાન્ડુ કે પ્રતિમાતમે. અત અવ છે ત્યારે પુકનો પણ અત હોગે જોઈએ આપ તેનાપતિ ડે અને પાદલા હના બધુ છે ! જે નીચ નરતિથી રાજ્યનું મરીએ અને ખીન્ડા અમદા. પ્રે. ૫ છે તેની આપને અજર થઈ ન જોઈએ. મનુષ્યજાતિ ઉપર ઉપકર કરવાની આપને ઈન્ડ નથી ! અસ્તિત્વન પુણુ કરવાની આપ હમ્ડા રાખતા નથી ! આપ આપજાથી સ્વેસનુ પણ નિજ કરી દોઃ એનુ નહીં કહેવુ નથી પણ તેમકરવા જતાં આપના રહેને રા એવી દનિ કહે ! ને નાતાપૂર્વક સલાહ મટે પ્રથમના કરવાની પદેશ કરી છે તેને પરિણામે બાક એજા મજુતમે પ્રાણુ મચવા પામ્યું તો પુકનું નિજ્ય મેજબથી પ્રમ થવા રિન્ડામવ વસક નાં અને તેથી વધારે નો ર હિન્ડ થશે."

આવી ઉદારતાભરેલી માગણીનો રાજકુમાર આસે' નીચે મુજબ જવાબ આપ્યો:—
 “મને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે તેમાં યુદ્ધનો અત લાવવાની તેમજ યુદ્ધનાં કારણોની પરીક્ષા લેવાની સત્તાનો સમાવેશ થતો નથી. આ કાર્ય મારા અધિકારની બહારનું છે. તેથી કરીને હું આપની સાથે સલાહનો કોઈ પણ જાતનો કાલકાર કરી શકતો નથી”

જીતની અણી પર આવેલા નેપોલિયને સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી; પરંતુ આસ્ત્રિયનો યુદ્ધ કરતાં પ્રજાસત્તાક લોકસ્વાતંત્ર્ય તરફ વિશેષ તિરસ્કાર હોવાથી તેણે સલાહ કંવાની ચોકખી ના પાડી તરતજ નેપોલિયનની તોપોની ગર્જના શરૂ થઈ અને ટેકરીઓ અને ખીણો ઉપર થઈને શત્રુ સૈન્યને પોતાની આગળ ને આગળ ધકેલતો અપ્રતિહત ગતિથી તે વિયેના તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં જ્યાં જ્યાં નદી આવતી, જ્યાં જ્યાં પર્વતની માકડી નાળ આવતી, જ્યાં જ્યાં કિલ્લેબંદી નગર આવતું ત્યાં ત્યાં આસ્ત્રિયનો ઉભા રહેતા; પણ ખૂનખાર યુદ્ધ કર્યા પછી છેવટે તેમને નાસવું પડતું અને તેઓમાના હજારો માણસો ઘાસની માફક કપાઈ જઈ ફ્રેન્ચ સ્વારોના દોડતા ઘોડાઓની ખરીઓ નીચે હુંફેઈ મરતા. એમ કરતાં કરતાં ન્યુમાર્ટ નામની સાંકડી પર્વતની નાળ આવી અહિં પણ આસ્ત્રિયનો થંબ્યા અહિં પણ મનુષ્યરક્તની નદી વહેવા લાગી અને હજારો યોદ્ધાઓનો સહાર થયો. નેપોલિયનને રોકવાનો પ્રયત્ન મિથ્યા ગયો. આસ્ત્રિયાની ફ્રેન્ચેનો માર મહન થયો નહિ. તેઓ પાછા હડીને સાંકડી નાળમાં જઈ ગયા. ગભરાટને લીધે અગ્નિચક્રપાણે નામતાં હજારો માણસો, અનાજ અને તોપોનાં ગોળાં, તથા નામતા ઘોડેસ્વારો અને પાયદળને લીધે તે માકડો રસ્તો ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો અને જવાનો માર્ગ રહ્યો નહિ. ફ્રેન્ચોની તોપોના ગોળાંએ શત્રુદળને વીધી વીધીને માર્ગ ખુલ્લો કર્યો અને તેમના સ્વારોએ હજારો આસ્ત્રિયનાને બકરાની માફક કાપી નાખ્યા. એ નાળ ઘણીજ લાંબી હતી. આખે રસ્તે જયકર કાપાકાપી ચાલી અને ફ્રેન્ચો આસ્ત્રિયનોને સડા પાંદડાની માફક પોતાની આગળ ધકેલતા દ્યુબેન શહેર પાસે આવી પહેલા શહેરની આસપાસ આવેલી ઉચી ટેકરીઓ ઉપરથી દુરખિનવડે વિયેના નગરના મિનરા અને મકાનોનાં શિખર જોઈ શકનાં હતાં. અહિં એક દિવસ વિશ્રાંતિ લઈને ફ્રેન્ચો પુનઃ આગળ ચાલ્યા. આસે' વિયેનાના અમેદ કિલ્લા તરફ પોતાના સૈન્યના અરશેષ સાથે નાડો. હવે વિયેના નગરમાં મરબગાટ મચી રહ્યો. રાજા, ઉમરાવો અને શ્રામંતો રિજારી દૂતરાનો જયથી નાસતા હરણુની માફક હંગરિનાં ગંગતોમે આશ્રય લેવા નાસવા લાગ્યા. રાજધાનીની દેશતને અને જયભીત થયેલા લોકોને લઈ જવાને પ્રાન્યુબ નદીમાં હજારો નૌનઓ દોડદોડ કરવા લાગી. આસ્ત્રિયાની ગજગજ મેરી લુહસી જે તે વખતે મત્ર છ વર્ષની હતી તે પણ તેના જીવિધ્યના ભનાં નેપોલિયનના ઇર્થે

નદરી જનને નજરકુદુપમાનો એક હતો. સુખાન્તના તમામ મેળ રૂંદે રાજધાનીનું
 રક્ષણ કરવા માટે એકતિત થયા ગામી કિલ્લો પૂન સરકાર કરવા કાર્ય કરે
 થયું. ગુજમાર્ગ બધું થઈ ગયું. ત્યાં તો માન નામજાન કરતા જેડે પોત સમુદાય
 નેવામાં આવેલો હતો. મચાવ કરવાની તૈયારી કરવાના વખત મેળવવા માટે નાસ્ત
 રજ કસાક સુધી પુલ બધું રાખવાની નેપેલિયન પાકે માગણી કરી પણ તે કાષ
 કાચો ન હતો તેણે જવાબ આપ્યો કે મારો વખત ઘણો કિમ્મતી છે તમે લગતા
 જાઓ અને સલાહના કાવચીત્ર કરતા જાઓ તેજ વખતે તેણે આરિદ્રયાની વેપનને
 માટે એક ભરલત ભરેરનામુ પ્રખર કર્યું અને આરિદ્રયાના જે જે ભાગમાં થઈ
 પોતે અન્ધો હતો ત્યાં ખેડે તેની નકલે ફેલાવી દીધી તેણે રૂપરૂપે ખરી આવી કે
 હું તમારો મિત્ર છું હું તમારો દરને છતાં આ-આ નથી પામું તમાની
 પાસે સલાહ માગના આ-આ છું આરિદ્રયાની સરકારે ઈગ્વડની વારે કલનગરી
 સલાહકારને કા નની સાથે વિનાકારણે ઝેરખરોટ લાઈ ઉભી કરી છે પણ આરિદ્ર
 યાના લોકો મથે મારે વૈર નથી હું તો તેમના રક્ષક છું તેમના મરને, તેમના
 રાજનૈતિક હક્કને પૂરવ માન આપવામાં આવશે તમના જવાબને પવિત્ર ગણવામાં
 આવશે. તેપોલિયને પોતાના મોલ પાળ્યો હતો તેના મોલકાઓએ પણ સેનાપાનનું
 અનુકરણ કરીને નિવૃત્ત આરિદ્રયાને સાથે ગણુભારજ રાખ્યો, આ પૂરની
 કિમ્મત આપ્યા વગર લોકો પાસેથી તેમણે કોઈ પણ ચીજ લીધી ન હતી

હવે તો આરિદ્રયાના લોકો પણ સલાહ કરી દેવા માટે હચોક માગણી કરના
 લા-આ આજ રૂપે પાદલાદને જણાવી દીધું કે લાસરી બગધી પાટનગરનું રક્ષણ
 થઈ રહે એમ હજી નહિ. હવે ઈગ્વડની પરવાનગી વગર આરિદ્રયાના તાલકાને
 મલાહ કરવાની જરૂર પડી, અને એક રાજદૂતે આરીને તેપોલિયનને પ્રાર્થના કરી
 કે સલાહના કાલકાર નક્કી કરવાને પાંચ દિવસની મહેતલ આપો, અને પુલ બધું
 રાખો. આ માગણીનો તેપોલિયનો જે જવાબ આપ્યો હતો તે તેના ઉદાર અત-
 કરણની રપટ સામિતી આપે છે તેણે કહેનાનું કે “મારી વર્તમાન ગિથિતિ એવી
 છે કે પુલમાં એક ધણ વારનો પણ વિલગ વાય તો તેથી મારે એ-વ વણીજ મુલો
 ખતમાં આવી પડે. તે પણ જો આટલું આત્મમર્પણ કર્યાં જનસમાજના સુખને
 માટે જે સલાહ ઈલ અને અવશ્યક છે તે જો થઈ રહે એમ દોષ તો આપની
 માગણી કમલ કરવા માટે મને નેશમાન પણ જે. ચતો નથી”

તેપોલિયન હવે વાસ્તવિકરીતે કા-સનો ચક્રવર્તી સમ્રાટજ મની ગયો હતો, તેથી
 તેણે આ સલાહના કાલકાર માટે ક-સના પ્રિન્ટરોની મજૂરી માગી નહિ, તેમ
 કરારનામા ઉપર સહી કરવાને મને કોઈ પણ વડા અધિકારીના આવવાની રાહ પણ
 જોઈ નહિ, પરંતુ સલાહના કરારનામા ઉપર પોતાનીજ સહી કરી અને તેમ કરી

દરનાર માનીને તે ॥ ઉપર પ્રેમ અને સન્માનની શ્રેષ્ઠ કરી

આ પ્રકરણમાં પશ્ચિમના બનાવો જાતાં માન દોડતી મદિનો થયો હતો. બજાવાન મુન્શી મામે દરને નેપોલિયન સેક્રેટી આદ્યમુખી સનુના રાજ્યમાં પેસી ગયો. જોળાઓ અને જોળાઓ વચ્ચે તે એક નવી જોળાઓ મયો. કમરપૂર બજારમાં પોતાનો બારે તેઓ સાથે આદ્યમ પર્વતના વિકટ ઘાટ ઉપરથી પસાર થયો. આરંભમાં બજારના એન્ડને તળીયાદટક કરી નાખ્યા. ત્યાંના મર્ચન્ટ રાજના મર્ચન્ટ, ચૂર્ચા કરીને તેને મદાદ કરવાની દરજા પાડી વેનિસની પ્રજાને જુદમગાર રાજની બેઠીમાંથી મુક્ત કરી અને છત્રોઆતુ રાજ્યતર ફેરવી નાખ્યું.

તે દરે મિથનના રાજમદેતમાં રહેવા લાગ્યો. નેસેશન પશુ ત્યાં આવી હતી ઈંગ્લિશ અનેક ગળ્યો દરે તેની કુખાની પ્રાર્થના કરતાં હતાં અને આખા યુરોપનું બંધિય તેના એક શબ્દ ઉપર બંધાયેલું હતું. યુરોપના કેઈ પશુ રાજ કમતાં તેનું સામર્થ્ય વિશેષ થઈ ગયું હતું. ઈંગ્લિશની પ્રજા તેને એક દેવ તરીકે પૂજતી હતી. તેનું અમાધારજી પરાક્રમ અને તેને મુલ્યને વિચિત્ર દેખાતી એક ઝીને શોભા આપે એવી તેની નજીક આકૃતિ સર્વને મોહ ઉત્તમતાં હતા. તેણે પોતાના બાકુબજના પ્રતાપથી ક્રાન્સ સાથે સલાહ કરવાની ઇચ્છા સિવાયના તમાન દેસાને ફરજ પાડી એકદં ઇચ્છાજ સમુદ્ર અને અન્ય નાકરનથી મુરક્ષિત રોષ નિગપણે ક્રાન્સને રમણુ હતું તેનાં વહાણ ક્રાન્સના એકે એક બહર ઉપર બેબજોળા ફેકીને, જનમાલનો નાત કરીને લેકાને ત્રાલ ત્રાલ પોગરાવતાં હતા. નેપોલિયનના લશ્કરથી તેને નરવાનું પ્રયોજન ન હોવાથી ક્રાન્સના પ્રજામતાક રાજન સાથે સંધિ કરવાની તે ધસીને ના પાડતું હતું.

પ્રકરણ ૧૧ મું-ઈટાલિમાં નવયુગ (૧૭૯૭)

ન્યાય અને કરારનું યથાવિધિ પાલન કર્યા વગર એ પ્રજાઓનું એકય સંભવતુ જ નથી. નેપોલિયન

વે નેપોલિયનને હાથે ઇટાલિના નૂતન યુગનો પાયો નંખાયો. તેણે આ વખતે અને ત્યાર પછી પણ એ દેશની ઉન્નતિ કરવાને અનેક ઉપાયો યોજ્યા. તેણે ઇટાલિને આસ્ટ્રિયાના સ્વેચ્છાચારમાંથી મુક્ત કરીને ઉન્નતિના માર્ગે તરફ પ્રેર્યો. ઇટાલિના ઇતિહાસમાં એક સમય એવો હતો કે આખો યુરોપ તેને હાથ ઝેડીને નમન કરતો.

તેના ધરવીર પુત્રોનો પ્રતાપાંશ આખી પૃથ્વીને સ્વાહા કરવાની અભિલાષા રાખતો હતો; પરંતુ તે સુખના દિવસ વહી ગયા હતા. ઇટાલિની પ્રજા ઉપર હવે તો દુઃખની અધઃકાંમય રાત્રિ ફરી વળેલી હતી. નેપોલિયને તે દેશને અધનમુક્ત કર્યો તે વખતે તેની ભૂમિ ઉપર એક પણ વીરપુરુષ પેદા થતો ન હતો. આખી પ્રજા નિર્વીર્ય અને સ્વાભિમાન રહિત થઇ ગઇ હતી. ઇટાલિયન લોકો પરદેશીઓની ઝેડીઓ પહેરીને નૃત્યગીત, અને વિશ્વાસવૈભવમાં મશગૂલ બની ગયા હતા. તેમના સ્વનંત્રતાના ભુસ્સા હોલવાઇ ગયા હતા. પરાધીનતા હવે તેમને ખૂંચતી ન હતી. તેઓમાં સામર્થ્ય, જાગૃતિ અને સપ એમાંનું કશું ન હતું. તેજ કારણથી તેઓ આસ્ટ્રિયાના પગ તળે કચરાતા હતા તોપણ તેમની સામે થતા નહિ. પોતાનો અમતોષ જાહેર કરવાની પણ હિમત ચલાવતા નહિ. તેઓ પોતાપર રાજ્ય કરનરે સ્વાર્થી પ્રજાનાં ગુણગાન કરતા અને તેમના પગ ચાટીને કૃતાર્ધ થતા. નેપોલિયને તેમના જાતીય જીવનનો નવયુગ પ્રવર્તાવ્યો. એક હાથે તેણે તેમના ઉપરના આસ્ટ્રિયાના અત્યાચારને નિર્મૂળ કરી નાખ્યો અને બીજા હાથે ઇટાલિની પ્રજા સમક્ષ પ્રજાકીય રાજ્યતંત્રનો ભય આદર્શ રજૂ કર્યો. ઇટાલિના રાજાઓના સ્વેચ્છાચારને અકુંશમાં રાખી “પ્રજાના કલ્યાણને માટેજ રાજાનું પ્રયોજન છે.” એવી ઉદાર અને કલ્યાણકારક રાજનીતિનો રાજા અને પ્રજાને એકત્રે ઉપદેશ આપ્યો. ઉમરાવવર્ગના અનેક સૈન્યી ચાલ્યા આવેલા જૂદમમાંથી લોકવર્ગને મુક્ત કરીને તેમને તેણે મનુષ્યની સમાનતાના મૂળ મંત્રની દીક્ષા આપી. નિચેતન થએલા ઇટા-

નિતે ધોગ દિદામાધી અગત્ય કરીને તેમની જાતીય એકતા દા' કરાવના પ્રયત્ન આજે, તેમનામાં આજ્ય હવે કરવાનું ગામરૂં આવે તેટલા માટે તેમને લગ્નરી તાનિમ આપવા માંડી. આ કાર્યને માટે આસ્ત્રિયનો તેનો ઉપકાર કરવા લાગ્યા અસ્ત્રિયનો બેજના કે ' ઇંગલિન્ડ લો । ગાય, નાચે, વિદ્યા અને હુદિના વિગેયોમાં પ્રવીણ થાય, પણ તેઓ યુદ્ધ તો કરી રહેજ નહિ, રીરત્ત બતાવી દા'જ નહિ તેઓ ખીકણ છે, નામદ છે અને અમારૂં ઇમત્ત કરવાને માટેજ મગ્નપા કે " સ્વર્ધી પ્રાપ્ત્યે । સમુદ્ર કે । આખા જગતમાં હવે મનુષ્યની મમાનતાનો પવન ફફડે છે અને અમેરિકામાં પ્રાપ્તીય સ્વાનગ્યના દુહુમિનાદ ગાજી જાય છે અધ કરના આધાર વિરમ્ય છે અને પ્રમાતર્તા કુકુમ પગના પડવા લગ્યા છે

તેપેલિયન પેને એક પ્રમંજે કહું છે કે " એ ઇટલિના લોકોને યુદ્ધવિદ્યા વીખરવા માંડી હતી અને પરિણામે હજારો યુવાન ઇટાલિયનોની માગ સૈન્યમાં ભરતી થઈ હતી તેઓ રશ્મિગ્રામમાં ફ્રેન્ચોના જોડયુજ સૌધ બતાવના હતા અને એવા વધારે દત્તા કે વિપત્તિના વખતમાં પણ અમારો ત્યાગ કરતા નહિ "

ઇટલિના મહાપુરુષ તત્ત્વ ભક્તિભાવ બતાવીને તેપેલિને મહાકવિ વર્ગિતનું સ્મારક હવે કયું એ વતનો ઉત્તેજ આગળ થઈ ગયો છે તેવીજ રીતે તેણે ઇટાલિના વિદ્વાનોત પેતાના દેશના માહિય, કના, વિગ્ગાન વગેરેની અભિદર્શિ કરવાની યોગતા મ વાનુ સૂચન કરું હવે તે વાત પણ વાયકોને માદ દશે.

તેપેલિને ઇટાલિમાં અનેક નહેરો, પૂલ અને ધર્મમંદિરોની રચના કરાવી પાનિસા મિલનનુધી એક વિદ્યાળ અને સરકારને જવા આવવામાં ઉપયુક્ત થઈ પડે એવી પાખી સડક બધાવી અનેક નગરની અને બંદરોની ઉન્નતિ કરી આર્કિ-આર્કિ ઉપસાગને કિનારે આનુકોના નામનુ એક બંદર છે તેનું રક્ષણ કરવાને લાંબા બાપાગનું અભિદર્શિ કરવાત તેમ જ તેની ગેહીમાં સખ્યાનધ વદાણુ રહી શકે તે માટે તેપેલિનને મદામાત્ત પ્રયત્ન કરીને મોટા પાયા ઉપર એવા મજબૂત બાધમમ કાયા, કે અગાધિ તે સ્થાન તેની પ્રતિભાની અને બિવિધવર્તિતાની સુદઢ અગાજે માલ્લી પુરે છે ઇટલિમાં વસતી ચાઢી પ્રજા સેકના નેમ થયા નિરક્ષાર અને જૂદમને ઘીવે પશુની બચરથા બે નવતી હતી તેપેલિનને તેમને પણ ઇટાલિની નન્ય પ્રજાઓની સમાન દક્ષમાં બેસાવ્યા સ્વિડઝર્ન-માં થઈને પાકા સડક નાધિ વાના કે દાપ્તી તેણે ત્યની સરકાર સાથે મસવત ચલાવી અને તે સડક કયે કયે ઢેકાફેથી લઈ જવી અને તેનો રોડ ખર્ચ થાય તેની તપાસ કરવાને ખાલોચ ઇટલિ અને નોમ્લસ આ પ્રમાણે જે સમયે ઇટલિનો ઉત્થર્થ કરવાને માટે તેપેલિન અનેક દિવાએ પ્રયત્ન કરી ગયો હતો ત્યાર ઈ નજે પણ તે વિષયો ન હતો. ઇત્તરે સમુદ્ર ઉપર નિરકુચ અધિકાર નેજનો હતો તેનું તે પત્નીજ ચિતામદિત

અવલોકન કરતો હતો. આ બળવાન શત્રુના બળને ક્ષીણ કરવાને તેણે ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં આવેલા દ્વીપોનો કબજો લેવાનો કરાવ કર્યો. તેણે પારિસના ડિરેક્ટરોને લખ્યું કે “એ દ્વીપો આપણા હાથમાં આવે તો ત્યાં રહ્યા રહ્યાં ક્ષીણ થતા તુર્ક સામ્રાજ્ય ઉપર આપણે નજર રાખી શકીએ, અને ઇંગ્લંડનો સમુદ્ર ઉપરનો અધિકાર લગભગ નિરુપયોગી બનાવી દઈએ. અંગ્રેજોએ આફ્રિકાની દક્ષિણનો ભાગ મેળવ્યો છે તે બલે તેઓ ભોગવે. જો આપણે મિસર દેશનો કબજો લઈએ તો ત્યાંથી આપણે હિંદુસ્થાન સાથે સીધો સંબંધ રાખી શકીશું. હિંદુસ્થાનમાં આપણે જગતમાં સારામાં સારું ગણાય એવું સંસ્થાન (કોલોનિ) બનાવી શકીશું.” x

પરંતુ ખીજી તરફ આસ્ટ્રિયનો હજી પણ પોતાના આખા રાજ્યનું લશ્કરી બળ એકત્ર કર્યા જતા હતા અને થોડા વખત પર જે સધિ થઈ હતી તેનું ઉલટું નિરાકરણ કરવામાં તેમણે જાણી જોઈને હજાર પ્રકારના વાંધા ઉઠાવવા માંડ્યા. તેમણે એવી સરનો રજૂ કરવા માંડી કે તે નેપોલિયન દ્વિ મંજૂર રાખેજ નહિ, અને તેની સાથે એવી ધમકી આપી કે આસ્ટ્રિયાની સાથે રૂશિયા જોડાશે અને પછી ક્રાન્સને આના કરતાં પણ વધારે આકરી સરનો કબ્જા કરવી પડશે. એક આસ્ટ્રિયન એલ-ચીએ તો એટલે સુધી અપમાનસૂચક શબ્દો કહ્યા કે “જુઓ, આસ્ટ્રિયા સલાહ કરવા તૈયાર છે અને જે માણસ પોતાની યુદ્ધની મદદેઆઓને તૃપ્ત કરવા માટે પોતાના દેશનું અકિત કરવા તૈયાર થયો છે તેના તરફ (નેપોલિયન તરફ) સખ્ત પગલાં ભરશે.” નેપોલિયને આ ઉદ્વિગ્ન કંડે પોર કોધની લેશમાત્ર નિશાની બતાવ્યા વગર સંજોગ્યા પછી તે ઉભો થયો અને અભરાર્થ ઉપરથી એક સુંદર બિલોરી કાચનું વાસણ હાથમાં લઈને બોલ્યો, “ગૃહસ્થો ! આજથી આપણી સલાહ રદ થઈ છે અને તમારા દેશની સાથે હું લડઈ જાહેર કર છું. પણ યાદ રાખજો કે જેમ આ વાસણના દૂરા કરી નાખું છું તેમ તમારા રાજ્યની રાજસત્તાના ત્રણ મહીનાનાં સૂર્યસૂરા કરી નાખીશ.” એમ કહીને તે વાસણ તેણે જોરથી બોંધપર પડાડ્યું અને સર્વને નમન કરીને ચલતો થયો. પોતાની હમેશની ત્વરાથી તેણે અર્ચાલ સાર્કને સદેશો મોકલ્યા કે ચોવીસ કલાકમાં યુદ્ધ શરૂ થશે. આસ્ટ્રિયનો ગજરાઈ મેવા અને મીચેજ દિવસે સલાહના કરારનામા ઉપર આખરનો સહી સિક્કો કરવામાં આવ્યો. નેપોલિયનની જે મામણીએ આસ્ટ્રિયનોને ના પસંદ હતી. તેમાંની એક એ હતી કે નવા કપેટ નામનો પ્રજાસત્તાક મંત્રવતંત્રનો દિમાવતી જે આસ્ટ્રિયાના

x આ નેપોલિયન વર્ષથી પહેલાં જાણી જાણ છે કે ત્યારે અંગ્રેજોનો માનુ હિંદ ઉપર નો જાણે ન હતો અને અંગ્રેજો તથા રુશિયા બંને હિંદમાં જમાવટ કરવા સુધી તૈયાર હતા

+ એમ આ કોર્ટ પાછળથી આ ઉપદેશના બદલામાં નેપોલિયનને પદમ્ભટ કરે

ખડાખાનામાં મરના દના નેન મુકા કરવેલ.

'તેપો દેવિનિજે'ની સદાદ ક ની વખતે મકાન ચલતી હતી તે દરમ્યાન નેણ-
લિખનને અમન કામ આપીને જથ્થાવવાને પૂર્વિદર્શક અનેક પ્રયોજેલ આપવામાં
આમાં દનાં પાનનિશરીને આખા રાજપતી દોઢા, ફેંગો રાખા મરિદારની
સાથ તેની આનગી રરામાં આવી પાડુ તેનું રેડી દાવ ક પુ નાનિ એકા
રેનિજે પદર વાજ મેના મદેક આપવા માંની રજે દર્શકે ઉચ્ચર તથે ના પાડી
અરિદવાના પાચાદે તો જાદી લાખ માખુસની રરીચાડુ નાં સરખુ રાજ્ય
વલપરપરાને મટે આપવા માંનુ પજુ રોપલિયને જવાન આપો કે મને દેવ્ય
પ્રત્યક્ષે જે માન આપે' કે તે વિચાર પીત માનની કે દનામની મને
રેપુદા નથી

ઈશ્વરિની પ્રજા ઉપર રોપલિયને જે ઉચ્ચર કરે તેના ખલમાં તેમજે પજુ
પોતાની દુનવતા દર્શાવી ના વખતે નો લવિષ્યમાં પજુ ત્યારે તે ઇલાહીમાં મો
કોયે ત્યારે મોક્ષમુદ્રાને તેો અત્યંત આદર દર્શક વધારી લીધા હતા તેના જનાના
માર્ગમાં અમણિત મનુષ્યોનો સનુદાય એકો થતા, ઉત્સવમયક મોદા મોદા અગ્નિ
કેક સંગાવવામાં આવતા, આચારદાયક તોપોની મજાનાથી આકાશ ધમધમી
હાલું, માર્ગમાં ઠંગણે રેકણે પુષ્પોનાં અને લીલાં પત્રોનાં તોરણ બધાનાં, સુદમાં
સર્વ મારિદાઓ દારનક હોતી રહીને તેના ઉપર પુષ્પરટ્ટિ કરતી અને "રોપલિ-
યન થલું છવે" એવા પોસાર લગતો માખુસોને મોરેથી નીકળતા

નેરોલિયને જેમ નેરો લોભાપકારક કાર્યોદાન જનમમુદની પ્રીતિ સપાન કરી
તેમ જેસેદાદને પજુ તેના અપાર્થિક રૂપતાવવપરકે અને તે કરતાં પજુ પોતાના
આનિ દના માખુસવડે ઇશ્વરિની કુલવતી મદિલાઓનાં ચિત્ત ચોરી લીધા હતાં તેમે
લિખન કહે છે કે હું ગાનો ઉપર અધિકાર જમાવુ છું નો જેમેશાદા મેદાના
હાય ઉપર અધિભર જમાવે છે "

ઈશ્વરિની પ્રજા તે સમયે નીતિ અને લીલગને ઝાળખતીજ ન હતી બલિચાર
તો દાણ નહિ પણ રૂપવતી ઓતુ બાણ હોય એવી તેમની માન્યતા થઈ ગઈ
હતી. નેરોલિયનને લાલાનના મોટે અપ્પસરા જેની કાલિનાની અને- દિ
લિયન નુ નીજાએ રાદા માર્યા, પજુ આ મહાપોગીતુ મેલ કનકધી તેમજ
કામિનીયો વચગ વચુ નહિ

નેરોલિયનની વધી મએલી સત્તા જેમને પારિસના કિરકટરોને પણ અદેખાઇ
આવવા લાગી. તેથી તેમજે તેની આસપાસ જસુમો રાખ્યા જેસેદાદન માયામેલી
અને બહુ ભોળો રાવાથી ને પજુ તેમને બધી વાતો કહી દેતી આથી નેરોલિયને
વાર્મા લાધનમૂત થયા હતા.

તેને રાજનૈતિક બેઠક કહેવાનું છોડી દીધું. તે પોતે નો સમા માણ્યને લેશમાત્ર પણ બેઠક આપે એવો ન હતો. ખીજા માણ્ય પાસેથી તેના ઉત્તરની છુપી વાતો કઢાવી લેતો પણ તેના ચહેરા ઉપરથી કે મુખરેખા ઉપરથી આજ્ઞાકર્મા આજ્ઞાક માણ્ય પણ લેશમાત્ર તેનો બેઠક પામી શકતો નહિ.

ઇટાલિની પ્રગતિને પણ ફ્રાન્સની માફક પ્રગતિસત્તાક રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાની ધણી હોંસ હતી અને નેપોલિયનની અનુમતિમાટે વારંવાર પ્રાર્થના કરતી હતી. પણ તેને પૂરી ખાતરી હતી કે જમાના ને જમાના થયાં રાજ્યોની સત્તા નીચે દબાયતા અશિક્ષિત, અને રાજકાળના બિનઅનુભવી ઇટાલિના લોકો પ્રગતિસત્તાક રાજ્ય જાળવી શકશે નહિ અને સ્વતંત્રતા લેવા જતાં નિરકુશ બની જઇને ક્રેન્ચ રાષ્ટ્રવિપ્લવ વખતે થએલી ભયંકર હોનારતની પુનરાવૃત્તિ કરશે. તેથી તેમને રાજના અમલ નીચે રહેવા દઇને તેમને ધીમે ધીમે રાજકાર્યમાં રિશેષ જવાબદારી અને અધિકાર મળતાં રહી તેની નેપોલિયને વ્યવસ્થા કરી.

ઇટાલિ વિષે તે એક પ્રસંગે કહે છે કે “ ઇટાલિ અનેક નાનાં નાનાં રાજ્યોથી વિભક્ત થએલો છે અને તેમાંના રાજ્યની પ્રજા ખીજા રાજ્યની પ્રજા તરફ તિરસ્કારની નજરથી જુએ છે. તેઓ એમ સમજે છે કે અમે બધા કરતાં એક છીએ. અત્યારે તો આખા ઇટાલિને સંયુક્ત કરવાનું અમલગતિ છે. થોડા સમયસુધી એક રાજ્યના કાયદેસર અધિકાર નીચે રહેવાથી તેમની આત્મકલક કરવાની વૃત્તિ ઓછી થશે અને એક ખીજા પ્રત્યે સદાનુબૂતિ રાખતાં શીખશે. તેમ થયા પછી આખો ઇટાલિ દેશ એક થશે અને તેઓ પોતાના પ્રાચીન કાળના ગૌરવનું પુનર્દર્શન કરાવતા થશે ત્યારે હું તેમને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા આપીશ, પણ તેમ થતાં હજી વીશ વર્ષ લાગશે. પણ કાણુ જાણુ ભવિષ્યમાં શું નિર્માણ થયું છે? આ તો મારું જગત-સ્વપ્ન છે ”

નવેબર માસનો ૧૭મી તારીખે રાસ્ટામાં મળનારી યુરોપીય રાજ્યોની પરિપક્વમાં બેસવા માટે તેણે મિત્રન છોડ્યું. ફ્રાન્સનું પ્રતિનિધિપણ કરવા માટે તેને કુદ અધિકાર આપવામાં આવ્યો હતો. મિત્રન નગર છોડતી વખતે તેણે લોકોને નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ કર્યો હતો:—

“ અમે તમને સ્વતંત્રતા આપી છે પણ તેને ખૂબ યતનથી જાળવી રાખજો. તમારા ઉચા ભવિષ્યને માટે યોગ્ય થવા સારું તમે હડાપણભરેલા અને પ્રતિષ્ઠા જળવાય તેવા કાયદા ધડળે, અને તેમનું ઉત્સાહથી પાલન કરજો. જ્ઞાનનો ફેલાવો કરજો અને ધર્મને સન્માન આપજો તમારા સૈન્યમાં સ્વાધીનતાના ભુગ્સાવાળા થોદાઓનેજ દાખલ કરજો. તમે બળવાન છો એવી દંઢ ભાવના રાખજો અને સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકેનો તમારો દરજ્જો જાળવજો. તમારામાં કુસંપ હતો અને ધણી

સેકના બૂફમથી તમારે સર્વ નીચેવાઈ ગયું હતું તેથી અમારી મદદ વિના તમે સ્વતંત્ર થઈ શકત નહિ પણ થોડાજ સમયમાં, જો તમે નીતિપરાય, રહેજો, તો કેડ પશુ પ્રજા તમારે સ્વાતંત્ર્ય હુટવી શકશે નહિ ત્યાંથી રામની મદાન પ્રજા તમારે રક્ષણ કેશે "

નેપોલયન રાસ્ટા ગયો. પણ ઝૂઓ વખત થોળ્યા વગર પાછો ચાલ્યો આવ્યો તેના મનમાં અનેક પ્રકારના તર્કવિર્તક અને યોજનાઓ થોળ્યા કરતા હતાં એક રાજનૈતિક પુરુષ જેણે તેને આ પ્રસંગે જોયો હતો તે કહે છે કે આ અનાધારુ પરાક્રમ કરનાર મહાપુરુષને મેં ધારી ધારી જોયો અને મને એમ ખાતરી થઈ કે હજી આટલેથીજ તેના કાર્યક્રમ અટકનાર નથી x, x x તેના રિચારડીંગ મગજમાં અને તેના સાહસિક હૃદયમાં એવી યોજનાઓ ધપતી હોવી જોઈએ કે જેની અસર આખા યુરોપના ભવિષ્ય ઉપર થવા વગર રહે નહિ.

મિલન આ ના પછી તરતજ તણે પોતાના સૈન્યની વિદાય લઇને પારિસ જવાની તૈયારી કરી તેણે તેમને કહ્યું કે 'ચે... યા' કાને હું તમારાથી છૂટો પડીશ તમારાથી વિખુટા પડ્યાં મને દિવાસો માત્ર એટલોજ રહે છે કે આપણે ફરીથી એકઠા થઈશું અને હું તમને નવાં પરાક્રમે કરવા દોરવીશ. જ્યારે તમે છોતેલા રાજ્યો વિશે અને જેમને તમે સ્વતંત્રતા આપી છે તે લોકો વિશે વાતો કરો ત્યારે યાદ રાખજો કે હવે પછીનાં દુહોમાં આપણે એથી પણ વધારે મહત્વનાં કામો કરીશું."

ડિસેમ્બર માસની સાતમી તારીખે નપોલયન પારિસમાં એડી પહોંચ્યો તેના થયેલી સુવાસ દેશમાં ઘેર ઘેર ક્રાંધાઈ ઝડપી હતી તે જોવા માટે અણુ પારિસ ઉઠીને હતું ધણીએ તેને જોયો ન હતો તેન જોવાને માટે રાજમાર્ગ ઉપર બગીચાઓમાં અને નાટકઘાળાઓમાં લોકોનાં ટોળાંઓ એકઠા થતાં. પણ તે કોઈની નજરે પડતો નહિ. ઝાઝો બહાર નીકળતો નહિ અને મદાર જતો ત્યારે એવાં સાધારણ કપડાં પહેરતો કે લેખિ તને ઝોમખી ચાતા નહિ.

પારિસના ડિસેમ્બરો તેની સત્તા જીંધને બંધીત બી વકશીત થવા તો હતા, તેપણ લોકસમુદાયની ઇચ્છાની વિરુદ્ધ થી તેઓ જ્યાં આણુ પારિસ ક્રાંતિનું માર્ગ વધાવનાર અને તેનું રક્ષણ કરનાર વર પુરુષને માત્ર આપણા ઉત્સુક થયું હતું તેની નેરોસિલનને જાહેર સ માન આપવા મટે ૧૦ મી ડિસેમ્બરના દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યાં. આ સમારંજમાટે લોકજેઞર્જનો રાજમહંદવ રજીતારાવા લાગ્યો. સુનુ... થયો પાલેથી નેપોલયને છોતેલી વગેરેથી ખુલ્લો દિવાલ ઉપર દાખો દેકણે લગ્ન વચામાં આવી હતી એક ઊંચી સુદર વડી ઉપર ક્રાંતિનું રાજન વદન કરનાર પાલે ડિસેમ્બર પ્રતીન કામના રામન સનેદગેના પાસાક પડેરીને ખોલા દતા તેમની આરે બાણીએ દેલ વિરોધના એલનીએ નવીએ નવ મેક + સમા

• પ્રાચીન સ્થિતિ અને પ્રવિનિધિઓનો સમા

પણુ ત્યાંની રૈયતમાંના એકે એક માણસનું હૃદય તેના તરફ પ્રેમથી આકર્ષાતું હતું. + લોકોની પ્રીતિનું આવું વલણ બોષ્ટને રાજનું સિંહાસન ડોલવા લાગ્યું. ઉમરાવ-વર્ગમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો. લોર્ડ ચેધામ, જે તે સમયે ઇંગ્લંડનો મુખ્યપ્રધાન હતો તેણે એકવાર સાચે સાચી હકીકત બહાર કરી હતી કે "જો આપણે ક્રાન્સ સાથે ન્યાયથી વર્તવા જઈએ તો ઇંગ્લંડનું રાજ્યતંત્ર ચોરીશ કલાક પણ ટકી શકે નહિ."

હવે આવા પ્રકારના લોકમતને ફેરવવાની તથા નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા ઉપર પ્રહાર કરવાની ઇંગ્લંડના રાજદ્વારી પુરુષોને જરૂર પડી. તેથી કરીને તેમણે એ કાર્ય પાછળ પેતાની કુદિનો તથા ધનનો છૂટથી ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. જેને પરિણામે ઇંગ્લંડમાંથી નેપોલિયનની નિંદા તથા બદનક્ષીથી ભરેલાં હાજરો ચોપાનીયાં બહાર પડવા લાગ્યાં. તેમાં તેને અત્યંત વ્યભિચારી, નિર્દય, લોભી, કંબુસ, મનુષ્યોની ક્તલ કરવામાં આનંદ માનનારા હાહાકારો રાક્ષસ જેવો વર્ણવ્યો હતો. ઇંગ્લંડનાં વર્તમાનપત્રો અ.વાં નિંદાવાક્યથી ભરાઈને બહાર પડતાં હતાં. આ નિંદાવાદ તરફ જે ઉદરતા ભરેલી બેપરવાઈ તેણે બતાવી હતી તે બેતાં આપણને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે. તે પોતે કહે છે કે ઇંગ્લંડના પ્રધાનમંડળે મારી બદનક્ષીથીભરેલું સકિ-ત્ય મારી પ્રતિષ્ઠાને હાનિ પહોંચાડવાના હેતુથી યુરોપમાં સર્વત્ર ફેલાવી દીધું છે, પણ તેમાંનું એક પણ ચોપાનીયું માત્ર એક જ જમાના પછી જોવામાં આવશે નહિ. ત્યારે તેમને જવાબ આપવા માટે મને મારા મિત્રો તરફથી દયાણુ કરવામાં આવે છે ત્યારે હું તેમને એટલું જ કહું છું કે મેં યુદ્ધોમાં મળવેલા વિજય અને પ્રગતિનાં ફલોણુને માટે કરેલા પ્રયાસ એજ તેમને માટે સારામાં સારો જવાબ ઘઈ પડશે આ નિંદાત્મક ચોપાનીયાં કાળના અધરભય ઉઠાણમાં વિજીન ધઈ જશે અને સાધારણ પ્રજાવર્ગના કદાણુને માટે મેં જે પ્રયામ કર્યા છે, * તેમને માટે જે કાયદાઓ ધડ્યા છે, તે અનેક સૈકાઓસુધી વંશપરપરાને માટે કાયમ રહેશે અને ભવિષ્યના ઇતિહાસકારો માન ઉપર યુગવેલા ગૌરવ-સાક્ષી બદ-લો વાળશે. ધન્ય છે નેપોલિયનને ! ધન્ય છે તેની ઉદરતાને ! તેની ભવિષ્યવાણી અત્રે અત્રે માની પડી છે આજે એકે એક દેશમાં અનેક માણસો તેના વીરત્વની

+ નેપોલિયન તરફ ઇંગ્લંડની રૈયતની કેટલી પ્રીતિ હતી તેની સખીની એ છે કે ત્યારે થોડા વખત પછી ઇંગ્લંડ અને ક્રાન્સ વચ્ચે સંઘર્ષ થઈ આખી પ્રજાએ હવેમાં આવી જઈને ઉત્તર કર્યાં હતાં. તેની સાથે લડવામાં પ્રજા તો તદ્દન નારાજ હતી.

ભા.૦ ૬૦

* જે કાયદાઓ આજ પણ ક્રાન્સમાં આવે છે અને બીજી પ્રજાઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું છે.

ભા.૦ ૬૦

તથા યુધ્ધની પ્રથક્ષા કરી છે રત્નતલાના એકે એક ઉપામકો મન તે દેવદુષ્ટ પૂજનીય ધર્મ પડ્યો છે

પાર્સિયા ૨૧ મી જાન્યુઆરીનો દિવસ નામના વધતી જાયતિ તરીકે જાહેર ઉત્સવમાં ગણાતો હતો. તેણે લિયનના ઉદ્ધાર દિવસે આ જગતીપત્ર પચક ન હતું તે કહેતો કે એ મજોબ ગોકપૂર્ણ પ્રમન છે અને તેની વાર્ષિક જયતિ ઉજવીને હાં જાહેર કરવો એ શરમભરેલું છે જો જયતિજ ઉજવી દોષ તો આપણી પ્રજાએ મેળવેલી ફતેહોની જ ઉજવણી જોઈએ. પણ ડિરેક્ટરોએ તેને જવાબુ કે તમે આ પ્રસંગે હાજરી નહિ આપો તો તેથી લોકોના મન ઉપર અવશી અસર થશે અને પ્રજાસભાક રાજ્યને હાનિ પહોંચશે આથી ફરીને તે ત્યાં ગયો. લોકો તેનેજ નેવાને માટે આતુર હતા. તે આંખોએ એટલે તેની પ્રતિષ્ઠા આગળ બીજા જવા આખા પડી ગયા અને નેપોલિયન ધણી જીવો' ના પોકાર થવા વાગ્યા રસ્તામાં લોકો હચોટ બોલતા હતા કે 'આપણે નાના નાવગને (નેપોલિયન) આપણો રાજા બનાવીએ અને પેતા વધાવેને જાકુ આપીએ તો કેમ ? ડિરેક્ટરોને આથી હૃદયલ લાગી અને તેથી તેમણે નેપોલિયનને મિસ્ટર જવા માટે ભારે ઉત્સાહી અનુમતિ આપી, તેમજ અત્યંત ઉત્સાહ પૂર્વક તૈયારી કરવા માંડી તેઓ અત કરણપૂર્વક એવી આશા રાખતા હતા કે આટલે દૂર જવાથી તે જા રોજ જીવતો પાડો આવશે

પ્રકરણ ૧૨ મું-મિસર ઉપર સ્વારી ૧૭૯૮

ગઠં ઉપર સ્વારી કરવાની તજવીજ ચાલતી હતી ત્યારે પણ નેપોલિયને પોતાના સેક્રેટરીને કહ્યું હતું કે “ જો આ કાર્ય દુર્ઘટ માલમ પડશે તો એજ સૈન્યવડે આપણે મિસર જઈશું. ” ઇંગ્લંડ ઉપર સ્વારી લઈ જવામાં અત્યંત જોખમ સમાયલું છે એવું ડિરેક્ટરોને જાહેર કરતી વખતે તેણે મિસર ઉપર સ્વારી લઈ જવાનો આગ્રહ કર્યો, અને કહ્યું કે “ એકવાર જો આપણો અધિકાર એ પ્રદેશમાં દબ થાય તો ભૂમધ્ય સમુદ્ર તો કાન્સનું એક સરોવરજ બની જાય, પૌર્વાત્ય પ્રદેશોના તમામ વ્યાપારીઓએ તું દેન્ડ્રસ્થાન કેરો થઈ પડે, અને હિંદુસ્તાન સાથેનો વ્યાપાર

આફ્રિકાની દક્ષિણથી ન ચાલતાં રાતા સમુદ્રમાં થઈનેજ ચાલવા લાગે. ત્યાંથી સાંઠ હજાર માણસો લઈને હું સિંધુ નદી ઓળંગીને હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થાઉં અને અંગ્રેજોની અસંતુષ્ટ થયેલી ત્યાંની દેશી પ્રજાને મુક્ત કરી અંગ્રેજોને હિંદમાંથી હાકી કઢાડું, અને હિંદુસ્તાનની પ્રજાનું હરેક પ્રકારે કલ્યાણ થાય એવું ઉદાર રાજ્ય-તંત્ર ત્યાં પ્રવર્તાવું. ત્યાંના લોકો આપણને દાસત્વમાંથી અને જૂદમમાંથી મુક્તિ અપાવનાર તરીકે આશિષ આપશે. આર્મિનિયા અને સિરિયાના ખ્રિસ્તીઓ જેમને તુર્ક લોકો ધણા જમાના થયા પીડતા આવ્યા છે તેઓ આપણા સૈન્યમાં જોડાશે અને એવી રીતે આપણે આખા જગતનું ભાવિ પલટાવી નાખીશું. ”

સામા પક્ષના ઇતિહાસકારો એવી તકરાર લાવે છે કે નેપોલિયનને મિસર દેશ ઉપર સ્વારી કરવાનો શો હક્ક હતો ? પણ ત્યારે ગરીબડા હિંદુસ્તાનને શત્રુના બળથી જીતી લેવાનો ઇંગ્લંડને શો અધિકાર હતો ? લિવરપૂલ અને માન્ચેસ્ટરની પેદાશોથી ભરેલાં હજારો વહાણ મુંબઈ અને કલકત્તાનાં બંદરોમાં દાખલ થાય છે અને હિંદની દોહતથી પોતાના સ્વદેશમાં દોહતની રેલઠેલ કરી મૂકે છે તે ક્યા હક્કથી ?

નેપોલિયનને મિસર જવાનો હેતુ તદ્દન જૂદા પ્રકારનો હતો. તે રક પ્રજાને જીતવા નહિ પણ જૂન-મગાર રાજ્યોની બેડીઓમાંથી તેને છોડાવવાને અને ઉત્તર નાવવાને જતો હતો.

મિસર દેશની પ્રાચીન જાહેરલાવીના અવશેષ અને સ્મરણનિહો હજી પણ સુધરેલી દુનિયાની પ્રથમ પાને છે અને વર્તમાન સંસ્કૃતિનો ગર્વ સખતી પ્રજાઓ પણ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે તેનો ઉત્તર કિનારો જૂનમ્પ મમુન્યો અને પૂર્વ કિનારો રાતા સમુદ્રથી મર્યાદિત થએલો છે આફ્રિકાના અગ્રયર પ્રદેશમાંથી આવતી નાઈલ નદીનો વિશાળ પટ વ્યાપારને માટે મિસર દેશને અનુકૂળ બનાવે છે તેની રસાળ જમીન એજ નદીના કાંપની બનેલી છે પણ સમુ કિનારેથી થોડે દૂર જતા રસાળ પ્રદેશ છેક સાકરો બનતો નથી છે અને તેની એક બાજુએ આવેલા રતાળ અને ઉજાડ રણમાં સમર્થ જન છે એ પ્રદેશમાં વરસાદ નિવડેલ વર્ષમાંજ નથી વન્નાનું એક પણ દીપુ પડ્યા વમર વર્ષોનાં વર્ષ વહી જાય છે મોકે રાજ્યએત્થ સમયમાં એટલે આ હજાર વર્ષ ઉપર ત્યાં બે કોઈ માણુમની વસ્તી હતી, પણ વર્તમાન સમયમાં રાજવકતાઓના જુસ્મને વીધે અને રૂપત ઉપર પડતા રાસતી ગ્રામને લીધે વસ્તી ધી જઈને માન પાંચ લાખ માણુસોજ રવા છે અદારમાં સૈનાના અતનમાં એટલે નેપોલિયનના સમયમાં એ પ્રદેશ તુર્ક લોકોના હાવમાં હતો અને બીજો સત્તાવારી વર્ગ મામેતુક લોકોના હોલ તેઓ પણ ઉપતને પીવામાં બાકી રાખતા નહિ થોડેસ્વારી કરવી અને લૂટફાટ ચલાવવી એજ તેમની સુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી તેમના ગરદારો હમાહિમ અને મુરલો જે નામના બે સેના પતિઓ હતા અને તેઓજ આખા મિસરના કુલ માલિક હતા એમ કહીએ તો માને આ તુર્ક અને મામેતુક મિત્રાયાના બીજા રહેવામીઓની દુર્દશામાં જીવી મળ્યા ન હતી ઉપર કરેલી જે નતિઓનો સેવા કરના અને આગા ઉપાચાર સિવાય તેમને માત્ર જિત્તીનું કલુ પ્રયોજનજ ન હતું

નેપોલિયનની ધારણા એવી હતી કે આ તમામ અત્યાચારનો અત લાવવો અધિકારમાં મળતા મિસરવાસીઓને સંસ્કૃતિનો ચેતનપ્રદ પ્રભાસ આપીને તેમનામાં ગ્રાન મેગવચની વૃત્તિને પ્રદીપ કરવી અને ત્યાં એવા સ્થાણુકારક રાજ્યપત્રની સ્થાપના હતી કે જેથી એ લોકો સુખ અને જૈશ્વની પ્રાપ્તિ કરી શકે અને પોતાનું નામ તમામ પાર્વાત્ય પ્રદેશોમાં ઉદાર કરનાર તરીકે ચિગ્રમગ્નીય રહે વળી એજ અવનન પ્રજાઓ તેના આનાર નીને આનીને તેના નૈન્યમાં જોડાય, તેમની મદદથી દિલ્લતાનમાં ઇલડે મેગવેલા સામ્રાજ્ય ઉપર પ્રહાર કરી વમય અને પોતાને સમુદ્રના ટંક માલિક માનતા ઇન્વજને ખગર પડે કે તેનો ગર્વ ઉતારે એવી અન્ય પ્રજા છે ખરી આ યોજનાઓ ધણી મદાન અને જન્ય હતી પણ તે પૂર્ણ કરવાની ઇચ્છ રની મરજી ન હતી

પરંતુ ઉપર સ્વારી કરવાની તૈયારી કરવામાં બે સાદિલ, વિજ્ઞાન અને જ્ઞાને મદદ આપવામાં અન્ય હોય તો પ્રથમ નેપોલિયનેજ આજુ એમ કહ્યું કરવું

પડશે. તેણે ચૂંટી કહાડેલા છેતાળીશ હબર ચોદ્ધાઓનું અને પોતે પસંદ કરેલા સર્વોત્તમ લશ્કરી અમલદારોનું સૈન્ય એકત્ર કર્યું. એ સૈન્યની સાથે સર્વશ્રેષ્ઠ વિજ્ઞાન-શાસ્ત્રીઓ, ઇજનેરો અને ભૂગોળવેત્તાઓને પણ લેવામાં આવ્યા હતા. વિજ્ઞાન, પ્રાચીન ઇતિહાસ અને ભૂગોળ વિગેરેને લગતી શોધખોળ કરવાનાં સાધનોનો પુષ્કળ ભંડાર પણ સાથે રાખવામાં આવ્યો હતો. એકે એક પ્રદારની કળાનો ખાસ અનુભવ ધરાવનારા ચુનંદા કારીગરોને આખા યુરોપમાંથી-બ્યાંથી મળ્યા ત્યાંથી વીણી વીણીને સાથે લીધા હતા. પૂર્વના પ્રદેશોના જૂદી જૂદી ભાષાઓની લિપિઓનાં ખીખાં, છાપ-ખાનાને લગતો તમામ સરસામાન અને છાપનારાઓને સાથે લીધા. મોટા મોટા પડિતો અને વિજ્ઞાનીઓ, પોતાને ક્યાં લઈ જવાના છે તે તેમના જાણુવામાં ન હોય છતાં તેઓ ઘણી આતુરતાથી નેપોલિયનની સાથે જવાને તૈયાર થયા. આવી સામગ્રી સાથે કોઈ પણ સેનાપતિએ પરદેશ ઉપર આક્રમણ કર્યું નથી.

આ બધી તૈયારી કરવામાં નેપોલિયને પોતાની અથાગ કાર્યકુશળતાનો અને સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. તેની ઑફિસમાંથી ઉપરાઉપર આજ્ઞાઓ છૂટવા લાગી. રાત્ર અને દિવસ કામ કામ અને કામમાં તે મશગૂલ થઈ ગયો. દરેક ખાતા ઉપર તે માને દેખાડેખ રાખતો, ઝડપથી ડેકાણે ડેકાણે ફરી વળતો, પડિતો અને સેના-પતિઓ સાથે મતલબ કરતો, વહાણોનો જમાવ કરતો અને જરૂરની વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરાવતો. તેની સર્વત્રાફી શુદ્ધિ કીણામાં કીણી ખાખતની પણ વ્યવસ્થા કરવા ચૂકી ન હતી.

પરંતુ આ બધી તૈયારીઓ ઘણીજ જુખી રીતે કરવાની જરૂર હતી. પોતે ક્યાં જવાનો છે તેની ઇન્કિંડને ખબર પડી જાય તો ને પોતાના અજીબ નૌકાસૈન્યને તેને જતોજ અટકાવે અને માનેજુક લોકોને આગળથી ચેનવાણી આપીને તેમને લગા-ઈતી વધારે સારી તૈયારી કરવાની તક આગે. માટે તમામ ચોજનાઓ અધમારણે ઘણી હતી અને સ્વારીની દિલા તથા કાર્યક્રમ પૂરેપરાં ચુસ્ત રાખવામાં આવ્યા હતાં.

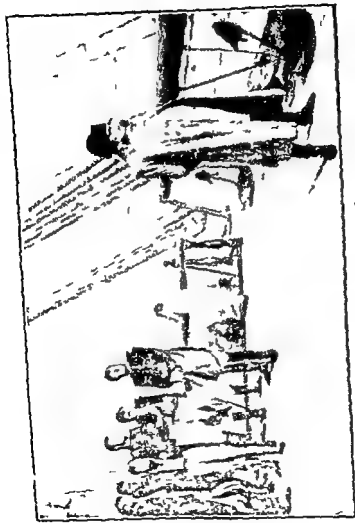
શાન્તની જૂદી જૂદી ચાલ જગ્યાએ સૈન્ય અને વહાણોને એકત્ર કરવામાં આવ્યાં. ટુકેટન અને કોટેન્સ પણ તેમનાં મુખ્ય કેન્દ્ર હતા. પરંતુ નેપોલિયન હુકમે માટે નેપોલો પાસે ઉપર તૈયારી કરે છે એ વાત તો ચુસ્ત રહે એમ ન હતું. આખા યુરો-પન તે વાતે બેને ફેલાવ મઠ અને તે વિષે અન્ય પ્રદારની વિચિત્ર અટકો વચાવતી. નેપોલિયને પેનાને કાર્ડેસ એટલે મુખી ચુસ્ત રાખ્યા હતા કે લશ્કરને તો સું પણ મેળાપતિઓને પણ પોતે ક્યાં જવાના છે તેની જગ્યાએ ખબર પડી ન હતી. દરેકના મનમાં એવો પ્રશ્ન ઉભો હતો કે “નેપોલિયન ક્યાં છે ક્યાં ?” શ્રેષ્ઠ કહેતા કે તે “ક્યાં સુધર તરફ જાય છે”-“કિ દુસ્તાન જાય છે”-“મુલેજની નહે”-“જેલવા નહ છે”-“અનેકે જાય છે”-“કોઈ તરફ જાય છે.” હજારો

પ્રધાનમંત્રી પણ કાળ પડી. તેઓ જાણતા હતા કે આટલી બધી તૈયારી કર્યા ઉદ્દેશ વગરની હોય નહિ. તેઓ જાણી ગયા કે તોફાનનું વાલુકું ઘેરાય છે પણ તે ક્યા દિશાએ વડી પડશે તેની અટકળ તેમનાથી થઈ નહિ. તેથી તેમણે પણ એક આયત બળવાન નાકાસુન્ય સંગઠ કરાવ્યું અને તેનું ઉપરિપણું મહારીર મેનાપતિ મેક્સનને આપીને તેને મુખ્ય મથક ઉપર ગોકા રાખીને નેપોલિયનની દિલચાલ ઉપર નજર રાખવાને મોકલો દીધો.

નેપોલિયન દુલોન બંદરેથી સમુદ્રયાત્રા કરવાનો હતો. નેસેફાઈન પણ તેની સાથે ત્યાંમુધી આવી તેને માન આપવાને સંગઠ થઈને હાજર થઈને ચોકાએને શરૂ થવાવાને નેણે કહ્યું, “ચોકાઓ ! જે સિંચ હગર ઉપર આક્રમણ કરવાને તૈયાર થયું હતું તેમાંના તમે છો તમે પર્વત ઉપર, મેદાનોમાં અને નગરોમાં યુદ્ધ કરી વિજય મેળવ્યો છે હવે તમારે સમુદ્ર ઉપર યુદ્ધ કરવાનું છે તમે ગ્રામીન રામન વીરોનું અનુકરણ કર્યું પણ હજી તમે તેમની બરોબરી રાક્યા નથી. રામન લોકોએ કાર્યજની સાથે સમુદ્ર ઉપર અને ત્યાર પછી જમીન ઉપર આમના ગજુમગ્રામમાં યુદ્ધ કર્યા હતા તેમણે ધૈર્ય, પરાક્રમ અને એકમ પી જતાવવામાં ન્યૂનતા રાખી નથી અને તેથી વિજયવશીએ તેમની જયશ્વ નો કદિ ત્યાગ કર્યો નથી ચોકાઓ ! આજે આખા પૂરોપની નજર તમાગ ઉપર છે હજી તમારે અનેક યુદ્ધો અને પરાક્રમે કરવાનાં છે તમે તમાગ સ્વેચ્છના અંશરૂપને માટે, મનુષ્યજાતિના મુખને માટે અને તમારી પોતાની કીર્તિ માટે આજ મુધી જે કાંઈ કર્યું છે તે કરતાં પણ અનેકગણું કાર્ય કરી જતાવવાનું હજી માની છે ” આ બાપચુધીએ એક રીતે ત્યાગ રીતી દિશા અને મહત્વ અમિત થયા પણ ક્યે કેમણે જવાનું છે તે તો હજી નેપોલિયને યુક્તિપૂર્વક ચુમળ ગમ્યું.

મિસરમાં પ્રયાણ કરતાં પહેલાં તેણે દુલોનમાં એક દયામરેનું લાઈ કહ્યું પ્રગલ્ભતાક ચાલ્યના બચથી દેશાવર નાગી મએલા લોભાની સામે એક ધણાજ કંઠોર અને નિર્દય કાયદાનો અમલ કરવામાં આવતો હતો. નેપોલિયને તે કાયદાની સખ્તાઈ બોલી કરી અને લોકોને કહ્યું કે “લગાઈના સમયમાં પણ ઊંચો અને દૃઢ પુરોહી તરફ કેન્દ્ર પ્રગળ હમેલાં માનની નજરથી જુએ છે એવું જગત જોઈ શકે, તેવી રીતનું વર્તન રાખજો.”

૧૭૯૮ ના મે માસની ૧૯ મી તારીખે સૂર્ય પાતાની લાલ આબારી પૂરોહાવને ૧૧ તાપમાન હતો, બુમ્મય સમુદ્રના જૂત જળચરિ ઉપર પોતાની સ્તાયન પ્રતિમિજ પાતો ધીરધીર સિતિજ ઉપર ચડવા લાગ્યા નેપોલિયનને હસલિથી પાખ આવ્યે હજી પૂ. પાંચજ મંદિના થયા હતા એટલી વાગમા તો એક બીજા મંદાન યુદ્ધની

સાધનાશાળામાં અભ્યાસ કરતી બાળિકાઓ

સૈન્યમા પ્રકટ કરી હતી—“યોદ્ધાઓ ! આખા જગતના બાપાર અને મસ્કૃતિ ઉપર અમરૂપ અસર થઈ શકે એવા પ્રકારનો વિજય મેળવવાનું કાર્ય તમે હવે હાથ ધરો છો તમે તેના વડે ઇચ્છા ઉપર એક સખ્ત પ્રકાર કરી શકશો જે લોકોની માથે આપણે સમાવશમાં આવવાનું છે તેઓ મુમુક્ષુમાન ધર્મ પાળનારા છે તેમના ધર્મનો પહેલો સિદ્ધાંત એ છે કે “ ઈશ્વર એક જ છે અને મહા મહા તેનો પયગાબર છે તમે તેમના આ મતની વિરુદ્ધ એક ચળકેલું કલ્પિત નહિ. યાદુદીઓ અને કેથોલિક ઇલાહિયો સાથે તમે જેવી ઉદારતાથી વર્ત્યા હતા તેવીજ રીતે તેમની સાથે પણ વર્તો. તમે તમારા પોતાના ધર્મગુરુઓ જેવું સન્માન આપો છો તેજુજ આ લોકોના મુદ્દિતઓને અને ઇમામોને આપણે તમારા બાઈબલના ધર્મવિધાનોમાટે તેમજ મુસા અને ખ્રિસ્તની આજ્ઞાઓમાટે તમે જે પૂજ્યભાવ રાખો છો, તેટલોજ પૂજ્યભાવ ડુરાન એને તેના વિધાનો માટે બતાવજો. રોમન યોદ્ધાઓ તમામ ધર્મનું માન સાવવતા હતા, વળી ગર્હાના રીતરિવાજ કે જે આપણા પૂરા-પના રીતરિવાજોથી તફાવત બતાવે પ્રકારના છે, તેમને માન આપવાનો અભ્યાસ પાડજો. ઓગમતિ તરફ આપણે જે સદ્ભાવ અને અદમ રાખીએ છીએ તેટલે દર-જાએ અદિના લોકો નથી રાખતા, તોપણ ઓની પવિત્રતાને જોરજુલમથી બચ્ત કરનાર તો સર્વત્ર રાક્ષસરુપિણ મનાય છે નૃદાહથી કદાચ અમુક વ્યક્તિને ધન મળે પણ તેથી આખા સૈન્યની આબરો હાનિ પહોંચે છે નિર્વાહના સાધનનો નાશ થાય અને જે લોકોની પ્રીતિ મેળવીને તેમને પોતાના સહાયક બનાવવામાજ આપણુ દિલ છે તેઓ આપણા શત્રુ બની જાય છે ”

પ્રજાતનો મુર્ખ પૂરા ઉઝો ન હતો તેટલામાં નેપોલિયને એલેક્ઝાન્ડ્રિયા ઉપર આક્રમણ કર્યું કારણકે યોદ્ધાઓએ અતિશય બહાદુરીથી લડવા માંડ્યું અને શત્રુને બહુકોની ગોળાઓ તથા વીરહાકથી વધાવી લીધા, પરંતુ પાશ્ચાત્ય મુદ્દપદ્ધતિ આગળ એકવી બહાદુરી કામ આવતી નથી ફ્રેન્ચો નદીના પૂરની માફક ધમારાબધ નગરમાં દાખલ થઈ ગયા અને તેમના ધસારા આગળ પાસની માફક ધકેલાતા મામે-લુક લોકો યોદ્ધો વારમાં બદલ્યે ચક્ર ગયા પૌર્વાત્ય પ્રદેશ ઉપર ધક્કીને સહેલાઈથી ફ્રેન્ચોની વિજયધ્વજન ઉઠાવા લાગી પૂર્વના પ્રદેશ પાશ્ચાત્ય પ્રદેશના અધિકાર નીચે આવી જાય એવી વિધાતાનીજ યોજના હોવી જોઈએ બધા માણસો જેમ નેપોલિ-નની મહાનુભાવતા જોઈ મુન્ધ બનતા હતા તેમ માફટથી આજોવા તુર્ક ગુલામો પણ મુન્ધ બન્યા હતા નેપોલિયન તેમને જતા કર્યા આ પોતાનો તેમ કરવાનો ઉદ્દેશ સમજાવતા એ લોકો ટળાબધ આજ્ઞા અતેકઝાનિયા નગરમાં બધે વિખેરાઈ ગયા અને પોતાના વધમાં એ આજ્ઞા નેપોલિયનના ઉદારનાના વખાણ કરવા નાખ્યા ફ્રેન્ચોના પછી તેમના સેનાપતિની ઉદારતા અને રાજનૈતિક અભિપ્રાય-

ની અસર થઇ હતી તેથી તેમણે લેશમાત્ર પણ નગરની પ્રજા ઉપર જૂદમ કર્યો નહિ; તેથી ત્યાંની કચરાયલી, ગુલામની હાસત ભોગવતી રૈયત ટ્રેન્ચોની ઉદારતા, દયા અને ન્યાયપરાયણતા જોઇને ચકિત થઇ ગઇ. આરબો અને મિસરવાસી ક્રોધ લોકો એકે અવાજે નેપોલિયનનાં ગુણગાન કરવા લાગ્યા. પૂર્વના પ્રદેશોને માટે તે તદ્દન નવા પ્રકારનો વિજેતા માલમ પડ્યો. જીતાયલી પ્રજાને રંજીતનાર નહિ પણ તેમને દાસત્વમાંથી મુક્ત કરનાર અને તેમનું કલ્યાણ કરનાર નીવડ્યો. જે દિવસે નેપોલિયને મિસરની ભૂમિ ઉપર પગ મૂક્યો તે દિવસ તે દેશને માટે ધણોજ શુભ હતો અને તેણે ઘડેલી યોજનાઓની જો સિદ્ધિ થઇ હોત તો ખરેખર તેણે મેળવેલી જીત પૂર્વના પ્રદેશોને માટે ઘણીજ ઉપકારક થઇ પડત. તેણે મિસરવાસીઓને માટે એક જવલત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું:—“ મિસરવાસીઓ ! તમને મારા શત્રુઓ એમ કહેશે કે હું તમારા ધર્મનો ઉચ્છેદ કરવા માટે આવ્યો છું. પણ તેમનું કહેવું જરાએ માનતા નહિ. તેમને સંભળાવી દેજે કે હું તમને તમારાં વાજબી રાજનૈતિક અધિકાર પાછા અપાવવા, તમારા ઉપર જૂદમ કરનારાઓને શિક્ષ કરવા અને મહંમદના શુદ્ધ ધર્મને નવું જીવન અપાવવા આવ્યો છું. તેમને કહેજે કે મામેલુક લોકોના કરતાં હું ઈશ્વરને, તેના પયગંબરને અને કુરાનને વિશેષ સન્માન આપું છું. તેમને કહેજે કે ઈશ્વરના દરબારમાં સઘળાં માણસો સમાન છે; માત્ર જો તક્ષવત હોય તો તે માત્ર જ્ઞાન, શુદ્ધિ અને સદાચારમાંજ રહેલો છે. તમારા કરતાં મામેલુક લોકોમાં એવો કયો વિશેષ સદ્ગુણ છે કે તેઓ જીવનનાં તમામ પ્રકારનાં સુખ અને ઐશ્વર્ય એકલાં પોતાનાંજ કરી બેઠા છે? જો ઈશ્વરે મિસર દેશ તેમના એકલાનાજ વૈભવ અને ઉપભોગને માટે તેમને અર્પણ કર્યો છે એવું તેઓ માનતા હોય, તો તેમને કહેજે કે તમારી માલિકીનો દસ્તાવેજ ખતાવો. મિસરમાં જે કાઈ સુખપ્રદ હોય તો તે બધુંજ તેમના એકલાનું ! સારી જમીન હોય તો તે મામેલુક લોકોની. સુદર સ્ત્રી, મકાન, ઘોડા કાંઇ પણ હોય તો તે તેમનાંજ ! પણ ઈશ્વર ન્યાયપરાયણ અને દયાળુ છે. તેની આજ્ઞાથી હવે મામેલુક લોકોની જુદમજાગિરીના દિવસ ભરાઇ ચૂક્યા છે. જેઓ અમારા પક્ષમાં આવશે તેમનું અનેક રીતે કલ્યાણ થશે. જેઓ તટસ્થ રહેશે તેમને પણ લાભજ છે કારણ કે તેમને અમારી નીતિ અને ન્યાયપરાયણતાની પરીક્ષા કરવાની તક મળશે અને તેઓ પણ અમારા પક્ષમાંજ છેવટે જોડાશે. પણ જેઓ મામેલુક લોકોનો પક્ષ લઇને અમારી સાથે લડવા તત્પર થશે તેમની તો પાયમાલીજ આવી જાણજો. ”

આ જાહેરનામું વાચ્યાથી મિસરવાસીઓ નેપોલિયન તરફ સ્વાભાવિકરીતેજ અનુરાગ રાખવા લાગ્યા. આરબ લોકોએ ત્રીસ ટ્રેન્ચોને કેદ પકડ્યા હતા તેમને તેમણે છોડી મૂક્યા અને નેપોલિયનને કહેવડાવું કે મામેલુક લોકોની સામે યુદ્ધ

કરવામાં અને તમને મદદ આપવા તૈયાર છીએ

છેતાં મુદ્દમાં ત્રીસ કન્ય યોદ્ધાઓ મરાયા હતા પોગિપનો સ્તબ જે અનેક સૈન્ય યથા આખા જમતની ચિતરતિને પોતાના તરફ આકર્ષા રહ્યો છે તેનાજ તળાઆ આગળ નેપોલિયને આ ત્રીસ યોદ્ધાઓના રાખને ઘણી ધામધમ માથે દટાવ્યા અને તેમનાં નામ એ સ્તબ ઉપર કોતરાવ્યાં આજુ લસકર પોતાના સ્વર્ગસ્થ સોનતીઓનું અહોભાગ્ય જોધને તેમના સુખની ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યું કેવા પ્રખરના કાર્યથી મનુષ્યના હૃદયમાંના ઉડામાં ઉડા ભાગે સ્પર્શ કરી વકાચ છે તે જાણી લેવાની ચાવી નેપોલિયન પૂરેપૂરી જાણતો હતો

મનુષ્યની છુદિનાં વિકાસની જુદી જુદી શ્રેણીઓની જરૂરિયાતો જોતા ધર્મના દરેક સ્વરૂપ જરૂરના છે એવું માનીને નેપોલિયન તમામ ધર્મ તરફ માનભરી નજરથી જોતો હતો. ધર્માધારને પરિણામે પ્રચલિત ચએલી નહિ માની શકાય એવી તદ્દન અસહાયિત બાળતોવિશે પણ તે કહિ તિરસ્કારયુક્ત ઉદ્ગાર દહાડતો નહિ આજ દેવુવી તે મુમલમાન ધર્મ તરફ પણ સફલાન ગણતો હતો તે મુમલમાન ધર્મ પાળવાનો ટોચ કરતો હતો એવો આદેશ વિરુદ્ધપક્ષ તરફથી તેના ઉપર મૂકાયા આવે છે નેપોલિયન પોતેજ તે વિષે કહે છે કે “ મે તેવો ટોચ જરા પણ ક્યો નથી. હું નમાજ પઢવા માટે મસ્જિદોમાં ગયા નથી મે દારૂનો ત્યાગ ક્યો નથી, તેમ સુન્નાત પણ કરાવી નથી એટલું ખરૂં કે હું મુસલમાન ધર્મ તરફ અને પેગમ્બર મહમદ સાહેબ તરફ સફલાવ ધરાવું છું એવું મે જાહેર કયું હતું અને હજી પણ મારાં તે માત દાવમ છે ” તે મુસલમાન ધર્મને એક અદ્ભુત જાતીય ખગતા નું તરીકે માનતો હતો

તે અરેબીઆનામાં માત્ર હજ દિવસ ગણો, પણ એટલી ટુકડી મુદતમાં પણ તેરો ત્યાંની પ્રજાને માટે ન્યાયી કાયદાઓ ધરવામાં તેમનું રક્ષણ કરવાની બ્યવસ્થા કરવામાં અને ત્યાંની દુરસ્તી પેદાશોનો કેવી રીતે સારામાં મારો ઉપયોગ થઈ વહે તેને લગતો ખદોખસ્ત કરવામાં અધ્યાત્મ પરિશ્રમ લીધો તેઓ ત્યાં દાખન થયા તેજ પળથી કારી મરી ઈર્ષાનેરો વગેરે ધમધાકાર કામ કરવા મની ગયા અને અરેબીઆનાના લગભગ સમવાન જેવાં જ્ઞાત, નિરંદ બની ગએલા જાજરામાં યુરોપની એતનમય જાગૃતિ આવી ગઈ ખદ ની નુધારણા કિલાહી મરામત કારખાનાઓ નિશાળો વગેરેની સ્થાપનાઓ થયા લાગી અને ત્યાંના પ્રાચીન કલિદાસને લગતી શોધખોળનું કાર્ય વરે થયું વહેરનું રથાનિક રાજપતન ત્યાંનાજ ખાદોસ આસેવાનોના દાયમાં સોંપી દેવામાં આવ્યું, પણ મિસરના પ્રારબ્ધમાં આવે અબુદુલ લખાસે ન હતો નેપોલિયનની ઉદાર વાજનાઓ પૂર્ણમાં મળી ગઈ અને તે દિવસથી આજ એક નોકો યથા મિસરની રાજા જાહાન સરીખાઈ, છુદ્દમ અને અવનતિના અધારાના વડવાજ કરે છે

ને તેની યોજનાઓ સફળ થઈ હોત તો મિસર આજે ધનાઢ્ય અને સંસ્કૃતિવાન દેશ બન્યો હોત. નામકને કિનારે મોટા મોટા વ્યાપારથી આબાદ થએલાં નગર વસે હોત અને ત્યાંના દાણ દેખાવ છે તેવા શાંત, નિર્જીવ કિનારા આગળ હજી વલ્લભોની આવજન અને લાખો કરોડો રૂપીઆની ઉચ્ચપાયલ થતી હોત. જો તમ તો ન બન્યું, તોપણ નેપોલિયનના એ દેશમાં આવવાથી તેની પ્રજાને અપૂર્વ પ્રોત્સાહન મળ્યું; અને એ દેશની કુદરતી પેદાશોનો સારામાં સારો ઉપયોગ કરી માટે, ત્યાંની પ્રજાના સાહસને તથા વ્યાપારઉદ્યોગને ઉત્તેજિત કરવા માટે મનુષ્ય પ્રવતન અને મનુષ્યશુદ્ધિથી જે કાંઈ થઈ શકે તે મર્વ તેણે કર્યું.

લુલાઈ માસની છટી તારીખે નેપોલિયને ડેરો નગર તરફ દ્રવ્ય કરવાની તૈયારી કરી. તેના માર્ગમાં માક માધ્યમું રેતાળ રણ આવતું હતું. ચારે દિશાએ ક્ષિતિજ સુધી રેતીના દગલા સિવાય બીજું કંઈજ નજરે પડતું ન હતું. મૃત્યુના પ્રખર કિરણ અગ્નિનો વરમાદ વરસાતી રત્નાં હતાં. એક પણ લીધું ઝાડ કે લીલોતર પાળી નાતી સરખી જગ્યા પણ જોવામાં આવતા નહિ. આવી મરુભૂમિમાં થઈ તેડું મૈન્ય પસાર થવા લાગ્યું. તેઓ કંડા પ્રદેશમાં જન્મેલા અને છટાકિ જે રણિયામણા દેશમાં ફરેલા હોવાથી તેમને આ પ્રવાસ અત્યંત વિપન્ન જણાયો. રસ્તામાં કેટલાક તો તાપ અને ખમથી તરફીને મરવા લાગ્યા; પણ આખું મૈન્ય તો અગળ તે આગળ વધતું ગયું. આ પ્રસંગે સામાન્ય સિપાઈને પડતી દરેક દરેક મુશ્કેલી અત નેપોલિયને પોતે સહન કરી હતી. તે ઘોડા ઉપર ન બેસતાં સિપાઈઓની સાથે પગ ચાલતા હતા. તેઓ જે ખાતા પીતા તેજ તે પોતે પણ ખાતા અન્ન ચા પડતાં સિપાઈઓની સાથેજ રેતીના ખિણના ઉપર સૂતા હતા. અધાન સૂતા પછીજ તે સૂતા અને અધા જમી રહ્યા પછીજ તે જમતા હતા. સપ્તમાના કિના પહોંચ્યાં તે કિંટો અને પોતાના મૈન્યની જરૂરિયાતો પૂર્ણ કરવાને અગત્યે પ્રવતન કરતા. આજ રાત્રીને ક્ષીવે સિપાઈઓ તેના ઉપર દ્વિધા થઈ ગત અને તેનું રક્ત કરવાને પોતાને જાન આપવામાં પાછી પાતી કરતા નહિ. સિપાઈઓ તાપ, ભરત, મૃત્યુ અને પરિવ્રતથી કાચર કાચર થઈ ગયા હતા, અને પાશ્વિક વાત સાંભળ્યાંએ તેમને અવા પ્રદેશમાં મેદવા તે માટે તેમના ઉપર માળે વરમાન હતા તેમણે નેપોલિયની વિન્દ તે એક લન્ડ પણ જોવામાં આવેને નહોતું. મેદવા નહોતું તેણે પોતાના મૈન્યના ઉપર અવિશ્વાસ એમની દીધો હતો.

અગત્યે તેમણે ઉપર નજર કરે માળેનુંક મેદવાને કુમેલો જગ્યા આવતી નહોતી. આજ રાત્રી નજર આગળ થઈ જતા આજ નિયત પ્રગટતા આજ દિવસે તેમણે જરૂરે ઉપર રોડે તેમ. તેમ તેમ જાનત નહોતાં. મહત્ત આવતી થતાં પણ તેમ ઉપર કંઈક રોડે કુમેલો જગ્યા આવતી નહોતી. અને જરૂરે જરૂર

આ તા. આ ગાંધીને ગાંધી અને તેમની નિ તા તથા ઉપર ગાંધી દત્તા ફેરવે
પાસે પાડીને આ ત્રી ગોટ દત્તા દક્ષિણમાં તા. ગાંધી પિ ને હ, બદ્ધ અને તા.ની
દક્ષિણ તોપ ગેટમાં નો નખત દત્તા પોટે જાડાનો નો નેમને જા. પાડીને
અપાસ દત્તા જમણે પાડી, તેની ઉપર આસે ૧ કલ્પીને, જરીકાનો
પોલાક અને ગાંધી નવગ સાથ ના અથાક પોલાકે નાકાચ શી નાને
એરી વિ. ભ નીચ પાડના નીચ પ્રગ પૂની પોટે નેકાનેક પાડી અ વતા તા.ને
પોટે જાગીતાર કળા, એકદમ પોડને અટકાવતા નો તમને પાઠ નાગો આખા
નેરીજ ત્વ ઈથી રેતીના રેકલનાની પાછા અરસ થઈ જતા રેનાગ પ્રોથપી પખ
નમનો ત્વ. જોઈ થતો નદિ. તેમના પોડની ખરીએતા આવાનથી ઉત્તી
તોનાં કન વાદળાં જરી જતા તેમને જોરે ગદીને જોગીતાર કરી તેઓ નિ. ગ-
પજે આપ્યા જતા રતુસેન્યમાંથી ન રેટલાક સિપાઇઓ વિખુટા પડી જતા નો
તેમના ઉપર આ રંગ ત્વ તો માફ તૂટી પડતા અને તેમના દૂરે દૂર કરી
નાખતા અથા વિચિત્ર પ્રાંગના અજુકાર્યા દમવા સામે અવાન કરવા માટે નેપો-
લિયને તદનીર ગાંધી દહાડી તેણે પોતાના નેપો પાંચ એકમ આકૃતિમાં ગોડી
દોડ દરેક ચોરસને ચાર ખૂણે તોપખાનુ ગાંધી દરેક ચોરસ આકૃતિની ચાર
ખાલુએ સિપાઇઓ ૭ ૭ દારમા ગોડીને વચમાંની ખાલી જનામાં ખોરાકની
સામગ્રી, લખને લગતો સામાન, તથા સેનાપતિઓ અને વિદ્વાનો રાખવાની ગો.
વધુ કરી હતી આખે રસ્તે આજ કમ પ્રમાણે આખુ લરકર પકતિસર કુચ કરતું
દટ કુચ હતી વખતે સધાના મુખ એક તરફ રહેતાં હતાં પશુ ચતુરો દમલો
થતાં / તેઓ એકદમ અટકતા નો ચાર દારના સિપાઇઓ ચાર દિવાએ મો
કરીને ઉના રહેતા આગલી દારના સિપાઇઓ જમીન ઉપર છુટણુ ટેક-
ની પોતાની સગીન આગળ ધરીને ઉઠા રહેતા એથી કરીને પાછળની દારના
સિપાઇઓ તેમના માથા ઉપર ચઢને ચતુ ઉપર જોળીતાર કરી ચકતા આવી
અદ થનાને લીધે મામેનુક સ્વારના દમનાને તેઓ તુચ જેવા ગણવા તા.ના
અને જ્યાર જ્યાર તેઓ ધસી આવતા ત્યારે આખા લરકરમાં દસાદસ થઈ રહતી
મામેનુક સ્વારો દૂરથી ન ર પડતા જોડે દરેક વિભાગના સેનાપતિ આગ કરતા
કે ' નાકામે અને ગધેટાઓ જાનેને વચમાં નાખે, અને ચોરસ આકૃતિમાં
ના.ના' જાઓ ' દખાકા એવાં હતી કે સાક્ષરોને એસવા માટે તથા તેમનાં
પુતકો અને તોપજોળને લગતો સામાન વિચકના માટે તેમને ગધેડાંઓ આપ
વામાં આવ્યાં હતા ઉપર રહેલી આગ થતા તમામ સિપાઇઓ ખડખડ હસી
પડતા તેઓ મરકરીમા ગાડાઓને અડા સાદરો કહીને આખે રસ્તે ગરમત
ગળા હતા તોપશુ તેઓ વિદ્વાનો ત કે દમેઈ માનસની વર્તણૂક રાખતા હતા, અને

વિદ્વાનો પણ ભયને પ્રસંગે ઘણીજ વખાણવાલાયક હિંમત બતાવતા હતા. આ પ્રમાણે સાત દિવસસુધી અનેકવાર શત્રુની સાથે સખત ઝપાઝપી કરતા કરતા તેઓ કેરો શહેરની નજીક જવા લાગ્યા.

પાંચમા દિવસની આખરે નાર્થન નદીનો પ્રવાહ રેતીના ટેકરાઓની વચ્ચેમાં રૂપાના પતરાની માફક ચળકતો સર્વના જોવામાં આવ્યો. તેને કાંઠે ફળ ફૂલથી ભૂંડી રહેલાં અસંખ્ય વૃક્ષો પ્રવાસીઓના મનનું રંજન કરતાં હતાં. વૃક્ષની ડાળીઓમાં લપાઇને હળરો મધુર કંઠવાળાં પક્ષીઓ કલરવ કરી રહ્યાં હતાં. પ્રકૃતિની રમણીય શોભાનું દર્શન કરતાં આખા ફ્રેન્ચ લશ્કરમાં આનંદના ઉદ્ગાર નીકળવા લાગ્યા અને ઘણે દિવસે કુદરતનું બદલાયલું સ્વરૂપ જોઇને તેઓ હર્ષધેલા થઈ ગયા. વ્યવસ્થા બળવવાનો આ વખત ન હતો. હળરો સિપાઇઓ નાના બાળકની માફક નદીમાં ફેદી પડ્યા અને તેનું સ્વચ્છ પાણી પીને તથા તેમાં આનંદપૂર્વક તરીને પોતાના આગલા દિવસોની વિટંબણાઓ આ સ્થિતિસ્થાપક મનોવૃત્તિવાળી ફ્રેન્ચ પ્રજાના બાળકો ભૂલી ગયા.

પણ આ આનંદનો અવસર લાંબો વખત ટક્યો નહિ. દૂરથી રેતીનું વાદળ ઉડતું માલમ પડતું અને સેંકડો ઘોડાઓની પડવીનો અવાજ સંભળાયો. જોત જોતામાં છળકતી તત્તવારોવાળા, દૈત્યોના જેવી હૃદય વિહારક ચીસ મારતા મામે-લુક સ્વારોની એક ટોળી રાક્ષસી ઝડપથી ધસી આવતી જણાઈ. એકદમ પડખમતો અવાજ થયો અને રમતા, તરતા સિપાઇઓ પટાપટ બહાર આવીને ચોરસ આકૃતિમાં ગોઠવાઈ ગયા. એક ક્ષણવારમાંજ નદીના પ્રળ પૂરના વેગથી શત્રુનો ધસારો શરૂ થયો પણ અડગ ખડકની સામે અથડાતા મોઝાની માફક તે ફોકટ ગયો. ફ્રેન્ચોની એક હાર પણ ડગી નહિ. શત્રુના ઘોડાઓની છાતીની સામે તીક્ષ્ણ અણી-આળી સંગીતોનો કોટ બની ગયો હતો. તે જોઇને ઘોડાઓ પાછા હડયા. બંદુક અને તોપોના જવાળામુખી જેવા અગ્નિના વરસાદ આગળ સેંકડો ઘોડાઓ અને સ્વારો જમમાં ડોળાઈ ગયા અને જેઓ અવતા રહ્યા તેઓ આખ્યા હતા તેટલીજ ત્વરાથી પસંચન કરી ગયા.

જેવામા અનાજથી ભરેલાં વડાણો નાઇવ નદીને કાંઠે કાંઠે મુસાફરી કરતાં કરતાં એ રથને આવી પહોંચ્યાં. નેપોલિયને પ્રથમથીજ માર્ગની ગણતરી કરીને તેમને અવવાનો વખત નક્કર કર્યો હતો. તે પ્રમાણે તેઓ વખતમર આવી પહોંચ્યાં. હવે આના સૈન્યના જાત્રમાં પરિવર્તન થઈ ગયું. નિરાશા અને ખેદને ડોકાણે આનંદ આનંદ થઈ રહ્યો. આનંદી ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ વર્તમાન સમયના મુખમાં આગલા અંતર્યામીનાં રૂપ જણી ગયા. સાત દિવસસુધી તેમણે નાર્થનને વિનારે વિનારે કુચ કરી રહેલા પ્રદેશ છતાં ત્યાંના રહેવાસીઓનું દારિદ્ર્ય જોઇને તેમને ધમ્મીજ વૃણા

હિપ્પલ યતી, માર્ગમા જે જે ઘર આવ્યા તે સપ્તર્ષી પદ્ધતિનાં બતાવેલાં મુખ્ય
જેવાં હતાં અને તેમા રહેનાર લોકો તદ્દન કગાલ હતાં આનુ દરજી સોધી કલા-
ગ્યા માટે નેપોલિયને એક મુખ્યની અદર, મર્યાદા, ધરનાં માણસોને અભયદાન આ-
પીને તેમની કમલિયતનુ કારણ પૂછ્યું ધરધણીએ જવાબ આપ્યો કે " સાહેબ,
મેં ભતમહેનત કરીને થોડુંક ધન મેળવ્યું હતું અને આ મુખ્યને હાલના કરતાં
વધારે સારી હાલતમાં મૂક્યું હતું થોડાજ દિવસમા જે સમાચાર કેરો રાહગમા
પહોંચી ગયા, મેં ધણું ધન પેલા કપડાં છે એમ જાણીને મારી પાસેથી પૈસા ખુચવી
લેવાને મામેતુક લોકોમાંના કેટલાક અહિં આવી પહોંચ્યા મેં નેમને ધન આપવા
માઝ્યું પણ તેથી તેમને મતોષ થયો નહિ અને તેમણે ધણો રીવાયો હું તેમને
મારી બધી દોલત આપી દઉં એવા ઈરાદાથી ધાતકી મામેતુક લોકોએ મને રીમા-
વવામાં બાકી રાખી નહિ અને તેની નિતાની આ રહી મારો પગ ભાગી ગયો છે
અને આખી જીદનીને માટે હું ધગગા જાન્યો છું મારી પાસે જે કાર્ડ હતું તે બધું તેમને
આપી દીધું ત્યાર પછી હું જેમ તેમ ગુજરાન ચાલે એટલુંજ કમાઉં છું બધા
લોકોની મારા જેરીજ દયા છે આવી રિયતિ હોવાથી અમે ઉલ્લસ કરતા નથી એ
નરપિશાવોનો જીભ એટલે મુધી છે કે તેમની ઈન્જિનિયર અમે અમારા ચરી-
રનુ અથવા શ્રી કે પુનપુત્રીનું પશુ રક્ષણ કરી શકતા નથી " આ વૃત્તાંત માલ-
ખીને નેપોલિયનેને ધક્કાજ ખેદ થયો

આખરે જુલાઈ મામની ૨૧ મી તારીખે ફ્રેન્ચસેના યનુપક્ષના સ્વારો સાથે
ઉપર કહી તેરી વખતો વખત કપાઝપી કરતો કેરો નગર પાસે આવી પહોંચી.
અહિં તેમનો સાકાર કે વા માટે મુલક મેએ એક બગવાન સૈન્ય સંભળ કરી રાખ્યું
હતું ઉવટના ધુદને માટે ધણા ખરા મામેતુક સ્વારો આ કેકાણે એકન થયા હતા.
તેમની સખ્યા હમ હમરા હતી આ મદોનમત, જલિષ્ક સ્વારોની મદદમાં ચોવીસ
હજાર પાપદગ સિપાઈઓનુ સૈન્ય મજબૂત મોસ્નો નાખીને પાંચ હતું કેરો
નગર નાકલને પૂર્વ દિનારે આવેતું છે અને નેપોલિયન નાઈઝને પશ્ચિમ દિનારે
કુચ કરતો હતો. ૨૧ મી જુલાઈએ તેણે પોતાના સૈન્યને સચાર પડતા પદ્ધતિ
કુચ કરવાને દુકમ કર્યો અને મિસરના સ્વચ્છ આશ્પતમાં ન્હારે સૂઈને ઉલ્લસ થયો
ત્યારે કેરો નગરના મનનુખી મિનરાના સિખર અને નિસીમ મેદાનની વચમાં
પર્વતાની માફક ઉમેલા પ્રચલ પિરામિડો તેમની દૃષ્ટિએ પાંચ લાખા દેખાવની
બનતાની હાપ જાણે તેમના હૃદય ઉપર પ્રગળપણે પડી રોવ તેમ આખુ સૈન્ય
એકાએક યજ્યુ નેપોલિયનેનો ચહેરા ધીર અને ઉમંગને લીધે તેમની દેખાવા
લાગ્યો તેણે સૈન્યને સંબોધીને કહ્યું ' થોદાજે ' આ પિરામિડના સિખર ઉપ-
રથી ચાર ચાર હજાર વર્ષની પ્રાચીન પ્રજાએ તમ રાં પરાક્રમે નિદાગવા ઉભી

છે.” થોદાઓનાં હૃદયમાં રણોન્માદ ઉભરાઈ જવા ગાગો. શરૂ થયે એવા રણ-
વાઘના મગીતથી રણુમેલા બનીને શત્રુઐન્યતરફ તેઓ ગાંડાની માફક દોડી જવા
લાગ્યા. પિરામિડની આસપાસનું આખું મેદાન હથિપારમંથ થોદાઓથી ચીકોર
ભરાઈ ગયું હતું. ઝળકતાં હથિપારવાળા દમદમર સ્વાર અને તે વળી પૂર્વની તરફ,
યક પ્રજ્ઞઓના રિવાજ મુજબ પૂરભમકામા સંભળ થયેલા હોવાથી તેમનો દેખાવજ
શત્રુને લયલીત કરવાને પૂરતો હતો, પણ દ્રેન્ગો વગર સકોળે, પાંગ અભેદ ચોરસ
આકૃતિમા ગોડવાઇને નિડરપણે આગળ વધ્યા. તેઓ માટે શત્રુની છાવણી ઉપર ધસી
ગયા વગર ખીન્ને ઇલાજજ ન હતો. ત્યાં ચોલીરા હજાર સિપાઇઓ હારમંથ ઉભા
હતા. દ્રેન્ચસેનાની જાદુરચનાને બેદી નાખવાને તેમનું લયંકર તોપખાતું પણ તૈયારજ
હતુ અને તેમનામાં જરા પણ ભંગાણ પડે તો તેમના ઉપર યમદૂતની માફક તૂટી
પડવાને દશ હજાર પાણીદાર આરણી ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થયેલા મદોન્મત મામે-
હુકો ટમટમી રલા હતા.

નેપોલિયનને માટે આ પ્રસંગ ઘણોજ ચિંતાભરતો હતો. તોપણ તેણે હમે-
શના શાંત સ્વભાવ પ્રમાણે દરમિનવડે શત્રુઐન્યતું નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યું. તેની
ચાક્ષક આખે શત્રુની નખળી બાળુ એકદમ શોધી કહાડી. તેણે જોઇ લીધું કે શત્રુની
તોપો ગાડીઓ ઉપર ગોડવેલી નથી તેથી કરીને જે બાળુ તરફ તેમને ગોડવી છે
ત્યાંથી ખીજ બાળુ તરફ તેમને ખસેડાય એમ નથી. ખીજા ઘણા સેનાપતિઓ
સારાં સારાં દરમિનવડે શત્રુઐન્યને તપાસતા હતા તોપણ કોઇથી આવી જરૂ-
રની શોધ થઈ શકી નહિ. નેપોલિયને તરતજ બાજી બદલી. પિરામિડની જમણી
બાળુ તરફ થોડુંક આગળ વધીને શત્રુ સૈન્ય ઉપર એક બાળુએથી હુમલો કરવા
માટે તેણે સેનાપતિઓને હુકમ કર્યો. આમ કરવાથી તેના સૈન્ય ઉપર શત્રુની તો-
પનો એક પણ ગોળો પડી શકે એમ ન હતુ.

મુરાદ બે પણ ઘણોજ ચાલાક અને નિપુણ સેનાપતિ હતો. નેપોલિયનના સૈન્યે
શા હેતુથી દિશા બદલી તે સમજી જતાં તેને જરા પણ વાર લાગી નહિ. તેણે હડા-
પણુ વાપરીને તરતજ પોતાના સ્વારોને શત્રુ ઉપર ધસી જવાની આજ્ઞા કરી.
ગર્વોન્મત મુરાદ બે એ કહ્યું. “હવે જો, અમારો સપાટો ! આ નાપાક કૂતરાઓને
તો અમે ચીલડાની માફક કાપી નાખીશું ”

આ વખતનો દેખાવ ઘણોજ લયકર હતો. ભલકાળ ધ પેશાકમાં મળે થયેલા
દશહજાર સ્વાર આખા જગતમાં સારામા સારા ગણાય એવા પાણીદાર ઘોડાઓ ઉપર
સ્વાર થઇને, તેમને પૂર વેગથી દોડાવના સમુદ્રની પ્રચડ ભરતીની માફક રણોન્મત
બનીને ધસી આવવા લાગ્યા. તેમની વિકરાળ ચીસોથી આકાશ ગાજી ઉડયુ અને
તેમના પગના આઘાતથી ધરતી ધ્રૂજવા લાગી. તેમની ટક્કર ઝીલવા માટે દ્રેન્ચ સેના

તેમની યાવણી ફ્રેન્ચોને હાથ આવી. કિંમતી હથિયાર, ડિનખાખથી ભરેલા કાલબોટા, પાણીદાર આરમ્ય ઘોડા અને સુવર્ણમુદ્રાઓના બંડાર એ સર્વ ફ્રેન્ચોને પ્રાપ્ત થયાં. કેટલાક દિવસસુધી નદીમાં ઢૂળી મૂએલા મામેલુકોનાં ઘરેણાં તેમણે વીર્યાળ રૂપે આ યુદ્ધમાં ફ્રેન્ચોનાં માત્ર સોળ માણસો હણ્યાં હતાં. નેપોલિયને પોતાના બંદારે શત્રુના સૌર્યની ઘણી પ્રશંસા કરતાં કહ્યું કે “જો ફ્રેન્ચ પાયદળ સાથે આ સ્વારને હું જોડી શક્યો હોત તો આખું જગત જીતતાં મને મુશ્કેલ પડત નહિ.”

આ યુદ્ધ પછી નેપોલિયન હવે આખા મિસર દેશનો અધિપતિ થઈ પડ્યો. તેણે તરતને માટે મુરાદ બેના ઉદ્ધાનગૃહમાંજ મુકામ કર્યો. આખા દેશની ગરીબ રૈયતને લૂંટી લૂંટીને પેદા કરેલી અનર્ગળ દોલતથી તથા અનેક અમૂલ્ય રાચરચીસાંથી મુરાદ બેએ તે મહેલને સુશોભિત કર્યો હતો. એક બાબુએ જ્યારે આખો દેશ કંગાલ થઈ ગયો હતો ત્યારે ત્યાંના રાજના વિલાસની સામગ્રીમાં કરી પણ ઉણપ ન હતી. તે જોઇને સર્વને નવાઈ લાગી. સ્વાદિષ્ટ દ્રાક્ષથી ઝુકી રહેલા લતામંડપોમાં અને કિંમતીમાં કિંમતી મિકાષઓથી ભરેલા ઓરડામાં ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ છૂટથી ધૂમરા લાગ્યા. ખંધાએ ખવાય તેટલું ખાધું અને સાથે રખાય તેવું કે. થળીઓમાં ભરી લીધું. પિરામિડના સંગ્રામના સમાચારથી આખા આફ્રિકામાં અને દેઠ એશિયાસુધી ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓની ધાક બેસી ગઈ. નિર્દય, નિયયત્ર પટ અને જુદાં મામેલુક લોકોને આખો મિસર દેશ ધિક્કારતો હતો તોપણ તેઓ જગતમાં અપરાજિત છે એવું તો મનાઈ ગયુંજ હતું. તે બળવાન મામેલુક લોકો નેપોલિયનના યુદ્ધિબળ આગળ એક કલાકમાંજ સવારના પહોરના ધુમસની માફક ઉડી ગયા. આફ્રિકા અને એશિયા બેઉ ખંડના બ્યપારનું કેન્દ્રસ્થાન કેરો હતું. હમ્બરો વ્યાપારી કાફલાઓ ત્યાં હમેશાં આવતા જતા. તેમની માગફતે આ સમાચાર ફરફર ફેલાઈ ગયા અને નેપોલિયનનું નામ યુરોપની માફક પૂર્વના પ્રદેશમાં પણ ગણીતું થઈ ગયું. મિસરના કિનારા ઉપર પગ મૂક્યે તેને માત્ર એકરીણજ દિવસ થયા હતા; એટલી વારમાં તો તે આખા દેશનો સાર્વ-ભામ અધિપતિ થઈ ગયો. મિસરવાસીઓએ તેને પોતાના મિત્ર અને મુક્તિદાતા તરીકે વધાવી લીધો. મામેલુક ઉમરાવોની બેગમો હજી કેરોમાંજ હતી. નેપોલિયને તેમના તરફ ધણીજ માનઝરી વર્તીપૂક રાખી. મુરાદ બેની બેગમ પાસે તેણે પોતાના સ્વદેશ પુત્ર પુત્રિનને મોકલ્યો અને કહેવડવ્યુ કે તને નિર્ભય રહેજો. તેની તમામ મિલકત તેનાજ હાથમાં રહેવા દીધી અને તેની બીજી ઈચ્છાઓ પણ પૂર્ણ કરી.

કેરો નગરમાં વધુ લાખ માણસની વસ્તી હતી. તેમની હાલત કંગાલ અને સર્વોચ્ચ અવગત હતી. તેમનો અન્નપારસુનીતો અનુભવ એવો હતો કે વિજયી પ્રાગ્નએ છતાં પણ પ્રાગનો તૂટકાટ કરીને રંગમચીજ નેમ્યો. હાલમાં પણ અરાજકતાને લીધે અન્નપર દરજાજ નેમ્યો. પણ નેપોલિયને તો સર્વને અન્નપદાન આપ્યું અને હાલમાં

ના જનમાલનું રક્ષણ કરવા માટે ખાસ બંધોમસ્ત કર્યો નવા જીનેટા દેશને
તે અને આગાદ કરવા માટે તેણે પોતાની અરજીત શુદ્ધિ અને કાર્યદક્ષતાનો
યોગ્ય કર્યો

એક પક્ષ જરૂરી ખામત તેના ખ્યાન બદલ રહી નહિ. મરજીદો સીએના
ત પુર, સીએનતિની હાથત, દેશની લૌકિક અને ધાર્મિક સરચાઓ, જેની કલા
ને વિજ્ઞાનવિષયક સ્થિતિ-સારાંશમાં ત્યાંની પ્રજાને સર્વાંગે ઉન્નત અને આગાદ
વા માટે તેણે પ્રમુખવનનાં એકે એક અંગની તપામ કરવા માંડી. તે આગેવ ન
પ્રારબ લેણાને યેર જનો અને તેમની આત્રી કરી આપ્યો કે વુ તમારો ચતુ નહિ
જુ શુભેચ્છક છુ, તમારા ધર્મમાટે મને વધુ માન છે, તમારા હક્ક જાળવવાનો
મારો નિયમ છે અને મિસર દેશની નજીપ્રાય થએલી અસલી કીર્તિ પાછી ઝગડી
પીકે તે જોવાને કુ ધણે આતુર છુ તે કહેતો કે કુ મિસરનો રાજા કે માલિક નથી.
કેવો ત્યાંનું રાજ્યતત્ત્વ મર્વારો ત્યાંના પતનીઓના હાથમાં જુએ એના ધોરણ
ઉપર નુબ્યવસ્થિત ક્ષત્રી દીવુ તેણે જેવતનો વિશ્વાસ અને સન્માન સપા ન કરી
લીધા. કાપદ્યો ધણા માટે તથા રાજ્યવહીવટને માટે તેણે કેરોના આગેવાન
લોકોની એક પરિષદ બોલાવી અને રાજનના જુદા જુદા પ્રતિભાં એરી ઉપસભાઓની
યોજના કરી અને દરેક ઉપસભા પ્રમુખીય પરિષદમાં પોતપોતાના પ્રાંતનિધિઓ
મોકલે એવું બધાજુ ધણુ લોકોમાં યુરોપનાં જ્ઞાન અને કુન્નરકનાનો ફેલાવો કરવા
માટે મિસરના મુખસિદ્ધ વિશ્વવિદ્યાલયનો પુનરુદ્ધાર કર્યો ત્યાંના કેટલાક વિદ્વાનો
મિસરનો શુદ્ધ નકોશ તૈયાર કરવાનું કામ સોંપ્યું કેટલાંક દેશની કુદરતી પેદાશોની
તપાસ કરી, તેને કેવી રીતે ખીલવી લમચ તથા દેશની આર્થિક સ્થિતિમાં સુધારો
થઈ વો તેની યોજના ધણાનું કામ સોંપ્યું, કેટલાક વિદ્વાનોને દેશનાં પ્રાચીન ખડિ
ચેરોને લક્ષી રોધબોળ કરીને દેશના ક્ષતિદાસ ઉપર નવો પ્રગલ પાડવનું કામ
સોંપ્યું. કેટલાક વિદ્વાનોને લોકોની સામાજિક હાલતનો અભ્યાસ કરવાનું કામ સોંપ્યું
એ ઉપરાંત તેણે નવા નવા ક્ષરખાનાંઓ ઉવાર્ધા રસ્તાઓ બનાવવા માંડ્યા,
નહેરો ખાદાવી, કાપક વણવાની મીલો ઉભી કરી અને ખેતીચારીમાં ધણો સુધારો કરાવ્યો.
નેપોલિયનની વિદ્યાળ યોજનામાં કેવી કેવી બાબતોનો સમાવેશ થતો હતો તેના
ખ્યાલ તેણે વિશ્વવિદ્યાલયના પડિનો આગળ રખા કરેલી કેટલીક કામગીરીઓ ઉપર
થી સારી રીતે આજ્ઞા વહે છે પરંતુકક્ષી અને જળવહકીઓની સરમાં સારી
રચના શોધી કઢાડે. કાઝના વાવતર માટે અનુદૂળ નદીય નકકી કરો કેરો નમરો
માટે પાણી પૂરું પાડવાના ઉપાય નકકી કરો રજુના જુદા જુદા જાનમાં દુવા ખાદા
વવા માટે જગ્યાઓ નુકરર કરો નાઈલના પાણીને હડ કરવાના અને તેનું બન્દ
બનાવવાના ઉપાય શોધી કઢાડે કેવ નાઈમાં તેમ જ બીજા નદીમાં જે કવરો

એકઠો ચએલો છે તેના નફાકારક ઉપયોગ કેવી રીતે કરી શકાય તે વિશે વિચાર કરો; ખંદુકનો દારૂ બનાવવાનાં દ્રવ્યોની શોધ કરો; ધનનેરો, નકશા દોરનારાઓ અને વિજ્ઞાનીઓ આખા મિસર દેશમાં બધે ફરી વળવા લાગ્યા. આલેક્ઝાન્ડ્રિયા, કેરો, રોઝેટા વગેરે શહેરોની સંચાથી ચાલતી ધંટીઓમાં ઝીણો લોટ દળાવા લાગ્યો. રોટલી બનાવવાનાં કારખાનાં સ્થપાવાથી રોટલી પણ સસ્તે ભાવે વેચાવા લાગી. સાર્વજનિક દવાખાનાંઓ સ્થપાયાં અને એક એક દરદીને માટે એક એક જૂદી પથારી રાખવામાં આવી. સુરોખાર અને ખંદુકનો દારૂ બનાવવાનાં કારખાનાં ધમધમકાર ચાલવા લાગ્યાં. સંચાને લગતો લોખંડનો સામાન બનાવવાની તથા જાતજાતનાં બીજાં બનાવવાની “ફાઉન્ડ્રીઓ” સ્થપાઈ. જૂદા જૂદા પ્રકારના પરચુરણ ઉદ્યોગ ખીલવા લાગ્યા. યુરોપ અને મિસર વચ્ચે જાનનો પરસ્પર વિનિમય થવા માટે ફ્રેન્ચ અને અરબી બેઉ ભાષાઓનાં સાહિત્ય પ્રક્ટ કરવા માટે એક છાપખાનું સ્થાપ્યું. ઉદ્યોગના દરેકે દરેક વિભાગમાં નહિ માની શકાય એવી અદ્ભુત ચેતના આવી ગઈ. નેપોલિયનની શુદ્ધિ, જે કદિ શ્રમને લેખવતીજ નહિ અને કાર્યનો પ્રસંગ ઉભો થતાં પૂરે જોડેથી બમ્બડી નીકળતી તે આ પ્રમાણે મિસર દેશના કલ્યાણને માટે તમામ કાર્યોની પ્રેરણા અને પરિચાલના કરી રહી.

અનેક સૈદ્ધાંત યથા અજ્ઞાન અને નિષ્ક્રિય થઈ પડેલા મિસર માટે આ ધણે શુભ અવસર હતો. તેની ભાગ્યરેખા બદલાવા લાગી હતી, અને જો આ પ્રમાણે થોડાક વખતસુધી આવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી હોત તો એ દેશ આજે જે અધમ હાલતમાં છે તેવી હાલતમાં હોત નહિ. રાતા સમુદ્ર અને કેરો નગર વચ્ચે લાંબી નહેર ખોદાવવાનો અને સુએઝ આગળ બુમધ્ય સમુદ્ર અને રાતા સમુદ્રને જોડી દેવાને બીજી નહેર ખોદાવવાને માર્ગ નક્કી કરવામાં આવ્યો તથા તેમના ખર્ચનો અંદાજ પણ ગણવામાં આવ્યો. આ કાર્યમાં બે કરોડ અને પાંચ લાખ ફ્રેન્ડના ખર્ચની અને બે વર્ષની મહેનતની જરૂર હતી. જો એ કાર્ય પૂર્ણ થયું હોત તો આજે જે મહોજાલી સંયુક્ત રાજ્યોમાં મિસિમિપ્પી અને આહિયો નદીને કિનારે આવેલા પ્રદેશ ભોગવે છે તેવીજ મહોજાલી મિસરવાસીઓ પણ ભોગવી શકતા. પણ એ સુખ તેના પ્રારબ્ધમાં નિર્માણ થયું ન હતું.

અરબ લોકો તો નેપોલિયનનું વર્તન જોઈને ચકિતજ થઈ ગયા ! તેની પાસે અદ્ભુત સૈનિકશક્તિ હતાં તે કેવો દયાળુ અને નિઃસ્વાર્થી હતો ! આવી ઉદારતા પુરોનો તેમને કદિ અનુભવજ ન હોત. તેઓ મિયાદા નેપોલિયનનો શુભ આશય સમજવાને અસમર્થ થીવથી તેમને આ સંકળે અગત્યજ મેલુજ લાગતું. તેમની પ્રિયિા ઉપર અહમ તે. સુ પરતુ તેમને અપમાન પણ કરવામાં આવ્યું નહિ. તેમની આકર્ષિતતાને કારણે પણ કરવામાં ન આવ્યા. એકલુંજ નહિ પણ ત્રીસ દમર

પ્રતાપરાસીઓ તેમના સુખને માટે, તેમના રેઢની મુખાગ્રજીને માટે પરિશ્રમ લેતા હતા તે બાબતે જિંદગીને મિત્રરાસીઓ નેપોલિયનને પંતખરનો મુખાગ્ર પુનઃ અમલવા આજ્ઞાપુરો 'પ્રેમપાત્ર હું એમાં નરહ પશુ તા' નેપ તરફ તેમની તજિત એટલી દલમી વધી ગઈ કે મિત્રદોષી બંદેર પ્રાણના રખને પશુ તેની યુગ્મચાન ચલાવ્યાં તેઓ નિમાજ વખતે જોઈયાં જા પડે — સમુ-માર્ગના નેપમમાથી અને સુખીઓના વંદમાથી તેને સદિમલાખન રાખનાર મોજુ તે બ્રાહ્મ-મદાન બ્રાહ્મ છે, પશ્ચિમના બદાદર પુરોને નાપંચને કિનારે યેમ, સગ લાખાર મોજુ તે બ્રાહ્મ છે, માનેતુક લોકોએ તેમના પોમોઓ ઉપર, જળચાન પાવદગ ઉપર, અને તોપો ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યો હતો પણ વિજયલક્ષ્મીના આ માનીતા પુત્રે તેમના કૈ-મને નહમદ કરી નાખ્યુ જેમ પ્રભાતના સૂર્યના કિરણ પ્રમથનો નાચ કરી નામે છે તેમ આ બદાદર નેપોલિયને માનેતુક નેપનો નાચ કરી નાખ્યો મારજુ કે તેઓ બ્રાહ્મદના ખ્યાલ છે "

લોહાની પ્રીતિ નેજવવા તથા તેમના બનીપ લક્ષ્યનો વધારે પરિચય નેજવવા માટે નેપોલિયન તેમની ધર્મક્રિયાઓમાં તથા બંદેર ઉત્સવોમાં જાન લેતો. રધાનિક માન્યતત્ર તે બાનેવાન આરમોના હાયમાજ તેણે તોપો દીધુ હતુ, તોપજુ તેઓ નિબલપાતપણે હાયદાઓનો અમલ, કરે તે વિશે તે ખાસ માજછ રાખતો હતો. ધજાજ લાંબા વખતથી રજુમાં પ્રવાસ કરતા વ્યાપારી કાફલાઓને પટારાઓ રખાતા હતા તેમને માટે તેણે સખ્ત હાથનો લીધા આખા દેશમાં ફેાડને પોતાના જાનમાલની ધાસ્તી રહી નહિ ફે-અ સિપાઇઓ પણ તેમના નેનપતિતુ અનુકરણ કરીને લોકો સાથે છૂટથી બજવા લાગ્યા અને ધણીવાર તેઓ તેમને પેર જાડને આનદથી વાર્તાલાપ કરતા અને તેમના કામમાં મદદ પણ કરતા.

એકવાર નેપોલિયન શેખ તથા બીજા આબરુદાર લોગ સાથે વાતો કરતો હતો એવામાં સમાચાર આવ્યા કે કેટલાક છુટગઓ એક મરીન બેડુતજુ ખૂન કરી તેનાં પેર હાંકી ગયા છે નેપોલિયને તરતજ ત્રણસો સ્વાર અને બસે ઉડતુ લશ્કર તે બદમાસોને પકડીને સિલ્કા કરવા મોકલી દેવાનો હુકમ કર્યો આ સામજાને એક શોખે કટાક્ષમાં લ્યુ કે ' હુ તે બેડુત તમારો સો બાઈ હતો કે તેના મરણથી તમને આટલું લાગી આવે છે ? " નેપોલિયને જવાબ દીધો કે " તે બેડુત મારા બાઈ હતો પણ વરાઈ હતો, તેનું રક્ષણ કરવાનું કામ હમિરે મને મોખુ હતું " આ જવાબથી શેખ આનો બની ગયો તેણે કહ્યું " તમે તો ઝંધરના પ્રિરિત પેગ-બરની માદક બેલતા જાઓ છો. "

તુર્કસ્તાનના મુલતાનની ઉશ્કેલણથી નેપોલિયનનું ખૂન કરવાની ધણીવાર કોરોથ કરવામાં આવી હતી, પણ પુત્રો પોતાના પિતાનું જોટલી માજછથી રક્ષણ કરે તેટલીજ માજછથી મિસરાસીઓએ તેમના વહાલા નેપોલિયનના જાનનું રક્ષણ કર્યું, અને

કાવત્રાજોરની બાજુ બૃથ ગઇ.

આવી અદ્ભુત ફતેહના આનંદમય અવસરની વચમાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર એક અણુધાર્મી, નહિ ફક્તી રાક્ષા એવો કારી ધા પડ્યો. અણુકરના ઉપસાગર આગળ તમામ ફ્રેન્ચમેના વહાણમાં ઉતરી રહે એટલે તરતજ વહાણોને સલામતીભરેલી જગ્યાએ લઈ જવાનો નેપોલિયને હુકમ કર્યો હતો; પણ ફ્રેન્ચ નાકા સેનાધિપતિ નેપોલિયનની સલામતી માટે ઘણીજ કાળજી રાખતો હતો તેથી તેણે વિચાર્યું કે આવા અભણા અને દૂરના પ્રદેશમાં તેની સ્થિતિ તદ્દન નિર્ભય છે એવા સમાચાર ન મળે ત્યાંસુધી વહાણને અહિંને અહિંજ રાખવાં જોઈએ; કેમકે કદાચ તેનો પરાજય થાય તો તે પોતાના વહાણની મદદથી સ્વદેશ જઈ શકે. આવા વિચારથી તેણે મોટાં મોટાં વહાણને અણુકરના ઉપસાગરમાંજ રહેવા દીધાં હતાં. માત્ર નાનાં વહાણનેજ અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના બંદરમાં મોકલાવ્યા હતાં. નેપોલિયનને આ વાતની ખબર પડતાંજ તેણે દોડતે ઘોડે સદેશ કહાવ્યો કે એકદમ વહાણને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાના બંદરમાં દાખલ કરી દેવાં. પણ આ સ્વારને માર્ગમાં ઝનુની આરબ લોકોએ દાર કર્યો અને કદાચ તે જીવતો પહોંચ્યો હોત તોપણ વખતસર તો જઈ શકતજ નહિ.

એ દરમ્યાન અગ્રેજ નૌકાસેનાધિપતિ નેલ્સનને સમાચાર મળ્યા કે ફ્રેન્ચો મિસર દેશમાં દાખલ થઈ ચૂક્યા છે; એટલે તરતજ તે ફ્રેન્ચોનાં વહાણને શોધતો અણુકરના ઉપસાગર પાસે આવી પહોંચ્યો, અને તમામ ફ્રેન્ચ કાફલાને પોતાનાં સખ્યાબંધ વહાણોવડે ઘેરી લીધો. તેણે એવી તદ્દન નવી અને સાદી પદ્ધતિથી યુદ્ધની શરૂઆત કરી કે તેનો વિજય થશે એ વાત પહેલીજ પળે જાહેર થઈ ગઈ. શત્રુને છૂટા પાડીને તેમના અમુક ભાગ ઉપર એકસામેટો હુલો કરી પોતાની મોટી સખ્યાના બળથી તેનો પરાભવ કરવાની નેપોલિયનની રીત નેલ્સને નૌકાયુદ્ધમાં ઝાલણ કરી. આથી કરીને એકએક ફ્રેન્ચ વહાણની સામે બળે અગ્રેજ વહાણ આવી ગયાં. તેના એક અમલદારે હર્ષમા આવીને કહ્યું કે “આપણે જીતીશું તો જગતમાં આપણે માટે શું બોલાશે?” નેલ્સન કહે, “અહિં ‘તો’ શબ્દ છેજ નહિ. આપણે જીતવાનાજ.” અને થયું પણ તેમજ.

ફ્રેન્ચો ઘેરાયલા સિંહોની માફક મરણીઆ થઈને લટક્યા. પંદર કલાકસુધી તેમણે પોતાનાથી સખ્યામાં બમણા દુરમતો સાથે લાગલાગટ ટક્કર લીધી. રાત્રિનો ઘેર અધકાર છવાઈ રહ્યો હતો અને તેની અંદર સળગતાં વહાણોના ભડકા જવાળામુખીનો દેખાવ આપતા હતા. સમુદ્ર ઉપર કદિ આવી ખૂનખાર અને ભયંકર લડાઈ લાગ્યેજ થઈ હશે. રાતના અગીઆર વાગે નેપોલિયનનું ગળવર ઓરિયન્ટ વહાણ સળગી ઉઠ્યું. તેની અદર હજારો મણુ દાડખાનાતો ભડાર હતો. તેને આગ લાગતાં એવો પ્રચંડ ધડાકો થયો કે બેઉ પક્ષનાં વહાણ કંપવા લાગ્યાં અને ખલાસીઓ

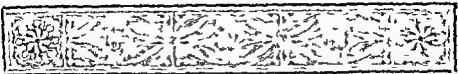
નેપોલિયને જોઈ લીધું કે આ હારથી મારી તમામ શુભ આશાઓ ધૂળમાં મળી ગઈ; યુરોપની સાથેના મારો સંબંધ તૂટી ગયો; હવે ત્યાંથી લશ્કરી સામગ્રી આવી શકવાની નથી અને જરૂર પડે તોપણ સ્વદેશ જવાય એમ નથી; હવે મિસર દેશમાં તે વાસ્તવિકરિતે તે કેદી બની ગયો છે. આવા લયંકર સમાચાર મળ્યા છતાં પણ તેની શાંત ગંભીર મુખાકૃતિમાં નિરાશા કે શ્લોભની એક રેખા પણ જણાઈ નહિ. લશ્કર નાહિંમત બની જાય એવો એક શબ્દ પણ તેના મુખમાંથી નીકળ્યો નહિ. ઉલટું તેણે કહ્યું, “ હવે આપણને આથી પણ વધારે મહત્વનાં કામ કરવાનાં હિસાબ મળશે. આપણે મિસર દેશને મહાન પ્રજા બનાવી શકીશું. ”

આ ફતેહના સમાચારથી યુરોપના તમામ રાજ્યો ખુશાલીમાં આવી ગયા. ઇંગ્લેન્ડે નેપોલિયનને ઉંચી પદવી અને ભારે ધનમાં આપ્યાં. બીજા રાજ્યો તરફથી પણ તેને ધણાજ ભારે ધનમો મળ્યાં. યુરોપ ખંડમાં રાજ્યોનાં જોર વધ્યું; નેપોલિયનના પ્રહારથી અધમુદ્ધ થયેલી તેમની જુલમગાર રાજસત્તામાં નવો જુસ્સો આવવા લાગ્યો; પરંતુ થોડા સમયથીજ સ્વતંત્ર થયેલો બિયારો પ્રજાવર્ગ હતાશ થઈ ગયો. ઇંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સને કચરી નાખવાને નવા કાલકરારો કરવા માંડ્યા. ઇંગ્લેન્ડના આ પરાક્રમથી રાજ્યો પ્રદુલ્હિત થયા અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યોની પ્રજાના મનોરથ પડી લાગ્યા.

આ પરાજય ફ્રાન્સને માટે ધણાજ સખ્ત પ્રહારરૂપ હતો. નેપોલિયને બહારથી ઉંડા શાંતિ અને ધૈર્ય બતાવ્યાં પણ મનથી તો તેને ઘણો ઉદ્વેગ થયો. પળવાર તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો, અને બોલી ઉઠ્યો કે “ અરે હતભાગ્ય * ખૂબ! આ તે શું કર્યું ! ” પણ તરતજ તેની સમયસૂચકતા અને આત્મબળ પાછાં જાગૃત થયાં. લશ્કરને હિંમત આપી, આ પરાજયથી થવાનાં તમામ દુઃખદ પરિણામ તે તરતજ કળી ગયો હતો; પરંતુ આવી લયંકર નિરાશાને પ્રસંગે પણ તેણે પોતાનું દુઃખ વિસારે પાડ્યું અને મરનાર નૌકસેનાધિપતિની વિધવાને તે દિલાસાનો પત્ર લખવા બેઠો. એ વાત ઉપરથી તે કેવો સહૃદય હતો તે જણાઈ આવે છે. તેના શત્રુઓ તેને નિખુર રાક્ષસ કહે છે પણ નિખુર માણસ અજુગપણે પણ પોતાની પાયમાલી કરનાર માણસની વિચવાને તેણે લખ્યો હતો તેવો અનુકંપાભર્યો પત્ર લખી શકેજ નહિ.

ફ્રેન્ચ પ્રજા એક ઘણીજ આનંદી પ્રજા તરીકે જાણીતી છે. પોતાના પ્રજાકીય સ્વભાવને લીધે ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ પણ આ આફતનો ઘા થોડા વખતમાં વિસરી ગયા. યુરોપ પાછા જવાનો માર્ગ બધ થઈ ગયો એ વાતથી તેઓ હતાશ થયા હતા તો પણ પાછા તેઓ હતા તેવા આનંદી બની ગયા, અને નેપોલિયનને મિસરની સુધારણાના કામમાં સહાય આપવા ગયા.

* ફ્રેન્ચ નૌકસેનાધિપતિ.

પ્રકરણ ૧૩ મુ-સિરિયા ઉપર ચઢાડ ૧૭૯૮-૧૭૯૯

મિસ્ત્રના મુઠ પછી પોલિયન મિસ્ત્ર દેવેના ૩૧ માસિક ખતી સહાય દત્તા તાપણ તેને દત્ત કદુ કાવું કરવાનું નાહી હતું. તેના આર્થમાં દત્ત પછા વિતેતા દત્તા અને માથા ઉપર સહકર્તા ધોર વાદળાં ગ્રહીતી ગ્લા દત્તા મુસલમે પોતાના ૩ પના અન્ગેય માથે મિસ્ત્ર ના ઉતર કાચમાં નાચી ગયો. તેના તેને ત્યાંથી આરી દાગવાને પોલિસીને જનગણ ગિરો મોકલ્યો તેને તે પ્રદેશ છૂટી લીધો અને ત્યાંના મેલો સાથે એવું તો દયા અને પ્રેમમયું વર્તન ગળ્યું કે દત્ત પછુ એ દેવના વતનીઓ એ લોકો કૃત્ય સેનાપતિને યાદ કરે છે.

મિસ્ત્રવાસીઓમાં દત્ત પછુ મામેનુક લોકોના મિત્રો ધણા દત્તા તેઓ પોતા લિયનની સત્તા જગત્ કીતી પડે તો તગત જગલે ઉગાવવાની શક્તિ જોતા દત્તા ખીજ ખાલુએ નાઈલની ઈ-ચાઈ રહેદથી ઉત્તેજિત થએલું ઇગ્વડ ક્રાન્સને કચરી નાખવાને નવાં દહિયાગ ધરી રથુ દત્ત તેના એલમીઓએ તુર્કસ્તાનના મુસલમાનો ક્રેન્સો ઉપર આક્રમણ કરવાને ઉત્તેજ્યો અને ધન, લશ્કર, દારૂઓ, નાઈલન-ય વગેરે તમામ મુઠ સામગ્રી ખૂરી પાડવાનું ઈગ્વડે તેને વચન આપ્યું રૂચિવાનો ઝાગ પછુ તેની માથે જોડાયો એ પ્રમાણે ઇન્ડ, તુર્કસ્તાન અને રૂચિવાની નિપુટિ તેપોલિયનો વિનાય ક-વાને તૈયાર થઈ મુસલમાનો અને ખ્રિસ્તીઓ પોતાનાં જૂતાં વેર ખૂલી ગયા અને જે પ્રજામત્તાક ગાળતગતને તેઓ વત્તુરપે માનતા હતા તે ચ ત્યાં ઇગ્વડની સાથે લડવામાં વેરભાવ વિસારીને ખપુઆવથી એકન થયા કાળા સમુદ્રમાં યઇને રહ્યા તેના ખગવાન કાલે હેલિરો-ન્ટની સામુદ્રધુની આગળ આરી પહોંચ્યો ઈગ્વડનું વિજયી નોકાઈન્ય તેને આવી મર્યું આવકારની તોપોના ધગકા તુર્ક વહાણોમાંથી થયા કિનારા પર એમાં થએલા દળને ખ્રિસ્તી અને મુસલમાનોએ હર્ષના કયાં ખ્રિસ્તીઓનો કાસ અને મુસલમાનોનો અર્ધચંદ્રાકૃતિવાળો વાવટો સાથે સાથે ફરકવા લાગ્યા ધર્મનાં દ્વંદ્વતાં વેર રૂચિયા, ઇન્ડ અને તુર્કસ્તાનના એક ખીજન માગના પ્રગટીય વિરોધ આ વખતે વિસાર મૂક્યા કેમકે તેઓ એક ખીજને જેટલા પિકા-

રતા હતા તે કરતાં પણ ઝાર અને સુલતાનના રાજમુકુટને તેમની આપખુદી રાજ-સત્તાને ધાસ્તીમાં મૂકનાર ફ્રેન્ચ પ્રજાસત્તાક રાજ્યને વિશેષ ધિક્કારતા હતા.

તુર્કસ્તાનના સુલતાને ૨૦,૦૦૦ માણસોનું સૈન્ય એકઠું કર્યું હતું. તેને ઇંગ્લંડ અને રશિયાના સંયુક્ત કાફલાવડે, તેમનીજ તોપોના રક્ષણ નીચે મિસરને કિનારે ઉતરવાનું હતું. ખીજું બળવાન સૈન્ય સિરિયાના રણમાં યદને જમીન માર્ગેથી મિસરમાં દાખલ થવાનું હતું. ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સના પદબ્રષ્ટ યએલા બુર્બોન વંશીય રાજાના એલચીઓએ આ સૈન્યને દારૂગોળો અને લશ્કરી ઇન્જિનેરો પૂરા પાડવામાં પુષ્કળ ધનનો બ્યય કર્યો. ખીજા બાબુએ યૂરોપમાં ફ્રાન્સની સાથે યુદ્ધ કરવાને, તેને ઇટાલિમાંથી મારી કહાડવાને બની શકે તો ખુદ ફ્રાન્સ ઉપરજ ચઢાઇ કરવા માટે આસ્ત્રિયા તથા ખીજાં રાજ્યો એકત્ર થયાં. આવી વિપત્તિના સમયમાં નેપોલિયનની મદદે પારિસથી સૈન્ય મોકલાવાનું અસંભવિત હતું. ફ્રાન્સની ઉપર ચારે બાબુએ તેના શત્રુઓ ટમટમી રહ્યા હતા, અને નેપોલિયન પણ તેની આસપાસ એકત્ર યએલાં બળવાન સંયુક્ત સૈન્યોને હાથે હાર ખાઇને માર્યો જશે એ વાત બધાને હવે નિઃસંદેહ લાગતી હતી.

આ પ્રસંગેના લાલ લાલ મુરાદ બેએ બયંકર કાવત્રું રચ્યું. એક મુકરર કરેલે વખતે આખા મિસર દેશમાં જ્યાં જ્યાં ફ્રેન્ચો હોય ત્યાં બધે તેમના ઉપર એકસામટા તૂટી પડીને તેમને ખંજરથી, તલવારથી કતલ કરી નાખવાની બાજી રચાઇ, પણ જેમ જેમ વિપત્તિનું વાદળ ઘેરૂં બનતું ગયું તેમ તેમ નેપોલિયનની બુદ્ધિનો પ્રકાશ પણ જ્વલંત તેજથી ભભૂકી ઉઠ્યો. બળવાની શરૂઆત કેરોમાં થઇ. પણ તોપો અને બટુકાના પ્રભાવથી બળવાખોરો વિખેરાઇ ગયા. શહેરમાં ખૂનખાર કતલ ચાલી. તોપોના ગોળાથી મસ્જિદો અને મિનારાઓના ચૂરેચૂરા થઇ ગયા અને એવો હાહાકાર મચી રહ્યો કે આખો મિસર દેશ ફ્રેન્ચોની ધાકથી દબાઇને ચૂપ થઇ ગયો. ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની યએલી કતલનું નેપોલિયને બયંકર વેર લીધું. તેની તોપોની ગર્જનામાંથી પ્રતિધ્વનિત થતા તેના સામર્થ્યની અસર થઇ. બળવાખોરોના હાંજ ગગડી ગયા અને પછી જ્યારે નેપોલિયન ઇંગ્લંડ અને રશિયાના સૈન્ય સાથે બાથ ભરવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો ત્યારે આખો મિસર દેશ ચૂપકાથી તમાશો જોતો બેસી રહ્યો; પણ તેની સામે માથું ઉચકવાની હિમત ચાલી નહિ. આવી વિપત્તિને વખતે સખ્તાઇ વાપરવાની તેને જરૂર હતી; કેમકે ત્રીશ હજાર સ્વદેશ બંધુઓની સલામતી તેને માથે હતી. જો તેણે બળવાખોરો તરફ દયા બતાવી હોત તો તેનાં અને તેના સિપાઇઓનાં હાડકાં મિસરના રણમાં રઝળી જત. યુદ્ધ એટલે પશુતા અને કસાઈખાનાનું મોટા પાયા ઉપર રચાયેલું પ્રદર્શન છે. ઇંગ્લંડનો સેનાપતિ ડ્યુક ઓફ વેલિંગ્ટન એક પ્રસંગે કહે છે કે “કામળ લાગણીવાળા માણસને યોદ્ધાના કાર્યમાં માથું મારવાનો હક્ક નથી.”

આ વાતમા ધણુજ સત્ય છે એકવાર યુદ્ધ થયું કર્ણ પછી અનિઝાએ પણ દૂરતા વાપર્યા વગર ચાલતુંજ નથી તોપના ગોળા વરમાવતાં ગ્રેમ અને હવાને તિલાંજલિ આપવીજ પડે છે ઘોડેસ્વારનો ધમારો વગર લુગસાએ થઈ ચઢતોજ નથી એકવાર ચહેરે ઉપર ગોળા ફેંકવા માંડ્યા કે પછી તે કુમગા બાળક ઉપર કે નિર્દોષ કુમારિકા ઉપર પડે છે તેના વિચાર કરવાનો અને એવા નિર્દોષ આત્માઓને બચા ન ચામ તેની કળજી સમજાવતો અવકાંતજ હોતો નથી. યુદ્ધની સાથે વળગેલાં આ પરિણામો અનિવાર્ય અને લપકર છે પણ બ્યાંસુધી મનુષ્ય પ્રજા પરસ્પર યુદ્ધ કરતુજ નહિ એવા સંકલ્પ નહિ કરે, ત્યાંસુધી આવી પૈસાચિક દૂરતા જમત ઉપર ચાલ્યાજ કરવાની

૧૭૮૬ ના જાનેવારીમાં સમાચાર મળ્યા કે એક બળવાન તુર્ક સરકાર જેને ઈંગ્લેન્ડે યુદ્ધ મામતી અને દારૂગોળા પૂરા પાડ્યા હતા તેણે સિંગિયાના રજુની સીમા ઉપર આવેલા મિસર દેશના એવ આરિમ નામના મામતો કમળે લીધો છે, અને અંગ્રેજ નાકાતૈય તેમને પૂતલી મલક આપે છે નેપોલિયને વગર વિરખે આ સૈન્ય ઉપર અકબજી કરવાનો હાથ કર્યો તેને ઘેરઘે માધલના નિસ્તારવાળા રજુમા થકને પસાર થવાનું હતું પરંતુ તેના નિમિત્ત ડચો નહિ સિંગિયાનો અત્યત જુલની પાદ-ચાલ જેને તેની દૂરતાને લીધે "એકમેટ કસાઈ" એવું નામ મળ્યું હતું તેની ખિસ્તી પાત તેના આત્માચારથી ત્રાણ ત્રાણ પોકાગતી હતી તેથી નેપોલિયનને એવી આશા હતી, કે જો એકવાર એ પ્રદેશમા જવાય તો હમરો ખિસ્તીઓ તેના સૈન્યમા જોડાય અને તેમની મદદથી જેતે યુદ્ધકને જીતવો જીતવો કે દિ દુસ્તાનસુધી પહોંચી જાય, અને દિ દુસ્તાનમાંથી ઈંગ્લેન્ડના અધિકારની જ- ઉમેરી નાખે. અથવા અત્યત સાહ-સિક કાર્યને માટે તે માત્ર દર હમર માણુમે લઈને જવા તૈયાર થયો, અને પાંચ દિવસ અત્યત કોચ વેડીને આખું ગજી ઓગળીને એવ આંધ્ર સુધી પહોંચી ગયો તે નાનું પણ મજબૂત દિનેગદી ચહેર હતું અત્યપાસનાં મામતોઓની વાતને દેખાવ અત્યત કમાલિયત અને અધનતા સૂચવતો હતો. જે વિચન ત્યાં મધ્યને આવી પહોંચ્યો અને તુર્ક ચોદાઓ તે પોના ધમકા અને તાજુકાતક ઓગાઓના વરખાથી જાગી ઉઠ્યા તેમણે યુદ્ધ તો કર્યું પરંતુ ફેલાય પરાક્રમ નામજ તેમજ દામ નીને પડ્યા અને તેઓ જીવ લઈને નાહા દિવામાં બે હમર તુર્ક વિપાકઓ હતા તેઓ કેદ પકડાયા હવે આ રીઝોની તી બવરથા કરી તે એક મોટા વચાથ થઈ પડ્યો. જે વિચનના પોતાના સિપાઈઓનેજ પેટપૂરતું અન્ન મળતુ ન હતું તેમાં આ બે હમર રીઝોને ખતરણુ થુ તેના લલકની સખ્યા યંતુની તખ્ખાની સાથે સમાવતાં એટલી નજીવી હતી કે આ રીઝો ઉપર જાતો પ્રવાસે આસે લવવા કપાથી ! અને યુત્તરીયો વખત અવન્ય તેઓ જાગ્યો ન કરે તેને દેહ બરોડા ! તેમના વચન ઉપર તેમને હાલ નકાચ બે પણ નહિ હમરેડું ન હતું, કા જુ કે તેને

નરનજત તુક નેનામાં મદદ કરી અને નમતી મજબૂતી જે અનેકગણી વધારે તે દતીજ નેમાં વિશેષ દયાને કરે નેપોલિયનની જગ્યાએ બીજા માણસ હોત તો આ બે હમર વિનાશ દેરીનાની કાલ કમાલ પડતુ તેના કાણુ અને ઉદાર હૃદયને આ પગલું પડતું ત્યાં સુધી જાનું. તેથી તેણે ફરીથી પાસેથી ગળુ વચન લીધું કે આમે કહિ કેનાની નામે શરૂ થાય કરીયું નહિ અને એટલું જ કહીને તેમને છાડી મુક્યા. દમારાજ તુકો તેના વિશ્વપન્થને હમણા જાન્યા. તરનજ તેઓ “કમાલ” ના સૂન્યમાં જાણી ગયા અને તેમને જનનદાન આપનાર નેપોલિયનના સૂન્યતા વિનાશ કરવામાં સહાયરૂત થયા.

ફ્રેન્ચ નૈન્ય ત્યાંથી આગળ વધીને સિરિયાના ગામ શહેર તરફ પ્રયાણ કર્યું. થોડાજ દિવસમાં તેઓ ને શહેરની નજીક આવી પહોંચ્યા. અહિં તેમનો બીજી તુર્ક સેના સાથે બેસ થયો. એ સેનાનો નેતા “કમાલ” પોતે હતો. તોપણ ફ્રેન્ચ સેનાના પ્રયત્ન ધમાકા આગળ તુર્કોથી હિમા રહેવાયું નહિ. તેમનો પ્રયત્ન થયો અને તેમની તમામ યુદ્ધ સામગ્રી ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવી. પણ આ નાના સરખા બતાફર નૈન્યના માથા ઉપર બીજા વિપત્તિના વાદળા ઝડપવો એકદમ થતા લાગ્યા હતાં.

હજીક તેના અન્ય નૌકાબજની મદદથી લશ્કર, દારૂગોળો, યુદ્ધસામગ્રી, ધૂરોપિત ઈજનેરો વગેરે સિરિયાના કિનારા ઉપર ઉતારતું અને નેપોલિયનને આગળ વધતો અટકાવવાને બનતી સહાય આપતું હતું. તુર્ક અને ફ્રિશિયન કાકલા બધા કિનારા ઉપર શ્રમણ કરી રહ્યા હતા અને તેથી કરીને નેપોલિયનને અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી જોરાજી તથા બીજી સામગ્રી મળતી અટકી ગઈ હતી. ત્રીશ હમર તુર્ક લોકોનું બળવાન થોડેસ્વાર અને પાયદળ સૈન્ય દમાસ્કસમાં બેસુ થયું હતું અને સિરિયાની એકેએક ખીણમાંથી હનરો ઝળકતી તલવારવાળા તુર્કો તુર્કસેનાની મજબૂતી વધારો કરતા હતા. બળવાન શત્રુની સામા નેપોલિયન દશજ હમર માણસો લઈને નિડરપણે આગળને આગળ દોડ્યો જતો હતો. તેનો જરૂર વિનાશ થશે એવી તેના શત્રુઓને તેમજ મિત્રોને ખાતરી થઈ હતી. હવે તે પ્રાચીન બક્ષા નગરની દિવાલો પાસે આવી પહોંચ્યો. તેની પાસે બારે તોપો ન હતી. તેણે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી થોડી તોપો મગાવી હતી પણ માર્ગમાં અંગ્રેજ નૌકાઓએ તેમને પકડી લીધી હતી. તેની આસપાસ ચારે દિશાએથી શત્રુસૈન્યનો જમાવ થતો જતો હતો. દરિયાકિનારો તેમના વડાણોથી છવાઈ ગયો હતો અને ચારે દિશાએથી દોડી આવતા થોડેસ્વારોથી ધરતી ઢૂંચી રહી હતી. તેનો બચાવ માત્ર તેની ત્વરામાં જ હતો; શત્રુઓ બેગા થાય ત્યાર પહેલા તેમને છૂટા છૂટા પકડી પકડીને પરાસ્ત કરવા એજ માત્ર બચવાનો ઉપાય હતો. તેણે તરતજ બક્ષા ઉપર હક્કો કર્યો. દિવાલ તોડીને ફ્રેન્ચો અંદર દાખલ થયા. નાહક મનુષ્યહત્યા ન થાય એવા હેતુથી તેણે બક્ષાના સુબાને તાબે થવા ફરમાવ્યું. પણ તે જગલી તુર્કો સદેશ

રાજનૈત્જ પાછો તખ્તનશીન કરવાની ફરજ પાડવા માગતા હતા તો તેના બદલામાં નેપોલિયન હિંદુસ્તાન તરફ જવા મથતો હતો; કેમકે સમુદ્રથી અને બળવાન નૌકા-સૈન્યથી સુરક્ષિત રહેલા ઇંગ્લંડ ઉપર પ્રહાર કરવાનું તે એકલુંજ સ્થળ હતું. ન્યા-યની દૃષ્ટિએ જોતાં આ યુદ્ધની તમામ જવાબદારી લડાઇ ઉભી કરનાર પક્ષને માથે છે અને પોતાનો બચાવ કરનાર ફ્રેન્ચોને શિર નથી.

બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટમાં તેમજ પ્રજાસભસ્તમાં એક બળવાન પક્ષ હતા. તેઓ સ્વતંત્રતા અને રાજનૈતિક સુધારણાના હિમાયતીઓ હતા. તેઓની સહાનુભૂતિ ફ્રેન્ચો તરફ હતી. આ લડાઈ ગેરવાજબી અને રાજનીતિવરુદ્ધ છે એવા સખ્ત પોકાર તેઓ ઉઠાવતા હતા. પણ રાજ અને ઉમરાવોના વગવસીના આગળ તેમનું આદ્ય નહિ. અને ફ્રેન્ચો ઇંગ્લંડની જોહુકમીને સહેલાઈથી તાબે થાય એવા ન હતા તેથી યુરોપમાં અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા તમામ દેશોમાં મનુષ્યરક્તાની નદીઓ વહેવા પામી. એક અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર લખે છે કે “તેઓને જીવતા છોડી મૂકવા એજ સહેલામાં સહેલો માર્ગ હતો.” એનો અર્થ એટલોજ કે ફ્રેન્ચોએ લઢવું ન હતું અને ઇંગ્લંડની આગાને તાબે થવું હતું. તે સમયની લોકસ્થિતિ જોતાં, ખુદ ઇંગ્લંડનાજ પ્રજાવર્ગનો લોકમત જોતાં ક્રાન્સને પોતાને મનગમતું રાજ્યતંત્ર પસંદ કરવા દેવું એજ ઇંગ્લંડને માટે સહેલામાં સહેલો માર્ગ હતો.” પણ જો તેમ કરવા દેવામાં આવે તો ત્યાંના (ઇંગ્લંડના) રાજકર્તાનું સિંહાસન અને ઉમરાવોના મહેલ રાષ્ટ્ર-વિપ્લવની ભરતીના આઘાતથી ઉચલી પડ્યા વગર રહે ખરા કે ? અરેરે ! માણસગત !

હુરિયેન જે એક વાર નેપોલિયનનો સેક્રેટરી હતો અને પાછળથી ક્રાન્સની ગાદીએ આવેલા ૧૮મા લૂઇસે માનીતો અને ખુશામતખોર પ્રધાન થયા પછી નેપોલિયનનો કટ્ટો ઘટ્ટો ધયો હતો, તેણે નેપોલિયનના જીવનના કેટલાક પ્રસંગોની નોંધ ઘણીજ સખ્ત ભાષામાં અને વૈરભાવથી પ્રેરાઇને લખી છે, તે પણ આ પ્રસંગવિષે લખતાં જોરે કહે છે કે “મેં તમામ સત્ય અને ખરેખર સત્યજ જાહેર કર્યું છે. એ કેદીઓનું શું કરવું તેનો નિર્ણય કરવાને મજેલી સલાઓ વખતે હું હાજર હતા અને જો મને મત આપવાનો અધિકાર હોત તો તેમને મારી નાખવા જોઇએ એવો મત હું પોતે પણ આપત. યુદ્ધમાં ઘણીવાર અનેક માણસોના લાગની ખાતર ખાનગી માણસોના સુખની દરકાર કરી રાજાની નથી અને દયાની કામળ લાગણીને બળાટકારે દાની દેવી પડે છે. નેપોલિયનના આ વખતે આવી કંફાડી સ્થિતિ હતી કે નહિ તેની તુલના કરવાનું હું અવિધ્યની પ્રગ્ને સોપું છું. હું નિશ્ચય પૂર્વક કહું છું કે તેની એવી સ્થિતિ હતીજ અને સલાએ સર્વાનુમતે આ ડરાવ પસાર કર્યો હતો એ વાનથી મારી વાનને ટેકા મળે છે. મારે સત્યને ખાતર કહેવુંજ જોઇએ કે નેપોલિયને બર્ષવાળેજ મંજુરી આપી અને આ ઘોર દૃત્યથી તે ઘણીજ દિવસો રચો હતો.”

સર યોગેશ્વર રોડે પશુ નેપોલિયનના વિરુદ્ધ વેપારમાનો એક છે તે પશુ મને છે કે આ કૃત્ય નેપોલિયનના ચરિત્ર ઉપર કાળ દબાવે છે, તેના તેના રાજાવામાં લલ્લુચન દૂરતા હતી અને નેપોલિયન જેવો આ કાલ કાલી એવું માનવાને આધાર નથી કેમકે તેના જીવનનો આગે કલિદાસ જોના તેનામા દૂરતાની નિદાની નજરે પડતો નથી અને તેનો સ્વભાવ દયાળુ હતો એવું પૂરવાર કરનારા મનુ પ્રસન્નો સુવિદિત છે”

જાણી નમ યો નેપોલિયનો એક તરફ પ્રમાણ કયું સિરિયાનું તે ગ્રીસી ઉપયોગી યુદ્ધનું આગ હતું તેનો કિસ્સો ધણેજ મજબૂત હતો આ નેકમેટ ‘કસાર્ધ’ એ પૂરોગી યુદ્ધસામગ્રીવડે તેને સુસજ્જિત કરી પોતાનું તમામ મૈત્ર્ય ત્યાં એકત્ર કયું હતું નેપોલિયનનો સદાપ્રમાણે દૈન્ય ઈન્નેર જે જુનેન રાજાઓના પક્ષનો હતો તેણે પેતાની નિપુણતાથી કિલ્લાને અધિક મજબૂત બનાવી દીધો હતો, આ રક્ષણ કાર્યનો તેના પશુ તેજ હતો સિરિયાનો સમુદ્ધકિનારે અંગ્રેજોનો સેનાપતિ સર સિન્ડી રિમથ નૌમઓ લઈને લમણ ક્યાંજ કરતો હતો નેપોલિયન નજીક આવતો જાય છે એવા સમાચાર આમેટ ‘કસાર્ધ’ એ તેને મોઝાના એટલે તત્તજ તે પૂરોપિયન ઇન્નેરે, ગોલ્દાએ આ કાર્યોજો લઈને એકરના કક્ષમાં ઘણા થયો નેપોલિયને અંગ્રેજ નિપુણથી કેટલીક તેણે મગારી હતી તે તમામ તોપોનું વદાણુ તેના કબજા સીમે સિન્ડી રિમથે રસ્તામાંથી પકડી લીધું અને તેજ તોપો એકરના જુરજ ઉપર સ્થાવવામાં આવી આ નુકસાન તેને માટે ધણજ હતું તોપણ નિમ્લસાદી થયા વગર થેરો ધ વવાને જરૂરનું સમુદાય કામ તેણે રાકે કયું હજી પશુ સલાહ કરા મેકે પક્ષને લાભ છે એવો સંદેશો તેણે કાકમેટ કમાઈને વહેવારનો પશુ અમમ્ય પ્રતિભા જાતીય સ્વભાવ અનુસાર તે હતું ખૂન કરવામાં આવ્યું તે ઉપરથી નેપોલિયને સિરિયાની પ્રજાની જાણ માટે એક જાહેરનામું પ્રકટ કયું તેનો જાવાઈ નીચે મુજબ હતો—

“હું સિરિયામાંથી માત્રેનુક અને પાલાના મૈત્ર્યને કસારી મુકવા આવ્યો હું મારા ઉપર મિસરમાં દુમનો કરવાનો તેમને ક્ષો હજી ન હતો. કસાર્ધ તેમણે ઉભી કરી છે તો હું લલ્લા માટે તેમના ધરને તારણે આ યો છું પશુ ઈયતે મારાથી જરા પશુ જવાનું પ્રયોજન નથી તમે તમારા ધરમા નિશ્ચતપણે રહેજો જેઓ નાસી ગયા છે તેઓ સુખેથી પાલ આવે તેમની મિલત તેમને સ્વાધીન કરવામાં આવશે મારી ઈચ્છા છે કે તમારા કાજઓ આવીને બવરથા કરે, ધર્મનું રક્ષણ થાય અને તેની પ્રતિષ્ઠા જળવાય મુસલમાનો તેમના ગિલાજ પ્રમાણે મસ્જિદોમાં જઈને ઈશ્વરપ્રાર્થના કરે દરેક પદાર્થ આપણને ઈશ્વરદ્વારા મળેલા છે અને નિજ્ય આપનાર પશુ તેજ છે પશુ માઝા અને જાકના દર્શતથી તમારે જાણવું જોઈએ કે મારા શત્રુઓને માટે હું જેવો કાળરૂપ છું તેવોજ મારા મિત્રો તરફ મેમાણ છું અને

ખાસ કરીને ગરીબ લોકો તરફ હું હમેશાં દયા રાખું છું અને તેઓને મુખી કરવા પ્રયત્ન કરું છું.”

એવામાં પૂર્વ દેશોની પ્રજા ઉપર પડેલા પ્રભુના શાપરૂપ મરકીતો રોગ દ્રેન્ય છાવણીમાં ફાટી નીકળ્યો. આ આકૃતિ તદ્દન નવી જાતની હતી અને તેથી સૈન્ય લયલીત થઈ ગયું. સિપાઈઓ ચેપના ડરથી તેમના માદા સોજતીઓની સારવાર કરવા ના પાડતા અને ડોક્ટરો પણ માંદાઓની પાસે જતા નહિ અને તેમને બિચારાને એમને એમ મરવા દેતા. નેપોલિયને તરતજ લશ્કરી દવાખાનામાં જવા માંડ્યું અને ત્યાં તે માંદાઓના ખાટલા પાસે બેસતો, તેમના તાવથી ધગધગતા હાથને પંપાળતો, તેમની લોહીપ્રસ્રથી નીંગળતી ગાંઠો ઉપર પ્રેમથી હાથ મૂકતો અને તેમને આશા અને ધૈર્ય બળે એવા મીઠા શબ્દો કહેતો. મરવા પડેલા સિપાઈઓ પોતાના શૂરા અને માતાના જેવા પ્રેમાળ સેનાપતિ તરફ અશ્રુભીની આંખે જોઈ રહેતા અને તેના ઉપર આશીર્વાદ વર્ષાવતા. આથી કરીને તેમનામાં નવી હિંમતનો સંચાર થતો અને ઘણાક તો સાબળ થઈ જતા. નેપોલિયનની આવી વર્તણૂક જોઈને ડોક્ટરો શરમાયા અને તેમણે પણ કાળજીપૂર્વક પોતાની ફરજ બજાવવા માંડી. સિપાઈઓને પણ હિંમત આવી અને તેઓ પણ પોતાના સેનાપતિનું અનુકરણ કરીને માંદાઓની સારવાર કરવા લાગ્યા. એમ થતા મરકીતું જોર નરમ પડ્યું. એકવાર એક ડોક્ટર નેપોલિયનને શિખામણ આપવા ગયો કે તમે તમારા જાતને જોખમમાં નાખો છો એ ઘણું અવિચારી કામ કરો છો. તેણે જવાબ આપ્યો કે “એ ખારી ફરજ છે. હું સેનાધિપતિ છું.”

નેપોલિયને હવે એકરને ઘેરો ધાલીને જીતવાનું કામ ધમધોકાર આગળ ચલાવ્યું. જો એકર તેને હાથ જાય તો સિરિયાનો તે કુલ માલિક થઈ પડે. આસપાસના પ્રદેશોની ખ્રિસ્તી પ્રજા મુસલમાનોના જુદમથી ત્રાસ પામી ગઈ હતી અને નેપોલિયન એકર જીતે તો તેઓ બધા તેના પક્ષમાં જોડાવા માટે તૈયારજ હતા. દયામણી, રાંકડી રૈયત નેપોલિયનને કૃતેહ મળે એવી પ્રાર્થના કરી રહી હતી. આ યુદ્ધમાં નેપોલિયન માણસજાતની સ્વતંત્રતા માટે લડતો હતો અને યુરોપના સંયુક્ત રાજ્યો જુદમી રાજસત્તાના તરફથી લડતા હતા એ ઉધાડુંજ છે. જ્યારે તે એકર ઉપર દબાણ કરતો હતો ત્યારે બીજા બાબુએ તેનો વિનાશ કરવા માટે મોટા પાયા ઉપર તૈયારી ચાલી રહી હતી. આખી મુસલમાન આલમ “ખ્રિસ્તી કૂતરા” ઓ સામે ધમ્મયુદ્ધ કરવા તૈયાર થઈ હતી. એકરને છોડાવવા માટે જંગી ફેંજ તે તરફ કુચ કરવા લાગી. મિસરમાંથી નાસી આવેલા વિકરાળ કાળ યવન જેવા મામેલુકો અને રણુર્મા વસતી લયંદર બેદુષ્ટન જાતના ટોળેટોળાં આ સૈન્યમાં દરરોજ ભરતી કરતા હતાં.

એકર સહેરમાંની તુર્કીફેશ નેપોલિયને ચણાવેલા 'બાધકામો' ઉપર રાતદિવસ લામલામટ દુમલો કરાજ કરતો. તેમની સાથે મુદ્દ આરબે દર દિવસ 'થપા' નહિ એવામાં સમાચાર આવ્યા કે એક મોગી તુર્કીફેશ આવી પહેલે છે નેપોલિયન પાસે માન આજ્ઞ હમર માણસો હતાં તેણે આ વખતે પણ પોતાની હમેલની ત્રણથી કામ લીધું એકરનો ઘેરો ચાલુ રાખવા માટે બે હમર માણસો રહેવા દેખને પોતે છ હમર માણસો સાથે યતુઓની સામે જવા તૈયાર થોડા યતુમેન્યમા ત્રીય હમર માણસો હતા, તેમાં બાર હમર તો ધણાજ યતુની અને તાલિમખાજ યોડે-સ્વાર હતા. નેપોલિયને સેનાપતિ કહેજરને ત્રણ હમર માણસો આપીને પોતાના મેન્યની આગળ મોકલ્યો અને પોતે તરતજ તેની પાછળ નીકળી પડ્યો.

કહેજર ૧૦ મી. એપ્રિલે એક સાકડી ખીણમાં ચઢને ટેમર પર્વતની તળેટીએ આવેલા વિસ્તીર્ણ મેદાનમાં ઘખત થયો. સુર્યોદય થતો હતો અને તેજસ્વી સૂર્ય પાલે રટાર્ધનની ટેકરીઓમાંથી ધીરે ધીરે ડાહ્યાબુ બહાર કઢાડતો હતો તે વખતે કહેજરે પોતાની સામેનું આખું મેદાન યતુદળથી છવાયલું દીઠુ દનદમાવાળી ખ્વખેઓ, સ્વારની કલ્લીઓ, સુશોભિત પાલડીઓ, ઝળકતાં હથિયાર, ચનચનાટ કરતા સુદર સાજવાળા પાણીદાર અરબી ઘોડા, આંબા પૂર્વના દેશોની 'દન મુજબ આખા લશ્કર'નો જમકદાર રમાજ જોષને ફેન્ચોની આખો ઝખચાઈ મધ દોડોએ પોતાનો ભોગ થઈ પડેલી નાનકડી ફેન્ચ સેનાને મેદાનમાં આવેલી જોષને આમસ દારી નાખે એવી વેર અને હર્ષસૂચક ચર્જના કરી. ચખ્ખામાં ગમે એટલી ચડીઆતી યતુમેનાને પીડ ન બતાવે એવા ટેકી અને અન્ય આમચઢાવાન ફેન્ચ યોદ્ધાઓ હવે પોતાની ખખેલ ચોરસ આકૃતિમાં મોકલાવા લાગ્યા. પણ તેમને તેમ કવાનો વખત મળ તે પહેલાં તો યતુનુ તમામ યોડેસ્વારોનું સેન્ય ઝગાટી નાખી તલવારો સાથે દેત્યોન્ય નેવી બપાનક મીસ પાકનું વાવાઝોડના વેગથી ખતી આવ્યું. દરેક ફેન્ચ સિપાઇને ખખર હતી કે તેની સલામતીનો એક માન આધાર તેની ચિયરતા ઉપરજ રહેતો છે અને તેઓ ખખેખખે અઠકાટીને ખડખી ચાકે અન્ય બાવે ઉભા રહ્યા.

યોદ્ધાને સગીનની તીવ્રજ અણીની સામે રોડની ચકાતોજ નથી તે ત્યાંનુંથી જાય છે પણ પણ આમચઢણ કરવાની રીતને લીધે તે પાડે દો છે અને સ્વાર એડીઓ મારીને આમજ ધોકે તો ને ઉછેકે છે અનને પને ઉમેા થાય છે, ચકાર કે છે પણ આમજ તો જોતોજ નથી. અમજ તમીન ધરીને ઉનેવા ફેન્ચો તરફ પાડસ્વારોય મનવર સમુદાય ખતી આવ્યો પણ નજીક આવ્યાં જત્યનામુખીની મારક અમિત વચન કરતી તેઓ અને જદુશમે તેને વધારી લીધો અને પડેનેજ નાકે સગડ થાડો તેમજ સ્વાર સહિત પગમાં ડાઘાક મથા અમિત વધાવતા નાના નરખા છવતા કિચાની મારક ઉમેલી ચોરસ આકૃતિની દર ખાનુએ તીવ્રજ

સંગીતોનો ડોટ બની ગયો હતો, તેથી કોઈ પણ ઉપાયે તેમની વ્યૂહરચનાનો ભંગ થઈ શક્યોજ નહિ. છ કલાકસુધી આ નાના સૈન્યે પોતાનાથી અનેક ગણા શત્રુઓ સામે ટક્કર લીધી. શત્રુની તોપોએ તેમની સજડા સજડી ગોડવાયલી હારને તોડવાનો યત્ન કર્યો. ઘોડેસ્વારોએ પણ તેમના વ્યૂહને ભેદવામાટે ચારે બાજુએ ઉપરા ઉપરિ ધસારા કર્યાજ કર્યા પણ ફોગટ. એ દરમ્યાન ફ્રેન્ચોનો તોપોએ શત્રુનો એટલો સંહાર કર્યો કે તેમની આગળ મરેલા ઘોડા અને સ્વારોનો ડોટ બની ગયો.

આ મનુષ્યોથી બનેલી દિવાલની પાછળ તેઓ તૂર્કોના ઝનુની હુમલા સામે નિઃસ-પણે ઉભા રહ્યા. એમ કરતાં કરતાં સાત કલાક પૂરા થયા પણ લડાઈ તો એક સરખી રીતે ચાલુજ રહી. ખરા બપોર થયા અને સૂર્યનાં પ્રખર કિરણ લગભગ થાકી જવા આવેલા ફ્રેન્ચોના માથા ઉપર તપવા લાગ્યાં. તેમનો દારૂગોળો પણ ખૂટવા આગ્યો. તેમણે શત્રુઓની ભારે ખુઆરી કરી હતી તોપણ તેમની સખ્યામાં દેખીતો ઘટાડો થયો ન હતો. આટલું છતાં પણ તેઓ જીવંત આવીને લડતા હતા અને મરતાં મરતાં ઘણાંમાં ઘણાં શત્રુઓનો સંહાર કરીનેજ મરવું એવો અડગ નિશ્ચય કરીને ઉભા હતા.

આવા અણીના મામલા વખતે નેપોલિયન પોતાનાં ત્રણ હજાર માણસો સાથે રણસેત્રની નજીકના ટેકરાઓના શિખર ઉપર એક વાગે આવી પહોંચ્યો. તેણે નીચે નજર કરી તો 'આખું' મેદાન અગણિત યોદ્ધાઓથી ભરપૂર માલમ પડ્યું અને ભર-તીના મોજાંની માફક મનુષ્યનો સમુદાય ધડીમાં એક દિશાએ તો ધડીમાં તેથી ઉલટી દિશા તરફ ધકકેલાતો હતો. બેઉ પક્ષના સૈન્ય ધૂમાડો અને ધૂળના ધૂમ્રકોટથી ટંકાઈ ગયાં હતા. તેની અંદરથી તેનું સૈન્ય રિથર ડાઘા જેવું માલમ પડ્યું; અને તેમાંથી કાલ પ્રકાશના ઝળગારા નિયમિત રીતે થતા જણાયા તે ઉપરથી તેણે પોતાના સૈન્યને એળખી કહાડ્યું. આવે પ્રસંગે ઘણાજ અગત્યના ઉપાયનો અત્યંત ઝડપથી નિર્ણય કરવાની તેનામાં કુદરતી બક્ષિસ હતી. તેણે તરતજ પોતાના સૈન્યને બે ચોરસ આકૃતિમાં ગોડવી દીધું અને કલેન્ડરના સૈન્યની પાસે આવતાં આખું મસ્તર ત્રિકોણાકૃતિમાં આવી ગયે એવી વ્યૂહરચના કરીને તે આગળ વધ્યો. માત્ર છ હજાર માણસો વડે આખા મમત્સા ભરેલી વધારે ઝનુની અને મરણીવા ગણના ત્રીય હજાર માણસોને પેરી લેકનું તેણે અત્યંત સાફસ આદર્શ.

તેના બેઉ દુરંદીઓ ધક્કીજ સાવધાનતાથી પોતાના અગ્રવાની શત્રુને ખખર ન પડે એમ આગ ને માલી. એમ કરતાં કરતાં તેઓ ઠેક નજીક આવી પહોંચ્યા. એક-એક ટેકરી ઉપરથી ફૂટતી તોપની પ્રચંડ ગળંગ કલેન્ડરના સાકેડા યોદ્ધાઓને અને પછાત સવને હાઈ અને આવવ દેવા થતા. તે તોપની ગળંગના તેમની વારે આવેલા નેપોલિયનને સિંગલ હેન્ડમાં હતો. દરેકી ઘેરા થએલા સિંગલ હેન્ડમાં

મનુષ્યમાંથી " જોનાપાટ " " જાનાપાટ " ની એકલામત ઉદ્ધાર મનુષ્યને નામનીજ દરેકના હૃદય ઉપર જાણ અમર મન ધરાવતા, લેડીથી ખરબચા ગોડા જોની આખમાં દર્દના, આખારનાં આંધ્રુ તરી આવ્યા તેમજ થાક એકલ જોની ગયેલ દવે ખચાવ કરીનેજ મસી ન રહેતા તેમજ આલેકને લીધે મુગલ દાણે પોતાની સમીતો કચાચારી પરી અને એક રીઝાક મરીરે મનુષ્યને ઉપર મગ્નીયા થઈને તરી પડ્યા વળી દુનિયાથી અધારમાંથી રહી ગઈલા દેવોની દિમન જોઈને તુક સિપાઈનો નાદિમત તો ધરાજ આવ્યા દન્ય એવામાં આ ધમારા જોઈને તેઓ વિદ્યુત બની ગયા અને વ્યુદ જમ કરીને નાગવા લા લા આખા મેદાન ઉપર હાથનાં મોગની માફક પડતાઈ મળેલુ તેમજ વિદ્યાગ મૈત્ર્ય નેપોલિયનના તાલ મોડાઓની દિવાલ સાથે અચકાઈને આ પ્રમાણે પાડુ વડુ તુક નૈત્યમાં આ પ્રમાણે જમાણુ પડતાં જે અમ્બવચા યઈ મહ તેની કલ્પના પશુ થઈ ચકે તેવી નથી ધોડેવાર, પાવદગ, તોપખાનુ, મગ્સામાનનાં નાગ વગેરેની અચકા અચકી થઈ રહી અને દેવ્ય નૈત્યમાંથી તોપોના ઉપરાઉપરિ ધણકા મતા ગયા ગોળીઆ અને ગોળાઓની અખડ ઝડી મની હી અને દેવોની સમીતો મનુષ્યમાંથી ગાઈ મહ

દૃષ્ટન મુરા, જેને નેપોલિયન બદાદરમાં બદાદર માણુમ તરીકે વર્ણવે છે તે જીવીર મુરા પશુ દવે પોતાના મોટેવારોની પવટણુ સાથે આવી પહોંચ્યો હતો. શરીર રાક્ષી હતો અને અત્યંત જબજાદાર લોકરી પોણાકમા મળ્ય થઈતો મુરા તેની ઉચાઈ અને સફેદ હલોને લીધે આખા નૈત્યમાંથી જોળખાઈ આવતો હતો. તેના બદાદર સ્વારાએ નાસતા તુકો ઉપર ધમાવ કર્યો અને તલધારોની રમઝટ મચી રહી. જીવીર મુરાની પ્રચ્છ આકૃતિ ધનધનાટ કરતા અથ ઉપર બેસી તલ વારતો પ્રયોગ કરતી નોતરકે ધનની જણાતી હતી

દેવ્ય સેનાની પૂરપૂરી ફોલ થઈ અને ધમધમતા અગારા જેવો દેખાતો સૂડ લેબેનાનના પર્વત પાળી બગઈ નય તે પહેલાં મિસર ઉપર આક્રમણ કરવા જનાર અને પોતાને અપરાજિત માનના ગર્વો-મત તુક સેનાનો કચ્ચરધાણ નીકળી ગયેલ. આરમો ઉટ અને બીજા સરમામાન સહિત આખી તુક જાવણી દેવોના હાથમાં આવી.

૭ હજાર માણુમોએ મેદાન ઉપરના ખુલા રણસ આમમા પોતાનાથી અનેકમણુ મોટા સૈન્ય ઉપર મેળવેલી અમદાન ફોલની નોખ લેતાં ઇતિહાસકારો પશુ આશ્ચર્ય પામે છે આ ફોલવી નેપોલિયનનો સિરિયામાં આવવાનો દેખાતો હેતુ સિદ્ધ થયો. પશુ તેના સર્વસાદી અને યોજનાપટક મગજમા દજી ધણી ધણી બલ્ય યોજનાઓ ધણતી હતી તેણે એક પાછા આવીને તે સદરને સર કરવાનો ઉદ્દેશ પૂર્ણ ઉત્સાહથી કરવા મા-પો. એકવાર કરતાં કરતાં તેણે પોતાના સેક્રેટરી જુરિયેનો કહ્યું કે

“પૂર્વની પ્રબળતાના ભવિષ્યનો આધાર એકરના જીતાવા ઉપર રહેલો છે. જો એ શહેર જીતાય તો ધરતીખલ, ડમાસ્કસ વગેરે અનેક નગર એક પછી એક જીતી શકાશે અને મુસલમાની રાજ્યથી અસંતુષ્ટ યએલા લોકો મારા મૈત્ર્યમાં ઉમેરા કર્યાજ નરશે. હું તેમને કહી દેશ કે તમારી બેટીઓ તૂટી છે અને પાશાના જુલમી રાજનો અંત આવ્યો છે. હમનાં પ્રિયતીઓ એકરના પડવાનીજ રાહ જુઓ છે. તેઓ સહાય આપવા તૈયાર છે.”

આવા લખ્ય મતોરચોવડે પ્રોત્સાહિત થઇને તેણે એકર શહેરને જીતી લેવા માટે સતત ઉદ્યોગ ચાલુ રાખ્યો; પણ ખીજ બાજુએ કિલ્લાનો બચાવ અંગ્રેજ, તુર્ક અને રૂશિયાનાં વહાણુ તથા યૂરોપિયન ઈજનેરો અને સેનાપતિઓ તેટલાજ શૌર્ય બુદ્ધિબળ અને વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને કરતા હતા. એકરની દિવાલ પાસે રાતદિવસ ચાલી રહેલી ખુનરેજીનું વર્ણન થઇ શકે એમ નથી. નેપોલિયને ગમે તે તદ્દખીર કરીને વહાણુ મારફતે અલેક્ઝાંદ્રિયાથી તોળો મેળવી અને શહેરની દિવાલોને જમીનદોસ્ત કરી નાખી. શહેરમાં રસ્તાઓ અને મકાનો ઉપર ભોંખગાળા વરસવા લાગ્યા અને સેંકડો મકાનોના ચૂરેચૂરા થઇ ગયા. આ ધૂમદોડની વચમાં ધૂમાડાથી કાળા થએલા મુખવાળા બેઉ પક્ષના ચોદાઓ દૈત્યોની માફક એકબીજા ઉપર તૂટી પડવા લાગ્યા. એક બાજુએ તોપોની અવિરત ગર્જના અને ખીજ બાજુએ તલવારો અને સંગીનોની રમઝટ મચી રહી.

ફ્રેન્ચોએ દિવાલની નીચે મોટી મોટી સુરગો ખોદી અને તેમાં સેંકડો કાયળા દારૂ ભરીને સળગાવી મૂક્યો. જવાબામુખીના જેવા ધડાકાની સાથે ખૂરજોના ટૂકડા અને મનુષ્યોનાં શરીર આકાશમાં ઉડવા લાગ્યાં. ધૂળ અને ધૂમાડાથી આકાશ છવાઇ ગયું અને અધકાર થઇ ગયો. એવા અધકારની વચ્ચે ફ્રેન્ચોએ માનવ જાત કરી શકે તેવો પ્રયત્ન ધસારો કર્યો અને સામા પક્ષે પણ તેટલાજ નિડરતા અને દહતાથી તેની ટક્કર ઝીલી.

સિઝનિ રિમથે એકરને બચાવ કરવા માટે એક પ્રવીણ સેનાપતિ ઉપયોગમાં લઈ શકે તેવી તમામ યુક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો. ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ સ્વદેશ જવા આતુર છે અને ફ્રેન્ચ નૌકાસૈન્યનો નાશ થવાથી તેમની સ્વદેશ જવાની આશા તદ્દન પડી ભાગી છે એ વાતની તેને ખબર હતી. તેથી તેણે એવું જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું કે નેપોલિયનને તજીને ઘેર જવા માટે જોટલા ફ્રેન્ચ સિપાઇ ખુશી હશે તેમને સર્વને અમે સહિસલામત અમારાં વહાણુ મારફતે ફ્રાન્સ પહોંચાડવાનું વચન આપીએ છીએ. આ જાહેરનામાની સંખ્યાબધ નકલો છપાવીને ફ્રેન્ચ સિપાઇઓના હાથમાં આવે એવી રીતે કિલ્લા ઉપરથી ફેંકી. તે એમ માનતો હતો કે મનુષ્યને જન્મજૂમિ

* એ સ્થળ તુર્કિસ્તાન અને હિંદની ચાવીતુલ્ય છે.

કરતાં કશું વધારે ગ્રિય હોતું નથી સ્ત્રી છોકરાં સાથે સુખમય સસાર ભોગવવા કરતાં વિશેષ મુખ્ય બીજાં શામાં છે ? તે એમ ધારતો કે ફ્રેન્ચ સિપાઈઓને, સ્વદેશ જવાની તક મળે તે કરતાં વધારે બળવાન પ્રતોલન બીજું શું હોય છે ? તેણે આથી કરીને એવી આશા રાખી હતી કે નેપોલિયનનું તમામ ગૈર-મારી પાસે આવીને ઉભું ગહેતો અને તેમ ચર્તાજ તે ફસાઈ જતો. પણ ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ અને તેમના મેનાપતિ વચ્ચેનો રતેલ એવો દંઢ હતો કે આખા લશ્કરમાંથી એક પણ સિપાઈએ સ્વદેશ જવાની ઇચ્છા બતાવી નહિ. આ બહેરતામાના જવામમાં નેપોલિયને પણ એક બીજું સામું બહેરતામું પ્રકટ કર્યું તેમાં એવું જણાવ્યું હતું કે અંગ્રેજ સેનાપતિને ગાંડપણ લાગુ પડ્યું છે આથી સિંગ્લિ રિમયને એવો ગુસ્સો ચડ્યો કે તેણે નેપોલિયનને દંડયુદ્ધ કરવાનું કહેણ મોકલ્યું મુલાન ફ્રેન્ચ સેનાપતિએ આ કહેણનો સમર્થ જવાબ આપ્યો કે " જો સિંગ્લિ રિમય અંગ્રેજ સેનાપતિ માર્" જરાને તેની કબરમાંથી ઉઠાડીને મારી સાથે લાવા મોકલવા ખુશી હોય તો તેને સમો વડીઓ સમજીને હું વિચાર કરીશ પણ મ્યાન બહાર રિમય સાહેબને પોતાની બાદુમજ બતાવવાની ઇચ્છા હોય તો મારી પલટણમાંના એક પહેલવાનને મોકલાવું અને તેની સાથે તેઓ બંને બાદુમજ અજમાવે."

આ ઘેરામાં એક બહાર ફ્રેન્ચ સેનાપતિ તોપના ઝોળાથી જખમી થયો તેણે લિયન દિવસમાં બે વાગ તેની ખબર લેવા જતો આ બાવલ સેનાપતિ ઉપર તેનો એટલો પ્રભાવ પડી ગયો હતો કે ગમે તેટલી મેશુદ્ધ અવસ્થામાં પણ નેપોલિયન આવે છે એટલું સાંભળતાંજ તે શુદ્ધિમાં આવી જતો અને સરોપાતની લવરી ન કરતાં દુલિયારીથી વાત કરતો.

નેપોલિયનને તેના સિપાઈઓ કેટલા રતેલથી ચાલતા હતા તેનાં હિમત ઉત્તરણ એકલના ઘેરાના પ્રસંગમાંથી મળી આવે છે એકવાર તે પેતાની લશ્કરી આઈઓ પાસે બેઠો રહીને સંચનાઓ આપતો હતો. એવામાં છૂતો ધમધમતા પદાર્થો બરેલો બોલગેલો તેના પત્ર આગળજ આવીને ફટકો બે મિનિટમાં તેની ભયન-રહી લાલત બેઠી એકદમ તેની પાસે દોડી ગયા અને બેઠે જણે મળીને પેતાના કથવર સરીરવડે તેને એવો લંડા દીધો કે તેના સરીરને જરાપણ આચ ન આવે. તે ગોળા એટલા ભેરથી પૂંથી માથે અચાનકે ફટકો કે જમીનની અદર એક ઢોલ આપે પડી ગયો અને તણે જણ તેની અદર લાટપોટ થઈને નજી પડ્યા તેમાના એક સિપાઈને તો સખ્ત હાન થઈ નેપોલિયનને તો નહિજાણ વાગ્યું સિપાઈ ઓતો આતમત્થાકનો બુરના ભેગને તે ખુશ થઈ ગયો અને તેમને ન તજ ઉઠી પાવરીએ ચાલી દીધા.

નેપોલિયન પાસે એક પ્રસંગ કહે છે કે મારે નહીં માડ સિપાઈઓએ

એવાં ઉઘ આત્મબલિદાન આપ્યાં છે કે તેવાં બીજા કોઈ પણ સેનાપતિને માટે તેમના લશ્કરના સિપાઇઓએ આપ્યાં નથી. અકોલાના સત્રામમાં કર્નલ મુછરાએ મને પોતાના શરીરવડે ઢાંકી દીધો અને જે ગોળો મારા ઉપર પડત તે તેણે પોતાના શરીર ઉપર ઝીલી લીધો અને મારા પગ આગળજ મરણ પામ્યો. તેના લોહીથી મારે મોં ખરાડાઈ ગયું. મારી વિપત્તિના પ્રસંગો વખતે પણ મારા સિપાઇઓએ મારા તરફ વિશ્વાસઘાત કર્યો ન હતો. તેમની વફાદારી ઝોછી થઇ ન હતી. તેમણે મારા પ્રત્યે જેટલી ભક્તિ દાખવી છે તેટલો ભક્તિ કોઈપણ લશ્કરે તેના સેનાપતિ તરફ દાખવી નહિ હોય. તેમની નાડીમાં લોહીનું એકપણ ટીપું રહેતાં સુધી તેઓ “ નેપોલિયન ઘણું જીવો ” એવો પોકાર કરતા. તે પોતે પણ સિપાઇઓ તરફ અત્યંત પ્રેમ રાખતો અને કહેતો કે “ મારા સિપાઇઓ મારા દીકરા ખરોખર છે.”

પ્રકરણ ૧૪ મું

નેપોલિયનને એકરનો પેંગે ઉઠાવી લેવા પડ્યો. ૧૭૬૬

મ કરતાં કરતાં એકના પેરામાં મે માસ પૂરા થયા નેપોલિયનના આવરે નજી દગર મધુસે પેન ઓ ચનુને દાથે માર્યા ગયા દર્તા ઓ દવાખાનાં બિમાર અને લાયક થએલા સિપાઇઓથી બરાઈ થયાં દર્તા તોપણ નેપોલિયને પ્રપત્ન નારી રાખ્યો. તે કહેતો કે "યુદ્ધમાં લાગલાનટ મળ્યો રહનાનજ દમેલા વિજય મેળવે છે" પણ દવે તેના ગોળા ખૂટવા આવ્યા તેના વચર યુદ્ધ કરાવજ શી રીતે? પણ અદિ વગી પાછી તેની ફળપૂ જુદિએ અદ્રુત ઉપાય શોધી દેહાડ્યો તેણે એક દુકડીને સમુદ્રને કિનારે મોકલી અને

જલથે તેઓ તોપ ગોળાવવાને ચલુતર કામ કરતા હોય એવો ડોળ કરવા લાગ્યા સિનિ રિમથ તગતજ પોતાના વહાણુ લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને તે દુકડી તરફ ગોળાનો અજસ વગસાક વરમાવ્યો ફેન્ચ સિપાઇઓ દસતા દસતા ચનુના ગોળાઓને એકા કરતા ગયા જ નેપોલિયને એક એક ગોળા દીક પાચ ફેન્ચુ ઇનામ આપવાનુ જાહેર કર્યું હતુ આ યુક્તિથી તેની પાસે પુષ્કળ ગોળા બેગા થયા જ્યારે તે ખૂટવા આવ્યા ત્યારે ફરીથી એનો એજ ઉપાય લેવામાં આવ્યો આ પ્રમાણે કેટલાક વખત યુવી ચનુનાજ ગોળાનો ઉપયોગ કરીને નેપોલિયને તેમની સાથે યુદ્ધ નારી રાખ્યુ

દવે મે માસની વડઆત થઈ ચૂકી હતી. એક દિવસ સમી સાંજે ક્ષિતિજમાં ધરો દુધી ત્રીસ વહાણો દેખાયાં જયાં તેમના તરફથી આતુરતાથી જોવા લાગ્યા આ દેખાવથી એક પછનાં માણુસોમાં અત્યંત આતુરતા ઉત્પન્ન થઈ ફેન્ચો સમજતા

× યુદ્ધમાં દેહાતા ગોળા તો ફાગીને ધમસાણુ વાળી દે પણ આ રમજે સમુદ્રનો કિનારો હોવાથી કાદવકાચક દશે એટલેજ ગોળાઓ ફાટવાને બદલે ઠરા પડી જઈ તેને વીણી લેતા હો

સંપાદક

હતા કે એ વહાણુ અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી અથવા ક્રાન્સથી તેમની મદદે આવતાં હશે. ઘેરાયલાં લશ્કરને એવી આશા ઉત્પન્ન થઇ કે તે વહાણુ તેમના પક્ષના હશે. અને હવે તેમને પૂરતી યુદ્ધસામગ્રી તથા મદદ મળી શકશે. આખરે તે વહાણુ તુર્કસ્તાન અને ઇંગ્લંડનાં નીકળ્યાં અને તેથી ફ્રેન્ચો નિરાશ થઇ ગયા. આ નવા આવનાર વહાણુની અંદર બાર હજાર સિપાઇઓ અને પુષ્કળ યુદ્ધસામગ્રી હતી.

આ તાબું લશ્કર યુદ્ધસામગ્રી સહિત કિનારે ઉતરે તે પહેલાં એકરને સર કરવું તેજ માત્ર હવે નેપોલિયનને માટે ઉગરવાનો માર્ગ હતો તેણે ગણતરી કરી કે તેમને કિનારે આવતાં ઓછામાં ઓછા છ કલાક લાગશે. તેથી તેણે એકરના કિલા ઉપર તરતજ હદલો કરવાની આજ્ઞા આપી. સાંજ પડી ચૂકી હતી, અને અંધકાર પથરાનો હતો. તે વખતે ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ મરણીયા થઇને દૃઢ પગલે ખાઈઓમાંથી બહાર નીકળ્યા. દિવાલમાં એક ઠેકાણે મોટું ગળાઈ પડ્યું હતું. તે તરફ ફ્રેન્ચો કેસરીઆં કરીને ધસ્યા. તુર્કોએ જોયું કે હવે થોડાક કલાક ટકી રહીશું તેા આપણો છુટકારો જરૂર થશે એમ ધારીને તેઓ પણ દૃઢ નિશ્ચયથી લડવા લાગ્યા. ફ્રેન્ચો દિવાલ પસાર કરીને ઠેક પાશાના બગીચાસુધી ધુસી ગયા. પણ આ ઠેકાણે એક હાથમાં તલવાર અને બીજા હાથમાં ખંજર લઇને ઝતુની તુર્કોનું ટોણું તેમની સામે ધસી આવ્યું. સ્થળુવારનાં ફ્રેન્ચોનાં માર્યા ધડથી જૂદા થઈ ગયાં. એકમેટ કસાઇએ એક એક ફ્રેન્ચ સિપાઇના માથા દીક લારે ઇનામ આપવા માંડ્યું. થોડીવારમાં તેના પગ આગળ લોહીથી નીંગળતાં માથાનો ટગલો થઇ ગયો. શરતીર અને ઉદાર શુદ્ધિવાળો સિડની રિમથ પણ આ દેખાવ જોવા હાજર હતો અને તેને પોતાના તુર્ક મિત્રોનું દૃત્ય જોઇને ધણીજ ગ્જાનિ ઉપજી. પણ શું કરે? પ્રજાકીય સ્વતંત્રતાના જુસ્સાને દાખી દેવા માટે તે લડતો હતો અને એવા કાર્યને માટે અસંખ્ય તુર્કની તલવાર એજ તેને માટે સારામાં સાઈ હથિયાર હોઈ શકે. અમેરિકામાં પણ ૧૮૬૦ ના અરસામાં સીદી ગુલામોને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરવા માટે સ્વતંત્રતાના હિમાયતીઓ અને ગુલામીના હિમાયતીઓ વચ્ચે યુદ્ધ થયું ત્યારે પણ અસંખ્ય સત્તા ઇન્ડિયનોના જંગલી હથિયારનીજ મદદ સામા પક્ષે લીધી હતી. “કસાઇ”ના હાથમાંથી તેની ખૂતી અને પ્રજાપીડક તલવાર ઝૂંટવી લેવા નેપોલિયન લડતો હતો, ત્યારે સિડની રિમથ તુર્ક અને રૂશિયાની સાથે જોડાઇને તે તલવાર તેના હાથમાંજ રહે તે અર્થે કાશીસ કરતો હતો.

સર સિડની રિમથે સિરિયાની ખ્રિસ્તી પ્રજાઓને માટે એક જાહેરનામું પ્રકટ કરી તેમાં જણાવ્યું હતું કે “સ્વચ્છંદી નાસ્તિક” ના ઉપર વિશ્વાસ ન કરતાં એક “ખ્રિસ્તી નાસ્ત” ના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખજો; પણ જ્યારે પોતાની ફતેહ થઇ ત્યારે એ ‘ખ્રિસ્તી નાસ્ત’ ને પોતાનું વચન જરા પણ બદલ ન આવ્યું. ને બિચારાઓને

તેણે દયા કે અનુકંપાનો એક સુખન પણ ન કહ્યો અને તેમને ધાતકી તુર્કોની તલવારવડે રેસાઈ જતા રહેવા દબને ચાલતો થયો.

ફ્રેન્ચ સરકારની એક પછી એક દુકડી દિવાલ તરફ ધસી ગઈ પણ દરેકને બચકર ખુઆરી સાથે પાછા હાંધુ પડ્યુ દરક કલાકે યંત્રનુ બળ વધવા વાગ્યુ અને કિલ્લાની વિવાલો ઉપરથી વરસતા અગ્નિના વરસાદથી નેપોલિયનનુ મૈન્ય ઓછુ થતુ ગયુ અને તે માણસો અભવરિયતપણે લડતા હોય એવી હાથોહાથની લડાઈમાં યુરોપિયન સિપાઈની સગીન, તુર્કોની તલવાર આગળ કામ આની નહિ, તેમજ તુર્કોના જનનની સામે યુરોપિયન યુદ્ધપદ્ધતિ નિષ્ફળ નીવડી.

હવે નેપોલિયને ફતેહની આશા છોડી દીધી ધણીજ દિલ્લીરીની સાથે તેણે યુદ્ધ બંધ કરવાની નૈયારી કરી. વળી એક બીજુ બળવાન તુર્ક મૈન્ય ઈંગ્લંડ અને રૂશિયાના વદાણુ મારફતે થોડાજ વખતમાં મિસરના કિનારા ઉપર આવી પહોંચ્યો એવા નમાયાર તેને મળ્યા હતા તેનો તાબડોતોન પરબળ્ય કરવાની જરૂર હતી અને એક પગેનો પણ વિતબ કરવામાં તુર્કોના દત્ત જે અબુકરના ઉપસાગરમાં તેના વદાણુનો નાશ થયો ન હોત તો તે રહેવાઈથી એકર હતો હોત, અને તેમ થતાં જગતના ઇતિહાસમાં કેવા સુદર પરિવર્તન થાત તેની કલ્પના કરતાં મગજ ગૂંચવાઈ જાય છે સિન્ટિ રિમથના અજબ પરાક્રમ, ધૈર્ય અને કાર્યદક્ષતા વચ્ચે આડા આવ્યા ન હોત તો તે પોતાના વદાણુની મદદ વગર પણ એકરને જીતી ચકત અને 'કસાઈ' ની ખૂતી રાજસવાનો અત આયો હોત. આ પ્રમાણે તેણે પ્રજા વખત સુધી નેવેલી તેના જીવનની વદાલામાં વદાલી અભિનયા નહ ધર્મ મધ એલિયાના કૌશલ વતનીઓ જેઓ અધમમાં અધમ મુલામી હાલતમાં સજા હતા તેમની બેડી ઓને તોડી નાખવાની અને રૈયતને તેમની ધારીરિક, માનસિક અને સામાજિક સકિતઓનો વિકાસ કરવાનો પૂર્ણ અવકાશ આપે એવુ સામાન્ય સ્થાપવાની અભિ-લાષા એક ઓગણત્રીય વર્ષના મુલાનને માટે ખરેખર મહત્ત્વ ઢિના પ્રકારની કઠી શકાય પણ જિઆરી એલિયાની પ્રભા ઉપર ઈશ્વરનોજ હાથ દોવો જોઈએ કે જેથી નેપોલિયન જેવા દદ પ્રતિજ્ઞાવાળા પુરુષના સકલ્પની સિદ્ધિ ન થઈ!

મનુષ્યના કર્મ અને તે કર્મ કરવાના દેવના નોંધ લેવી એ ઇતિહાસ લખનારનુ એક કલ્પ છે પણ માણસના હલકમાં પડીચાર એવા પરસ્પર વિરુદ્ધ દેવુઓ નેવામાં આવે છે કે તેમનુ રૂયકરણ કરવામાં ખૂબ થવાનો સમય છે

જે સેનાપતિ અતિ લેબાથી પ્રાર્થને વગર કારણે રાતિમત્ર પ્રેરે ઉપર નાકમલુ કરી ત્યાંની પ્રમ્તને તોપ અને તલવારના જેટથી હાડીને તેમની રેવનવડે પાતે અને પોતાના મુદ્દામતીન્યઓ નોજ માણે તદલા માટે નરીજ વન પાતથી દરેક ઉપાયે પેસા નીનાવી લે છે અને નદકી અધધાર અને હાંમથી જાજા નુપાઓમાં તે

જતાયલી પ્રજાને નરકમય જીવન ગાળતી કરે છે, તેવા જીતનારાઓ પરેખર તિરસ્કારને પાત્ર છે; પણ એવા સેનાપતિની કાટિમાં નેપોલિયનને મૂકવો કે નહિ તેનું તુલના કરવાનું અમે વાચકોનેજ સોંપીએ છીએ. અદ્યતન, તેનામાં મનુષ્ય તરીકેનું સ્વાભાવિક દોષ હશે, પણ મિસરમાં તેણે જે કાર્યો કર્યા હતાં તે જોતાં જણાય છે કે ગરીબડી રૈયતને ગળે દાસત્વની સાંકળો બાંધવા સારું નહિ, પણ તેમની સાંકળો તોડવા માટે તે ગયો હતો. તેમને અવનત કરવા નહિ પણ ઉન્નત કરવા ગયો હતો તેમની પાસેથી ધન નીચોવી લેવા નહિ પણ તેમને સમૃદ્ધ કરવા ગયો હતો તેમની આજીવિકા અને ઉદ્યોગો ઉપર કુહાડી મારીને પોતે અને પોતાના દેશીઓ ધનવાન થાય અને વિવિધ પ્રકારના વિલાસ ભોગવે તે માટે નહિ, પણ જીતાયલી પ્રજામાં નવું ચેતન પ્રેરીને તેમનામાં ઉદ્યોગ અને હુન્નરકળાની ખીલવણી કરવા ગયો હતો. નેપોલિયનમાં જે મહેચ્છા હતી તે માત્ર આજ હતી અને તે ઘણી ઉદાર અને ભવ્ય હતી.

આ વાતને વીશ વર્ષ વીતી ગયા પછી સેન્ટ હેલેનામાં નેપોલિયને પોતાના જુવાનીની સ્વપ્નસંજિવિયે વાત કહાડી હતી. તેણે કહ્યું હતું કે “ને એકર જીતાયે હોત તો ડ્રેન્ચસેના પળવારમાં અલેખ્યો અને ડમાસ્કસ પહોંચી જાત, ત્યાંથી ક્રાન્સ્ટેન્ટીનોપલ અને હિંદુસ્તાનને પણ જીતી લેતાં વાર લાગત નહિ. એમ થયું હોત તે આખા જગતનું પ્રારબ્ધ ફરી જાત.”

નેપોલિયન પોતાને વિષે કહે છે કે “હું મોટા મોટા પરાજય પામવાનો છું એવું અગાઉથી જાણીનેજ કુદરતે મારું મન એવું વજ્ર જેવું ધડયું છે કે ભાગે તોફાનોથી પણ તેની શાંતિનો લગ્ન થતો નથી.” એકરનો પરાજય તેણે એવી શાંતિથી સહન કર્યો કે તેના અંગત મિત્રો પણ તેનામાં નિરાશાની એક રેખા સરખી નોંધી શક્યા નહિ. તે એવો અસામાન્ય ઉદાર પ્રકૃતિનો હતો કે શત્રુના પણ ઉમદા શુણ્ણી કંદર કરતો. સિડનિ સ્મિથે તેના મનોરથ ધૂળધાણી કરી નાખ્યા તોપણ તેને તરફ તેણે કદિ વૈરભાવ બ્યક્ત કર્યો ન હતો. વર્ષસર સાથે તેણે ઇટાલીમાં અને ઘરુણું સંગ્રામ કર્યા હતા. તેને વિષે પણ તે કહેતો કે તે ઘણો બહાદુર અને ઉદાર છે. વળી વર્ષસરના પરાજય વખતે પણ તેણે તેના તરફ નિકટના મિત્રના જેવો ભાવ રાખ્યો હતો. યુદ્ધ કરતી વખતે તે જાણે પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી સાથે શત્રુજની રમત રમતો હોય તેમ તેના તરફ તદ્દન નિર્વૈરપણે વર્તતો હતો. તે એમજ સમજતો હતો કે પ્રજાનું હિત સાચવવા માટે જોટલા ઉત્સાહથી હું લડું છું તેટલાજ ઉત્સાહથી રાજાઓ તેમનું પોતાનું હિત સાચવવા લડે એ સ્વાભાવિક છે. એકવાર રૂશિઆના આરને પોતાના ઉપર અંગત વૈર રાખતો જોઇને નેપોલિયનને ઘણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું. એક શત્રુજ રમનાર પ્યાદું મહાત થતાં ને ખીજવાઈ જાય તો તે જોઇને તેના

દિને જેનુ આશ્ચર્ય થય તેનુ આશ્ચર્ય ત્યારે તેના પ્રતિરૂપાઓ તેના તરફ અગત રૂપે ખાતા ત્યારે તેને યુગ આનુ ક્ષણ એ છે કે જ્યાંપડખજના ઉદારતા, મદાનુભવતા-આ બધા સ મુજો તેનામા સ્વામ્યવિક દના તેણે પાતાના કુચ્ચા કેળવીને પોતાની રાજ્યના વધારી ન હતી, પણ તેનામાં એ પોતાના જન્મથી જ હતી.

મે માસનો ૨૦ મી તારીખે એકર ઠોડી જગ્યાના વિચાર નરો જાહેર કર્યો. આદરેણુ કાર્ય ઠોડી દેવાનો તેનો આ પહેલોજ પ્રસંગ હતો. જાવણીના સામાન, તોપો અને માદા સિપાઇઓને પ્રથમ રથાના કરવામા આનું અને તુકું લોકોને ખબર ન પડે તે વાગે સહેર ત ૫ અગ્રપર મુઠી તોપનો આર માનુ રાખ્યો. પ્તે ૮ તથા મુઠમાં તેના એકદર ત્રણ દળર માણમે કાર્યા ગયા હતા તોપજુ તેણે ગિરિમા ઉપર આક્રમણ કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સિદ્ધ કર્યો હતો. તેણે તુકુંના જળનો સપ્તજી નાચ કર્યો હતો, એકર સહેર ખડિયેર બની ગયું હતું અને મિસર દેવો તુકું લોકોના આક્રમણના બચમાંથી મુખ્ય કર્યો હતો, તેના મનની ઉડી આચાઓ ખૂબ મળી ગઈ હતી પણ સૈન્યને તેની જાણ ન હતી તેથી તેઓ તો જાણે તેઓની જીતજ ચઈ દોષ તેવા ઉત્સાહથી પાછા ફર્યા. રોડસથી નીકળેણુ એક લશ્કર યોગજ સમયમા મિસરને કિનાર ઉતરવાનુ હતું તેની મુલાકાત લેવા તેઓએ ઉદ્યતનેર મિસર તરફ કુચ કરી.

નેપોલિયનના દવાખાનાઓમા માદા અને ધાયલ યએલા મળીને ખાર સો મિપાઇઓ હતા. તેમને યોગ્ય ઉપર તથા ડાળીઓમા બેસાડીને લઈ જવાના હતા. નેપોલિયને પોતાનો યોગ્ય પણ ધાયન મિપાઇને બેસવા આપ્યો અને પોતે નીચામાં નીચા જંગલના મિપાઇની સાથે ગરમ ધમધમતી રેલીમાં પડે મુસાફરી કરી કેન્નો એકર ઠોડીને નાસ્ત્રા ગય છે આ સમાચારથી સિરિયાની તમામ મિમિત પ્રજાઓમાં હાહા-કાર થઈ રહ્યો. એકમેટ કસાઈ હવે તેમની બેવફાદારી માટે સપ્ત વેર લેગે એવી તેમને ખાતરી હતી અંગ્રેજ, તુકું અને રશિયાએ કેન્નો ઉપર જીત મેળવી ખરી પણ તે જીતથી નિવારી સિરિયાની પ્રજા ઉપર શુભાશિરિના બધન વધારે કઠોર થયા અને નિર્દય તુકુંએ જ્યારે તેમના ઉપર બચકર વેર લીધું ત્યારે તે બિચારાં સ્ત્રી, પુરોષ અને બાળકોએ આખી મિત્તી આલમના હૃદય દ્રવી જાય એવો આત્ નાદ કર્યો પણ તે અચાજ કાર્યએ સાબળ્યો નહિ.

એકરથી ઉપડીને કુચ તેના પાછી વાહા સહેરમાં ઘખલ થઈ ત્યાંના દવાખાનામા પ્તેગથી ખીજતા અનેક મિપાઇઓ હતા. નેપોલિયન નિઝરપણે દવાખાનાના એકએક વિભાગમાં ફરી વળી અને તમામ માંત્ર સિપાઇઓ સાથે સદાનુભૂતિથી વાતચીત કર્યા પછી તેમને પોતાના લશ્કર સાથે લઈ જવાનો બંદોબસ્ત કરવા લાગ્યો ત્યાં સાત મિપાઇઓ મનવાની અણીપર હોવાથી તેમને બીજો ઠેકાણો લઈ જવાય એમ.

હતું નહિ. તેમનું શું કરવું તે વિષે તેણે થોડીવાર સુધી ઘણીજ કાળજીપૂર્વક વિચાર કર્યો. તેમને અહિં મૂકી જવામાં ભય એ હતો કે તુર્ક લોકો કેદીઓને ધાતકીપણે રીખાવી રીખાવીને મારી નાખતા એ વાતની તેને ખબર હતી. આથી ઘણીજ દિલ-ગિરી સાથે એ સાત જણને ઝેર દઈ મારી નાખવાનો તેણે વિચાર કર્યો. તેઓને તુર્ક લોકો અત્યંત રીખાવી રીખાવીને મારી નાખે તે કરતાં તેઓ સુખેથી મરે એ વિચાર તેને વધારે સારો લાગ્યો. તેમને જીવવાની આશા તો હતીજ નહિ. તેણે નાઇલાને, અત્યંત ખેદસહિત ડૉક્ટરને કહ્યું કે “એમને અશીશુની ગોળી ખવરાવીને તરતજ છોડવી શકાય-તો તેઓ નિર્દય તુર્ક લોકોના હાથમાં જતા ખયે.” ડૉક્ટરે જવાબ આપ્યો કે “મારો ધધો દર્દને દર્દમાંથી મુક્ત કરવાનો છે; તેમની હત્યા કરવાનો નથી.” નેપોલિયને પછી વિચાર કરીને તેમના રક્ષણને માટે પાંચ સો માણસો ત્યાં રહેવા દીધાં અને તેઓ પ્રાણ છોડે ત્યારપછીજ જાફા છોડવું એવી તેમને આજ્ઞા આપી. તેણે સિપાઇઓને ઝેર આપીને મારી નાખવાનો એકવાર વિચાર જાહેર કર્યો તે માટે તેના વિરોધીઓ તેની અત્યંત નિંદા કરે છે. અજાણત, ધર્મની દૃષ્ટિથી જોતાં તેનો આ વિચાર કદાચ બૂલભરેલો હશે તોપણ તે નિર્દય સ્વભાવનો હતો એમ તો સાબિત નથીજ થતું. જો તે નિર્દયજ હોત તો મોતની અણીપર આવેલા માણસોના રક્ષણ માટે આટલી કાળજી ન રાખતાં તેમને પડ્યા રહેવા દઇને ચાલતો થાત. આ બાબત વિષે સામા પક્ષે તેની એટલી બધી નિંદા કરી હતી કે એકવાર સેન્ટ હેલેનામાં વાત નીકળતાં નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “જો તેમને અશીશુ આપવામાં આવ્યું હોત તો તે કામને હું પાપ માનતો નથી. હું તો એમ માનું છું કે એ કામમાં પુણ્ય હતું. તેઓ મોતની અણિપર હતા. તેથી તેઓ જીવે એમ તો હતુંજ નહિ. તેમને એવી હાલતમાં નિરાધાર મૂકીને ચાલ્યા જવું અને તુર્કોને હાથે ઘણીજ ભયંકર રીતે તેમને કતલ થવા દેવા, એ કામને હું તો નિર્દય માનું છું તેવી હાલતમાં આપણે હોઇએ તો આપણે પોતાને માટે શું ઇચ્છીએ એનો વિચાર કરીને તે પ્રમાણેજ સેનાપતિએ પોતાના સિપાઇઓ સાથે વ્યવહાર કરવો જોઇએ. જેની શુદ્ધિ કેંગણે હોય એવો કેંગણે માણસ આવા નજેગોમાં થોડા કલાક વધારે જીવીને પશુ જેવા તુર્કોની રૂતાનાં જોય થઇ પડ્યા કરતાં સુખપૂર્વક મરણ પામવાનું પસંદ કર્યા વગર રહેજ નહિ. પિતા પોતાના પુત્ર ઉપર જેટલો પ્રેમ રાખી શકે તેટલાજ પ્રેમથી હું મારા પુત્રને ચાહું છું પણ જો તેજ પુત્ર આવી લાલનમાં હોત તો હું તેને માટે પણ એવજ ઉપાર જતાવત. હું પોતે એવી હાલતમાં હોત અને જો મારી ગુદિ કેંગણે હોત તો આજ પ્રકારનો છુટકારો હું પોતે પણ અગ્રહણ્ય માની લેત. તે વખતે નેપોલિયન સ્વિતિ એવી હતી કે તેમના રક્ષણને માટે એક ગરકરી કુદરી નરી જવાની સંભવ ન હતી. તેપણ આખરે તેમને ૫૦૦ માણસોની કુદરીના રક્ષણ નીચે મૂકીને

૪ કુ મળે દતો. તેમને અરીજી ખવરાવી મારી નાખવાની જરૂર મને જણાઈ હોત
તો કુ * ધક્કરી અમલદારોની એક સલા ખોલાવત, આવું પગલું લેવાની જરૂર છે
એવું તેમને કહેત અને આવું કામ કરવામાં આવ્યું છે એવું ખુલ્લે ખુલ્લું જાહેર કરત
તેને કદિ પણ ગુમ તો રાખતજ નહિ + જો મારા સિપાઈઓને છૂપી રીતે ઝેર દધને
મારી નાખવા જેટલી નિષ્કુરતા મારામાં હોત અને મારા ધાયલ થએલા અને મરેલા
સિપાઈઓના શરીર ઉપર થઇને મારી ગાડી ચલાવી જાઉં એવો જો કુ કસાઈ હોત,
તો જેવા અદિતીય ચૌધ અને હિસાદથી મારા સિપાઈઓ મારે માટે લલ્યા હતા તેમ
લલત ખરા કે ? સિપાઈઓને ઝેર દધને મારી નાખવાનું કામ મને તેવું ના જણાતું ક્યું
ખતાં તે છુપી રીતે ક્યું તેટલાથીજ તે ગુન્હાનું સ્વરૂપ ધારણ કરત એકવાર તેમ
ક્યાં પછી બીજી વાર એવું પાપાયરણ કરવાને કુ જીવતો રહેવા પામતજ નહિ-
જતાં જતાં એકાદ સિપાઈ મને ગોળીથી માર્યા વગર રહેતજ નહિ. ધાયલ થએલા
માથી પણ કોઈ પડ્યો પડ્યો મને ગોળીથી મારી નાખતજ મારા સમગ્ર રાજ-
નૈતિક જીવનમાં મેં કદિ પાપાયરણ ક્યું નથી. જો મે તેમ ક્યું હોત તો
અત્યારે મારી આ દયા ન હોત. કાન્સનું સિદ્ધાસન મેળવવાને તલપી ગયેલા ધુર્મોન
રાજાઓને કુ સહેલાઈથી મરાવી શકત મારે તો માન અનુમતિજ આપવાની હતી
મારા એક શબ્દની સાથે તેઓને આ દુનિયા છોડવી પડત છતાં પણ ત્યારપછી
મે આ વિષે ધણો વિચાર કર્યો છે અને હવે મારો અભિપ્રાય એવો છે કે માણસના
પ્રારબ્ધમાં મને તેટલું નુખ હોય, અથવા દુખ હોય તોપણ તેને કુદરતી રીતેજ તેનું
જીવન પૂર્ણ કરવા દેવું જોઈએ મારે એક મિત્ર અત્યત વેદનાથી પીડાતો હતો
અને દુઃખમાંથી છુટવાને વાગવાર ઝેરની માગણી કરતો હતો તેને મે ક્યું હતું કે
મને તારા ઉપર દયા તો આવે છે પણ તેમાં બીજાને હિપાય નથી. આખર સુધી તારે
પીડા સહન કરવીજ પડશે”

સર જીમ્સ વિલ્સન નામના વિદ્વાને લખ્યું કે નિર્દય અને દત્તારા નેપોલિયને
પોતાના કામને બોળે એકા કરવા માટે પાયતો અને એટી ધાયલ થએલા માદા
સિપાઈઓને જાદા તહરમાં ઝર દધને મારી નાખાના આ લખાણનો બધે પ્રચાર
કરવામાં આવ્યો અને તેમાં લખેલી વાતને વૈરાય અને અમેરિકાના લોકોએ સાંની
મની અને આરીજ જાતના લખાણથી ખોટું રગે દોરવાધને દહુ પણ ધણા માણસો
નેપોલિયન વિષે ખોટો અભિપ્રાય બાધતા દશે પરતુ પાછળથી વિવ્તનને પોતાની
બૂલ સમજનજ અને ન નેપોલિયનના પડ્યમાં બળી ગયો એકવાર એજ વિવ્તનની

* અરમમાં તુક કેંગાને નાગાખાર કરવા કે નહિ ન સલાહનો નિર્ણય કરવાનું
કામ તેમજ અમલદારોની સલાહનજ તોડ્યું હતું

+ આ અિપ્પા લખન નેપોલિયનના મિત્રોનાના છે

તેના સાલળતાં કાઢ એ નિંદા કરી પણ ઉદાર શુદ્ધિવાળા નેપોલિયનથી તે સહન થયું નહિ, તેથી તેણે કહ્યું કે કદાચ લખનારે લાગણીના આવેશમાં લખી દીધું હોય અથવા તેને કાઢએ જોટી ખખર આપી હોય અને હવે તે પસ્તાતો હોય એમ પણ કેમ ન બને ?

નેપોલિયન પોતે એક પ્રસંગે કહે છે કે “ મેં કદિ પાપ કર્યું નથી એટલુંજ નહિ પણ પાપ કરવાનો વિચાર સરખોએ કર્યો નથી. હું હંમેશાં પચાસ સાક લાખ માણસોનો પ્રેમ સંપાદન કરતો આવ્યો છું અને તેમની પ્રશંસાના પ્રતાપે આગળ વધ્યો છું. ભલેને સામે પક્ષ મારી થાય તેટલી નિંદા કરે પણ મારી પ્રતિજ્ઞાને માટે મને જરા પણ ભય નથી. ભવિષ્યની પ્રજા મને ન્યાય આપ્યા વગર રહેશેજ નહિ. આખરે સત્ય જાહેર થશે અને મેં જે લોકાપકારક કાર્યો કર્યાં છે તેમની સાથે મારા દોષની તુલના થશે અને તેનું શું પરિણામ આવશે તે વિષે મને ચિંતા છેજ નહિ.”

એક પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર જે નેપોલિયનની સાથે આ સ્વારીમાં હાજર હતો અને જેણે માંદા અને ધાયલ થએલા સિપાઇઓની સેવા કરવા માટે અવિરત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, સિપાઇઓની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા માટે સેનાપતિઓને વારંવાર સૂતા ઉઠાડતા હતા અને તેની સુચનાનો તાત્કાલિક અમલ કરવામાં ન આવે તો તરતજ તે નેપોલિયન પાસે જઈને ફરિયાદ કરતો. તે ડૉક્ટરે પોતાનું એક વૈદકીય પુસ્તક નેપોલિયને માંદા સિપાઇઓની લીધેલી ખરદાસ્ત માટે પોતાનું સન્માન પ્રદર્શિત કરવાના હેતુથી તેને અર્પણ કર્યું હતું. એક બીજા ડૉક્ટર લખે છે કે “ નેપોલિયનના સ્વભાવની ખરી મહત્તા વિપત્તિના વખતમાં જણાઈ આવતી હતી. તે સેંકડોવાર જરા પણ અચકાયા વગર પ્લેગનાં દવાખાનાંઓમાં જતો. તે પ્લેગથી પીગતા રોગીઓના ઓરડાઓ તપાસતો અને તેમની સાથે એક નિકટના મિત્રની માફક પ્રેમથી વાતચીત કરતો. જ્યારે પ્લેગનું જોર ધાળુંજ વધી ગયું અને બધા લોકો (ડૉક્ટરો પણ) ડરવા લાગ્યા તેવે વખતે તેણે પોતાની હિંમતનો દાખલો આપીને સર્વતો ભય દૂર કર્યો, માંદાઓને ઘેર્ય આપ્યું અને ડૉક્ટરોને માંદાઓની સારવાર કરવા માટે ઉત્તેજિત કર્યા.

હવે સૈન્ય ગદ્યથી આગળ ચાલ્યું. માર્ગમાં અનેક માંદા અને ધાયલ સિપાઇઓ મરતા ગયા. નેપોલિયન અને તમામ સરદારો પગે ચાલના હતા તોપણ માંદાઓને માટે જરૂરા થોડા ન હતા. તોપો ખેંચનાર થોડા પણ આગ કામમાં રોક્યા અને તેઓને રેલીનાં દાટી દાટી કોઈ કોઈને મર્યાદાનુકૂળિ આપે એવો આ વખત ન હતો. આનંદ વિટખણથી હૃદયમાંથી દબા અને ખીજ કામગીરીઓ કચરાઈ ગય છે. દરેક જણ માત્ર પોતાનીજ સલામતી માટે ઈચ્છુક હતો. મનુષ્યસ્વભાવને કાંઈ કરી શકે એવું સંમોગોનું અને પુઠ્ઠી સંપન્નતાનું ખરેખરે દર્શન આ પ્રસંગે થતું હતું. આ સમયે જોઈને નેપોલિયનનું કંઈ વધુ બિન્ન થતું. તે ધગધગતી રેલીમાં

નગર હરીએ નિપાત્તઓની આધિ આવતો હતો એવામાં તેણે એક પદ્મપુટ અમલદારને પાડે બેઠાંને કુચ કરતો જાયે અને માદા સિપાઈએને માટે પોતાનો થોડો આપવાની તે ત્રાણી ના પાડતો હતો આ જોઈને નેપોલિયનને એટલો કોચ ચડાવો કે તલવાગતી મારના પ્રદારથી તેણે તેને જમીનદોસ્ત ક્યો અને તેના પાડા ઉપર તેણે પોતાને હાથે એક માદા સિપાઈને બેસાડવો. લશ્કરના તમામ સિપાઈઓએ તેને દર્દના હાથાગી વધારી ગીયો.

નેપોલિયન દરોએને લશ્કરથી દૂર ચલાવવામાં આવના હતા અને રાત્રે તેમનો મુખ્યમ પશુ અવજ કરવામાં આવતો તોપના ગોળા સામે મેલકકપણે ધરી જનારા સિપાઈઓ પશુ તેમનાથી દૂરને દૂરજ રહેતા આત્મસંરક્ષણ કરવાની રતિનુ બળ એટલે દરજ્જે વધી ગયું હતું કે માંદાઓને જરા પશુ મદદ કરવા તેઓ ના પાડતા હતા. માત્ર એકલો નેપોલિયનજ નેપોલિયન દરોઓની પામે પોતાનો તથા શાપાવને તેમને સાફ જોઈતો ખરોખસત થયા છે કે કેમ તે જોવા માટે હમેશાં રાત્રે તેમની ફરેલી મુલાકાત લેતો સવારે પશુ નાહું એક પિતા પોતાના પુત્રની સલાજા જેતો હોય તેટલી કાળજીથી તેમને વજાજ જાતનથી ઘોડા ઉપર બેમાગરનો જેની નિર્ભર આખા જગતમાં ફેલાઈ ગઈ છે એવા દિગ્વિજયી સેનાપતિને પોતાના જેવા કુદરતિ સિપાઈઓ તરફ આટલો પ્રેમ રાખતો નોંધી તેઓ તેને ફેવલુન ચલાતા તે તેમના પ્રેમને માટે થોડા પશુ હતો. * હજી પશુ પારિસના અપગ્રામમાં જીવનની ઉડી ધરીમાં પૂરી કરના તેના કોઈ કોઈ સિપાઈ જેવામાં આવે છે અને આટલે વર્ષે પશુ તેઓ તેનું નામ સાંભળીને એકાન્ત ઉત્સાહપૂર્વક તેના વખાણ કરવા મડી જાય છે માણુનોનો જેટલો પ્રેમ નેપોલિયને સપાદન કર્યો છે તેટલો બાગેજ ખીજા કોઈ પ્રાનીન અથવા અર્વાચીન પુણે કર્યા હશે જે નોકા તેને સૌથી વધારે ઓળખતા તે તેને સૌથી વિશેષ પ્રેમથી ચલાતા હતા.

આખરે જ્યુ મહિનાની ગેરહાજરી પછી ફ્રેન્ચમેના કેરો નગરમાં પૂરે દમા અધી ઘખત થઈ સિપાઈઓમાં હવે બારે અસંતોષ ફેલાઈ ગયે હતો તેમને સ્વદેશ છોડી એક વર્ષ યઈ ગયું હતું પૌર્વાત્ય પ્રદેશમાં સામ્રાજ્ય સ્થાપવાની યોજના પડી બાગવાથી નેપોલિયન પશુ હવે સ્વદેશ જવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો પશુ ઈંગ્લેન્ડ અને રુશિયાની મદદથી એક બળવાન ટુર્કસેના મિસરને કિનારે ઉતરવાની તૈયારી કરી હતી આ બળવાન વનુમેન્યને પરાસ્ત કર્યા પહેલાં સ્વદેશ જવાનો વિચાર તેણે માંડી વાળ્યો એ લશ્કર કર્યા અને ક્યારે ઉતરવાનું હતું તેની તેને ખબર ન હતી તેથી તે રાહ જોતો ગયો.

ઘોડા દવસ પછી એટલે જુલાઈ માસમાં એક દિવસ સાજને વખતે એક મૂળથી

હંકાયેલા ઘોડેસ્વાર મારતે ઘોડે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી આવી પહોંચ્યો. તે એવા સમાચાર લાવ્યો કે “અશુકરના ઉપસાગર આગળ એક બળવાન નૌકાસૈન્ય આવી પહોંચ્યું છે. અઢાર હજાર હથિયારબધ ઝતુની તુર્ક સિપાઇઓ કિનારે ઉતર્યા છે, તેમની પાસે પુષ્કળ તોપખાનું છે, તેમની પાસે અંગ્રેજ અને રૂશિયન સેનાપતિઓ છે અને મુરાદ બે પોતે માગેલું સ્વારોનું સૈન્ય લઇને તેમની સાથે જોડાઈ જવાને માટે ઝડપથી ચાલ્યો આવે છે.” આ પ્રમાણે આખરે જે વિપત્તિનું વાદળ ઘેરાઈ રહ્યું હતું તે હવે કડાકા ધડાકા સાથે આવી પહોંચ્યું.

આ વખતે ફ્રેન્ચ લશ્કર આખા મિસર દેશમાં ચારે દિશાએ છૂટું પડ્યું હતું. કેટલુંક કેરો નગરથી આઠસો માઈલ દૂર હતું. થોડુંક અલેક્ઝાન્ડ્રિયામાં હતું. થોડુંક તુર્ક લોકોને આવતા અટકાવવાને સિરિયાની હદ ઉપર હતું. તેથી નેપોલિયન પાસે તરતને માટે કામ આવે એવા માત્ર આઠજ હજાર માણસો હતાં. જૂદાં જૂદાં મથકોના સેનાપતિઓને માટે નેપોલિયને રાતના ત્રણ વાગ્યાસુધી જાગીને હુકમો લખીને રવાના કરી દીધા. ચાર વાગે ઘોડે બેસીને છાવણીમાં ગયો અને તરતજ તેના લશ્કરે ઝપાટાબંધ કુચ કરવા માંડી આ વળદેહી સિપાઇઓ ભૂખ્યા અને તરસ્યા, ઉના ધગધગતા રણમાં ચઢને બાળી નાખે એવો સૂર્યનો તાપ છતાં આખા જંગલને ચકિત કરી નાખે એવી ત્વરાથી માત્ર સાતજ દિવસમાં અશુકરના ઉપસાગર નજીક આવી પહોંચ્યા.

ઈ. સ. ૧૭૯૯ ના જુલાઈ માસની ૨૫ મી તારીખે માત્ર આઠજ હજાર માણસો લઇને નેપોલિયન મજબૂત મેરયો નાખીને પહેલી તુર્ક સેનાની સન્મુખ આવી પહોંચ્યો. તે વખતે મધ્યરાત્રિ ચર્ષ હતી. મેદાન અને સમુદ્ર ઉપર ચંદ્રકિરણો પથરાઈ ગયાં હતાં. નેપોલિયને એક ઉચી જગ્યા ઉપર ઉઠા રહીને જોયું તો અઢાર હજાર તુર્ક સિપાઇઓ ધસધસાટ ઉત્ર લેતા હતા. તેમની ત્રણે બાજુએ સમુદ્ર હતો અને બાકીની એક બાજુએથી પોતાનું રક્ષણ કરવાને તેમણે મજબૂત દિવાલો ઉભી કરી હતી. પાસેના ઉપસાગરમાં તેમનું નૌકાસૈન્ય નિડરપણે ઉભું હતું. નેપોલિયનની અનુભવી આંખે શત્રુના પાયદળનો, તોપખાનાનો અને સ્વારોની સંખ્યાનો અડસટો કરી લીધો. વળી તેઓ બીજા સૈન્યની તથા બીજી યુદ્ધસામગ્રીના આવવાની રાહ જોતા હોય એમ લાગ્યું. નેપોલિયનનો સરદાર કલેબર પોતાનાં બે હજાર માણસો લઇને હજી આવ્યો ન હતો. તો પણ તેની રાહ ન જોના તેણે શત્રુ ઉપર તાબડોલ હુમલો કરવાનો દરખ કર્યો.

આ યુદ્ધમાં બેઠે પસંન બળ તદ્દન અસમાન હતું. તુર્ક લોકો ઘણીજ ઝતુની અને નિડર માન છે, અને વળી તેમના બળનો ઉપયોગ કરનારા બાહોશ અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ હજારો હતા. આજ જગ્યાએ એક વર્ષની વાત ઉપર નેપોલિયન ઉતર્યો હતો.

ન્યા અધારે યંત્રનું નોકર્મન્ય હમામભેર લગગયું હતું તેજ જગ્યાએ તેનાં વહાણોના યંત્રએ ચૂરચૂર કરી નાખ્યા હતા આ દેખાવ જોઈને તેના હૃદયમાં વેગનો દાવાગિન સળગી ઉઠ્યો આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપર ધણીજ મહત્વની આમતોનો આધાર હતો તેની હાર થઈ તો તેનો પૂરેપૂરો વિનાશ થવાનોજ સંદેહસાજ છતાં યદ્યપિ તે યુદ્ધ લગાય અને તેથી જો તે પૂરેપૂરો વિજય મેળવે પણ વાર કાન્ય જાય તો તેની પ્રતિ જ્ઞાને હાનિ પડેલા વગર રહેજ નહિ જો આજ યુદ્ધમાં યંત્રબળનો દમ્બરવાણ નીકળી જાય તો તે હાર ખાઈને નહિ પણ અપરાજિત મળાઈને સ્વરેષ પાછો ફર મિત્રગ્રામી રહેલા ફ્રેન્ચોને મધ્યમનીમા મૂકી જાય અને કાન્સમાં ચાલી રહેલી અન્યવ રિધત રિથિતિને હારે કીર્તિ મેળવવાના ત્યાં માર્ગે તેને મોટે ભેદક ખુલ્લા થાય. અધારે તે આ પ્રમાણે ઉભો ઉભો યંત્રન્ય તરફ દૃષ્ટિ કરીને વિચાર કરતો હતો તે વખતે તેના બહાદુર સેનાપતિ મુરા તેની પામે ઉભો હતો પોતે ધણીજ ઉચી અવસ્થા ભોગવવાને અને ધણી મહત્વના કામ કરવાને સરમળ્યો છે એવી તેની દૃઢ માન્યતા હતી, અને આ માન્યતાએ તેના મન ઉપર આ પ્રશ્નને એટલો અધિમાર જમાવ્યો કે તેણે પામે ઉભેલા મુરાને કહ્યું, “આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપર જગતનું પ્રાપ્ત અવનબે છે” બહાદુર મુરા નેપોલિયનના બેટો દુરદર્શી ન હતો તેથી તેણે કહ્યું, ‘અલગત, આપણા હારકનું પ્રારબ્ધ તો તેના ઉપજ અવનબે છે ફરક ફ્રેન્ચ સિપાઈ અધારે જાય છે કે જો! જીતીલ નહિ તો મારે મરજીજ પડશે, અને તેથી યંત્રન્યામાં જાગડ થસારો તુર્કોન્ય ઉપર મારા સ્વાર કાગે તેની ખાતરી રાખજો.’

પૂર્વ દિશામાં સૂઈનેો લશ્કર ઝાખે ઉઘાલ થવા લગ્યો હતો એવા સમયે પોતાની ડાવાળી ઉપર ધણીજ વગમતા જોય જોગાના આપાતથી અને તોણેના વ જનિના દંથી ઉપતી તુર્કોનેના સારાથી જાની હોઈ, અને જગતનાં અલગ દારણ્ય યુદ્ધમાં મળી વહાવ એવું યુદ્ધ તરે થયું નેપોલિયનની જુદીની બસાનક તેજરિયતા હજુ જનમમાં બહુહી નીકળી તે એક જાની ટેકરી ઉપર પૂર્ણ સંતિથી અતુલ્ય ચિતે ઉભો ઉભો આ વખતે પોતાના અપ્રતિહત જુદિજગથી નેનાપતિએનો નિયામક બનીને યંત્રનો ડહાન કરવા લાગે તુર્ક લેલો બહાદુરીથી પોતાનો બનાવ કરવા લાગ્યા અત્રાજ યંત્રપતિએ તેમના નેના ત્યાં સર સિનિ રિમથ ગને મુખ્ય તત્ત્વપતિ હતો તો પશુ તેમનું કાઈ વશુ નહિ ફ્રેન્ચ ચોખ્ખોનો થતાં વિકરળ વરના પસા ! એવા હતો અને તેમને હાથે તુર્ક સિપાઈએનો દાણની માથે તદાર થવા લાગ્યો. નાજ જ પામે અમારાં બન્ય વહાળો નાજ થયો હતો એ વાત પદ અવધાયી એકેકે ફ્રેન્ચ સિપાઈના હૃદયમાં કોષાનિ બહુકરી ઉભો હતો કાન્સના રાજમદાક 10 પનો નાથ કરવા પૂરોપના રાજ્યો એક થવા ન તે વાતનું તથ ન થવાથી

તેમની નસેનસમાં ખૂન ઉછળી આવતું હતું. માત્ર છજ હજાર ફ્રેન્ચો, ઇંગ્લેન્ડ, રશિયા અને તુર્કસ્તાનના સંયુક્ત સૈન્ય ઉપર તૂટી પડતા હતા એ વિચારથી તેમનું હૃદય અહંકારથી ફૂલાતું હતું. તેમના ધસારાનો જુરસો અને યુદ્ધનિપુણતા જોઈને તુર્કસેનામાં ગભરાટ ફેલાવા લાગ્યો. તેમનો વ્યૂહ બેદાયો અને સિપાઈઓ અને સ્વારો એક બીજા સામે અથડાતાં ભયંકર ગોટાળો ઘર્ષ ગયો. અદ્ભુત ત્વરાથી તોપો ભરી ભરીને ફેડવાના કામથી ટેવાયલા ફ્રેન્ચ ગોલંદારોએ તેમના ઉપર ગોળા, ગોળીઓ અને બોમ્બગોળાની અખડ ઝડી મચાવી મૂકી. સંખ્યાબધ તુર્કોના શરીરના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. સેંકડો માણસો તલવાર અને સંગીનના પ્રહારથી ઘાસની માફક કપાઈ ગયા અને નાસવા જતાં ઘોડાની ખરીઓ નીચે છુદાઈ મુઝ્યાં. હજારો તુર્ક સિપાઈઓએ ગ્રાણુ ખચાવવાને સમુદ્રમાં ઝંપલાવ્યું અને કિનારેથી ત્રણ માઈલને અંતરે ઉભેલાં વહાણસુધી પહોંચી જવાને સ્વારો અને સિપાઈઓ સમુદ્રમાં ગાડાની માફક તરફડીમાં મારવા લાગ્યા; પરંતુ નેપોલિયને યમરાજના જેવો શાત, ગંભીર પણ ભયાનક ભાવ ધારણ કરીને તેમના તરફ તોપોનો એવો મારો ચલાવ્યો કે સમુદ્ર ઉપર ઘણે દૂરસુધી કરાના ઝાપટાની માફક ગોળા અને ગોળીઓની એકસામટી રમઝટ મચી રહી. જમીનમાર્ગે શત્રુથી નસાય એમ હતુંજ નહિ; તેમ તેઓ શરણે આવે એવા પણ ન હતા. આ બાણ્યે ક્રાન્સની ગએલી કીર્તિ પાછી મેળવવાની નેપોલિયને જ્વલંત પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. સેનાપતિ મુરાએ પણ પોતાનું વચન પાળ્યું. શત્રુસૈન્ય જ્યાં ધણોજ મજબૂત અને અભેદ વ્યૂહ રચીને ઉભું હતું ત્યાં તેના સ્વારો ધસી ગયા અને મુરા પોતે મરણીઓ યત્ને ઘોડો દોડવતો જ્યાં પાશા પોતે અને તેના સેનાપતિઓ ઉભા હતા ત્યાંસુધી ધુસી ગયો. ગર્વિષ્ સુલતાન તેના તરફ પિસ્તોલ છોડે તે પહેલાં તો મુરાની લોહીથી ખરડાયલી તલવારના ઝાટકાથી તેનો જમણો હાથ ઉડી ગયો અને તેને જીવતો કેદ પકડીને નેપોલિયનની પાસે મોકલી દેવામાં આવ્યો.

સાંજના ચાર વાગતા પહેલાં તમામ તુર્કસૈન્યનો નાશ થઈ ગયો, માત્ર બે હજાર કેદ પકડાયા, અને બાકીના તમામ માર્યા ગયા અથવા સમુદ્રમાં ડૂબી મુઝ્યા. સિડનિ રિમય પોતે પણ ઘણી મુશીબતે કેદ પકડાતો ખચ્યો. તુર્કોની નાસાનાસ વખતે એક મછવામાં બેસીને તે નાટો અને પોતાના વહાણમાં જઈ પહોંચ્યો. અણુકરના ઉપસાગરમાં બાર હજાર તુર્કોના મુઝાં તરતાં થયાં. પરંતુ થોડાજ મહિના ઉપર એજ કેકણે તેટલાજ ફ્રેન્ચોની પણ એવીજ દશા યદ્ય હતી. શત્રુસૈન્યનો પૂરેપૂરો વિનાશ જો કોઈ યુધ્ધમાં થયો હોય તો તે માત્ર આજ યુદ્ધમાં થયો હતો. અણુકરના નૌકાયુદ્ધમાં ઈશ્વરે ફ્રેન્ચો તરફ તીખી નજર કરી હતી, પણ આ યુદ્ધમાં ક્રાન્સના શત્રુઓ તરફ પણ તેની દૃષ્ટિ તેવીજ ઉઘ્ર ઘર્ષ હતી.

દરે મિસરમાં લખાઈતું નામનિશાન ૧૬ ન હતું. દરે જોઈ પણ સંજુ સાથે લેવાનું બાકી ન હતું, તેમ જોઈ પણ દિશાએથી મિસર દેશ ઉપર આક્રમણ થાય એવો સંભવ પણ ન હતો. દરે તો અત્ય નવા સરચાનની અદરની અવસ્થાનું કામ નેપોલિયને ખતાવેલી દિશાએ કરાવતું હતું અને તેમાં ખાસ અસાધારણ શુદ્ધિની જરૂર ન હતી.

પણ આટલા બધા બદાદર સિવાઈઓના જન તથા જદેમતને ભેગે નેપોલિયને મિસર હતો તો ખરો, પરંતુ તે જાગ્રદનીયો નહિ તેના નીકાનેન્નો નાથ યવાથી ક્રાન્સ સાથેના તેનો સબધ વધી ગયો હતો અને તેથી દરે દિગુત્તાન ઉપર સ્વારી કરવાના વિચારને માટે મુલે અવકાશ ન હતો આખા બૃમધ્ય સમુદ્રમાં ઈંગ્લેન્ડ, પ્રશિયા અને તુર્કસ્તાનનાં લશ્કરો વધાણે ચારે દિશાએ પૂર્તા દોવાથી મિસરેલ દેશોને બહુ ઉપયોગી થઈ પડે એમ ન હતો. વળી તેઓની દહેશતને લીધે તેઓથી ક્રાન્સ પાછા જવાય એમ પણ ન હતું આથી કરીને દેશોને કે વિલ્લયો થયા હતા તોપણ તેમણે પોતાને હાથે પોતાની આસપાસ એરી દિવાલ ખાંધી લીધી હતી કે જે દિવાલવડ તેઓ સંતુના દુમધાનું નિવાણું કરી શકે તોપણ તે દિવાલના બદાર તેઓથી નીકળાય એમ ન હતું.

હવે આ મહિના ચર્ચા તેને યુરોપિયને જગ્યા પણ ખાતીલર્વા સમાચાર મળ્યા ન હતા. મિસરનું રિમથે કાં તો એક ગુહસ્થને થોડું સૌજન્યથી પ્રેરાને અથવા તો ક્રાન્સ ઉપર એકસમી આવી પડેલી વિપત્તિઓના સમાચાર આપીને વિલ્લયો નેપોલિયનને તેના પૂરેપૂરું વિજયની પહે નિરાશા ઉપજાવવાના હેતુથી, તેને ધણાજ મામલો સમાચારની વિજયોથી ઘરપૂર વર્તમાનપત્રોની ફાઈલ મોકલાવી, અને ત્યાર પછી તરતજ સંતુષ્ટનું નીકસેન્ય કપાટાબધ અદસ્ત થઈ ગયું.

નેપોલિયને આખી રાત ખેરીને તે વર્તમાનપત્રો ધણાજ ખાતથી તપાસ્યાં તેમાંથી તેને માલુમ પડ્યું કે ક્રાન્સમાં અરધુનીય ગેરબવરથા થઈ ગઈ હતી કાયરેક્ટરોની નિર્મળ રાજસત્તા એમાં મૂર્ખાઈભરેલા કામ કરતી હતી કે આખી પ્રજાનો પ્રેમ અને રિશ્વાસ તે ગુમાવી બેઠી હતી આખા દેશમાં નાના પ્રકારનાં કાવના અને ગ્રામ રાજનૈતિક હત્યાઓ ચર્તા હતા વળી ક્રાન્સને યુરોપ સાથે બીજી વાતની લગાઈ જાગી હતી. આરિદ્રયાએ ઈટાલી સરત્રી લીધા હતા, અને વિદ્વલ ખતેલા દેશ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સીમા ઉપર સંતુગાળવેનાં મૈન્મનો જમાવ થવા લાગ્યો હતો.

આ સમાચાર વાંચ્યા પછી તેણે પોતાના સેક્રેટરી જુગિયેનને કહ્યું, 'મારી આગાહી આખરે ખરી પડી મૂર્ખાઓએ ઈટાલિ ખોણી મારી તમામ ફોલ બરમાદ ગઈ આ પહેલાં દરે વગર વિલ્લયે ક્રાન્સ જવું જોઈએ અને હજી બજારેલી બાજી સુધરે તો સુધારીને ક્રાન્સને વિનાશમાંથી મચાવી લેવો જોઈએ.'

નેપોલિયનમાં ખાસ વિતક્ષણતા એ હતી કે જ્યારે જ્યારે તે અમુક નિશ્ચય ધરાવે

ત્યારે સવાસની દરેક ખાબુનો વિચાર તે ધણીજ ઝડપથી કરી લેતો અને તરતજ પરિણામ શું આવશે તે પણ કહી શકતો. ખીજાં માણસો પણા સમયનુધી શાંતિથી ઉડા વિચાર કર્યા પછી પોતાના નિયમોમાં જે શાણપણુ અને દીર્ઘદષ્ટિનું દર્શન કરાવતા તેટલુંજ શાણપણુ અને તેટલીજ દીર્ઘદષ્ટ તેના એક પળવારમાં થકી કાઢેલા નિયમોમાં જોવામાં આવતાં. લઘાઇના વિઠ્ઠ મામલામાં, પણે પણે બદલાતા અને નવા ઉભા ચતા સંજોગોમાં તે કદી પણુ ચુંચવાતો નહિ. શું કરવું તેના વિચાર કરવાને એક પળવાર પણુ તે થોભતો નહિ, પણુ ધીમેથી પાંકા વિચાર કર્યા પછી પણુ આખરે જે માર્ગ તેને જરૂરી નહિ તેજ માર્ગ તે એકદમ શાધી કઢાડતો અને મનમાં જરા પણુ અદેશો લાન્યા વગર તેનો અમલ કરતો. આ પ્રમાણે સ્વાભાવિક ગ્રેજુઅર્થી તાત્કાલિક પણુ ખરા નિશ્ચય કરવાની તેની અદ્ભુત શક્તિ એ તેના અસામાન્ય સામર્થ્યની એક સુખ્ય ચાવી હતી. તેની કાર્યદક્ષતા પણુ તેની અસાધિક હતી. આથી કરીને જે કાર્ય કરવાને ખીજા માણસોને દિવસના દિવસ લાગે તે કામ તે થોડા કલાકમાંજ ઉઠેલી નાખતો.

આ વખતે પણુ તેણે એક પળવારમાં ફ્રાન્સ જવાનો નિશ્ચય કરી નાખ્યો. કયે માર્ગે મુસાફરી કરવી, મિસરના સૈન્યનું શું કરવું, અંગ્રેજ નાકાઓની સરત કેવી રીતે ચૂકાવવી, કેને કેને સાથે લઈ જવા, એ બધુ તેણે એકદમ નક્કી કરી દીધું. તેણે પોતાના અંગત સલાહકારોને પોતાનો નિશ્ચય જણાવી દીધો પણુ એમાંની લેશમાત્ર પણુ ખમર શત્રુના નૌકાસૈન્યને મળવા પામે નહિ તેને માટે સઘળા યોજના પૂરેપૂરી ચુસ્ત રાખવાની સૂચના કરી, અને બે નાનાં વહાણુ તથા ચારસો માણસોને બે મહિનાસુધી ચાલે તેટલું સીધુ તૈયાર કરવાનો પણુ હુકમ કરી દીધો.

ત્યાર પછી તે કેરો તરફ જવા નીકળ્યો અને ૧૦ મી ઝોગસ્ટે સમરવિજયી સેનાપતિ તરીકે પૂર દમામથી નગરમાં દાખલ થયો. પોતે ફ્રાન્સ જવાની તૈયારી કરે છે એ વાતની તેણે સૈન્યને બિલકુલ જાણુ થવા દીધી નહિ. થોડા દિવસ નાઇલ નદીના પ્રદેશમાં પરિભ્રમણુ કર્યા પછી રણુ ઓળંગીને ધણીજ ઝડપથી તે ૨૨ મી ઝોગસ્ટે અલેક્ઝાન્ડ્રિયા આવી પહોંચ્યો. અધારી રાતે થોડા વફાદાર અગરક્ષકો અને આઠ સોબતીઓને સાથે લઇને તે ઉપસાગરના એક એકાંત ભાગ આગળ ગયો. તેઓ ક્યા જતા હતા તેની કાઠને કશી ખમર ન હતી. ત્યાં આગળ બે વહાણુ તેમની રાહ જોતાં ઉભા હતાં. પછી ત્યાં આગળ નેપોલિયને ફ્રાન્સ જવાનો પોતાનો હિદેશ જાહેર કર્યો. આખા મંડળમાં આનંદ આનંદ થઇ ગયો. તેઓ ચુપચુપ મજવામાં બેસીને વહાણુ આગળ ગયા. બધા વહાણુમાં બેસી ગયા એટલે તરતજ સઢ છોડવામાં આવ્યા અને સવારનો ઝાંખો પ્રકાશ થયો તે વખતે તો મિસરના રેતાળ કિનારાની રેખા સમુદ્રના સ્થિતિજમાં અદ્દશ્ય થઈ ગઈ !

પ્રકરણ ૧૫ મુ-મિસરથી પારિસમાં પુનરાગમન ૧૭૯૯.

—મિસર—

પાલિયને મિસર ઉપર કંઈ સારીની યોજના માનવી પુષ્ટિ થી ૧૮૫૯ી મદાન યોજનાઓનાંની એક હતી, પણ જે મળે તો વચ્ચે તે કાન્સ પાછો આવે તો મળે તો નેતા તેના નૈતિક જાનુ અને ભવતાનુ વિશેષે વચ્ચે થાય છે તેના નીકાલેવનો નાચ થયો ત્યારથી પૂર્વે દિગ્ગા તરફ આગળ વધવાનો મનાય તો ઉડીજ મયો દેવો તેનું નવું વાસ્તવિકરીતે મિસરમાં ફર પકડાયુ હોય એવી દાલતમાં

હવે તે સારામાં સારો માર્ગ એજ હતો કે તેણે કાન્સ જવું ને ત્યાં પોતાની પ્રતિભા વાપરીને મિતરના સરકારને મદદ મોકલાવવી આથી કરી તેના રત્ન માન દુવાના વિચારને પુષ્ટિ આપનાર તેની પોતાના મૈત્ર્ય તરફની સાગથી હતી નાકવાળે તેમને એકલા નુકી જવાની તેને ફરજ પડી હતી જે તે સહિસવામત કાન્સ ન પહોંચી રા' તો તેમાં એકલી તેની પોતાનીજ નહિ પણ તેના સરકારની સલામતીને પણ નેખમ પહોંચે તેમ હવે આજ કારણથી તેને સરળા યોજનાઓ નુમ ગખવાની જરૂર હતી જે યંત્રને લેયમાન પણ બાતમી મળે તો તેઓ સમુદ્ધમાર્ગ ઉપર સખ્ત દેખરેખ રાખે અને તેને જતો અટકાવે આ મળે તો નેતા તેના ધીર નાહતને માટે તેને આપુ જગત્ ધન્યવાદ આપે છે

આ વાદમાં રહેલી નૈતિક બાબતોના આપણે જરા વિચાર કરીએ નથુ કરાડ મનુષ્યોની બનેલી કેન્દ્ર પ્રજા હલ્લાં દર વર્ષથી બચકર સામાજિક સનિવાતથી પ્રભુપ્ત અને ઢિન્ન બિન્ન યાદ મર્ષ હતી એવું એક પશુ પાપ ૧ હવે કે જે તે હતલા ય દેશમાં ન બન્યુ હોય મનુષ્યના હલ્લમાં જે જે આસુરીરતિઓ ઉદભાવે છે તે તમામ કુર્ફતિઓ દાવાનળની માફક સહેરે સહેરે ને ગામેગામ ફરી વળી હતી શ્રીમતોના મુખોબિત મહેવનાં ખડિયેર થ મર્ષાં હતાં અને રજિયામયુ ખેતરા સીઓ, પુરુષો અને બાળકોના લોહીથી ન માઈ મર્ષાં હતાં લટકાવતું કામ મોટા પાયા ઉપર આવી રહ્યું હતું અને હજારો મુખી કુટુંબો કજાલ ખનીને બિખારીની દાલતમાં રવતાં હતા. નૈતિકાગ અને બલિયાગ કાયદેસર મનાય મર્ષાં હતાં અને

અલબેલી ફ્રેન્ચ પ્રજા અધમ બ્રહ્મ વારાંગનાના બીભત્સ આવાસતુલ્ય બની ગઈ હતી.

કાયદાએ વાસ્તવિકરીતે પોતે પોતાનો જ વિનાશ કર્યો છે અને તેના ફ્રેન્ચ લોક-સમૂહની ત્રાસદાયક ચીચીઆરીને અતુટૂળ થવા માટે ધડીમાં આ બાબુએ તો ધડીમાં બીજી બાબુએ ઢળતા હતા. તેની ભૂલ બતાવનારને ચૂપ કરવાને માટે એકજ સખળ દલીલનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો, અને તે માત્ર મનુષ્યરક્તથી સંતત્ત્વિત ભરપૂર રહેતી ગટરોવાળું વધસ્થાનજ હતું. આજ હથિયારથી સમાલોચના કરનારની જીભ અને કલમ અંકુશમાં રહ્યાં હતાં. રોજ રોજ નવાં રાજ્યપ્રધારણા ધડાતાં. જાતીય વિદ્રોહ આખા દેશમાં દાવાનળની માફક સળગી રહ્યો હતો. રાજના પક્ષકારો અને રાષ્ટ્રવિશ્લવ કરનાર પક્ષ નિરાશાથી ગાંડા બનીને એક બીજના ગળાં રેંસી નાખતા હતા. આ પ્રલયાગ્નિને યૂરોપના રાજ્યો સંક્રારી આપતા હતા અને ક્રાન્સને પોતાનાં લશ્કર અને લડાયક વહાણોવડે ચારે દિશાએ ઘેરી વળતા હતા.

ક્રાન્સની પ્રજાના સામાજિક ઇતિહાસનાં પાનાં ભયાનક અને અસહ્ય અત્યાચારની સાક્ષી પૂરે છે. અનેક સૈન્ય યૌવન, રાજ અને ઉમરાવવર્ગના જુદામની ધાણીમાં તે પ્રજા પીલાઈ હતી. આખરે આ દમાણુ છેકજ અસહ્ય થઈ પડ્યું. ક્રોધના આવેશમાં આવીને લોકોએ પોકાર કર્યો કે “અમે લાખો માણસો તમારી વિપયલપટતાની સામગ્રી પૂરી પાડીશું નહિ, તમારી તુમાળી સહન કરીશું નહિ.” રાજ અને ઉમરાવોએ પ્રતિજ્વનિ કર્યો કે “તમારે તે સહન કરવાંજ પડશે. અમે તમારા ખખડાટ ફફડાટને લેખવતા નથી.” પોપ મહારાજના સલામંડપમાંથી ગંભીર ગર્જના નીકળી કે “લોકોએ સહન કરવું જ પડશે” વિચેનાના રાજ્યપ્રાસાદમાંથી, રૂશિયાના ઝારના ધુમટવાળા મહેલમાંથી, અને તુર્કસ્તાનના સુલતાનના વિલાસપૂર્ણ જનાનખાનામાંથી પણ એવોજ પ્રતિજ્વનિ નીકળ્યો; અને તે સર્વના કરતાં વિશેષ ગંભીર, પ્રચંડ, અને દટતાપૂર્ણ સિંહનાદનો સ્વતંત્રતાના ઉપાસક, સુવ્યવસ્થિત રાજ્યતંત્ર ભોગવતા સુખી ઇંગ્લંડે કર્યો કે “લોકોએ સહન કરવું જ નોંધશે.”

આના પરિણામે ધણા વર્ષસુધી દમાઈ રહેશે જનાળાસુખી ક્રાન્સમાં ભયાનક ધડાકા સાથે ફાટ્યો અને તેમાંથી ધડધડાટ વહેતો લાવાનો રસ આખા યૂરોપમાં સચરાચર વહેવા લાગ્યો. ચારે દિશાએથી શત્રુઓવડે ઘેરાયલા અને પોતાનાજ દેશના જુદામી કાયદાઓથી કચરાયલા લોકોના ક્રોધની સીમા ન રહી. તેઓ નિરાશાથી, અપમાનથી ગાંડા બની ગયા. પોતાની તુલનાશક્તિ ખોઈ ખેડા. ઉમરાવોના મહેલ તેમને ગેરવાજબીકર, અને દાસત્વનાં ચિન્હરૂપ દેખાવા લાગ્યા. ધિક્કાર અને વૈરથી પ્રબળિત થઈને તેઓ દૈત્યોની માફક ઉમરાવોના અને શ્રીમતોનાં નિવાસસ્થાનપર તુટી પડ્યા અને તેમને જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યાં. રાજમહેલ કે જ્યાં સૈન્યના સૈન્ય યૌવન રાજ્યોની નીતિ અને ધર્મવિન્દ વિપયભોગ ભોગવતા આવ્યા હતા તે પ્રજાના

સત્ત્વની નિવાની તરીકે ગણાયા અને ઉરેરાપલા લોખંડે તેમને પશુ ભાગી તેડીને પાયમાલ કરી નાખ્યા રાજની આપખુદી સત્તાને એક ઝપાટે તોડી નાખીને દે-એ એ અત્યંત અખિતવાર કરી હીરાજિત સુવર્ણચુકટ અને રાજદડ ધારણ કર નાર રાજ, તેના દરબારમાં રહેનાર શ્રીમત હિમતવો અને બહિયારિણી મુદરીઓ અદસ્ય યજ્ઞ ગયા અને કારખાનાઓના ધૂમાડાથી, લોખડની ખાણોના ઉગાણાથી તથા દિવિતાથી બરેલાં અધાતા ગુપ્તઓમાંથી, મ દો, અસરકૃત, બીજાસ, અને મનુષ્યરમતો તરસ્યો હજાર માથાવાળો બયાનક રાણસ નીકળી આવી રાજને સ્થાને આવીને બેઠો કાન્સે રાજસત્તાને નાચ કર્યો પશુ તે સુન્યગિયતિ, કામદેસર, સગીન પ્રજાત ન સ્થાપી ચક્રુ નહિ. એક જુદી રાજને ઠેકો ઉરેરાપલા, અર્ધ-લેલા તથા અબજુ લોકસમુદની સત્તા સ્થપાઈ

ખાસ કરીને છેલ્લાં કચ વર્ષથી કાન્સની આવી સ્થિતિ હતી લોક વર્ગ દલે દુઃખથી કટાણી ગયો હતો અને છટકારાની રાહ જોતો હતો પશુ આખી પ્રજા નો નેતા બની શકે એવા પ્રતિભાશાળી વીરપુરુષનો અભાવ હતો રાજ્યત ન લોકોના તિગરકારનો પાન થયુ હતુ અને તેની લગામ દીલી પડી હતી કાન્સમાં સર્વજ અધેર અને પૂરેપૂરી પામમાથીના ચિન્હો નજરે પડતાં હતાં પણ લોકોનાં હૃદય દલે બોનાપાર્ટને માટે ઉત્તુક થયા હતા 'બોનાપાર્ટ' ક્યાં છે ? છતાં અને મિસર જીત નાગ બોનાપાર્ટ ક્યાં બેસી રહ્યો છે ? જો આપણને આ વિપતિમાંથી ઉગાડવાને કાર્ક સમર્થ હોય તો એકલો નેચોલિયનજ છે" એવા ઉદગાર ધણાં માણસોને મો-ઠેથી અનેક દેશોએ નીકળવા લાગ્યા અને આખી પ્રજા છટકારાની આવાએ તેના એકલાનાજ તરફ જોવા લાગી

આવા વિષ્ટ પ્રસંગોમાં, નિપોલિયન જો ત્રણજ વર્ષ પહેલાં તદન અપ્રમિદ અને વગરરીલા વગરનો હતો તે દલે પોતાના દેશને નાનોલી લગાડનાર, કગાલ રાજ્ય-તરને હથલાવી નાખવાને દેશમાં પ્રવર્તાયની અરાજકતાનો નાચ કરવાને, રિદેલી રાજોનાં દુમલાનો પ્રતિકાર કરવાને અને ચાર કરા-મનુષ્યોનો વિનાશ થને અટ કાવવાને સ્વદેશ જવા તૈયાર થયો આ સાદસ ધણુજ ગલીર અને પ્રથમનીય હતુ અને તેનો ઉદેશ ધણુજ ઉદાર હતો તેને બે યનુઓની સામે પોતાની સમિતિ અજ-માવવાની હતી-એક તો રાજ્યનો પક્ષ લઇને લંડનર ચૂરોપના સંપૂર્ણ રાજ્યો અને બીજો પારિસનો અરિહિન લોકરજ્ઞ હતાં પણ અત્યંત યાનિ અને અગ આતમ વિશ્વાસ રાખીને તેણે આ તાદમ ઉાણુ તેના અસૌકિક જીવનમાં આ એક માધી મદદરતો પ્રસન્ન છે સાચા પડનારાઓને મદદત કરવા માટે તેણે પોતાની સાથે લસરે રાખ્યુ ન હતુ તેણે ધણાં પુર્યા અને આપક કાવવાની જગ રવી ન હતી

તે પોતાની શુદ્ધિ અને શક્તિ ઉપર તથા લોકોના મોટા ભાગની સહાનુભૂતિ ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ફ્રાન્સનું અવ્યવસ્થિત રાજ્યતંત્ર પોતાના હાથમાં લેવાને માટે લગભગ એકલોજી જવાને માટે તત્પર થયો. આના કરતાં વધારે ગંભીર સંકટ તેણે કદિ પણ ખેડ્યું નથી. જેમ મધપૂડાને કાંઈ તોડવા જાય ત્યારે તેનું શી રીતે રક્ષણ કરવું તથા કોના ઉપર વેર લેવું તેની કશી સૂઝ ન પડતાં હજારો મધમાખીઓ મધપૂડામાંથી બહાર નીકળીને ચારે દિશાએ ભણુભણુટ કરી મૂકે છે; તેમ અશુકરના સંગ્રામ પછી ઇંગ્લંડ, રૂશિયા અને તુર્કસ્તાનનાં હજારો લડાયક વહાણો આખા જૂમધ્ય સમુદ્રમાં ઘૂમવા લાગ્યાં હતાં. તેમની નજર ચૂકાવીને શી રીતે ફ્રાન્સને કિનારે પહોંચવું એ પણ એક ગંભીર પ્રશ્ન હતો. ખીજી બાજુએ ફ્રાન્સની વધુભૂમિ મનુષ્યરક્તથી ભીનીને ભીનીજ રહેતી હતી. ઉચ્છંખલ અને ઉશ્કેરાયલા લોકવર્ગના અભિપ્રાયની સામે થનારને માટે એજ સ્થાન નિર્માણ થયું હતું પોતાની બોડમાં સતેલા સિંહની દાઢમાં હાથ નાખવા જેવું આ સાહસ હતું અને તે નેપોલિયને એકલે હાથે માથે લીધું હતું; પણ સ્વદેશસેવા કરવા માટે જેનું દૃઢ્ય વ્યાકુળ બની ગયું છે તે શું પોતાની સલામતીનો વિચાર કરીને બેસી રહેશે? તે શું વિપત્તિથી ડરી જઇને પાછી પાની કરશે?

૧૭૯૯ ના ઑગસ્ટ માસની ૨૨ મી તારીખે રાત્રે દશ વાગે નેપોલિયન ફ્રાન્સ જવા માટે વહાણમાં બેઠો. તારાનાં પ્રતિબિંબ જૂમધ્ય સમુદ્રના શાંત, તરંગરહિત ભૂરી આરસી જેવા જળરાશિમાં પડતાં હતાં અને તેને બેઢીને તેનું વહાણ ફ્રાન્સ તરફ પ્રયાણ કરવા લાગ્યું. તેના અનુસંગીઓ પોતે સ્વદેશ જવા નીકળ્યા છે એ વિચારથી હર્ષધેલા બની ગયા હતા; પણ નેપોલિયન વિચારમાં ગરકાવ થઇને શાંત મુખમુદ્રા ધારણ કરીને તુતક ઉપર ઉભો ઉભો અદૃશ્ય થઈ જતા મિસરના કિનારાની રેખા નિહાળતો હતો. તેના અશ્લુબ્ધ ચિત્ત ઉપર હર્ષ કિંવા ગ્લાનિ બેમાંથી એકની પણ અસર થતી ન હતી. પૂર્ણ શાંત અને ગંભીર ભાવે તે એકલો એકલો વિચાર કર્યો જતો હતો અને એવે પ્રસંગે એના મનમાં ઉત્પન્ન થતા વિચારનું જ્યારે જ્યારે આપણને કાંઈક દર્શન થઇ જાય છે ત્યારે તેમાં ભવ્યતાની ઉડી છાપ જોવામાં આવે છે.

પોલિયન પોતાના સિપાઇઓ સાથે વારંવાર છૂટથી વાતચીત કરતો, છતાં પણ તેના ચારિત્ર્યના પ્રભાવથી તેઓ અબાઈ જતા અને તેના તરફ માત્ર પ્રેમથી નહિ પણ સન્માન અને ભક્તિભાવથી જોતા હતા. તેની રીતભાતમાં તુમાખીની છાયા ન હતી તે પણ તેનું સ્થાન તેની આસપાસનાં બધાં માણસો કરતાં ઘણી ઉચી ભૂમિકા ઉપર હતું. તેના સિપાઇઓ અને સરદારો ગજીફાનાં પાનાંતું, મદિરાનું, અને સુંદર સ્ત્રીઓને લગતા વિચારોનું સેવન કર્યા કરતા; પરંતુ નેપો-

વિવનના મનમાં તે પ્રબળ નિશ્ચય મદાત્મક સ્થાપવાની, અમર કાર્તિ મેળવવાની
ઓ પ્રવર્તતા પ્રાપ્તિ વચ્ચેની એકાગ્રતા રચાતી હતી તેના ઉપનોદય ૩૧
પણ તેના ચરીત્રના અશ્વવતી માફક તેના આમાના જાગરને જાણી દતા તેના
તો માન તેની આવા ઉપવિચાર નેવકા હતા તેના તુલના નાહતા વિચારોની
નારી તેમની પાસે ન હતી મનુષ્યક્રમણને આરે નેપોલિયન, ધર્મજન દક્ષો અર્થ
પ્રાપ્તિ ધરાવતા હતાં અને તેથી કરીને ત્યારે ત્યારે તે કામના નાનિયમાં દોઢ જોવા
ત્યારે દમોલાં કહેતા કે માણસભવતી નિર્જનતા જોતાં એવું હોય છે. ધન્ય મજબૂત
જોઈએ તેને કારણે આરે ધર્મ કરનાર તરફ પણ તેને કંઈક માત્ર ઉપજતો નહિ
તો જોવાનો અમત મિત્ર અને પાછળથી તેના કદો વડુ જોવા કુરિયેન પણ
જાણે છે કે 'નેપોલિયનમાં દુરતા, જા અને વેરભાવ દતા તે બાળકો પ
વડો પ્યાર રાખતો અને જુદા માણસોમાં જાળક તરફ પ્રેમની ગતિ જોવામાં
આવતી નથી હું જો કદુ હું તે સત્ય કહુ છું અને પાકો વિચાર કરીજ કહુ છું"

નેપોલિયનના વદાણુ અક્રિમી કિનારા છોડીને રતોરાત ઉપરી ગયાં સર્વો
આવા હતા કે સવાર પડતા પહેલાં અમેકુગિનિયમથી પછે કુ નીકળી જઇયું અને
તેમ ધવાની જરૂર પણ હતી કાણુ કે એટલામાં અમનેનાં ધણાં લગ્નયક વદાણુ
ધૂમતા હતાં, પણ મવનાત યથા પડી કમનથીમે પવન ધીમે પડ્યો અને થોડીવા
રમાં તે તહન પડી ગયેલ આથી કરીને સવાર થયુ ત્યારે તેઓ જોવાયુ કે આપણે
બહુ અતર કામ્યુ નથી સર્વના મનમાં પકડાઈ જવાની ચિતા પેડી અને તેમને
આનંદ જવના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયેલ તેઓ નેપોલિયનને કહેવા લાગ્યા કે આપણે
મિત્ર તરફ પાન જુઓ જોઈએ, પણ તેણે પોતાનો નિશ્ચય ફેરવ્યો નહિ તેણે
જવાબ દીધો કે 'તમે ફિફર રાખશો નહિ આપણે નિર્વિધે ક્રાન્સ પહોંચીયું" નીકા
વિપતિનો વિચાર એવો હતો કે ક્રાન્સ જવાના હુમમાં હું કે માર્ગે વદાણુ હકારવું
પણ આ વિચાર પણ નેપોલિયનને નામજૂર કર્યો તેણે કહ્યું કે " નહિ આદિકારો
કિનારે કિનારેજ વદાણુને ચાલવા દો, અને સાનિનિયાના રાપુથી સીધી લીટીમાં
આવીએ નહિ ત્યાંસુધી જીવન વદાણુનો અવરજવર ન હોય તે રસ્તેજ જુઓ
કાણુ કે જો અમેજોના વદાણુ આવી પડે તો આપણાથી જલદીવી કિનારા ઉપર
ઉતરી જવાય અને આપણી સાથે રાખેલી નાની તોપા અને મુગીકર માણસો
વડે આપણો જચાવ કરતા કરતા આપણે દ્યુનિસ બદર સુધી જમીનમાર્ગે જઈ
ચકીયું અને ત્યાંથી આપણને રહેઠ જવાની અનુકૂળતા મળી આવશે"

આ જોખમભરત્તા ત્રણસમાં નેપોલિયને અનેક પ્રકારનાં સકટ સહન કર્યાં
અગ્નિનેને હાથે કે પકડાઈને ત્યાંના કોઈ કદખાનામાં બદીવાન થયું એ મોટામાં
મોટી દહેશન હતી વીસ વ્હાસુધી પવન એવો પ્રતિકૂળ રહ્યો કે તેઓ પૂરા ત્રણસો

માઇલ પણ આગળ જઈ શક્યા નહિ. બધા નાહિમત થઈ ગયા અને જરૂર પડ્યાં જઈ એવી તેમને ધારતી પેડી. તેથી તેઓ અલેક્ઝાન્ડ્રિયા પાછાં જવાય તો ઠીક એવું કહેવા લાગ્યા, પણ નેપોલિયન તો આ વિકટ મામલામાં પણ શાંત અને અક્ષુબ્ધ ભાવે તેમને કહેતો કે “ આપણે જરૂર નિર્વિઘ્ને ફ્રાન્સ પહોંચીશું. ગમે તે સંકટ આવી પડે પણ જે સાહસ આપણે ઉઠાવ્યું છે તેને છોડી નજ દેવું એવો મારો દૃઢ નિશ્ચય છે. મારું કિસ્મત મને દગો નહિજ દે. ”

નેપોલિયન પ્રારબ્ધવાન હતો એવી સર્વની માન્યતા છે. તેનો સેક્રેટરી જુરિયેન આ પ્રવાસ વખતે પણ તેની સાથે હતો તે લખે છે કે “ અમુક માણસો પ્રારબ્ધવાન હોય છે અને તેમની આખી જિંદગીસુધી તેઓ પ્રારબ્ધના જોરથી ફાવી જાય છે એવી લોકમાન્યતા છે. હું તે માનતો નથી. પણ નેપોલિયન એવા એવા આરિક સંજોગોમાંથી પસાર થઈ ગયો હતો, તથા ઘણીવાર એવા જરા જરા માટે ખચી ગયો હતો કે તે હું બ્યારે યાદ કરું છું, ત્યારે મને પણ એમજ લાગે છે કે લોકો તેને પ્રારબ્ધવાન ગણે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. ‘પ્રારબ્ધના આ પૂતળા’નું મેં લાંબા વખત સુધી નિરીક્ષણ કર્યું છે અને હું એવા ઠરાવપર આવ્યો છું કે લોકો જેને કિસ્મત કહે છે તે ખરું જોતાં તેની છુદ્ધિજ છે. તેની ફતેહ એ તેની દૂરદર્શિતાનું, સાચી ગણુનરી કરવાની અને ત્વરાથી ડહાપણબરેલા નિશ્ચય ધરી કહાડવાની શક્તિનું અને નિઃસ્તીમ સાહસનુંજ પરિણામ છે. દાખલાતરીકે મિસરથી ફ્રાન્સ જતી વખતે નૌકાપતિની સલાહનો તેણે દટતાથી અનાદર ન કર્યો હોત અને તેણે ખતાવેલા સામાન્ય માર્ગે તે ગયો હોત તો તે ખચન ખરો કે ? ધણું કરીને તે કેદ પકડાયા વગર રહેતજ નહિ. હવે આમાં એના કિસ્મતનો પ્રતાપ હતો કે એની દૂરદર્શિતા અને જુદિનો ! ”

એવા શકમંદ સંજોગોમાં તે પોતાના મનને લેશમાત્ર પણ ક્ષુબ્ધિત કે વ્યગ્ર ન કરતાં સતુદ્રતા જેવી ગંજીર શાંતિ ધારણ કરીને અને પોતાની તમામ શક્તિઓનો પૂરેપૂરો સંયમ કરીને સમય વ્યતીત કરતો હતો. તેની પાસે ચૂંટી કહાડેલાં પુસ્તકોનો સમ્રાટ તો હમેશાં સાથેજ રહેતો. ડંડાડંડા ડંડાક તે વાંચનાસખવામાં ગાળતો; અને યાકોનો ત્યારે મનને વિનોદ આપવા માટે જીમિનિના ઝડિન પ્રસ્તો છોડતો, રસાનપત્રો તથા એવા ખીન્ન કિષ્કાત્મક વિષયમાં સરોધન કરવામાં ગુથાનો. અને પેનાની સાથે રાખેલા પંડિતો સાથે વાગ્યચર્ચા કરતો સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના અભ્યાસમાં તેના અત્માની તમામ શક્તિઓ કેન્દ્રીભૂત બની ગઈ હતી. આજ સમયનાં તેણે પાઠ્યનું અને કુશળનું તરવરતું દૈવી અવલોકન કર્યું અને ખ્રિસ્તી અને વરલનાં ધર્મના વિરોધાત્મક સિદ્ધાંતોનું પૃથક્કરણ કરવા માંડ્યું. હવે ખ્રિસ્તી અને વરલનાં ઉપદેશન મંદિત સિદ્ધાંતોની કેમ્પનાની તેના મન ઉપર ધણી ઊંડી અસર

યર્ષ તે એટલે સુધી કે તેણે મજ્જાના પાનાં દીયતા પોતાના મિત્રને પાસે બોલાવીને દસુની વાણીની છટા અને તેના નૈતિક સિદ્ધાંતોની ખુબી તરફ તેમણે ધ્યાન બેસ્યું તેમાના એકે જગત કટાક્ષમા કહ્યું કે એમ કરતાં કરતાં તમે એક દિવસ બપોળના જરો નેપોલિયને ઉપર આપ્યો કે “હું ગ્લેજી છું કે હું તેનો ધાઉ-જેમને ધર્મની સાત્યતા ઉપર અડગ વિધાસ હશે તેમને ધર્મદ્વારા કેટલું બધું આધાસન મળતું હશે ?”

એક દિવસ તુલક ઉપર બેઠા બેઠા કેટલાક અમતદારો ઈશ્વરના અસ્તિત્વવિશે ચર્ચા કરતા હતા. તેઓમાના ધણક નાસ્તિક હતા આમણ સ્વચ્છ હતા, તારા ગ્રંથગ્રામી રહ્યા હતા, અને ઈશ્વરની દારાગિરીની બળ્યતાનું દર્શન ચતુ હતા ઈશ્વરે સર્જેલા તારા અને ચદ્ર તેમના તેજસ્વી ફિરકુથી જગતને દીપાવી રહ્યા હતા. પેલા અમલદારોની નાસ્તિકતાભરેલી તે છડી દબીને તેને કાને પડી તે પોતાનાજ વિચારમા ડહાંતાન ધર્મ ગયો હોય તેવા દેખાવ કરીને આમતેમ આંટા મારતો હતો અને ચર્ચામાં કરી ભાગ લેતો ન હતો એકાએક તે તેઓની વચમાં આવીને ઉભો અને બોલ્યો, “તમારી દલીલ ધણી સુદર ચંદ્રોમાં જાકવેલી તો છે પણ મને કહેશો કે જે તેજસ્વી ગ્રંથાઓ આપણા માથા ઉપર નેપછએ છીએ તેમને કોણે પેલા કર્યા ?” કોઈથી જવાબ ન આપ્યો નેપોલિયન પાછું પહેલાંની મારફત મૌન ધારણ કરીને ફરવા લાગ્યો અને પેલા ચંદ્રોએ વાતનો વિષય બદલ્યો.

આ પ્રનાણે બાર્થમનો ઉઠો અબ્યાસ કર્યા પછી તેો ખ્રિસ્તી ધર્મની ખુબીઓ અને મહત્ત્વ સમજાવવા લાગ્યા. ચરચાતમાં તો માત્ર પારકા મત તરફ ઉદારભાવ રાખવો એવોજ તેનો સિદ્ધાંત હતો તેના મનથી ખ્રિસ્તી યાદુશી ઓ ધરલામી તરફ ધર્મ સરખાજ હતા, પણ હવે તેને ખ્રિસ્તી ધર્મની એટલા જાગૃધ અને ત્યાર પડીનાં વર્ષોમાં પ્રગટિયા બોલે જેમ જેમ વધતો ગયો તેમ તેમ તે ધર્મવિષેનો તેનો સદ્ભાવ પણ વધતોજ ગયો. આખરે નાસ્તિક લોકોના ઉપલાસને ન મજબૂરીને પોતાની લોકપ્રિયતાને જોખમમા નાખીને, પોતાના મિત્રો અને શુભેચ્છોની મત્તાદો તરફોડીને તેણે નાસ્તિક કાન્સમાં ખ્રિસ્તી ધર્મની પુન સરથાપના કરી કારણકે તેની એવી દદ માન્યતા હતી કે કોઈપણ રાજ્યની મુન્દિયલિને મારે ધર્મની ઘણીજ અગત્ય છે એકવાર લેટહોનેમા તેણે પોતાની બલવત અને અનનુકૂળીય પડાવર ભાષામાં કહ્યું હતું કે જીસસ તરવડ ન હતો તે પોતાનાજ સિદ્ધાંતના જવાબ આદર્શરૂપ છે તેના ચંદ્રો અને સિદ્ધાંતો અપૂર્વ છે જીસસે ઉદ્ધેષ ઈશ્વરનું દેશ આદર્શ બને આમાને લગતા રૂઢ નિયમોને પ્રકટ કરવાને હતો તેની જુદી બોલે તેજ આમમજા અમાનુષી છે સિકદરે ત્રીકરે, દાર્શનિક અને ન નેટાં બેટા રાજ્યો રથાપ્યા તો ખરા પણ નમ્મલ રાજ્યોનો અધર કેન્દ્ર ઉપર હતો ? અબા બન

ઉપર. પણ જીસે જે રાજ્ય પ્રવર્તાવ્યું છે તેનો આધાર પ્રેમ ઉપર છે, અને અત્યારે આટલે વર્ષે પણ તેને માટે પ્રાણ પાથરવા લાખો માણસો તૈયાર છે. માફ શું ? હું અકાળે મરણ પામીશ અને મારા શરીરને કીડા કાતરી ખાશે. એકવાર જે મહાન નેપોલિયન કહેવાઈ ગયો તેની આ દશા થવાની. માફ લેખ કર પતન અને જીમસનું સનાતન ધર્મરાજ્ય, જેનો વિસ્તાર, જેની લોકપ્રિયતા દિવસે દિવસે વધતાજ નથી છે તે બેની વચ્ચે ફટકું અગાધ અંતર છે. !”

તેના ધર્મસંબંધી વિચાર તેના નીચેના ઉદ્ગારવડે સારી રીતે સમજી શકાશે:—“ ધર્મભાવના એવું અદ્ભુત આશ્વાસન આપે છે કે તેને ઈશ્વરીય પ્રસાદજ કહી શકાય. જે આપણી પાસે એ ભાવના હોત તો અત્યારે આપણને કેટલું આત્મબળ મળત ! મારી આખી કારકીર્દિ જે મોટાં મોટાં તોફાનોથી જરૂર અને અસામાન્ય હતી, તે દરમિયાન મેં એક પણ પાપ કર્યું નથી. તેના બદલાને શું હું નથી ધરાવતો ! હું ઈશ્વરના દરબારમાં જરા પણ ડર રાખ્યા વગર ઉભો રહેવા તૈયાર છું. ફરતાજરેલી, અને ધરાદાપૂર્વક ફરેલી હત્યાઓથી, ખૂન કરાવવાના અને ઝેર દેવાના વિચારોથી મારો અંતરાત્મા કલંકિત થયો નથી; જ્યારે મારા જેવું જીવન ગાળનારા રાજનૈતિક પુરુષોમાં એવા દેવ ધણા સાધારણ છે. હું તો માત્ર મારા દેશની મહત્તા, મારા દેશની કીર્તિ અને મારા દેશનું સામૃદ્ધ્ય વધે એટલુંજ ઈચ્છતો હતો. તેજ ઉદ્દેશની સિદ્ધિને માટે મેં મારી તમામ આનસિક શક્તિનો અને કાર્યદક્ષતાનો ઉપયોગ કર્યો હતો. મારી તમામ પ્રવૃત્તિઓ તેજ દિશા તરફ હતી. એને પાપ કહી શકાયજ નહિ. હું તો તેને પુણ્ય સમજી છું. એની સાથે મારા જીવનની છેકી ધરીએ મને પરલોકમાં સુખ શાંતિ મળશે એવી શુભાશાનું આશ્વાસન મને તો હું કેવો ફૂટાર્યો થાઉં !” *

પણ થોડીવાર પછી તેણે કહ્યું, “ પરંતુ જ્યારે મૂર્ખાધર્મજ્ઞોના શબ્દોમાં આપણને ધર્મનાં સત્યો સમજાવવામાં આવે અને જેમનું કર્તવ્ય ધર્મનો ઉપદેશ કરવાનું છે, તેમનેજ જ્યારે અધમ આચરણ કરતાં જોઈએ ત્યારે તેમના ઉપદેશ આપણા હૃદય ઉપર સી રીતે અસર કરી શકે ? x મારી આસપાસના ધર્મચુરંચા કહે છે કે આ જગત મિથ્યા છે, અહિંના આનંદ મૂઝો

* વિસ્તીર્ણતા મરતી વખતે એવો રીતજ છે કે ધર્મચુર ઉપદેશ તથા આપત્તન આપે છે. તેને કેટલીને નેપોલિયને આ વાત કહી હતી. સંપાદક.

x આપણા દેશમાં પણ જગતને મૂઝુ કહેનારા પંડિતો અને આચાર્યો વિષેને તેવે મન્યર નથી મનના કે અને પેલાને મનના કહેનારા માફનો સિંધોની પુલમર કરતા નથી એવાનાં આવતા

છે પણ તેજ ક્ષમિયુરુએને હું પરવનનું હરેક રીતે હરખ કરવામાં
કુશળ એકે હું "

માલીય દિવસ પુધી, તેનાં વદાણ પ્રતિજ્ઞ પવનને લીધે જામ તેમ ધકોલાવા
હ્યાં આખરે ૧ થી અક્ટોબરે તેમણે ક્રાસિકા ટાણને ખાકાળ કિનારો નોચો અને
એન્ડ્રિયોના બદરને તેમને અથવ મન્યો નેપોલિયન આવ્યો છે એ સમાચાર
વિજળાને વેગે આખા ઘડેરમાં ફેલાઈ ગયા અને પોતાના યવસ્ત્રી દેશબંધવનું
દર્શન કરવા માટે દળને લોકો બદર ઉપર એકાં થયા થોડાં વર્ષ ઉપર એજ
લોકોએ તેનું ધરખાર બાંધી ફોડીને વૂટી લીધું હતું અને નેપોલિયનની માતા લેટિ-
વિયાને તેનાં છોકરાઓ સાથે નિર્ધન અનાથ અવસ્થામાં દાકી મૂકી હતી એજ
લોકો આજે હાંનાદથી તેને વધારી લેતા હતા પણ નેપોલિયનને મન નિહા
અને સ્તુતિ એકે સમાન હતા નિહાથી તે જમ ખિન થતો ન હતો તેમ સ્તુ-
તિથી તે કુલાઈ જતો ન હતો તેઓએ થોડાં દિવસ ત્યાં રહીને સીધું સામાન વગેરે
બરી લીધા પછી ૭ મી અક્ટોબરે પાછી તેમની નોખમતરફી મુસાફરી શરૂ કરી
ખીજે વિવેકે સાંજે સુપાસત વખતે પશ્ચિમાકાશમાં અગ્નિનેનો એક કાફલો રપટ
રીતે જોવામાં આવ્યો. નોખપતિએ તાજડોતોન ક્રાસિકા તરફ પાજા જવાનો આમહ
ક્યો પણ નેપોલિયનને ખાતરી હતી કે તેમ કરવા જતાં ઉલટા પકડાઈ જઈશું
તેથી તેણે જવાનું આપ્યો કે "ક્રાસિકા તરફ જવું એ સીધા ઈંદન જવા
ખરાબર છે માર તો ક્રાન્સ જવું છે માટે તમારા સહ ઉકેલો હરેક જથ્થાને તેની
મુકરર જગ્યાએ ઉતારો રાખો વાયવ્ય કોણ તરફ હકારો ડયાં વમર આગળ જાઓ"
તેનું અધારી હતી અને પવન પણ અનુકૂળ હતો વદાણ અપાટાખધ ચતુના
કારેલાની વચમાં થઈને ક્રાન્સ તરફ જવા લાગ્યાં હરેક પગે તેમને પકડાઈ જવાની
ધાસ્તી હતી. નેપોલિયન સિવાય હરેક જણે આખી રાત ધણીજ ચિંતા અને વ્યા-
જળતાસહિત પમાર કરી તેણે તો કસવજ કરી રાખ્યો હતો કે અણીને વખતે
મજવામાં ફેદી પડવું અને તેમાં બેસીને પણ અધારાનો લાભ લઈને ક્રાન્સ તરફ
પ્રયાણ કરવું અમુખ્વ ચિંતે અને લેલમાન પણ ગભરાટ વગર તેણે મજલો તૈ-
યાર રખાવ્યો. સાથે કોને કોને લઈ જવા તેમનાં નામ પણ નહીં કર્યાં અને જરૂ-
રના કાગળો જૂદા પાડીને એક જૂદું બડલ ખાધી રાખ્યું આખી રાત કોઈને
નિદ્રા તો આવીજ નહિ હાં તો તેઓ થોડા વખતમાં પોતાના કુટુંબ બેગા થવાના
અથવા તો ઈંદન ડના કેદખાનામાં મડી સગીને મરવાના આવા બપોર મામલામાં
પણ નેપોલિયનના એહેરા ઉપર લેલમાન પણ ગભરાટ કે પાકુજતા જણાઈ ન હતી
ખીજે દિવસે સવાર થતાં ઉમતા સૂર્યના મહ પ્રકાશમાં ક્રાન્સના દક્ષિણ કિનારે
આવેલા પર્વતોના ટિખરે દૃષ્ટિએ પડ્યાં અને ચતુરો કાફલો અનિરોધમાં જ

ક્ષિતિજ્ઞમાં અદૃશ્ય થઇ જતો દેખાયો. ફ્રેન્ચો બચ્યા. પ્રવાસીઓમાં આનંદ આનંદ થઇ રહ્યો; પણ નેપોલિયન શાંત અમુખ્યલાવે લેશમાત્ર પણ લાગણીના આવેશ બતાવ્યા વિના પૌતાના સ્વદેશના કિનારા તરફ જોતો ઉભો હતો. તેજ દિવસે આઠવાગે તેનાં વહાણુ ફ્રેન્ચ બંદર પાસે આવી લાગ્યાં. આ પ્રમાણે પચાસ દિવસમુધી ભૂમધ્ય સમુદ્રના તરંગ ઉપર ઝાંઝા ખાધા પછી, શત્રુઓના સંયુક્ત કાફલાની વચમાં થઇને, તેમની નજર ચૂકાવીને નેપોલિયન ક્રાન્સ આવી પહોંચ્યો.

તેની આ અજાણ્ય જેવી સફરને લગતા ઈંગ્લંડ અને ક્રાન્સનાં વર્તમાનપત્રોમાં અનેક ચિત્રો પ્રકટ થયાં. લડનથી પ્રકટ થતા એક વર્તમાનપત્રમાં એક એવું ચિત્ર છપાયું હતું કે તે જોઇને નેપોલિયન પોતે પણ પુષ્કળ હસ્યો હતો. અગ્રેજ નૌકાધિપતિ લોર્ડ નેલ્સન બહાદુર હતો ખરો, પરંતુ મનુષ્યની કેટલીક નિર્મળતા તેનામાં પણ હતી એ જાણીતી વાત છે. તે ચિત્રમાં નેલ્સનને નેપોલિયન ઉપર ચોકી રાખતો ચિતર્યો હતો; પણ લેડી હેમિલ્ટનના સૌન્દર્યમાં તે એવો ગુલ્લતાન બની ગયો હતો કે નેપોલિયન તેના બે પગ વચ્ચે થઇને પસાર થઇ ગયો. આવી મતલબનું તે ચિત્ર હતું, અને તેમાં અતિશયોક્તિ વગરનું શુદ્ધ ઐતિહાસિક સાત્ય હતું જ્યારે નેપોલિયનના વહાણુ પ્રતિકૂળ પવનને લીધે ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારા પાસે આમ તેમ ઝાંઝા ખાનાં હતાં, ત્યારે નેલ્સન તેની મહાન ફોતેહના પારિતોષિકરૂપ જય ક્લગીથી શણગારાઇને લેડી હેમિલ્ટન સાથે વિષયલપટ અને વિલાસપરાયણુ છટાલિના રાગજોના રાજ્યમહેલમાં યથેચ્છ વિહાર કરતો હતો. નેપોલિયન કહેતો કે કીર્તિની થોડો પણ ભોગ આપ્યા વગર મનુષ્ય વિલાસ ભોગવી શકતોજ નથી.”

નેપોલિયનના વહાણુ ઉપર તેના આગમનસૂચક ધ્વજ ચડાવવામાં આવી. વહાણુ લગર કરે તે પહેલાં તો અસંખ્ય લોકો સમુદ્રતટ ઉપર એકઠા થઇ ગયા. હજારો માણસોથી ભરેલા મજવા તેના વહાણુને ચારે દિશાએથી ઘેરી વળ્યા. હર્ષનાદથી કિનારો ગાથ રહ્યો. જ્યારે તેણે કિનારા ઉપર પગ મૂક્યો ત્યારે “ઈટાલિ અને મિસર જીતનાર વીર કેસરી નેપોલિયન ધણું જીવો.” એવા પોકાર અસંખ્ય મનુષ્યોનાં મુખમાંથી નીકળ્યા.

લોકો દેશમાં ચાલી રહેલી અરાજકતાથી કાયર થયા હતા. આસ્ટ્રિયા તેમના દેશ ઉપર આક્રમણ કરનાર છે એવી ધાસ્તીથી તેઓ કંપતા હતા. તે અણીને વખતે જેના ઉપર તેઓ સંપૂર્ણ રીતે વિશ્વાસ રાખી શકે એવો મુકિતદાતા જાણે પરલોકમાંથી તેમની વહારે દોડી આવ્યો હોય તેમ નેપોલિયનને આવેલો જોઇને તેઓ હર્ષોન્માદમાં આવી ગયા. ક્વાન્ટાઇનના કાયદાઓનો ભંગ કરવાને લોકો નૈયાર થયા. તેમને સત્તાવાળાઓએ કહ્યું કે એ વહાણુ પ્લેગવાળા પ્રદેશમાંથી આવે છે, ત્યારે લોકોએ જવાબ આપ્યો કે “અમારા દેશમાં આસ્ટ્રિયનો આવે તે કરતાં

રૂએગ આવે તો બહો આવતો " એમ કહીને લોકસમૂહ નેપોલિયન તરફ ઉલ-
ટ્યો અને તેઓએ તેને ઉમંગભરે કિનારાસુધી બેઠી આપ્યો લોકોના હૃદયમાં
લાગણીનો પ્રવાહ ઉછળી રહ્યો. આખા ગામમાં તેના આવ્યાના સમાચાર ફેલાઈ
અંધા બીઓ, પુરુષો અને બાળકોની બહાર ઉપર ઠંઠ જામી મધ ધાયલ ચએલા
સિપાઈઓ આ સમરવીરનું દર્શન કરવાને દવાખાનાઓમાંથી લયડીઆ ખાતા
હોડી આવ્યા.

પછી તેના આવ્યાના શુભ સમાચાર તાર મારફતે પારિસ પહોંચ્યાડવામાં આવ્યા.
તાર ૬ મી ઓક્ટોબરે સાંજના પારિસ પહોંચ્યો. તે વખતે ડાયરેક્ટરના પ્રમુખને ઘેર
મિલ્યાની હતી. જેસેફીન પશુ ત્યાં હતી. પાટનગરના તમામ આગેવાન પુરુષો
ત્યાં હાજર હતા આ સમાચારથી આપ્તુ પારિસ ખળભળી ઉઠ્યું જેઓ નિર્ભાગ
રાજ્યતત્ત્વો લાભ લેકને સરમરી નાણાં ઉચાપત કરી ગયા હતા તેઓ લખબીત યદ્ય
ચયા. નેપોલિયનના શુદ્ધિબળથી અને તેની અસાધારણ લોકપ્રિયતાથી તેઓ નફેદ
હતા. તેમને મોગી ધાગતી એ હતી કે નેપોલિયન ખીન્ને ગદ્યવિપ્લવ કરાવશે અને
તેમની સત્તા તેમના હાથમાંથી જતી રહેશે કાન્સનો ઉદાર કરે એવો વીરપુરુષ આવા
અનુભવી વખતમાં ઉશ્કેર મોકલ્યો તે જાણીને કંટાળે ધણી રાજી થયા

એકાએક આ અણુધાર્યા સમાચાર સાંભળીને જેસેફીનનું હૃદય અત્યંત ભાવા
વિષ્ટ થઈ ગયું તે મિલસસમાંથી ઉઠીને તરતજ ઘેર આવી અને પોતાની પુત્રી
દોર્ટીન્સ અને દીયેર લુઈની સાથે માટીમાં બેસીને પોતાના પ્રિયતમને મળવા માટે
ફેણુ જવા નીકળી. નેપોલિયન પશુ સત્તલમ તેજ વખતે પારિસ જવા નીકળ્યો તેના
આગમનના સમાચાર સર્વત્ર ફેલાઈ ચયા હતા રાજમાર્ગની બેઠે બાલુએ તેનો સંકેત
કરવા માટે અસખ્ય માણસો એકઠાં થયા હતા અને તેના આનમાં આખે મરતે રાસની
કરવામાં આવી જ્યાં જ્યાં તેની સ્વારી નાચી પડે'યતી ત્યાં જાયે લોકો તેના મથા
ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરતા. માર્ગમાં આવતાં સહેરના લોકોએ પોતાનો આનંદ પ્રદર્શિત
કરવા માટે લીલાં પાતરા અને પુષ્પોનાં બુદ્ધરોતણુ તથા અનાસાર કમાનો ખાંધી હતી.
નેપોલિયને સિયો પહેરે નાચળથી પારિસ જાવનો સરગ માર્ગ ઠાડીને આડે
માર્ગે પોતાની માટી હસારી આ બાલુએ જ્યારે જેસેફીન ત્યાં નાચી પડે'યતી
ત્યારે તેને મારૂમ પડ્યું કે નેપોલિયન તેના આવવા પહેલાં કોઈના દવાકે અનમય
પારિસ જવા ઉપડી ચયા હતા આ સમયે તે જાણીને તેના સંતાપનો અને તેની
નિરાશાનો પાર ન રહ્યો તેણે બિચારીએ અડતો માર્ગદંતી મુન્દરી ના નો
દિવસ લાગણાગટ કરી હતી નિદા કે નાદારકેટ પશુ તે માટીમલો ઉત્તરી ન
હતી તેના મનમાં અનંક પ્રકરની રુદ્ધ અને નિરાશી ન રહેલ હતી હતી
પણ મહિનાઓ તેને તેના પ્રાણુધિક નિર્ભર તત્ત્વથી નકે પશુ પવ ન વા ન

હતા. નેપોલિયનના તમામ કાગળોને માર્ગમાં અગ્નિજ્વળે અટકાવ્યા હતા. તે ઉપરાંત તે સારી પેઠે ગળણી હતી કે ઘણા માણસો તેની અદેખાઈ કરતા હતા અને તેમણે તેની ચાલચલગતવિષે ઘણી ખોટી અફવાઓ ફેલાવી હતી. તેને ખચકાત હતી કે એજ અદેખા લોકો તેના જઈ પહોંચતા પહેલાં નેપોલિયનની આસપાસ ભેગા થઈ જશે અને તેને જૂડી જૂડી હથોળ વાતો કહીને તેના કાન ભંભેરશે. આટલાજ માટે તેના શત્રુઓમાંથી કોઈ તેના પતિને મળવા પામે ત્યાર આગમ્ય તે પોતેજ તેને મળીને તેને વિષે ઉડેલી અફવાઓના સાચા ખુલાસા આપવા માગતી હતી. આટલાજ માટે તેણે આટલી લાંબી મુસાફરી કરી. પણ જ્યારે તે પોતાના પતિને નજર મળી શકી અને હવે તે પારિસ તરફ ગમે તેટલી ઝડપથી જાય તોપણ તેના પતિના પહેલાં તો પારિસમાં નજર પહોંચી શકે એ જાણીને તેની નિરાશાની સીમા રહી નહિ. આ વખતે આખા ફ્રાન્સમાં ખિચારી જોસેફાઇનના કરતાં વધારે દયામણી હાલત ખીજી ભાગ્યેજ કોઈ સ્ત્રીની હશે.

હકીકત એવી હતી કે પારિસ નગરની સંખ્યાન્ત મહિલાઓને જોસેફાઇનની એક દમ વધી મએલી હૃદય અવસ્થા જોઈને તેના ઉપર અદેખાઈ આવતી હતી. નેપોલિયનની પત્ની તરીકે તેણું માન વધી ગયું હતું. નેપોલિયનના હૃદય ઉપર તે ઘણો અધિકાર જોમવતી હતી એ વાત જાણીતી હતી. તેથી કરીને મોટા મોટા સેનાપતિઓ રાજ્યનીનિતિ પુરોષો, તરુવિંતકો તેની ખુશામત કરતા હતા. તેની વાણીની મીઠાશ, અપુષ્પ મોહક કાંતિ, ચારિત્ર્યની પ્રતિમા વગેરેને લીધે તે જ્યાં જતી ત્યાં આદર પામતી અને સર્વજન હૃદય જીતી લેતી. આમ હોવાથી તેનો દ્વેષ કરનારની સંખ્યા ઘટી હતી. નેપોલિયનનાં જાણમેન પણ તેને જોઈને ખળતાં હતાં. આથી કરીને અધાએ મળીને એની અફવા ફેલાવી કે તે પોતાના પતિને વિસરી ગઈ છે. ઘણા માણસોની માથે અપોઘ્ન વ્યવહાર રાખે છે અને પોતાના ચારિત્ર્યને તથા પોતાના પતિની આજ્ઞાને કબજિત કરે છે.

નેપોલિયનને પહેલું જોસેફાઇનના પછે ઘણું વખત યયાં મળવા ન હતા. એકવાર સ્વિત્ઝરમાં તેના મરદાર જનોએ પતિની નિદ્રાખાનાના મેજેટની કેટલીક ઉણતી વાતો સાંભળી નેપોલિયનને તે ઝુકિયો કહી હતી. આથી તેના ચિત્તને પણ ઘણો શોભ ધરેલો અને ખિચવાપના નિહની નાજક તે મોટે મોટે પગે જોરડામાં ફરતો ફરતો ખજાંચે કે " હા મોટે દુ એ સ્ત્રીને અટકો નહીં ચાલુ છું " એમોટે તેની મુદિને તારા હૃદયમાંથી કેન્દ્રથી હટાડે નહીં હવે, હુ તેની માથેનો મારો કાન મનપ તેલી નાનુજી " તેણે પુરસ્કૃત્ય અરેસમાં જોસેફાઇનને એક પત્ર લખ્યો. તેમાં તેણે અલિપ્તરિફ્ત કહીને તેને વલો નિરદાર કર્યો હતો. કમનસૂને આ પત્ર અરેસેના હૃદયમાં ન મળ્યાં જોસેફાઇનને મરણી હતો. આ કરતુને રાખે તરફ તે કહીને

હરેમા નેપોલિયનને ન મળી શકી ત્યારે તેનું હૃદય ચીરાઈ ગયું તે તમનના પાંચ જવા નીકળી તે । દુર વહન વિવાદમય બન્યું હતું, હૃદય ચીક અંતોચિતાયી વનો વાર્ષિક બન્યું હતું તેના મનમાં એકજ વિચાર આવતો હતો કે “ મેં હા અપગમ કર્યો નથી છતાં બીજાઓ । હૃદય માનગીયે સુ તે મારા ત્યાગ કરે ? સુ તે મારા પુત્રાસો સંભાળ્યા વગરજ મને તરડાડી કઢાડશે ? હાય ! મારા મુખનો મુલ્ય અન પા પો । હવે તેનો ફરીથી હૃદય ચલાવો નથી” અને આ વખતે નેપોલિયનના મનનો ફરી અવસ્થા હતી । જોગેશ્વરન તો પ્રાણીધિકપ્રિય હતી જોગેશ્વરન તેના હૃદયની અધિ કાત્રી ફરી હતી હા । તે દિવસ આશ્વા ગયા હવે મારના તેનું કાણુ મનુ । તે નીચેતે હૃદયે પારિસ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો લોકો તેને જોઈને પોતાના અનગતો આનંદ નહોર કરતા હતા તેમના આનંદવનિયી ચારે દિવાઓ માં ઉઠતી હતી પરંતુ એથી ફરીને નેપોલિયનના હૃદયનો વિવાદ અને વ્યાગતા લેવમાન પણ બોલા થયા નહિ તેનું મન તે તરફ લાગતુંજ નહિ તેનો તો વારવાર એજ વિચાર આવ્યા કરતો કે હું ક્યાં જઈ છું ? પારિતમા હવે મારે મારે સુ મુખ છે ? જો મેં માન હૃદયની તમામ લક્ષ્મી અર્પણ કરી તેજ વિશ્વાસવાતિની નીકળી । તે મારા તરફ જે પ્રેમ ખતાવતી હતી તે ખરેખરી તેની ક્યામજ હતી । હાય ! આ જગ તમા પ્રેમનો મનો ઉગ્ર નહિ ।

આવા આવા કુખડ વિચારોથી તેનું હૃદય ચીરાઈ જતું હતું જે અમાત્યપી જુઆ તેની એક પ્રવૃત્તિમાં ઉલ્ખતો જોડામાં આવે છે તેો તેજ જુસ્મો તેના જોગેશ્વરન ત ફના પ્રેમમાં પણ હતો તેનો પ્રેમપ્રવાહ છીરો નહિ પણ વણોજ ગભીર અને અમાધ હતો જગતમાં તેને જેજ પદાર્થ પ્રિય હતા—કીર્તિ અને જોગેશ્વરન પ્રથમ કીર્તિ અને ત્યાર પછી મૂર્તિમાન કીર્તિરૂપ જોગેશ્વરન તેના હૃદય ઉપર અધિાર ચલાવતી હતી

આવી અવસ્થામાં તે પારિત આવી પહોંચ્યો અને પોતાના ઘરમાં લખન થયો હૃદય જોને માટે ઉઠી રહ્યું હતું તે મૂર્તિને તેના જે રોધવા લાગ્યા, પણ તે ક્યા હતી ? શુદ્ધ અન્ય હતું । આ ઉપરથી નેપોલિયનની ખાત્રી થઈ કે જોગેશ્વરન અપ રાધિની હોવાથી તેના આગાની ખમર પનાંજ ઘરમાંથી નાસી ગઈ છે અંતે તે પોતાનું મો તેો ખતાવી ચક્રદેવ નહિ

તે આકુળ બની । ઘરમાં ફરતો ગયો, અંતે આતુર જે વારવાર ખારીએ જઈ કદાચ ખળીવાના લતામડપમાં પુષાની તેની પ્રિય મૂર્તિનું દર્શન થઈ જાય એવી આશાથી તે ચારે બાજુએ જોડા લાગ્યો તે વખતે જોગેશ્વરન તરફ એ ગાખનાર એજ માણુ । ટોકો ફરી કે જોગેશ્વરન તેનું મોત્તલ લક્ષો હમણા આવી પહોંચશે ત આખો બે ચણે કડો છે કે ત નજ આપના મનમાં સહેલ દૂર થઈ જશે આપ ને. ૧૩

તેને ક્ષમા આપશો અને આપનો સંસાર ફરીથી સુખશાંતિમય બની જશે.”

નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “તેમ કદિ પણ જનશે નહિ.” પછી હૃદયના ઉછળતા હૃસ્સાને વશ થઇને તે લાંબે લાંબે પગલે ઓરડામાં આંટા મારવા લાગ્યો. વળી ઉભો રહીને તે ધણીજ દૃઢ અવાજે બોલ્યો, “તમે મને ઓળખો છો ? ને હું મારી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન નહિ કરી શકું તો હું મારા હૃદયને ચીરીને આગમાં નાખી દઇશ.”

તે પોતેજ કહી ગયો છે કે “મનુષ્યનું હૃદય એ ધણીજ વિસ્મયજનક પદાર્થ છે.” ઉપર કહેલું સંભાષણ થયા પછી એટલે તેને પારિસમાં આવ્યાને બેજ કલાક થયા પછી જ્યારે તેનું હૃદય સાંસારિક કલ્લને લીધે ચીરાઇ જતું હતું, તેના આત્મા અત્યંત ક્ષુભિત થયો હતો તેવીજ સ્થિતિમાં ત્યાંથી ઉડીને નેપોલિયન ડિરેક્ટરોને મળવા માટે તથા ક્રાન્સના વર્તમાન રાજ્યતંત્રમાં પરિવર્તન કરવાની યોજનાઓ ધરાવવા માટે લક્ઝેમ્બર્ગના રાજમહેલ તરફ આવતો થયો. હવે તેના હૃદયમાં પ્રણયજનિત પરિતાપની છાયા સરખી પણ ન હતી; ક્રાન્સની સ્થિતિ કેવી રીતે સુધારી શકાય તેનુંજ ચિંતન તેના હૃદયમાં ચાલી રહ્યું હતું. તેની કાંતિ ફિક્કી હતી, તેનો ચહેરો વિપાદગ્રસ્ત હતો અને મુખમુદ્રા વિચારમગ્ન હતી; પરંતુ પોતાની મહેત્વના પાર પાડવાના તેના દૃઢ સંકલ્પ સિધ્ધિ થયો ન હતો. તેના અદ્યત્ત ઉત્સાહમાં અને કાર્યકારિણી શક્તિમાં જરા પણ ન્યૂનતા ન હતી. જોસેફાઇન દરજી તેને પ્રાણુધિક પ્રિય હતી. તે તેને પૂછતો હતો પણ તેજ વખતે તેને વિચારતો પણ હતો. તેના પ્રેમનો લેમ જેટલો પ્રયત્ન હતો તેટલેજ નિરસ્કાર પણ ઉઘાડતો. એક પળે જોસેફાઇનને દૃઢ આનિશ્ચય દર્શાવે તેને પ્રેમોષ્ણ સુંઝતો કરે પણ બીજીજ પળે ગળે તે કોઈ અપનાક મર્ષિણી હોય તેમ તેને નિરસ્કારપૂર્વક તરછોડી નાખે એવો તે હતો.

પરંતુ કીર્તિ નો નેતે મનથી જોસેફાઇનના કરતાં પણ વધારે પ્રિય હતી. તે દેશના ચરણમાં તે નિશ્ચય શ્રદ્ધાજનિતથી નમન કરતો હતો. કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવાની યોજનાઓના પૂર ઉત્સાહથી જનજીવને તે પોતાના સાંસારિક કલેશને વિમારે પાડતા. જાણે દરેકે મર્ગના રાગમહેલની સીડી ઉપર જ્યારે તેણે પગ નડ્યો ત્યારે કેટલાક પહેરેશ્વરો એ તેની સાથે હલકિ મવા હતા તેમણે તેને તરતજ ઓળખ્યો અને “નેપોલેયન માર્ક હેર” એવો ઉલટગેર પોકાર કર્યો. આ પોકારનો પ્રતિબંધન રાજમહેલના પિતાના ઓરડાને દેવમંત્રનાના નર્મર ધ્વનિની મદક સુધે સંત્રાપ્યો અને દરેકેદરેને તે મિત્રતાના તેજના પ્રિય પ્રત્યાગ્નિની અને પોતાની સ્વતંત્રતાના પ્રિય દંડ રીતે કોઈક વચન મળ્યો. જાણ આપના કે કોઈને એ પોકાર દારી લીધો અને તેને તેને તેના કનિષ્ઠગનિ નિશ્ચયના ધારના નાટકકલાના નિર્માતા ગણેશ અને નેપોલેયન નેપોલેયન માર્ક હેરના અવિનશ્ય નિર્દેશકના નેપોલેયન અને નેપોલેયન

હાજર રહેલા પ્રેમીને બોલાવ્યાં આવી પહોંચે છે એ સમાચાર રમઝૂમ ઉપરથી જાહેર કરવામાં આવ્યાં એ જાણીને પડનાર એકો, પુરુષો અને બાળો દોષીદપ ઉમાં થયાં અને હર્ષનાદ કરીને તેમણે પોતાનો આનંદ જાહેર કર્યો. જાણે પારિસ નગરની પ્રજાને દેવોએ તેમનું બોલાવણું રત્ન પાછું મળ્યું હોય તેમ આજુ શહેર આનંદ અને ઉત્સાહથી ગાંડું બની ગયું.

પારિસ નગરમાં એકદમ ભારે ખગલખગલ મચી ગયો નેપોલિયન મિમર ગયો ત્યારથી ફ્રેન્ચ લોકોને પુલકા ઉપરાઉપરિ પરાજય થયો હતો, અને તેમાં અસુકરના નીકાલુદમાં તેમના નીકાસેનનો નાશ થયાના સમાચાર જાણારથી દેશમાં આવ્યા ત્યારથી તેઓ દતાઇ થઇ ગયા હતા તેમજ પર્વતની તલેટીમાં અને અસુકરના રણસાગરમાં ફ્રેન્ચ લોકોએ વિજય મેળવીને ફ્રેન્ચોતી પ્રતિજ્ઞાનું રક્ષણ કર્યું છે એ સમાચાર લાવનાર પશુ નેપોલિયનજ હતો એ ફતેહની ખબર પડનાર લોકો હર્ષોન્મત્ત બની ગયા શહેરના દરેકે દરેક લતામાંથી મગજ ધટનાદ સળગાવા લાગ્યા, હર્ષશ્રવક તોપોના ધડાકા ઉપર ધડાકા થવા લાગ્યા અને હર્ષોન્મત્ત અતમેદી પારિસ નગરની પોતાના ભવિષ્યના પતિનું હર્દન કરવાને આતુર બનીને એક લાથમાં ઝગડળતી દીપમાળા અને ખીજા લાથમાં પુષ્પોનો થાળ તથા તેને તેને વધાવી લેવાને મુદ્દર વજાબૂપણું સજીને ખદાર નીકળ્યા અતુર અને ટેમરનાં નામ દીપમાળામાં અસુરના આકારમાં ઝગડળતા દીવાઓને ગોઠવીને પ્રકટ કરવામાં આવ્યાં આજુ શહેર ગાંડું થયું બની ગયું અને અજાડથી જરા પશુ તૈયારી કરવામાં આવી ન હતી તોપણ શહેરમાં ખર્ષે ધણાજ ઠાકમાથી જાહેર ઉત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો.

આ સમયનું ફ્રાન્સનું રાજ્યતત્ત્વ અમેરિકાના સમુખ રાજ્યોના ધોરણ ઉપર રચવામાં આવ્યું હતું દરેક માન એટલોજ હતો, કે એક પ્રમુખને કેકાણે ફ્રાન્સમાં પાંચ ગાંધવકટરો હતા કાપડા ધડનારી અને તેમનો નમવ કરનારી સભાનું નામ + "કાકેસ ઓફ એન્ડેસ" હતું અને લોકોના પ્રતિનિધિઓની સભાને "પાયસોની ગાંધ" એનું નામ આપવામાં આવ્યું હતું સ્વાભાવિક રીતે એ પાંચ ગાંધવકટરોમાં મતભેદ હતો તેઓ હમેશાં અહર અહર કલહ કરતા અને દરેક જણને સૌથી વધારે સત્તા પચાવી લેવાની અભિલાષા હતી રાજ્યના પશુમરો, પ્રજાવર્ગના સ્વાતત્ત્વનો દિમાવતી જોકેબિન પશુ અને પ્રજાકીય રાજ્યતત્ત્વની દિમાવત કરનાર કરેન રાજનીતિનું પશુ એવા નજુ જુદાપણું દોષથી રાજ્યતત્ત્વ વગર દરકને, વગર વિદેષે સગળપણે ચાલી ચક્રનું ન નહિ. તેઓ દરેક કાર્યમાં એકબીજાની આડે આવતા અને પરિણામે સમગ્ર રાજ્યતત્ત્વ સત્તાદીન અને પ્રતિષ્ઠાદીન બની ગયું હતું.

નેપોલિયન જે દિવસે પારિસમાં આવી પહોંચ્યા તેને બે દિવસ અને બે રાત્રિ

+ પ્રાચીન સ્મૃતિ * પ્રતિનિધિઓની સભા

વીતી ગઇ પણ નેસેફાઇન આવી શકી નહિ. ત્રીજે દિવસે રાત્રે ખાર વાગ્યાના સુમારે નેસેફાઇનની ગાડીનો અવાજ નેપોલિયનના મકાનના આંગણામાં સંભળાયો. તે જગતો જ હતો. માતૃવત્સલ યુજિન પણ અત્યંત ઉત્કંઠાસહિત માની રાહ જોતો હતો. ગાડીનો અવાજ સાંભળતાંજ તે ઉતાવળે પગલે બહાર આવ્યો અને ઉમંગપૂર્ણ હિત માને ભેટી પડ્યો. હતભાગી નેસેફાઇનના હૃદયમાં પુત્રસ્નેહનો જીઆળ ઉછળ્યો. તેના પ્રેમાળ સ્પર્શથી તેનું ગાત્ર પુલકિત થઇ ગયું. થોડી વારસુધી તો તેનો સમજો પરિશ્રમ ઉતરી ગયો અને ઉદ્વેગ પણ વિસારે પડ્યો. પળવાર પછી તેનો પુત્રસ્નેહનો ઉભરો કંઈક શમી ગયો અને તેણે પોતાની આસપાસ જોયું, પણ ત્યાં નેપોલિયન ન હતો. તેને આશા હતી કે આટલી લાંબી મુદત પછી તેઓ મળતાં હતા તેથી તે પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ તેને લેવાને સામે આવશે. તેમના લગ્ન પછી તેઓ સાથે રહેતાં હતાં તે દરમિયાન જ્યારે જ્યારે નેસેફાઇન બહારથી આવતી ત્યારે નેપોલિયન હમેશાં તેને લેવામાટે સામે આવતો અને પોતાને હાથે તેને ગાડીમાંથી ઉતારીને ઘરમાં તેડી જતો. તે સવાર સાંજ અમસ્તી ફરીને આવતી તે વખતે પણ નેપોલિયન તેના તરફ આવો સદૃશ્યબહાર કરવા ચૂકતો નહિ. આજે દોઢ દોઢ વર્ષ થયાં તેમણે એક બીજાનું મોં જોયું ન હતું, એક બીજાનો અવાજ સાંભળ્યો ન હતો અને તેઓ જ્યારે છૂટાં પડ્યાં હતાં ત્યારે પુનઃ ક્યારે મળાશે તે નિશ્ચિત ન હતું. તે છતાં બિચારી નેસેફાઇન પોતાનાજ ઘરના આંગણામાં પતિની અણમાનીતી ખનીને એકલી અટૂલી ઉભી છે ! અને નેપોલિયન પોતાની પ્રણયરીતિ ભૂલી જઇને હૃદયને કઠોર ફરીને ઘરમાંથી બહાર આવતો નથી !

પતિપ્રેમધેલી નેસેફાઇને જ્યારે જોયું કે પોતે આવી છે એવું તેનો પતિ જાણે છે તે છતાં પણ તેને મળવા માટે બહાર આવતો નથી ત્યારે પતિવિરહથી જર્જરિત થયેલું તેનું કામળ હૃદય વિરોધ ચીરાવા લાગ્યું. તેનું શરીર થરથર કંપવા લાગ્યું. તે પોતાનીજ મેજે ગાડીમાંથી ધીરે ધીરે નીચે ઉતરી. યુજિને પોતાની ધ્રુજતી, વ્યાકુળ બનેલી સ્નેહાળ માતાને ટેકા આપ્યો અને તેને લપ્પને ધીરે ધીરે સીડીના પગથીઆ ચડવા લાગ્યો. તેઓ બેઠે પોતપોતાના મનમાં સમજી ગયા હતા કે કંઈક ભારે વિપત્તિ તેમના ઉપર પડવાની છે. બેઠે જણ નિઃશબ્દપણે ધીરે પગલે, અત્યંત દીનભાવે બોલ્યા આલ્યા વગર જાણે ચોરની માફક પગલા ધરમા પેસતા હોય તેમ તેઓ અંદર ગયાં.

જે ઓરડામાં એકવાર નેસેફાઇને પોતાના પતિનો કેટલો પ્રેમ, કેટલું સન્માન, કેટલી કાળજી અને કેટલા કાંડ અનુકર્યાં હતા તેજ ઓરડામાં દાખલ થવા માટે તે જતી હતી. પણ આજ તેના બારણા બંધ હતા નેસેફાઇને ધ્રુજતે હાથે બારણું હલાડ્યું અને જોયું તો નેપોલિયન અદ્ય વાળીને તેની મામે પચગની ત્રિની માફક

નિર્ણયજી ઉભો હતો તેથી સદી દિવસે હવે તેણે હવેનાથી જાણેલ વાત તેના હૃદયમાં ઈશ્વરના અર્પિત મનમાં રહી હતી તેમજ નિર્ણયના તરફ ૩૫૫માં નીચ દર્શાવ્યા હશે અને પછી તેના હૃદયે વિચારી નવ વચ્ચે જાણના પ્રકાર જ્યાં સુધી હવે કે “આઈ, મારી મરજી એવી કે તમારે મારે ને જાણારેના માન મનનાવામાં પરમા રહેવા જવું”

આ સમયે નિસેશનના હૃદય ઉપર જરૂર જેવા મનવિચાર મર્ફ પાયા સામગ્રીની મધ્યે તથા તેની ત્યાં જિજ્ઞાસુ થઈને મળીને તર ની પડી પુરિતો ત્યાં ગઈ લીધી. પછી દોરે નવ અને પુરિત નેકમે મળે તે તેના પાતાના એકપ્રમા સુધ જઈને મુલાકાતે. તેમનાં જોનાથી પણ નેપથ્ય અમુક હવેના હતા તેરેકિયનના હૃદય મુકા જતી ગયું હતું પણ આ વખતે નિસેશનના પતિન જો મળીને મુન થઈને જોતાજ તેના હૃદય ઉપર જનનેજ પ્રથમ પડ એકાધ નવુ. તેમાં રહેલા પ્રેમના અમલી પ્રવાહે બહાર નીકળવાને ઉત્તર આવી અને તેના હૃદયને પ્રેમથી પરિહરિત કરીને તેનાં તેજ અને મુખમાં બહાર આપ થવા લાગે તેપોલિયો મમતર નહીને આ પ્રેમપ્રવાહને પોતાના હૃદયમાં જાણી રાખીને જાણીને રાખીને દેખાવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગે, પણ તેમ જાણી રાખીને નહિ તે ઉપગઉપરિ રાખે નિશ્ચય નહીને નહીને જોરમાં આંસુ મારવા લાગે. તેને કહ્યુંવાર એવું પછી લાગ્યું કે “ને પછી બેઠું હતું. નિસેશનને એ વિશે પૂછવાની જરૂર હતી. આ જગતમાં ક્યાં કેવા વિચિત્ર પ્રકારનાં માણસો છે અને તેમાંના કેટલાક વિધાનમાંથી જોઈએ પોતાની ખૂબી ઈશ્વર પાર પાડવાના હેતુથી તેને વિશે જોઈ નહીં જાણી દોષ એ પણ ખનવા જોઈ છે” વળી બીજાજ પછે તેના હૃદયમાં પૂમાધ રહેલા કોઈ તેને ઉત્તરો અને તે જોઈએ, “નહિ, નહિ. આ મારે તેમ જાણી વાતો કહારે નોસે શાકન નહીં વિશ્વાસપાતી છે અને મારે તેના ત્યાજ કરવો પડે” એના મનમાં એમજ દરી મધું હતું કે નિસેશનને તેને હોય છે અને પોતાના તરફ ધ્યા લેઈ મોદ જરી દર્શિ નાજે તેની રીતે વર્તીને તેણે પોતાની તથા પોતાના પતિની આજ્ઞાને કદક લગાડ્યું છે પોતાના પ્રેમનો આવો નીચ બદલો મળે નોઈને તેના અભિ માની હૃદયને ધણે સખ્ત પ્રકાર લાગ્યો હતો અને તેથી નિસેશનને ક્ષમા નજ આપવી એવો તેણે દંઢ નિશ્ચય કર્યો

નિસેશનના અતરનો પતિના પ કેટલીક વારે દરીન થઈને તેનાં જોનારા અમુક પે પુષ્કળ પ્રમાણમાં બહાર નીકળી ગયો ત્યારે તેના હૃદય પરનો ભાર કાઢક ઓઠા મયો ત વખતે મધરાત થઈ મઠ હતી આવી ધાર અધારી રાતે તે પોતાના પતિની આજ્ઞાનું પાલન કરવા તૈયાર થઈ હેલ્લા કેટલાક દિવસમાં તેપોલિયનને મળવાની લાનસાથી તેણે બહાર કે નિહા લીધા વગર ગાડીમાં મેસીને દમજલ કરી હતી.

ધેર આવતાં તેના ઉપર વજ્રાત થયો. જરાક સ્વસ્થ થતાં તેણે ઘર છોડી જવાની તૈયારી કરવા માંડી અને પોતાનાં પુત્રપુત્રી સાથે પતિના સુંદર મકાનને છેલ્લી સલામ કરીને સીડીના પગથીઆં ઉતરવા લાગી. પોતાના પતિની આજ્ઞાને અધીન થવામાં, તેના અભિલાષને અનુકૂળ થવામાંજ તે પોતાનું સુખ સમજતી હતી. પતિની ઇચ્છાને સંપૂર્ણરીતે અધીન થયું એજ પોતાનું કર્તવ્ય છે એમ તે માનતી હતી. તેથી કરીને પતિપ્રત્યે લેશમાત્ર ક્રોધ કે અજિમાન લાગ્યા વગર માત્ર તેની આજ્ઞાને માથે ઝગડીનેજ પતિપ્રતા જોસેફાઇન પતિગૃહ છોડવા તૈયાર થઇ.

માલમેસન પારિસથી બાર માઇલ દૂર હતું. નેપોલિયન એમ ધારતો હતો કે જોસેફાઇન ત્યાં જવા માટે સવારમાં નીકળશે. પણ જોતો તેને સ્વપ્ને પશુ ખ્યાલ ન હતો તે બનાવ તેણે પોતાની નજર આગળ બનતો જોયો. પ્રથમ તો તે ચકિત થઇ ગયો. તેના હૃદયમાં દયા ઉત્પન્ન થઇ. અભિમાન ઝાગળા ગયું. તે કહે છે કે “મારું હૃદય એવું છે કે મારાથી કોઇનાં આંસુ નિહુરપણે જોઈ શકાતાંજ નથી.” તે બહાર આવ્યો. શરમ અને કાંઈક અભિમાનને લીધે તેણે જોસેફાઇનને કાંઈ કહ્યું નહિ, પણ યુગ્મિનને અગ્રહસહિત કહ્યું કે તમે બધાં ઘરમાં આવીને વાળુ કરીને સૂઇ જાઓ. પતિપરાયણ જોસેફાઇન વગર આનાકાતીએ પાછી વળી. બધાં ઘરમાં ગયાં. જોસેફાઇને તે રાત્રિ પોતાના ઓરડામાં અત્યંત સંતાપ કરવામાં પસાર કરી. નેપોલિયને પણ તેના જેવીજ હાલતમાં બીજા ઓરડામાં આખી રાત પથારીમાં તરફડયા કર્યું. બેમાંથી કોઇની આંખ મીચાઇ નહિ સવાર પડી. તે દિવસ પણ એમને એમ મનોબળમાં પસાર થયો. રાત પડી અને પાછો દિવસ ઉગ્યો પણ દંપતીના અબોલા લાગ્યા નહિ. બેડનાં હૃદય વિરહાગ્નિથી ધગધગી રહ્યાં હતાં. બેઉ હૃદય એક બીજા તરફ ખેંચાતા હતાં; બેઉ એક બીજા સાથે ગ્રેમાલિગનમાં બધાઇ જવા તલપી રહ્યાં હતાં. પણ નેપોલિયન શરમ અને અભિમાનને લીધે અચકાતો હતો અને જોસેફાઇન બીકને લીધે પતિની પાસે જઇ શકતી ન હતી !

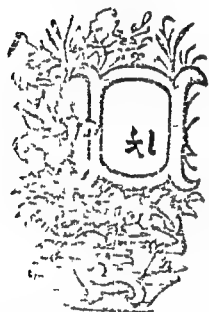
પણ એકવાર હૃદયમાં પ્રેમનો તરંગ ઉછળવા લાગ્યા પછી તે ખાળ્યો રહેતોજ નથી. લજ્જા, અભિમાન, લય બધાય તેના ધસારા આગળ તૂટી જાય છે. નેપોલિયનના હૃદયમાં એક બાબુએ પ્રેમ અને બીજા બાબુએ અભિમાનની વચ્ચે લયકંડે સંગ્રામ મચી રહ્યો હતો; પણ ત્રીજે દિવસે આખરે પ્રેમનો સંપૂર્ણ વિજય થયો. અભિમાન હારી ગયું. તેણે પત્નીને બોલાવવાની પહેલ કરી. તેણે ધીમેથી જોસેફાઇનના આગડાનું બારણું ઉઘાડ્યું. જોયું તો તે બિચારી દીન વેશે, અત્યંત વિપાદ-પૂર્ણ ભાવે એક ખુરશી ઉપર લમણે હાથ દબને શોકસમુદ્રમાં ગરકાવ થઇ ગયેલી હાલ્યા ચાલ્યા વગર દયામણી હાલતમાં બેઠી હતી. તેની સામેના ટેબલ ઉપર કેટલાક કાગળો પડ્યા હતા. એ પ્રેમપૂર્ણ પત્રો નેપોલિયને તેના ઉપર સુખના સમયમાં

લખ્યા હતા તે પત્રો તે કાઢ કાઢવાગ વાચતી હોય એમ જણાતું હતું પુત્રી હોટેન્સ માનો સતાપ બેઠને અત્યંત વ્યાકુળ બની હતી અને આ વખતે તે વિવાદપૂર્ણ બાવે માધી થોડે દૂર એક બારી પાસે પૂતળીની માફક નિહા ઉભી હતી. રોકની ઝાંખા તે કુખી કુટુંબના મુખ ઉપર પથરાઈ ગયેલી હતી નેપોલિયને બારણુ એટલું ધીરથી ઉઘાડ્યું કે તેનો અચાજ બેસેકાઈને સામળ્યો નહિ તે ધીરે પત્રને, દીનભાવે તેની પાસે જઈને ઉભો રહ્યો તે શોક અને કુખી લીધે કાષ્ઠક બેભાન હાલતમાં બેઠી હતી પોતાની પામે કાશુ ઉઘાડે તેની તેને કહી ખમગ ન હતી નેપોલિયનને આનો બેઠને હોટેન્સ ત્યાંથી યુપયુપ ચાલી ગઈ નેપોલિયને બેસેકાઈને પાસે જઈને રોહપૂર્ણ કરી રહે 'બેસેકાઈને' એવો ઉચ્ચાર કર્યો તે પરિચિત મધુર અવાજને પોતાની નજીકમાંથી આવતો સાંભળીને એકાએક અમટ્ટી ઉઠી તેણે નેન ઉઘાડી જોયું તો તેનો પ્રિયતમ પતિ જાણે તેની લગ્નમાં ભાગ્યો હોય તેમ દીનભાવે તેની પામે ઉભો હતો તેની રડી રડીને નજીક મળેલી આબોમાં ફગીથી આંસુનું પૂર ઉભગાય વીણાના કોમળ મધુર નેવા મધુર રહે "મારા પ્રિયતમ" એવા કરી પ્રેમપૂર્ણ શબ્દો તેના મુખમાંથી નીકળ્યા એ સાંભળીને નેપોલિયનનું હૃદય પણ દ્રવી ગયું "મારા પ્રિયતમ" એજ શબ્દોથી તે તેને બોલાવતી હતી અને તે શબ્દો ફરીથી નેપોલિયનને કાને પકડ્યા તેના હૃદયમાં ભૂતકાળના પ્રેમ અને સુખના સમગ્રો તાલ્ય થયાં બેસેકાઈનેની આંતરની આંખ બેઠને તેના હૃદયમાં ધારી જખમ વાગ્યો તેણે હાથ પકોળા કર્યા અને બેસેકાઈને તેની ખાતી નજીક આવતાં બેઠે હૃદય એકમેક યજ ગયાં તેણે બેસેકાઈનેની દેહલતાને બાહુ બંધનથી છાતી સરસી જઈ લીધી અને બેસેકાઈને પોતાની કલતા નેપોલિયનને ગળે વીંટળાઈને તેની છાતી ઉપર મથુ મૂકીને હાથ અને વિશદથી અભિનૂત યજને ફક્કા ભરી ભરીને રડવા લાગી તેના અશ્રુથી નેપોલિયનનું વિશદ હૃદય ચીતળ મથુ તેના કંજુ હૃદયે ઓળા કોમળ હૃદયમાં પ્રવેશ કરીને કોમળભાવ ધાન્ય કર્યો તેના માધુર્યથી તે મુગ્ધ થયો, ઓ માહાત્મ્યવડે પરા નિવ થયો પછી તેના હોઠ ઉપડ્યા બેઠે પોતપોતાના મનોબાન સંગપણે જણ્યા આ પોતે લોકોની બોગી અકવાથી ફટનો અભિન થયો હતો તે જાણવાથી નેપોલિયને પોતાનો હોય કળહ કર્યા અને બેસેકાઈને તરફ અવાવેલી નિમ્ન વર્તણૂકમાં પથા તપ કર્યો બેસેકાઈને પનિપ્રેમ પુન તાત કરીને મુખી થઈ ઓ પાછતુ કુખ ખૂલી નજીક ફરીથી પાછો મુખનો સર્જ ને કુખ ઉપર પ્રમત્ત લાગ્યો અને કુખની શોકમય ઝાંખા દર યજ ગઈ જાણે તેમના વચ્ચે કદિ પણ વેમનસ્ય થયુજ ન હોય તેના તેજ પુન મુખી થયાં અને એ મુખ અને રોહ તેઓના અતમગમુખી

પ્રકરણ ૧૬ મું

ડિરેક્ટરીનો ધ્વંસ અને નેપોલિયન ક્રાન્સના પાયતખ્તના પગથીઆ ઉપર પગ મૂકે છે. ૧૭૮૮

“યાદ રાખજો કે હું રણક્ષેત્રમાં રણદેવતા અને સોભાગ્યની સાથે એકતા કરીનેજ આગળ વધુ છું.” નેપોલિયન.

ન્સને અરાજકત મંચી મુકત કરવાની પોતાની યોજનાઓની સિદ્ધિને માટે હવે નેપોલિયન વિશેષ હિંમતથી પુરુષાર્થ કરવા મડ્યો. દેશનું રાજ્યતત્ત્વ ચલાવવાને પોને સર્વ રીતે યોગ્ય છે એવું તે સારી રીતે સમજતો હતો. પોતે રાજ્યની લગામ હાથમાં લે તો તેમાં સમસ્ત પ્રજા તેને એ કામમાં અનુમોદન આપશે અને તેની દરેકે દરેક યોજનાનો સ્વીકાર કરશે એવી પણ તેને પક્કી ખાતરી હતી. આટલું છતાં પણ ડિરેક્ટરીને તેમના અધિકારના સ્થાનમાંથી પદમ્રષ્ટ કરવા અને

બેઉ પ્રજાકીય સભાઓ ઉપર અખિતયાર મેળવવો, એ કામ કાંઈ જોવું તેવું ન હતું. તે ધણા દિવસસુધી તો શહેરમાં તદ્દન અગ્રસિદ્ધિપણે, લોકોનું ધ્યાન પોતાના તરફ ન આકર્ષાય તેવી રીતે રહેવા લાગ્યો. લશ્કરી પોષાકને બદલે નેશનલ ઇન્સ્ટીટ્યૂટના સભાસદનો પોષાક તેણે ધારણ કર્યો. તે કોષ કોષવાર તુકી તક્તવાર લટકાવતો તે જોઇને પારિસની કલ્પનાશીલ પ્રજાના મનમાં પિરામિડ, ટેમ્પલ પર્વત અને અશ્વકરના સંગ્રામમાં તેણે મેળવેલા વિજયની યાદગીરી તાજી ચતી હતી. તે હમેશાં ખાસ કાળજી રાખીને વિદ્વાનોના સમાગમમાં આવતો; તેમને પોતાને ઘેર નિમત્રણ કરતો. સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનના વિષયોપર તેમની સાથે તે ચર્ચામાં ઉતરતો પણ રાજનૈતિક વિષયને કદિ પણ છોડતો નહિ.

પછી તેણે પારિસની પ્રજાના આગેવાનોની પ્રીતિ અને મૈત્રી સંપાદન કરવાની પેરવી કરવા માડી. સૈન્યમાં તેની લગભગ ખરાબરી કરી શકે એવા બે સેનાપતિઓ હતા—એક મોરો અને બીજો બર્નાડો. મોરોને આત્માસ્વાધા ધણી પ્રિય હતી. નેપો-

લિયને તે રસ્તે વને પોતાનો ફરી લાધો પરંતુ બનીયો એવો ન હતો તે પ્રેમાર એન પળ મોટી નયો હતો કે 'આ પનીય જીવ વાનો જીવ પીએ જાણે મોટા નવું પી અને વધેટ દોષ તેવો ડાળ કર છે પનુ મો જાતે છે કે પ્રભુભાતક રાજ્યતનો તે જાણે રમાં ધણ નુકસાન પહોંચાના નીવડે.' આવી ફરીને મના ડાળે નેપોલિયન પોતાના પક્ષમાં વધે નામો નદિ આ ને આ મેકે રાજપુતો એક બીજા તરફ ડાળા ધૂરધાવતાજ રવા

આત્મવાપાના લોખી મોરો નેપેલિયને મેટ દાખવ આપેલા લીરાજિત ખનરડે તેમના વચ્ચેની મેરી વધા "દદ થઈ હવે નેપોલિયને જોલિયરને પોતાને પેર જમના પોતરો તુકે લોખી તેમની પાધરીએ જવાલીર જડવતા હતા તે વિષે વાત નીકળી નેપોલિયને ત તજ તેો એક લીરાજિત ધૂર (અવકાર)ની બેટ આપી એજ પ્રકારની મેટ તેલે પોતાના જૂના મિત્ર રીસેો પજુ આપી આવી રીને આ મે આજેવા રુરોને નેપોલિયને મનામતના બધનથી માધા લીધા

'પ્રાનીન સમિતિ' અને 'પાનસો પ્રતિનિધિઓની મથા' એ બેકે રાજનૈતિક સનાઓના રક્ષકોના સેનાપતિ પનુ અમલનો માલુસ હતો પોલિયને તેો પોતાને નેજ ખાસ નિમનજુ મોકલુ વતો પ્રસંગ કહાડીને પોલિયને તેને કથુ, "તમે નગસતાક રાજ્યના સ્તબકેપ યધને તમારી આખ આગળ પેના વકીનો (ડિરે કટરા) ને લાધે તેનો નાશ થરા હો છે' મારી માથે મામિન થાઓ આ તેનુ રલજુ કરવામાં મને નહો કરો" એમ કહીને તેલે એક તુકી તલવાર તેો બેટ તરીકે આપી આ કથુ કે 'આ તલવાર મે પિરામિડના યુદ્ધ વખતે ધારજુ કરી હતી માગ પ્રેમ અને વિશ્વાસની નિયાની બલ્ય તું તમને એ ચીજ અર્પણ કરે છુ" આ ણિમતી બેટ નેપોલિયનની ઉત્તગતા અને વિશ્વાસના ચિન્હ તરીકે પોતાને મળી તેથી તે માણુમ ખુદ ખુદ યર્ધ મળે અને બોલ્યો, "આનો, આપણે એ યાને વળેને નદીમાં ફેંકી દેએ"

આ પ્રમાણે નેપોલિયને જૂદા જૂદા પક્ષના રાજપુરોતો ખરી લકીકત સમજાવીને તેમજ પ્રેમ ફરીને લાધે ફરી લીધા માનસમાં તે વખતે નજુ રાજનૈતિક પક્ષ પડી ગયા હતા એક પક્ષ અમલી રાજસતાનો પક્ષપાતી હતો કોષ પજુ ઉપાયે પદગટ થએલા રાજ્યોને ફરીથી રાજ્યાસન પર સ્થાપિત કરવા તે પક્ષના લોખી ડાળુક દના બીજા પક્ષમાં જોકેમિન લોખી દના તેઓ હ દના રાષ્ટ્રવિવનની તરફેણમાં રતા પાગિસના નીચા વર્ગના લોખી તથા તમામ અશિક્ષિત અસસ્ત્ર લોખી આ પક્ષમાં હોવાથી તે લોખી બળવાન રતો નીજ પક્ષમાં કરન વિચારલીન પુરો દતા તેઓ પ્રભુભાતક નામના પક્ષમાં દના આ નજુમાંના બીજા પક્ષનો આજેવાન બેરાસ નામનો રિરેકટ હતો આ નીજ પક્ષનો નેતા સિયાષ દનો આ

એ જાણુ તથા ફ્રેંચ, ગોલ્ડિયર અને મોલિન્સ મળીને પાંચ ડિરેક્ટરો ક્રાન્સનું રાજ્ય ચલાવતા હતા.

નેપોલિયનનું વલણ વિચારશીલ અને ઠરેલ સ્વભાવના પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તંત્રના પક્ષકારોની તરફેણમાં હતું. એ પક્ષના આગેવાન સિયામને તેણે પોતાનો કરી લીધો. સિયામને કહ્યું કે આપણા ખયાલમાટે શુદ્ધિબળ અને લશ્કરી બળની જરૂર છે અને નેપોલિયનમાં એ બે હતાં. તેને મિસરથી પાછા આવ્યે પંદરજ દિવસ થયા એટલામાં તો તેણે જોઇ લીધું કે જે “ફળ ગયે વર્ષે પાકયું ન હતું” તે હવે “પાકી ગયું છે.” હવે એ મહાન રાજનૈતિક યુદ્ધ માટેની તેની યોજનાઓ પરિપક્વ થઈ ચૂકી. એ કાર્યમાં જેમની જેમની સહાયતા લેવાની હતી તેમની સર્વની ખરા દિલની સહાનુભૂતિ અને સહકાર તેણે મેળવી લીધા હતાં. હવે તો માત્ર સેનાપતિની માફક જુદા જુદા સૈન્યસમૂહને આગળ આપવાની બાકી હતી. તે આગળ મળતાંજ તેના તાખાના સરદારો તેણે બતાવેલી દિશામાં ધસી જવાના હતા અને તેની આગામી અક્ષરે અક્ષર પાલન કરવાના હતા. જે કે તેની ધારણા આજુ રાજ્ય તંત્રને ઉચ્ચાની નાખીને સત્તારહિત કરી નાખવાની હતી, તોપણ જેમ ચતુર સેનાપતિ શત્રુની તોપોનો તેમના ઉપરજ પ્રયોગ કરે છે તેવીજ કુશળતાથી નેપોલિયને આજુ કાયદાઓનો પણ પોતાના લાભમાં ઉપયોગ કરવાનો ઘાટ ઘડ્યો હતો. આવી સારી છતાં અત્યંત સાહસિક અને સફળ નીવડે એવી રાજનૈતિક યોજના નેપોલિયન સિવાય બીજો કોઈ કરી પણ શકે નહિ અને સફળ પણ થાય નહિ.

આખા પારિસ નગરમાં અત્યંત ઉત્સુકતા આવી ગઇ હતી. કાંઇ અદ્ભુત બનાવ બનવાનો છે એવા ભણકારા સર્વને કાને પડતા હતા; અને એ કાર્ય નેપોલિયનજ કરનાર છે એ વાત પણ ઉઘાડી હતી. શું થવાનું છે અને તે ક્યારે અને કેવી રીતે થવાનું છે તેની કોઈને ખબર ન હતી. ગ્રામીન સમિતિનું વલણ હમેશાં સંરક્ષક રાજનીતિ તરફ હતું, અને એક વાર જેકોબિન પક્ષના અમલ દરમ્યાન તેમણે ક્રાન્સમાં ચાલી રહેલી ભયંકર અરાજકતા અનુભવ્યા પછી નેપોલિયન જેવા દૃઢ નેતાનું અનુસરણ કરવા તેઓ પોતેજ ધણી રાજી હતા. નેપોલિયન જે દરખાસ્ત લાવે તેને એકદમ પસાર કરવા તેઓ તૈયાર થઇને બેઠા હતા. પ્રતિનિધિઓની સભાની રચના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ધોરણે થએલી હોવાથી તેની અદર ધણી ઝડુની, અસંસ્કૃત, અને અસંખ્ય સભાસદો હતા અને પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપિત કરવા માટે હમેશાં ધમપણા કરતા હતા. પણ ગ્રામીન સમિતિના પ્રમુખ કાર્નોની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ નેપોલિયને અગાઉથીજ મેળવી લીધી હતી; અને પ્રતિનિધિઓની સભાનો અધ્યક્ષ તેનો ભાઇ લૂશિયન બોનાપાર્ટજ હતો બેઠ સભાઓનું અધિવેશન દુલિયર્સના રાજ્ય મહેલમાં થતું હતું, પરંતુ આજુ કાયદા પ્રમાણે બેઠ ધારાસભાઓએ ક્યાં મળવું

રહેવાની જગ્યા ન મળવાથી બહારના રાજમાર્ગ ઉપર તેની આવવાની રાહ ઉભા હતા.

અગાઉથી કરી રાખેલા સંકેત પ્રમાણે તેજ દિવસે સવારના છ વાગે પ્રા સમિતિનું અધિવેશન કરવાનો વખત મુકરર કરવામાં આવ્યો હતો. એ સભા પ્રમુખ ધર્તો તથા ઘણાખરા સભાસદો નેપોલિયનના પક્ષના થયા હતા. તેમણે તરત એવો ઠરાવ પસાર કર્યો કે રાજધાનીના તમામ સૈન્યનું સેનાપતિપણું નેપોલિયન આપણું કે જેથી કરીને શહેરમાં સુલેહશાંતિ જળવાઈ રહે. વળી એક ખીજો એવો પસાર કર્યો કે આજથી મેંટ ક્લાઉડ નામના રાજમહેલમાં આ સભાનું પ્રતિનિધિઓની સભાનું અધિવેશન કરવામાં આવશે. આ મહાન પારિસથી માર્કલને અંતરે હતું. ત્યાં થું થું થાય છે તેના સમાચારથી પારિસનો અશિલોક્ષ્મ તરતજ માહિતગાર ન થાય એવા હેતુથી સ્થળનો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમ ન કંઈ હોત તો જે રાજનૈતિક તોફાન મહાગૃહમાં ઉત્પન્ન થનાર તેના સમાચાર લોકોમાં ફેલાઈ જતાં લોકો ઉરકરાઈ જઈને હુલ્લડ મચાવત; લરકરીમજથી તેમને દબાવી દેવાની જરૂર પડત અને તેમ કરવાથી ઘણા મનુષ્યો નાહક હતા કરવી પડત. આ ઠરાવની નકલ લઈને પ્રાચીન સમિતિનો પ્રમુખ નેપોલિયનને ઘેર ગયો. તે આઠાપત્ર લેવાને નેપોલિયન તૈયાર થઈનેજ બેઠો હોવાથી પોતાના ઘરમાં એકત્ર થયેલા સત્તાવારી પરાણાઓને સંબોધીને તેણે દઢ અને સુવચન આપ્યું તે આઠાપત્ર વાંચી સંજ્ઞાવાનું અને કહ્યું, “ શુદ્ધરથો ! પ્રજાસત્તાક રાજ સ્થાપ્યું કરવામાં તમે મને મદદ આપશો ? ” તેમણે પોતાની તલવારો આનમ નહાર કંઠાડીને એકે અવાજે પોકાર કર્યો કે અને તેમ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈએ છીએ.

જસ, તેજ ધડીએ નેપોલિયનની જીત થઈજ ચૂકી. તેને આખી દ્રેન્ય પ્રજા પોતાના તેના તરીકે સ્વીકારી લીધો. હવે તો માત્ર આ તકનો લાભ લઈને નિઃ પરિશ્ચેતા કરવાનુંજ બાકી રહ્યું હતું. આ સમાચાર મેદાનમાં નેપોલિયનના આજ્ઞાની આનુરૂપથી રાહ ગેતો સૈન્યને પહોંચ્યાવામાં આવ્યા. તેમણે ગગનભેદી હાથે કરીને પોતાના પરમપ્રિય નેપોલિયનની સેનાવિપતિ તરીકેની નિમજ્જક વધારા લીધે તેની સામે નાનું ઉચકવાની કિમત ચકાવવા જેટલી તેના કોઇ પણ પ્રતિજ્ઞામાં ન હોય ન હતી આટલું થવા પડ્યું તેણે આ કાર્યને પૂર્ણ રીતે સફળ ન કરીને નિષ્વચન પોતાના તત્ત્વ મને મળતો અને બુદ્ધિમળનો ઉપયોગ કર્યો.

પછી તેણે સેના કોર્પસર વચ્ચે દુશ્મનના રાજમહેલ તરફ જવા નીકળ્યો. તેણે તેને જોઈને પેરેસ્વરેડુ કાઢે અને આગને આગ નામે એવા પ્રતાપ નિર્ભરતાથી તોડી પાડે અને મરુત પડે તેટલા મરુત તેણે આટલું સૈન્ય પોતાના મનુષ્યો પાસે રહેવા દેવાનું હતું. એકએક આ રનાવે પડ્યાના આસપાસ

ધએલા લેડોની નજર આગળ યજ્ઞને એક રવમની માફક પસાર થઈ ગયો. કિનખા-
ખના જાળમદાર વાવણ, સરદારોના અને તેમના યોદ્ધાના કસબી સાજ અને તેને
મુકામલે નેપોલિયનના તફન સાથે પોસાકના જાનતા વિરોધ જામ્યું લાગતી હતી અને
બધા લેડોની નજર તેના ઉપર જ હતી હતી.

જાણે પોતે મુકદ્દમારી નૃપતિજ હોય તેવા દમામથી અને રાજસત્તાથી નેપોલિયન
પ્રાચીન સમિતિના સભાગૃહમાં લાખત થયો સભાસભ્યો તેના એકાએક દેખાવથી અને
તેના પ્રોડ સામર્થ્યના પ્રત્યક્ષ દર્શનથી અકિત થઈ ગયા તેણે પોતાનો નવો હોદ્દો
ધારણ કરતાં સમાને સંબોધીને કહ્યું કે “ તમે આખી પ્રજામાંથી ગૌથી વિશેષ
સાચા અને રાજનીતિનું પુરોગા હો. પ્રજાસત્તાક રાજ્યને વિનાશ થતો અટકાવવાને
શા શાં પમનાં જેવાં જોઈએ તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ તમારું છે. હું મારા સરદારો
સાથે તમને સલામ આપવા આજે હાજર થયો છું તમે જે કાર્ય અને સોંપ્યું છે તે
પ્રમાણિકપણે અદા કરીશ. આપારે આપણે સુ દરેક તેને માટે પાઠના ઇતિ-
હાસના દૃષ્ટાંત જોતા નહિ. અદારમાં મૈમના જેવો મામલો પૂર્વ કદિ ઉભો થયો
નથી અને હાલના જેવો મામલો આખા અદારમાં મૈમમાં પણ ઉપરિધત થયો નથી.”

નેપોલિયનની સેનાધિપતિ તરીકેની નિમણૂકની ખબર પ્રાચીન સમિતિએ પાંચ
ડિરેક્ટરોને દહેવજની એટલે ત તજ સિવાઈ, ફ્રેંચે પોતપોતાના હોદ્દાના રાજનામાં
આપી દીધા. બાકીના ડિરેક્ટરોએ વાધો લીધો. ઈંગ્રસે પોતાના ખાનગી સેક્રેટરીને
નેપોલિયન પાસે પોતાનો વાધો દર્શાવવાને મોકલાવ્યો. જાણે ક્રાન્સ દેવ પોતાને
પૂર્વજને તરફથી વારસામાંજ મળ્યો હોય અને પોતે તેનો વહીવટ ડિરેક્ટરોને સોંપી
ગયો હોય તેમ પ્રજાનો ફરામ ધારણ કરીને નેપોલિયને કહ્યું, “ જે અખાલ્લ અને
રમણીય ક્રાન્સ હું તમને સોંપી ગયો હતો તે ક્યાં છે ? હું ગયો ત્યારે બધે સુલેહ
શાંતિ હતી અને આવું છું ત્યારે લડાઈઓ જોડે છું હું ક્રાન્સને તમામ લડાઈઓમાં
વિજય અપાવીને ગયો હતો અને આવું છું ત્યારે તેની હાર થએલી જોડે છું દેશમાં
જુભી કર અને કચાલીયતજ મારી નજરે પડે છે, મારા એક લાખ સમર વિજયી
યોદ્ધાઓ ક્યાં ગયા ? દેશની આવી ખરાબી માથ તે આવવા દેવામાં નહિજ આવે.”

આ વચાવથી ઈરામ મહારાઈ ગયો તેણે પણ નાખવાળે રાજનામું આપ્યું
દેવે બાકીના બે ડિરેક્ટરો લાચાર થઈ ગયા તેઓ નેપોલિયન પાસે ગયા અને ત્યાં
પણ તેમણે રાજનામું આપવાની આનાકાની કરી નેપોલિયને તેમને તરતજ પરદેશ
દરીને લઈએ-મર્જના મહેલમાં કેદ રાખવાનો હુકમ કર્યો.

તેજ દિવસે બનીઆર વાગે અત્યંત ખગલખાટ અને ઉરેકરાવણી હાલતમાં
પ્રતિનિધિઓની સભા મળી એ સભાનું અધિવેશન દહેથી સટ કલાઉડના મહેલમાં
કરવું એવો જે હાલ પ્રાચીન સમિતિએ પસાર કર્યો હતો તે નેપોલિયનના બાઈ

વખતે દુલ્લહ મચાવે એવી ધાસ્તી હતી તેને માટે નેપોલિયન ઝીણામાં ઝીણી વાતનો પશુ બદોખત કરવા નહોતો. તે પ્રારબ્ધમાં અદ્વાવાન હતો તોપણ ભવિષ્યમાં જે જે નવા નવા મનોજો ઉભા થવા પામે તેની અગાઉથી મજૂરી કરીને પૂરેપૂરી સાવચેતી રાખવામાં તે કયાંય રાખતો. દિ. આખી રાત પારિસમાં ભારે ખગલગાટ મચી રહ્યો હતો તોપણ ઘરકરની ધાડથી દુલ્લહ થવા પામ્યું નહિ. આવતી કાલે નેપોલિયન નવાખૂતી કરશે એ ત્રણે પક્ષના લોકો જાણતા હતા, પણ તે શુ કરવાનો છે તેની કોઇને ખબર ન હતી. જોકેમિન પક્ષના આગેવાનો પ્રતિનિધિઓની સભામાં ભારે તકરાર લેગે એવી તેને ખાતરી હતી અને તેને એક શુભેચ્છકે સલાહ પણ આપી કે રાતોરાત એ પક્ષના ચાલીસ આગેવાનોને કેદ કરવા, પણ નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે " પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને માન આપવાના મેં આજ સવારેજ સોમક લીધા છે " જો એ સભાનું અધિવેશન પારિસમાં થયું હોત તો તરફ દુલ્લહ યાત અને અનુપચરકતની નદીઓ વહેવા પામત, પણ સભાને દૂર લઈ જવાથી અને ઘરકરની ધાડથી એ માઠો બનાવ બનવા પામ્યો નહિ.

આવા અત્યંત ગુચવણભરેલા અને જીવ સંગ્રહનું પ્રસંગમાં પણ નેપોલિયન તેની પ્રિય જોસેફાઇનને જાણ્યો ન હતો. આખા દિવસમાં એવા પ્રસંગો ઉભા થતા હતા કે આવતી કાલે નેપોલિયન રાજ્યાસનપર ચડશે કે ફારસીને લાકડે લટકશે તે અનિશ્ચિત હતું તેવે વખતે પણ તે કલાકે કલાકે તમામ સમાચાર જોસેફાઇનને દુકામાં, ઉતાવળથી વખી મોકલતો મોડી રાત્રે તે પોતાને ઘેર ગયો ત્યારે પણ તે ઉત્સાહથી ભરપૂર હતો. સવારથી આખરસુધીની બધી ઝીણી ઝીણી વિગતો તેણે જોસેફાઇનને કહી. એક કલાક આરામ લીધો અને સનારમાં પોતાના રસાના સાથે તેટ કલાકનું મહેલ તરફ જવા નીજ્યો.

આજે ૧૭૬૬ ના નવેબર માસની ૨૦ મી તારીખ હતી સેટ કલાકોના મહેલમાં એક ઓરડો નેપોલિયનની પોતાની ચૌકિસ માટે, ખીજે પ્રાચીન સમિતિના અધિવેશન માટે અને ત્રીજે પ્રતિનિધિઓની સભાને માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. પોતે આખી પ્રજાની અનુમતિથી કોન્સલની પદવી ધારણ કરવાનો છે એવી તેને ખાતરી હોય તેમ તે પોતાના કાર્યાલયમાં પોતાના સેનાપતિઓ અને અમરદુકો સહિત ઘણાક થયો તે રાજસભાનો લોની છે અને તેથીજ તેણે આ કાવત્રું ઉજીરું છે એવા તેના ઉપર આરોપ મૂકીને જોકેમિન પક્ષના સમામનોએ તેના આજે વિનાશ કરવાનો દહ લક્ષ્ય કર્યો હતો. મધ રાતે તેમણે પોતાની મતાને મજબૂત કરી હતી અને તેઓ નેપોલિયનને રાજસભાકે રાજ્યનો રાત્રી કરાવવાના હતા. આવા સંજોગમાં બેઉ સમાજોનું અધિવેશન થયું જોકેમિન પક્ષનો અને પ્રતિનિધિઓની સભાનો વૈરભાવ જોઈને પ્રાચીન સમિતિના સભાસભો પણ ડરી ગયા. તેમણે

જ્યારે જોયું કે પ્રતિનિધિઓની સલાતું વચ્ચે નેપોલિયનનો વિનાશ કરવા અને આતુ રાજ્યતત્ત્વ રક્ષણ કરવા તરફ છે ત્યારે થોડાજ સમયપર પ્રવર્તેલા રક્તપ્રવાહનું સ્મરણ કરીને નેપોલિયનનો ત્યાગ કરવામાં જ પોતાનું શ્રેય છે એવું તેઓ માનવા લાગ્યા. વૈરભાવથી ઉત્કેશમય સલાસોની દુષ્પ્રગતિની ભરતી આગળ નેપોલિયનના પક્ષકારો ઘાસની માફક તણાઇ જવા લાગ્યા. જીવનમરણના સંધિસ્થાનમાં ઉભા રહીને પોતાની સમયસૂચકતાના પ્રજાવથી દારની અણીપર આવેલા પોતાના સૈન્યને જોયું અનેક તુમુલ રણસંગ્રામોમાં વિજય અપાવ્યો હતો તે નેપોલિયને આજે પણ પ્રલયકાળના મહાસાગરની માફક પ્રતુલ્ય થએલા સલાગૃહમાં પોતાની સમયસૂચકતાનું, અગાધ બુદ્ધિસામર્થ્યનું અને દૃઢ મનોબળનું દર્શન કરાવ્યું.

પોતાના માથા ઉપર ઝૂંબી રહેલી વિપત્તિનું મહત્ત્વ જોઇને થોડાક નિમકહવાક અંગરક્ષકો અને લશ્કરની એક ટુકડી લઇને તે પ્રથમ પ્રાચીન સમિતિના સભાગૃહમાં દાખલ થયો. તેના મિપાઇઓ પોતાનાં તીક્ષ્ણ અને તેજસ્વી શસ્ત્રોનો ચળકાટ સભાગૃહમાં પડે એવી રીતે ઉજારા આગળ, પોતાના સામર્થ્યના ગર્વસંહિત છાતી કહાડીને ઉભા રહ્યા. નેપોલિયનને એકાએક પોતાની સમક્ષ ઉભેલા જોઇને તથા તેના અંગરક્ષકોનું વીરત્વ જોઇને સલાસો શાંત અને સ્તબ્ધ બની ગયા. નેપોલિયનના પક્ષકારોના હૃદયમાં આશાનો ઉદય થયો. તેણે સલાને સમોદયન કરીને કહ્યું કે “સદૃશ રથો ! આપણે એક ભયાનક જવાળામુખી પર્વત ઉપર ઉભા છીએ. પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યતત્ત્વ જોખમમાં છે એ આપ સર્વેએ નક્કી કર્યું છે અને આપેજ મને મદદ માટે બોલાવ્યો છે. મેં આપની ઈચ્છા પૂર્ણ કરી છે. પણ હમણાં મારા તરફ તમે તિરસ્કારસૂચક હિંચાર કહાડેા છો. તમે બધા મને x સીઝર અને y ક્રામ્પ્ટની ઉપમા આપો છો. પણ વર્તમાન સમયના કાંઈ પણ રાજ્યપ્રકરણી બનાવ સાથે જૂતકાળના બનાવની સરખામણી થઈ શકે એમ હેજ નહિ. વિપત્તિ તમારી પાસેને પાસે આવતીજ નય છે; વિનાશનો સંભવ દિવસે દિવસે વધતોજ નય છે. હાલમાં ખરું પૂછો તો આપણા દેશમાં કાંઈ પણ જાતની શાસનપ્રણાલિ હેજ નહિ. ડિરે-

x દિગ્વિજયી રોમન સેનાપતિ હતો. પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યનો મુખ્ય પુરુષ હોવા છતાં તેણે પોતાની મરજી પ્રમાણે કુલસત્તા હાથમાં લઇને રાજ્યતત્ત્વ ચલાવ્યું હતું. એવો આરોપ તેના ઉપર મૂકવામાં આવ્યો હતો.

y ઇંગ્લંડને તેના જુલમી રાજના જુલમમાંથી છોડાવનાર, રાજની આપખુદી સત્તાને તોડનાર વીર પુરુષ હતો. પણ પાછળથી તે એટલો બળવાન બની ગયો કે જે રાજની સામે તેણે યુદ્ધ કર્યું હતું તેના કરતા પણ વિશેષ સ્વેચ્છાચારી નીવડ્યો અને રૈયત પણ તેનાથી કંટાળી ગઈ. પણ તેના લશ્કરી બળ આગળ કાંઈનું ચાલ્યું નહિ.

તેજસ્વી હથિયારવાળા મિત્રો (સિપાઇઓ) નો આશ્રય લઇશ. જુઓ, તે ખારણા આગળજ ઉભા છે. યાદ રાખજો કે હું રણક્ષેત્રમાં રણદેવતા અને સૌભાગ્યવદ્ધની સાથે એકના કરીનેજ આગળ વધું છું.”

એમ કહીને તે તરતજ સભાગૃહ છોડીને પ્રતિનિધિઓની સમાના ઝોરડા તરફ ચાલ્યો. તેના અંગરક્ષકો તેની પાછળ જવા લાગ્યા. રસ્તામાં તેને ઑગેરિયો મળ્યો. તે નેપોલિયનનો એક ધણેજ બહાદુર સેનાપતિ હતો તોપણ તેની બચભરેલી અવસ્થા જોઇને બીકને લીધે તેનો ચહેરો વિવશ બની ગયો હતો અને તે થરથર ધ્રુવતો હતો. તેણે કંપને સ્વરે નેપોલિયનને કહ્યું, “ આપે એક બપોંકર આફત વહોરી લીધી છે.” નેપોલિયને સ્થિર ચિત્તે જવાબ આપ્યો, “ આર્કોલાના રણસંગ્રામ વખતે આના કરતાં પણ વધારે બચાનક સ્થિતિમાં હું હતો. ધૈર્ય રાખો, અડધા કલાકમાંજ બધી ખાશ બદલાઇ જશે.”

એમ કહીને તે પ્રતિનિધિઓના સભાગૃહમાં દાખલ થયો. તેના અંગરક્ષકો ખારણા આગળ પૌરુષજનિત ગર્વસહિત ઉઘાડી તલવારે ઉભા રહ્યા. નેપોલિયનને જોતાંજ તમામ સભાસદો ગાંડાની માફક ખળભળી ઉઠ્યા. આ પણ એવી હતી કે તેના કુદિવૈભવ સિવાય બીજા કશાથી તેનું રક્ષણ થઈ શકે એમ હતુંજ નહિ. “ તું તારા મનમાં શું સમજે છે ? ” “ સ્વેચ્છાચારીનો અંત લાવો,” ચાલ્યો જ, ” “ દૂર જ ” એવા ધમકીભર્યા ઉદ્ગાર ચારે તરફથી નીકળવા લાગ્યા. સભાની તે સમયની અવસ્થાનું વર્ણન કરતાં તે કહે છે કે “ ઇયોલસની યુદ્ધમાં પૂરાઇ રહેલો વાયુ એકાએક બહાર નીકળે અને જે પ્રયંત્રે તોફાન થવા લાગે તે તોફાનનો ખ્યાલ કરવાથી આ સભાગૃહના ઉત્પાતનો કંઈક ઝાંખો ખ્યાલ આવી શકે.”

નેપોલિયને સભાને સંમોધીને બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેનું બોલ્યું સાંભળવા કેણું ? સભાસદો કોંવના પોઠાર કરતા કરતા તેની આસપાસ એકત્ર થઇ ગયા, તેનો મન જોખમમાં છે એમ ગણીને તેના અંગરક્ષકો ત્વરાથી અંદર ધસી આવ્યા, અને તેની ચારે દિશાએ ફરી વળ્યા. એક સભાસદ તેની છાતીમાં ખંજર ધોતવા ગતો હતો પણ તેના અંગરક્ષકોએ તેનો હાથ એકદમ પકડી લીધો. તેઓ તેને સભાગૃહમાંથી સહિસચ્ચમન મહાર લઇ ગયા પણ સભા શાંત થઈ નહિ. નેપોલિયન દાંડવા પગથીવા ઉતરેલો હતો એટલામાં એક જણ ખંજર આપી કે બધા સભાસદો પાંચે પાંચે પડી પડી ઉપર તૂટી પડ્યા છે; અને તેને મારી નાખ્યા વગર નહિ રહે. જો વધીએ નેપોલિયનની આગાથી સિપાઇઓની એક ટુકડી લીજાઈને તેને સભાગૃહમાં લઈ મર્યા અને “ તમારા માફની આગાથી ” એવું કહીને તેને તેણે પણ સહિસચ્ચમન મહાર લઇ આવ્યા એકે જાણ થીકે બેઠા અને જ્યાં સરકર કેળ હાથે પદ અવગળ થવા લાગ્યા રસ્તામાં દુર્ગમને કહ્યું, “ આજે

પ્રતિનિધિઓની સલાહો બગ થયો છે એમ ૫ તમો મારા હોદ્દાની રૂએ જણાવુ છું સલાહક બૂનીઓથી ભગ્ન થઈ ગયું છે હું તમને આવાહન કરું છું કે તમે ત્યાં જઇને તેમને ત્યાંથી હાકો કહાડો "

નેપોલિયને સૈન્યને સંબોધીને કહ્યું, " ચોદાઓ ! કેમ ? હું તમારા ઉપર સપૂણુ આપ્યાં રાખું કે ? " તેમણે એકે એવાને ગર્જના કરીને જવાબ આપ્યો કે " બોનાપાર્ટે ધણુ જીવે "

સેનાપતિ મુરા લશ્કરની એક ટુકડી લઈને સલાહક તરફ ચાલતો થયો. મુરા નેપોલિયનના એક વજ્ર સમાન હતો અને જેના તરફ એ વળતો પ્રહાર થયો તેની પાપમાલી-જ થઈ જાયવી મુરાનો ધસારો જેવો તેવો નથી-જ એનો સર્વને અનુભવ હતો તેની પડખમ વાગી ઝળઝલી તીક્ષ્ણ સગીતોવાળા તીલમમાળ સિપાઇઓ દારમધ આગળ ધસ્યા. સલાહકમાં નામભાગ થઈ ગઈ સલાસદો બારીએથી પહોંચીને જીવ લઈને નામ એક પગવારમાળ મનુષ્યોના ઠેવાઈવથી ગાજી રહેતું સલાહક રાંત વમલમાકાર બની ગયું નાસતાં સલાસદો ત દ ગોળીમાર વરવાની આઠા આપવા એક જણે નેપોલિયનને હસના કરી, પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે ' નહિ, મારી ઇચ્છા એવી છે કે મનુષ્યરક્તનું એક ટીપુ પણ બાળે પડવું ન જોઈએ જોએ તેને અને તેના ભાઈને મારી નાખવા તત્પર થયા હતા તેઓ સહિમતામત નાની જવા પામ્યા !

સાંજે નેપોલિયને ઉપર કહેલી બેઠ સલાસદોની ફરીથી અધિવેશન કરાવ્યું આ વખતે જોએ તેના પસુના હતા તેઓજ માત્ર હાજર થયા હતા તેમણે સર્વાનુમતે દરાર પસાર કર્યો કે નેપોલિયને બળવેની સ્વદેશસેવામાટે લેો ધન્યવાદ આપવો ત્યાર પછી એજ મહાએ પાંચ રિંગોની સત્તાથી ચાલતી સામનપદ્ધતિ રદ કરી તેમની જગ્યાએ નેપોલિયન સિયાઇ અને ફોને કોન્સલની પદવી આપીને તેમની નિમણૂક કરી નાસની રાજ્ય-વ્યવસ્થામાટે નવી સાસન પદ્ધતિ નક્કી કરવા બેઠ સલાસદોએ ચૂંટી કહાડી પચીસ પચીસ મહાસદોની એ કમિટિઓ નિમવામાં આવી

સાંજે પારિસમાં એવી અકાશ ફાટાઈ કે નેપોલિયનને નિષ્પ્રજતા મળી છે આ સમાચારથી લટેરની પ્રજામાં બારે મહાચંદ ફેનાઈ ગયો તમામ વર્ગના લોકો રાખ રિપ્તરથી ઉત્પન્ન થએલી અરાજ કતા અને પૈતાચિક દત્તાકાઇથી નાસી ગયા હતા અને નેએ પોતાની આવા બો ભરેલો માત્ર નેપોલિયન ઉપરજી ડખી બેઠ હત જુનું રાજ્યતત્ર બદલાઈ ગયું છે તે સમાચાર તથા નેપોલિયને પોતાની હમેશની દન નમાણે કપથી લખાવેતું જીવનત જાહેરનામું વાંચ નજ વારે પ્રજાની જાજી માટે વાંચી સત્તજાવવામાં આ પાં. લેક્ષીએ આ સમાચાર સામગ્રી એકમથાળે પોતાનો મનોવ પ્રાર્થન કર્યો. તમામ ધર્મની સપૂણુ વ્યવસ્થા કરીને રાજ્ય નજી

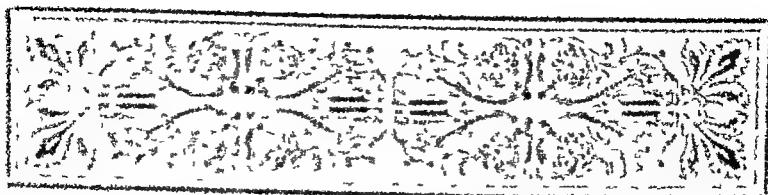
પૂર્ણ સમિતિ હતી

આ કાર્યને માટે ધણા માણસો તેની નિંદા કરે છે પણ જો તેણે પોતાના હાથમાં રાજ્યની સમાપ્તિ લીધી ન હોત તો જે રક્તપ્રવાહથી આખો ક્રાન્સ દશ વર્ષોક મમયથી ક્ષયિત થતો આવ્યો હતો તે પ્રવાહ કદિ બંધ પડત ખરો કે ? પ્રજાના જનમાનની મહામતી મયવાત ખરી કે ? અને એ દેવનું સ્વામ્ય પણ સાચો વખત ટકી રહેત ખરું ?

મત 'પરિશ્વરકારી નેકાપિન વર્ગ' સિવાયના તમામ લોકો આ દેશકાગની વરેણ્યમાં ક્રતા છે. આ દશ વર્ષથી લોકોએ એવા એવા કાયદાનિરૂદ્ધ કાર્ય અનુભવ્યા હતા કે તેથી કરીને નેપોલિયનનું 'આ કાર્ય' ગમ્યના કાયદાનિરૂદ્ધ છે કે નહિ તે તરફ નહિ જોતા તેનું પરિણામ સાફ આવશે એવી તેમની ખાત્રી હોવાથી તેમણે તેમાં પોતાની સમિતિ આપી આખા ક્રાન્સમાં બધે ઠેકાણે નવા રાજ્યતનને લોકોએ વધારી લીધું અગ્રજ ઇતિહાસગર એલિમન જે અનેકવાર નેપોલિયન ઉપર આક્ષેપ મૂકવા ચૂકતો નથી તે પણ આ પ્રસંગની નોંધ લેતા કહે છે કે —

" નેપોલિયને પોતાના વિજય પછી યુનુપક્ષ તરફ જે રહેમ ભરવા રાખી હતી તે જોતા તેને ઠીકરની કાટિમાં નુકો નેષ્ટએ તેનો અમય વિતીધીઓની જાતનથી કલકિત થયો નથી થોડાજ માણસો ના છૂટકે કે કયાં હતા ક્રાન્સના ક્રાન્સન તરીકેની તેની કારગીરી દયા અને ઉદારતાના અનેક કાર્યોથી ગળી રહી છે તેણે આ નતા પ્રાપ્ત કરવા માટે અનુપરકતનું એક દીપ્ત પણ પન્વા દીધું નથી, એટલું જ નહિ પણ એક પણ માણસને જો વખત દેદમાં રાખ્યો નથી તેનો વિજય એ વાસ્તવિકરીતે નિષ્ફુરતા ઉપર વ્યા અને અનુપ્યભાવે મેળવેલો વિજય છે અને દૂરતા નાપરીને મેળવેલા વિજય કરતાં વાચપણ અને ગુણિતથી મેળવેલો વિજય વધારે સ્થાયી છે એનું ચિરમસ્મૃતિય દશાત તે મૂકી ગયો છે "

प्रकरण १७ मुं-कान्तामां नवयुग

मोक्षाय नमः

વખતે કાલેદર મળે ત્યાંથી દરવાજા કાઢી જઈ પ્રતિનિધિજાન્ય કારની મમ્મ
લોચના દરવાજા કાઢી પશુ નાહિમ મળે ન હતી. જે હોત મન આપવાનો અધિ
કાર પ્રાપ્ત થયો દત્તો તેઓ કાલે પશુ સનાના પ્રતિનિધિની પેા વળતો વિચાર કરી
મત આપતા નહિ. પછીવાર તો કુલિદિન લોચા પશુ આપવાના આગત। હીને
અથવા મન આપવાની જગત્તે મળતે કોઈ પ્રાપ્ત દરો દિમાદ થા। તે હી જીકો
હીધે મન આપવા જતા ન દત્તો અધી કરીને દત્ત મનની મળતા થતી હતી ત્યા
આગળ મળ્યા। અમણ મળ્યોજ જતા, અને તેતની મનુષ્યમા આવે તેો પ્રતિ-
નિધિ નુટી કહાડતા પછીથી વાર પો ન માખસની ચૂટણી થતી ન હતી નાપા-
રણ દપ્ત લોચા એકલા વાહ્યાનુર્વવડે અમણ વર્તેને દેવા ચાચાન માખમો પે ન
ધારીને તેજ પોતાના મત આપી દેતા. પછીવાર તો જેનાવડે પોનાતો અમન
સ્વાર્થ સમાવાની વળી દોષ તેવાનેજ ચૂટણી આવતા આવી રીતે મન આપવાથી
સ્વાધીન રાજ્યત ન કમ્યાણુ નહિ પણ આત્મવિનાશનુ સાધન થઈ પડે છે. વળી
મન આપવી વખતે માનચારી પણ થતા એક માખસે નમુક ઉમેવાતો મન આપ્યો
તે જો બીજાને નાપસદ દોષ તો એક જણ હી પડતા અમેરિમમાં પ્રમુખ આ
સમાસદોની ચૂટણી વખતે ઉમેદવારો તથા તેમના પચકાના વચ્ચે બારે રમાકસી ચાપ
છે આ પછીવાર દળરો મત આપનારાઓ દોવા છતા વિજયી ઉમેદવાર બહુજ થોડા
મતે હતી જાય છે તે છતાં પણ સામા પચના લોચા ખુલાથી ચૂટાયલા ઉમેદવારને
કમુત રાખે છે અને લેકમાત્ર પણ દવાતની લામણી તેના ત હ જનાવતા નથી
ચૂટણીનુ પરિણામ બહાર પડે કે તરતજ વિજયી ઉમેદવારો તેો પરાજિત થયોનો
પ્રતિરપર્ધા પોને / અભિનન આપે છે તેઓ જાણે છે કે મત આપવાની પ્રયાતો
ઓરો નિષમજ છે કે એક પદ જીતવેજ નેહએ અને સ્વાભાવિકરીને બીજા પચની
હા થવીજ જોઈએ પણ મત મળતા પૂરી થયા પડી વિજયી અને પરાજિત પદ
રચે એ પગવાગ પણ રપર્ધાના બાવ રાખવો એ અપોગ છે તે વખતે તો બધાએ
એમજ જાણુ જોઈએ કે અમુક બક્તિએ અથવા અમુક પચે આ ઉમેદવારને ચૂટ્યો
નથી પણ આપણે બધાએ મગીને તેો ચૂટી કહાડ્યો છે ચૂટાયલા ઉમેદવારે પણ
કાલ રાખુ જોઈએ કે જે અધિાર તેના હાથમાં મુકવામાં આવ્યો છે તે સ્વાર્થ
સાધવા માટે નહિ પણ સ્વદેશની સેવા કરવા માટે લોકવર્મના કત્યાણને માટે મુક
વામાં આવ્યો છે કા-સના લોકોમાં આવી ભાવના કેળાપલી નહિ હોવાથી તેમના
કોઈ એ વર્ષના રાજનૈતિક ઇતિહાસમાં ઉપરાઉપરિ રાજવિશ્વવ સિવાય બીજુ કાષ્ઠ
થયુ ન હતુ કાપદાના બળનું નહિ પણ શાગરિક બળનુજ આધિપત્ય ચાતુ હતુ
રાજ્યમા જોઓ બીજા કરતા વિશેષ યક્તિવાન હતા તેઓજ રાજ્યનાં સત પોતાના
હાથમા ચૂટવી દેતા આ વધરતબ દેવનિમવ અથવા કેની સિદ્ધા મિત્કતને જમ

હવે એકલાજ છે અને આપણા સર્વનું રક્ષણ કરવાને તે એકલાજ સમર્થ છે”

નેપોલિયને કહ્યું, “જો ત્યારે તેમ કરો હવે ચાલો, આપણે આપણા કાર્યની ચરખાત કરીએ.”

સિયાઈને દ્રવ્યનો ઘસોલો તોજ હતો. તે ઓરડામાં પડેલા એક પેગી જેના પત્થર તરફ નેપોલિયનનું ધક્કા ખેંચીને તેણે કહ્યું “તમે આ સુદૃઢ પદાર્થ જોયો ?” નેપોલિયનનું હૃદય કવિત્વપ્રિય હોવાથી તે એમ સમજ્યો કે જે પદાર્થ સિયાઈ ખતાવે છે તે પ્રાચીન રાજાઓની મિલકતનો અરોગ દરો પણ મિયાઈએ ખુલાસો કરતા કહ્યું કે “હું તમને જાણે એક છો ભોં કહી હઉં છું અમને ડિરેક્ટરોને એવી હેતુતા રહેતી કે રાજ્યની ઉપન્યાયનને બીજે વખતે અમે પંચત ધક્કા જઈએ અને નિર્ધન હાલતમાં અમારે ઘેર એમવાનો વખત આવે તેથી કરીને અમારી આખર નાશવરા માટે મરકારી નિર્જેરીમાંથી દસ લાખ ફ્રેન્ક અમારે માટે અમે છાનામાના અનામન રાખી મૂક્યા હતા હવે ડિરેક્ટરો તો છેજ નહિ માટે એ દ્રવ્ય ઉપર અપણા તજનો હક્ક છે” હવે નેપોલિયનને સમજ પડી જેણે કરોડો ફ્રેન્કની ગંભીરો એક વાર ઠોંસ મારી હતી તેને મન તેમીય દગ્ગર ફ્રેન્ક કદા હિમાનમાં ન હતા તેને ડિરેક્ટરો ઉપર તિરમ્મર ઉત્પત્ત થયો. જેના કાચમાં પ્રગળે ગળ્ય તત્ત્વ લોપ્પુ હતું તેઓજ ચેર ! એવા દેશનો બધ પાત કેમ ન થાય ? તોપણ તેણે પોતાના મનનો બાવ ઝામ રાખીને કહ્યું કે “ચૂકરવો, જો આ વાત મને માત્ર હોવાની રહે જાણવશો તો હું તો એમજ કહીશ કે એ રકમ સરકારી નિર્જેરીમાં મોકલી દો. પણ અત્યાચારી હું એમાંનું કંઈ જાણતોજ ન હોઉં એમ સમજી તમે એક જૂના ડિરેક્ટરો હોવાથી એક જણ એ રકમ વહેચી લો તો તેમાં હું ખત નહિ કરું પણ આજે ને આજે વહેચી લેજો આનતી કાને નહિ લેના હઉં” એક જણ એની યા અને તેમણે તે દ્રવ્ય વહની લીધું પણ સિયાઈએ મોટા ભાગ પાંચવી લીધો તે વિશે દુઃખ નેપોલિયન પાસે આવીને બનકવા લાગ્યો.

પછી તે વિમના કાર્યનો આરંભ થયો પણ ઉપર જણાવેલા બનાવને લીધે નેપોલિયન તેના સહતા પીઓ ઉપર નિ ચક્રપલે અધિકાર ચલાવવા જેવી રિયતિમાં આવી ગયો હતો તેના અગ્ર પ્રમાણિત્વપણા આગળ અને નૈતિકમળના તેજ આગળ તેઓ કારક નવા હતા કાયદા પ્રમાણે તેમને પચીસ પચીસ મહાસરોની કમિશની મળે મળીને લોકોની આગળ રજૂ કરવા માટે નવી યામનપદ્ધતિનું સ્વરૂપ ધરાવતી સલા આપી હતી પરંતુ નેપોલિયનનું શુદ્ધિત્વ તેનું અગ્રાધ યાન તમામ દુષ્ટવજીરુસા વિવશમાં ઉત્તરીને તેનો તાત્કાલિક નિમલ લાવવાનું સ્વાભાવિક નવ પ્રેરણાનું બળ-એ તમામ પ્રકારની સક્તિઓ અગ્નની સનામાં ધમેલી ચમોને પ્રસન્ને એવી તો ઝગડા નીકળી કે તેના સદભાગીઓ ચકિત થઈ ગયા.

નીતિન પુરુષો, પંડિતો અને દાર્શનિકો ધર્મનો તિરસ્કાર કરતા હતા. તેમણે વધી ઉઠાવ્યો; પણ નેપોલિયન દબ રહ્યો. પ્રજાનો સામાન્ય વર્ગ તેની તરફેણમાં હતો અને તેથી ઉચ્ચ પદની ભોગવતા નારિતક વર્ગનું કથું ચાલ્યું નહિ.

અસામાન્ય અતુરાઈથી તેણે બાહોશમાં બાહોશ માણસોને રાજ્યની નાની મોટી અનેક જગ્યાએ રોકી દીધાં. દરેકને પુષ્કળ કામ સોંપવામાં આવ્યું અને દરેક ઉપર તે પોતાની તીક્ષ્ણ આંખે દેખરેખ રાખવા લાગ્યો. કાયદા ઘડવાના પ્રત્યેક અંગ વિશે તથા આખા રાજ્યવહીવટના યંત્રના દરેક પેટા ભાગવિષે તે પોતાની અંતઃપ્રેરણાના બળથી તરતજ માહિતગાર થઈ જતો. અર્થ (નાણું) વિભાગના મંત્રીને અંધારી-આમાં ત્રણ વખત પોતાની પાસે બોલાવતો અને તેમ કરીને તેણે પહેલાંના અધિકારીઓએ આવકબચતના હિસાબમાં કરેલા ગોટાળા શોધી કઢાડ્યા અને ફરીથી ચતા અટકાવ્યા.

રાજ્યની ત્રિજેરી ખાલી થઈ ગઈ હતી. નેપોલિયને તરતજ તેને પાછી તર કરવા માંડી. લશ્કરના સિપાઈઓને ધણી વખતથી પગાર મળ્યો ન હતો. તેઓ ભૂખ-મરો વેઠતા હતા અને બળવો કરવાનો વિચાર કરતા હતા. નેપોલિયને તેમને એકઠા કરીને ઉત્તેજન અને સહાનુભૂતિથી ભરપૂર શબ્દોમાં એવું નવલંત બાપણુ આપ્યું કે સ્વીથરેલાલ વસ્ત્રવાળા, અને પૂરતા ખોરાક વગર દુર્બળ થએલા સિપાઈઓ ઉત્સાહથી પોતપોતાના લશ્કરી વાવટા નીચે જઈને ઉભા, અને થોડાજ દિવસમાં અનાજ અને કપડાંથી ભરાયલાં ગાડાંઓ ચારે દિશાએથી પારિસમાં આવવા લાગ્યાં. ક્રાન્સનું નૌકાસૈન્ય કંગાલ હાલતમાં હતું અને શત્રુના કાફલાની ખીંકે તેને બંદરમાં ભરાઈ રહેવું પડ્યું હતું. નેપોલિયનની આગાંવી ક્રાન્સના એકેએક બંદરમાં હથોડાના ધા સંજળાવા લાગ્યા. થોડાજ વખતમાં બળવાન કાફલો તૈયાર થયો અને તે દ્વારમિત્ર-રમાં રહેલા સૈન્યને મદદ મોકલવામાં આવી. આવો ઉગ્ર પરિશ્રમ અગાઉ ડાઈમનુએ કયો ન હતો. આખા ક્રાન્સમાં કાંઈક અદ્ભુતજ એવું હતું હતું. જે વખતે નેપોલિયન આવાં વિવિધ કાર્યો કરવા લાગ્યો હતો, જેમાંનું પ્રત્યેક કાર્ય એવું મહત્ત્વનું હતું કે સામાન્ય શક્તિવાળા માણસને પોતાનું તમામ લક્ષ્ય તેમાં એકમાંજ રોકવું પડે, તેજ વખતે તે દરરોજ પોતાના સહનગી ઝોનમેનો અને કમિટીઓની નામે નવું રાજ્યનું ધંધાના કામમાં પણ મેસતો હતો.

તેણે અંધારીઓની અંદર નવું રાજ્યબંધારણ પ્રજા મમત્ત્વ રજૂ કર્યું. જેવાં રમાં નવાર ધર્મ મનું. ક્રિસ્તીય જે કલેા ખરેખર તૈયાર કયો હતો તેમાં મુન્ય તકિ હલેરેકર નામના સ્વેપેરિ અવિચારીને આપવામાં આવી હતી. તે પોતાનો ફા ઇવનપર્વેત મોનરે, તેને પચાસ લાખ ફ્રેન્ચ ચાર્જિંગ લેવન મળે અને તે નાજ હોય એવું તમામ બાક કાન્ટોની ગ્રી લોકે એવી અવસ્થા કરવામાં આવી હતી.

પણ તેમે ખરખરી રાજસત્તા આપવામાં આવી ન હતી સિવાય એન પાતો હતો કે નેપોલિયન આદલાથી રાજ રાજ થઈ જશે પણ તેણે તો એ ખ્યાલને તોપને ધડાકે ઉડાવી દીધો. તેણે કહ્યું કે "શું તમે એમ માનો છો કે માંધ પણ શુદ્ધિમાન અને સ્વાભિમાની પૂરૂષ આવી પદવી કે જેમાં શૂંડી માકક પડ્યા પડ્યા આવતોજ અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે તેનો સ્વીકાર કર ?" પછી તેણે એક નવો ખરડો તૈયાર કર્યો તેમાં માંધ હસેહટની પદવીને દેશણે નેપોલિયન મુખ્ય ક્રાન્સવની પદવી દલ વરસ હાથી ભોગવે એવી સરત હતી અને તેનું વાર્ષિક વેતન પાંચ લાખ ફ્રેન્ચ રૂપવામાં આવ્યું હતું તો, હાથ નીચે બે ઉપ ક્રાન્સ નીચા અને તે પછી ક્રામેલેરાઈ અને લેફ્ટનન્ટ નામના બે સખમોને આપવામાં આવી નેપોલિયન જે જે કાવલ રજૂ કરે તેમની કાવલ તરીકે ગણના થાય તે પહેલાં ટ્રિબ્યુનેટ, રોજિસ્ટ્રેચર અને સેનેટ એ ત્રણ સભાઓનો સમતિ મળવી જોઈએ એવું પણ ધોરણ રાખવામાં આવ્યું.

નેપોલિયન નવા રાજ્યનધારણ પ્રમાણે ક્રાન્સનો વડો ક્રાન્સ નીમાયો તે બધારણ એવી દુનૈદથી ધડવામાં આવ્યું કે સાધારણ હકિતવાળો માણસ જે નેપોલિયનની જગ્યાએ હોત તો ક્રાન્સમાં પ્રગળે સ્વાધીન રાજસત્તા આનત પણ તેના હાથમાં તો તે અનિયંત્રિત રાજસત્તાના સ્વરૂપમાં ફેરવાઈ ગયું તેની માનસિક શક્તિનો પ્રભાવ એવો પ્રચંડ હતો કે દૂક મુદતમાં તમામ સભાઓ તેના હાથમાં એક ગમ-કન જેવી બની ગઈ, કેમકે જે જે યોજનાઓ મજૂરીમાં આ ત્રણે સભાઓ સંમત થઈ તે રજૂ કે તો તે કાં તો દેખીતી રીતેજ પ્રગળે દિલકાગ હતી, વળી સામા પહોંને મમળવવાની તેની હકિત પણ એવી અશુભ હતી કે ટ્રિબ્યુનો, લેજિસ્લેટરો, અને સેનેટરો, ત્રણે સભાઓ આગળ જ્યારે જ્યારે તે નવી દરખાસ્ત રજૂ કરતો ત્યારે તે મજૂર થયા વગર રહેતી નહિ.

જે તેમ કરીને ક્રાન્સનું ગીરવ વધારણ એજ નેપોલિયનનું લક્ષ્ય હતું એમાં કોઈ શક નથી. એ હેતુની સફળતામાંટે તે દરેક પ્રકારના અગત સુખનો કે સ્વાર્થનો ભોગ આપવાને તૈયાર રહેતા એ હેતુની સિદ્ધિ થાય તોજ પોતાને ખરે પશ મળ્યો એમ તે માનતો હતો. ભારેમાં ભારે રકમની લાયથી તે લવચાતો નહિ. વિવયભોગની મોહિનીથી તે અવિત થતો નહિ અને પોતાના એક માત્ર લક્ષ્યમાંથી કદિ પણ મન ખસેડતો નહિ. જે જે બાગતો ક્રાન્સને કલ્યાણકારક નીવડે એવી હતી તે તમામ બાગતો તેણે પોતાની વિચ્છાળ અને સર્વગ્રાહી શુદ્ધિવડે મદણ કરી લીધી અને આખા યુરોપમાંથી બાહ્યદ માણસોને વીણી વીણીને ગોધી લાવીને તેમને પોતાના કાર્યમાં માગેલ કરી દીધા જ્યાં પણ તે બધા તેની આગળ બાળક જેવા દલા મોટા મોટા રાજનાતિથ પુરૂષો તેની પાસે એક દારકુન જેવા થઈ જતા જેને કદિ

પણુ થ્રમ લાગતોજ નથી એવી શારીરિક શક્તિ અને અગાધ સામર્થ્યવાળી માનસિક શક્તિઓવડે તે આ ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે રાતદિવસ કામ કરવા લાગ્યો. તેની કાર્યકારિણી શક્તિ જોઇને તેના સમકાલીન પુરુષો આશ્ચર્યચકિત થઇ જતા અને હજી પણ આખું જગત વિસ્મય પામ્યા વગર રહેતું નથી. તેના તાપાના માણસો તેના યત્ર જેવા હતા. ગમે તેટલી કુનેહથી રાજ્યખંધારણુ રચાયું હોય તોપણુ તેની સાહસિકતાના સ્વતંત્ર વ્યાપારને કશી દખલ થતી નહિ. તેની સાથે કામ કરનારા માણસો કહે છે કે અમે તેની શુદ્ધિની ભવ્યતા જોઇને અંબઘડજ નમ્રએ છીએ.

ધણા એમ કહે છે કે નેપોલિયને પોતાના લશ્કરીખળવડે ફ્રાન્સના “ પ્રથમ કોન્સલ ” ની પદવી પ્રાપ્ત કરી. પણ ખરું જોતાં તેમ નથી. તેને દશ વર્ષની મુદતને માટે “ પ્રથમ કોન્સલ ” નો અધિકાર આપવો વાજબી છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવાને માટે સમસ્ત પ્રજના મતાધિકારીઓના મત લેવાયા હતા. તેમાં તેના તરફ ૩૦૧૧૭૦૦ મત હતા અને વિરુદ્ધમાં માત્ર ૧૫૬૨ મત અપાયા હતા. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે કે તેને આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાએ પોતાના રાજ્યકર્તા તરીકે પસંદ કર્યો હતો. નેપોલિયનને આ રીતે જે સત્તા પ્રાપ્ત થઈ તે તેણે પચાવી લીધી એમ તો નજ દહી શકાય. આખી પ્રજના સંયુક્ત અવાજે તેને એ પદવી આપી હતી. આ મિત્થા આદેશનો નેપોલિયન અદંકારભરેલો પણ વાજબી જવાબ આપે છે. તે કહે છે કે “ મે રાજ્યમુકુટ ઝંટવી લીધો નથી. તે રસ્તામાં પડેલો હતો. મે તેને મારા હાથમાં લીધો અને પ્રજાએ તે મારા માથા ઉપર મૂક્યો છે. ” ફ્રેન્ચ પ્રજાએ કરેલી તેની પસંદગી પણ નવાઇ ઉપજાવે એવી નથી. ફ્રેન્ચોએ નેપોલિયનને આ સ્થાન ન આપ્યું હોત તો જે પ્રકારનું રાજ્યતંત્ર ત્યાં તે વખતે પ્રવર્ત્યું હોત તેમાં રહેવા કરતા નેપોલિયનના રાજમાં વસવાનું કાણુ પસંદ ન કરે ? તેણે પોતાની કાન્કીદિં દરમ્યાન જે અગરય લોકોપયોગી કાર્યો કર્યા છે તે જેમ જેમ આપણે જોતા જવડ્યું તેમ તેમ ફ્રેન્ચ પ્રજાએ કરેલી પસંદગીમાં સમાવડું હદાપણુ આપણા પ્વાનમઃ આવડું જશે.

હવે નેપોલિયન અને જેનેશાઇન સધારણુ મહાન છોડીને દૈલીયર્મના ગાદચાકી રાજમહેલમાં રહેવા જવાનાં હતાં. એ મહેલને એકવાર પારિસના ઉત્કેરાવના લોકોને તોડીફોડીને પાવમાઝ કરી નાખ્યો હતો. તેને હવે ખાદ્યાહી કાદમાકી ફરીથી રાત્રી-ગરતમાં આવેલો, અને પૂરેં હશે તે જગત પસુ તે વિગેષ જન્મ નહીં ગયો.

ફ્રાન્સનો માઠ રાજા જુઝ કેમગ્યેનો રાજા હતો. તે કેવળ પોતાના અને કેમ-કેનોના દેશમાં તરફજ દિટિ રાખેો હો. જાવ તેમને એકવાનેજ માટે માન અને સ્ત્ર પ્રાપ્ત કરવાના કાર્યે તે કુશલ રાજા હો. જાનન્ય અને નીચા દરજ્જાના નેકેલના આરંભમાં પ્રેરિતનું કાલ-ક કરવડુંજ વાગતું હતું. ફ્રાન્સના રાજાએ સતતન્ય

જે દિવસે તે ટુલીયર્સના રાજમહેલમાં રહેવા જવાનો હતો તે દિવસે તે હમેશ કરતાં વધારે વખત સુધી સર્થ રહ્યો હતો. તેના ખાનગી સેક્રેટરી જુરિયેન તેના સવાના ઓરડામાં ગયો ત્યારે તે ઘસઘસાટ ઉઘતો હતો. જગ્યા પછી તેણે જુરિયેનને કહ્યું, “ તમે મારા કરતાં વધારે લાગ્યશાળી છો. આપણે આજે ટુલીયર્સ જવાનું છે. તમે તો તમારી હમેશની દબ પ્રમાણે જઈ શકશો. પણ મારે તો સ્વારી કહાડીને દબ દબાવી જવું જોઈશે. મને એ નાપસંદ તો છે, પણ લોકોને રાજ કરવાને બાહ દાડમાડની જરૂર છે. ડિરેક્ટરો ધણાજ સાદા હતા. એથી તેમનો પ્રભાવ લોકો ઉપર પડતો નહિ. લશ્કરી જાવણીમાં હું સાદાઈ રાખતો તે ચાલતું, પણ શહેરમાં, અને રાજમહેલમાં બાહ દમામથી લોકોનું ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર છે. ”

પછી નેપોલિયન લલકાદાર ગાડીમાં બેઠો. તેની આસપાસ બીજા બે કોન્સેલો બેઠા હતા પણ તેઓ તેના નોકર જેવા દેખાતા હતા. આસ્ટ્રિયાના બાદશાહે કેમ્પો-ફોર્નિયોની સધિ પછી ધણાજ કિંમતી અને દૂધ જેવા ધોળા છ ધોડા નેપોલિયનને બેઠે આપ્યા હતા, તેમને આજે જોડવામાં આવ્યા હતા. તેની ગાડીની પાછળ મુખ્ય મુખ્ય લશ્કરી અમલદારો તેમજ પોદાકમાં ઝળકતાં આયુધ ધારણ કરીને ઘોડેસ્વાર થઈને ચાલતા હતા. તેમની પાછળ સમસ્ત ફ્રેન્ચસૈન્યમાંથી વીણી કહાડેલા છ હજાર ઘોડાઓ પૂરે લશ્કરી દમામમાં ચાલતા હતા. તેના રસ્તાની બેઠે બાબુએ હારખંધ વીણે હજાર ઘોડાઓ ઉભા હતા. બગીચા, રસ્તા, ઝરખા, બારીઓ અગાસીઓ અને ધરનાં છાપરાં ઉપર તેને જોવા ઉભેલા માણસોની કંઈ ગંભી હતી. તેઓ આજે વીર શિરોમણિ, સૈન્યનો પ્રાણાવિક ગ્રિય અને પ્રગળા પસંદ કરેલા રાગને રાજમહેલમાં જતો જોવાને ઉભા હતા, કે જે મહેલમાંથી તેમણે પોતાને હાથેજ પ્રાચીન રાગઓને હાંકી કહાડ્યા હતા. તેની ગાડી નજરે પડતી કે તરતજ “ પ્રથમ કોન્સલ ધણું જીવો ” એવી ગગનજેદી ગર્જના સંજળાતી. લોકોની કલ્પનાને ઉત્તરવાને, તેમનો સ્વદેશ પ્રેમ ગમૃત કરવાને અને પોતે મેળવેલા વિજયની વાદગિરી તાજ કરાવવાને નેપોલિયને આ પ્રસંગે પૂરતી મામત્રી તૈયાર રાખી હતી. મહેલની સીડીનાં પગથીયાં આગળ આવતાં તે ગાડીમાંથી નીચે ઉતર્યો અને પોતાના મહાબાગીઓને પડતા મૂકીને ઘોડેસ્વાર થયો. અને તેની સાથે પૂરે મહત્ત્વમાં ઉભા કરેલા લશ્કરની મદામતી લેવા ગયો. વાર કેસરી મુરા તેની જમણી બાજુએ હતો અને જાની ડાબી બાજુએ હતો. તેની સાથે બીજા પસંદ અને મદામતીની સેનાપતિઓ હતા. તેમના મહેલ ઉપર દેખાતી જામતની નિશાનઓ અને તડકાથી ચળેલો તેમનો સ્વામવસ્ત્ર એ તેમનાં પૂરનાર પુદો અને કેટલાક પરિવ્રમની સાથે પૂરતા હતા. બેલ્ડિ, આર્કેબ અને રિવોલ્વર સંસ્કરેલા વપરનવા વસ્ત્રો, જેઓ તેમના દાસી કામા પરી વેષ હતા અને તેમણે રાજવી જેમના સચરે સચર નીચી નવા હતા તેમને

ઉપર કહેલાં પુકોમાં દાખલ રહેલી નવ દુકાનો પકડીને ઉભી હતી નેરોલિયને ટોપી ઉતારી અને સાંસની વિચ્છેદની આ ચિન્હોને બહિષ્કારવાથી રમત કપૂ આ મમલાયુક્ત અને સાંસન્યયુક્ત કાર્ય જોનાર લોકોએ દર્શન કર્યો અને પછી નેરોલિયને રાજમહેલમાં દાખલ થઈને નસાગદમાં તેને મટે મુકરર વરી રાખેલુ આસન મદ્ય કપૂ

તેણે પોતાના અલૌકિક પ્રતિભાના જમથી માણેલમાં જાહેર કરી મવવી એ જુલિયન પુરોને પીપ્પી વીન્નીને તેમને કામે લાગ્યા તેવું અને પરગળ્ય રિવાજ મનીતું કોઈને પુલ્લિયાગના મનીતું રાંધેને પોલિસવિભાગના મનીતું, અને એલિયનને ન્યાયવિભાગના મનીતું પદ આપ્યું કેટલાક લોકોએ આ નિમણૂક સખધી વાધી ઉઘાળી. એક જણે કહ્યું કે “ તેલિયને અરિષ્ટ મનને છે તે જોની ચલ્લી કળા જુએ છે, તેની આંધા ઉઘાળે છે ” નેરોલિયને કહ્યું અને તેમ હોય પણ પરરા ન્યાય વિભાગના મનીતું કામ કરવાને તેના કરતાં વધારે જાહેર માણ્ય મળી ચલ એમ કેવ નહિ ” બીજાએ કહ્યું કે “ ફાલ તો જુલો અને બેધારી તનવાર વાપરે એવો છે ” નેરોલિયને જવાબ આપ્યો કે “ પોલિસવિભાગના મનીતું કામ કરવાને એકને તેમ જો પ છે આપણે નના માળમે પેલા જગી ગણતા નથી મારે તો દેરામાં જે માણસો છે તેમાંથી પસંદગી કરવાની છે એ- જાહેરા માનસની મનોવૃત્તિઓને અને તેના પરિણામે યુક્તિની પદ્ધતિની નાખીને તેના દ્વારા લોકોનું કાર્ય નિયંત્રિત મને આપડે છે ”

જ્યારે જ્યારે માથા ડીરકેટરને નાણાની તગી પડતી ત્યારે દેસના ધનવાન લોકો પાસે જોરજુલમથી સરકારી લોનો લેવાડીને તેઓ ત્રિજેરી ભરપૂર કરતા તે પેલિયને આ દિવાળ રક ક્યો તેણે પારિમના શ્રીમન્તમાં રીમત એવા સીતેર રોડીઆઓને પોતાની પાને મોલા આ નવા રાજ્યપ્રધારણુ વોરણુ તેમજો ખુદ વિલ્લી મમળાનુ અને સરકારને નાણા ધીરવા વિનિત કરી રચારી અને વાજળી કામદારો ઉપર ધન્યતા ગત્યપ્રધારણુ ઉપર તેમને નિશ્ચય મેકા અને તેમણે ધણીજ ખુદીથી ૨૦ લાખ રોલર ધીર્યા આ રકમ વો માત્ર રોડાજ દિવસ આવે એટલી અને તાત્કાલિક ખર્ચને માટેજ લીધી હતી રાજ્યના ખર્ચના નિશાવમાટે જેવ ઉપર તેમની મિલ્કતના પ્રમાણમાં વાજની કર નકસામાં આવે અને લોકો ધણી ખુદીથી તે ક આપવા લાગ્યા

નેરોલિયનને કુલીનતાનુ અભિમાન પસંદ ન હતુ પાતાના ઉચા દરજ્જાના ન ન હતો સામાન્ય સામાન્ય સિપાઈ સાદા પામ જોઈને તેની માથ પ્રેમપૂર્વક ન રાતમીત કરતો હતો નનુપ્રમાન નમાન છે અને અનક વગના લેવાને નાકમ નિષેધ હોવા જાહેર એવી સ્વાથ પગથણ આ થતાઓને ન ચિકાગતો હતો તેની

ખહેન ફરોલાઇન સેનાપતિ મૂરાનાં પરાક્રમ જોઇને તેના ઉપર મોહિત થઇ હતી. મૂરા ખાનદાન કુળનો હતો નહિ તોપણ નેપોલિયને એ લગ્નમાટે પોતાની સંમતિ આપી. લગ્ન વખતે તેણે પોતાના દરજ્જા પ્રમાણે પોતાની ખહેનને સારી લગ્નબેઠ આપવી જોઇ. તે શું આપવું તે વિષે તેને ઘણી ચિંતા ઉભી થઈ. પોતે દિગ્વિજયી થયો હતો અને લાખો ફરોડો સોનામહોર તેના પગ આગળ અથડાતી હતી તોપણ તેની ખાનગી તિજોરી તો ખાલીજ હતી. જોસેફાઇનના આગલા ઘણીએ તેને લગ્ન વખતે એક ઘણીજ કિમતી માળા ભેટ આપી હતી. તેણે આ વખતે તે માળા નેપોલિયનના હાથમાં મૂકી, અને નેપોલિયને પોતાની ખહેનને તેનાં લગ્નને દિવસે પહેરાવી. જોસેફાઇનની ઉદારતાનું અનુકરણ કરે એવી કેટલી થોડી સ્ત્રીઓ આપણા દેશમાંથી મળી આવશે ?

એવામાં એક અત્યંત ખેદકારક સમાચાર આવ્યા કે અમેરિકાનો સૂર્ય મહાત્મા જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન પરલોકવાસી થયો છે. નેપોલિયને તરતજ નીચે મુજબ આગા પત્રિકા પ્રકટ કરી:—“ મહાત્મા વૉશિંગ્ટન પરલોકવાસી થયો છે. પોતાના દેશને સ્વાધીનતા અપાવનાર અને રાજસત્તાના અત્યાચારની સામે લડત લડનાર તે એક મહાપુરુષ હતો. આખી પૃથ્વીના સ્વાધીનતાને ચહાનારા તમામ લોકો તેના સ્મરણને ધણીજ પ્રેમ અને ભક્તિપૂર્વક હૃદયમાં સાચવી રાખશે, અને ખાસ કરીને ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ, જેઓ સદ્ગત વૉશિંગ્ટન અને અમેરિકન યોદ્ધાઓની માફક સ્વાધીનતા અને મનુષ્યમાત્રની સમાનતાના રક્ષણમાટે લડ્યા છે, તેમને તો તેનું સ્મરણ વિશેષ પ્રીતિભાજન થવું ઘટે છે. માટે એ મહાત્મા તરફ આપણી ભક્તિના ચિન્હ તરીકે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના તમામ વાવટાઓ અને ધ્વજાઓ ઉપર દશ દિવસસુધી કાળી પટ્ટી યોગાડવાની પ્રથમ ડૉન્સલ આગા કરે છે.”

નેપોલિયને જે રાજનીતિ અખિતયાર કરી હતી તેના સંબંધમાં તે કહે છે કે “ જેઓ પોતાના એકલાનાજ સુખને માટે રાજ કરવા ચહાતા હોય અથવા રૈયત-માંના સામાન્ય લોકવર્ગને ઠગવા ઇચ્છતા હોય તેઓજ જનસમૂહને અચાન દશામાં અને અંધકારમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. જનસમૂહ જેમ જેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો જશે તેમ તેમ તેઓ કાયદાનું પ્રયોજન સમજવા લાગશે અને તેમનું પાલન કરવાની અગત્ય વધારે વધારે સ્વીકારવા લાગશે. તેમ કરવાથી સમાજનાં સુખ અને આખા-દીની વૃદ્ધિ થવા લાગશે અને તેનું ખંધારણ વિશેષ સુદૃઢ થવું જશે. માત્ર જ્યારે રાજસત્તા જનસમૂહના હિતની વિરુદ્ધ વર્તન કરીને તેમને કંદોડી હાલતમાં મૂકી દે છે, અથવા તો તેમને પોતાના સ્વાર્થને ખાતર દુષ્પદારિદ્ર્યમાં ગરકાવ કરી નાખે છે તેવાજ સંજોગોમાં જ્ઞાન તેમને આત્મરક્ષણાર્થે રાજસત્તાની સામે થવા ઉત્કરે છે. મેં જે કાયદાઓ ઘડ્યા છે, તે ઘણા સરળ છે અને અગાઉના

કાયદાઓ કરતાં જનસમુદાયના હિતનું વિશેષ રક્ષણકર્તા છે એ પ્રવર્તવિધી કેળવ
 લીની પદ્ધતિ એવી છે કે તેથી લવિષ્યની પ્રજા મુસરફત થયા વગર મહેશ્વર નહિ.
 મારા સત્યમા ગુન્દાનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું થયાનું આજ મુખ્ય કારણ છે એથી
 ઉલટું તમે જોશો તો ઈસલમાં ગુન્દાની મજ્યા લયકર રીતે દિનપ્રતિદિન રાષ્ટ્રી
 નાથ છે એમાંથી કયા દેશનાં સત્યનવાજી અને રાજનીતિ ઓઠ છે તે નાકી કે
 વાને આટલુજ ઉલકરણ પૂરવું છે "

'અમેરિકાના સયુક્ત રાજ્યો ત કે જ્યાં નજર કરેલ જુગો, મહારના કાષ
 પણુ જાતના પ્રપત્ત કે જોર નુસ્ત વગર આખી પ્રજા ઉન્નતિના મા. તરફ પ્રગતિ
 કરતી ચાલે છે ફરેક જણુ મુખી અને સમુદ છે જનસમુદાયની ઇચ્છા અને તેમનું
 કલ્યાણુ જોજ ત્યાંની રાજનીતિનો મૂળ મન છે ત્યાં જો કૈયનની ઇચ્છા અને દિનની
 વિરુદ્ધ ગજનીતિ અખિતમાર કરવામાં આવે તો તરતજ યુધ્ધ અને શાંતિને બંને
 નિરકુલતા અને અનાજકતા ઉત્પન્ન થાય ગુન્દેમાર માણુગોની મજ્યા એકમ નથી
 જાય, જ્યારે કા સત્ત રાજ્યતત્ર મે કાયમાં લીધુ ત્યારે બધા એવી ઇચ્છા રાખત
 હતા કે જુ કાન્સનો પોસિયન થાઉ એ નધુ મોટી બોધવુ તો મહેતુ છે, અને
 ખાસ કરીને જેઓ એવું બોલે છે તેઓ દેશ, કેમ અને પાતાપાતાનો રિયાઝ
 કમાં વગરજ બોલે છે જો કાન્સની પરિધતિ અમેરિકા જેવી હોત તો હું સ્વભા
 વિકરીતજ પોસિયન જેવા થાત અને જુ વોસિ દન જેવો ન થાઉ તો બીજા
 કોના જેવો થાઉ તે પણુ હું સમજી રહેતો નથી પરવુ એજ પોસિયન. જો કા સમા
 જન્મ્યો હોત, અને દાવ છે તેવા આન્યતરિક નષ અને મહારનાં આક્રમણ નાથ
 મેને કામ લેવાતુ હોત તો તેમે જે રાજનીતિ અમેરિકામાં પારણુ કરી તે કાન્સમાં
 કાણુ પારી કાતજ નહિ અને જો તે તેમ નચ મેલે હોત તો તેને જરૂર નિ હમ
 તાજ મળત એવી રાજનીતિનુ પરિષ્કાર એ કાત કે કાન્સમાં અસાધિ વધાર
 સમયસુધી થર કરીને રહેત મારી આનપત્ત દટો નુકસાન પડેલા વાને ગુ
 રાજઓ દમદમી રહેલા છે તથી બારે તો રાજકુલકારી વરિા દન 'થય
 વધર બીજો ઉપાયજ નથી તેમ કરીને ને કલિ દનનાં કલકલન નિ રાષ્ટ્રતા બા
 યાણુપણુ દર્શન કેળવું છે "

આ પ્રમાણે જ્યારે નેપોલિયન કાન્સના જનસમુદાયને ગુન્દા થત કે રામ
 રાન્સને નવેનરથી ન વાત જ્યારવાના નૈક નૈન્સને રજાવના કમુત મુ દમજ
 કરવામાં પડતાવે સુકે પાત્રીકે સપિસેર વચે કે રામો કાન્સે દન નજ
 વખતે તે દેશની આન્યતરિક સિધ્ધિમા કલ જુ કે રાષ્ટ્રી વિરુદ્ધ ને નાના પદ
 નેદમાં જો કાન્સે દેશ નજમેદજ મેને ન વકલ ને વચા નામ દન નજ
 કિસર ને નજ કલકલ નાની અલિન નિદલિક કલકલ ને નેદજુ કાન્સે

તે શોખ મુસંસૃત થયો હતો. પારિસની શોભામાં વૃદ્ધિ થાય અને જનસમાજને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવી ભવ્ય ઇમારતો અંધાવવાનું કાર્ય હવે તેણે શરૂ કર્યું અને તે ઇમારતો આજ દિનસુધી તેની બુદ્ધિનું સ્મરણ જળવી રાખે છે. આજે પણ પારિસની સર્વત્રેષ્ઠ શોભાયમાન ગણાતી કેટલીક ઇમારતો તેનીજ બધાવેલી છે. એ ઉપરાંત તેણે ગત્યમાં સંખ્યાબંધ નહેરો, પૂલો અને પાકી સડકો અંધારી છે. આ દરેક કાર્યને ગ્રેરનાર તેનીજ સર્વોપરિ બુદ્ધિ હતી. આ સર્વ લોકોપયોગી કાર્યો બેતાં અને ક્રાન્સમાં આવા અણીના સમયમાં તેણે જે સુવ્યવસ્થા પ્રવર્તતી તે વિચારતાં તેના દૃષ્ટામાં કદા જનુને પણ તેની બુદ્ધિ અને શાશ્વત્વની પ્રશંસા કરતી પડે છે.

ક્રાન્સના એક ધીચ વરતીવાળા પ્રદેશમાં રાજઅકતોનો એક બળવાન સમુદાય રહેતો હતો. ઈંગ્લંડ તરફથી તેમને હથિયાર, ઘડંગોજો તથા દ્રવ્ય પૂરાં પાડવામાં આવતાં હતાં. ઈરેક્ટરોએ તેમને તાબે કરવાનો ઘણીવાર પ્રયત્ન કરી એવો હોય પણ તે તદ્દન વ્યર્થ થયો હતો. નેપોલિયન ક્રાન્સ તરફે સ્થિર થયો કે તરતજ તેણે તે પક્ષના આગેવાનોને પોતાની પામે બોલાવ્યા, અને તેમને સહિસત્તામન પાછા મોકલવામાં આવશે એવું વચન આપ્યું. તેમની સાથે મુક્તાગત લેતી વખતે તેણે તેમને કહ્યું કે “ક્રાન્સનો વિનાશ અને અધઃપાત અટકાવશે અને આપણા અવ્યવસ્થિત ઘણા દેશમાં પુનઃ સુવેક્રાંતિ પ્રવર્તાવવાં એજ મારો ઉદ્દેશ છે તેની દલીલ તેના સંન્યાસ જેવીજ મચાટ હતી. તેણે કહ્યું “તમે આત્મરક્ષણમાટે જતા હો તો તમારે હટવાનું પ્રયોજન નથી. મૃત્યુને ઈન્ત કરીશ નહિ અને તમારા તક જળવડાવવા તમે રાખજોને પુત. સ્થાપિત કરવા સહતા હો તોપણ તમારે જલ્દી નિષ્પ્રવેશન છે. કેમકે દેશની નમરત પ્રગતી હચ્ચાવિરુદ્ધ ઘોરધામ્ણા માણનાર હતા હતાં અને તેમને શત્રુતા બચવી મળત રહવાની કોમિશ કરવામાં શું તમારી શક્તિ છે? નહીં બુલ્કો હો કે પ્રગતો ઘણોજ મોટો ભાગ ગમ્મતી વિરુદ્ધ છે.” તેણે મળત ચક્ર મળા તેમજે પેતાનાં એકલા હથિયારજ નહિ પણ પેતાનાં મંદિય પર નેપોલિયનને અર્પણ કર્યાં. આ રીતે તેણે અ.પા દેશમાંથી અજાન તરફ રિપેડને જઈ નુકસાન કાઢી લખા.

પ્રકરણ ૧૮ મુ

નેપોલિયનની સલાહમાટે પ્રાર્થના અને તેનો તોછડો

અસ્વીકાર. ઇ. સ. ૧૮૦૦

નેપોલિયને પોતાની હાર અને સાબુપથુભાગેલી રાજનીતિથી તા સમા રૂળી. તેનો અહર અદનો નહ સમારી દીધો. આખી ફ્રેન્ચ પ્રજા સયુક્ત થતા બહાગના આક્રમણની મામે આત્મ હથુ રી વહે-એવી મગવાન વધ મહં યુદ્ધ એ મતુખાની હાથા કગવવાનુ અને પ્રજાના નાહાનો કુર્ચય કરવાનુ સાધન છે, અને તે આજ્યતરિક ઉન્નતિમાં મોટા વિનરૂપ છે નેપોલિયને યુદ્ધ કાર્યમાં આખી જિંદગી રામયુ પડ્યુ હતુ તોપથુ તે તેને વજોજ પિઝારતો હતો વિનાયક કાર્યના

કરતા તેને સચોટ કાર્ય વિશેષ પ્રિય હતુ જાતભાઈઓની કતલ ગવનાર કરતા પોતે તેમનો કલ્યાણકર્તા મધુાય એ તેો વધારે પસંદ હતુ તેણે જે જે યુદ્ધો આકર્ષ્યા હતા તે બધા આતમમરણથુને અર્વેજ હતા પણ હવે રાન્સ પગબર થયુ હતુ નેપોલિયનની પોતાની સત્તા નિરૂદ્ધ હતી અને પ્રજાનો તેના ઉપર નિ સીમ પ્રેમ હતો. તે ધારત તો આખી પ્રજાની સમૃદ્ધિ યુદ્ધ કાર્યમાં ખરચી શકત, પરંતુ આવે વખતે જ્યારે તેની સત્તા પૂર્ણ કળાએ હતી તે વખતે તેણે ઇવિલ અને આન્દ્રિયાના રાજ્યએને સુનેહની પ્રાર્થના કરી અને પોતાને સુનેહશાંતિ ફેટલી પ્રિય છે તે સુનોટરીને સિદ્ધ કરી જતાયુ આ કૃત્ય તેના હાર દિલની માખિતી આપે છે ને તેનામા અભિમાન હોત તો તે એમન કહેન ન કાર્ધ ઉભી કરનાર તેઓ એ જથુ હતા માટે સુનેહની પ્રાર્થના તેમના તર્કવીન થી નોઈએ

આ હેઠળથી તેણે ઇંગ્લેન્ડ રાજ્ય જ્યોજ રીજને પોતાને હાથે એક પન લખ્યો તેમાં તેણે લખ્યુ કે જેવુદથી છેલ્લા ચાર વર્ષ થયાં જગતની પાયમાલી વાય છે તે હુ ચિદ્રાજસુની આસ્થાજ કરશે. આન્તિ આપન કરવાના યુ ઠાક ઉપાય

તે શોખ સુસંસ્કૃત થયો હતો. પારિસની શોભામાં વૃદ્ધિ થાય અને જનસમાજને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવી ભવ્ય ધમારતો અંધાવવાનું કાર્ય હવે તેણે શરૂ કર્યું અને તે ધમારતો આજ દિનસુધી તેની બુદ્ધિનું સ્મરણ જળવી રાખે છે. આને પણ પારિસની સર્વશ્રેષ્ઠ શોભાયમાન ગણાતી કેટલીક ધમારતો તેનીજ બધાવેલી છે. એ ઉપરાંત તેણે રાજ્યમાં સપ્તાઅંધ નહેરો, પૂલો અને પાકી સડકો અંધાવી છે. આ દરેક કાર્યને ગ્રેરનાર તેનીજ સર્વોપરિ બુદ્ધિ હતી. આ સર્વ લોકોપયોગી કાર્યો જોતાં અને ક્રાન્સમાં આવા અણીના સમયમાં તેણે જે સુવ્યવસ્થા પ્રવર્તાવી તે વિચારતાં તેના કદામાં કદા શત્રુને પણ તેની બુદ્ધિ અને શાણપણની પ્રશંસા કરવી પડે છે.

ક્રાન્સના એક ધીચ વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં રાજભક્તોનો એક બળવાન સમુદાય રહેતો હતો. ઈંગ્લંડ તરફથી તેમને હથિયાર, દારૂગોળો તથા દ્રવ્ય પૂર્ણ પાડવામાં આવતાં હતાં. ડિરેક્ટરોએ તેમને તાબે કરવાનો ધણીવાર પ્રયત્ન કરી જોયો હતો પણ તે તદ્દન વ્યર્થ ગયો હતો. નેપોલિયન ક્રાન્સ તરીકે સ્થિર થયો કે તરતજ તેણે તે પક્ષના આગેવાનોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા, અને તેમને સહિસલામત પાછા મોકલવામાં આવશે એવું વચન આપ્યું તેમની સાથે મુલાકાત લેતી વખતે તેણે તેમને કહ્યું કે “ક્રાન્સનો વિનાશ અને અધઃપાત અટકાવવો અને આપણા અવ્યવસ્થિત થએલા દેશમાં પુનઃ સુલેહશાંતિ પ્રવર્તાવવા એજ મારો ઉદ્દેશ છે. તેની દલીલ તેના સૈન્યના જેવીજ સચોટ હતી. તેણે કહ્યું “તમે આત્મરક્ષણમાટે લડતા હો તો તમારે લડવાનું પ્રયોજન નથી. હું તમને ઈચ્છા કરીશ નહિ અને તમારા હક્ક જળવીશ. તમે રાગ્યોને પુનઃ સ્થાપિત કરવા લડતા હો તો પણ તમારું લડવું નિષ્પ્રયોજન છે. કેમકે દેશની નમસ્ત પ્રજાની ઇચ્છાવિરુદ્ધ થોડાંધણાં માણસોએ લડવામાં અને તેમને શસ્ત્રના બળથી મહાત કરવાની કોશિશ કરવામાં શું તમારી શોભા છે ! તમે જુઓ છો કે પ્રજાનો ધણોજ મોટો ભાગ રાગ્યની વિરુદ્ધ છે.” તેઓ મહાત થઈ ગયા. તેમણે પોતાનાં એકલા હથિયારજ નહિ પણ પોતાનાં હૃદય પણ નેપોલિયનને અર્પણ કર્યાં. આવી રીતે તેણે આખા દેશમાંથી આબંધ-તરિક વિદ્રોહની જડ મૂળમાંથી ઉખાડી નાખી.

પ્રકરણ ૧૮ મુ

નેપોલિયનની સલાહભાટે પ્રાર્થના અને તેનો તોછડો

અસ્વીકાર. ઇ. સ. ૧૮૦૦

નેપોલિયને પોતાની હાજર અને સાચુપણસરેલી રાજનીતિથી કામગીરી સંબંધી રહેનો અદર અદરો કનહ સમારી દીવો આખી ફ્રેન્ચ પ્રજા સચુકત થતા બહારના આક્રમણની મામે આત્મ કણુ કરી રોકે-એવી નિમનન થઈ મઠ યુદ્ધ એ મનુષ્યની હત્યા કરવાના અને પ્રજાના નાશના કુર્ચ કરવાના સાધન છે અને તે આશ્ચર્યજનક ઉન્નતિમાં મોટા વિશ્વરૂપ છે નેપોલિયનને યુદ્ધ કાર્યમાં આખી જિંદગી રોમનુ પડ્યુ હતુ તોપણ તે તેને ધણેજ પિઝારતો હતો વિનાનાક કાર્યના

કરતા તેને સચોટ કાર્ય વિશેષ પ્રિય હતુ જાતભાઈએની કલક કરાવનાર કરતા પોતે તેનને કલ્યાણકર્તા ગણાય એ તેને વધારે પસંદ હતુ તેણે જે જે યુદ્ધો આદર્શ હતા તે ખર્ષા આત્મસંકલ્પને અર્થેજ હતા પણ હવે ફ્રાન્સ પગસર થકુ હતુ નેપોલિયનની પોતાની સત્તા નિન્દુર હતી અને પ્રજાનો તેના ઉપર નિર્મીમ પ્રેમ હતો તે ધાગત તો આખી પ્રજાની મમ્મદિ યુદ્ધ કાર્યમાં ખરચી શમત, પરંતુ આવે વખતે ત્યારે તેની સત્તા પૂર્ણ કળાએ હતી તે વખતે તેણે ઈન્ડ અને આઝિયાના રાજાઓને સુનેહના પ્રાર્થના કરી અને પોતાને સુનેહવાતિ પ્રેટલી પ્રિય છે તે સુવોદરીને સિદ્ધ કરી જતાજુ આ કૃત્ય તેના ઉદાર ચિન્તની સામિતી આપે છે ને તેનામાં અનિમાન રોગ તો ત એમજ દહેન નહીં હિતી કરનાર તેઓ જે જણુ હતા માટે સુલેહની પ્રાર્થના તેમના તરફથીજ થતી જોઈએ

આ ઉદ્દેશથી તેણે ઈન્ડિયાના રાજાઓના નીજને પોતાને માવે એક પદ વખોલે તેમાં તેણે લખ્યુ કે જેયુદ્ધી છેલ્લા ચાર વર્ષ થયાં જગતની પાયમાલી થાય છે તે હુ ચિત્તાજનકથી ત્યાજ્ય કરશે ત્યાંનિત આપન કરવાના યુ કોઈ ઉપાય

તે શોખ સુસરૂત થયો હતો. પારિસની શોભામાં વૃદ્ધિ થાય અને જનસમાજને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવી ભવ્ય ધમારતો અંધાવવાનું કાર્ય હવે તેણે શરૂ કર્યું અને તે ધમારતો આજ દિનસુધી તેની બુદ્ધિનું સ્મરણ જળવી રાખે છે. આજે પણ પારિસની સર્વત્રેષ્ઠ શોભાયમાન ગણાતી કેટલીક ધમારતો તેનીજ અધાવેલી છે. એ ઉપરાંત તેણે રાજ્યમાં સંખ્યાબંધ નહેરો, પૂલો અને પાકી સડકો અંધાવી છે. આ દરેક કાર્યને પ્રેરનાર તેનીજ સર્વોપરિ બુદ્ધિ હતી. આ સર્વ લોકોપયોગી કાર્યો જોતાં અને ક્રાન્સમાં આવા અણીના સમયમાં તેણે જે સુવ્યવસ્થા પ્રવર્તાવી તે વિચારતાં તેના કદામાં કદા શત્રુને પણ તેની બુદ્ધિ અને શાણપણની પ્રશંસા કરતી પડે છે.

ક્રાન્સના એક ધીચ વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં રાજલકતોનો એક બળવાન સમુદાય રહેતો હતો. ઇંગ્લંડ તરફથી તેમને હથિયાર, દારૂગોળો તથા દ્રવ્ય પૂરાં પાડવામાં આવતાં હતાં. ડિરેક્ટરોએ તેમને તામે કરવાનો ધણીવાર પ્રયત્ન કરી જોયો હતો પણ તે તદ્દન વ્યર્થ ગયો હતો. નેપોલિયન ક્રાન્સ તરીકે સ્થિર થયો કે તરતજ તેણે તે પક્ષના આગેવાનોને પોતાની પાસે બોલાવ્યા, અને તેમને સહિસલામત પાછા મોકલવામાં આવશે એવું વચન આપ્યું. તેમની સાથે મુલાકાત લેતી વખતે તેણે તેમને કહ્યું કે “ક્રાન્સનો વિનાશ અને અધઃપાત અટકાવવો અને આપણા અવ્યવસ્થિત થએલા દેશમાં પુનઃ સુલેહશાંતિ પ્રવર્તાવવાં એજ મારો ઉદ્દેશ છે તેની દલીલ તેના સૈન્યના જેવીજ સચોટ હતી. તેણે કહ્યું “તમે આત્મરક્ષણમાટે લડતા હો તો તમારે લડવાનું પ્રયોજન નથી. હું તમને ઈશ્વર કરીશ નહિ અને તમારા હક્ક જળવીશ. તમે રાજ્યોને પુનઃ સ્થાપિત કરવા લડતા હો તોપણ તમારું લડવું નિષ્પ્રયોજન છે: કેમકે દેશની સમસ્ત પ્રજાની ધૃષ્ટાવિરુદ્ધ થોડાંધણાં માણસોએ લડવામાં અને તેમને શસ્ત્રના બળથી મહાત કરવાની કોશિશ કરવામાં થું તમારી શોભા છે ! તમે જુઓ છો કે પ્રજાનો ધણોજ મોટો ભાગ રાજાની વિરુદ્ધ છે.” તેઓ મહાત થઈ ગયા. તેમણે પોતાનાં એકલા હથિયારજ નહિ પણ પોતાનાં હૃદય પણ નેપોલિયનને અર્પણ કર્યાં. આવી રીતે તેણે આખા દેશમાંથી આબંધ-તરિક વિદ્રોહની જડ મૂળમાંથી ઉખાડી નાખી.

હતી. આખરે લાંબા સમયે થઈ ત્યારે અમરકાંતના ધાતુનો રસ નહીં, અતિથા અને સલામતી ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો. "

"આ પ્રમાણે જ્યારે દાંડા ઉપર આરોપિતો અમરકાંત તરફ ચાલે ત્યારે જાન-મરણ કરવાને માટે પાતાના તમામ નૈતિકગુણો અને તત્ત્વના કુશળતા વગરમને સંપૂર્ણ ઉપવાસ કરી વચર ને છટોળ ન દેતો. આ જાણીક પ્રકારે દાંડા જેટલું મોં જળાવ્યું છે તેટલા વિષા અને આત્મિક કષ્ટ ન જનનાં રોષ તો તેનું કાન્યો એટલું જ છે કે ઈશ્વરે તેને નાશ કરવાનો દર સક્ષર કરીને તે અર્થે પાતાના તમામ સાધનોનો ઉપવાસ કરી દેતો."

"દરેક પ્રાચીન પાંચો મનમનુ રાજાના પક્ષ કરાતો. અધિકાર છે એ વાતની ઈંગિતના રાજથી ના પાડ્ય એમ હેમ નહિ કારણ કે પ્રાચીન આ અર્થે કારના પ્રત્યેય તેઓ રાજાસભ્યને એમી પાંચા છે આ નહિ ઉપરાંત તમામ ગુણનૈતિક સમાજની દુષ્ટિધનિતો અધાર છે. ઈંગિતનો રાજ આ મુગ નીનિતો સ્વીકાર કર્યા પછી દાંડાના આત્મિક રાજ્યતત્ત્વમાં જે તે કષ્ટ અધિકારથી વસ્તુપૂર્ણ કરી શકે તે પ્રથમ દાંડાસથી સમાજનુ નથી. પરંતુ આ અધ્યત્મિક રાજ્યતત્ત્વમાં કષ્ટે દેવાની નીતિ જેટલી દાંડાને તુકસાનાગક છે તેટલી જ ઈંગિતને અને ઈંગિતના રાજને પણ તુકસાનાગક છે, કારણ કે ઈંગિતને રાજ જેમ દાંડાને તેના પક્ષદ કરાવતા રાજને પાંચા માટે એકાદવાની ફરજ પાડવા જાય છે, તેમ ઈંગિતે પણ તમા સમાજ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય રચાવ્યું હતું તેથી ફરીથી સ્વીકાર કરવાની અમર ને રદ્દબદ્દ રાજ્યોનો ઈંગિતની માટે ઉપર જન્મિત દક્ષ છે જ્યાં પણ ત્યાંની પ્રજાએ જેમને પદબદ્દ કરી દીધા છે તેમના વચગેરે ફરીથી માટે એકાદવાની ઈંગિતની પ્રજાને પણ ફરજ પાડી શકાય."

આ ફરકો એવો આગાહ હતો કે ઈંગિતથી તેનો જવાન અપાયો નહિ ઈંગિતના પ્રધાને મિત્રજા બોધને પહેલાના કરતાં વધારે કોષ અને શુદ્ધતાશરેકો પન લખીને જણાવ્યું, કે દાંડાના રાજ્યવિધવગરી જેકામિત રોકાને દાયે ખીન રાજ્યોને તુકસાન ન થાય તેને મરે ઈંગિત લગ્યું છે અને વડો. આ જવાનથી નેગેડિયન લેચમાત્ર પણ નિરાત કે દિવનીર થયો નહિ તે સુનેષ કરવા માગતો હતો પણ લગાધથી નેતો ન હતો તેનો દં વિશ્વાસ હતો કે તમામ પ્રજાના નિષ્ઠ સુપાત લોકો મારા તરફ સદાનુભૂતિ રાખ્યા વગર રહેશે નહિ વળી તે જાણ્યો હતો કે ઈંગિતે જે ઉદ્ધત આપ અપમાનપ્રદ જવાન વાળ્યો છે તેની અમરથી આખી ફ્રેન્ચ પ્રજા વગર અપવાદે પ્રાજ્ઞાન્તસુધી લગવાને દર સક્ષર કરીને તૈયાર થઈ જશે તેજી ઠણું ' ઈંગિતની વડામજા જોષએ છે આપણે તેની મુજબ પૂરી કરીશુ ખસ. પ્રાજ્ઞાન્ત સુધી લડીશુ "

નથી ? ઈંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ—યૂરોપની બે સૌથી વધારે સુસંસ્કૃત પ્રજાઓ જેમણે પોતાના સ્વાતંત્ર્યના રક્ષણમાટે જોષ્ટ્રએ તે કરતાં વિશેષ બળ સંચિત કર્યું છે, તેમણે શું મિથ્યા કીર્તિલોભની ખાતર વ્યાપાર, આબ્યંતરિક ઉન્નતિ અને અસંખ્ય કુટુંબોની શાંતિનો નાશ થવા દેવો જોષ્ટ્રએ ? શાંતિ સર્વ કરતાં વિશેષ આવશ્યક અને વિશેષ કીર્તિપ્રદ છે એ વાત બેઉ પ્રજાઓના મનમાં ઉતરતી નથી એ કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે ? આપ તો સ્વતંત્રતાને પૂજનારી પ્રજાને સુખી કરવાના ઉદ્દેશથીજ તેના ઉપર રાજ કરો છો તેથી આપને તો આ વિચારમાં કશું નવીન હોવું નજ જોષ્ટ્રએ. ”

સુલેહની માગણીમાટે લખાયેલા આવા ઉદારતાભરેલા પત્રનો જાતે જવાબ લખવાનું ઈંગ્લંડના રાજાને યોગ્ય લાગ્યું નહિ. તેમણે પોતાના ખાનગી મંત્રીનેહાથે સખત આક્ષેપયુક્ત પત્ર લખાવ્યો. તે એવો તોછડો અને અપમાનપ્રદ હતો કે તે વાંચીને આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાનું લોહી ઉકળી આવ્યું. તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે “ જો ફ્રાન્સને સલાહજ કરવી હોય તો તે સલાહની યથાર્થતા અને સ્થિરતાની નિશાની તરીકે જે રાજાઓએ અનેક સૈકાસુધી દેશને આપાદ રાખ્યો હતો, અને પરરાજ્યોમાં તેનું ગૌરવ જળજી રાખ્યું હતું તેમને ફરીથી સિંહાસન ઉપર સ્થાપિત કરવા ફ્રાન્સે તૈયાર થવું જોષ્ટ્રએ. એટલું કર્યાથીજ હમણાં તેમજ ભવિષ્યમાં પણ સલાહ થઈ શકશે. ”

આ પત્ર વાંચીને હરકોષ્ટ માણસને ક્રોધ ચડે તોપણ નેપોલિયને શાંતિથી અને અને નમ્રતાપૂર્વક પોતાના મંત્રી ટેલિરેન્ડારા તેનો જવાબ લખાવ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે:—

“ફ્રાન્સે લડાઈ ઉભી કરી નથી એ તો ઉઘાડુંજ છે, એટલુંજ નહિ પણ રાષ્ટ્રવિપ્લવની શરૂઆતથીજ ફ્રાન્સે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જાહેર કર્યું હતું કે અમે કોઈ સાથે લડવા ચલાતા નથી; અમારે રાજ્યો જોષ્ટ્રતાં નથી અને બીજાં તમામ રાજ્યોની સ્વતંત્રતાને માન આપીએ છીએ, અને શરૂઆતમાં પોતાની આબ્યંતરિક બાબતોમાં ફ્રાન્સ એવું ગૂંચાયલું હતું કે જો તેને બહારથી ઉપદ્રવ કરવામાં આવ્યો ન હોત તો તે ઉપર કહેલી નીતિનું પાલન કર્યા વગર રહેતજ નહિ. ”

“પણ રાષ્ટ્રવિપ્લવ થવાની સાથેજ આખા યૂરોપના રાજાઓ એકલા ફ્રાન્સને કચરી નાખવાને એકત્ર યર્થ ગયા તેમની દુશ્મનાવટ અને તેમનો ઉપદ્રવ જાહેર કરવામાં આવ્યો ત્યાર પહેલાં પણ તેમણે શરૂઆત તો કરી દીધીજ હતી. તેમણે ફ્રાન્સમા આંતમકલહ કરાવવાને કાવત્રાં રચ્યા, પ્રજાસત્તાક રાજ્યના શત્રુઓને પોતાના રાજ્યમાં આશ્રય આપ્યો, ફ્રાન્સના રાજપ્રતિનિધિઓનું અપમાન કરીને ફ્રેન્ચપ્રજાને અપમાન પહોંચાડવામાં આવ્યું અને તેમ કરવામાં ઈંગ્લંડે પહેલ કરી

આવા સંજોગો વચ્ચે યૂરોપમાં પછો ખીજ વાર દાવાનળ સળગ્યો. નેપોલિયને શાંતિ મંત્ર લણીને તેનું નિવારણ કરવાનો યત્ન કર્યો પણ વ્યર્થ ગયો; કેમકે યૂરોપના રાજાઓને અને ખાસ કરીને ઈંગ્લંડના રાજાને તથા ઉમરાવોને તેમની દોહત, તેમના વૈભવ, તેમના ખાસ હક્ક, સામાન્ય લોકો કરતાં તેમનો ઉચ્ચ પ્રકારનો દરજ્જો એ સર્વને મનુષ્યની સમાનતા અને સ્વાધીનતાનો ભેરી નાદ કરતા ક્રાન્સ તરફથી ધાસ્તી હતી.

ઈંગ્લંડના રાજાનું રાજ્યાસન, ત્યાંના ધર્મગુરુઓની અથાગ દોહત અને ત્યાંના ઉમરાવોની વિસ્તીર્ણ જગીરો, એ ત્રણેનો આધાર આ લડાઈના પરિણામ ઉપર હતો. ક્રાન્સમાં ઉમરાવ લોકોના અમુક ખાસ અધિકાર જે રદ થાય અને તેની સાથે મનુષ્યની સમાનતાનો સિદ્ધાંત સ્વીકારાય તો તેનું પરિણામ એ થાય કે ઈંગ્લંડના રાજાનું રાજ્યાસન અને ત્યાંના ઉમરાવોનાં ઉમરાવપદ એક સામાજિક ધરતીકંપના અણગમતી પેઢે ડોલવા લાગે. તે વખતે ઈંગ્લંડનું રાજ્યતંત્ર, રાજા, ઉમરાવો અને ધર્મગુરુઓનાજ હાથમાં હતું. ક્રાન્સના રાષ્ટ્રવિપ્લવથી તેમનું સર્વસ્વ જોખમમાં હતું. તેમણે ક્રાન્સના રાજાઓને દશ વર્ષ થયાં ધરગાર વગરના રખડતા જોયા હતા. ક્રાન્સના ઉમરાવોની જગીરો પ્રગ્લએ જપ્ત કરી લીધી હતી અને તેઓ લિખારી વેશે પરદેશમાં ભટકતા હતા ધર્મગુરુઓની પણ એજ દશા થઈ હતી તેઓને પણ ૧૫ લાસ વર્ષ નવ વગરના બનીને ખેડૂતોનાં ઝુંપડાઓ આગળ જઈને લિસાદેહી કરીને પેટ ભરવાનો વખત આવ્યો હતો પારકાની મહેનતે મેજ મારનારા, અને પ્રગ્લના મોટા ભાગને પોતાના પગ તળે દબાવીને રાજાની તમામ સત્તા પોતાના એડલાના હાથમાં રાખનારા ઈંગ્લંડના ઉમરાવવર્ગને માટે આ દૃષ્ટાંત લયભરેલું હતું અને ત્યાંના રાજાને પણ ધાસ્તી ઉપગ્રવનાર હતું. ઈંગ્લંડના લોકવર્ગની સહાનુભૂતિ ફ્રેન્ચો તરફ હતી તેથી એકે પ્રગ્લએ વચ્ચે મિત્રભાવ ન થાય અને નેપોલિયન જે સ્વાતંત્ર્ય અને સમાનતાના રક્ષક તરીકે ઈંગ્લંડની પ્રગ્લનો વડાલો થઈ પડ્યો હતો તેના તરફ નિરંતર ઉત્પત્ત થાય, એવાં પગલાં લેવાની ઈંગ્લંડના રાજાને તથા ઉમરાવવર્ગને બંધર હતી.

પણ જગતના કોઈ પણ દેશનો નિષ્પક્ષપાત માણુમ નેપોલિયન તરફ સહનુ-
ભૂતિ ધરાવે. ફ્રેન્ચોએ ઈયું રાજ્યતંત્ર પસંદ કરવું તેનો આદેશ કરવાનો તેના પાંચ-
શીઓને અધિકાર ન હતો. છતાં તેઓ તત્કાલે જાહેરથી તેને ધમકાવી રજા લેતા
તેના ખર્ચો ઉપર જોડાઈને વસીલના હતા. તેનો આપર નટ કરતા હતા. નેપો-
લિયન તેમના આક્રમણને હં વગરને ખમવાન હતો તે પછી મનુષ્યતાનિતી ન દેવ
કતલ ન થાય તેટલા માટે તેણે કહેવડની પ્રાર્થના કરી, પરંતુ ઈંગ્લંડના દરનામની
પુરૂષા આચાર્યની મનઃક્રમને જ નહીં મને. અસ્થિનાએ ઈયું કે ઈંગ્લંડની પરવ-
નગી વગર અમારો એડલાનો સ્વરૂપ કરી સહાય નહિ આ પત્રવ્યવહાર અકરી

તો તે દરમ્યાનજ ઝલુ લાખ માણસોડુ મગવાન નૈ-ય કન્સ તગર જૂની જૂની દેવાએથી ધ ણી આગવા લાડુ હવે નેપોલિયનને દેવનુ ધનુ ક્યાં ગિવાડ છુટકોઃ ૧ હનો બો તેજો ને કય રૂડી રીતે કર્યુ

નેપેલિયન અને ઈંગ્લેન્ડ મગલ વચ્ચે ચાતેડો પત રગર વાચીને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચા લેડો તેના બડા ૧૧ થા બો ડોકમ સેરી-૧ વારે હિલર શુદ્ધિવળા ૧૪ નીતિવ પુરોએ પ્રધાનમડગની સાંકડી, રવાર્થપગયણ બો હિટિશ પ્રગને નીચુ લેવરાવે એવી રાજનીતિ હિપર સખત આલેપ ક્યાં પાર્લામેન્ટમા ઝુમેથ મચી રહી આ હિલર પછ તરફથી ફાન્સની અને મામા પછ તરફથી મુખ્ય પ્રધાન પિટની વકતૃતા માછ રહી અતે પિટનો જય થયો બો ઈંગ્લેન્ડની સરગરે ફાન્સની માથે મુખ્ય જપલાવ્યુ

નેપોલિયનના ચાલિયમાં ફકતા અને ઈચાણતાની હણી-૪ અદ્ભુત મિલનદ થએલી નેવામાં આવે છે એડ ત્રીસ વર્ષના પુરે પોતાના ધનના લેગથી એક સેગ વર્ષની મુન્ડર બોની પ્રીતિ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી તેની મગજ વિગ્દ તેની સાથે ધન કર્યુ તે મુન્ડરી પોતાના પ્રાદ વચના પતિને પોતાના હદયની પ્રીતિ અર્પણ કરી શકી નહિ પુરે જ્યારે લેયુ કે તે સી ધનને વચ થતી નથી ત્યારે તેજો તેડુ ખૂન કર્યુ અને એ અપાધને માટે તેને કાયલ પ્રમાણે દેવાન્ત બન્ની ગિલા કરવામ આરી આ કમનથીમ માણસની માથે ફાન્સનાં અનેક પ્રતિદિત કુડમો સગપણવી લેગયવાં હતા તેથી તેને મારી અપાનવા માટે નેપોલિયન ઉપર વચાં માણસો ત દવી સિદારસ, બાણ અને આછછ થવા લાગી વગી તેઓમાંનાં કેટલાં જોસેફાનના મગા રતાં તેમના આગ્રદથી જોસેફાન પણુ તે માણસને મારી આપવા માટે નેપોલિયનને લલાવાના રવા લાગી નેપોલિયને તેને જવાબ આપ્યો કે " હુ એ માણસને કેવી રીતે મારી આપી શકુ ? એ પોતાની દેનતરડે એક બાગનો પ્રેમ ખરીવા માગતો હતો તેમા નિષ્ફળ થયો ત્યારે તેડુ ખૂન કર્યુ એવા માણસને હુ વ્યાને પાત્ર માનતો નથી જ હુ એના માણસને મારી આપુ તો ફાઇ પછ પરજોની સીની જ બી સનામત હિ રહે " જોસેફાને કયુ, ' પ્રિયતમ તમે હિને બજો ચગ્યા પછી મે એ કાંઈ તમારી પારે મા યુ હોય તો તે આજ છે તમે મારી આટલી પ્રાર્થના નહિવ તરછોડો એની મો આવા છે " નેપોલિયને જવાબ આપ્યો ' જોસેફાન ! હુ તમારી માગણી સ્વીકારી રહ્યો નવી જ્યારે તમારી પણુ પ્રાર્થનાને વચ થઈને હુ ન્યાય માગમાંથી ચ્યુત થયો નથી એ વાત ત્યારે લેગિમા જાગેર થો ત્યારે મારે હાથે આવો અન્યાય કરવા ફાઇ પછ પ્રાર્થના દરસે નહિ

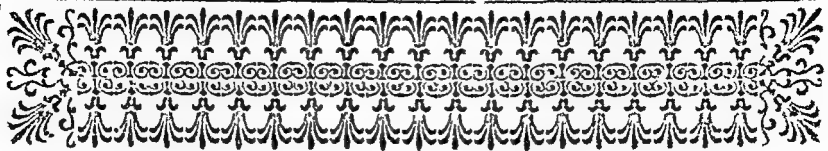
જુબોન વડીમ રાજઓએ નેપોલિયનને પોતાના પક્ષમાં લેવા વચાં ફાંફા મારાં બારે રકમની લાંમ મેગી મેગી પદવીઓ વગેર જ્યારે ફાઇટ મ્યાં ત્યારે સીડુ

મોહાસ વાપરતાં પણ તેઓ અચકાયા નહિ. એક લંપટ અને નિર્લજ્જ, ઉમરાવ સ્ત્રીને તેમણે નેપોલિયનને ઘેર મોકલાવી. તેણે જોસેફાઇન સાથે બેનપણું કરવા માંડ્યા અને નેપોલિયન સાથે લળી લળીને વાત કરવા લાગી. પણ તેણે તેને તરતજ ક્રાન્સની હદપાર મોકલાવી દીધી.

નેપોલિયન લોકપ્રિય હતો પણ લોકોની મરજીને તાબે થઈને તેણે લોકપ્રિયતા મેળવી ન હતી. આસપાસ ચારે દિશાએ વિપત્તિનાં વાદળાં ઘેરાતાં હતાં. એકલા ક્રાન્સની સામે ઈંગ્લેંડનાં નાણાંથી લલચાયલાં અનેક રાજ્યો સધિ કરીને તેનો વિનાશ કરવા તત્પર થયાં હતાં. આવા સંયુક્ત બળ સામે ટકવું હોય તો આખા રાજ્યનું બળ એકજ માણસના હાથમાં હોવું જોઈએ, અને એ નીતિને નેપોલિયન અનુસર્યો હતો. તેની યુદ્ધનીતિવિષે તે કહે છે કે “ મેં પરારાજ્યો જીત્યાં હશે તો તે આત્મરક્ષણ કરવા માટેજ અમે જીતાઈએ નહિ તેટલા માટે અમારે બીજાં રાજ્યો જીતવાની જરૂર પડતી હતી. ચારે દિશાએ લડાઈનાં વાગાં વાગી રહ્યાં હતાં તેવે વખતે પ્રજાસત્તાક રાજ્યના નિયમ મુજબ રાજ્ય કરવાની મારી મરજી છતાં તેમ કરવું મને વાજબી લાગ્યું ન હતું. દેશના રક્ષણને માટે નિઃસીમ ક્ષમતા સંપન્ન રાજ્યની જરૂર હતી. છતાં પણ ક્રાન્સમાં મનુષ્યની સમાનતા જોટલે અશે જળવાતી હતી તેટલી બીજા દેશમાં જળવાઈ ન હતી.”

“દરેક માણસ કેવળણી લઈ શકે એવી રીતે કેળવણીનાં દ્વાર ખુલાં મૂક્યાં એ એક માર્ગે મહાન ઉદ્દેશ હતો. મેં જે કેળવણીની સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી તેમને એવા ધોરણ પર સ્થાપી હતી કે તેમની મારફતે દરેકને મક્કત અથવા ધણેજ ઓછે ખર્ચે કેળવણી મળી શકે. મેં રાજ્યનાં તમામ સંગ્રહસ્થાન પ્રજાના ઉપયોગમાટે ખુલાં મૂક્યાં હતાં. લોકોને અજ્ઞાન અને વહેંચવહેંચે પણ જોવાં ન બતાવતાં તેમને જ્ઞાનનો પ્રકાશ આપવા મેં પ્રયત્ન કર્યો હતો. ઈંગ્લેંડની પ્રજા જે સ્વતંત્રતાને ચકાચ છે તેને પોતાના વોટર્સના વિજયમાટે એકવાર પથાપાપ કરવાનો વખત આવશે એ ફેરોડીયી યૂરોપની પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાને નુકસાન પહોંચ્યું છે અને મનુષ્યમતિને પીસી નાખવાને તૈયાર થએલા નિરંદુર રાજ્યને તો હાથમા આજો યૂરોપ આવી ગયો છે.”

દસ હજાર રસીયન સિપાઈઓ ક્રાન્સમાં કેદ પડ્યા હતા તેનીજ રીતે ઈંગ્લેંડ અને આસ્ટ્રિયાના હાથમાં વહ્યું કેન્ચ કેદીઓ પડ્યા હતા. નેપોલિયને એવી માન્યતા કરી કે મને માત્ર કેન્ચ કેદીઓ પછા આપો તો હું રસીયન કેદીઓને જીતી શકું. પણ રસીયન કેદીઓ દસ યાવ તેમજ ઈંગ્લેંડને કે આસ્ટ્રિયાને અગત્ય લાગત ન હતા. તેથી તેમણે પોતાના મિત્ર રાજ્યના કેદીઓને મુક્ત કરવા કેદીઓની સાદાવહેલી કરવાના ના પડી નેકીની નીચના મેળને નેપોલિયનને ઘેરો દુસ્ત્રી સંધાવે. તેજ કંડુ, જે રસીયનો ઈન્કેડ અને આસ્ટ્રિયાની કેન્ડેરનુવી કેન્ચનાં સામે લડવામાં મેળી

પ્રકરણ ૧૯ મું

આદ્યેસ યોગેંગી જલું

પોલિયને કરેલી સલાહની માગણીને ઈંગ્લેંડે તિરસ્કાર અને અલિમાનથી તરછોડી નાખી અને આસિટ્રયાએ પણ તેનો અસ્વીકાર કર્યો તેથી હવે તેણે તેઓના હુમલાને પાછા હકાવવા માટે હમેશની માફક ઉત્સાહભેર તૈયારી કરવા માંડી. પણ સલામદ્વિરમાં તે સ્વદેશરક્ષણને વિચાર કરવા લાગ્યો તેટલામાં તે ક્રાન્સને ચારે દિશાએથી ઘેરી વળીને તેના ઉપર નિર્દયપણે આક્રમણ કરતા શત્રુઓની તોપોની ગર્જના તેના કાન પર અથડાવા લાગી. ઈંગ્લેંડના નૌકાસૈન્યે ક્રાન્સનો સમુદ્રકિનારો ઘેરી લઇને તેના વ્યાગારનો નાશ કરવા માંડ્યો, કિનારા ઉપર આવેલાં અરક્ષિત બંદરો ઉપર ગોળાઓનો વરસાદ વરસાડ્યો અને ક્રાન્સમાં આબ્યતરિક કલહ જગાડવા માટે અઢતજક નાણું અને યુદ્ધસામગ્રી દ્રેન્ય પ્રગ્લસતાક રાજ્યના શત્રુઓને પૂરી પાડીને ક્રાન્સને ઉપદ્રવ કરવા માટે બનતું કર્યું. ઉત્તર તરફથી દોઢલાખ મિપાઈ-ઓના સૈન્ય સાથે આસિટ્રયાનો સેનાપતિ માર્શલ ફ્રે આલ્યો આવતો હતો તેની પાસે સારામાં સારી અને ભારેમાં ભારે તોપો હતી ઈટાલીમાં સેનાપતિ મેલાની સરદારી નીચે ૧૪૦૦૦૦ માણસોનું સૈન્ય એકત્ર થયું હતું. તેમના આક્રમણ સામે ત્યાંના ગણ્યા ગાડ્યા દ્રેન્ય યોદ્ધાઓ નાસી ગયા હતા અને ખાટીના ઘેરાઈ જઈને ભૂખે મરવાની અણી પર હતા. ક્રાન્સના સમુદ્રકિનારાની આમપાસ ઈંગ્લેંડના અમં-ખ્ય વહાણો ભમતાં હતા. આ પ્રમાણે બધી બાબતોએથી ક્રાન્સને સંજ્ઞા રીતે ઘેરી લીધું હતું.

નેપોલિયનને પોતાના યુદ્ધકૌશલ્ય ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તેણે લોડીમાં રમ-ટોળાતા મનુષ્યોની ખાતર કરેલી સલાહની માગણી વ્યર્થ ગણી ત્યારે હવે તેણે બીજા ઉપાય તરીકે પોતાના દેશના એકત્ર થએલા શત્રુઓ ઉપર પ્રહાર કરવાની પોતાના અખૂટ ઉત્સાહથી અને પ્રયત્ન કાર્યશક્તિથી એવી તૈયારી કરવા માંડી કે તેના શત્રુઓએ તેને “ એક લાખ માણસ ” એવું ઉપનામ આપ્યું; કારણ કે તે ત્યાં જતો ત્યાં માત્ર તેની હાજરીથીજ એક લાખ માણસનું બળ તેના સૈન્યમાં આવી જતું.

પણ ક્રાન્સની પ્રજા માટે તેણે નીચેની યોજના પ્રગટ કરી અને તેના ત્રીન, ઉત્સાહ-હામર આખા દેશની ખીણે ખીણમાં અને ટેકરીએ ટેકરીએ માઠ રહ્યો. 'ફ્રેન્ચો' તમે સવાહ કરવા બધા ઉત્સાહ દતા તમારી સરમરે તેથી પણ વધારે ઉત્સાહથી સલાહની માગણી કરી હતી ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંત્રીએ પોતાની કુદરતની નીતિ ઉઘાડી પાડી છે ક્રાન્સમાં કુસપ કાલવેલો, તેના આપારનો પ્રયત્ન કરવો, બની શકે તો યુરોપના નકશામાંથી તેણે નામનિવાન બૂસી નાખવું અને નહિ તો તેને પ્રેક ઉત્તરના દરબાનના તાબેદાર રાજ્ય જેવું બનાવી મૂકવું એ તેના દેવ છે યુરોપના તમામ રાજ્યોમાં અદર અદર ક્યહ જગાડી, તેમનો નાશ કરીને ઈસ-પોને સમૃદ્ધ અને બળવાન થવા માગે છે અને આખા જગતનો વ્યાપાર પોતાનો એકતાનો જ કરી લેવા તાકે છે આટલા માટે અજબક નાણુ વેરીને અને મીઠાની વચનો આપી તે લોકોને લવચાવે છે અને પોતાની કપટબળ વધારે છે "

આ ઉદ્યોગથી ફ્રેન્ચ પ્રજાનો લગાયક જુરસો જાગૃત થયો અને લડી શકે એવા તમામ પુરોએ સઘન ધારણ કર્યા સ્વદેશમકિતના આરેલો લીધે અને ગર્હ પણ રીતે ક્રાન્સ જીતે એની ઉત્કટ ઈચ્છાને વચ મળે તેપોલિયન પોતાની કીર્તિ તો વમરી જ ગયો હતો સેકરો લડાઈઓમાં ધણએલા હોદ બાખ મિપાઇએલું ફ્રેન્ચ, અને પોતાની તૈયાર કરેલી યોજના સમ નવીને તેણે મોરોને ઉત્તર તરફ મોખરો અને ઉત્તર તરફના રજીસગ્રામના જગારને વધારે કીર્તિ મળવાની વડી હતી હતા પણ પોતે માન પાસેક હજાર મિપાઇઓ, જેમાના બધા ખરા તો છેક નવાજ હતા તેમને લઈને દક્ષિણ તરફ જવા તૈયાર થયો પોતાના તામેદારને સામાના નાકે મિન્ય આપીને બધા ખરેખરી કીર્તિ મેળવવાની હતી, ત્યાં મોકવવામાં જે ઉદારતા નેપોલિયને બતાવી છે તેના જોડે જગતના કિતિદાસમા મળી આવતો નથી

અસ્તિત્વનો સેનાપતિ માર્ચલ ગેવા પોતાના એક લાખ અને આગીચ હજાર મિપાઇએને ઇશાલિની ઉત્તરે આવેલા કિલ્લાઓમાં ગોઠવીને પોતે ક્રાન્સની દક્ષિણ દોપર પ્રયત્ન વે. અને દૃઢ શક્તાપૂર્વક આગળ વધ્યો જતો હતો તેના વિશાળ અને કયાયતી લશ્કરની માગે પોતાનું નાનું અને મિન અનુભવી લશ્કર ગોઠવવા ગતાં આત્મશ્ચ પર્વતની દેખીતી રીતે અમેલ પર્વતમાળા જોગગીને પર્વત શિખર ઉપ થી વૂંટી પડતા બરફના ધૂમરના જેવા પ્રયત્ન અને સર્વનાશક વેગથી અસ્તિત્વન વચગના પાછલા ભાગ ઉપર એકાગ્રેક વૂંટી પડ્યું એવો નેપોલિયને ઠરાવ કર્યો આત્મશ્ચ પર્વતના પ્રદેશમાં તાકે અનુદાન થયે તરફર તાગેજો ત્યાં યુદ્ધસામગ્રી એકત્ર કરવાની જરૂર હતી પણ આ તૈયારીની વચુને ખમર ન પડે તે માટે સાવ તી નાખવાની હતી નહિ તો અસ્તિત્વન સેના આત્મના સામગ્ર વાટ ઘેરી લે અને તેના લશ્કરને ખમર થવું અટકાવવા ખમર મુકે નહિ ઈંગ્લેન્ડ અને અસ્તિત્વના

જાનુસો તેની એકેએક હિલચાલ તપાસીને જાહેર કરવા ચાલાકીથી ખાતમીઓ સૂંઘતા કરતા હતા.

નેપોલિયને આલ્પ્સની તળેટીમાં આવેલું 'ડિજોન નામનું' સ્થળ લશ્કરને એકત્ર કરવા માટે પસંદ કર્યું. પણ જે રસ્તે તે પોતાનું સૈન્ય ઉતારવાનો હતો તે માર્ગ જાહેર કરી દઇને તેણે શત્રુઓને આપાદ થાપ ખવડાવી. શત્રુપક્ષે આ ઉપરથી એવું અનુમાન કર્યું કે 'ડિજોનનું' ઓથું ખતાવીને નેપોલિયન પોતાનું ખર્ચ યુદ્ધ કેન્દ્ર છુપાવે છે અને તેઓ મનમાં ફૂલાવા લાગ્યા કે અમે એમ છેતરાઇ જઇએ એવા નથી. લંડનનાં અને વિયેનાનાં પત્રોમાં નેપોલિયનની ચૂપાંચની ઉઘાડી રીતે મશ્કરી થવા લાગી. કેટલાક જાનુસો 'ડિજોન' જઇ આવ્યા અને તેમણે રિપોર્ટ કર્યો કે અહિં તો માત્ર થોડી ટુકડીઓજ આવી છે અને તે પણ આપણને થાપ ખવડાવવાના હેતુથીજ મોકલી હશે. જેમ જેમ શત્રુપક્ષ નેપોલિયનની યોગ્યતાને હસી કહાડવા લાગ્યો તેમ તેમ તે 'ડિજોન' આગળ લશ્કર મોકલવાની વાતને વધારે જોરથી જાહેર કરવા લાગ્યો. તેણે એ સ્થળની આસપાસ જૂદે જૂદે ટેકાણે લશ્કર અને યુદ્ધ સામગ્રી મોકલાવી દીધાં, અને એવી કુનેહથી છુપાવી રાખ્યાં કે તેના ખરા બળની શત્રુને ખબરજ પડી નહિ. ઈંગ્લેન્ડ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયું. તે તો એમજ સમજ્યું કે 'ફ્રાન્સનું' લગાયક બળ હવે ખપી ગયું.

'ફ્રાન્સના' અભિધાનમાં લીલાં હરિયાળાં ખેતરો અને દ્રાક્ષથી લચી રહેલા મંડ-પોમાંથી એક એકથી ઉંચે જતી સનાતન ખરડથી દંકાયલાં શિખરોવાળાં આલ્પ્સની પર્વતમાળા આવી રહી છે. તેની સાંકડી કરાડામાંથી ઘોર ગજના કરતા જળ ધોધ નિરંતર ઉછળ્યાજ કરે છે. કેટલેક ટેકાણે તો પર્વતની ખાબુઓ દિવાલના જેવી સીધી છે અને સ્ટિન્ના આરંભથી આજદિન સુધીમાં મનુષ્યનાં પગલાં ત્યાં લાગ્યેજ પડ્યાં હશે. આ દુર્ભેદ પર્વતમાળા યોગ્યગવાના મુખ્ય ઘાટને સેન્ટ બર્નાર્ડ કહે છે. સાહસિક મુસાફર ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઇને ધીમેથી, સાવચેતીથી, મુસ્કેટીથી સાંકડા અને સીધા રસ્તા ઉપરથી પ્રયાણ કરે છે. કોઇવાર સાંકડા પૂલવડે અગાધ ઉંડાં કોતરો યોગ્ય છે; કોઇવાર પર્વતની સાંકડી કોરણ ઉપરજ સાચવી માચસીને પગ મૂકતો ચાલે છે. એજ પગલુ ચૂકે તો નીચેના ધારાવાળા ખડકોવડે જંગલ રાક્ષસ જેવાં દેખાતાં ઉંડાં કેતરોમાં ને નળી પાસા વગર રહેજ નહિ. કોઇવાર ઘણાં ઉંચાં શિખર ઉપરથી નચ્ચનાં કુનર નેરથી વહી પડે છે અને જ્યો, ખડો સરતો કચ્છો-ચણુ હવે છે તે ભેડને પ્રસસી આવવેચકિત થઇને ઉભો રહે છે. આ ઉંચક ખરડના પ્રેલમાં પગ અને નચ્ચના પગલોડાં અનેજાગે ઉત્પાન મથાગે નહે છે. અને નિચારે કચ્છો-ચણુ પ્રચનાએ તેમના જોગ થઇને હમેશાં માટે ખરડના નિચારનાં દરજ્જા નાચે છે. આજ પ્રચનાં નિચરનાં નચ્ચનાં એકો ઉંચારી કોનાં

સ્તુત્ય દેવુથી પરાપારી ખિલ્તી સાધુઓનો એક પ્રાચીન મઠ એ રથો રથપાથનો છે, અને તેઓ આજે ગેરો વાંધી નિષ્ક્રમભાવે પ્રભુનાં વિપત્તિમસ્ત બાળકોની એવાખરદાસ્ત કરતા આવ્યા છે. આ રથજ યુગેપમા સૌથી ઉચ્ચામા ઉચુ છે તેની આસપાસનો દેખાવ ધણેજ મજીર અને નમગીનીભરેલો છે. ઉતરવાનો માર્ગ ચડવાના માર્ગ કરતાં પણ વધારે વિકટ છે. આ ઉત્તર પહાડી પ્રદેશ તત્ત્વ વન સ્પર્શિતદિત વેરાન જેવો છે. મુસાફરનાં પગલાંથી ચમકીને ઉઠી જતા મનુષ્યોની ઘીનીઆરી મિલાચ ત્યાં ખીજી કસાનો અવાજ સલામનો નથી સીધા ખડકો ઉપર ચઢી જવાને ટેવાયના ખડકા અને વનહરિણો ત્યાં પગ મૂકવાની હિમત ચલાવી શકતાં નથી.

દેવ્ય સેનાપતિ મામિનારો આશ્વિન વસંતે જીનોઆના કિલ્લામાં ઘેરી લીધા હતા અને તેમની તોપના મારાથી છિન્નભિન્ન થઈને તે કિલ્લો પડનાની તૈયારીમાં હતો. વિજયોન્મત્ત યુગ્મન્ય નાઇસ નગરના દરવાજામુખી ધન્યુ આવતુ હતું તે બળવાન ટ્રેનના પાછલા ભાગ ઉપર ઓચિતો ધસારો કરતા જવા માટે તેઓ લિપને ઉપર ફાલો તેવો અત્યંત વિકટ માર્ગ પસંદ કર્યો હતો. જે પર્વતના ધાટ પર ખચ્ચ પછા મુરોઢીથી ચાલી શકતા, જ્યાં કદિ ગાડુ તો ચડુજ ન હતુ અને જર્જરે પથ નહિ, ત્યાં થઇને સાક હજાર માણસતુ પાયદળ અને ઘોડેસ્વારતુ સેન્ય, ભારે તોપો, દારૂગોળ, મીથુસામાન અને મીઠા તમામ મુદ્દસામગ્રી સંકિત લઇ જવુ એવી તેણે કલ્પના કરી હતી. ઇન્દ્ર અને આશ્વિના તો આ યોજનાને તિરસ્કારસંકિત હતી કદાચ લાગ્યા.

પણ તેપોલિયન પોતાની કલ્પનાવકિતવડે બંધ ચોજનાઓ ધન્યામા કુશળ હતો એટલુજ નહિ પણ ચોજનાની ઝીંઘામા ઝીંઘી બાબત પણ અમલમા મૂકી શકે એવો તે કાર્યદક્ષ હતો. સેન્ટ બર્નાર્ડના ઘાટને રસ્તે આલીલ હજાર માથુ ચોને લઇ જવાં, ખાકીતુ મેન્ય ખીજી મે નથુ નાના નાના ઘાટ મારફતે છટાવિમા ઉતારવુ, એકાએક જાણે પોતે આમશમાંથી ઉતરી આવતો હોય તેમ ઝડપથી ચડુ મેન્ય ઉપર પાઠળથી આક્રમણ કરતુ આશ્વિના સાથેનો તેનો તમામ બ્યવહાર તોડી નાખવો અને પછી તેના ઉપર તૂટી પડવુ, એવી તેની ચોજના હતી. બામ કરવાથી ક્રાન્સનો દિલ્હિ બામ બધમુક્ત થાય એટલુજ નહિ પણ ક્રાન્સના ચડુઓ બધથી કમ્પા વગર ગડે નહિ.

જિંનનની આમપામની જગ્યાઓમાં ૧૧૬૦ની ટુકડીઓ આવતી મધ અને છેનો દુધમ થતાની નાથે આજુ લરકર સાક. ઘાટના નામ બાગળ દાગર થવાની રાખ જેતુ ખેડુ લઉ મિરિકટ અને બનાજનો અખૂટ ભાગ પણ અનુકૂળ રથોમા નગરમાં આવ્યો હતો. પારત્ય પ્રદેશના એકે એક માણુમ અને એકે એક ખચ્ચરને આગળથી પુરુષ સા આપીને રોકી લીધા તના નાજે કોઈ મનના પ્રભાવથી એમ

એક ત્યાં આવ્યાને ખડા થઈ ગયા હોય તેમ હજારો લુહારો અને કારીગરોની દુકાનો રસ્તામાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઉભી થઈ હતી. તોપોનાં તથા ખીજી સામગ્રી લઈ જવાનાં ગાડાંને માણસો અથવા ખચ્ચરો ઉંચકી શકે તેટલા માટે તેઓ તેમના સર્વ ભાગો છૂટા પાડી નાખતા હતા અને સમાર કામ કરતા હતા. વળી તેવાજ કારીગરોની એક ખીજી દુકાની અગાઉથી પર્વત ઝાળંગીને ફ્રેન્ચ લશ્કરની રાહ જોતી બેઠી હતી કે જેણે તે આવી પહોંચે કે તોપોને ગાડામાં ચડાવી દે તથા ઘોડાના સામાન અને આયુધ વગેરેનું સમારકામ કરીને લશ્કરને સંપૂર્ણરીતે સજ્જ કરી શકે. પર્વતની બેઠે બહુએ તમામ પ્રકારની સગવડવાળું એકેક દવાખાનું પણ ઉભું કર્યું હતું. નેપોલિયને એટલેસુધી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી હતી કે સેન્ટ બર્નાર્ડ મઠમાં બિસ્કેટ, માખણ અને દારૂનો પુષ્કળ જથ્થો આગળથી રવાના કરી દીધો હતો, તેથી જ્યારે થાકેલા સિપાઈઓ ત્યાં આવ્યા કે તરતજ તેમને માટે ત્યાં ખાઈ પીને તાજા થવાની ઉત્તમ પ્રકારની સગવડ તૈયારજ હતી. ફ્રાન્સની પ્રજાને સુવ્યવસ્થિત કરવા પોતે ખાર માણસ જેટલું કામ કરતો તે વખતે આવી ઝીણી ખાખતોની વ્યવસ્થા કરવાનું પણ તે કદી ભૂલતો નહિ. જો પરિશ્રમવડે મોટામોટ મળતી હોય તો નેપોલિયને જે કીર્તિ મેળવી છે તે તેણે સખન મહેનત કરીનેજ મેળવી છે; છતાં તેણે માનસિક બધારણ પણ એવું હતું કે આહારનિવારણિત અવિરત પરિશ્રમ કરવામાં તે આનંદ ભોગવતો હતો.

ઈ. સં ૧૮૦૦ ના મે માસની ૭ મી તારીખે કુચ કરવાનું નિર્માણ કર્યું હતું. તે દિવસે ગડીમાં બેસતા તેણે પોતાની પત્નીને કહ્યું:—

“વહાણી જોસેફીન, સલામ. હું ઈટાલી જાઉં છું. હું તને જુડી નહિ મોકલું અને ઘણા દિવસ નહિ રોકાઉં.”

તેના એક ઈસારાની રાધે ફ્રાન્સનું ભવ્ય મૈન્ય ગતિમાં આવી ગયું. ઝડપથી તે ફ્રાન્સમાંથી પસાર થઈને આલ્પ્સ પર્વતની તળેટી આગળ આવી પહોંચ્યું. યુદ્ધ સામગ્રીસહિત તમામ સૈન્ય નીમેલે વખતે મુકરર જગ્યાએ હાજર થઈ ગયું એકે એક સિપાઈ અને એકે એક સ્વાર તેની નજર આગળથી પસાર થતો ગયો તેના પોશાકમાં, હથિયારમાં જરાક પણ ખામી માલુમ પડતી તો ત્યાં ત્યાંજ તેને મનાવવામાં આવતી. તેના જવલંત ઉત્સાહથી ભરેલા શબ્દો આખા સૈન્યને પ્રોત્સાહિત કરતા હતા. દરેક માણસ પોતાથી ખનનું કરવા તૈયાર થયો હતો. માર્ગનું નિરીક્ષણ કરવા બે ઈજનેરોને આગળ મોકલ્યા હતા. તેમણે આવીને કહ્યું કે કામ પ્રારંભ મુશ્કેલીભર્યું છે.

નેપોલિયને પૂછ્યું, “પણ ખની શકે એવું તો કે ને?” તેમણે કહ્યું “કદાચ ખની શકે એવું તો કદી શકાય.”

“ તો તો કુલ ૫ રાજા થયા ‘ જગ નેપોલિયને હિન્દીદેશ ખાલે કાઈ દરેક સિપાઈએ પોતાનાં લઈઆર ઉપનાર પેઠાકે દિવન સાન જેલ । તો કે આ પુરુષ કાઈમા ઉભી લવાઈ દત્ત માર્ગે અવત નકાલ દેવારી એકર માણ્યથી ચલાય તમ દગુ તેથી ૭ માંની ૧ની દરક કરીને વચમા વા । માખી બે સિપાઈએ તમ કોલકીને આવના ધોડરવાઈ પાતાના ધાગને જેમ તેમ કરીને દારી હતા જરેક જુલ કાષ તો નાને આવેલા અનાપ ઉડા કેતોમા નવડી જવાને બધ દનો આખી મુસાફરીમાં આ રીત અોકે પાડાઓ અને કેટલાક રવારો પજુ મુરડેને સ જુ થયા એક એક તાપ ખચવાને મારે મો મો ખચ્ય દા નર જોખાં હતા તમે માફો થબી જતાં ત્યાર સિપાઈએ પાછળથી લેગી દનેલી આપતા નેપોલિયને મજૂરોને મજૂરી આપવામાં કસર રાખી ન હતી તોપણ જે કામ એકલા પંસાના લોભથી ન થતું તે નેપોલિયની મોદક રાખી અને ચોભાદક પ્રેરના નવાવથી થતું સિપાઈએ દાંના કરી તોપો બલગતા આ પ્રમાણે સીધા, સાંકડા, ખાકાન માર્ગ ઉપર આખુ ફેન્સલન્ય હુદના સરખમતદિત પસાર થયા કા પુ જ્યારે આવત મુલકે સીધાળી જગ્યા આવતો ત્યારે જુરુરીના લીન નિનાક કરવામાં આવના તેમના જનિના પાંખા ટેકરીએ ટેકરી અને ખીલે ખીજુને મજૂરી નક્કા નેપોલિયો મજૂરોના જેટલીજ બકિંગ સિપાઈઓને આપવા માડી પજુ તેમ ય નેનાપતિતો જુરુલો તેમનામાં બાપી મયો દનો તેથી પેસા ચેરાની તેમજ સાફ ના પાડી તેમજે કડુ, અને કાષ પે દારે મારે અટલી મહેનત કરવા અન્યા નથી, પજુ તમને પ્રગળન કરવા અો અમૂલ્ય કીર્તિને મારે આબ્યા છીએ ”

નેપોલિયન મનુષ્યસ્વભાવનો પૂરેપૂરો પરીક્ષક હતો મનુષ્યમાં રહેલી ઉદ્ધાર શક્તિઓને ફરી રીતે જાગૃત કરીને કામે લગાડી તે કળામાં તે સપૂર્ણરીતે નિપુણ હતો અન્યાગુપ્તી એવો રિવાજ હતો કે જે લોકો ન્યુનગ્રામમાં તોપો ખેડી લાવતા તેમને દગજને તોપ ફોડનાર સિપાઈઓ કરતાં નીચો મનાતો દનો આતુ પરિણામ એ થતું કે તેઓ પોતાની જાતને મજૂર માનતા હતા, કેમકે પેદાઓની કીર્તિમાં તેમને તો દિરમો મળતો નહિ તેથી બજના વખતમાં તેઓ તોપો મૂકીને નાસી જતા નેપોલિયને જાહેર કર્યું કે ‘જેઓ રણસગ્રામમાં તોપો ખેડી લાવે છે તેઓ પજુ તોપ મોડનારના જેટલીજ નેના બજાવે છે અને તેમના જેટલુજ લેખમ જેડે છે મારે બેઠેનો જગજે મરખો નજાવો જોઈએ ” તેમજે તોપ ખેડનારાઓને સિપા ઇઓના જેવો પોદાક આપ્યો એટલે તેઓ મજૂર મગી મગરૂર પોદાઓ બની રા અને દવે રણસગ્રામમાં તોપો ખેડી લાવવામાં તેઓ માન અને મગરૂરી માનવા ન । રવે એ તોપો તેમને મોગવરૂપ નહિ પણ પ્રીતિપાન થઈ પડી નિર્દય ત્ય જેવી તોપને તેઓ પોતાની ગિયતમાંની માફક ચાલતા તેની સાથે લાડ કરતા, ને ૧૬

ચુંબનો કરતા અને તેના બચાવને માટે પ્રાણની પણ આહુતિ આપવા તૈયાર થતા. આલ્સના વિકટ પ્રવાગ દરમ્યાન એકવાર પ્રુશ્ચ બરફ વરસવા લાગ્યું છતાં આ સિપાઇઓ તોપોને માર્ગમાં પડતી મુઠીને સારી જગ્યાએ આવડાવી લેવા ગયા નહિ. પરંતુ એક ભાઇ પોતાની બહેનને સાચવે તેમ આ ખડખડા દેખાવના સિપાઇઓ આખી રાત તોપોની ગોળે મૂકી રહ્યા. તેમનામાં આ અગ્નિમય જેવો ફેરફાર નેપોલિયનની અસાધારણ બુદ્ધિને લીધે થયો હતો.

એમ કરતાં કરતાં પર્વતના શિખર ઉપર આવી પહોંચ્યા. ત્યાં તેમને માટે ખાઈ પીને તાજા થવાની ઉત્તમ પ્રકારની સગવડ કરાવેલી જોઈને સિપાઇઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. ચાલીસ હજાર બ્રૂખ્યા અને ચારેકા સિપાઇઓને જમાડતાં તે ગરબાડ મચી રહે; પણ નેપોલિયનની વ્યવસ્થા એવી ખામી વગરની હતી અને સિપાઇઓ ઉપર તેનો એવો નૈતિક અધિકાર દૃઢ બેસી ગયો હતો, કે એક પણ સિપાઇ પોતાની હાર છોડીને એક તસુ પણ આગળ ખસતો ન હતો. એક પછી એક સિપાઇ પોતાના ભાગનું ખાવાનું લઈને આગળ કુચ કરતો. થોભવામાં તો નામોશી મનાતી હતી. માર્ગમાં ગમે તેટલી અડચણ હોય તોપણ વીસ માઇલસુધી લાંબી પથરાતી સૈન્યની હારમાં ભગાણુ ન પડે તે પરજ સર્વનું લક્ષ્ય હતું. ચઢાણ કરતાં ઉતરવાનું વધાં મુશ્કેલ હતું. પરંતુ આકાશ ઉઘડી ગયું હતું, ઋતુ અનુકૂળ હતી, તેથી આપ સૈન્ય વગર અડચણે ઇટાલીનાં મેદાનોમાં આવીને ઉભું રહ્યું.

આખા સૈન્યમાં સૌથી છેલ્લો નેપોલિયન પોતે હતો. એક ખચ્ચર પંચવાર થઈને, વિચારમાં ગરકાવ થઈને, તે પ્રયાણ કરતો હતો. પોશાકમાં હમેશાં માફક તેણે ભૂરો ડગલો પહેર્યો હતો તેના ખચ્ચરનો દોરનાર જે એક તરુણ ખેડૂત હતો તેને જરા પણ ખમર ન હતી કે દિગ્વિજયી નેપોલિયનની સેવા કરવા પોતે ભાગ્યશાળી થયો હતો.

માર્ગમાં ઘણા ખરો વખત તે શાંતપણે પોતાના વિચારોમાં મશગુલ રહ્યો હતો ઇંગ્લેંડ અને આસ્ટ્રિયાનાં સંયુક્ત સૈન્યો સામે ટક્કર લેવાના વિચારમાં તેનો તમામ માનસિક શક્તિઓ રોકાઈ ગઈ હતી; એક લાખ અને વીસ હજાર જેટલા બળવાન સૈન્ય સામે બાથ ભરવાની યોજના ઘડવાની અનેક પ્રકારની ચિતાઓનો અને સેના પતિ તરીકેની જવાબદારીઓનો બોળે તેના હૃદય પર હોવા છતાં, આવે વખતે પણ તેના હૃદયમાં ચિરસ્થાયી વાસો કરી રહેલી ઉદારતા અને અનુકંપા પ્રકટ થયા વગર રહી નહિ. તેણે પોતાના તરુણ ભોમીઆની પાસેથી વાતમાં ને વાતમાં બહુ સીધું કે તે એક પર્વતનિવાસી ખેડૂતની કન્યાને ચાહતો હતો. તે પણ તેને ચાહતી હતી. તે સાદો અને સરળ હૃદયનો હતો; પરંતુ ગરીબ હોવાથી પરણુતા અચકાતો હતો.

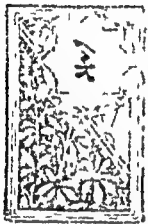
પ્રવાસને અંતે નેપોલિયને તેને સારૂ ઇનામ આપ્યું અને પેન્સીયથી પોતાના

એક દાખાલેરીપદ ખાતાના (લગ્નને સાચી પૂરી પાડનાર) અમલદાર પર ચિડી લખી આપી. તે ચિડી બતાવતી ત્રીસેજ તે ન જુને આનંદશર્મ સાથે ખમર પડી કે તે ચિડી લખનાર સેનાપતિ નેપોલિયન હતો, અને તેજે તેને એક પર અને ખમર ધનામમાં આપ્યા હતા તે જનો સાબુસ પગને પોતાનું મનનું પાદેકુ સુખ બોમરવા લાગ્યો અને મદાન નેપોલિયનને આવીશદ આપ્યો જાણે વખત હતો. જાણે દોહડીના વખતમાં પણ ડાહ્યાજના હામમાંથી જેને મોતની ઉત્તરતા બતાવવાની શક્તિ થાય, તે મદ પુત્રના ઉત્તરતા નો ગુણ પ્રદર્શિતવળ દોનો નિષ્કલ્પે એમાં જાણે સંદેહ નથી.

પ્રકરણ ૨૦ મું-મારેન્ગોનો સંગ્રામ

ન્યસેના હવે એઓસ્ટા નદીને કિનારે કિનારે કુચ કરવા લાગી. રણીઆમણાં ખેતરો, દ્રાક્ષના મડપો, સ્વચ્છ ઝુંપડાં વગેરેથી હવે તેમનો પ્રવાસ ઘણોજ આનંદજનક થતો હતો. તેમની ખેડે આલુએ દેવદારનાં વૃક્ષોથી છવાયેલી એક એકથી હિંચે જતી ભવ્ય પર્વતમાળા વિરાજતી હતી. આરિદ્ર્યન લશ્કર વેગભરે ક્રાન્સની હદ તરફ કુચ કરતું હતું. પોતાની પાછળ વટોળિયાની ઝડપથી ફ્રેન્ચ લશ્કર દોડ્યું આવે છે તેની તેમને લેશમાત્ર પણ ખબર પડી ન હતી. આ આલુએ ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ આદ્રેસ ઓળગવાના પોતાના છેલ્લા પરાક્રમથી ગર્વિષ્ટ અનેકા હોવાથી અને પોતાના સેનાપતિમાં અટળ વિશ્વાસવાળા હોવાથી આનંદભરે આગળ કુચ કરતા હતા. પણ આગળ જતાં ખીણ સાંકડી થતી ગઈ. ખેડે આલુના પર્વતો વધારે સીધા અને ખડકાળ દેખાવા લાગ્યા. તેમની વચમાં થઈને એઓસ્ટા નદીનો પ્રવાહ શીણુના ગોટેગોટે ઊરાડતો વેગભરે વહેતો હતો, અને તેની અને કિનારાપરના પર્વતની વચમાંનો માર્ગ અત્યંત સાંકડો અને વિકટ બનતો ગયો. એવામાં માર્ગમાં પર્વતના ઉચા શિખર ઉપર આવેલા પ્રચંડ કિલ્લાથી તેમનો માર્ગ રોકાય ગયો. છેક નદીના કિનારા ઉપર ઉભેલા પિરામિડના જેવો તે ગગનચુંબી ગઢ હતો, તેના મજબૂત શુરંગ ઉપર ચારે આલુએ એવી ચતુરાઈથી તોપો ગોડવી હતી કે નીચેના રસ્તા ઉપર એક ચક્ર પથ ન ફરતી શકે.

આ મમાચાર વીજળીને વેગે લશ્કરના પાછલા ભાગમાં ત્યાં નેપોલિયન હતો ત્યાં પહોંચી ગયા. તે તરતજ આગળ આવ્યો અને કિલ્લાની સામેના એક પર્વતપર ચઢીને નાનાં ઝાડવાંના ઓચા નીચે જમીન પર સૂતો અને દૂરબીનથી કિલ્લો અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ તપાસવા લાગ્યો. તેણે તરતજ એવી સૂચના કે કિલ્લાના દરનાં પથ વધારે હિંચે એક સ્થળ છે અને ત્યાં જવા માટે ચતુની ટોપનો મેટા ન પડે એવો એક માકો પગ રસ્તા પાડ્યો છે ત્યાં જો તોપો મેટાવાસ તે હિંચુપાટ મટ ઉપર આપાદ મારો ચઢી શકે. તરતજ કુચ કરવાનો હુકમ કર્યો. પાવડમ અને આદ્રેસના ઝાડપર ચઢીને દેવાવડા ઘોડાઓ પાડી સ્વર્ગના માર્ગે

ચલ્યા લાન્વા કિલ્લામાં ગેટના આરિ. પનો આજીસ દળર ફેન્સાને તેમના પો. એ સહિત મીડીઓની દાની માફક પરતને વળીને ચલ્યા નેમ્નો અગ્નિવતીમાં નમન થઇ ગયા પર્વતના સિખરપર આ ન પડી યજ્ઞ દિસનો વાઢેડા નેપોલિયન પાથરનુ ઝોલીકુ ઈને ઈપી ગયો તેની ઉધમાં ખલેત ન ચા નેલસા મટે તેની આનગરી આપુ લરક પસાર થઇ નપુ તોપજુ કોષએ પમનો લડ / પજુ અવાજ કશે ન હતો, અને ફેંકની આખ તેના દિવ્ય મિન્નામસત થુ ક વદન ઉપર પ્રેમપૂર્વક હતી હતી દેખાવમા ખનચન, લગી લરી રીકા થઇ ગયેલા મિપાઇનો પજુ તેના તરફ આરી મોમળ લાગેલી ખતાવતા એ દેખાવ યોજાઈ હતો.

લરકર ને આવીને ગોણાઇ ગયુ પજુ હવે તોપોને લી રીતે 'લરી' તોપખાના વગર ગઢ છતાવાનો પજુ નથી, એમ સમજને કિલ્લામાં અમલદાર સેનાધિપતિ મેવાને લખ્યુ કે લરકર તો મિન્વા પાસે આ યુ ઇ પજુ તેઓની પાો તોપો નથી તેને મિચારાને ખર ન હતી કે તે આ પત્ર લખતો હતો તેજ વખતે અડધુ તોપ ખાનુ તો તેના કિલ્લાની પાસે થકનેજ પસાર થઈ ગયુ હતું રાતના અધારાનો તાલ લઇને પેઢાની માથે નીચા રીટાળીને, રસ્તા ઉપર થુક પામ પાથરતા જઇને ઓ ધરીમા બહાળ તેવ આજી નેલમાન પજુ અવાજ કયાં વગર ડેક લનુના કિલ્લાની દિવાલ પાને વકનેજ ફેળવાયલા ફેન્સ તોપખીઓ બધુ તોપખાનુ ધસડી ગયા અને ચોજાઈ નિસમા તે અનેક મિન્વાના ધુરજ ઉપર ફેન્સોની ફરકના લાગી.

લે નેનાધિપતિ મેવાના ગજરાટનો પાર રહ્યો નહિ. નેપોલિયન—જેના નામથી મોટા મોટા યોદ્ધાઓ રતા હતા તે નેપોલિયન આલ્ફ્રેડ પર્વત ઝોળીને તેની નજીક આવી પડેાઓ છે, તેના જોતાજી મેજવવાના માર્ગ રાખી બેઠા છે, અને આરિદ્રયા માથેનો તેનો બવજાર કાપી નાખ્યો છે એ મમાચાર મેવાને મળતા તેના ગમરાટ તથા નૂચવાડનો પાર રહ્યો નહિ. તેો માથે ઝુમતુ લખતુ વાદળુ એવુ અમાધારજુ હતુ કે તેણે પારિસ જવાની તો આલ્યા હોડીજ દોરી પજુ હરે છતાં રવરેલ જવારો કે કેમ તેનોજ તેને સરેલ થવા તાગ્યો આ વખતે તેના મનમાં બચાજ ક ખજનકે ગૂચવાજ ઉત્પન થતા હતા તે કાર્તિના સિખર ઉપરથી પાજ્યના ઉડા ખાડમાં ગમડી પડવાની તૈયારીમા હતો તેણે હવે પોતાનુ તમામ સામર્થ પાછા સહિસવામત આરિદ્રયા જવાનો રસ્તો મેજવવામાજ વાપરવા માંડ્યુ.

આ ખાલુએ નેપોલિયનની પજુ મુરુલી અને નૂચવડો જોડી ન હતી થતુ તેની નજર નમવીને લણે રસ્તેથી નામી રોકે એમ હતુ આથી તણે પોતાના નમન જૂરે જૂરે દેકણે જોડની દીધુ હતુ પોતાની નાવે માત્ર તણે વીસ દળર મિપાઇઓ રાખ્યા હતા તેમાંના લણા ખરા તો કદિ લાડમાં ઉતર્યાજ ન હતા હતુ પા. એક લાખ અને વીસ દળર સિપાઇઓ હતા ગમે તે વખતે તેના ઉપર

હુમલો થાય અને તેનું બધું લશ્કર એકઠું થવા પામે ત્યાર પહેલાં તો તેના નાના સરખા સૈન્યના હુકડે હુકડા થઈ જાય. તેણે ઉંઘ, આરામ અને ખોરાકનો ત્યાગ કર્યો હતો. દિવસ અને રાત તે ઘોડા ઉપર અને ઘોડા ઉપરજ કહાડતો. તેના જમણે ચારે દિશાએ ફરી વળ્યા હતા. શત્રુની એકેએક હિલચાલ તે તપાસતો હતો. ભવિષ્યમાં તેઓ કયો માર્ગ લેશે અને તેઓનાં સૈન્ય કેવી કેવી રીતે એકત્ર થઈ શકે તેના બંધી ગણતરી તે કરતો જતો હતો. મેલા ટ્રેન્યો ઉપર તૂટી પડવાને પોતાનું આખું સૈન્ય એક ઠેકાણે એકત્ર કરવાનો યત્ન કરતો હતો પણ કયે ઠેકાણે તેના હુમલો થશે તેની ટ્રેન્યોને ખબર ન પડે તે માટે જુદી જુદી જગ્યાએ હુમલો કરવાનો ઢોંગ કરતો હતો.

હવે બેઉ સૈન્યને અથડાવાનો સમય નજીક આવ્યો જાણી નેપોલિયને પોતાના સૈન્યને પાણી ચડાવવા માટે એક ઓત્સાહક જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું.

જે દિવસે તેણે પારિસ છોડ્યું તેજ દિવસે તેનો વિશ્વાસુ સેનાપતિ અને જીવ-જન મિત્ર ડિસે મિસરથી આવી પહોંચ્યો હતો. તે ભલો, સાચા દિલનો અને નીતિવાન થોદો હતો. જે થોડા ધણા માણસોને નેપોલિયન ખરા દિલથી ચાહતો હતો તેમાંનો તે એક હતો. ડિસેને આવર્તા વારજ નેપોલિયનના પત્રો મળ્યા. વાંચતાંતો સાથેજ તે પણ આદેશ ઓળંગીને ઇટાલિ જવા નીકળ્યો અને નેપોલિયનને આવી મળ્યો.

તેને હવે પૂરેપૂરી ખબર પડી ગઈ હતી કે થોડાજ દિવસમાં આખરનું યુદ્ધ થઈ જશે, કારણ કે મેલા જુદી જુદી જગ્યાએથી પોતાના લશ્કરને ઝડપથી એકત્ર કરવા મંડી ગયો હતો. તેણે સેનાપતિ લાની અને મુરાને પોતાનો લક્ષ્યગત ટૂંકો પેગામ મોકલ્યો કે—

“ સ્ટ્રાટેલા નદી આગળ તમારું લશ્કર તૈયાર રાખો. આઠમી કે મોડામાં મોકલે નવમી તારીખે તમારી સામે પંદરથી અઠાર હજાર આસ્ટ્રિયનો આવી પહોંચશે. તેમના ઉપર ધસી જાવો અને જીવતા જવા ન દેશો. મેદાના મુખ્ય સૈન્ય સાથે આપણને છેવટની લડાઈ થશે તે વખતે હુસમનનાં એટલાં ઓછા માણસો હણવાં પડશે. ”

ખરેખર નેપોલિયને કંઈ હતું તેજ પ્રમાણે અઠાર હજાર આસ્ટ્રિયનો આવી પહોંચ્યા. જ્ઞાનિ તેમને મોન્ટેમેલોના મેદાનમાં જઈ મળ્યો. આસ્ટ્રિયનોની વ્યૂરચન ધણી મજબૂત હતી. અસુપાસની ટેકરીઓ ઉપર એવી યુક્તિથી તો ગોઠવી હતી કે તેમના ગોળા આખા મેદાનમાં પડી શકે. આ લશ્કરને આસ્ટ્રિયનાં ખીખાં ટ્રેનો જેડે મળી જતું અટકાવવાની ધ્વજીજા જરૂર હતી. લાની પાસે માત્ર આઠ હજાર સિપાહીઓ હતા. થોડા કેન્ઝ જે તે ટકી રહે તો ખીખાં ચાર હજાર માણસો જેઓ મોકલે હતા તે આવી મળે એમ હતું.

પોતાના કરતાં યતુઓ ધણા વધારે છે અને તેઓ લય કર કલખાનામાંજ પ્રવેશ કરે છે એમ પૂરેપૂરું અણીંગ ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ ઉત્સાહથી વીરહાક ગળવતા યતુસૈન્ય ઉપર તૂટી પડ્યા અને તરતજ ત્રણે ખાલુએથી યતુની તોપોમાંથી તેમના ઉપર અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. મવારના અગ્નીઆરથી રાતના નવ સુધી ખુનખાર કતલ થયી રહી ફ્રેન્ચોની ધવાતી, લોહીમાં રંગોળાતી, ઝિલ્લિલ થતી દુકડીઓ વારે વારે યતુ ઉપર ધસી જતી આખરે ત્રણ હજાર વીરોનું બલિદાન આપીને ફ્રેન્ચો જીત્યા. યતુઓ ઇન્નબજ થકેને નાહા. તેમના ત્રણ હજાર યોદ્ધાઓનાં વજ રજૂએતમાં રજળતાં થઇ ગયા અને જ હજાર બદીવાન થયા નેપોલિયન લાનીની મદદે આવવા નીકળ્યો હતો પણ જરાજર જીતની વખતેજ આવી લાગ્યો તે તરતજ લાનીને મળવા દોડી ગયો તે યતુ યોદ્ધો હાથમાં લોહીથી નીમળતી તલનાર લઈને મુઠ્ઠાના હમલા વચ્ચે ઉભો હતો પુચાડા, પૂગ અને હાર્થી તેનું મો કાળું થઇ ગયું હતું અને તેનો પોલાક ખરખરેમો રતો તેમજ ફાગી પણ ગયો હતો નેપોલિયને તેના તરફ મમ્મરીથી જોયું અને તેને તેજ જગ્યાએ ડૂબક ઝાડ મેન્ટેમેનેનો ખિતાબ આપ્યો, કે જે ખિતાબ તેના વચને પણ હજી મમ્મરીથી ધારણ કરે છે

આ તે યુદ્ધની હકત વરજ્યાતજ હતી ખરેખરા સમાપ્ત તો હવે થવાનો હતો. પણ ફ્રેન્ચો હવે જેટલા ઉત્સાહમાં આવી ગયા હતા તેટલાજ તેમના યતુઓ નિરુત્સાહ પાની ગયા હતા હવે તો યતુની જાજ તોડીને રસ્તો કરવા માટે મરખીઆ થઇને લલવાનો મેવાએ સકલ કર્યો આ ખાલુએ નેપોલિયન યતુની ફરક દિલસ્યા લને લણીજ ચિન્તાસહિત તપાસતા બેગ હતો કારણ કે કલ જગ્યાએથી તેનો દુમો થયો તે સમજાવુ ન હતું ૧૪ મી જૂને સવાર પાના પરેલા નેનાએ ૩૩૦૦૦ હજાર પાવડળ, ૭૦૦૦ ધોડેસ્વાર અને ૨૦૦ તોપો લઈને મારેન્ગો નેનામાં પુલ્લેનમાં તંકાર થઇને ઉભેલા ફ્રેન્ચો ઉપર પ્રગળ આક્રમણ કરું ફ્રેન્ચોને માથે ધાર નખમ હતું પોતાનાં જ હજાર માલુતો સાથે નિતે ત્રીસ અણલ દૂર હતો અને તો સાજ પડેલાં નેનાવાય એમ રજુજ નહિ બરે મદદ આવી પહોંચે તે પડેલજ ફ્રેન્ચોના દુકડે દુકડા થઇ જાય એવી ધાસ્તી હતી.

પરંતુ નિતેના વાંજા કાન ઉપર નિયમિત ફૂલની તપાતી મર્જનાઓ અથડાઈ કે તરતજ તે જતી ગયો કે લાઈફ સર થઇ ચુકી છે તેને પાપના સંધી મારણ કર્યું અને લીજળાન વેગે રજૂએત તરફ કૂચ કરી નેપોલિયને તેણે તેની મનારવારે સવાર ઉપર સવાર દોડાવ્યા. હરખાન તપાના અસલ માર્ચો ફ્રેન્ચ બુલરના નેપોતી માર નેપોલિયનનું નેન્વ એમ તમ કીને ટકાર કરવા લાગુ આખરે તે જલ્દા જ ન જલ્દાર માલુસકો પણ સંકળ ન થઇ શકે એમ તખત અગ્નિની જગી તેમના ઉપર વરસવા લાગી ફ્રેન્ચોને નેનાએ “ જાજી જરૂરી જ નાનાવ તેમ નહિ ”

એવી ખૂમ પાડતા સિપાઇઓ ચારે બાજુએ નાસભાગ કરવા લાગ્યા.

રણક્ષેત્રમાં ભંગાણુ પડ્યું. વ્યવસ્થા તૂટી અને અધે નાસાનાસ યદ્ય રહી. શત્રુના દાર્ગોળાથી સેકરો નાસતા ચોદાઓ વીંધાઈ જવા લાગ્યા. નેપોલિયન મહા પ્રયત્ને બે ચાર દુકડીઓ વ્યવસ્થિત રાખી રાક્યો હતો. તેમને લઇને તે ધીરે ધીરે પાછો હઠતો હતો. તેમની પાછળ શત્રુની ખસે તોપો લગોલગ આવી જાગી હતી. ફ્રેન્ચો પગલે પગલે લડતા સખ્યાખધ માણુસોનો ભોગ આપીને પાછા હઠતા હતા. સેનાધિપતિ મેક્લાએ જોયું કે ક્રતેહ પૂરેપૂરી યદ્ય છે તેથી પોતાના તાખાના સેનાપતિને રણક્ષેત્ર સોંપીને તે પોતે થાકેલો હોવાથી આરામ લેવા ગયો અને સ્વારો દોડાવીને થૂરોપમાં અધે સમાચાર કહેવડાવ્યા કે મારે-ગોના સગ્રામમાં આસ્ટ્રિયનોએ પૂરેપૂરો વિજય મેળવ્યો છે. પણ એક અનુભવી સેનાપતિ જે આર્કોલા અને ન્વોક્લીના સગ્રામમાં હાજર હતો તે જોલ્યો કે “ મેક્લા જરા વધારે પડનો આશાવંત છે. હજી આપણુ કામ પૂરું નથી થયું. હજી નેપોલિયન તેનું અનામત રાખેલું લશ્કર લઇને લડવા વગર રહેશેજ નહિ. ”

એજ પળે નેપોલિયને ડિસેની દટ વ્યૂહબદ્ધ સેનાને રણક્ષેત્રમાં દાખલ થતી જોઇ. ડિસે મારતે થોડે તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યો કે “ પરાજય તો થયો છે અને હવે માફ કામ એટલુંજ છે કે તમે સકામત જગ્યાએ નાસી જાઓ ત્યાંસુધી શત્રુને ખાળી રાખું. ”

જાણે પોતાના ધરમાજ બેઠો હોય તેવાજ સ્વસ્થ ચિત્તે નેપોલિયને કયું, “ના, ના. ક્રતેહ તો આપણીજ છે. તમે શત્રુ ઉપર હુમલો કરો અને આપણુ નાસવું લશ્કર તો હમણાં તમારી પાછળ આવીને ઉભું સમજજો. ”

ડિસે અને તેના સિપાઇઓ વિજયોન્મત આસ્ટ્રિયનોની પ્રચંડ ભરતી સામે ખડકના જેવા ઉભા રહ્યા. તેજ વખતે નેપોલિયનની આજ્ઞાથી કેસરમેનના સ્વારોની દુકડીએ શત્રુ ઉપર ખીજી એક બાજુથી ધસારો કર્યો. એક પળમાજ લડાઇનો રંગ ખદલાઇ ગયો. નેપોલિયન દોડતે થોડે ચારે બાજુએ ફરી વળ્યો, અને સિપાઇઓને કહ્યું કે “ આપણે હવે બહુ નાહા. હવે ધસારો કરવાનો આપણો વારો આવ્યો છે. ”

નાસવું લશ્કર થોડીજવારમાં વ્યવસ્થિત થઇ ગયું, અને શત્રુ ઉપર સામેથી અને બાજુએથી પ્રમળ આક્રમણ શરૂ થયું. તેમનો વેગ થંબ્યો ડિસેની પક્ષટણે ગોળીઓની ઝડી વરસાવી મૂકી. તેમના ઉપર પણ તેવીજ વરસવા જાગી. તેમની એક ડિસેની છાતીમાં વાગી. તે મરણુતોલ યદ્યને ભોંયપર પડ્યો અને તરતજ મરણુ પામ્યો. તેના સિપાઇઓને તે પ્રાણુ કરતાં પણ અધિક પ્રિય હતો. તેના ખૂનતું વેર લેવા તેઓ શત્રુએન્ય ઉપર ક્રોધોન્મત વાધની માફક તૂટી પડ્યા. હવે આસ્ટ્રિયનોની

નાસાનાસ કરવાની વારી આવી હતીની પાણી ચળ્યાં હતા તે અગલના જેટલાજ વેગથી પાણી વળ્યાં. થોડીજવાર કિપર જે આસ્તિદ્યનો વિજયથી ફૂલાઈ ગયા હતા તેઓ દબે બપખીત બનીને ગમે તેમ ભાગતા લાગ્યા રજુલેવ દેન્નોની વીરદાઝથી ગાછ રજુ તેઓ છત્રુનો પાછગ તીવ્ર વેગે દોડી તેમને ઘેટાંની માફક ઠાપી નાખવા લાગ્યા નાસતાં પણ તેમનાથી પ્રાણુરક્ષણ થઈ શકે એમ ન હતું. બાર ઠવાકની ખૂનખાર હતલ પછી ત્યારે સાજ પડી ત્યારે રજુલેવનો દેખાવ એવો બયાનક થઈ પડ્યો હતો કે રાક્ષમના હાલને પણ કમકમાડી ઉપખવે. સીમ હમર માણસો ધવા-યલા, છુલાયલા, પૂજી અને હાલવમાં રમદોળાયલા પડ્યા હતા અને તોળોનાં ગાડાં અને સ્વારો તેમને છુદતાં, હમરતાં દોડ્યે જતાં હતા. યુદ્ધમાં બહાદુરી, દેશનકિત અને સ્વાપણની હિતમ શક્તિઓ કેળવાય છે એ વાત ખરી છે પણ તેની સાથે એટલું પણ માફ વખતુ જોઈએ કે યુદ્ધમાં નિર્દય, ક્રોધ, ચક્ષુસી શક્તિઓને પણ તેટલુંજ પોષણ મળે છે.

જે માણસ માત્ર દોષ, કલ્પિત કીર્તિ અને દીલને ઉરકેરે એવા પ્રસંગોને લીધે યુદ્ધને પસંદ કરે છે તે મોટામાં મોટો મૂર્ખ અને પાપી છે. જે માણસ યુદ્ધને અત-ક જુથી ધિક્કારે છે, યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉભો ન થાય તે માટે બનતો પ્રયત્ન કરે છે પણ તેમ ખર્તા નિરુપાયે સ્વદેશના, સ્વધર્મના અને પોતાના પ્રિયજનોના રક્ષણને માટે, મનુષ્યપ્રજાનું દિલ સાચવના માટે હતાપૂર્વક યુદ્ધનો સ્વીકાર કરે છે, તેને જગત પૂરે છે અને ઉશ્ચિર પણ તેના સત્કાર્યને વખાણુશે પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો ઉપાસક મહાન વૈશિષ્ટન યુદ્ધને ધિક્કારતો, તોપણ જરૂર પડે ત્યારે યુદ્ધમાં બારેમા બારે નેખમ ખેડવાને હમેશાં તૈયાર રહેતો.

મારેન્નોના રજુલેવમાં જે ખૂનખાર હતલ થઈ તેને માટે કોને જવાબદાર ગણવો ? નેપોલિયનને તો નહિજ આ મહાપાપનો આ બયાનક મનુષ્યહત્યાનો સધનો બોલો ઈંગ્લેન્ડ અને આસ્તિદ્યને શિર છે. નેપોલિયનને તો લગ્નઈ અટકાવવાને બનતું કંઈ પોતે હારેલો નહિ હવો ખર્તા અભિમાન મૂકીને તેણે સનાહ માટે પ્રાર્થના કરી તે તેના અભિમાની છત્રુઓએ તરછોડી કહાડી એટલુંજ નહિ પણ કાન્સને તેના તિર સ્હાદપાત્ર રાગતો સ્વીકાર કરવાની ફરજ પાડવા માટે ત્રણ લાખ માણસોનું મૈન્ય એક બાલુએથી આવવા લાગ્યું ત્યારે નેપોલિયન તો માન સ્વદેશરક્ષણને માટેજ તલવાર ખેચી અને છત્રુનો પગજય કર્યો.

શુ આ વિજયથી તે ફૂલાઈ ગયો હતો ? મારેન્નોનો સમામ તેણે એક મોટામાં મોટું પરાક્રમ હતું, તેના છત્રુનો મર્ડ ચૂર્ણ વિચૂર્ણ થઈ ગયો હતો અને સેના પતિ નેલા દબે તેની દવાપરજ છવનો હતો ખર્તા ત્યારે તે સમરાગણુમાથી પોતાના તણ તરફ યુદ્ધના દમલાપર થઈને જતો હતો ત્યારે તેણે વિવિધ વખાણથી વી

ઘાયલાં અને તોપોના ગોળાથી કકડે કકડા થઈ ગયેલાં માનવશરીરોના ઢગલા અને ઘાયલ થયેલા સિપાઇઓનાં ગાડેગાડાં ભરેલાં જોયાં ત્યારે તે ઉડી ગમગીનીમાં ફૂળી ગયો અને થોડીકવાર ટોપી ઉતારીને નિઃશ્વેષ ઉભો રહ્યો.

ઘટાલિ તરફ કુચ કરવા પહેલાં તેણે યૂરોપમાં સુલેહ પથરાવવા માટે પોતાથી બન્યું તેટલું કયું હતું હવે તે વિજેતા હતો. છતાં પણ લડાઈ પૂરી થતાંની સાથેજ પરાજિત થયેલા આસ્ટ્રિયાના રાજા ઉપર નમ્રતા અને ઉદારતાભરેલી હૃદયદ્રાવક પત્ર લખવાની પહેલ કરી તેને માટે તેનાં જેટલાં વખાણુ કરીએ તેટલાં આજ્ઞાં છે. તે પત્ર નીચે પ્રમાણે છે:—

“સાહેબ, પંદર હજાર મુઝદાં અને ઢગલાખંધ ઘાયલ થયેલા સિપાઇઓની વચમાં ઉભો રહીને આપને આ પત્ર લખું છું અને માનવજાતિના કરુણ પોકાર તરફ લક્ષ આપવાની આપ નામદારને પ્રાર્થના કરું છું. હજી પણ આપને કહું છું કે ફ્રેન્ચો અને આસ્ટ્રિયનો એક બીજાનાં ગળાં કાપે છે તે આપ હજી અટકાવો તો સારું. હું રણક્ષેત્રમાં છું અને આપ નામદાર તેનાથી ઘણું દૂર છો તેથી નાહક પીડાતા માનવ બંધુઓમાટે આપના કરતાં મને વધારે લાગે એ સ્વાભાવિક છે, અને તેથીજ મારે આપશ્રીને આ વાત લખવી પડે છે.”

આપ શાને માટે લડો છો? શું આપ ધર્મને માટે લડો છો? ત્યારે તો આપે ઈશિયા અને ઈજિપ્ત સાથેજ લડવું જોઈએ; કેમકે તેઓજ આપના ધર્મના ખરેખરા શત્રુઓ છે. શું આપ રાજ્યવિસ્તારકારી સિદ્ધાન્તોની સામે યુદ્ધ કરો છો? તેમ હોય તો આપે જાણવું જોઈએ કે આ યુદ્ધને લીધેજ ફ્રેન્ચોને અડધા યૂરોપમાં ધ્રુમવું પડ્યું છે અને તેથી તેવા વિચારોનો તો ઉલટો વધારેજ ફેલાવો થાય છે અને જેમ લડાઈ વધારે લંબાશે તેમ તેનો ફેલાવો હજી પણ વધારેજ થતો જશે. શું આપ યૂરોપિયન રાજ્યોની સત્તાની સમાનતામાટે લડો છો? ત્યારે તો ફ્રાન્સના કરતાં ઈજિપ્ત વિશેષ અંશે એ સમાનતાનો લગ કરી રહ્યું છે; કેમકે યૂરોપની બીજી પ્રજાઓને દબાવીને આખી દુનિયાનો વેપાર ઈજિપ્ત પોતાનો કરી બેઠો છે. x x x હમણાં આપણે આપણા તમામ સૈન્યોની પ્રવૃત્તિ બંધ કરીને સુલેહની શરતો નક્કો કરીએ એમ હું ઇચ્છું છું.”

આ સખત પરાજય પછી આસ્ટ્રિયન જાવણીમાં ફેલાયેલા ગભરાટનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. હવે તેમને નાસવા માટે રસ્તો રહ્યો ન હતો, અને નેપોલિયનની દયા ઉપરજ તેઓ જીવતા હતા. રાતોરાત સેનાપતિઓ મસલત કરીને શરણે આવવાના ઠરાવ પર આવ્યા, અને તેમને કેદ કરવા નહિ એ સરતે તેમણે ઘટાલિ ખાલી કરવાની કબૂલાત આપી. આ સરતો ઉપર બેડે પક્ષની સહીઓ થઈ અને આસ્ટ્રિયાથી છેવટનો જવાબ “સુધી યન્નિગમ જાહેર થયો.

નેપોલિયને મે માસની ૭ મી તારીખે પારિસ છોડ્યું અને ૧૮ મી જુને મારે-ગોનો સમામ થયો એટલે પાંચ અઢવાડિયામાં તેણે આદેશ પવત ઝોળાઓ અને સાક દળો સિપાઇઓ જેમાંના પ્રજાપ્રગ તો નવા દાખલ થએલા હતા, તેમનાવડે એક લાખ અને વીસ હજાર આર્મિયનોનો જોર કરી નાખ્યા આ પરાજયથી આખી સ્વેદી દુનિયા અસ્તિ થઇ ગઇ દરેક ક્રાન્તવાસીનું હૃદય વાળખી મગરૂરીથી વેત વેત ઉઝળવા લાગ્યું નેપોલિયને પેતાનું સિદ્ધાસન મનુષ્યહૃદયના ઉડમાં ઉડા બાગમાં સ્થાપ્યું હતું અને હજી પણ ત્યાંથી તેો કાર્ષ ખસેડો ચક્રયુ નથી તેની સ્વારી પાત્રી સમાં આવી પહોંચતાં રાત્રની, આતલખાજી ખજા, પતાકા, તોગલો અને કમાનોથી નજર ચણુગારાઈ ગયું, ગીત નૃત્ય તમારા અને જયધ્વનિથી માછ રડ્યું, મુંદરમાં મુંદર ક્રન્તાઓએ તેના માર્ગમાં ફૂલ વેર્ષાઓ મુખપ્રજના હાસ્યથી તેને વધારી લીધો તમામ સત્તાઓએ અને આગેવાન પુરોષોએ તેને અલિનદન આપ્યા, એકવાર આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાના આભારપૂર્વક હર્ષનાદ માલજતા નેપોલિયને ક્યું કે—

‘આ હર્ષનાદ જેમેકાઇનના રતરના જેવાજ મારા કાનને મધુર લાગે છે આવા લોકોની પ્રીતિ હું મેઝરી વાક્યો લે જાણી હું પેતાને ધણે સુખી માનું છું’

ક્રાન્સના જેવી બાવપ્રધાન પ્રજાના અતઃક્રણ નેપોલિયન તરફ પ્રેમ અને ગવની લાગણીથી ઉછળે એમાં આશ્ચર્ય જેવું પણ નથી માન ચારજ મહિનામાં તેણે ક્રાન્સને વરમ, દારિદ્ર અને અપમાનના ખાડામાંથી ઉચકીને કીર્તિના અને આ માદીના દિખર ઉપર બેસાડી દીધું, અરાજકતાને દેકાણે બ્યવસ્થિત રાજ્યતન આપ્યું, દારિદ્ર દાળને પ્રજાક્રોધ તિજેરી નાણાંથી ભરપૂર કરી, વરમબગેલા પરાજયનાં કલક જૂસીને વિજયની હલગીએ પ્રજાને ચણુગારી પનોતી કરી અને સર્વન અમ-તોષ હોતે તેને દેગણે મર્વને પૂજા સતોષ આપ્યો ક્રાન્સ ઉપર ચડી આવેલાં વનુ જોનો પરાજય થયો હતો તેની સામે થએલા કોલકવાર વધી ગયા હતા અને સજા થી પીડાતી રાજા હવે સુનેહનાં સુખર્વજવ આવાની નગરથી નેત્ર ટકી હતી

વનુનૈન્યનો દિલસાવ તેમના દાવપેચ અને બાવિધ્યા યનારા બાવ અગાઉથી સમજ જવાની નેપોલિયનમાં ફેરી આશ્ચર્યકારક વાકિત હતી તેનું ઉત્તરણ મારે-ગો ના રણસમામમાંથી મળી આવે છે આ વિમદની વરૂઆત થઈ તેને આગને દિવને નેપોલિયનના મત્રમદિરમાં તેના પ્રાધવેટ સેક્ટેરી જુરિયેન ગયો ત્યારે તે જમીનપર બેસીને કલલીના નકલામાં વાન અને ઘણી ટાકણીઓ ખોસીને રમન કરી રહ્યો હતો નેપોલિયને તે વખતે જુરિયેનને પોતાનો તેમજ અનુસૈન્યનો ધર્મકમ સનગનગ્યો અને મારે-ગો આજગ લાલ ટાકણી ખોસીને ક્યું કે આ દેકાણેજ નું જનનવ મેતાના નૈન્ય સાથે લગીસ જુરિયેને ચક્રથી ઝેકુ હવા પુ પજી ત્યાર પડી દશજ અડવાડી આમાં એજ મારે-ગોના રણસેવર વિજયી નેપોલિયનના લખાન્યા પ્રમાણે જુરિયેન

યુદ્ધનો હેવાલ લખવા બેઠો ત્યારે તેણે પોતાના ઉપરિના અદ્ભુત રણકૌશલ્યનો સ્વીકાર કર્યો.

મારેન્ગોના સંગ્રામ પહેલાં બેઝ દિવસ આગમ્ય ઈંગ્લેંડે આસ્ટ્રિયા સાથે એવો કરાર કર્યો હતો કે આસ્ટ્રિયાએ લગાઈ પૂરજોશથી ચાલુ રાખવી, અને તેના બદલામાં ઈંગ્લેંડે આસ્ટ્રિયાને લગાઈ દરમ્યાન વગર બ્યાન્ને પાંચ કરોડ ફ્રાંક ધીર્યા. આ કરારનામાથી ઈંગ્લેંડની પરવાનગી વગર ફ્રાન્સ સાથે સલાહ ન કરવાને આસ્ટ્રિયા ખંધાઈ ચૂક્યું હતું. હવે તે ઘણી સંક્રામણમાં આવી પાડ્યું. ઈંગ્લેંડને આપેલું વચન તોડી શકાય નહિ અને નેપોલિયનનું કૈન્ય વિરેતાના દરવાજા પાસે આવીને ઉભું રહે તો તેને ખાજવાનું આસ્ટ્રિયામાં બળ ન હતું. આથી માત્ર વખત કલાકવા માટે તેણે નેપોલિયન સાથે સલાહની ચર્ચા નકકી કરવાનો કેપાચ કરવાના હેતુથી રાગફૂલ મોકલ્યો. નેપોલિયનને ઉપજા તદનામાની ખમર ન હતી તેથી તેણે તો પોતાની હમેશની ત્વરાથી તદનામું ધરી કલાકનું અને તેના ઉપર કૈન્ય અને આસ્ટ્રિયાના પ્રધાનમંડળને સહી કરવીજ પડી. આસ્ટ્રિયાના ચક્રેત્રશાહે આ તદનામું સ્વીકારવાની ના પાડી અને કહેવડાવ્યું કે ઈંગ્લેંડ પણ સલાહ કરવા રાગ છે માટે તમે રાગ્યોના એલચીઓની પરિપક્વ ઘોડાજ વખતમાં હુનેવિલે ખાતે બસી. આ પણ વખત મેળવવાનીજ યુક્તિ હતી.

આવી નીચ કુટિલતા અને બેઝમાનીપણા ઉપર નેપોલિયનને ઘણો ક્રોધ તો ચાલે. છતાં તેણે ઈંગ્લેંડ સાથે દરિવાઈ કુદ ખંચ રાખવાની માગણી કરી. પણ તેની ઈંગ્લેંડે તરતજ નાકબી ના પાડી. આથી નેપોલિયનને ખાત્રી થઈ કે ઈંગ્લેંડને પોતાના સુરક્ષિતપણા ઉપર વિશ્વાસ દેવાથી તેને સલાહ કરવીજ નથી; પણ પરિપક્વમાં પોતાના એલચીઓને મોકલીને ફ્રાન્સ અને આસ્ટ્રિયા વચ્ચેની સલાહમાં જાંબ પગથવાનોજ તેને કરાર છે. નેપોલિયને ઈંગ્લેંડની સાથે એનાયતી સલાહ કરવાનું કરેલું મોકલ્યું; પરંતુ તે પણ ઈંગ્લેંડે નાકબીલ કર્યું.

પ્રકરણ ૨૧-મું હોહેનલિન્ડેનનુ યુદ્ધ

રેન્ડોના મમામને પૂરા બે મહિના વીના જવા આે મપેવર મહિનો બેગે પશુ તે વસ્ત્રાન સુનેદને માટે રેપોલિયનની તમામ માગણીઓ તરછેડી કદાચમા આવી તેણે પોતે તો યૂરોપમાં સુનેદ જળવવા માટે મનનું ક્યું પોતે વિચારી ચયેતો છતાં પશુ નમ્રભાવે તેણે પરા જિત ચએલા સનુરાલમને સુનેદને માટે વિનંતિ પર વિનંતિઓ કરી કાર્તિની તેને કરી ઉજુપ ન હતી વિજયી મેનાપતિને મળી વડે એવી

સવગી કાર્તિ તે મેળવી ચૂક્યો હતો તેને તો માન કાન્સની જનમમાગને સુન્ય વસ્થિત કરવાની અને પોતાના અધિકારો મજબૂત બનાવવાની રમૂક હતી, અને ઈંગ્લેન્ડે જે દહેશન હતી તે એજ હતી પોતાને સામે ન માંડે એક પ્રજાસત્તાક રાજ્ય બનાવવા અને સુદદ બને એ ઈચ્છકના ઉમરાવવર્ગને માટે અને ત્યાંની રાજ્યમતાને માટે સજુજ નોખમમયું હતું

આજ કાગ્યુથી ઈંગ્લેન્ડના ઉમરાવવર્ગનો નેતા પિટ્ કાન્સની સાથે સલાહ કરવામાં પોતાથી બને તેટલા વિશેષો નાખતો હતો, અને તેમ કરવામાં ઈંગ્લેન્ડને નોખ મમાં ઉતારવા જેવું પશુ ન હતું કાન્સથી તેનો વાળ પશુ વધારે ધાય એમ ન હતું અને ઈંગ્લેન્ડ તો તેના નામસંન્યના બગરડે કાન્સના આપારને પાયમાન કરવા મમર્થ હતું રોકસ અને તેના પસુના અન્ન વડનાઓ યુદ્ધની વિરુદ્ધ મજબૂત હતી ચનાવતા હતા નેપોલિયનની વિરુદ્ધ અનેક તકારરો અસત્ય અને હલકી નિદાથી બરપૂર પરિગ્રમો લોકોમાં વહેચવામાં આવતી હતી તોપશુ ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા તો એમજ માનતી હતી કે નેપોલિયન તેમનો—અને દરેકાઈ દેશની પ્રજાનો મિત્રજ છે પશુ ઉમંગવેની સલામાં પિટનો લાગવગ જમરો હતો તેરી ફાકસના શુભ આશરો મફત ન થયા પિટ અનેક પ્રકારના મવાદાથી, પ્રજા પાસેથી નાણાની મજબૂર રકમનું દેવું કરીને અને તે રકમ આસ્ત્રિયાને ધીરીને યુદ્ધ બરીરી જારી રાખ્યું નેમ કરીને ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાને અર્થના જોગ નીચે કચગાનું અને યૂરોપમાં પચીસ વર્ષ સુધી મનુષ્યદશાનો દારણ્ય વિવર સજાવાનું પાતક પોતારી માથે વહેરી લીધું, પડીના પુગમાં યુરોપની પ્રજામાં જે અનતોષ ઘણું વર્ષસુધી ચડુ રહ્યો તેો

ઉત્પાદક પિટ્ઝ હતો.

આસ્ટ્રિયાને તો સલાહ કરવાની ઘણીએ મરજી હતી. ફ્રાન્સમાં નેપોલિયન પોતાનો અધિકાર જમાવે તે કરતાં તેનું સૈન્ય વિયેનાના દરવાજા આગળ આવીને ઉભું રહે તેમાં તેને વિશેષ ડરવા જેવું હતું. પણ ઈંગ્લંડે ધીરેઘાં નાણાં લઇને તેની સાથે કરેલા કેલકુલેશનનાં અંધતોથી તે એવું જઝઝાઇ ગયું હતું કે ઈંગ્લંડની સમિતિ વગર સલાહ કરવાનું તેનાથી બને તેવું જ ન હતું. નેપોલિયને જોયું કે આસ્ટ્રિયા સલાહની વાતો કરીને તેને ઉડાવ્યાજ કરે છે અને એ પ્રમાણે વખતનો લાભ લઇને આસ્ટ્રિયા યુદ્ધની ફરીથી તૈયારી કરે છે અને આવતો શિયાળો ગયા પછી તે ફ્રાન્સ ઉપર પહેલાંની માફક ધસી આવ્યા વગર રહેનાર નથી.

નવેમ્બર માસની શરૂઆત થઇ. પર્વતોનાં શિખર ઉપર બરફના ઢગલા જમવા લાગ્યા અને ઠંડા પવનના સુસવાટા શરૂ થયા. યુદ્ધવિરામની મુદત પૂરી થઇ હતી. આસ્ટ્રિયાએ તેને લંબાવવાની માગણી કરી, પણ નેપોલિયનને હવે ઠગી શકાય એમ ન હતું. તેણે જણાવી દીધું કે અડતાળીશ કલાકમાં તહનામા ઉપર સહી થાય તોજ યુદ્ધવિરામ ચાલુ રહેશે. આસ્ટ્રિયાએ વિચાર્યું કે ભર શિયાળામાં જર્મનોમાં થઇને આવવાનું જોખમ કામ પણ શાણો માણસ પોતાને માથે લેજ નહિ, અને શિયાળામાં તો પોતે યુદ્ધની તૈયારી કરી શકશે એવી ગણતરી કરીને તેણે નેપોલિયનના કહેણોને અસ્વીકાર કર્યો. તેજ દિવસે ફ્રેન્ચસૈન્યે આસ્ટ્રિયા તરફ કુચ કરી. આ ચાર મહિનામાં પોતાના સૈન્યને પુનઃ સર્જ કરવામાં આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહે પળેપળનો ઉપયોગ કર્યો હતો. સૈન્યમાં ઉત્સાહ પ્રેરવા માટે તે જાતે તેની મુલાકાત લેતો. આ વખતે બાદશાહી સૈન્યનું સેનાપતિપણું શહેનશાહના ખીજા હાથ આર્યંડયુક જોનને આપ્યું. નેપોલિયનની હિલચાલ તો હમેશની માફક પૂર ઉત્સાહથી થતી હતી. પારિસની રાજદ્વારી સ્થિતિ જોતાં તેનાથી ફ્રાન્સ છોડાય એમ હતું જ નહિ. એક બળવાન લશ્કર જનરલ પ્લૂનની સરદારી નીચે ઇટાલિયા દાખલ થયું. તેને હાથે ત્યાંના આસ્ટ્રિયન સૈન્યનો પરાજય થયો અને તે વિયેના તરફ આગળ વધવા લાગ્યું. આ જગમાં માર્શલ મેકડોનલ્ડે પણ આલ્પ્સ પર્વતનું અતિક્રમણ કરવાનું સાહસ કર્યું.

સેનાધિપતિ મોરોએ પોતાની ભગ્ય સેના સાથે હાઇન નદીના પ્રદેશમાં મોરવો માર્યો. ધસર અને ધન નદીની વચ્ચે વિશાળ અને ઘાટું જગત આવેલું છે. એ નિર્જન પ્રદેશમાં ધોધબધ વહેતા પહાડી ઝરા અને ઘીય ઝાડી સિવાય ખીણ કાંઈ છેજ નહિ. આ જગતમાં થઇને બે મોટા રસ્તાઓ બનાવેલા છે. જગતના મધ્ય ભાગમાં થોડાક કંગાલ યુવકોએનું બનેલું હોહેન્ઝિન્ડેન નામનું કુટુંબ ગામડું છે. આ સ્થળે ડિસેમ્બરની ત્રીજી તારીખે રાત્રે સાઠ હજાર ફ્રેન્ચ અને આર્યંડયુક જોનના મીતર હજાર આસ્ટ્રિયનોનો ભેટો થયો.

ન્યુનિયના દેવગમાં મધ્યરશ્મિના દર્શાવે યનાજ બહે મેન્ચે એક મીલ ઉપર
હાથે મા વાળા દેવગથી દિવસવાત કે વા માંડી કોઠા પરના દેશી ચતો દેવો અને
ખરના દર રસ્તાઆ ઉપર એવા યામ ત્વમો મયા દત્તા કે રસ્તાની નિચાની સગપી
પણુ નદી ન દત્તી. મેકે સેન્ચ માનિના અધકારને લાપ જાડીમાં નૂનવાઈ મત્ત અને
તેમના અમ જામ એકાએક એકબીજાના સાથે અધમાઈ ગયા. ત્યાર પછી જે બનાવક
હટનાનો બ્યારબ થયો તેની તો કદવના પણુ મરી મુરોજ છે કદા મોર વિ.
કદા પવનના નુમવાઈ બગરની રૂઢિ, નેપોના વર્તનનાદ, રાવિના અવકારને વિરો
બનાવક બનાવતા અમિના ચમકાર, એજાના આખાતથી કદા સમેત વડી પડતા
રૂઢો, બગર અને જાડીમાં નૂનવાઈ મળેલા બવળીત ધોમએના દત્તદણાદ, ૧૬૧-
બેદી મુદ્દ પીત-આ મવ ઉપકરણોનદિત એક લાખ અને ત્રીગ દળગ ચોદાઓ
એક બીજા ઉપર નેપોની માફક વડી પડ્યા ચતુ કોણુ અને મિન કોણુ તેની કરી
ખમગ પડતી દિ. જોહલને અન્નદ તોપો કાઢ્યા જતા દત્તા મેકે મેન્ચમાં ભવક
ગોદાઓ મની રવો. તલચારો અને લગીનો સામસામી અધમવા લામી. દળગ લામલ
ચએલા નિપાહઓ ખરકમાં, જાડીમાં, અને કોતરોમાં રજગતા થઈ ગયા અને જેઓ
પમ દકવીને ઉમા રવી ચમ્યા તેઓ દેવોની માફક ચએ ચલાવતા મયા મારણુ કે
સેનાપતિઓમાં અને અમલદારોમાં તો દેશસકિતના ઉમદા જાન દોષ છે ખરા પણુ
સામાન્ય નિપાહઓ તો દમેલાં પાછ, બદમાસ અને અધમતાની આખરની પાયરીએ
પહેનિદા માણુસોજ દોષ છે તે બધકર તોફાની રાવિએ રશિરલાવિત અરપયમાં
ઈષ ની હુરી આંખ કેવાં ખીજતસ દરયો નેમ રવી દરો ?

સવાર થયુ આઠાદમાં વાદળો પડાગપ અને પૃથ્વી ઉપર મતુ'યના કતનખા
નાની પ્રવૃત્તિ એક સરખી રીતે આગુજ રવી દત્તો. વીર દળગ ચોદાઓ પોતાના
લોહીથી ખરનપણી ખરકની કનરમાં દટાયા ત્યારે ફેન્ચોનો દરક ખાલુએથી વિજ્ય
ચયા આસ્તિદ્યાએ પગીસ દળગ ચોદાઓનો ભોગ આપ્યો અને તેણે મેન્ચ છિત
મિન થઈને ડાન્યુગ નદીની ખીણમાં નાસવા લાન્યુ નાસતા ચતુને પણુ ગોજાથી
ધી ધતા, વિખેરતા ફેન્ચોએ તેમની કંઠ લીધી અને આસ્તિદ્યાના પાટનગર વિચેનાથી
ત્રીસ માઇલસુધી અગ્ની પદોન્ચા દવે ત્યાંના નહેનચાહે મલાહને માટે નેપોનિયનની
આજીજ દરવા માંડી પણુ તેણે તો તગતજ ચતુના કહેણુને સન્માન આપ્યુ અને
ને કે તેણે ધાર્યું હોત તો પ્રથમના કગતા વધારે આકરી ચરતો તે કરારી શકત
પરતુ તેણે પોતાની સ્વાભાવિક અતિય કિલરતા જતાવીને પ્રથમની ચરતોનીજ
માગણી કરી.

જનરલ મોરારને તેના અમલદારોએ કહ્યુ કે સામાટે અમને આગળ વધતા
અટાવા હો ? મોરારએ જવાબ આપ્યો કે આપણે સલાહને માટેજ લડીએ

છીએ અને તેટલાથીજ આપણે સંતોષ માનવો જોઈએ. ”

આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડની સંમતિ વગર આસ્ટ્રિયાને સલાહ કરવાની ફરજ પડી; એટલે માત્ર ઈંગ્લેન્ડ સિવાય આખા જગતમાં ફ્રાન્સનો ડાઘ વૈરી રહ્યો નહિ. સુએડની શરતોમાં નેપોલિયને એક ખાસ શરત એ કરાવી હતી કે ઇટાલિમાં જેમને રાજકીય અપરાધને માટે કેદ કરવામાં આવ્યા હોય તેમને અર્ધનમુક્ત કરવા, અને જે જે નાનાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હસ્તીમાં આવ્યા હતાં તેમને આત્મનિર્ણય કરવાનો હક્ક આપવો, કે જેથી તેઓ પોતાનું રાજ્યતંત્ર પોતેજ પસંદ કરી શકે.

શત્રુરાજ્યોએ તેને આટલો બધો રજાડ્યો તોપણ તેણે અસહની શરતોમાં કંશે ફરફાર કર્યો નહિ. એવી ઉદારતા નેપોલિયન સિવાય બીજો કોઈ ભાગ્યેજ ખતાવે. તેણે ઇટાલિમાં જે પ્રથમ યુદ્ધો કર્યાં તે પણ માત્ર સલાહ કરાવવાને માટેજ હતાં. આખરે તેણે પોતાને અને સામા પક્ષને ખેડેને માટે સરખી રીતે માનભરેલી ગણાય એવી શરતો કેમ્પોફોર્નિઓ આગળ આસ્ટ્રિયા પાસે લખાવી લીધી. જ્યારે તે મિસરથી પાછો ફર્યો ત્યારે આસ્ટ્રિયા અને ઈંગ્લેન્ડ એક થઇ ગયાં હતાં અને ફ્રાન્સની હદ ઉપર ત્રણ લાખ માણસોનું સૈન્ય આક્રમણ કરવા તત્પર થયું હતું. તેણે મનુષ્યજાતિની નાહક થતી કતલ અટકાવવાની અતલબધી પરપક્ષના સલાહમાટે કાલાવાલા કર્યાં પણ તેઓ એમ સમજ્યા કે એનામાં લઢવાનું સામર્થ્યજ રહ્યું નથી માટે સલાહ માગે છે. એમ સમજીને તેમણે યુદ્ધ આરંભ્યું, અને નિરપરાધી ફ્રેન્ચ પ્રજા ઉપર દારૂગોળાનો વરસાદ વરસાવવા લાગ્યા.

આત્મસંરક્ષણને માટે નેપોલિયને ભર શિયાળામાં આલ્પ્સ ઝાળંગ્યો અને મારેન્ગોના રણક્ષેત્રમાં શત્રુસૈન્યને સૂકાં પાનની માફક ઉડાવી દીધું. લડાઇના મેદાનમાંજ, ફતેહની પળેજ તેણે ફરીથી સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી અને લખ્યું કે “ હું તો હજી કેમ્પોફોર્નિયોની શરતો પ્રમાણેજ મલાહ કરવા પુશી છું. ” આ પત્ર કોઈ નિષ્કુર અને આડંબરવાળા રાજદારી લખાણની દ્રષ્ટિમાં લખાયો ન હતો પણ તેમાં લખનારની દયા અને સાચી નિષ્ઠા સ્પષ્ટપણે પ્રતીત થતાં હતાં.

સામા પક્ષે માત્ર વખત લેવાને માટે તેને ઉડાવ્યા કર્યો અને આખરે ના પાડી ત્યારે નેપોલિયનના સૈન્યને ફરીથી બરફથી ઢંકાયલા પર્વતો, ઘીય જગલો અને ઠંડા પવનનાં તોફાનમાં ઘડેને આસ્ટ્રિયા તરફ કુચ કરવાની જરૂર પડી. ફરીથી હોહ્નલિન્ડેનના સગ્રામમાં શત્રુનો પરાજય થયો અને ફ્રેન્ચસેનાની તોપોના ધડાકા

+ ઉદારતા નહિ તો ક્રૂરતા તો ખતાવેજ ! જોળા અમેરિકન પ્રેસિડેન્ટના ઉત્તમ ૧૪ સૂત્રો મોટે મોટેથી સ્વીકારી અમેરિકાના વિશ્વાસે યુદ્ધ બંધ કરનારા જર્મનીની માથે તેનો સર્વનાશ કરનારી કેવી કેવી શરતો પરાણે કરાવી લેતામાં આવી તે વાત જગપ્રસિદ્ધ છે.

આરિદ્રયાના સદેનશાહે રાજધાનીમા બેઠા બેઠા સાંભળ્યા ત્યારે તેણે હતાશ યથને સલાહની પ્રાર્થના કરી, પણ નેપોલિયને તેનો તિરસ્કાર ન કરતા ઉદારભાવે જવામ આપ્યો કે " હુ કીર્તિને માટે કે પર યુદ્ધ છતવા માટે લાતો નથી, પણ મનાહને માટેજ લડુ છુ અને હજુ હુ કેમ્પેલેનિયોના કેનકરાર પ્રમાણેજ તમારી સાથે સલાહ કરવા રાજી છુ "

હવે આખા યુરોપ ખડે કાન્સ સાથે સુતેલ કરી પણ ઈંગ્લેડે એકને હાથે યુદ્ધ જરીજ રાખ્યુ કાન્સનુ નાકમળ અલ્પ હોવાથી તે સામે પ્રહાર કરી વકતુ ન હતુ સર વૉલ્ટર સ્કોટ પોતેજ લખે છે કે ' ઈંગ્લેન્ડે કાફનો નવા ગિયામાં ઘૂમી વળતો અને કાન્સનો વેપાર નષ્ટ કરતો તેની આરકને મોટા વેક્રા પહોચાડેને અને તેના ખરોતે ઘેરી લેતો "

આરિદ્રયા સાથે યથેવી સલાહ પ્રગતે જાહેર કરના નેપોલિયને જણાવ્યુ હતુ કે " શામાટે આ સલાહથી આખા યુરોપમાં બધે સુતેલ નથી થતી ? કાન્સને તો એજ કમ્પા છે એનેજ અલે કાન્સનું પ્રભમતાક રાજ્ય પ્રવ ન કરે છે પણ તે સુધગા બધું જાય છે આરિદ્રયા સાથેની સલાહમાં વિધો નાખનાર ઈંગ્લેન્ડનો પ્રધાન છે એ વાત યુરોપમાં બધા જાણે છે આપણે તેની સાથે જુદી સલાહ કરવાની પ્રાર્થના કરી પણ ફેલેલ. આપણને જવામ મળ્યો કે ઈંગ્લેડ પોતાના મિત્રરાજ્યને મૂકીને એકલું મલાલ કરી શકેજ નહિ હવે જ્યારે એ મિત્રરાજ્યે સલાહ કરી છે ત્યારે ઈન્લેડ પ્રતિહના અને પ્રગ્મોના હકોના એવા એવા મહાના ખતાનીને હજુ પણ સલાહ કરવાની ના કહે છે આખા એલિયાનો વ્યાપાર તેના હાથમાં છે, તેની પાસે વિસ્તીર્ણ સત્થાનો છે પણ એટલાથી તેની મદતવાઈયા તુમ થતી નથી તેને તો તમામ સમુદ્રો ઉપર પોતાનો એકલાનોજ અધિકાર બેસાડ્યો છે ' બ્રિટિશ પ્રધાન પિટ્ટે જ્યારે આરિદ્રયાના પરાજયના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે તે બણે તિરાશ અને ખિન્ન થઇ ગયો અને બોલ્યો ' યુરોપો નકમો વાળી દેલ ખીન્ન પીડા નય સુધી તેને ઉલાવવાની જરૂર નથી. "

યુરોપમાં ત્યાર ઉપરના ખતાવો ખતા હતા ત્યારે નેપોલિયન પારિશ્રમાં રહેતા ગયો પોતાના વિચારણ વલ્લ્યનાં તમામ સાધનો અને સક્રિયોનો વિશ્વ કચા માટે તનતોડ પશ્ચિમ કરી રહ્યો હતો તેનામાં એવી અપૂર્વ ટાંચિ દત્તી કે પોતાના નાથા ઉપર અનેક કામ હોય તેપણ જે કામમાં તેને નિત પગવડુ ટોચ તમાં તે સપૂર્ણ ખાન લગાડી શકેને, અને તેને પતાવો દોષા પડી નહાની ચિત્તા કરીને ટાંચિને લખ ન કરતાં તે પૂર્ણ ઉત્લાહથી ખીન્ન કામમાં મડી જતા નિરતર આત્મિક પશ્ચિમ એ ન તેને મનથી વિદ્યાસને એક વિચર દેનેલ

હવે નેપોલિયનની તર્વ વિચારનાં પારમત યજ સહે અચી હુદ્દિ દમગી નીકળે તે ૧૭

રાજ્યની મહેસુલમાં તેણે વૃદ્ધિ કરી અને પ્રજાને સંતોષ થાય એવી રીતે તમામ કરની વ્યવસ્થા કરી દીધી. ફ્રાન્સની મુખ્ય ખેતરોને નવેસરથી કામ કરતી કરી અને તેના વહીવટમાં નવો ઉત્સાહ રેડ્યો. પારિસથી પાંચ લાંબા, વિશાળ રાજમાર્ગ બંધાવવામાં સીતેર લાખ ફ્રાન્કનો ખર્ચ કર્યો. લૂટારાઓ, અને લશ્કરમાંથી છૂટા થયેલા ખદમા-સોનો રાજમાર્ગમાં ઘણો ભય હતો. નેપોલિયને કહ્યું, “ જરા ધીરજ રાખો. મને એક બે મહિનાની મુદત આપો. પહેલાં તો હું દેશની બહાર જીતીને સલાહ કરાવું અને પછી એ લૂટારાઓનો તરતજ ઈન્સાફ કરવા મંડી જઈશ. ” ફ્રાન્સ અને બેલ્જિયમને જોડનારી એક ઘણીજ અગત્યની નહેર થોડાં વર્ષથી ખોદવા માંડી હતી, પણ તેને ખોદવાના માર્ગના સવાલમાં ઈંગ્લેન્ડનો વચ્ચે મતભેદ હતો. નેપોલિયને જાતે જઈને તે સ્થળનું અવલોકન કર્યું અને એ પ્રશ્નનો ત્યાં ત્યાં સુંદર નિર્ણય કરી આપ્યો. સેન નદી ઉપર પારિસ પાસે બે નવા પૂલ બંધાવ્યા અને આલ્પ્સ પર્વત ઝાળંગવા માટે વિશાળ પાથર રસ્તો તૈયાર કરાવ્યો. આ બે કાર્યો અનેક સૈન્યસુધી નેપોલિયનની શુદ્ધિ અને શક્તિની સાક્ષી આપતાં જગતમાં વિદ્યમાન રહેશે. ઈટાલિના યુદ્ધ વખતે સેન્ટ બર્નાર્ડ મઠના સાધુઓએ ફ્રેન્ચ સૈન્યની સારી બરદાસ્ત લીધી હતી તેના આભાર માનવા નેપોલિયને ત્યાં આગળ મુસાફરોને માટે બે મોટાં મુસાફરખાનાં બંધાવ્યાં અને તેની વ્યવસ્થા તે બધા સાધુઓને સુગ્રત કરી. આ બધાં કાર્યોની સાથે સાથેજ તેણે ફ્રાન્સમાટે દિવાની કાયદા ધડવાનો આરંભ કર્યો. યુરોપમાંથી વીણી વીણીને સારામાં સારા ધારાશાસ્ત્રીઓને તેડાવ્યા, અને સભાના પ્રમુખસ્થાને બેસીને નેપોલિયન તેમની સાથે કાયદાની એકેએક કલમનું પૃથક્કરણ કરતો. તેની યુદ્ધકળાના જીટલીજ રાજનૈતિક અને કાયદાની બાબતોમાં પણ નિપુણતા જોઈને ધારાશાસ્ત્રીઓ પણ આશ્ચર્ય પામતા.

આ વખતે નેપોલિયનનું ખૂન કરવાના અનેકવાર પ્રયત્નો થયા. ફ્રાન્સની પ્રજા તો તેના ઉપર ખેહદ વિશ્વાસ, આભાર અને રનેહ દાખવતી હતી પણ દેશમાં હજી રાજ્યવિધ્વંસકારી જોકોબિન પક્ષ હયાત હતો; તેમજ રાજહિતૈષિઓ પણ વખત આવ્યે માથું ઉંચકવાની રાહ જોતા હતા. રાજહિતૈષિઓએ નેપોલિયનનું ખૂન કરવાના હેતુથી ભયંકર યત્ર રચ્યું પણ તેમાંથી તે બચી ગયો તે ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે.

સને ૧૮૦૦ ના ડિસેમ્બર માસની ૨૪ મી તારીખે એટલે એક બાળુએ આસ્ટ્રિયાનો પરાજય થતો હતો અને ઈંગ્લંડથી તે છૂટું પડવાની તૈયારીમાં હતું, તે વખતે રાત્રે નેપોલિયને જોસેફાઇનના આગ્રહને વશ થઈને લાચારીથી નાટક જોવા જવા કબૂલ કર્યું. તેની ગાડીની આગળ આગળ એક ગાડું જતું હતું નીચે પીપ જેવું કાંઈક લટકતું હતું અને તેની અંદર એક ભયાનક યત્ર હતું. એકાએક ગાડું ઉધું થઈ ગયું અને નેપોલિયનની ની પાસેથી પસાર થાય છે તેવોજ પેલા પીપ-

માથી એવો પ્રયત્ન થયો કે જ્યાં પારિસ નગર મૂકી ઉપર આઠ માણસો તો
ત્યાં ત્યાં નરણ પાળ્યા, માઠ પાલક થઈ તેમાંથી પંજ પાછળથી વીન મરી નવાં.
આસપાસનાં કેટલાંક ઘરના બૂકે બૂમ ઉઠી ગયા. આવા અગ્નિના પ્રસંગો નેપોલિયન
એટલા બધા તોષા હતા કે તેથી તેને લેશમાન પણ ગમતો થયો નહિ. નાટક
રાજામાં મળવાએ આ ધડાકો સાંભળ્યો હતો તેથી લેશમાને તેની મહામતીમાંટે ચિતા
ધઈ હતી. તેને સુદિસલામન આવતો નોંધી તાગીઓના અચાનકી નાટકવાળા ગાથ
હી તે પ્રતિધી નોંધેલાઈન પાને બેસે અને મોત્યો. 'આજે તો દરમખોરો મને
ઉઘરી નક્કા હતા. આઠ, ચાપનની ચોપડી ધાર નોંધે છે "

આ ભયકર દૃશ્યથી આખા નગરમાં ખગમગાટ આવી ગયો. અને નેપોલિયનની
લેશમિયતા હતી તે કરતા બેદર વધી ગઈ તેના તરફ દળદો અગ્નિન દત્તપત્રો
અને ઉપદેશનો આવવા લાગ્યા. આ કાગસ્તાનનો પ્રયત્ન હક જોકેમિન પશુના આગે
વાનોપર પો સહેરમાં તેવા ધણા હતા અને ચાતુ રાત્રીન ધારણને ઉચનારી નાખવા
તથા નેપોલિયનનું ખૂન કરવા માટે તેઓ હમેશાં કાવત્રાં ધાળા કરતા હતા. પ્ર નો
તેમના તરફ સખ્ત તિરકાર હતો તેથી તેમના મુન્દાની પૂ તી તપાસ કર્યા વગ
રોધના આવેશમાં ધારણશાએ એમણે માઠ મતુખલત્યામરીઓને દેશનિકાલ કરવાની
આજ્ઞા પ્રકટ કરી પણ આ આગને અમદમાં મૂકવાનું નેપોલિયનપર ધણુ
દમાણુ કરવામાં આ યુ તે છતા તેણે ન્યાયરતિને તે રુપુ નહિ તેના હરે દૃશ્યપર
પ્રજ્વલે બેદર વિશ્વાસ હતો અને ને હમેશાં ન્યાય અને કહાપણીન વતે છે એવી
સર્વની ખાતરી હતી, છતાં તેણે હદનાથી જરાય આપ્યો કે આ કામ પદતિસર
નિમાયવી અવનતોદાગ કાચકસર રીતેજ યુ નેવંએ આ પ્રમાણે નાવા દિવને
હરેકરે એવા પ્રમગમા તેણે ધણીજ રાતિધી અને મારવાનીથી કામ લીધું પણ આ
કાવત્રામાં જોકેમિન પશુના આગેવાનોના હાથ છે તેના પૂરાના નેપોલિયનને પૂરતા
જણાયા નહિ. તેણે જુ, તેઓ ગુન્હેમાર છે એમ આપણે માનીએ છીએ
પણુ તપાસતા નથી. જે અપરાધ તમે સામિત કરી ચકતા નરી તેો માટે તમે
લિલા કરી શકા નહિ. 'તેમને દેશનિ ન કરવાનો હુકમ તો થયો પણ અમલમાં
મહાયોજ નહિ. તેઓને નાસમા રહેવા દીધા પણ તેની સાથે તેમને એટલી તો
ખાતરી થઈ કે પોલિનની આખ તેમના ઉપર હરદમેશ છે ને છેજ પાછળથી માત્રમ
પણુ કે આ કાવત્રુ જોકેમિન પશુનું નહિ પણુ જુર્મેન રાજાઓના પક્ષકારોએ
ગોરવેનુ હતુ આ દારણુ દૃશ્યમાં મોટા મોટા માણસો મડોનાયતા હતા નેપોલિયને
તેમને અનેકવાર કાચદાની તલવારમાંથી મચાની લીધા હતા તેમની જમ ચએતી
વગીરે પાછી અપાવી હતી છતા તેઓ આવુ નીચ કૃત્ય કરતાં સ કાચાયા નહિ.
પોલિમ કમીરનર ફાલેએ ખરા અપરાધીઓને શોધી કહાડ્યા અને તેમને ગોળીમાર

કરવામાં આવ્યા.

નેપોલિયનનું કાસળ કહાડી નાખવા માટે એવાં એવાં કાવત્રાં રચાતાં હતાં કે તેમાંથી એ બચીજ કેમ શક્યો. એ ઘણું નવાઇ જેવું છે. પદ્મવ્રજ થએલા રાજના પક્ષકારો માનતા હતા કે જો તે ન હોય તો રાજ ફરીથી ગાદીએ આવી શકે. માત્ર તેના એકલાના શુદ્ધિપ્રભાવવડેજ એકત્ર થએલા યૂરોપની સામે ફ્રાન્સ ટકી શકતું હતું. તેના મૃત્યુથી ફ્રાન્સ નેતા વગરનું, અનાથ થઇ જાય. તેમ ચતાંજ યૂરોપનાં મિત્ર રાજ્યોનાં સૈન્ય લોહીની નદીઓ વહેવરાવતાં પારિસમાં દાખલ થઇને પ્રજના તિરસ્કારપાત્ર લુર્મેન વંશીય રાજાઓને તખ્તનશીન કરી શકે. યૂરોપના નૃપતિ-મંડળને આ વાતની ખાત્રી હતી અને તેથીજ નેપોલિયનની હત્યા કરવા એક પછી એક કાવત્રાં યોજાતાં હતાં.

એવાં કાવત્રાંનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર લંડનમાં હતું. ત્યાં આવાં આવાં અનેક કુટિલ કારસ્તાનની યોજનાઓ ઘડાતી હતી. લંડનમાં સરકારી ખર્ચે લુર્મેન વંશીય રાજા ઓતો તથા તેમના મળતીઆઓતો નિભાવ કરવામાં આવતો હતો. એકવાર તેની માડી ઉપર ફેંકવા માટે પંદર શેરના વજનને ભોંખ બનાવવામાં આવ્યો હતો. નેપોલિયનનું ખૂન કરવા જતાં સાથે સાથે ખીજાં અનેક નિર્દોષ માણસો માર્યાં જાય તેની તો કાવત્રાંખોરો પરવાજ કરતા નહિ. આ ભયંકર યીજને એક ગાડીમાં મૂકી અને શક ન પડે તેટલા માટે પંદર વર્ષની છોકરીને હાંકવા બેસાડી. અચાનક રીતે તે ભોંખ ફૂટી ગયો અને તે છોકરીના એવા ચૂરેચૂરા થઈ ગયા કે તેના પગ સિવાય કોઈપણ અવયવનો પત્તો લાગ્યો નહિ. એવાં એવાં ત્રીશ કાવત્રાં પોલિસે પકડીને ઉધાડાં પાડ્યાં હતાં.

ફ્રાન્સ ઉપર ચડી આવેલું આપત્તિનું વાદળ વિખેરી નાખ્યા પછી દેશમાં લૂંટારાઓનો જે અસહ્ય ત્રાસ વધી ગયો હતો તેનું નિવારણ કરવાનું કામ નેપોલિયને હાથમાં લીધું. હજારો બદમાસ લૂંટારાઓ દેશમાં ડેકાણે ડેકાણે બટકતા હતા અને હથિયારબધ પહેરેગીરો સિવાય રાજમાર્ગ ઉપર થઇને જવું જનખમભરેલું મનાતું હતું. નેપોલિયનનું હસ્કર વીજળીની ત્વરાથી આખા દેશમાં ચૂરી વસ્યું અને લૂંટ, ઘાડ, કાવત્રાં કરનારાઓને પકડી પકડીને તેમને આડ ન્યાયાધીશોની નીમેલી ખાસ કોર્ટને સ્વાધીન કરી દીધા અને ત્યાં તેમના અપરાધને ઘટતી ચિદા કરવામાં આવી. નેપોલિયનના હાથમાં આ પ્રસંગને લઇને કેવી ભયંકર સત્તા આવી જતી હતી તેની એકાંતે કશી પરવાજ ન હતી. તેમને તો દેશમાં શાંતિ અને સુખવસ્થા મળવે એવા બાહ્ય નેતાની જરૂર હતી, અને તેવા નેતા તેમને એક નેપોલિયન મળ્યો આવ્યો હતો. લોકો કહેતા કે “ અમારું શામાં કડ્યાણુ છે તે તમે સારી રીતે જાણો છો. અમારે શું કરવું તે માત્ર તમે કહો અને તે કરવા અમે તૈયાર

હીએ. ” આથી હરીને નેપોલિયનના હાથમાં નિરૂદ્ધ મળસતા આપોઆપ આવી ગઇ તેણે દોરો તે માત્ર પ્રથમ કોન્સલ્ટેશન દરેક પશુ તેના હાથમાં ચક્રવર્તી ગીઝરના કરતાં પણ વધારે મત્તા આવેલો હતો.

મિનરથી તેને પાછા આ-આને માત્ર સોજન મદિના થયા હતા, પણ એટલામાં તે તે એક તેનાપતિમાંથી ચહેનચાલી રાટિએ જઈ પહોંચ્યો દેશમાં ન્યા ત્યા અરાજકતા અને અધેર હતુ તેને હાથે તેણે દરેક ખાતામાં મુલ્યવર્યા અને મુલેદ-તાતિ પ્રવર્તારી લીધી. ઉદારતાવડે રશિયાના ધરને તેણે પોતાનો મિત્ર કરી લીધો. લશ્કરી કુદગતા અને સાહસને પ્રતાપે આસિયાનો મર્વ ચૂર્ચુ કરી નાખ્યો, અને ક્રાન્સ સાથે આખરે સલાહ કરવાની ઈચ્છા સિવાય યુરોપના તમામ રાજ્યોને ફરજ પાડી. આવી સેવાના બદલામાં પ્રાપ્તો, તેના તરફ બેઠક પ્રેમ દોલોજ ભેદિએ અને તેને તે પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળવા લાગ્યો. અથવા મુરોલીના ઓ અત્યંત ખારિક બનાવેલો બરપૂર સમયમાં તેને હાથે એક પણ અનુદાર કે ઇર્ષામર્થ કામ થયું હોય એમ ખતાવી રાખેલુ નથી.

સેટ હેલેનામાં બીલીવાનની અવસ્થા ભોગવતાં તેણે એકવાર કહ્યુ હતુ કે “ મારી રીતિ” માટે મને લેશમાત્ર પણ દહેશત નથી ભવિષ્યની પ્રજા મો જરૂર ન્યાય આપજો. માત્ર દોષની સાથે મારા બર્તો કામોની તુલના તેઓ કરશે. જે આખરસુધી વિજયી થયો હોત તે હું જગતમાં મોટામાં મોટો માણસ ગણાત. છેક સામાન્ય હાલતમાંથી હું રવપરાકમથી જગતમાં મોટામાં મોટો પાદશાહ થઇ ચક્રો અને તે પણ પાપાયરણ કર્યા વગર મારી મહત્વાકાંક્ષા હણી ઉચ્ચ હતી પણ તેણે આધાર પ્રભવર્ગના અભિપ્રાય ઉપરજ હતો લેકિના વિશ્વાસ ઉપરજ રાજસત્તાનો ખરો આધાર છે એમ દુ દમેલાં માન્યો આ-આ છુ જે રાજ્યતુ સત્ર મારા હાથમાં હતુ તે મારી વવર્યા પ્રમાણે ખરી રીતે પ્રભસત્તાક રાજ્યજ હતુ લેકિના મતના આધારેજ હું સિદ્ધાસનપર આ-આ હનો અને મારો મુદ્રાનેખ તે એજ હતો કે જાતિ અને કુળનો ભેદ નાખ્યા સિવાય સર્વને તેમની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કાચું નરવાનો અનન્દાર અપવેદ આને લીધેજ યુરોપનો ઉમરાવવર્ગ મારા તરફ તિરસ્કાર ગણે છે છતાં ઈન્વડમાં તે હરકોઇ માણસ તેની સક્રિત અને લોકસેવાના પ્રભાવ-વડે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પવીએ જઈ ટોક છે ખીન દેશોએ તે નહિ પણ ઈન્વડે તે મને ન્યાય આપવો જોઇતો હતો ”

નેપોલિયને ખીજે એક પ્રસંગે કહ્યુ છે કે “ કન્યરાજ્યવિષ્ણવ એ અમુક અધિકારને પોતાના કરી મેસનાર વર્ગના સામે જનનમદનો પ્રત્યાધાત હતો ઉમરાવવર્ગ રાજ્યખર્ચના ભોળામાંથી (એટલે તમામ જાતના કરમાંથી) મુક્ત હતો છતાં સુ-માન અધિકાર અને સારી આવકવાળી પદવીઓ તે તેમને એકલાનેજ મળી

શક્તી. ગભ્યવિધ્વનના ધડકાથી આ એકહથ્થો અધિકારની દિવાલો ચૂર્ણ થઈ ગઈ અને મનુષ્યની સમાનતાનો યુગ મંડાયો. પોત પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં સન્માન અને ધન પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગ દરેકને માટે મોકળા થયા પછી ફ્રેન્ચ પ્રજાએ નવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપ્યું અને રાજદંડ મારા હાથમાં મૂક્યો. ”

ફ્રાન્સના પદવીધ્રુષ્ટ થયેલા અને દેશનિકાલ થયેલા ઉમરાવોને નેપોલિયને સ્વ-દેશમાં પાછા આવવા દીધા, તેમની મિલકતો પાછી અપાવી છતાં તેમનાં અંતઃકરણ પીગળ્યાં નહિ અને તેમાંથી વેરનો ડંખ નીકળ્યો નહિ. તેઓ તો હજી ગએલો જમાનો કે જ્યારે તેઓ એકહથ્થો અધિકાર ભોગવી શક્તા હતા અને સામાન્ય લોકો તો તેમનું દાસત્વ કરી શક્તા તેવો જમાનો ફરીથી આવી પહોંચે તેનીજ અભિલાષ રાખી બેઠા હતા. તેઓ નેપોલિયનના દરેક કામને વળોડી કઢાડતા હતા, પણ તે બડબડાટની જરાએ પરવા રાખતો નહિ. તે સર્ગર્વ કહેતો કે હું મારા રાજ્યતંત્રમાં ઇશ્વરની ક્ષમાનું અનુકરણ કરવાની ઇચ્છા રાખું છું અને તેથી સર્વવું શામાં કલ્યાણ રહેલું છે તેનોજ માત્ર વિચાર કરું છું તેની કાર્તિનો આધાર પોતાના શત્રુઓ ઉપર વેર લેવામાં નહિ પણ તેમને પરાજીત કરવામાં તેમજ ક્ષમા આપવામાં હતો.

પ્રકરણ ૨૨ મુ-ફ્લેન્ડ સાથે સલાહ

પાલિવનની નાદમાં નારી નેમ એ હતી કે અગા પૂરો સમય
કા સુને વચાદ થાય અને જનરમાં ફેરવવાનું જનવાસ મટે
કાન્સ તો લગાવેથી ક્ષર ર્થ વધુ હા જનરિવરણ
આપાતમાંથી તેને દલાય થય માટે અપૂર્ણ આગમની દોષી
જર હતી રવેલની આ નારીના નેજી મોષ પખ ઉપાયે
ફલદ થાય એવા પાદ ગેપેમિયે પ તો દોષ ગાજરોદોનું
અધર અને તેમના જુદામાં અમેગિસા સમુખ રાગોને પુખ્ત
દેખ મધ હતી, પણ નેપોલિયને સમાપાત મરવાની કુચમત
વાપરીને એ પુખ્તનું એ દહાડી તાપ્યુ નો કાન્સ નો સકુ-

જા રાગો વન્ને મિત્રાચારીના કાન્સ થયા એ સમારક વખતે એક બન્ધ મેગાવડો
કરવામાં આવ્યો અને ' જે અમેગિસો નો દેન્નો અમેરિસના રચત વખતે
લહતા રજુરેમમાં પડ્યા હતા તેમના મા માટે સતામતી લીધી "

એ અરસામાં પોપ પાવન છતો મરણ પાન્યો અને તેની જગ્યામાટે આમોલારો
વિજાન અને ધર્મપરાયણ નિયમ હો ચર દોષ દલાલિત યુદ્ધ વખતે ગેપેમિયને
પોપ તન્ક સન્માન ખતાન્યુ હતુ અને દુધાલિક સાધુઓને અમરજાન આપ્યું હતુ
તેથી કરીને આ પ્રતિસ્પર્ધા મઝગનો પણ તેણે વિશ્વાસ મેળવી લીધો હતો એ પ્રસન્ને
એક દુધાલિક ધર્મિનને કહ્યુ કે આપણા ઉપર કાન્સ દેરો અપાયાર ક્યા હતા
પણ આજે એજ કાન્સની અપણે સહાય માગવાની છે અત્યારે ત્યાં એક અત્ય ત
અદ્યુત પુરુષ, જેને મમજવો ઘણો મુશ્કેલ છે તે સર્વ પ્રકારની સત્તા
બોગવે છે યોગજ વખતમાં તેના લાગવગ દલાલિત વધી જરો " નેપોલિયનની
દ્રુપા મેગવરા માટે આમોલારા નિવરણ પોપ તરીકે ચૂટણી થઈ આ રીતે નેપો
લિયને દુધાલિક પ્રગની પણ મેળી પ્રાપ્ત રી

તેપક્ષની રાણી તેના કદા જનુઓમાની એક હતી તે આરિદ્રવાના રાગની
અને કાન્સની કમનસીમ ભલી રાણી મેરીની બહેન ચની હતી પોતાની બહેનના
રખના અને રાજકુટુંબની પાયમાલીના કારણરૂપ કાન્સના પ્રગસત્તાક રાગ્યને અને

તેને અંગે નેપોલિયનને તે પોતાનો અંગત શત્રુ માનતી હતી. હવે તે ખૂબ મજા રાખે. તેના બાઈ તરફથી તો હવે તેને મદદ મળવાનો સંભવજ ન હતો. તેથી તે બાહ્યોશ અને સાહસિક રાણી અને રશિયાના ઝાર પાસે મઘ અને તેની યાચના કરી. આ ખૂબસુરત રાણીની આજીજીથી તે કાંઈક અકસ્માત રાજ્ય ખુશ ખુશ થઈ ગયો અને એક કાસદ સાથે નેપોલિયન ઉપર એક પત્ર મોકલાવ્યા. તેમાં તેણે કમ્પ્યું હતું કે નેપોલિયન રાણી સાથે રહેમથી વર્તેશો તો હું તમારો અંગત ઉપકાર માનીશ. વળી તેણે ઇંગ્લિશના યુવરાજ અને યુવરાજીનો પારિસમાં રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો. જે ફ્રેન્ચ પ્રગ્નએ રાજસત્તાને ફેંકી દીધી હતી તેજ મોજીલી અને નવીનતામાં આનંદ માનનારી પ્રગ્ન આજે યુવાન રાજ્યપુત્ર અને રાણીને જોઈને હર્ષદેશી બની મઘ. ત્રીશ વર્ષનો નેપોલિયન આ પ્રમાણે રોજગીની આજી ઉપર મેરાં ગોડવે તેમ યુરોપના રાજનૈતિક શેત્રંજ ઉપર રાજ્ય રાણીઓ ગોડવવા કાવ્યો. એમ કરવામાં તેના અનેક હેતુઓ હતા. ફ્રેન્ચ પ્રગ્નને રાજ્યો ઉપરજ તિરસ્કાર હતા. તે તેમની આગળ રાજ્ય ચિન્હોને પૂર કાઢમા રજૂ કર્યાથી ઝોહો થવાનો સભવ હતો. વળી યુરોપના રાજ્યોને ખતાવવું હતું કે હું રાજ્ય માત્રને દુસ્મન નથી, અને રાજ્યોને ઉચકાવીને જ્યાં ત્યાં પ્રગ્નસત્તાક રાજ્યો સ્થાપવા માગતો નથી. તેની સાથે આ કાર્યમાંથી રાજ્યકર્તાઓના અંતઃકરણને વીધે એવો પણ એક અર્થ ધ્વનિત થતો હતો કે “હે રાજ્યો! તમે તમારો ગર્વ ફેંકીને નિરહિમાની થાઓ. જીઓ, તમારા જેવા રાજ્યો તો હું જોઈએ તેટલા ખતાવી શકું છું.” આ પ્રમાણે નેપોલિયને યુરોપનાં રાજ્યકર્તાઓમાંથી કાન્સમાટેનું વૈર ઝોહું કરી નાખ્યું અને તેની સાથે આખો યુરોપ મિત્રતાવે વળવા તૈયાર થયો.

હવે તેણે પોતાનું તમામ લઘુ હિત્તંડ તરફ આપવા માંડું. કોઈ પણ ઉતાયે આ હિત્તંડ પ્રતિસ્પર્ધિતે તેનાં હથિયાર હિંદાં મુકવાની ફરજ પડે એવું કરવાની તે પુક્તિ સ્વચ્છ લાગે. તેણે કહ્યું કે “જો મારું હિત્તંડ સાથે મુલેક નહિ થાય ત્યાંથી આ મુલેકને સંપૂર્ણ લાજ કાન્સરો મગાવતો નથી. પણ હિત્તંડનું રાજ્ય નવ જેમના હાથમાં છે તેમને એક બીજાને લગિપત વચો છે. તેને મળવી કશું પડે. તેને તેને નહિ. તેની વાત એકલા કાન્સ સામે નહિ પણ યુરોપના તમામ દેસાં તેને અનુકરણ દે; અને આ તમામ રાજ્યકર્તાઓ અનુચિત કાન્સ છે. તેમણે તેનો લાજ અકબરો નીવડે છે. ફ્રેન્ચન મળી મુલેકને એકલા પડે. તેને કાન્સને મળે. અતઃ વિચિતે મળે. મગાવતો ફ્રેન્ચ પાસે નેવે. ફ્રેન્ચની વાત એકલા કાન્સ સામે નહિ પણ યુરોપના તમામ દેસાં તેને અનુકરણ દે; અને આ તમામ રાજ્યકર્તાઓ અનુચિત કાન્સ છે. તેમણે તેનો લાજ અકબરો નીવડે છે. ફ્રેન્ચન મળી મુલેકને એકલા પડે. તેને કાન્સને મળે. અતઃ વિચિતે મળે. મગાવતો ફ્રેન્ચ પાસે નેવે.

ફ્રેન્ચની વાત એકલા કાન્સ સામે નહિ પણ યુરોપના તમામ દેસાં તેને અનુકરણ દે; અને આ તમામ રાજ્યકર્તાઓ અનુચિત કાન્સ છે. તેમણે તેનો લાજ અકબરો નીવડે છે. ફ્રેન્ચન મળી મુલેકને એકલા પડે. તેને કાન્સને મળે. અતઃ વિચિતે મળે. મગાવતો ફ્રેન્ચ પાસે નેવે.

રીતે સ્વયં કરવાના હેતુથી એ પદ ઉપર નેપોલિયો જે મુદ્દાએજ ઊભો હતો તેમાં (લીબર્ટી ઓફ ધી પ્રીસ) દરિયાઈ છટાપણ એવા શબ્દો મુદ્દર રીતે છપાયા હતા.

ઈંગ્લેન્ડનો એવો ઘવો હતો કે કોઈ પણ દેશનું વ્યાપારી વહાણ, ગમે તે માલ ભરીને, ગમે ત્યાં જતું હોય તોપણ તેની ઝડપી લેવાનો ઈંગ્લેન્ડને હક્ક છે આ હક્કની ખાતરજીયા જરા પણ વધી જતાવવામાં આવતાંજ તે તમામ માલની સાથે વહાણને પણ કમજો કરી લેતું કોઈ પણ બહરને ધેરા ધાવે હોય તો માત્ર આ વાત જાહેર કરવી અને તે બહરની નજીક પહોંચી દૂરવા માટે એક લગ્ગયક વહાણ એકલી દેવું એટલુંજ ઈંગ્લેન્ડને માટે જમ હતું આવી રીતે અટકાવ કરવાથી કોઈ પણ દેશનું વહાણ ક્રાન્સના કોઈ પણ બહર આગળ આવી શકતું જ નહિ ઈંગ્લેન્ડની સરકારનો દાવો એ હતો કે મલુર કરવામાં આવેના દરિયાઈ કાયદા પ્રમાણે આમ કરવાનો તેને અધિકાર. ક્રાન્સ સિવાયના બીજા તટસ્થ રાજ્યોનું કહેવું એવું હતું કે ઈંગ્લેન્ડ આ પમનું દરિયાઈ કાયદાથી અને પ્રત્યક્ષોના ચાતતા આવેલા અવધારથી વિરુદ્ધ છે અને માત્ર પોતાના ચરીઆતા દરિયાઈ ગૈન-પના બળથી ઈંગ્લેન્ડ આ ગેરમાયદેમર પમનું ભરવામાં શકે છે.

આવા સંજોગમાં યૂરોપનાં તમામ રાજ્યોને સમજાવીને તેમને સર્વો પોતાના બળવાન દરિયાઈ ઈંગ્લેન્ડની સાથે કલહ કરવા ચોછ દેવામાં નેપોલિયનને ધણી મુશ્કેલી પડી નહિ. ઈંગ્લેન્ડે એકવાર આખા યૂરોપને ક્રાન્સની સામે ચોક્કસી દીધી હતી તે ફેરવીને હવે નેપોલિયનને તેમને સર્વને ઈંગ્લેન્ડના શત્રુ બનાવ્યા અને તેમના એકત્ર યથેશા બળનો ઉપયોગ પોતાના હજી સુધી અક્ષત અને અપરાજિત રાત્રી રહેલા ઈંગ્લેન્ડની સામે કરવા માંડ્યો. સમુદ્ર ઉપર તો ઈંગ્લેન્ડનું નૌકબળ સર્વોપરિ હતું આખા યૂરોપનું નૌકાસૈન્ય તેની સામે આવે તોપણ તે એકત્ર સર્વને પહોંચી વળે તેવું બળવાન હતું ખ્રિસ્તી પ્રધાનમંડળનો એક મુખ્ય હતું એ હતો કે યૂરોપના કોઈ પણ રાજ્યને નૌકાસૈન્યમાં ઈંગ્લેન્ડનું હિંદુ ચલાવે તેવું જ નહિ. એટલા માટે તેમણે એવો દાવો પસાર કર્યો હતો કે અમુક ગામથી અમુક સખ્યા કરતાં વધારે લગ્ગયક વહાણ બધાપણ નહિ. નેપોલિયન બ્યારે ચાર કરોડની વસ્તીવાળું વિશાળ ક્રાન્સનું રાજ્ય અને જગતના કોઈ પણ દેશનું સૈન્ય જેની સામે ટકી ન શકે એવું અજિત સૈન્ય અવલોકતો અને તેની સાથે માત્ર દોઢ કરોડ વસ્તીવાળા નાનકડાં દાપુ ઈંગ્લેન્ડના બળની તુલના કરતો ત્યારે તે મનમાં પછોજ ખીજવાનો કે આ મુદ્દ રાજ્ય આખા જગતના સનુકો ઉપર અધિકાર ચલાવી શકે છે.

અમેજ પ્રબળને દુનિયાની બીજી પ્રબળતા કરતા નેમની હોવત પગ દિમત ખો છુદિને માટે સન્માનને મળે કે ખરે પરતુ કોઈ પણ તેમને ખરા મનથી ચાહતું નથી. અમેજને તોથી બળવાન પણ તોથી વિશેષ અમિય પ્રબળ છે કોઈપણ એક પ્રબળ

બધા પ્રકારના સફળતાની આશા રાખી શકાય નહિ. ડ્રાઇનામાં કેટલીક ખામી હોય તો કેટલીક ખુબી પણ હોય છે.

ઈંગ્લંડના આવા વર્તનને લીધે તેનાં તમામ મિત્રરાજ્યો તેનાથી છુટાં પડી ગયા તોપણ તેણે એકલે હાથે યુદ્ધ જારી રાખ્યું; કારણ કે શત્રુ તેને સલાહ કરવાની ફરજ પાડે એ તેની અભિમાન વૃત્તિથી સહન થતું નહિ; અને ખરૂં જોતાં તેને પરાજય પણ થયો ન હતો. તેણે નૌકાસેના જ્યાં-ગયું ત્યાં જય કરીનેજ આવતુ. નેપોલિયનના પ્રહારથી ખીજાં રાજ્યોનો કચ્ચરધાણ નીકળી જતો, પણ ઈંગ્લંડ તરતા કિલ્લાઓ (વહાણો) ઉપર તેની કશી અસર થતી નહિ. નેપોલિયનની બુદ્ધિને વિજય જમીન ઉપરની લડાઈમાં હતો, ત્યારે પિટની બુદ્ધિનો વિજય સમુદ્ર ઉપર હતો. ક્રાન્સનો વેપાર તો તળીઆઝાટક થઈ ગયો હતો. ઈંગ્લંડનાં વહાણોને આખરે ખીજે સારો શિકાર ન મળતાં તેઓ બિચારા ગરીબ માછીમારોને પણ રબડવા લાગ્યા. નેપોલિયને ઇટાલિના રાજ્યો પાસેથી સુદર મૂર્તિઓ અને ચિત્રો તફાવી લીધાં અને ઈંગ્લંડે ક્રાન્સના માછીઓ પાસેથી માછલીઓ તફાવી લીધી, એ બેમાંની કયી લૂંટ ઓછી શોભા આપનારી છે તેનો ન્યાય ઇતિહાસકારો કરી શેશે.

ઈંગ્લંડે જાહેર ક્યુર કે ક્રાન્સને અમે ઘેરી લીધુ છે માટે ડ્રાઇ પણ દેશથી તેની માથે વેપાર ચલાવી શકાશે નહિ. ઈંગ્લંડનો કાફલો ક્રાન્સની આસપાસના દરિયામાં ઘૂમી વળતો હતો, અને ડ્રાઇ પણ દેશતું એક પણ વહાણ નજરે પડતાં તેને થોભવાની આજ્ઞાની નિશાની તરીકે તેના તરફ તોપનો એક ગોળો તાકવામાં આવતો અને એટલેથી તે તરતજ ન અટકે તો તેના ઉપર ગોળાનો વરસાદ વરસાવી તે નિર્દોષ વેપારી વહાણને અંગ્રેજ નાવિકો કાયદેસર મેળવેલી લૂંટ તરીકે પોતાતું કરી લેતા. જો તે વહાણ થોભતું તો અંગ્રેજ વહાણમાંથી એકાદ જુવાન અમલદાર તેના ઉપર ચઢી જતો અને મરજીમાં આવે તે રીતે તેના ઝડપી લેતો; અને તેની સમજ મુજબ જો તે વહાણમાં દારૂગોળા જેવું જેવામાં આવતું તો તે વહાણ તેના માત્ર સાથે જપ્ત થઈ જતુ. જુવાન લશ્કરી અમલદારો ઘણીવાર તોછડા અને ઉદ્ધત માણસો હતા; પણ ઈંગ્લંડ કહેતુ કે તેની વર્તણૂક સ્વીકારાયલા દરિયાઈ કાયદાઓ મુજબ વાજબીજ હતી.

યુરોપનાં તમામ રાજ્યોને ક્રાન્સ સાથે મૈત્રી હતી અને ઈંગ્લંડ આ પ્રમાણે દરેક દેશના વહાણની ઝડપી લેતું તેથી બધા તેના ઉપર ખીજવાયા હતા, અને તેમણે જાહેર ક્યુર કે તેની આવી ગેરકાયદેસર વર્તણૂક અમે સહન કરનાર નથી. રશિયા, પ્રશિયા, ડેન્માર્ક, સ્વીડન, હોલેન્ડ, સ્પેન બધાંએ સમુદ્ર ઉપર ચક્રવર્તી રાજ્ય ચલાવનાર ગર્વિષ્ટ ઈંગ્લંડની સામે એકસ પી કરી. આ સુદર એકસ પી નેપોલિયનની બુદ્ધિને આભારી હતી. રશિયાનો ઝાર પોલ, જે નેપોલિયનનો યુસ્ત પ્રશંસક બની ગયો હતો તે આ એકસ પીનો આત્મા હતો. હવે ઈંગ્લંડને એકલે હાથે

આખા પૂરોપનાં સાથે પોતાનું જગ અન્નમારણથી વખત આપે. એ પ્રમુખને માટે વિદિષ પ્રધાનમંત્રી રાજ્યનું તમામ જગ એકત્ર કરવામાં તેમની પ્રૌઢ યક્તિનું દયન કરાવું. તેણી ઉચ્ચના પ્રમુખમાં તે આ સલાહની વિરુદ્ધમાં અસતોપના ઉદ્ગારો નીકળવા સાથે પ્રધાનમંત્રીની સાથેના પડ પડ જન્યત થયો. પ્રધાન મંત્રી આ સલાહમાં પ્રમુખ ઉપર કોરોડો પાડે એવું તેને વધારી મૂક્યું હતું. પણ તે છતાં અપ્રમ પ્રમુખ જાતિય અભિમાન દ્વારા અને ઉચ્ચ લક્ષ્યમાં એકમુખ તેને પોતાના દિવાલ જગ ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો તેથી તેને આખી આલમની પણ પરવા ન હતી.

તેનો કારણો સર્વજન મુખવા સાથે મિત્ર રાજ્યોના સરકારો પાસે ફગની માફક દરોહ પેના દાયમાં પડ્યા સાથે પૂરોપી રાજ્યોની એકસપી થઈ પણ માર્ક જ દેર થઈ ન હતી. તેલકામાં તે ઉચ્ચે નવેર કીપુ કે મિત્રરાજ્યોનાં વદાણુ ન્યાં દોમ ત્યાંથી પકડી લેવાં દેશાવરના વેપારીઓને આ વાતની ખબર ન હતી તેમનાં વદાણુ સફરે નાકળી પડ્યાં હતાં. ઉચ્ચે તે સર્વને વખર સંકેતે પકડીને કે. કરી લીધાં. આ પ્રમાણે યત્નનાં અધી અકષ વદાણુ તેના દાયમાં મવાં

માસ્ટિક સમુદમાં રશિયા, સ્વીડન અને ડેન્માર્કનો મોટો કારણો હતો. તેનો નાવ કરવા માટે નેલ્સન જળવાન કારણ સાથે નીકળી પડ્યો કોપનહેગન આગળ બંધી દરિયાઈ સમામ થયો અને અત્યુકરના ઉપસારના પુદ કરતા પણ વિશેષ આ પ્રસંગે નેલ્સનની પ્રયત્ન હિતિ અગ્રી નીકળી. ડેન્માર્કની પાલનમરીમાં રડારોળ થઈ રહી અને તેના હાલો યુવાન હસમુખા પુરો તેમના પોતાના લોહીથી ખરડાવેલી બુમિ ઉપર પડ્યા.

મિત્રરાજ્યોના સેનાપતિએ આ ખૂનખાર કતલ જોઈને સુતેહતો વાવટો ખતાવ્યો. નેલ્સન આ જોઈને પ્રથમ તો જરા અચમયો પણ તરતજ હૈયું કંબુ કરી બે. રો, હું એક આખે કાઢી તો છું અને મરજીમાં આવે ત્યારે આંધગો પણ ધઈ ચકુ છું એમ કહીને જાણ તે યત્નનું નિશાન જોતોજ ન હોય તેમ પુદ જારી રાખ્યું આ પરાજયથી મિત્રરાજ્યોનું જળ જિલિન થઈ ગયું તેજ અરસામાં રશિયાના ઝાર પોલનુ બાદશાહી મહેલમાં ઉમરાવોએ ખૂન ક્યું અને તેનો પુત્ર અને ફ્રાન્કર ગા દોએ બેડો પોલના ખૂનના સમાચારથી નેપોલિયનના હૃદય ઉપર વળગાવત થયો તેના મત પ્રમાણે આ ખનાવ ફ્રાન્સ અને એક રીતે આખા જગતને માટે આપત્તિ સમાન હતો. પોલ જરા ચક્રમ તો હતો અને કાર્થ વાર લગભગ ત્રીસ જેવો વ્યવહાર પણ કરતો પણ તેના ઉત્સાહને લીધેજ ફ્રાન્સ અને રશિયા વચ્ચે એકતા સંધાઈ હતી, તે હવે તટવાતો વખત આવ્યો.

નેપોલિયન ફ્રાન્સના જનસમાજમાં મનુષ્યની સમાનતા સાચવતો હોવાથી રશિયાનો ઉમરાવનું તેનાથી નાખુદ થયો હતો. આજ કારણથી તેમણે ઝારનું ખૂન

કરાવ્યું, અલેક્ઝાન્ડરને ગાદીએ બેસાડ્યો અને રશિયાની રાજનીતિ બદલાવી નાખી. નવા જારે ફ્રાન્સની સાથેના કરાર તોડીને ઈંગ્લંડ સાથે મૈત્રી બાંધી. આ બનાવો ફ્રાન્સને માટે દેખીતી રીતે વિપત્તિ સમાન હતા; તોપણ લડાઈનો જલદીથી અંત લાવવામાં તે કારણરૂપ થયા. અંગ્રેજ પ્રજા આ નિરંતર ચાલતા વિગ્રહથી હવે કાયર થઈ ગઈ હતી; તેમણે હવે સુલેહ કરી દેવા માટે જોરથી માગણી કરવા માંડી; અને ચાલુ સંજોગો નેતાં ઈંગ્લંડ પોતાનું સ્વમાન ગુમાવ્યા સિવાય સલાહ કરી શકે એવી સ્થિતિમાં હતું.

મિસરમાં રહેલા ફ્રેન્ચસૈન્યને મદદ આપવાની વાત આવા અધરા સંજોગોમાં પણ નેપોલિયન બૂલી ગયો ન હતો. જો ફ્રાન્સનું દરિયાઈ બળ ટકાવી રાખવું હોય તો મિસર તેના કબજામાં રહેવું જ જોઈએ એમ તે માનતો હતો. લગભગ દરરોજ ફ્રાન્સ, હોલેન્ડ, ઇટાલિ અને રોમનાં બંદરોમાંથી મિસર જવા માટે સંખ્યાબધ વહાણો બહાર પડતાં. તેમાં ખોરાકની વસ્તુઓ, દારૂ, યુદ્ધસામગ્રી, કપડા તથા ફ્રેન્ચ વર્તમાનપત્રોની ફાઇલો કાળજીપૂર્વક મોકલવામાં આવતાં. તેમાંના ધણાક અંગ્રેજોના હાથમાં પકડાઈ જતાં છતાં થોડાં ધણાં ત્યાં જ સંચરતાં હતાં. તે ઉપરાંત ત્યાં નવું લશ્કર અને યુદ્ધસામગ્રી મોકલવા માટે પણ નેપોલિયન ઘાટ ધડી રહ્યો હતો.

બ્રેસ્ટ બંદર આગળ તેણે એક કાફલો તૈયાર કરાવ્યો. તેમાંથી સારામાં સારા સાત વહાણ ચૂંટી કહાડીને દરેકમાં મિસર મોકલવાની વસ્તુઓ ભરી કે જેથી કરીને એમાંનાં કેટલાંક શત્રુને હાથ જાય તોપણ જે ત્યાં પહોંચે તેમાં થોડી થોડી બધી વસ્તુઓ તો મળી આવેજ. ત્યાર પછી ઈંગ્લંડને થાપ બવડાવવા માટે તેણે એવા કાફલા બીજાં ધણે ઠેકાણે તૈયાર રાખ્યા. જો તેની સૂચનાતો તેના અમલદારોએ બરાબર અમલ કર્યો હોત તો આ યુક્તિ સફળ થયા વગર રહેતજ નહિ.

અહિં નેપોલિયનના હાથમાં કેટલી મોટી સત્તા આવેલી હતી તેનો એક જાણવા જેવો દાખલો મળી આવે છે. છતાં ખુબીની વાત એ છે કે આપખુદ સત્તાની સામે થનાર ફ્રેન્ચ પ્રજા નેપોલિયનની આપખુદ સત્તાને ચલાતી હતી. તેણે પોલિસ ખાતાના પ્રધાનને એક પત્રમાં જણાવ્યું કે પારિસના એકદર યૌદ વર્તમાનપત્રોના અધિપતિઓને હુકમ કરો કે સરકાર તરફથી તેમને જે ખબર પૂરી પાડવામા આવે તે સિવાય એવી જરા પણ ખબર પ્રકટ ન કરવી કે જેથી કાફલાની હીલચાલ સબધી શત્રુને માહિતી મળી શકે. અત્યાર પહેલાં નેપોલિયને પદ્ધતિસર કેટલો મારકતે તપાસ ચલાવીને યૌદ સિવાયનાં બાકીનાં તમામ વર્તમાનપત્રોને બધજ કરી દેવાડ્યા હતાં. અબજબધીની વાત એ છે કે નેપોલિયન ગમે તેટલી નિરુદ્ધ સત્તા વાપરતો તોપણ પ્રજા તેને રાજખુશીથી અધીન રહેતી. તેમને ખાતરી હતી કે લડાઈને ક્ષેત્રમાં બનાવવા માટે નેપોલિયનને તેવી સત્તા આપવાની જરૂર હતી અને વળી તે જે કાંઈ કરતો તે

હવાપણથી તથા સ્વદેશપ્રેમથી પ્રેરાઈને જ કે તે એવી મરતે જાતી હતી આથી કરીને પ્રભુએ જાપાનના કુલપણાને ખુલીથી બોલ આપ્યો.

હવે ઈંગ્લેન્ડની આંતરિક સ્થિતિ મળીજ ચિન્ના ઉપલવે એવી થઈ પડી હતી. સમગ્ર તમામ સુધરેલા દેશો તેની સાથે હાથ દબાવે તેની જેતી જ પાદ જની ગઈ હતી, અને દરમાં ભયકર કુખ્યા દેશોના દબાવે જ ના લેતાએ ટોળે ટોળે કુલપણ-પ્રેરણ કરવા માંડ્યાં, ઉમંગેલા મહેલો અને વાડી વટકાઓના નાશ કરતા કરતાં તેમણે સ્વદેશમાં હાખવ થઈને કુલપણ કરવા માંડી. ઈંગ્લેન્ડ અને આર્મેનીની જુએ મરતો પ્રજા બધી દોર પિટને સાથે નહવા લાગી. તેઓ હવાડે છાને મોહકતા કે આપણા કુખ અને જુખમરાનું કાલુ પિટુ છે તેલેખ પ્રભને અસહ્ય હું અને અન્યાયી કરના મોળ નીચે કચરી નાખી છે ક્રાન્સ આપણી સાથે સલાહ કરવા તૈયાર હું પણ તેમાં કચર મારનાર એ પિટુને દબાવે તેમ કરીને તેને આખા યુરોપીય વિશ્વના દિવ કુલાખ્યાં છે અને તેથીજ હવે આપણે માટે તે દેશો અનાજ મોકલતા નથી પ્રધાનમંડળની સામેના પક્ષ દબે વિશેષ ભેર પર આવી ગયો અને પાલમિન્ટમાં પિટુની સલા નિર્જન થવા લાગતાં તેમણે તેનાં કાર્યો અને નીતિપર સખત પ્રહાર કરવા માંડ્યા. ફ્રાન્સ, ગેરિસન વગેરે વક્તાઓનાં આપણેથી સમામદિર માનવા લાગ્યું.

તેમણે કહ્યું " મારે-જોના કુલ પહેલાં ક્રાન્સ સાથે તમે શામાટે સલાહ ન કરી ! એ લક્ષ્ય થવા પછી પણ તમારે માટે સલાહ કરવાનો અવસર હતો તે પણ તમે ગુમાવ્યો. સમુદ્ર ઉપરનું કુલ મોકુફ રાખ્યા સિવાય પણ નેપોલિયને ઈંગ્લેન્ડ સાથે નોખી સલાહ કરવાની માગણી કરી હતી તેને પણ તમે તરછોડી કહાડી. જુઓ, તમે ક્રાન્સને પાપમાવ કરવાને આટલો આટલો પ્રયત્ન કરો છો તોપણ તે આખાં થતું જાય અને આપણી પ્રજા જુએ મરવાની અણીપર છે, કારણ કે ત્યાંની જાન્યવ્યવસ્થા ઘણી મુદ્દર છે અને આખા યુરોપ સાથે તેને સુલેહ છે જમ-તમા તેને માટે થતું સાફ જોવાય છે કારણ કે ઉપરા ઉપરિ વિગ્રમ્ય મેળ પા છતાં તે પોતાના રાષ્ટ્રપક્ષ સાથે ન્યાય, નિવેદન હાલપણુ અને ક્યાધી વર્તે છે સામા પહેને વીધી નાખે એવી તીક્ષ્ણ કરમકાથી તેઓ પૂછવા લાગ્યા કે " જો જોનાપાદને પ્રધાનો ઉદ્ધત અવિચારી પોરીઓ કહેતા હતા અને થોડાજ વખ તમાં તે હતો ન હોય મધ જલે એવી મજુરી કરીને તેની સાથે સુલેહ કરવાની પરવા પણ કરતા નહિ તે જોનાપાદને હવે જોયો ? "

સામા પહેના એકસામટા હુમલાથી અને જુએ મરતા લોકોનાં જુમરાણથી પિટુ પણ રૂઈ ખૂની જવા આનું પણ પોતાની અત્યારસુધીની નીતિ બદલવાનું તેની અભિમાનરસિને ખૂબ લાગ્યું તે એકનો એકજ જવાબ આપતો કે જો

આપણે રાષ્ટ્રવિપ્લવકારીઓ સામે ન લડીએ તો આપણા દેશમાં પણ વિપ્લવ થયા વગર નહિ રહે. પાર્લામેન્ટમાં હજી તેના પક્ષના સભાસદો તો વધારે હતા તોપણ લોકમત તેની વિરુદ્ધ હતો અને દિવસે દિવસે તેની સ્થિતિ નબળી પડી જતી હતી. તેથી આખરે ઉમરાવવર્ગના માનીતા પણ લોકોના તિરસ્કારને પાત્ર થએલા પિટ્ટે પોતાના પદનું રાજીનામું આપ્યું. તેનો અર્થ બધે એવોજ થયો કે આખરે ફ્રાન્સ સાથે સલાહ તો કરવીજ પડશે તેથી સ્વમાન સાચવવા માટે એ ખસી જાય છે. પિટ્ટે જતાં જતાં પણ પોતાની જગ્યાએ મી. એડિંગ્ટન નામના અપ્રસિદ્ધ અને પોતાનું પાયું પાણી પીએ તેવા માણસની ગોઠવણ કરતો ગયો.

નેપોલિયને હવે જગતને જાહેર કર્યું કે જ્યાંસુધી ઇંગ્લંડને ફ્રાન્સની સાથે મુલાકાત કરવાની જરૂર નહિ સમજાય ત્યાંસુધી હવે તેની સાથે હાથો હાથ લડવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. અંગ્રેજોનું નૌકાબળ ચડીઆતું તો હતુંજ તે છતાં તેણે જાહેર કર્યું કે ગમે તેમ કરીને હું ઇંગ્લીશ ચૅનલ એળંગીને ખુદ લડન ઉપર ચડાઇ લઇ જઇશ અને ત્યાં તેમના ધરના આગણમાં બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળને સલાહના કોલકરાર કરવાની ફરજ પાડીશ. આ સંકલ્પમાં સાહસ તો ધણુંજ હતું અને નેપોલિયને આ વિચાર અમલમાં મૂકવાનું ધાર્યુંજ હતું કે નહિ તેમાં પણ ધણુને શક છે; પરંતુ તેમ કર્યા સિવાય તેને માટે બીજા માર્ગજ રહ્યો ન હતો. ઇંગ્લંડનું નૌકાબળ એવું અપ્રતિમ હતું કે તેની સાથે દરિયાઈ યુદ્ધનું સાહસ કરવામાં હડાપણ હતુંજ નહિ. તેમ નેક્સન ઇંગ્લીશ ચૅનલ એવી ચાલાકીથી સાચવતો હતો કે ફ્રાન્સના અંદરમાંથી એક મજબાથી પણ બહાર નીકળાય એમ હતું નહિ.

ઇંગ્લંડનો પ્રજામત પોતાની તરફેણમાં વાળવાની અને આખા યુરોપની સહાય ભૂત મેળવવાની નેપોલિયનને ઘણી ઈચ્છા હતી. તે માટે તેણે “મેનિટયૂર” નામના ફ્રેન્ચ પત્રમાં પોતાને હાથેજ લખીને કેટલાક લેખ પ્રસિદ્ધ કરવા માડ્યા. એ લેખની ભાષા એવી અપ્રતિમ છટાદાર હતી અને તેની દલીલ એવી અકાલ્પ્ય હતી કે તમામ દેશોના વાચકો લેખકની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. તેણે નવા બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળનો માન-ભર્યા શબ્દોમાં ઉલ્લેખ કર્યો અને જણાવ્યું કે તેઓ ઘણા બુદ્ધિમાન, પ્રમાણિક અને શુભ આશયવાળા છે. ફ્રાન્સ બીજી પ્રજાના હક્ક કે સ્વતંત્રતા ઉપર તરાપ મારવાને બિલકુલ નારાજ છે એવું યુરોપની પ્રજાના મન ઉપર ટસાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને તેની સાથે ફ્રાન્સ પોતાના જીતેલા પ્રદેશો છોડી દેવાને કેવું રાજી છે અને ઇંગ્લંડ હિંદનો તથા યુરોપના દીપોનો મેળવેલો કબજો કેવો મક્કમપણે પકડી રાખે છે તેની તુલના પણ કરી. અંગ્રેજ પ્રજાની સ્વાભિમાનની લાગણી ન દુખાય તે માટે તેણે લખ્યું કે ઇંગ્લંડપર ચડાઇ કરવાનું પગલું મારે નાખલાજે, છેલ્લામાં છેલ્લા ઉપાય તરીકેજ લેવું પડશે; કારણ કે અંગ્રેજ પ્રજાનું બળ અને તેની સાથે યુદ્ધ માંડવામાં

કેટલું બમકર નેખમ સમાવતું છે તે ઠી સારી પડે જાણુ છુ, પણ હેરે તેમ ક્યા સિવાય મારી પાને ખીજો ઉપાય રહ્યો નથી, અને ને જિલ્લિ પ્રધાનમડો એવો નિમય કર્યો હોય કે ઈજ્જત કે ફાન્સ એ બેમાંથી એમનો સપૂર્ણ વિનાશ થવા મિવાય યુદ્ધનો અત નહિજ લાવવો તો પછી ફાન્સમાં એવો એક પણ પુઠા નથી કે આ પ્રાણપાતક યુદ્ધના પરિણામે ફાન્સનો પણ વધે તે માટે બારેમાં બારે પ્રયાત કરવામાં ક્યાય રાખે.

તેણે સુદર અને જલ્દત બાપામાં પ્રશ્ન કર્યો કે " શામાટે આ તકરારનો નિર્ણય ઉવટના ઉપાયથીજ આણવો જોઈએ ? શામાટે મનુષ્યમતિ ઉપર શુદ્ધરતી વિપાતઓનો અત એકદમ ન લવાય ? શામાટે આ બેઉ મહાન પ્રજાઓનું ભવિષ્ય નેખમમાં નાખવું જોઈએ ? "

ફર્દૌં પોન્સલ નેપોલિયનને હાથે લખાયલા, તેની બળવાન અને સમીન સ્ત્રીવ તથા લાગણીથી ભરૂંથી ઉઠી જુસ્સાદાર બાણવાણા લેખની અમર સવત્ર થઈ પણ આ સમાધાનીના નેખની પ્રસિદ્ધિની સાથે ફાન્સના કિનારા ઉપર નેપોલિયન પોતાના નૈનિક બળનું મુકમપણું દર્શાવ કરાવવા લાગ્યો. બોલોન નદરની નજીક એક વાખ માણસોનું નૈન્ય એકત્ર થયું અને ઈ.સ. ૧૭૯૨ રવારી કરવાની તૈયારીનાં ચિહ્ન દેખાવા લાગ્યાં. લશ્કરને સામે કિનારે ઉતારવા માટે અમુક મુશ્કેલી બધાવા લાગ્યાં નેપોલિયનની યોજના એવી હતી કે સમુદ્રના તોફાનને લીધે ઈ.સ. ૧૭૯૨ કાફો વિખે-રાઈ જાય કે તરત પોતાનું તમામ નૌકમળ એકજ જગ્યાએ એકત્ર કરીને થોડા વખતને માટે ખાડીનો કાગળે વધ લેવો અને તામકનોજ લશ્કરને સામે કિનારે ઉતારી દેવું.

ઈ.સ. ૧૭૯૨ પૂરેપૂરું જાગૃત થઈ ગયું હતાં તે ગલરાયુ નહિ. લશ્કરને તાલીમ આપવા લાગી, સિવાયએને લઈ જવાને સખ્યાબલ ગાડાં લાવવા લાગ્યાં અને આખો દાયુ લશ્કરી જાવણી જેવો દેખાવા લાગ્યો, પણ તેની આબ્યતરિકે સ્થિતિ ધણી રોચનીય હતી દેશમાં દુષ્કાળ કેર વર્તાવી રહ્યો હતો, બાપાર નિરતેજ થઈ ગયો હતો અને પ્રજા ઉપર કરનો બોલો અમલ હતો, આયલેન્ડ બળવો કરવાની તૈયારીમાં હતું પ્રધાનમડો નેપોલિયનને હતકો પાડવા માટે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કર્યા હતા તે છતાં ઈ.સ. ૧૭૯૨ની પ્રજા તો તેના તરફ માનની નજરથી જોતી હતી અને તેને ઉમતાવરણનો વડું અને સામાન્ય પ્રજાજનનો મિત્રજ માનતી હતી.

નેપોલિયન એકવાર આના મોહપાલમાં લપટાઈ જઈને નેપોલિયનને ફાન્સ આવવાની તક આપી હતી તેને માટે તેની કીર્તિને કલક લાગ્યું હતું એ કાલ ધોષ નાખવાને તેણે હવે પૂરતી જુલિયારી રાખી હતી. નેપોલિયનની દરક દિલચાલ ઉપર તેની નજર એવી તીવ્ર હતી કે એક મુશ્કેલી પણ ફાન્સને કિનારેથી દૂરી રાખે.

ન હતો. ક્રાન્સલુ વિશાળ નૌકાસૈન્ય ત્રણ વિભાગમાં વહેંચાઈને બોલોન ખંદર આગળ સમુદ્રાકનારે લંગરાઈને પડ્યું હતુ. ચોથી આગસ્ટને રોજ સવાર થતાંજ નેલ્સનનો કાફલો વ્યૂહબદ્ધ થઈને ત્યાં આગળ આવી ઉભો અને સોળ કલાકસુધી ફ્રેન્ચો ઉપર ગોળા, ગોળીઓ અને બોંબની ઝડી વરસી રહી; પણ ફ્રેન્ચોની હોડીઓ એક બીજા સાથે સંકળોવડે એવી મંજબૂત જકડાઈ હતી કે તેનાથી એક પણ હોડી પકડી શકાઈ નહિ. પોતાનો આખરે માનભંગ થઈને તેણે પૂઠ ફેરવી. ફ્રેન્ચોએ સ્વપરાક્રમથી પોતાનો પરાજય થતો અટકાવ્યો તેથી તેઓની ખુશાલીનો પાર ન રહ્યો.

પણ ખીજવાયેલો નેલ્સન પાછો આવશે એવી ચોક્કસ વજી હતી તેથી ફ્રેન્ચો તેનો સારી રીતે સત્કાર કરવાને તૈયાર થઈને બેઠા હતા. ખાર દિવસ પછી તે વધારે નૌકાબળ સાથે પાછો આવ્યો. અંધારી રાત્રિએ તેણે ચૂંટી કહાડેલા માણસોને હોડીઓમાં બેસાડ્યાં અને એક અત્યંત દારુણ સાહસ બેડવાને તેમને પ્રેર્યાં. હલેસાંનો પણ અવાજ ન થાય તેવી રીતે તેઓ ફ્રેન્ચોના મધવાઓ પાસે આવી પહોંચ્યા. પછી તલવાર, સગીન, કુહાડા, ખંદુક વગેરે આયુધોથી સજ્જ થઈને ફ્રેન્ચો અને અંગ્રેજો એક બીજાની બયાનક કતલ કરવા મંડી ગયા. બેઉ પક્ષનાં માણસો શરીરની કે કથાની પરવા કર્યા વગર દૈત્યોની માફક લડ્યાં. ફ્રેન્ચો સ્વરક્ષણને માટે લડતા હતા. અંગ્રેજો શામાટે લડતા હતા તેની તેમને પોતાને પણ ખબર ન હતી. આખી રાત ખૂનખાર કતલ ચાલી રહી. બેઉ પક્ષના હજારો યોદ્ધાઓ ખપી ગયા. સવાર પડ્યા પછી બીજી વાર માનભંગ થઈને અને આ વખતે તો લગભગ હાર ખાઈને નેલ્સનને પાછા ફરવું પડ્યું. આ પરાજયથી અંગ્રેજ પ્રજાને નેલ્સનમાં જે વિશ્વાસ હતો તે ઘણું ભાંગે ઓછો થઈ ગયો, અને કદાચ ફ્રેન્ચો તેમના ધરના બારણા આગળ પણ લડાઈ કરવાને આવી પહોંચે એવી ધારતી વધવા લાગી. નેપોલિયન કહેતો કે હું ગમે તેમ કરીને બેઉ પ્રજાઓને હાથોહાથની લડાઈમાં ઉતારીશ. ચાર કરોડ ફ્રેન્ચો અને દોઢ કરોડ અંગ્રેજોના યુદ્ધના પરિણામમાં મને જરા પણ શંકા નથી.

ઉપર કહ્યા તેવા બનાવો પછી સુલેહ કરવાના માર્ગમાં જે જે વિઘ્નો હતાં તે એક પછી એક ઓછાં થતાં ગયા. ઈંગ્લેન્ડ હવે સલાહને માટે માગણી કરી અને તે નેપોલિયને ઘણાજ વિવેકની સાથે સ્વીકારી. તેણે કહ્યું કે “ જો ઈંગ્લેન્ડનેજ મક્કાફ દરવી હોય તો તે ઘણી સહેલાઈથી થઈ શકશે. ”

એકવીશમી ઑક્ટોબરે સુલેહનો કાચો ખરડો તૈયાર થયો. આ ખુશીના સમાચાર પહોંચાડવા માટે એક સ્વાર દોડતે ઘોડે પારિસ જવા રવાના થઈ ગયો. નેપોલિયન પોતાના ત્રણ સહકારી ક્રાન્સલો સાથે મંત્રણાગૃહમાં બેઠો હતો. પેગામના કાગ દોડતી વખતે તેમની લાગણીઓ ઘણીજ ઉત્તરાઈ મ્મ અને વાંચ્યા પછી તેને એટલા ખુશ થઈ ગયા કે એક બીજાને બેઠી પડ્યા.

નેપાલિયને પુરવા દિયેલી પાતળી હાંસીને જાણીને નરાસક આપણ અજોડ પ્રમથ મેના ઇવનમાં અત્યંત અધિકારન કુલ કહે તેણે હવે જે વચની અદર તેણે કાનસની અધ્યક્ષનિક સિધિને અપરમિત કરી દાંડી અને આપણ જાણનાં યુક્તક પ્રવર્તનારી એક દાંડીએ કહ્યું, 'તે હાંસીક ત્રણ ત્રણ હ વજ છે તો અપણે જેટ પ્રભ વચના જે નેપાળને લક્ષી તકારો છે નથી પણ નિચેય લાંબી તાળીને'

નેપાલિયને જાણ આપી, 'જનુ ઉનાવળા ધાઓ નહિ મુને, મધ છે તો તેણે આનક જામયા નેપાળને લક્ષી કોલકાર અપણે કરવા હશે તો કરી યકીય પણ કાનસના ખીલના ઉલોચને કું જનમમમાં નાનવા માનનજ નહિ' સ્વદેશમ ટેલી તેની અવગ બહિષ જે તેના મજબૂત ત તેની તેવી ર રહી હતી ને આનહવા આવેશમાં પણ દબાઈ નહ ન હતી.

જેટ રેશની રાજધાનીમાં આ યુગ સમાચાર એકજ વખતે વાદર કરવામાં આવે તેવા માટે સુનેહની ખબર યોગ્ય દલાકમુખી લગનનાં દબાઈ રાજામાં આવી ઇંગ્રેજ અને કાનસના લોકો હાં અને ઉત્તરદના આવેશમાં ઉત્તમ જેવા જાની મયા આપ્યા પુરોપમાં હવે કુતક સર્વ હતી હવે દેશ દેશ રચેના આપણના માર્ગ મેકાના મવાના હતા રોશનીથી જેટ નગર ક્રમદાઈ રતાં ઉચ્ચકી પ્રભતો હા તો તેમના હાથમાં માતો ન હતો. સ્વતંત્રતા મારે મરી રીદનથી દેવ પ્રજાને તેઓ ચલાતા હતા તેમના યાજી અો જગતમાં સલાહચાલિનો મત મજબૂત રાજયકર્તા નેપે-સિયનને તો તેઓ પૂજતા હતા. 'એ પાપાર્ટ' મધ્ય ક્રમે "ના પવનિથી આપુ લગન નાદર માછ રાજી

લગન હાદરના લોકોનું મોટું રોજી દેવ એકથીને જમતે મધુ તે માડીમાં બેસીને સલાહના કોલકારનો પાકો ખરોડ કલવવા હોઈ હોલસનરી પેર જતો હતો. હમમમાં આવી મએલા નેપાળે તેના યોગ હાડી નાખ્યા અને હાંનાદથી આકાશ મ રવતા લરગનમાં મધને તેની માડી બેસી જવા લાગ્યા આગળ જતાં રોજામાં લોકોની સખ્યા બેહક વધી ગઈ અને ધમ્મામકડી મચી રહી તેમને પોતિમથી ગઈ યદાય એમ તો હાંજ નહિ, તેથી પોલિસ પાતાના વડા હોઈ વિન્સેન્ટને લોકોના રોજાની આગળ આગળ નાલુ પડ્યું

તે દિવસે અમેજ ખવાસીઓનું લોજપણ, લાલાઈ અો તોજાઈનું ઉદાહરણ ૩૫ થઈ પડે એવો એક નાનો રમુજ બનાવ બન્યો. દેવ પ્રવાનને મારણે રોશની કરવામાં આવી હતી તેમા સુનેહ ચાંદની આકૃતિમાં સૌથી વધારે તેજસ્વી હોનાઓ જોડાયા હતા તેજ તરફ ખવાસીઓનું ધ્યાન બેસાયુ અને ત્યાં આગળ તેઓ રોજા મધ બે ૥ મધ અલાય ખવાસીઓ 'કાનક' (સુનેહ) અને 'કાનક' (છત્યા) એ ચાંદનો અમેજ બેલીમાં એક નેપોળ ઉચ્ચાર હોવાથી અર્થનો તફાવત સમજાયા તે. ૧૮

યુદ્ધોનો અત આતમાં કાન્સને તેની પ્રજાકીય મર્યાદાઓની ખિનભૂમિ કરવાનો સારો અવગણ મળશે પણ આ એમેનની સલાહથી કાન્સ જે આખરમોઈ દરજ્જે ગોચ વવા જાણ્યું તેથી તેના પાડેલીઓના મનમાં ઇર્ષ્યામિ મળમવા લાગ્યો છે અને તેથી ભવિષ્યમાં પ્રજાઓની સુખશાંતિનો ભંગ થવા વગર રહેતો નહિ, ” અને થયું પણ તેમજ નવવાં કારણોને લઈ ફરીથી વચ્ચે જાગી અને પહેલાના કરતાં વધારે ભયાનક સ્વરૂપમાં મળાની લીધી

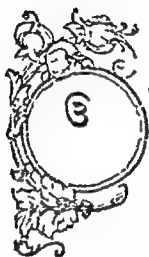
અત્રણે તરફથી આ કોલકાર વખતે એલચીનું ૫૦ દિવના એક વખતના વાઇસરોય ડોર્ડ કોર્નવાલિસને આપ્યું હતું તેની સમજનતા, પ્રમાણિકતા અને એક ગૃહસ્થને શોખ આપે એવા સુતસૂણોને લીધે નેપોલિયન ને માટે ધણો ઉચો મત જાહેર કરે છે અને તેનાથી ખીજે નખરે ફાંકસને મૂકે છે

એમેનના કોલકારનો ઉત્કર્ષો ખરડો તૈયાર થઈ રહ્યા પછી તેના ઉપર ખીજે દિવસે અચુક કહાકે સદી કરવાનું કોર્નવાલિસે વચન આપ્યું, પણ કામના રોકાણને લીધે તેનાથી તે વખતે સહી કરવા અવાયુ નહિ દરમ્યાન કોલકારની સરતોમાં અચુક અચુક ફેરફારો કરવા જોઈએ એવી પ્રધાનમંત્રીની સૂચનાનો ૫૧ લખને એક સ્વાર દોળે ઘોડે પામિ આગ્યો, પણ કોર્નવાલિસે વળી જણાવ્યું કે સહીઓ થઈ મઈ છે હવે ફરકાર નહિ થાય એમ કહીને તરતજ તે નેપોલિયન પાસે ગયો અને દસ્તાવેજ ઉપર પોતાનો સહી લિખી કર્યો તેને માટે નેપોલિયનને એટલું બધું માન હતું કે તેની એક સામાન્ય ઈચ્છાને કાલ વહેનવાદની ઇચ્છાના કરતાં પણ તે વધાર વજન આપતો

ફાંકસને ઈન્ડિયા સ્ટુઅર્ટ રાજાઓનો ઇતિહાસ સમજવા હતો તે માટે ફ્રેન્ચ સરકારનાં દક્તરો તપાસવાની જરૂર હતી નેપોલિયનને આપ્યું દસ્તાવેજો તેને ખુદલું કરી આપ્યું તે કહેતા કે કોર્નવાલિસે આ ફાંકસ જેવા પાંચ છ માણસો પોતાની પ્રજાની નીતિની જાપ ખીજા લોકો ઉપર પાડવા માટે પૂરતા છે એવા ખીજા માણસો ઈન્ડિયા હોત તો ત્યાંની પ્રજા જેમાં પછાત કુળ રહેલા છે તેનો સાથે કા સને નેપોલિયન સુલેહજ રહેત અને જેક પ્રજાઓ માથે મળી મદતવાના શામ કરી વકત.

પ્રકરણ ૨૩ મું

ફ્રાન્સમાં જાતીય સુધારણાની યોજના

પર જણાવેલી એમેનની સલાહ ચૂરોપના ઇતિહાસમાં તેની ઉત્પત્તિને માટે તથા તેના કમનશીએ થએલા ભંગને માટે ઘણી મથાફર છે. નેપોલિયને આ સલાહનો મહોત્સવ ભારે ઠાંઠાકથી ઉજવવા માટે ૧૦મી નવેમ્બર ૧૮૦૧નો દિવસ જાહેર કર્યો. ઇંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ જે ઘણાં વર્ષોથી એકબીજાની પાયમાલી કરે તેવું યુદ્ધ મચાવી રહ્યાં હતાં તેમની વચ્ચે મૈત્રી થએલી હોવાથી ઘણાં અગ્રેએ ફ્રાન્સની મોજલી, રગીલી પ્રજાનો મહોત્સવ જોવા માટે ફ્રાન્સમાં આવવા લાગ્યા હતા. શહેરના દરેક વર્ગમાં પથરાયલા સંતોષ અને આનંદને લીધે મહોત્સવની શોભામાં ઘણો વધારો થયો હતો. નેપોલિયનની આગાથી લોર્ડ કેર્ન-થોલિસ સિવાય ખીજા કોઇની ગાડીને શહેરમાં ફરવાની મનાઇ હતી. ઇંગ્લંડના રાજ-પ્રતિનિધિની ગાડીને હર્ષનાદ સાથે લોકોએ ખાલુએ ચઢ જઇને માર્ગ કરી આપ્યો. પ્રજાસ્વાતંત્ર્યનો દિવસ તક ફ્રાન્સ પહોંચી આવે તે સુધી આ વખતે હાજર હતો. નેપોલિયને તેમનું ખેલનું અત્યંત સન્માન અને કાળજીપૂર્વક સ્વાગત કર્યું કે જેથી ત્યાં હાજર રહેલાં તમામ માણસો ઉપર તેના ઉચ્ચ આરિયની ઉડી છાપ પડી.

સ્વીટ્ઝર્લેન્ડના પ્રજાસત્તાક રાજ્યમાં કેટલાક ગુચવણભરેલા તકરારી સવાલ ઉભા થયા હતા. તેના નિર્ણયમાટે ત્યાંના પ્રતિનિધિઓ નેપોલિયનની મુલાકાતે આવ્યા હતા. તેમણે પોતાની તરફના વાધા રજૂ કર્યા પછી નેપોલિયને પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યથી નિષ્પક્ષપાતપણે એવો ઉત્તર આપ્યો કે તેઓ ઘણાં સતુષ્ટ થઇને સ્વદેશ ગયા અને તે દિવસથી ફ્રાન્સ અને સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ વચ્ચે ઘણો સારો સંબંધ અંધારો. એટલુંજ નહિ પણ નેપોલિયનની નૈનક અસર એ દેશના કાર્યવાહકો ઉપર ઘણી સખળ થઇ. આ પણ ફ્રાન્સના હરિફ રાજ્યોમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન કરવાનું એક કારણ થઇ પડ્યું.

જે અગ્રેને પારિસ જોવા આવ્યા હતા તેઓ ત્યાંના સમૃદ્ધિ અને સુખશાંતિ જોઇને હક થઇ ગયા. ઇંગ્લંડના છાપામાં ફ્રાન્સમાટે જે હરીડતો પ્રકટ થતી હતી તે જોતાં તેમણે અહિં અધેર, દારિદ્ર્ય અને અસતોષની નિશાનીઓ જોવાની વડી

ગણી હતી પણ આદિ તે તેથી ઉપદુષ્ટ દમ્બ ન રહે ૧૩૫ ઉપદમ્બા વિદુષ્ટ અને તેના ચાલદારી મહત્ત્વને એક ૧૪૬ દોષ તેમનાથી આ સુદૃઢ અપદારી તમ્બ એમ ન દમ્બ તેથી તેમણે વખતને માન આપીને નમ્ર જયનુ દાપણ ચાપડું પ્રભ તેા લગાવેથી કાયર થઇ મદ્દ હતી તેથી તેમણે ના સુવંદરે વધારી લીધી એલિનન નામનો દત્તિદાસકાર લમે છે કે "સુવંદની તરોજુમાં મોખ્યાનબી વિદી હતી પણ લોકો તેા દુમેલા વર્તમાન કાળોના વિચાર કરીને તે વાઇ જાય છે અને ખરી તુલ્યા બાપચા ભેટથી ભરો દોષોથી તેઓ અગાત દોષ છે, તેથી કરીને તમની માનનામાં બૂલ થવાનો ધોષ સબવ છે, પણ દેશમાં કેટલાક વધારે છાણા માણુ તેા હતા તેમને સદાદની સરવો ભેજને ઉગ્ર એક થતો હતા અને તેઓ માનના હતા કે તે લાગે રખત દેશની પણ નથી, કેમકે ક્રાન્સની નાનુપતા અને તેના પ્રાગજ્ઞતા ત-પના સિદ્ધાંતોના દેશવો-એ એકતુ નિવારણ કરવા લગાઇ કરવામાં આવી હતી અને તે તેનુ ભાષ્યથી સજન ન થાય ત્યાસુધી ભવિષ્યમાં લગાઇ થવા વગર ગદે રોજ નહિ."

દેશના " કેટલાક વધારે છાણા માણુએ " જેમનો આગ્રેશન પિદ્ધ હતો તેમનો આ અભિપ્રાય હતો, અને સુલેહને જેમ ખો તેમ જલદી બા કરવા મટે તેમણે અવિરત પ્રયત્ન આદર્યો અને કમનઘીને તેઓ હા પા પણ ખત આ પક્ષના રાજ દારીએનો ઉગ્ર આશય શો હતો તે તે વખતે લેખક રકોટ ઉવાડો પાડી દે છે તે લમે છે કે " સુલેહના ખરડા ઉપર સદી થઇ તે વખતે લડનમાં નોંધાના ટાંગાએ હાથ મનાઓ ફ્રેન્ચ પ્રધાનની ચાડી ખેચી ગયા, 'બોનાપાર્ટ' થાપુ છવો' એવા પોષાર કર્યા, તે ઉપરથી ક્રાન્સના રાજકર્તાએ બૂલ આધી આ માની લીડુ કે ઇતિ- અને આ સુલેહની જરૂર હતી "

આવી આવી વિચિ જાળોની વચમાં ક્રાન્સમાં ધર્મની ફરીથી સ્થાપના કરવા માટે નેપોલિયને મહાભારત પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો આ ફેરફાર કરવા માત્ર અમાધા રજુ નૈતિજનની જરૂર હતી આખા ક્રાન્સ દેશનો કેળવાયેલો વર્મ હડદડતો ના સ્તિક ખની ગયો હતો ધર્મ, પ્રાર્થના, પ્રાર્થનામંદિર અને એવા ખીજા ધર્મસૂચક લાવો ઉપદાસને પાત્ર થતા હતા લશ્કરના લગભગ તમામ મેનાપતિઓ પૂરેપૂરા નાસ્તિક હતા, અને મંદિર, નૃત્ય અને પ્રેમકાવિ એમાંજ ખરૂં સુખ સમજ એકા હતા નેપોલિયનના અતકરણમાં ધર્મભાવના ઉકુ મૂળ વાવો બેળી હતી તેની પ્રતિ પણ વિચારવત, કાંઈક ઉત્તરીન અને ગભીર હતી તેની તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ ભૂત કાળના બે અને ભવિષ્યની અચિરતાવિષે વિચારના મથતી હતી કુદરતી શોભા થીજ રંગીઆમણા દેખાતા યાપુમાં, ધર્મપરાવણુ સાલ આમ્મવારીઓના સહવામમાં વ્યતીત થએલુ તેનુ બાળપણ અને અત્યંત ધર્મિષ્ઠ અને પવિત્ર માતાની કેળવણીના

ઉંડા સંસ્કાર, એ જે બાબતોને સીધે પવિત્ર ધર્મક્રિયાઓના દર્શનથી તેની તીવ્ર અને ઉચ્ચ કદરપનામાં બાળપણના મંદગતિથી ઉદ્દીપન થતું હતું.

મિસરથી પાછા આવ્યા પછી તેણે બાળપણનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યો અને તેમાં રહેલા ઉંચા નીતિસિદ્ધાંતોને માટે તેને ઘણા ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યો. લાખ્સેસ તથા ખીજ તરત્તવેતાઓ સાથે તે ઘણીવાર ધર્મવિષયક ચર્ચામાં ઉતરતો અને તેની સમજણ દલીલવડે આ પ્રૌઢ વિદ્વાનો પશુ ગુચ્ચવાદ જતા. વૉલ્ટેરના તીક્ષ્ણ પ્રહાર અને ખીજનાં કારણોને સીધે ક્રાન્સની નૈતિક ભાવના એવી અટ અને કલુષિત થઈ ગઈ હતી કે બાળપણમાં બોધેલી પવિત્રતા લોકોને રુચે એમજ ન હતું. નેપોલિયનના લગભગ તમામ સહાયકો તેના આ પગલાથી વિરુદ્ધ હતા અને તેઓ કહેતા હતા કે તમે આ જૂનો સડેલો વહેમ દેશમાં ફરીથી દાખલ કરવા મથો છો તે તરફ અમે નાપસંદગી બતાવીએ છીએ.

એક દિવસ તેણે મોંગ નામના વિદ્વાન આગળ પોતાના મનના ખરા વિચાર બહાર કર્યા. “ હું એક ભક્તની દૃષ્ટિથી મારા ધર્મવિષયક મતને વળગી રહેતો નથી, પણ બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કરીનેજ તેમને માન્ય રાખું છું. મારો ધર્મ ઘણો સાદો અને સરળ છે. આ વિશાળ, ભવ્ય અને અદ્ભુત જગત હું જાઉં છું અને માંડું છું કે તે એમને એમ તો નજ બની શકે, પણ તેનો રચનાર ગમે તે હોય, સૃષ્ટિ રચવાનો તેનો ગમે તે હેતુ હોય તોપણ તે સર્વશક્તિમાન આત્મા છે અને તેનું રચેલું જગત કુપીયંત્ર મનુષ્યે રચેલા બારિકમાં બારિક યંત્ર કરતાં ઉંચા પ્રકારનું છે. માણસ માત્રને પોતાને વિષે તથા પોતાની ભવિષ્યની હાલતને વિષે હજારો છુપી વાતો જાણવાની ઈચ્છા હોય છે; પણ બાહ્ય જગતમાંથી એ જિજ્ઞાસાને તૃપ્તિ મળતી નથી. ધર્મ એવી અનેક બાબતોના ખુલાસા આપે છે. માટે માણસને જે જાણવું છે તે જાણવા માટે ભલે ધર્મનો આશ્રય લે અને તેના સિદ્ધાંતો તરફ માનની નજરથી જુએ.”

આ પ્રશ્નને અંગે ખીજ કેટલાક વાધા બતાવવામાં આવ્યા કે પ્રજાનો અમુક ભાગ એથી કૃથેલિક થશે; અમુક ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ મત તરફ વળશે અને તેમ થતાં સોળમાં અને સત્તરમાં સૈકામાં થવા હતા તેવા ધર્મના કલહ અને ખુનરેણુ ફરીથી શરૂ થશે, પણ નેપોલિયન કહેતો કે લોકોને ધર્મ વગર ચાલી શકેજ નહિ અને દરેકને તેના મત પ્રમાણે વર્તવાની છૂટ આપ્યાથી કહ્યા થવાનો સભવ નહિ રહે.

આ સવાલ ધારાસભામાં બેસબેર ચર્ચાઓ અને સામા પક્ષની દલીલોના ઉત્તર નેપોલિયને ઘણીજ સારી રીતે આપતા જણાવ્યું કે પ્રજાના અંતઃકરણમાં ધર્મ ભાવનાના ખીજ છે. તે કાળે ફરીને પણ નાશ પામવાના નથી. લોકો અવ્યવસ્થિત રીતે ધર્મનો આશ્રય તો વહેલા મોડા લેવાનાજ; તો શામાટે પદ્ધતિસર ધર્મનું બધારણ તેમને માટે આપણે તૈયાર ન કર્યું? વળી ધર્મશુભ્રુ પ્રજાસત્તાક

રાજ્યની વિરુદ્ધ વિચારો જતાને છે કારણ કે આ રાજ્યનધારણથી તેમને કશો લાભ મળતો નથી તેઓ તેમના બાપલદાના ધર્મને વળગી રહે છે એટલા- અપરાધને માટે આપણે શું તેમને જલિષ્ઠ કરતા ? આ પ્રમાણે જાંધી રીતે તેણે સામા પડ્યો સમજાવે અને જ્યારે મત લેવાયા ત્યારે નેપોલિયનની હુબાસ્ત ૩૦૬ વિરુદ્ધ ૨૮ મતે પમારે થઇ

આ રીતે તેણે એક બાલુએ યૂરોપમાં સુલેહ પ્રવર્તોની આ બીજી માલુએ ક્રાન્તમાં ધર્મની પુન રચાવના કરી ગાચાની પ્રભ તો ગિયારી ધર્મ, પ્રાર્થના અને ધમગુરુઓને માટે ઉત્સુજ હતી ડિરેક્ટરોએ કાપરટની માતા મેરીની જે મૂર્તિ જે દેવગમાધી ખસેડીને સમદરયાનમાં જોવા લાવક ચીજ તરીકે ગોડવીને કેથોલિક પ્રજાની દિવ દુખા ના દતા તે નર્તિને તેને અસલ ધ્યાને બેસાડવાના સમાચારથી જાણિ અને ક્રાન્સની કેથોલિક પ્રજાને પણ વણા આનંદ થયો એજ અગસમાં નેપોલિયને પોપ મહારાજની સાથે સધિ કરવાની પેલી કરવા માડી પોપની પાસે લરકરી બગ નહિ જેતુ હતુ નેપોલિયન પારે તે એક પળમા તેનો મુન સ્વાધીન કરવા સમર્થ હતો, પણ તેણે પોપને કહેવમળ્યુ કે 'માગ ઉપર આપ વિશ્વામ રાખજો હું વાલ્કમેનની માફક ધમ અને તેની સરચાઓનો પોપક ધમરા " પોપની સાથે કોલકાર કરવા જે પ્રતિનિધિઓ થઇને જવાના હતા તેમને પણ નેપોલિયને કહી રાખ્યુ હતુ કે જાણુ ને લાખ ચોખાઓનુ ચૈન્ય પોતાની પામે હોય તેટલુ તેને માન આપજો સધિ કરવામાં તુરેલીઓ બધી હતી જન્ય નેનાપતિઓ અને રાજ દારીઓ નાસ્તિકો હતા અને કેથોલિક ચાનદાય તેમના ઉપર આટલું આટલુ વીરુપુ તોપણ તેમનુ બન બદલણે જોણુ કરવા તૈયાર ન હતો. આથી કરીને નેપોલિયને જાણણુ, કમચસચકતા અને ધૈર્યથી કામ લેવાનુ હતુ આ કલિષ્ઠ કામ પણ તેણે પાર જતાવું આ જનાવને ધાનાસનામા જાહેર કરતી વખતે તેને દોડ કપાકમુની જવલત ભુરસાદાર અને મુદાસર ચબ્દોમાં અતિ સુદર આખ્યાન આપ્યુ, ધર્મને વહેમને હમનો માનનારા અને ધર્મને બલિષ્ઠાર કરવામા મદદતા માનનારા તરન ચિતકો પણ નેપોલિયનની પ્રતિજ્ઞા અને ન્યાત્રમનગ આગળ નમી નમા પ્રગવર્ત ના પહેલેથીજ તેની તરફેણમાં હતો.

પછી તેણે આ પ્રમથને તમતી જે જાહેર કુદરોપજુદા નષ્ટ કરી તે પગીજ ઉદાર આ નુદા જાવનાઓથી જરૂર હતી —

૧. ન્યાત્રિ વખતે ધાર્મિક કન્દોને પવિત્ર વહીના ખાનિર નીને અને ધમ જાવનાની તોચેડી ન ન દાગી દેવાની રૂર્જનીતિ ન્યાત્રચમાં આદી હતી જે પવિત્ર અને અખર વિધાનેવડ લોકો એક બીજને જાઈ રજ્જરી સમોધન હતા અને જ્યારના દરવારમા અનુચ્ચ માનની સમાનતા રચાવિન હતી હતી તે વિધાને

સત્તાધારીઓની આજ્ઞાથી બધ કરવામાં આવ્યાં હતાં. મરવા પડેલાં માણસોને ધર્મનું આશ્વાસન કે પરલોકના સુખની આશાનું કિરણ મળતું નહિ. ખુદ ઈશ્વરનો પણ જગતમાંથી બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. હે શાંતિપ્રદાતા ધર્મના ઉપદેશકો ! તમારા મતભેદો, તમારા ઉપર પડેલી વિપત્તિઓ, તમારા દોષો, સર્વ બૂલી જાવો. એમજ સમજાવો કે તમારો ધર્મ તમને તમારા દેશનાં હિતની સાથે સનાતન બંધનોથી બાંધી લે છે. હે તરણ પુરુષો ! તમને તમારા ઉપદેશકો શીખવશે કે શાંતિનો દેવ તેજ યુદ્ધનો પણ દેવ છે અને યાદ રાખજો કે ક્રાન્સના સ્વાતંત્ર્ય માટે જોઓ રથમાં જાય છે તેમના ઉપર ઈશ્વરની દાઢ સદાને માટે છે ને છેજ. હે પ્રોટેસ્ટન્ટ મતના અનુયાયી નાગરિકો ! દેશનો કાયદો બીજાના જોટલીજ તમારા લાલ કાચવવાની પણ અપેક્ષા રાખે છે. જે પવિત્ર, નિષ્કલંક અને બધુભાવના-યુક્ત નીતિનાં ધોરણો અનુસાર વર્તવાનું તમે સ્વીકારો છો તે નીતિનિયમોવડે તમે સઘળા પ્રેમબંધનથી તમારા સ્વદેશ માથે અને માનની લાગણીથી તમારા દેશના કાયદાઓ સાથે બંધાઓ. તે ઉપરાંત જે ઉદારતા અને સહિષ્ણુતા ધર્મ શીખવે છે અને જેનું પાલન કરવાની આજ્ઞા કરે છે તે બે ગુણ તમારા ધર્મનાં મતમતાંતરોમાં માર્યા ન જાય તેની કાળજી રાખજો.”

ક્રાન્સની પ્રજા પોતાની સ્વેચ્છાથી ખ્રિસ્તી ધર્મ તરફ વળી એ સમાચારથી પર-રાજ્યોને પણ ધણો સંતોષ થયો. આ બનાવ તો યૂરોપમાં સુલેહશાંતિનું સામ્ય દેલાવનાર ચિન્હ જેવો ગણાવા લાગ્યો. રશિયા, પ્રશિયા, અને આરિદ્રવાના રાજ્ય-ઓએ તેમનો સંતોષ જાહેરમાં પ્રદર્શિત કર્યો.

૧૮૦૨ ના એપ્રિલની ૧૧ મી તારીખે આ બનાવના ઉત્સવમાં તોટર ઉમતા પ્રાચીન દેવાલયમાં ભગ્ય ધર્મદિવા કરવામાં આવી. ક્રિયાની ભવ્યતા અને ગંભીર-તામાં વધારો કરતા માટે ખર્ચની કચાશ રાખવામાં આવી ન હતી. ઘણા સેના-પતિઓ અને અમલદારો આ ક્રિયામાં લાગ લેવા નાખુશ હતાં પણ નેપોલિયનની સત્તા અને લોકપ્રિયતા જોતાં તેમનાથી વિરોધ બતાવાયો નહિ.

આ બનાવથી કેટલાક ધર્મચુરુઓ અભિમાનથી હલકાઈ ગયા. પારિસની એક પ્રખ્યાત નર્તકી ખ્રિસ્તી ધર્મમાં દાખલ થવા વગર મરણ પામી. સેન્ટ રોચના ધર્મ-પ્રદેશકે તેની ઉત્તરક્રિયા કરવાની અને તેના રાખતે દેવમતા કબરસ્તાનમાં દાટવા દેવાની ના પાડી નેપોલિયને બીજાજ દિવસે “નેપોલિયન” પત્રમાં નીચેનો લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો—

“નેપોલિયન ક્રેમોરોની અત્યેષ્ટિની ક્રિયા કરતા માટે સેન્ટ રોચના ધર્મપ્રદેશકે તેના પિયની હક્કિય પત્નિને હાલ ના પાડી છે, પણ તેના એક સહચારી, જે રિસો છે તેમણે એ નાકાબંધ વચને સેન્ટ રોચના દેવગૃહમાં ધર્મને ઘનતી કિત્તો! ત્રીજો દાનનું છે. પરિસ્થિતિ વધુ નિર્ભર નેન્ટ રોચના ધર્મપ્રદેશકે તેમની દરમતો દિવસ

કરવાનો અવકાશ મળે અને હસમ કાજરે હુએને માટે પ્રાર્થના કરવાયે આવી
ક્યા છે તેને તે પૂના વિચાર કરે ત્યાં માટે તેને જુ મરિનાદી તરી નવા-
એથી તરપેના ક્યા છે આ પ્રમાણ વિચાર કરાથી તેને તેના કાં તુ વપાત સાર
જાન થશે અને તે સમજશે કે આવા વહેમ ન અગ્રન અને વિગતિ પામેલા મેળની
પેલાય છે તે ને હમનુ ખર્ચ રવાય માયું વન્ય છે, હમ કમકાવ યજ પડે છે
અને આપણા ખર્ચે મજુર કરેલા હમના કાનુની વિચાર છે.

નેપાલિયને કાન્તનો પ્રાપ્ત અનેક રીતે કમજુ સાધુ હતું તેના આત્માના
ચિન્હ તરીકે તેના નામનો રમ જુરનજ રતારવા પરિસના માહરદેને નેપેલિ
યાના અનુમતિ મા ડી તો જવાય તેણે નીનના ચન્દમાં આપ્યો —

'પરિસના માહરદેનાં કદવની શુનના અને મારા પ્રત્યેક ઉચ્ચે ભાર કુ
સમજી હકથો છુ અને તેને માટે આભાર માનુ છું જેમજે પ્રાપ્તની રોવા પાળી
હોય તેમની ચાહીરીમાટે રમ જુસ્ત નો રસવચાની ભાવના દરેક પ્રાપ્તને માટે
પ્રસન્નાય તો છે તમે રમજુ રતવાની સાથે આઈ હમ જોડના માનો છો. તે
વિચારો કુ વધાતુ છુ, પરંતુ એને માટે માત્ર જગ્યાજ નહી કરે અને રતબની
ચનાતુ કામ ભવિષ્યની પ્રાપ્તને સોંપજો તો મારી જે સેવાની કર કરો છો તે
સેવા જે તેમને પણ અમલની જગ્યાએ તો તેઓ એ કામ ઉપાડી લેશે " કાન્તની
આભારવધ પ્રાપ્તને તેની સેવાની જે કર કરી છે તેની સાનિતી હમણાં ઇન્દે-
લ્લહિસના ધુમટ નીચે મોજૂદ છે

નેપેલિયનમાં એક અનન્ય જેની મોદિની હતી એવી સકિન ખીન પુરુષા
કદિ જોડામાં આવી નથી તેની પાસે જનાર દરેક જણ એ સકિનના જોજગથી
મુક અને દીન બની જતા કેટલાક તરફરી અમલદારો તેમજ પમદ નહિ આવી
ટોય એવી અમુક બાજતોવિયે ફરિયાદ કરવા તેની પાસે ગયા હતા તેમાંનો એક
જણ પોતાનો અનુભવ નીચે પ્રમાણે જણાવે છે —

'આ માણસમાં એવી એક શક્તિ છે કે જેનું વર્ણન યજ શકતુ નથી અને
જેની સાથે ટકી ચમતું પણ નથી એ શક્તિ સામાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે કુ જાણુતો
નથી હું તેના પ્રસસક નથી જે અધિકાર તેણે પોતાને હાય કરી લીધો છે તે મને
જરાએ પસંદ નથી છતાં એટલુ તો મારે કહેવુંજ પડ્યો કે તે ખીનઓ ઉપર અમલ
ચલાવવાજ જન્મ્યો હોય એવુ તેનામાં કંઈક છે તો ખર્ચ અમે તેની પાસે ગયા
ત્યારે નિશ્ચય કરીને ગયા હતા કે તેની સાથે ખુશા મનથી વાન કરવી, તેની સાથે
નિરપજે રક્ષક કરવી અને આપણી ફરિયાદનુ કારણ દૂર ન થાય ત્યાંસુધી તેની
પાસેથી અમનુ નહિ પણ જે રીતે તેણે અમને આવમર આપ્યો તેમાં કંઈક એવી
મોદિની હતી કે એક પળવારમાં અમે નરમ થેસ યજ ગયા, અને જે અમારે કહેવું

હતું તેમાંનો એક શબ્દ પણ અમે જોલી શક્યા નહિ. તેણે તેની હમેશની છટાદાર અને મુદાસર ભાષામાં અમારી સાથે લાંબા વખતસુધી વાત કરી અને તેણે ગ્રહણ કરેલી નીતિનું વાજખીપણું અમારા મન ઉપર ઠસાવી દીધું. અમારી દલીલનો સીધી રીતે પ્રતિકાર કર્યા વગરજ તેણે અમારા અભિપ્રાય એવા આગાહ ફેરવી નાખ્યા કે અમે નિરુત્તર બની ગયા. અમારાથી ધાર્યા પ્રમાણે કશી રકઝક ચક્રજ નહિ. માત્ર તેનું ભાષણ અમે સાંભળીને પાછા આગ્યા અને થોડીવારસુધી તો અમને પણ એમજ લાગ્યું કે અમારૂં માનવું જોડું હતું અને તેનું માનવું સાચું હતું.”

એક વિદ્વાન મહિલા લેડી મોર્ગન કહે છે કે “જે માણસ વિશાળ રાજ્યનું જોખમભરેલું તત્ત્વ ચલાવે છે અને મોટાં સ્થાપત્ર કાર્યોની યોજનાઓ ઘડે છે, છતાં લાંબેસની સાથે ખગોળવિદ્યાની, ટાલ્માની સાથે કરુણ નાટકોની, ચેરુમિનિ સાથે સંગીતની, જોર્જાની સાથે ચિત્રકળાની અને દરેકની સાથે સાહિત્ય અને વિજ્ઞાનની ચર્ચા કરી શકે છે તેને સામાન્ય કોટિનો માણસ તો કેમજ કહી શકાય ?

હવે નેપોલિયનને પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ માત્ર ફ્રાન્સની ઉન્નતિમાર્ગ કરવાનો અવકાશ મળ્યો. તેણે બુદ્ધિવાન માણસોને વીણી વીણીને શોધી કઢાડ્યા અને તેમને પૂરતું ઉત્તેજન આપ્યું. એક પણ લાયકાતવાળા માણસને તેનો બાદ-શાહી ઉદાર આશ્રય મળ્યા વગર રહ્યો નહિ. લેખકો, કલાવિધાયકો, વચ્ચાતીઓ, સર્વને સન્માન અને પારિતોષિક મળવા લાગ્યાં. કેળવણીમાટે તેણે અત્યંત પરિશ્રમ અને લક્ષ આપવા માંડ્યું. નૌકાસૈન્ય, વ્યાપાર, ખેતી, ઉદ્યોગ, યુવોની રચના બધામાં તે ચિવટથી લક્ષ આપવા લાગ્યો. તે ઉપરાંત અસાધારણ નૈતિક બળ વાપરીને પ્રજામાં જે કાંઈ અનીતિવાન અને નિર્બળ બનાવે એવાં તત્ત્વો હતાં તેમને વીણી વીણીને દૂર કરવા માંડ્યાં.

પ્રજાનું અત્યંત પ્રિય અને મુખ્ય વિનોદનું સાધન નાટકશાળાઓ હતી. ત્યાંનાં નિર્દોષ અને વિપયવાસનાને ઉત્તેજિત કરે એવાં ગાયનો અને અભિનયો તરફ સખ્ત નિરંકાર બતાવીને તેને નેપોલિયને નાબૂદ કરાવ્યાં અને જે નાટકો નીતિબોધક, બળપ્રેરક અને ઠરેલ હતા તેમને સાફ ઉત્તેજન આપ્યું. તેનું શુદ્ધબન સાદાર્થ્ય નીતિ અને પરિશ્રમના ઉદાહરણરૂપ હતું. ફ્રાન્સની ચાર કરોડની વસ્તીમાં તેના કરતાં વધારે મિતાહારી અને પરિશ્રમ કરનાર માણસ કોઈ હતાજ નહિ. તે કદિ દારૂ પીતો નહિ. રાતદિવસ નિરંતર મહેનત કર્યા પછી માત્ર લીંબુનું શરબતજ પીતો. લોકોનો તેના ઉપર એટલો બધો પ્રેમ હતો કે હમરો માણસો તેને માટે મરી શીટવા તૈયાર હતા, અને એ પ્રેમ તેના મરણ પછી પણ ટકી રહ્યો છે. હજી પણ નેપોલિયનના પ્રેમની ખાતર મૃત્યુના મુખમાં ઝંપલાવવા હમરો માણસો રાજી છે

* આ બધા વિદ્વાનો પોતપોતાના વિષયમાં એકા મનાતા હતા

नेपालियन भोनापार्ट-क्रान्ति प्रथम डोन्सल

પ્રકરણ ૨૪ મું

નેપોલિયન જીવનપર્યંતનો ફર્સ્ટ કૉન્સલ થયો.

વે ફ્રાન્સને આખા જગત સાથે સુનેહ હતી અને નેપોલિયન સર્વાનુમતે સુનેહ પ્રવર્તક મનાવા લાગ્યો હતો. આખું ફ્રાન્સ તેના ઉપર દિદા હતું. વળી યુરોપના ફરેઝ દેશનો સામાન્ય પ્રજા વર્ગ તેને પોતાનો શુભેચ્છક, મરક્ષક, ઉમરાવવર્ગના અત્યાચારનો યત્ન અને મનુષ્યજાતિની સમાનતાનો આચાર્ય માનવા લાગ્યો હતો. હવે ફ્રાન્સની પ્રજાને સ્વાધીન રાજ્યતંત્રની જરૂર પડવા ન હતી નેપોલિયન બળવાનમા બળવાન ગણ કરતાં પણ વધારે સત્તા ધરાવતો હતો, છતાં સ્વતંત્રતાની ઉપામક ફ્રેન્ચ પ્રજા તેને એથી પણ વધારે સત્તા આપવાને રાજી હતી, તેનો રાજ્ય એજ કાપડો મનાતો હતો, કારણ કે એણે પોતાનું રાજ્યાસન ચાર ફેરો માણસોનાં અંત કરાવના ઉગ્રાણુમાં સ્થાપિત કર્યું હતું.

નેપોલિયને ઇટાલિના મધ્ય ભાગમાં પચાસ લાખની વસ્તીવાળું એક નાનું સરખું પ્રજામત્તાક રાજ્ય ઉત્પન્ન કર્યું હતું. આ નાનકડું રાજ્ય તેની આમપાસના બળવાન મુકુટધારી રાજાઓના આક્રમણ સામે એકલે હાથે પોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવાને અસમર્થ હતું. નેપોલિયનના આમપાસ પણ વિરોધી રાજાઓનું બળવાન મંજી હતું. તેથી કરીને ઇટાલિમાં પોતાના મતને અડફેળ અને પોતાની માથે સહાનુકૂળતા રાખી છોક્રે એવા રાજ્યને જાળવો સમ્ભવની તેને પણ ડગ્ગરિતિક દૃષ્ટિએ ભરે હતી. ઇટાલિની પ્રજા અનેક સંઘર્ષો પરાધીન રહેલી દાવ્યથી સ્વાધીન સ્વ રાજ્ય ચલાવવા નોટલો તેમને અનુભવ ન હતો. તેથી તેઓ નેપોલિયન તરફથી સહાયની આત્મ રાખતા હતા અને તેમનું રાજ્યતંત્ર પણ નજર નીચે આવે એવું ઇચ્છતા હતા. એ રાજ્યસત્તાક રાજ્યના ત્રણ પ્રતિનિધિઓ તમના ડગ્ગરનની અવસ્થા સમર્થ નેપોલિયનની સલાહ લેવા ચાટે પારિસ આત્મ નેપોલિયનની તરફ આગળે તેમનું રાજ્યતંત્ર નક્કી કર્યું. ઇટાલિના રાજ્યની વૃદ્ધિ ના તેમના અંત

પાસના બળવાન રાજકર્તાઓની વિરુદ્ધ અસર, એ સઘળું ધ્યાનમાં લેતાં એ રાજ્ય-તંત્ર ધણુંજ ઉદાર હતું. તેમણે પોતાનો એક પ્રમુખ અને ઉપપ્રમુખ દશ વર્ષને માટે ચૂંટી કહાડવા, આઠ સભાસદોની અને પંચોતેર પ્રતિનિધિઓના ધારાસભા બનાવવી અને એ પ્રતિનિધિઓ ૩૦૦ જમીનદારો, ૨૦૦ વેપારીઓ અને ૨૦૦ ધર્મ-શુરુઓ તથા વિક્ષાનો મળીને ચૂંટી કહાડે. આ પ્રમાણે રાજ્યના તમામ અગત્યના વર્ગોનું પ્રતિનિધિત્વ એ અંધારણુમાં જળવાયું હતું.

તે જમાનામાં ઇટાલિમાં તેમજ યુરોપના ઘણા ખરા દેશોમાં ત્રણ રાજદારી પક્ષ હતા. એક પક્ષ રાજ્યોના હિમાયતીઓનો હતો. તેઓ રાજસત્તાની પુનઃ સ્થાપના કરવા તેમજ ઉમરાવવર્ગના અસહ્ય સ્થિતિમાં આવેલા એકઠ્ઠા પાસ હોય તો જ કરવા ઇચ્છતા હતા. બીજો પક્ષ વિનીત પ્રજાસત્તાક રાજ્યની હિમાયત કરનારાઓનો હતો. તેઓ સ્વાધીનતા અને સમાનતાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે પદ્ધતિસર રાજ્ય કારોબાર સ્થાપવા મથતા હતા. ત્રીજો પક્ષ જોકે યિન ટોળીના નામથી ઓળખાતો હતો. તેમને તો તમામ મિલકતની એક સરખી વહેંચણી કરવી, સમાજની અંદર ધન, દરજ્જો એ સર્વને લગતા જે કંઈ ભેદ હોય તેમને તોપને ધડાકે ઉડાવી દેવા અને લોકસમૂહના વિવેકશૂન્ય લાગણીના ઉભરા પ્રમાણેજ રાજ્ય કરવું હતું. ઇટાલિ લાંબા વખતથી ધર્મશુરુઓના ધાર્મિક જુલમ અને આસ્ત્રિયાના હથિયારનો શિકાર થઈ પડ્યું હતું. ઘણા સમયની પરાધીનતાથી પ્રજાનું હીર ચૂસાઈ ગયું હતું. આવા મુશ્કેલીના સમયમાં રાજ્યનું સુકાન ધારણ કરી શકે એવો એક પણ ખાહોશ પુરુષ તેમનામાં ન હતો. એ લોકો પોતાને પ્રમુખ તરીકે ચૂંટી કહાડે એવી નેપોલિયનની ઇચ્છા હતી. તેઓ પોતાની નવી જવાબદારી જાળવવા શક્તિવાન થાય અને તેમને રાજ્યવહીવટની ઝીણવટો સમજાય ત્યાંસુધી રાજ્યની મુખ્ય લગામ તે પોતાના હાથમાં રાખી બીજો ખવો વહીવટ તેમના આગેવાન માણસોને સોંપવા ઇચ્છતો હતો.

થેર્સ લખે છે કે “ આ યોજના નેપોલિયને તેની લોકવૃત્તિને વશ થઈને નહિ પણ પરિણામનો વિચાર કરીને ઘણાજ ડહાપણપૂર્વક ઘડી હતી. આ આખતનાં તેના વિચાર ઘણાજ શુદ્ધ, નિઃસ્વાર્થી અને ઉદાર હતા. સ્વદેશના રાજ્યવહીવટની જાંજળ ઉપર ત પચાસ લાખ માણસની વસ્તીવાળા નવા રાજ્યની વ્યવસ્થા કરવાની જવાબદારી તેણે એકદમ પોતાને માથે લીધી. તેમાં તેની અદ્વિતીય બુદ્ધિ, કાર્યકારિણી શક્તિ અને આત્મશ્રદ્ધાનું જેટલું દર્શન થાય છે તેટલું તેનાં બીજાં કાર્યમાં લાગ્યેજ યઈ શકે, અને તે વળી સને ૧૮૦૨ માં કે જે વખતે તેનું વય તેનીય વર્ષનું હતું ત્યારે ઇટાલિની પ્રજા જે આસ્ત્રિયા સામેના યુદ્ધમાં ક્રાન્સના વાવટાનીચે રહીને ધાસ્તી-લખા સંજોગોમાં પણ વફાદારીથી ઝડી હતી તેને આસ્ત્રિયાની જોહુકમી નીચે પાછી

વકતૃત્વકળાના અભ્યાસ પાછળજ ગાળી હશે એમ સાંભળનારને લાગ્યા વગર રહે નહિ. જે પદ તેને લોકોએ સ્વેચ્છાથી આપ્યું હતું તેના તેણે સ્વીકાર કર્યો અને ઇટાલિના પ્રજાસત્તાક રાજ્યને આપાદ બનાવવાના સંબંધમાં પોતાના જે જે વિચારો હતા તે પ્રતિનિધિઓને સમજાવ્યા. તેના ભાષણની વચમાં વારંવાર તાળીઓના અવાજ થયા કરતા હતા અને જ્યારે તે પૂરું થયું ત્યારે તો લાંબા વખતસુધી તાળીઓ અને હર્ષનાદથી સભાસ્થાન ગાજી રહ્યું. નેપોલિયન ત્યાં વીસ દિવસ રહ્યો તે દરમ્યાન આ નવા રાજ્યને સુવ્યવસ્થિત કરવાને પુષ્કળ પરિશ્રમ લીધો અને આખો વખત તેમાંજ રોકાયેલો રહેવા છતાં તે ક્રાન્સને પણ ભૂલી ગયો ન હતો. ત્યાં બનતા બનાવો ઉપર અહિં રહ્યો રહ્યો પણ તે લક્ષ આપતો હતો એ તેના તે વખતના ખાનગી પત્રવ્યવહાર ઉપરથી જણાય છે.

જ્યારે નેપોલિયન પારિસ પાછો આવ્યો ત્યારે ધારાસભાઓની ચૂટણી થઈ ગઈ હતી. નવો દિવાની કાયદો મંજૂર કરવામાં અને ખ્રિસ્તી ધર્મની સ્થાપના કરવામાં જે જે સભાસદોએ વિરુદ્ધતા બતાવી હતી તે બધા આ નવી ચૂટણીમાં ઉડી ગયા હતા. જે નવા સભાસદો તેમની જગ્યાએ ચૂટાયા હતા તે સઘળા નેપોલિયનનાં તમામ કાર્યોને ટેકા આપે એવા હતા. એટલે હવે તેના માર્ગમાં કશી મુશ્કેલી કે વિરુદ્ધતાને અંશ સરખો પણ ન હતો. હવે તે ખરેખરો રાજાજ હતો, અને યુરોપના કોઈ પણ રાજ્યકર્તા કરતાં તેના હાથમાં વિશેષ સત્તા મૂકાઈ હતી.

હવે તેની તમામ શક્તિઓ એકજ હેતુની સિદ્ધિને અર્થે કામે લાગી હતી. ક્રાન્સ તેની જાગીર હતી, તેજ તેનો રાજ્યમુકુટ હતો અને તેમાંજ તેનું સર્વસ્વ હતું. ક્રાન્સની કીર્તિમાં તેની કીર્તિ હતી, તેના સુખમાં તેનું સુખ હતું અને તેની આખાદી એજ તેની સઘળી દોલત હતી. રાતદિવસ ઉજાગરા વેડીને, સુખનો, આરામનો ભોગ આપીને, પોતાની તમામ શક્તિઓ એકજ ધ્યેયમાં સ્થિર કરીને નેપોલિયન સ્વદેશને માટે જેટલી શારિરીક અને માનસિક મહેનત લેતો તેટલી મહેનત લાગ્યેજ કોઈ કુટુંબનો પાલક પોતાનાં પેટનાં બાળબચ્ચાના સુખને માટે પણ લેતો હશે. આરામની તેને પરવા ન હતી, શરીરસુખની તેને તૃષ્ણા ન હતી અને ઇન્દ્રિયોપભોગનો તો વિચાર કરવાની પણ તેને ધ્રુસદ ન હતી. બીજા દેશોની પાયમાલી કરીને સ્વદેશાનુભૂતિ કરવાની તો તેણે કદિ ધારણા સુધા રાખી ન હતી. તેની મહેચ્છા એવી હતી કે ક્રાન્સ તમામ પ્રકારના સફળતામાં આદર્શરૂપ બનીને સર્વદેશોને સુખ, સ્વાસ્થ્ય અને કુશળતા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ બતાવે. આ વખતે નેપોલિયનનું હૃદય આવી લગ્ન અલિલાપાથી ઉછળતું હતું અને એ કરતાં વધારે ઉદાર અને ઉચ્ચ અલિલાપાને છેલ્લુ વસિયતનામું એ સર્વની અંદર કવિત્વ, તીવ્ર કદપનાશક્તિ, તર્કશક્તિ, વિવાદ કરવાની કુશળતા, પ્રતિભા વગેરે ઉમદા શક્તિઓનું દર્શન થાય છે. "ઈંગરસોલ—

સાથેજ બીજા રાષ્ટ્ર માનનીતા વધાર્યા રચાન મળ્યું હતું.

પણ તેની આ અગિયારમી આંતર આંતર દાન્યને જળવાન હરિ ને તેમ દોષ તો ને એક જ ઉચ્ચક દુન ઉચ્ચકની વસ્તી દોઢ કરોડની હતી ત્યારે કાન્સની આર કરોડની હતી. પણ ઉચ્ચક પાસે તેનાં સમ્પત્તિ દર્તા અને તેનાં કાર્યો તમામ સમુદ્રો ઉપર અધિકાર બેસવો હતો. નેપોલિયન કહેતો કે " કાન્સ પણ સામારે સરથાનો ન વસાવે અને કાર્યો ન બાધે ? " ઉચ્ચકના રાજદારીએ કહેતા કે " નો અમે તેમ કરવા છએ તો ઉચ્ચક બીજા દેશના રાજ્ય બની જાય અને કાન્સની રથા ઉપરજ અને છાંઈ સજાએ "

ઉચ્ચક બળ સમુદ્ર ઉપર અમરિતમ દનુ, પણ તેને ચરિત્ર બનાવી પોતાના બળનો દુરુપયોગ કર્યો અને બીજા બધી પ્રાન્યોમાં અમિય થઈ પડ્યું હતું રાષ્ટ્ર ને એમ કહે કે ઉચ્ચક પોતાનું સર્વોપરિપાકુ યુવાવયો, સમુદ્ર ઉપરનો પોતાનો અધિકાર છોડી દેવાને અને બીજા દરબાનનું રાજ્ય બનવાને રાજ્યન હતું તે તદા વાગ્યો હતું, તો પછી કાન્સ પણ સરથાનો વસાવવાની, પોતાનો આપર રખાવવાની, બીજા પ્રાન્યો સાથે દોરની ઘણા બાધવાની અને સ્વસ્થજ કરના માટે કાર્યો રાખવાની ક્રિયા કરે તો તેમાં તેનો પણ રો દોષ કહેવાય ?

પોતાના તરફ બતાવતી દુરમનાવટને લીધે નેપોલિયન દોષ રાષ્ટ્ર વાર મિત્રજ બોઈ બેસતો પણ તેથી ઉદારતા એવી સજ્જનન હતી કે તે કમેલા પોતાના હરિ ફની ક્રાંત્યજતા નેક વાકો અને તેને માન આપતો. બેદની વાત એ હતી કે તેના પ્રતિરૂપીઓમાં તેટલી ઉદારતા ન હતી આ બે મહાન પ્રાન્ય વચ્ચે નાનેલી ખૂનખાર લગાઈમાં સત્ત્વ અને અસત્ત્વનું મિત્રજ થયું હતું તેનો નામ કરનાની મનુષ્યને સત્તા નથી એ નાજવાનું સમતોલપનું જાગરવાનું તો ઉચ્ચકનાજ હાથમાં છે મનુષ્યજાતિના પ્રતિદાસમાં શુદ્ધ અને અશુદ્ધ આશયોની, તોડપતા િ અને સમ્યાઈની એવી બનખૂનામણી બની ગઈ છે કે તેમાં માનવશુદ્ધિ તો યુવનાઈજ જાય છે જગત્ થવું પામર છે પ્રજાના પ્રતિદાસમાં અનેક કરજ પ્રકરણો છે

કાન્સની ત્વરાથી વધતી જતી રાજિત અને સમૃદ્ધિ જોઈને ઉચ્ચકની ચિંતા અને બીતિમાં વધારા થતો હતો. નેપોલિયનની કાર્યદક્ષતા અમાનુષિક હતી તેના દરક કૃત્યમાં ઉચ્ચકનાપણ અને લામી દોષદષિ હતી આજે બડનમાં સમાચાર આવે છે કે તે છતાંવિના પ્રજાસત્તાક રાજ્યનો પ્રમુખ ચૂંટાયો પચામ સાખ માણસોનો તના રાજ્યમાં ઉમેરો થયો. કારણ નથી ખબર આવે છે કે તે એ આના હીપમાં કેન્સોનું સરથાન વસાવે છે અને સેટ કોમિશોને સુદ કરવાને એક કન્સ કાર્યો તે તરફ ઉપડી ગયો છે. ઉચ્ચકની દહેસત વધવા લાગી વળી ખબર આવે છે કે અમેરિકામાં મિસિસિપી નદીની ફળદ્રુપ ખીણમાં કેન્સોનું એક

સંસ્થાન તૈયાર થાય છે.

દરમ્યાન આખું ફ્રાન્સ નવચેતનથી ભરપૂર બની ગયું છે. કારખાનાં, રસ્તા, પૂલ, કિલ્લા નહેરો કામકામ અદ્દુષ્ટ સૃષ્ટિની માફક ત્વરાથી ઉભા થતા જાય છે. ફ્રાન્સના એકે એક ખંદર ઉપર વહાણ બાંધનારાઓનાં હથોડાના અવાજ રાતદિસ સંભળાયાજ કરે છે, અને દરેક મહિને તેનાં લગાયક વહાણોની સંખ્યા વધતી જાય છે. ફ્રાન્સની પ્રજામાં શક્તિનો અદ્ભુત વિકાસ થયેલો જોઈને ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા પ્રસન્ન થઈને ધન્યવાદ આપે છે. ત્યાંના રાજદારીઓ તેથી ભય પામીને વિચારમાં પડી જાય છે.

આટલી બધી જંગળ પોતાના માથા ઉપર છતાં છેલ્લા કેટલાક મહિના થયાં નેપોલિયન ફ્રાન્સના યુવાનોની કેળવણીને માટે ત્રિશાળ યોજના ધકોતે હતો. તેણે પોતાને હાથેજ શાળાઓની યોજના લખી અને તેમાં ચલાવવાનો અભ્યાસક્રમ પણ નક્કી કર્યો. વિજ્ઞાન તરફ તેનો મજબૂત પક્ષપાત છતાં તેણે આ ટેકણે પ્રાચીન ભાષાઓના અભ્યાસને વિશેષ અગત્યનું સ્થાન આપ્યું હતું. આ બધી શાળાઓ લશ્કરી ટપા ઉપર રચવામાં આવી હતી, કારણ કે ફ્રાન્સ બળવાન પ્રતિસ્પર્ધી રાજ્યોની વચ્ચે આવેલું હોવાથી દેશના એકે એક માણસને હથીઆર વાપરી શકે એવો બનાવવાની ધણી જરૂર હતી. દરેક શાળામાં ધર્મગુરુઓદ્વારા ધાર્મિક શિક્ષણ અપાતું, લશ્કરમાંથી નિવૃત્ત થએલા વૃદ્ધ અમલદારો લશ્કરી તાલીમ આપતા અને પ્રાચીન ભાષાઓ તથા વિજ્ઞાનના વિષયો શીખવવા માટે યુરોપના સારામાં સારા શિક્ષકોને રોકવા હતા.

કન્યકેળવણીમાટે તે ખાસ લક્ષ આપેલો હતો. “ફ્રાન્સનો પુત્રુદાર કરવા માટે સારી માતાઓ કરતાં વધારે જરૂરનું બીજું કંઈ છેજ નહિ,” એમ તે ચારંચાર કહેતો હતો. દેશના યુવાન વર્ગને શાળાઓ તરફ અર્પવા માટે છ હમ્બર પ્રદર્શનો ભરાવવા તેણે પચાસ લાખ ફ્રાન્કની રકમ ખર્ચવાની મંજૂરી આપી, અને તે જોવા જવા માટે કસી શી રાખવામાં આવી ન હતી.

કાવદાના શિક્ષકમાટે દશ, અને વૈવકીય શિક્ષકમાટે નવ શાળાઓ રચાવી હુન્નર ઉદ્યોગ શીખવવા માટે “પૂલો અને રસ્તાઓની રચના શીખવવાની શાળા” એ નામનો એક શાળાના સ્થાપના કરી આ સરકારોમાં અનુઃ વર્ગના ખાસ અધિકાર જેવું કંઈ હતુંજ નહિ. તમામ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને એકબેરબી પ્રાંતિએ મુકવામાં આવતા હતા અને સર્વને માટે આવશ્યક વધવાના માન ખુદા હતા. નેપોલિયને કહ્યું કે “આ તો હજી વર્ણવ્યું છે અગત્ય ઉપર આપણે બધું અને વધારે કાંઈ કરી રહીએ.”

લક્ષ્ય લોકોની વિકલ્પ છતાં એમ તેણે ચિત્તની વાત દેશનાં દુર્ભાગી વાળા સ્ત્રીઓ તે પ્રત્યે તેની કાને સંજ્ઞા વિશેષ બતાવે દેશની માગી રીતે મેલ જાવડ

નાર પુરોને માન આપવા માટે તેણે લિજન નોંધ ઝોનની પ્રથા કરી
 રાજ્યશક્તિનો મુખ્ય સિદ્ધાંત એ હતો કે માણસ માણસ વચ્ચે તમામ બેન
 ૨૬ દરમિયાન આ હેતુથી ક્રાંતિમાં ઉભાનીય કરે માણસને "નાતરિક" એ નામ
 યીજ સ્થાપનામાં આવેલો હતો. નેપોલિયનની કબજા એવી હતી કે લોકોમાં ધર્મના
 કાંમે કરવાનો ઉત્સાહ વધે અને જેમણે દેવનના કરી છે તેમનો દરમિયાન બીજાના
 કરતાં વધે તે માટે કોઈ પણ પ્રકરના કામમાંની પ્રથા દાખલ કરી ક્રાંતિમાં વધીવાર
 ખિતાબો અને ચાંદ પારણ કાન્યા પત્તેથીઓ આવતા હતા અને લોકો તેમના
 માનસશક્તિ ચિન્હો તરીકે કરી આતુરતાથી જોઈ રહે છે તેની નેપોલિયનને ખબર
 હતી. ધારમિકના આ વિચારની મામે સખત વિશેષ જતાવવામાં આવ્યો. સામા
 પક્ષની દલીલ એવી હતી કે જે બધી વસ્તુઓ માત્ર મનુષ્યશક્તિના મિથ્યાભિમાનની
 નિશાનીઓ છે નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે જલે તત્વવાંતીઓ એ મિથ્યાભિમા
 નની નિશાનીઓને પિછારે પણ તેણે વીરપુરોને ઉત્પન્ન કર્યા છે, અને કામમાં
 અનેક તફાવત બીજાના છે બીજા બધા દેશોમાં એનો પ્રચાર છે, પણ ત્યાં એવા
 માન માત્ર ઉભરાવળમાં જ-મેલા માણસને તેજ મલ છે આપણા દેશમાં તેમ ન
 કરતાં માણસની લાયકાત જોઈને એવું માન નાપવામાં આવે તો શું ખોટું અમુક
 માણસે લશ્કરી કે મુશ્કેલી ખાતામાં નારી તેવા બળવી દોષ, કોઈએ ઉમદા મથ
 લખ્યો હોય, કોઈએ ઉપયોગી વન બનાવ્યું હોય કે તુલર મિત્ર તૈયાર કર્યું હોય
 તો તેવા માણસોને જલેરમાં માન આપવું એમાં શું વાધાભરેલું છે? વળી એ
 માન આપણે વચપર પગલું નથી આપવાના કે જેથી કરી બીજા દેશોમાં એ
 ખદામની અકલવાળા મર અને જેથીનેટ કહેવાય છે તેવું આપણા દેશમાં પણ ધામ
 માણસો તેની ચોનતાના પ્રમાણમાં માન આપવાથી મનુષ્યની સમાનતાનો સિદ્ધાંત
 તુટતો નથી વળી આ ક્રાંતિમાં ફ્રેન્ચ ક્રાંતિયથી માંડીને નાનામાં નાના જેકુતસુધી
 સર્વને માટે ખુલ્લા ગંખીયુ આવી આવી દલીલોથી નેપોલિયને સામા પક્ષની વિરુ
 દ્ધતા ઓછી કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ જ્યારે મત લેવાયા ત્યારે આ દરખાસ્ત
 પસાર થવા છતાં તેના વિરુદ્ધમાં ધણા મત નોંધાયા આ માનનીય વર્ગમાં જ હજાર
 માણસો ગણવાના હતા અને તેમાં વધારે ઓછી લાયકાત પ્રમાણે ચાર વર્ગ પાડ
 વાના હતા આ વર્ગમાં દાખલ થયાની નિશાની તરીકે એક લાલ પટ્ટી આપવાની
 હતી ગામાન્ય સિપાઈ ૪૬ સાક્ષર કુશળ કરીમર સેનાધિપતિ સર્વને એકસરખી
 પટ્ટી આપવાની હતી ક્રાંતિને માટે આ પ્રથા એટલી જરૂરી જણાઈ છે કે ત્યાર
 પછી તે દેશમાં અનેક રાજ્યશક્તિઓ ચર્ચ મર્ચ પણ લિજન ઓફ ઝોનરની પ્રથા
 ના હજી ચાલુજ અને હવે તો તેની પ્રતિધ્વા એટલી બધી વધી ગઈ છે કે
 તુલીનતાનો ગર્વ રાખનારા ઉભરાવો અને અન્ય દેશોના આદરશાહો પાલ નેપો-

લિયને સ્થાપેલું આ માન મેળવવાનો લોભ રાખે છે.

નેપોલિયનની લોકપ્રિયતાની હવે સીમા ન હતી. પ્રજા તરફથી તેના પ્રત્યેના આભાર વ્યાવહારિકરીતે દર્શાવવાને કાંઈક થવું જોઈએ એવી વાત ઘણે ઠેકાણે ચર્ચાવા લાગી. ધારાસભામાં પણ આ વાત આવી અને પ્રમુખે પોતાના વિચાર નીચેના શબ્દોમાં જાહેર કર્યા:—

“જેમણે પોતાના સુંદર કાર્યોવડે દેશની કીર્તિમાં વધારો કર્યો હોય અથવા આપત્તિમાંથી સ્વદેશનું રક્ષણ કર્યું હોય તેવા વીરપુરુષોને જાહેર માન આપવાનો રિવાજ દરેક દેશમાં પ્રચલિત છે. આપણા દેશમાં જનરલ બોનાપાર્ટ કરતાં દેશને વધારે આભારી કરનાર બીજો કોઈ પુરુષ છેજ નહિ. તેણે પોતાની હુદ્દિ અને વીરતાવડે અરાજકતાના અંધકારમાંથી તેમજ બહારનાં આક્રમણમાંથી સ્વદેશને મુક્ત કર્યો છે. ફ્રાન્સની મહાન અને ઉદાર પ્રજા આવા ઉપકારની યોગ્ય કદર કર્યા વગર રહેશેજ નહિ. પ્રજાએ તેના પ્રત્યેના આભાર અને પ્રેમ બતાવવા માટે શું કરવું તે વિષે તેના સાથે મસલત કરવાને એક ડેપ્યુટેશન તરતજ મોકલવામાં આવ્યું. તેમણે તેનાં કાર્યોનાં અને ગુણનાં વખાણુ ઘણી સુંદર ભાષામાં કર્યાં તે સાંભળ્યા પછી તેણે તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર વાળ્યો:—

“મને જે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું હતું તે મેં પૂર્ણ કર્યું છે એમ જાણીને થતા આત્મસંતોષ સિવાય બીજી કીર્તિની મને સ્પૃહા નથી. મારા સ્વદેશખુશ્મોના પ્રેમ સિવાય બીજા ઈનામની હું ઈચ્છા રાખતો નથી. તેમના ઉપર પડતાં દુઃખને હું મારી મોટામાં મોટી વિપત્તિરૂપ માનું છું; મારા દેશની સેવા કરી શકું તેટલા માટેજ હું મારી બિંદગીને વહાલી ગણું છું અને મરતી વખતે ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યની અચળ કીર્તિ અને આબાદી જોઈને મરું તો મરણ પશુ મને આકર્ષે નહિ લાગે, એવી જો મારા દેશબાંધવોને ખાતરી થતી હોય તો મને પૂરતો સંતોષ થશે ”

ત્યારે હવે તેને આપવું શું? દોલતની તેને દરકાર નથી, શાખો કરોડો મોના મોહોરના દગલા તેની આગળ ધરવામાં આવ્યા પણ તે ન લેતાં તેણે સ્વદેશને અર્પણ કરી દીધા. આરામ, વિલાસ તરફ તો તેને રુચિજ નથી. સ્મરણસ્તભોને પણ તે સાધ્ય નહિ પણ સાધનરૂપ માને છે. તેને માત્ર સત્તાજ વહાલી છે જેનો ઉપયોગ તે લોકોના કલ્યાણમાટે કરી શકે.

પરંતુ સવાલ એ થયો કે તેની પાસે હાલ જે સત્તા છે તેમાં કયે રસ્તે વધારો કરવો? તેને કયી સત્તાની ઉણપ હતી? તે ચક્રવર્તી રાજ્યના જેટલી સત્તા ધરાવતો હતો. ધારાસભા, વડીધારાસભા, અમરદારમંડળ સર્વ તેની મરજી અંધીન હતાં. તેની ફ્રાન્સ તરફની નિમજ્જક દૃષ્ટિ વર્ષ માટેની હતી. તેમાં કાં તો બીજાં દેશ

વનો વધારો કરી આપવો અથવા તો તે જીવનપર્વત એ પહોં મોજરે એવો રાવ પસાર કરવો આ એ સિવાય ત્રીજો રસ્તો ન હતો તેને પોતાને શુ, પસંદ હતું તે જાણવાને પ્રમના નેતાઓએ, અને વડીધારાસભાના સભ્યોએ ધણી ફાંફાં માર્યા, પણ કશું જાણાયું નહિ. તેને રાજ્ય ચલાવી ધમ્મજ હોય તો તેને માથે રાજ્યમુકુટ પહેરાવવાને પણ પ્રમ તૈયાર હતી, પણ તેણે તો માત્ર એટલું જ કહ્યું કે વડી ધારાસભ્યને જે કશું હોય તે કરે તેઓ જે કરશે તેમાં મારી સમાઈ છે.

૧૮૦૨ના મે માસની ૮ મી તારીખે નેપોલિયનની ફર્ટ કોન્સલ તરીકેના હોદ્દાની મુદતમાં ખીલ દસ વર્ષનો વધારો કરી આપવાનો ફરાવ પસાર થયો તેણે તેનો આભારમુલક હિતર આપ્યો.

ત્યાર પછી વડીધારાસભાની એક ખાસ બેઠક કરવામાં આવી અને તેની આગળ એ ફરાવ રજૂ થયા (૧) નેપોલિયનને જીવનપર્વત ફર્ટ કોન્સલની પહોં આપવી કે નહિ? (૨) તેના પોતાના પછી આવનાર કોન્સલની નિમણૂક કરવાનો અધિકાર તેને આપવો કે નહિ? ખીલ ફરાવ પ્રમાણે કન્યાથી તો પ્રમસત્તાક રાજ્યના આથા તરીકે રાજસત્તાક ગણતર ન લાવવા જેવું હતું.

આ બેઠક ફરાવવિષે નેપોલિયનનો મત પૂછવામાં આવ્યો. તેણે સર્વની અગમચી વચ્ચે ખીને ફરાવ તો તફાન રહજ કર્યો આપ કરવામાં તેનો ખરો હેતુ શો હતો તે બાબતમાં ધતિદાસ લખનારાઓ જૂદાં જૂદાં અનુમાન કરે છે, અમુક કાપ કરવામાં કરનારનો ખરો હેતુ તો છે તે વિષે નોકસપણે મત આપવો એ જોખમ-ભરેલું છે, પણ નેપોલિયન જે નીતિનો અગીયાર કર્યો તેમાં તેનું નિર્ણાયક અને ઉદારતા તો જાણીએ આવે છે પહેલી ફરખાસના બધારે મત લેવાયા ત્યારે તેની વિરુદ્ધમાં માન આદેક હજાર મત હતા અને તરફેણમાં ૩૫૬૮૮૮૫ મત પડ્યા હતા કોઈપણ રાજ્યકર્તાની ચૂંટણી આટલી બધી બાર વધુમતીથી જાણેજ થઈ હશે.

અન્ય રાજ્યોના એલમીઓ અને પ્રમના પ્રતિનિધિઓના અખિતદન નેપોલિયન સ્વીકારે તેને માટે એક બે રાજદારી મહોલસવ યાગવાનો દિવસ મુકર કરવામાં આવ્યો. દૂધલેરીસ રાજ્યમહેલથી લફ્ટીમર્મ સુધી માર્ચની નેઉ ખાત્રુએ ભમમા દર લરકરી પોસાદમાં સબજ થએલા સિપાઇઓ હારખે આજાઇ થયા હતા અને તેમની વચમાં થકને આઠ પોતની ગાડીમાં જેસીને નેપોલિયન અને તેના ફરમારી ઓનો સ્વારી જવાની હતી એ હેખાવ જોવાને આખા પારિસ નગરની વસ્તી એકન થઇ હતી અને તેમના હર્ષનાથથી દિરાઓ ગાજી રહી હતી. પાતાને મહેલા અખિતદન પરાના ઉતરમાં નેપોલિયનને કહ્યું કે —

દરેક દેશજનનું જીવન તનુ પાતાનું નહિ પણ તેના દેશનું છે ફ્રેન્ચ પ્રમના

એવી ઇચ્છા છે કે મારે મારી આખી જિંદગી ફ્રાન્સની સેવામાં અપર્યાપ્ત કરવી તો હું તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવાને ખુશી છું. હે સલાસદો અને શહેરીઓ ! તમારા સહકારથી, અમલદારોની મદદ અને આ બળવાન પ્રજાના વિશ્વાસ અને સહાનુભૂતિવડે હું ફ્રાન્સના સ્વાતંત્ર્યનું, સમાનતાનું અને તેના આબાદીનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરીશ. જે પ્રજા સદ્ગુણોમાં ચડીઆતી હશે તેનોજ સૌથી વધારે સુખી થવાનો હક્ક છે, અને તેના સુખમાંથી આખા યુરોપને પણ સુખશાંતિ મળશે. તમામ પ્રકારની સત્તાના મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્માની આજ્ઞાથી પૃથ્વી ઉપર ન્યાય, સમાનતા અને વ્યવસ્થા બળવવાની ફરજ મને પ્રાપ્ત થઈ છે તેને માટે હું ધણો મગર છું. મારા જીવનની છેલ્લી ઘડી આવશે ત્યારે મારી જવાબદારી હું મારે માથેથી ઉતારીશ અને મારા કાર્યને માટે ભવિષ્યની પ્રજા શો મત બાધે છે તેને માટે ચિંતા રાખવાનું મને કારણ રહેશે નહિ એવી હું આશા રાખું છું.”

ખીજે દિવસે વડી ધારાસભામાં નવા રાજ્યતંત્રને લગતા ખરડા રજૂ થયા. નેપોલિયને પ્રમુખસ્થાન લીધું અને તેની એકેએક કક્ષમ વિગતવાર સમજાવી. તેમાં એવી પણ એક કલમ હતી કે નેપોલિયનને તેના વારસની પસંદગી કરવાની સત્તા આપવી. કેટલીકવાર આનાકાની કર્યા પછી છેવટે તે તે બાબતમાં પણ સર્વની ઇચ્છાને તાબે થયો. પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રમાંથી ફ્રાન્સ હવે નિરંકુશ રાજસત્તા સ્વીકારવાની નૈયારી કરતું હતું તે આ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. આસપાસના તે વખતના સંજોગો અને ફ્રાન્સના લોકોની તે સમયની પ્રકૃતિ ધ્યાનમાં લેતા ત્યાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્ર તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લાંબો વખત નહી શકે એમ હતુંજ નહિ.

નેપોલિયન મિસરથી પાછો આવ્યો તેને પૂરાં ત્રણ વર્ષ થયા ન હતાં. તે દરમિયાન તેણે એવી મહાભારત યોજનાઓ સંકળતાપૂર્વક પાર ઉતારી, કે આખી દુનિયાનો ઇતિહાસ ઉચલાવી બેતાં પણ તેની તુલનામાં મૂકી શકાય એવું ખીલું ઉદાહરણ બેવામાં આવતું નથી. કાંઈ પણ માણસ આટલું મોટું કાર્ય આટલા ટુક વખતમાં શિક્ક કરી શક્યો નથી.

પ્રકરણ ૨૫ મુ-એમેનની સુલેહનો ભગ

એલિયનને છવનખર્ચ ત અનિયતિત સત્તા આપવામા આની એ સમાનારથી દોષના તનામ રાખ્યોમા નિયતી ના ખુદી દેનાઇ ગઇ. કેમકે પ્રભસવાકે ગળ્યના સિક્કાતોની તેમની ખજા ઉપર થતી અસગની તેમને જે માની ધાત્વી હતી તે આથી ઓછી થઇ અને કાન્સનું રાજ્યત ૧ તેની આગપામના દેશોના મળનગત સાથે વધારે સામ્યતા ધરાવતુ થયુ હિંગવળા મુખ્ય પ્રધાને પણ ક્રેન્ચ ગભપ્રતિનિધિને ખાતી આપી કે આ બતાવને બિટિશ સરકાર અતઃકચુપૂર્વ અનુમોદન આપે છે પ્રસિધ્ધાના રાજ્યને, રચિયાના ઝર અને આરિદ્યાના સંસ્કારોએ પણ

નેપોલિયનને અભિનદન આપ્યુ તેપન્સની અર્ધિષ્ઠ ગળીએ પણ ક્રેન્ચ રાજદૂતને મોટા પોતાનો સતોષ જાહેર કરતાં કહ્યુ કે “ જનગથ જોનાપાટ મહાન બ્યક્તિ છે તેણે મને અગત તુ.આન ક્યુ છે તોપણ તે જુદિમાન છે એમ તો મારે કહેવુજ પડે છે કાન્સની અરાજકતાને અનુચ નીને આપીને તેણે યુરાપની સેવા બજાવી છે તેણે પોતાની રોગ્યતાને લીધેજ પોતાના દેશનું રાજ્યત ૧ પ્રાપ્ત કર્યુ છે તુ નારા હુદનતા મજકુમારો તેતોજ દાખલો લેનાનુ લીખવુ ઇ, અને તેની અદ્યુત કાર કીર્દીતુ મનન કરવાને આગ્રહ કરે છુ ”

પણ ઈ ૧૦ અને ૧૧મ વચ્ચેની મુશ્કેલીઓ દિવસે દિવસે કપાટામધ વધતીજ હતી હતી કાન્સની સાથે સલાહ થયા પછી ઈંગ્લેડે પોતાના માન્ય વેચાણની જે આદા ગળી હતી તેમા તેને નિરાદા મળી ઈંગ્લેડે મુખ્ય ઉલોગ સુતરાઉ કાપડ અને લીખળો મામાન બતાવનાનો દનો પણ આ બાલુએ નેપોલિયને પોતાના દેશના દુનન ઉલોગનો નિકાસ કરવાના હેતુથી એવો દુકમ ચોં દતો કે જે માલ દરમા બની રાગતા રાય તે માલની પરદેશમાથી જરા પણ આવ્યાત ન કરવી પિટ્ટ અને તના મજાનો લાગવમ હજ પણ પુષ્કળ રતો નેપોલિયનને દિવસે દિવસે વધાર બગવાન બનતા જોઇને તેમનો ઇર્ષ્યાગ્નિ પ્રગ્લપિત થયો અને તેથી જેને તઓ કાન્સનો લેમ કહેતા હતા તેની વિરુદ્ધ અગ્રેજ વર્તમાનપત્રોમાં સખત

નિહરપણે માગણી કરી કે માલ્ટા તો ઇંગ્લંડને આપવોજ પડશે. નેપોલિયનને અત્યંત ક્રોધ ચડ્યો. તેણે કહ્યું, “ ફ્રાન્સને મનાહ કરવી છે પણ આખરફાર પ્રગ્લને ધરે તેવી સરને કરવી છે. ” તેણે અગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિને મળીને તેને પોતાના વિચાર અને નિશ્ચય ખુલ્લે ખુલ્લા સમગ્રમાં મમગ્નની દેવાનો કરાવ કર્યો.

તેણે લૉર્ડ વ્હીટવર્થને પોતાના મંત્રણામંદિરમાં આવવાનું નિમંત્રણ મોકલ્યું. એક મોટા ટેબલની એક બાજુએ પોતે બેસે અને તેની સામેની બાજુએ અગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિને આસન આપ્યું. તેણે કહ્યું, “ મારા ખરા અભિપ્રાયની અને લવિષ્યમાં હું કેવાં પગલાં લઈશ તેની આપને ખાતરી થાય તે માટે તમારી સાથે રૂબરૂમાં વાતનીત કરવાની મારી ઇચ્છા છે. ” પછી પોતાની અપ્રતિમ જુસ્સાદાર, મનોવેધક અને અત્યંત સ્પષ્ટ ભાષામાં તેણે ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લંડના વ્યવહારનો અથથી ઇતિસુધી હેવાલ રજૂ કર્યો. ત્યાર પછી તેણે છેવટમાં કહ્યું કે “ ઇંગ્લંડની સાથે સારો સંબંધ જળવવા માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા તેનો ઉત્તર મને ઇંગ્લંડે મિત્રભાવે આપ્યો નથી. ત્યાંનાં વર્તમાનપત્રો મારે માટે વેરઝેરથી ભરાયલાં લખાણ પ્રકટ કરે છે. ત્યાં આવી રહેલા ફ્રેન્ચોનાં પત્રોને બ્રિટિશ રાજનીતિ પ્રમાણે ન આપી રાખાય એટલી બધી હદ બહારની છૂટ આપવામાં આવી છે. મારૂં ખૂન કરવા માટે કાવત્રાં કરનારાઓને ઇંગ્લંડ તરફથી પેન્શનો આપવામાં આવ્યાં છે. એ લોકો વારંવાર ફ્રાન્સ આવીને અહિં આજીવંતરિક કલહ ઉભો કરવાની ખટપટ કરે છે. ફ્રાન્સના પદબ્રજ થએલા રાજવંશીઓને રાજકર્તાઓને ઘટતું માન આપવામાં આવે છે. તેમના માણસો છટાક્રિ અને સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં પણ ફ્રાન્સની સામે ખટપટ ઉભી કરવાને કોશિષ કરતા ફરે છે ઇંગ્લંડથી આવતી એકે એક વાયુની લહેરમાં વૈર અને અપમાનની ગંધ આવે છે. હવે અમે એવી સ્થિતિમાં મુકાયા છીએ કે અમારે આમાથી મુક્ત થવુંજ પડશે. તમારે એમેનના કોલકરાર પાળવા છે કે નથી પાળવા ? મેં મારા તરફથી તમામ મરતોનો પૂરેપૂરો એકનિષ્ઠાથી અમલ કર્યો છે. એ કોલકરાર પ્રમાણે મારે નેપલ્સ અને રોમનાં રાજ્યો ત્રણ મહિનામાં ખાલી કરવાના હતાં. મેં એજ મહિનામાં ત્યાંના ફ્રેન્ચ લશ્કરને ખોલાવી લીધું, પણ આજે દશ દશ મહિના થયા તોપણ હજી અગ્રેજ લશ્કર તો માલ્ટા અને મિસરમાંથી ખસ્યુંજ નથી. આ બાબતમાં મને ડગવાની કોગેષ ફેાડટ છે. તમારે સલાહ જોઈએ છે કે લડાઈ કરવી છે ? જો તમારે લડાઈજ કરવી હોય તો તેમ ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દો. અમે જરા પણ કયાશ રાખ્યા વગર લટવા તૈયાર છીએ. જો તમારે સલાહજ કરવી હોય તો માલ્ટા અને મિસર ખાલી કરો. ”

— “ માલ્ટાનો કિલ્લો દરિયાઈ દૃષ્ટિબિન્દુથી ધણો અગત્યનો છે; પણ તે કરતાં પણ હું તેને વધારે અગત્યનો માનું છું કારણ કે ફ્રાન્સનું સ્વમાન તેની માથે જોડાયલું છે જે ગંભીર સુરેહનામાં ઉપર અમે સહી કરી તેની કલમનો અમે ભગ થવા

દષ્ટએ તો દુનિયા અમારૂં માટે તુ જોઈશે ? તેમ કરીએ તો અમારૂં માળ ઉપર નાને
ચડા આવે. મારો નિશ્ચય યશ્ન ચૂક્યો છે, તમને માન્ટા આપુ તે કરતાં પારિત
આપવાનું સ્થાન પસંદ કરું "

" સુલેહ ભાગવા હું કેટલો ઇન્તેજાર છું તે ત્રિને જો તમને હવે આવતો હોય
તો મારી ઈચ્છા સહજો અને પછી મારી ઘનત આચી છે કે નહિ તેની તુલના
કરવો. મારી નાની ઉંમર છતાં મેં જે સત્તા આ જીતી મેળવી છે, તે તમામ
જીતી અને મતાને એક જીવમતોસહતી લડાઈમાં ઉતરીને જોખમમાં નાખવા યુદ્ધ
ચાછ છું ? જો મારે આશ્વિયા તાલે લઈવું હોય તો મારે માટે વિગેના જવાનો
ભાગ હું કરી ચકુ છું જો મારે તમારી સાથે લડાઈમાં ઉતરવું પડશે તો યુરોપ
ખડના એકેએક રાજ્યને હું તમારાથી વિખુદે પાડવા અશ્વિતવાન છું તમે અમને
ઘેરી લેશો પરંતુ હું પણ તમને તેવીજ રીતે ઘેરી ચડીશ તમે અમને યુરોપખ-માજ
પૂરી મૂકો તો હું પણ તમને મધુકોમાં પૂરી રાખીશ, છતાં પણ લડાઈનું
નફાનાનફાન ઉતર લાવવા માટે એના જગતાં પણ વધારે બળ બતાવવાની જરૂર
છે હોઈ લાખ ચોક્કાઓનું ગંભ્ય અને વિચારણ કાઢીએ અમારે તયાર કરવો પડશે.
તે અમે કરી ચડીશું તું કાં તો ઇન્વીશ ખાડી ઓળગીને લડના વચાગન અગળ
આવી ઉભો રહીશ અથવા તો મારી ખીર્તી, મારી જિભી, માંડે ભવિષ્ય માંડે
ડવેન્ન લઈને મારે મધુકોને તળીએ ડૂબવું પડે તો હું હુમીશ ઇન્દિયન ચડાઈ
કરીને એ બધાકર સાદસ છે, પણ જો તમે મને ફરજ પાડશો તો ઉઘટે મારે તે
પણ કરવું પડશે "

પછી હા- બીટવર્થની અગમગી વચ્ચે આ સાદસ જોવામાં કેવા કેના જેખમ
સમયના છે વહાણ, સૈન્ય, દારૂગોળો તથા બીજી યુદ્ધમાયની એવી કરવા માટે
વી વી તૈયારી કરવી પડશે, અંગ્રેજ દારૂવાની નજર ચૂકાવવામાં કેટલી કેટલી મુશ્કે
લીઓ નડશે તે મધુ ખુશ દિલથી કહ્યા પછી તેણે જણાવ્યું કે " અમે જીતીએ તે
કરતા અમારો વિનાશ થવાનો સહવ વધારે છતાં માર તે સાદસ ખેડવુંજ પડે
તમે જુઓ ટો કે અધારે મારી પાને દોલન છે, સત્તા છે અને મારા દેવમાં સુલેહ
છે, છતાં હું આમાટે તે મરેને જોખમમાં નાખું ' હવે હું ખગ અત કરજીથી બીજું
છું કે નહિ તેનો તમે વિચાર કરી જુઓ "

' મારે ખરેખર હું કે હું અને તમે બેઉ ઉલેહની સરતો પામીએ તમારે માન્ટા
ખાડી કે વો નેધો. તમારાથી માંડે ખૂન કે વાનો પ્રપચ કરનાગને આનય નહિ
અમામ ઈલનાં વર્તમાનપત્રો બને મારી બલદી દર પણ પેલા કમાલ દેવતોદી
દુન્યાને કાપધા નમાણે તમારે દેવપાર કરવા નેધએ આપણે બેઉ એક યશ્નએ તો
જગત ઉપર આપણે કેટલું બળ અજમાવી રહીએ તેનો ખ્યાન કરો ' હું દવ વર્ષ

મહેનત કરે તોપણ તમારી બરોબરી ન કરી શકું એવું બળવાન નૈકાસૈન્ય તમારી પાસે છે; પણ દુનિયાના ઢાઢ પણ ભાગમાં મારી સાથે આવવા તૈયાર હોય એવર અદ્વિતીય પાંચ લાખ યોદ્ધાઓનો હું માલિક છું. તમારું આધિપત્ય સમુદ્ર ઉપર છે તો મારું જમીન ઉપર છે; માટે આપણે અંદર અંદર લઢી મરવા કરતાં આપણા બળ એકત્ર કરીને આખા જગતનું ભાવિ આપણી હથેલીમાં રમાડીએ. ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડ એક થાય તો માણસગતનું દરેક રીતે કલ્યાણ કરી શકે.”

આટલું છતાં ઈંગ્લેન્ડે તો જૂદાં જૂદાં બહાનાં બતાવીને માલ્ટા ખાલી કર્યોજ નહિ, અને બેઉ પક્ષ વચ્ચે કડવારા વધતી ચાલીને લડાઇની પણ તૈયારી થવા લાગી. નેપોલિયને એમ પણ કહ્યું કે ફ્રાન્સ અને ઈંગ્લેન્ડની તકરારનો નિવેડો ન આવે ત્યાંસુધી જમીનગરી તરીકે રૂથિયાને માલ્ટા સોંપો. ઝારે પોતે પણ મધ્યસ્થ થવા ખુશી બતાવી. આ વાતની પણ ઈંગ્લેન્ડે ના કહી અને કહ્યું કે ઝાર આ કામ માથે લેવા ખુશી હોય એમ અમે માનતા નથી. પછી તેમણે કહેવડાવ્યું કે અમને માલ્ટાનો કબજો દશ વર્ષસુધી આપવો અને તેના બદલામાં અમે ઇટાલિયા પ્રગ્ન-સત્તાક રાજ્યને રાજ્ય તરીકે સ્વીકારીએ. સાથે સાથે પોતાના રાજપ્રતિનિધિને સૂચના કરી હતી કે જો આ સરતો ફ્રાન્સ સાત દિવસની અંદર કબજા ન કરે તો ફ્રાન્સ છોડી ચાલ્યા આવવું. આવી અપમાનભરેલી સરતો ફ્રાન્સે સ્વીકારી નહિ અને લડાઇ જાહેર કરી છે એવી ફ્રાન્સને નોટીસ મળતા પહેલાં તો ઈંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સનાં વેપારી વહાણો જ્યાં દોડાં ત્યાંથી પકડી લેવા માંડ્યાં અને જગત ઉપર દાવાબિં કરીથી સજગી ઉઠ્યો.

આ લડાઇમાટે નેપોલિયન જવાબદાર હતો એવું સાબિત કરવા માટે એક પણ ઐતિહાસિક પૂરાવો નથી. અનેક ઇતિહાસકારો જેમાંના કેટલાક તો નેપોલિયનને ઇન્સાઇ આપવા કરતાં ગેરઈન્સાઇ આપવાનું વધારે વશ્યુ બતાવે છે તેઓ પણ આ બાબતમાટે તો ઈંગ્લેન્ડનેજ જવાબદાર ગણે છે. દાખલાતરીકે એલિમન યું કમ્પે જે તે જોષ્ઠએ:—“જે સંગેગો વચ્ચે આ કલ્ક કરીથી ઉત્પન્ન થયો તેનું કાન બિને અવલોકન કરતાં ચિટિય સરકાર સલાહ તેડવા દેદ બહાર આવુર હતી એ વાતની તો ના ખાલી ચકાતીજ નથી; અને એ બે દેશના અસ્પરસના અવહાર બેતાં અમે જોએજ લડાઇની ચકાત કરી એમ કહેવું પડ્યું.”

લોકહાર્ટ એને છે કે ‘સને ૧૮૦૩ ની ૧૮ મી મેને નેમ ઈંગ્લેન્ડે લડાઇ જાહેર કરી, પણ ત્યાર પહેલાં તો ફ્રાન્સના વડાઓને અલગ અલગ ત્યાંથી પકડી લેવાનું હુકમ કરી મેવા હતા. લડાઇ જાહેર થવાનું મત્તત્યાર પારિત પડેલે ત્યાર પહેલાં તો ઈંગ્લેન્ડે લડાઇસાર કરેલ ફ્રાન્સની કિમ્તના મત્ત તથા બેસે વડાઓ દેદ પકડ્યાં. આ કમલે બાનની બિચારી રૂડો લેવાનું કમ વડાઓ દેવા કે નેરવડાઓ દેદ

પણ એવો રિવાજ લાંબા વખતથી ચાલતો આવેતો હતો અને ઈશ્વર તે પ્રમાણે
આવા સુભોગમાં વર્તન કરવું હતું.”

લગ્ન નવેસરથી સળગી તે પ્રસંગે નેપાલિયને પોતાના પ્રધાનમંડળને બે
બન્ય સખે દશા છે તેનો પચો પ્રત્યેક હિંદુ વધવાથી પચા વગર રહેશે નહિ.
“જ્યારે અંગ્રેજો આપણને ઈશ્વીય ચેનસ ફરી જવાની ફરજ પાડે છે ત્યારે આપણે
ફરીથી બધે તેઓ આપણા યોગ વધાણ અને સરચાનો પગલી લે, પણ હું તો ખુદ
લગ્ન સદેશમાં મારી દાક વગાડીશ હું તેમને એવી આમાદ લીખામણ આપીશ કે
આંખમાંથી રુધિરનાં આંસુ ટપકાવીને તેઓ આ લગ્ન ઉભી કરવા માટે પસ્તાશે.
ત્યાંના પ્રધાનમંડળે પોતાના સળગે આખા યોગના દેખતાં જુદા બોલવાની ફરજ
પાડી છે બૂમબૂમ સમુદને માટે તો હું કહે પ્રાણ અવતાસુધી લીધા એકવાર હું
સવર પહોંતી જઈ તો પછી સમુદ ઉપરના જીવમગારોનું આવી બન્યું જ બન્યું
વળી જે પ્રાણથી કાનસની ચડતી દેખી ખમાતી નથી તેની સાથે આપણે વહેણ
મોડુ લાવુ તો પડતું તો હવે આચારજ કાં ન લડીએ? અંગ્રેજોએ આ વખતે
અન્યાય કર્યો છે આલો અન્યાય તેઓ કદાચ ફરીથી ન પણ કરે તેમણે સધિઅવ-
હાર પણ નથી કર્યો અને એક કાગળ પણ નથી લખ્યો આ વાતની તો હોડ
બીટવર્થ ના પાડી શકે નથી હેલ્લા જે મહિના થયા મારે તેઓ દરેક રીતે
અપમાન કરે છે મે તેમને તેમના અપરાધનો ધોડો ભરવા દીધો છે મે મલાહ
માટે પ્રયત્ન કરી જોયા તેમાં તેમને મારામાં નખજાઈની નિશાની જણાઈ, તેથી
તેઓ એટલેમુધી ઉદ્ધત બની ગયા કે તેમણે તેમના એત્વી પાસે હાલવાવ્યું કે ‘આમ
આમ કરો, નહિ તો હું સાત દિવસમાં ચલ્યો જઈશ’ શું એક મહાન પ્રભુ સાથે
વર્તન કરવાની આ તેમની રીત છે?

હાં બીટવર્થને આપણે કહ્યું કે તમારે જે કહેણ હોય તે કાગળ ઉપર લખો
કે જેથી કરીને તેનો કાગળ કે ચ સરકારની આમજ રજૂ કરી શકાય ત્યારે તે કહે,
‘ના, અને તો મોટે મોટે વાત કરવાનો કુકમ મળ્યો છે’ કાંઈ રેશમાં મોટે
મોટે સધિઅવહાર થયા હતા. આ ઉપરથી તેમની દાનત જુદા બોલવાની અને
બોલેણ ફરી જવાની છે એમ સ્પષ્ટ નથી લાગતું? અને પાછું પોતે શું કર્યું તેની
સાબિતી રહે નહિ તેટલા માટે મોહા મોહાની વાતો કરે છે. ચાર કરોડની પ્રગતને
તેઓ કામદા દીખવવા આન્યા છે પણ તેઓ ખાં ખાં તેઓ એમ સમજે છે
કે માત્ર મારી સત્તા જાળવી રાખવાને માટે હું સલાહ કરવાને આટલો બધો છું-
તે જુ પછી તેમની મજૂરા બૂલભરેલી છે તરફ પડે તો હું વીસ લાખ માણ-
સાનું નન્ય ઉશ્કેરી શકીશ જે આપણે ઈસને આ કચર તોળા દષ્ટએ તો
આપણી અવનતિ થઈ એક નહીં બન્યું એકવાર નન્યા એટલે પાપાજુ હું તો

એટલેસુધી કહું છું કે એ લોકોની આપણુદી અને ઢંગધડા વગરની માગણીઓને તાળે થવું તે કરતાં તો ફ્રાન્સની પ્રજા ઈંગ્લેન્ડના રાજાનું આધિપત્ય સ્વીકારે અને પારિસમાં તેની રાજગાદી સ્થાપે તે વધારે સારું છે.”

“જ્યારે ઈંગ્લેન્ડે સલાહ કરવાનું કબૂલ કર્યું ત્યારે તેની ધારણા એવી હતી કે આપણે અંદર અંદર લઢી મરીયું—આપણા સેનાપતિઓ બળવા મચાવશે. એ લોકોએ આવી ખટપટ ઉભી કરવાને ફાંફાં તો ધણાં માર્યાં પણ તેમનું કાંઈ આશુ નહિ. વહેલાં મોડાં આપણે લઢવું તો પડશેજ તો અત્યારે લઢી લઇએ. આપણે દરિયાર્થે વ્યવહાર થાળે પડે તે પહેલાં એકસામટુ લઢી લેવું એજ વધારે સારું છે.”

વડી ધારાસભામાં મુખ્ય પ્રધાને આ બનાવની હકીકત નીચેના શબ્દોમાં રજૂ કરી:—

“જે શસ્ત્રોવડે ફ્રાન્સે એકવાર યુરોપનો પરાજય કર્યો હતો તે શસ્ત્ર આજે તે ફરીથી ધારણ કરવા તૈયાર થાય છે; પણ લડાઇ ઉભી કરનાર આપણે નથી; આપણને લડાઇનું કહેણ મોકલવામાં આવ્યું છે; આપણે તેને નિડરપણે સ્વીકારીશું અને આપણા તમામ બળથી તેમાં મચ્યા રહીશું. આપણા દેશ બીજાવાર યુરોપની સંસ્કૃતિનું મધ્યબિન્દુ બનશે. હવે ઈંગ્લેન્ડથી એમ નહિ કહી શકાશે કે સમાજ-શાસ્ત્રના અમુક નિયમો જોખમમાં છે માટે તેને લઢવું પડે છે. જો એમ કહેવાનો કોઇનો અધિકાર હોય તો તે આપણોજ છે. જે દેશની સરકાર છેતરવા માટેજ સધિના સ દેશા મોકલાવે છે, લડાઇની તૈયારી કરી લેવા માટેજ સલાહ માગે છે અને કોલકરાર તોડવા માટેજ તેના ઉપર સહી કરે છે તેના ગેરવાજબી હુમલાની સામે પ્રજાઓના મૂળ હક્કનું રક્ષણ કરવા લઢીએ છીએ એમ આપણે કહી શકીશું. લડાઇનું નિશાન જોતાંની સાથેજ આપણું ફ્રાન્સ એકનિષ્ઠાથી આપણા માનીતા સરદારના વાવટા નીચે એકઠું થઇ જશે. વધારે ઉત્સાહ અને હિંમત કોણ બનાવે છે તેને માટે તમામ પક્ષના લોકોમાં વાજબી હરિદ્રાઇ થવા લાગશે આપણને સર્વને બોનાપાર્ટની છુદ્દિની જરૂર છે અને આપણે માનીએ છીએ કે આપણી ભવિષ્યની મહત્તા જળવનાર તે એકલોજ છે.”

ઈંગ્લેન્ડ પોતાના સંકલ્પમાં મક્કમ રહ્યું, અંગ્રેજ પ્રતિનિધિએ પારિસ છોડ્યું અને ફ્રાન્સના પ્રતિનિધિએ લડન છોડ્યું. બેઉ પ્રજાઓ હવે બાયાનક યુદ્ધમાં ઝંપલાવવાની તૈયારીઓ કરવા લાગી. પહેલેજ તડાકે ઈંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સનાં બંને વેપારી વહાણો જેમાં સાડા સાત કરોડ ફ્રાન્કનો માલ ભરેલો હતો તે કેદ પકડી લીધાં અને પછી જે મહાન પુરુષો માત્ર સ્વદેશરક્ષણને અર્થેજ પોતાની પ્રજાને યુદ્ધને માટે મજબૂર કરી, તેના ઉજ્જવલ નામને કલનિત કરવા આખા જગતમાં ખોટી હકીકતો ફેલાવી કે નેપોલિયને પોતાના અદ્યત્ન લોભ અને ખૂનરેહના શોખને તૃપ્ત કરવા માટે વગર કારણે લડાઇ ઉભી કરી છે. આવી નીચતાને કાળામાં કાળા અસરે ચીતરીએ તોપણ ઝાંધુ છે.

પ્રકરણ ૨૬ મુ-વોલોનની છાવણી

બહુપાત ઇતિહાસકાર એકેએવાને એમેનના કાલ-પરના ભગની જવાબદારી ઇવડને માથે નાખે છે તેપોલિયનને આ લગાડેનું સાદસ ખેડવામા મેળવવાનું યુગ્મ ન હતું અને યુમાવરા જેવું ધણ હતું મમુદ અને નૌકામૈન્યથી સુગ્રહિત થએલા વતું ઉપર પ્રકાર કંવા માટે તેણે ઇન્નિસ ખાતે જાળગીને ઈલ-માજ જવુ જોઈએ બધા જાણતા હતા અને તે પોતે પણ કબૂલ કરતા કે આ માહમ શવ સંગસટનું

હતું ઇવડનું નામ તો પાલુંજ સહેતું હતું એકેએવાને તે ફાન્સનાં એકેએક બહુ ઉપર દમનો કરીને તેનાં વેપારી વદાજોનો વિચાર કરી રહ્યા અને આખી ડુનિયાનો ધાપાગ પચવી પડે. આ લગાડથી ઇવડને તો રાખેલો હતો પોતાના પાડોશીને બળવાન અને સમૃદ્ધ બનવો જોઈને તેને ચિતા ઉત્પત્ત થઈ હતી પણ હવે તેના ના પારને તાનાજ કરી નાખવાનો આ સરમ મોગ હતો આવા બળવાન પ્રયોજનને વલ થઈને બિટિલ પ્રધાનમંડળે લગાડ ફરીથી ઉભી કરી આવી નાનચને છતવા માટે પ્રધાનમંડળમાં એમનાર માહમોમા સામાન્યરીતે જોડતું નૈતિય બળ હોય છે તે જગત્ વવારે મળની જરૂર હતી પણ મનુષ્યભતિયા ઇમનગીમે જોર કર્યું અને ઇવડની એ લાનચની સામે રહી રહાયું નહિ

ઇવડના અધિમરે આખા જમતમા જભી મયો હતો રોન, બ્રમધ્ય સમુદ્ર, ઈસ્ટ ઇન્ડિઝ વેસ્ટ ઇન્ડિઝ એશિયા, આફ્રિકા અમેરિકા આ મમુદના અસખ્ય દાતામા તેનાં શ્વજન ઉત્તી હતી ફાન્સનાં પામે માન પાર્મા પિડ્મોન્ટ એવાં એવાં નુ ડબ્બોજલ હતા અને તેની આસપાસનાં પ્રતિજ્ઞા ડબ્બોની સામે તે પોતાના બાહુ મળથી બચાવ કરી રહ્યું હતું છતાં ઇવડ કહેતું કે ફાન્સની સોમરતિથી જમત પારતીમાં છે આ રાનની યથાર્થતાવિરે નેપોલિયને રક્ષા ઉગારો પણ તેણે ઉત્તર ન પોતાના વદાણની તોપોવડે આપ્યો.

ઈવડ— તમે દેવનિષાદ થએલા જુર્બોન પ્રમની ગાદીએ બેસા છો "

પોલિયન— તમારો રાગ દેવનિષાદ થએલા રૂદ્ધઅટ પ્રમઓની ગાદીએ

મેટા છે. ”

ઈંગ્લંડ—“ પણ ફ્રાન્સનો ફર્સ્ટ કોન્ગ્રેસ ઘટાસિના પ્રખ્યાતતાક રાજ્યનો પ્રમુખ છે. ”

નેપોલિયન—“ ઈંગ્લંડનો રાજા હેનોવરના રાજ્યનો ક્ષેત્રકર છે. ”

ઈંગ્લંડ—“ તમારા લશ્કર સિવિલિયનમાં છે. ”

નેપોલિયન—“ તમારું લશ્કર રોમમાં છે અને જિન્નાદટરના ખડક ઉપર તો તમે કિલ્લો પણ બાંધ્યો છે. ”

ઈંગ્લંડ—“ તમે ઘણા ડોશી છો. તમે સંસ્થાનો વસાવવાની કાશીય કરો છો. ”

નેપોલિયન—“ પણ તમારે દસ સંસ્થાનો છે ત્યારે અમારે તો માત્ર એક છે. ”

ઈંગ્લંડ—“ અમે માનીએ છીએ કે તમે મિસર પગલી લેવા માગો છો. ”

નેપોલિયન—“ પણ તમે તો આખો હિંદુસ્તાન પગલી લીધો છો. ”

અસ, હવે ઈંગ્લંડનો ક્રોધ માતો નથી. તે પોકાર કરે છે:—“ તેક્સન, ઝોકાવ તારા વહાણ ! વેલિંગ્ટન, લશ્કર તૈયાર કર ! આ માણસને તો દાખીજ દેવો જોઈએ. તેના લોભથી જગતની સ્વતંત્રતાને દહેશત રહે છે. અંગ્રેજ ઇતિહાસકારો ! જગતને જાહેર કરો કે પરરાજ્ય પચાવી પડનાર બોનાપાર્ટ તેના લોભ અને અહંકારથી ચૂરોપમાં લોહીની નદીઓ વહેવડાવે છે. ”

અંગ્રેજ પ્રતિનિધિએ પારિસ છોડ્યું અને ફ્રેન્ચ પ્રતિનિધિ તો લંડનમાં હજી હતો, તેટલામાં તો લગાઈ જાહેર કર્યા અગાઉ સમુદ્રની રાણીનાં (ઈંગ્લંડ) સાક્ષાત્ક, સર્વેશ વહાણોએ ફ્રાન્સનાં વેપારી વહાણ વીણી વીણીને પકડવા માંડ્યા. કેટલાંક વહાણ તો માલથી ભરેલાં લંડનના બારામાંજ પડ્યાં હતાં. આ દુઃખદ સમાચાર નેપોલિયનને કાતે આવ્યા તે પહેલાં લગાઈ જાહેર કર્યાની કશી ખબર તેને મળીજ ન હતી.

હવે તેને પૂરેપૂરો ક્રોધ ઉપજ્યો. આના બદલામાં તેણે કઠોર પણ ઈંગ્લંડનું કૃપ જોતાં વાજખી પ્રહાર કર્યો. મધ્યરાત્રિએ તેણે પોલિસખાતાના વડા પ્રધાનને બોલાવ્યો અને હુકમ કર્યો કે અઢાર અને સાઠ વર્ષની વયેના જેટલા અંગ્રેજો રાજમાં હોય તેમને એકદમ કેદ કરવા, અને ઈંગ્લંડે કેદ કરેલા ફ્રેન્ચોની જામીનગીરી તરીકે આપણા કુખજમાં રાખવા. આ સમાચારથી ઈંગ્લંડનાં શાંત સુખી કુટુંબો ઉપર દુઃખ અને શોકનો પ્રબળ આઘાત થયો; કારણ કે હજારો પ્રવાસીઓ નિશ્ચિંતપણે ફ્રાન્સમાં સહેલ માટે નીકળી પડ્યા હતા, અને તેઓ સમજતા હતા કે દુસ્મનાવટ શરૂ કરતાં પહેલાં રીતસર લગાઈ જાહેર કરવામાં આવશે. તેમનાં કુટુંબીઓના કલેશનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. ઘણા ખરા પ્રવાસીઓ કેળવાયલા અને ખાનદાન કુટુંબના હતા. તેમને સ્ત્રીઓ હતી, છોકરાં હતાં, બાઈઓ હતા, બેનો હતી. બાર બાર વરસસુધી આ કમનસીબ માણસોને દેશવટો ભોગવવો પડ્યો. ઘણા મરી ગયા અને ફ્રાન્સની માટીમાં

તેમની માની મળી ગઇ તેમનાં બાળકો મોટા થયાં પણ બાપુ મો તેઓ જેવા પામ્યાં નહિ આ તેઓ જીવે છે કે મરી ગયા છે તેના સમાચાર આપનાર કોઇ હતું નહિ ! વડુઓ, દોકરીઓ સતાપથી, નિરાશાથી મળી જળીને ક્રોધે કરમાઇ ગયાં

આ ઘોર સમામનો સુનધાર પિટ અમાનુષિક શુદ્ધિ અને યશ્નિતમ પન્ન હતો, પણ તેના અત કન્યુમાં પ્રેમ અને હયા જેવા કોમળ લાવોતો અમાવ હતો. તેને ન હતી પ્રભ અને ન હતી સ્ત્રી. પોતાના દેશનુ ગૌરવ એજ તેના જીવનનો આદર્શ હતો અને પ્રીતિ, અનુકંપા વગેરે કોઇ પણ જાતની લાગણીની તેના પ્રવાત અને લાગણી-શન્ય હતી ઉપર કંઈ અસર થતી નહિ.

અગ્રેજોએ તેમના કેન્દ્ર કેદીઓને નાના કંગાલ મજવાઓમાં પૂરી રાખ્યા ત્યાં તેમના ઉપર જે દુઝો પડ્યા તેના ખ્યાવ પણ આપણને આવી રાકેનો નથી નેપોલિયને અગ્રેજ કેદીઓમાંથી જેઓ લડકરી અમલદારો હતા તેમનેજ કમળમાં ગામ્યા, ખાકીનાઓને કિસ્તેબદી વહેરમાં રૂઢથી ફરવા હરવા દીધા કેન્દ્ર કેદીઓ ઉપર ખતો જીલ્લમ જોઈને તેને ધણીવાર ક્રોધ યાતો અને અગ્રેજ કેદીઓ ઉપર સાદુ વાગવાની વૃત્તિ ધર્ષ આવતી, પ. ૨ની સ્વાભાવિક દમાળુના હમેશાં સર્વોપરિ થતી અને વંરની ઇચ્છાને દમાની દેતી. આ નરપરાધી માણસોને ૩૬ પકડ્યાં તે માટે બ્રિટિશ રાજ દારીઓએ નેપોલિયનની મામે સખત પોશ્તર ઉઠાવ્યો.

નેપોલિયન કહે, " તમે નિશ્ચિનપણે ફરિયામાં સદર કરતા કેન્દ્રોને કેદ કર્યાં તેનુ યુ " ઈગિડે ઉત્તર આપ્યો, ' સમુદ્ર ઉપર ચતુરાગત્યનુ જે કંઈ હાથ આવે તે બધુ પકડી લેવાનો રિવાજ છે માટે તે વાજબી છે "

નેપોલિયને સામે ઉત્તર વાળ્યો કે ' જમીન ઉપર અનુરાગનુ જે કંઈ હાથ આવે તે બધુ પકડી લેવાનો રિવાજ હું તખવ કરું છું એટલે તે પણ વાજબીજ મજારો.

તકરાર અદિ પૂરી થઈ અને નિર્દોષ માણસો કેદમાં કન્ઝર્જ રહ્યા નેપોલિયને એવી પણ ફરખાસ્ત મૂકી કે આપણે જેહિ એક બીજના કેદીઓને છૂટા કરીએ પણ ઈગિડે આ સગત કનુલ કરે તો નેપોલિયનને કેદ પકડવાનો હક્ક સાનીત થાય માટે આ વાતની પણ તેમણે ના પાડી. નેપોલિયને તો અગ્રેજ કેદીઓ તરફ ધણી દિલ સોજી જતારી અને કહ્યું કે તમારું બાવિ તમારા દેશના પ્રધાનોના હાથમાં છે માટે તેમને તમારે અરજ કરવી જોઈએ

સેટ દોનામાં આ સખધમાં વાતનો પ્રસંગ નીકળતા તેણે કહ્યું હતું કે ' મે અગ્રેજોને કેદ કર્યાં તે માટે તમારા દેશના પ્રધાનોએ ખુશટો કરી નહોતો પણ લગાઇ જતહેર થયા અમાઉ અને મે એક પણ અગ્રેજોને કેદ પકડવો ત્યાર પહેલાં તમે જરૂર અને જ્યાંથી હાથમાં આવ્યા તે કેન્દ્રોને કેદનાં પૂર્વાં તેનુ યુ ! મે તમને

ઉપર તમે સર્વોપરિ હોવાથી વહાણમા મુસાફરી કરનારા માણસોને પકડવાનો તમને હક્ક હોય તો જમીન ઉપર હું સર્વોપરિ હતો એટલે જમીન ઉપર મુસાફરી કરનારાને પકડવાને મને હક્ક હોવો જોઈએ; છતાં પણ એક બીજાના કેદીઓને છૂટા કરવાનો મેં માગણી કરી પણ તે તમારા પ્રધાનોએ નામંજૂર કરી. તમારા પ્રધાનો ખરી વાત જાહેર કરતાજ નથી. જ્યારે તેઓ જાણે છે કે અમુક વાત તો છુપી રહી શકે એમ નથી અને લોકો બીજી રીતે જાણી જશે ત્યારે તેઓ ના જુલડેજ સાચી વાત જાહેર કરે છે. ”

આ પ્રમાણે ઈંગ્લેન્ડ નેપોલિયન ઉપર સખત ફટકા માર્યો તેના જવાબમાં તેણે પાણુ સમયસૂચકતા વાપરીને તેણેજ સખત પ્રહાર કર્યો. બેઉ પ્રાનઓ આપી પૂરે-પૂરી ઉશ્કેરાઇ ગઈ. ફ્રાન્સની તમામ સત્તા અને બુદ્ધિ એકઠા નેપોલિયનમાંજ સ્થિર થઇ હતી એટલે આ લડાઈ ખરૂં જોતાં તેના એકનાનીજ સામે હતી. ફ્રાન્સ લડાઈ માટે જરાયો તૈયાર ન હતું. તેના લશ્કરને રમ્મ આપવામાં આવી હતી અને પ્રાનવ તમામ બળ અંદરના સુધારાનાં કામો પાછળ રોકાઇ ગયું હતું. તેમાં એકાએક આ જવાબામુખી ફાટી નીકળ્યો.

તેપોસિયનની અવિરત અને નિરંતર ગમૃત રહેતી શક્તિવટ તરતજ આખા દેશ સાવધાન થઈ ગયો. ક્રાન્સથી થોડે દૂર ઈંગ્લંડના રામની માન્ડ્રીયું હોનાવરનું નાનું રાજ્ય હતું. અંગ્રેજ કશ્કામાંથી પડેલી તોપની ગર્જના થઈ તેને પૂરા દસ દિવસ થયા ન હતા તેટલામાં તો ૨૦,૦૦૦ હામર ફ્રેન્ચો ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને ત્યાંના ૧૬૦૦૦ સિપાઈઓ, ૪૦૦ તો.પો, ૩૦,૦૦૦ યાદુશ અને ૩૫૦૦ હિસા મેન કમન્ડે કર્યા અને આખું હોનાવરનું ગમન પડાવી લીધું, અને ઈંગ્લંડને જણાવવા કે તમે માલગ ખાલી કરો અને એમેનના કોલકગર પાળો. તેની ગમીનગિરી માટેજ અને હોનાવર લીધું કે: મારે હજી પછી મલાદ થઈ રહે છે પણ ચિટિત પ્રવાને દુકા જગત આપે કે અમારો રામ હોનાવરને મારે જમન સંકેતચાહની મદદ માંગો.

આ પ્રમાણે દેવદેવે નેપોલિયનને હારવાની ફરજ પાડી. પૂર્વેપણ બોનાપાર્ટના સૈન્યોને પકડી તેની સાથે હારવાનું ઉત્કેષ્યું. આથી ફરીને પ્રભુભેનું ગુસ્સું વધી પડ્યું અને નેપોલિયનને કુલ સુધા પૂરતીના કાયમા કાઢી પાડ્યાં. અંગ્રેજોના સેનાના મુખ્ય નેતાને સ્વતંત્ર થવાં ત્યારે અંગ્રેજોના અને પૂર્વેપણ સૈન્યના આક્રમક હુમલાનાર ન હોવા તેને પકડી પૂર્વેપણ મુઠાએ ફરીને મેદાન દેવા પડ્યું.

১৯৭৭ খ্রিঃ ১৫ই আগস্ট, বুধবার ১০:৩০, বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা
 ১. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ২. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৩. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৪. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৫. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৬. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৭. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৮. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ৯. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।
 ১০. বঙ্গবন্ধু জাতীয় বিশ্ববিদ্যালয়, ঢাকা, ১৫ই আগস্ট ১৯৭৭ খ্রিঃ।

બાર નુકમાન હતુ પણ ખીજે ઉપાય ન હતો.

ફ્રાન્સી અંગ્રેજ કાફલો હવે દરેક માણુએથી ઉપવકાશ લાગ્યો. તેના મર્યાદા ગયા, તેના આપાર તારાજ થઈ ગયો અને તેના મર્યાદા ઉપર બોલતો વગસાદ વગસવા લાગ્યો. અંગ્રેજ કાફલો એવો અતિથીય હતો કે જ્યાં ત્યાં તેની ફતેહગ થતી હોત તોના આ કાફલાથીજ સુચિત હોતે નચિત રહેતુ અને તનુ ઉપર આખી દુનિયામાં જ્યાં ફાતુ ત્યાં પ્રકાશ કર્યેજ જતુ તનુ ઇંગ્લેન્ડના કિનારા ઉપર એકનાગ ફ્રેન્ચ વરકર ઉતર તોજ આનો બહો વાગી ચાલ્યો તેમ હતુ પણ પોપોનિયો કિલિય પ્રતિનિધિને જ્યુ હતુ તેમ ' એ જીવ સગમતનુ કામ હતુ '

પરતુ હવે એ જીવસોસતનુ માદમ ખેડળ સિસાય ખીજે ઉપાયજ રહ્યો ન હતો અને આ માદમ તેણે એવા અસાધારણુ ઉત્સાહથી અને અદ્ભુત હડાપણુ અને ફીર્દદિથી ઉપાતુ કે તેની ભય તૈવારી બેઠેને જગત અકિત થઈ ગયુ અને ઇંગ્લેન્ડને પણ તેની બેખબરેલી રિયલિતુ બાન થયુ ઇંગ્લેન્ડ પર તૈવારી કરવાને માટે ઇન્વીસ ખાડીના કિનારા ઉપર જાડુઈ સ્ટિની કપવી ગયુ લાખ માણુસોનુ સંન્ય ખડુ થઈ ગયુ આખા ફ્રાન્સમાં ચેતન આવી ગયુ એ હજન તોપવાગા મહત્વા બધાઈ ગયા અને હેઠ લાખ મિપાઈઓ, દસ હજાર ધોળ અને ચારસો તોપોને સામે કિનારે લઈ જવા માટે બોલોન બહરના ડક્કા ઉપર તે મહત્વા લગરાઈ ગયા ફ્રાન્સના તમામ લોખળના કાગળાના ધમધોમર કાન રના લાગ્યા અને સાગમા સારી અને મોટામાં મોટા કદની તરેહ તરફની તોપો અને દારૂગોળા તૈયાર થવા લાગ્યા

આ બધી તૈવારી ઉપર નેપોલિયન જતેજ દેખરેખ રાખતો હતો તેના લુગમાનો પ્રભાવ આખી પ્રજા ઉપર પડી ગયો હતો, અને બધામાં તેના જેટલોજ લુગ્મો જણાતો હતો દરેક પ્રખરની મુરોલીઓ અને વિધોને આગળની જાણી લાઇન તેમને પ્રતિભાવ કરવાના ઉપાર પડેલેથીજ ગોડવી રાખનામાં આજી

આ લાઇને ખર્ચ થયો મનવર થઈ ગયો હતો અને તે પોતેની વગળા માટે પ્રજા ઉપર ખાસ કરે નાખવામાં આવ્યો પ્રજાએ તે કરે લાડી ખુલીથી આપ્યો એટલુજ નહિ પણ પણા ખગ કરના અને નગરોએ પોતાના તરથી વધારાનો ફાગ આપના માણે કેટલાકે નવા વહાણુ બધાવી આપ્યાં તે કેટલાકે અમુક તોપો બધાવી આપી નાનકેન છટાકિના પ્રજામનાકે લખ પણ પોતાના તરફથી પચસ લાખ ફ્રાન્ક એકા કરીને નોકની દીધા બધાનો એકદર સચા પચ કરો દારૂ જેટલો થઈ ગયો

નેપોલિયને પોતાનો નુમામ બોલોનમાંજ રખેલો ત્યાં રહીને તે ગિનારાની રચ નની ઝોલ્ડી ઝોલ્ડી ચિચતો જાગી જોઈ અને ઝડપની દેખારી સરનુ નિગીરુ કરી ને ૨૦

રહ્યો હતો, અને આ પ્રયત્ન સાહસને લગતી તૈયારીની દરેક વિગતની કાળજીથી અવસ્થા કયો જતો હતો. લશ્કરના સરંજામને લગતા એકેએક કપાલા તે જતે તપાસતો હતો અને નાનામાં નાની ખામતમાં પણ ચોકસાઈથી ફરકસર કરવામાં આવતી. આથી દેશના નાણાંપ્રકરણમાં સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા સચવાઈ હતી. ઈંગ્લંડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચેના આ દારુણ સંગ્રામની અસર ખીજા દેશો ઉપર પણ થવા વગર રહી નહિ. રશિયાના ઝારે મધ્યસ્થ થઈને આ તકરારને પરિણામે નીપજતો ભયંકર દાવાનળ અટકાવવાનું સાથે લીધું. નેપોલિયને તરતજ જવાબ આપ્યો કે ઝારતું મધ્યસ્થપણું મને કબૂલ છે અને તે જે નિર્ણય કરી આપે તે પણ મને કબૂલ છે. ઈંગ્લંડને આ માર્ગ પણ રુચ્યો નહિ.

નેપોલિયન પછી હાઇન નદીના પ્રદેશનું અવલોકન કરવા માટે બેલ્જિયમ ગયો. તે જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં લોકો તેના ઉપર દ્રિષ્ટ થઈ ગયા અને તેને આદરથી માન આપ્યું. બધે ઠેકાણેથી તેના પ્રત્યે સહાનુભૂતિનાં, ઈંગ્લંડપ્રત્યે તિરસ્કારનાં અને ફ્રાન્સની સાથે દૃઢ શત્રુવટ રાખનારા શત્રુની સામે પ્રાણાન્તસુધી લડવાનાં વચન પ્રગળજન તરફથી તેને મળ્યાં; પરંતુ તેની નજર તો ઝડા, દારૂખાનાં, યુદ્ધસામગ્રી અને દેશનાં વિવિધ સાધનો ઉપરજ પડતી હતી. એક કલાક પણ તે પરિશ્રમ કર્યો વગર ગુમાવતો નહિ અને પરિશ્રમમાંજ તે આનંદ માનતો. ત્યાંથી તે સીધો બોસોન પાછો આવ્યો.

ઈંગ્લંડનું મહા બળવાન નૌકાસૈન્ય તેના કિનારાનું રક્ષણ કરતું હતું છતાં જે ઈંગ્લીશ ખાડી ઓળંગવાનો તેણે સંકલ્પ કર્યો હતો તેની પહોળાઈ માત્ર ત્રીશ માઈલની હતી. ચાર કારણોને લીધે આ દારુણ સાહસમાં ફતેહ મળી શકે એમ હતું. ઉનાળામાં ઘણીવાર અડતાળીશ કલાકસુધી સમુદ્ર સ્થિર થઈ જતો હતો અને તે દરમિયાન ઈંગ્લંડનાં વહાણોને ત્યાં ત્યાંજ પડી રહેવું પડતું. આ વખતનો કાલ લઈને મહાઓદારા અંગ્રેજોની નજર આગળ રહીને પણ ખાડી ઓળંગી શકાય. શિયાળામાં ઘણીવાર ધાકું ધ્રુમસ વરસતું હતું. તે તક સાધીને પણ અંગ્રેજો ન જોઈ શકે એમ સામે પાર જઈ શકાય. એ બેડે કરતાં એક ત્રીજો માર્ગ વધારે અનુકૂળ હતો. ઈંગ્લીશ ખાડીમાં ઘણીવાર ભયંકર તોફાન થતાં. તે વખતે કાફલાને ખાડી છોડીને ખુદ્દા સમુદ્રમાં જઈને ઉભા રહેવું પડતું. તોફાન શમી જાય કે તરતજ સમય સાધી લેવામાં આવે તો અંગ્રેજોનાં વહાણ આવી પહોંચવા પડેલાંજ દ્રેન્ય મળવા સામે પાર જઈ પહોંચે. આ ત્રણ ઉપરાંત એક ચોથો રસ્તો પણ હતો. ચાલાકીથી દિલચાલ કરીને બળવાન દ્રેન્ય કાફલો ઈંગ્લીશ ખાડીમાં લાવી રાખવો અને તેની તોપોના રફલ નીચે રહીને નાના મહા સૈન્યસહિત હંડારી શકાય. આ મહાકારત યોજનાને મનોમન વ્યવસ્થિત કરવા માટે તેણે લાગલાગટ ત્રણ વર્ષસુધી અચિરત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો.

આટલું જતા આ સાદસના જબરે રચનાનો તેના કરતા વધારે સારો આવડતો જોઈને કોઈને કોઈને જોઈને ઈન્કાર કરીને અને બીજા બાજુએ કોઈ સાથે સિવાય ઇચ્છાથી ભરેલા તેવોવાળા મજાનો સમાપ્ત ૨૧ થાય—એક બેંગલો વડાજીની આસપાસ સખ્યાબંધ મજાઓ તેને ચારે બાજુએથી જોવાની તૈયારી કરી વડા અને તેની સાથે બાગ વડાજીના પ્રયત્ન પમાતાં વેમથી અનેક મજાઓ ઉધા વડા જાય, જાનીને જુદા થઈ જાય અને તેમાંથી છૂટતા જોવાના વડા થી ગુજીવિષ્ણુ થઈ જાય—નામ જેક બાજુના સુનેએ જોતાં આ વડાજી પરિણામ થી આવતે તે દલીલ સાથે એવું નથી કેન્દ્ર નામધિપતિનો એવો અનિષ્ટાદ દોષ કે નો મજા અને દસ દસ માણુઓના બોલે આપણે વડાજી કાંઈ બાજુએ દાવાની મામ પાર જઈ જાય

જોવાનિયને કહ્યું, ' એટલે માણસ તો આપણે દરેક સ્થાનમાં યુવાનીએ જ છોડે પણ એકવાર આપણું લોકર ઈન્કારને કિનારે ઉતાર્યાથી જે લાભ થવાનો છે તે લાભ દરેક સ્થાનમાં આપણને મળે નથી "

તેના આશ્ચર્ય ક્રમો અને નિતાનો આટલો મધો જોઈને હતાં જતાં આવડતો વખતમાં પણ તે પોતાની વચ્ચેજીત ઉદારતા અને મદાનુભાવજાનું ધણીવાર દર્શન કરાવતો હતો તેવી કરીને તેના સમાપ્તમાં આવનાર મર્તને તેના ઉપર અત્યંત પ્રેમ અને ભક્તિ ઉપજાવવા વગર રહેતાજ નહિ કેદ પકડાયતો એક તરફ અંગ્રેજી ખલાસી કેદખાનામાંથી છટકી નાંદો અને બોલોન જબર નજીક સમુદ્રકિનારે આવે પહોંચે કાઠની નગીઓને એકબીજા સાથે બાંધીને તેણે એક જથ્થો તારાપો બનાવ્યો અને તેના ઉપર બેસીને દરિયામાં ઝુમવવાનું સાદસ કર્યું ' પણ એમ કરતાં તે પકડાઈ ગયો તપાસ કરતાં નેપોલિયનને આશ્ચર્ય પડ્યું કે તે પોતાને માટે કંઈપણ કરતી ધરડી અને અવકાશ માતાને મળવા આવું સાદસ કરવા તૈયાર થયો હતો. આ કંઈ પ્રસંગથી તેણે કામગીરી હલકી પીગમી ગયું તેણે કહ્યું, ' હું જરૂર તને તારી માં મળવા જવા દઉં આ જોનામોહારની કાચગી તું તેને જઈને આપજે ને માતાએ તારા જેવા ભવિષ્યપગમણ અને રનેલાળ પુત્રને કેળવ્યો હતો તે સાધારણ ત્રી નહિજ હોય '

બોલોનના ખાસગ સમુદ્રકિનારા ઉપર જ્યાં વરસાદ અને વાવાઝોડાની રમઝમની રહેતી ત્યાં નેપોલિયન માટે એક નાનું ઘર બાંધ્યું હતું આખો દિવસ રાત્રી વારી પ્રકરણોમાં સખત માનસિક પરિનમ કર્યા પછી ગતોદરાત સેટ કલાઉડો મહે ડાડીને ૧૮૦ માહતની મુસાફરી કરીને બીજે નિવસે બપોરે તે બોલોન આવી પહોંચ્યો, અને જણે જોયજ થાક ન નામો હોય તેમ એક પગવારને પણ આરામ લીધા વગર તે જાવણીનાં તમામ ખાતાં તપાસી વળતો. કેન્દ્રો ને

હતી વખતે દીર્ઘદષ્ટિ અને કહાપણ વાપરવામાં પણ અદ્વિતીય હોય. કાંઈને પણ જણાવ્યા વગર હઠિત્વ ખાડીની આગેના ફેન્સિકાગર ઉપર ચોતા ૧૧ તમામ નોકાસે ન્યને એકન કરવાની યોજના તેણે મનમાં ધરી રાખી હતી, કે જરૂરને પ્રમણે આ મહાબોલોની સાથે તે યાદ પણ વખતે એકદમ જોડાઈ શકે તે કહેતો કે 'આપણને રાતને વખતે માત્ર આકાશ કવાની અનુભૂતા મળી જાય તો પછી આખી દુનિયાનું પ્રારબ્ધ લક્ષુ મે આપણા દાયમાં છે'

ઈંગ્લેન્ડે આ બધી વિલાજ તૈયારીઓની ખજા પડી હતી તેથી તેને ખરેખરી નિતા અને દહેલત લાગતી હતી તેણે સસુદ્ર અને ચોતાના કાફલા ઉપર ચોતાની સલામતીનો મહા ખાધો હોય, પણ હવે તેને ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થયું લાગ્યું સાને કિનારે, માન ત્રીજા માઈલને ઊંડે દોલલાખ કવાયતી ચોદાઓ જે દળર તોપવાળા મહા, દલ દળર ચોડા અને આરમો તોપો દુનિયાના અદ્વિતીય સેનાપતિ પોનિયનની સદારી નીચે જ ૧૦ તક મળતાં દેડ વડનસુધી આરી પડેને તો તેની ખરેખર કમખખતીજ સમજવી 'દોલ લાખનુ લસક' અને તેનો મરદાગ મેપોસિયન' ની આટલીજ થાત મળવાનમાં મળવાન રાજ્યને કપારી નાખવા મળે ખજા હતું ત્યાંના ગિયા ખાતાના અમલદારોએ પણ લામગ સર્વાનુમતે મેનો અભિપ્રાય આપ્યો હોય કે ધૂમમ રાત્રિનો અધકા અને પ્રદ્યાત સસુદ્ર એવા કોઈ સજ્જેતો લાત લઈને ફેન્સ મળવા ઈંગ્લિશ ખાળી જોગી નકે એ આલખિત નથી

દેલનુ સગણા કરવાના ઉપાય યોજવાની ખામતમા પાર્લીમેન્ટમા પણ ચિન્તાથી અને ભુલથી ચર્ચાઓ આરી ૨૬ ખામ કરાવ કરીને સત્તરથી પચાવન વર્ષના દરેક અંગ્રેજને કમિયાર ધા ખુ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી પરંતુ રાજ્ય જોગી નીચે અને પરદેશના લસકોની મદદથી ચોતાનું સિદ્ધાસન પાછું મેળવવા દર્શિ નાગનાગ જુમોન વધી રાજકુમાર વસકરનું જાને નીરીસણુ કન્યા લાગ્યા

દક્ષિણ કિનારે પડે દુનુધી લખડચક નિશાનોની લાગની દાર કેખવા ના ૧૧ જરાક લખનું નિશાન મળતાં તમામ જલિચ ઉપર મોટા મોટા મળતા મળમારસની ગોંવલ યથ મધ માતાઓ અને માગિઓ ચિતાનું અને લખનીન મની મર્દ કા જુ કે લખર્ષના દલ જન્યા ૧૧૧ અને જવાન્યાર ઈલવર હતું આ પાપની સિદ્ધા તેને પરેડરી ખમલી પડી અને લક પણ અજાજ ન ૧ જાજર કર અને દેવાના ખા ૧ નાન એ પાપની સિદ્ધા ખન્યા કરે ૭

આવા સળે પ્રમાં રેપાર્લિયનનું ખૂન કરવાને લગનમા ૧ કારગી દવાતા હતા અને ઈંગ્લેન્ડે પૂના જિયરથી પછી સળીન મદદ આપવા માંગી કિટિડ દવાનન ૧ તેમ જોઈના નાખ્યાં આપ્યાં અને કિટિસ વદાખની આ જન તેમને ધનમાં ૮૧૨ વની જનચલક કરી આપ્યાં જે લખર પ્રલનાટક વત્રની વાન આજગ આવી ૧૦

તૈયારી કરી રહ્યા હતા તેમાં લંગાણુ પાડવા માટે અંગ્રેજો અને તેટલો ઉપદ્રવ કર્યા જતા હતા. તેમની કૂઝરો કિનારા આગળ લામ્યા કરતી અને ગોળાઓનો વરસાદ અખંડ વરસાવ્યાજ કરતી. શત્રુના ગોળા પોતાની આસપાસ પડ્યાજ કરતા છતાં પણ નેપોલિયનની હાજરીથી સઘળા કામદારોને એવો જુસ્સો આવી ગયો હતો કે મોતની પરવા કર્યા વગર તેઓ ગાતા ગાતા ઉલટભેર પોતપોતાનું કામ કર્યા જતા હતા. તેમના રક્ષણુમાટે એવીશ રતલનો ગોળો ત્રણ માઇલ દૂર ફેંકી શકે એવી જખરી તોપો બનાવીને કિનારા ઉપર ગોઠવવામાં આવી, ત્યાર પછીજ અંગ્રેજોનાં વહાણુ ત્યાં આગળ આવતાં અટક્યાં. નેપોલિયને આ પ્રસંગે જે પરિશ્રમ લીધો હતો તેનું વર્ણન કરવા જતાં એક મોટું પુસ્તકજ લેખ્યે. સિપાઈઓની તખીયત અને સુખને માટે સંપૂર્ણ કાળજી રાખવામાં આવી હતી. તેમને પેટપૂરતો પગાર, સારું ખાવા પીવાનું અને કપડાં મળતાં. તેમની જાવણીઓ એક સ્વચ્છ અને સુખી શહેરના જેવી દેખાતી હતી. પોતાનો સરદાર તેમના રક્ષણુને માટે કેટલી બધી કાળજી રાખે છે તે જાણીને તેમનાં હૃદય આભારની લાગણીથી જલકાઈ જતાં હતાં, અને જ્યારે તે તેમની પાસે આવતો ત્યારે તેઓ હર્ષનાદથી તેને વધાવી લેતા.

મજવાઓ બધાઈ ગયા, તોપો અને દારૂગોળો તૈયાર થઈ ગયાં, સૈન્ય પણ સજ્જ થઈ ગયું. હવે એ બધા સરંજામસહિત મિપાઈઓને તથા તેમના ઘોડા અને તોપોને કુશળતાથી મજવામાંથી કિનારે ઉતારવાનો મહાવરો કરવાનું કામ બાકી રહ્યું. ડક્કા ઉપર મજવા નવ હારોમાં ગોઠવાઈ ગયા. ઘોડાને ચામડાના મજખૂત પદાર્થે વચમાંથી મજખૂત બાંધીને ગરગડીદ્વારા એક મજવામાં ઉતારતા અને ત્યાંથી માત્ર બેજ મિનિટમાં છેક નવમા મજવાસુધી તે ઘોડો પહોંચી જતો. આ પ્રમાણે દરરોજ ઘોડા, તોપો અને માણસોને ચઢાવવા ઉતારવાની કવાયત થતી, અને ઘોડા વખતમાં મહાવરો પડી જતાં ખારવાઓ એ કામ નહિ માની શકાય તેવી ઝડપથી જરા પણ બુલચૂક વગર કરી શકતા. ઉનાળામાં તેમજ શિયાળામાં દરિયાઈ યુદ્ધને લગના તત્ત્વોએ તેમને મહાવરો કરવા ખારવાઓ મજવાઓ લઈને છેક શત્રુનાં વહાણુની લગેલ ન પડે એવી જતા અને ત્યાં તેમની તોપોના મોં આગળ કવાયત કરતા. શત્રુને કિનારે ઉતરતાં તેમની તોપોના મર નિવાય બીજું કાંઈ પણ નુકસાન ન થાય તેનો આગળ આગળથી વિચાર કરીને સંપૂર્ણ તૈયારી કરી દીધી. આ કવાયત જોવા માટે નેપોલિયન બધે કેંદરો કરી વળતો કેઈવાર ઘોડેચાર થઈને ખરક ઉપર ઉત્તો ઉત્તો ને કેઈવાર આડની રેતીમાં ચારને ઘોડે દોડી જઈને પોતાનાં માણસોના પગક્રમ મુજબ નિહાળતો. વળી કેઈવાર એકાંક તોપવાળા મજવામાં બેસીને અંગ્રેજોની તરફ સંકેતે મજબો કેવા રીતે વીરી શકે છે તે જોવ. માટે સમુદ્રમાં પણ જઈ આવતો.

નેપોલિયન જેવો આદરિત એ જગ્યાએ વસવામાં એકો હતો તેવાજ તેને અમલ

મૂકતી વખતે દીર્ઘદષ્ટિ અને ડહાપણ વાપરવામાં પણ અદિતીય હતો કોઇને પણ બચાવ્યા વગર ઇંગ્લિશ ખાલીની માથેના ફેન્સકિનારા ઉપર પોતાના તમામ નૌકાઓ-
ન્યને એકત્ર કરવાની યોજના તેણે મનમાં ધરી રાખી હતી, કે જરૂરને પ્રસંગે આ
મહાબાઓની માથે તે કોઇ પણ વખતે એકદમ નેપ્રાઇઝ વડે તે કહેતો કે “આપણને
નાતને વખતે માત્ર આજે-કલાખી અનુકૂળતા મળી જાય તો પછી આખી દુનિયાનું
પ્રારબ્ધ ધણુ એ આપણાજ હાથમાં છે”

ઈન્સાને આ બધી વિચાજ તૈયારીઓની ખબર પડી હતી તેથી તેને ખરેખરી
ચિંતા અને દહેશત લાગતી હતી તેણે મધુદ્ર અને પોતાના કાકા ઉપર પોતાની
મતામતીનો મહાર ખાંપો હતો, પણ હવે તેને ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થયા લાગ્યું
સામે કિનારે, માત્ર ત્રીસ માઈલને છેડે દોડલાખ કવામતી પોલાઓ, બે દ્રમર તોપવાળા
મળ્યા, દસ હજાર વોડા અને આરબો તોપો દુનિયાના અદિતીય સેનાપતિ પોપોલિયનની
સરદારી નીચે જગત તક મળતાં દેક લગ્નગુપ્તી આવી પહોંચે તો તેની ખરેખર
કમનખીજ સમજની “દોડ લાખનું લશ્કર અને તેના નરદાગ તેપોલિયન”ની આટલીજ
પાત બળવાનમા બળવાન સંસ્થાને કપાતી નાખવા માટે બધું હતું ત્યાંના ઘરિયા ખાતાના
જમલદારોએ પણ લગભગ સર્વાનુમતે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે “ધૂમ” ગનિતો
અધિકાર અને પ્રધાત સમુદ્ર એવા કોઇ સન્નેમનો લાભ લઇને ફેન્સ મહા ઇંગ્લિશ
ખાલી ઓગળી શકે એ અસંભવિત નથી.

દેવનું મગસણ કરવાના ઉપાય યોજવાની જાનતમા પાલ્કામેન્ટમા પણ ચિન્તાધી
અને લુદનાથી ચર્ચાઓ ચાલી રહી. ખાસ કરતવ કરીને સત્તરથી પચાવન વરંના
દરેક ખેતરને હથિયાર ધારણ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી વરંના ચાલ જોયો
ત્રીએ અને પરોલના લશ્કરની મદદથી પોતાનું સિદ્ધાસન પાછું નેગરવા શેફી નારનારા
જુનેન વશીય રાજકુમારા લશ્કરનું અને નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા.

દક્ષિણ કિનારે પછે દ્રુમથી લખચુક નિયાનેની હાગની હાર દેખવા પાની
જરૂર જાયનું નિદાન મળતાં તમામ બૃહિષે ઉપર નેહાં મોટા નગના નગનારચની
ઝાવણ ચક્ર મઠ માતાઓ અને ઇમારિયાઓ ચિતાનુર અને જાવનીન નની મર્
કારણ કે લગ્નગુપ્તી દેવ નાના હતા અને જવાબાર ઈલ-જ દરુ ના પાપની
શિક્ષા તેને પરપૂરી ખમતી પડી અને દરુ પણ ખમત ના મળતરુ કર અને
દેવાના યોગ નીચે એ જાવની શિક્ષા ખમત કરે છે

આજ સન્નેમમાં તેપોલિયનનું પૂન કરવાને લગ્નમા જે કરતાં રવાના હતા
તેને ઈંગ્લેડે પૂરા જિતરથી પાની લનીન મદદ આપવા મળી ચિદિલ નવાનનકા
તમને જોઈતા નહીં ના પા અને ચિદિલ વલ્લજુતી કે હાન તેને લન્ડમા ઉતાર
વાની ને મચાઇ કરી આપી જે જાવર નહીનદક વચ્ચે રાત જાવર ખાલી મર્

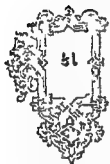
છે તેનો ખનાવનાર બદમાશ જ્યોર્જિસ કેડગ્ગલ હજી લાંડનમાંજ ભમનો હતો અને બ્રિટિશ સરકારે બક્ષેલાં નાણાંવડે ચમન ઉડાવતો હતો. તેણે તેમજ કાઉન્ડ ડી એન્ધિયેન અને બીજા આગેવાન ફ્રેન્ચ ઉમરાવો અને શાહજાદાઓએ મળીને નેપોલિયનનું કાસળ કહાડી નાખવા એક ભયંકર કાવત્રું રચ્યું.

કાવત્રાંખોરોમાંના કેટલાક પારિસમાં આવીને ભરાયા, કેટલાક ફ્રાન્સ અને જર્મનીની સરહદ પર આવેલાં ગામોમાં છૂટાછવાયા આવીને વસ્યા. જર્મનીનાં નાનાં રાજ્યોમાં જુદી જુદી જગ્યાએ ઈંગ્લંડના એજ ટો આવીને નેપોલિયનની સત્તા ઉથલાવી નાખવાની પેરવી કરવા લાગ્યા. તેમને બધાને ઈંગ્લંડ તરફથી પગાર અને ચાલુ ખર્ચ માટે પૂરતું નાણું મળ્યા કરતું હતું. આ જીવ પર આવેલા બદમાસોએ નેપોલિયનનું ડાઘ રીતે ખૂન કરવા માટે અનેક કાવત્રાં રચ્યાં. તેમાંના ત્રીશ તો ફ્રાન્સની પોલિસે પકડીને ઉધાડા પાડ્યાં. નેપોલિયનને પોતાને પણ આખરે ઘણો ક્રોધ ચડ્યો. આ ખૂનીઓને ઈંગ્લંડની મદદ છે તેની તેને ખબર હતી. પ્રજાના સર્વાનુમતે ચૂંટાયેલા ફ્રાન્સને એક સામાન્ય બહારવટીઓ ગણીને તેનું ખૂન કરવા રાજવંશી શાહજાદાઓ તૈયાર થાય અને તેમાં ઈંગ્લંડ સામેલ થાય એ વાનથી તેના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. તેણે આવેશમાં આવીને કતું મારું લોહી કાંઈ ખામોચીયામાતું પાણી નથી. એ જુઓન કો-કેને એવી નરીયત આપીશ કે મરનાંનુંથી નદિ બૂલે. ”

પ્રકરણ ૨૭ મું—બુવોન કાવત્રાનો હેવાલ

ઉપર ડી આરોષ તથા બીજા દેવર નાસી આવેતા ફ્રેન્ચ ઉમરાવોએ મળીને લડનમા મોટા પાવા ઉપર આ કાવત્રુ રચ્યુ તેમા લાખો પાઉન્ડનો ખર્ચ થયો અને તે મધ્યે બ્રિટિશ સરકારે પૂરા પાડયો છંદડનો નામન દિવાન મીં હેમડ, જર્મન રાજ્યોના ફરમારમાના બ્રિટિશ એલમીઓ અને ક્રાન્સમા આબ્યતરિક ક્વલ જગાડનાર પક્ષ એકબીજાને જરે જર ખમર આપ્યા કરતા હતા પણ ફ્રેન્ચ તાહમદાએ છંદડનો પગાર લઇને તેની નોકરીમા રણા હતા અને વખત આવ્યે તેમનાજ દેશીઓની મામે રાજ ચલાવવાની રાહ જોતા

હતા એક બીજા ઉમરાવ દ્વારને કિનારે એક ગામમા રણા હતા અને ક્રાન્સમા બરાક ગરનડ થાય તો બહાર દખલ થવાને ટમટમી રહ્યો હતો

આ લોકોની યુક્તિ નીચે પ્રમાણે હતી મજબૂત અને દઢ મનના સો માણસો સાથે ફેડાઉન્ડને ડુપી રીને ક્રાન્સ મોકલવો અને નેપોલિયન તેના મુકામપર એટને માલમેસન જતા દોર તે વખતે તેના ઉપર હુમલો કરવો, તેના બંધ અગરફોને વિખેગી નાખીને તેને ત્યાં ત્યાજ પૂરા કરી નાખવો આ ખૂન નહિ પણ ત્યાં છે એમ કહીને કાવત્રાખોરા પોતાના અત કરચુને કમતા હતા નેપોલિયનનુ ખૂન થવાથી ફ્રેન્ચમાં ગરબડ મચી જશે અને તેનો લાભ લઇને જુર્મેન વશી તાહમદામાંથી એકને માદીએ બેસાડી દેવાતો; પણ તેમ ફરવામાં લસકરને ફેડાવાની જરૂર હતી તેનો ઉપાય પણ તેમણે કરવા માંડયો

ત્યારે આ કાવત્રુ પકડ્યુ અને ખરી હખીકત બહાર આવી ત્યાર બ્રિટિશ પ્રધાનો જૂઠું બોલ્યા કે અને ફેડાઉન્ડને એવુ કહ્યું ન હતુ કે તમે નેપોલિયનનુ ખૂન કે જે પરતુ એ બચાવ લેલો તેઓ બચુતા હતા કે ખૂન થાય તોજ કાવત્રુ ફેલેદમદ થાય અને હતાં તેમણે નાપુ આપ્યુ અને બીજા બધી જોઇતી મદ આપી નેપોલિયન કહ્યું કે એ મુદ્દરે ઉપર છંદડના પચ સમય કેસ ચલાવો દોય તોપણ તેઓ જરૂર મુન્હેઘર પૂરવાર થાય

દુનિયામાં મોટા ગણાતા માણસો નાની બાજુતોને મોટું રૂપ આપીને એક-બીજાની અદેખાઈ કરે છે તેમાં મનુષ્યસ્વભાવની નબળાઈ સૌથી વધારે ઉઘાડી પડી જાય છે. નેપોલિયન સપાટાબધ સત્તાવાન બની ગયો તે જનરલ મોરોની માંખાનું નહિ. તેની સ્ત્રી ધણાજ લલકા સ્વભાવની, મિથ્યાલિમાની અને બળાયક હતી. તેણે આગમાં વી હોમ્યું. હોહેન્ઝોનનો સંગ્રામ જીતનારને ફ્રાન્સે સૌથી વધારે માન આપવું જોઈએ એ વાત આખરે તેણીએ પોતાના ધણીના મન ઉપર હસાવી.

એક દિવસ એવું બન્યું કે જનરલ મોરોની સ્ત્રી નેમેક્ષાઇનને મળવા ગઈ પણ તેને થોડીવાર બદારના ઝોરડામાં થોભવું પડ્યું. આથી તેને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો. તેણે ઘેર જઈને વાગ્દારા છોડી મૂકી. તે વખતે મોરોની મનોદશા તેની સ્ત્રીના સંભાષણને ઘણી અતુક્રુણ હતી. આથી તેને પણ લાગી આવ્યું અને નેપોલિયન તરફથી તેને જે સન્માન મળતું તેનો જાણે તે અસ્વીકાર કરતો હોય એવું વર્તન કરવા લાગ્યો. એક વાર તો દરબારમાંથી પણ ગેરહાજર રહેવાની તેણે તોછડાઈ બતાવી. તે ઉપરથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સ્થાપનાના વાર્ષિક મહોત્સવની મિજબાનીમાં તેને નિમંત્રણ અપાયું નહિ. આ પ્રમાણે આરંભમાં બેઉની વચ્ચે જરા અન્યમનસ્ક જેવું હતું તેમાંથી હવે દુશ્મનાવટ ઉભી થઈ.

ઉપર કહેલા કારણને લીધે મોરોને પોતાની તરફ વાળી લેવાનું કામ કાવત્રા-ખોરોને માટે ઘણું અઘરું ન હતું, અને મોરોની સાથે લશ્કરને પણ ફેાડી શકાય એમ હતું. કાવત્રાખોરોની યોજના એવી હતી કે જેવું નેપોલિયનનું ખૂન થાય કે તરતજ રાજાના પક્ષકારોએ એકદમ આખા ફ્રાન્સમાં બળવો જગાડવો; દેશવટે ગએલા ખુર્ખોન શાહગઢાઓએ ઈંગ્લંડનાં નાણાં અને શસ્ત્રની મદદથી ફ્રાન્સની સરહદપર ચઢાઈ કરવી અને સમુદ્રકિનારે ફરતો બ્રિટિશ કાફલો પણ આ હિલચાલને પૂરતી મદદ આપે.

પરંતુ આ યોજનામાં એક અણધાર્યું નડતર ઉભું થયું. મોરો ચૂસ્ત પ્રજાસત્તાકવાદી હતો. તેણે તો નેપોલિયનની ફ્રાન્સલ તરીકેની નિમણૂકને પણ વખોડી કઢાડી હતી. કેમકે એમાંથી રાજસત્તા ફરીથી પ્રકટી નીકળે. પિયેયુ નામનો ફ્રાન્સનો એક જૂનો સેનાપતિ ફ્રાન્સમાં દરેક પક્ષના લેઢામાં સારો વગચસીવો ધરાવતો હતો. ડિરેક્ટરોએ તેને ફ્રાન્સમાંથી દેશનિકાલ કરવાથી તે પણ લંડનમાં આવી વસ્યો હતો. મોરોનો તે એક વારનો મિત્ર અને લડાઈઓમાં પણ તેનો સોબતી હતો. મોરોને પક્ષ-જવાનું કામ આ માણસને સોંપવામાં આવ્યું; પરંતુ વાતને અતે પિયેયુને સમજાયું કે મોરો જે કે નેપોલિયનની સત્તા ઉથલાવી નાખવામાં રાજી હતો છતાં રાજાઓનો તો તે કટ્ટો વિરોધી હતો. આ વાત કાવત્રાખોરોને ઘણી મોડી સમજાઈ, જેથી તેમણે મોરોની મદદ ઉપર જે ગણતરી બાધી હતી તે ખોટી પડી. વળી ફ્રાન્સમાં બળવો

આવા માટે તેમજે ફાર્સ તો આવા, પરંતુ તેમા પણ તેમની મુલક ગર ન આવી.
રા નના પદ્ધતિ અને મમમુરજો પશુ નેપાલિયનથી સવુદ દતા નેથી તેમજે આ
લેહો નરે કસી સદાનુમતિ બતાવી નહિ. ને મદિના સામવાનટ મહેનત કરી ત્યાં
કેડાકેડો આ ત્યાંમાં મદાય આપનાર્માં માન નીચા મહુસો મળ્યા અને તે પણ
ભાર ધનામની આચારીજ આથી કરીને કાવત્રાજોરો જોનેજ મમમટમાં પડી ગયા.
ઈગિપ્તમાં નેપોલિયનને વિશે જે હાથાજ પ્રગટ થતાં હતાં તેનાથી અદિ તો ઉત્કુળ
જોવામાં આવ્યું અહિં તો આખી પ્રાચીન તેના તરફ એવો ઉડો ભક્તિઆન
ખની હતી કે બજવો આગવાની આવા તેમના મનમાં ને મનમાન ગદી ગઈ!

કાંઈક અંબાર કાવત્રુ દેવમાં નાવી રતુ છે એની ખમર નેપોલિયનને પણ થઈ
જ કેટલાક ઈગિપ્તના મત્રીઓ પણ ચાર જર્મન શાસ્ત્રોમાં રવા રવા ફ્રાન્સમાં
આવી અટપટો ઉત્તેજન આપી રવા હતા તેમજે પોતાના કામગ-પત્ર લઈ જવા
લાવવા માટે મેકે દેવ મામુમ શામ્બો હતો પણ તે માલુસ તો હમુતો પગાર
ખાધને તેમજુજ હર ખોદે એવો નીકળ્યો તેની માનક્રો કાવત્રાજોરો મધી પન-
બવદાર નેપોલિયનને મળવા લાગ્યો તેજે આ બધા કામગ જૂદા જૂદા દેશોના પ્રતિ
નિધિઓને વગાળ્યા આ કાવત્રામા મદદ કરનારા કેટલાક બન્ધાઓને પોલિને પાળ્યા
અને તેમને ગોળીચાર કરવાનો હુમલો થયો તેમાંના એકે કેડાકેડાના દાનનાની મધી
ખીકત અને તેમના નામ કહી દીધા તેમા જનરલ મોરોલુ પણ નામ આવ્યું તેમાં
એવી હખીકત મદાર આવી કે મોરોએ લર-રને ફાગવાનું ખૂન કર્યું હતું અને
લનમાં વસતા ગાજપદ્ધતિને ખમર આપવા તેજે પોતાના એક વરકરી અમલદારને
પણ મોકલ્યો હતો પણ પાળગથી તેજે પોતાના વિચાર ફરબ્યા હતા, અને ફરદ
ગાંસન તરીકે પોતાની નિમણૂક થવી જોઈએ એવી મામણી કરી હતી

પ્રથમ તો આ વાત નેપોલિયન માની જ-યોજ નહિ. તેજે પ્રધાનોની છુપી મળા
ખોતાવી મોરો લરકરનો માનીતો હતો, અને તેના ઉપર હુમલો કરવો એ તો નેપો
લિયન જેવાને માટે પણ મોગ સવાન થઈ પડે એમ હતું તેના મેકરો વગરગીના-
વાળા મિત્રો હતા તેઓ તો ઉલ્ટોજ અથ કરવાના કે નેપોલિયનો મોરો ઉપર
છપ્પાં હતી તથી તેજેજ અને ફસા પો છે પ્રધાનોની મતાહ એવી હતી કે જ્ઞાપણ
સપરીન મોરો ત કે આખ આન કાન કરવા પણ નેપોલિયને હતું કે મો ત્યા
અને ગખતાઈ બેઉ વાપરતાં આવડે છે મોરોએ જે કાવત્રામા લાગ દીધો છે તેનો
હતું અને તેમાં જોડાયલા મામુસો એક એવા લાયકર છે કે તેને ખીન માણુમોના
ગટનીજ શિદ્ધા નું રીડ

ખીજેજ દિવસે સવારમાં મોરોને પકડવામા આવ્યો આખા પારિસ નગરમા ખમ
ભગાટ મચી રહ્યો મોરોના મિત્રો કહેવા લાગ્યા કે મરતુ થયુજ નથી, અને

ફ્રાન્સમાં કેડાઉડલ અને પિયેચુ નામના રાખસો છેજ નહિ, અને આ બધી હકીકત ઘડી કહાડવાનો હેતુ એટલોજ છે કે તેમ કરીને નેપોલિયન પોતાના હરિક્ષ મોરોને નિકાલ કરી નાખવા માગે છે. પોતાની આખરૂં ઉપર આવા હુમલા થતા જોઈને નેપોલિયનને ધણુંજ લાગી આવ્યું. તેણે કહ્યું, “ ઘણાજ ભયંકર કાવત્રાનો હું ભોગ થયો છું અને છતાં તે કાવત્રાનો કરનાર હું છું એમ કહેવામાં આવે તે સહન કરવું મુશ્કેલ છે. ” તેથી પોતાની પ્રતિષ્ઠાના રક્ષણની ખાતર આ કાવત્રાની જરેજર હકીકત શોધીને જાહેર કરવા માટે પૂરેપૂરા ઉત્સાહથી તેની પાછળ લાગ્યો.

તેણે પોતે ફ્રાન્સના રાજ્યોને પદબ્રષ્ટ કર્યા ન હતા. નેપોલિયનના ઉદ્દય અગાઉ લોકોએજ રાજસત્તાનો ધ્વંસ કરી નાખ્યો હતો. તેણે તો લોકોની નામરજા છતાં રાજના પક્ષકારોને સ્વદેશ પાછા આવવાની રજા અપાવી અને બન્યું ત્યાંસુધી તેમની મિદકતનો કબજો પણ તેમને અપાવ્યો. આ પ્રમાણે નેપોલિયને તો તેમનું અનેક રીતે ભલું કર્યું હતું; છતાં આ ભલાઈના બદલામાં તેઓ તેને ઉડાવી મૂકવા માગતા હતા અને તેને કાર કરાવવા મારાઓ મોકલતા હતા.

મોરોના ઉપર તો તેને દયાજ આવતી હતી અને તેના ઉપર મારીતું દયાણુ મૂકીને તેને છૂટા કરવાનો હતો. પણ છુપાઈ બેઠેલા બીજા કાવત્રાખોરોને પકડવા માટે આપતા ઉપાયો લેવામાં આવ્યા. દરરોજ નવા નવા માણસો પકડાતા ગયા. તેમાંના બેએ તો ગુન્હાનો પૂરેપૂરો એકરાર કર્યો. તેમણે કહ્યું કે આ કાવત્રામાં ઉંચા દરજ્જાના ઉમરાવો સામેલ થયા છે અને એક જાણીતો યુરોપ વંશીય શાક-જાતો નેપોલિયનના ખૂન પછી રાજપક્ષકારોનો બળવો થાય તો તરત તેની સરદારી લેવાની રાહ જોતો ફ્રાન્સની સરહદપર આવી ઉભો છે.

આ સાંભળીને નેપોલિયનને ઘણોજ ક્રોધ ચડ્યો. તેણે કહ્યું, “ ઠીક, હું મોરોને તેની નબળાઈ અને અદેખાઈને માટે ક્ષમા આપીશ પણ આમાંનો કોઈ શાકજાતો મારા હાથમાં આવશે તો તેનો ગોળીખાર કરાવ્યા વગર નહિ રહું. ”

બીજા ગુન્હેગારો પણ પકડાતા ગયા. તેમની કબૂલાત ઉપરથી એટલું તો ચોક્કસ સાબિત થયું કે એક શાકજાતો આ કાવત્રાનો આગેવાન છે. હજી પિયેચુ અને કેડાઉડલ પકડાયા ન હતા. તેઓ પારિસમાંજ ભટકતા હતા તેથી ધારાસભાએ સર્વાનુમતે એક કાયદો પસાર કર્યો કે જે કોઈ તેમને આશ્રય આપશે તેને દેહાંતદહની શિક્ષા કરવામાં આવશે અને જાણ્યા છતાં પણ તેમની સતાષ રહેવાની જગ્યા નહિ બતાવે તેને છ વર્ષની કેદની શિક્ષા કરવામાં આવશે. શહેરના દરવાજા ઉપર સખત જાતો રાખવામાં આવ્યો. હવે તેઓ ખૂબ સંકડામણમાં આવી પડ્યા. કાંઈ કોઈવાર માત્ર રાતની રાત સૂઈ રહેવા માટે પાંચ દશ હજાર ફ્રાન્ક તેઓ આપતા ત્યારે છુપાઈ રહેવાની જગ્યા મળતી. પિયેચુ તો આ ત્રાસથી કાંપર થઈ ગયો અને પિસ્તોલથી આપવાત

કરવા જતો હતો પણ એક મિત્ર અટકાવી રાખ્યો. 'નેપોલિયનના પ્રધાનમંત્રીનો એક સલામત પિયેઝુનો જૂનો મિત્ર હતો. તેને ત્યાં તે ઘોડો વખત છુપાઈ રહ્યો તે મધ્ય પછી પેલા સલામત નેપોલિયન ઉપર એક પત્ર લખીને, પોતાનો અપરાધ જાહેર કર્યો. મદાનુભાવ નેપોલિયને જવાબમાં લખ્યું કે "તમે સકટમાં આવી પડેલા મિત્રને આવા સંજોગોમાં પોતાના જીવને જોખમમાં નાખીને હિદાયતથી આશ્રય આપ્યો તેથી હું તમારા ચારિત્ર્યવિરોધી છૂંકો અભિપ્રાય બાંધુ છું."

આખરે પિયેઝુને કામચંદ્રે ફસાવ્યો અને ત્યાર પછી કેઝાકોલ પશુ નાસભાગ કરતાં પોલિયનના હાથમાં આવી ગયો. પકડાતાં પકડાતાં પશુ તેણે એક પોનિંગ અમ્ લદારને દાર કર્યો અને બીજાને ધગ કરી કોર્ટમાં પશુ તે સ્વરથયિતે જરા પશુ અમરાટ વિના ઉભો રહ્યો તેની ઝડપી લેતાં એક ખજર, એક પિરતોય અને નોટો તથા સોના નાણાં મળીને સાંકે હજાર ફ્રાન્ક જેટલું દ્રવ્ય મળી આવ્યું. કોર્ટમાં તેણે મર્જસદિત જાહેર કર્યું કે નેપોલિયનનું ખૂન કરવાનો મારો ઈનકો હતો અને આ કાવનામાં જુઓન વચીય સાહજબતો હું સહાયક હતો.

આ ઉપરથી કાવત્રુ તો વગર થઈ સામિત થઈ ચૂક્યું મોરોના મિત્રો શિક્ષા પડી ગયા અને નેપોલિયન ઉપર વળી સલામતે મુબારકનાદીનો પત્ર લખ્યો તેના જવાબમાં તેણે લખ્યું કે "ઈશર ફ્રાન્સનું રક્ષણ કરશે અને કુબોની દગાનાજીને કાવવા નહિ દે. પ્રજાએ મારે માટે મળરાવું નહિ જ્યાસુધી પ્રજાને મારી મેવાની જરૂર રહેશે ત્યાંમુધી મારું આયુષ્ય વમાપાળ કરશે પણ હું પ્રજાને એટલું કહેવા પ્રમુખ છું કે "પ્રજાના પિયેઝસ અને ગ્રેમ વગર ઇનવામો અને કશો આનંદ નહિ આવે, અને તેમને પણ કંગો લાલ નહિ થાય."

નેપોલિયનને મોરો અને પિયેઝુ બેકેની ખરેખરી દયા આવતી હતી, અને તેમને ઘરમકરેલા મોતમાંથી બચાવવા તે ઈચ્છતો હતો તેણે મોરોને હેવાલવ્યું કે તમે બધી દકીકત સગળપણે જાહેર કરી દેશો તો મારી આપવામાં આવશે એટલું જ નહિ પણ તમે પ્રથમ સરકારની કૃપાના જે ફળ ભોગવતા હતા તે ફરીથી ભોગવી શકશો છતાં આપવી એ નેપોલિયનને માટે સહેલ હતું પણ છતાં જો મહેરમાની સ્વીકારવી એ અભિમાની મોરો. માટે ધાલું અધર હજુ પિયેઝુની થએલી અનદશા ના વિચાર કરતા નેપોલિયનનું દયાળું હૃદય ડવી મયું અને તે બોલ્યો, "હોલેન્ડ ઇનગાર જગવિખ્યાત નનાપતિની આ અવરથા." પછી તેણે એવો મનસુબો કર્યો કે દક્ષિણ અમેરિકામાં ક્રોચેન આગળ એક કેન્ચ સરથાન વસાવવું અને પિયેઝુ તે સ્થળમાં પસિયત. માટે તેને પૂરતાં માણસ અને નમ આપીને ત્યાં મોકલેવા જેનું ખૂન કરવા પોતે તૈયાર થયો હતો તેજ નેપોલિયનની હુમાયતિ અને ઉદારતાના પિત્રમુના મન ઉપર એટલી બધી અસર થઈ કે તે નાના બાળકની માફક

છૂટે મોઢે રડ્યો.

પણ આ કાવત્રાના મૂળ સ્ત્રધાર, પોતે સલામત રહીને બીજાઓને જોખમના ખાડામાં ઉતારનાર શાહબદાઓમાંથી કોઈ પકડાયો નહિ. તે નેપોલિયનને ખૂબ લાગ્યું એક દિવસ તેણે પોલિસખાતાના પ્રધાન કૉશને તમામ શાહબદાઓનાં રહે-ઠાણુવિષે પૂછ્યું; તેમાંથી તેને ખબર પડી કે કાઉન્ટ ડી એન્વિયેન પોતાની એક પ્રિયતમા શાહબદી સાથે જર્મનીની હદમાં સ્ટ્રેસમર્ગની પાસેના એટનહેમ નામે ગામમાં રહેતો હતો. સ્મિથ ડેક અને ટેલર નામના બ્રિટિશ એજન્ટો પણ સ્ટ્રેસમર્ગમાંજ રહ્યા રહ્યા કાવા દાવા કરી રહ્યા હતા. માટે જે કાંઈ હોય તે આટલામાંજ હોવું જોઈએ. એ કાઉન્ટ પણ છુપા વેશમાં ઘણી વાર સ્ટ્રેસમર્ગ જઈ આવતો. તે ધગ્ગડતો પગાર ખાતો હતો અને પોતાનાજ દેશની સામે લડવાના કામમાં જોડાયો હતો. ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંડળ તરફથી તેને એવો હુકમ પણ મળ્યો હતો કે ક્રાન્સપર સ્વારી કરવાનો કાંઈ પણ લાગ મળી આવે તો તેનો લાભ લેવા ચૂકવું નહિ. આ પ્રમાણે તેણે ખરેખરા દેશદ્રોહનો અપરાધ કર્યો હતો. કાવત્રાના કેસની સુનાવણી વખતે કેટલાક યુન્હેગાગેએ જે જુગાની આપા હતી તે ઉપરથી પણ આ કાઉન્ટ ઉપર શક દૃઢ થતો ગયો અને કાવત્રાખોરોની યોજના ઉપર ધણુ અજવાળું પડ્યું.

હવે આ કાઉન્ટ અને તેના મળતીઆઓનું શું કરવું તે વિષે પ્રધાનમંડળે વિચાર કરવા માંડ્યો. તેઓ એકમત થઈ શક્યા નહિ. કેટલાકે એવી સલાહ આપી કે છુપા માણસોદ્વારા એ કાઉન્ટને તેના મળતીઆ અને કાગળીઆ સાથે પકડીને પારિસ લાવવો. કેટલાકે કહ્યું કે એમ કરવા જતાં જર્મનીની હદમાં જવું પડે અને ત્યાં જઈને ત્યાં વસનાર માણસને આ પ્રમાણે પકડી લાવવાથી યુરોપમાં આપણે માટે ખોટું દેખાય. નેપોલિયને તેમના શુદ્ધ હેતુનો સ્વીકાર કર્યો પણ કંઈ કે મારે આ લોકો ઉપર અચારે એવી ધાક બેસાડવી છે કે થોડા વખતસુધી તેમને મૃગા મૃગા બેસી રહેવુંજ પડે.

એ ઉપરથી ત્રણસો નિષાઈઓને એકદમ એટનહેમ જઈને તે કાઉન્ટને તેના મળતીઆઓ સાથે પરહેજ કરીને તેમને સ્ટ્રેસમર્ગ જઈ આવવાનો હુકમ થયો, અને આ હુકમ થઈ રહ્યો પછી આ સરકારી ટુટીના અમલદારે ત્યાંના જર્મન નાઉક દાર્ગો પાને જઈને મારી નાખ્યાં અને જિનિનિ કરતાં કે જરૂરના હુકમકર્તા તેની પરચલની વગર તમારી હક્ક આપાને પ્રેમથી કર્યો પડ્યો છે. આ હુકમને તરતજ અમલ થઈ ગયો અને તે કાઉન્ટને પકડીને પારિસમાં આણ્યો. તેના મૃત્યુ પછી તમામ માટે સરકારી અમલદારોએ એક નવું કન્ટ્રોલ સ્થાપ્યું.

કેટલાં નેપોલિયન અને તેના સરકારી કન્ટ્રોલરો તેના વિષયમાં જાણે તે તેના સરકારી કન્ટ્રોલરો ઉપર આજે સરકારી કન્ટ્રોલરો તેના વિષયમાં

નહેર ક્યાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યના કાયદા પ્રમાણે-ફ્રાન્સનો કોઈ પણ વતની નો ફ્રાન્સનો સામે દિયાર ઉપરે તો તે શુન્દે દેહાંતકની શિક્ષાને પાત્ર મણાતો હતો કાઉન્ટે ઇન્ટને વિનતિ કરી કે “ મને એકવાર નેપોલિયનની મજવા દો ” અને તેને તેને રજા મળી હોત તો તેની જિંદગી કદાચ ખચત નેપોલિયનને પણ એક અમલ દારને તેને કેટલાક સચાસ પૂજવા મોકલ્યો હતો તે માન્યસને પણ જરા મોકુ ધનુ સવાર પડતાં તો વને મેલનમાં લઈ જઈને મિપાઇઓની દુકાનીની સામે ઉતો રાખ્યો અને તે માત્ર જાણીઓથી વીધાઇને મરણ પામ્યો પોતાનું ખૂન કરવાના કાવનામા તેનો હાથ હતો એરી નેપોલિયનને આવી ન હોત અને શુભોન લોકો ઉપર ધાક ખેસાડવાની તેને જરૂર ન લાગી હોત તો આ કાઉન્ટના કેમમાં તેજે દેશરોહની શિક્ષાનો અમલ કરાખ્યો ન હોત પાછળથી ખરી દકીકત મળી આવી કે શુન્દેગા રાએ જે આનેવાનની વાત કરી તે કાઉન્ટને નહિ પણ પિયેચુને લાગુ પડતી હતી નેપોલિયનને આ સમાચાર મળતા તેને ધલુજ લાગી આ યુ, પરતુ કાઉન્ટ ખૂની નહિ તો દેશરોહી તો હતોજ અને દેવની સલામતી ખાતર પણ આવી શિક્ષા જરૂરની હતી

એક તાદામદાને દેહાંતકની શિક્ષા થઈ, એ વાતથી આખા યુરોપના દરમારો મા ફ્રાન્સ તરફ કોંઈની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ તેના પ્રતિનિધિઓ તરફ અવિવેકી અને લગભગ અપમાનભરેલું વર્તન થવા લાગ્યું રશિયાના ઝાર અલેક્ઝાન્ડરે તો નેપોલિયન ઉપર કપકાને પત્ર લખ્યો તેના જવાબ નેપોલિયનને ઝારનું ઉલ્લેખ વીધી નાખે એવા શબ્દોમા આખો અલેક્ઝાન્ડર પોતાના પિતાના ખૂનથી ખરડાયતા સિદ્ધાસન ઉપર બેઠો હતો અને તેનું ખૂન કરનારમાંના એક પણ શખ્સને શિક્ષા થઈ ન હતી આ વાતનો માર્મિક રીતે ઇસારો કરતાં નેપોલિયનને લખ્યું કે ‘ આ મન્નેગોમાં રહિયા જે દરેક તે ફ્રાન્સે કર્યું છે તમને હમણાં એમ કહેવામા આવે કે માછ ઝાગ પોના ખૂનીઓ રાજ્યની સરહદ પાસે એકામ થયા છે તો તમે ગમે તે બોલે પણ તેમને પકડાવો ખગ કે નહિ ’

આવી મનને દૂચનણુમા નાખે એવી જાળજને લીધે નેપોલિયનને ખીજ આ રાખી તો તરફ વગ આપવાનું મોંઘરું નહિ પિયેચુને કાયેન જવા સખધે ખીજ વાર કાઇ કહેવામાં ન આવ્યું અને તેજે કાઉન્ટના મોતની વાત જાણી તેથી પોતાને મારે આચા મુકી દીધી તેનો જાહેરમા વધ કરવામા આવે તે તેનાથી ખમાયુ નહિ તેથી તેજે રાત્રે ફ્રાસો ખાઇને આપવાત કર્યો

મોરારને બે વર્ષના કેદખાનાની શિક્ષા કરવામાં આવી પણ નેપોલિયનને તેને મારી અપાવી અને તેને અમેરિકા જવું હોય તો જવા દેવાની રજા આપી તેને પોતાની મિત્ર નથી નાખતી હતી તે વિષે પણ નેપોલિયનને જાહેરસ્ત કરાવી આખો કે

જેથી તેની સારામાં સારી કિંમત ઉપજે અને તે ઉપરાંત તેને મુસાફરીના ખર્ચ પણ અપાવ્યો.

કેડાઉડલ તથા તેના ખીજા બેડીદારોને દેહાંતદંડની શિક્ષા થઈ. કેડાઉડલની દંદતા અને બહાદુરી જોઈને અને તો તેને ખચાવી લેવાની નેપોલિયનને ઈચ્છા થઈ પણ કેડાઉડલે તો તેની માફી, દયા, લાલચ સર્વને ધૂતકારી કહાડ્યાં મરતાં મરતાં પણ તેણે જલરના માથામાં દાડની છૂટી ખાટલી મારીને તેનું ખૂન કર્યું. તેને તેના સોબતીઓ સાથે ગોળીખાર કરવામાં આવ્યો.

આ કાવત્રામાં પોલિનેક નામનો એક આખરૂદાર માણસ સપડાયો હતો. તેની સ્ત્રી નેસેફાઇન પાસે આવીને પોતાના ધણીને માટે કરગરવા લાગી. એક સ્ત્રીને દુઃખથી ગાંડાની માફક વલોપાત કરતી જોઈને તેનું હૃદય પીગળ્યું અને નેપોલિયન પાસે જઈને પોલિનેકને માફ કરવા આજીજ કરી. પોતાના હૃદયમાં જગૃત થએલી દયાની વૃત્તિને જરાક કરડા ચહેરા નીચે છુપાવીને તેણે કહ્યું, “નેસેફાઇન, હજી તું મારા શત્રુઓ ઉપર સહાનુભૂતિ રાખે છે ? જો હું તેમને શિક્ષા ન કરું તો તેઓ ફરીથી આવા કામ કરશે અને ખીજા નવા ગુન્હેગારોને ઉભા કરશે.”

નેસેફાઇન નિરાશ થઈને ચાલી ગઈ પણ તેને ખજાર હતી કે નેપોલિયન થોડાજ વખત પછી બંગલાની અમુક ગેલેરી આગળથી પસાર થવાનો છે. પોલિનેકની સ્ત્રીને બોલાવીને બેઠે જણ્યું ત્યાં ઉભાં રહ્યાં અને નેપોલિયન ત્યાં આવ્યો એટલે બેઠે રડતાં કંકળતાં તેને પગે પડ્યાં. પોતાને આવા અધરા સંજોગમાં મૂકવા સાટે નેસેફાઇનને કંપકો આપતો હોય તેમ તેના તરફ કરડી નજરે જોયું પણ તેના કામળ અંતઃકરણથી આવી કરણ રીતે કરેલી અરજ પાછી ઠેલાઈ નહિ. તેણે પોલિનેકની સ્ત્રીના હાથ પોતાના હાથમાં લઈને કહ્યું, “લશ્કરી શાળામાં મારા એકવારના બાળપણના સોબતી આર્મન્ડ પોલિનેકને મારૂ ખૂન કરવાના કાવત્રામાં જોડાયેલો જોઈને મને ધણી નરાઈ લાગે છે; છતાં હું તેની સ્ત્રીનાં આંસુ જોઈને તેનો અપરાધ ક્ષમા કરું છું. માત્ર હું એટલું ઇચ્છું છું કે મારી આ નયનાઈ જોઈને તે ફરીથી આવાં કામ કરવા પ્રેરાય નહિ. પોતે જોખમમાં ઉતર્યા વગર પોતાના વિશ્વાસ અનુયાયીઓનાં જીવન આવી રીતે જોખમમાં રાખનાર યુર્બોન શાહજાદાઓ સૌથી વધારે અપરાધી છે.”

જનરલ લાન્ગેલેને પણ દેહાંતદંડની શિક્ષા કરવામાં આવી હતી. તેને ચૌદ વર્ષની ધણીજ ખૂબસુરત છોકરી હતી પોતાના આપની દુર્દશાથી આ બાલિકાને અસહ્ય વેદના થતી હતી. એક દિવસ તે કોઠાને કલા વગર પગે ચાલતી નેપોલિયનના નિવાસ આગળ પહોંચી ગઈ; અને તેની ખૂબસુરતી, આંસુ, કાલાવાલા વગેરે જોઈને દયાળુ પહેરેગીરે તેને નેસેફાઇન પાસે જવાની રજા આપી. પોલિનેક-વાળો ખતાવ બન્યા પછી નેસેફાઇનને નેપોલિયને તાકીદ આપી હતી કે હવેથી

મો એવા ગુન્દેગારોનાં સગતિ બનાવો મારા હૃદયને બધા કરવી નહિ પણ આ ઊકરીની તીવ્ર મનોબળાનો કુખથી તેનો માંડ જેમ યર્ષ નએતો ચહેરા ભેતે ફાઈન અને દીકરી હોર્ટન બેઝથી જોઈ રહેવાનો નહિ, અને જે ઓરડીમાં મધને નેપોલિયન પસાર થયો. કોનો ત્યાં તેને ઉભી ગળી તેને આવતો જોઈને તેનાજુક ઊકરી જેના મનજ ઉપર મનોબળા અને લામખીના વેગથી ધણે આપાત થયો. હતા તે નેપોલિયનને લાંબી યધને પડે લાગી અને બોલી, "સાહેબ, મારા બાપને માફ કરે. સાહેબ, માફ કરો."

નેપોલિયનને નવાઈ લાગી અને નાતજ પણ થયો, તેણે ચીકાઈને કહ્યું, "મારે દબે આવવા દેખાવ જોઈતા નથી એવું મેં કહ્યું છે પણ તને અહિં કોણ લાવ્યું? આલ્ફ, બેન, મને જવા દે." જેમ કહીને તેણે ચાલવા માડ્યું, પણ તે ઊકરી તેને પડે વગળી પડી. આસુથી ઉત્ક્રાંતી આવ, મો તેના ખૂનમુરત ચહેરાની એકે એક રેખામાં પ્રતિબિંબ થતું ઉકે કુખ દર્શાવતી તે અર્ધગાડી બાલિંગએ ફરીથી પોક્કર કર્યો, "માફ કરો! માફ કરો! કુ મારા બાપને માટે મારી માંગવા આવી છું."

નેપોલિયને માથાંડી નચાળે પૂછ્યું, 'તારા બાપ કોણ છે? અને તું કોણ છે?' ઊકરીએ જવાબ આપ્યો, "મારે નામ મિસ લાન્ડેને છે અને મારા બાપો દેહાંતદહની રિક્ષા કરવામાં આવી છે." નેપોલિયો એક પળવાર વિચાર કરીને કહ્યું 'પણ બેન તારા બાપનો આ બીજવારનો ગુન્દો છે કુ તારે માટે કાર્ડ ફરી વ, એમ નવી."

તે કુખી ઊકરી મોલી, 'સાહેબ, તે કુ મધુ ભાપુ છું, પણ પહેલીવારના ગુન્દામાં માગ બાપા નિર્દોષ હતો આ વખતે કુ ન્યાય નવી માગતી પણ મારી માગુ છું-આ માડ છું."

નેપોલિયનનું હૃદય ફરી મધુ તના હાક કપવા લાગ્યા મો આખિ આસુથી બનાઈ ગઈ તે બાળકના હાથ તેણે મોતાના હાથમાં લઈ તેને પ્રેમથી પપાળીને તેણે કહ્યું 'મારી બહી ઊકરી તારી ખાતર કુ તારા બાપને જવા ફકે છું હવે થયું? ઉભી થા અને જા.'

આ ઉત્તર માનવતાની સાથે તે બાળકી નિર્જિત થઈ ગઈ અને નિર્બેદ થઈને પૃથ્વી ઉપર પડી તેને જોસેફાઈનના ઓરડામાં લઈ ગયા ત્યાં તે થોડીવાર શુદ્ધિ આવી તે સંક્રિતહીન થઈ ગઈ હતી તોપણ તે તરતજ પારિમ જવા તૈયાર થઈ તના બાપને જે કન્થાનામાં પૂર્યો હતો ત્યાં તેને મહીસતામત લઈ જવાને નેપોલિયનનો એક એ-ડી-કા (અગરફક) અને તેની સ્ત્રી તેની સાથે ગયા પોતાના બાપની ઓરડીમાં જતાંજ તે તેની માટે વગળી પડી તેને ઉપરાઉપરિ દૂમકાં આ

વવા લાગ્યાં; સ્વર ફધાઈ ગયો; અને તેના નાજુક ચાતતંતુ ઉપર ઝાગણીના આપે શના સખત આયકા લાગતા ગયા. થોડીવાર પછી તેને તાણુ આવવા લાગી, આંખ સ્થિર થઈ ગઈ અને નેપોલિયનના અગરફક્તની સ્ત્રીના હાથમાં બેઠાન થઈને ઢળી પડી. તે શુદ્ધિમા તો આવી પશુ તેનું મગજ ગયુ અને તે પિતૃભક્ત પ્રેમાળ પુત્રી પૂરેપૂરી દિવાની બની ગઈ !

આ નવી વિપત્તિના સમાચાર નેપોલિયનને સંજે મળ્યા. હિદાસીનતાથી તેનું માનુ નીચું ઢળ્યું. થોડીવાર વિચારમાં રૂંધી ગયો અને આંખમાં આવેનું આંમન મિનું લૂંછીને તે બેઠ્યો, “ જતી કમનસીબ છોકરી ! આવી પુત્રીનો જાત આજે અપરાધી હોય છે ! હું તે છોકરીના અને તેની માની સંજાળ લઉં છું.”

બીજા ૯ આગેપીએને ૫મું ફ્રાન્સ દિવસ પછી સુમા કરવામાં આવી. નેપોલિયનનું ખૂબ કરવા રચનાના હુમલેનું કવચનું આવું પરિણામ આવ્યું.

નેપોલિયનના આરિસ્ત્રાધી ક્રોઈક ફ્રાન્સ મળી આવે છે કે નહિ, તેના ઉપર કંઈ શીને શુભપ્રભાવ, કીર્તિનો લાભ, સત્તાનો લાભ, દૂરતા, લપટતા વગેરે અપરાધો સાંગિત કરી રહ્યાન છે કે નહિ એનીજ દૃષ્ટિથી તેના આરિસ્ત્રાધને અવગણવામાં આવે છે. અને તેમણેના હાથમાં કાઉન્ટ ડી એન્વિલને થએલી પ્રાનુદાની નિમિત્તે દાખલો નેપોલિયનને નિદાવી વાધો નાખવાને અને તેની ઉચ્ચત્ત્વ પ્રીતિને કાંઈ

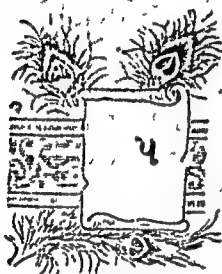
સ્વદેશની માને શબ્દ ઉપાડ્યા તૈયાર થયો હતો આવો હજીકતો દેશદ્રોહનો આરાપ જેના ઉપર કાયદાની કચેરીમાં સાબિત થયો હતો તેને કાયદા પ્રમાણે કાવામાં આવેલી શિક્ષાને યુરોપનો નૃપતિવર્ગ અને ઉમરાવવર્ગ ખૂનની કાદિમાં મૂકે છે

અમેરિકામાં સ્વતંત્રતાનું પૂજન કરાવનાર મહાન વોશિંગ્ટન પણ એવાજ સભે ગોમાં મૂકાયો હતો અને એન્ડ્રી નામના એક દેશદ્રોહીને આવાજ પ્રકારની સજા તેને કરાવી પડી હતી, એટલે વોશિંગ્ટનને પણ હાથારા કહેવો જોઈએ, અને અમેરિકાના સમુદાય રાજ્યે પોતાની કૌતુકવંદે યનુનાં મોં જાણ કરી નાખ્યા ત્યાંસુધી યુરોપનો અમુક વર્ષ તેને માથે પણ એવુજ કક્ષક મૂક્યોજ હતો અમેરિકાના સ્વાતંત્ર્યને જોખમમાં નાખ્યા વગર જો એન્ડ્રીને મરી આવી યગતી દોત તો વોશિંગ્ટનને તેમ મરું હોત, અને કાઉન્ટને મારી આપીને તેના જેવા મમય માનુષી પોતાના પક્ષમાં લઈ તેને દેશધાતક નહિ પણ દેશમેલક જનાવવાની નેપોલિયનના મનમાં ધમ્મકા હતી, અને તે તેણે કાઉન્ટના વધ પહેલા જાણ્યારી પણ દીધી હતી અજુકામાં જનાવને લીધે તે ઈંગ્લેન્ડ જગ નઆવી તેને માટે નેપોલિયનના મનમાં ઉઠે એક થયા કરતો હતો.

પ્રકરણ ૨૮ મું—નેપોલિયન શહેનશાહ થયો.

દશરૂ થએલા શાહનશાહોના કાવત્રાથી પ્રજાસત્તાક રાજ્યના નેતાઓ વધારે જાગૃત બની ગયા અને રાજ્યને વધારે સુદૃઢ અને સુવ્યવસ્થિત કરવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. બીજા હાથ પર ખાદશાહી કુટુંબના નખીરા કાઉન્ટ એન્થિયેનને થએલી શિક્ષાથી યુરોપનો નૃપતિ વર્ગ ચીકામ્મ ગયો અને પ્રજાની સ્વતંત્રતા તથા તેના હિમાતીઓ તરફ તેમનો દ્રેષ વધતો ગયો. રાજ્યોના પક્ષના માણસોની આંખ નેપોલિયન ઉપરજ હતી. તે એકલો જ તેની અમાનુષિક શક્તિના પ્રભાવથી તેમના લક્ષ્યની સિદ્ધિમાં વિશ્વરૂપ હતો. આ બાબુએ ફ્રાન્સની આખી પ્રજા તેના આભાર નીચે દબાઈ હતી અને તેઓ મુક્ત-કંઠે સ્વીકારતા હતા કે તેણેજ પોતાના કહાપણથી અને ખાહોશીથી રાજ્યમાં સુવ્યવસ્થા આણી હતી અને તેના પરિશ્રમથીજ રાજ્યની ઉત્તરોત્તર આબાદી થયા કરતી હતી.

ધારાસભાઓમાં, સ્થાનિક સભાઓમાં, પારિસ તથા બીજાં મુખ્ય શહેરોમાં સૌને મોટેથી એકજ પ્રશ્ન નીકળવા લાગ્યો કે જેના ઉપર ફ્રાન્સની સલામતીનો આધાર છે તેનેજ રાજ્યમુકુટ શામાટે ન પહેરાવાય ? પાછલા અનુભવ ઉપરથી સાબત થઈ ચૂકયું હતું કે ફ્રાન્સની પ્રજાની માનસિક સ્થિતિ જેતાં ભાં પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં, સફળતાપૂર્વક નબી શકેજ નહિ. રાજ્યક્રાંતિનો મુખ્ય હેતુ એટલોજ હતો કે ઉમરાવોની ખોટી ટેજતા, તેમનો એકહથ્થો અધિકાર, રાજાની નિરંકુશ સત્તા અને સામાન્ય પ્રજાવર્ગનું દાસત્વ વગેરે જૂના જમાનાના દોષને કહાડી નાખવા અને તે હેતુ તો સર્વાંશે સિદ્ધ થઈ ચૂક્યો હતો હવે તો નેપોલિયન યુરોપના બીજા નૃપતિઓની સાથે સમાન પદવીએ ખેસી શકે તેટલા માટે તેને રાજસત્તા આપવાની જરૂર હતી. તેમ યાય તોજ ફ્રાન્સની સલામતી અને ગૌરવ સાચવી શકાય એમ હતું.

ફ્રાન્સની પ્રજામાં તીવ્ર લાગણીના પ્રાધાન્યનો જે લક્ષણગત ગુણ રહેલો છે

सम्राट नेपालियन

કરીને ભયભીત થતી, છતાં પોતાના પતિને નવું પદ મળવાથી મગરૂર થતી જે-
કાઇન તેની બાબતમાં ઉભી હતી. પછી ધારાસભાના પ્રમુખે પોતાના એકવારના
સહકારી ક્રાન્સ-પણ હવે “ શહેનશાહ નેપોલિયનને ” નીચા વળીને નમન કર્યું
અને કહ્યું:-

“ સાહેબ, -ચાર વર્ષ પહેલાં પ્રજાએ આપના પ્રત્યેના આભાર અને સ્તોત્રને વશ
થઇને આપ નામદારના હાથમાં રાજ્યનાં સૂત્ર સોંપ્યાં હતાં, અને રાજ્યના કાયદા
પ્રમાણે આપને આપના વારસની પસંદગી કરવાનો હક્ક પણ મળી ચૂક્યો હતો.
આથી કરીને જે વધારે ભવ્ય પદવી આપને આજે અર્પણ કરવામાં આવે છે તે
ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રજાને તેનું પોતાનું ગૌરવ ધણું પ્રિય છે અને
તે આપના તરફજ વધારેને વધારે માન અને ભક્તિથી જોતી જાય છે; તેની નવી
સાબિતી બતાવવાની તેને જરૂર છે. ક્રાન્સને ઈશ્વરે આપના રક્ષણ નીચે મૂક્યું ત્યારથી
તે જે સુખશાંતિ ભોગવે છે તેના વિચાર કરતાં લોકોનાં હૃદય ઉછળ્યા વગર રહેજ
કેમ? આપના આવતાં પરેલાં આપણા સૈન્યોનો ખર્ચ ઠેકાણેથી પરાજય થયો હતો,
દેશની નાણાં સંબંધી હાલત કંબોજ હતી; જૂની આદર્શોનાં ભાગ્યાં તૂટ્યાં અવશેષ
માટે લોકો લડી મરના હતા; ધર્મનો તો શું પણ નીતિનો પણ ખ્યાલ પ્રજાના
મનમાંથી જુસાઈ જવા આવ્યો હતો. આવા સંકટના સમયમાં આપ વડારે આગા;
આપે ક્રાન્સનાં સૈન્યને વિજયશ્રીથી દીપાવ્યાં; રાજ્યના ખર્ચમાં સુવ્યવસ્થા અને
ઘટતી કરકસર જેવામાં આવે છે તે પણ આપનોજ પ્રતાપ છે. આ પ્રમાણે ઉત્ત-
મન મળવાથી પ્રજામાં આત્મવિશ્વાસ આવવા લાગ્યો, અને તે પોતાનાં કુદરતી
સાધનોનો ઉપયોગ કરવા તરફ પ્રેરાઈ. દેશમાં ચાલી રહેલી પક્ષાપહી આપે મમાની
દીધી; ધર્મની પવિત્ર વેદીનું ક્રાન્સમાં ફરીથી દર્શન કરાવ્યું તે ખરેખર આપની
જુદીએ કરેલા ચમત્કારિક કાર્યોના નેથી વિશેષ મહત્ત્વનું છે. જે લોકો અંદર અંદર
ના વિખવાદને લીધે અશીનતા થી તેનો સમજતાજ હતા તેઓ પણ માનવા લાગ્યા
છે કે પ્રજાની હિતચાતિ અને કાર્તિને અર્થે જે પોતાની મનગણે ઉપયોગ કરે તેને
માન આપવું જોઈએ એ પણ આપના દુન વિશ્વસ્યુ દેશ છે.”

આ સંજોગનું પૂરું થતાં “ શહેનશાહ પદ ઝૂંટે ” ના હાર્દનાદ ચાર પાત્રો
સેથી થતા અને આત્મપ્રત્યાનના નાનકડાં તથા અદેશ નતામાં કુટુંબનો નેક
હોતો. કોઈએ તે ગલી લીધા તે અચરજ બધે પડી નહા પછી તેને કિયને બોલે
પ્રત્યેક કોઈ ઉત્તર આપેલા—

“ જે જે ઉત્તરને રહે છે તેને હું મરણ થયું તેને મરણ નહીં હું મરણ થયું
કરીને રહે છે. પ્રજાના કાર્તિને જાણે આ પદને મને દરોઝર કરે એ મને
એવ તમે મને કો દેશ કે નામદાર હું મરણ થયું તેને મરણ નહીં હું મરણ થયું

સન આપણે કે નહિ એ સવાલનો નિર્ણય હું લોકોનેજ સોંપુ છું હું આશા રાખું છું કે મારા વશજીને આ પદવી આપવામાં આવશે તો લોકોને પરતાવાનું કારણ નહિ મળે, અને જે દેહાડે મારા વારસો આ મહાન પ્રજાનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ સુભાવશે તે દેહાડે મારો આત્મા તેમનાથી વિમુખ થશે.”

ત્યાર પછી ધારાસભાના પ્રમુખે જોસેફાઇનને શહેનશાહ માનું તરીકે સમોધન કરીને તેને અભિનંદન આપ્યું, જેનો જવાબ તેણે પોતાના આશ્ચર્યજનક વાક્યો રાજ્યા સન દેહ થાય એવા તમામ ઉપાય આ પ્રસંગે યોજવા એવી નેપોલિયનની ઇચ્છા હતી, તેથી પોતાનો રાજ્યાભિષેક પોપને હાથ પારિતોમ્ય થયો. જોષ્ટએ એનો કંગવ તેણે ક્યો પોપ પાપસ માતમો તેનો મિત્ર હતો અને તેના આશ્ચર્યની આ પોતાનો, પણ કોઈ પણ રાજાનો રાજ્યાભિષેક કરવા માટે રોમ છોડીને જવાની કોઈ પણ પોપે મહેરમાની બતાવી ન હતી, પરંતુ આ પોપ પોતાના પ્રતિજ્ઞાબાળી મિત્રની ઇચ્છાને તરતજ તાબે થયો.

નેપોલિયનની એવી ઇચ્છા હતી કે પોતાનો રાજ્યાભિષેક થતા પહેલાં ઉપર આક્રમણ કરવાની યોજનાનો અમલ કરી દેવો આ મહત્ત્વ વર્ષને માટે થએલી તૈયારીઓ એવી સંપૂર્ણ થઈ મઈ હતી કે નેપોલિયન પોતે પણ વિજયની આશા મખતો હતો. તે એકવાર ફરીથી સમુદ્ર કિનારાપરની તમામ જાવણીઓ તપાસી વળ્યો અને એક એક ટોડી કરીને આખો કાફલો જોષ્ટ લીધો. લશ્કરના તેમજ નૌકાને-પના દરેક ખાતામાં તેની આજ્ઞાનું બરાબર પાલન થયું હતું. પછી અગ્રેજોના કાફલાની નજર આગળ ‘લીઇયન ઓફ ઓનર’ ના આઠ ઈનામત કરવા માટે સમુદ્રકિનારે એક લગ્ન મેળાવો કરવામાં આવ્યો. નેપોલિયનને માટે કિનારા ઉપર સિદ્ધાસન રચવામાં આવ્યું હતું તેના ઉપર તેણે પોતાની જગ્યા લીધી અને તેનું વિશાળ ક્ષેત્ર તેની આસપાસ અર્ધ ગોળાકૃતિમાં નાટકવાળાની માફક વચ્ચે ઉતરી હારોમાં ગોઠવાઈ ગયું. મોટામાં મોટા કદની દગ્ગરો તેપોના ધન. યથા અને તેનો શ્વન ઇંગ્લેન્ડને કિનારે પણ સુલજાયો. આ દેખાવની લગતની છાપ સર્વનાં અત કર્યું ઉપર પડી હતી. એવામાં શહેનશાહ નેપોલિયનની પામે બેઠેલાં દગ્ગરો માખુસોની નજર આગળ બોલેલાં બહાર આવતા ફ્રેન્ચ મહાના સમુદ્ર ઉપર અગ્રેજોના કાફલાને કુમતો ક્યો, અને ખૂબ હાઈ જાગી આ મહોત્સવના કામમાં પોતે રોગાયતો હતો છતાં લગ્નનો રંગ કેવો જામે. તે જોવા નેપોલિયન વારંવાર પોતાનું દર્શન તે તરફ ફેરવતો હતો. આખર તે મહા બહાર આજ સદીમધ્યમત આવી પહોંચ્યા અને મહોત્સવના આનંદમાં તેથી એર વધારો થયો.

ત્યાર પછી ફ્રેન્ચ મહા અને અગ્રેજોનાં વહાણો કુદ જોવાનો તેને બીજાવાર પ્રનમ મળ્યો. એક વાર તે પોતાના તોપોવાળા મહા તપાસતો હતો સામે થોડે

અંતરે અંગ્રેજોના કાફલો ઉભો હતો તેમાંથી એક વહાણ ફ્રેન્ચોના મજવા ઉપર આક્રમણ કરવા તજજ આવી પહોંચ્યું. તેને જોતામાંજ કેટલાક મજવા તેના ઉપર તૂટી પડ્યા. પોતાના વહાણની મદદે અંગ્રેજોએ એક નાવું વહાણ અને થોડાક મજવા મોકલ્યા. શહેનશાહ પોતે નૌકાસૈન્યાધિપતિ એડમિરલ બ્લુઇસની સાથે વહાણમાં બેઠો હતો. તેણે તરતજ પોતાના વહાણને તે તરફ હંકારવાની આજ્ઞા કરી, ખલાસીઓ અને સિપાઈઓ ધણી વાર અંદર અંદર પૂછતા હતા કે જમીન ઉપરનાં યુદ્ધોમાં નેપોલિયન જેવો નિડર છે તેવો દરિયાની લડાઈમાં હશે કે નહિ. આ વાતની તેને ખબર હતી તેથી તેમનો શક દૂર કરવાનો આ એક સારો પ્રસંગ હતો.

અંગ્રેજ નાવિકોએ વાવટા અને તોરણથી શણગારાયેલું બાદશાહી વહાણ જોયું અને તેમાં ઘણો અગત્યનો માણસ (નેપોલિયન) બેઠેલો હશે એવો તેમને શક પડવાથી તેમણે તે વહાણને તજજ આવવા દીધું; એવા ઇરાદાથી કે પાસે આવે એટલે તોપોનો સામટો માર મારીને તેનો બૂકા કરી નાખવો. શહેનશાહ જોખમમાં છે એમ જાણીને સમુદ્રખાતાના પ્રધાને વહાણનું સુકાન પોતાના હાથમાં લીધું અને તેની દિશા ફેરવવા જતો હતો. પણ નેપોલિયને વહાણને આગળ ચાલવા દેવા દબ આજ્ઞા સૂચક ઇસારત કરી. તે શત્રુના વહાણને દરબિનવડે અવલોકતો હતો એવામાં તેમની તોપો ફૂટી અને ફ્રેન્ચ વહાણની આસપાસ ધગધગતા લોખંડના ગોળાનો વરસાદ વરસી રહ્યો; પણ તેમનાથી સમુદ્રનું પાણીજ ઉછળ્યું; કાંઈને કરી ઇજા થઈ નહિ. ફ્રેન્ચોના તોપોવાળા મજવા સપાટાખંધ આવી પહોંચ્યા અને તેમણે ચારે બાજુએથી શત્રુના વહાણની ગોળા અને ગોળીઓથી એવી સખત મહેમાનગિરી કરી કે તેને લાગેલી તૂટેલી હાલતમાં નાસવું પડ્યું, અંગ્રેજોના મજવા પણ નાકા અને એક તો ડૂબીજ ગયો. આ ઝપાઝપીમાં અંગ્રેજોના બારથી પંદર માણસો માર્યા ગયાં અને સાક ધાયલ થયાં. ત્યારે ફ્રેન્ચોના બે મૂઆ અને સાત ધાયલ થયા. આની અસર ઇંગ્લંડ ઉપર ઘણી માઠી થઈ. તેને હવે ખરેખરી ધારતી પેડી. હવે સર્વને સમજાયું કે ઇંગ્લંડ ઉપર સ્વારી કરવાનું કામ મહાભારત તો હતુંજ પણ નેપોલિયને તેમાં સફળતા મેળવવા માટે મહાભારત તૈયારી પણ કરી હતી. આખા ક્રાન્તસમા ભારે ઉત્સાહ ફેલાઈ ગયો, અને રાજ્યાલિષેક માટે ભારે ધામધૂમથી તૈયારીઓ થવા લાગી. દેશમાં વાત ફેલાઈ ગઈ હતી કે આ પ્રસંગે પોપ પારિસ પધારવાના છે. આ સમાચારથી ધાર્મિક વૃત્તિવાળા લોકો સાનદાશ્ચર્ય પામ્યા. પોતાને હાથે રાજ્યારોહણની ક્રિયા કરાવવાના સખંધમાં ધારાસભામાં સતબેદ ઉભો થયો. પ્રજાએ પોતાની સ્વેચ્છાથી અને લશ્કરે પોતાના પરાક્રમથી નેપોલિયનને અર્પણ કરેલો સુકુટ પોપજ સામાટે પહેરાવે એવો ઘણું સભાસદોએ વાધો ઉઠાવ્યો; પરંતુ રણક્ષેત્રમાં અને સભાસ્થાનમાં બેઠાં સરખી રીતે પોતાનો પ્રભાવ બેસાડનાર નેપોલિયને એવી સખળ દલીલ બતાવી કે આદર્શ આખં-

ગીતો પોપ પારિસ આવે અને તમારા સહેનશાહનો તાબ્યાબિપેક રનહરતે કરે એમા તમાન દેશનો મહત્તા પટવાની કે વધરાની કે કાગજુ કે આવા અપૂર્વ પ્રમમ ક્રાન્મના ઇતિહાસમાં ચિરસ્મ ખીય રહેશે.

નેપોલિયને પોપને પત્ર લખ્યો તેમાં જણાવ્યું હતું કે ક્રાન્સમાં જ્યારથી ધર્મની પુન સ્થાપના થઇ ત્યારથી પ્રજાની નીતિ ઉપર લખી સારી અસર થવા પામી છે અને આપના પધાગ્યાથી તેમાં વધારા થશે. આપ માટે તથા આ મહાન પ્રજાનું કલિત કમઠે છે તેની એક વધુ સાબિતી આથી મળશે, માટે ક્રાન્મના પહેલા સહેનશાહની તાબાસાહજુની ક્રિયાને ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવા માટે જરૂર પધાગશે એમ કયાથી આપના ઉપર આ મારી પ્રજા ઉપર પ્રજુના આગીર્વાદ ઉતરશે.

નેપોલિયનને સતાન થયા ન હતો નેસેક્ષાઈન પોતાના પતિની ચલતી કળા જોઈને એ બાબુએ મગરૂર થતી પશુ બીજા બાબુએ પોતાને નેપોલિયનથી સતાન ન હોવાને લીધે પોતાનું વધ્યત્વ ભવિષ્યમાં દુખનું અને પોતાના પતિથી છૂટા પડવાનું કારણ થઇ પડશે એવા લખથી મનમાં અત્યંત મતસ થતી હતી તેના પહેલા પતિથી તેને એક પુત્ર અને પુત્રી એમ બે સતાન હતા નેપોલિયન તેમને પોતાના સતાનનુપ ચલાતો હતો પશુ નેપોલિયનની પછી ગાદીએ ટાણુ આવે એ પ્રજા જ્યારે ઉભો થાય ત્યારે તો તેમના તરફ નજર નજ કરી સકાય આ કાગજુથી નેસેક્ષાઈને આગળથી ચેતીને પોતાની પુત્રી હોન્સનુ વચ નેપોલિયનના બાપ માથે ગોઠવી દીધું કે જેથી તેમનાં સતાન બેનાપાર્ટનું નામ ધારણ કરતા હોવાથી ક્રાન્સની ગાદીને માટે હક્કદાર થઇ રહે અને નેપોલિયનને બીજાવાર લગ્ન કરવાની જરૂર ન પડે. પશુ હમણાં હમણાં દેશમાં બધે એવી વાત ચર્ચાવા લાગી હતી કે રાજનૈતિક જરૂરી આત જોતા નેપોલિયન એક બાદલાદી નવનો સ્થાપનાર થવો જોઈએ અને તેણે પોતાનું

તામન પોતાનાજ વલમાં આપી જવું જોઈએ માટે તેણે નેસેક્ષાઈન સાથેનો લગ્નસંબંધ રદ કરીને બીજા સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ નેપોલિયનની સાથેનો પોતાનો સંબંધ વધારે દઢ થાય અને વિવાહોત્ક્રેંતનો સંભવ એ છે થાય તેટલા માટે નેસેક્ષાઈનને એવી ઇનકાર હતી કે નેપોલિયનની સાથે રહેનશાહ બાબુ તરીકે તેણે પશુ નજાબિરેક થાય તો સારું નેપોલિયન તેને ધણજ પ્રેમથી ચલાતો હતો છતાં રાજ નૈતિક જરૂરીઆતને વચ થઈને તેને બીજા સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું પડશે એ વિચારને તેના હલ્લમાં સ્થાન મળી નહીં હતું એકવાર પોતાની પ્રિયતમા પત્ની તરફનો પ્રેમ, તેનાથી છૂટા પડતાં થતી મનોવ્યથા વગેરે દુખાદ વિચારોથી તે એવો બ્યાપ્ત થઇ ગયો અને તેના હલ્લ ઉપર પ્રેમે એટલી બધી સત્તા ચનારી કે તેણે નેસેક્ષાઈનને દા' આલિગન રાખે કહ્યું કે રાજનીતિ મને તારાથી છૂટા થવા પ્રેરે પશુ તારા તરફ

* ત્રિસી પ્રજા એક સ્ત્રી દયાળીમા બીજા સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી સકાય નથી

મારો એવો સાચો પ્રેમ છે કે મારાથી તેમ કરી શકવાનું નથી. આટલું કહીને તેણે જોસેફાઇનને ખાત્રી આપી કે મારી સાથે તારો પણ પોપને હાથે રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવશે.

ડિસેમ્બર માસ જેસતાં નોટર ડેમના લગ્ન દેવાલયમાં રાજ્યાભિષેકના સમારંભને લગતી તમામ તૈયારીઓ થઈ રહી. પોપ મહારાજ રોમથી પારિસ આવવા નીકળ્યા. ક્રાન્સમાં આજે રસ્તે તેમનું અત્યંત સન્માનસહિત સ્વાગત કરવામાં આવ્યું હતું. ફ્રાન્સેજોના મહેલ આગળ નેપોલિયન રસાલાસહિત તેમને લેવાને માટે સામે આવ્યો. એક પૃથ્વીપતિ અને ખીન્ને ધર્મસ્વરો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રતિનિધિ જેક બેટ્યા અને એક ગાડીમાં બેઠા નેપોલિયને તેમના દરજ્જાને માન આપીને પોતાની જમણી બાજુએ બેસાડ્યા. તેની લડી અને નમ્રતાભરેલી કાન્તિની અને ગંભીર રીતભાતની લોકોનાં મન ઉપર ઘણી સારી અસર થઈ. તેમનું દર્શન કરવા માટે તેમના મુકામના દરવાજા આગળ લોકોનાં ટોળે ટોળાં એકઠાં થતાં અને લોકોની ઇચ્છાને માન આપીને જ્યારે તે ઝૂંપામાં આવતા ત્યારે ઉત્સાહભરે હર્ષના પોકાર થઈ રહેતા. હજારો માણસો તેમની આગળ જમીનપર ધુટણીએ પડીને તેમનો આશીર્વાદ માગતા. કેવી વિચિત્રતા ! માત્ર દશજ વર્ષ ઉપર પારિસના જે લોકોએ કેથોલિક સાધુઓને પથરે પથરે માર્યા હતા અને નિર્દયપણે ગોળાઓથી વીંધી નાખ્યા હતા. તેજ લોકો આજે કેથોલિક આચાર્યને દેવતુલ્ય સન્માન આપતા થયા હતા !

જોસેફાઇન અને નેપોલિયનનું લગ્ન થયું ત્યારે ક્રાન્સમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓને રાજ્યના હુકમથી બંધ કરવામાં આવી હતી. તેથી તેઓ ધાર્મિક વિધિ પ્રમાણે નહિ પણ (સીવીલ મેરેજ) એટલે કાયદા પ્રમાણે પરણ્યાં હતાં. નેપોલિયનની બહેન જ્યારે સેનાપતિ મુરાને પરણી ત્યારે જોસેફાઇન સાથે ધર્મવિધિ પ્રમાણે ફરીથી લગ્ન કરવાની તેણે ઇચ્છા જણાવી હતી. આ વખતે આ ઇચ્છાને અમલમાં મૂકવાનો અને પોપને હાથે પોતાના લગ્નસબંધને પવિત્ર કરવાનો જોસેફાઇને આગ્રહ કર્યો. તે પ્રમાણે રાજ્યાભિષેકને આગળે દિવસે તેઓ ધર્મવિધિ અનુસાર ફરીથી પરણ્યાં. આ પ્રસંગે જોસેફાઇન લાગણીના આવેશથી વિદૂષ્ણ બની ગઈ અને તેણે કેટલો અશ્રુપાત કર્યો હશે તે ખીન્ને દિવસે તેનાં રાતાં થએલાં નેત્રો ઉપરથી માલુમ પડતું હતું.

ખીન્ને દિવસે ૧૮૦૪ ના ડિસેમ્બરની ૨૭ તારીખનો યાદગાર દિવસ ઉગ્યો. કંડી તો સખત પડતી હતી પણ જનરેલ વસંત ઝકુટ બેડી હોય તેમ પોતાના માનીતા નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક જોવાને પારિસની પ્રજા હર્ષધેસી બની ગઈ હતી. નોટરડેમનું દેવાલય કિમતીમાં કિમતી અવકારથી, રેશમના અને મખમલના ભલકાદાર પડાઓ વડે શણગાર્યું હતું. શહેનશાહ અને શહેનશાહ બાનુમાટે લગ્ન સિંહાસન તૈયાર રાખ્યું હતું. નેપોલિયન કાયથી મટેલી ગાડીમાં બેસીને ત્યા જવા નીકળ્યો. તેના પોશાકનો ઘાટ

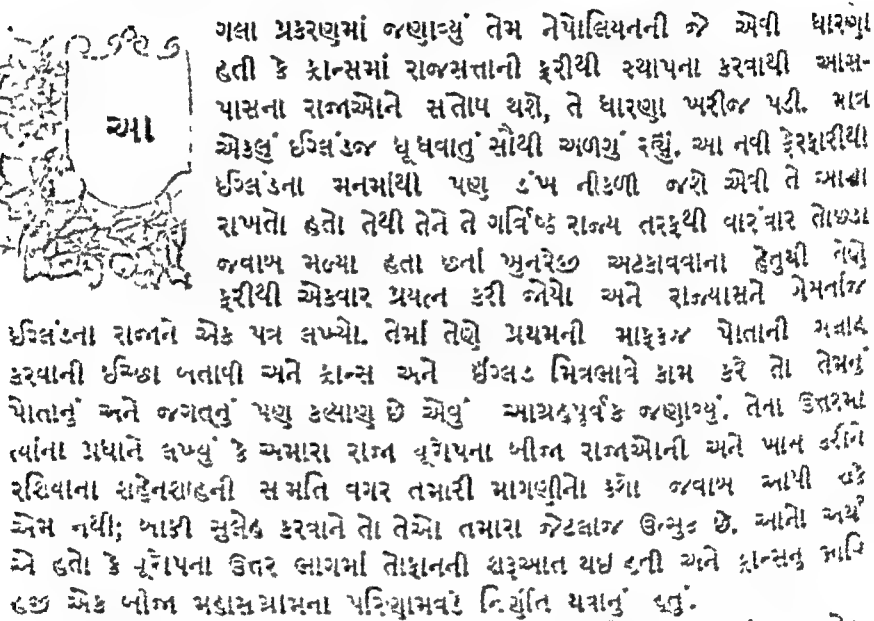
સાતમાં આરા ચિત્રકાગ્રી જાવના પ્રમાણે કરવામાં આ પો હતો તેની માડીની પાછળ દબાવે માણસો ઉન્મત્ત બનીને જમનાદ મળવાના હતા તેના માથા ઉપર 'મુનર્જી' બનાવેલો રામન દમરો સોરેલ વૃક્ષના પાદમાંથી જનાવેલો મુકુટ સર્પની નજર ખેંચી રહ્યો હતો તેના દેવગમાં પ્રવેશ થતાં પામસો મૈયાઓએ ધર્મ ગળીર મગીત શ્રી કૃષ્ણ પોપે સ્વદરને તેના માથા ઉપર પવિત્ર તેલનું મિચન કર્યું અને તેની તથા વાર અને રાજદાને પોતાના અર્ચીવાદથી પવિત્ર કર્યા પછી જેવો રાજમુકુટ લેવા માટે પોપે હાથ લામો કર્યો કે તરતજ નેપોલિયને મુકુટ લઇને પોતાને હાથે પહેરી દીધો આમા ઉડી રાજનીતિ રહેલી હતી અને સત્તા ઉપર તેની અધિપતિય અમર મહા પછી તેણે સહેનગાદ બાનુનો મુકુટ હાથમા લીધો અને તેની આમગ ધુટણીએ પછીને જોડેલાનના માથાપર અત્યંત પ્રેમસહિત મૂક્યો જોડેલાન વિદુગ નેર, ઉડા ઉમળકાથી પોતાના પ્રિયતમ અને જગવિખ્યાત પતિના નુખ સામે જોષ રહી નેપોલિયને પણ તેની મામે તેટલીજ પ્રેમપૂર્ણ નગર નાખી બહાવરી બની મંચેલી જોડેલાનને મસ્તક નમાવ્યું અને તેની આંખમાંથી આસુની ધારા ચાલી. "હવેનશાહ થાલુ છવો" ના અસખ્ય મનુષ્યોના મુખમાંથી નીકળતા પોદાર અને હળદે તોપોના કથુંબેદી મર્જનવડે આખુ પારિસ નગર માણ ઉડ્યું

મનુષ્યના મહાસાગર જેવા દેખાતા પારિસ નગર ઉપર રામિના પડબચા પથરાતા હતા અને દૂધનેરીસનો ખાગ મહેલ, સર્વ બહાદુર રાસનીથી ઝગહળા રહ્યા હતાં તેવે વખતે નેપોલિયન અને જોડેલાન તેમના બાહ્યાદી નિવાસમા આવી પહોચ્યાં જોડેલાનનું હૃદય હજી પણ ભાવતરમથી ઉછળતું હતું તે કાષ્ઠ માથે ન બોલતાં પોતાના ખડમા આવી મહા અને ધૂટણીએ પછીને રામજોના રામ પરમેશ્વરની સદાવને માટે માયના કરના લાગી નેપોલિયન આવા દાક અને બહાદુર દેખાવને મિલકત કાપસ કરતો હતો પણ રાજસત્તાની ભવ્યતાની લોકોનાં મન ઉપર સારી બાબ જોડાકાવાના હેતુથી તેણે આ સમારભ કરા પો હતો એટલે તે પણ આ દિવસના કાર્યક્રમથી કટાણી ગયો હતો એટલે પોતાના ખડમાં પેસનાંજ અધીરાઈથી એકે નોકરને કહ્યું 'ફેકી દે આ બધા નમમાં કપા.' એમ કહી એ ખુણામાં સુદર કપ્પો ફેકી દીધો બીજા ખુણામાં બીલુ વચ્ચે ફેકી દીધું અને એ બધાના જોગમાંથી મુક્ત થયા પછી કનુ કે આવો કટાણાભરેલો દિવસ તો મે કદી પણ જોયો નથી.

અનેક જમાના થયાં કાન્સના વાજનો નિવાસ અને દરબાર અધમમા અધમ વિપવધ પડતા અને રીંગ મહા મંચેલા પાપીઓના અખાજ જેવા બની ગયા હતા. તદ્દમાં બધે રિવાજોને બહારના સુદર દાકથી બેઠક બનાવવામા આન્યા હતા. તેણે દિવને પાતાના દરબારને નીતિ અને સદાચારના આદર્શરૂપ બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો

યન આદિ આનરનો માનનીય વર્ગ પણ સર્વને માટે ખુલ્લોજ હતો. આથી વીરોને નેપોલિયને સ્થાપેલું રાજ્ય અગત્યના જેવું નહિ પણ “બાદશાહી પ્રજાસત્તાક” રાજ્ય હતું એમ કહી શકાય. ફ્રાન્સમાં દરેક વિચારધીજ વ્યક્તિનો એવો મત હતો કે તે જમાનાના સબ્જેગો જોતા ફ્રાન્સને માટે બાજ સાચામાં સાચું ગત્યતત્ત્વ હતું તેને આખી પ્રજાની જળવાન જરૂરમતીનો ટેકો હતો હજી પણ આથી ઉલટો મત દર્શાવનાર બાબેજ કાંઈ વિચારથી ન પુરુષ નીકળ્યા આવે. “નેપોલિયન ધારત તો ફ્રાન્સમાં પ્રજાસત્તાક મહારાજ્યની સ્થાપના કરી ચાલ્યું પણ શહેનશાહ થવાના લોભને વડ થઈને તેણે દેશના રાજ્યધારણમાં પોતાની લોકપ્રિયતાના પ્રભાવથી મનમાં નવો ફેગફાર કરાવી લીધો.” એમ કહેવું, એ વિચારવત માણસનું કામ નથી ચૂરો-પના રાજ્યો તેને તેમ કરવા દેતજ નહિ જો તેણે ફ્રાન્સને બાદશાહી રાજ્યથી મજબૂત ન કર્યું હોત અને ભતીય સંસ્થાઓની જાળ આખા દેશમાં પાયરી ન હોત તો ફ્રાન્સને તેના વિરોધીઓ તારાજ કરી નાખત. આવા સંજોગોમાં દેશનું તકળાપૂર્વક રક્ષણ કરવાનો જે એકજ માર્ગ તેને માટે ખુ તો હતો તે માર્ગ અખિત્યાર કરવાને માટે નેપોલિયનને વોાવરો એ ધાજ જીલમરેનું કૃત્ય છે.

[illegible]

આમીકારે કહે છે.

આ બનાવના સંગ્રહમાં પાંચના 'માદમ્બુના' કલાકાર અને તે વખતના આનવી મત્રી શુરિયેના ને કલિયને ખાનગી સંવર્ણનમાં કહ્યું હતું કે "આ કલિ-
મમાં કું પ્રાનીન સદેનસાદ આર્થમનો શાનમો પ્રુદ પાજી કરાને હતામિ
જવા નીકળ્યા. હતામિને માટે મા ૧ મનમાં ને બન્ન પોળના પડી રાખી છે તેની
સા આ માવ સદ્ગાનજ છે હતામિ એક મદાન રાજ્ય વની જસે અને તેમાં મેન-
સથી આજ્ઞાના સમુદ કિનાર મુખીના પ્રદરને સમાવેસ થઈ રહ્યો. ત્યાંના બૂર્ણ
બૂર્ણ સદેરના બેઠા એક ખીલને નિરાધારની નજરથી જુએ છે અને પોતાના
શનિપણને રવીકાર કરવા કાંઈ તેવાર થઈ નથી. હતામિની વસ્તુરિયતિ પ્રમાણે
અને ઐનિહાસિક દૃષ્ટિએ રાજધાનીને માટે કાંઈ વધારે મોખતા થમની છે, પણ
જ્યાંથી પોપના હાથમાંથી રાજસલા દર થકને માવ પર્મના નિરવપરતેજ તેની
સલા રહે દિ, ત્યાંથી જ બનવું અસાધ છે. પોપના હાથમાંથી તેની સલા થઈ
લેવામાં હમણાં હાથપણ નથી. પણ અનુદાન સમેતે ઉભા થતાં તેમ કરવામાં બહુ
મુશ્કેલી નહિ પડે."

ત્યાર પછી સદેનસાદ નેપોલિયન અને સદેનસાદ બાનુ નેપોલિયન પોપની સાથેજ
હતામિ જવા નીકળ્યા, માર્ગમાં કુદન સદેરમાં ભ્યાં એકવાર નેપોલિયન નાસ્થ
વરણમાં બહુને હતો. ત્યાં તેમને ગ્રામ કપો, દર્શના અને સોકના અનેક વિચારો
આ બૂના અને બૂલાઈ ગમેલા પણ પરિચિત રચને નેપોલિયનને પછી
આન્યા આગળનાં અનેક સરમરણે તેના મનમાં તરાથી ઉમટવા લાગ્યાં. તેમને
આજ્ઞા એળા. નેપોલિયનના હાથને આગ્રય લઈને પર્વતના ઉચ્ચ શિખર
ઉપર ઉભી ઉભી નેપોલિયન કુલતની બન્ન લીલાતુ દર્શન કરતી હતી અને તેની
નજીકમાં આવેલાં મારેન્જો તથા ખીલ જસમાએનાં રચન બતારીને નેપોલિયન
પ્રયત્ન પુકોનાં વર્ણન ઉત્સાહભરી ભાષામાં કરતો હતો તે સાંભળીને તેનું હાથ
ભાવતર થઈ ચાલતું હતું.

ટ્યુરિન આગળથી પોપ મહારાજે તેમની રજા લઈ રામ તરફ પ્રયાણ કર્યું
અને નેપોલિયન પોતાના રસાલા સાથે મારેન્જોની રજાશ્રમિ તરફ ચાલ્યો. અહિં નેપો-
લિયનને પુકતુ દરમ બતાવવાને ત્રીચ દળર માણસોની સેના નેપોલિયને બૃહમ્મ
આકૃતિમાં ઉભી રખાવી હતી એજ પુકમાં લઠનારા ધણા પોદાઓ પણ તેમાં
લાગર હતા નેપોલિયને પુકને કિવસે પહેરને ઉઠતો, ટોપી અને તલવાર ધારણ
કર્તા હતાં આ કોજની ગાદીમાં મેસીને રાજયુગન રજાએનમા દખલ થતાં તેમને
ત્રીચ દળર કકથી જમનાવડે વધાવી લેવામાં આન્યાં આ દસ્ય નેવા માટે આસ-
પાસના માન્યવાસીઓને મોટા સમુદાય બેઠો થયો હતો પોદાઓના બમમધર

પોશાક, ધોડાના હજુહણાટ, ઝગઝગતાં વચિવાર, તોળોની ગર્જના, અને ધૂમાડાના ધનધોર વાદળાં, એ સર્વની એકસામટી અસરથી પ્રેક્ષકોના મન ઉપર ક્રાન્તિના સૈનિક યજ્ઞની ઘણી સારી છાપ પડી.

મે માસની રફ મી તારીજે મિલનના દેવાલયમાં નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક થયો. શાર્લમેનનો મુકુટ એક ગ્રામીન ઇતિહાસિક રાજચિન્હ હતું અને એક હજાર વર્ષથી સચવાઈ રહ્યું હતું. જે ખીલાવડે ઇસુ ખ્રિસ્તનો વધ થયો હતો તે ખીલાને ગોળ વાળીને તેના ઉપર હીરાજડિત સોનાનું પતરું મઢ્યું હતું. યુરોપના એકવારના પરાક્રમશાળી શાર્લમાન પાદશાહે આ મુકુટ ધારણ કર્યો હતો. નેપોલિયને તે મુકુટ સ્વહસ્તે ધારણ કર્યો અને મોટેથી નીચેના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા;—“ ઈશ્વરે મને આ મુકુટ આપ્યો છે—તેને જે અડકશે તેની પાપમાલી થયા વગર રહેનાર નથી.”

મિલન શહેરમાં તે એક મહિનો રહ્યો તે દરમિયાન તેણે કેટલીક વિશાળ યોજનાઓ ધડવામાં રાતદિવસ પરિશ્રમ લીધો હતો. ઇટાલિના લોકો હજી પણ તેના અમલને પોતાના ઇતિહાસમાં સારામાં સારો યુગ માને છે.

આવા સંજોગોમાં પણ ગરીબોનાં દુઃખ ઓછાં કરવા અને ખીજને સુખી કરવા તે કેટલો ઉત્સુક હતો તે નીચેના દૃષ્ટાંત ઉપરથી જણાઈ આવે છે. એક દિવસ માદ્રાસાહી ઠાઠથી કાંઈક વિરક્ત થઈને રાજદંપતી પાસેના સરોવરના એક ટાપુના એકાંત ભાગમાં ભ્રમણ કરતાં કરતાં એક કગાલ ઝુંપડામાં પેઠાં. તેમાં એક દરિદ્ર સ્ત્રી રહેતી હતી. પોતાને ઘેર આવેલાં માનવતાં પરોણાઓને ન ઓળખવાથી તેણે સરળતાથી કહ્યું કે મારા ઘણીને મજૂરી મળતી નથી તેથી છોડરોને માટે મને ઘણી ચિંતા રહે છે; અને હું રાતદિવસ વધમાં માફ ધું ત્યારેજ અમારો જેમ તેમ નિભાવ થાય છે.

નેપોલિયન—“ તને કેટલું નાણું મળે તો તું પૂરેપૂરી સુખી થાય ?”

સ્ત્રી—“ અરે સાહેબ, ઘણું નાણું નોંધએ.”

નેપોલિયન—“ પણ કેટલું તે તો કહે ”

સ્ત્રી—“ ચારસો ફ્રાન્ક નોંધએ. પણ મારા જેવીને એટલી રકમ મળવાની શી આશા ?” નેપોલિયને એક અનુચરને ઇસારત કરી એટલે તેણે તે સ્ત્રીની આગળ ત્રણ હજાર સુવર્ણના ફ્રાન્કની ઢગલી કરી દીધી. એ નોંધ થોડીવાર તો તે સ્ત્રી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ અને બોલી, “ અરે શેક ! શેકાણી ! આ તો ઘણું થઈ ગયું. તમે મારા જેવી ગરીબ બાઈડીની મસ્કરી કરતાં હો એવાં તો લાગતાં નથી.” નેપોલિયને આત્યંત કામળ સ્વરે કહ્યું, “ ના, ના, એ નાણું તારુંજ છે. તું જમીન લેજે, નોંધએ તેટલાં ઘેટાં બકરાં રાખજે અને તારાં છોડરોને સુખેથી મોટાં કરજે.”

મદદને માટે ખરેખરો પાત્ર કોણ છે તે બરાબર નોંધ લેવા માટે નેપોલિયનને તેવું મનુષ્યસ્વભાવનું જ્ઞાન ઘણું ઉપયોગી થઈ પડતું હતું.

નેપોલિયને મિલન છોડ્યું તે પહેલાં હિંદુસ્તાનના ગવર્નર જનરલ મર આર્થર વેલેસ્લી અને ઈંગ્લેન્ડના મુખ્ય પ્રધાન વચ્ચેના મરઝરી પત્રવ્યવહાર કેન્દ્ર ગમત્તે એ રસ્તામાંથી અટાકાવીને તેના હાથમાં નક્કો હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજો દેવો વિતાળ મુલક કમજો કરી લેતા હતા તેનો વિગતવાર હેવાલ તેમાં હતો તે વાચી નેપોલિયને કહ્યું કે બ્રિટિશ પ્રધાનો કાન્સના પાદશાહને તેની મહત્વાકાંક્ષા માટે આખા યુરોપમાં વગોવે છે, પણ હું તો યુનુએ સામે દેશનો ખચાવ કરવા માટે કેટલાંક રાજ્યો સામે માત્ર મેંચીજ બાધુ છું, તેમનાં રાજ્ય સ્વાદા કરી જતો નથી. ત્યારે અંગ્રેજો તો પોતાના નોબતે માટેજ હિંદુસ્તાનમાં આખા યુરોપ જેટલું વિસ્તૃત રાજ્ય સ્પાદન કરતાં જાય છે ! વળી તેમને પોતાનો છૂટકારો કરવા માટે હિંદુસ્તાનના નેપોલિયને બોલાવ્યા હોય અથવા પોતાનું રક્ષણ કરવા જતાં અમુક રાજ્ય તેમના હાથમાં આવ્યું હોય એમ પણ નથી બીજાનો નાનો દોષ જોવો સહેલો છે પણ પોતાનો મોટો દોષ પણ જોવો અધરો છે "

આદમ્સ આગમતાં એક વાર નેપોલિયન પોતાના રસાવાની આગળ ઘોડેકે દગ્ગુવી પડે આવ્યો હતો. ત્યાં તેને એક ગામડીઅણ મળી. તેને નેપોલિયને પૂછ્યું કે તું આટલી ઉતાવળી ક્યાં જાય છે ? તે બાપએ કહ્યું, " પાદશાહ આ રસ્તેથી જવાનો છે તેને જોવા. " નેપોલિયને કહ્યું, " એનામાં શું જોવાનું છે ? તમારા ઉપર એક જુલમમારું રાજ રાજ કરતો હતો તેને ઠેકાણે આ બીજો તેવો આવ્યો. " તે બાપએ કહ્યું ' એમ નથી. જુર્મેન રાજાઓ તો ઉમરાવોના રાજા હતા, અને નેપોલિયન તો અમારો રાજા છે "

આ વાત એક માણસને ઠણા પછી નેપોલિયન બોલ્યો, " આટલામાંજ ખુબ રહસ્ય ગહેડું છે "

ઈસાવિના વાપસરોય તરીકે જેસેફાઇનના પુત્ર યુજનને નીમીને નેપોલિયન પારિસ આવ્યો અને પાછો પોતાને કામે મરી ગયો તે ખિતાદારી હતો અને તેનું શુદ્ધ જીવન બાપ સાદુ હવ્વ સવારમાં હીને તે રાજની આગાખિન પ્રકટ કરતો આ પછી મળવા આવેલા લાયક માણસોની મુલાકાત લેતો નવ વાને નાસ્તો કરતો. તેમાં-તેને આઠ દસ મિનિટ લાગતી ત્યાર પછી મતજુદમાં જમને પ્રધાનો સાથે ડજક્ષય કરતો આ કામ સંજના છ મુધી આવતું પછી જમવાનો વખત ચતો. પછી ખરી વાર રાજતાણી એકલાજ જમતાં જમખુમા હમેશા તે એન્જ પદાર્થ ખાતો અને ઉપર લીંતો મેવો ખાતો જવદ દારૂને તે કદિ અડકતો નહિ જમ્યા પછી એક પ્યાલો કાફી પીતો ત્યાંથી ફરી પાછો મતજુદમાં જતો અને આજે જે કામ થઈ શકે તેને કાવપર મુવતની ન રાખતું એ નીનિવચન પ્રમાણે કામ કરવા મરી જતો વચમાં વચમાં કાષ કાષ વાર તે જેસેફાઇનના

ઓરડામાં જઈ તેની સાથે થોડી થોડી મિનિટ વાતચીત કરી આવતો. સંજે દરબાર ભરાતી. ત્યાં રાજ્યના અમલદારોને આવતી કાલને માટે હુકમો મળતા. લોકોના ચૂટેલા રાખતું આવું ગૃહજીવન હતું.

નેપોલિયનનો રાજ્યાભિષેક થયો કે તરતજ પદ્મજી યએજા લુધ ૧૮ માં મે તેના હક્ક સામે સખત વિરોધ દર્શાવ્યો. નેપોલિયને તેનો કશો ઉત્તર ન આપતાં તેને ફક્ત “ મોનિટર ” નામના પત્રમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો કે જેથી કરીને આખા ફ્રાન્સના વાંચવામાં આવે. તેણે આના સંબંધમાં એકવાર કહ્યું હતું કે “ ફ્રાન્સની પ્રજાની પસંદગી એ મારો ગાદીપરનો હક્ક છે, અને મારા હાથમાં તકવાર હશે ત્યાંસુધી તે હક્ક જળજીશે. ”

નેપોલિયનની હયાતી પછી તેના વશમાં રાજગાદી જવા દેવી કે નહિ એ પ્રશ્ન જ્યારે લોકોની આગળ રજુ કરવામાં આવ્યો ત્યારે પાંચીસ લાખ કરતાં વધુ મત તેની તરફેણમાં હતા અને માત્ર જેજ હજાર વિરુદ્ધમાં હતા. પ્રજાની આવી સર્વાનુમતિથી કોઈ રાજકર્તા રાજ્યાસને આવ્યો હોય એવો ખીજો દાખલો ઇતિહાસમાં નથી.

ઈંગ્લંડને સામે કિનારે વળી પાછું ફ્રેન્ચ સૈન્ય અને કાફલાફૂળી કાળું વાદળ ઘેરાવા લાગ્યું. આ જોઈને ત્યાંના પ્રધાનમંડળને ખરેખરી ધાસ્તી પેડી અને તેથી કરીને ફ્રાન્સની સામે થવાને કેટલાંક યુરોપી રાજ્યોને લલચાવવાની તેમણે તજવીજ કરવા માંડી. આસ્ટ્રિયા, સ્વીડન અને રશિયા, એ ત્રણ રાજ્યોએ ઈંગ્લંડની સમમ્મવટ સ્વીકારી અને એ ચાર રાજ્યો એકસપી કરીને પ્રજાના ચૂંટાયેલા રાખને ઉચકાવી નાખવા તૈયાર થયાં. જો એ ત્રણ ઉત્તરનાં રાજ્યો ફ્રાન્સ ઉપર સ્વારી કરે તો તેથી નેપોલિયન તેમનો સામે લડવામાં રોકાય અને ઈંગ્લંડપર સ્વારી કરવાનો તેને અવકાશ જ મળે નહિ. આ ત્રણે રાજ્યોનો લડાઈનો ખર્ચ ઈંગ્લંડે આપવાનું માથે લીધું. નેપોલિયનને આ દાવપેચની ખબર પડી ગઈ હતી. આવા સંજોગોમાં અને ઈંગ્લંડ પાંચીસ માં પાંચીસ નાકાસૈન્ય એકત્ર કરવામાં તેને વિવિધ પ્રકારની નિષ્ફળતા મળી હતી તેથી એણે સાથે કનાં લડવું-ઈંગ્લંડના કિનારાપર કે તેઓ જર્મનીની ખોજોમાંથી આવતાં હોય ત્યાં આગળ, તેનો નિર્ણય કરવામાં તેણે ઘણો વિચાર કર્યો. તેણે કહ્યું, “ મે કાફલો આવી પહોંચ્યો તો હું લડન કર્યો અને ત્યાં એ ચારે રાજ્યોની એકમ પડી નાકા તેડી નાખ્યા પછી જો મારો નોક સૈન્ય નિષ્ફળ ગયો તો હું મારી મરુદનો ઝાંચરી ઉડાતો જર્મનીમાં એ સૈન્ય મારણે. સાથે લખત થકલ, રશિયા અને ડેનિસનથી પહોંચી જઈશ આસ્ટ્રિયા અને રશિયા એકત્ર થયા અને પહેલા તો હું બેડેને ખાખરી કરી નાખીશ. અને આ પ્રમાણે યુદ્ધમાં મારો જીત રાજ્ય પછી પછી હું સુરત તરફ વળે. ”

ઈંગ્લંડ જ્યાં મેડે નોક નોક કરી નાકા સૈન્ય અને પહેલે ડેનિયા હા

હતી તજી નિશ્ચિનિત્યામાં ને નિત્યામાં જણ્યું થયું પણ કાલજ આપેલ નહિ
નાશીન-પાણિપતિ બેવડી કરીને તેની રાજ ચુકા અને તેનો તજ નિશ્ચિનિત્યાનો
અન્ય પોળના બરખાદ કરી ધણી તેના કાલજને એ કેલોકે જતો કાગે નિપુર
તાઓ થળી હતી તેમાંથી આ પજી એક હતી તે થકુજ બીજામાં મોલ રિંગો
અને ખાનસાથે તેના આશાનો કુર્મુ મગ્ગ કરી નીકળ્યા.

સુનીનમાં સુનીન મોળનાને પણ પેલાની નામદારીથી પૂરવડો કરી નાખનાર
નોશીન-પાણિપતિને તેણે જૂન મળે છે બોરી, પણ અંકજ કાલજમાં પાતું રેના
હવેનું વાગ્યોડુ હમી જુ તેણે કોરો યમાઓ અને હાંસી પાસજ કરી અને
જાણે કાંઈજ ન થુ ન દોષ તેમ જાનવન જેવી સ્વપ્નથી આ હાંસીથી હાંસ-
કરી સ્વારીમાંથી મિત્તને થાળી લઈને તે ઉતર દિલ્લિએથી માર્ગ આજ્ઞા સુનિષ્પાતે
રોકવાની નૈવારી કરવા લાગે. કાલજના કાલજથી લાગવામદ મમ કરીને તેણે
આરદર્શિદ્વર્ગમાં આ અમનાં ઉદિલ્લિપતિસિક દુહાની રેળના તેવા કરી. આ રીને
તે કે ઉત્કલપર સ્વારી કરવાની તેની મોળના કામી પડી, પણ તે પોળના મૂર્ખાક-
ભરેલી આ અસત્તિત હતી એમ તે નજ દરી રહ્યા.

તેપેલિવનના આદિમનો ખાસ ખુશીએ જણ્યું ન એવી તેો લમતી અનેક સપ્ર
નાજ વાતોએ મળી આવે છે આ તે રોકમારી તેની ઉદારતા, દલગુપ અને
ઉચ્ચતા પ્રતીન થાય છે હજ પણ તેમના પ્રજગુપ વલ્લભ સદેનસદના વાતો
રમજીપદમાં સાચી રાખનારા તેના લાય નીનેના અનેક પરકા પોદાઓ કાનમાં
છે તેમ સમાગમમાં આવનાર તેમનો દરેક જણ હજ પણ તેનો શુદ્ધિ આ તેમ
આયાજીપદાવિને બોલતાં ઉસાદના આવેયમા આરી જાય છે x

ખે ન લંબન લખે છે કે 'હાલના વખતમાં રાજકર્તાઓ એમ સાધારણ
કેદિના માણસો હોય છે કે તેથી રોગિણીન તરફ અમારી ફરી બંધિત હતી તે
આજની પ્રાન સમજ સંજો નહિ. તેપેલિવનની સ મુખ ઉભા રહે, તેનો અચાજ
સામગ્યો આ તેની ચાંત, લાય મુખકૃતિનું હર્વન કરતુ અમારાજ કા વર્માં હવે
અને તો મારે અમે મમર છીએ. તે અમારો એવો રાજાજ ન હતો પણ
અમારા પિતા હતો અમારો ગુરુ હતો, અમારો ઉસાસનીય દેન હતો. તે
સામાન્ય મનુષ્ય ન હતો પણ ઇંદિરની નિશ્ચિતિનો ખ્યાલ આવે એવો દેનતાઈ
પુરે હતો."

એકાર એક તોપનનાના સિપાઈએ પ્વ રમા નિસાયા મળવાથી આપવાત કરી,
તે ઉપરથી નાનિયો લરકરમાં એવી આઘાપનિયા પ્રકટ કરી કે રોદાઓએ તોપો-
નો સામે અનજાણે ઉભા રહેવું બેઇએ એટલુજ નહિ પણ મનોન્યાનો પણ

x આ સપ્તેઠા મૂળ પુસ્તકમાં લખાવાને ૫૦ ઉપરાંત વર્ષ વહી ગયા છે

આત્મખળથી જ્ય કરતાં શીખવું જોઈએ. જે યોદ્ધા દુઃખથી કાયર થઈને આપઘાત કરે છે તે રણક્ષેત્રમાંથી નાસી જનારના જેટલોજ નામદ છે.

એક દિવસ છાવણી આગળ ફરતાં તેણે એક ખૂબસુરત સ્ત્રીને રહતી જોઈ. તે નેપોલિયનને ઓળખતી ન હતી તેથી તે તેની પાસે ગયો અને રહવાનું કારણ પૂછ્યું. ખાઈ કશું બોલી નહિ પણ તેના ચાર પાંચ વર્ષના છોકરાએ કહી દીધું.

“ સાહેબ, મારી બાને મારા બાપાએ મારી તેથી રહે છે. ”

“ તારો બાપ કાણ છે ? ”

“ તે સિપાઈ છે. હાં આગળ પહેરા ઉપર છે. ”

નેપોલિયને તે સ્ત્રીને તેના ઘણીનું નામ પૂછ્યું, પણ તેણે જાણ્યું કે આ માણસ તેના ઘણીનો સરદાર હશે અને વખતે તેને શિક્ષા કરશે માટે બોલીજ નહિ.

નેપોલિયન કહે, “ તારો વર તને મારે છે તેથી તું રહે છે, અને તેને શિક્ષા ચાપ માટે તું તેનું નામ આપતી નથી; પરંતુ એમાં તારો પણ કાંઈ વાંક હશે. ”

તે ક્ષમાશીલ બહી બાઈ બોલી, ના, સરદાર, તેનામાં અનેક સારા ગુણ છે પણ તે ખીજવાય છે ત્યારે કશાનો વિચાર કરતા નથી. છતાં હું તો તેમને ચાહું છું; તે મારા ઘણી અને મારા છોકરાના બાપ છે. ” એમ કહીને તેણે છોકરાને સોડમાં લઈ ચુપન કર્યું, અને છોકરો માને વહાલથી વળગી પડ્યો.

આ સાંસારિક નાટક જોઈને નેપોલિયનના મન ઉપર ઘણી અસર થઈ. તેના માથાપર રાજ્યને લગતી અનેક જંજળ હોવા છતાં પણ આ ગરીબ સ્ત્રીનો સંતાપ ઓછો કર્યા વગર તે તેની પાસેથી ચાલ્યો જાય એવું તેનું હૃદય કંઈ ન હતું. તેણે કહ્યું, “ તમે એક ખીજને ચાહતાં હો યા ન હો પણ તારો વર તને મારે તે તો મને પસંદ નથીજ. તું મને તેનું નામ કહે. હું આ વાત શહેનશાહને કાને નાખીશ. બાઈએ કહ્યું, “ તમે પોતેજ શહેનશાહ હો તોપણ હું તમને મારા વરનું નામ નહિ આપું. નેપોલિયન કહે, “ હું તારા વરને શિક્ષા નહિ કરાવું પણ હવે પછી તે તારી સાથે સારી રીતે વર્તે તેવી શિખામણ આપીશ. ” પણ તે સ્ત્રી એકની બે ન થઈ, અને સ્ત્રીહક ઉપર કટાક્ષ વાક્ય બોલતો બોલતો નેપોલિયન અતે ત્યાંથી ચાકીને ચાલ્યો ગયો ! તેણે પોતાના મિત્રાને કહ્યું કે “ આવી સ્નેહાળ સ્ત્રી એ તેના ઘણીની ખરેખરી દાસી છે. રાજમહેલમા પણ આવી સ્ત્રીઓ ખહુ થોડી હશે. ”

પછી તેણે તે સિપાઈના અમલદારને બોલાવીને બધી વાત કહી. અમલદારે કહ્યું, “ આખી દુકડીમાં તે એક સારામાં સારો સિપાઈ છે. પણ તે વગર કારણે અદેખાઈ કરે છે. તેની સ્ત્રીની ચાલચલગત તદ્દન શુદ્ધ છે. ”

આટલું જાણી લીધા પછી તેણે સિપાઈને રૂપરૂમા બોલાવ્યો અને પોતાની સ્ત્રીને મારવા માટે ઠપકો આપ્યો. સિપાઈ નેપોલિયનને ઓળખતો ન હતો. તેને

કહ્યું, “સરદાર, મારી બાપડીને મેં બીજા લાપડાઓ સાથે વાત કરવાની ના કહી છે છતાં તે વાત કરે છે તો પછી તો મારવાનો મારો હક્ક છે તમે સહેનચાહની અને ધમજી આપો છો. પણ હું સહેનચાહો મોઢે કહીશ કે સાહેબ, તમે તમારું રાજ્ય સંભાળો અને મને મારી બાપડી સંભાળવા દો.”

આવો સીધો અને કડક જવાબ, સામગીને નેપોલિયન હસ્યો અને તરો કહ્યું “તું જોની સાથે વાત કરે છે તેજ સહેનચાહ છે.”

આ સંજોગની મિષ્ટાકર્ષના ઉપર જાણી અચર ચર્ચ તે મહારાઈ ગયો. સિદ્ધ જોવો હતો તે મેલા જોવો થઈ ગયો અને ગરીમડે અચાજે બોલ્યો, “સાહેબ, હવે વાત બદલાઈ ગઈ આપ નામદારનો કુકમ હોય તો હું તે માથે ચઢાવીશ.”

નેપોલિયને કહ્યું, “ચાખાચ, તારી ઓની આવચકત ધણીજ ઉમદા છે વાતચીત કરવી એ તો ઓઝોનો સ્વભાવ છે નહીં વહેતી અટકાવાય તો તેમને વાત કરતાં અટકાવાય જા, તને બાજપી સારજટી જગ્યા અને પાચસો કાન્કતુ ધનામ આપવામાં આવે છે ઘેર જા, અને તારી ઓને ખુદી કર, પણ ખમરદાર તે તેને મારી એવો ફરિયાદ જો ફરીથી મારે કાને આવી તો થાદ રાખજો અને પણ મારતા આવડે છે.”

નેપોલિયન એકજ વાગ કાઢીને જોતો તો તેનો ચહેરો તે કદિ બૂલતો નહિ. ઉપરની વાત બન્યા પછી ધણે વર્ષે બીજા યુદ્ધના પ્રસંગમાં તે રોકાયેલો હતો તેવામાં ફરીથી પેલી ઓ તેની નજરે પડી નેપોલિયને તેના તરફ ઘોડો ડોડાઓ અને નજી કર્માં જઈને તેને પૂછ્યું, “કેમ બાઈ? શી ખમર છે? તારા વરે મને આપેલું વચન પાળ્યું છે કે તને હજી મારે છે?”

તે સ્નેહાળી પત્નીની આખમાંથી આસુ આવી ગયાં તે નેપોલિયનને પગે પડી અને બોલી, “સાહેબ મારે સાર નસીમે હું તમારી નજરે પડી ત્યારથી હું તો ફુનિયામાં સુખીમાં સુખી ઓ ખની પડું.”

નેપોલિયને કહ્યું, ત્યાર તેના બદલામાં તું સફરુખીમાં સફરુખી ઓ થઈ “એમ કહી ઘોડો સોના નોટોર તેના હાથમાં ચૂકી તે ડોડતે ઘોડે ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં હલેલા ‘સેનિકો’ સહેનચાહ ધાકું છવો એવો જોરથી હાનાદ કર્યો.

ઈલડપર સ્વારી કરવા ના મન ધમાં નેપોલિયનને લા કાસાસ સાથે સેટ હેનેના મા લાંબી વાતચીત થઈ હતી તે નીચ પ્રમાણે છે —

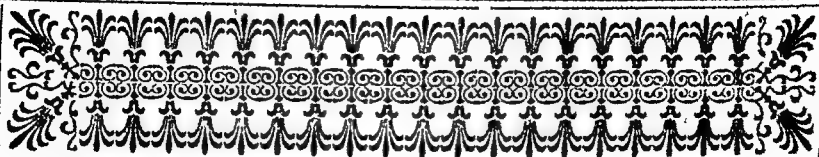
તેણે પૂછ્યું “તું ઈલડપર સ્વારી કરવાનો હતો તેની અચાજે રતા દના કે નહિ?” લા કાસાસે કહ્યું અજાણેની વાત તો કાણ જાણે પણ અને તો તમારા વિચારને પારિસમાં રહ્યા રહ્યા હસી કહા-તા દના.

નેપોલિયને જવાબ દીધો તને કદાચ હસતા હશે પણ પિદ કાઠ હસતો ન

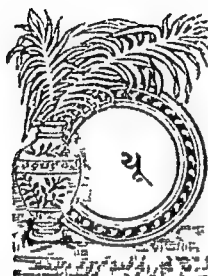
સાધના દર્તા તે મ જાણી જોયે પાયા હિંપા ન દર્તા આગી તેવારી પાણી મનીન
અને છપી હતી માત્ર વદાણ એ વિભેગી નાખ્યાં દર્તા પજુ ને જર્ણાં કમ કાન્ધના
મિનારાય જોઈયાં થયાનાં દના કમમાં કમ એ મદિનપુષ્પી ને નુ વિવિધ આગી
માતા કમનામાં જ ર માળી છદ્મ "

" એક સાખ માળુસા રંગેજ વદાણમા અધવચ ઉત્પન્નની કાવચ કર્મજ
કરતાં દર્તા તેમનામાં પજુ ઉત્પન્ન દર્તા અને આ સદ્ગત તેમને પડું / મનનમનુ
દત્ત મજા અતે નેની મદાનુદત્તિ પજુ આત નમ્હ હતી હ તમને જિનાર ઉતર્પા પડી
મારે એકજ પદ્ધતિમગની લખઈ કરી પડત અને તેનુ પરિણામ નેા સાંતે પ્રુદ્ધજ
દત્ત અત્રેજે પ્રત્યેની મારી રીનતાન જાણીનુ મનુ કમ કરી લેત હ વડા સહિ
ઉમરાવોની મુસરી ધીન લખાવયા દના તેમના રશ્વેષમિમનનો આપાન ન સામ
એરી સલાખથી કુ તેમની સાથે વર્તત તો તેઓ જ્યાં મારા પડ્ડમાં આવત અને
તેઓ અમને તેમની નહો વાવેલા મિત્રોજ લેખત. સમાતા અને રત નતાના
અડધ મત્રો લાધીને અમે અત્રેજ પ્રમની નાવચ ઉત્પા રહેત. "

પ્રકરણ ૩૦ મું-અલ્મનો રણસંગ્રામ

રાપના એકે એક દેશમાં નેપોલિયનની પ્રતિષ્ઠાની હાનિ થાય અને લોકો તેના જીવનને, તેની કારકીર્દીને ખરાબ સ્વરૂપમાં જુએ એવી રીતનો ઇરાદાપૂર્વક પ્રયત્ન થતો આવ્યો છે. પ્રજાના પસંદ કરેલા પ્રજાસત્તાક રાજ્યના આ નૃપતિની પડતી થઈ અને ક્રાન્સની ગાદીએ પાછા જુઓન વંશીય રામએ બેઠા, ત્યારે તેમણે પોતાનો હક્ક સાબિત કરવા માટે નેપોલિયનને એટલો બધો વગોવ્યો હતો કે ઇતિહાસકારો પણ આ રાજ્યોના ડરના માર્યા તેને ઇન્સાફ આપી શક્યા નહિ. યૂરોપના દરેક રાજ તેમજ ઉમરાવોની જોહુકમીની સામે પ્રજાના હક્કનો તે રક્ષક હોવાથીજ તેઓ તેના શત્રુ થયા અને બધાએ મળીને તેને કચરી નાખ્યો, અને પછી તેની નિંદા કરવા લાગ્યા.

અલ્મ અને આસ્ટરલિટ્ટના રણસંગ્રામનું સ્મરણ જગતમાં અનંત યુગસુધી કાયમ રહેશે. નેપોલિયનને સ્વરક્ષણને માટે ઇંગ્લંડની સાથે એ યુદ્ધ કરવાની જરૂર પડી. તેણે તો સલાહની ચાચના કરીજ હતી; કેમકે સુલેહશાંતિ હોય તોજ વ્યાપાર, કૃષિ અને હુન્નરઉદ્યોગની ખીલવણી કરીને ક્રાન્સ સુખી અને બળવાન થઈ શકે, પણ ક્રાન્સ સમૃદ્ધ અને બળવાન બને તે ઇંગ્લંડથી ખમાયજ કેમ ? તેને તો લલ્લુંજ હતું. પોતાના કાફલાના બળથી ક્રાન્સનો વ્યાપાર તારાજ કરવાની અને આખી દુનિયાનો વ્યાપાર પોતાના કાણુમાં રાખવાની તેનામાં શક્તિ હતી. આથી તે નાસીપાસ તો થયો, છતાં લેશમાન ડર્યા વગર તે યુદ્ધને માટે પ્રાહતાથી સજ્જ થયો. તેની અદ્ભુત તૈયારીએ જોઈને ઇંગ્લંડને પ્રથમ અચ્ચો લાગ્યો અને પછી લય લાગ્યો. આ આફતનું વાવા ઝોકું પોતાના કિનાર ઉપર ન ઉતરે તે માટે તેણે રશિયા, આસ્ટ્રિયા, સ્વીડન, અને પ્રશિયા જોડે સંધિ કરી. તેમને પણ ક્રાન્સમાંથી રેઝાતા સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતની ધારતી લાગી ચુકેલી હોવાથી તેમણે ઇંગ્લંડે આપેલી નાણાંની લાય ખુશીથી સ્વીકારી. એકબીજાથી દૂર આવેલી નૂની નૂદી જગ્યાએ બધાં મળીને પાંચ લાખ માણસો આ એક્સ પીમાં જોડાયલા રાજ્યોએ સજ્જ ડર્યા અને બધાએ એકે વખતે

આર્મિયન સેનાપતિ જનરલ મેક ૮૦,૦૦૦નું સૈન્ય લઇને યુપક્રીથી ફ્રાન્સ તરફ આવવા લાગ્યો. ખીજી બાજુએથી રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર ૧૧૬૦૦૦ (એક લાખ સો બે હજાર) માણસો સાથે જનરલ મેકને મળી જવા પોલેન્ડમાં થઈને ઉતાવળે પશ્ચિમે ચાલ્યો આવતો હતો. તેમને ખાતરી હતી કે નેપોલિયન તો સમુદ્રકિનારે તેનાથી એક હજાર માઇલને અંતરે બોલોનમાં બેઠો છે અને તેને આપણી હિલચાલની કશીજ ખબર નહિ હોય. તેમણે ઝપાટાખંધ ફ્રાન્સનું મિત્રરાજ્ય બાવેરિયા છતી લીધું અને મ્યુનિચ તથા અલ્મ શહેરનો કબજો લઇને તેઓ હ્લાઇન નદીની ખીણમાં એકે એક અમત્યનાં મથક સાચવીને બેઠા.

પણ નેપોલિયન એમ છેતરાય તેવો ન હતો. શકરાખાજની માફક તે શત્રુની બધી હિલચાલ જોયા કરતો હતો. સ્વચ્છ આકાશમાં એકાએક ગાજવીજ અને તોફાન સહિત વંદેળીઓ ચઢી આવે તેમ તે શત્રુઓ ઉપર ચઢી આવ્યો.

નેપોલિયને હ્લાઇન અને ડાન્યૂખ નદીઓ ઝાળંગી છે. તેણે આર્મિયા અને રશિયાની સાથેના આપણા બચહાર બંધ કરી દીધો છે અને આપણા લશ્કર ઉપર પાછળથી ધસ્યો આવે છે. આવા એકાએક સમાચાર મળતાં આર્મિયાના લશ્કરમાં ગભરાટ અને ભયનો પારજ ન રહ્યો. ગભરાટમાં અને બીકના માર્યાં તેઓ ગમે તેમ ભાગવા લાગ્યા, પણ નેપોલિયને પોતાની ટુકડીઓ એવી રીતે ગોઠવી હતી કે તેમનાથી નસાય તેમ પણ હતું નહિ; તો પછી લડવાની તો વાતજ શી : નિરાશ થઈને તેઓ પોતાની તોપો, હથિયાર, ઘોડા અને તમામ યુદ્ધસામગ્રીસહિત ફ્રેન્ચોને શરણે આવ્યા. આ વખતે તેણે એવા દાવપેચથી પોતાના લશ્કરની હિલચાલ કરી હતી કે શત્રુની એક ટુકડીની સામે ફ્રેન્ચોની અનેક ટુકડીઓ આવીને ગોઠવાઈ ગય. આવી રીતે ખુનરેશ ક્યારે વગરજ તેણે અગત્યબ જોવો લશ્કરી વિજય મેળવ્યો. તે શી રીતે બન્યું તે આપણે હવે જોઈએ.

બોલોનમાં રહ્યાં રહ્યાં શત્રુની પહેલી મજલની ખબર પડતાંજ તેણે છાપખાનાં અને તારખાતા ઉપર અંકુશ મૂકી દીધો અને કોષ્ટ પણ હકીકત પ્રકટ કરવાની મના કરી. વીંચ હજાર ગાડાંમાં બેસીને બે લાખ ફ્રેન્ચોનું સૈન્ય એકદમ હ્લાઇનને કિનારે આવી પહોંચ્યું. ત્યાં બધા સિપાઇઓને શત્રુની લુચ્ચાઇ અને એકદમ જર્મનીમાં દાખલ થવાની જરૂરીઆત સમજાવવામાં આવી એક કલાકમાંજ હર્ષનાદ કરતા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ ચાલતા થયા. દરેક ટુકડીને કયે રસ્તેથી લઇ જવી, રોજ ક્યાં ક્યાં અટકાવ, બધાએ ક્યાં ક્યાં એકઠા થવું એ બધાની ઝીણામા ઝીણી વિગતથી નેપોલિયને પોતાના સેનાપતિઓને વાકેફ કર્યા. ફ્રેન્ચોએ બોલોન છોડ્યું એવી આર્મિયનોને ખબર પડી ત્યાર પહેલાં તો બે લાખ ફ્રેન્ચો હ્લાઇન અને ડાન્યૂખ ઝાળંગીને તેમને નામવાનો રસ્તો પણ બંધ કરીને બેઠા.

આ માનના મુજબ જમણી બરોજન કરના એ કુટુંબ ન જન્મ્યોન નામ હતું પણ નાણિક્યનનો પુત્રિ આ વિષયને પણ પ જોઈ પણ પરી રહે તેના દુની તેનો લાક્ષણિકતા અટના જાણી દની કે દોઢો તો દોઢો ફાંક ગીરન તજ પિતે તેમ કરીને કરના આવ મેળવના રુએ રૂંકાઈ જાનને મારે આ પે નામ તે તેપાસિયનને હતું ન હતું મજુ હતું, " રૂંકાઈ રૂંકાઈ તેના તરંગની જાનો અને નોંધનાં કા ડાળીઆ કંઠાડીંગ નદિ "

આ વખતે તેપાસિયન ખતે આ માં આઈ કરકર હતું એક જાળી જનામી દળત ઉત્તાદના બરેલા આ મેળવનાં કા દેલા નાં રૂંકો મળના માંમાં મારી મળ એમ રોડાઓ તેની પાડે દના વજુઆ આવીત તેમ અને આન નિગ્ગન મારી યો એમ કેમનાવના નામદાને આ કરકરની સાથે દના પણ તેની જાને એક મળેલા લાક નુ બળ તેના કે નાં પડું વધાર હતું તેમાં મળી જાળ નારિદાનો તે લાખ રહિયો, પમા દળતર અમરેને વનેરે દના, અને દેવ્ય લાકરનો એકા પરમળ થતાં જે લાખ પ્રથિયો સામી ખાલુએ જાળ માટે તેવાર દના

દવ ઉદતો અવસર પાડે આવતો દના જનના મેક દેવ્ય કુડીઓની રાગમાં પુરપૂરે દસ ઈ જોયે હતો તેપાસિયન ખાલુ તપાસી વગતો જ્યાં જોઈએ ત્યાં તે લાકરનો લા રજા ઉપ, આવમ જો અધાર વનેર પણ તે મળરી નેતો રાત રિવસ પોડેવાર થકને પવનની નાક એક આજુથી ખીજે થાજે તે દોગી જગે તે મમળ કદિ આલુ નદિ અને કરીર પણ આલુ નદિ કડીમાં અને વરમાની કડીમાં તે પોપમથ વહેનાં નદીનાગણિ એજમતો, બીજા જો કાલવથી ખરડવનાં કર મિર આખી રાત ભટકતો હતો માર્ગમાં પશુવાર કાલવમાં થકો જારે તેપો પનજા, આકથી અધમુના મળેલા સિપાઇઓ મળતા, તેમની સાથે તેપાસિયન એક પિતાની માફક પ્રેમથી વાત કરતો અને કહેતો કે આપની સખ્યા નાની છતાં પણ આપણે એવી કુલગતાથી દિલઆક કરી યકીશ કે લલમા વમરજ સનુને જોર કરી નાખીશ તેના જખોમાં એવું બળ હતું કે તે સંભળનાં મિપાઇઓમાં નવરેતન આવતુ જો તેઓ રજુથેલા બની જઈને યાક, જૂખ, કે કડી કયાને ન લેખવતાં નિર્ણીત વિશ્વ તરફ ઉત્સાહનેર આગળ વધતા

તેપાસિયનની મદાન ચોળના પૂરેપૂરી સફળ નીવડી માત્ર વીચજ દિવસમાં એક પણ વગાઇ લાંબા વનેર હનુનુ એથી દળતર માણસોનુ મેન્ય નકામુ થઇ ગયુ થોડા દળતર આરિદ્યનો પર્વતોની સાંકડી ખીણોમાં થકો નાસી મથા અને નીચ દળતર માણુ સો કે-નોની ચાલાઈ બરેલી દિનચાતોમાં સપમકો કે પકડયા તે સિવાય ખાકીના ખીંચ દળતર માણુસોસંદિત જનગત મેક અનમના કિન્તામાં પૂરાઇ ગયો તે કિલો પણ થરથુ થવાની તૈયારીમાજ હતો પોતાના ઉપર એક પાછી એક પડતા ફટકાથી

આસ્ત્રિયનો હવે એવા નાહિમત થઇ ગયા હતા કે એકવાર તો સૌ આસ્ત્રિયનો માત્ર એક ક્રેન્ચ અમલદાર અને એ સિપાઇઓને તાબે થઇ ગયા !

હવે અદ્ભુત કિસ્સામાં ઘેરાયલા લશ્કરનું પ્રારબ્ધ ભરાઇ ચૂક્યું હતું. નેપોલિયન દર કલાકે ઘેરાનું દબાણ વધાર્યા જતો હતો. તાબે થયા સિવાય તેમને છુટકોજ ન હતો. નેપોલિયન સાથે વાતચીત કરવાને આસ્ત્રિયા તરફથી શાહનશાહ મોરિસને મોકલવામાં આવ્યો. ઋતુ તો ઘણીજ પ્રતિકૂળ હતી. ડાંડા પવનના સુસવાટ વાતા હતા. અરફ વરસતું હતું, અને પૃથ્વીપર પડતાં પીગળી જઇને રસ્તાને કાદવમય બનાવી મૂકતું હતું. તેના ઉપર ઘોડા અને તોપોનાં ગાડાંની વારંવાર આવજા થવાથી પણ ગરજી જાય એવો કીચક થઇ ગયો હતો. નેપોલિયને પણ પોતાના સિપાઇઓની સાથે આવીજ જગ્યામાં પોતાનો સાકો તંબુ રોપાવ્યો હતો, અને તંબુમાં થઇને પાણી વહા કરતું હતું તેથી પાટીઆં ઉપર પણ મૂકીને પોતે બેઠો હતો. શાહનશાહ મોરિસે એવી દરખાસ્ત મૂકી કે અમને આસ્ત્રિયા જવા દો તો અમે તાબે થવા ખુશી છીએ.

નેપોલિયને હસીને જવાબ આપ્યો. “ તમારી આવી સરત કબૂલ રાખવાની મારે જરૂરજ શી છે ? હું તમારી હાલતથી વાકેફ છું. તમે રશિયનોને આવવાની રાહ બુઝો છો પણ તેઓ હજી બોહીમિયા લગી નથી આવ્યા, અને આઠગ કિલ્લામાં તમારે બિનસરતે તાબે થવું પડશે. હું તમને તમારા સૈન્યસંહિત આસ્ત્રિયા જવા દઉં પણ તને જઇને રશિયનો માથે મળી ન જાયો અને મારી સાથે ત્રીયી લડવા ન આવો તેની શી ખાતરી ? તમારા સેનાપતિઓએ મને ઘણીવાર કહ્યો છે. આ વખતે હું કમ વાતો નથી. મારે-જોના લુદ્ધ પછી મેં તમારા સેનાપતિ મેકાને તેમજ લશ્કર માથે જવા દીધું અને તમારા રાગ્નએ સલાહ કરવાનાં ગબીર વચનો આપ્યાં હતાં એના એજ માથુસોને હોહેન્લિન્ડેનના સંગ્રામમાં અમારી સાથે વડવા મોકલ્યાં. આસ્ત્રિયાના પ્રવાનમણો મારી સાથે આવો પ્રપંચ એટલી અધી વાર કર્યો છે કે હવે હું તમારા કોઇ પણ વચન ઉપર ભરોસો રાખી શકતો નથી. આ કલાક મેં કહ્યું કરી નથી. પહેલેથી હેવટસુધી મારી માથે દગો કરવામાં આવ્યો છે માટે તમારા સેનાપતિને જઇને કહે કે તમારી સરતો હું સ્વીકારતો નથી. તમારા અમલદારોને હું જવા ઉઠવડ પણ તમારા લશ્કરને તો હું કેદમાં રાખીશ. માટે ફરી વિચાર કરો, અને જગદી ગિલ્ડેવરે આપેલ અગ્રહ હું મારો વખત અરમાન કરવા માંગો. નહીં એમ વગરે વિચાર કરો. તેજ તમારી અને તમારો જરૂરના હાલત વધારે નજીક લાવે. મરો ”

તાબે રિવર જગદેવ નેક મને ને પાલિ નરે મારા અગ્રહ પગલિત નહીં આનિયા નરે ને હનેજા વિરદયા અને તેને નરે. હજી એજ ને અગ્રે નરે રાતે

વર્તતો હતો તે પ્રમાણે આ વખતે પણ તે મેંઢી સાથે વલેઈ. તેની હમેશની છટાથી તેણે મેંઢને સપગી હડીકાત કહી અને કનુ કે માણસમતપ્રત્યે ક્યા લાગીને પણ તમે તામે ચલાવુ કનુસ કરો તમારે આજે નહિ તો અકવાડીઆ પછી તાણે ચલુ તો પડશેજ, પણ ચહેરને દુમલો કરીને છતતાં ફેટવી ખુનામરણી થશે, ચહેરામાં બેજગોળા વરસવાથી ફેટલા નિર્દોષ રહેવાસીઓના જનમાલની ખુવારી થશે, તેના વિચાર કરી તમે તાણે ચાઓ, અને આ ધાતકી ઉપાય અજમાવવાની મને ફરજ ન પાડે. મેંઢ ચરણે આવ્યો અને છત્રીવ હજાર આસ્ત્રિયનોએ તેમનાં હથિયાર હેઠે નકાયાં નેપોલિયન આ દરજ એક ટેકરી ઉપર ઉભો ઉભો જોઇ રહ્યો હતો. આ અવસર તેને માટે મગર ચવાનો હતો પણ તેના ચાંત અને ગભીર વાન. ઉપર હર્ષની કે અભિમાનની એક પણ નિશાની જણાતી ન હતી.

ફ્રેન્ચ હાવણીમા આનદોત્સવ ચર્ચ રહ્યો. વડાનો ઉપયોગ કર્યા વગરજ મેળવેલી આવી મહાન ફેરફાર આ પહેલીજ હતી નેપોલિયન તરફ સિપાઇઓની પ્રેમભક્તિ હવે બદારની વધી ગઇ ફેટલાક છુડા સિપાઇઓ બોનવા લાગ્યા કે "આપણા 'નાના' હવાસવારે" (નેપોલિયને) આ તો વળી નવોજ દાવ શોધી કહાડ્યો. આ વખતે તો આપણી સગીનને બહોલે તેણે આપણા પગના જોરથી છત મેળવી."

ત્યાર પછી નેપોલિયને એક લુસ્સાદાર કુદોપણા પ્રકટ કરી તેમાં ચર્ચિતી જગી ફેટેલથી અને તેની જ્વલત કાપાની છટાથી આજો યુરોપ ચક્રિત મઇ ગયો.

"બન્યસેનાના યોદ્ધાઓ! પહર દિવસમાં આપણે એક મહાન જગતે ખતમ કરી નાખ્યો છે આપણે આપણુ વચન પાળ્યુ છે બાવેરિયાને ચતુના હાયમાથી છોડ્યુ છે અને ત્યાંના રાજા જે આપણો મિત્ર છે તેને ફરીથી તેણે રાજ્ય સ્વાધીન કર્યુ છે જે ચતુમેન્ય પૂર દમામથી, આપણા બળનુ માપ અંકિયા વગર ઉદ્ધત બનીને આપણા દેશની સરહદપર આવવુ હતુ તે તારાજ ચઇ ગયુ છે, પણ તેથી ઈગરકને કાંઈ નુકસાન થયુ નથી કારણ કે આપણે બોલેનમાં નથી.

'ચતુના એક લાખ માણસો પૈકી સાક હજાર તો આપણા દેહી બન્યા છે તેઓ આપણા ખેતરોમા મજૂરી કરશે તેમની ખસે તોપો, યુદ્ધજ દાડગોળાનો સરજામ અને તેવુ વાવટા આપણે છતા છે સિપાઇઓ! આ પ્રસંગે આપણે વગર જોખમે મોટી ફેરફાર મેળવી શક્યા છીએ દુનિયાના દતિદાસમાં ન બન્યુ હોય તેવુ આ કામ આપણે કરી બતાવ્યુ છે આટલી મોગી છત મેળવ્યા છતાં આપણે માન દોહજ હજાર માણસો ગુમાવ્યા છે આવુ બન્ય પરિણામ તમે તમારા વહેનસાહ પર શોધા નિસીમ વિધાય તમારી સહનશક્તિ અને બહાદુરીને લીધે આવ્યુ છે પણ શું આપણુ આટલેધીજ આટલી જાણ ? હુ જાણુ છુ કે તમે સવગા એક વધ લગાઇ લઢવા માટે અધીરા થયા હો. ઈગરનાં નાણાંએ સ્થિતિન લસકરો દુનિ-

પ્રકરણ ૩૧ સું-આસ્ટરલિડ્ઝનું મહા યુદ્ધ

સ

ને ૧૮૦૫ના અક્ટોબરની ૨૦ તારીખે અહમ આગળ આસ્ટ્રિયન નૈ-ચ શરૂ આ પુ સર્વને ચકિત કરી નાખે એવી આ છત મેળવ્યા છતાં હજી નેપોલિયનના માથા પર ભયનુ વાદળું-અનુભવ હજી એક લાખ ને સાઠ હજાર સિપાઈઓ સાથે રસિયાનો ઝગ અનેકાંડર ચાલ્યો આવતો હતો, તેના સૈન્યમાં દરરોજ આસ્ટ્રિયનો ભરતી કર્યાજ નતા હતા વળી પ્રસિયાએ પણ બે લાખ માણસો એકાં કર્યા

હતા અને અનેકાંડર અને પ્રસિયાના રાજા વિલિયમ પરસ્પર મેનીના પવિત્ર સોમક લીધા હતા વળી ક્વિટ્ટે તે ત્રીજા હજાર મહાસૈન્ય હરકર જર્મનીમાં ઉતાર્યું હતું તે પણ કપાટાખંધ ચાલુ આવતું હતું યુનુસૈન્યના આવા મોટા વિશાળ સમુદાયની માથા રક્ષણ કરવા માટે તેણે કાં તો પાછા હકુ નેહ્યે અથવા તો મજ ખૂટ મોરચો માંડીને પગ નાખના નેહતિ હતો પણ તેણે તો ચતુના મુખનાં પસી જવાનો પોતાના હરકરને ટુકમ કર્યો તે નાણીને આગે પૂરેપ મકિત મર્ધ મયે નદીના પ્રવળ પુરના વેનથી ફે-ચલેના યન્યની ખીલમાં ચડને પોતાને રાક્ષતાર યુનુસૈન્યના ફૂર્નેફૂર્માં ઉગ્રવતી આગળ વધી નદીઓ તેણે દિલ્લા, યુનુના મોરચા કોઈનાથી તેને પ્રચ-વમ ખગાતો નહિ આખા સૈન્યમાં તેના સેનાપતિનો જુરસો આવી મેળ. ભય અને ઝમને તરફડાને તેને મહે એવા લોખંડી ઘરીરના તે ચોદાઓ હતા

ચલુ દિવસમાં તેઓ ખાનેરિયાની રાજધાની મ્યુનિચ પહોંચ્યા તેમના માનમાં આપુ સહેર વાટનીથી કળહળી રહ્યું હતું અને હાનાઈથી આકાશ માજી ઉડતું હતું પણ ત્યાં એક કલાક પણ નેપોલિયને હરકરને ચોગળુ નહિ “આમગ ચાલો,” આમગ ચાલો ” નામ ટુકમ થયો અને નદીની દેલની મારક પાવન, સ્વાર અને તેપાનો ત્રવાહ ધ-ધડત આમગ ચાલ્યો આપુ આસ્ટ્રિયા ધરધર ફૂગવા લગુ યહનવાદ ક્રાન્સિસ નાદો અજબ ફેન્નો આમગ વધતા ગયા તેમના મારથી નાસતા

આસ્ત્રિયાનો અને રશિયાનો અલેક્ઝાન્ડરના સૈન્યમાં ઉમેરો કરવા લાગ્યા. ૧૩ મી નવેમ્બરે આસ્ત્રિયાની રાજધાની વિયેનાની નજીકની ટેકરીઓ ઉપરથી ફ્રેન્ચોની રજુતુરીનો નાદ નગરવાસીઓએ સાંભળ્યો, અને તેમનાં શસ્ત્રો અળકાટ જોયે. નગર શરણે આચ્યું. આગેવાન શહેરીઓ દયામાટે નેપોલિયનની યાચના કરવા તેની પામે ગયા. તેણે સર્વને ખાત્રી આપી કે કોઈ પણ વ્યક્તિની ખાનગી મિલકતને તેમજ કોઈના જાનને અમે ઈજા કરીશું નહિ સરકારી ત્રિજેરીઓ અને તોપખાનાં હવે અમારાં છે. તેમાંથી એક લાખ બંદુકો, બે હજાર તોપો અને દરેક પ્રકારની યુદ્ધ-સામગ્રી ફ્રેન્ચોને પ્રાપ્ત થઈ. વીશ દિવસમાં નેપોલિયન સમુદ્રકિનારેથી દ્વારનસુધી અને ચાલીશ દિવસમાં દ્વારનથી વિયેનાસુધી શત્રુસૈન્યને સૂકાં પાનની માફક ઉઠાવતો આવી પહોંચ્યો.

આટલું છતાં પણ હજી તેની સ્થિતિ સલામત ન હતી. તે પોતાની રાજધાનીથી પંદરસો માઇલ દૂર નીકળી ગયો હતો. શત્રુસૈન્યની સરખામણીમાં તેનું લશ્કર ઘણું નાનું હતું, અને પરરાજ્યના મધ્ય ભાગસુધી તે ઘૂસી ગયો હતો. દક્ષિણમાંથી આર્યંડયુક ચાર્લ્સ ૭૦,૦૦૦ માણસો સાથે ચાલ્યો આવતો હતો. શહેનશાહ ફ્રાન્સિસના મિત્રોએ ૮૦,૦૦૦ હંગેરિયનોનું સૈન્ય ઉભું કર્યું હતું. ૧૦૦,૦૦૦ રશિયાનો! પગલાં સંભળતાં હતાં અને પાછળથી ૨૦૦,૦૦૦ પ્રશિયાનો તેના ઉપર તૂટી પડે એવો સંભવ હતો. લોકો કહેતા કે હવે તે વિયેનાના કિલ્લાનો આશ્રય લેશે, પણ નહિ ! “ આગળ ચાલો ” નો તરતજ હુકમ થયો. આરામ લેવાને એક પળની પણ રજા આપી નહિ. આમ દેખીતી રીતે તે વગર વિચાર્યું સાહસ કરતો હોય એમ લાગતું તોપણ તમામ પ્રતિકૂળ સંજોગોને ધ્યાનમાં લઇને અને કદાચ પોતાના સૈન્ય ઉપર એકાએક આફત આવી પડે તો તેને માટે પૂરતી તૈયારી રાખીને ઘણી દીર્ઘ-દૃષ્ટિથી તે આગળ વધતો હતો.

૬૩૧ પવનના સુસવાટ વાતા હતા અને ટેકરીઓનાં શિખર ખરફને લીધે મહેદ ખની ગયાં હતાં. છતાં તેનું લશ્કર કશાની પરવા કર્યા વગર બેધડક આગળ ધસતું હતું. એમ કરતાં પારિસથી પંદરસો માઇલને અંતરે અસ્ટરલિફ્ટના મેદાનમાં તેમનો શત્રુસૈન્ય સાથે સમાગમ થયો. શત્રુનું એકદર બળ એક લાખ માણસનું હતું અને તેમના સેનાપતિની જગ્યાએ રશિયાનો ઝાર અને આસ્ત્રિયાનો પાદશાહ ફ્રાન્સિસ હતા. ફતેહની સપૂર્ણ ખાત્રીથી તેઓ પૂર ઉત્સાહમાં આવ્યા હતા. નેપોલિયન પાસે માત્ર સીતેર હજાર સિપાઇઓ હતા. એક કલાકનો પણ વિલંબ થઇ શકે એમ ન હતું. દરેક દિશાએથી હથિયારનો ખણખણાટ સંભળાતો હતો અને દર કલાકે ઘોડે-સ્વાર અને પાયદળના અગણિત ટોળા શત્રુના બળમાં વૃદ્ધિ કરવા આવ્યેજા જતાં હતાં. ડિસેમ્બરની ૧ લી તારીખે નેપોલિયને શત્રુદળ જોયું; અને તેણે તેમની સંગીન

પરિસના ઘડેરીઓએ તેને સત્કાર કર્યા માટે બારે ઘાળી તેવારી કરી હતી પણ તે તો પ્રેમ યુવક પોતાના નિરાશમાં ઘણા જર્જર થઈ ગયો. લોકો નિરાશ થયા, બીજે દિવસે તેઓ તેને રૂઢમાં મગસા મરા અને તેને મુગસાવારી આપતાં પોતાને યજ્ઞેલી નાસીપાસી કરોડી. નેપોલિયને તેનો નીને પ્રજાએ વાલ્યાર જવાન આપ્યો -

“ જો હું હજી આજને આઓ દોન તો હું જાહેર રીતે ઘડેરમાં ઘણા થાત અને તે જમને પરિસના યજ્ઞા ઘડેરીઓ મારો સત્કાર કરત, તો તે ઉપરથી આપણા સંતુઓને ખાતરી થાત કે હું હારીને જીતુ કે જીતીને જીતુ, તોપણ તમારો મારા તરફનો પ્રેમ એકસરખો જ કાયમ રહે છે. ના પ્રસને હું જીતીને આઓ હું તેથી તમે મને માન આપો તો હવે તેઓ તમારા ઉપર ખુશામતનો આરોપ મૂકે અને તે હું જોવા નથી હાજરો.”

ફ્રાન્સની સામે ઇંગ્લેન્ડના મુખ્ય પ્રધાન પિટ પોતાના બુદ્ધિબળથી જે મજબૂત એકસ પી રચી હતી તેને નેપોલિયને જામ એક જ કપડે તોડી નાખી. આરદર્શિંદુ જના સમામના સમાચારથી પિટના હૃદયમાં ધારી પા વાગ્યો. તેણે યૂરોપના નકલ તરફ શ્રેયસ્કર નજરે જોઈ અને કયુ, “ હવે અ-ધા નેમસુધી આ નાસો વાળી રાખીયુ તો આલશે.” તેની તત્તીયત લખાતી ગઈ અને રકમી જાન્યુઆરી ૧૮૦૫ ને રોજ “ આમોસ ” મારા દેશ ” એવો નિરાશાપૂર્ણ ઉદ્ઘાર લેવા-તા તેણે પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.

એલિસન નામનો અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર લખે છે કે “ ફ્રાન્સમાં રાજ્યશાન્તિની ચરુઆત થઈ ત્યારથીજ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના વિચારોના પ્રચારને રોકવા માટે યૂરોપના રાજ્યોએ જે જે એકસ પી કરી હતી તેનો પણ સત્કાર પિટે દતો.”

નેપોલિયને પોતાના સિપાઈઓ તરફ જે ઉદારતા બતાવી તે પણ તેની ફતેહના જેવીજ કબ્જ હતી. લગભગ હાજારો સિપાઈઓ અને અમલદારોના બાળકોને તેણે તરતજ દત્તક લઈને પોતાના બાળકો જેવા ગણ્યા, અને તેમનો નિર્વાહ અને જીવવધૂનો ખર્ચ દેશ આપે એવી ગોઠવણ કરી તેઓ બધા પાદ ચાહના બાળક કહેવાતા અને તેમને પોતાના નામની સાથે નેપોલિયનનું નામ લખવાની દૃઢ આપી સેનાપતિથી માંડીને સામાન્ય સિપાઈની વિધવાને ૬૦૦૦ થી ૨૦૦ ફ્રાન્ક સુધીનાં વાર્ષિક પે સન તેણે બાધી આપ્યા અને ધાવલ યજ્ઞેલાઓને પણ સારો બદલો આપ્યો.

આવા લગાઈના મામલામાં પણ નેપોલિયન પોતાની ગ્રિમ પત્નીને ટુકા પણ પ્રેમપૂર્ણ પત્રો લખવાની કુરસદ મેળવતો. તે પત્રો કોઈવાર પડઘમપર કે ઘોડાના છત પર કાગળ મૂકીને તેની આસપાસ તોપોના ટોળા ઉડતા હતા તેવે વખતે તખાવલા હતા અને એટલી ઝડપથી લખાયા હતા કે તે વાંચવાને નેસેફાનને

તેની બધી અક્કલ વાપરવી પડતી. અહમ અને આસ્ટર્લિટ્ઝના સંગ્રામો વખતે આવી રીતે લખાયલા કેટલાક પત્રો પ્રાપ્ત થયા છે તેમાંના થોડાક નીચે ટાંકવામાં આવે છે. એ પત્રો ઉપરથી સાબિત થાય છે કે નેપોલિયનના, જ્વલંત બુદ્ધિવૈભવની તળે તેની પ્રેમની કોમળ લાગણીઓ દબાઈ ગઈ ન હતી.

“ મારી શાણી જોસેફાઈન, હું ઘણો થાકી ગયો છું. આખું અકવાડિયું વસ્ત્રો દર્માં તરબોળ થઈને મારે કામ કરવું પડ્યું છે. મારા પગ અડગાઈ જવા આગ્યા છે. આથી મારી તબીબત પણ જરા ખગડવા આવી છે. આજે મેં સહેજ આરામ લીધો છે. મારી ધારણા સફળ થઈ છે. મેં આસ્ટ્રિયનોને માત્ર મારી કુચ કરવાની આલાકીથી હરાવ્યા છે. તેમના સાક હજાર સિપાઈઓ, ૧૨૦ તોપો, ૯૦ વાવટા અને ૩૦ સેનાપતિઓ મારે હાથ આવ્યા છે. આજે હું રશિયાના લગ્નકરની પૂઠે જઈ છું. તેમનું પણ આવી બન્ધું છે. મેં માત્ર પંદરસો માણસ ગુમાવ્યાં છે અને તેમાંનાં બે તૃતીયાંશ તો સહેજ ધાયલજ થયાં છે. સલામ મારી જોસેફાઈન એક હજાર પ્રેમવાક્યો સાથે ”—નેપોલિયન ૧૯-૧૦-૧૮૦૫

“ ઘણો વખત થયાં તારા સમાચાર મને મળ્યા નથી. બેકન, સ્ટટગર્ડ અને મ્યુનિચમાં થયેલા સુંદર જલસા અને મિજબાનીઓથી મારા સિપાઈઓ વરસાદ અને કાંદવમાં તેમણે કરેલો પરિશ્રમ અને તેમના જખમ પણ ભૂતી ગયા છે. હું આજે વિયેના જઈ છું. રશિયનો હાર ખાઈને શરમીંદા થઈને ચાલતા થયા છે. હું તને મળવાને ઘણાજ ઉત્સુક થયો છું. સલામ મારી પ્રિયતમા.” નેપોલિયન ૧૦-૧૨-૧૮૦૫

નીચેના પત્રમાં રમુજપણા ઉપરાંત તેને જરાક ઓછું આત્મ હેાય એમ પણ લાગે છે.

“ મારા નેકનામદાર શાણીજી ! તમે સ્ટ્રેસબર્ગ છોડ્યું ત્યારપછી તમારો એક પણ કાગળ નહિ ? મને જરા પણ ખબર કર્યો વગર તમે મ્યુનિચ, બેકન, સ્ટટગર્ડ ખાંધે ફરી આવ્યાં ! તમારું આખું વર્તન રોતીને ન ઘટે. હું હજી કૂત છું. રશિયનો ગયા. સલાહ થઈ છે. તમારા ઉચા હોદ્દા ઉપરથી જરા નીચે ઉતરીને તમારું સંવકનો વિચાર કરવાની કૃપા કરજો. ” નેપોલિયન ૧૦-૧૨-૧૮૦૫

છતી ખૂનખાર કતલને તે પમંદ કરતો ન હતો. ગામો અને શહેરો ઉપર આગ વરસી રહી હોય, સ્ત્રીઓ અને બાળકો ખિચારાં બચતરત હરિણની માફક નાસભાગ કરતાં હોય, રણધેરા સિપાઇઓના સમુદાય એક બીજાના લોકોની નંદીઓમાં ઝીલતા હોય એવા દેખાવોથી તેના સુંદર અને સુસંસ્કારી આત્માને તૃપ્તિ થતી ન હતી. તેના દયાળુ સ્વભાવને, તેની તીક્ષ્ણ બુદ્ધિને અને તેની સંસ્કૃતિ પામેલી રસજ્ઞતાને માટે ચિરસ્મરણીય રહે એવી ભવ્ય અને લોકકલ્યાણકારક મંરંથાઓ, યોજનાઓ અને ધર્મારંતોની રચના કરવાનું વધારે અનુકૂળ હતું. તે એક પૂરેપૂરો મનુષ્ય હતો, રાક્ષસ ન હતો. મરતા સિપાઇઓની કારમી ચીસો તેના કાનને સંગીતના જેવી મધુર લાગતી ન હતી. હમેશાં લડાઈ પૂરી થયા પછી તે દયાના ફિરસ્તાની માફક રણક્ષેત્રની તપાસ લેવા ફરતો ત્યારે ધવાયલા, છુંદાયલા મરેલા અને મરવા પડેલા મર્દોની ચડેરાવાળા ગથર જુવાનોને જોઈને તેને ધણોજ સંતાપ થતો, પણ તેના હડીલા શત્રુઓએ તેને કરીને બેસવાજ દીધો નહિ અને તેને પોતાની અડધો અડધ શક્તિ તેમના હુમલાને ખાળવામાં વાપરવાની ફરજ પાડી.

ઉપર જણાવ્યું તેમ ફરી પણ લડાઈઓ જીતીને નેપોલિયને ઈંગ્લંડ સિવાય તમામ રાજ્યોને સુલેહ કરવાની ફરજ પાડી. ઈંગ્લંડના લોકોનો સખત વિરોધ છતાં ત્યાંની સરકારે પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સ સાથે અવિરતપણે લડાઈ ચાલુજ રાખી. નેપોલિયન ફ્રાન્સલને ખદને પાદશાહ થયો પણ તેથી ફ્રાન્સના રાજ્યતંત્રના સિદ્ધાન્તો-પ્રજાની સ્વતંત્રતા અને સમાનતા તે તો તેના તેજ રહ્યા હતા. નેપોલિયન પાદશાહ હતો પણ લોકોએ પંસદ કરેલો પાદશાહ હોઈને દેશનો કારોબાર લોકમતને આધારે જ ચાલતો હતો. ઉમરાવોએ પોતાના કરી લીધેલા અધિકારનું 'ગૌરવ હલકું' કરવું અને મનુષ્યમાત્રની સ્વતંત્રતા અને સમાનતાનું ધોરણ સ્વીકારી સામાન્ય પ્રજા-વર્ગની ઉન્નતિ કરવી એજ નેપોલિયનનું જીવનવ્રત હતું.

લડાઈ પૂરી થયા પછી આસ્ટ્રિયા, રશિયા તથા બીજા યુરોપીય રાજ્યો સાથે સુલેહની સરતો નક્કી કરવાની તથા બીજી એટલી બધી વિવિધ પ્રકારની યુદ્ધને લગતી ચિંતાઓ તેને માથે હતી કે તેવી બાગ્યેજ બીજા કોઇ માણસે સહન કરી હશે. તેનું ચિત્ત આ જગજગતો નિવેડો લાવવામાં રોકાયેલું હતું તે વખતે ક્યાંને જેથી ઉત્તેજન મળે અને તે લોકોપકારક નીવડે એવી ભવ્ય કૃતિઓની રચના કરાવવામાં માત્ર શોખને લીધેજ નહિ, પણ એવી પ્રવૃત્તિની જાણે તેને લગતી લાગી હોય તેમ તે કામે લાગી ગયો. તેના એકત્ર થએલા શત્રુઓની સામે લડતાં તેને જ્યારે જ્યારે થોડો ધણો અવકાશ મળતો ત્યારે તે રાજધાનીમાં તેમજ રાજ્યમાં બધે ફરી વળતો. તે જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં પ્રજાની નૈતિક, માનસિક કે શારીરિક સ્થિતિમાં સુધારણા કરવાની સુંદર ભાવનાઓ તેના મગજમાં ઉદય પામતી. પારિસમાં તથા

ક્રાન્સના અત્યંત દુરના પ્રયોગમાં પણ તેના પગલાની નિવાનીઓ હજી જળવાઈ રહી છે અને તે તેની પરાપક્ષરૂપિ તથા વિશાળ શુદ્ધિને પૂરવે આપતી ઉભી છે એક વારના સુદર પણ તે વખતે જીજ્ઞાસુ દશમાં પડુ પડુ થઈ ગયેલા દેવળા અને ઇમારતોનો તેણે પુનરુદ્ધાર કરાવેા અહમ અને આસ્ટર્લિફ્ટમાં ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓએ કરેલા પરાક્રમોનું સ્મરણ જાળવી ગમવા વડુની તોપોને માગીને તેનો સ્મરણસ્તબ આપ્યો અને તેણે ઉપર તે યુદ્ધોના દરજ્યો કે તરાબા ક્રાન્સ સુપ્રેકોમ્પેન્ટ લઈતું હતું તેથી એ સ્તબના શિખર ઉપર સુપ્રેકોમ્પેન્ટની દેવી હાથેને તેની મૂર્તિ જોઈવાનો નેપોલિયનને વિચાર હતો પણ કૃતચ ફ્રેન્ચ પ્રજાએ સુપ્રેકોમ્પેન્ટ દેવ તરીકે બાદ લાઠી થોડાકલા ખુદ નેપોલિયનનીજ મૂર્તિ ને રચણે બેસાડી પચીસ વર્ષસુધી યુરોપને લોહીથી તરબોળ કર્યા પછી આગળ ઉપર 'ઇંગ્લેન્ડ' અને તેના મિત્રગણો જાણે નેપોલિયનને પંદ્રજ કરીને ક્રાન્સના માથા શુર્મેનવલીવ રાજાઓને ગાદીપર બેસાડવામાં ફાળ્યો ત્યારે તેમણે પ્રજામતથી ચૂંટાયલા એ રાજાની મૂર્તિને ત્યાંથી ગમડાવી પાડી હતી, પણ ફ્રેન્ચોના હૃદયમાં જે મૂર્તિ રાને માટે અકિત થયેલી હતી તે નો નજર ઉભેરી થઈ ગઈ અને પાછો એ રાજાઓને એ પ્રજાએ ફરીથી દેવ વડે આપ્યો અને નેપોલિયનની મૂર્તિને પાછી તેની અસન જગ્યાએ બેસાડી છે હવે મનદુર નથી કે પ્રજાની પ્રેમભાવિતા એ સ્મારકને કોઈ ચોંટાળે અપવિત્ર હાથ લગાડી શકે

લાવરે અને દૂકનેરીસને આખી નિયામા ઉદરમાં સુદર મણુવ એવા બંધ મરેલ્લી સાધી દીધાં એ મહેલ અમલના વિભાગપદ રાજાઓ, ઉમરાવો અને ઉમરાવજીઓના વૈભવવિભાગને માટે નહિ પણ લલિત કળાને પોષવા તથા તે કલાને લોકોને લાભ આપવા બધાનો હતો તેન નદી ઉપર બીજા બે નવા પૂલ બધા પા નિયમા જળમાર્ગને વિસ્તાર કરવા માટે લગી નહેરો ખોદાવી હજી પણ પ્રવાસીઓ જેમને જેમને અકિત થાય છે એવા વિશાળ નિમાર્ગ બધાના અને અનેક હરોરોને એવા રાજાઓને જેડી દીધાં આવાં લોકાપારક કારોનો તેને શોખ હતો એવાં કાર્યો કરવાની ત્રાસ થતી અચ્છર કીર્તિની તે આકાંક્ષા રાખતો હતો તેનું નામ હનિહાતનાં નિરુદ્ધ લી ચુ છે આ નિમાણે તેની પરાપક્ષરૂપિની નિવાનીઓ દીધાં પણ જુલાય તેથી નથી પણ તેની દલ્દલીમાં તો આખો યુરોપ તેની સાથે જ આધીને લગતો તૈવારને તેજ જ દેવે તે લગતોમાં તૈવારને હતો તે વખતે પણ સ્વેચ્છા સ્વચ્છમાં અને નર લાખ વિપાકબાનું હૃદય નિરતર પાછી રાખતુ હતુ

ને પહેલેથીજ સજાર અને વિચારથીજ હતો ધર્મ ત કે તેનું સ્વામ્યિકરીને વળુ હતું જુગનીમાં પણ તે લગતો દરેક અત પૂર્ણ નીતિપણુ હતો તે

જમાનામાં નારિતક જેવા બની ગયેલા યુરોપમાં તેની મજકરી થતી તોપણ તે કહેતા કે માણસગતને ધર્મની વણીજ જરૂર છે; માત્ર દેશમાં મુલેહશાંતિ જળવાયા માટેજ નહિ પણ દરેકના આત્માના કલ્યાણને માટે પણ ધર્મ આવશ્યક છે. એક કન્યાશાળાના કાર્યક્રમમાં બાળકીઓએ “અડવાડિયામાં બેવાર પ્રાર્થના” કરતી એવું કહેવું હતું. તે કાર્યક્રમ બ્યારે નેપોલિયનને ખતાવવામાં આવ્યો ત્યારે “અડવાડિયામાં બેવાર” ને છેડીને “દરરોજ” એવો શબ્દ તેણે કાઢ્યો હતો. એક વાર તેના એક સેનાપતિએ કહ્યું, “સારુંજ, તમે પણ ઈશ્વરને માનો છો અને હું પણ માનું છું; પરંતુ ઈશ્વરને શી વસ્તુ છે? તેને વિશે આપણે શું જાણીએ છીએ? આપણે તો તેને જોયો પણ નથી.”

નેપોલિયને જનાજ દીધો, “અમુક માણસ બુદ્ધિમાન છે એમ તમે શાથી જાણો છો? તમે તેની બુદ્ધિને તમારી આંખોથી જરા પણ જોઈ શકો છો? નહિજ. આપણે તેની બુદ્ધિનાં કામ જોઈએ છીએ. તેથીજ આપણે તેને જાણીએ છીએ અને ખાત્રીપૂર્વક કહીએ છીએ કે આવાં કામના કરનારમાં બુદ્ધિ છે. લડાઈમાં ઘણીવાર આપણે સેનાપતિનો દાવપેચ ન સમજી શકીએ પણ તેની પસંદગીની ચાત્રાકીભરેલી હિલચાલ ઉપરથી આપણને ખાત્રી થાય છે કે સેનાપતિ અક્ષયવાન માણસ છે. ઘણીવાર લડાઈઓમાં તમે મુંઝાઓ છો ત્યારે મને જોળતા આવે છે. શા માટે? તમને મારી બુદ્ધિમાં સ્વાઝાવિકરીતે શ્રદ્ધા છે. તેવીજ રીતે મને ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા છે અને અતઃપ્રેરણાના બળથી હું “ઈશ્વર!” એવો ઉદ્ગાર મારા મુખમાંથી નીકળી જાય છે.”

તે જમાનામાં કેળવણી આપવાનું કામ ધર્મશુરુઓના હાથમાં હતું. તેઓ ઘણા જૂના વિચારના અને નવી પ્રગતિથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતા. એવા શિક્ષકોને હાથે કેળવાયેલાં બાળકોમાં નવા વિચાર, નવો જીવસો, સ્વતંત્ર લાવના અને પૃચ્છક બુદ્ધિ વગેરે શુણ્ણો ઉદ્ભવ થાયજ કેવી રીતે? એટલા માટે સારા શિક્ષકો કેળવાઈને તૈયાર થાય તે સાફ નેપોલિયને એક ખાસ વિશ્વવિદ્યાલય સ્થાપ્યું. રાજ્યમાં શિક્ષકોનો દર જામે વધાર્યો અને તેમને પગાર પણ ઉદાર હાથે અપાવ્યો. સામાન્ય વર્ગના લોકોની કેળવણી પાછળ આવી રીતે તેણે ખાસ લક્ષ આપવા માંડ્યું.

૧૮૦૬ ના જન્યુઆરીથી જુલાઈસુધીમાં તે આવાં અનેકવિધ લોકોપકારક કાર્યોમાં રોકાયો હતો. દરમ્યાન ઇંગ્લેન્ડના બળવાન કાફલાના નિરંતર હુમલાની સામે રાજ્યનો ખચાવ કરવાવાનું કામ તો ચાલુને ચાલુજ હતું. વળી તેજ વખતે યુરોપના જૂદા જૂદાં રાજ્યો સાથે ઘણીજ અગત્યની સંધિની સરતોવિધેની ચર્ચા પણ ચાલતી હતી.

પાંચ લાખની વસ્તીનું જીનોઆનું નાનું સરખું રાજ્ય હતું. ત્યાંના લોકોએ

પશુ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાન્ત નીકળ્યા હતા એવું જાણીએ. ૧૮૧૧ પોતાનાજ નાકમગથી આમખામના બળવાન ૧૮૧૧ માં સામે ટક્કો ચો નહિ, એવું જાણી વત-નીઓને સમજાવી તમને આ રીતે ક્રાન્તિની સાથે જોડી દેવાની નેરોવિધનને વિનિદિ કરી અને કહ્યું કે કોઈ પણ વાતના મદારના હમજુથી કે બીજાની સમજ વટથી નહિ પણ અમારી નિશ્ચિનો વિનાર રીતે જ અને ના માર્ગ પસંદ કરીએ છીએ તેમની જ-હાને માન આપી શોઆરો ક્રાન્તિ સાથે જોડી દેવામાં આવી

એવી સાબની વચ્ચેનું પેપરસનું ૧૮૧૨ હતું અને ત્યાં જુર્મોન વર્ણીય ગમ્મલો રાજ કરતા હતા તેમણે અનેકવાર પેપરવિનનના મામા પસુને મદદ કરી હતી તદ રથ રહેવાનાં વચનો આપ્યા હતાં બેઈમાનથી નાજ્યા હતાં હતાં પણ નેપોલિયો એ રાજ્ય તરફ હાઈને અતે વાગવાર હામા ખતારી હતી આઈર્લેન્ડના સમ્રામ વખતે તે ક્રાન્તિની પછે દર મોઝે છે એમ ૧૮૧૨ પેપર મના રાજ્યએ વગર કારણે અમેને માને આન્દિયાના ન્યમો પોતાના પચાસ હજાર માણસનું સેન્ય સામેન કહ્યું અને ક્રાન્તિ ઉપર નાઈ કરી હતી આ સ્વદમાઈની ખમર તેને આઈર્લેન્ડનું મુદ્દ પૂરું થયા પછી પડી

નેપોલિયન જાણે મદાગસ્કરો દોય અને આનુભવના વ્યવહારને માટે તે છેક જ નાકાયક દોય તેમ ગુલામના ગમ્મલો તેની માથે વડેતા હતા તેની માથે કરેલા અત્યંત નબીઝ કોતકારને પણ તેઓ કાઠમના ચીથરા જેવા મનુતા ક્રાન્તિમાં બળવો જમાવ્યા અને આઠમતરિક કતલ હિમો કરવા તેઓ વારવાર ખટપટ કરી જતા હતા રજુક્ષેત્રમાં તેમજ કલ્યામદિગમાં તે તેની જાવત હુકિ આગળ તેઓ હુદ્ર પ્રાણીઓની માફક દમાઈ જતા હતા, પરંતુ લાગ અને ત્યારે નામદની માફક તેની પીડ પાછળ થા કરવાને તેઓ ચૂકતા હિ આર કરાઈની વચ્ચેવાળી રત ૧ પ્ર નએ સર્વાનુમતે પસંદ કરેલા નેપોલિયનને યૂરોપના આપણું સત્તા ધરાવનારા રાજ્યઓ ગમ્મજ મનુતા નહિ. ધર્મ- તેને જાગૃત બોનાપાર્ટ કહેતું અને પેટલાક રાજ્યો તેા મીરદર મોનાપાર્ટ કહેતા માર્ક પણ રીને તેના નામની સાથે રાજ્યની પાલી ન જોવાય તે માટે તેઓ તેમના રાજદ્વારી વ્યવહારમાં તેો માટે ગમે તેવા દલકો રાજ વાપરતા તેની પ્રીતિને કલકિત કરવા તેની દામમાં હાજી બદનક્ષી ભરવી પનિદાઓ આપી હુનિયામાં તેઓ ફેલાવવા તેના ઉપર કાકડાપથ્યાનો, નમિ આરને ખૂતનો જેવા અનેક નીચ આરોપો મૂકતા તેણે ખૂન કરનાં માટે ભયકર થયા અને જા બાવનાત માણુઓ અને તેની જાળીમાં ખજર બોકવાનાં દાવના કના ઈએને તેઓ ઉત્તરતાથી આશ્રય આપતા આટલું છતાં પણ નેપોલિયન તેા તાતાનું દામ ચાલિથી પેરોજ જતો અને આવાં આવાં બોક દારગતાનોને પડેગી વળેને તમા તેણે જા અને અસાધ્યજી નૈતિક બળ અજુર્ન આવે છે

તેણે નેપલ્સને ત્રણ વાર મારી આપી હતી. હવે તેની સહનશીલતાની હદ આવી ગઈ. તેણે બારેર ક્યું કે “આજથી નેપલ્સના રાજાઓ રાજ કરતા બંધ થયા છે. મારા રાજ્યની સલામતીમાટે અને યુરોપની આગરના રક્ષણને માટે હવે તેમની હસ્તી રહેવી જોઈતી નથી.” તેણે તરતજ પોતાના નાના ભાઈ જોસેફને લખ્યું કે “તમારે ફ્રેન્ચઆરી માસના પહેલા અડવાડીઆમાં નેપલ્સ જઈને તેના યુરજપર ક્રાન્સની ધ્વજ ચડાવી દેવી અને સલાહ કરવાની કે યુદ્ધવિરામની કાંઈ પણ સરત સાંભળવીજ નહિ. નેપલ્સની ગાદી હું તમને આપવા માગું છું અને તમને ન રહે તો હું ખીન્ન કાંઈને આપીશ; પણ જુર્બેન રાજાઓનો પગ તો હવે ત્યાં નજ જોઈએ” જોસેફ લશ્કર ચાલે નેપલ્સ ગયો. તેને જોતાંજ ત્યાંનું અંગ્રેજ લશ્કર જીવ લઈને નાડું. ત્યાંનું રાજ્યકુટુંબ પણ તેમની સાથે ગયું, અને જોસેફ નેપલ્સનો રાજ થયો. આ કામમાટે આખો યુરોપ તેના ઉપર ક્રોધે ભરાયો. અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન તેને માટે સખત શબ્દોમાં ટીકા કરે છે. નેપલ્સના રાજાનો અપરાધ તે કબૂલ કરે છે, પણ તે લખે છે કે એવા અપરાધને માટે નેપોલિયન તેની પાસે ભારે દંડ લઈ શકત પણ તેની ગાદી જૂંટવી લેવા માટે નેપોલિયન પાસે સખજ કારણ ન હતું!

આવા કૃત્યથી પોતાના ઉપર આખા યુરોપનો ક્રોધ ઉતરશે અને તેની સ્થિતિ વધારે ગુંચવણભરેલી થઈ પડશે તે નેપોલિયન જાણતો હતો; પણ નેપલ્સના રાજ જોવા બેવચની પાડોશીને બિખ્યમાં ખરી અણીને વખતે પાછળથી ધા કરવા માટે રહેવા દેવો તેમાં પણ અત્યંત જોખમ હતું. પહેલા કરતાં પાછલું જોખમ તેને વધારે લાગ્યું, અને તેની ધારણા ખરી હતી. આ પ્રસંગ પછી તેણે એક દહ સિદ્ધાંત બાંધ્યો કે જ્યારે આખો યુરોપ તેની સામે લઢવા એકસાંપી કરી બેઠો છે અને તેના ઉપર તૂટી પડવાની સારી તકનીજ રાહ જુએ છે, ત્યારે ક્રાન્સની સલામતીને માટે તેની આસપાસનાં રાજ્યો તેના મિત્રોનાંજ હોવાં જોઈએ અને તેમને બને તેટલાં મજબૂત બનાવી દેવાં જોઈએ.

ક્રાન્સના ઇશાન કોણમાં નીચો અને બેજવાળો હોલેન્ડ દેશ છે. તેનો કેટલોક ભાગ તો સમુદ્રની સપાટી કરતા પણ નીચો છે અને દરિયાનો ઘસારો ન લાગે તે માટે ઘણી જગ્યાએ મજબૂત બંધ બાંધી લીધા છે. ત્યાંના લોકોએ પણ ક્રાન્સનું અનુકરણ કરીને ઉમરાવોના દબાણમાંથી મુક્ત થવા રાજ્યવિધ્વવ કર્યો હતો. ઇંગ્લંડ અને તેનાં મિત્રરાજ્યો તેને પણ ક્રાન્સની માફક સતાવવા લાગ્યાં. તેનાં સંસ્થાનો જૂંટવી લીધાં, તેના વેપારની પાયમાલી કરી નાખી અને તેનાં બંદરોને ઘેરી લીધા. શત્રુરાજ્યોનાં સૈન્ય સમુદ્રની ભરતીની પેઠે તે નાનકડા દેશ ઉપર ફરી વળ્યાં. હોલેન્ડ તેમની સામે એકલે હાથે ટક્કર લેવા અસમર્થ હતું. તેણે ક્રાન્સની મદદ માગી. તેની મદદથી હોલેન્ડ પોતાનો બચાવ કર્યો, અને શત્રુઓને મારી હરાવ્યા. જ્યારે ક્રાન્સે

૧. તો દોઢ ખુદ પાછોનેટમાં પશુ આશમાં સારા વજાઓ ચલ્યા કરે. આરમાં તેમને વધારે દિસે મળે એવા સુધારાની જોરથી માગણી કરતા હતા. આરવેન્ડ જાગે. કાવાની તૈયારીમાં હતું વળી નેપોલિયનને તેની સંજોગે કામે લગાડવાની પુરસદ મળે તો તે ફ્રાન્સનું બળ એટલું વધારી કે કે ઉગ્રહનું સમુદ્ર ઉપરનું સામાન્ય પશુ ખાવાનો વખત આવે. આવા આવા કા હોયે લીધે સ્વતંત્રતાનું ઉપનક ઉગ્રહ પ્રમળના સ્વાનરૂપે ક્યારી પ્રખ્યાત કેડ ખાંધીને તેવારી કરનાર નિરકુલ તામજોની જોડે સામેલ થયું હતું.

આખરે તેમની તે પાત્રણા સફળ થઈ, અને નેપોલિયનને બધાએ મળીને ક્યારી નાખ્યો, પણ તેના પરિણામે દરેક કુરોપની દશ થી છે તે જુએ. હમણાં ત્યાં એ પ્રકારનાં માણસો વધે છે. જુલમ કરનાર અને જુલમ ખમનાર. * નેપોલિયન કહેતા કે "એક દિવસ એવો આવશે કે ઉગ્રહને વોટનુંની છતમદે રજુ પડશે" વોટનું. અગરબ જોવા પ્રજોગથી પ્રારંભ હાલું અને નેપોલિયનની પૂરેપૂરી દાર થઈ. છતાં દાન્યારની કીર્તિ જરા પણ ઝાંખી ન થઈ, અને છતનારની કીર્તિ હતી તે કરતાં વધી નહિ. એકની કીર્તિ અથુવ રહેને ત્યારે બીજીની તેની છતની નીચેના દલાઈ જશે એક અંગ્રેજ લખે છે કે "ત્યારે મેં વોટનુંના સમામનું પરિણામ જાણ્યું ત્યારે મોં થયું કે દુનિયાની પ્રગતિ છ જમાના પાછળ હસી મઈ."

પોતાની હાલની સ્થિતિ અનિશ્ચિત હોવાની વાત નેપોલિયન સારી પેટે જાણતો હતો એટલા માટેજ સમુદ્રકિનારા ઉપર એક ધણો મજબૂત કિલ્લો બંધાવવાની તેણે જોસેફને આમ્રહ સાથે સૂચના કરતાં લખ્યું હતું કે "એ કામ પાછળ કરવો" પચાસથી સાડે લાખ ફ્રાન્કનો ખર્ચ કરવો પડે તો કરવો, કે જોથી કરી શકાય એ કે નહીં વડે પછી તમે એ વિસ્તાનો નિશ્ચિતપણે આશ્રય લઈ શો. આપણા માયા ઉપર એ, ના, કે ચાર વડે પછી ગી રી રિપતિએ પડવાની છે તેના અત્યારે તમને કે અને ખખ નથી, પણ આપણે સૌએ સુધી તો ટકી રહેવાના નથીજ. પોતાના ઉદ્યની પૂર્ણ મહેજલાનીમાં તેણે એક મિત્રને કહ્યું હતું કે "હું પીની વારાફરી વિચિત્ર છે કદાચ મારોજ ઓકરો એવી હાલતમાં આવી પડે છ હમર ફ્રાન્કની વાર્ષિક આવકથી પણ ને પોતે નહીંમદાર માને."

આ બનાવો જન્મા ત્યાર પહેલાં બાર વર્ષ અગાઉ સ્પેન અને ફ્રાન્સ વચ્ચે

* ઈશ્વરની કૃપાથી હેલા મહાયુદ્ધને પરિણામે રહીવન પ્રમળ એ શુભાશીમાવી ટકી છે અને દુનિયામાં સર્વત્ર મુડીવા. અંતે તેની શુભાશીપ્રત્યે પિક્કાર ફેલાવા માં થો છે પોતાના રાટને માટે પ્રજાનાં સત્યાનાં વાળનારા સમ્રાટો રહીયા, જર્મની, તુકસ્તાન અને ઇતિહાસથી દૂર થયા છે અને દિલ્લિસ્તાન પણ અંગ્રેજોના અધીન આવવા તો તેમના સંબંધને ટાળવા ઇચ્છી ગયું છે.

એવો કરાર થયો હતો કે લડાઈ વખતે સ્પેને ફ્રાન્સને અમુક લશ્કર પૂરું પાડવું ત્યાર પછી તે સરતમાં એવો ફેરફાર કર્યો કે લશ્કરને બદલે દર વર્ષે સાડાસાન કરોડ ફ્રાન્કની ખંડણી આપવી. એક તટસ્થ રાજ્ય આ પ્રમાણે પોતાના રાષ્ટ્રને ખંડણી આપે તે ઈંગ્લંડથી સહન થયું નહિ. સ્પેનની હાલત સૂઝી વચ્ચે સોપારી જેવી થઈ. જે ખંડણી આપવી ચાલુ રાખે તો ઈંગ્લંડનો કાફલો તેનાં બંદરો નારાજ કરી નાખે અને જો બંધ કરે તો ફ્રાન્સ તેને જપ્તવા ન દે. લાંબા વખતસુધી ઈંગ્લંડ અને સ્પેન વચ્ચે રકઝક ચાલી; એવામાં ઈંગ્લંડે લડાઈ જાહેર કર્યા વગરજ સ્પેનનાં વેપારી વહાણો ન્યાં દીઠાં ત્યાંથી પકડવા માંડ્યાં. ચાર વેપારી વહાણ માલથી ભરેલાં કેડિઝ બંદરે જતાં હતાં તેના ઉપર અંગ્રેજોનાં ચાર લડાયક વહાણોએ હુમલો કર્યો. એકને તો તોપને ગોળે ઉડાવીજ દીધું અને તેમાં બેઠેલાં અઢીસો માણસો ડૂબી મુઆં. બાકીનાં ત્રણને કેદ પકડ્યાં. તેમાંનાં પણ ઘણાં માણસોના જાન લીધા. આ પ્રસંગે ઈંગ્લંડને એકંદરે શિકાર પાંચ કરોડ ફ્રાન્કનો મળ્યો.

આ કૃત્યને માટે ઈંગ્લંડની પાર્લામેન્ટમાં ખૂબ ચર્ચા થઈ. ફોક્સ, ગ્રેન્વિલ વગેરે આગેવાનો અને ઘણા ખરા લોકો આ કૃત્યને ષિકારવા લાગ્યા અને તેને અનુમોદન આપીને પ્રધાનમંડળે પ્રજાની આખરે ભારે બદો લગાડ્યો છે, એવો સખન આક્ષેપ મૂક્યો. પ્રધાનમંડળે તો હમેશાં એકજ જવાબ ગોખી રાખ્યો હતો કે આ પગલું સકારણુ અને જરૂરનું હતું. સ્પેને તરતજ ઈંગ્લંડની સાથે લડાઈ જાહેર કરી. ફ્રાન્સ અને સ્પેનનો કાફલો દ્રક્ષાલગરની ભૂશિર આગળથી પસાર થતાં ઈંગ્લંડનું નૌકામૈન્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યું અને દારુણ યુદ્ધ શરૂ થયું. ફ્રાન્સ અને સ્પેન બેઉનાં વહાણોનો સંપૂર્ણ નાશ થઈ ગયો. ઓગણીશ વહાણ કેદ પકડાયાં અને સાતેક વહાણ તરત જાગીતૂટી હાલતમાં નાસીને કેડિઝ બંદરે જઈ પહોંચ્યા. આ બનાવ ૧૮૦૫ ના અગસ્ટના ૨૧ મી તારીખે એટલે અલ્મ આગળ આસ્પિર્યનો શરણે આવ્યા તેને ખીજેજ દિવસે બન્યો. પરિણામે ઈંગ્લંડનો સમુદ્ર ઉપરનો અધિકાર કાયમ રહ્યો. અને તેના ઉપર આક્રમણ કરવાનાં નેપોલિયનનાં સ્વપ્ન ઉડી ગયાં. હવે તો ઈંગ્લંડ પ્રકાર કરે તેની સામે પોતાનો બચાવ કરવાનુંજ તેના હાથમાં રહ્યું, અને તેથી કરીને ફ્રાન્સની આસપાસ મિત્રરાજ્યોનો મજબૂત કોટ તેણે ગોડવી દીધો.

પરંતુ દ્રક્ષાલગરનો પરાજય આસ્ટર્લિંદના વિજય આગળ ખૂલાઈ ગયો. દરિયાઈ સત્રામની ગર્જના તો સમુદ્રના ગર્જનમાજ સમાઈ ગઈ, પણ નેપોલિયનના અપરાજિત સૈન્યનાં ધરણી ધ્રુજવતા પગલાંનો અવાજ યુરોપની એકે એક રાજધાનીમાં સંભળાયો. આસ્ટર્લિંદના આવાનથી હતાશ થઈને પિટ મરણ પામ્યો. તે પછી લોડમતનું પૂર ફોક્સની તરફથી આ બે પ્રમુખ હતુ કે આખરે રાજ્યને નમવું પડે અને ફોક્સ મુખ્ય પ્રધાન થયો. તેને અને નેપોલિયનને મૈત્રી હતી. ઈંગ્લંડનો મૈત્ર

વર્ષ પશુ સત્વ કરવાની તરફેણમાં હતો આ પ્રમાણે સભેગો અનુકૂળ થયા હતા અને હવે ફરીથી સુનેહ મધ્ય સક્રિય એવી નેપોલિયન આગા રાખવા લાગ્યો.

ફ્રાંકસ મુખ્ય પ્રધાન થયા પછી એક યઝાળ તેની પાસે આગ્યો અને કહ્યું કે મને રમ આપો તો હું જઈને નેપોલિયનનું ખૂન કરે આવા માણસોને પ્રથમ પ્રધાનો તરફથી હિતેજન મળતું હતું, તેથીજ આ માણસે તેની પામે આવવાની, અને આવી વાત કરવાની હિંમત ચલાવી. ફ્રાંકસે તેને કે પકડા યો અને કન્ય સરકારને ઉદારતા ભરેલો પત્ર લખ્યો. આ યોજનાની નેપોલિયનના મન ઉપર ધણી અસર થઈ અને તેણે ફ્રાંકસની મુક્તકંઠે સ્તુતિ કરી તેણે કહ્યું કે “ મિસ્ટર ફ્રાંકસને હોંનું કે મમે તો તમારા રાજની નીતિને લીધે બેઠે દેવ વચ્ચે લઝાઇ આતુ રહે અને મમે તો બેઠે પ્રજાની મરજીને અનુસરીને તેની તરત પતાવટ કરવામા આવે પરંતુ તમાગ આ કૃત્યથી તો હું ધણેજ પ્રસન્ન થયો છું ” આ સંદેશો ફ્રાંકસને મળતાંજ તેણે નેપોલિયનપર સરજતાથી મૈત્રીનો પત્ર લખ્યો અને સનાહની માગણી કરી નેપોલિયને તેટલીજ મુજબતાથી તેનો સ્વીકાર કર્યો.

પશુ સલાહની મરતોનો નિર્ણય કરવામાં ધણી મુશ્કેલીઓ હતી ક્રાન્સમા નેપોલિયનનો પ્રભાવ એટલો બધો હતો કે તે તો જે કાર્ષ સરતો નક્કી કરે તે કન્ય પ્રજા મળૂર કરે એમજ હતું. પશુ ફ્રાંકસની સ્થિતિ જૂદા પ્રકારની હતી તેની આમ પાસ એક તરફ એણે અનિષ્ટ હતું કે તેમને તો સત્વરજ કરવી ન હતી તેમજ મળ જેવું તેણે ન હતું લઝાઇ દરમ્યાન ઈંગ્લેંડે ક્રાન્સનાં તેમજ તેનાં મિતરાજ્યોના ધણાં સરથાનો છૂટી લીધાં હતાં ઈંગ્લેંડે તે છોડવા ન હતાં પશુ કન્યે જે મુશ્કે છૂટ્યા હતા તે તો તેણે છોડીજ દેવા, એવી ઈંગ્લેંડની માગણી હતી આ ઉપરાંત એક ખીજ પશુ તકરારી બાનત હતી ઈંગ્લેંડે એવી ધમ્મ હતી કે અમારાજ દેશનાં કાન્સનાં આખી દુનિયાને તૈયાર માલ પૂરો પાડે અને આખી દુનિયાની પ્રજાઓ અમારી માલક થાય વળી દેવાવગ તો જનો આવતો માલ પશુ અમારાંજ વહાણ લઇ જાય અને લાવે. નેપોલિયન સલાહ કરવા ઉત્સુક હતો પશુ ક્રાન્સને ઈંગ્લેંડનું તાબે હર અને જુદાંદર બનાવવા માગતો ન હતો ક્રાન્સના ઉગ્ગતા ઉદ્યો અને ઈંગ્લેંડની દરિયાકાંઠાથી બચાવવા માટે પોતાનાં બદરામા આપાત થતાં ઈસિલ માલ ઉપર જગત મુઠ્ઠીજ જોઇએ એમ તે નુસ્તપણે માનતો હતો જે અમારાંજ વ્યાપારની નીતિએ હિંદુસ્તાનની પાયમાલી કરી નાખી તે નીતિ તેને પન્નદ ન હતી તેને તો ક્રાન્સના ઉગ્ગતા ઉદ્યોગોનું રક્ષણ કરવા માટે જમાનાથી દિશાની આજ્ઞા બાંધી હતી. જે ઈંગ્લેંડે પસંદ પડે એમ હતુંજ નહિ. આવા સભેગોમાં નેપોલિયન ફ્રાંકસને પોતાના પ્રધાન માર્શલે કહેવડાવ્યું કે ઈંગ્લેંડે જે કાર્ષ છાતુ દેવા તે જામે તેની પાત રહે અને અમારી પાસે લાલ છે તે કરતાં અને કાર્ષ વધર

લેવા માગતા નથી. વળી તમારા દેશને વ્યાપારને લગતા બની શકે તેવા અમુક કાયદાઓ આપવાની સાથે ક્રાન્સના ઉદ્યોગને હાનિ પહોંચે એવી તો કાંઈ પણ સરત અંતે કબૂલ કરનાર નથી. અમારા દેશના ઉદ્યોગના રક્ષણ માટે તો અમારે પરદેશના માલને કાં તો આયાત થતો સદંતર અટકાવવો પડશે અથવા તો તેના પર જડાત નાખવી પડશે. અમારા દેશમાં અમે અમારી મરજી મુજબ વર્તીએ અને કાંઈ પણ હરિક્ષ પ્રગ્ન તેમાં હરકત કરી શકે નહિ.

ફ્રાંકસ અને નેપોલિયન વચ્ચે જે વિવેકબરો પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો તે ખરેખર આત્માને સંતુષ્ટ કરે તેવો છે. દરેક સરકારી કાગળ જોડે ફ્રાંકસ પોતાના તરફથી ભિન્નભાવે ખાનગી પત્ર પણ મોકલતો અને નેપોલિયન તરફથી તેને પણ તેનાજ રૂપમાં ઉત્તર મળતો. લડાઈની શરૂઆતમાં નેપોલિયને ઘણા અગ્રેજ ગૃહસ્થોને કેદ પકડ્યા હતા. ફ્રાંકસે તેમને છૂટા કરવાની પ્રાર્થના કરી, જેનો નેપોલિયને તરતજ સ્વીકાર કર્યો; અને તેના બદલામાં ફ્રાંકસે તેટલા ફ્રેન્ચ કેદીઓને પણ મુક્ત કર્યા.

વળી બીજી પણ એક મોટી મુશ્કેલી સલાહની વચમાં આવીને ઉભી નેપોલિયને ઈંગ્લંડના રાજાનું હેતોવર જીતી લીધું હતું અને આસ્ટર્લિંટ્રકન: યુદ્ધ પછી તે મુકક તેણે પ્રશિયાને આપી દીધો હતો. ઈંગ્લંડે પોતાની પ્રતિપ્તાની ખાતર હેતોવરની માગણી કરી. પણ પ્રશિયાનો રાજા તે પાછું આપે એવો ન હતો. તેના બદલામાં તેને બીજું કાંઈક આપવાની ગોઠવણ નેપોલિયન કરતો હતો અને રાજાખટપટની જાળ ઘણી ગુંથવાઈ ગઈ હતી, તેવામાંજ ફ્રાંકસ એકાએક માંદો પડ્યો અને મરણ પામ્યો. જગતની સુલેહશાંતિ પણ તેની સાથે તેની કબરમાંજ દટાઈ. ઈન્ડિયન પ્રધાનમંડળ બદલાઈ ગયું અને સુલેહના વિરોધીઓનું જોર વધ્યું. ઈંગ્લંડ તરફથી નવા નવા વાંધા ઉઠાવવામાં આવ્યા અને પારિસ આવેલા અગ્રેજ એલમીઓએ સ્વદેશ જવાના પરવાના માગ્યા. સલાહની વાત ઉડી ગઈ અને લંડનના ગેર બજારના વેપારીઓ લડાઈની વધામણીથી આનંદમાં આવીને હાથ હાથ કંઢવા લાગ્યા.

ફ્રાંકસના મરણને નેપોલિયન પોતાના ઉપરની મોટામાં મોટી આપત્તિ ગણે છે. તેના ચારિત્ર્ય માટે તેણે ઘણાજ ઉચ્ચ અભિપ્રાય દર્શાવ્યો છે. તે કહે છે કે “જો તે જીવ્યો હોત તો જુદાજ પ્રકારના બનાવ બનવા પામત. પ્રગ્નપણનો વિનય થાત અને યુરોપમાં નવીન યુગ મગત.”

પ્રકરણ ૩૩ મું-જેનાનું યુદ્ધ

ળી પાત્ર હવડ રહિયા, અને પ્રશિયા નેપોસિયનની ગામે
સહવા માટે એકત્ર થયાં લગાડ ચાલુ કરવાને તેમની પાસે
કયુ મદારથી જતાવવા જેવું પશુ બહાનુ ન હતું નેપોસિયન
કાન્સનો આંતરિક વિશ્વાસ કરવા પાછળ મળ્યો હતો અને
તેને માટે સુધેહની જરૂર હતી તેણે આટલી મોટી જીત મેળવી
છતાં મલાદ હતી વખતે તેણે એવી નરમાસ જતાવી હતી
કે તે જોઈને આ ત્રણે રાન્યોએ હરમયુ ગોઠવુ હતું તે
ઉપાત ' મોનિટર " પત્રમાં—પણ કરીને નેપોસિયનનોજ
લખેલો એક સમર્થ લેખ પ્રકટ થયો પૂરોપે તેનો ઉત્તર

કામચક વહાણોની તોષીના ધમાકાથી અને હરકરના ધમાકાથી આપોલ તે લેખનો
મુખ્ય ભાગ આ પ્રમાણે છે— " કાન્સ અને રહિયાએ હકુનુ જ સામાજે જોઈએ કે મેક
પૂરેપૂરું સ્વતંત્ર રાજ્યો એક બીજાને તુક્કાન કરવાને જતને અરરપરસ લાભ આપવાનું
સામર્થ્ય ધરાવે છે જો કાન્સના ચહેનચાહે હતાજિથાં પત્રી લાગવન મેળવી તેના તો
રહિયાનો કાર ધરાન અને તુક્કરતાનમાં એથી પશુ વધારે સત્તા ધરાવે છે તેનું થુ ?
કાન્સે પોતાની સત્તા કેટલે સુધી વધારવી તે નમ્રી કરવાને હક જો રહિયાના કાગને
હોય તો પછી રહિયાએ કેટલેસુધી આગળ વધવું તે કાન્સનો ચહેનચાહે નહી
કરી શકે કે નહિ ? રહિયા પોતેના પચાવી બેનું છે આ રહિયા કાન્સવ અને
ધરાનની ઉત્તરનો નોંધ પશુ તેણે દખાનો છે જ્યાં કાન્સની પાસે નેરિજીવમ અને
લાકનના પશિમ કિલ્લાઓ પ્રેર છે તે રહિયાની આપમાં ખૂબે છે એક રહિ
રાન્ય પાતાનુ ભગ વધાર્યો કે તે પછી સ્વરક્ષણે માટે કાન્સને પશુ પોતાનું
ભગ વધારવાનો હક ખરો કે નહિ ? નહિ ને હક વધારવા વર્ધિ દરેક રાજ્યે
કે જે મેળવું હોય તે જાણ ઉપરથી રેકે પોતપોતાનો હક ઉપર એવે રાજ્ય
જાણ રાજ્યો કે તો હોય વે તે પશુ કાન્સને કમ્પુલ છે રેકેને તેની સ્વતંત્રતા
પર આપા વનિસ પાણુ તેના રહેરીમ્મને સોંપા છે રહિયા પોતેને પશુ આપો
મિલો પવડ અને આપ રહેરસ નાનું કમ્પુલ છે રહેરને એવે નેમુર દીડ

કળકી નીકળ્યું એક કલાકમાં જ નિરાશાપૂર્ણ વિચારોને ફેફસાં દબાવી દીધી માથે થાળ ખખેરીને તૈયાર થઈ ગયો હોલે- અને નેપથ્યમાં રાગ્ય કરતા પોતાના બાઇએને તેણે લખ્યું કે " તમે જરા પણ ચિંતા કરશો નહિ. આ લડાઈનો જત દીજ અત આવી જવાનો છે પ્રશિયા અને તેના મિત્રો ગમે તે હશે તોપણ તે બધાને હું કચરી નાખીશ. આ વખતે હું પૂરેપૂરી સાથે છેવટનો ફેસલો કરી દઈશ બીજા દર વર્ગસુધી તેઓ ઉની ડોકા ન કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હું મારા શત્રુઓને લાવી મૂકનાર છું "

પછી તેણે પોતાના ઔરંગઝેબના જુવાન બંધ કરીને અડતાળીસ કલાકસુધી બેઠીને લડાઈની ગોળના અને તેને લગતી ઝીણામાં ઝીણી વિગત લખીને નકી કરી દીરી. ત્યાર પછી લાગલગત બે દિવસસુધી બેસીને આશરે બસે, કમળો તેણે લખાવ્યા. આ બધા કમળો સચવાઈ રહ્યા છે રાગ્યો અને મૈ-યોની, બ્યવરથા કેમ કંની તેના પાંડ શીખનારને માટે તે આદર્શરૂપ છે રાજના સાક માઈલની મજલ કરીને ૭ દિવસમાં બાદશાહી સ્વારોનું લશ્કર લાઇનને કિનારે પહોંચી, યુ ૧૮૦૬ના સપ્ટે- બરની ૨૪ મી તારીખે મધરાતે નેપોલિયને પણ પારિસ છોડ્યું ફ્રાન્સની ૬ સુધી બેસેલાઇન તેની સાથે આવી હતી છુટા પડતી વેળા તેની આખમા આંસુ ધરાઈ આવેલાં બેઠ એક પગવાર નેપોલિયનનું હૃદય પણ કુલ્લ થયું અને એક રનેલપૂર્ણ પતિમાં હોતી બેઠએ તેવી કામળ લાગણીઓ તેનામાં ઉભરાઈ આવી

નેપોલિયને લશ્કરની મરદારી લીધી અને હમેલની મધ્યક આશાહીમરેલી હીલ આલો કરીને શત્રુમૈન્યને યુદ્ધની નાખ્યું પોતાનું નકુ લશ્કર શત્રુની પાછળ લાવીને તેમને અનાજ તથા યુદ્ધસામગ્રી મળવાનો તથા પરાજય વખતે નાસવાનો માર્ગ તેણે બંધ કરી દીધો હવે તેને ફેલેની પૂરેપૂરી ખાતરી હતી તોપણ નાદક મનુષ્ય હતા ન થાય તેટલા માટે પ્રશિયાના રાગને એક પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે તમે મારી આગળ ટકી રાકવાના નથીજ આપણે લગીએજ શામાટે ? મારા હાલરો પુતોના ઘોડીથી મેળવેલી ફોલ ઉપર મને મોઢ નથી હજી તમને કશું નુકસાન થયું નથી હજી તમારે માટે સ્વમાન સમરાય એવી સલાહ કરવાનો વખત છે એક મદિના પછી પણ તમારે સલાહ તો કરવી પડશે પણ તે વખતે તમારી રિયલિ બદલાઈ ગઈ હશે માણુનોના વિના કારણ કાલ થતી અટકાવવા સિવાય આ પત્ર લખવાનો મારો કશો હેતુ નથી, પરંતુ તેના પ્રશિયાના રાગ તરફથી કશો જવાબ મળ્યો નહિ જે અમલદારના હાથમાં એ પત્ર ગયો હતો તેણે તે પોતાના નાખતે લડાઈને દિવસેજ આપ્યો એમ કહેવાય છે

પ્રશિયન લશ્કર જેના અને નૉર્વેઈટના નેહનમાં મળ્યાનું ઔરંગઝેબના બાપીને પત્ર હતું નેપોલિયન પોતાના સૈન્યના આગલા હાથ સાથે ન્યા આગળ તેમની સ્પેશ્યલિટી

સાંજે આવી પહોંચ્યો. આકાશ સ્વચ્છ હતું અને આયમતા સૂર્યનાં કિરણ એક લાખ પ્રશિયન યોદ્ધાઓનાં ઝળકતાં શસ્ત્રોપર પડીને ચમકી રહ્યાં હતાં. અઠાર હજાર સ્વારો તેજ અને પાણીદાર ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થઇને હારખંધ ઉભા હતા. ત્રણસેં ભારે તોપોનો સમૂહ ગોડવાઇ ગયો હતો. પ્રશિયન ફ્રેન્ચનો અગ્ર ભાગ પામેની સીધી અને ઉચી ટેકરીપર હતો. નેપોલિયને ત્યાંથી તેમને મારી હઠાવીને ટેકરી કબજે કરી લીધી અને આખી રાત દારુણ પરિશ્રમ કરીને ભારે ભારે તોપોને ટેકરીને મથાળે લાવીને ગોડવી દીધી. સિપાઇઓને ઉત્તેજન આપવા નેપોલિયન પોતે હાથમાં ફાનસ લઇને રસ્તો સરખો કરવા માટે સુરંગ ફોડવા અને તોપ ખેંચવા મંડી ગયો, અને આસ્ત્રિયનો જે કામને અસંભવિત માનતા હતા તે થઇ ગયું. સવાર પડતાજ છેવટની લડાઇ થશે એમ હોવાથી છુટી છવાઇ ફ્રેન્ચ દુકડીઓને આજગ્યાએ ખોલાવી લાવવા સ્વાર પર સ્વાર ફોડવી મૂક્યા. આખી રાત ફ્રેન્ચ લશ્કર આવતું ગયું. પ્રશિયનોને પાછળથી ઘેરી લેવા નેપોલિયને પોતાના બે સરદારોને આખી રાત કુચ કરવાનો હુકમ કર્યો. આ પ્રમાણે આવતી કાલે કરવાની જખ-રદસ્ત લડાઇને માટે બધી વ્યવસ્થા કર્યા પછી તે નિરાંતે પારિસની એક કન્યાશાળાનો અભ્યાસક્રમ અને નિયમો ઘડવા બેઠો. આ અભ્યાસ જેવા પુરુષના મગજનું બંધારણ કેવું વિશિષ્ટ પ્રકારનું હતું તે આ ખતાવ ઉપરથી પણ સારી રીતે સમજાય છે. લડાઇના જોખમભરેલા મામલા વખતે પણ પોતે સ્વસ્થ ચિત્તે બીજાં કામ કરી શકે છે એવો દેખાવ કરવાનો તેનો હેતુ ન હતો. તે ગમે તેવા અગત્યના વિષયમાંથી પણ ચિત્તવૃત્તિને ખેંચી લઇને તેને પૂણું એકાગ્રતાથી બીજા વિષયમાં પરોવી શકતો. યુદ્ધ ઉપર તેને કદી મોહ હતોજ નહિ. તેની શુદ્ધિને, તેની કેળવણી રસવ્રતાને દેશની આંતરિક ઉન્નતિનાં કાર્યો વધારે અવકાશ હતાં અને એવા પ્રકારનાં જે જે સંગીન સુધારણાનાં કામ તેણે કર્યાં છે તે સઘળાં તેને લડાઈના વખતમાંથી ગમે તેમ કરીને થોડા થોડા વખત બચાવી-નેજ કરવાં પડ્યાં છે. યુરોપના રાજ્યોએ તેને પોતાની તકવાર બાજુએ મૂકવા દીધીજ ન હતી.

મધ્યરાત્રિ થઇ હતી. તેના લશ્કરની આસપાસ શત્રુઐન્યની અસંખ્ય તાપણીઓ છેક દૃષ્ટિમર્યાદાસુધી ઝળકતી હતી. તે ડગલો ઓઢીને સામાન્ય સિપાઇની માફક એકાદ કલાક આરામ લેવા જમીન ઉપર સૂતો હતો. સ્વદેશથી તે સેકંડો માઇલ દૂર હતો. આવતી કાલની લડાઇના પરિણામપર તેના રાજ્યનું ભાવિ અવકાશનું હતુ-જગતમાં સૌથી બળવાન ગણાતાં ત્રણ રાજ્યો-ઈંગ્લંડ, પ્રશિયા અને રશિયા એ ત્રણ એકત્ર થઇને ઘટવા આપ્યા હતાં. જે હાર થાય તો સ્વીડન, આસ્ત્રિયા અને બીજા નાનાં રાજ્યો પણ પ્રખના ચૂટેલા રાજ્ય ઉપર તૂટી પડે અને તેની પાવમાલી કરી

નાખે એમ હતું

એવામાં યજુની ધાવનીમાં જ્યાં રેલવાઝ પહોંચી અચાનક એવામાં તેનાં મનુ-
નાએ જુલની બધને તેમ દાથમા મુજબ ઉપમાયો હોતે તે કનચ તાપમીને અન-
વાળે પાંચમ ખોલ તેમાં આપ સમાચાર દેના દુઃખમની લગતથી રીતે રોન
હીતે ઈશ્વરના પદમાં મનું હતું, એટલુંજ નહિ પણ દા સ અને રોનની વચ્ચે
આવેલા પિરીનીજ પર્વત એળનીને રોનનું બારને તલિયનની મુરોઝીઓમાં વધારે
કરવા માટે દા સમાં આવવાની તેવારી કરતું હતું આ એવામાં થતીને તેણે નિયમ
કર્મો કે " એનની ચાલી ઉપર છુનોન ચાલએને તેમણે માગ વચને રામજ
એકસે. " તેમ ક્યાં સિવાય તેની રિયતે સલામત ન હતી તે દિવસથી રોનના
ચાલએનું બાવિ નિર્માણ થઈ ગયું એવામાં થી ઊંચે તરતજ તાપમી તપદ પ
રાખીને જાણે પાતાના મહેલમાજ સુરો હોય તેમ તે યજુમસાદ ઉપી નપોલ

આર પાતા હોતે પાછો તે યોગ ઉપર સ્થર થો પાડુ મુનમસ વગમતું
હતું તેને એવે બધુ ફેન્ચ બાર અદમક થઈ ઉઠુ રજું તેમની પાસે થઈ
જ્યારે જ્યારે નેરોસિયન પમાર થયે ત્યારે " સહેનચાદ મનુ છવો " એવી રીતે
મજના થતી હીથી રીતે એવા મુજતા સિપાઇએ હોલી આવાની રાદ તેના
ઉમા રહ્યા ૭ વાગે પુરુ રજુ થયું અને સમીન ફેન્ચ દુકડીઓએ પોતાના ધસા
ચથી યજુસંનના વ્યૂદને એકેએક ટેમણેથી બેસી નાખ્યો

ત્યાર પછી કમથથી જેનું પર્જન થઈ થો નહિ આે કસનામાં પધુ જોડ
ખ્યાલ ન આવી રીકે એવું ટુમુથ પુરુ રજુ થયું આક આક કલાકમુથી નેપોતિ
પનના ચોદાઓ અને પ્રસિયના માજી રામ મહાન ફેરિકની તાલીમ લીધેલા
ચોદાઓ દેતોની માફક લ'યા રજુએટ મુંડાથી દલાઇ મયુ પાયલ થમેતા અને
દોડતા સ્વારોની આફટમાં આરીને દોડતા કચગતા સિપાઇઓની ચીસો અને લડ
વેયાઓની વારદાકતો બારકર કોલ્લદલ તોપોના યોગ નર્જન નિરતર થયા કરતાં તો
પણ આખા ગ્યુરંચમાં સબજાનો દનો. સમુદની બરતીનાં મોળની માફક બેઉ
સૈન્ય કોર્ષ વાર આ બાલુએ તો કોષ વાર તેથી ઉલની દિલામાં ધકલવા લાગ્યાં બપોર
મતા તો પ્રસિયન સેનાપિપતિને પોતાના સપૂર્ણ વિજય થશે એવી પ્રતીતિ થઈ,
પણ ચોડાજ વખત પછી તેને પોતાનો મત ફેરવવો પડ્યો આે પોતાના પાછા
હ તા લરકરને બચાનક ફેન્ચ સ્વારો ઘાસની માફક કાંપી નાખે અને તોપખાનુ,
સ્વાર અને પાયદળનો બારે જોડાજો ન થઈ જાય તેને માટે તેને તૈયારી કરવી પડી
પ્રસિયન સૈન્યનું મજા ખૂટવા આવ્યું હતું તેમનામાં બમાજી પડવાની તૈયારી હતી,
પણ નાસતા લરકરની પાછળથી ચીલ દળર પ્રસિયનોનું અનામત રાખી મૂકેલુ લરકર
આગળ આવ્યું અને પરાજયનો વેગ ચળ્યો નેપોલિયન ટેકરીપર ઉભો ઉભો

દરમાં યાત્રીની અગામીની ૩૬ જેના પેઠે દરેક કુરસીને અંગ ૧૯૯૧૯ થયો હતો. આપણે નાહુ મળનાનું સ્થળ આદર્શી ફક્ત મુદતમાં ફોનનાથી થઈ ગયાના ખીજો દાખલો જાનના મિત્રોનાથી જાણે નથી તેજીથી પામી હાથ ને એક જ દિને એક નેટવર્કમાં તેજી મળુ ના સાન મળ્યું. હાથે લાગાઈ કરી નાખ્યું, તેના અમેજી મળ્યાં ફિલ્મો છત્રી લીધા અને નિર્મિત હોદરામાં પ્રાપ્તના ચાલના પો નિર્મિત થઈ જઈ ને આ સમાચારથી આપણા મુશ્કેલીમાં દાદાદાર થઈ રહ્યો, કારણ કે આ જગ્યા પર નહિ પણ એનિયન નાઈ મ જેવી અસંખ્ય નરસામાં દોષ એકે જગ્યા દોષ રહિયો જાર કરેલા કે એ માણસની સાથે જતા નાખે ચાલના અને જાતા જગ્યાએ ને આ દેખાઈ જાય.

પ્રતિષ્ઠામાં વેમર નામનું નૈતિકાસિક નમર હતું ફિલ્મના નેમ કાપિયા પાસે છે તેમ પ્રતિષ્ઠામાં વેમર મળ્યા છે નિ, સિતર વગેરે અર્થપ્રમાત અર્થ. કવિઓ ત્યાંના વતીઓ હતા તેજી ચાલના પાછું મેક પ્રસિદ્ધ તેનાપતિ હોવા 'જેના'થી નામનું પ્રસિદ્ધ વાર્તા અને તેમની પાછા નામનું દુન્ય વાર્તા જેટ આ હોદરામાં ભેગા થઈ ગયા. મતા ભોલીથી લપસ્યા ખની મતા મોજા અને મોજના માર્થી સારા સારા મમનના બ્રહ્મ ઉડી ગયા હોદરામાં દેખાઈ અને કત મારી રહી ત્યાંના નુકની પાલી મેનાકા ખનીને પોલિયનની વાચના કરવા સામી તેજી જવામ આપ્યો કે "ખાઈ! જાણે શું છે તે હવે તમે સમજ્યા."

સંસ્કૃતી સાથે વિનયથી વર્તન કરી તેને વચ્ચે કરી એક તેની વેગ નેવાની રીત હતી. તેજી એક સાથે પાછું વિવેકમર્તુ રત. અચાર્ય અને પાવલ થએલા નિર્મિત સિપાઈએ પાછું મલમપા કરવાની આસ સમજ કરવાનો દુન્ય કર્યો એક દેખાઈ સાધુએ આ કામમાં અમામ પરિશ્રમ લીધો તે નદવ તેને સાઈ કરનામ પાછું આપ્યું.

અકોનરની ૨૮ મી તારીખે તે ભારે દનદનાથી ખર્ચિન હોદરામાં દાખલ થયો, અને ત્યાંના ચાલના મહેસબાજ તેજી ઉતારા કર્યો પ્રતિષ્ઠાએ પોતે જાણ હની કરી હતી તેથી છતનાર તરીકે તે હવે ખરી રીતે આપણા ચાલના માનિક થયો હતો, તોપણ તેજી પોતાની વધુચૂકત સમજતા અને વિદારતા વાપરીને રાષ્ટ્રીના આરગમાં મારને પેસવા દીધા ન હતા તે પોતાના તમામ ખાનગી અને રાજદારી કામગીરી મના તેમ મૂકીને નાસી ગઈ હતી હાઈને હની કરનાર ખરે જોતા તેજી હતી તે પાછીવાર પડે પોડેસ્વાર થઈને પોતાની ખૂમસુતીથી અને ચલાતન ચલાવે એવા ચબ્દોથી સર્વે હોદરાતી હતી.

નેપોલિયન મહાન ફેરિસની દરગાહની મુલાકાત લેવા પોડસકામ ગયો તે અંદુન ધોઈ રક્ષિત અને દનાવાળા મહાન પીરનરની કચરને જોતા તેજી અત દરજી ગભીર બાવથી બરપૂર થઈ ગયું અને ચોડીવાર મુખી તે એક અક્ષર રજી બોલી

પ્રકરણ ૩૪ મુ-વર્લિનડિકી અને હલાતનું યુદ્ધ

નાના મમામમાં પ્રસિદ્ધ। નૈ-ન્યની પૂજાણી યદ્ય મદ અને ત્યાગે
 રાજ્ય ફેરિક વિલિયમ પોતાના નૈ-ન્યના અત્યોચ સાથે છે દરના
 પ્રાતમાં બરાબ બેઠા તેણે જેમ તેમ કરીને પચીસ હજાર માણસો
 એકાં ક્યાં દતાં મહાન ફેરિકે તૈયાર કરના શ્રમ, જોખમ અને
 મોતને પણ ન લેખવે એવા ભોખરી મિપાઇઓમાંથી હવે આટલાજ
 ખચવા પામ્યા હતા આટલું છતાં પણ હજી તેના દુગમલ જેવો
 ને તેવોજ હતો પ્રિયા, રસિયા અને ઈંગ્લેન્ડે ક્રાન્સની સાથે વગર
 કાંચે લડાઇ ઉભી કરી નેપોલિયને તેમને ત્રણને એકાં થવા દીધા
 હોત ત્યારે તો યશુના અનેકનથા નૈ-ન્ય આગળ તે માર્યોજ જાત, પણ તેણે તો
 વિનંતીની તરફથી પ્રસિદ્ધાના ઘરકરો ઘેરી લીધું અને પોતાને છતવાની ખાતરી હતી
 છતાં તેણે પત્ર લખીને સલાહની માગણી કરી ત્યાર પછી જેનાંતુ યુદ્ધ થયું અને
 આખો પ્રિયા નેપોલિયનના હાથમાં આવી પડ્યો, છતાં તેણે ખીજવાગ સલાહની
 માગણી કરી અને આ વખતે તેણે ફેરિક પાસે પોતાના સરહદ દુરને મોકલ્યો
 પરંતુ આ વખતે પણ ‘રસિયાનું અમખ્ય નૈ-ન્ય પોતાની મુઠકે આવી પહોંચ્યું
 છે અને તેમની મદદથી ચુભાવેલી સ્થિતિ પાછી મેજલી સમશે’ એમ ધારીને તેણે
 નેપોલિયનની માગણીનો તોખડો અસીકાર કર્યો. રસિયાનો ઝાર બારે ઉત્તરમાં આવીને
 પોતાના નિ સ્થિત રાજ્યના તમામ સાધનો એકત્ર કરવા લાગ્યો હતો અને ઈંગ્લેન્ડ
 પણ ક્રાન્સના બંદોને રજાગણા ઉપરાંત નાણુ, દારૂગોળાઓ અને ઘરકર મોકલાવ્યા
 કરતું હતું વિમાજાનો નમસ વર યદ્ય ચૂક્યો હતો નેપોલિયન ક્રાન્સની દરથી એક
 હજાર માણસ દર આખો હતો યશુનું-ય પોલેન્ડની બચ્ચી દહાવવી ટેકરીઓ અને
 જંગલોમાં પડ્યાં હતાં અને વસતસનુ બેસતાંજ નીડ્યાં નમખ્ય યગળિયાં માફક
 ફેર્યો ઉપર તરી પડવાની તાક જોઈ રહ્યાં હતાં

નેપોલિયનના અત્યંત આદર્શકારક વિજયથી નમકારી અને કોયે જલગતને ઈંગ્લેન્ડે
 હવે એક એવું પમતું લાયુ કે જે પ્રજાનેના સામાન્ય હક્ક ઉપર તત્પર માગવા
 જેવું હોવાથી આખી દુનિયાને તેના આ કૃત્ય તરફ નિરંકર દર્શાવે। ને

રાજ્યો વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હોય ત્યારે પણ દારૂગોળો તથા યુદ્ધસામગ્રી મિત્રાઈ કોઈ પણ પ્રકારને માલ ભરીને દરેક તટસ્થ રાજ્યનાં વહાણુ એકના રાજ્યના અંદરે થી ખીજના અંદરે જઈ શકે એની તો કોઈથી ના પાડી શકાય એમ છેજ નહિ ઇચ્છાંડ પોતાના કાફલાવડે દરિયા ઉપર એકઠથો અધિકાર ભોગવતુ હોવાથી તેને જાહેર કર્યું કે ક્રાન્સ અને તેનાં મિત્રરાજ્યો સાથે કોઈ પણ પ્રજાથી વેપાર કરી શકાશે નહિ અને શત્રુરાજ્યોનાં વહાણુ, માલમિલકત અને ખિનકાચક મુસાફરોને પણ કેદ કરી લેવામાં આવશે.

આ બાબતવિષે પરરાજ્ય ખાતાના ફ્રેન્ચ પ્રધાને ધણેજ બાહોશીભરેલો રિપોર્ટ રજૂ કર્યો. તેમાં છેવટે લખ્યું હતું કે આત્મરક્ષણ કરવાનો આપણને કુદરતી રીતે હક્ક હોવાથી આપણે પણ એના એજ ઉપાય ચોજવા જોઈએ. જે ઇચ્છાંડ નિઃશસ્ત્ર ફ્રેન્ચ શહેરીઓને, અને તેમની માલમિલકતને, અને વેપારીઓનાં વહાણોને કેદ પકડી લે છે તો આપણે પણ તેમને તેજોજ બદલો આપવો અને જ્યાંથી મળી આવે ત્યાંથી અંગ્રેજોને કેદ પકડવા તથા તેમની મિલકત લૂંટી લેવી. સુધરેલી પ્રજાઓએ એક ખીજ વચ્ચેના વ્યવહારમાટે જે નિયમો સ્વીકાર્યા છે તેને ઇચ્છાંડ માન આપે; ખાનગી મિલકત અને ખિન લડાયક શહેરીઓ ઉપર જીતનો અધિકાર લાગુ પાડી ન શકાય એમ તે કબૂલ કરે ત્યારેજ આપ નામદારે (નેપોલિયને) આ સખત પણ ગેરવાજબી નહિ એવો વ્યવહાર બંધ કરવો એવી હું ભલામણુ કરું છું.

આ રિપોર્ટમાં સચવેલા નિયમ મુજબ નેપોલિયને પોતાનું સુવિખ્યાત જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું અને તે બર્લિન શહેરમાંથી પ્રકટ થએલુ હોવાથી “બર્લિન ડિક્રી” કહેવાય છે. તે પ્રખ્યાત દસ્તાવેજ નીચે પ્રમાણે છે:—

બાદશાહી ટાવણી, બર્લિન

૨૬ મી નવેમ્બર ૧૮૦૬

“ ફ્રેન્ચ પ્રજાનો શહેનશાહ અને ઇટાલિનો રાજા નેપોલિયન નીચે જણાવેલી બાબતોની નોંધ લે છે:—

“ ૧ તમામ સુધરેલાં રાજ્યોએ સ્વીકારેલા કાયદાની ઇચ્છાંડ અવગણના કરે છે.”

“ ૨ શત્રુરાજ્યની દરેક વ્યક્તિને તે દુસ્મન ગણે છે અને લડાયક વહાણોના ખનડ સીઓનેજ નહિ પણ વેપારીવહાણોના ખારવાઓ તથા વેપારને અંગે મુસાફરી કરતા વેપારીઓને પણ કેદ કરી લે છે.”

“ ૩ જીતનો અધિકાર સાધારણ રીતે જીનાયત શત્રુરાજ્યની સરકારી મિલકતને લાગુ પડી શકે છે, પણ ઇચ્છાંડ તો ખાનગી ગૃહસ્થોની અને વેપારીઓની મિલકતને પણ જીતના અધિકારની રૂએ પોતાને સ્વાધીન કરી લે છે.”

“ ૪ સુધરેલી પ્રજાઓના વ્યવહાર પ્રમાણે શત્રુનાં માત્ર ડિસ્ત્રેબલ અંદરે

ઉપર કાઢવાનો પહેરો આ સાથે પણ ઈશ્વર તો એકેક મામાન્ય બદર, ૩૫૧
મને નહીંઓનાં મુખ ઉપર પણ માલો ગોઠવી તમામ વ્યવસ્થાને ફેરી નાખે છે "

' ૫ તમા ઈશ્વરનું એક પણ વદાયું હોય નથી એવી જગ્યાઓને પણ તે
સાચવી જગ્યાઓની નજીવીમા મણ છે એ કે ખરી રીતે તો જે જગ્યાએ જના
જોખમ વેલુજ પડ એવી રીતે જે જગ્યાને ઘેરી લીધી હોય તેનેજ ઘેરાયવી
હજીરી જોખએ "

" ૬ ઈશ્વરનું આજુ નોકાનૈન્ય પણ જેને ઘેરી ન શકે એવી જગ્યાને પણ તે
ફિતલ્લી જગ્યામાં મણ છે હાખતાતરીકે કાન્સો તમામ સમુદ્ધિનારો. "

' ૭ બદરો ઘેરવાના હમ્નો બચકર દુરુપયોગ કરવામા ઈશ્વરનો એકજ હેતુ
હેતો છે, અને તે જૂદા જૂદા દેશો વચ્ચેના વ્યવહાર અટકાવી દહને આખા યુરોપના
દુનર ઉઘોનની પાલમાલી કરીને પોતાના દુનરઉઘો અને વેપારની ન્યાયદી કરવી. "

' ૮ ઇશ્વરનો સ્પષ્ટ રીતે એવો હેતુ હોવાથી જે કાષ્ઠ તેજ માલ યુરોપ-
ખખા ખરીદશે અમર વેચશે તે ઈશ્વરને તેના પ્રપચમાં સદાય આપતો હોવાથી
તેની મજતીએ કહેવાને. '

" ૯ ઈશ્વરની આવી વર્તણૂક હાલના કરતા અમલના વખતની અમલ્ય પ્રજા
એને વધારે યોગ્ય છે કેમકે તેથી કરીને ખીજા તમામ રાજ્યોને સુકમાન થાય છે
અને તેને એકલાને હાથ થાય છે "

' ૧૦ જ્યારે સનુરાન્ય ન્યાયના નિયમનું ઉલ્લંઘન કરે અને સામાજિક મંરુતિ
ના પરિણામરૂપ ઉભરે હાવનાઓને ખાજુએ મૂકી દે ત્યારે તેની સામે તેના જેનાજ
અભનો ઉપયોગ એવો અને તે જે રીતે જાણ હોય તેજ રીતે તેની સામે લડવું
એજ કુદરતી કાયદો છે

" આ બધી ખાજતોના વિચાર કરીને અમે એવો કસવ કરીએ છીએ કે સમુદ્ધિ
વ્યવહારને માટે જે કાયદાઓ ઈશ્વરે સ્વીકાર્યા છે તેવાજ કાયદાનો ઉપયોગ તેની
' પોતાની સામે કરવો. '

હાલના નિયમ સમુદ્ધિ ઉપર અને જમીન ઉપર એકજ હોવા જોખએ, કાઈ
પણ પ્રતરના ખાનગી મિલકતને હતનો અધિમાર નામ પાડીને જપ્ત કરી ન લેવાય,
મિનત્તજાયક માજુસોને કદ ન કરી સકાય અને માત્ર દિસ્તેજદી બદરો કે સ્થગો
જેમને ઘેરી લેવાને ફરતું મજબૂત નીમર્ગન્ય ગોખ્યુ હોય તેમજોજ ઘેરાવતા બદરો
તરીકે મણી ઘરાય આ કાયદાઓને જ્યાંસુધી ઇશ્વર ન સ્વીકારે ત્યાંસુધી આ આગા
પરિણામ પોરણુ આખા કાન્સના રાજ્યમા રાજનીનિના પાયા તરીકે મણવું એવો
અમે દુકમ કરીએ છીએ '

આ ઉપરથી અમે એવી આગા પ્રકટ કરીએ છીએ કે —

“ ૧ બ્રિટિશ ટાપુઓને ઘેરી લીધેલા પ્રદેશ તરીકે ગણવા ”

“ ૨ બ્રિટિશ ટાપુઓ સાથે કોઈ પણ જાતનો વેપાર કરવાની તથા કોઈ પણ વ્યવહાર રાખવાની મના કરવામાં આવે છે; તેથી કરીને ઇંગ્લંડના અથવા તેના કોઈ પણ રહીશના કાગળો અને બેંગીઓ તથા અંગ્રેજી ભાષામાં લખાયેલા કોઈ પણ લખાણ ટપાલ મારફતે ન પહોંચાડતાં જપ્ત કરી લેવામાં આવશે. ”

“ ૩ કોઈ પણ અંગ્રેજ ગમે તે દરજ્જાનો હશે, લડાયક હશે કે મિતલગ્રાહી હશે તોપણ યુરોપ ખંડના કોઈ પણ ભાગમાં અમારા કે અમારા મિત્રરાજ્યોના લશ્કરના જોવામાં આવશે તો તેને લડાઈના કેદી તરીકે કેદ કરવામાં આવશે. ”

“ ૪ ઇંગ્લંડના કોઈ પણ રહેવાશીની માલની વખાણ, તેનો તમામ પ્રકારનો માલ તથા તેની કોઈ પણ જાતની મિલકત, તેમજ ઇંગ્લંડમાં અને તેનાં સંસ્થાનોમાં અનેલી કોઈ પણ ચીજને લડાઈના વાજખી શિકાર તરીકે ગણીને કબજે કરવામાં આવશે. ”

“ ૫ ઇંગ્લંડમાં જનતા માલનો વેપાર કરવાની મનાઈ કરવામાં આવે છે. ઇંગ્લંડના કોઈ પણ વેપારીના માલને તથા તેના અગર તેનાં સંસ્થાનોનાં કારખાનાંની પેદાશને લડાઈનો વાજખી શિકાર ગણવામાં આવશે. ”

“ ૬ આ પ્રમાણે લડાઈનો શિકાર ગણીને જપ્ત કરેલા માલમિલકતની કિંમતનો અડધો ભાગ, જે વેપારીઓનાં વહાણ અગર માલ ઇંગ્લંડે જપ્ત કરી લીધાં હોય તેમને તુકસાની બદલ આપવાનો બદોબસ્ત કરશે. ”

“ ૭ આ હુકમ પ્રકટ થયા પછી ઇંગ્લંડ અગર તેનાં સંસ્થાનોમાં પરબાર્વા આવેલા વહાણને કોઈ પણ બંદરમાં દાખલ થતાં અટકાવવામાં આવશે. ”

“ ૮ કોઈ પણ વહાણનો માલિક ખોટી હકીકત આપીને ઉપલા કાનુનના અનુચિત માંથી છટકી જવાની કોશિષ કરશે તેને કેદ પકડવામાં આવશે અને ઇંગ્લંડની મિલકત તરીકે તેના તમામ માલ સહિત જપ્ત કરવામાં આવશે. ”

“ ૯ આ હુકમના વહીવટના સબધમાં આપણા રાજ્યમાં અગર આપણે લશ્કરે કબજે કરેલા મુલકમાં કોઈ પણ તકરાર કે મતભેદ ઉભો થાય તો તેને છેવટનો નિર્ણય પારિસની લડાઈના શિકારની કચેરીદ્વારા કરવામાં આવશે. જે જિના રાજ્યમાં તેવા પ્રકારના તકરારી સવાલનો નિર્ણય મિત્રતાની તેરી કરે દ્વારા થશે. ”

“ ૧૦ પરરાજ્ય વિજાગના પ્રધાનને ન્યૂના આપવામાં આવે છે કે તેઓ તેના નેપથ્ય, હોલેન્ડ, ઇટલિયા અને ખીજા આપણાં મિત્રરાજ્યો જેમની દૈનિક અન્ન માફક ઇંગ્લંડના સમુદાયવચ્ચરને લગતા કાયદાના અન્યાય અને જંગલી દોષો અમલ પડે છે તેમને બધાને આ આગાપત્રિકાની ખબર કરવી ”

‘ ૧૧ આપણી પરતગત વિભાગના, યુદ્ધ વિભાગના સમુદ્ધ વિભાગના, નાણા
વેળાગના અને પોલિસ વિભાગના પ્રધાનોને તથા પોસ્ટ માસ્ટર જનરલોને ખબર
આપવામા આવે છે કે તેમણે પોતપોતાનાં ખાતામા આ આદાપતિકાનો જરાયર
ખમત કરવો ’

(સહી) “ નેપોલિયન ”

ઈંગ્લેન્ડે તેના ફૂલના મદદમા તેના જેપોજ સખત પ્રદાર કરવાના કાર્યને
કેટલાક લોકો રાજનીતિની કુચળતા દહીને વખાણે છે, તો કેટલાક તેને નહિ સહન
પણ હો તેવા આપણુક સત્તાના ફૂલ તરીકે વખોડી દહાડે છે અલગત ઘનુ એક
માસપર પ્રદાર કરે તો આપણે તેને ખીલો ગાલ ધરવો, એવુ ધિસ્તી ધર્મનુ
નિતિનુત્ર અદિ નથી પણાયું અદિ તો પ્રદાગને માટે પ્રદાર કરવામા આવ્યો છે
ચૂરાપખમાથી અગ્રેજી માલનો બદિબકાર કરવાથી નેપોલિયન આખા યૂરોપની
પ્રજાને ઈન્કડનાં કારખાનાના માલિકા અને વેપારીઓથી સ્વતંત્ર કરવાની આશા
રાખતો હતો ઈંગ્લેન્ડનાં સરચાનોમાથી આવતી ખાડનો બદિબકાર કરવાથીજ કાનસમા
બીટરમાથી જનારવાનો ઉલોગ ખીલી ચક્ર્યો છે ”

સ્વેડેશી વસ્તુઓના ઉપયોગ માટે નેપોલિયન કેટલી કાળજી રાખતો હતો તે
નીચેના પત્ર ઉપરથી જાણાઈ આવે છે આ પત્ર બર્લિન ડિકી પ્રકટ થયાંને બે
દિવસ થયા પછી તેણે પોતાના એક નેનાપતિને લખ્યો હતો,

‘ તમારા કુટુંબની સ્ત્રીઓ સ્વિડનને-ડનીજ આ વાપરે તેને માટે ખાસ આનક
રાખજો, તે સ્ત્રીનાં આના જેવીજ સારી છે આપણા દેશમાં જે ફારી ખો છે તે
અરમરતાનથી આવતી ફારી કરતા જા પજુ ઉતરતી થથી અમુક ફેરાન ૧૨ મી-
એની માફક રાજનૈતિક આખતોવિષે કાઢી કાઢી વાતો કરના કન્યા તેઓ
કુપલી નરિની સ્ત્રીને વાપરે તો વચારે ચાફ તેમના પોરાકનો કોર્ પજુ
માન છે પડની ખનાવરનો ન હોય તેનાં તેમણે કાળજી રાખનાં નેપો-
જુખ્ય અમનદારોની સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રે સારો લખતો નહિ બેસાડે તો પડી ખીમતી
પામેથી મારે થી આશા રાખવી જાક લખજો કે જયારે કાનસ અને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચે
છત્રમટોસટની દરિયાઈ ચલ્લી રહી છે મારી આમપતનાં મજબુતો મો દિનેગન
તાંથી રેકા આપે એટલી ને કુ આશા રાખજો પકુ ’

પાસિયો નહેર કરેના બર્લિન ડિકીના જવાબમાં ઈંગ્લેન્ડે અથમના કરનાં પજુ
વધર ઉદ્ધતજ અને જુલમાજરેકુ નહેરેનનુ પ્રકટ ક્યુ એ કુકમની રૂરે કાનસ
અને તેન મિત્ર જાણનાં તમામ વેપાર ઉલોગ અને સત્કરપતિને પૂરેપૂરો પકો
પત્ર છે પાસિયને તેજ જવાબમાં ખીજુ મિલન ડિકો નનનુ નહેરેનનુ પ્રકટ
ક ન ન ક મ ૧ માટે તેના પર લખનાં સખત અફક રકરમાં આવે છે કે

તેણે એક નમ્ર અને કોઈને પણ ઇજા ન કરે એના (૧) રાજ્ય (ઈંગ્લેન્ડ)ની સ
વગર કારણે ધાતુંજ જીવંતી વર્તન ચલાવ્યું હતું. પાર્લામેન્ટમાં પણ એ સખ
પુષ્કળ ચર્ચા થઈ પણ જેણે પક્ષના વક્તાઓ જુદીજ ગયા કે ક્રાન્સનાં બંદર, વેપ
અને સમુદ્રપર્વટન ઉપર નહિ સહન થાય એવું દબાવ્યું કરીને અને તેનાં મિત્ર
યક વફાણ તથા પ્રવાસીઓને કેદ કરીને ઈંગ્લેન્ડ અન્ધારી અને સુધેરેલી પ્ર
ન થઈ એવું વર્તન કરવામાં પહેલ કરી હતી.

નેપોલિયનને હવે એવી ખબર મળી કે તેના મૈન્યનો ઉત્સાહ કમી મતો મ
છે અને તેઓ આરામનાં સાધનોથી ભરેલી જીવણીઓ છોડીને પોલેન્ડના બંદરો
પ્રદેશમાં જવા નારાજ છે. આ સાંભળતાની સાથેજ તે ઓરડામાં ફરતો ગયો અ
નપુંસકને પાણી ચઢાવે એવું જ્વલંત જાહેરનામું પોતાના મંત્રીને લખાવતો ગયો.

“સિપાઈઓ ! આજથી એક વર્ષ ઉપર તમે આસ્ટર્લિંટના રણક્ષેત્રમાં ઉ
હતા. તમને જોતાજ રશિયનસેના લયલીત થઈને પલાયન કરી ગઈ અને પેશ
ગઈ તેટલી તમારે તામે થઈ. બીજેજ દિવસે તેઓ સલાહની યાચના કરતા આપ
પણ તેમણે આપણને ઠગ્યા. આપણી ઉદ્ધરતાને લીધે તેઓ આપણા સપાટામાંથી
ત્રીજી વાર ખસી ગયા કે તરતજ તેમણે ચોથીવાર લઢવામાટે એકસ પી કરી; પણ
તેમના જે મિત્ર (પ્રશિયા) ઉપર તેઓ ગાળતા હતા તે તો હવે હતો ન હતો થઈ
ગયો છે. તેની રાજધાની, તેના કિલ્લા, તોપો, દારૂગોળો બધુંજે હવે આપણા હાથમાં
આવી ગયું છે. મોટી મોટી નદીઓ, પોલેન્ડના બંદરોથી ભરેલા ઉજ્જડ મેદાન
શિયાળાના બંદરોનાં તોફાન કસાથી તમારો વેગ ખાળ્યો ખળાયો નથી. તમે દરેક
દરેક વિધનને જીતી શક્યા છો. તમારી સામે કોઈ પણ શત્રુ ટકી શક્યો નથી.”

“પોલેન્ડની પ્રાચીન ઐતિહાસિક રાજધાનીને રશિયનો તમારી સામે ખસાવ
શક્યા નથી. આજે તમારા દેશનો વાવટો વિસ્તર્યુલા નદીના કિનારા ઉપર ઉડ
લાગ્યો છે, પણ જ્યાંસુધી પૂરેપૂરી સલાહ ન થાય, આપણાં મિત્રરાજ્યોના હ
નિર્ભય ન થાય અને આપણને વ્યાપારની સ્વતંત્રતા તથા આપણાં સંસ્થાનો પા
ન મળે ત્યાંસુધી આપણે કદિ પણ તલવાર મ્યાન કરનાર નથી. પ્રજાઓનું ભા
ધડવાની સત્તા રશિયાને કોણે આપી? આપણી વાજબી અભિપ્રાયોને કબ
નાખવાનો તેમને શો હક્ક છે? જોઈ લઈશું. આપણે છીએ અને તેઓ છે. “
રાખજો કે તમે આસ્ટર્લિંટનો જંગ જીતનાર વીરો છો.”

તેનો ખાનગી મંત્રી જુરિયેન લખે છે કે “આ જાહેરનામું લખાવતી વખતે
ખરેખર ભાવાવેશમય બની ગયો હતો અને એટલી ઝડપથી લખાવતો હતો કે લખ
વામાં ઘણીજ ઉનાવણ કરવી પડતી.”

આ જાહેરનામાની લશ્કરના ઉપર વિજળીના જેવી અસર થઈ. તેના શબ્દોને

જનિ એકેએક સિપાઇના હાથને ઉઠેરવા લાગ્યો. મિયાઇઓ વારે ઉવટમા આવી ગયા તેમનો ખમગાટ ફડકાટ બધ થઇ ગયો અને દમજલ કળા તેઓ આગળ વધ્યા નેપોલિયનની સાથે કુચ કરતા મિયાઇઓ તો થાક, જૂખ બધુએ વિસરી ગયા અને રણુથેલા મનીને ચતુને ભેટવા ટમટમી રહ્યા. તેના ઉપર મિયાઇઓનો એવો બેહદ ખ્યાર હતો, તેના હોતાપણામાં તેમનો એવો અડગ વિશ્વાસ હતો કે તેઓ જૂખ્યા જૂખ્યા ઉધાડે પો થાકને ન મણુધરતા નાજની માફક મજલ પર મજલ કરતાજ નયા તિયાળાના કડા પવનના સુસડાટ તેમની આમપાસ વાતા હતી વ્યાર તોપોનાં પેડાં બરફ અને કાંચમાં ગરકી જતાં હતાં, છતાં તેઓ તેમના અપરા જિત સેનાપતિના જોડે હરખભેર આગળ વધતા હતા. તેઓ તે સમયે જૂત-કાળની મુશ્કેલીઓનું મર્વથી રમરણુ કરતા હતા અને ભવિષ્યમાં પચાકમો કરી ખતાવણની તક ક્યારે મળે તેની ઉત્સુકતાથી કમપના કરતા હતા.

રવિયા, પ્રવિયા અને આરિદ્રયા મળીને આખુ પોલેન્ડ ખાઇ ગયાં હતાં. એ કૃપના નીચતા એવી અધમ હતી કે જમત એકે અવાજે તો વર્તમાન યુરોપનું કાળામા કાળુ કૃષ્ક મણુ છે નેપોલિયન આબ્યાની ખચર થતાજ જુલમથી ત્રાનિ ત્રાદિ પોદાગતા પોનેન્કવાતીઓએ તેને પોતાના મિત તરીકે વધારી લીધા અને તેને અરજ કરી કે જો તમે અમને અમારા જુલમચાર માલિકોના પગમાંથી હોદ્દાનો તો અમારી દોલત અને અમારી નિઠ્ઠની પણુ અમે તમને અર્પણુ કરીએ. નેપો લિયનનો ત્યાં ત્યાં મુલમ મયો ત્યાના લેશિએ દાર્નાદથી આમણ મજવી મણુ અને તેઓ કહેવા ના પા કે અમને હમ આપો તો અમે પણુ તમારા આનય નીને મહીને અમારી મ્વતત્ત મોટે લહીએ. નેપોલિયન ધણે ડચવાઇ નયો તે ત્યારે વોસોં સહેરમાં મયો ત્યારે ત્યાના આગેચાન સહેરીઓનું એક પ્રતિનિધિમળ તેની રખામાં મયુ અને અ જ મુઠારી કે અમને ત્વતત પ્રજા તરીકે રવીમરો અને તમારા કુદ્દમમાંથી મને તેને અમા હાજ તરીકે નિયુક્ત કર નેપોલિયનો તેમને ધણેજ સુદર ત્યામ આપ્યો —

‘ પોલેન્ડને તેમ નજુ પાડથી રાખઓએ ઇજનિમ કરી નાખ્યુ તે યાન્સે કદિ મનુર રાખુજ નથી તોપણુ લયાપુથી તને ગમારી નજનવાને ખતર હાવમા હથિયાર લેકને તથા તમાન યનારના બે । આપીને પ્રાખુજ નુધી લકવાનારે તૈપાર ન થાઓ, ત્યામુધી પુ તમને રવજત પ્રજા તરીકે તાદર કરી રાકુ ન હ તમારા અદર અદરના ટેન્ના આડે તને ગમાગ દશાત બર દિવ જૂનો નયા હતા એજ તમારા ઉપર દેર નકથમાં અવેક તમારા ઉપર ગુજરેલી વિપતિના તારણનો વિચાર કીને તેનાયો તારા થરો પા અને વધાર કાળા થાઓ દમમા તમે ત્યાન અને જનારને

જણાવો કે પોલેન્ડની તમામ પ્રજાની રગેરગમાં એકજ ભાવના ઉઠી રહી છે અને તે છિન્નસિન્ન વ્યક્તિઓરૂપે હવે નથી, પણ એક સુદૃઢ પ્રજા બની ગઈ છે.”

તેમના ગયા પછી નેપોલિયને કહ્યું, “ એ લોકો મને ગમે છે. તેમનો ઉમાદ બેઠકને હું રાજ થાઉ છું, અને તેમને સ્વતંત્રતા અપાવવા પણ રાજ છું; પણ પોલેન્ડને રશિયા, પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયા એ ત્રણે મળીને તફાતી લીધા છે. તેથી કરીને પોલેન્ડનો પક્ષ લેતાં એવો તો દાવાનળ સળગે કે પછી તે ક્યારે અટકે તે કહી શકાય નહિ; અને તેમ કરવા જતાં ક્રાન્સનું હિત બેખમમાં આવી પડે.”

આ વાત સાચી હતી. તેની સ્થિતિ ઘણીજ બેખમભરેલી હતી. ક્રાન્સથી તે એક હળવર કરતાં વધારે માઈલ દૂર નીકળી ગયો હતો. ઉત્તર તરફથી રશિયાએ અસંખ્ય માણસોનું સૈન્ય તેના ઉપર ઝડપી રહ્યું હતું. પ્રશિયા પણ પોતાને કાગેડું કલંક ધોવાનો લાગ મળે તેનીજ રાહ બેઠ રહ્યું હતું. આસ્ટ્રિયાએ પણ એવી હળવર માણસો તૈયાર કર્યાં હતા અને નેપોલિયનનો એકાદ વાર પરાજય થાય તો તે પણ તેના ઉપર તૂટી પડે એ ચોકકસમજ હતું. આથી કરીને પોલેન્ડને મુક્ત કરવા જતાં તેના ત્રણે શત્રુઓ એવા કોધે ભરાય કે પછી સલાહ થવાનો સંભવ બંને ઓછો થઈ બંધ; અને સલાહમાટે તો તે લડતોજ હતો; તેથી તેણે પોલેન્ડના પ્રતિનિધિમંડળને કહ્યું કે “મારા કુટુંબીઓમાટે રાજ્યાસન માગના હું નથી આવ્યો. તેમને મારે રાજ્ય આપવા હશે તો મારી પાસે ધણું છે.”

શિયાળાની સખત ઠંડી અને ખરફનાં તોફાન છતાં નેપોલિયનનું સૈન્ય શત્રુઓને સજા ધાતીની માફક ઉગ્રવતું આગળ વધ્યું. કોઈ કોઈવાર પોણા પોણાસો માનવના વિસ્તારમાં ગોડવાયલા શત્રુના તોપખાનાની સામે થઈને, તેમના ગોળાઓના વરસાદમાં થઈને ફ્રેન્ચો પસાર થતા. કશાથી તેમનો વેગ અટકતો નહિ. જન-યુઆરીની શરૂઆતમાં તેઓ વિસ્ટ્યુલાને કિનારે આવી પહોંચ્યા અને નદીને કિનારે ફોડસો માફક જોટલી કાંપી છાવણીના આકારમાં પડાવ નાખ્યો. સિપાઈઓએ જંગલો કાપી હુંપડાં બનાવ્યાં. છાવણીની રચના કોઈ સુપરિત શહેરના જેવી થઈ રહી. ભાતજન પ્રકારના આરોગ્યના અને સુખના સાધનોના અને માંદાઓમાટે સગવડવાળાં કક્ષ ખાનાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી સિપાઈઓનો નવરાગનો વખત આવ્યો અને સરકારી રમતગમતોમાં મુખ્યપુર્વક પસાર થતા હતા. નેપોલિયને દીર્ઘદિટ્ટ સૂચીને સિપાઈઓને માટે દરેક પ્રકારની જરૂરની વસ્તુઓ આગળથી તૈયાર રખાવી હતી. સિપાઈ સુખની તેને પરવા ન હતી. હજી પણ તે દરરોજ છાવણીને નાકે નાકે વરસાદના નામક અને કાલવથી ખરડાઈને ફેરા મારતા હતા અને સિપાઈઓ તેના પરિવ્રજ તરફ આત્મરત્ની રાગજૂથી બેસી હતા. “મારા સિપાઈઓ મારા છે”

છે, " એમ તે કહેતા તેમનાં સુખ અને સલામતીને માટે જરૂરના તોફાન, ઉભરો, શ્રમ કરાવી પરવા કર્યા વગર તે રાત્રિવસ મહેનત કરે અને તેથીજ તેણે જેટલો માણસોનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો હતો તેટલો બીજા કોઈ માણસે કદિ પામી શક્યો નથી.

દોરસોના લશ્કરી ફાજાનામાં છ હજાર ફરદીઓની મગજ કરી હતી અને તેવા ફાજાનાં હાલથીમા થોડે થોડે અતરે જોડવી દીધાં હતાં માલ અને વાવલ સિપાઈઓની અત્યંત પ્રેમ અને કાળજીથી માવજત થતી હતી. ફરેક ફાજાના ઉપર એક અધ્યક્ષ રાખ્યો હતો અને તરીકે માટે જે કાંઈ જોઈએ તે ખરીદવા માટે તેને શેઠ રકમ આપવામાં આવી હતી માંદાઓને ધર્મનું આશ્વાસન મળે તે માટે ફરેક ફાજાનામાં એક એક ધર્મગુસ્તી પણ નિમણૂક કરી હતી સહેનસાહ તરફથી તેને ખાસ આગ્રહ થઈ હતી કે માંદાની માવજતમાં જરા પણ બેફારી જેવામાં આવે તો મને જાહેર કરવું નેપોલિયન પોતાના " પુત્ર સમાન " સિપાઈઓ માટે આવી હદ બહારની કાળજી પૂર્વક મહેનત લેતો હતો સિપાઈઓની તમામ મુશીબતોમાં તે ભાગીદાર થતો. તેનો પોતાનો મુખ્ય તેમનાથી વધારે સારા સ્થળમાં ન હતો. એજ્ય એમરડામાં તે જમતો, સૂતો અને કચેરી પણ રાખતો.

જન્યુઆરી માસ તેની ઉંમર ૬૬ અને જરૂરના તોફાનસંહિત પસાર થવા શાગો. એકથી બે લાખ માણસોનું ફ્રેન્ચ લશ્કર જરૂર સિવાળામાં વિસ્તરવાને કિનારે પડ્યું હતું અને આખો યુરોપ આ બળ દેખાવ તરફ અભયમથી જોઈ રહ્યો હતો રશિયાના ઝરે ફ્રેન્ચો ઉપર હાથ મારવાનો ચત્ત કર્યો તેણે પોતાના સૈન્યને શુપ્તપ મણેકું પણ આદાક નેપોલિયન તૈયારજ હતો અને હાથ મારવા આવનાર ઉપર જેજ હાથ માર્યો.

એક પછી અનેક પુલો થયાં રચિયતો આગ દહતાથી અને ફ્રેન્ચો ઉભળતા કેસાહના વેગથી લદયા જમલે જમલે, ખીણે ખીણે જરૂરથી જરૂરી નદીઓને કિનારે રચિયતોએ તોપો જોડવી હતી અને ફ્રેન્ચો ઉપર અનેવિધ અછતો વરસાદ વરમાવતા હતા પણ તેમના તેનાપતિના બળરેક ઉત્ક્રાંતિથી ઘટના આવેલમાં આવેલા ફ્રેન્ચો મોતને ન લેખવતા આગળ ધસતાજ ગયા. લોહીથી જરૂરના ઘટના રાગ્રાહ ગયા બે દુના પ્રવાહની સાથે અસખ્ય મુડાં ધસવાવા વાવા સિપાઈઓ દેવસે લદતા અને રાત્રે નદીની પથરીપર અકાલના પુલના છત્ર નીચે લતા.

આવી રીતે લદતાં લદતાં નેપોલિયને રચિયન વરસને વિસ્તરવાને કિનારેથી પતા ચાલીધ માર્ચ દરે દાકા દહાડકું આખરે પાછા હતા રચિયને દવાઉના મેદાન અગળ થોભ્યા. ૬૬ીયો સખત પડી હતી અને રાત અધારી હતી ચાટીને લાયપોથ થયેલા રચિયનો જાજે દિવસે થવાના પુલને માટે પોતાને અનુગ્રહ જ માએ

ગોઠવાઇ ગયા. બે ત્રણ માઇલસુધી થોડીક ઉંચાઈની ટેકરી હતી. તેના ઉપર તેમણે પોતાની પાંચસો તોપો ગોઠવી અને લશ્કરે પણ બેવડી હારમાં ગોઠવાઇને રાત્રી માટે બરફના પાયરણાપર પડાવ નાખ્યો. નેપોલિયનનું લશ્કર પણ અંધારી રાત્રી જેમ તેમ રસ્તો શોધતું ત્યાં આવી પહોંચ્યું. તેણે પોતાની બંને તોપો શત્રુનાં બેંદેરોની રીતે રાતોરાત ગોઠવી દીધી. ટેકરી ઉપર ૮૦૦૦૦ રશિયનો સૂતા હતા અને નીચેના મેદાનમાં ૬૦૦૦૦ ફ્રેન્ચો પડ્યા હતા. આ પ્રમાણે બેઉ સૈન્ય બહુ નજીક આવી ગયાં હતાં. બેઉ પક્ષના પહેરેગીરો એક બીજાને બંદુક અડકાડી એટલા નજીક હતા.

અંધારી રાત, બરફની વૃષ્ટિ, પવનના સુસવાટ, આકાશમાં ધસડાતાં વાદળો, ગાબલાં, અંધારી રાતે વ્યૂહમાં ગોઠવાઇ જતા ઘોડેસ્વારો અને પાયદળનો તાપણ એના પ્રકાશવડે દેખાતો ભૂતાવળી જેવો દેખાવ, અને સેંકડો નદીઓના પવન જેવો હજારો સિપાઇઓનો ગભીર, અરપણ ધ્વનિ—એ સર્વવડે રણક્ષેત્રનો દેખાવ બીહામણો બન્યો હતો. આવતી કાલે એક બીજાની છાતીમાં બરછી ઘોચનારા એક પક્ષના સિપાઇઓ અત્યારે થાકેલા અને ભૂખ્યા હોવાથી તેમની કુદરતી દમાળી થઈ ચોડીવાર માટે જાગૃત થઇ અને તેઓ એક બીજા સાથે વિવેકથી અને માનવીયતા વાત કરતા કરતા સૂઇ ગયા. નેપોલિયને ખુરસી ઉપર એક કલાક આરામ લીધો અને પછી ઘોડે બેસીને ઠડીથી થરથર ધ્રુજતા સિપાઇઓને લડાઇને માટે વ્યૂહબદ્ધ કરવા મડી ગયો.

સવાર થયા પહેલાં તો તોપોનો મારો શરૂ થઇ ગયો. સાતસો તોપોની એક સામંત્રી ગર્જનાથી પૃથ્વી ધ્રુજવા લાગી, અને કાનને બહેરા કરી નાખે એવા મેઘ ગર્જના કંતોં પણ વધારે ભયંકર અને તીવ્ર નિનાદથી આકાશ ફાટી જવા લાગ્યું. બેઉ પક્ષના થોડાઓ ગોળા અને ગોળીઓની ઝડી સામે મરદાપથી સામી છાતીને ઉભા રહેતા. ટુકડીઓ અને આખીને આખી પલટણો પણ અદૃશ્ય થવા લાગી. આકાશ ધૂમ્રમય બની ગયું. અંધકારમાં શત્રુ અને મિત્ર ન ઓળખાવાથી રણેરો ફાવે તેમ ધસારો કરતા હતા અને તોપચીઓ તથા સિપાઇઓ ગમે તેમ તોપો અને બંદુકો તાકતા હતા. સવાર થઇ, બપોર થયા, અને સાંજ પડી તોપણ દારુણ સંગ્રામ ખૂબ જોસમાં મચી રહ્યો. નેપોલિયન આખો દિવસ ઘોડા ઉપરને ઘોડા ઉપરજ રહેતો રહ્યો અને જ્યાં જ્યાં ધારતી જેવું લાગે ત્યાં ત્યાં હાજર થઇ જતો.

લડાઇ દરમ્યાન નેપોલિયનને સમાચાર મળ્યા કે એક દેવળનું મકાન જે કુબજો ધણે જરૂરનો હતો તે શત્રુના હાથમાં ગયું છે. તેણે તરતજ ઘોડાને એ મારી અને પોતાનાથી અનેકગણા રશિયનોના ધસારાથી પાછી હડતી ફ્રેન્ચ દુક આગળ દોડી ગયો તેની હાજરીથી અને તેના ઉત્તેજક શબ્દોથી પાછા હડતા નિઃ

ક્રમોમાં નવો જુરસો આવી નવો તેઓ તરતજ મળજી દારમાં મોઢાઈ ન્યા,
અને "કહેનશાહ કહ્યું જ્યો" ની બર્જના પુદનો કાલાદલ છતા પણ ચેતરે
સહજાવા લાગી કેન્નો મળ્યાઆ થકને ધનધનના મેળા અને મેળાઓની ખરેખરી
ક્રીમાં થકને ધગી ન્યા આ પ્રમથે એક દહ સિપાઈ નેપેસિયનના ભવામાં આમો
તેનુ મો દારની ગ્રાણ ઉગાથી કચુ મેથ મધ નયુ હતું, કપાઈ દારથી ખરગાઈ
મએલા દતા, તેનો મએ દાથ મેળાથી ઉડી નવો કમે નરે તમાથી ભેદી દપકમા
કરેનુ હતું, છતાં તે બદલર નર દારગથ મોઢાઈ જતા સિપાઈઓમાં સામેલ
થયા દોડી જતો હતો નેપેસિયને કચુ, "ઉમો રહે! ઉમો રહે! દવાખાનામાં જઈને
પ્રથમ પાટા બધાવ." સિપાઈએ 'જવાબ આપ્યો કે "હમજા નહિ, કેનગનુ
મમન દટાયા પડી થઈ રહેશે." એમ કહીને તે મુમામના વાળામાં અસ્થ
થઈ ગયો એક નજરે જોનાર કહે છે કે પોતાના તરફ સિપાઈઓની આવી ઉપ-
કાવક બકિત જોઈ નેપેસિયનની આખમાથી આરુ નીકળી પડ્યાં.

સર્જક શરૂ થયોને અદર કલાક થઈ નવા દિનુ ગરર ગમથી રાત્ર ૧૫ અને
મેદાન મુલથી અને પાસ થમેસાઓથી ભરાઈ ગયું ઝિન્ન મિન્ન થમેદા અરથ
બોવાળા પ્રદાગની તીનવેલા અનુભવતા દાનરો સિપાઈએ જમીનપર તરફડતા
હતા અને પાની માફક દોડતા રવારના ધમારા નીચે છૂદાઈ અટકાઈ જતા હતા.
લગાજના ભાર મેલાદલ વન્ને પણ તેમની કારમી ઝીમો સહજાતી હતી પાનેનાં
જામમાં જામન મગવા લાગ્યાં હતા. આના અગ્રવળાથી નિદ્રા પુદની બાલક-
તામાં વધારો થતો હતો અગથી સગમતાં અને મેળાઓથી ભાગી જતા ધરોમાવી
નારીને ઝીમો અને બાગ. ખેતરોમાં ગયાં તે ત્યાં પણ તેઓ માયાં જતાં હતાં
પતાં હજુ પુદ તેા વાયુજ દગુ

અધાર થવા અવ્યુ હતું અને પોસિયન ફરીથી જીનાવના દેવગમા દાતિ અને
દનાથી ઉનો ઉમો પુદ જોનો દનો મુખ્ય સેનાપતિઓનાં મુખ ઉભીન અને
ચિંતાવર મન્વા દનાં તેઓ તેને સલામત જ સામે જતા રહેવા માટે અત્યત બામ
તાથી આજીજ રતા હતા તેી આસપાસ મેળા વસતા હતા અને મોન ધડ ધડ
ફાટતા હતા પણ કેઈનુ ન સહજતા તે જોખમની વચમાં ઉમો રહો તેજે પોતાનો
જુરસો ના. રતનાની બપ સિપાઈઓના મન ઉપર સન્દોટ રીને પાગને વચુના
મારથી ઝિન્નમિન્ન થતા મેન્વને ફરી ફરી આગળ મોકલવાજ કચુ નોન દાનર
રશિયો. દહ દાનર કેન્નો અને દયા દાનર બધોનાં મુન્ન રજીમેવમાં રજગતા થઈ
ગયા હતા અને તેમના નીચીઆરીથી દિશાઓ ભરાઈ ગઈ હતી

એમ ક્રતા ક તા દયા વાગવા આ વા અડધી અડધ રશિયન મેન્વ કપાઈ
ગયુ હતું મેટલામાં ધણે ફરથી કપાગવધ કચુ કરવુ નુ કેન્વ લરકર આરી

પહોંચ્યું, અને યુદ્ધનો રંગ સ્પષ્ટ રીતે બદલાઈ ગયો. રશિયનોથી હવે ટકાયું નહિ. પણ મહાન નેપોલિયનના સૈન્ય સામે પોતે આજો દિવસ ટકી, રહ્યા. તેથી જુલોને જીતના પોકાર કરતા તેઓ દૂર ચાલ્યા ગયા. ફ્રેન્ચોએ તેમના લોહીના ઉત્તર બેઝિલ નથી જીત તો મેળવી; પરંતુ તેઓ પણ ચાકીને લોથ થએલા હોવાથી શિયાળાના રાતમાં લોહીથી ખરડાયલા બરફ ઉપર જે કાંઈ આરામ મળી શકે તે બેઠાની તેમને પણ જરૂર પડી. નેપોલિયનનું હૃદય શોકથી વિલ્વલ થઈ ગયું હતું. આજના જે પત્રાસદાયક દેખાવ તેણે કદી પણ નજરે જોયો ન હતો. લડાઈ પૂરી થતા પછી તે હમેશાં ધાયલ થએલાની સારવાર કરવાના કામમાં જોડાઈ જતો અને પોતાને કાંઈ તેમને દવા વગેરે પાતો. તેનો સારો દાખલો જોઈને સેવકવર્ગ પણ સિપાઈઓની ભાવપૂર્વક માવજત કરતા. ધાયલ થએલા રશિયનોપ્રત્યે પણ તેણે તેડકી નહોતી બતાવી અને તેમની પણ સારવાર કરવામાં આવી.

લોહીથી ખરડાયલા અને મુઝાના ઢગલાથી ભરેલા રણક્ષેત્રમાં અને તેને અંગે વિદ્યુત ચિંતાઓ હતી છતાં પણ તેને પોતાની પતિપરાયણ પત્ની વાદ આવી. તેણે જિનાનળથી ટુંકા પત્ર લખી કહાડ્યો અને ટોડતે ઘોડે પારિસ જઈને જોગેશ્વરના તે પત્ર પહોંચાડવા એક સ્વારને રવાના કર્યો.

ખીજે દિવસે સવારે રણક્ષેત્રનો ખીલત્સ દેખાવ તેના ખરા સ્વરૂપમાં સર્વની નજરે પડ્યો. ચાળીશ હજાર ચોદાઓનાં જિન્નબિન્ન થએલાં શમ, ભાંગેલી તોપો, વારો, ગોળાઓ, ઘોડાના અવયવોના ટુકડા, છૂટા પડી ગયેલા હાથ, પત્ર અને માથાના ઢગલા જોઈને નેપોલિયનનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેણે કહ્યું કે “આ દેખાવ જોઈને રાત્રીએ મેં સુલેહ તરફ પ્રીતિ અને યુદ્ધને માટે તિરસ્કાર અને ભય કેળવ્યા હતાં જોઈએ.”

પ્રકરણ ૩૫ મું-રશિયામાં ઠેઠ ફિડલેન્ડ સુધી

પોલિયન હવે આવા રાખતો હતો કે આઠતુ લોહી રડયા પછી રશિયાના અને પ્રલિયાના નૃપતિઓને વખાણે નરહત્યા દાવવાની અપેક્ષા નહિ રહે અને તેઓ સલાહની માગણી કરતા આવળો. તમામ ઇતિહાસમયે એવી રીતે છે કે આ વિમ્હની શરૂઆત તેપોલિયને કરી ન હતી અત્યારસુધી પણ તે માન આત્મરક્ષણ કરવાનું સહતો હતો 'જેના'ના સમામ થયો ત્યારે અગાઉ પણ પ્રલિયાના રાખતે તેણે સલાહતુ કહેણે મોકલ્યુ હતુ, અને તેના તરફ પ્રલિયાના ગાંધે લક્ષ્ય ન આપ્યું તેથીજ જેનાનો દારણ સમામ થયો ત્યારપછી પણ તેણે તરતજ સર્જના મેદાનમા અને લોહીની નીકા તથા મુઠ્ઠાના દમલાની વચ્ચે ઉભા રહીને બીજો પત લખ્યો અને નાહક કપાઈ મરતા માનવજાતિઓ તરફ દયા લાવવાની ફરીથી અગ્ર કરી પરંતુ આ અરજને પણ મૂતમરી કહારીને છુપી રીતે પોતાનું સૈન્ય મારજ કરી તેમણે તેપોલિયનની છાવણી ઉપર કુમલો કર્યો તેપોલિયને તેમને ૨૪૦ માઈલસુધી પાછા હાવીને આપલોના મેદાનમા સખત દાર અચાવી હવે તેમના તરફથી પુતે હતુ કહેણે આવે એવી આશા. ખીતે તેણે પાચ દિવસસુધી ગાઢ જોષ પડી ચોતાની અગિમાનની રચિને તેણે કિલરતાથી દગાઈ અને સ્વમાનને તાર મૂકીને તેણે ફરીથી એક પત લખ્યો. પણ તેના ચતુરોએ તેની ઉલરતાનો અવગાજ નહીં કર્યો કે હવે તેનામાં સલાહની વકિત હશે નહિ મારેજ સલાહ માગનો આવે કે અથો રિયાએ પોતાના ઉત્તર પ્રદેશોમા નમખ્ય નમખ્ય માણુનોતે એમાં કરીને વગી પાડી પુલની જોસખર તૈયારી કરવા માંડી. સ્વીડનના જાનએ તે એટલેસુધી લખ્યુ કે રાન્સના જુમોન રાજાઓના અરો દહની સજામા આપણે ખુડી ગિ તેમના પક્ષમા જોડાવવાએ માણુ કે તમાજ પદ્ધતિસર રચાવતાં તમામ વાજોનુ દિન સમાવતુ છે. ૧૮૫૧ના જાનએના એવી ઉદ્દત્તપ્રજ્વરેવી માનવતા હતી કે રાન્સને પોતાને મા અને જલ્લત વ પસદ કે ૧ લગનો દહજ નથી અને તેને લીધેજ ૧૮૫૧માં

દીધો હતા તેથી તે મનમાં હસે. અને જ્યારે એને ઉત્તરજે દેવ તેમ સ્વેચ્છા
કાળને આગ્રહનો પત્ર લખીને તેના હાથને કાન્ધમાં આવડા દીધા. પણ તેને કેન્દ્ર
સાકરની વચમાં સામર્થ્યને શાખ્યુ.

આ પ્રમાણે સ્વેચ્છા કાળને વારવાર બેઠાની જતાથી તેથી અજારે તેને
પણ પદમથ કમળાની નેપોલિયનને જાર પડી અને તેમ કરવા જતા તેની પાતાની
પણ પડી થઈ એ તેણે એ કાળને સ્વેચ્છાની મારી ઉપર રહ્યા દીધો દોત તે-
પણ વહેતુ મોટું પરિણામ તો એવું એજ જાવન નેપોલિયન ઉત્તરના સિપર
ઉપર પદાચર્ય અને ત્યાંથી તેણે પતન થઈ એણે પ્રારબ્ધની પોષીમાં નિર્માણ
થઈ ચૂક્યું હતું ઉપરાંત ઉડી દાર્પદરિયો અને કાર્પદ્યનાથી પણ તેનો અમ પાત
બદલાવી યાદ્ય એવો હતોજ નહિ એ નેપોલિયનને પોતાના જાત કરજીને કેમીને પૂરો-
પણ કાળજોની મેચી સાધી દોત અને તે લેશોનો તાલ મરીને ઉમરાજોનો યાગ
થયો દોત તો તેના તરફ નુપતિ વર્મનો દાગ જોડો થાત. પણ તેમ કરવા જતાં
તે લેશોની પ્રીતિ મુશ્કવન. ઉપર કદાના મનુષ્ય તરીકે નેપોલિયનને પોતાના
આકારથી જાણ થવા કરતા નિનારોનેજ વધારે પતક કર્યો તે પાપો પણ
જાવનમાં પોતાના કાળ જાવનની વિરમવસ્ત્રીવ જાવ મુખીને અને પ્રજાના અતક
રજીમાં હમેશનુ સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને પાપો. તે પોતેજ રહે છે કે " સેટ હેનેના તો
મારા પ્રારબ્ધમાં પદેલેથીજ નિર્માણ થઈ ચૂક્યો હતો

એક પણ નવેસરથી મુદ્દની તેવારી કરવા મરી પડ્યા હતા હરન્યાન સિપાજાનો
અમલ ઉતરવા અલ્લો. નેપોલિયન સિપાજાઓની સાથે જાવસ્ત્રીમાં રહેતો હતો અને
દરેક પ્રકારની મુલીબતો જાને સહન કરીને તેમની પણ સહન કરવાનું લીખવેલું
એકવાર તેના બાઈ જોસેફે લખ્યું કે જામને પેપ્લમાં પછી વિદગણ પડે છે તેના
જવાનમાં તેણે લખ્યું કે -

" આજે જે મહિના થયાં મારા લશ્કરના અમલદારોએ સરીરપરથી કપડાં
ઉતાર્યા નથી કેટલાકને તો ચાર ચાર મહિના પણ થઈ ગયા છે એ પોતે પણ
પખવાડિયુ થયાં જુટ ઉતામાં નથી અમે કાલ અને જરૂરમાં પડ્યા રહીએ છીએ
રોટી અને દારૂ મોં જોતા નથી જાતા અને માંસ ઉપર નિર્વાહ કરીને લાખી
લાખી કુચ કરીએ છીએ આરામ શું છે તે અમે જાણતા નથી જોણાઓના ઝડીની
વચમાં સગીનથી મુદ્દ કરીએ છીએ અને લાયક થએલા સિપાજાઓને પણ નસે
જસે માંસસુધી કાન પવનના કપાટા લાગે તેવી રીતે જરૂર ઉપર પકેતવાની
માડીઓમાં નાખીને લઈ જવા પડે છે

નેપોલિયન આ સુચારે પોતાના સંજ્ઞાથી દેહ હાજર આકલ દૂર હતો અને
અહિના કામનો અમાગ જોજો તેને માથે હતો તે જતાં પણ તે જાવસ્ત્રીમાં રહ્યો

વનમાનવચાના સજ્જમાં તેણે એ વિરભી સાથે સજ્જ સજ્જ પ્રધાને
 સમ્યુ છે " સાદિત્યને સદ્ગત્યપૂર્વકે દિગ્દર્શન આપતુ હોય તો એવું એક
 પદ સજ્જાવતુ' એકંએ, કે જેમાં પ્રકરણી સમાયોજનાઓ મુદ્દ લેવાયતી,
 આપુ નર્મ નાનપત્રમાં લેવામાં આવતા પદપાત્રથી તેમજ તોણકાકરેલા
 આદ્યપ્રાધી મુકત અને વિદ્યાર્થો. ભરપૂરે હોય. લક્ષમાં જે સમાયોજનાઓ
 લખાય છે તે વિનમરભરી અને સામાન્ય કલિચમાં દોષ છર્મ પાત્રને કિા-
 નમાં અપાવનાર લેખોને પણ આદ્યક થતી નથી, તેમ તે તેમની કમપર
 અકુદ પણ કાઢી લઈતી નથી. વળી તે ખરેખરી મોક્ષપ્રાપ્તિ વિદ્યાની કદર પણ
 કરી લઈતી નથી. તેઓ તે માન લેખોને ઉતારી પાડીને તેમને નિઃસાદી જનાય
 કે છે જેમાં જાણતી જતાની સાથે લુદિનો કમકદ દોષ, અને જેમાં મુલ્ય અને
 દોષની વિવરકર્તક સમીક્ષા થતી હોય, એવા લેખ લખાયા નોંધએ કાર્તિકમાં મોક્ષમાં
 પાડી મોક્ષતા દોષ તો તે પણ શોધી કાઢીને સમાયોજનામાં તેના કદર થવી પડે છે."

કાન્સની વિશ્વવિદ્યાલયેતી સુધારણાના સજ્જમાં તેણે સમ્યુ છે " તમારે સા-
 દિત્યના સિદ્ધાન્તને માટે એક વિશ્વવિદ્યાલય સમાવવાની મોક્ષના પડી કાઢી નોંધએ
 સાદિત્ય એકંએ નાત્ર કામ્યા અને નવનઃધાઓનું નહિ પણ તેમાં દિગ્દર્શન
 અને ભૂગોળનો પણ સમાવેશ કરવો. તેમાં આજમાં જોઈ નીસ મોક્ષમંદીની
 ગ્રાંથજી કરવી અને તે એવા દોષા નોંધએ કે સજ્જાવતુ ઉપરના વિદ્યાર્થોએના
 જાનગી અભ્યાસને લક્ષી પણ ઉપયોગી મુચનાઓ આપી શકે કાઢીને અમુક મુચના
 સાદિત્યનો અભ્યાસ કરવો દોષ તો તેણે ક્યાં પુસ્તકો નેવાં અને ક્યા પ્રાચીન તેઓ,
 સમજુસ્તનો તથા હમારતો તપાસવી કાઢીને પરોક્ષમાં મુસદ્દરી કરવા જતુ દોષ
 તો ત્યાંનુ રાજ્યપદારજી, સાદિત્ય, તે દેશની કુદરતી પેદાશ વગેરે જામતોની
 માહિતીમાટે ક્યા મોક્ષર પાસે જતુ તે સર્વી જાહેર કરી દેવુ નોંધએ."

" ધણાજ આસોસની વાત છે કે આવા વિશાળ દેશમાં કાંઈ મુચકો પોતાનુ
 જાન વધારવુ દોષ અથવા અમુક વિષયમાં પ્રતીજ્ઞતા મેળવવી દોષ તો તેને ધણા
 વખત મુખી ખરા માર્ગદર્શકને અભાવે અધારમાં કાંઈ મારવાં પડે છે અને પોતાનો
 નોંધતું જાન મેળવવાનો સત્ય માર્ગ તો હાથ લાગે ત્યાંસુધીમાં તેને ધણા વર્ષ મિથ્યા
 રોધાશોષ કરવામાં યુગાવર્ષ પડે છે માટેજ એ ઉપર કહી તેવી સંસ્થાઓની જરૂર
 છે ધણા વર્ષથી હુ એ વિરે વિચાર ચલાવી રહ્યો છુ કારણ કે મને મારા અ-
 વ્યાસમાં પણ એવીજ મુરકેલો નડ્યા કરે છે "

આ પ્રમાણે કાન્સની સગીન સુધારણા તરફ તે નિરતર લક્ષ આપતો હતો અને
 તેની સાથે જે વિશાળ મૈન્યને લક્ષને તે ચતુના મુલકમાં અસમ્ય ચતુસેન્યની
 વચમાં પડ્યો હતો તેના સુખસાધનો તરફ પણ તેની કાળજી જોઈ ન હતી

તેના લશ્કરને ખોરાક, વસ્ત્ર અને આરામનાં સાધનો યથેચ્છ મળ્યેજ જતાં હતાં. ગિચારા રશિયનો બ્રૂખમરો વેકતા હતા. તેઓ ઘણીવાર આસપાસના તાલુકાઓનાં નિર્દયપણે લૂંટફાટ અને જોરજુલમ કરતા અને કોઈ કોઈ તો ફ્રેન્ચોની છાવણીઓમાં પણ આવી પહોંચીને સિપાઈઓ પાસે રોટલી માટે બીખ માગતા. તેઓ હજારોની કહેતા કે અમે ફેટલાક દિવસના ઉપવાસી છીએ. ફ્રેન્ચો તેમનો પ્રેમથી સત્કાર કરતા અને પેટ ભરીને ખવરાવતા.

પારિસના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવા માટે નેપોલિયને જરૂરિયાત મુજબ જોડા, ખર, ઘોડાનાં જીન, તોપોની ગાડીઓ વગેરે ત્યાંજ બનાવવાની વરદી આપી હતી. એ બધી વસ્તુઓ ફ્રાન્સથી પોલેન્ડ સુધી લાવવાની હતી. રસ્તામાં લૂટારાનાં અસંખ્ય ટોળાં ભમતાં હતાં અને કાદવથી ભરેલા મોટા મોટા ધરા આવતા હતા. મારેન્ગોના યુદ્ધ વખતે તોપોનાં ગાડાં ખેંચનારને પાણી ચઢાવવા માટે નેપોલિયને તેમના ઈન્જનમાં વધારો કર્યો હતો તેમ આ વખતે ભારદારી ગાડાં હાંકનારને પણ લશ્કરી પોશાક વગેરે આપીને તેમની સ્વમાનવૃત્તિને તેણે જન્યૂત કરી. તેઓ બિયારા અનારસથી રોજિયા મનુર જેવા હતા. હવે તેમને લશ્કરી પોશાક મળ્યો અને તેઓ પણ મેનના અંગજૂત ગણાવા લાગ્યા તેથી જે કામ તેઓ પહેલાં માત્ર પગારને માટે કરતા હતા તે હવે દેશાભિમાનની લાગણીપૂર્વક કરવા લાગ્યા.

આવાં આવાં અનેક વિષ કાર્યોમાં નેપોઝિયન લક્ષ દોઢાવતો હતો. પોતેજ અરશમય પ્રદેશમાં પહેલી તેની જાવણી ઉપર આખા યૂરોપની આંખ ઠરી હતી. તેની મહાજારત કાર્યો અને તેની કાયદેસૂચના નિષ્પત્તે તેના શત્રુઓ જાવળીન થઈ ગયા હતા. આટલે દર રજાં રજાં પછી મલ્ટે તે દુબૈરીમાં મહેલમાં ભેટો લેવા તેની રીત ને પેતાના રાજ્યની વ્યવસ્થા ગમગીરી સહતો હતો. વળી આટલો અધો ગમગી નોતો હતો જોવામાં આવે દિવસમાં એકવાર અને શાબવાર તો દિવસમાં બન્ને રાત પોતાની પ્રિય પત્નીને પગે લખતો.

[illegible]

નેપોલિયન આખા યુરોપમાં બનિત રાજા હતો છતાં તેને વાગ્ય ન હતો તેના મરણ પછી ફ્રાન્સમાં ફરીથી અદર અદરો જ્યેષ્ઠ જાગે એવાં ચિન્હ સ્પષ્ટ દેખાતા હતાં તે ધણીવાર ભાર ખેદ સાથે પોતાના મન સાથે બોલે છે “ આ બધું રાજ્ય મારે કેને સોપી જવું ? ” હોટેન્સના પુત્ર ઉપર તેણે આશા બાંધી હતી હવે જોમેશાધન સાથેનો હમમખધ રદ કરી બીજાવાર વસ કરવાનો કુખ્ય પ્રશ્ન ફરી પાડેા ઉભો થયેા. એક બાલુએ જોમેશાધન તરફ તેનો અગાધ પ્રેમ અને બીજા બાલુએ પોતાનો વચ કાપમ રાખવાની તેની ઇચ્છા એ જ વચ્ચે જોયતાણુ યથાધી તેના હૃદયને એવી તીવ્ર વેદના થતી હતી કે તેનો મજબૂત મનોનિયત્ત છતાં તેના ગાન ફિક્કા પડી ગયા અને ઉધ તેમજ આદાર કમી થઈ ગયા. જોમેશાધનને અવિધ્યના વિચાર આવવાથી ધણેજ મતાપ થતો હતો અને તે પધુ રાતદિવમ ગડો ગડીને કનાતી હતી નેપોલિયન વારવાર જોમેશાધનને ઓ દીપ્તી રોટ્ટેન્સને વિવામાના પત્રો લખતો હતો.

પોતેન્ડના મુશ્કેલ પ્રદેશમાં હાલથી નાખીને જ્યારે મૈન્યસદિન નેપોલિયન હો હતો તે વખતે તે સખતમાં સખત આરીરિક અને માનમિક પરિશ્રમ લેતો હતો અને તેની તમામ હક્તિઓ પૂર જોમમાં કામ કરી રહી હતી પોતાની હાલથીમાં આદા ભારતી વખતે બન્ધ, વરસાદ અને કાલ્વમાં થકને તે ધણી વાર રોજના નેવુ નેવુ માલવની સ્વારી કરતો લશ્કરમાં માણુસોની બરતી કરનાત માણુસોની માથે અને આદતા વિનાજ સૈન્યમાટે જોઇતી વસ્તુઓનો મળવર જરૂરો વડી હાવનાર માલુમતીઓની સાથે તે પત્રવ્યવહાર કરેા. પાગિસમાં બનતા હરેક બનાવપર તે નજર રાખતો, જાના રાજતનનુ નિયમન અદિ રજાં રજાં કરતો અને પોનાના સનુયજનો ફરીની લગાઇ ન કરે મિત્રગળ્યેને સારો બહો મળે, અને ફ્રાન્સનુ ફરીથી કોઇ અપમાન ન કરી વકે તેને માટે પોતે કેવી નીતિ અખ્તવાર કરી તે સવ બાળતોતો પધુ વિચાર કર્યા કરેા.

ઈ દડ હવે એક નવી બાજ રમવા માંડી. તેનુ નૌદાસૈન્ય ડાર્ડનફમની સામુન ધુની ઝોગ ધી ટુર્કિસ્તાનની નમળી તોપોનો તિરકકાર કરીને કો સ્ટટિનોપતના ખારા આગળ આવી ઉનુ અને દુકા લરકરી સબ્દોમાં કહેવડાનુ કે ‘ ફ્રાન્સની સાથેની મૈની તોડે તમારો કાલો અમને સોપી દે અમારા પધમાં જોડાઓ નદિ તો અરધા દલાકમાં અખા નમળા જૂન કલાડો નાખીયુ ’

પધુ ટુર્કિસ્તાનના દરખારમાં જે એવચીની નેપોલિયને નીમલુક કરી હતી તે ધણેજ ખાડોસ માણુસ હવે તેણે એક બાલુએ આખી ટુર્ક પ્રમળને જાગૃત કરી અને બીજા બાલુએ સનુના સેનાપતિને સુવેદ કરવાની સરતોની વાતોને બદલે રોડી રાખ્યો બીઓ, પુળો અને બાગકા ખિસ્તીઓ અને નુસલમળો સવ કામે લાગી

આકાશ મળવતા તોપોનાં મો સામે ધસી ગયા મુરા અને ને સર્વની આગળ હતા આ દુમતો તદ્દન સાહસિક અને અવિચારી હતો અને પોતાના સિપાઇઓની મિન જરૂરી કતલ નોચાને સારે નસીમે નેપોલિયન તે વખતે ત્યાં ન હતો રશિયનોની તોપોનાં મુખમાંથી પ્રવચાસિ વરસવા લાગ્યો, અને તેની સામે લિલાડી છાતીએ ફેંચ્યો નિડરપણે દોડી આવ્યા તેમની હારોની હારો ઉડી જવા લાગી પણ લોહીથી વહેતી નીકિમાં ચક્રને, મુડાંના કમલાને કચરતા પાછડી હા ના સિપાઇઓ બેધક આગળ દોડતાજ ગયા તોપોના મુખ પાસે જઈને તોપો ફોડનારને તેમણે તનવારથી ઝટકાવી નાખ્યા અને જપનાઈ મળવતા ઉભા રહ્યા.

પરંતુ એટલામાંજ યુનુના સ્વારોની પાછીઓ સભળાઈ રણસિંગનાં તીણા અવાજ સંભળાયો મુમુદની હારતીના મોળના વેમથી હચકચાર સ્વાર ફેંચ સેના ઉપર તૂટી પડ્યા જપનાઈ બધ યજ ગયા અને જીવને જોખમે તોપોની પાસે જઈ ઉભેલા ફેંચો ધાસની માફક કપાઈ ગયા આ પ્રમાણે ફેંચેનુ મોલુ કાંઈવાર આ બાલુએ તો કાંઈવાર સામી બાલુએ એમ કોઈ ખાવા લાગ્યું રાત પડી આકાશમાં ધમાકાનાં વાદળા જાળ્યા હતાં અને તેના જી નીચે મનુષ્યો ટેલોની માફક પ્રત્યક્ષ મચાવી રહ્યા હતાં મધ્યરાત્રિ યઈ ત્યારે તોપોના અવાજ બધ યયા. બાર કલાક મુધી વડી યાકીને લોથપોથ થએલા સિપાઇઓ મુડાંના કમલા વચ્ચે ઊંધિરધાવિત મેદાનમાં આરામ લેવા સૂતા મોડી રાતે નેપોલિયન ત્યાં દોડતે થોડે આવી પહોંચ્યો. છતાં પાંચ દિવસ યયા તેણે ઉધ આકારને જાણ્યો ન હતો વરસાદ, ખરફ કાદવની પરવા કરી ન હતી દોહસો માર્ઈલમુધી વિરતરાત્રી લાંબી હારમાં કુચ કરતા વિશાળ સંખ્યામાં સર્વને ઉત્સાહ આપતો તે બધે ધૂમી વગતો. એક થોડો અત્યત દોડવાથી યાકીને મરી જતો ત્યારે બીજો અને તેના પછી ત્રીજો એમ અનેક થોડાપર સ્વારી કરતો તે વાવાઝોડાની ત્વરાથી આખા લશ્કરમાં ફરી વળતો હેલ્સનમર્ના મેદાનમાં તેના અતિ બહાદુર નેનાપતિઓએ અવિચારીપણે પોતાના સિપાઇઓની કતલ કરતી નાખી તે જાણીને તે ધણેજ નારાજ થયો.

સ્વાર પનાજ પાછાં બેઠે લશ્કર અસહજ આએ ઝાડવાઈ ગયા. ફેંચો મેદાનમાં અને રશિયનો પોતાના મોરચાની પાછળ ઉભા રહ્યા સિપાઇઓની નાદક ખુશ્કારી ન થાય તે માટે નેપોલિયન હમેશાં કાળજી રાખતો હતો તેણે એવી કુનેદથી લશ્કરની દિશ્યાલ કીધી કે રશિયનોને એક પણ તોપ ફાંચા વગર તેમની મજબૂત જગ્યા એથી ખતી જતુ પાંચુ તેઓ પાછા અને પાછા દાતા ગયા આખી રાત તેમણે ઝડપથી અવળી કુચ કરી બીજો દિવસ પણ તેઓ યાકેલા જના પાછા દાતાજ ગયા આખરે તેમને યોગવાની ફરજ પડી આજે હવે તેમનું આવી મનુ નેપોલિયને તેમને ધોષી ધકેલી એક નદીના વાંક આગળ લાવી નડ્યા હતા અને તેમને પોતાના

લશ્કરની વચમાં એવા સળંગ ઘેરી લીધા હતા કે તેમને માટે નાસવાનો માર્ગ રહ્યો ન હતો.

જૂનની ૧૪ મી તારીખે સવારના પહોરમાં જ ફ્રિડલેન્ડનું યુદ્ધ શરૂ થયું. માર્શલ નેની ટુકડી આગળ વધી હતી તેના ઉપર આખું રશિયન સૈન્ય માર્શલ કરી પડી પડ્યું. મદદ આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં માર્શલ નેના લશ્કરના ટુકડે ટુકડાં નાખવાનો તેમનો ઇરાદો હતો. નેપોલિયને દશ માઇલને છેટે તોપોના પડા સાંભળ્યા. તેણે આસપાસની તમામ ટુકડીઓને રણક્ષેત્રમાં તેડી લાવવા માટે આજુબેજુબે સ્વાર દોડાવી મૂક્યા અને પોતે મારતે ઘોડે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. નદીના વાંકવડે ઘેરાયેલી રશિયન ફોર્સ અને ચારે દિશાએથી દોડી આવતી પોતાની ટુકડીઓને જોઈ તેના ચહેરા ઉપર આનંદ છવાઈ રહ્યો. તેણે કહ્યું, “આજે મારે મોના યુદ્ધની વરસગાંઠ છે. આજનો દિવસ આપણે માટે ફતેહનોજ છે.”

માર્શલ નેની પાસે માત્ર ૨૬૦૦૦ માણસો હતાં. તેટલા વડે તે ૮૦૦૦૦ રશિયનોની સામે સવારથી અત્યારસુધી ટકી રહ્યા હતા. નેપોલિયનને ટેકરીની ટોચ ઉપર જોઈને એ સરદાર ત્યાં દોડને ઘોડે આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો, “સાહેબ, જલદી કરો. મારું લશ્કર થાકી ગયું છે. મને મદદ આપો તો તમામ રશિયનોને હું નદીમાં ધોતેલી મૂકું.” તે વીર પુરુષનાં કપડાંમાં ખંડુકની ગોળાઓથી કાણાં પડી ગયાં હતાં અને તેનો ઘોડો લોહીથી ખરડાઈ ગયો હતો. નેપોલિયન તેના તરફ જોઈ મગર થયો અને પછી દૂરગિનથી પોતાના અને શત્રુના લશ્કરની ગોડવણ કાળજીથી તપાસી લીધી. એક અમલદારે સૂચના કરી કે હજી થોડા કલાક થોભી જવું. નેપોલિયન દબતાઈ કહ્યું, “નહિ, નહિ, શત્રુ ફરીથી આવા સકળમા નહિ આવે.”

સરદારોને પોતાની પાસે બોલાવીને શત્રુ ઉપર કંઈ કંઈ રીતે હુમલો કરવો તેનું યોજના તેણે પોતાના અપ્રતિમ, ટુંકા, દબતાવાળા અને ખરાખર અર્થસચક સમૂહમાં સમજાવી દીધી. પછી માર્શલ નેનો હાથ પકડીને તેને ફ્રિડલેન્ડ ગામ અને તેની આગળ એકત્ર થયેલા રશિયન સિપાઈઓનો ધન સમુદાય ખતાવ્યો અને કહ્યું—“આ તમારે લક્ષ્યબિંદુ છે. આસપાસ નજર પાડી કર્યા વગર તમે ત્યાં સીધા પહોંચી જાઓ અને ગમે તેમ કરીને શત્રુસમૂહને બેદીને શહેરમાં ઘૂસી જાઓ; તમામ પૂલ તમારે કાપે લે. લો. તમારી આસપાસ શું થાય છે તેની તમારે પરવા ન કરવી. ને કામ મારું ને લશ્કરનું છે.”

આખું અત્યંત સાહસિક કામ પોતાને સોંપાયેલું જોઈને મગર થયેલો માર્શલ ને ઘોડો દોડાવતો પોતાના લશ્કરની આગેવાની લેવા ચાલતો થયો. નેપોલિયન તે દિશિરામણીની પાછળ જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો, “આ ખરેખરો સિંહ જોવા છે.” નેના ૧૪૦૦૦ સિપાઈઓ સુદૃઢ પગલાંથી ધરતી ઝુગમગના શત્રુ ઉપર પડી પડી

તેની સાથેજ આપુ ફેન્ચ વગરે આજી વધવા લાગુ આ દેખાવ જવાનક પજુ
જવ્ય દત્તક દગરો મેષક ઈલાજ જેમ જેવેના પદ્મગથી મેદાન મુલ્યા લાગુ

ફિલેન્ડ મામ સગની ઠકણ અને માર્શલ ને તેના સગમતાં ધગ અને લોનાળી
ખરડાયલો શેરીઓમાં જઈ પહોંચેા રાત્રિ પછી અને ત્યાર પછી દરવનો જવાનકતા
અવર્જનીય થઈ પછી રૂપ૦૦૦ રતિવનેા દજાવા પછી આપુ લરકગ મમગટમા
પછીને નદી તગ્ર નાસવા લાગુ ફેન્ચે તેમના સમૂદમાં તોપના ગોળા, ગોળ અને
ગોળાઓ વગસાદ વરસાવી મોટા મોટા માનડા પડતા થયા નદી ઉપરના પૂત તો
માર્શલ નેના માથુનોએ અગાઉથીજ લાગી નાખ્યા દત્તક પછી તેનામાનાસ થઈ લી
અને રશિયોનો માસની માફક કનય થવા લાગી પજુ કે તો નદીમાં ઝપલાનુ
કેટલાક જવા પાછી પગી મધુ દગુ ત્યાંથી સામે કિનારે જઈ ચકવા, પજુ દગરો
સિપાઈઓ તજાઈ થયા માર્શલના માધવ સુધી નદીના કિનારા ઉપર ફૂલી મુએનાના
ધુઈ જોવામા આવતા દત્તક જેઓ તરી ઠકતા તેઓ પજુ ગોળાઓથી વીધાવને
મરજુ પામના અને તેમના રશિયો નદીનું પાણી લાવ થઈ લઈ

હવે રતિયા અને તેના મિત્રોનું મગ પૂરેપૂરું વૃદ્ધી મધુ હવે બીટવાર લડવાની
લાગત તેમનામા ગદી ન હતી હવે તો રતિયાન સેનાપતિઓ અને સિપાઈઓ પજુ
સલાહ ધરીજ જોઈએ એવી જૂમ હિંમતવા વાગ્યા અનેફ્રાન્સરે હવે યુદ્ધવિરામ
મટે ચાલના કરી નેપોલિયને કધુ કે અટવો ખરો પરિશ્રમ અને દુખ વેડવા પછી
ભવિષ્યના સલામતી અને સ્વમાન જળવાય એવી મનાદ કરવા રૂં પડેા ખુલી છુ
આ પ્રમાણે વ્યવિચરનો જ : પૂરો થયો

પ્રકરણ ૩૬ મું-ટિલિસટની સલાહ

શિયાની સરહદ આગળ નિમેન નદીને કિનારે નેપોલિયને પોતાના સૈન્યને ચોલાવ્યું. ઓલોનની છાવણી છોડ્યાને માત્ર વીસજ મહિના થયા હતા એટલામાં તે આખા યુરોપ ખંડમાં ફરી વળ્યો અને એકત્ર થએલા યુરોપના નૃપતિઓનાં સૈન્યનો પરાજય કરી નાખ્યો. શિયાળોનાં પરફનાં તોફાન શમી ગયાં હતાં અને ઊનાળોની રમણીય શોભા જગત ઉપર પથરાઈ હતી. ફતેહથી ઉલ્લાસમાં આવી

ગએલા સિપાઇએને ન્યાં તેમનો પરમપ્રિય સરદાર લઈ જાય ત્યાં જવા તેઓ ખુશી હતા; પણ તેના શત્રુઓનું બળ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું. અલેક્ઝાંડર અને પ્રશિયાનો રાજા ૭૦૦૦૦ સિપાઇઓ સાથે નદીને ઉત્તર કિનારે પડ્યા હતા; પણ ઘણી ખરી તોપો અને દારૂગોળા શુભાવવાથી તેમનું લશ્કર નિરુત્સાહી થઈ ગયું હતું. સામા કિનારા ઉપર નેપોલિયનની ધમ્મ એક લાખ અને સિતેર હજાર ફતેહમંદ થએલા યોદ્ધાઓ ઉપર ગર્વસહિત ફરફરતી હતી.

ખેડ સૈન્યની વચમાં માત્ર નિમેન નદીજ હતી, પણ નેપોલિયને હમેશની માફક અગમચેતી વાપરીને જાણે લડાઈ ચાલુજ હોય તેમ મોરચા નાખીને, યુદ્ધસામગ્રી તથા લશ્કર તૈયારને તૈયારજ રાખ્યાં હતાં. પરાજિત થએલા ખેડ રાજ્યો સધિવિચાર ચલાવવા ધણાજ આતુર હતા. ૨૫મી જુને પહેલી મુલાકાતનો દિવસ કરાવ્યો હતો.

ગણિતશક્તિ અને કવિત્વવૃત્તિ ખેડ એક માણસમાં ઘણીવાર હોતા નથી, પણ નેપોલિયનમાં ખેડનું અન્યથા જેવું સંમિલન થયું હતું. તે પૂરેપૂરો રમઝ હતો તે સૌન્દર્ય તથા લગ્ન્યતાનું દર્શન સારામાં સારી રીતે કરી શકે. નૈતિક બન્ધ

તાની છાપ તેના હૃદયપર પડી શકતી હતી અને બીજાનાં હૃદય ઉપર તેની છાપ કેમ પાડતી તેની પણ ચાવી તે જાણતો હતો. યુરોપમાં હવે મુત્તેલ પ્રવર્તાવથી કે યુદ્ધો મચાવીને પ્રજાની પાયમાલી થવા દેતી તેનો નિર્ણય કરવાને દુનિયાના બે સૌથી બળવાનમાં બળવાન રાજ્યો આજે તેને મળવાના હતા. એક વરસસુધી તેમનાં સૈન્યોએ ખૂનખાર યુદ્ધો કર્યાં હતાં. ખેડ પસૂના મળીને બેથી અડીચાખ માલુમે સામસામાં ઉત્તર હતાં, વચમાં નદીનો પ્રવાહ વધી જતો હતો. આ અ.વ.ઈ.સ. ૧૮૦૬

ઉપર આખા પૂરેપૂરી દષ્ટિ કરી હતી અને જનાવ કેસો જન્ય થવાનો હતો તે તેણે લિખન પછી દોવાથી તેણે જન્યતાની જાણ ચિત્રમણીને રહે તે માટે તેણે પૂતી ગોપલજી કન્યા હતી.

નિમેન નદીના એકે ખિનારેથી સમાવેરે એકે નિશાન અને જન્ય તથા તે જોડવાનો તેના ઉપર કિમતી ગાલીઆ પથરાવે અને તેને ઝખુગારીને પહેળું સુત્રો વિત જનારો તેણે એકે માનનાં બાદચાલી ધારો મડપ ઉભો કરાઓ મધ્યે દેખાવ અવત જન્ય અને મરોવેલક જનારવામાં ખર્ચની કંજુપ રાખી ન હતી એકે પડનાં નૈન્ય લગ્નની દગમા મામ સાને કિનારે ગોપલજી મર્ચા આસપાસ દગ્ગરો મેલોની પછી હક જમીની હતી હર્ષર પછી આ દરમ જેમને પ્રસન્ન થયો હોય એમ દેખાયું.

ખરાનર એકે વા મે એકે ખિનારેથી તોપોના ધગાક થયા અને તેની સાથે મેકે હહેનસ દ પોતપોતાના મુખ્ય અમલદારો માથે હોડીઓમાં બેસીને તરાપામાં રવા થવા મન્ય તરફ જવા નીકળ્યા તેપોલિખનની હોડી પહેતી જઈ પહોંચી તેથી તે અનેકજાનરને તેવા માટે સામે આવેલો એકે વૃપતિઓ એકે ખીજને ભેટવા દગ્ગરો મનુષ્યોનાં તેન આ સુદર દરમ જેમ પ્રસન્ન થયા અને જે વાખ મનુષ્યોના કકમાથી એવો મેધમ બીર જન્યનિ નીખ્યો કે તેના ધોરમાં એકે દગ્ગર તોપોના ધગાક પછી પૂરી ગયા.

એકે સહેનવાખ જેકે મડપમાં ઘખસ થયા અવેકજાનરે ચરખાનમાજ કશુ -
" હું પછુ અમેજોને તમારા જેટલાજ પિચ્છાઈ શુ તેમની સામે તમે જે જે સદસ આદરો તેમાં હું તમારી સાથે સામેલ થવા તૈયાર છું "

તેપોલિખને કહ્યું, ' જો તેમજ હશે તો બધી ગોપલજી સહેવાઈથી ધર્ષ શકો અને સલાહ પણ ધર્ષ ગઈજ જાણુની "

તેમની વાતચીત બે કલાક સુધી ચાલી તેપોલિખનના અસામાન્ય જુદિ વૈભવથી અનેકજા ર અગ્રમ મથો તેણે પછીથી એકે પ્રસંગે કહ્યું હતું કે ' ખીજ ગાઇએ એ માણસ જેટલો મારો પ્રેમ સપાદન કર્યો નથી ' તેપોલિખને કહ્યું, ' આપણે એકે ખીજનાં મન સારી રીતે સમજી શકીશ માટે વચમા રાઇ મધ્યરથને રાખ્યા વિના આપણે જે વાત કરવી હશે તે રમડમાજ કરીશ "

અનેકજાનરની ઉમર માન નીજન વર્ષની હતી આખી દુનિયામાં જેની કાલિ ગવાઈ રહી છે એવો તેપોલિખન પોતાની સાથે આવી રીતે વાત કરે છે તે જેમને તે ખુલખુલ ધર્ષ મથો એવો હરાવ થયો કે દિલ્લિસ્ટ સહેરના એકે ભાગમાં તેપોલિખને અને ખીજ ભાગમાં અવેકજાનરે રહેવું તેપોલિખને તેના સકારને માટે ઉમતામાં ઉમતા ગયન્નીવાં ગોપલજીને પોતાના પરાજીને માટે દરેકે પ્રમારની સુખ તે. ૨૬

સામગ્રી પૂરી પાડી.

ખીજે દિવસે તેઓ પાછા તરાપા ઉપર ખીજવાર મળ્યા. આ વખતે પ્રશ્નિતો કમનશીબ રાજા ફ્રેડરિક પણ અલેક્ઝાન્ડરની સાથે આવ્યો હતો. તે સુસ્ત મરેતો, મંદ બુદ્ધિનો, અને જડ જેવો હતો. અલેક્ઝાન્ડરનો અધો મુક્ક હતો તેનાજ હાથમાં હતો. તેના રાજ્યનાં તમામ સાધનો હજી તેના કાબૂમાં હતાં. તેથી તે નેપોલિયનની સાથે સમાનતાના ધોરણ ઉપર સંઘર્ષ કરવા ધારે તો કરી શક. પણ ફ્રેડરિક તો વગર કારણે લગાઈ ઉમી કરી હતી. તેણે પોતાનું તમામ રાજ્ય ગુમાવ્યું હતું. કો તો નેપોલિયન દ્વારા અતાવીને જે કાંઈ પાશુ આગે તેટલુંજ તેને મળે એમ હતું. તેમની વાતચીત અડધો કલાક ચાલી. ખિયારા ફ્રેડરિકને એ અડધો કલાક અડધા યુગ જેવો લાગ્યો. તેણે લગાઈનાં બંધાનાં અતાવવા માંડ્યાં. હારેલા શત્રુની સામગ્રી ન દુખાય તેટલા માટે નેપોલિયને મોટું મન કરી એટલુંજ કહ્યું કે ઇંગ્લેન્ડના કાબૂ હાવાને વચ્ચે યદને પ્રશિયાની સરકારે વૃથા ખર્ચેને લગાઈમાં સંડોવ્યો એ વાત જ ખાતર થયું. પછી તેમણે એવો નિવય કર્યો કે ફ્રેડરિક પણ અલેક્ઝાન્ડરની માત્ર રહેવા આવતું.

આ પ્રમાણે તેઓ વારંવાર મળવા લાગ્યા અને જૂના મિત્રોની માફક જાન્યતા અને ધોડ બેસીને ફરવા ગયા. માત્ર ફ્રેડરિક એકસો આ આનંદમાં તડકી લડતો ન હતો. તે બેસેલાં થોડું બેઠતો અને ગાણી બેઠતો પાછળ રહી નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર તો પુરેપુરા મિત્રોજ બની ગયા. તેમનું મિત્રતા નેપોલિયન સરકાર અને સિપાઈઓ પણ એક ખીજા સુધે મિત્રભાવે વર્તવા લાગ્યા. ઉમડીઓ અને કમ્કરી રમનમનના જલસા થવા લાગ્યા. બેઉ પ્રજાની આંખો ખરેખરે બંધાવ પ્રવર્તી રહી. " નેપોલિયન જીવે " અને " અલેક્ઝાન્ડર જીવે "ના ગર્જનાઓ એકબીજા વચ્ચે મળ્યા.

એક દિવસે નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર સાથે ફરતા હતા કે પુનઃ નેપોલિયનને તેમની સંસ્કૃતિ લક્ષ્ય કરી. તેના કાબૂ કેન્દ્ર નવનરતો. આ બે કોઈ બા વચ્ચે તેણે અલેક્ઝાન્ડરના કોનાનો હતો. નેપોલિયને તે " રોમનો નાગર જાતને અલેક્ઝાન્ડરને કહ્યું, કાઈ, અલ્યા અને તેનું જ કારણ છે " તે સિપાઈઓને બોલે કે. " થોડું છે " "

અલેક્ઝાન્ડરે તે સ્વામીનાં રક્ષક બેઠતો કહ્યું. " પણ મને, નેપોલિયન સાથે મને એક છે તેમને મને કેટલા દુરે છે "

તે મિત્રોને બોલે, આજનાં મિત્ર મિત્ર મુન્ડાઈને એક રમત છે. " ૧૮૧૨ ના રમત જે નેપોલિયન, એ આ મુન્ડાઈને જે જરી નેપોલિયનનાં પાછા ફરે તે અલેક્ઝાન્ડરને કો. કારણ તેને એક રમત છે. "

તરફ ફરીને વિરેકથી કહ્યું, “ ભાઈ, તમે બીજા બધે ડેકાણે છો તો હો તેમ અદિ પશુ તમારીજ છત થઈ છે ”

નેપોલિયને તરતજ ચોમ ઉત્તર રાખ્યો કે ‘ બીજા ડેકાણે મને મારા મિપાઈઓ છત અપાવે છે તેમ અદિ પશુ આ મિપાઈઓજ મને છત અપાવી છે ”

બેઉ જણુ તેમ ઠી આગળ જગતનો નડ્યો રાખીને કલાકના કલાક મુઠી વાતો કરતા અવેફ્રાન્ડ નેપોલિયનના નવા સુદર વિચારો જાણીને મુગ્ધ બની ગયો તેને ઈવડના પશુમાંથી છોટા પાણીને કાન્સનો મિત્ર બનાવવાની નેપોલિયનની મોટી ઉમેદ હતી તેણે એક દિવસ અવેફ્રાન્ડને કહ્યું “ ઈનડનો આવડ રો છે ? સમુદ્ર ઉપર બધી પ્રાણીઓ દાક છે તેને બદલે ઈનડને એકને લાથેજ લક્ર ભોગવેલો છે દુનિયાનો વ્યાપાર પોતાનાજ હાથમાં લઈ લેવો છે તટરથ ગળ્યો ઉપર પશુ લગાવ્યું કરતુ છે અને દેશવરથી આવતા માનની મોં ભાગી કિમત લેતી છે, યૂરો પના તમામ દેશોમા પગપેમારો કરવો છે અને નાપાગને વગતા પોતાના લાંબા આખી દુનિયા પાસે પગાવવા છે ! ”

‘ મારા ઉપર આરોપ નહવામાં આવે છે કે લક્રક દુ ઉભી કરે છુ છુ તો સલાહ કરવા તૈયાર છુ તમે પોતેજ અમાગ મધ્યસ્થ થાઓ થાઓ છુ માલ્ટા છોડી દેજ છુ પશુ ઈવડ સ્પેન અને હોનેન્ડ પાનેથી જે સસ્થાનો તુટવી લીધાં છે તે પાછાં આપવાં જોઈએ ”

“ જો ઈનડ આ મરેલો નાકથુક કરે તો આપણે તેને તાબે થવાની ફરજ પાડી જોઈએ આખી દુનિયાને તે વખતો વખત લડાઈઓથી રગડગા કરે છે તે શુ વાજબી છે ? જો ઈવડ આપણી વાજબી સંગતો સ્વીકારવા ના પાડે તો તમારે કાન્સના મિત્ર બનીને તેની સાને લડાઈ જાહેર કરવી તેને જ્યારે એમ માલમ પડે કે મારી મામે એકતુ કાન્સ નહિ પશુ આખો યૂરોપ ઉભો થએતો છે તો તો કાયદેસર સલાહ કરવાની અને નહિ તો હારીને લથિપાર તૂટી દેવાની ફજ પડશે ”

તુર્કસ્તાનનો મરાલ થણો તકરરી દતો રશિયાને તુર્કસ્તાન ખાઈ જતુ જતુ અને યૂરોપમાંથી મુલતમાન સત્તાનો પગજ દહાડી નાખવો દતો પશુ જો તેમ થાય તો તેની મત્તા લાંબના કરતાં પશુ વિદેશ બધા યઈ જાય તુર્કસ્તાનને નવજીવન આપીને તેનો પુનરુદ્ધાર કરવાનુ તે અસંકલ્પ હતું નેપોલિયન કહેતો કે એ રાજ્યને મુત્રિમ ટોઠા આપીને નિભાવી રાખવુ નહિનુ છે તે વહેતુ મોટા પડ્યો તો ખર પશુ તે વખતે તેનો મોટો ભાગ ઈલડ ન પચાવી પડેતેટુજ નાચવી લેવાની જરૂર છે ’

પ્રશિયાની ખૂનનુગન અને બાહોશ રાણીએ પોતાના નાદર્શ અને વાણીની છટાથી નેપોલિયનના મન ઉપર અસર કરીને પોતાના પાનિને માં વધારે અનુરૂપ સંગતો કરાવી લેવાને રાહ માધી જો તે વહેલી આવી દોન તો મામ તેણે ફેરવેલ ફેરફાર

કરાવ્યો હોત. પણ હવે કાંઈ વળે એ ન હતું એટલે પ્રશિયામાં અને તેથી કરીને આખા યુરોપમાં દાવાગ્રિ સળગાવનાર તે રાણી ત્યાંથી ચાલી ગઈ. પોતાની સમગ્ર આશાઉમેદ આ પ્રમાણે ભાગી પડવાથી અને પ્રશિયાની અવનતિ તેના અભિમાની હૃદયથી ખમી નહિ શકવાથી શોકની અસરથી તે થોડાજ વખતમાં મરણ પામી.

રશિયા, પ્રશિયા, અને ફ્રાન્સ વચ્ચે આ પ્રસંગે થયેલી સલાહ દત્તિકાસમં “ટિલ્સિટની સલાહ” ને નામે મશહૂર છે. પ્રશિયાના રાજાને તેના રાજ્યનો અડધો ભાગ પાછો મળ્યો. પોલેન્ડનો જે મુલક તેણે તફાવી લીધો હતો તેવું એક જૂડું રાજ્ય બન્યું. નેપોલિયને ગુલામો રાખવાનો રિવાજ નાબૂદ કર્યો; મજૂરો પણ કમ ભગ ગુલામી અવસ્થામાં હતા તેમાંથી તેમને મુક્ત કર્યા અને યાહુદીઓ ઉપર થતો અન્યાય અટકાવ્યો. નેપોલિયન અને અલેક્ઝાન્ડર એકબીજાને લડાઈમાં મદદ કરવાને બધાયા. પ્રશિયા પાસેથી મેળવેલા મુલકનું એક નવું ‘વેસ્ટફેલિયાનું’ રાજ્ય બનાવ્યું અને જોસેફ બોનાપાર્ટ તેનો રાજા થયો. આ પ્રમાણે નેપોલિયને પોતાની રિયતિ મજબૂત કરી દીધી.

નેપોલિયનને ફ્રાન્સ છોડ્યાને લગભગ એક વર્ષ થયું હતું. અત્યારે તે પોતાની રાજધાનીથી પંદરસો માઈલ દૂર આવ્યો હતો. યુરોપખંડમાં હવે તેણે સુલેહ પ્રવર્તાવી હતી. આ વખતે તેની સત્તા છેક ઉચામાં ઉંચી અવસ્થાએ પહોંચી ગઈ હતી. યુરોપ તેના શુદ્ધિવૈભવથી અજાણ ગયો હતો, તેના સૈન્યથી પરાજિત થઈ ગયો હતો અને તેથી તેનો નૃપતિ તરીકે સ્વીકાર કરવાની એકલા ઈચ્છાંડ સિવાય તમામ દેશના રાજાઓને ફરજ પડી હતી. એકલું ઈચ્છાંડજ પોતાના નૌકાસૈન્યથી સુરક્ષિત હોવાથી તત્કાલર મ્યાન કરવું ન હતું. હજી પણ તે રાજાઅટપટ અને નાણાના ગ્રેરથી ખીમ નવાં રાજ્યો સાથે એકસ પી કરવા કાવાદાવા કરી રહ્યું હતું. ઈચ્છાંડનો સમુદ્ર ઉપર અધિકાર છતાં હવે નેપોલિયનના શુદ્ધિબળથી તેની રિયતિનું ગૌરવ ઉતરી ગયું હતું. પોતાની અભિમાની વર્તણૂકને લીધે તે સર્વત્ર અપ્રિય થઈ પડ્યું હતું. હેઝનિટ કને છે કે “ફ્રાન્સના રાજાએ ઈચ્છાંડની ખીમ રાજ્ય ઉપર ગેરવાજાની દમાશ્ચ કરવાની નીતિ, તેની ઉદ્ધત વર્તણૂક અને લોભવિગે જે પોકાર ઉઠાવ્યો હતો તે પ્રદુર્ગ વાજાની હતો” ખીમ રાજ્યોના હક્ક મજૂર કરવાની અને પોતાનો લોહી નીમણી તત્કાલર મ્યાન કરવાની ઈચ્છાંડને ફરજ પાડવાના ઉદ્દેશથી આખો યુરોપ હવે તેના સામે લડવા તૈયાર થયો હતો. પણ તેણે કોઈની પણ દરકાર કર્યા વગર પોતાને કાફલો તૈયાર રાખ્યો અને આખા જગતને પોતાની સાથે યુદ્ધ કરવાને અકામચિન નિમંત્રણ કર્યું.

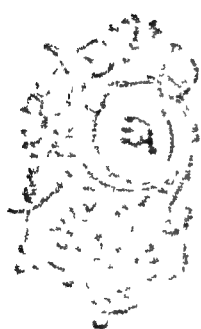
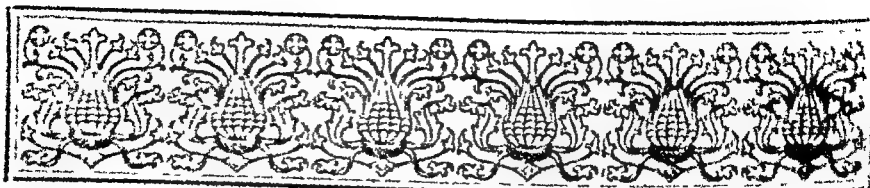
સલાહના કાલકરારપર સહીઓ યથા પછી નેપોલિયન તરતજ પારિસ નીકળ્યો અને બુલાઈની રાજ મી તારીખે સવારના છ વાગે નોપોના અવાજ ઉઠ્યો.

વધીને જાણ થઈ કે સહેન પ્રદ રાજધાનીમાં આવી પહોંચે છે ખરી બાબત ઉપર તેને અમુકયો દોષથી વાલે વાલે મુસાફરી કરીને લોકોને અગત્યથી ખચ્ચ ખાખી વગર સવાર ના પડેરમાં તે સહેરમાં દાખલ થઈ ગયા. આ ભાગ્યર શરે મા વિજ જાને વેને દેશાઈ ગયા, અને ચેરીએ જીએ લોકોને પોતાના દેશના ઉમનથી ઉમન દરવા માંડ્યો. તેપોલિયને રેશને દાવિષ અને અગ્રજીયામાંથી મુક્ત થયો હતો અને સમગ્રિ તેમજ ડાંગરના સિખર ઉપર પેશાડયો હતો એટલુ તે જાને તે પ્રમત્તા રાજ નીનિકપણા માયુમરે પજુ દનુષ દનુ પડુ રાત પડનાં જાણુ હરે પોલીનીથી કમદળી રજુ પજુ લોકોનાં અભિન ન સ્વીકારવાની નેરે તન લવ ન દતી તે ને જાળે વિનોતરે માટે દુહી મુલાફરી કરીને પાડા આ રે દેશ તેમ એકમ નેદ કમઉડ મયો અને ત્યાં પ્રધાનમજાની પ્રાયે કમ કરવા મરી ગયો.

જનતતા હતિદાસમાં કવિ પજુ લેશમા ન આવી ડેમ એવી ઉપગઉપગી લમ કમો જીનીને તે પામિ આન્યો હતો તેના ચહે. ઉપર જાળે અપૂર્વ જાનદ નો સતોય જવાપ રચો હતો તેજે પોતાના પ્રધાનમજાને કજુ ' હરે પૂરોપમાં નુનેદ જળવાપ મહેશે એમ આપજે જાત્રીથી માનીએ છીએ સમુદ્ર ઉપરની તકશરને નિર્જુય થઈ જો માટે હવે વળી પાછા આપજે વેપાર નો ઉલોગ તાદ વળીએ ને સેનાપતિનુ કામ કરીને ધરાપ મયો જુ તેથી હવે લશ્કરની તપામ ન લેતાં ગળ્યના મુખ્ય પ્રધાન તર્કિ રાજનૈતિક પ્રસંગોનુ અરનોકન કરવા માથુ છુ "

તેપોલિયનના રાજ્યની સ્થિતતા ઉપર લોકોને કેટલો વિશ્વાસ હતો તે સરકારી લોનના ભાવ ઉપરથી જણાઈ આવે છે તે ફર્ટ ડાન્સલ થયો ત્યારે પાંચ દાના આ ની પાંચમો રાન્કની થોન પાસેક કાન્કે વેચાતી હતી તેજ લોનનો ભાવ આજે ના સો પાસે નો થયો હતો તે જમાનામાં ળથી સાત દમનુ વ્યાજ નેડીને સહે લાપથી ઉપજતુ ખતાં તેઓ પાંચ દમની સરમરી લોન લેતા તે ઉપરથી રાજ્યની સ્થિતતા ઉપર લોકોને દદ વિશ્વાસ હતો એમ સામિત થાય છે

[illegible][illegible]

The first part of the paper discusses the importance of understanding the underlying mechanisms of the observed phenomena. This involves a detailed analysis of the data collected from various sources, which allows researchers to identify patterns and trends that may not be immediately apparent. By employing advanced statistical techniques, it becomes possible to quantify the relationships between different variables, providing a more rigorous foundation for subsequent conclusions.

In addition to the empirical findings, the paper also explores theoretical considerations that inform the interpretation of the results. Drawing upon existing literature and conceptual frameworks, the authors argue that the observed effects can be explained by a combination of structural factors and individual-level characteristics. This dual perspective offers a comprehensive view of the phenomenon under study, highlighting both the systemic influences and the role of personal agency.

Finally, the paper concludes by discussing the implications of the findings for policy-making and future research. The evidence presented suggests that targeted interventions could effectively address the identified issues, leading to improved outcomes across the board. However, further studies are needed to validate these findings in larger, more diverse populations, ensuring that the insights gained here are robust and generalizable.

સ્વીકારી શકતા નથી. એ રાજ્યો પામે પણ એકવાર સ્થાનો હતાં એકવાર તેઓ પણ ઈંગ્લંડની માફક વેપાર બેઝતા હતાં તેમના રાજ્યોનો સમુદ્રકિનારો ઈંગ્લંડના કરતા વધારે છે, પણ કુસપથી તેઓ બળહીન બની ગયા અને ઈંગ્લંડે એક પછી એક રાજ્ય ઉપર આક્રમણ કરીને તેમનું નીકાસૈન્ય નષ્ટ કરી નાખ્યું. રશિયા, સ્વીડન, ફ્રાન્સ, સ્પેન વગેરે રાજ્યો પાસે બળવાન કાલો તૈયાર કરવાનાં પૂરતા સાધન હતા તેમનાં વહાણથી બહારની બહાર ફરકાવું પણ નથી "

"તું તો સલાહજ કરવા હુઆં છું ફ્રાન્સના ધીરવને ધૃતિ ન પહોંચે અને પ્રજાનું સ્વમાન સચવાય તેવા કોઈ પણ ભોગે તું સલાહ કરવા માગુ છું સલાહ થવાની જરૂર છે અને હું તમા યુરોપ ખડના બધા રાજ્યો સલાહ કરવા છુંતે જરૂર છીએ મને ઈચ્છે પ્રત્યે દેશ નથી તેમ કોષ્ટરિત્તે વશ થઈને તેના તરફ હું અનાય પણ કરતો નથી. ઈંગ્લંડે મારા તરફ બહિષ્કારની નીતિ આદરી છે તેની સામે મેં કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિ (યુરોપ ખડમાંથી ઈંગ્લંડનાં સાલનો બહિષ્કાર) રૂપી વસ્ત્ર વાપર્યું છે મારા યત્નોમાં જાણવે છે તેમ ઈંગ્લંડ તરફ ઈર્ષ્યાથી ટેરાઇને નહિ પણ ઈચ્છે અને ફ્રાન્સના હક્ક વચ્ચે જે ફૂનિમ અને ઝેરવાળાથી બેઠ હોયો થયો છે તેને રદ કરવાની ઈચ્છાને જરૂર લાગે એટલેજ મારો ઉદ્દેશ છે બલે ઈંગ્લંડ પૈસે દેકે આખાં ચાપ. તેમાં મને જરાએ વાધો નથી, પરંતુ ફ્રાન્સને તથા તેનાં મિત્રરાજ્યોને પણ તેટલાજ હક્ક મળવા જોઈએ "

"કોન્ટિનેન્ટલ પદ્ધતિનો એકજ ઉદ્દેશ છે કે યુરોપની પ્રજાના અને ફ્રાન્સના જાહેર અધિગતો કાષમને મારે નિર્ણય કરવાનો સમય જોમ બને તેમ નજીકમાં લાવી નીકેલે. ઉત્તરનાં રાજ્યોના રાજ્યો મારી સચવેલી બહિષ્કારની નીતિના સુસ્તા પલ્લે અમલ કરે છે અને પરિણામે તેમના દેશના વ્યાપારને ઘણું લાભ થયો છે પ્રશિયાના કારીગરો હવે આપણા દેશના કારીગરોની જરોબરી કરી શકે એવા થયા છે તમને ખજર તો દશે કે ફ્રાન્સના ઝાડે પણ બહારે પરદેશમાં બનેલી ઝીજ દાખલ થઈ શકતી નથી તેજ પ્રમાણે હું સ્પેનમાં પણ બ દોગસ્ત કરી દેવાનો છું એટલે પોર્ટુગાલ ઈચ્છેડથી છૂટ પડશે અને બેકે રાજ્યો ફ્રાન્સની વ્યાપારનીતિનો સ્વીકાર કરશે. તેમ ચતાં તુર્કસ્તાન સિવાય બ નાકોઈ પણ દેશના બહારે ઈચ્છેડનો માલ જત્યા પામશે નહિ. તુર્કસ્તાન યુરોપ સાથે વેપાર કરતું નથી એટલે તેની મને ઝાઝી પરવા નથી.

દોલેન્ડના વચ્ચમાં થઈને યુરોપ ખડમાં પાતાનો માલ મોકલવાની અગ્રેજ વપારીઓને તમે જે અનુકૂળતા કરી નાપા છે તેનું વિનાશકારક પંજામ હવે તમને સમજાય છે. તેમ કરવાથી આપણી સાને લડવાનું બળ નેગવવાની અને ઝીજ રાજ્યોને આપણી સાને હતાં કરવાની નાપણે ઈંગ્લંડને અનુકૂળતા કરી

આપીએ છીએ ઈંગ્લંડના પ્રધાનમંડળની ચાણુક્યનીતિની સામે બચાવ કરવાની જોટલી મને જરૂર છે તેટલીજ તમને છે. થોડાં વરસ તમે ગમે તેમ કરીને ટકી રહેશો તો અત્યારે આપણને જોટલી સલાહ કરવાની જરૂર લાગે છે તેટલી ઈંગ્લંડને પણ લાગશે. તમારા દેશની વસ્તુરિથિતિ તપાસશો તો માલમ પડશે કે મારી બહિષ્કારની નીતિથી મારા કરતાં તમારા દેશને વધારે લાભ છે. હોલેન્ડ નાવિકોનો એ વેપારીઓનો મુલક છે. હોલેન્ડ પાસે ઉત્તમ ખંદેરો, વહાણ, નાવિકો, સેનાપતિઓ અને પોતાના પગપર ઉભાં રહી શકે એવાં સંસ્થાનો છે. અંગ્રેજોના જોટીજ તમારા લોકો વ્યાપાર ખેડી જાણે છે, ત્યારે આ બધા લાભ સાચવવાની હોલેન્ડને જરૂર નથી ? બ્યારે મુલેહ થશે ત્યારે હોલેન્ડને તેની અસલની જાહોજલાલી પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? થોડાં વરસ કદાચ દુઃખ વેડવું પડે પણ હોલેન્ડનો રાજ્ય ઈંગ્લંડના સુખદ જીવન બની જાય અને આખો દેશ ઈંગ્લંડના તાજાના મુલક જેવો બની જાય એ વધારે દુઃખકર નથી ? છતાં અંગ્રેજ વેપારીઓને તમે જે અનુકૂળતા આપો છો તેવું પરિણામ તો મેં ઉપર કહ્યું તેજ આવનાર છે. સિસિલિ અને પોર્ટુગાલનાં દરજી તમારી નજર આગળ મોજૂદ છે. ”

“ ધીરજ રાખો. વખત થું કરે છે તે જુઓ. તમારે તમારા દેશમાં બનતો ઘરેલો વેચવો છે અને ઈંગ્લંડને તે ખરીદવો છે. તે માટે તમે એવી ગોઠવણ કરો કે અંગ્રેજ વેપારીઓ અમુક જગ્યાએ ચોરી છપીને આવે અને ઘરે લઈ જાય; પણ તેના બ લાભા પૈસાજ લેજો. તેમનો માલ કદી પાછો લેતા નહિ. સલાહ તો આપરે થતી. છે, પણ મારી સૂચના પ્રમાણે ચાલશો તો તેમના અને આપણા બેઝના કિંમત વાય એવી રીતની સલાહ આપણે કરી શકીશું ઈંગ્લંડનો સમુદ્ર ઉપરનો અધિકાર આપણને સ્વીકારવો પડશે તોપણ તે આપણે એવી રીતે સ્વીકારીશું કે આપણ વ્યાપારને નુકસાન ન કરી શકાય અને સમુદ્રમાં ફરતાં આપણા વહાણોનું અપરજાદ પણ ન થાય. ”

કટાક્ષિમાં ઇટુરિયાનું નાનું રાજ્ય છે. તેની ગાદી ઉપર નેપોલિયને સ્વયં રાજ કરનારને મુક્યો હતો. તે આખાસુ અને નિર્બળ મનનો રાજ્ય મરી ગયા પછી તેમણે રાણી રાજ કરવા લાગી. તે પણ તેના પતિના જેવીજ હતી. નેપોલિયનની લાગણી સ્વરૂપે તેનાથી સમજાવ્યો એમ હતુજ નહ. તેથી તેના લેગેટને સંદેશ મળ્યો કે વેપારીઓ એકઠાં વેપાર કર્યા જતા હતા, અને ત્યાંથી તેમને માલ આપ્યા જતા હતા. આમ થવાથી નેપોલિયનની સુદર યોજના નરનાર થઈ ગઈ. નેપોલિયને એકદમ ૪૦૦૦ માણસો મોકલીને તે શહેર કબજે કરી લીધું. વેપારીઓની તમામ મિલકત ગ્રાબ કરી લીધી અને તેમના અગત્યનાં વસ્તુ કબજે કરી લીધાં. આ ગ્રામ આપણું નાનું હતું. પોતાના નરનાર નેપોલિયને

“જનતાને સલાહની જરૂર છે. ઉગ્રકરને સલાહ કરી નથી તેનું સમુદ્ધર સર્વો પરિપક્વ હોવાથી તેને દગની યશાય એમ તો કેમ નહિ. તેને સાલુ દગવાની ફરજ પડે એવી રીતનું તેણે ઉપર ચાલુ કરવું હોય તો તેના વેપારને તોડી પાડે. આ કામ કરના આખો યુરોપ એક ઘણો દુનો આવી જાવ તોજાને. યુ એક નાનકડા ‘લગ્નની દુખ’ અને રાજદી ગણીને લીધે મારે જરૂરના કરી નાખી.”

નેપોલિયને પોતાના પ્રધાનમંડળને માટે સલાહસંદોની પસંદગી પછીજ સભાજયી કરે. રાજ્યના રેક પ્રકરણમાટે ખાસ ચેગતાનાગા માધુમે જમાયી મળી આવે ત્યાંથી વીણી વીણીને લઈ આવે. પ્રધાનમંડળના સલાહસંદો માલિય, વિજ્ઞાન, કાયદા, દિવાની અને લશ્કરી ખામતો તથા ધર્મ અને નૅમાસન્યનો વડીવટ એટલી ખામતોવિશે હેવાલ રજૂ કરવાનો હતો. ફોર્ડ નવો મુલક છતાંતો કે તરતજ ત્યાંના સારામા સારા માપરોને પ્રધાનમંડળમા જ પા મળતી, અને એ રીતે ત્યાં બાહોલમાં બાહોલ માધુસોની લમેદાં ભગતી થવા વરતી.

સભાના પ્રમુખરથાને નેપોલિયન જેમનો કાષ્ઠવાર કદાચો આવે એવી ચર્ચા ચાલતી હોય ત્યારે તે જાતી ઉપર ડોકુ નમાવીને ઉઠા વિચારમાં ગરમવ થઈ જતો અને કાષ્ઠવાર પોતાના અરજીત યક્તિસપન મન અને શુદ્ધિના ચમત્કારથી આખી સભાને વિજ્ઞાના પ્રવાહની માફક અગ્નયમ જેવી રૂતિ આપી દેતો. સભાની બેઠક ગમે તેટલા દલાક માને તોપણ તે કદિ કદાગતો નહિ. ફોર્ડ કાષ્ઠનાગ તો મવારના નવ વા વાધી સાજના પાંચમુધી સભાને કામમાં રાજી રાખતો. વચમાં માન એકજ દલામ્તો આગમ આપે. કાષ્ઠવાર નતના વ્તથી સવારના પાંચ મુધી સભાની બેઠક રાખતો. વચમાં તે એકનાર ઉઠાને રનાન ફરી આવતો અને પાછો પહેલાના જેવો તાને ધડને આવતો તે કહેતો કે એક વલામ રનાન કુડમા બેસીને રનાન કરવાધી ચાર કલાકની ઉઘનો બદલો વળે છે તે પોને જોડનું કાળજીથી કામ કરતો તેટલી કાળજીથી બીજાઓ પાસેથી પણ આજા રાખતો. કાષ્ઠ બાખતતો રિપોર્ટ તૈયાર કરનાતો હોય તો તે કાલે સવારે અથવા અમુક મમય મુધીમાં તે થઈ જવો જેઠએ એવી તાકીદ આપતો. ફોર્ડ સલાહસંદો નવા કાયદાનો ખરદા રજૂ કરવા હોય તો તેને ગધા મુદાઓ ગોઠીને પોતાનું બારણું સમગવવા માટે માત્ર બેજ દલાક આપવામાં આવતા સલામાં આ તા વિવાળે વખને વક્તાઓને બલકવાળી ભાષા કે વાણીને આખજ બતાવવાનો જગ પણ અવકાશ મળતો નહિ. જે ફોર્ડ બોલવું હોય તે ગાદી ભાષામા અને ઘોડામા ઘોડા રાખ્દોમા બોલવાનો તેનો રિનાજ હતો. પોતાની વક્તવ્યતામાટે માટે નામાંકિત થએ. એક નવો મહામદ એકવાર પોતાની વાણીની છદા અને કળા બતાવવા ગયો પણ બધા હસી પડ્યા એટલે ઉત્માદલરી વાતચીતની દગમા ગોવર્તા ચીખરાની તેને જરૂર

પરી. નેપોલિયનના પ્રધાનમંડળમાં સાહિત્ય, કલા, વિજ્ઞાન એમ દરેકે દરેક વિષયના પ્રતિનિધિઓ હતા એટલુંજ નહિ પણ ભિન્ન ભિન્ન રાજનૈતિક માન્યતાઓના પણ પ્રતિનિધિઓ હતા. જૂદા જૂદા પક્ષના લોકોને સ્વદેશપ્રેમની સાંકળથી બાંધીને સર્વે એકીકરણ કરવા માટે નેપોલિયન ખાસ યત્ન કરતો હતો.

નેપોલિયન પોતાના ધાયલ સિપાઈઓની જરૂરીઆતો પૂરી પાડવા માટે નિરંતર કાળજી રાખતો અને માર્યા ગયેલા યોદ્ધાઓનાં બાળકો તરફ સગા બાપના જેવું હેતુ રાખતો. દરેકનામાં પણ નહિ આવે એવાં દુઃખો અને જોખમો વેકનારા પોતાના સાચા સિપાઈઓને માટે થું થું કરવું જોઈએ તેના વિચાર તેના કૃતચ હૃદયમાં વારં વાર આવ્યા કરતા હતા. એક વાર તેણે પ્રધાનમંડળ આગળ એવી દરખાસ્ત મૂકી કે મહેસુલી, આબકારી અને જહાત ખાતાની તમામ ખાલી પડેલી જગ્યાઓ ધાયલ થનાથી લશ્કરી સેવા માટે નાલાયક બનેલા જૂના યોદ્ધાઓ અને સેનાપતિઓને આપવી કે નહિ ? સભાસદો એ સાંભળીને નારાજ થયા હતા એમ લાગનાથી નેપોલિયને સૌને પોતપોતાનો અભિપ્રાય ખુલ્લી રીતે દર્શાવવાનો આમંત્ર કર્યો. એકે કહ્યું કે “લશ્કરી ધંધો કરનારાને વધારે પસંદગી આપવાથી બીજાને ધંધો કરનારા ભેદ નારાજ થશે.” નેપોલિયને કહ્યું કે “અત્યારે આપણે ત્યાં લશ્કરી ધંધો કરનારાઓ નો જૂનો વર્ગ છેજ નહિ. આપણી સ્થિતિ જોતાં રાજ્યના દરેક માણસે શસ્ત્ર ધારણ કરવાની જરૂર છે. જેમણે સ્વદેશના રક્ષણમાટે શસ્ત્ર ધારણ કર્યા છે તેઓમાંથી ધણીખરાને તેમના આજુ ધંધા છોડી દેવા પડ્યા છે. તેને માટે તેમને યોગ્ય બદલો આપવોજ જોઈએ.”

એક બીજા સભાસદે પ્રશ્ન કર્યો કે આ ઉપરથી પ્રજા એવો અર્થ નહિ કે જે જીવિતમાં પણ ધણીખરી જગ્યાઓ આપ લશ્કરી માણસોથીજ પૂરવા હમ્મશ રહ્યા છે. નેપોલિયને કહ્યું, “મારી હમ્મશ છેજ. માત્ર સલાહ એ છે કે હું તેમ કરું તે વાગ્યેની છે કે નહિ. રાજ્ય બધારણના નિયમ પ્રમાણે તમામ જગ્યાઓ પૂરવા માટે હક પણ છેજ વળી જેમણે દેશને માટે વધુમાં વધુ સફળ કર્યું છે તેમને યોગ્ય બદલો આપવો એમ મારી ન્યાયવૃત્તિ પણ આદેશ કરે છે.” પછી તે દીર્ઘ અને મંત્રાવર કર્યું, “જુદાઓ, લશ્કર એ કાંઈ એવું આદરમયું : ધરતી પર તમે તમારી ખુશીઓપર સ્વરચ ચિતે બેઠા બેઠા માત્ર વર્તમાનપત્રો વાંચી આરાધનિકોદાર લખાવતી સ્થિતિ વિશે જેટલું જાણી લેવાય તેટલું જાણો. તે પણ અને કંઈ રીતે અને ઉગમચ કરીને શસ્ત્ર મેળો પરના કીચી બાંધી લેવા લાગ્યા હતાજે. કીચી બાંધી અને બાગ અને પ્રદારનું મંડિર. અને તે પછી એકીએ છાંતે તેઓ તમને ધરતી મેળો પરથી ન્યાય આપે છે.”

આ દરખાસ્ત પસાર કરાવવાની તેની વશ્વ મરજ હતી છતાં સમામદોની વિરુદ્ધ તાને વશ થઇને તેણે તે પાછી બેચી લીધી

આટલિંદરના મઆમમાં મરજ પામેલા તમામ મિપાઇઓ અને અમદદારોના આજ્ઞાદોને નેપોલિયને દત્તક લીધા હતા અને તેઓ પોતાનાં નામની સાથે નેપોલિયનનું નામ જોડતાં હતાં તેમાના એક ઊકારાને તેણે પૂછ્યું કે તારે ક્યો ધધો કરવો છે ? ઊકારો વિચાર કરવા રહ્યો તેથી નેપોલિયનેજ એક ધધો ખતાવ્યો ઊકારાએ કહ્યું કે હું એ ધધામાં જોડાઇ રહું તેટલી માગ પિતાની મિલકત નથી નેપોલિયને કહ્યું,

તેની તારે તી ફિકર ? શું હું તારા પિતાને ઠગણું નથી ? ' આ પ્રમાણે નેપોલિયનના હૃદયની ઉદારતા તેના બુદ્ધિબળના નેટલીજ અસામાન્ય હતી-

રાત્ર્યના ઇંજુમાટે તમામ વસ્તીનું ઘરઘરી દહિનિ-કુથી વર્ગીકરણ કરવાનો નેપોલિયને વિચાર થયો. આખી પ્રજાના તેણે નવું વિભાગ કર્યા પહેલા વિભાગમાં ત જુ પુરુષોનો સમાવેશ કર્યો તેમની દરજ્જા જરૂર પડે તો ગણપની હંધુધી જઈને લગ્નની હતી બીજા વર્ગમાં પછેલા આધેડ વયના પુરુષો હતા. તેઓ જે ધધો કરતા હોય તે કરતા રહીને તેમણે લશ્કરી તાલિમ લેવાની હતી ત્રીજા વર્ગમાં વધારે મોટી વયના પુરુષો આવતા હતા તેમણે માન પોતાનાજ મામ અથવા સહેજોના ખચાવ કરવાનો હતો ચોથાજ વયના પછી રૂઝા પ્રજા ઉપર જે વિપત્તિનું વાહણ પૂરી પડ્યું તે નેપોલિયને પોતાની લવિષ્યવેધી દહિએ જાણી લીધું હતું સભાસદોએ અનેક પ્રકારના વાંધા દર્શાવ્યા, અને કહ્યું કે પ્રજામાં ગેરસમજ ઉભી થશે નેપોલિયને કહ્યું કે ' મારી પ્રજાનો માલ ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે નાવી રીતે લશ્કરી વ્યવસ્થાને મારો બીજો ઉડો દેવું હોજ નહિ. હું જે કંઈ જુ તે પ્રકર રીતે કંઈ જુ મારો વિચાર રાત્ર્યની સલામતી અને સિધરતા જાગરી રાખવાનો છે આદતને વખતે દરેક નામરિક પેતરોગાની જગ્યાએ જઈને ઉભો રહે એવી રીતે પ્રજા-સંસ્કૃતિ રાત્ર્યની વ્યવસ્થા કરી દો પછી મુખ્ય પ્રધાન તરફ ફરીને તેણે કહ્યું કે જરૂર પડે તો તમારે પણ બહુક ધાતણું કરવા તૈયાર થવું પડે એમ કહીનું તેજ આખો દેહ લકરેવાનો દેડ બની રહેશે અને રૂઝા તથા પાથરે મળેલી પાંજી કમારતની માફક આ તરી પ્રજા મમલ જરે નવુંપણા આકમલનો નાને દરી ગેવા વકિતમાન થશે

પોલિયન જાહેર ઉપવાગના અસખ્ય બાધાઓ તરફ પાંડવો લક્ષિ દાને સરાહી હતી જ્યાં અદર કુલ આગર હજાર મહત્તની લખાઈના પ્રજામાં બધાની હાથ હતા આજેસ પવનના ઘાટ ઉપર ચઢને લગ જવાની ચિરમ જુવ રાત્રે પછ દન બન્યા તમાજ પૂરી રાવવા મી. ચોદ વિ-૧ પૂલ બધાથા અને તમામ કેદલા તે દર આખા દરોપમ ઈર્નિવત આવ દાનેમા ગુપ્તિ છે

આખા ફ્રાન્સને જળમાર્ગનું સાધન થઇ પડે એવી બે ભવ્ય નહેરો ખોદાવી એન્ટવર્પ શહેરમાં તેણે બધાવેલાં ગંજાવર બાંધકામો જોઇને આજે પણ જગતે તેની પ્રશંસા કરે છે. આખા રાજ્યના કિલ્લાની ખારીક તપાસ કરાવીને સર્વત્ર દુસ્તર કરાવ્યા. પારિસ નગરમાં રાત દિવસ ચૌદ પુવારા ઉઠવા લાગ્યા. ઇમારતો, મંદિરો, કમાનો અને કીર્તિસ્તંભો પારિસમાં જાદુઈ સૃષ્ટિની માફક એક પછી એક ઉભા થવા લાગ્યા અને હજારો કારીગરોને રોજી મળી.

ફ્રાન્સ આટલું બધું પ્રવૃત્તિમય અને આગ્રાદ પૂર્વે કદી હતું નહિ. આખા રાજ્યમાં સર્વત્ર શાંતિ હતી. તમામ પક્ષના લોકો નેપોલિયન ઉપર દ્વિધા હતા. ઈંગ્લેન્ડે ફ્રાન્સનો સમુદ્ર માર્ગ રૂધી નાખ્યો પણ નેપોલિયનના લુહિયળથી તેને જમીન માર્ગ વેપાર કરવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થયું. રસ્તાઓ ઉપર ગાડાંની અને નહેરોમાં હોડીઓની સળંગસળગી હારોની આવજા થવા માંડી. ચિત્રકળા અને શિલ્પકળાનો વિકાસ થવા લાગ્યો. ફ્રાન્સના વીરોનાં પરાક્રમ આરસપહાણ ઉપર ટાંકણાથી અને પડદા ઉપર પીછીથી આલેખાવા લાગ્યાં. વૈદકીય અભ્યાસ માટે રાજ્યનાં તમામ સુખ્ય શહેરોમાં મફત વૈદકશાળાઓ સ્થપાઇ, જરૂરના વિષયોના સામાન્ય જ્ઞાનો ફેલાવો કરવાની શરૂઆત થઇ.

ફ્રાન્સના પ્રધાને કરેલા વાર્ષિક રિપોર્ટમાંથી ઉપરની હકીકતોથી ભરેલો એક લાંબો ફકરો ટાંક્યા પછી અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિમન તેના ઉપર વિવેચન કરતાં પ્રમાણિકપણે સ્વીકારે છે કે “ જ્યારે એક બાલુએ ટિલ્સિટની સલાહ થઇ, પ્રથિમાં છતાંયુ, ફ્રાન્સના બચાવમાટે પૂર્વમાં વેસ્ટ ફેલિયા અને વૉર્સોનાં રાજ્યોની સ્થાપના થઇ ત્યારે તેજ વખતે દેશમાં આવા અત્યંત ભવ્ય અને સંગીન સુધારણાનાં કામો થયાં તે જોઇને ફ્રેન્ચ પ્રજા અંજીઈ જાય અને ખૂન તથા અત્યાચારમાં જન્મીને ઉછરેલો રાષ્ટ્રવિપ્લવ આવા અપૂર્વ યશસ્વી યુગના તેજમાં સમાઇ ગયો એમ તેઓ માનતા થાય એમાં કશુંજ આશ્ચર્ય નથી.

પોતાની જાતનાં સુખ અને વૈભવની જોણે સપૂર્ણ ઉપેક્ષા કરી હોય અને દેશને સમૃદ્ધ કરવા માટે જોણે અનન્ય દેશભક્તિથી પ્રેરાઇને પોતાની તમામ શક્તિઓનો ઉપયોગ કર્યો હોય એવો રાજા નેપોલિયન સિવાય બીજો હશે ખરો ? ફ્રેન્ચો તેની ઝોળખતા હતા તેથી તેને ચાહતા હતા અને તેના ખરા ચારિત્ર્યની જેમ જેમ જગતને જાણ થતી જશે તેમ તેમ હરકોઈ દેશના ઉદાર માણસો તેને ચાહી વગર રહેશે નહિ.

માનસિક તેમજ શારીરિક શ્રમ કરવામાં દ્રાઇ પણ માણસ હજીસુધી નેપોલિયનની ખરાખરી કરી શક્યો નથી. તેના જે પત્રો પારિસના સરકારી દફતરોમાં મચવાઇ રહ્યા છે તેને એકઠા કર્યા હોય તો સેંકડો ગ્રંથોના જેટલા થવા જાય. એ

એ વિષય નહિ પણ મનુષ્યશુદ્ધિ જે જે વિષયોમાં પ્રવેશ કરી શકે તે સધળા વિષયોમાં તે માહિતગાર હતો. યુદ્ધશાસ્ત્ર, રાજનીતિ, કાયદા, કેળવણી, નાણાપ્રકરણ, અર્થશાસ્ત્ર, ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, રસાપત્ય-જે જે વિષયોમાં મનુષ્યશુદ્ધિ રસ લઈ શકે છે તે સર્વમાં તે નિપુણ હતો તેના એકાદ યએલા ચતુરઓએ તેને ખચકર બુદ્ધી કરવામાં નિરતર રોકી રાખ્યો હતો અને તેણે વિદ્યાળ સભ્ય જેમાં કોઈ કોઈવાર તે આખા યુરોપખંડનો સમાવેશ ધર્મ જતો હતો તેને લગતી અનેક પ્રકારની ચિંતાઓનો ભોળો તેના ઉપર હતો, તે છતાં તેની કારકીર્દીનાં વીંશ વર્ષની અંદર તેણે એટલા કાગળો લખ્યાં આર લખાવ્યાં હતાં કે તે સધળાને એકાદ કરીને છપાવ્યાં હોય તો એકાદ આખી લાઇબ્રેરી ભરાઈ જાય. ૧૭૯૬ થી ૧૭૯૮ સુધીના બેન્ગલ વર્ષમાં લખાવેલા તેના ખાનગી પત્રો પ્રસિદ્ધ થયા છે તેના વડે પણ ઝીંજી અનુરૂપે હાથેલા સાત પુસ્તક ભરાયા છે.

નૅપોલિયને આ વરસે દિમાખી ખાતામાં ધણીજ ચોક્કસાઈ જગવાય તે માટે નામામાં 'એન્ડી રોમ' ની ફરી દાખલ કરી એ ફરી આજે પણ ચાલુ રહી છે અને તેથી ફરીને આખા યુરોપમાં ગૌથી વધાર નોક્કસ, વિશ્વામપાત્ર અને ચોક્કસી નામાની પદ્ધતિ ક્રાન્સનીજ ગણાય છે.

ખીનઓની ફરેક પ્રકારની સગવડ જાળવવાને તે હુમેશા કાળજી રાખતો હતો, પણ પોતાના અગત્ય અર્થની ખામતમાં તે ઘણોજ સાદો અને પૂરે-પૂરો કંરકસગીઓ હતો અને પ્રજાનાં નાણાંમાંથી એક પાંચ પણ વ્યર્થ ન ખરચાય તેને માટે તે હમેશ સાવધ રહેતો હતો.

નૅપોલિયને ધાગવાઓની સાથે મસવત કરીને ક્રાન્સને માટે જે દિવાની તૈયાર કરી હતો તેને માટે આખી પ્રજા મગફર હતી અને લોકોની એવી પ્રત્યક્ષ હતી કે એને 'નૅપોલિયનનો કાયદો' એવું નામ આપવું પ્રજાએ પોતાની પ્રત્યક્ષ પૂર્ણ કરી છે અને એ કાયદો એવો સપૂર્ણ છે તેમજ મનુષ્યની સમાનતાના એકા ઉદાર ધોત્યપત્ર રચાયો છે. 'યુરોપના ઘણાખણ દેશોમાં તે કાયદો માન્ય ધર્મ પડ્યો છે ને નૅપોલિયનની શુદ્ધિ અને મહાનુભાવતાના કાયમના સ્મરણચિન્હ તરીકે તે મને માટે રાજી અને યા જરો ત્યાં મનુષ્યમાનના સમાન અધિકારનું રાણું કંમે.

ક્રાન્સની મોલા અને મદદમાં રખાતો કે તારી તેને ઉકેલ ખમ્બા હતી અને તેથી ફરીને શુદ્ધિનાં કાયોની તેના જરૂરી કોઈ પણ કામએ બાગ્યેજ મદદ કરી હતો નારિ ૧ કળા વિજ્ઞાનને તેણે રક્ષી રીને ઉત્તેજ આપ્યું પોતાના તરફની સાથે સાથે પડિને અને વિજ્ઞાનવત્તાઓને તેણે જાળવ અને નવાં બુદ્ધની નાથે જાનના પાત્ર નવા નવા પ્રદેશ રીતે એવો સનાપનિ વા જગતમાં તે પો

લોજ હતો. તેના આશ્રયથી ગણિતવેત્તાએ ગણિતમાં ખગોળવેત્તાએ ગ્રહોની શોધ-
ખોળમાં અને ભૂગર્ભશાસ્ત્રીઓએ પૃથ્વીની પૂર્વાવસ્થાની શોધ કરવામાં ઘણું નવું અને
મહત્વનું પરિણામ નીપજાવ્યું છે.

નેપોલિયન જે અંચકાર થયો હોત તો એ દિશામાં પણ જગવિખ્યાત થયા
વગર રહેત નહિ. તેના પત્રો, જાહેરનામાં, સરકારી આગાપત્રિકાઓ, પ્રધાનોને લખેલી
સૂચનાઓ—સર્વમાં તેની અપૂર્વ બુદ્ધિ અને વાણીની છટા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એ
બધું સાહિત્ય જ્યારે પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે તેના શત્રુઓએ દ્રેષલાવથી તેની ઉજ્જવલ
કાર્તિને કલંકિત કરવા માટે જે અસત્ય અને નિદાત્મક વાતોનો ફેલાવો કર્યો છે
તેનું પોકળ સર્વને આપોઆપ સમજાઈ જશે. તેના પત્રો વાંચતાં તેની સર્વ વિચાર-
આહી બુદ્ધિની લવ્યતા જોઈ તેને નમ્યા વગર રહેવાયજ નહિ. થેર્સ નામનો વિદ્વાન
તેના હસ્તલિખિત પત્રો વાંચ્યા પછી ઉદ્ગાર કહાડે છે કે “અજાયબ જેવા પ્રા-
બ્ધયોગવડે તે સૌથી મહાન સેનાપતિ, સૌથી મહાન સ્મૃતિકાર અને સૌથી
મહાન રાજ્યકર્તા ઉપરાંત સૌથી મહાન લેખક થવા પણ સરખાયો હતો.

કોઈ પણ વિદ્વાનની કે કળારસિકની શહેનશાહ પ્રશંસા કરે એ તેને મોટામાં
મોટું ધનામ મળ્યું કહેવાય. ડેવિડ નામના એક ચિત્રકારે નેપોલિયનના રાજ્યાધિ-
કતું સુંદર ચિત્ર અંકિત કર્યું હતું. કળાને ઉત્તેજન આપવા માટે જોસેફાઇન
દરબારીઓને લખતે તે કાઢથી પેલા ચિત્રકારના કળામંદિરમાં ગયો, ચિત્રની પ્રશં-
સા કરી અને ટોપી ઉતારીને તેને નમન કર્યું. ચિત્રકાર ડેવિડને તથા તેના સારા સા
શિષ્યોને લિજ્જત આદર આપીને તેણીમાં તેણે દાખલ કર્યા.

રાષ્ટ્રવિભવના આચકાથી ઉમરાવોના પક્ષપાતી ખુર્શી વંશીય નુપતિઓ
રાજ્યાસન ગમડી ગયું હતું અને તેને ઠેકાણે પ્રજના માનીતા અને પ્રજાએ પક્ષ
કરેલા રાજનું વધારે ભપકાદાર રાજ્યાસન મંડાયું હતું. હવે તેની આસપાસ ખીર
જવાને ઉમરાવમંડળની ઉણપ હતી. નેપોલિયન પ્રજાપ્રિય અને પ્રજામતથી ચૂંટે
યલો રાજા હતો. લોકહિત તરફજ તેનું લક્ષ્ય હતું. પ્રજાસત્તાક રાજ્યના ઉદા-
સિદ્ધાંતને ક્ષતિ ન પહોંચે અને વંશપરપરાતુ ઉમરાવપદ ન મળે એવી રીતે નવે
ઉમરાવવર્ગ ઉભો કરવામાં તેણે પોતાની આશ્ચર્યકારક બુદ્ધિનું દર્શન કરાવ્યું. તે
માટે તેણે એવો નિયમ રાખ્યો કે સામાન્ય માણસોને ન મળી શકે એવા ખાસ
અધિકાર આ નવા ઉમરાવોને આપવા નહિ અને પ્રજામાંથી હરકોઈ માણસને તેની
જાહેર સેવાના બદલામાં ઉમરાવપદ આપવું. સ્વદેશને માટે ગ્રાણ્ય અર્પણ કરનાર
તૈયાર થએલા, રિવોલિ, ધડાઉ, વગેરે યુદ્ધોમાં સદાને માટે અમર રહે એવા પગકમેલો
કરનાર અનેક વીર નરોના નામ તેની પાસે હતાં. તેઓને તેણે ઉમરાવપદ આપ્યા
અને એ રીતે તેણે ચાલુ જમાનાના ઉમરાવવર્ગની શરૂઆત કરી. તેમાંના કેટલાક

ખલાસી હતા તો કોઈ વેપારી હતા કોઈ કારકુન હતા તો કોઈ ચરવાદાર હતા, કોઈ દરજ્જા હતા, તો કોઈ મોડી હતા, અને શુદ્ધિ તથા પરાક્રમના પ્રભાવથી સમાજની ટોચ પર આવ્યા હતા જૂનાં ઉમરાવ કુટુંબો તેમના તરફ તિગ્રહાગની નજરથી જોતાં હતા. નેપોલિયનને આ મુશ્કેલીની પૂરેપૂરી ખબર હતી પ્રજાસત્તાક રાજ્યને યોગ્ય અનુષ્ઠાનની સમાનતાનું ધોરણ, અને બાદચાહી હાઠ, જે બેઠિત મમિલન થઈ ચક્રવર્તી નથી પોતાના રાજ્યાસનની સ્થિતિને માટે નેપોલિયનને રાજદરબારી નીતિરીતિ ધાણુ દરવાની જરૂર હતી, છતાં મનુષ્યની સમાનતાના ધોરણને ક્ષતિ ન પહોંચે, એક વર્ષને દગાવીને બીજો વર્ગ વધારા પાત્રી સત્તા ન પચાવી પકડે તેની તેણે સમાજ રાખી હતી તે નાનામોટા મનાવોની એવી અમલદાર જેની ભજામાં હુલ્લાઈ ગયો હતો કે ગમે તેટલા હઠાપણુ અને દીર્ઘદૃષ્ટિથી પણ એ જાળ ઉઠવાય એમ ન હતું પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રને માટે ક્રાન્સ નાનાપક હતું એ તો ૬૩ વર્ષની અરાજકતાએ સ્પષ્ટ રીતે પૂરવાર કરી દીધું હતું નેપોલિયને મધી રાજ સત્તા પોતાનાજ હાથમાં લઈ લીધી હતી, અને પ્રજાના હિતાર્થે તનમનથી તે પરિશ્રમ કરતો હતો છતાં તે ધીમે ધીમે નિરકુશ રાજસત્તાનો પાયો ચણતો હતો તેની આલુઆલુના સંલેગો એવા યુવવણુલરેલા હતા કે તેમ કર્મ વગર બીજો રસ્તોજ ન હતો. ક્રાન્સની આરે દિશાએ ઝૂંઘૂમી રહેવા હનુસૈન્યની સામે તેની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવા માટે એક બજવાન અને પ્રતિભાશાળી વ્યક્તિના હાથમાં નિરકુશ મત્તા આપવાની જરૂર હતી રાજ્યનો ફરેક ફેળવાયો. માણસ તેની અમલ સ્વીકારતો હતો ઉપરાંત એટલું પણ કહેવું જોઈએ જે નિઃકુલ સત્તા નેપોલિયને પ્રાપ્ત કરી હતી તેનો ઉપયોગ તેણે સ્વાર્થસાધનમાટે નહિ પણ સર્વાંશે દેશહિતાર્થે કર્યો હતો.

તેણે ધડેલું અને નિભાવેલું રાજ્યતંત્ર ધણજ સગીન હતું એની તો કોઈ ના પાડી શકુંજ નથી ક્રાન્સ ઉપર થતું રાજ્યોએ કરેલા આડું ભ્રમવાઓને લીધે પ્રજાને નેપોલિયનનું અનન્ય લક્ષ્ય નેવાની ફરજ પડી હતી તેમ થયું તોજ વીસ વર્ષભુધી તે પોતાનાથી અનેક ધણા મળવાન નૃપતિમળની સામે એકને હાથે ટકી રહ્યો. આખી પ્રજા સ્વમરક્ષણને માટે તેની સામે જોઈ રહી હતી અને તેણે ધણીજ મુશ્કેલી રીતે પોતાની ફરજ મળવીને પ્રજાનો વિશ્વાસ અરથાને ન હતો એમ મિલક કરી બતાવ્યું.

રશિયાના ઝરના જેટલી નિરકુશ રાજમત્તા નેપોલિયન બોગવતો હતો પણ ગાદ તેના ઉમરાવો પક્ષપાત્રી હતા ત્યારે નેપોલિયન પ્રજાનો પસંદ કરેલો અને પ્રજાના લાભનો હિમાયતી તો તેણે પોતાના હાથમાં જ મત્તા કેન્દ્રીમૂલ કરી હતી ન બાળીજ જમ દાન હતીજ ધાતસભ્ય કાચવાદીમળ અને પ્રધાનમળ સર્વની પસંદગી તેજ કરતો હતો નેપોલિયનના અમલદાર ન્યાયાધીશો જાકતખાતાના

વધારે સચોટ અસર ઉપજાવી શકશે. "

" હવે સુલેહ થઈ છે તેજી પોતાની તબવાર ન્યાન કરી છે. હવે આપણો માલમ પડશે કે તેની અભ્યુદય શક્તિથી રાજ્યો અને રાજ્યામતો ડોલી જાય છે એટલું જ નહિ પણ તે રક્ષિતની પાછળ ઉઠી ઝડપણું પણ રહેશે છે તે સુલેહશક્તિ જાળવીને રાજ્યોને સુરક્ષિત રાખી શકે છે, ખેતી અને ઉદ્યોગોને ઉત્કર્ષ કરી શકે છે, લલિત કલાઓને પોપીને રાજ્યની શોભામાં વૃદ્ધિ કરી શકે છે અને નીતિ તથા સુ-વ્યવસ્થાના બેવડા મજબૂત પાયા ઉપર રાજ્યની કાયમની ધંધારત ચલે છે "

સેન્ટ હેલેનામાં રહેતાં નેપોલિયને એક પ્રસંગે કહ્યું હતું કે " પારિસને પૂરોપત્તુ સર્વોપરિ નગર બનાવી મૂકવાનું સ્વપ્ન મારી નગર આગળ હમેશાં ન્યામ કરતું ઘાજલાતરીકે હું ધણીવાર એવી ઇચ્છા રાખતો હતો કે વીશ, ત્રીશ કે ચાળીસ લાખની વસ્તીવાળું શહેર બની જાય-હું કામો તે અત્યંત વિશાળ, અદ્વિતીય અને આદર્શરૂપ થાય અને આટલી મોટી વસ્તીને યોગ્ય જાહેર મર્યાબો અને પાલકામોથી ભરપૂર બની જાય. "

" જો હમિરે મને બીજા વીશ વર્ષ વધારે અવકાશ આપ્યો હોતો તો જૂના પારિસનું નામનિવાન પણ જોવામાં આવત નહિ આખા ક્રાન્સનું સ્વરૂપ પણ હું ફેરવી નાખત. "

" પારિસના લોકો માગ માનમાં જાહેર ઉત્સવો કરતા તેની હું હમેશાં માને પડતો. એવા ઉત્સવમાં લોકો સાદા માર ખાતા, નાચતા, આતંશનાશ કરતા અને હજારો ક્રાન્સનો ધમારો કરી નાખતા વળી એવા ઉત્સવની તૈયારી કરવામાં લોકોના રાજના કામમાં તો બાર દિવસસુધી નાહક નડતર થતી અને ઉત્સવના સંગ્રા માનને સમેતી બેઠામાં પણ વખતભરી અને પૈસાની ખરબાહી થતી હું કહેતો કે એટલા ખર્ચમાં કેની નું અને સદા કાળ ટકે એવી લોકોપયોગી ધંધારતો ચણાવી શકાય. "

'સાદા ગમ કરવામાં કેટલી મુશ્કેલીઓ નડે છે તે મારા જોટનું જોને વીતલુ દોષ તેજ જાણી શકે પાદચાલી મહેલમાં જે મતમત કરાવવાની હોય, ફેરફારી કરવાની હોય, નવાં રાજ્યનીવાં બનાવવા હોય તો તે કામ તરતજ બૂલચૂર વચર થઈ જતું, પણ જાહેર ખાતમાં વધારે કરવાની કેટલાક ગદા લલ્તાઓને સુવારનાનું, નાહકની ગદીને દૂર કરનાનું અથવા એટલે કે કોઈ જાહેર ઉપયોગનું કામ કરનાનું હોય ત્યારે તો હું તેની પાછળ મારા મચળા ચારિયખળધી મહોયો રાહુ, રોજના જવી કરા કાગળો વખુ અને આખરે ગુસ્સે પાડવાડે તોજ તે કામ થતું ના રીતે શહેરની મદદી દર કરાવવા પાછળ મે પણ કચેડ કા મો ખર્ચ કર્યો હતો અને તે માટે મારો કોષ આભાર નહિ માને તે પણ

હું જાણતો હતો. મેં જે કંઈ તે ઘણું છે પણ મેં જે કરવા ધાર્યું હતું તે તો તેથી પણ વધારે છે. ”

નેપોલિયનની રાજ્યકર્તા તરીકેની શક્તિનો ઉપલો હેવાલ તેના એક મિત્રે લખેલો હોવાથી તે અતિશયોક્તિવાળો હશે એવો કાઠને શક જાય માટે આપણે એક અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર શું કહે છે તે તરફ પણ જોઈએ. લૉર્ડ્સાર્ટે લખેલા નેપોલિયનના જીવન-વૃત્તાંતના એકે એક પૃષ્ઠમાં તેના તરફ અંગ્રેજ પ્રજાની દુશ્મનાવટની છાયા જોવામાં આવે છે. છતાં એ લૉર્ડ્સાર્ટને પણ કબૂલ કરવું પડ્યું છે કે:—

“ શહેનશાહ નેપોલિયન ગમે ત્યાં જતો ત્યાં રહ્યો રહ્યો લડાઈના દારુણ પ્રસંગોમાં પણ પોતાના રાજ્યના વહીવટની ઝીણામાં ઝીણી ખામતો ઉપર એવી ખારીક નજર રાખતો, કે ખીજ રાજ્યો જેમની પાસે એના કરતાં અડધું રાજ્ય પણ ન હતું તેઓ પૂરેપૂરી સુલેહશાંતિના વખતમાં પણ રાજવહીવટ ઉપર તેટલી નજર રાખી શકતા ન હતા. નવરાશના વખતમાં ખીજગણિત અને ભૂમિતિના પ્રસંગ ઉકેલવામાં તે સૌથી વધારે ગમ્મત માનતો હતો. તેના ચોકસાઈ અને ઝીણવટની અસર રાજ્યનાં તમામ ખાતાઓ ઉપર થઈ ગઈ હતી. તેના અમલની શરૂઆતમાં જ સરકારી હિસાબી ખાતામાં કેટલીક અગત્યની ભૂલો તેણે પકડી હતી. તે ઉપરથી દરેક ખાતાના ચોપડા એવા ચોકખા અને ચોક્કસ બની ગયા હતા કે શ્રીમંત વેપારીઓના ચોપડા પણ તેવા ઘણીવાર જોવામાં આવતા નથી. અમુક ખામત નજીવી છે માટે તે ધ્યાનબહાર જવા દેવી એવું તો તે માનતો જ ન હતો; અને દરેક પ્રકારનું કામ કરવા માટે તે વખત પણ શોધી કઢાડતો ખાદ-શાહની નજર મારા કામ ઉપર પણ છે એવું જાણીને નીચામાં નીચા દરજ્જાનો નોકર પણ મનમાં રાજ થઈને સોપેલું કામ કરતો. રાજનૈતિક ખામતો સિવાય ખીજ તમામ વિષયની ચર્ચામાં લખવાની, બોલવાની અને કાયદા ઘડવાની પ્રજાને છુટ હતી અને રાજદારી આરોપીઓ સિવાય મીઝ તમામ આરોપીઓની તપાસ પચની સારકનેજ થતી. ”

“ નેપોલિયનનો કાયદો, જે એક ધારાશાસ્ત્રનો પ્રમણુજન અને ઘણીજ ઝીંક વટલરેલો અથ છે, જેને તૈયાર કરવા માટે તેણે યુરોપના મોટામાં મોટા કારણાઓ સાથે બેસીને પુણજ પરિશ્રમ લીધો હોય તે તેણે ક્રાન્સની પ્રજાને આપેલી અદ્ય બક્ષિસ ગણાય છે તે પોતે સકારણ અભિમાનમહિત કહેતો કે “ એ કાયદાવેદ હું લવિપ્વની પ્રજાની સાથે પણ જીવતો અને જાગતો બેસવા પામીશ. ” જે ક્રાન્સનાં રાજ્ય પાસે સપૂર્ણ, એક સરખા અને ઘણાજ વિચારપૂર્વક ઘડાવેલા કાયદાનો અથ હોય તો તે આજ છે, અને એકલા ક્રાન્સમાં નહિ પણ યુરોપના ઘણા ભાગમાં તે માન્ય થઈ પડ્યો છે. ”

પ્રકરણ ૩૯ મું

ડેનિશ રાજધાનીપર અંગ્રેજોએ ચલાવેલો તોપોનો મારો

લિસ્ટની મુસેદના કરારનામામાં એક સરત એવી હતી કે જો અંગ્રેજો-ડેનિશ સમજવટ ઈગ્ગડ ન માને તો ફ્રાન્સ અને રશિયાએ મળીને તેની સાથે લડવું તેજ પ્રમાણે જો તુર્કિસ્તાન ફ્રાન્સની સમજવટ પ્રમાણે તેની રહિયા સાથેની તકરાર છોડી ન દે તોપણ બેઉએ ભેગા થઈને તુર્કિસ્તાન સાથે સમઘર્ષ કરવી

વળી ઈગ્ગડ સલાહ કરવા ના પાડે તો તેના માથેનો બદ્દિખાર કરવાને સ્વીકાર, ડે-માર્ક પોર્ટુગલ અને આસ્ટ્રિયાને સમજવટાનું ફ્રાન્સ અને રશિયાએ માથે લીધું હતું. નેપોલિયને પોતાના એકબીજાને તુર્કિસ્તાનના દરવારમાં મોકલ્યો અને ગમે તેમ કરીને રશિયા અને તુર્કિસ્તાન વચ્ચે સમાધાન કરાવવું પણ ઈગ્ગડને તેનાં જૂનાં મિત્ર જાન્યોએ તજ દીધું હોવાથી તેણે તુર્કિસ્તાન સાથે દોસ્તી બાંધવા માંડી અને તેના મન ઉપર એવું દસાવી દીધું કે રશિયા તુર્કિસ્તાનના કેટલાક સારા સારા મુનબ ખાધ જવાનો ઈગ્ગડ રાખે છે આથી યુક્તિપ્રયુક્તિથી તુર્કિસ્તાનનું મન તેણે ફેરવી નાખ્યું અને યોગ્ય વખતમાંજ તેને સમઘર્ષ કરવા પ્રેર્યું આ ખાતુએ ઈગ્ગડ અને ફ્રાન્સ વચ્ચે સલાહ કરાવવામાં અંગ્રેજો-ડેનિશને ફતેહ મળી નહિ ઈગ્ગડે પ્રથમ તો સાબળ્યું ન સાબળ્યું કરવા માંડ્યું અને પાછળથી તો મર્વ અને તિરસ્કારસહિત મલાહ કરવાની ચોક્ખી નાજ પાડી

ઈગ્ગડનું આવું વલણ જોઈને આખા યુરોપને નવાઈ લાગી અને ત્યાર પછી તરતજ તેણે એવું એક કૃત્ય કર્યું કે તેથી દરેક રાજ્યને તેના ઉપર વાજબી કોથ ઉત્પન્ન થયો ડે-માર્ક અત્યારસુધી સમઘર્ષ રીતે તટસ્થ રહ્યું હતું તેને કંઈક ફ્રાન્સ તરફની દૃઢચેત દેવાથી તેણે લશ્કર સરહદપર ઝાડાઈ ગયું હતું પણ ઈગ્ગડ તરફથી તો તે નિશ્ચિન્ત હોવાથી તેણે પોતાના નેકામૈન્યનો બચાવ કરવા માટે યુગ્ગ કર્યું ન હતું નેપોલિયને દલતાથી પણ વિનંત સાથે ડે-માર્કને સખી જણાવ્યું કે જો ફ્રાન્સ સલાહ કરવા ના પાડે તો તેની અને યુરોપનાં બીજા રાજ્યો વચ્ચે

અવસરોસટની લડાઈ ઉભી થશે. તેમાં તમારે જેમાંથી એકનો પક્ષ તો લેવોજ પડે. અત્યારસુધી ડેન્માર્ક અને ઈંગ્લેન્ડ વચ્ચે ઘણો સારો મુબંધ જળવાઈ રહ્યો હતો. પણ હવે ઈંગ્લેન્ડને એમ લાગ્યું કે વખતે નેપોલિયન તેને પોતાના પક્ષમાં લઈ લે તેથી ડેન્માર્કના નૌકાસૈન્યનો ગુપચુપ કચ્છો લઈ લેવાની તેણે તદ્દમીર રચી. આ નૌકાસૈન્ય અરક્ષિત હાલતમાં ત્યાંની રાજધાની કોપનહેગનના બંદર આગળ લાંગરાયું હતું.

ઈંગ્લેન્ડની સરકારે ગુપચુપ લડાઈની તૈયારી કરી અને ત્રીશ હજાર સિપાઈઓના સૈન્યસહિત નૌકાસૈન્યનો મજબૂત કાફલો કોપનહેગન તરફ રવાના કરી દીધો. હિંદુસ્તાનમાં કેટલીક લડાઈઓ જીતીને પ્રખ્યાત થયેલા સર આર્થર વેલેસ્લીએ પાછળથી ક્યૂક એન્ડ વેલિંગ્ટન બન્યો હતો-તેના સેનાપતિપણા નીચે એકાએક આ સૈન્ય ત્યાં જઈ પહોંચ્યું અને તે નિરપરાધી શહેરને જમીન તેમજ દરિયા તરફથી ચારે બાજુએથી ઘેરી લીધું. કિલ્લો અને નૌકાસૈન્ય બેઉ અમને સોંપી દે, એવો સંદેશો લઈને જેકસન નામના તોછડા અને ઝેરીલા માણસને ડેન્માર્કના દરબારમાં મોકલ્યો. તેણે જણાવ્યું કે તમારો કિલ્લો અને કાફલો ક્રાન્સના હાથમાં આવી ગયો તેથી ઈંગ્લેન્ડને દહેશન રહે છે, માટે એ બેઉ અમને સ્વાધીન કરી દે. ધાર્મી પૂરી થયા પછી અમે તે બેઉ તમને પાછાં આપીશું અને ખોરાકીનો ખર્ચ પણ અપીશું. આ વાત નહિ માનો તો આખા શહેરને અમે તેજ પને ધડાકે ઉડાવી દઈશું.

ડેન્માર્કના રાજાએ કોયે ભરાઈને કહ્યું કે તમારી આવી નામોશીબરેલી માગણીને તાબે થવાથી અમારી આખરે જય તેના બદલામાં તમે શું આપવાના છો?

જેકસન કહે, “લડાઈ તે લડાઈ છે એમાં તો નબળાએ મળવાને નમવુંજ પડે.”

આ પ્રમાણે કડવા અને તીખા શબ્દોની આપલે થયા પછી આ મમદત પૂરી થઈ. બચાવ કરવાનું સાધન ન હોવાથી ડેન્માર્કનો રાજા નિરાશાનો આશ્રય લઈને બેઠો. અંગ્રેજ એલચી પોતાના કાફલા આગળ જઈ પહોંચ્યો કે તરતજ તેણે આપેલી ધમકીની ભયંકર પૂર્ણાહુતિનું નિશાન બતાવવામાં આવ્યું. અંગ્રેજો પોતાની નાવે પુષ્કળ ભારે તે પો લાવ્યા હતા, અને કર્નલ કોન્ગ્રીવ પણ પોતે બનાવેલી વિનંત કારક હવાઈઓનો પહેલો પ્રયોગ અજમાવવા ત્યાં હાજર હતો.

શાનચિત્તે અંગ્રેજોએ શહેરની આસપાસ પેતાનું તોપખાનું ગોઠવ્યું અને કાન ધગધગતા ગોળા તૈયાર કરવાની ભઠ્ઠાઓ ઉભી કરી દીધી. શાંતિથી, ઉન્માદથી, નિર્દયપણે તમામ પ્રજાની તૈયારીઓ થવા લાગી. મિચારા ડેન્માર્કની નિરાશાની ધ્વાની ઉપર વિનાશ અને મૃત્યુની ઝડી વરસાવવાની મપૂર્ણ તૈયારી થઈ રહેતી. અંગ્રેજોએ એક પણ તોપ છેડી નહિ.

પછી ગીચ વસ્તીવાળા શહેર ઉપર જે મારો શરૂ થયો તેના કરતાં વિશેષ ભયંકર, વિશેષ જંગમી કૃત્ય કરવાનામાં પણ આવી શકતું નથી. તોપના ગોળાને દર

ઓઓ અને બાળકોની કતલ સહન કરી શક્યો નહિ, અને કોપન્હેગન ઇંગ્લંડને ત્યાં મોકલ્યો.

ડેન્માર્કનાં તમામ નાનાંમોટાં વહાણ અંગ્રેજોએ કબજે કરી લીધાં. વહાણ બાંધવાનાં લાકડાં, ઓળર, નૌકાસૈન્યની તમામ સામગ્રી અને સાડાતણ હમર તો પો સધળું તેઓ પોતાનાં વહાણમાં ઘસડી ગયાં. અંગ્રેજ નૌકાસૈન્યાધિપતિએ કર્કશ ગણતરી પ્રમાણે દશ લાખ પાઉન્ડ જેટલી રકમ અંગ્રેજ ખલાસીઓને ધનામ તરીકે અપાવી. આટલું કર્યા પછી ડેન્માર્કના લોકોથી ખરડાયલા પાટનગરમાંથી અંગ્રેજોએ કાફલો વિદાય થયો. તોપોના ઘડકા, અને ફરફરતી શ્વગ્નપતાકા સાથે બ્રિટિશ કાફલો ચાંચીઆખાછ કરીને મેળવેલી પુષ્કળ લૂંટસહિત ટેમ્સ નદીના બારામાં પેડા.

ડચ્ઝ ઓફ વેલ્ડિંગ્ટન હિંદુસ્તાનમાં બેહદ ફતેહો મેળવીને યુરોપ આબોહતો. તેણે કોપન્હેગનના યાદગાર પરાક્રમથી પોતાની યુરોપની કારકીર્દીની શરૂઆત કરી અને વૉટર્સના સંગ્રામમાં પૂર્ણ યશસહિત તેની પૂર્ણાહુતિ કરી. કોપન્હેગનને તો ખો ગોળે ઉડાવી દેવામાં તેણે જે કૌશલ્ય અને બાહોશી (!) બતાવી હતી તેને માટે ઇંગ્લિશ પાર્લામેન્ટે આભાર પ્રદર્શિત કર્યો. કોપન્હેગન અને વૉટર્સનાં પરાક્રમ! એ બેઉ બનાવોનાં સ્મરણથી ઇંગ્લંડને નીચું જોવાતો વખત હવે બહુ દૂર નથી.

આ કૃત્યના સંબંધમાં આખા યુરોપમાં ઇંગ્લંડને માટે એકજ પ્રકારની કામગીરી જાહેર થવા લાગી અને તે તન્દ્ર સૌથી વધારે નિરસ્કાર તો ખુદ ઇંગ્લંડની પાર્લામેન્ટ માંજ દર્શાવાયો. આમની તેમજ ઉમરાવોની બેઠે સહના તેનાઓએ કોધના સખ્ત ઉદગાર કહાડ્યા. શેરિડન, હૉર્ડ ટ્રેન્વિઝ વગેરે વક્તાઓએ સખ્તમાં સખ્ત ભાવમાં આ કૃત્ય તરફ નિરસ્કાર દર્શાવ્યો. સલાહ કરવાતો હવે મંજવ રહ્યોજ નહિ. એ બાબુએ ઇંગ્લંડ અને બીજા બાબુએ નેપોલિયને નવા ઘરણું મંગ્રામની નવારીની કરવા માંડી.

રશિયાના કરતી આંખ ઘણા વખતથી ડાબૂન નહીતે કિનારે આવેલા પુર્વના ભાગે એ સુંદર પ્રાંતો ઉપર પડી હતી એ પ્રાંત એકવાર તેના કબજામાં આવે તો પછી તે પુર્વસ્તાનની સમૃદ્ધિની કોન્ટે ડિનાયન તન્દ્ર લાંબી જીવન મારી શકે. એક પુર્વસ્તાન તેનો સામે પનેચર પચ્છ હતા શકે નહિ એવું હતું. પુર્વસ્તાનના રાજાની રાજિય પચાવી પડે તે. તેણે નવા અખત વધી જાય તેથી કરતી આ વરદાને મેરેજિયન પુટિ આપે તો હવે બહુ તેની રિવિનિ લગી દુશ્મન જાહેરી નહીં થતી હતી હવે ઇન્વેડ સેવે કાવ્યાન તેને કરતી મેરી જાગતી ર. નવતી મારે પુર્વસ્તાનના રાજા પાસે. લેવાન કરતે કેલેજન આપતું એ માર. એ મારે રાજાને વિલેન મારવાન મનાવવા એવું હતું. આ રી મુશ્કેલીને એક રી મારવા એવું હતું હવે રાજા રાજાનું હતું. હવે કેલેજન કરે તેની કમલે એક રી રાજા. નવતેલેલે રાજા. સેવે તેની માર. એક રી રાજા.

બાબો એક બાબુએ ઈંગ્લેન્ડના ગવર્નરીઓ તુર્કિસ્તાનમાં જમીને ત્યાંના સુલતાનને
 શિયા અને ક્રાન્સની સાથે ૧૩૫ કરતા ઉચ્ચેરના હતા ત્યારે બીજા બાબુએ અંગ્રેજ
 રાજવારીઓ રાજાના ઝરતી ખુલાસત કરતા હતા, કેન્સાર્ક ઉપર ચુરેરતા ખુનમની
 વાત શ્રી જવાનુ તેઓ તેને મમતવતા હતા એ કાર્ કવમા ઈંગ્લેન્ડે હેતુ
 શુદ્ધ હતો અને કેન્સાર્ક ક્રાન્સની સાથે વલ્લા તૈયાર થાય તો તેનો કાર્નો જેમનો તેમ
 પાડા આપવામાં આવતો, એવું જાગના મન ઉપર કસાવવાનો પ્રયત્ન તેઓ કરતા
 હતા અને જો ઝાર ઈંગ્લેન્ડની સાથે મંત્રી બાથે તો તુર્કિસ્તાનના પ્રાંત તેને જીતાવી
 આપવાનાં ઈંગ્લેન્ડ તેને મદદ કરે એવું પ્રતોષન બતાવતા હતા આ ઈંગ્લેન્ડ
 ઉપર કોષે ભરાયો હતો તેથી તેણે એક ધા અને બે કદમ જેનો જવાબ આપ્યો અને
 ત્યાર પછી થોડાજ વખતમાં બેડ રાજ્ય વચ્ચે બચ્ચાર બધ થયો

૫મી ઝાર તરતજ નેપોલિયનના પ્રતિનિધિને તેમનીને ત્યુ, “ આપણું મુનેહ
 કે વાને પ્રયત્ન કર્યો પણ તેમાંથી લગભગ બની છે દુ તે નક્કીતોજ હતો પણ
 અંગ્રેજો કોપન્હગનમાં આવું મુલ્ય કરે અને તેમણે પ્રધાનમંડળ આદ્યુ છબી
 ગયું છે તે માત્ર ખ્યાલમાં પણ ન હતું મારો નિર્ણય હવે થઈ ચૂક્યો છે અને
 મારું વચન પાળવા દુ તૈયાર છું તમારા રાહેનવાહને જે માર્મ દીક લાગે તે લે અને
 તેનું અનુસર્તન કરવાની મારી પૂરેપૂરી કચ્છ છે દિલ્લિસ્તમાં અમે મળતા તેમ અમે
 દરેજન દર કનાકે મળાએ તો કેવું સારું થી તેની વાત કરવાની છતાં થી તેની
 તીવ્રજી શુદ્ધિ ! તેના સહનસમાં નવાજ વખત રહ્યું તો બેગડ અને વરો લાભ
 વાથ ! થોડા દિનસમાં પણ તેણે અને ઘણું ઘણું ગીબબુ છે, અમે કમન
 રીએ એકમીબાપી ધણા દર હીએ પણ દુ થોડા વખતમાં તેને મળવાની આશા
 નાખુ છું ”

ઝારની મૈત્રીથી નેપોલિયન ાજ થતો હતો પણ પ્રથમ ગણમ જેવું રશિયાનું
 સામ્રાજ્ય એક હાથમાં બાલિષ્ઠ સત્તા અને બીજા હાથમાં -કંતરપ પરિતે ઉત્તુ થાય
 તો એકવાર આખા જગતને પદલિન કરી લે અને યુરોપમાં નરો ઘણું વિમલ
 બને એવી તેને દહેશત હતી તેથી તેણે રિયાના દરનારમાં કોલેન ટાઈ ામના
 હથળા -જાનીતિય પુરુષને મોકલ્યો નેપોલિયને તેને સેતલથી મધી મુલેલીઓ મમ
 બની અને કહ્યું કે તુર્કિસ્તાનને દયાનવામાં જાગે ઉન્નમન આપ્યા વનર તે આપણી
 સાથે બેઝમલી રહે તેને મળે નવને પ્રયત્ન કરે

ઝારની પોતાની મુલેલીઓ દાખ એવી ન હતી તે નેપોલિયનને પૂજાને પનુ
 તૈયાર હતો પણ રશિયાનો ઉમડવર્મ નબલનાક રાજની જાતનાઓનો યુરોપમાં
 ફેલાવો થયો જેને નુજ મ્થો હતો કાન્તનો નેષ રિયામાં ઘખલ થયા પને તો
 ઉમડવેરો દ અને નીચે ઉતરે અને ગદમ જેવા મજૂર નાં ઉમડાકેન બન

ખરીઆ બનીને સ્વતંત્ર નાગરિકપણુનો દાવો કરે ઉમરાવોનો દોર ઓછો થય અને મજૂરવર્ગ વધારે સ્વતંત્ર વિચારના થાય, તે ઝારને તો ગમતું હતું; પણ રશિયાની તેની વિરુદ્ધ વિચાર ધરાવનારો એક વધારે બળવાન પક્ષ હતો. ગર્વિષ્ટ રાજસત્તાને પક્ષની આગેવાન હતી અને બધું ઉમરાવમંડળ તેની તરફેણમાં હતું. ઝારના વિચારોમાં દિલ્લિસટની સલાહ પછી જે પરિવર્તન થયું તેની રશિયાનો તમામ ઉમરાવવર્ગ ટીકા કરતો હતો, અને ઈંગ્લંડ સાથે લડાઈમાં ઉતર્યાથી રશિયાના વ્યાપારને નુકસાન પહોંચતું હતું તેના બદલામાં તુર્કસ્તાનના પેશા બે પ્રાંતો મળે તોજ નેચો રાજ્ય થય એમ હતું. કોલેન કોર્ટ આ બધી મુશ્કેલીઓથી નેપોલિયનને વાકેફ કર્યો અને મળ્યું બધું કે ઝાર સાચા હૃદયનો છે છતાં તેની મૈત્રી અને સહકાર ઉપર આધાર રાખી શકાશે નહિ. નેપોલિયને ઘણો વિચાર કર્યો. રશિયાની મૈત્રી જેમ તેને બહુ દિલ્લો હતી તેમ આખા યુરોપને આપખુદી રાજસત્તાના કાળા પડછાવાવડે ઢાંકી દેતી તેની રાજસત્તાની તેને ધારતી પણ ઘણી હતી. તુર્કસ્તાનમાં અંગ્રેજ રાજદરબારીઓ અડધ મચાવી રહ્યા હતા. તે અને ઈંગ્લંડ ફ્રાન્સની સામે યુદ્ધ જાહેર કરવાનો તૈયારીપર હતો, ખરું જોતા જે પ્રાંતો ઉપર રશિયાની દાદ હતી તે તુર્કસ્તાને તક્લવારના તૈયારી પછી લીધેલા હતા, અને રશિયાના કરતાં રૈયત ઉપર તેનો વધારે ત્રાસદાયક ભુગમ હતો; એથી કરીને રશિયા એ પ્રાંતો તુર્કસ્તાન પાસેથી હાંટવી લે તેમાં નેપોલિયનને તરિક વિરુદ્ધ તો લાગતું ન હતું પણ એ પગલું રાજનીતિ વિરુદ્ધ હતું તેથી તે યુગંતો હતો. વળી એ પ્રાંતો જે રશિયાના કબજામાં આવે તો તેથી અન્યૂઅનું મુખ, જેને આસિરૂયા પોતાનો દરવાજો માનતું તે રશિયાની સત્તા નીચે જવાથી તેને પાવ દેખા તરફથી ભવિષ્યમાં બીવાનું રહે એ પણ ઉપકું હતું. આ પ્રમાણે આ પ્રતે પદ મળી રીતે યુયવધુઅરેલો થઈ ગયો હતો.

આ પરિસ્થિતિમાં ઝર અને આસિરૂયાના શહેનશાહ સાથે મળીને મનદા એવાનો નેપોલિયને વિચાર મચાવ્યો. તેણે એવી પણ મૂલ્ય દરી કે આપણે હી મળીને રશિયામાં દાખલ થઈએ અને તુર્કસ્તાનમાં ઈંગ્લેંડ જે રાજ્ય છતાં પદ કે ત્યાં મળતે અદ્રેને માથે વૃદ્ધ કરીએ. આસિરૂયાને આ વિચાર ગમ્યો. ઝાર તે તુર્કસ્તાનનો પ્રિયાર કરતી પોતાની કાળા વખતની અતિશય તુર કરતો પદ મળતે આવતો. તેણે પુરુષવુદ્ધ થઈ ગયો. એકે સરેરમાં આ પણ મળતું હતું. અસિરૂયાના મનિષ્ઠ થયું હતું તેણે કેપલિ આ પ્રમાણે થઈ હતી.

આ પણ મળતું હતું. નેપોલે પહેલાં યુરોપની કુલ તરફથી પ્રેરણા અર્થે કેસ રીને જેટલું કેસ તેણે જે રોજનાઓ પછીને રશિયાના ઝારે નેપોલિયને પદ મળે તેણે રી. નેપોલે એ હતું કે તુર્કસ્તાનને યુરોપના મુખ જે પ્રતેષી રાજ્ય તેણે કેસરોનિયના રોજનાએ તેણે રાજસત્તાની તમામત્વા રાજસત્તા મળે હતી.

બાપારી અને સરકારી દરિએ અમાયનો મજાબ એવો કાનસની અસપાસનો પ્રદેશ આપવા આરિદ્રયા નિર્વિઘ્ન વગેરે પ્રાપ્તો આપવા અને સ્ત્રીઓ તુર્કીના દામમાંથી છાતરીને સ્વતંત્ર બનાવવું

આ ચોજના ન સ્વીકારી એવો નેપોલિને નિષ્ણ કપો રદિયા બન કાનસના ઘનુ ડાંગોની સાથે એકાવુ હોય તો એકાવ તોપનુ આ પ્રમાણે વાર કારણે કેવળ સપાના બગથી રાજ્યો પચારી ઘડવાનું કૃત્ય કરવા તેનો અવસાનમા ગળ આરનો ન હોય આરિદ્રયા પણ યુવાયુ કાનસના સ્વતંત્રતાના વિચારોની તેને દમયેષ પ્રાપ્તી રહેતી હતી કે એવો મારી પ્રભુ પણ તેવા વિચારની ચર્ચ મળ અકમ અને આરદ દિદ્વા પરાજય હજી તો મતમ કરતા હતા ગણિયા તેની સાથે હોય તોપનુ ઈન્દ્રની મહ વગર તેનાથી કાનસ સામે ટકા ચકાવ એમ હતુંજ નહિ. નેપોલિને નિષ્ણમપણે અગ્નિયાને પોતાની મુરોઢીઓ જણાવી અને લખ્યુ કે રશિયા, કાનસ અને આરિદ્રયા ત્રણે મળીને ઈન્દ્રને વાજખી સરતોએ સલાહ કરવાની ફરજ પડી ડકીયુ

નેપોલિનેને પોતાને તો સલાહની પસંદગી જરૂર હતી કાનસના સાધનોનો વિકામ કરવાને અને આખો દેશ જલજે જગતનો ખાલીયો હોય તેજો સુદર અને પ્રદુનિત બનાવવાને લવાહનોજ જરૂર હતી. તે લગાધથી એવો કટાણી મયો હતો કે સલાહ ચાલ તેટલા માટે ગમે તેટલું ટીલુ મૂકવા તે ખુશી હતો પણ આરિદ્રયા હમેશની માફક આ મમયે પણ દમવાજ રમ્યુ એક ખાનગી ઓ ખીજે જાહેર એવા બે પત્રો આરિદ્રયાએ ઈન્દ્રના પ્રવાનમડગ તરફ મોકલ્યા એકમાં એવું લખ્યું હતું કે દિવાને મધ્યસ્થ પા આપીને વાજખી સરને સલાહ કરવા કાનસ ખુલી છે અને હવે તે ચુનેહ નહિ કરે તો અમે નથુ તમારી સામે લગાધ જાહેર કરીશુ એવી ધમકી આપી આ પત્ર જાહેર હતો ખીજે પા ખાનગી તો પ્રત્યથી કારભો અને બે વારી તવચાર જેવો હતો તેમા લખ્યું હતું કે રદિયા અને કાનસની સામે અમારા એકલાથી ટકા ચકારો નહિ પણ હવે ઈન્દ્ર કે પણ મનાહ કરવાની જરૂરજ છે હના ને તમે લગાધ જારી રાખશો તો તમાગા યુસ્તમાં યુસ્ત મિત્રોને પણ તમારો પક્ષ લજી દેવાની ફરજ પડશે આ પ્રમાણે ઈન્દ્રને ધમકી આપીને આરિદ્રયાએ પોતાનું નૌર માચવી રાખ્યું અને તેની સાથે ઈન્દ્રને એવું પણ ઈગિત ક્યુ કે હજી અમે તમારાજ પક્ષમાં છીએ

પ્રકરણ ૪૦ મું-સ્પેનમાં રાજ્યવિપ્લવ

અરસામાં તેપોલિયને જોસેફાઇન સાથે ઇટાલિમાં પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો. તે, પોતાની હમેશની ત્વરાથી સપાટાબંધ તમામ મુખ્ય મુખ્ય નગરોમાં ફરી આવ્યો અને દરેક ઠેકાણે સૌથી વિશેષ અગત્યનાં કાંઈક કાંઈક જાહેર બાંધકામો કરવાની જરૂર છે તે તેણે એક દૃષ્ટિપાતથી શોધીને તેનો ત્યાંને ત્યાંજ નિર્ણય કરી નાખ્યો. સોળમી નવેમ્બરે પારિસ છોડ્યું અને એક્ટીસમી તારીખે તેની ગાડી ગડગડાટ કરતી મિલન નગરમાં

દાખલ થઈ. તેના આવવાની કશી ખબર ન હોવાથી યુજિન આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. જતાં વારતેજ તે મિલન નગરના પુરાણપ્રસિદ્ધ દેવાલયમાં ગયો, અને પ્રાર્થના સાંભળી. તેની શાંત, ગંભીર અને વિચારમગ્ન પ્રકૃતિને દેવાલયના ધંદલું ઘેર ગર્જન ધણુંજ રચતું હતું અને તે ધ્વનિ તેના કાનપર પડતાં તેનામાં ધર્મભાવના જાગૃત થતી. ત્યાર પછી ત્યાની ધારાસભા સમક્ષ તેણે બાપણ કરતાં કહ્યું કે ત્રણ વર્ષમાં તમે જે પ્રગતિ કરી છે તે જોઈને હું ધણોરાજી થયો છું. પણ આપણા પૂર્વજોએ કરેલી ભૂલો ધોષ નાખવાને તમારે હજી ધણું કરવાનું છે. મિથ્યાભિમાન અને સકુચિત દૃષ્ટિથી તેઓ આંતરિક કલહ કરી પોતાના જન્મસિદ્ધ હક્ક ગુમાવી બેઠા હતા. દેશનું પ્રાચીન ગૌરવ નષ્ટ થયું હતું; તેની કીર્તિ ઝાંખી થઈ ગઈ હતી. તમારા પૂર્વજોએ બાહુબળ, શૌર્ય અને બીજા મર્દાની ગુણોવડે જગતમાં નામના મેળવી હતી. તે ગુણોનો તમારામાં ફરીથી સંચાર કરવો એજ મારો હેતુ છે. સૈકાના સૈકા થયાં આવા બળપ્રેરક શબ્દો નગરવાસીઓને કાને પડ્યા ન હતા.

ત્યાર પછીના ત્રણ દિવસ તેણે કામમાં ગાળ્યા અને તેટલા વખતમાં અનેક કાર્યોનો નિકાલ કરી નાખ્યો. આદ્ય ઓળંગવા માટે નવી સડક તૈયાર થઈ હતી છતાં હજી કેટલીક પ્રતિકૂળતાઓ રહી ગઈ હતી. અરક્કમય પ્રદેશમાં મુસાફરોને માટે માર્ગમાં પૂરતી સગવડ ન હતી. તેણે ત્રણ નવાં ગામ વસાવવાનો અને જે ખેડૂતો ત્યાં જમીને વસે તેમનું જમીન મહેસુલ તથા કર માફ કરવાનો હુકમ કર્યો. આવી અનેક લેખકોપયોગી કામ જેમનો નિકાલ લાવતાં બીજાને અનેક મહિના લાગે તેમને ત્રણજ દિવસમાં ઉડેલી નાખીને તેપોલિયન વેનિસ જવા ઉપડી ગયો. જ્યાં ગયો ત્યાં

લોકોએ તેને દર્પ અને પ્રેમસહિત આવકાર આપ્યો. ખાવેરિયાનાં રાજરાણી તથા બીજા એક રાજયુગલ મળીને ત્યાં ત્રણ રાજકુલો એકત્ર થયાં હતાં અને તેમના ઉમરાવોની ભવ્ય મંડળા તેમની સાથે આવેલી હોવાથી તેમના માનમાં વૈનિસ નગર વાઘ, રાય, અને મગીતથી ગાજી રજુ હતું.

એક ખાલુએ જ્યારે આવી આનંદ ઉદ્ભવમળી મિજલમો થતી હતી ત્યારે નેપોલિયન પોતાના બાહોશ જનરોની સાથે ડક્કા, નહેરો અને તોપખાનાંની નિરીક્ષા કરવામાં ગ્રુયાયો હતો. વૈનિસના ડક્કામાં ભારેમાં ભારે વઢાણુ કાખવ થઈ રહ્યો એવી એક ચોજના ધડીને તેને તરતજ અમદમાં મુકવામાં આવી નહેરોનું સમારમમ રાત્રી થયું અને અખાતને વધારે વિલાસ બનાવવાની તૈયારી ચાલી રહી હતી. સ્થાનની જગ્યા દૂર ખમેડીને જાહેર તદુરતીમાં પુધારો કર્યો તે ઉપરાંત લોકોને માટે વિોકનાં સ્વચ્છ અને વ્યખાનાં સ્થલાવવાનું યજુ તે નૂલી નયો ન હતો.

વૈનિસને નેપોલિયને આવા અનેક લાભ આપ્યા આનિદ્રાએ ત્યાં અનેક યુગ સુધી રાજ્ય કરવા છતાં જે કામ કરવાનો તેમને વિચાર પડ્યું નહોતો આવ્યો તે નેપોલિયને યોગ્ય દિવસની સાલચલાઈ મુલાકાત દરમ્યાન કરી બતાવ્યું તેના બદલામાં પ્રજાએ તેને અતઃકબુલો કુદ પ્રેમ અર્પણ કર્યો.

વૈનિસથી મદુન્દા જઈને તે પોતાના લાઈ મુસિયનને મળી આવ્યો અને ત્યાંથી પાછો મિનન આવી પહોંચ્યો. અહિં આવતાજ તેને પારિસથી આવેલા ધણાજ અગત્યના સરકારી પત્રો મળ્યા તેમાં અનેક પ્રશ્નના સમાચાર હતા. ઈંગ્લેન્ડને બર્લિન કોંગ્રેસના અમલથી ધણો સખત હતો વાળો હતો અને તેની આર્થિક હાલત વિપત્તિ ભરી બની ગઈ હતી. તેનો સાપાર પડી ગયો હતો તેના માનની ખપત ન થયેથી ઉલોગો અને કાંઈખાનાં બધ પડી ગયા હતાં અને મનુરવજો બૂબે મરવા લાગે તો એથી ઉતકુ યરોપખાના અપ દેશા ઉપર ઈજ્જત સાથેનો વ્યવહાર બધ થઈ જવાથી કથી મળી નસર થઈ ન હતી કેમકે નેપોલિયનને તેમને માટે વ્યાખાણનાં નવાં કાર હાલનાં હતાં આવી રીતે સદા મધુમાં આવી પડવાથી ઈંગ્લેન્ડે પ્રથમના કરના પછુ વધાર તખ્તાક બનેલુ પડ્યું હતું અને જાહેર કુર્ષ કે કાસ તથા તેના નગીખા રાજોનાં જતાં વલ્લુરો તેમના મન સહિત પકડીને જામ કરવામાં આવશે અને તદરસ તલબોને પેટના દસમે અપલ ઈંગ્લેન્ડ નિવાયતા બીજા દેશો સાથે કાન્ત અથવા તેના અમલોનાં હાથેના વ લયો હો તે તેમને પનીસ દમ જકત બની પડ્યો આ વચ્ચે જઈને ઈંગ્લેન્ડ સાથે ખરીદવાની જે જે વચોએ ના પાગી તેમના ઉપર તખ્તાક ઈંગ્લેન્ડ મળે તોય પનીસ દકની જકાત કે જી ભેદ દે દે હોવે નથી વચુ-વ વચાત તખ્તાક કર્યો નેપોલિયને પછુ નમક ન પાજ પછુ તથા કાસ દેશ નકે કરીને ઈંગ્લેન્ડ

સામે ફટકા માર્યો અને તેનાં વ્યાપારનાં દાર વધારે સખ્તાઈથી રૂંધી નાખ્યાં. મિલનથી ઉપડીને નેપોલિયન પિઝ્મોન્ટ ગયો અને ત્યાંનાં ભવ્ય કિલ્લાં જોઈ બાંધવાનું કામ શરૂ થયું હતું તે તપાસી આવ્યો. ત્યાંથી માર્ગમાં ગામેગામ લોકરક્ષા જુની વૃષ્ટિ વરસાવતો તે ટ્યૂરિન પહોંચી ગયો. પિઝ્મોન્ટ અને ટ્યૂરિન વચ્ચે મોટાં વહાણુ આવળ કરી શકે તે માટે પો નદીને ખોદાવીને પહોળી અને ઉડી કરાવી પો નદીને જીમધ્યસમુદ્ર સાથે જોડી દેવાને નહેર ખોદાવવાનો નકશો એક કુશળ ઈજનેરની માફક તેણે પોતાને હાથેજ તૈયાર કર્યો. સુંદર કેમાનદાર, સાત નવા પુત્ર બધાંબ્યા. આ સર્વ મહાભારત કાર્યોના ખર્ચને માટે પણ તેણે બુદ્ધિપૂર્વક નાણાં પ્રાપ્ત કરી દીધો. આથી કરીને વિવિધ પ્રકારનાં ઇન્દ્રિયસુખમાં રમ્યા પડ્યા રહેવામાં અને ખૂબસુરત સ્ત્રીઓ સાથે ગમણુ કરવામાંજ જીવનની સાર્થકતા માનનારા નિપજ લંપટ રાજાઓ, પોતાનું સર્વસ્વ જીવન લોકાન્નતિના કાર્યમાટે અર્પણ કરતા અને અંગત સુખનો વિચાર પણ કર્યા વગર પ્રગળે માટે અવિરત પરિશ્રમ લેનારા નેપોલિયનથી ડર એ સ્વાભાવિકજ હતું.

નેપોલિયન જ્યારે ઇટાલિમાં પ્રવાસ કરતો હતો ત્યારે યુરોપના પશ્ચિમ ભાગમાં એટલે સ્પેન અને પોર્ટુગાલમાં ભયાનક વિદ્રોહનાં ખીજ રોપાઈ રહ્યાં હતાં. પોર્ટુગાલ સમુદ્રકિનારે આવેલો એક નાનો પ્રદેશ છે. તેની ત્રીશ લાખની વસ્તી અનેક મેક્ષાઓ થયાં જુલ્મી રાજાઓની જહાંગિરીનાં ચક્ર નીચે કચરાયેલી હોવાથી કનાક જિંદગી ગુજારતી હતી. તેમનું મનુષ્યત્વ નીચોવાઇ ગયું હતું. એ દેશ જાતે ઈસ-હતું એક સંસ્થાન હોય તેમ તેના પૂરેપૂરા દગાણુ નીચે આડી ગયો હતો ઇંગ્લેન્ડ નૌકાસૈન્ય અને વ્યાપારી વહાણોમાટે તેનાં બંદરો ખુલ્લા હતાં અને અગ્રેજ વ્યાપારીઓ ત્યાં મોટી મોટી વખાણે નાખીને ત્યાંથી ખીજ દેશમાં પોતાનો માલ મેક લવાની પેરતી કરતા હતા.

નેપોલિયને પોર્ટુગાલના રાજાને લખ્યું કે તમારે કાં નો ઇંગ્લેન્ડના અધ્યક્ષ અમરો બેમાંથી એકના પક્ષમાં જોડાવુંજ પડશે જો તમારે અસારી સાથે જોડાવું હૈ તો તમારાથી ઇંગ્લેન્ડના સૈન્યને તેમજ વ્યાપારીઓને આશ્રય આપી શકશે નહિ. પોર્ટુગાલ સકલ મધ્યમાં આવી પડ્યું બેકે રાજાએ વચ્ચે ફટકોક પડવ્યવહાર કર્યો. પોર્ટુગાલ તરફના જવાબ ઇંગ્લેન્ડના પ્રધાનો લખાવતા હતા એ વાત મો. ડરિંગે જાણને ટ વચ્ચે ડગ્લસ કરી દીધી હતી. આખરે નેપોલિયન કંટાળ્યો અને અંગ્રેજો પગમાંથી પોર્ટુગાલને મુક્ત કરવાને લગતર મોકલાવ્યું કેમાત્ર પોર્ટુગાલ માને નહિ. તેવાથી સંભવ એમ હતુંજ નહિ નાનકડું દેવ્ય લગતર સમજાવે રાજાવાની કિસ્મોનની નજીક આવવા લાગ્યું અવનતિન. ઇંગ્લી રિયનિએ પરીમેન્સ દરિદ્ર, નિ.સત્ત્વ પોર્ટુગીઝો જાતે પોતાને સંઈ લેવા દેવા ન હોય તેમ દેવ્ય વાતે

કુચ ક તું હવે તે ઉભા ઉભા એવા કળા દત્તા સ્વચ્છતાની તમના દે યમા અભિલાષા પશુ ન કરે એવી અતમ દુઃખો તેઓ જઈ પાડેલા હતા.

ત્યાંની રાજસભામાં પશુ એક ન હવે એક પણ ઉદ્ધવની સારે જોઈઈ જવાની સલાહ આપેલો હતો ત્યારે બીજા પક્ષને કાન્સની મૈત્રી વધારે લાભાયક લાગતી હતી. કેટલાકને તો એવો હતો કે રાજકુટુંબને અને તેટલી દોષત સારે વધતે હોય છે એને અમેરિકામાં પોર્ટુગાલના તાનાનો ધાત્રિય દેશ છે ત્યાં ચાલ્યા જવું કેવો માર્ગ આપે મૈત્રી મેળો અને કેન્દ્ર ઘરકર રાજધાની આગળ અતી સામે તે પહેલાં અને તેટલી દોષત લક્ષને નાસી જવાની તૈયારીઓ થયા સામી. રાજકુટુંબને, ઉમરાવવર્ગને તથા જેને નાસી જવું હોય તેને લઈ જવાને જરૂર પડેલી વડા પુત્રો કાકો તૈયાર થયે. રાજકુમારો, કુવરીઓ, સ્ત્રીઓ, પુરુષો, બાળકો, તેમના સરમામાનના દમસ્ક વગેરેથી બદર ભરાઈ ગયું અને ઘરેકને સૌથી પહેલાં વહાણમાં બેસી જવાની અધીરાઈ હોવાથી ધમ્માચક્રી મળી ગઈ સ્ત્રીઓ તેમના ધણીઓથી અને બાળકો તેમનાં માતાપિથી વિખૂટાં પડી ગયાં કેટલાંક વહાણમાં સીધું સામાન જ નૂપાં રહી ગયા. આખરે જેમ તેમ કરીને જેટલાં માણ ચકે તેટલાં માણુમે ભરીને કહો ઉપડ્યો અને તેમના અંગ્રેજ મિત્રોનાં લગાવક વહાણ તેમને ધાત્રિય પહેંચાડી આવ્યાં તેઓ જરાક ચાલ્યાં હસે ને તરતજ કેન્દ્રો નિરમેલમા આવી પહોંચ્યા ત્રીસ લાખની પ્રજાએ સ્વતંત્રતા જાળવવા માટે આમણી પશુ ઉચી ન કરી તેઓ તેમના રાજકર્તાઓના જીવમથી પશુ કાયર કાયર થઈ ગયા હતા આ પ્રમાણે જાડુના બેલની માફક આખો પોર્ટુગાલ અંગ્રેજોના હાથમાંથી નીકળી એકદમ નેપોલિયનના અધિકાર નીચે આવી ગયો.

હવે આપણે સ્પેન તરફ નજર કરીએ ત્યાં એક જુઓન વહીય રાજ રાજ કરતો હતો એ ચાર્લ્સ રાજ અનિશ્ચય ખાવાથી તન અને મનથી નિર્મળ મની ગયેલો, છુદો, કામ કરવાને નાલાયક અને નીતિમૂઢ નરાધમ હતો તેની રાણી નેપોલિયનનાં લાડબાદી હતી અને પ્રકટ રીતે તાનના એક ખૂનશુરત અગરલક ગોડાયને પોતાનું હરીર અને શિયળ અર્પણ કરી પાપાચરણમાં દિવસ ગુમરતી હતી એમ કળતાં કરતાં રાણીનો માનીતો મની ગએતો ગોડાય રાણીના રાજનો અને રજવનો પશુ કુલ માલિક થઈ પડ્યો નિર્મળ થઈ ગએતો રાજ પશુ આ મામતમાં સમત થયો અને પોતાના માથા ઉપરથી રાજ્યનો બોલો બોલો થએલો જાણીને પ્રમન્ન થયો. તેણે નેપોલિયનને કહ્યું હવે કે “ઘરોજ સચારથી મપોરમુધી હું સિમર બેસું છું ત્યાંથી આસીને જમું છું અને પાછો સાંજમુધી સિકારે જાઉં છું સાંજે આવું છું ત્યારે ગોડાય અને રાજ્યનો હું કે હેવાત આપે છે તે સાંમળાને દૂ સહ જાઉં છું અને બીજે દિવસે ઉડીને પાછો એનો એજ કાર્યકમ ચાલુ કરું છું ”

આખો યુરોપ જ્યારે 'જેના' અને આસ્ટર્લિંટના સંગ્રામોની ગર્જનાથી ધ્રુજ રહ્યો હતો ત્યારે પણ સ્પેનનો રાજા તો આવીજ રીતે પોતાનો વખત પસાર કરતો હતો.

આ ચાર્લ્સ રાજાને ત્રણ છોકરા હતા. તેમાં ગાદીનો વારસ ફ્રાંસિનાન્ડ સૌથી મોટો હતો. તે પચીશ વર્ષનો થવા આવ્યો હતો પણ પિતાની નિર્જનતાનો અને માતાની નીતિબ્રજતાનો દાખલો તેણે પૂરેપૂરી રીતે ગ્રહણ કર્યો હતો. રાણી ફેર્ડીને કે "મારા ફ્રાંસિનાન્ડને ગધેડાનું લેખું અને વાઘનું દંદ્ય છે." આ શાહજાદા ગાદીએ ખેસવા ઘણો અધીરો બન્યો હતો. પ્રજાનો મોટો ભાગ તેના પક્ષમાં હતો. બ્યલિયારિણી રાણીથી લોકો શરમાતા હતા, અને ગોડોયને ધિક્કારતા હતા. સ્પેન જે એકવાર બળવાન રાજ્ય હતું તે અરાજકતા અને દારિદ્ર્યના ખાડામાં ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતું હતું.

શાહજાદા ફ્રાંસિનાન્ડ ઉપર ગોડોયે રાજાને, રાણીને અને પ્રધાનને ઝેર દેવાનો આરોપ મૂક્યો અને કદાચ તે સાચો પણ હોય. તેને પકડીને કેદ કરવામાં આવ્યો. લોકો ગોડોયને ધિક્કારતા હોવાથી ઉશ્કેરાઈ ગયા અને ફ્રાંસિનાન્ડે લોકલાગણીના વધારે પાનો ચલાવ્યો. હજારો માણસોના ટોળાં હાથમાં છરા વગેરે લઈ ગોડોયના મહેલને ઘેરી વળ્યાં તે નાસીને કાતરીઆમાં ભરાયો અને જુની સાદીઓના હમસ નીચે દબાઈ છુપાઈને પડી રહ્યો. લોકોએ મહેલનાં રાયરચીક્ષાનો ભાંગી ફોડીને જુદા કરી નાખ્યો પણ ગોડોય બચી ગયો. છત્રીશ કક્ષાક સુધી તે ભૂખ્યો, તરસ્યો ખીંકી ધડકતે હૈયે યુપયુપ દબાઈને પડી રહ્યો. આખરે તરસની વેદનાથી તે વધારે વખત ન રહી શક્યો. તે યુપયુપ નીચે ઉતરતો હતો એવામાં કાષ્ટએ તેને જોયો. "મારો મારો ! પકડો ! પકડો !" ની ખૂસ પડી રહી. ટોળાબંધ લોકો દોડી આવ્યા કમળ ગોડોયને લોકો મહા પેય કરવા લાગ્યા. તેનાં કપડાં ખરડાઈ ગયાં, ટોળી કપની કપા ઉડી ગઈ, માથાના વાળ વેરણુ છેરણુ થઈ ગયા અને ભરરસતામાં લોકો તેને કેં ચઢાવવા લાગ્યા. એટલામાં હથીઆરબંધ સરકારી સ્વારો તેની મદદે આવી પકડ્યા અને એકે તેનો હાથ પકડી લીધો અને દોડતે ધોડે તેને ગસ્તાપર ધસડાતો ધનમને લઈ જઈને મલામતીની ખાતર કેદખાનામાં પૂરીને ફરવાના બંધ કરી દીધો !

ખીજવાપલા લોકો રાજામહેલ તરફ ઉતર્યા, અને પારિસમાં રાજાનિર્ગત થવાનું હતું તેવું માંડીમાં પણ થવા લાગ્યું. રાજાના પત્ની યરયર ફરવા માંડ્યા. કેદખાનાનો અને જહાજની દુકાડીનો ચિતાર તેમની આંખ આગળ તરવરતો હતો. લોકોને હાથ પડતા માટે રાજાએ જાહેર કબુલે ગોડોયને ગરબા કરવામાં આવ્યો છે અને "મારા વડાના દીકરા ફ્રાંસિનાન્ડ" ના જાતમાં રાજવાનગ ઉપરથી કબુલે ઉડાવું હતું; પણ તેજ વખતે તેણે નેપોલિયનને મદદમાટે અરજ કરી અને તેણે મદદનીશ તરીકે પત્ની લખ્યો. તેમાં જલ્દિથી કબુલે કે મારા મહાન ઉદાર રાજા

એજ માર અંગે આવવાનું પ્રયોજન છે. હું તમારી જાતીય સંસ્થાઓને મુધારીને અને જો તમે મને સહાય આપશો તો નવીન સુધારાથી ઉત્પન્ન થતી અરાજકતા અને ઉત્પાત ન થવા દેતાં, તમને તેનાથી મળતા તમામ સગીન લાલ અપાવવાનો હું પ્રયત્ન કરીશ. તમારા તમામ પ્રાંતો અને નગરોના પ્રતિનિધિઓની એક પરિષદ મેં બોલાવી છે. તેમની સાથે જાતે વાતચીત કરીને તમારી સઘળી જરૂરીયાતો મારે જાણી લેવી છે. તેમ કર્યા પછી સ્પેનની ગાદી ઉપરનો મારો અધિકાર હું છોડી દઇશ અને રાજાની પવિત્ર અને લોકહિતકારક સત્તાની સાથે પ્રજાના સ્વાતંત્ર્ય અને મૂળ હક્કોનું જેમાં યોગ્ય સમિલન થયું હોય એવું રાજ્યપ્રધારણ તમારા દેશને માટે ધડી આપ્યા પછી હું મારા પ્રતિબિંબતુલ્ય કોષ્ટ રાજાને તમારા દેશનો ગજ-સુકટ પહેરાવીશ. સ્પેનના રહેવાસીઓ ! તમારા પૂર્વજો કેવા હતા અને હાલ તમે કેવા છો તેનો વિચાર કરજો. તમારી અવનતિ થઇ તેમાં તમારી કસુર નથી. તમારો દેશ ઉપર જે રીતે આજસુધી અમલ કરવામાં આવ્યો છે તે પદ્ધતિજ દોષિત છે. ભવિષ્યને માટે સુંદરમાં સુંદર અને ઉજ્જવળમાં ઉજ્જવળ આશાઓને તમારા હૃદયમાં સ્થાન આપજો; કારણ કે મારી એટલીજ ઇચ્છા છે કે તમારી ભવિષ્યની સત્તિ મને યાદ કરીને કહે કે તેણે આમારા દેશનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતો. ”

હોલેન્ડનો રાજા લૂઈ સાંસારિક ઉપાધિઓ અને માંદગીથી અરાજક બની મર્યો હતો તેથી તેણે સ્પેનની રાજગાદીની જવાબદારી લેવાની ના પાડી. નેપોલિયને તરતજ પોતાના ભાઇ જોસેફને નેપલ્સથી તેડાવી મંગાવ્યો અને સ્પેનનું રાજ્યતંત્ર તેને હાથમાં મૂક્યું.

સ્પેનમાં તે વખતે પ્રજાકીય સંસ્થાઓ હતીજ નહિ. જાહેર જીવનમાં પ્રજાને કશો હિન્મો મળતોજ નહિ. તેનું રાજ્યપ્રધારણ રાજ્યકર્તાને નિરંકુશ ગજતત આપવું હતું. ધર્મગુરુઓ તેમની ભયાનક સત્તાના જોરથી નવી રાજનૈતિક અને ધર્મિક ભાવનાઓને દબાવી દેતા હતા. જનસમૂહ અજ્ઞાન અને અધમતામાં રહી રહ્યો હતો. સ્પેનના કરતાં વધારે મરી ગયેલું રાજ્યપ્રધારણ કોષ્ટપણ મુધરેતા નહોતું. દેશમાં કદિ જોવામાં આવ્યું નથી. સ્પેનનો અર્જોદ્ધાર કરવાની નેપોલિયનની નિમિત્ત સાધા સફળ થઇ હોય તે ત્યાંની સ્વતંત્ર થયેલી કૃતજ પ્રજાએ તેનાં સ્મરણ કરીને જન્ય હમાનતાથી ફેરવે સચુકારી કર્યો હોય; પણ હાલ ! ગુલામી અવસ્થામાં મોટા દોષ એ છે કે ગુલામી પોતાને હાથેજ પોતાની જોડીના વધારે મજબૂત બનાવે છે. અને તેમનાં અધનો સાંખા કમળના સંક્રમણ સીધે તેમને એવાં વડાસાં અને સ્વાભાવિક થઈ ગયાં હોય કે કે તેમને અધનનુભવ થયું ગમતુંજ નથી.

જોસેફ નેપોલિયનને કિસર મિનિસ્ટર બુદ્ધિશાળી અને નિમિત્ત...

એવા મુદ્દાને આધારમાં છે ત્યાં નિર્ણય તેના પ્રકારે તથા નહિ પણ તેના કારણે નથી તેના ઉદ્ધાર, ન્યાય અને દુરદશ અથવા ન્યાય ને પાલન કરનાર પાતકીના પાતકોના આવાદ બની મરું હતું.

જેમના આચાર પદોના રાજના નિયંત્રી, નિર્ણયકર્તા, જુદા માધ્યમોની તથા પ્રબળી આધિકારિશક્તિની વચ્ચે કરાઈ મેળાવે તેના વિચાર નવાર કરવાને નેપોલિસના આદેશ મુજબને ચાલ્યાં જુદા જુદા રીતે તેઓ દોષી કાઢી તે કરેલા છે " મારે કયા ઉપાયો થયા તે નક્કી કરવા મારે આ તમામ દોષીઓ મારે નજીકથી જાણી મેરી જોઈએ. વળી રોમના રાજા મારા હાથમાં આપ્યું ત્યારે તેની કેવી દશા હતી તે જાણવાનું સાધન બન્યાની પ્રબળી મારે પણ મરી જાણતી જાણે છે " રોમનું કાનૂન આપણે મારે તેજે સમયમાં જમ પાનનાઓ પાનના અનામાં પછી લખી હતી તેજે કાનૂની અને તમામ અમલમાં નોંધી મોજનાઓ જોઈને તેના કદા ચુકોને પણ તેની પ્રશ્નના કરી પડે છે રોમના રીતી વધારે પ્રતિષ્ઠિત અને શુદ્ધિવાળી રીતો પ્રતિનિધિઓની રીતો જેવાનું મુખે અરવામાં આવી પાતાના દેહનું ઉત્કર્ષણ બાવિ જોઈને ના ઉચ્ચ સરકારવાળા દેશમાંથી પળાવે પ્રત્યક્ષ થયા રોમના રીતરિવાજોને યોગ્ય અને તે જમાનાની ઉન્નતિમાં જોવાનાઓને અનુકૂળ થઈ પડે એવું ઉદાર વલણવાળું એ પરિણામ પડી રહ્યું.

જેનેકે ત્યાં આવી પહોંચ્યા એટલે રોમની રાષ્ટ્રીય પરિણામો તેને પ્રબળ તરફથી સન્માન આપ્યું અને પોતાના દેહને મારે ઉત્કર્ષણ બાવિ ધણાર નેપોલિયનને આત્મકરણપૂર્વક આભાર માન્યો. ત્યાર પછી દેશ દરદર અને તે પ્રપતિઓના ભ્રમ કાઢાર સાથે સાથે જોસેફ રોમની રાજધાની માફક થયો અને ત્યાં તેના રાજ્યાધિકારીક કરવામાં આયો.

આ સમાચાર તરતજ યુરોપના તમામ રાજ્યકર્તાઓને મોહવવામાં આવ્યા. ઈંગ્લેન્ડ સિવાય લગભગ તમામ યુરોપીય નૃપતિઓએ જોસેફને ધણી ખુશીથી ગળ તરીકે સ્વીકાર્યો રચિયાના આદે તે ઉપરાંત જોસેફના ઉમર મારિ પત્ની નવસા કરતાં તેને વચ્ચે તરીકે સ્વીકારતાં ઉડી હતી જણાવ્યો નાતાયક ગત્યોની વધારે ધાનાઈ એકલું ઈંગ્લેન્ડ અગત્ય રહ્યું પદનજ થએલા ફ્રાન્સનાં પશુ જોસેફને અભિનંદન પત વખ્યો.

રોમના રાજ્યોના હાથમાંથી રાજ્યાસન લઈને નેપોલિયને પોતાના લાઈનો આપ્યું તેમા તેણે ન્યાય કર્યો કે અન્યાય એ પ્રશ્ન ધણેજ સુચવણમરેતો છે રોમના રાજની નાલાયકી તો ઉધારીજ છે રોમને પોતાનું હથિયાર બનાવીને નેપોલિયનના હાથે રાજ્યો તેની મુશ્કેલીમા વધારે કરવાની પેરવો કરતા હતા અને કવખતે પાછળથી છુપો ના કરાવવાના હતા એ વાત પણ ઉધારી છે જોનાના મુદ્દ વખતે

ફર્ડિનાન્ડના સ્પેનમાં છે ? બુર્બોન રાજાઓની જોડકમી નીચે કચરાતા નેપોલિયનમાં છે સૈનિકરિયાના બરફમય પ્રદેશોમાંથી ઝારની ખદ્ગીનો ભોગ થઈ પડેલી મંક પ્રખ્યાત પોલિસમાં એ સ્વતંત્રતાનો અવાજ સંભળાય છે ? નહિ, નહિ. વોટલુના રણસેનામયૂરોપની સ્વતંત્રતા તો ક્યાંય કચરાઈ ગઈ અને સેન્ટ હેલેનાના દ્વીપમાં નેપોલિયનની કબજામાં તેની સાથેજ દટાઈ ગઈ !

બેંગેનથી પારિસ આવતા નેપોલિયને એક મોટા પૂલ બધાવવા માંડ્યો હતો તેની મુલાકાત લીધી. એ કાર્ય તપાસવાની અને જોણું પોતાની દેખરેખ નીચે તે તૈયાર કરાવ્યું હતું તેને યોગ્ય પારિતોષિક આપવાની તેને ઇચ્છા હતી. મુખ્ય ઈજનેર સાથે વાત કરતાં ચતુર નેપોલિયને જાણી લીધું કે એ કામમાં ખર્ચ જેટલાં તેણે કર્યું કું નથી; પણ બધી મહેનત તેના તાજાના એક ઈજનેરની છે, અને સઘળો યશ મુખ્ય ઈજનેર આટી જાય છે. તેણે તેને તેડાવી મંગાવ્યો અને તેની પાસેથી પૂલ સમગ્ર સંતોષકારક માહિતી તેને મળવાથી તે ધણો ખુશ થયો. તેણે તેની યોગ્ય કદર કરી અને મુખ્ય ઈજનેરની પદવી આપીને પારિસ મોકલી દીધો.

સને ૧૮૦૮ના આગસ્ટમાં નેપોલિયન પારિસ પહોંચ્યો કે તરતજ તેણે પોતાનો આસપાસ તોફાનનાં વાદળ ઘેરાતાં જોયાં. આસ્ટ્રિયા બહારથી મૈત્રીભાવ રાખતું હતું છતાં તેનો પરાજય તેને સાલ્યા કરતો હતો અને ઉમરાવવર્ગ એકદમ અધિકારમાં કદા શત્રુ તથા પ્રજાપક્ષના હિમાયતી નેપોલિયનપર પ્રહાર કરવાની તક જોયા કરતો હતો. સ્પેનમાં ઉત્પન્ન થયેલો ગંભીર મામલો જોઈને તેણે એમ ધાર્યું કે નેપોલિયને ત્યાંજ રોકાઈ રહેવું પડશે. આજે નેપોલિયન સ્પેનની રાજગાદી ઉચ્ચાવી નાખે તે તો બલિષ્ઠમાં બીજા રાજાઓની પણ તેવીજ વલે કેમ નહિ કરે એવી જાણ પોતાને ધારતી લાગી હોય તેવો તેણે ડાળ કર્યો.

આસ્ટ્રિયામાં ઠેકાણે ઠેકાણે યુદ્ધની તૈયારીઓ થવા લાગી. સાત લાખ માણસોને લશ્કરનો જમાવ થયો અને તેમને લશ્કરી તાલિમ અપાવા લાગી. ચૌદ હજાર તોપો અને દશ લાખ બુલ્કો ખરીદ કરવામાં આવી કદાચ પરાજય થાય તો ખચાવ કરતું સુગમ પડે તે માટે આસ્ટ્રિયા અને હંગરીના કિલ્લાનાં સમારકામ થવા લાગ્યાં લશ્કરની મજબૂત દુકડીઓ ફ્રાન્સની સરહદ તરફ ગોઠવાઈ ગઈ

નેપોલિયન લડવાથી કાચર થયો હતો લડાઈથી તેને કશો ફાયદો થવાનો ન હતો. ફ્રાન્સને સમૃદ્ધ કરવાની સુદર યોજનાઓમાં લડાઈને લીધે ભારે વિલેપ પડતો હતો. તે અંતઃકરણથી મુલેહને આહતો હતો. તેણે આસ્ટ્રિયાના રાજપ્રતિનિધિને તેડાવીને નીચે દેશના પ્રતિનિધિઓની સમક્ષ વિવેકભર્યા પણ દૃઢ શબ્દોમાં પોતાના વિચાર નિવેદન

“ મીસ્ટર મેટર્નિંગ, તમે અમારી સાથે કાં તો લડવાની તૈયારી કરો છો અથવા અમને ડરાવવા માગો છો. ”

‘ સાહેબ, અમે બેમાથી એકે કગવા માગતા નથી ’

નેપોલિયને કયુ, ‘ ત્યારે આટલી બધી લશ્કરી ધામધૂમનો શો અર્થ છે ? તેમ કયાથી સુનેહનો ભગ થવાનો મતલબ છે અને નાણાંની ખગખી થાય છે ’

મેટર્નિકે કયુ, ‘ આ તૈયારી માત્ર રાજ્યના બચાવને માટેજ છે ’

નેપોલિયને નરમાશયી પણ સુદઢ અવાજે કયુ —

‘ જો આ તૈયારીઓ માત્ર બનાવને માટેજ હોય તો તેમા આટલી બધી ઉતાવળ હોયજ નહિ. નવી વ્યવસ્થા હમેશાં ધીરે ધીરેજ થાય છે, દેશનામથી થતી નથી બચાવને માટે દારૂગોળાના ભંડાર લશ્કરની બરતો, વોડા અને ખામ કરીને તોપો બેચનાર ઘોડા અને તોપોની નળવર ખરીદી કરવામા નથી આવતી તમારે લશ્કર દાલ આળીસ લાખ માણસનું છે હું જો તમારે અનુકરણ કરે તો મારે પણ આળીસ લાખ લોકો શેકે એવા માણસ એકા કરનાં જોઈએ આ તો વિવેકની હદ ઓગળવા જેતું છે એમ કરતાં કરતાં તો આખરે બીઓ અને ડોક્ટરઓને પણ હથિયાર લેવ જાવનાનો વખત આવે અને આપણે રાની પરુઓ જેવા બની જઈએ વળી તમારે આટલું મોટું લશ્કર અને યુદ્ધસામગ્રી એકઠી કરવાની જરૂરજ શી છે ? મે તમારા કાંઈ પણ પ્રાતમટિ માગણી કરી છે ? પ્રેમમર્જના કેલકુલારથી તમારા અને મારા રાજ્યની વચ્ચેના તકરારી સવાલોનો નિર્ણય થઈ ચૂક્યો છે અને હજી જો કાંઈ પણ વાધો હોય તો તમારા રાજના એક સબકમાત્રથી બધી તકતારનું સમાધાન કગવા હું રાજી છું મારે તમારી પાસેથી કાંઈ જોઈતું નથી માત્ર મે રાજ્ય વચ્ચે સુનેહ શાંતિ રહે એટલુંજ હું માગું છું અને તમારે હજી કાંઈ પણ પ્રકારની અડચણ હોય તો તે અજબડી દૂર કરવા હું તૈયાર છું ’

મીસ્ટર મેટર્નિકે જવાબ દીધો કે કાન્સ ઉપર હુમલો કરવાનો આસ્ત્રિયાની સરકારના મનમા જરા પણ વિચાર નથી હજી અમારા લશ્કરની કશી દિનચાલ કશા વાતમા નથી આવી ’

નેપોલિયને મક્કમ અવાજે કયુ તમારી જૂલ થાય છે એલિરિયા અને બોહિમિયામાં તમારાં નૈન્ય નરાનર કેન્ય લશ્કરની મામે પોકવાઈ ચૂક્યાં છે એ વાતની માફ ના પાળી રહો એમ ઉજ નહિ તેનું તાત્કાલિક પશ્ચિમ એ આવડો કે અમારે પણ તેટલુંજ કર તમારી સાને લાવીને ગોળવણી પડે માર પણ મારી સરદાર વચ્ચે ખેલા તોડી નાખવાને બદલે સમરાત્રીને લશ્કર તથા લશ્કરી સામગ્રીથી બરપૂર કરી દેરા પડે. માત્ર ઉપર કદિ બચે મારી ચક્રતો નથી એ તમે ત્યારી પેટે નાણાં ડાંગ તમે રશિયાની કુશકપર માગતા હો તો તેમાં પણ તમારી જૂલ છે રિયા તમારી દાલની વદણ તરફ સખત નાપસહની ખતાવે છે હું જુ કે તમને ખ્યાલ પનદ નથી તમારા અને પણ પસદ નથી તમારા દેવના કેગવાયલા વાનિ

પણ તે પસંદ નથી. નવી ફેરફારીથી લડી ગયેલો ઉમરાવર્ગજી દેશમાં અને જોર
 રેડી રહ્યો છે. તેઓ લેવના વિચારો લોકોમાં ફેલાવે છે. એમ કરતાં કરતાં એનો ખત
 આવશે કે આપણું ખેડેને અમલ કિયતિસાથી મુક્ત થવાને માટે છેલ્લેના ઉપાય લેવા
 પડશે. અને તે ઉપાય લગાઈ છે. તમારી લાગણી વળાંક એતા મને તેની જ માફતી
 લાગે છે. માટે હું તમને ફરીથી કહું છું કે મારે તમારી પાસેથી કંઈ જોઈતું નથી-
 માત્ર સલાહજી જોઈએ છે. પણ જો તમે હસકરી તંપારી ચાલુ રાખશો તો હું ખજ
 તેમજ કરીશ; એટલે સલાહ કરવાને મટું આપણે ફરીથી લડવું પડશે "

આ વાતચીતના દરમિયાન નવલ કાળી સંસામાં આવ્યા અને આશ્ચર્યના શબ્દોવાદ
 નરક રવાના થઈ ગયા.

પણ તે દરમિયાન રહેલના મામલોને ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કર્યું. ત્યાંના પૂર્વ
 ગુરુઓ આજના અને પૂર્વમાં પુરુષો વચ્ચે ધરાવતા હતા. ત્યાંના પૂર્વ
 રીતિઓ જૂન. વિચારના ક્ષેત્રોમાં પ્રાચીનો, સ્વતંત્રતાનો નવી આવનારોના મન
 ધડકા હતા. તેમજ ફ્રેન્ચની સાથે લોકવર્ગને ઉત્કેષો. ફ્રેન્ચો તેમને પગનીત કર્યા
 આવ્યા છે એવો ઉપદેશ આપીને તેમની પ્રજાકીય કાળગીતે ઉત્કેષી આપી અને
 આના ફેલાવા બદલનો ખત કેવલ ૦ નો. ફ્રેન્ચ અને તેમના નરક નવાજીતિ ધરા
 વતાના સૈન્યો દેશમાંથી નીકળી જાય કરવામાં આવી

એ નાજુક સંજોગ. દરમિયાન ફ્રેન્ચો કરવાની કમતી આપણું મારવા ને ન-
 ને નેના લગરમાં નહોતો. ફ્રેન્ચ અને એમના લગુ, તેથી તેને વિચારને કમતમાં નવા નવા
 સંજોગ. વિચારના ક્ષેત્રોમાં પ્રાચીનો, સ્વતંત્રતાનો નવી આવનારોના મન
 ધડકા હતા. તેમજ ફ્રેન્ચની સાથે લોકવર્ગને ઉત્કેષો. ફ્રેન્ચો તેમને પગનીત કર્યા
 આવ્યા છે એવો ઉપદેશ આપીને તેમની પ્રજાકીય કાળગીતે ઉત્કેષી આપી અને
 આના ફેલાવા બદલનો ખત કેવલ ૦ નો. ફ્રેન્ચ અને તેમના નરક નવાજીતિ ધરા
 વતાના સૈન્યો દેશમાંથી નીકળી જાય કરવામાં આવી

પણ તે માટે જોઈ જાય નથી. રાજા દલપતે માનવી મિત્રતા અને પાત્ર
 ની નીચે આવી જાય છે. એ સ્થિતિમાં રાજાને એક વાત મિત્રતાનો
 નોંધ દેવાની હતી. 'તે જાણતી નથી કેવળને એટલે જ નહીં. નારના દેવો કે
 દેવતાની યજ્ઞની હતી. રાજા દલપતે જાણતો હતો કે એ સમયે રાજા
 દલપતે ન રાજાને જોઈ જાય. દિવસની જાહેર કરી અને જાણતામાં પો
 દેવતાને જોઈ જાય. કોઈ આવી જાય ન જતાં કિટો પ્રત્યક્ષ થયો. તેણે
 નોંધ લખ્યું કે 'પ્રાણ નાખતો દેવતા નથી મુકના માપે. મોકળાનીય પશુ
 માત્ર નિષાધ પોતે જાણી પાડે. નહિ તેમજે જાણતો આવે. પૂરીએ સાથે કામ
 લેવા. રાજા અને તેમને જાણી રાજાને માટે સખત ઉપાયો લાગતી પડે. રાજા પડે છે
 તમારી' વળતી પ્રાણ મેળવવાને પશુ જાણી રાજાને પશુ લશ્કરને નાદિમત કરી નહિ."

કાન્તે ઉત્તર દિશાએ આરિદ્ય સેનના જમાવ કરી જાય હતું તેથી કા
 રાજા દલપતે તે ત્યાંથી ખસેડાય નહીં. દલપતે નદિ નેપોલિયને ના લશ્કર ઉપર
 અને પૂર્વે મુકસાધમી સાથે રહે. મોકલાઈ દીપ્તિ નિરસે દિવસે ત્યાંની રિયતિ
 વધારે જાય. જાણી જાણી રીતે દલપતે દેવ સિપાઈએ જનર. દુપોની સરકારી
 નીચે રહેનમાં દલા મદવાડ અને પૂર્વે જોગડને અનાથે તેઓ રેનાઈ ગમેના
 હાવાથી તેમજે તામે થવાની કા જ પની દેવોની લશ્કરી કાળીદીને આ પદેનું
 કાલે લાગ્યું આ સમાચાર સાંભળીને નેપોલિયને કોપથી કપી ઉગ્યો. દેવ સેન
 તામે થયું! કપાઈ કેમ રાજા! હારજીત તો લાગેવાના નસીમમાં લખેલી. હોય
 છે, પણ સરમજદારી રીતે તામે થઈ જાય એ કાલેના કુલાડના વા કેમ રાજા!
 દેવ નામને ખટો લગાવો. એ કાલે કુ એ લીમકારાઓના લોડીથી ઘોષ નાખી
 સિપાઈઓ કપાઈ જાય તો તેમની જગ્યાએ નવા જોડવી સમાય. પણ મએની
 આગર પાછી નથી મળતી. આવા જોડે ઉગાર તેના મોંમાંથી નીકળતા ગયા, પશુ
 થોડી વાર પછી તેના કોષનો ઉત્તરો થયો મયો અને જનરલ કુપો તરફ તેને કયા
 પ્રગી. 'કમનવીન પુરુષ! ફેડેન્ડ અને બીજા અનેક મુકીમાં નામના મેળવના
 નો આવો અધ પાત' લડાઈના કેવા જેવ છે. એકજ વિષયમાં આખી જિંદગીમાં
 રાજેલી કાર્તિ' પ્રાધાણી થઈ જાય છે."

નેમ્ફે માનિ છે. અને હવે નદીને કિનારે મોરચાનદી લશ્કરી હાવણીને
 આશ્રય લીધો ત્યાંથી તેણે નેપોલિયનેને લખ્યું કે —

મારા તરફ સહાનુભૂતિ રાખે એવો એક સ્પેનચારી મારી પાસે રહ્યો નથી.
 એક સેનાપતિ તરીકે પશુ હું માર્કે કાર્ય કરી રહ્યું અને તે કામ અવર નથી કારણ
 કે નમાગ કસાયવા સિપાઈઓની મદદથી હું બગવાખોર સ્પેનવાસીઓને જર કરી
 રહ્યું. પણ રાજા તરીકેની મારી જવાબદારી અસહ્ય થઈ પડી છે. મારી રૈયતના એક
 જાગેને તામે કંવા માટે શુ મારે રયતના બીજા જાગેની કતન કરવી? માટે જે

લોકો મને રાજ ગણવા માગતા નથી તેમના ઉપર જળરાધથી મારે રાજ કરવું પણ નથી; પણ હારીને હું સ્પેન છોડવા મુજબ નથી. તમારા કસાયદા સિપાઈઓની એકજ દુકડી મને મોકલાવશે તો બસ થશે. હું તેમને લખતે માફિડ જમણ અને ત્યાં જઈને આબરુબેર ગાદી છોડીશ. મને મારું નેપલ્સ પાછું આપવું જોઈશે. જે દેશ મારી ખરદાસ્ત નીચે રહેવામાં પોતાનું સુખ માને છે ત્યાં હું જઈશ અને પૂર્ણ શાંતિ જે મારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ છે તે હું ભોગવી શકીશ. ”

આવા લજ્જા રાખતા અમલ નીચે રહેવાનું કમનસીબ સ્પેનવાસીઓને ન ગમ્યું અને પોતાની ઉત્તતિ તેમણે પોતાને હાથેજ અટકાવી.

જેસેફનો પત્ર વાચીને નેપોલિયનનું દિલ ઘણું દુખાયું. જેસેફને તે ચાહતો હતો. તેની ઠરેલ બુદ્ધિને માટે તેણે ઘણું માન હતું; અને પોતાના બીજા ભાઈઓ કરતાં તે તેની પાસેથી સહકાર મેળવવાની વધારે આશા રાખતો હતો. તેણે જેસેફને ઉત્તેજિત કરવા માટે બીજો પત્ર લખ્યો અને તેમાં પોતાનું આત્મબળ રેડાય તેટલું રેડ્યું.

પરંતુ સ્પેનવાસીઓ ઉપર ગોળી છોડવાનું નરમ પ્રકૃતિના જેસેફને અચૂળ નહિ; અને સ્પેનની સ્થિતિના બગાડમાં ચાલુ વધારો થતોજ ગયો. આખરે આસ્પ્રિયા સાથે લડાઈ જંગશે એવી ભારે ધાસ્તી છતાં પણ હાઈન નદી આગળ ગોડવેલા લશ્કરમાંથી એક લાખ માણસો સ્પેન મોકલવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી, અને તેમની જગ્યાએ એક લાખ નવા દાખલ થયેલા સિપાઈઓને ગોડવવા પડ્યા.

ફ્રાન્સની આર્થિક હાલત આ વખતે સારી ન હતી અને સરકારી ત્રિજોરી પણ ખાલી થવા આવી હતી. દક્ષિણમાં ઇંગ્લંડ, સ્પેન અને પોર્ટુગાલ ફ્રાન્સની સામે લડવા એકત્ર થયાં હતાં. પરાજયથી માનભંગ થયેલુ પ્રશિયા ગુમાવેલી સંપત્તિ પાછી મેળવવાનો લાગ જોઈ રહ્યું હતું. ઉત્તરમાં આસ્પ્રિયાએ સાત લાખ માણસોને જમાવ કરી દીધો હતો. રશિયાનો ઝંર નેપોલિયનનો મિત્ર હતો પણ ત્યાની રાજ-માતા અને બધો ઉમરાવવર્ગ તેનાં કટાં વૈરી હતાં. ઝાર પોતે પણ તેમની બધાની મામે ક્યાંમુઘી ટકી રહેશે તે પણ શક પડતું હતું. લોનશૌરનો સટો કરનારાઓએ લોકોના મન ઉપા કરી નાખ્યાં હતાં. મરકારી લોનનો ભાવ ચોરાણીથી ઉતરીને સીતેર મુઘી ગમડી ગયો હતો. લડાઈનાં મેદાનમાં શત્રુએન્યની ટક્કર ઝીલતી વખતે નેપોલિયન જેમ અદ્ભુત શક્તિનું દર્શન કરાવતો હતો તેમ આ વખતે આર્થિક ચુદ્ધતા પ્રસંગમાં પણ તેણે પોતાની અઔકિક બુદ્ધિનો પ્રભાવ મર્વતે બતાવ્યો. એક બે મહિનામુઘી તેણે મરકારી લોનની ખરીદી એવી કુશળતાથી કર્યા કરી કે તેણે મંદીનો સટો કરનારાઓ આગાદ છક્કડ ખાઈ ગયા. રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે સરકારી લોનનો ભાવ જેટલો રહેવો જોઈએ તેટલો તેણે લાવી મૂક્યો. વધુ મંદીરીઆઓ પાવમાલ થઈ ગયા પણ બધે પ્રસંગે ઉદારતા બતાવનાર નેપોલિયન તેમને થોડુંક ખાનગી વળતર અપાવ્યું.

પ્રકરણ ૪૨ મું-શહેનશાહોનું સમેલન

ને ૧૮૦૭-૦૮ની માલમાં નેપોલિયનની ઉત્પત્તિના મુદ્દા પછી તમ પ્રમુખથી ઝગડળા રહ્યો હતો તેની સત્તા ઉચામાં ઉચા રિખરપર પહોંની ગઈ હતી, પણ હવે એ વર્ષથી તેનો પ્રતાપભાવ નમવા લાગ્યો બીજા ચાર પાંચ વર્ષ સુધી તેના અદ્ભુત શુદ્ધિગના પ્રભાવથી તેણે આ ફેરફાર ઉઘાડો પડ્યા ન હોયો પણ અતે ૧૮૧૩ની માલથી તે સર્વ નમ્યો તે નમ્યો અને અતે મોટાના સગામમાં લાખો ફ્રેન્ચોના

પોલીથી ખગમલા રહ્યોનેમાં તે મલને માટે આપમી ગયો જે પછે તેને મેનના હાલતિવિવમાં લાધે લાનવાની જરૂર પડી તેજ પછથી તેની વિરતિની રાજ્યાત થઈ

એક માલુએ ફ્રેન્ચ લશ્કર રમેનમાં જાગેના મળવો લમાવવામાં રાકાયું હતું, બીજા માલુએ આશ્વિયા લાનને તાકી રહ્યું હતું અને ગણિયાનો ઝાર તુર્કસ્તાનનો શિકાર હવા ટમટમી રહ્યો હતો લગભગ વર્ષ વગર ફ્રાન્સ, રશિયા અને આશ્વિયાના તકવારી સવાલોનો સમાવાનીથી નિષ્ક્રય લાવવાના હેતુથી નેપોલિયો ઝરની સાથે એકઠું મુખમે ૧૮૦૮ના મધ્યે-૪૨ની ૨૭ મી દરીએ મળવાની ગોઠવણ કરી હતી આખા ફ્રેન્ચની આખ આ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ - ગાપ ઉપર ફરી હતી તેના પરિશ્રામ ઉપર જગતનું પ્રાંધ અવલગન હતું અને આ અદ્ભુત પ્રમગ જેવા માટે શ નમ્યો, ઉમંગવો અને દરમારીઓ દેરો દેશથી ત્યાં આવોને તે યાગાર દિવમની ૧૬ જોતા બેગ દના તે મવગા નજવશીઓ ફ્રાન્સના ફેનલાદના પરાજી હતા તેણે ઘણાજ લખમલાગ સાથે પાઞિમ ડાન્યુ એવા દાસી ભાગ્યેજ બીજા ઝાપ રાગની ત્વારી ગઈ હશે ઉમંગવોના જુવનિઓ કગતા પ્રગવના ચૂલા જુવનિઓ વિગેય લક જોષને નજ પછુ મગરર થઈ

જેઓ આ દેશણે કેવળ વિગાદને માગેજ આ-યા હતા તેમને માટે પછુ વિદામની અનેક પ્રકારની સામમી નપાનિયને ત્યાં માલવારી દોષી હતી નેપોલિયનની સવારી સવારના વ્હવા તે ત્યાં આવી પાની હતી તે વખતે લડકરના રસ્તા જાગ્યો ૧૬ જાગ્યો ઉમંગવો ગગ રમારીઓ લશ્કરના અને રાજ્યના અનેક મોટા મોટા અધિષ્ઠા

લોકો મને રાજ ગણવા માગતા નથી તેમના ઉપર જબરાઈથી મારે રાજ કરવું પણ નથી; પણ હારીને હું સ્પેન છોડવા ઇચ્છતો નથી. તમારા કસાયના સિપાઈઓની એકજ દુકડી મને મોકલાવશો તો બસ થશે. હું તેમને લઇને માડ્રિડ જઈશ. અને ત્યાં જઈને આખરે ગાદી છોડીશ. મને માફ નેપલ્સ પાછું આપવું જોઈશે જે દેશ મારી બરદાસ્ત નીચે રહેવામાં પોતાનું સુખ માને છે ત્યાં હું જઈશ અને પૂર્ણ શાંતિ જે મારી પ્રકૃતિને અનુકૂળ છે તે હું મોગવી શકીશ. ”

આવા લજા રાખના અમલ નીચે રહેવાનું કમનસીબ સ્પેનવાસીઓને ન ગમ્યું અને પોતાની ઉન્નતિ તેમણે પોતાને હાથેજ અટકાવી.

જેસેફનો પત્ર વાંચીને નેપોલિયનનું દિલ ધણું દુખાયું. જેસેફને તે ચાહતો હતો. તેની ઠરેલ યુદ્ધિને માટે તેણે ધણું માન હતું; અને પોતાના બીજા લાઇઓ કરતાં તે તેની પાસેથી સહકાર મેળવવાની વધારે આશા રાખતો હતો. તેણે જેસેફને ઉત્તેજિત કરવા માટે બીજા પત્ર લખ્યો અને તેમાં પોતાનું આત્મબળ રેડાય તેટલું રેડ્યું.

પરંતુ સ્પેનવાસીઓ ઉપર ગોળી છોડવાનું નરમ પ્રકૃતિના જેસેફને અચૂંબ નહિ; અને સ્પેનની સ્થિતિના બગાડમાં ચાલુ વધારો થતોજ ગયો. આખરે આસ્ટ્રિયા સાથે લડાઈ જગશે એવી ભારે ધારતી છતાં પણ હાઇન નહી આગળ ગોઠવેલા લશ્કરમાંથી એક લાખ માણસો સ્પેન મોકલવાની નેપોલિયનને જરૂર પડી, અને તેમની જગ્યાએ એક લાખ નવા દાખલ થએલા સિપાઈઓને ગોઠવવા પડ્યા.

ફ્રાન્સની આર્થિક હાલત આ વખતે સારી ન હતી અને સરકારી ત્રિજેરી પણ ખાલી થવા આવી હતી. દક્ષિણમાં ઈંગ્લેન્ડ, સ્પેન અને પોર્ટુગાલ ફ્રાન્સની સામે લડવા એકત્ર થયાં હતાં. પરાજયથી માનભંગ થયેલું પ્રશિયા ગુમાવેલી સંપત્તિ પાછી મેળવવાનો લાગ જોઈ રહ્યું હતું. ઉત્તરમાં આસ્ટ્રિયાએ સાત લાખ માણસોને જમાવ કરી દીધો હતો. રશિયાનો ઝર નેપોલિયનનો મિત્ર હતો પણ ત્યાંની રાજ-માતા અને બધો ઉમરાવવર્ગ તેનાં કટાં વૈરી હતાં. ઝર પોતે પણ તેમની બધાની મામે ક્યાંસુધી ટકી રહેશે તે પણ શક પડતું હતું. લોનશરનો સટો કરનારાઓએ લોકોનાં મન ઉચા કરી નાખ્યાં હતાં. મરકારી લોનનો ભાવ યોગણથી ઉતરીને સીતર સુધી ગમડી ગયો હતો. લડાઈનાં મેદાનમાં શત્રુસૈન્યની ટક્કર ઝીંકતી વખતે નેપોલિયન જેમ અદ્ભુત શક્તિનું દર્શન કરાવતો હતો તેમ આ વખતે આર્થિક યુદ્ધના પ્રસંગમાં પણ તેણે પોતાની અઢોલક યુદ્ધિનો પ્રભાવ સર્વને બતાવ્યો. એક બે મહિનાસુધી તેણે સરકારી લોનની ખરીદી એવી કુશળતાથી કર્યા કરી કે તેણે મંદીનો સટો કરનારાઓ આખાદ છક્કડ ખાઇ ગયા. રાજ્યની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે સરકારી લોનનો ભાવ જેટલો રહેવો જોઈએ તેટલો તેણે લાની મૂક્યો. ધન સંટોરીઓ પાવમાલ થઇ ગયા પણ બધે પ્રસંગે ઉદારતા બતાવનાર નેપોલિયન તેમને થોડુંક ખાનગી વખતે અપાત્રું.

રીઓથી ભરાઈ ગયા હતા. તેને જોતાંજ ચારે દિશાઓથી તાળીઓ અને હર્ષના પોત્ર થવા લાગ્યા. ત્યાર પછી રોકસની રાજની સાથે પોતાના રસાલાસહિત ઝાર અલેક્ઝાન્ડર જે ઉઘાડા રથમાં બેસીને આવતો હતો તેને લેવાને માટે નેપોલિયન સામે ગયો. એર્ફર્થથી છ માઇલને અંતરે બેઠે નૃપતિઓ મળ્યા, અને હૈયાના ઉમળકાથી એક બીજાને ભેટ્યા. પછી બેઠે જશુ ઘોડા ઉપર બેસીને મિત્રોની માફક વાતો કરતા કરતા શહેરમાં દાખલ થયા.

ઝારને માટે નેપોલિયને બાદશાહી બંધનાં રાયરચીઢાં અને સુખનાં સંધનોથી ભરપૂર સુંદર ઉતારો તૈયાર કરાવ્યો હતો. ત્યાં ઝારની સ્વારી ગઈ અને બેઠે જશુ સાથે બેસીને જમ્યા. સાંજના દરબારી ઠાઠથી મિજબાની આપવામાં આવી; તેમાં ત્યાં આવેલા તમામ માનવંતા પરોણાઓને નોતરવામાં આવ્યા હતા. રાતના ક્રાન્સથી આ પ્રસંગને માટે ખાસ તેડાવેલા સારામાં સારા નાટકકારોએ મનુષ્યના ઉમદામાં ઉમદા ગુણોનું દર્શન કરાવે એવું કરુણુરસપ્રધાન નાટક ભજવી બતાવ્યું. નાટકશાળા રાજવંશી અને ખાનદાની પ્રેક્ષકોથી ચીકાર ભાઈ ગઈ હતી. નાટક શરૂ થયું અને તેમાંના એક પ્રવેશમાં એક પાત્રના સુખમાથી એવો ઉદ્ગાર નીકળ્યો કે—

“ મહા પુરુષની એવી એ તો દેવોની પ્રસાદી છે.”

આ વાક્ય બોલાયું કે તરત અલેક્ઝાન્ડર ઉભો થયો અને નેપોલિયનનો હાથ પકડીને તેણે કહ્યું, “ આ વાક્યનું રહસ્ય હું દરરોજ અનુભવું છું. ” આ શબ્દો બોલાતાંજ તાળીઓ અને હર્ષોદ્ગારથી આખી રાજભૂમિ ગાંછા ઉડી.

નેપોલિયનની ચિત્તવૃત્તિ નાયતમાશામા ઠરતી ન હતી. કાર્ય કરવામાંજ તેને તો મજા પડતી હતી. એટલે જે કાર્યને અર્થે તેનું આવવું થયું હતું તેનોજ નિકાલ કરવામાં તે રોગ્રથે. દરરોજ લગભગ વીસ દિવસસુધી સાથે બેસીને ઝાર અને નેપોલિયન રાજદરબારી વાતચીત કરવામા રોગ્રથા. તુર્કસ્તાન પામેથી ક્રાન્સ્ટેન્ટીનોપલ ઝુટવી લેવા ઝરને તીવ્ર અભિલાષા હતી, અને તેમાં જો ફાવે તો તે ધણેજ બળવાન બની જાય તે માટે નેપોલિયન તેની સખત વિરુદ્ધ હતો, છતાં ઝારનું મન મનવવાને તે ધણેજ આગુર હતો. આસ્ટ્રિયાના નૃપતિએ હમણાં હમણાં ક્રાન્સની વિરુદ્ધ વર્તન બતાવવા મડ્યું હતું તેથી આ પ્રમગે તેને પણ નિમત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું; પણ પોતાના રાજ્યની નજીકમાં યુરોપના બે મહાબળવાન નૃપતિઓ મળવાના છે તેમને યોગ્ય માન આપવાને બદલે પોતાના તરફથી એક પ્રતિનિધિનેજ તેણે મેડલાવ્યો. તેનો અંદરખાતેથી એટલેજ હેતુ હતો કે બેઠે આદલાડો વાતચીત કર્યા પછી હવે શા નિર્ણયપર આવે છે તે જાણી લેવું.

એર્ફર્થ શહેર જર્મનીના ઉમડા, શ્રીમતો, મામ્રગે, કવિવરો અને સુંદરમાં સુંદર મહિલાઓથી ભરાઈ ગયું હતું. તેમને માટે મિજબાનીઓ, નૃત્ય અને માનવન

વધસા વગેરેની નેપોલિયને મોટા પાયાપર સુદર વ્યવસ્થા કરી દીધી હતી, પણ ત્યારે આ મોજુલા જીવે રગરાગ અને નાચતમાસામા રાક્ષા રહેતા હતા ત્યારે પોતે તો આખો વખત પોતે હાથ ધરલા મહાભારત કાર્યમાંજ ગુલામ રહેતો હતો. નેપોલિયનના ઉદાર આશયથી મોહિત થએલા દેશ દેવના સાક્ષરે ત્યાં એક જ યથા તા જગવિખ્યાત જર્મન કવિવર ગિટે અને સ્વિટ્ઝર્નેન્નો નામીયો ઇતિહાસકાર મૂવર પણ ત્યાં હતા એ મૂવર એક ઠેકાણે નેપોલિયનના મમાગમની નીચેના ચબ્ડોમા નોંધ લે છે —

તદન નિષ્પક્ષપાતપણે અને ઈશ્વરની રૂપરૂપાં બોનતો હોડ તેમ ને સાચેસાચી વાત કહું છું તેના જ્ઞાનની વિવિધતા, તેની તીક્ષ્ણ અવનોહન સક્રિય, અને ફરક વિચયનું રહસ્ય સમજી શકે એવી પરિપક્વ જુદી જોડને ને ચકિત થઈ ગયો તેણે મારી સાથે એવી રીતે વાત કરી કે તેણે મારું હૃદય આકર્ષી લીધું અને મારો પ્રેમ જીતી લીધો એ પ્રસન્નને મારી જિજ્ઞાસા મૌઘી વિશેષ યાદનાર પ્રસન્ન કુ માનુષ્ય પોતાની જુદીના પ્રભાવથી અને નિ રચાય સૌજન્યથી તેણે મને જીતી લીધો છે” તત્ત્વચિંતકો, કવિઓ, ઇતિહાસકારો, નાટકકારો સર્વની સાથે તે એકમરખી કુદ્દગતાથી વાત કરતો, અને તેઓ પણ એના જ્ઞાનનું ઉદ્ગમ્ય અને જુદીની એકતાની પ્રથમ કરતા પ્રાચીન સાહિત્યની ચર્ચા થતી હોય તો તેમાં પણ તે એકો હતો. ખ્રિસ્તી અને મુસલમાન ધર્મની તુલના થતી હોય તો તેમાં પણ તે ગભીર તત્ત્વચિંતકની માફક પ્રૌ વિચારો દર્શાવતો વર્તમાન સાહિત્યના શોધ ખતાવવામાં પણ એક ખાટોશ વિવેચકને શોભા આપે એવી દીગ કરતો તેને જોડને સાક્ષરમજ્જા ચકિત થઈ જતું શેક્સપિયરના ધોરણ પર રચાતા જર્મન નાટકોપર વિવચન કરતા તેણે કવિવર ગિટેને કહ્યું કે તમારા જેવો સર્વોપરિ જુદીમાન પુરુષ પણ કો જુરસ અને હાસ્યરસ જેમાં મિશ્ર થયો હોય એવાં નાટક પસંદ કરે છે તે જોડને મને ધણી નવાઈ લાગે છે.

સાહિત્યના વિચોનો આખો સક્રમ અન્યાસ તેણે ક્યારે ક્યો એવો પ્રશ્ન ત્યાં હાજર રહેતા વિદ્વાનમાથી ઠાકાએ ક્યો. નેપોલિયને જવાબ આપ્યો કે “ એકનાર જનારે કુ હસકરમા લેક્ટરનેટ (નીચા દરજ્જાનો સરદાર) હતો ત્યારે મારા હસકરની ખાવણી વતેન્સમાં હતી અને મારો મુખમ ચોપડીઓ વચનારના ધરમા હતો. મને નેકોમા હળવું મગવું પત્ત ન હોવાથી કુ એકો યોગે બે ઈને ચા-પગ કરતો. તે ઇમાનમાની પણ ખરાં પુસ્તકો મે એક કરતાં વધારે ચાર વાંની નાખ્યાં અને પુઢને સમતા તથા ખીના વિષયને લમતા જે જે પુસ્તકો મે વાંચ્યાં હતા તેમાથી કુ હાજર બુદ્ધી ચો નથી તની રમ જુદકિ અને હાથ લીધેલા લમમા તલ્લીન થઈ જ વાંની ચકિત જઈ અધાકિક પ્રકારનાં હાં કોન્સમા એવો એક પણ આજી

પડતો માણસ ન હતો કે જેના ખાનગી ઇનિહાસથી, ચારિત્ર્યથી અને લાયકાતથી નેપોલિયન અગ્નિબળો હોય. તેણે પોતાના પ્રધાનો પાસે આગેવાન માણસોના ગુણદોષના ટોપા પ્રકાશ ચોક્કસપણે તૈયાર કરાવ્યા હતા. એ કોકાને તે “ મારા રાજ્યના નૈતિક હિસાબના આંકડા ” કહેતો હતો. પ્રધાનોના હેવાલ અને ખાનગી પત્રવ્યવહારથી નહીં નહીં લકીકતો જાણી લખને એ કોકાઓમાં તે વખતો-વખત ફેરફાર કર્યો કરતો હતો. તે પોતાના કાગળો જતેજ વાંચતો અને તેમાંની મતલબ તેના મગજમાંથી કઠિ પછુ ખસી જતી નહિ. તેની નિદ્રા ઘણી અદ્ય હતી અને પળેપળે તે રૂડો ઉપયોગ કરતો. તેની સ્મરણશક્તિ એવી હતી કે હિસાબના આંકડાપર તે એકવાર નજર ફેરવી જતો એટલે પછી તેની છાપ તેના મગજ ઉપરથી કઠિ ખૂંસાતી નહિ. પોતાની કારકીર્દી દરમ્યાન દરેક દરેક વર્ષમાં જૂદા જૂદા કરની કેટલી ઉપજ થઇ હતી તેના આંકડા તેને મોટેજ હતા. હિસાબી ખાતાની ભૂલો તે અજાણ્ય જેવી રીતે પકડી આપતો એકવાર લશ્કરી ખાતાના ખર્ચનો હિસાબ તપાસતાં તેણે શક ઉઠાવ્યો કે અમુક પદાર્થનું ‘લથ્યું’ ખોટું ચણવવામાં આવ્યું છે; કારણ કે તે પદાર્થ હિસાબમાં ખતાવેલી જગ્યાએ હતીજ નહિ. તપાસ કરતાં જણાયું કે હિમાળી ખાતાના એક કારકને લશ્ચના પૈસા ખાઇ જવા માટે ખોટા હિમાળ રજૂ કર્યો હતો. તેને તરતજ ખરતરફ કર્યો અને રાજ્યમાં દાખલો ખેસાડવા માટે એ લકીકત સર્વત્ર પ્રકટ કરવામાં આવી.

‘જેના’નો સંત્રામ જે સ્થળે થયો હતો તે જગ્યાપર મોટા પાયાપર લશ્કરી સમતગમત કરવામાં આવી. જે ટેકરીપર ખેસીને નેપોલિયને બે વરસપર પોતાનો તણ રોપ્યો હતો અને જ્યાંથી શત્રુસૈન્ય ઉપર નાશકારક તોપોનો માર ચલાવ્યો હતો ત્યાં આગળજ રાજવશી પરાણાઓમાટે એક ભવ્ય સમીઆણો બાંધવામાં આવ્યો. આસપાસના પ્રદેશોના હજારો તમાશાખીનો ત્યાં આવ્યા હતા તેમણે નેપોલિયનને જયનાદથી વધાવી લીધો. યુદ્ધ વખતે જેના શહેરને બારે નકસાન થયું હતું તેના બદલામાં નેપોલિયને ગામ લોકોને ત્રણ લાખ ફ્રાન્ક અપાવવાનો અંદોજસ્ત કર્યો. પૃથ્વી ઉપર એવો કયો રાજા છે કે જેણે શત્રુરાજ્યના શહેરને લડાઇમાં થએલી નુકસાનીનો ખર્ચો આપવાની ઉદારતા બતાવી હોય ?

ઘણા દિવસુધી વાતચીત કર્યા પછી ઝાર અને નેપોલિયને પોતાના તકરારી સવાલોનો નીચે પ્રમાણે નિર્ણય કર્યો. ફ્રાન્સ અને રશિયાને મૈત્રીની દૃઢ ગાંઠથી બાંધી દેવા અને લડાઇ તમજ સુલેહ કરવામાં બેઉ રાજ્યોએ સાથેજ ઉમા રહેવું. બેઉ રાજ્યએ મલાદમટે ઇંગ્લંડ આગળ સામટી માગણી કરવી અને સલાહની મરતો એવી ન્યાયા રાખવી કે ઇંગ્લંડના લોકો પણ ત્યાંના પ્રધાનમંડળને સલાહ કરવાને આગ્રહ રે. રાશિયાએ ઝંસેફને સ્પેનના રાજા તરીકે સ્વીકારવો અને રશિયા ફિનલેન્ડ

યા તુર્કસ્તાનના મોત્તેવિયા અને વેથેશિયા નામના બે પ્રાન્તનો કમળે લે તેમાં
નતે હરકત કરવી નહિ. ઈગ્વડના રામને મોકલવાનો પત્ર નેપોલિયને પોતાને હાથે
હી આપ્યો અને તેના ઉપર તેણે તથા ઝરે સહીઓ કરી

ત્યારે બેઉ નૃપતિઓ વચ્ચે રાજનૈતિક પ્રશ્નોની ચર્ચા ચાલતી હતી ત્યારે તેની
સાથે સાથે નેપોલિયન સાથે લશ્કરબંધ ગઢ કરીને નેપોલિયને ઝારની બેન સાથે
લશ્કર કરવું એ પ્રશ્ન પણ ચર્ચાવા લાગ્યો નેપોલિયનના ચારિત્ર્ય ઉપર એ મોટામા
મોટું અને નહિ ભૂરી યકાય એવું કલક છે નમ્ર પ્રકૃતિની, પતિપરાયણ અને
ઉદાર સ્વભાવની બહી નેપોલિયનને તો તેને આ અપરાધની ક્ષમા આપી, પણ જગત્
ક્ષમા નથી આપતું એ નેપોલિયન નેપોલિયનની તોફાની સમુદ્ધાને જેવી જિજ્ઞાસા
પ્રચક તોફાનોમા તેની સાથે સાચી પતિવ્રતા સ્ત્રીની માફક અગમ ભક્તિથી સામેલ
થઈ હતી, અને અનન્ય પ્રેમ અને ભક્તિથી વિપત્તિના અનેક પ્રસંગોમાં તેને વળગી
રહી હતી. આવા પવિત્ર લશ્કરબંધનો ઉચ્છેદ કરવાનો તેને કશો લક્ષ ન હતો
દુનિયાદારીની નજરે તેમ કરવાની ગમે તેટલી જરૂર જણાઈ હોય તોપણ એ પાપ
તે પાપજી ન્વારથી તેણે એ વિચારને અત કરજીમાં રચાન આપ્યું ત્યારથી ઈશ્વરની
તેના ઉપર કરી નજર થઈ અને તેની વિપત્તિઓનો વધારો થયો થયો તે પોતે
પણ કમલ કરે છે કે નેપોલિયનનો ત્યાગ એ મા. ઉપરની મોટામાં મોની વિપત્તિ હતી

પણ એક બાલુએ આપણને નેપોલિયનને તેના આ કૃત્ય માટે સખતમાં સખત
અપેક્ષામાં વખોડીએ તે વખતે ન્યાયની ખાતર આપણે તેની પણ કહીવ સામજીવી
નેપોલિયને પતિપરાયણ નેપોલિયન પણ આસુથી છલકાતી આંખે પોતાના પતિને ક્ષમા
કરવા માટે જગત્તરી યાચના કરે છે અને તેના પતિ તેને અનન્ય પ્રેમથી ચલાવે
હતો હતા તેને તેના લાચારીથી ત્યાગ કરવો પડ્યો છે એમ કહીને આપણને નેપો
લિયનમાટે ક્યા ઉપજાવે છે નેપોલિયનનો ત્યાગ એ નેપોલિયનના શવનનો અત્યાગ
અફલુત ભવ્ય અને કલ્પ પ્રસંગ છે નેપોલિયન પોતાના ખચાવમા શુ કહે છે તે
હવે આપણે સાંભળીએ તે નેપોલિયનને કહે છે ' કુ તને ચાહુ કુ અને તને-
ચાહુ કુ આ શવનમા મે સુખની થોડી ઘણી પણ અનુભવી હોય તો તે માન તારા
પ્રેમને લીધેજ કે પણ યુરોપના તમામ રાજ્યો અને-પ્રજાના નૃત્યલક્ષ રાજને
કચરી નાખવા નૈવાર થયા છે આખા યુરોપને મનુષ્યક્રાંતી રત્રી નાખનાર અને
દળદો સુખી કુટુંબોની પાવમાલી લાવનાર પુરોનો હોયે અવન્ય નથી ને કુ
ર્લિયા કે આરિયાની રાજ્યોને પતલું તો કુ રાજ્યોના પકિયામાં રચાન પામી
શકું અને માત્ર પુત્રને રાજ તરીકે સંકારતા તેઓ વધે ન ઉભાવે મારા પછે
સગા દોઝ મલ અને યુરોપમા સુવેદસંતિ પથરાય આપણે છતાં પરીધુ તોપણ
આપણે એક બીજાને ચાહી રહીશું બહારથી છતાં પણ અત કરજીથી એક રહીશું.

આવા મહાન હેતુને સિદ્ધ કરવાને આપણા પતિપત્ની તરીકેનો સંબંધ તોડી ન શકીએ માણસજાતને માટે આપણું એ મોટામાં મોટું અભિધાન કહેવાશે.

“ હું અપુત્ર મરી જઈ તો મારા મરણ પછી ફ્રાન્સમાં દાવાનળ જમશે લોહીની નદીઓ વહેશે. ઈશ્વર જે મને પુત્ર આપે તો આવા ઉત્પાતનો સંભવટ જશે. ત્યારે આપણા દેશના કલ્યાણયુક્તની વેદીઉપર આપણું અભિધાન આપણે શું ન આપી શકીએ ? ફ્રાન્સ તેની જરૂર કંદર કરશે અને ભવિષ્યની પ્રજા આપણને આશિષ આપશે. ”

જોસેફાઇનનો ત્યાગ કરવામાં નેપોલિયનનો આવો સુદર ઉદ્દેશ હતો. તે પોતે પણ પતિનો મનોરથ સમજતી હતી; પણ આટલું છતાં ઈશ્વરની નજરે એ પાપા ચરણ હતું અને એના બદલામાં તેને કેવી ભયંકર શિક્ષા થઈ તે જાગતે જોઈ. તે આસ્ટ્રિયાની શાહગદીને પરણ્યો, પુત્રનો પિતા થયો, એ પુત્ર રાજ્યાસને આપી એવાં સ્વપ્ન રચવા લાગ્યો; પણ ડાહ્યામાં ડાહ્યા માણસની નજર પણ કેટલીક ખામ-નમાં ટુંકી હોય છે. આગળ ચાલતાં આસ્ટ્રિયાનો રાજા—તેનો સસરાજ તેનો વિનાશ કરવામાં સામેલ થયો, અને તે પુત્ર અપ્રસિદ્ધ રીતે અકાળમૃત્યુ પામ્યો. જેના મનમ વખતે આખા ફ્રાન્સે ઉત્સવ કર્યો હતો તેના મરણની કાષ્ટને જાણુ સરખી પણ થઈ નથી.

ઝારને પોતાને પણ નેપોલિયન સાથે સગપણની ગાંઠથી જોડાવાની અભિલાષા હતી. નેપોલિયન તેના મિત્ર તો હતોજ પણ બંનેની યાય અને પોતે પારિસ આવે ત્યારે પોતાની બેનને ફ્રાન્સની રાજરાણી થએલી જુએ એ વિચાર તેને ઘણો જ ગમ્યો. નેપોલિયન આગળ આ વિચાર રજૂ કરવામાં આવ્યો. તેણે પોતે પણ અત્યાર આનંદ મય એ વિષે ઘણું વિચાર્યું હતું પણ પોતાની પત્ની તરફના અગાધ પ્રેમે તે સમયે એ વિચારને તુચ્છકારી કહાડ્યો હતો.

નેપોલિયનનાં વખાણ કરતાં ઝાર તો કદિ ચાકતોજ નહિ. તેની એકલી જીવિતીજ નહિ પણ તેની સમ્યક્તા અને માયાળુપણાની પણ તે પ્રશંસા કરતો. તેણે ક્યું કહ્યું કે “ તે આજના જમાનામાં માત્ર મોટામાં મોટોજ નહિ પણ સારાનાં સારો માણસ છે. લોકો તેને લગાઇતો શોખીન અને કીર્તિલોભી કહે છે પણ એ ખોટી વાત છે. તે કંઈ છે ખરો પણ રાજનૈતિક જરૂરીઆતોને તથા આમપામના સંજોગોને વશ થઇને કંઈ છે. ”

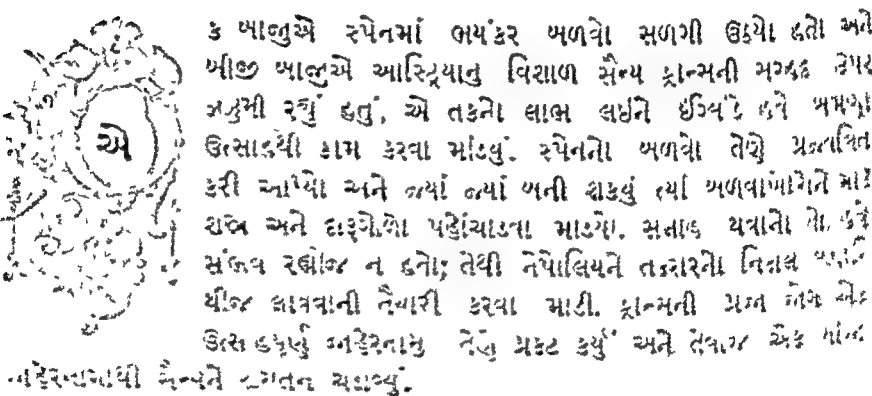
ક્રૂર પડવાને દિવસે નેપોલિયન અને ઝાર બેઠે થોડે બેસીને એકબીજાં લહેર મહાર નીકળ્યા. હમને માણસો આ દૃશ્ય જોવા યોગ્ય મનમાં હતાં તેઓ થોડા મહાવનુષ નવા પત્તી હેઠે ઉતર્યા એક બીજાને પ્રેમથી જોત્યા. પછી નેપોલિયન તેમના નાકનાં નેરો. ક્રૂર પડતાં બેઠેએ હાથ મેળવ્યા અને છેલ્લી વિદાય લીધી. પત્તી તેઓ ફરી મળવા નહોતે; પણ તેમના બેઠેનાં સૈન્ય તુલુસ રજીસ્ટ્રામ મચાવવા થોડાજ દિવસ પછી

-દિવાનાં લોદીધી રાખ્યાં જ રૂનાં મેલોમાં, અનિયો જગોને મગ્ન થઈ જતા મોરો નજર આગળ એકાં થયાં દનાં

ઈગરનાં જાને લખાયેલો પત્ર મુખ્ય પ્રધાન મી. કેનિંગરે પડોચાડામાં આપ્યો. પત્ર લઈ જનાર ફાતે પશુ ઈગરને કિનારે ઉતરતાં ઓક દરકો અને અપમાન વેઠતાં પડ્યાં ઈગરના પ્રધાનમંત્રી તેનો દમેશની માફક તોળડો જવાન વાગ્યો. અંગ્રેજ કમિશનર રાષ્ટ્રવંશી કર્નલ નેપિયર પશુ પ્રધાન મિ. કેનિંગના જવાબની જાણ અપમાનક "હની એમ રીકાર છે આનો ઉત્તર મળ્યા પછી લવાઈતો સલાવજ ન રહે. યુરોપમાં ખૂન અને હતકો પવન ફૂકવા લાગ્યો અને નેપોલિયનનો "હદિ પશુ તુમ ન થાય એવો લોભ" ચારે દિશાએ વગોવા લાગ્યો.

નેપિયર લખે છે કે "તેના (નેપોલિયનના) રાજ્યતંત્રનો મૂળ મિહાત અને તેની લોકત્રિયતાની ખરી ચારી એ હતી કે તે ઉમરાવર્ગનો નહિ પણ પ્રજાવર્ગનો રાજ હતો એટલાજ લગભુધી ઈંગ્લીશ પ્રધાન મી. પિટ તેને "પ્રજાસત્તાક રાજ્ય તંત્રની જાવનાનો પુત્ર અને રક્ષક" કહેતો હતો. કેમકે મી. પિટ અને તેની જગ્યાએ આવનારા પ્રધાનો ઉમરાવર્ગનાં હિત ઓ લાભ જળવનારા હતા એજ કારણથી આખા યુરોપનો ઉમરાવર્ગ નેપોલિયનને સ્વાનાવિકરીતે પોતાનો દેશમાં કદો દુરમી ગણીને તેને પિચ્છારતો હતો અને ફ્રાન્સના રાજ્યવિલ્લંખનને તેમનું સવગુ વેર તેઓ નેપોલિયન તરફજ દાખરતા લના, કારણ કે રાજ્યતાની જાવનાઓનો સમર્થ રક્ષક જો હોય તો તે એકોજ હતો એથીજ પ્રજાપક્ષનો દિમાયતી નેપોલિયન અને અમુક અધિકાર અમાત્ર એકલાનાજ છે એમ માનનાર ઉમરાવર્ગની દિમાયત કળાજ ઈગર હવે પ્રકટ રીતે સામમા આવી ગયા બીજા ગળ્યો નેપોલિયન સાથે સુનેહ કરવા રાજ્ય હોવા છતાં ઈગર સામટે મમત મૂકતું ન હતું તેવું કારણ હવે ઉઘાડું પડી ગયું. ન્યાસુધી આ એક પક્ષમાં લઢવાનું સામર્થ્ય રહે ત્યાં સુધી તેમની વચ્ચે મનાહ થવાનો હવે સલાવજ ન હતો "

परित्याग अङ्गिक नतने मादवने अंतरे हनुं. शिवाजातो द्रो. पयस दनने
 इतो नाने. इतो अने सुदयधन वरमदयी इरता अदवमन अली न. दन
 तेमोता माताता पैय अदवमा नमशी गता इतां, तोपय वृमदितुता तेनी दन
 ते दनपय ददना वदना. धाद अने गोपमने ते ते धोपमने पयस दन दन
 नवदने अने वरमदने पय ते गयुता न इतो. अर दिवस. ते तेमो. उदवम.
 माता इतो.

[illegible]

નાથી માની પછુ ન સમજાવ્યા. અનાજ, કાપા, યોગ્ય, અન્ન ૧૩૦૦૦ ખરીદાઈ મળતો. કમળા તેણે તાજ-નોન કરી નાખ્યા મિપાક્રઓને માટે જારખીનુ વાપમમ મમધાદાર સુધી મધુ નવા સિપાક્રઓની જતની કંગા માટે દતાતેને ચારે દિવાએ મોઢી દીધા દાઢા, રતા અને પૂનોનો વહીવટ કરનારા અમલદારો ઉપર નીપી નીપી જામનોની સમનાઓથી લરેલા સેકડો કમગે નખાલી દીધા. અણે દિવસ કામ કર્યા પછી મધુ આતમ સેતો દોષ તેમ નેપોલિયન ધોડ બેસીને ખાના મામ ઉપર પૂરવેમથી થોડો દોઢવનો માક માર્કન દૂર આરંભ દોનોમા ગામમાં મળો અને ત્યાંથી ખીજે દિવસે તે તેટલીજ લાની મળવ કંગેને વિનોગિયા પડેલી જતને જોરોફને મળેલા.

રેનમાં બજારખોરાની સખ્યા પાંચ લાખ માણુઓની હતી અને ધર્મગુરુઓએ અઠાન ગામડીઆઓને ખૂન ઝનુન ચદામ્યુ હતુ ઈંગ્લેન્ડના લશ્કરની મદદથી તેમને ફોદ મળી હતી તેથી તેઓ ખૂન ફૂલાઈ ગયા હતા નેપોલિયનની પ્રથમની મોગના એવી હતી કે ઇન્ટુએન્સના જામણા અને ગામ લાખ ઉપર એમ્પીવખતે દુમનો કરીને તેમને છૂટા પાડી નાખવા પડી એથી હજાર માણુસોવડે મધ્ય ભાગ ઉપર મુગી પડીને તમામ સંન્યને વેરણુ ખેરણુ કરી નાખીને ઇન્ટુની એક પડી મેક દુમ્મ દીતે નાવ કંગી નાખવો પછુ તેમ કરવાને તેની પામે મધુ વગર એકે જથે હોતુ નેહતુ હતુ અને જોસે લશ્કરને એવુ શુદ્ધ જાણુ કરી મુક્યુ હતુ કે આ યોગનાને હવે અમલમાં મૂખી થકય એમ ન હતુ, તોપણ તે અસલની મોગનાનેજ રાગી રહ્યો.

નેપોલિયને દિવસ જતાજ ચારે દિવાએ પડેલા સેનાપતિઓને એકજ જગ્યાએ એમના ધવાના દુમ્મ ઊડી દીધા એકેએ બે લાખ મિપાક્ર ઓનુ ફ્રેન્ચ લશ્કર ચારે દિવાએથી એમ્બુ થવા લાગુ આખા ફ્રેન્ચમાં નેપોલિયનના આવવાથી નવો ઉત્સાહ આવી મળો તે જોવો નિકર હતો તેવોજ દીર્ઘદષ્ટિવાળો હતો ભવિષ્યમાં કદાચ પાછા હકીને બચાવ કરવાનો વખત આવે તો તેને માટે પછુ તે આગળ ધસના પહેલાજ તૈયારી કરી ખતો બા રાઈ ઈન્સ્ટીમાંથી દુકમપર દુકમ છૂટવા લાગ્યા દવાખાના બધાઈ ગયા યુદ્ધમામગીના લગ્ગર ભરાઈ ગયા અને વખતે પાછા હતુ પા' તો તેને માટે મગ્ન મોરચા પછુ રચાઈ ગયા પાતાના લશ્કરનુ જેઉ જાલુથી લણુ કંગાને સજજ્જન પડીઓ ગોળી દીધા પછી નેપોલિયને પચાસ હજાર ચૂરી છલાકવા મિપાક્રઓવડ ઇન્ટુ મન્ય ઉપર દુમનો વર કર્યા રેનના મિનઅનુભવી ગામડીઆઓમાં તાલીમમાજ ફ્રેન્ચ મિપાક્રઓના ધમાગ સામે ઉમા ગહેવાયુ પછુ નરિ હયાઆગ તે સ નાવટાઓ વગેરે ઊડી દધને તેઓ ટેકરીઓપર નાસી ગયા એમ કરતા કરતા નામના રાનવાસીએ અને તેમની પાળળ દોળ્યા આવતા ફ્રેન્ચો એરિપનાજા ગામ બાગળ આવી પહોંચ્યા અહિ નીચે હજાર બાગવાખોરા અગ્રેજ

સરદાર જનરલ બ્લેકની સલાહ પ્રમાણે મજબૂત મોરચો બાંધીને ઉભા. તોપો અને બંદુકોના મોરચી પરવા કર્યા વગર હર્ષનાદ કરતા જ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ મોરચો મારીને ઉભેલા ત્રીશ હજાર સ્પેનવાસીઓ ઉપર ધસ્યા. આખો દિવસ જંગ મચી રહ્યો. અંધારું થતાં તેઓ છટા પડ્યા. નેપોલિયનના સૈન્ય સામે પોતે ટકી શક્યા તેથી સ્પેનવાસીઓએ રાત્રે ઉત્સવ કર્યો અને ટેકરીઓ ઉપર તોપણાં સળગાવીને વિજયની બધે બખર આપી. રાત્રે બીજા બાર હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ આવી પહોંચ્યા, અને સવાર પડતાં જ દારુણ સંગ્રામ શરૂ થયો. સ્પેનવાસીઓને છેવટે તેમની મજબૂત જગ્યાએથી ખસવું પડ્યું અને ફ્રેન્ચોની સંગીનના પ્રહારથી તેમનામાં ભંગાણુ પડ્યું. સેંકડો બળવાખોરો ગોળાઓથી વીંધાઈ ગયા અને નજીકમાં વેગખંધ વહેતી નદીના વહેણમાં પડીને તણાઈ ગયા. તેમનું બળ હવે પૂરેપૂરું તૂટી ગયું. હવે ફ્રેન્ચોને માડિડ તરફ જતા અટકાવવાની તેઓ હિંમત કરી શક્યા નહિ. માત્ર એકજ ઠેકાણે પર્વતના સાંકડા ઘાટ ઉપર મજબૂત તોપો ગોઠવીને તેમણે છેલ્લો પ્રયત્ન કરી બેઠો, પણ ફ્રેન્ચ સ્વારો ત્યાં પણ તેમની તોપોની સામે ધસી ગયા અને આગલી હાર ગોળાથી છિન્નચિન્ન થઈ ગઈ તોપણ પાછલી હારે ઠેક તોપોના મોં આગળ પહોંચી જઈને ગોલદાબેની કતલ કરી નાખી. આટલું થતાંજ આખું સૈન્ય વેગ-બધ આગળ ધસ્યું અને બળવાખોરો હથિયાર ફેંકી દબને ચારે બાજુએ વિખેરાઈ ગયા.

પોર્ટુગાલથી સર જૉન મૂરની સરદારી નીચે ઇંગ્લેન્ડનું લશ્કર સ્પેનની મદદે આવતું હતું. તે આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાંજ માડિડ જઈ પહોંચવાનો નેપોલિયને નિશ્ચય કર્યો અને ત્વરાથી કુચ કરીને તે ઠેક શહેરની દિવાલ નજીક આવી બાંધ્યો. શહેરમાં સાંક હજાર બળવાખોરો એકઠા થયા હતા અને દિવાલના ખૂરજખર તોપો ગોઠવીને ફ્રેન્ચોનો સત્કાર કરવા તૈયાર થઈને ઉભા હતા. નેપોલિયને આવતાં વારનેજ શહેરની ચારે બાજુએ પોતાની તોપો ગોઠવાવી દીધી અને દિવાલ તોડીને શહેરને મજબૂત કરવાની પ્રતી તૈયારી કરી દીધી. પછી નાદક મનુષ્ય હત્યા ન થાય અને શહેરના નિર્દોષ માણસોને ખમવું ન પડે તે માટે તેણે કહેવગવ્યું કે બળવાખોરો તાબે થશે તો કોઈને કશી ઈજા કરવામાં નહિ આવે. તેમણે તાબે થવાની ચારખી ના પાડી તોપોનો મારો શરૂ થયો અને ગિલ્લાનો આગલો ભાગ ફ્રેન્ચોએ મર કર્યો. મુન્ચ દવાનો તોડવા માટે મજબૂત તોપો ત્યાં ગોઠવાઈ ગઈ; તોપણ નેપોલિયને બીજા હાર બળવાખોરોને ચેતવાની આપી કે હજી પણ તાબે થવાનો વખત છે. શહેરના નાદકો તાબે થયા પુછી હતા, પણ બળવાખોરોએ તેમની નિર્દયપણે કતલ ચલાવી. બાંકીના ઉપર ઘાટ બેસાડી દીધી અને નેપોલિયન તેમની ધાર્મિક અવગણનાથી લેવા આવી છે એમ સમજાવીને ધર્માધ વેડોને સ્વાર્થી ધર્મચુલ્લે એ ઉતરી આવી. નેપોલિયને ધની દગાથી પોતાના સિપાઈઓને વારી શખ્યા; કમને મરિદાર

ધસી જવાને તેઓ દમદમી રવા હતા બીજવાર પણ સહેર તરફથી નખરમાં ઉત્તર
અહીં એક દિવસ અને એક રાત રાહ જોયા પછી નેપોલિયને દિવાલ ઉપર તોપનો
મારો શરૂ કરવાની આજ્ઞા આપી સહેરની વસ્તીને ધમ્મ ન થાય તેટલા માટે એક
પણ જોળો સહેરમાં ન પડે એવી રીતે તોપો ફેંકવાનો ફકમ કર્યો હતો દિવાલ તૂટી
ગઇ અને ફ્રેન્ચો હર્ષનાદ કરતા સહેરમાં ધસી ગયા અહિંયા પણ નેપોલિયને તેમને
અટકાયા અને ત્રીજવાર બળગમોરોને તાને ચલાને નોટિસ મોકલી હવે તેમને
તાળે થયા સિવાય છુટકો ન હતો તેમણે નેપોલિયન પાસે ચોતાના તરફથી બે
પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા તેમણે એક તો ફ્રેન્ચોની શોધગ વખત પૂર્વે પાતકીપણે
કતલ કરાવનાર નવર્તર મોર્સી હતો નેપોલિયનને જોતાજ તે ધૂજ ગયો તેણે તાળે
થવાનું કમ્પ્લેક્ષ કર્યું માત્ર એટલું માગી લીધું કે રૃપેનની રાજસભા યેકોને રાત પાડે
તમામ્મી ફ્રેન્ચ લશ્કરે સહેરમાં દાખલ થયું નહિ

આ પ્રમાણે નેપોલિયને ઓદાય દાખવીને શોધમાં શોધ જાનના ભોગે માલિક
સહેર સર કર્યું એકદમ જાદુઈ અમરની મારફત સહેરમાં રાતિ પથરાઇ ગઈ અને
લેકોના જનમાલ સુરક્ષિત થઇ ગયા બાગર ઉપડ્યા અને લેકોનો દૈનિક બ્યવહાર
દમેલની મારફત ચાલવા લાગ્યો સર્વ પ્રમાણના રાજકીય અપરાધોએને મારી આપ
વામાં આવી ધર્મીઓના હાથમાં લેકોને કચરવાના બચકર હથિયારો ધનકી
ઝિલ્લની સરથા નામક કરી આજસુ માધુઓના મંત્રી સખ્યા બે તૃતીયાંસ જેટલી
કમી કરી નાખી. રા. કરેલા મંત્રી જા.ધી ઉપજમાંથી સારા સાધુઓના પમારમાં
વધારો કર્યો અને ખાદીની રકમ માજી સરકારે કરેલું જે વાળગ પાળગ ખર્ચ
દીધી દેશના બાપારને નજર કરનારે જામતખાનુ ઉગાડી લીધું અને ઉમગયો તેમના
જેકુતો ઉપર જે સત્તા બેગવતા હતા તે દખાલ કરી રૃપેનની પ્રજાને માટે આ લાભ
કાર્ષિ બોખા ન હતા તેનાથી અવિષ્કમાં પછાં સારા પગિજામ નીપજત, પરંતુ ઈવકે
આવા લેકોપયોગી ગુપ્તારો નાશ કરી નાખે એવા રામજોના હાથમાં એ દેવો
તોપા દહને તેને મનુષ્યરક્તથી રંગી દીધા તથા ત્રણ સેકા જેટલો તેને પાળ
પાડી દીધો ખરખર આ વિચારથી ન્યાનિ ઉપજના વાર રહતી નથી

રૃપિયરે આ મુદ્દની તવારીખ સખી છે તે જોતાં ૧૮૫૮ જાન્યુઆર આવે છે કે
રૃપેનમાં ચાલેલી લગ્ન ખર્ચે જેતાં પ્રજાપણના અને રાજસભના દિમાલોએ વચ્ચેની
હતી તેનું આ ખર્ચે સ્વરૂપ બેકે પણ સ્વોહારે છે વચ્ચેનું લખલા સરકારી પેશ
મમાં પ્રજાસ્વાતંત્ર્યના જુ સાને દખાવો દેવે જ જોએ એવા થયું દેહણે ઉત્તેજ
કરવામાં આવ્યો છે જાનની સ્વતંત્રતા અને નરીન તેમજ જમીર સરને માટે
એક સરખા કપલા રાજસભા વિચારતું જેલેકે તમથન કરના હોય ફિનલની બે
રસમી વનજીકો તે ઠાકથી જામવજ થઇ રહે એમ નહો ૧૮૫૮ની ૧૫

જમણે જાણ્યું અને દલો કેમ પણ વિચાર્યા પાછો જવું હતું, અને તે છતાં
જુન-માસે નવમ-ચંદ્રે ૧૭૩૨ ને તેમના લાવમાં સેન્ટને નેપોલો માટે ઇંગ્લંડ ક્ષણ-
કેમકે પહોંચી ગયું.

પ્રાદેશી સરકારને કહ્યું પછી નેપોલિયને નેપોલોના આગેવાનોને બોલાવ્યા અને
તેમને કહ્યું કે નેપોલોની મરજી વિનંતી હું જાતેફને સંપત્તી ગાંધી આપવા ઇચ્છતો
નથી. એકાદ બે આપા કંઈક જાન સુધરવા વિચારના રાખોને સીકારવા શરૂ હોય
તોને ફરીથી મેં પકડવું કરવાનો વિચાર ન કર તોજ નેમરે અદિ રહેશે ત્યાર
પછી સંપત્તી ૧૮૦૦ આગેવાનોનું પ્રતિનિધિમંડળ તેની પાસે ગયું. પોતે સંપત્તી જે
લાગ કરી હતી તે મદદન્યા પછી નેપોલિયને હેતુક્રમાં કહ્યું, “આજની પ્રભાતથી
મારેવળે જુદા જુદા અભિપ્રાયવાળા ધણા નીકળી આવશે; પણ તમારી જાવિયની
સંતતિ કેસને નવજીવન આપનાર તરીકે મને કૃતજ્ઞતાસહિત યાદ કરશે.”

આ રીતે માત્ર પાંચજ આઠાડીઓમાં સ્પેનમાં જંગેએ બળવો શમાવીને નેપો
લિયને અડધા દેશ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવી દીધો. હવે તેને ઇંગ્લંડના લશ્કરની
અખર લેવાની રહી. સર જોન મૂરની સરદારી નીચે ત્રીશ હજાર અંગ્રેજ સિપાઇઓનું
સૈન્ય પોર્ટુગાલથી કપાટાનધ ચાલ્યું આવતું હતું. બીજી દિશાએથી સર ડેવિડ
બેર્ડ નામનો બીજો અંગ્રેજ સેનાપતિ દશ હજાર સિપાઇઓ સાથે આલ્યો આવતો
હતો. આ કવાયતી સૈન્યો સ્પેનના હજારો બળવાળોરો સાથે સામેલ થવા પામે તો
જરૂર ફતેહ મળે, એવી અંગ્રેજ સેનાપતિઓ આશા રાખતા હતા; પણ તેમ થવાનો
તો હવે સંભવજ ન રહ્યો. નેપોલિયને બળવાળોરોને સૂકાં પાનની માફક ઉડાવી દીધા
તેથી ઇંગ્લંડના લશ્કરને હવે તો જેમ જલદી નસાય તેમ નાસી જવા સિવાય બીજો
માર્ગ રહ્યો નહિ.

સર જોન મરે હવે કોરૂના તરફ ઝડપથી કુચ કરવા માંડી. ત્યાં આગળ પોતાના
સૈન્યને માટે વહાણ તૈયાર રખાવવાનો હુકમ આપી દીધો. આ બાલુએ પોતાના
લશ્કરની સલામતીમાટે મજબૂત મોરચા અને તોપો ગોઠવાવી દીધા પછી નેપોલિયન
ચાલીશ હજાર સિપાઇઓ સાથે મૂરને મળવા ચાલી નીકળ્યો. મિનકવાયતી સ્પેનના
ગામડીઆ સાથે નહિ પણ તાલિમખાજ અંગ્રેજ સિપાઇઓ સાથે લડવાનું હોવાથી
તેણે બાદશાહી રક્ષકોની પકટણના સારામાં સારા સ્વાર, પ્યાદા, સિપાઇઓ અને
તોપખાનાનો પુષ્કળ મરજમ સાથે લીધો. સ્પેનવાસીઓ બધા નાસી ગયા અને
તેમની મદદ આવેલા અંગ્રેજોને હવે એકલા રહી ગયા. નેપોલિયન વટાળીઆની ઝડપથી
તેમની તરફ ધસી આવતો હતો. અંગ્રેજોની સલામતીનો આધાર હવે તેમના હાથ કરતાં
પગ ઉપર વધારે હતો તેઓ કોરૂના બદરે પહોંચી જાય ત્યાર પહેલાં તેમને પકડી
પાડીને સમશેરનો સ્વાદ ચખાડવાના વિચારથી નેપોલિયને અતિશય ત્વરાથી કુચ કરવા

મીંગે એકત્રમ સત્તુમા ફેરફાર થઈ ગયો. બરફ અને વરસાદના તોફાન તરફ થઈ અને તોફાનો મડાની પેઠી કાઢવામાં ગરબી જતી લાગ્યા મોડેરવારા અને પાવલોની ઢાંગમાં તોડાળા થઈ ગયો. બોમીઆઓ કહેવા લાગ્યા કે આગળ જઈ સ્કાસોન નદિ, પશુ આલ્પ્સ પર્વતનાં બરફનાં તોફાનને યોજાને પી જનાર નેપોલિયનનો નિશ્ચય ડાંગે નહિ. આદરે પોતપોતાના યોદ્ધા દોરવા મડ્યા અને લોખંડ જેવા મજબૂત પગરાળા યોદ્ધાઓ બરફે પુહતા, કચરતા આગળ ચાલવા લાગ્યા એટલે પાછળ આવનારા માટે રસ્તો સરળ થતો. ગયો નેપોલિયન પણ રસ્કરની સાથે પગે ચાલતો હતો અને સામાન્ય સિપાઈની માફક બરફ અને વરસાદની ઝડીઓ સંકળ કરતો હતો. આ જોઈને સૈન્ય પણ ઉત્સાહનેર પોતાના સેનાપતિની પાછળ આવતું ગયું એકવાર તરફરો મુખ્ય ભાગ પાછળ પડી ગયો અને નેપોલિયને તેની સાથેનાં માણસો સાથે એક કચાવ ઝુપડામાં રતવાસો કર્યો તેને માટે જે બોરાકની સામગ્રી સાથે આશુી હતી તેમાંથી તેણે તથા બીજાઓએ વહેંચી વાળી ક્યું પછી સગડીની આસપાસ બેસી નેપોલિયને પોતે ધિયેનની નિશાળમાં બંધાય ગયો. ત્યાંથી તરફ થએલી અને "તેના કર્તા અત આવશે તે નેપોનિયન) બંધુનો નથી" એવી અલ્પુન પોતાના જિજ્ઞાસી પ્રસંગોની વાતો કહેવામાં રાખી પસાગ કરી.

પરંતુ જોખળા પછી બરફને ઠેકાણે હવે વગમાઈની ઝડીઓ વરસવા લાગી અને નેપોના નાજ કાઢવામાં થઈને બેચેનતા સિપાઈઓ પલ્લો થમ પડવા લાગ્યો મુરના વરફ ને પાછળથી ધેરી લેવા માટે નેપોલિયને એક ટુકડી આડ માર્ગે મોખ્લી દીધી હવે અંગ્રેજ તરફર તેનાથી એકજ મજબૂત હટે રહ્યું હતું, અને નેપોનિયને પાંચ રેલી જળમમાં લગભગ ફસાઈ ગયું હતું તેઓ છત્ર લઈને મરૂના તરફ નામતા હતા અને જતા જતા માર્ગમાંના પૂલોને દારૂથી ઉડાવી દેતા હતા.

સર જૉન મૂર પોતાના સૈન્યો કાબૂમાં રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કર્યો પણ તેણે ત્યાંની ઈયત ઉપર તો દરજ વર્તાવી મૂક્યો. માર્ગમાં તેના સનિહાને ત્યાં ત્યાં દારૂ દાખ લાગે અને તે પીને તેઓ છાકરા બની જતા તથા ગામનાં ગામ લૂંટતા અને મજબૂતી મૂકતા ધાત્રી વાર તો તેઓ ચકચર હાનતમાં પોતે સળગાવેની આગમાં નતેજ બળી મરતા. આને લીધે રપેનના રહેવાસીઓ અને અંગ્રેજો વચ્ચે તિરસ્કરની યાગપી દહ થતી ગઈ અંગ્રેજો તેમને 'ફૂતલ યજ્ઞો' કહેતા રપેનના લોકો ઉત્તરમાં કહેતા કે 'અમે શાના ફૂતલ' તમે તમારા સ્વાર્થમાટે અહીં આપ્યા હતા અને હવે અમારો બચાવ ન કરતા નારી જાઓ છો! આજે રસ્તે અંગ્રેજ સૈન્યની ખગબીની નિશાનીઓ ઠેમણે ઠેકાણે જોવામાં આવતી હતી. નેપોના ભાગેલા ગાડાં નીધાં આમાનના ખટાંગ અને માંદા, ધાવન થએલા તથા છાકરા બનેલા સિપાઈઓ રસ્તામાં લ્યા ત્યા પડ્યા હતા.

મુઝાપોલર પરમરેફરે કોન. અને સિપાઈઓ તોને કપડે ધૂમતા આગળ વાંચતા હતા. નેપોલિયન પણ એમની મોજા દેખો, તે મોઝાકન માધિત ગયો હતો એટલામાં મનમાં એવો અનુભવ થયો કે મારને પોડ એક સ્વારે આવીને તેના બાંધે. કાનન ગણ્યો. એવો અનુભવ કેઈ મર નો હતું નહિ. પોર અંધકાર હતો તેથી તેણે કાનને અનુભવે. અને તેને અનુભવે રાજ્ય વાંચવા કાગળો. તેના સેનાપતિઓ તેની પુત્રાઈને અન્યંત આતુરતાપૂર્વક નિદાળના ઘેરે ઉભા રહ્યા, અને આપું કાનને પણ પરત્વે. અને અરુની ઝડોમાં ત્યાં ત્યાં ઉગું રહ્યું.

કાનમાં પશુ માન સમસાર હતા. સંનના અગવાને લીધે પ્રાપ્ત નહીને કિનારેથી એક નાજ સિપાઈઓ ખમડના પડવા તેઓ ઉતેજિત થઈને આસ્ત્રિયા ઈંગ્લંડ સાથે જોડાયું હતું. કાન અને રશિયાની નૈનીથી તુર્કસ્તાન પણ ખીજવાયું હતું. તુર્કસ્તાન પાનથી તેની રાજધાની ઘુટ્ટી જેવાની નેપોલિયને સંમતિ ન આપી તેથી રશિયાની રાજમાતા તથા તાનો હિમરાવવર્ગ ઉદ્દેશ્ય ગયો હતો અને કાર પોતે કાનસના પક્ષમાં હતો તોપણ તેની વિરુદ્ધપક્ષનું પણ રાજ વધતું હતું અને કાર તેમના નિરોધની સામે મુશ્કેલીથી ટકી રહ્યો હતો.

આ પત્ર વાંચતાંજ નવા યુરોપીય વિગ્રહનું ભયાનક દશ્ય નેપોલિયનનાં માનસચક્ર આગળ તરવરવા લાગ્યું. આ મોઝાવનારા દશ્યથી તેની અમાતુષિક શક્તિઓ પણવાર કુદિત થઈ ગઈ. સ્પેનના મામલામાં હાથ ધાલ્યો તેમાં પોતે મોટી ભૂલ કરી હતી એમ હવે તેને સમજાયું અને ઘણોજ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. હવે આ સ્થિતિમાં સ્પેનને એકદમ છોડી દેવામાં પણ હાપણુ ન હતું; કારણ કે અગ્રેજો અને સ્પેનવાસીઓ તરતજ એક થઈ જાય અને પિરિનીઝ પર્વત ઓળંગીને કાનસના દક્ષિણ ભાગપર ધસ્યા આવે. યુરોપમાં જે લડાઈની તૈયારી થતી હતી તેનું નિવારણ કરવું હવે અશક્ય હતું; કારણ કે પ્રજાપક્ષની હિમાયત કરનાર તે એકઝોજ આગેવાન રાજા હતો અને પ્રજાસ્વાતંત્ર્યની ભાવનાને કચરી નાખવા યુરોપના તમામ નૃપતિઓ તૈયાર થયા હતા. ઉત્તર દિશાએ તેની સામે ઈંગ્લંડ અને આસ્ત્રિયા ઉભાં થયાં હતાં; દક્ષિણે સ્પેન, પોર્ટુગાલ અને ઈંગ્લંડ તેના ઉપર ઝુઝુમી રહ્યાં હતાં અને બાકીનાં યુરોપીય રાજ્યો તેનો જરાક પણ પરાજય થાય તો તેના પર તૂટી પડવાની વાદ જોતાંજ ઉભા હતા. આ બધાંની સાથે એકલે હાથે ઝુઝવામાં દારુણ સાહસ હતું. નેપોલિયન લડાઈથી કાયર થયો હતો. કાનસ પણ કાયર થયું હતું. તેને માત્ર એજ માર્ગ ઉઘાડા હતા—કા તો કાનસને યુરોપના રાજાઓની દયા ઉપર છોડી મૂકવું અથવા તો છેવટની ઘડીસુધી લટવું.

કાગળ વાંચીને તરત તે ઘોડેસ્વાર થયો અને ઉદાસીનતામાં ગરકાવ થઈને ગઈ કાલે જ્યાં મુકામ કર્યો હતો ત્યાં ગયો. માર્ગમાં કોઈથી એક શબ્દ પણ બોલાયો

નદિ. તેના ચિત્રની એકામતાની જાણીર જાપ સર્વના ઉપર પડી હતી એક કલાક પછી તેના મુખ ઉપરથી ઠોકરુ વાદળ ઉઠી ગયુ તેની કમેચની પ્રસન્નતા ખીલી નીકળી, અને તમે પુદની ચોજના મનમાં પડી લીધી નવાં સકલની સામે ગાય જરવા તે સિદની માફક સજ્જ થઈ ગયો પ્રાધન નદી અમગ દોડી જવાની તે પહેલી જરૂર હતી તેથી અંગ્રેજ સરકારની પૂઠ જાલે ન લેતાં એ કામ માર્ગલ મામને મોખી તે એકદમ પારિસ જવા તૈયાર થયો.

પ્રકરણ ૪૪ મું—યૂરોપના રાજાઓની નવી એકસંપી

નમાંથી જે રીતે અંગ્રેજ સૈન્ય નાહું હતું તેના જેવી શરમભરેલી નાસભાગતું વર્તાત આધુનિક ઇતિહાસમાંથી મળી આવતું મુશ્કેલ છે. તેમને નાણાંની ભરેલી પેટીઓ પણ માર્ગમાં ફેંકી દેવી પડી અને ચળકતી સોના મોહોરો રસ્તામાં વેરાતી પડી હતી. માંદા અને ધાયલ થએલા સિપાઇઓ ઘણીજ દયામણી હાલતમાં રસ્તામાં જ્યાં ત્યાં રવડતા હતા. માર્ગમાં જે જે ગામ આવે તેને અંગ્રેજ સિપાઇઓ લૂંટતા અને ત્યાંના કમનશીબ રહેવાસીઓ ઉપર હરેક પ્રકારનો અત્યાચાર કરતા. તેમનો સેનાપતિ નેપિયર પોતે લખે છે કે “સર્વાંશે શરમભરેલી રીતે નાસવાનો આવો બીજો પ્રસંગ ભાગ્યેજ

ખન્યો હશે.”

સર જૉન મૂરે ઘણીજ બાહોશીથી લશ્કરને પાછું વાળ્યું હતું એમાં તો શક નથી. અંગ્રેજ સિપાઇઓ જ્યાં જ્યાં ઘેરાતા ત્યાં ત્યાં તેઓ અતિશય બહાદૂરી અને દૃઢતાથી લડતા હતા. એમ કરતાં કરતાં તેઓ કોરના આગળ આવી પહોંચ્યા. દારૂનાં ભરેલાં ચાર હજાર પીપ શત્રુના હાથમાં ન જાય માટે તે બધાંને બચકર ધડાકા સાથે તેમણે સળગાવી મૂક્યાં. પૃથ્વી કંપી ઉડી. મોટા મોટા ખડકો મૂળમાંથી ઉખડી ગયા અને સમુદ્ર ઉપર તરતાં વહાણુ પણ તોફાન વખતે જેમ ઝોલાં ખાય તેમ ઝોલાં ખાવા લાગ્યાં.

ત્યાર પછી ફ્રેન્ચો અને અંગ્રેજો વચ્ચે દારૂણ સંગ્રામ શરૂ થયો. બહાદૂર સર જૉન મૂરે તોપના એક ગોળાથી મખત ધાયલ થયો અને તત્કાળ મરણ પામ્યો. અંધારૂ થયું અને લલવૈયાઓ ચાકયા ત્યારે છૂટા પડ્યા. કમનશીબ સેનાપતિનાં વિદીર્ણ થએલા શરીરને ગુપચુપ કોરનાના ખુરજ ઉપર દાટી દીધું તે વખતે દશ ઘણુંજ કરુણાનક હતું. બહાદૂર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓએ તેમના શૂરવીર પ્રતિરૂપની યાદગોરી જળવવા ત્યાં તેના નામની એક દરગાહ અંધારી.

અંગ્રેજ લશ્કર પોતાની દિલચાલ છુપાવવા લશ્કરની તાપણીઓ જેમની તેજ બળતી રહેવા દધને વહાણમાં ચડી બેઠું. તેમણે એકંદર છ હજાર સિપાઇઓ અને

પ્રકળ યુદ્ધસામની મુખાવી અંગે પતિદામકાં એલિયન લખે છે કે સર જોન
નરના મેન્સો જેમણે વાળતે માળતે ફરકરતી જ્વળપતાકસદિત પૂર લરકગી
દમામ સાથે રોન જાતુ જોયુ હતુ તેમણે બ્યારે તેજ લરકગને મેદાલ યધને પાધુ
આવેતુ જોયુ ત્યારે તેમને બારે અચખો અને માસ્તી લાખ્યા વગર રહી નહિ.
કર્નલ નેપિયરો બાર્ મેજર નેપિયરકા આ લગાઈમા પાપલ યધને કેદ પકડાયો
હતો તેની ક્રૂર્ય પેનાપતિઓએ જે ઉત્તાધી ખરકારન લીધી હતી તેનો કૃતચતા
ખર્ચો હ સેખ નેપિયર પોતાના કલિદાસમાં કર છે અને આવા ઉદાર દિવનો માયો
દેખકા માઈલ ૭ જે રહેડને માટે પાંચસો યુદ્ધો લખ્યો હોય, તેો જુઓન રાજ
ઓએ દેલ્હી તરીકે ગોળામાર કરાવ્યો તે વિગે તે લખેા ખેદ દર્શાવે છે

ત્યાર પછી ક્રૂર્ય પેનાપતિઓએ ધીમે ધીમે આખો સ્પેન દેશ સર કર્યો મારા
ગોતાના મજબૂત દિલ્હાનો આશ્રય લઈને અંગ્રેજોની મલ્લી રોનના મળવાખોરાએ
લાંચા વખતમુધી ખચાવ કર્યો પણ તેમને આખરે તામે યધુ પડ્યુ અને તેઓનુ
છેલ્લું મથક ક્રૂર્યોના હાથમાં આણુ કેટનાક ખળવાખોરાએ લાખાનાઓમા પેશીને
માદા અને લાયત ક્રૂર્ય મિપાઇઓની કનલ કરી હતી તેમને સખત શિશ્વા કગવામા
આવી આ ખધાનો અપગ્રસ અને જવામતારી પોતાનિયને પોતાને શિર લીધી અને
સ્પેનના લોકો જોસેફને ચલાય તેટલા માટે મધા દયાના કામને યસ તેને અપાઓ,
તોપણ લોકો જોસેફ કગતાં નેપોલિયન તરફ વધારે આકાંક્ષા હતા

ગયા પ્રકરણમાં જણાવેલા તાકીદના પેગામ વાંચ્યા પછી સ્પેનનો ખદોમસ્ત
કરી લેવામાં નેપોનિયન યોગા દિવમ ત્યાં રોક્યો રસ્તામા વેલેગનિડ શહેરમાં તે
પાય દિવમ થોભ્યો ત્યાંથી તેણે યુરોપના જૂલ જૂલા રાજ્યો ઉપર તાકી ના કાગમે
લખી નાખ્યા અને ખીજીને જે કામ કરતાં એક વર્ષ લાગે તે મમ તેણે પાયજ
લિવમમાં ઉઠેલી નાખ્યુ કાનમ, સ્પેન, ઇટાલિ, જર્મની વગેરે જગામાં તેા જે જે
લરકરો હતાં તેમને ક્ષી કરી રીતે એકા કરી લકાય તેની યોજના તેની અખ
આગળ રમી મઈ આટલું કર્યા પછી તે થોડેસ્વાર યધને પામિ તરફ મારને થોડે
વાના યન ગયો પાય કવાકમા તેણે પચ્ચાવી માઇલની મુગાફરી કરી રસ્તામા
થોડે થોડ અતરે તેને માટે તાજ થોડા તૈયાર રખાવ્યા હતા એક ઉપર ા ઉતરી
તરત તે મીળા ઉપર બેઠી જોયો અને જોયી મારીને થોડને પૂરવાટ રોડાની મુકતો
જે લોકોએ તને આ વખત જોયો હોય તેઓ તેઓ તેની નાની અર્તી, આ સપહાણ
જેવો સફેદ ફિક્કા અનેરો પીમેલા હાઠ તોખડગા જેવી દંડના યસરતી મુકુટ અને
અમિના જોપા ચળકતી આખ દિધે પણ મૂલ્યા ન હતા

વીજળીન વને ને મેરોન આવી પડેામેા બાદગાદી રહનાા જે- ને મનતી
તાકીદે મૂર્ધા મ્ક ચલ્યા જવાનો દુકમ કરીને તેણે પારિત નગે ગાડી રોડાની

મૂકી અને રાત્રે એકાએક સર્વની અગ્નયખી વચ્ચે દુધલેરીસ આવી ઉભો. યુરોપનાં જૂદાં જૂદાં રાજ્યોમાં પ્રવર્તી રહેલી કપટગળથી નેપોલિયને પ્રગટે મિનવાકે રાખી હતી. માડિંગના માજી રાજ્યોની દગલબાજીથી લોકો હજી પૂરેપૂરા અગમ્યા હતાં. તેથી કરીને લોકો એમ માનતા હતા કે તેણે સ્પેનની ખટપટમાં હાથ ધાલીને પ્રગ્નનાં નાણાંની અને લશ્કરની વિના કારણ ખરખારી કરી હતી. તેને પોતાને પણ આ ખાખતમાટે ઉઠે પથાત્તાપ થતો હતો. સ્પેનની પ્રગ્નને સારા અને સંગીન લાભ કરી આપીશ કે તેઓ પોતાના નાલાયક અને જુલમગાર રાજાને ભૂલી જશે એવી તે આશા રાખતો હતો. ઇંગ્લંડે વચમાં માથું માથું ન હોત તો સ્પેનનો જરૂર ઉદ્ધાર થાત અને ત્યાંના લોકોને નવું જીવન મળત. વળી જો નેપોલિયન સ્પેનનો બળવો શમાવવામાં સફળ થાય ન હોત તો આસ્ટ્રિયા તેની સામે માથું ઉઠાવવાની હિંમત કરત નહિ એ પણ બનવા બેગ છે; પણ નેપોલિયનની જરૂર નમતી બાજુ થતાં સ્પેનના રાજા ઇંગ્લંડની સાથે મળી જઈને ફ્રાન્સની દક્ષિણ ઉપર જરૂર હુમલો કરત.

નેપોલિયન પોતે સ્પેનના રાજ્યોને પદબ્રજ કરવા માટે ઘણીવાર પાછળથી પથાત્તાપ કરતો હતો તોપણ જેમાં સંપૂર્ણ બેખમ રહેલું ન હોય એવો તેને માટે એક પણ માર્ગ ન હતો. જો તેણે સ્પેનના મામલામાં હાથ ધાલ્યો ન હોત તો ત્યાંના રાજા અને તેના પુત્ર વચ્ચે બયાનક વિદ્રોહ સળગ્યા વગર રહેતજ નહિ. ઇંગ્લંડ જરૂર રાજપુત ફર્ડિનાન્ડનો પક્ષ લેત અને તેથી કરીને સ્પેન ઇંગ્લંડના પૂરેપૂરા અધિકાર નીચે આવી જત, અને તે ઇંગ્લંડનું એક સંસ્થાનજ બની જત. જો તેણે પોતે ફર્ડિનાન્ડનો અથવા તેના બાપનો પક્ષ લીધો હોત તો તેને એક પ્રગ્નસત્રાક રાજ્યના રાજા તરીકે પોતાના સિદ્ધિતાથી વિરુદ્ધ વર્તન કરવું પડત અને એક કચ-રાયલી, અચાન પ્રગ્ન ઉપર જુલમગાર રાજાના અસહ્ય અધિકારને દબ કર્યાં અને ઇન્કિવઝિશનનાં બયાનક કેદખાનાની પદ્ધતિને ટેકા આપ્યાં તેના ઉપર મોડું કંઈક આવત. નેપોલિયને સારામાં સારો માર્ગ પસંદ કર્યો; પોતાનું આત્મરક્ષણ કરવા છતાં પણ તેણે સ્પેનને ઉદાર રાજ્યખ ધારણ અને દયાળુ તથા કેળવાયેલો રાજા આપ્યો.

પારિસ આવ્યા પછી તેને બધી દિશાએથી પાકે પાયે સમાચાર મળતા ગયા કે આસ્ટ્રિયામાં નવેસરથી લડાઇ કરવા માટે ધમધોકાર તૈયારીઓ ચાલી રહી છે. જર્મનીનાં અનેક રાજ્યોમાંથી તેને આસ્ટ્રિયાની લશ્કરી તૈયારીના વિગતવાર હવાફ મળતા ગયા. હવે તેની સ્થિતિ પૂરેપૂરી બેખમભરેલી હતી એમાં શક ન હતો. ઇંગ્લંડે સલાહ કરવાની તો શું પણ સલાહનું કહેણ લઇ આવનારા દૂતને પોતાના દિનારા ઉપર ઉતરવા દેવાની પણ પરવાનગી આપી ન હતી. જુર્મેન રાજાને જ્યારે ફ્રાન્સની પ્રગ્નએ પદબ્રજ કર્યો ત્યારે તો નેપોલિયન નાનો બાળક હતો અને પાછળથી આખી

પ્રમુખને આગળનાં તેને પોતાના રાજ્ય તરીકે ગ્રહી લેવામાં હતો, તેમજ ઉપર તેને રાજ્યમાંથી પચાસી પાંચ અને હવેના રાજ્યોના મુખ્ય ખીનનો લેખર, ક્ષીને વળેલો હતો. “પ્રમુખના રાજ્યના રાજ્યને પૂરો કરી નાખો” એવી નજી નામો આરિયા માટે રહ્યું હતું અને રાજ્યની રાજ્યનાં તમામ તાંત્રિકીય નામો પણ એ મર્મના કાંઈ લાંબી હતી.

આરિયા સાથે કદાચ ઉપર ન થાય તે માટે નેપોલિયને ખાતું હતું હતું તેણે તાંત્રિકી રાજ્યપ્રતિનિધિને ખાતી આપી હતી કે મારે તમારી સાથે લગ્ન કરવી નથી, આરિયાને કાંઈ વધી દેવ તો તે મને જાણ્યો એટલે તેના તોડ કાઢી લેવા. આરિયાને કરવા માટેની લાગણી તૈયારીમાં આપા યુરોપના મુખ્યમાં હતો અને તેના દેશ પણ મોટામાં મુખ્યમાં ન હતો. આરિયાને ખરેખરી એવીજ ધારતી દેવ કે માથા રાજ્ય ઉપર નેપોલિયન તરફ મારે અને તેની સ્વરક્ષાને માટે તે તૈયાર થયું દેવ તો તેના સરેલ દાગવા માટે તેના રાજ્યને જેવું ને તેવું રહેવા દેવા માટે નેપોલિયને પોતાની તેમજ રાજ્યની બેઠી અભિન મીટી આપવા માંડી, પણ આરિયાને તો ઈલાકિ પાતું મેળવતું હતું, પ્રમુખતાકે રાજ્યતંત્રની આવનાને ક્યારી નાખતી હતી અને વચપર પરાધી ચાલ્યા આવેલા રાજ્યના સિદ્ધાંત ઉપર પ્રમુખે ચૂરેસો રાજ્ય બેસે એવો દાખતોજ તેને યુરોપના ઇતિહાસમાંથી બૂસી નાખવો હતો. આટલું જોઈ લીધા પછી આરિયાની વધારે પ્રુદામત કરવામાં સ્વમાન સચવાતું નથી એમ જાણીને નેપોલિયન ચૂપ રહ્યો અને હવે આ ચાપ છે તેની સાંતિથી રાહ જોતો બેઠો.

એકવાર દુહલેરીસના રાજ્યમહેલમાં યુરોપના રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ તથા ખીન દરબારીઓ બેઠા હતા તેમની વચમાં નેપોલિયને હતું, “આરિયા પાછતા અનુમતિ વાંકા પાક બૂલી મધુ છે તેને નવા પાઠ શીખવાની ઇચ્છા છે તો હું તેમને આ વખતે તે ખરાબ શીખવીશ મારે લગ્ન કરવી નથી. આખો યુરોપ જાણે છે કે મારું તમામ લક્ષ્ય ઈંગ્લેન્ડ સ્પેનમાં સળગાવેલી લગ્નમાં રાખ્યું હતું જ્યારે ૧૮૦૫ ની સાલમાં ઈંગ્લેન્ડ ખાતી ઓળંગીને હું ઈંગ્લેન્ડ ઉપર ચડાઈ કરવાની તૈયારીમાં હતો તે વખતે આરિયાએ મારી સાથે લગ્ન જાહેર કરીને ઈંગ્લેન્ડને બચાવી લીધું આ વખતે હું કારના આગળ અંગ્રેજોની ખમર લેવા જતો હતો ત્યારે પણ તેણે માથું ઉચકવાની તૈયારી કરીને માત્ર કામમાં વિઘ્ન નાખ્યું મારે જો પારિસ આવવું પડ્યું ન હોત તો એક પણ અંગ્રેજ ખચવા પામત નહિ આ પ્રમાણે ફરીથી કનડગત કરવા માટે આરિયાને ખમવું પડશે. કાં તો તેણે એકદમ લશ્કર વિખેરી નાખવું અથવા તો દારૂ મગામને માટે તૈયાર થવું જો તે પોતાના લશ્કરને એટલે દરજ્જે આપું કરી નાખે કે મને તેના તરફ શક રાખવા જેવું ન રહે તો મારે તેની સાથે ને ૦૦

લડવાનો વિચારજ નથી. મારે તો ઈંગ્લંડની સાથે સ્પેનમાંજ લડવું છે. જો તે લશ્કર
કમી નહિ કરે તો આ વખતે હું એવી છેવટની લડાઈ લડીશ કે જેથી લશ્કરમાં
કોઈ પણ રાજ્ય યુરોપમાં તો ઈંગ્લંડનો પક્ષ લેવાની હિંમત નહિજ કરી શકે.
લડાઈ તો નેપોલિયનના પ્રારબ્ધમાં સરજાઈ જ હતી. ક્રાન્સમાં રાજ્યપરિવર્તન થયું
પછી તરતજ ત્યાંના રાજદંડ ધારણ કરીને તેણે યુરોપના તમામ રાજ્યોની ખાંધો
વહોરી લીધી હતી. કાં તો આપણુદ સત્તા ધરાવનારા રાજ્યોને તાબે થવું અથવા
તો પ્રજાવર્ગના હક્કનું રક્ષણ કરવા માટે લાયકર લડાઈમાં ઝોકાવવું એ બે મિલકતો
ત્રીજો રસ્તોજ તેને માટે ન હતો.

તેણે રશિયાના ઝારને કહેવડાવી દીધું કે તમે જો મારી સલાહ પ્રમાણે ચાલો
હોત તો આપણે જૂદીજ સ્થિતિમાં હોત, અને આસ્ટ્રિયાની માથું ઉચકવાની હિંમત
જ ન ચાલત; પણ આપણે કામ કરવાને બદલે વાતોમાંજ વખત ગાળ્યો અને હવે
નવી લડાઈ જાગશે, માટે આપણી સરત પ્રમાણે તમારું બધું લશ્કર તમારે મો
સોંપી દેવું. હું પોતે ત્રણ લાખ ફ્રેન્ચો અને એક લાખ જર્મનો તૈયાર રાખીશ અને
લશ્કરને જોતાંજ કદાચ આસ્ટ્રિયા દબાઈ જશે, અને તેમ નહિ થાય તો તેના ઉપર
બળ અજમાવીને પણ આપણી યોજનાઓમાં તે હવે પછી કનડગત ન કરી શકે
એવી સ્થિતિમાં તેને લાવી મૂકવું પડશે. જર્મન રાજ્યોના પોતાના મિત્રરાજ્યોને
પણ પોતપોતાના સૈન્ય તૈયાર કરવાને તેણે ફરમાન કરી દીધું અને રશિયાના રાજાને
તાકીદ આપી દીધી કે તમે તટસ્થ રહેજો અને આપણા વચ્ચે થયેલી સલાહની
સરત પ્રમાણે જો ૪૨૦૦૦ હજાર માણસ કરતાં વધારે લશ્કર તૈયાર કરશો તો તર-
તજ તમારી સામે લડાઈ જાહેર કરવામાં આવશે.

આખા ક્રાન્સમાં એકદમ ગતિ આવી ગઈ. રાજ્યના એકેએક પ્રાન્ત ઉપર
નેપોલિયનની અસાધિક શક્તિની મુદ્રા અસર થઈ ગઈ. હજારો દલાલો લશ્કરમાં
ભરતી કરવા મંડી ગયા. રાજ્યો, સેનાપતિઓ, ઈજનેરો અને કંદાકટરોને દરરોજ
સેંટડે પત્રો લખાવા લાગ્યા. દારૂગોળા અને તોપો બનાવવાનાં કારખાનાં ધમધમકર
કામ કરવા મંડી ગયાં. હજારો સિપાઈઓની ટુકડીઓ દેશમાં ઘૂમવા લાગી. બાર હજાર
તોપ ખેંચનારા યોદ્ધાની ખરીદી થઈ લડાઈની હરેક પ્રકારની વારાફરીને માટે હવે
તૈયાર રહેવાર નેપોલિયને પચાસ હજાર કોદાળા અને પાંચાસ પક્ષી લશ્કરની નકે
રાખ્યા અને તે પાછળથી વચ્ચાજ ઉપરોની થઈ પડ્યા. લડાઈ વનને ઘનપૂત નહોતો
વિશાળ પટ અંતરવચ્ચ ન થઈ પડે તે માટે બોલેન બંદરથી ૧૨૦૦ ખસતીઓને
પણ લશ્કરમાં સામેલ કર્યાં. પોતે લડાઈ જાહેર કર્યાં વનરજ આસ્ટ્રિયાનું ધ્યાન તેઓ
તેમ આવી નથી તેવી રીતે તો તેને કરી દીધો. તેમ કરવાને તેણે એટલાજ દેડ હજાર
કે હજાર પણ આસ્ટ્રિયા અને તે તેને ચેતાવવું અને હજાર હજાર હોતો બંદરો

આરિદ્રયા હવે લડાઈની તૈયારીમાં એટલું બધું આમગ વધી ગયું હતું કે તેનાથી હવે પાછા હાથ એમ હતુંજ નહિ આખી આરિદ્રયન પ્રાંતને ભ્રમીત કરવા જેટલું કરી શકાય તેટલું કરવામાં આનું નવું લોકોના મન ઉપર એવું પથ્થુ ડમાળ્યું હતું કે નેપોલિયનને ઈંગ્લંડ તથા રોમે મળીને મળગડ સપડાવી દીધો છે અને તેના કસાયલા સિપાઈઓ બધા રોમમાં ચાલ્યા ગયા છે તેથી તેના ઉપર હુમલો કરવાની બધા સારામાં મારી તક છે વળી જર્મની પથ્થુ વખત આવે નેપોલિયનના પટ્ટમાંથી ખરી જશે, પ્રશિયા પથ્થુ તેની સામે લડવાની રાહ જોઈ રહ્યું છે, અને રશિયાના માર્શી રાજમાતા તથા ઉમરાવવર્ગના દગાણને લીધે ક્રાન્સને લેશમાન પથ્થુ મંદ આખી દશાવાની નથી ઈંગ્લંડના એન્ટો પથ્થુ રિયેનામાં જઈને પ્રાંતને ઉત્કેરના મડી નામ હતા ઈંગ્લંડે આરિદ્રયાને પોતાનું નીકળેલું લશ્કર તથા યુદ્ધમાયમી આપવાનું વચન આપ્યું આવાં આવાં કારણોને લીધે આરિદ્રયાના મમમ પ્રાંત લડવાને માટે એક પછે થઈ ગઈ આખા દેશમાં સિપાઈઓનાં અને સ્વારોનાં અનેક દમ પૂમવા લાગ્યા પાંચ વાખ સિપાઈઓને રાજ લશ્કરી કયાલત અપાવા લાગી હાગરીની આખી પ્રાંત ઉલ્લી ટુર્કસ્તાને ક્રાન્સની મેચી તોડી અને ઈલક સાથે કાલગા કર્યા એક વાર ઉપર તો તેમણે અંગ્રેજોના કહવાને ફ્રેન્ચોની મ નથી પાસે નિતોપ લના બહારથી મારી મ્હાડ્યો હતો, પથ્થુ આજે ટુર્કસ્તાન અને ઈંગ્લંડ ક્રાન્સના પ્રાંત સત્તાક રાજ્યની સામે એક થઈ ગયા

રશિયાનો ઝાર નેપોલિયન તરફ ગાદ મેચી ચાખતો હતો છતાં આ પ્રમથે તેની વર્તણૂકમાં શિથિલતા જણાવા લાગી તેને ટુર્કસ્તાનની રાજ્યાની પડાવી લેરી હતી અને નેપોલિયન તેથી વિરુદ્ધ હતો છતાં ટુર્કસ્તાનના ડાન્ચુને નિાર આવેના બે પ્રાંત ઝાર છૂતી લે તેમાં નેપોલિયને હાકલ ન કરી એવો મે રચ્ને કાલકરાર થયો હતો ત્યાર્થ જાહેર કર્યા વગર એ કામ ખતે એમ ન હતું અને આરિદ્રયા, ઈંગ્લંડ અને ટુર્કસ્તાન એક થયા હતાં તેથી હવે તે પ્રાંત જનગન કામ સરેલું ન હતું આટલા કારણથી ઝાર મળો ચીકવાયો હતો અને નેપોલિયન તરફની તેની વર્તણૂક મેળી થયા લાગી હતી

આરિદ્રયાના રાજને ઝારની ડાચવણની ખમગ હતી તેથી બની શકે નો તેને પથ્થુ સમભરીને પોતાના પથ્થમાં વાળી લાવવા માટે આરિદ્રયાએ પોતાના એતચીને રશિયાના દરબારમાં મોકલ્યો તેણે આવીને તરતજ જોઈ લીધું કે અખુ રશિયા ક્રાન્સની વિરુદ્ધ છે—તાજકુદુનનાં માણુઓનું પથ્થુ તેવુંજ વલણ છે, પથ્થુ ઝાર એકલોજ અડચ રહ્યો તેણે પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરી રપટ ચમ્તોમા જણાવી દીધું કે આરિદ્રયાની રીતભાતથી હું ખણે નારાજ છું અને જો ક્રાન્સ સાથે લડ્યો તો તેમાં જરૂર મારી જશે અને તેથી આખા યુરોપખડમાં તેનો કાષ્ટ ફરિ રહેશે નહિ,

લડવાનો વિચારજ નથી. મારે તો ઈંગ્લંડની સાથે સ્પેનમાંજ લડવું છે. જો તે ક્ષમી નહિ કરે તો આ વખતે હું એવી છેવટની લડાઈ લઢીશ કે જેથી લવિષ્ય કોઈ પણ રાજ્ય યુરોપખંડમાં તો ઈંગ્લંડનો પક્ષ લેવાની હિંમત નહિજ કરી શકે. લડાઈ તો નેપોલિયનના પ્રારબ્ધમાં સરખાઈજ હતી. ફ્રાન્સમાં રાજ્યપરિવર્તન થયું પછી તરતજ ત્યાંનો રાજદંડ ધારણ કરીને તેણે યુરોપના તમામ રાજ્યોની ખૂંટી વહોરી લીધી હતી. કાં તો આપણુદ સત્તા ધરાવનારા રાજ્યોને તાબે થવું અથવા તો પ્રજાવર્ગના હક્કવું રક્ષણ કરવા માટે ભયંકર લડાઈમાં ઝોકાવવું એ બે મિત્રાંત્રીજો રસ્તોજ તેને માટે ન હતો.

તેણે રશિયાના ઝારને કહેવડાવી દીધું કે તમે જો મારી સલાહ પ્રમાણે ચાલ્યા હોત તો આપણે જૂદીજ સ્થિતિમાં હોત, અને આસ્ટ્રિયાની માથું ઉચકવાની હિંમતજ ન ચાલત; પણ આપણે કામ કરવાને બદલે વાતોમાંજ વખત ગાળ્યો અને ફરે નવી લડાઈ જગશે, માટે આપણી સરત પ્રમાણે તમારું અધું લશ્કર તમારે મને સોંપી દેવું. હું પોતે ત્રણ લાખ ફ્રેન્ચો અને એક લાખ જર્મનો તૈયાર રાખીશ. આ લશ્કરને જોતાંજ કદાચ આસ્ટ્રિયા દબાઈ જશે, અને તેમ નહિ થાય તો તેના ઉપર બળ અજમાવીને પણ આપણી યોજનાઓમાં તે ફરે પછી કનડગત ન કરી શકે એવી સ્થિતિમાં તેને લાવી મૂકવું પડશે. જર્મન રાજ્યોના પોતાના મિત્રરાજ્યોનો પણ પોતપોતાના સૈન્ય તૈયાર કરવાને તેણે ફરમાન કરી દીધું અને પ્રશિયાના રાજાને તાકીદ આપી દીધી કે તમે તટસ્થ રહેજો અને આપણા વચ્ચે થયેલી મત્તાડની સરત પ્રમાણે જો ૪૨૦૦૦ હજાર માણસ કરતા વધારે લશ્કર તૈયાર કરશો તો તરતજ તમારી સામે લડાઈ જાહેર કરવામાં આવશે.

આખા ફ્રાન્સમાં એકદમ ગળતિ આવી ગઈ. રાજ્યના એકેએક પ્રાન્ત કેપર નેપોલિયનનો અધિકારિક સક્તિની મદદ અસર થઈ ગઈ. હજારો દલાલો વડેરવાં જરતી કરવા મંડી ગયા. રાજ્યો, સેનાપતિઓ, ઈજનેરો અને કંદાડટરોને ફરજ સેન્ડો પત્રો લખાવા લાગ્યા. દારૂગોળા અને તોપો ખતાવવાનાં ગરખાનાં ધમકાવો કામ કરવા મંડી ગયા. હજારો સિપાઈઓની ટુકડીઓ દેશમાં ઘૂમવા લાગી. આર દળો તોપ બેચનારા યોદ્ધાની ખરીદી થઈ લડાઈની હરેક પ્રકારની વારાંદરીને માટે તૈયાર તેનાર રહેનાર નેપોલિયને પચાસ હજાર કેદાળા અને પાવરા પણ હાંસરની નાંદે રાખ્યા અને તે પાછળથી વધુજ ઉપરોત્તી થઈ પડ્યા. લડાઈ વખતે ફ્રાન્સનાં નાંદે વિરુદ્ધ પડે અંતરાયરૂપ ન થઈ પડે તે માટે બોલેન બંદરથી ૧૨૦૦ ખસાઈઓ પણ હાંસરમાં સામેન ર્યાં પોતે ૩૫૦૦ જાહેર ર્યાં વસરજ આસ્ટ્રિયાનું ક્ષેત્ર ને પાં તેમ આવી નથી તૈયારીઓ તેણે કરી દીધી. તેમ કરવાનો તેને એટલોજ દેડ હતો કે હજાર પણ આસ્ટ્રિયા કેને તે તેને લેવાવું અને લડાઈ બંદરો બંદ તે બંદરો

આસિરૂયા હવે લાઇની તૈવાગીમાં એટલું જુલુ આનમ વધી ગયું હતું કે તેનાથી દરે પાછા દહાણ એમ હતુંજ નહિ. આખી આસિરૂયન પ્રાંતને જમીન કરવા જોડકું કરી કાઢવા નેટલું કરવામાં આવ્યું હતું. યોદ્યાના મન ઉપર એવું પશુ કસબું હતું કે નેપોલિયનને ઉગ્રહ તથા રૂપેને મળીને સમગ્ર સપ્તાહી દીધો છે અને તેના કમાવવા સિપાઇઓ બધા રૂપેમાં આવ્યા મળ્યા છે તેથી તેના ઉપર કુમતો કરવાની આ સારામાં સારી તક છે. વળી જર્મની પશુ વખત આવ્યે નેપોલિયનના પટ્ટમાંથી ખસી જશે, પ્રશિયા પશુ તેની સામે લડવાની ચાલ જોઈ રહ્યું છે અને રશિયાના આરથી રાજમાતા તથા ઉમરાવવર્ગના કાજો લીધે ફ્રાન્સને લેસમાન પશુ મદદ આપી કાઢવાની નથી ઉગ્રહના એજરે પશુ રિપેમાં જઈને પ્રાંતને ઉરોરના મડી મળી દેતા ઉગ્રહે આસિરૂયાને પોતાનું નીકલે-લસકર તથા પુલકામમી આપવાનું વચન આપ્યું. આવાં આવાં કારણોને લીધે આસિરૂયાનાં સમગ્ર પ્રાંત લડવાને માટે એક પહેલે થઈ રહી આખા દેશમાં સિપાઇઓનાં અને સ્વારનાં અનેક હમ પૂમવા લાગ્યાં, પંચ લાખ સિપાઇઓનો રાજ લસકરી કામચત અપાવા લાગી. હમરીની આખી પ્રાંત હલકી. તુર્કસ્તાને ફ્રાન્સની મેચી તેડી અને ઈલક સાથે કાઢકાર કર્યા એક વર્ષ ઉપર તો તેમણે અંગ્રેજોના કાઢવાને ફ્રેન્ચોની મદદથી ફ્રાન્સોન્ટિનોપલના બંદરેથી મારી દહાડ્યો હોય, પશુ આજે તુર્કસ્તાન અને ઉગ્રહ ફ્રાન્સના પ્રાંત સત્તાકે રાજ્યની સામે એક થઈ ગયાં.

રશિયાનો આર નેપોલિયન તરફ માદ મૈત્રી રાખતો હોય છતાં આ પ્રમગે તેની વર્તણૂકમાં કિચિલતા જણાવા લાગી તેને તુર્કસ્તાનની રાજ્યતાની પડાવી લેવી હતી અને નેપોલિયન તેથી વિરહ હતો છતાં તુર્કસ્તાનના ડાન્ચુને નિાર આવેલાં બે પ્રાંત આર છતી લે તેમાં નેપોલિયને હકત ન કરવી એવો બે વચ્ચે કાલકાર થયો હતો. લાઈ જાહેર કર્યા વગર એ કામ અને એમ ન હતું અને આસિરૂયા, ઉગ્રહ અને તુર્કસ્તાન એક થયાં હતાં તેથી હવે તે પ્રાંત છતગનું કામ સહેલું ન હતું. આટલા કારણથી આર લોહો ચીડવાયો હોય અને નેપોલિયન તરફની તેની વર્તણૂક મોળી થવા લાગી હતી.

આસિરૂયાના રાજાને આરની યુવવણી ખગર હતી તેથી બની શકે નો તેને પશુ સમગ્રવીને પોતાના પશુમાં વાળી લાવવા માટે આસિરૂયાએ પોતાના એતમીને રશિયાના દરબારમાં મોકલ્યો. તેણે આવીને તરતજ જોઈ લીધું કે અખુ રશિયા ફ્રાન્સની વિરહ છે—રજકુડુબનાં માણસોનું પશુ તેવું જ વલણ છે, પશુ આર એકલોજ અડગ રહ્યો તેણે પોતાના ઉદાર સ્વભાવને અનુસરી સ્પષ્ટ સળાયા જણાવી દીધું કે આસિરૂયાની રીતભાતથી હું પછો નારાજ છું અને બે ફ્રાન્સ સાથે લડશો તો તેમાં જરૂર માર્યા જશે અને તેથી આખા યુરોપખડમાં તેનો કાષ્ટ હનિ રહેશે નહિ.

અને જે સુલેહની યૂરોપને ઘણીજ જરૂર છે તે વધારેને વધારે આથે જતી રહેશે. માટે જે કોઈ સુલેહનો ભંગ કરવા તત્પર થશે તેને હું અંગત દુશ્મન લેખીશ.

આ શબ્દો ઘણા ઉદાર હતા પણ આસ્ટ્રિયા સાથે સુલેહ રહે તો પોતે તુર્કસ્તાન પાસેથી પેલા બે પ્રાંત મેળવી શકે એટલા હેતુથીજ બે ઝારે આતુ' વચ્ચે ન લીધે હોત' તો આપણે તેની ઉદારતાનાં પૂરેપૂરાં વખાણુ કરત; પણ ઝાર તો પહેલીજ તકે તુર્કસ્તાનનો શિકાર કરવા તૈયાર હતો તેથીજ તેના ઉપજા શબ્દોની ખુશી મારી જાય છે.

એક બાબુએ તેણે આસ્ટ્રિયાના પ્રતિનિધિને ધમકાવી કહાડયો ત્યારે બીજી બાબુએ તેણે ક્રાન્સના પ્રતિનિધિ કોલેન કોર્ટને કહ્યું કે મારા જૂના મિત્ર આસ્ટ્રિયાની સાથે લડવા હું ઘણાજ નારાજ છું. વળી આપણે જીતીએ અને આસ્ટ્રિયા કચરાઈ જાય તો તેમાં પણ મને ઘણો લય રહે છે; કારણ કે તેથી કરીને ક્રાન્સનું બળ બેકડ વધી જાય. માટે લડાઈ અટકાવવાને હું મારાથી બનતું કરી જોઈશ, અને આસ્ટ્રિયાને ખાતી આપીશ કે તેના રાજ્યને કશી આંચ આવનાર નથી.

આ વિચાર નેપોલિયનને પણ ગમ્યા. લડાઈ અટકાવવાને તે પોતે પણ એટલો જીજ્ઞાસુ હતો કે તેણે પોતાના તરફથી ઘટનાં પગલાં લેવાની ઝારને સત્તા આપી અને તેણે આસ્ટ્રિયાના રાજની સલામતીમાટે ક્રાન્સ અને રશિયાની બેવડી જનમીનગિરી કરવાનું એકબીજા નહિ પણ આસ્ટ્રિયાની મરજી હોય તો જર્મનીનાં મંયુક્ત રાજ્યોમાંથી પણ ભૂમિ લઈને બંધરને ખસેડી લેવા હું ખુશી છું.

તેણે આ વિચારને સામે એકમંથી કરી બેઠેલાં રાજ્યોને ખાતી યઈ હતી કે સરકારને તેમનું બળ રહ્યુંજ નથી અને નેપોલિયન જેમ જેમ સલાહ માગી તેમ તેમ તેમને તેની નમજાઈની અને પોતાની ફતેહની નેપોલિયનની સામે તેથી તેમણે પુકની તૈયારીનો ઉલ્લેખ ધમકોડાર મારી બરતી કરવાનું શરૂ કર્યું. કચી બાબુએથી વાદળું તૂટી પડ્યું તે હજી સંકોચ પડ્યો નહોતો. તેણે કહ્યું કે જો આમ કરવામાં આવે તો હું ખાતી આપીશ કે તેના રાજ્યને કશી આંચ આવનાર નથી.

ઇન નદી વહે છે એ લાખ આસિટ્રીનો ઇન નદી આગળ એકા થયા હતા તેઓ નદી ઓળંગે એટલે લડાઇની શરૂઆત થાય એમ હતું આ લડાઇથી ખુબ આસિટ્રી-વાના પક્ષ વિચારવત માણસો વિરુદ્ધ હતા તેમણે પોતાના રાજાને પક્ષીએ વાળ્યો, પક્ષ તેમની ઢિખામણ તેણે તુચ્છકારી કહાડી અને કહ્યું કે હરે ગોતિયનથી કશું વળે એમ નથી તેનું આરામા સારું લશ્કર તો રહેનમાં છે

૧૮૦૬ના એપ્રિલ માસની ૧૦ મી તારીખે આસિટ્રીનોએ ઇન નદી ઓળંગી અને તે મમાચાગ રાને દલ વાગે નેપોલિયનને તારથી મળ્યા તેણે કહ્યું કે 'જનુ સાફ, ચાલો ત્યારે આપણે ફરીથી વિથેના જાઇએ તેમને લડાઈ કરવીજ છે તો પેટ ભરીને કરવા દઇશું' મધ્યગતે તે આડીમાં બેઠો અને ખાલેરિયા તરફ ચાલતો થયો.

છઠ્ઠાએ આસિટ્રીયાની મદદે નીકળેલ અને લશ્કર મોકલાવ્યું, અને તેના બધાં મિત્ર રાજ્યો 'નેપોલિયનના અપાર ભોગ' ને ચારે દિવાએ વગોવીને લડના ધરી આવ્યા નેપોલિયને તેમના આશ્વેષો તો જરાય ન આપતાં ભવિષ્યના ઇતિહાસકર્તાઓ પોતાને ન્યાય આપશેજ એમ માનીને કમર ખાંધી તેને પૂરેપૂરી ખાતી હતી કે ભવિષ્યની પ્રજા ખરા ઇતિહાસિક બનાવોવડેજ તેની તુલાના કરશે અને આપણું રાજાઓની તાકાત નથી કે તેઓ સાચા ઇતિહાસિક પૂરવાને જાણી શકે

પ્રકરણ ૪૫ મું- ' એકમૂલનો ' દારુણ સંગ્રામ

મેરિકાનાં સયુક્ત રાજ્યો જેવા સ્વતંત્રતા અને સમાનતાને પૂજનારા દેશોમાં પણ હજી નેપોલિયનને કચરી નાખનારા યુરોપના રાજ્યો તરફ સહાનુભૂતિ ધરાવનારા કોઇ કોઇ નીકળી આવે છે. પણ તેમની સખ્યા ઘટતી જાય છે; કેમકે નેપોલિયનની અને ઉપરોક્ત રાજ્યોનાં હયાતીમાં અગત કારણોને લીધે જે સત્ય પ્રકટ થઇ શક્યું ન હતું તે હવે જાહેર થતું જાય છે. અમેરિકાએજ ફ્રાન્સમાં સ્વતંત્રતાની તૃષ્ણા જાગૃત કરી હતી. સ્વતંત્રતાને માટે વૉશિંગ્ટન અને નેપોલિયન બેઉને રાજસત્તાની સામે લઢવું પડ્યું હતું. વૉશિંગ્ટન વિજયી થયો અને નેપોલિયન તેના અનેકગણા પ્રતિસ્પર્ધીઓની સામે હેવટની પળસુધી એકલે હાથે નહિ ફાવવાથી અંતે પડ્યો.

“ પ્રજાસત્તાક રાજ્યની જાવનાના બાળક અને હિમાયતી ” નેપોલિયનને કચરી નાખવા માટે આસ્ટ્રિયાનાં પાંચ લાખ માણસો ચડ્યાં હતાં. તેમાંથી બે લાખ સારા કવાયતી સિપાહીઓ સાથે આર્ચર્સ, આર્સ ઇફ નદી ઓળંગીને આગળ વધતો હતો. નેપોલિયનનું લશ્કર સ્પેનમાં રોકાયેલું હોવાથી એટલું મોટું સૈન્ય તેનાથી આ વખતે લાવી શકાય એમ ન હતું; તોપણ પોતાની દુકડીઓની હિલચાલ ઝડપથી કરાવીને જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં શત્રુની સામે મજબૂત સૈન્ય ગોઠવી દેવાની તેનામાં જે વિશ્વ શક્તિ હતી તેના ઉપર તેની ક્રિતેહતા આધાર હતો. રાત્રે દશ વાગ્યે તાર મળતાંજ તે તૈયાર થઇ ગયો અને પૂર્વેગથી મુસાફરી કરતો લાઇન નદીપર આવેલી ફ્રેન્ચ સૈન્યનો મુખ્ય છાવણીમાં આવી પહોંચ્યો. માર્ગમાં તેણે થોડા ક્ષણ જર્મનીના એક નાના રાજ્યના જંગલના ચોડીદારના ઘરમાં મુકામ કર્યો હતો. તેની એક ખાસ વિશિષ્ટતા એ હતી કે આવા પ્રસંગોમાં પણ પોતાની આસપાસનાં માણસોની ધર સંસારની મુશ્કેલીઓથી વંદેક થવા પ્રયત્ન કરતો. તે ચોડીદારને તેણે કેટલીક ખાખતો પૂછી લીધી અને તે ઉપરથી તેણે જાણી લીધું કે તેને પરજાવવા જેવડી એકની એક પુત્રી હતી પણ પૈસાના અભાવે તે તેને પરજાવવા અશક્ત હતો નેપોલિયનને તેજ પળે તે છાત્રીને કિંમતી પહેરામણી અપાવી દીધી અને ત્યાંથી થોડે બેસીને આગળ ગયો.

મોગી ત્રે નેપોલિયન અમલદારો વચ્ચે એકતોજ ઘોડાઓને આગેવાના મળીને
જ્યાં મુખ્યમંત્રી દત્તા ત્યાં આવી પહોંચ્યા ને રાજા મિત્રા પોતાની રાજધાની છેડીને
દુન્યા એક ગામમાં આવીને રહ્યો હતો. એક કલાકમુધી નેકેમે વાતો કરી પછી
નેપોલિયને કહ્યું " હું પછર દિવસમાં તમને તમારી રાજધાનીમાં મોકલી દઈશ "

આ વચ્ચે રાજામાં ધબકાટ મુઠેલી હતી. યનુમન્ય પાંચ લાખ માણસોનું હતું
અને તેની પામે પૂર્ણ એ લાખ પછી ન દત્તા ત્યાર પછી મોડી રાત થયેલી હોવાથી
રાજા સુતા મર્યો. નેપોલિયને તરતજ ઘોડે મેરીને સનેરાત ચાળાઈ માખતની
મુખાફી કરી ત્યાં જઈને તેણે પોતાના સગદારને મોકલાવી મૈન્યની ગિયનિસિયે
પૂરપરજ કરવા માંડી અને તેમની જુલમી આજુ ફ્રેન્ચ વચ્ચે ધબકાટ જમખરેલી
લાલતમાં છે એમ જાણીને તે સતખ્મજ થઈ મર્યો.

યનુમન્ય પાંચ મોડું છે એમ તે સારી પેઠે જાણતો હતો તેથી કરીને જો
દાખલો લશ્કર વેળખેલું પડી જાય તો તેની પાપમાલી થવા વાર રહેજ નહિ.
એટલા માટે તેણે સેનાપતિ બાર્થિયરને ખાસ આજ્ઞા કરી હતી કે રેટિસ્મન આગળ
જયુ લશ્કર એકજ જગ્યાએ એકજ કરી રાખવું. પણ દુસ્મતોને ધણે ટકાણેથી આગળ
વધતા અટકાવવાના હેતુથી તેણે લશ્કરને જૂડી જૂડી ટુકડીઓમાં વહેંચી નાખ્યું હતું.
જો આર્ચ્યુક આર્સેમાં નેપોલિયનની નેચમાન પણ ચાલાઈ હોત તો તેણે એકે
સપાટે ફ્રેન્ચ લશ્કરનો ધાણુ દલાડી નાખ્યો હોત. નેપોલિયને તરતજ ચારે દિશાએ
સ્વાર દોડાવી મૂક્યા અને દરેક સેનાપતિ પોતાપોતાનાં લશ્કરસહિત યનુમન્યની
જગ્યામાં થઈને ક્યે ક્યે રસ્તે થઈને આવવું તેની વિગતવાર સૂચનાઓ સાથે દુખો
મોકલી દીધા.

જયુ ફ્રેન્ચ ટુકડીઓ જ્યાં જ્યાં હતી ત્યાંથી એકદમ ગતિમા આવી ગઈ. માગમાં
ધણીવાર સખત જપાજપી થતી પણ જયુ ટેકાણે વિજયી થતા ફ્રેન્ચો ધારેલે રથજો
આવી પહોંચ્યા. જણુજ દિવસમાં નેપોલિયને તેનું હબ્બર માણુમો એકાં કરી દીધાં.
આર્ચ્યુક આર્સે પછી જરા પણ નાહિમત ન થતાં 'એકમૂલ' આગળ એક
લાખ મિપાઈઓનો જમાવ કયોં હવે ખરેખરી છેવટની નાઈ થયેજ એમ નક્કી
જણાવા લાગ્યું.

પછી નપોલિયને લશ્કરને ઘસાત ન ચલાવવા માટે એક જનનત જલદેરતામુ પ્રગટ
કયું - 'સિપાઈઓ' આપણા મિનાના રાજા ઉપર દુમલો કરવામાં આવ્યો છે.
આરિ યાનો મેનાપતિ એમ સમજતો દશેકે આપણે તેનાથી કરીને આપણા મિત્રોને
રવજના મુકી દઈશું. પરંતુ 'વીજળીને વેગે તમારી પામ આવી પહોંચ્યા છું. સિપા
ઈઓ' - જજ આરિદ્રયાનો રાજા મારી પાસે સનાઈની યાચના કરવા આવ્યો ત્યારે
તમે સધળા હાજર હતા તેણે આજુ સાથે અચળ મૈત્રા રાખવાના સોગવ લીધા.

લાગી કો-સનુ બાદલાદી રહેકેનુ સૈન્ય કેજેનો પસારો હમેશાં વિન્યાન થતો હતો તે અત્યારસુધી, છુકમની રાહ જોઈ ઉભુ હતુ ચળકતા પોલાણનાં બખતર અને શિરોપવાળા આ યોદ્ધાઓ તેમના બલિષ્ઠ ધોણ ઉપર સ્વાર થઈને ધમી જતા ત્યારે એકે સપાટે વાવાઝોડનો ઝપાટો જેમ સર્પ પાનને ઉઘાડી દે તેમ યંત્રસૈન્યને તેઓ ઉઘાડી દેતા. આ સ્વાર હવે ધીમી સાથે હબદ્યાથી ટેકરીઓ ઉપરથી નીચેના મેદાનમાં ઉતરવા લાગ્યા ધીરે ધીરે તેમના ધોડાની ગતિ વધતી ગઈ જેઉ તરફનાં સૈન્ય તેમને જોઈ થકે એવી જગ્યાએ તેઓ આવી લાગનાં આખા ફ્રેન્ચ લશ્કરે હર્ષના ઉદ્-ગારથી દિશાઓ ગમવી મૂકી આ સ્વારો નેપોલિયનના જમણા હાથ જેવા હતા અને તેમની હકિતથી સર્વ વાંકે હતા જમનાં ઉપર જમનાં થવા લાગ્યા અને તોપોના ધડાકા વચ્ચે પશુ આ ખ્વનિ સ્પષ્ટ સંભળાવા લાગ્યા આસ્ત્રિયન સ્વારો પશુ દહતાપૂર્વક તૈયાર થઈ ગયા તેમની તલવારો અને શિરોપ આથમતા સૂર્યનાં કિરણમાં ચળકવા લાગ્યાં જેઉ સૈન્ય સામ્રાટમાં આવી ગયાં

ધીમી રવાણમાંથી એકદમ ધોણ પૂરવેગે ફોડતા થયા અસખ્ય રજુતરીઓ વાગી રહી, અને પૂર ઝડપથી ધમ્યા આવતા અને પશુના સ્વારો એક બીજાની સામે દોપોની માફક અથડાઈ પડ્યા આ દેખાવ એવો બચ્ચ હતો અને આ યુદ્ધના પરિણામ ઉપરજા ઉવટના વિજયપરાજયનો આધાર હતો તેથી જેઉ પશુના પાયદળ સિપાઈઓએ લડાઈ બધ રાખી તેઓ બહુનો ટોફા હથે અને જોલદાને તોપોને અરેલીને એકામનિતે આ પ્રચંડ રજુસમામ નિહાળતા ઉભા રહ્યા

જેઉ પશુના સ્વારો અત્યંત બચાનક વેચથી એક બીજાની સાથે અથડાવા સેકડો સ્વારો અને ધોણો ગળડી પડ્યા અને તેમને પુહતા કચગતા બીજા અનેક સ્વારો વાહાનાં સમૂહની માફક ધસ્યા આવતા અને લદતા પરના સપાટાથી તોપોના ધમાકો પશુ ઉડી ગયો હતો, તેથી યુદ્ધનુ દરેક બધાથી સારી રીતે જોઈ ચક્રુ હતુ પોતપોતાના સ્વારોના બાહુબળ ઉપર લપૂર્વ વિશ્વાસ મૂકીને આસ્ત્રિયનો તેમજ ફ્રેન્ચો યુદ્ધ નિહાળતા ઉભા રહ્યા તલવારની સાથે અફગાવી તલવારોના અને પોલા-દ્યા શિરોપ તથા બખતર ઉપર થતા લોખંડી મહુઓના પ્રદારના અચાજ સિવાય તથા વખતો વખત થતા જ્યુસિયાના તીજા નાં સિવાય બીજે લેવમાન અચાજ સંભળતો ન હતો સર્વ અસ્ત પાગ્યો અલેકઝર પદાઈ ગયો પશુ પોલાણનાં કંચો અને બખતરોના અથડાવાથી નીકળતા અગ્નિના ઉભરસ ચમનનુ રજુપ્રેરમા જુ-હતા બધ થયા નહિ પોલાણો અને તેમના ધોણો રોજાઈ જવા લાગ્યા ત્યારે ઉભા થોડીવાર ચક્ર પશુ ઉચ્ચે યુદ્ધનો ખ-ખાટ દાક નરમ થયો ગયો પશુ હજુ રોજુ છતપર છે તે કહેવુ મુશ્કેલ હતુ

આનિ વન અથર્વનના જેટલીવાર પોલાણો રજુદશિ ઉપર નવા પડી તેમના

ફ્રેન્ચોની સામે ટક્કર ઝીલી શકાઈ નહિ તેઓ ડગમગ્યા, પાછા હટ્યા અને દોડતા ઘોડાની પડછીઓના અવાજ ઉપરથી માલૂમ પડ્યું કે તેઓ નાહા. ફ્રેન્ચમેંદે ફ્રેન્ચ સ્વારો “ શહેનશાહ ધણુ જીવો ” એવો બીપણુ નાદ કરીને તેમની પાછળ દોડ્યા અને નાસતા સ્વારો તથા ઘોડાઓને છુંદતા, કચરતા, કાપતા પ્રલયના પૂરની પેઠે આગળ વધ્યા. હતાશ થએલું આસ્ટ્રિયાનું પાયદળ પણ પાછું હટ્યું. તરતજ ફ્રેન્ચોની તોપોઆંથી અગ્નિની વૃષ્ટિ શરૂ થઇ. ધૂમાડાથી તારા અને ચંદ્ર ઢંકાઇ ગયા અને નામતા આસ્ટ્રિયનોની પૂરેપૂરી ખરાબી થઇ ગઇ. જેમ તેમ કરીને તેઓ ડાન્યૂબની પેલીપાર જવા માટે રેટિસ્યન તરફ નાહા. નેપોલિયને આ સમયે તેમની ઝાંઝી પૂંક ન લેતાં સિપાઇઓને થોભાવ્યા અને તેઓ આખા દિવસના ચાકલા હોવાથી લોહીથી ખરડાયેલી રણભૂમિ ઉપરજ સૂતા અને ઉઘી ગયા.

હવે આસ્ટ્રિયન શાહજનદા ચાર્લ્સની સ્થિતિ ઘણીજ કંફાડી થઇ પડી. તેના લશ્કરમાં નાઉમેડી આવી ગઇ હતી. નેપોલિયને બીજાજ દિવસે નાસતા આસ્ટ્રિયનસૈન્યની પૂંક પકડી. જ્યાં જ્યાં તેઓ પકડાતા ત્યાં ત્યાં તેમને માર ખાઈને નાસવું પડ્યું. આમ હોવાથી યનતી તાકીડે ડાન્યૂબ નદી ઝાળંગીને બોહેમિયાના જંગલનો આશ્રમ લેવા માટે ચાર્લ્સે નાસવા માંડ્યું. રેટિસ્યન આગળ એક પૂલ તો હતોજ અને બીજો ફોડીઓનો કામચલાઉ પૂલ તૈયાર કરાવી દીધો. એ રીતે આસ્ટ્રિયન સૈન્ય પૂલ ઉપર થઈને રાતમાંને રાતમાં પસાર થઇ ગયું. ફ્રેન્ચોને છતરવા માટે તેમણે પોતાનાં તાંપણાં સળગતાં રાખ્યાં હતાં, એટલે સવારમાં નેપોલિયનને ખબર પડી કે તરતજ તેનું ઘોડેસ્વારનું સૈન્ય વેગભેર દોડતું આવ્યું અને રેટિસ્યન પાસે આસ્ટ્રિયન લશ્કરના પાછલા ભાગ સાથે તેમને મેળાપ થયો. તેમને હારીને શહેરમાં ભરાઈ જવું પડ્યું. ફ્રેન્ચોએ તોપો ગોડવી અને દિવાલ તોડવા માંડી. એવામાં શત્રુની એક તોપને ગોળો નેપોલિયનના પગમાં વાગ્યો અને તેથી તેને સખત ઈજા થઇ. છતાં તેણે કહે અનાજ કહ્યું, “ ઓહો! મને માર્યો તો! આ લોકો આટલે દૂરથી પણ આપાદ નિદાન મારતા જણાય છે.” તે ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને તેના જખમ ઉપર પડેલા બાંધવામાં આવ્યો. ગોળો જરાક વધારે ઉંચે વાગ્યો હોત તો આખો પગ કાપી નાખતો પડત.

શહેનશાહ ધાયલ થયો છે એ સમાચાર લશ્કરમાં ફેલાતાંજ સિપાઇઓ પોતાનો જોખમભરેલી સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર એક પિતાની આસપાસ બાળકો એકઠા થઈ જાય તેમ ઇન્ટેન્ડન્ટરીઅરેલે ચહેરે તેઓ નેપોલિયનની આમપાગ એકઠા થઈ ગયા. તેણે તેમની સાથે પ્રેમભરી નજર કરી અને નજીકનાઓ સાથે હાથ મેળવ્યાં. તેમને ચિંતા ન થાય માટે સખત દર્દ થવા છતાં પણ તે ઘોડે બેઠો અને લશ્કરની હાર આગળ ગયો. આખા સૈન્યે એકસામટો જયનાદ કરીને તેને એવો માર્ગ દર્શાવ્યો.

કાગળો ૩ અથવા આશરે કાગળ લખાવવાને બાગેજ મંગાવે તેને ચોક્કસ પછી
તેને ૬૦ વધવા લાગ્યું તેથી તેને એક ખૂન ૧૧ ૩૫૫માં જાતને રાષ્ટ્ર મેટ્રી ૫ ૫
અને ત્યાં તે પાસે કલાકુથી બેટુક પછી થઈ ગયા, પરંતુ છુદ્ધિમાં આખા પછી તે
પાછો નરનાજ શોધેલા થયો અને છરીને અવગણ્ય બનેલો છતાં પણ શરકરની આગે
રાત્રી લીધી

૬. ૪ સદાર રિટરબન પદ્ધતિમાં દાખલ થયું પણ ત્યારપહેલાં પબ્લીશર આરિદ્ર
પત્રો ૧૬૦ બોલગીતે બોલેમિયાનાં જાતમાં અનુચ્છ થઈ ગયા હતા નેપોલિયને આ
રીતે બાગેજનાં રાત્રીને આપ્યું વચન પાળ્યું તેને પછી દિવસમાં તેના અન્યમાંથી
આરિદ્રવન શરકરે ૫૫૫ કલાકી નાખ્યો. બાર દિવસ ઉપર તે ને પારિસમાં હતો
૭ દિવસમાં એકો માહવની મુસાફરી કરીને તે અન્યૂન નહીને કિનારે આવી પહોંચ્યો
અન્યથા કલાકમાં તેણે પોતા ૧૧ ચો. ૧૮૬૫ વેરજીમેરણ પડેલા શરકરને એટલું કહ્યું
અને તે પણ નિરતર કપાકપી કરીને અને ફોટો ઉપર ફોટો મેગલીને અન્યથા
જેવી કપાકપી શરકરની દિલ્લાસ કરીને તેણે 'એકમૂલ' ના મેનમાં તેનું હજાર
માણસો એકાં કરી દીધાં અને જે સાખ આરિદ્રવને તે અન્યૂનની પેલી પાર હાકી
કલાકમાં. આવું આશ્ચર્યકારક વૃત્તાંત સાચા હતિવાસને બદલે કોઈ એક કલિપત વા
તાના અસ્તુત પ્રકરણને માટેજ વધારે ચોખ્ખા દોષે છે મહામાતા આરિદ્રવને પૂર-
મામથી બાગેજમાં પેલા હતા પણ હવે તેઓ માર ખાઈને તથા હજારો ચોક્કા
અને શરકર અસુખામનો ભોગ આપીને વીને માટે નાસવા લાગ્યા હતા

આ આશ્ચર્યકારક સમાચારો નેપોલિયને એટલે માનસિક તેમજ તારીરિક પરિશ્રમ
લઢન કર્યો હતો કે તેને માનવાને માટે સમીન પૂરાવા ન હોય તો કોઈથી માની
રાખાય પણ નહિ. પારિસથી અન્યૂનસુધીની ખસે માહવની મુસાફરી દરમ્યાન તેણે
માઠીમાં બેઠે બેઠે જે આરામ લીધો હોય તેજ વચમાં માત્ર કોઈ કોઈ કિલાની તપામ
લેવા અથવા ક્રાન્સ રોન, છટાલિ, જર્મની વગેરે રાજ્યોમાં રહેલા સેકો પ્રતિનિ
ધિઓને કાળો લખાવવા માટેજ તે ચોખ્ખો હતો. જાવણીમાં આવીને તરતજ તેણે
પાંચ દિવસ અને પાંચ રાત્રિસુધી મહાબારન પરિનમ ઉઘાળ્યો આખો દિવસ કામ
કરી રહ્યા પછી છેક મધરાતે કપર્ન ઉતાર્યા વગર ખુરશી પર બેઈ બેઠાં તે એમક
કલાક આરામ લઈ લેતો, અને પાછો બેઠે બેસી વરસાદ અને વાવાઝોડની પરવા
કર્તા વગર જાવણીના એકેક નામની તપાસ લઈ આવતો. આવી રીતે કોઈ કોઈ
વાર ૫૬૨ ૫૬૨ કલાકની સ્વારી કરી આખા પછી જાણે કરોજ થાક ન લાગે હોય
તેમ તે કાગળો અને નુકસાં લખાવવા બેસી જતો આ પાંચ દિવસમાં તેણે જેટલા
કાગળો લખાવ્યા હતા તે એકલા કરવામાં આરે તો એકાદ મોટું પુરતક બરાબ

પ્રકરણ ૪૬ મું-વિયેના જીતાયું

વૌ

ટુર્ના સંગ્રામ વખતે નેપોલિયનનો પરાજય થયા પછી તેના બીજા અસખાખની સાથે તેની મુસાફરી કરવાની ગાડી ખસી અંગ્રેજોના હાથમાં આવી હતી અને તે આજે લંડનના પ્રિન્સિપલ સંગ્રહસ્થાનમાં છે. તેની તમામ રચના નેપોલિયનના સ્વખાખને બરાબર યોગ્ય હતી. દેખાવમાં તે ગાડી તદ્દન સાદી અને બખડ વગરની છતાં પણ તેમાં બેઠાં બેઠાં કામ કરવાની પૂરતી શક્તિ કરાવતી હતી. તેમાં એક પાટીયું એવી રીતે ગોઠવ્યું હતું કે

લખતી વખતે તેનો દેખાવ તરીકે ઉપયોગ કરી શકાય અને ન લખતું હોય ત્યારે ઉંચે ચડાવી દેવાય. તેમાં એક નાની સરખા પેટી હતી જેની અંદર લખવાની તમામ સામગ્રી રહી શકતી હતી. બંધી બાજુએ અનેક ખાનાં હતાં. તેમાં પુસ્તકો, નકશા સરકારી પત્રો અને દૈનિક વર્તમાનપત્રો મુકવામાં આવતાં હતાં, બેઠકની પાછળ રીંધે નકશાની બેઠકવણ હતી; તેથી કરીને રાત્રે પણ તે લખી વાંચી શકતો. નેક નકશ નમતી બનાવી હતી કે જેથી કરીને મુસાફરી દરમ્યાન દરાર ન બેઠક પડતાં હતાં અનેથીને આરામથી બેસી શકાય. ગાડીના આગળ ન લાગે તે માટે બંધી બાજુએ નરમ ગાદી ગડી લીધી હતી.

આમાં પૂરે ઠગપથી ચાલતી ગાડીમાં બેઠો બેઠો નેપોલિયન પોતે પાછો કે પોલ કી લેને, લસ્ટરી અને મુઠરી કમ્પેનેચોના, ગજદારી પુરોના તથા જર્મની રિપબ્લિક ને નાપોલી અને, વાંચીને તે તરખત તેના કીણા કીણા કામ કરીને તે એવી ફેકા દેતો, પણ તેની સમસ્તકામિ એમી આરમુન હતી કે તેને બાજુ નાખતો પણ નહ રહેતો કોડિલ, વિગત કે કમ કે.ક પણ ચિલતે રહતો તેને નથી પુસ્તકો દેખમાં આવે પણ તેનો તરખ તેને અજાણ પડીતો અને તે જતાં જો તે પુસ્તક નિશ્ચયપણી જેવું સામગ્રી તે તેને ચકતરી શકતો આવીમાંથી ફેકા દેતો આ રીતે કામચલાની કાપલીએ અને તેને ફેકા દેતો કામચલાની તે રી રહેતી રહેતો પુસ્તક તે જતું આવી ફેકા

લેશમાંથી પાન મુઠાફરી કે તે દોષ તેનો નારામા માને નહીં તે દુનિયામાં પોતાની
કામ દા ની નખતો.

તે જ્યાં જ્યાં પ્રમાણ હતો ત્યાં ત્યાં જ્યાં જાણ્યોથી ધોરજ પ્રમાણે તમામ જ
પરવા કરવામાં આવતી નેપોલિયનની કનરીમાટે એક મારામાં સારો ઓરડો પસંદ
કરવામાં આવેલો ઓરડાની વચમાં એક ટેનલ ઉપર, જે જે પ્રદેશમાં લશ્કર કામ
કરી રહ્યા હોય તેના નકશા જાણવામાં જતા વતરની તમામ દુકાનીઓ ક્યા ક્યાં છે
તે જ્યાં નકશા ઉપર દીક્ષીઓ ખેતીને ખતાવવામાં આવતું ઉપરના તમામ રસ્તા
ઓ, પૂલો ખીજા વગેરે લીમનો નકશાના ખતાવવામાં આવતી એજ પ્રમાણે ચતુર્ના
લશ્કરે રોલેલી જગ્યા પણ જૂદા જૂદા રનની દીક્ષીઓ ખેતીને એક નગર નાખ-
તાજ સમજાવ નવ એમ ખતાવવામાં આવતી હતી આ જ્યાં કામ તેના ખાનગી
મનીઓ અને લેવકો અત્યંત પ્રમુખક હોસિયરે કરી નાખતા હતા, કે તે જ્યારે
આવે ત્યારે તેને એ ખાનગીમાં કથા પૂજાનું રહેજ નહિ, અને તે પોતાનું કામ
કરવામાં લેશમાત્ર દીક્ષ થાય નહિ

નેપોલિયનના સેક્ટરીઓ માટે આગ પૂણે ચાર ટેનલ રહેતાં આ અમલદારોને
પણ તેની સાથે રાનદિવસ કામ કરવું પડતું અને જધાને તે એકીવખતે જૂના જૂદા કુક
નોના ખરજ લખાવેલો જગ પણ ગુચવામાં વગર એકી વખતે અનેક ખામતોનો
નિર્ણય કરી દેવાની તેનામાં અતૈકિક સક્તિ હતી તે પીડ પાછળ હાથ રાખીને
ઓગ્રમાં આઠા મારતો અને જેટલી ઝડપથી બોલી શકાય એટલી ઝડપથી
લખાવે જતો દુકાં અને જુસ્સાદાર વાકયોમાં તે પોતાના અભિપ્રાય તેમજ કુકમ
લખાવી નાખતો એક સેક્ટરીને લશ્કરની દિવચાલ કરવા માનવી કુકમે લખાવતો,
તેજ વખતે ખીજાને રાજ્યની નાણાં પ્રકાશી ખામતના અથવા રાજ્યકારોનારને લખતા
ગુચવાખબરેલા પ્રશ્નોના પણ ત્યાં ત્યાંજ નિર્ણય કરીને ઉવટનો જવાબ લખાવેલો
તેજ વખતે નીજ તરફ ફરીને યુરોપનાં અનેક રાજ્યોમાં ગએલા પોતાના પ્રતિનિ-
ધિઓને પત્રો લખાવતો અને ચોથાને પોતાના ખાનગી પત્રો લખાવે જતો આ
પ્રમાણે અનેક પત્રો લખાવી દીધા પછી તે પોતેજ કલમ લખને ભાગેજ વાંચી શકાય
એવા અક્ષરથી દુકાં પણ જતવત વખતેમાં જોડેશાધન ઉપર એક કાગળ પસડી
દેહાડતો અને તરતજ ગાડીમાં કે ઘોડે બેસીને ખરતા તારાની પેડે ઝડપથી ત્યાંથી
આવે જતો આવા રોજાજુના વખતમાં તેણે જોડેશાધનને જે પત્રો લખ્યા હતા
તેમાંનો એક નીચ મુજબ છે

સં-સવર્થ, ૧૮મી એપ્રિલ ૧૮૦૬

તું અદિ મધ કાલે સવારે ચાર વાગ્યે આવ્યો છું અને હવે ઉપડી જવાની
તૈયારીમાં છું ખવે દોઢ દોઢ થઈ રહી છે લશ્કરી કામ પૂરેગયી ચાલે છે આજ

ની પણ સુધી નવો ખનાવ બન્યો નથી. મારી તખીયત સારી છે. સર્વાંશ તારો નેપોલિયન.”

રેટિસન શહેરનો કબજો લીધા પછી તેણે લશ્કરમાં એક પ્રોત્સાહક મહેતનીય ફેરવી દીધું તે નીચે પ્રમાણે છે:—

“ સિપાઇઓ ! તમે મારા મનોરથ સિદ્ધ કરી આપ્યા છે. તમારા શૈષ્યો તમારી સંખ્યાની હિસાબ તમે જણાવા દીધી નથી. થોડા દિવસમાંજ તમે એક તથા બીજા પાંચ યુદ્ધોમાં ફતેહ મેળવી છે. સો તોપ, આળીશ વાવટા, પચીસ હજાર કેદી, ત્રણ પૂલ બંધાય એટલો સામાન, ત્રણ હજાર ગાડાં અને તેમના ઘોડા તથા શત્રુસૈન્યની નાણાંની તિજોરીઓ એ સર્વ તમારીજ બહાદૂરી અને કુશળતાને કારણે મેળવેલ છે. વચન લાગ કરનાર આસ્ટ્રિયાના પ્રધાનોએ ત્યાંના લશ્કરને એક ભરમાવી દીધું હતું કે તેઓ તમને ભૂલી જ ગયા હતા; પણ હવે તેમને ભૂલી આવ્યું છે. પહેલાંના કરતાં હવે તેઓ તમારાથી વધારે ડરવા લાગ્યા છે. થોડા દિવસ ઉપર તેઓ આપણા મિત્રના રાજ્યમાં ધૂસવા હતા, અને ઠેક આપણા ધરમી ધસી આવવાનો વિચાર તેમણે રાખ્યો હતો; પણ આજે તેઓ હાર ખાધને તમારાથી નાસતા ફરે છે. આપણી આગલી ટુકડીઓ ધન નહીને સામે કિનારે જ પહોંચી છે. એક મહિનામાં આપણે વિચેનામાં જમને ઉભા રહીશું.”

બીજે દિવસે નેપોલિયને લશ્કર તપાસી જોયું. ઘોડેસ્વાર અને પાયદળની ટુકડીઓ પોતપોતાના સરદારની સાથે તેની નજર આગળથી પસાર થતી મઠ. તે વખતે આખી ટુકડીમાંથી સાચી વધારે માનને લાયક કયા કયા સિપાઇઓ છે તે ફરેક ટુકડીના સરદારને તે પૂછી જોતો અને ખરેખરા બહાદૂર સિપાઇઓના સિલ્ચન ઓર ઓરની લાલ પટ્ટી તે પોતાને હાથે ચોંટાડતો. માત્ર સરદારોનેજ મળી શકે એવો આ માન આવી રીતે ઘણીવાર તે સામાન્ય સિપાઇઓને પણ આપતો હતો. આ પ્રસંગે એક જૂના સિપાઇના ડગલાને તે સિલ્ચન ઓર ઓરની પટ્ટી લગાડતો હતો તે વખતે તે ધરડા સિપાઇએ નેપોલિયનને પૂછ્યું “આપ મને ઓળખો છો ?” નેપોલિયને કહ્યું, “કેવી રીતે ?” સિપાઇએ કહ્યું, “કેમ સાહેબ ? સિરિયાના રજાએ એકવાર આપ ઘણાજ બૂખ્યા હતા ત્યારે જેણે પોતાના માથામાંથી આપને ખાવડા આપ્યું હતું તેજ હું.” નેપોલિયને તરતજ જવાબ આપ્યો, “બસ હવે મેં તમને ઓળખ્યા. આજથી તમને સર નાઇટ બનાવું છું અને એક હજાર ફ્રાન્કનું પેન્શન બક્ષિસ આપું છું.” આ પ્રમાણે તેણે સિપાઇઓમાં ઉદારરૂતિ અને સ્વમનની લાવના મગૂત કરી હતી અને તેથીજ તેઓ યુદ્ધમાં અસાધારણ ઉત્તમ અને ખતાવતા હતા.

રેટિસન શહેરનો મોટો ભાગ લગાઇ દરમ્યાન સળગેલી આગને લીધે

યશ ગયો હતો એ સહેર નેપોલિયનના મિત્ર બાવેરિયાના રાજાનું હતું નેપોલિયને હમેશની માફક ઉદારતા બતાવીને સહેરના બાળી ગએલા લાગે લાગે કાન્ક ખર્ચાને ફરીથી મધારી આપ્યા.

ત્યાર પછી કેટલેકે વર્ષો મેન્ટ હેલેનામાં આ વાતનો પ્રસંગ નીકળતાં તેણે કહ્યું હતું કે સારામાં સારી યુદ્ધકળા એ બે કાંઈ પણ ઠેમણે મતાવી હોય અને જેને હું ખોતે પણ સારામાં સારી માનતો હોઉં તો તે એકમૂનનો સમામ છે મારેન્ગો તથા 'પ્રીન્સ સમામ એનાથી ઉતરતા પ્રકારના છે."

અંગ્રેજ ઇતિહાસકાર એલિસન લખે છે કે " ઓગસ્ટીનમી એપ્રિલની સવારથી ૨૨મી ની સાંજસુધી તે રોજના અંકાર અંકાર કલાક ધોડે બેસીને ધૂમતો હતો અને કાગળો લખાવતો હતો. તેની આસપાસના બધા માણસો બધારે યાત્રીની નરમ બની જઈ હોમ આવ્યા હા યા, ત્યારે તે જાનેજ કાગળો વાચીને તેના જવામ લખવા મૂકી ગયો "

અન્યથ નદીને જે કિનારે રેલિંગન સહેર આવેલું છે તેજ કિનારે આસ્ટ્રિયાની રાજધાની વિયેના ખસે માઇલને અંતરે છે માર્ગમાં ધણી નાની નદીઓ ઓળંગવાની હતી અને અનેક સાંકડી ખીણોમાં યઇને પસાર થયાનું હતું ફરેક મજમૂત રમઝે યાત્રુસેન્યની ટુકડીઓ તોપો ગાડીને પડી હતી, પણ નેપોલિયને ટેક વિયેના બંધને ત્યાંના બેવચની પ્રધાનમંત્રી સાથે પોતાની તકરારનો ઉવટનો નિઠાવ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, તેથી યાત્રુની તોપોની સામે યઇને પણ જાતુને જાતુજ એવો દડ સકરપ' કરીને તેણે ફ્રેન્ચ લશ્કરને આગળ વધવાની આજ્ઞા આપી તોપોના ગોળા તથા બુલકની ગોળાઓને ફૂલની માફક વધારી લેતા નિઠર ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓ બેધડક આમળ વખા તેમના માર્ગમાં યાત્રુએ બનતી અડચણો નાખી પૂછ ઉગરી દીધા હોડીઓ ભાગી નાખી અને ટેકરીએ ટેકરીએ તોપો તથા લખિયારમધ માણસો ગાડીને તેમજ ખાગસો ફાંફાં માણો પણ નદીના પૂરની માફક તેઓ ધસારામધ આમળજ વધતા ચાલ્યા.

એમ કરતુ કરતુ ફ્રેન્ચ લશ્કરે અન્યુનને મળવાની ફ્રેન્ચ નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યું એ નદીને એકડી વખતે જૂદી જૂદી જગ્યાએથી ઓળંગવાની નેપોલિયને આજ્ઞા કરી જનરલ માલેના સાન હાનર માણસો લઇને નદી ઉતરવાની તૈયારી કરવા લાગે સામે કિનાર એનર્લર્નર્ન સહેર હતું તેના લુલ્લ ઉપર મજમૂત તોપો ફ્રેન્ચનો સારકાર કરવા માટે તૈયાર હતી. નદીનો પૂછ ૧૨૦૦ ફુટ લંબો હતો આ ટેકાને અવિચરી સાહસનું અને સિપાઇઓની કમકમાટ ઉપજાવે એવી નિર્દય કામસ જેવું બનકર ઉદ્દરણ બેવામાં આવે છે તેવું જનરલપર કોઇ પણ યુદ્ધની નવારીખમા મળી આવવું મુશ્કેલ છે પૂછની સામી બાજુએ ૮૦૦૦૦ આસ્ટ્રિયાન સિપાઇઓ બુલકો કરીને હારમધ એવાઇ થવા હતા તેમજ કિનારાપરનાં મઃ

નોની બારીએ બારીએ સિપાઇઓ ફ્રેન્ચો પૂલ ઉપર પગ મૂકે તેની રાહ જોતા હતા હતા. પૂત તદ્દન લાકડનો હોવાથી સહેલાઇથી ઉડાવી દેવાય એવો હતો.

સાહસિક અને નિડર ઉત્સાહથી ઉછળતો માસેના એક પળવાર પણ થોભ્યો નહિ. એક કલાકનો પણ વિલંબ થાય તો શત્રુ પૂલને ઉડાવી દે એવી તેને દહેશત હતી. શરીરે ઠીંગણો પણ શૌર્ય અને પ્રતાપમાં સૂર્ય જેવો તેજસ્વી જનરલ કોહોર્ન સૌથી આગળ ચાલ્યો. તરતજ સામે કિનારેથી નાના પ્રકારનાં અસ્ત્રનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. ધૂમાડાથી પૂલ ઢંકાઇ ગયો અને ગોળીઓ તથા ગોળાના મારથી ફ્રેન્ચોની હાર છિન્નભિન્ન થઇ ગઇ. સિપાઇઓના કુરચે કુરચા ઉડી જવા લાગ્યા. ત્રણેક દારૂગોળાનાં ગાડાં પણ સળગી ઉડ્યાં અને આસપાસ ખીચોખીચ ઉભેલા સિપાઇઓનાં અણુ અણુ જેટલા ટુકડા થઇ ગયા. મુઠ્ઠાંઓથી અને ધાયલ થઇને પડેલા સિપાઇઓથી પૂલ હવે ભરાઇ ગયો. પાછળ આવતા સિપાઇઓ તેમને ઉંચકી ઉંચકીને નદીમાં પધરાવવા લાગ્યા, અને તેમ કરતાં તેઓ પડતા તો તેમની પાંચુ તેવીજ વલે મતી. આમ કર્યા વગર છૂટકોજ ન હતો; કેમકે નહિ તો થોડીજ વારમાં આખો પૂલ ભરાઇ જાય અને જવાનો રસ્તોજ ન રહે. ધૂમાડામાં ઢંકાયેલા, તોપોના ધડાકાથી કાન બહેર મારી ગએલા, ગોળા અને ગોળીઓથી વીંધાતા અનેક યુદ્ધોમાં ધડાઇને રીડા થઇ ગએલા સિપાઇઓ પોતાના મરી ગએલા તથા ધાયલ સોબતીઓને કચરતા છૂંદતા, તેમની આજીજની પરવા કર્યા વગર તેમને નદીમાં પધરાવતા આગળ ને આગળ ધસ્યાજ ગયા. અગ્રેજ સેનાધિપતિ વેલિંગ્ટન સત્યજ કહે છે કે “શુદ્ધ ખ્રિસ્તી ભાવનાવાળો (કોમળ હૃદયનો) માણસ લશ્કરના ધંધામાટે પૂરેપૂરો નાલાયક છે.”

એમ કરતાં કરતાં તેઓ પૂલને સામે છેડે શહેરના દરવાજા નજીક જઈ પહોંચ્યા. અહીં આવતાંજ તેમની આગલી હાર તોપને ધડાકે ઉડી ગઇ પણ તેથી નાહિંમત ન થતાં પાછલી હારે ધસી જઇને દરવાજા ભાગી નાખ્યા અને શત્રુઓને મારી હડાવીને જયનાદ ગજવતા શહેરમાં ઘૂસી ગયા. આસ્ત્રિદ્રમનો શહેરમાં જ્યાં ત્યાં આગ સળગાવતા અને પગલે પગલે લટતા પાછા હડતા ચાલ્યા. બળતાં મકાનોમાંથી સળગતા ભારતીઓ પડતા ગયા અને શેરીએ શેરીએ દારુચુ સંગ્રામ થવા લાગ્યો. મુઠ્ઠાંના ટગસા થઇ ગયા. તેમને ખસેડવાનો વખત ન હતો. આખરે મુઠ્ઠાં પણ આગમાં સળગવા લાગ્યાં અને બળતા માંસની દુર્ગંધ આખા શહેરમાં ફેલાઇ ગઇ. આ સર્વની વચમાં થઇને ફ્રેન્ચ સ્વાર, પાવદળ અને તોપખાતું ધડધડાટ પસાર ચતુંજ ગયું. અંધારા બળી ગએલાં મુઠ્ઠાં, હાડકા, અને બળતાં મકાનોમાંથી, તથા વરસતા અંગારામાં ધઇને કામદળીય વધે ગએલા સિપાઇઓ યંત્રની માફક ચાલ્યાજ ગયા !

નેપોલિયને તોપોના ધડાકા ધણે દરથી સાંભળ્યા અને તેને ઘોડે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પોતાના પ્રાણતુલ્ય વ્હાલા સિપાઇઓની કતલ જોઇને તેનું અંતઃકરણ ખિન્ન

યજ્ઞ મયુ માગેના અને કોદોનને તેમના ગ્રાતનમાટ ધન-પવા. આપના તેમના અવિચારિ માદસી મારે તેણે તેમને સખત કપડા આપી, અને કયુ કે ખીજુ વરકર આવી પદોચિત્તા સુધી તેઓ ચોળ્યા હોત તો આવી બારે ખુવારી થાત નહિ મુકાનિ ખાજુએ કરવા માટે પાવકા વગરકા પગથા એ જોઈને નેપોસિયરે કયુ કે "લાગને ઉત્તેગન આપનારાઓ અહિ આવીને જુએ નો તેમની મહરવાકાદાને લીધે મજુમ જાત ઉતર ફેટલી વિષતિ પડે છે તે સમજે તો કેયુ મારું !"

હવે ફ્રેન્ચ નેમ્પને માટે નિયેના જવાનો માર્ગ મળ્યો યજ્ઞ મયો નેપોસિયનની દરોહ પ્રસંગે નડુ નડુ યાન પ્રાપ્ત કરવાની તુલ્યા આવા યુદ્ધોના મામલામાં પશુ દમાઈ જતી નહિ માર્ગમાં આવતાં ઐતિહાસિક સ્થળોવિરે માહિતી મેળવી લેવા માટે તેણે એક ભોખીયાને માથે લીધો હતો કુચી નગરે પડના, ગોથિક દમથી બધા થતા કિરકનના પ્રાચીન જુગ જોને મનારવામાં આગ્યા આજ કિત્તામાં ઈંગ્લન્ડ મદા પરાક્રમી અને આખા યુરોપમાં સિદ્ધના નામથી જાણીતા થયેલા રિચર્ડ રાજાને કેદ કરવામાં આવ્યો હતો નેપોસિયને પોડો ઉભો રાખ્યો અને કિત્તા તરફ નગર કરી, પાસે ઉતેલા સરદાર બર્થિયર અને લાનીને સંબોધીને કહ્યું —

' રિચર્ડ પશુ મારી મારક સિરિયા અને પાનેસ્ટર્કનમાં યુદ્ધ કરવા ગયો હતો અને તેણે એકર જીતુ તેટલો તે મારા કરનાં વિરોધ બાબતમાં મજુાય, પશુ મારા ચક્રવીર લાની ! રિચર્ડ તારા કળતા તો શીખમાં વધી જાય એવો ન હતો પાનેસ્ટર્કન હોડીને યુરોપમાં આવતાજ તેના કરતાં અનેકમજુા ઉતરતા માજુમેએ તેને કેદ કર્યો, અને આસ્ટ્રિયાના રાજાએ જર્મનીના રાજાને વેચ્યો આવા હલકા કૃત્યના કરનાર તરીકેજ એ જર્મનીના રાજાનું નામ જળવાઈ રહ્યું છે ઈંગ્લન્ડની પ્રજાએ પશુ પોતાના એ રાજાને હોઝાવવાની ઝાઝી તરફરતા બતાવી નહિ '

ચોડીવાર થોડા પછી કિત્તા તરફજ નગર ચોટાડી રાખીને તે આગળ જોડો — એ જમાનો સંસ્કૃતિમાં પશુ પડાત હતો લોકો બને લીખેનો જમાનો કહે પશુ તે વખતે બાપ પોતાના બાળકોને સો પોતાના પતિને, પ્રજા પોતાના રાજાને અને સિપાઈ પોતાના સરદારને જગ પશુ વરમ કે લાગન વગર ત્યજ દેતા ! આજે એ સમય કેટલો પદટાઈ ગયો છે ? તમે જુઓ ઠા કે મોટા મોટા રાજાઓ, સહન દહો અને તેમની રાજધાનીઓ મારા કમળમાં આવી જવા છતાં પશુ કરોજ દુલીના વાર કે તેમની આગરને દાનિ પહાચાડ્યા વગર મે તેમને હોડી દીધાં છે આસ્ટ્રિયાના રાજાને દુ કે કરી યજ્ઞ છતાં દુ તેની સાથે કેવી ઉદારતાથી વત્યો છુ તે જગતથી અજાણ્યુ નથી. અત્યારે પશુ એજ રાજા લમલમ અડધો તો મારા કમળમાં આવી ગયે છે અને તેણે આપણા ઉપર બેરબની થઈને ચલાઈ કરી છે તોપશુ તંના તરફ અગ્રહિત કરવા ઓડી ઉડરતા બતાવવાનો નથી '

યો અને રૂઠ પુત્રો, કીઓ અને બાળકો જેમણુ લગાઈ ચાલતી હોય તોપણ
અવરજ રાજી કરવા અપણે જમાવણા છીએ તેમના જનને આપ જોખમમા નાખતા
માતા માલિકને જ્યારે ત્યારે લગાઈને લીધે પરરાજ્યમાં દાખલ થયુ પડે છે ત્યારે
તેઓ તે રાજ્યની નિશા અને જિનલગણક રમતને વગાડી આદતમાંથી ઉગારી
લેવા હમેશાં દાગળ રાખે છે એમણે આમણી લગાઈ વખતે જે ઘરેને જોયુ તે તેણુ
રહેવા દીધુ હતું તે ઘરેને આ વખતે નાલ કરવો પડે એ વિચાર મારા હૃદયમાં
પણુ ખૂબ છે તેની આપને આ ઉપરથી ખાતરી થવી જોઈએ, છતાં પણ આપે કિતે
ખાતરી હૃદયના રિવાજ રિરૂઠ વર્તીને આપનાજ ઘરેનાં પરા તરફ તોપોના ગોળા ફેંક્યા
છે, તે વડે આપના છત્રીઓના નહિ પણ આપનાં રાજ્યમાં નિર્દોષ કીમાગકોના
પ્રાણ પણ ગયા હશે મારે આપને જણાવણુ જોઈએ કે અમાગ લગાઈમાંથી કાઢીને પણ
પરામાં દાખલ થવાની અમાગ હૃદયમાં મના કરી છે માન આમે પરાના દરવાજા
ઉપર પહેરો રખાવ્યો છે, છતાં પણ જો આપ હૃદયને બચાવવાનો આમલ હોડશે
નહિ તો તેમને હૃદય ઉપર તોપોના મારો ચાલુ કરવાની ફરજ પડશે અને છત્રી
કાઢીમાં અમાગ તોપોના ગોળા અને બોલવડે ઘરે જમીનરોસ્ત થઈ જવા ઉપ
રાંત આપની તોપોવડે પણ પગની વસ્તીનો અને મગનોનો નાલ થયા વગર રહેશે
નહિ અમાગ હૃદયમાં દાગળ એમ માને છે કે આપ નામલગના મન ઉપર આની
ગુણ બદલ થશે અને જે હૃદય હમણું નહિ તો રોજ કનાક પછી અમારે તાને
થવાય છે, તેનો મિથ્યા ખયાલ કરવાની આપ હક મૂકી દેશો

કૃપા કરીને મને આપનો હૃદયનો નિર્ણય જણાવશો — ‘અર્થિયર’

પણુ પ્રતિનિધિઓ આ પન લખીને નગરમાં ગયા કે તરતજ કિલ્લા ઉપરની તોપો
જમણી અપથી દૃઢ લાગી અને પ્રતિનિધિઓમાના પણુ તો તેમના દેવી લાઈ
ઓએજ મારી નાખ્યા ! હવે નેપોલિયનની ધીરજની દૃઢ આવી ગઈ છતાં પણ દયા
વાપરીને પગની વસ્તીને કાઈરીતે ઓછામાં ઓછુ વૃક્ષાન ચાપ એવો માર્ગ તેણે
શોધવા માંડ્યો તે ઘોડે બેસીને માસેનાની સાથે કિલાના દક્ષિણ લાગતી આમપાસ
ફરી આવ્યો અને તેણે જોઈ લીધું કે ત્યાં આમળ વસ્તી આછી દેવાથી કિલાપરથી
દટી તોપોના ગોળાથી પણ થોડા માણસોને વૃક્ષાન ચાપ એમ છે, તેથી પોતાની
મજબૂત તોપો ત્યાં ગોઠાવવાનો દુકમ કર્યો અને હૃદયપર દાવાનળ વ સાવવાના
એ ગણતરી થતો ગોઠવાઈ રહ્યા પછી પણ રાત્રે નવ વાગે છેલ્લી નેલવણી મોકલાવી.
તેનો જવાબ કિલાપરથી થોડાક દટી તોપોએ વાળ્યો. કેમકેની સમજાનીને જે
અંગ્રેજ સેનાપતિએ તોપે ઉઘાવી દટી તેના અને નેપોલિયનના સ્વભાવ વચ્ચે ફેટલું
અતર હતું તે આ ઉપરથી જોઈ લઈએ.

ત્યાર પછી ઘરેપર તોપોના બચાવ માર વડે થયો દય કનાકમુઠી ઘરે ઉપર

પ્રલયાગ્નિની ઝડી વરસી રહી. શહેરનાં ઘીંચાઘીંચ આવેલાં મકાનો ઉપર ત્રણ હમર બેળગોળા ફેંકવામાં આવ્યા. મધ્યરાત્રિનું આકાશ ખરતા તારાની માફક વર્તતીથી જતા જવલંત ગોળાઓથી અને તેમના પ્રચંડ ધડાકાથી ગાંછ ઉઠ્યું. શહેરમાં બધે ટેકાણે આગ લાગી અને જવાળામુખી ફાટ્યો હોય તેમ શહેરમાંથી ધૂમાડાનાં વાદળો નીકળવા લાગ્યાં. ધડાધડ ફાટતા ગોળાઓની ગર્જના, લાગીને ભૂકા થઇ જતાં મકાનોના કડાકા, ધાયલ થએલાં મનુષ્યોની ખૂમો અને બે લાખ યોદ્ધાઓની મર્યાદા વીરહાકથી કાન પડ્યું સંભળાતું ન હતું. બળતાં મકાનોના બીહામણા પ્રકાશથી ચારે દિશાઓ પ્રકાશી રહી હતી. તે વખતે શહેરના દરવાજામાંથી એક દૂત સુવેહનો વાવટો પકડીને બહાર આવ્યો. તેને તરતજ શહેનશાહ પાસે લઇ જવામાં આવ્યો. તેણે જાહેર કર્યું કે ફ્રેન્ચોની તોપોની ખરાબર સામે આવેલા બાદશાહી મહેલમાં આસ્ત્રિયાની શાહજાદી માંદગીને બિછાને પડી છે. રાજકુટુંબ નાસી ગયું છે પણ નાસવાની ઉતાવળને લીધે તેઓ ગિચારી રાજકુમારીને આવી હાલતમાં રહેવા દઇને નાસી ગયાં છે.

નેપોલિયને તરતજ તે બાબુની તોપોનાં મોઢાં ફેરવી નાખવાનો હુકમ કર્યો. આ પ્રમાણે જ શાહજાદીનો જાન તેણે બચાવી લીધો હતો તેજ થોડા વખત પછી ફ્રાન્સની રાજરાણી બનવા ભાગ્યશાળી થઇ. તોપોના ધડાકા અને અગ્નિના વરસાદની વચ્ચે નેપોલિયને તે શાહજાદી મેરિયા લુઈસાના હૃદયમાં પોતાના પ્રતિ આકર્ષણનું બીજ રોપ્યું. આખું નગર બ્યારે બળીને અને લાગીને ચૂર્ણવિચૂર્ણ થઇ જતું હતું ત્યારે તેનો મહેલ તદ્દન સહિસલામત રહ્યો હતો. આ પણ રાજ્યક્રાંતિનીજ એક વિશિષ્ટતા હતી કે ક્રાંતિકાના દીપમાં જન્મેલો સામાન્ય દરજ્જાનો પણ યુદ્ધનિપુણતાથી સમાજની ટેચર આવેલો નેપોલિયન ગર્વિષ્ટ રાજકુલની પુત્રીનો પતિ થઇ શક્યો.

શાહજાદો મેડસીમીલીયન હવે ગભરાયો અને કેદ પકડાઇ જવાના ભયથી ડાન્યૂન નદીને સામે કિનારે નાસી ગયો. જતા જતાં તેણે નદી ઉપરનો પૂન ઉડાવી મૂક્યો. તેની પાછળ રહેલા અમલદારે તરતજ શરણુ થવાનું કહેણુ મોકલ્યું. નેપોલિયને તેનો સ્વીકાર કર્યો અને જરા પણ આકરી શરતો બતાવી નહિ ચારસો તોપો, દારૂગોળાનો અથાગ ભંડાર, તથા તમામ સરકારી કાગડોનો તેણે કબજો લીધો. એ સિવાયની લોકોની ખાનગી મિલકતને હાથ નહિ લગાડવાનું અભયદાન આપ્યું. આ રીતે પરિવ્રત હોડયા પછી એકજ મહિનાની અંદર નેપોલિયન વિજયકંઠ વગાડતો વિધેના નન-રમા દાખલ થયો, અને ત્યાંના બાદશાહી મહેલમાંથી તેણે પોતાના લશ્કર એમ એક જાહેરનામું પ્રકટ કર્યું જેના છેડા ચળટો નીચે પ્રમાણે હતા:—

“સિપાઈઓ! વિધેનાના રહેવાસીઓ તરફ આપણે ખાસ વિવેક અને સંજ્ઞાથી જાગૃત્વ ધરે છે. ધરમારવમરના થઇ ગયેલાં કુટુંબો અને વિધવાઓને આપણે અત્યંત

આપણો છ વિયેના સદગ્રા સહ્યા વતનીઆન હું આગ ખાન રહ્યું નીચે મુક
પ્ર માત્ર કુટુંબીય અને કુટુંબીય બીજાઓ ઉપર રાખતો બેસી જાય એવી
ચિંતા કરીશ સિવાયનો! એકત કોઈ ત હ મવાગુપ્તે વર્તજો. તમારી ફતેહથી
અસહ્ય ન જશે તમારી ફતેહવિશે તમે એમ સમજો કે કુતળ અને ગંધની
એને ન્યાયી કમરે તમારી આ ફતે સિયાજ કરેલી છે "

આપણા દરબારમાં રહેલા ફ્રેન્ચ પ્રતિનિધિ જનરલ એન્ડ્રિયેમને નેપોલિયને
વિયેનાનો મુખ્ય નીચેના સદેશ્ય બોધો તેના તત્કાલ પછે સારો સફળતા હતો પ્રા-
જનની મેરી મેળવવા માટે અને તેમને તેમને પાછા વીજીપત્તરેતો । છામે તે
માટે નેપોલિયને જનતા પ્રપાલ કયો સદેશમાં જોડામરન જાળવવાનું કામ પોતાના
લશ્કરને ન સોપતાં તેણે સદેશના વતનીઆમાંથી છ હજાર રવ્યસેવોની કુકડો ઉભી
કરી સદેશમાં બોરાકનાં સાધનની અછત હતી અને તેમાં એક સાખ માણસોનો
વધારો થવાથી સોફિને મોપસારી વેડવી પડે એમ હતું તેથી તેણે કચરીથી સાખા-
ખધ દોર અને પુષ્કળ અનાજ મગાવી દીધું નીચલા વર્મના માણસોમાટે ઉઘોમનાં
સાધન ઉભાં કર્યાં અને તેમને વાજખી મજૂરી આપી, અને ધણે પ્રસંગે તો સંતુ
રાજની પાવમાધ થએલી રાજધાનીને દુરસ્ત કરવામાજ તેમનો ઉપયોગ કયો

આવી મોગી ફતેહો મેજ થા છતાં પણ હજી નેપોલિયનની સ્થિતિ પશ્ચીજ ખારીક
હતી તેના કરતાં હજી આસ્ટ્રિયાન લશ્કરની સખ્યા નજી ચળી હતી ઈંગ્લંડ તેની
પાછળ કમર બાંધીને મનુ હતું રશિયા સાથે તેને મેચી હતી પણ તે ધણી મોળા
ઓ ઉપર કપગની હતી પોલેન્ડના એક વિભાગને તેણે પ્રવિયાના લુભમાંથી છોડા
વીને સેક્ષનીના ગળના ઘણી નીચે મુકયો હતો આસ્ટ્રિયા ૫ રાજનો બાહ કડિ
નાન્ડ સેક્ષનીમાં પેમીને રાજ્યની ધૂળધાણી કરી રહ્યો હતો નેપોલિયનો મદદ કર
વાનો ડોળ કરવા માટે રશિયાના ઝારે એક નાનું સરખુ લશ્કર પોલેન્ડમાં ઉતાર્યું
હતું, પણ એકવાર આસ્ટ્રિયાના લશ્કરે સેક્ષનીના લશ્કરને સખત દાર ખચાવ્યા
પછી આસ્ટ્રિયાનો એક હત કેડ પકડાયો તેની પાસેથી રશિયન સેનાપતિનો લખેનો
કાગળ મળી આવ્યો, તેમાં તેણે ફ્રાન્સને મુશ્કરગાદી આપી હતી અને એવી આશા
ખતાવી હતી કે થોડાજ વખતમાં આસ્ટ્રિયા અને રશિયાનાં લશ્કર ફ્રેન્ચોની સામે
એકત થઈને લડશે. નેપોલિયને આ પત્ર કાંઈ પણ ટીકા કર્યાં સિવાય ઝારને મોક
લાયો તે મિત્રારો રાજમાના અને ઉમરાવોની ખટપટથી કાપર થઈ ગયો હતો
તેથી બીજી કાંઈ કર્યાં વચર તેણે તે સરલરને માત્ર પાડોજ બોલાવી દીધો

નેપોલિયન ઝારની મુશ્કેલીઓ સમજતો હતો પ્રખસતાક જાવનાઓના દિમાયતી
ઓની સામે લવા બધો યુદ્ધ જોડાયો હતો ઓ દરેકજ ઝારને તેની રાજમાતા
તથા ઉમરાવો મેણા મારી મારીને કાપર કરી નાખતાં હતાં, તેથી હવે તેને ફ્રાન્સની

સાથે સલાહ કરવા માટે પસ્તાવો થવા લાગ્યો હતો. માત્ર નેપોલિયનની પ્રતિભાવે આરના મન ઉપર જે ઉંડી છાપ પડી તેનાવડેજ તે હજી અજાણ રહ્યો હતો. પણ નેપોલિયનને સારી પેઢે ખબર હતી કે આરની મોળી મૈત્રી થોડાજ વખતમાં દુશ્મનાવટના રૂપમાં ફેરવાઈ જશે. આરે માત્ર તેની મદદે પચાસ હજારજ માણસ મોકલ્યાં હતાં પણ ગઘ લડાઈમાં આસ્ટ્રિયાની કુમંડે તે બે લાખ માણસ લઈને જાતે આવ્યો હતો; તેથી નેપોલિયને પોતાના એક અમલદાર સેનટીને કહ્યું કે “મારે મારા મિત્રોના ઉપર આધાર ન રાખતાં મારા પોતાના બળ ઉપરજ નિર્ભર રહેવાની જરૂર છે.”

થોડી વાર વિચારમાં પડી ગયા પછી પાછો તે બોલ્યો કે, “મેં એવા મિત્રો ઉપર ભરોસો નહિ રાખવામાં કહાપણુજ વાપર્યું છે. રશિયા સાથે સલાહ કરવાથી મને શો લાભ થયો અને સલાહ ન કરી હોત તો આના કરતાં વધારે નુકસાન થું થવાનું હતું ? માત્ર એ સલાહની ભાગી તૂટી અસરથી આર અચકાય છે નહિ તો તે ક્યારનોએ મારા શત્રુઓ સાથે બળ્યો હોત. એ બધાએ આપણી પાયમાલી કરવાનીજ પેરવીમાં છે પણ આગળ આવવાની હિંમત ચાલતી નથી.”

પ્રશિયા પણ તેના છેલ્લા કાલકરારથી ક્રાન્સની સામે નહિ લડવા બંધાઈ ચૂક્યું હતું; પણ તેની સહાનુભૂતિ આસ્ટ્રિયા તરફ વિશેષ હતી. પ્રજાને ઉશ્કેરવા માટે પ્રશિયામાં અસંખ્ય કાવત્રાં થવા લાગ્યાં. આખરે એક પ્રશિયન સેનાપતિએ ક્રાન્સની સામે ખુદલી રીતે લડાઈ જાહેર કરી, તેણે એમ પણ જાહેર કરી દીધું કે પ્રશિયાનો રાજા ક્રાન્સના શત્રુઓ સાથે જોડાવાની તૈયારીમાં છે. પ્રજાનું જાત્યભિમાન જાગૃત થયું અને હજારો માણસો તેને આવી મળ્યાં.

યૂરોપનાં જે જે રાજ્યો નેપોલિયનના રક્ષણ નીચે હતાં ત્યાં બધે તેણે લોકોને મન માનતો ધર્મ પાળવાની છૂટ આપી હતી. જૂના વિચારના, ધર્માન્ધ દુશ્મનિક ધર્મગુરુઓ આથી ઘણા બળા રહ્યા હતા. તેમણે આ લાગ વિચારીને ટાઇરોલના લોકોને ઉશ્કેર્યા અને તેમણે બળવો કરીને ટાઇરોલમાંથી ફ્રેન્ચોને-તેમને સ્વાતંત્ર્ય આપનાર પ્રજાને મારી કહાડ્યા.

બેલ્જિયમમાં શેલ્ડ નદીને કિનારે એન્ટવર્પ શહેર આગળ ક્રાન્સનો દારૂગોળાનો અને દરિયાઈ યુદ્ધને લગતી સામગ્રીનો મોટો ભંડાર હતો. તેના ઉપર ઇંગ્લેંડે ચડાઈ મોકલી. એન્ટવર્પમાં માત્ર બે હજાર અશક્ત સિપાઈઓજ હતા. નેપોલિયનથી અલગે બીજી મદદ મોકલાય એમ હતું નહિ. આવા નજીવા સૈન્યની સામે પોણીબસે લડાયક વહાણ અને ખલાસીઓ તથા સિપાઈઓ મળીને એક લાખ માણસોની ફોજ ચડી આવી. જો એન્ટવર્પ પડે તો ક્રાન્સનું દારૂગોળાનું તથા નાકાસૈન્યનું મુખ્ય મથક જાય, આખા જર્મનીને કુમંડ મળે અને આસ્ટ્રિયામાં રહેલા ફ્રેન્ચ સૈન્યને ક્રાન્સમાંથી મળતી મદદ અટકી પડે. આ સંબંધી વિવેચન કરતાં અંગ્રેજ ક્રિટિકસકાર રજાંટ

જો કે " અગ્રેજ વગર ઈસિ, રૂપેન, ગ્રીમ, બાલ્ટિક સમુદ્ર બધે ફરી વળ્યું હતું જ્યાં જ્યાં નેપોલિયનની સામે યુદ્ધને લોકો જરા પણ ઈચ્છા બતાવતા તેમને મદદ કરવાને ઈચ્છાક તૈયાર ને તૈયારજ રહેતું "

ઇટાલિમાં આસ્ટ્રિયન સાહનગે જૂન ૮૦૦૦૦ માણસો લઇને યુગ્લિનની પાછળ પડ્યો હતો. યુગ્લિને યુદ્ધ કરવાનું સાહસ હતું અને તેમાં તેને સખત હાર ખમવી પડી તેનો પરાજય એવો પૂરેપૂરો થયો હતો કે નેપોલિયનને બધી વિગત કહેતા તે ક્યો તેણે એટલુંજ લખ્યું કે " પિતાજી, મને મદદ કરો હું પાછો હું તો તમે કપડા આપો તેથી હું લલચો, પણ તેમાં હાર્યો છું " નેપોલિયન લલચો ગુચવાયો. પરાજયમાં કેટલી ખુવારી થઇ તે વાત તેની જાણ બહાર હતી યુગ્લિનના પરાજય થી નહિ પણ તે હકીકત ખુબાવે છે તેથી તેના ઉપર લલચો નારાજ થયો તેણે જવાબમાં લખ્યું — " તું હાર્યો બધે બિનઅનુભવી યુવાનો મેનાપતિપણ આપવાનું શું પરિણામ આવે તે મે પહેલેથી જાણ્યું હોત તે સાફ ચાત હું તને મદદ મેનાવીશ તનુની જીતને નિષ્ફળ કરતા મને આવડે છે પણ મારે બધી હકીકત જાણવી જોઈએ કોઈ પણ સાણો મેનાપતિ ન કરે અને મે પણ અમાઉ કદી ક્યુ નથી એમ હું અભયે કરે છું મારી આજુનાજુ શું થાય છે તે તરફ નજર કર્યા વગર આગળ દોડ્યોજ જાઉં છું, છતાં આ જોખમમાં ઉતરવા હું અમિતમાન છું તારી જગાએ માસેના હોન તો આ પરિણામ ન આવત. તેની લશ્કરી ક્ષુદ્ધિ આગળ તમે બધા કદા દિમાનમાં નથી, છતાં તે માસેનાની અવમજાના કરી હું તને મદદ તો મોકલીશ, પણ વધારે જરૂર પડે તો મુરાની મદદ માગો અને સરદારી તેનેજ સોંપી દેજો "

નેપોલિયન વિજયી થયો હતો છતાં તેની આમપામ બાવી બાવી મુશીમતોનાં વાળાં ધેગાળાં કરતા હતાં અને આવાં સખ્યાનક મુશીમ વિચારનાં તનુગાળાંની સામે તે એકને હાથે બાથ બર્ષા કરતો હતો.

પણ નેપોલિયને એફ્રનના સનામમાં મેગવેલી કહેલના અને તેણે વિરેના જીતાના સમાચાર આપ્યા યુદ્ધમાં ફાઇલ ગયા તેના મિત્રોને ધીરજ આપી અને તનુઓનાં કાળે મા પાછો ફરેકો પડ્યો. પ્રશિયામાં લાઇ જવાનાર પ્રશિયન સરહદનું લશ્કર વળ્યું જાય થઇ ગયું લાલમદા ફ્રાંસા કે જે તાજી પછી એફ્રનના માથા સમાવા મળ્યા બદલ એકલમ તે પોતે જાહીરે ચરસની મદદે આવવા નીકળ્યો. ઇટાલિમાં યુગ્લિનન લલમદા તે મેરી લીચે ત્યાં તેથી તેણે બીજી વાર લવાનું સાદન ક્યુ તેના જતા તનુની સખ્યા અકમળી નવારે હતી અને વિજયે અમત થયે આરિયા તેના બીજીવાર પણ પાછા ૨૧ ધરતુ જોવામાં ફરથી ના પાડે માસમાના આરિયાને લખ્યા કે અમારી કલે નીચું લશ્કર આવે

છે. ઇટાલિયનોને પણ એમજ લાગ્યું; પરંતુ તરતજ સમાચાર આવ્યા કે નેપોલિયનની મોટી ફતેહનો વેરોના શહેરમાં ઉત્સવ થાય છે તેના એ ઘડકા હતા. એવામાં જોનને આસ્ટ્રિયાની હાર થયાના અને વિજેતા ગયાના સમાચાર મળ્યા. તેના કસ્ટરમાં ગભરાટ ફેલાઇ ગયો. ઇટાલિયનોએ હર્ષનાદ કર્યા. તરતજ ખુબ આસ્ટ્રિયન સૈન્ય લઢવું છોડી દઇને ઉત્તર તરફ ચાલવું થયું અને યુજિન તેમની પૂઠે પડ્યો.

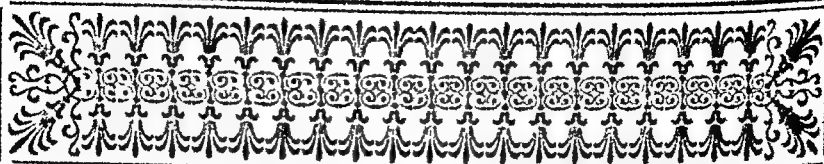
એક ખાબુએ જ્યારે ડાન્યૂબને કિનારે નેપોલિયનની ફતેહની ગર્જના માંચ રહી હતી ત્યારે ડાન્યૂબને સામે કિનારે શાહમદો આલ્સ નવું લશ્કર જમાવીને વિજેતા તરફ ચાલ્યો આવતો હતો. તેની મદદે દક્ષિણ દિશાએ શાહમદો જોન અને ઉત્તરથી ફ્રિડનાન્ડ દોડ્યા આવતા હતા. નેપોલિયન વિજયી થયો હતો છતાં તે યુગ્મોના સૈન્ય વચ્ચે ઘેરાઇ ગયો હતો અને તેનું હવે આવીજ બન્યું એમ યૂરોપમાં ખ્યાલ માનવા લાગ્યા. તેની જોખમલરેલી સ્થિતિ જોઇને પારિસના લોકો પણ બચ્ચીત ખની ગયા અને જુર્બેન રાજ્યોના હિતેચ્છુઓ આ લાગ સારો છે એમ ધારીને નવાં નવાં કાવત્રાં કરવા મંડી પડ્યા.

“એન્સાઇકલોપીડિયા અમેરિકાના” માં આ પ્રસંગને માટે લખે છે કે:-

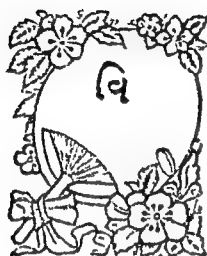
“નેપોલિયન અત્યારે પ્રજાસત્તાક ફ્રાન્સ સામે થએલી યૂરોપના રાજ્યોની સાતમીવારની એકસંધી સામે લડતો હતો. પહેલી એકસંધી ૧૭૯૨ માં રજબ-કાન્તિને દબાવી દેવા પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ કરી. બીજી ૧૭૯૩ જર્મની, પોર્ટુગાલ, નેપલ્સ, પોપ વગેરેએ મળી કરી હતી. ત્રીજી ૧૭૯૫ માં ઈંગ્લંડ, રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ કરી, તે વખતે નેપોલિયન બહાર આવતો હતો. તેણે હુલેન આગળ અંગ્રેજોનો પરાજય કર્યો અને ઇટાલિમાં આસ્ટ્રિયા ઉપર પ્રયત્ન પ્રહાર કરીને એકસંધી તોડી નાખી. ચોથી વાર ૧૭૯૮ માં રશિયા, આસ્ટ્રિયા, તુર્કિસ્તાન ઈંગ્લંડ અને નેપલ્સ એકઠા થયાં. મારેન્ગોના યુદ્ધમાં નેપોલિયને તેમને ફરીથી વિજિત કરી નાખ્યા. ઘોડીવાર યૂરોપમાં સુવેદ રહી પચ્ચ પૂરે એક વર્ષ થતાં પહેલાં ઈંગ્લંડ, રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને પ્રશિયા પાંચમી વાર ૧૮૦૩ માં લડવા એકત્ર થયાં. અંતે અને અરદર્શિત આગળ નેપોલિયને યુગ્મોને તકવાર આપ કરવાની ફરજ પાડી; પણ ત્યાર પછી તરતજ ઈંગ્લંડ, રશિયા, પ્રશિયા અને નાનાં જર્મન રાજ્યોએ ધુટી એકસંધી કરી. જેના, ઈંગ્લંડ અને રુસેન્બર્ગના યુદ્ધોમાં તેમનો ધાબુ નીચળી મયો અને અંતે કરવાની ફરજ પડી. ૧૮૦૭ માં ટિલિસટનું તકનામું થયું. એજ વર્ષ પછી સ્પેન અને આસ્ટ્રિયાએ ઈંગ્લંડની ઉત્તરેલીથી સાતમી વાર કંડક ઉત્તેજ કર્યો; પણ વામામત્ય રુસેન્બર્ગ આસ્ટ્રિયાને એકસંધીમયી ફરજ થતી પડી. ત્યાર પછી ફરી પાંચ તમામ રાજ્યોએ એકાં ઈંગ્લંડ, સ્પેન, પોર્ટુગાલ, રશિયા, આસ્ટ્રિયા, તુર્કિસ્તાન, નેપલ્સ, રોમ-રૂં તથા નીચળ અને ઉપર જોડાયાં અને લડી લડીને વડા રુસેન્બર્ગ

ક્રા સ ઉપર દત્ત લાખ સિપાઈઓનું દળ ઉતર્યું. આટલા બધા શત્રુઓની સામે
એકલે હાથે લડતાં નેપોલિયન હાર્યો અને તે દિવસથી યુરોપની પ્રજા ઉપર ઉમરા
વોની સત્તાની લોખંડી બેઠીઓ જગાઈ આ એકમ ખીની રચના કરીને ઇંગ્લેન્ડે મનુષ્ય
જાતિને જે નુકસાન કર્યું છે તેનો બહોતો તે કદી વાળી શકનાર નથી આ પ્રમાણે
જ્યારે પોતાની સામે એક પછી એક રાજ્યોની એકસપી થતી તેપે લિયને બેઠ
ત્યારે તેણે કહ્યું કે ' હું એ શી વર્તી શકશ ત્યાં સુધી પણ મારે તો વગાઈ જઈ ક્યાં
કરવાની "

પ્રકરણ ૪૭ મું-લોબોનો ટાપુ

ચેનામાં નેપોલિયન પાસે નેવું હજાર સિપાઈઓ હતા. ડાન્યૂ અને સામે કિનારે વિચેનાની ખરાબર સામે શાહજોડા ચાલ્યા એક લાખ સિપાઈઓ સાથે મળખૂત ખાધાં બાંધીને બેઠા હતા. તેની કુમકે ચારે દિશાએથી નવું નવું લશ્કર આબામ કરતું હતું. વિચેના આગળ ડાન્યૂ અને પટ આશરે અડધા માઈલ ઉપરનો હતો અને પર્વતો ઉપરનું ખરે પીગળવાથી તેમાં પૂર આવ્યું હતું. સામે કિનારે શત્રુની બળવાન ફોજ અને તોપોની હાર ગોડવાઈ ગઈ હતી. તેની સામે થઈને નદી કેમ ઝાળંગવી એ ધણોજ વિકટ પ્રશ્ન હતો.

વિચેનાથી નીચાણ તરફ છ માઈલને છેટે ડાન્યૂ નદીમાં એક મોટો દ્વીપ બન્યો હતો, અને પ્રવાહના બે ભાગ પડી ગયા હતા. ત્યાં આગળ પાણી છાછરું હતું અને વહેણનું બેર પણ થોડું હતું. તેમાં આશરે સાડા ચાર માઈલ લાંબો અને ત્રણ માઈલ પહોળો લોબો નામનો એક દ્વીપ હતો. ડાન્યૂ અને જમણે કિનારેથી લોબોના કિનારા સુધી નદીનો પટ નવસો વારનો હતો. તેના ઉપર કામચલાઉ પૂલ બાંધવામાં મુશ્કેલી ન હતી; કમકે ટાપુને સામે કિનારે ઝાડી હતી તેથી શત્રુની તોપોના ગોળાથી બચાવ થતો હતો, તથા ફ્રેન્ચોની હિંમતવાદ તેમના જોવામાં આવતી ન હતી; પણ તેને ખીજે કિનારેથી ડાન્યૂ અને ડાખા કિનારાસુધીનો પૂલ બાંધવા માટે તો શત્રુની તોપો સામેજ ઉભા રહીને કામ કરવાનું હતું.

આ કામ માટે હોડીઓ, દોરડા અને પાટીઆની જરૂર હતી. ઘણી મહેનતે નેપોલિયને નેવું હોડીઓ મેળવી. ભારે લંગર વિચેનામાં વપરાતાં ન હતાં એટલે તે તો મળી શક્યાંજ નહિ. તેથી લંગરને ઠેકાણે ભારે તોપો અને ગોળાથી ભરેલી લોખંડની પેટીઓનો ઉપયોગ કરવાનું ડરાવ્યું. શત્રુને જાણ ન થાય તેમ ગુપ્તતા આ બધી ગોડવણ થઈ ગઈ. બોલોનથી આણેલા ખત્રાસીઓ આ વખતે ખરેખર કામ આવી ગયા. સીત્તર હોડીઓ હારખધ ગોડવાઈ ગઈ અને તેના ઉપર પાટીઆ

જોવામાં વખતે રખત પાણીના કોરથી દોડીજો ખેતમાં જતી દોવાથી વળી-
પુગે ઠીંચે આ કામ પૂરું થઈ અને બી દોડીજો મજ દા લનસાર્થ મર્ધ

તેના ઉપર થઈને કન્ય લસકર ગતિ દસ થાને નદી ઉત થા લા ૧ આગલી
દુકાનીએ જતાની તાલેજ દોપતે સામે કિનારે તેપો જો રીને કન્યમતી કમી માનુ
નાકળી કરી નાખી. ઉત્તરે લાગલાયદ કામ મરત તાલેજા બીજે દિવસે મરે
પરેલા તા લામી ખાલુ ઉપરનો પૂર પહુ ખલાઈ મરે અને દોપતી નજર મેગી
મીક તૈયાર થઈ નહ આ કામ ખાલુ તાકારે કરવાનું હતું નદીમાં પાણી મનુ
હતું, તેથી નેપોલિયન જાતે ઉપ રીને બધી દિલ્લાઈ તપાસતો હતો અને હરકતે
ઉત્તરન આપતો હતો.

આદતા તાકત પૂલ ઉપરથી તેજુ હાનર સિપાઈજો લસકર, મોડા, તેપો,
દાનુજો અને સામાન ઉતારવાનું કામ ખાલુ લાલુ અને કલામાનરેજુ હતું
૨૧ મી મેતી સવાર રૂધીમાં એમથી માત્ર વીસ હાનર સિપાઈજો કન્યમરે
સામે કિનારે જોવાઈ સહયા ચાર્જ પાસે એક લાખ માણુમે લતા. કન્ય લસકરનો
મોડો બા. તો હજુ પેસે કિનારે હતો નેપોલિયનની રિયતિ લામરેથી હતી કોઈ
પહુ વખતે યતુકેન્ય થસી આવે અને આ નાની ફોજનો સહેલાઈથી નાચ કરી
તાએ તેમ હતું વરસાદ પોષમાગ પડતો હતો અને નદીમાં પૂર વધતું હતું આથી
તે દિવસે ખપોર પહી પૂવની નીચેની ટટલીક હોડીજો ખેતમાં મજ રાતરાત પૂવની
મરામત થઈ ગઈ અને પાછી રૂચ વર થઈ

હા યુમને સામે કિનારે ઉતરેલા કન્ય લસકરે માઈલ માઈલને ઉટે આવેલાં
એસ્પર્ન અને એસ્પિમ નામનાં બે આમલો કમજે લીધાં તેમની વચમાં નાનું
જગત હતું અને બીજી ખાલુએ વિશાળ પાથર મેલાન હતું નેપોલિયને એ જગ
લના સીમાજ આમજ મુખમ કર્યો અને યતુની દિલ્લાઈ તપાસવા રાતોરાત માણુમે
દોડાન્યા ઉત્તર દિવાનુ તમામ સિતિજ યતુનાં તાપણીથી કમલળી રથુ હતું બીજે
દિવસે ખપોરે એસ્પિમના મિનાગ ઉપરથી નેપોલિયને દરમિનવડે દરથી પૂજ કોડની
જોઈ રવનથી પૂજ વિખેરાતી ત્યારે રસોના કમલદ પહુ નજરે પડતો હતો ચા-
સ્મતુ લસકર ચાલુ આવતું હતું નેપોલિયન લેસમાત્ર પહુ મકરારો નહિ તેણે
કથુ ચાલો આરિદ્રયાને દરાવવાની આપણને આજે એક વધારે તક મળશે તેમની
આ ઉલ્લીજ લાઈ જાણુમે

એસમા સમાચાર આ યા કે નદીમાં પૂર થાલું આનું છે પૂલ ઊભલિલ થઈ
ગયો છે અને લાડીઓના નધ વૃટતા જાય છે આ સમાચાર લાલુજ માહા હતા
આ ખાલુએ માન વીરજ હાનર માણુમે હતાં દાનુજો પહુ પૂરતો ન હતો સામેથી
એ લાખ માણુમે ચાલ્યા આવતા હતાં પાછા ટાપુ ઉપર ચાલ્યા જતુ કે એસ્પિમ

અને એસ્પર્નનાં પત્થરનાં મકાનોને ઓથે રહીને લટવું એનો નિપોલિયન વિચાર કરતો હતો એટલામાં બીજો પેગામ મળ્યો કે પૂલ સમરાષ્ટ્ર ગયો છે અને દારૂગોળાનાં ગાડાં આવવા લાગ્યા છે. સાંજના ત્રણ વાગે યુદ્ધ શરૂ થયું. નાનકડા ફ્રેન્ચ લશ્કર ઉપર ત્રણસેં તોપોનો મારો શરૂ થયો. છત્રીશ હજાર આસ્ત્રિયનો અને સાત હજાર ફ્રેન્ચો બાઝ્યા પાંચ કલાકસુધી એસ્પર્નના ધોરી રસ્તા ઉપર તુમુક યુદ્ધ મચી રહ્યું. અડધો અડધ ફ્રેન્ચો માર્યા ગયા. એવામાં તાજી દુકડી લાંબને માસેના આવી પહોંચ્યો અને આસ્ત્રિયનોને મારી હઠાવ્યા.

આવુંજ બીજું યુદ્ધ એસ્લિંગ ગામ આગળ તેજ વખતે શરૂ થયું. ત્યાં 'લાની' અડગ ધૈર્યથી શત્રુસમૂહની ટક્કર ઝીલતો હતો. બેઉ ગામનો બળીને, ભાગીને ભૂંડો ઉડી ગયો અને તેનાં બળતાં ખંડેર આગળ દારુણ સંગ્રામ ચાલુજ રહ્યો, અને તેજ વખતે ગામની નજીકના મેદાનમાં બેઉ પક્ષનાં ઘોડેસ્વાર લશ્કર પણ સામસામાં અથડાઇ પડ્યા.

બીજાં વીશ હજાર માણસો જલદી આવી પહોંચે તોજ નેપોલિયનથી ટકી શકાય એમ હતું. આજ લડાઇના પરિણામ ઉપર લશ્કરની સલામતીનો આધાર છે એમ જાણીને તે અગ્નિના વરસાદ વચ્ચે ખુલ્લા મેદાનમાં ઉભો રહેતો. નદીમાં ખૂબ વધુ હતું. પૂલ તૂટવાથી સિપાઇઓ અને ઘોડા પાણીમાં ઘણીવાર ડૂબકા ખાતા હતા. શત્રુએ બળતી સામગ્રી અને ભારે પત્થરોથી ભરેલી હોડીઓ છોડી મૂકી હતી. તે પણ નદીના વહેણથી ખેંચાઈ આવીને પૂલની સામે જોરથી અથડાતી અને પૂલ ધ્વંસ કરતી.

આખરે અંધારૂં થતાં યુદ્ધ તો થઈયું. દંડતરો ધાવત્ર થએલા સિપાઈઓ અવધવની વહાણકાપ કરવા મંડી ગયા અને થાકી ગએલા સિપાઇઓ ઝોલીથી ખરે ધાવતી જમીન ઉપર, ધૂંધવાતાં, ભાગેલાં ધગેલી વચમાં જ્યાં ત્યાં ધમધમાટ ફૂટી ગયા; પણ નેપોલિયનને આરામ લેવાનો અવકાશ ન હતો. તેણે તો આખી રાત જાગીને અને તેટલું લશ્કર અને દારૂગોળાનાં ગાડાં ઉતારાવવા મંડ્યાં; પરંતુ હવે તે ફેરવતજ તેની ચિરુદ્ધ અને શત્રુઓની તરફેણમાં હતી. પાણીનું દર વધતું વધુ ચડવા લાગ્યું. પૂલને જળાવવા ખત્તાસીઓ તનતોડ મહેનત કરતા તોપનું દર વાર પત્ત તૂટી જતો અને કામ અટકી પડતું. આખી રાતમાં કુલ ત્રીસ હજાર સિપાઇઓએ નદી ઓળંગી. હવે એક લાખ આસ્ત્રિયનોનો સાને તે સાડાં દસ ફ્રેન્ચ નિપાઇઓ મોકલી ચક્રો; પણ હજી માત્ર ૧૪૪ તોપો અને નહિ જોરે શરૂ થયેલા આ પાર આવ્યો હતો. મચર પડતાંજ પાંડો સંગ્રામ શરૂ થયો. 'નાનકા' એસ્પર્ન નચાવવા ઉભો જનરલ 'બ્રેડે' ને 'એસ્લિંગ' ને પહોંચવામાં આવ્યું. તે સમયે પાંડો ફ્રેમમાં ગયા અને તે અતિ સાકાસક 'સનિ' ત્રીસ હજાર પાંડો અને

હમર સ્વાર વધતે શત્રુમૈન્યના મધ્ય લાગ ઉપર વળી માફક વૂટી પડ્યો. નેપોલિયન ટેકરી ઉપર ઉભો ઉભો યુદ્ધ નિહાળતો હતો તેના લશ્કરની બેઉ પાંખ અડગ હતી રહી અને ઘરવીર લાનિએ શત્રુમૈન્યને સૂઝ ધાસની માફક ઉડાવી દીધું તેના ધમાત્તે અટકાવવાનો આર્મી ધણોએ પ્રયત્ન કર્યો અને જાતે હાથમા વાવટો વધતે આગળ ધસ્યો પણ સી તાખત કે લાનિના ધસારા સામે ઉભા રહેવાય ? આસ્ત્રિયાનો નાહા અને “ નેપોલિયન ધણુ છવો ” ના જયનાદ તોપોની ગર્જનાને પણ હમાનીને ચારે દિશાએ ગાજી રહ્યા !

આવી અણીને વખતે નેપોલિયનને ધણાજ માદા સમાચાર મળ્યા નદીમા બેસુ-માગ પૂર આવવાથી આખો પૂલ તણાઈ ગયો છે પૂલ ઉપર જતુ લશ્કર જિન્ન કિન્ન થઈ ગયું છે હવે શું કરવું ? તેની પાસે જે હાર્ગોળો હતો તે તો ખતાસ થવા આબ્યો હતો હાર્ગોળાનાં ધણાં ખરાં માર્ગ હજી તો સામે પારજી હતાં નેપોલિયન પામે અડતુ સૈન્યજ હતુ હાર્ગોળો પૂરા થયો હતો અને એક લાખ આસ્ત્રિયાનો સામે તેને લડવાનું હતુ આનાકરતાં વધારે માગ સમાચાર બીજા તા હોઈ થકે ?

જતાં તેણે પોતાની મુખાકૃતિમાં ગભરાટ અને ધારતીની લેશમાત્ર પણ નિશાની ખતાવી નહિ તેના મન ઉપર એવો આચર્યકારક કાણુ હતો કે આ ચોંકાવનારા સમાચાર લગાઈ ભગતી ઘોઈ સાધારણુ ગુઝસાનની ખમર હોય એવી રીતે તેણે પશુ સાંતિથી સાંભળ્યા લાનિને હવે તેણે દુકમ કર્યો કે આગળ વધવું નહિ, હાર્ગોળાનો અપખોજીજ ઉપયોગ કરવો અને શત્રુઓ પાછા હિમ્મતચાન ન ખની જાય એવી રીતે પાછા હટી જતુ ખરેખરી ફોતેની ધડીએ આ સમાચાર મળવાથી લાનિને અસલ નિરાશા થઈ તે સિદની માફક ધીરે ધીરે પાછો હડવા લાગ્યો પણ આ પૂલ વૂટ્યા ના સમાચાર આસ્ત્રિયાની હાવણીમાં પણ પહોંચી ગયા હતા ફ્રેન્ચોના ધીમા પહેલા તોપોના અરાજ ઉપરથી પણ તેમની નિર્મળતા ઉધારી પડી મધ નામતા આસ્ત્રિયાનો પાછા વળ્યા અને હવે તેમની વારી આવી ધીમે ધીમે લાનિ પાછો હતો હતો ખસે તોપો તેના મેન્યો વીધી નાખતી હતી સ્વારોના નિરતર ધસારાથી તેને યુદ્ધ વારવાર ભેદાનો હતો પણ વૂટી હારને ગમે તેમ સાધી લઇને ક્યામતમા ચાલતા હોય તેવી સાંતિથી ફ્રેન્ચો પાછા હડવા જતા હતા

એવામા નેપોલિયનને આથી પણ વધારે માગ સમાચાર મળ્યા-એક તોપના ટોળાથી લાનિના બેઉ પગ છીડી ગયા હતા આ ખમર તેને કહેવામાં આવતી હતી તેજ પડીન લાનિની ગણી ત્યા અમગરી પસાર થઈ આ વખતે તેનું પૈયું રજુ નહિ મન ઉપરનો કાણુ પૂરપૂરા ગયા તેનો સિદ જેવા તેનાપતિ મરજુવેદનાથી ન હોત ડાળોમા પડ્યા હતા નેપોલિયનની આંખમાંથી ચોષાગ આમુ વહેવા લાગ્યા ને લાનિના હાથ પાતાન્યા તાથમા વગન ધુટપૂંએ પગેને મદમ સ્વરે બોલ્યો-

“લાનિ ! તું મને નથી ઝાળખતો ? હું બેનાપાર્ટ છું. તારો મિત્ર છું. લાનિ ! હજી ઈશ્વર તને મારે માટે બચાવી લેશે.”

લાનિએ આંખ ઉઘાડી અને કહ્યું, “હું તમારી અને દેશની સેવા કરવા છોજો હોત તો મારું યાત પથુ ખરી અણીને વખતે. તમને એક સમરગણના નિષ્ઠા હવાલો સોંપતીની અને વફાદાર મિત્રની ખોટ પડે છે ! તમે જીવતા રહો અને સૈન્યને બચાવો.”

નેપોલિયન વિદ્યુલ થઈ ગયો; તોપણ આ વખતે શોક કરવાનો ન હતો. મનુષ્ય તોપો ધડાધડ ફૂટતી હતી અને તેમના સ્વાર વાદળાંની માફક ધસતા આવતા હતાં. તેણે પોતાના મરતા મિત્રની છેલ્લી વિદાય લીધી. લાનિના બેઉ પગ કાપી નાખ્યા પડ્યા અને તે થોડે દિવસે મરણ પામ્યો.

માસેના હજી ખૂનખાર કતલ છતાં એસ્પર્ન જાળવી રહ્યો હતો. એસ્પર્નને આસ્ત્રિયન લશ્કરનો અસહ્ય ધસારો શરૂ થયો. ટ્રેન્ચ લશ્કરની સલામતીનો આધાર એસ્પર્ન પર હતો. નેપોલિયને પોતાના મુનંદા સિપાઈઓની ટુકડી છોડી મૂકી. તેમને સરદારને નેપોલિયને લખ્યું કે “લશ્કરને બચાવવા એક છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જુઓ. હવે મારી પાસે આખરની ધડીએ ઉપયોગમાં લેવા લાયક બાકાતી રહ્યો. સિપાઈ બીજાં કાંઈ રહ્યું નથી.”

પાંચ પાંચવાર આસ્ત્રિયનો એસ્પર્ન આગળ વળતી દિવાલની માફક ઉભો નાનકડો, ધવાવલા ટ્રેન્ચ લશ્કર પર ધસી આવ્યા. પાંચ પાંચવાર તેમને ટ્રેન્ચ મારી હરાવ્યા. એક ટ્રેન્ચ સિપાઈની સામે ચાર ચાર આસ્ત્રિયનો હતા. તેઓથી વધારે ટકી શકાય એમ ન હતું. એવામાં નેપોલિયને મોકલેલી મદદ આ પહોંચી. જોગા અને જોગીઓના વરસાદને ન ગચકારતા, સજુને સગીનવાળા નાખતા તેઓ મરણીયા થઈને તૂટી પડ્યા. આસ્ત્રિયનેની મરણીય પાત્રીને તેઓના લાલુ ઉપર મોકલેલી ટ્રેન્ચની તોપાએ તેમનો ધાસુ કંકાડી નાખ્યો, એ એસ્પર્ન તો ખરું.

તેથી કંકાનુધી લાનિયામટ દારૂજી સંગ્રામ ખસી રંગ દત્તો. નેકે રંગનાં મોં પચાસ હજાર મુઠા રંગતો ધક ગયાં હતાં. આનો દિવસ નેપોલિયન મરણ એવનજરેલી મરણાએ ખુદશમાં ઉભો રહ્યો હતો. “તમારી મરણાએ એવનજરેલી આખર છે મારે તમે દૂર કેસ રહે.” એમ કહી નાખ્યો. તેણે કહ્યું કે “તમે મરણાએ વધી તેણે અનપાન નિષ્કલેષે એવનજરેલી કપાત કાઢી હતી અને મરણાએ વધવાથી રહેવાનું નહિ તેણે કહ્યું.” તેણે કહ્યું કે “તમે મરણાએ વધી તે હું મરણાએ વધી તમને મરણાએ વધવાથી રહેવાનું કહ્યું.”

હવે તેમને મરણાએ વધી તેણે મરણાએ વધવાથી રહેવાનું કહ્યું.

વાતો નિમ્મ ૬૭૦ એરપન અને એરિસમ. ક્રનોના હાથમાં હતાં તેથી
 સ્વેચ્છે પાપ હવામાં જોખમ ન હતું. આરિસમની તોપોના ધમાકા ચાલુ કરતા
 પશુ ફેન્સો તેનો જવાબ આપી ચક્રતા ન હતા. માસેનાને પૂછવું કે તમારાથી
 એરપન ક્યાંસુધી જાળવી શકાશે? જ્યારે આ સરેરાશ ઘર્ષ જનાર અમલદાર મામેના
 પાસે ગયો ત્યારે તે અડધ મેઈવાન સરદાર ચાકથી લેવાઈ ગયો હતો, તેનાં કપડાં
 પૂમાયથી પ્રજાં ગેસ જેવાં ઘર્ષ મર્ધાં હતાં અને નાજી લાલચોળ ઘર્ષ મર્ધાં હતી.
 એવી દાક્ષતમાં કપાઈ ગયેલા સિપાઈઓના દમલા વચ્ચે પૂમાતા મકાનના ખડીયેર
 ઉપર તે બેઠો હતો. તેણે ૬૬ આમલપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે “શહેનશાહને કહો
 કે બે કલાક-૮ કલાક-ચોવીસ કલાક જ્યાં લગી લશ્કરની સલામતી માટે
 જરૂર હશે ત્યાં લી હું અડગ ઉભો છું.”

પછી નેપોલિયન ટાપુ ઉપર ગયો અને પૂછ નવેસરથી બધાઈ રહેતાં સુધી
 થોડા દિવસ ચોતાનુ શરકર સદિસલામત રહી શકે એવી જગ્યા મુકરર કરવા થોડે
 બેસીને બધા ટાપુ ઉપર ફરી આવ્યો. તેણે તેવું એક રમગ પસંદ કર્યું રાત પડ્યા
 પછી તેણે ચોતાના મેનાપતિઓને એકઠા કર્યાં આનો હેતુ તેમની સલાહ લેવાનો.
 નહિ પણ ચોતાનો જુરસો તેમનામાં રેડીને આવે અશુભિને પ્રસંગે તેમનું ધૈર્ય ટકાવી
 રાખવાનો હતો. બધારે થયું હતું, વરસાદ વરસતો હતો, ધુધવાટ કરતી ડાન-પૂમ
 નદી પૂર બેસીથી વહેતી હતી એવે સમયે તે ઝાંડ નીચે માસેના, ગાર્થિયર, ડેવાડે
 વગેરે મેનાપતિઓની રાહ બેઠો બેઠો.

આજે પણ તે હમેશના જેવોજ શાંત અને આત્મચકાવાન હતો. મૃત્યુના મુખ
 આમળ ઉભા રહેવામાં તેમજ આપતિનો ધા સહન કરવામાં તે એકસરખું ધૈર્ય
 ધારણ કરતો હતો. મેનાપતિઓ નાસીપાસ ઘર્ષ મર્ધા હતા તેમણે વિચેના પાપા
 જવાની સલાહ આપી તેમની દલીલ હેવટસુધી સાંભળી લીધા પછી નેપોલિયને
 તેમને સમજાવ્યું કે આપણે ટકી રહ્યા છીએ, હાર્યા નથી આપણાં ધણાં માણસો
 માર્યાં મર્ધાં છે પણ ઘટુએ તે કરતાં પણ વધારે ગુમાવ્યાં છે તેઓ પણ હવે
 ચાકવા છે તેથી થોડા દિવસ તેઓ આપણને નહિ છેડી શકે ત્યાંસુધીમાં બીજો
 પૂછ બધાઈ જશે. ધાયલ યએલા સિપાઈઓ પણ ત્યાંસુધીમાં સાંભળ ઘર્ષ જશે
 ઇટાલિયની આપણી મદદે લશ્કર ચાલ્યું આવે છે આપણે વિચેના જન્મ્યે તો ત્યાંના
 લેકો આપણે માટે હલકો મત બાધિશે અને ત્યાંથી પણ આપણને મારી કઠાડશે.
 એટલે વિચેનામાં નહિ પણ આપણને કાન્સની હલસુધી પાછા હલવું પડશે આપણી
 મદદે આવતું લશ્કર પણ એકત્ર પડી જન્મ્યે સપાઈ જશે નાસીપાસ થવાનું કારણ
 નથી પારિસથી પકર્યો માઈલ દૂર ચાલ્યા આવીને ઘટુની રાજધાનીમાં દાખલ
 થઈએ, ડાન-પૂમ જેવી ત્રિશાળ નદી ઘટુની તોપોની સામે ઉભા રહીને એળગીએ

અને તેની સામી પાર જઈને યુદ્ધ ખેલીએ તો વખતે જરા તરા છક્ક પશુ ખેલી પડે. આપણે જરા પશુ નમજાઈ જતાવીયું તો આપણાં મિત્રરાજ્યો મલમલ પડે શત્રુની છાવણીમાં જતાં રહેશે અને ફ્રાન્સની કીર્તિ ધૂળમાં મળી જશે. “માસેના ! ડેવાઉ ! તમે હજી જીવતા છો. તમે સૈન્યને બચાવી શકશો. તમારી પાછલી કીર્તિને જેમ આપજો.”

તેના શબ્દોથી દરેક સેનાપતિના હૃદયમાં નવું બળ આવી ગયું. સાહસિક ને કેસરી માસેના ઉમંગમાં આવી ગયો. તેણે નેપોલિયનના હાથ પોતાના હાથમાં જોડી કહ્યું, “ખરેખર તમે અમારા નેતા થવાને લાયક છો. નહિ, અમે આપણાની માફક પાછા નહિજ હડીએ. જે શત્રુ આપણને ડાન્યૂઅમાં ધકેલી મૂકવા આવ્યો હતો તેને આપણે ધૂળ ચાટતો કરીને હજી અડગ ઉભા છીએ. હું પેલી પાર જઈ છું અને લશ્કરને ટાપુ ઉપર સહિસલામત મોકલાવું છું. “જે કોઈ તેમની પૂંઠ લેવા આવશે તેમને ડાન્યૂઅમાં ન માફ તો માફ નામ માસેના નહિ.”

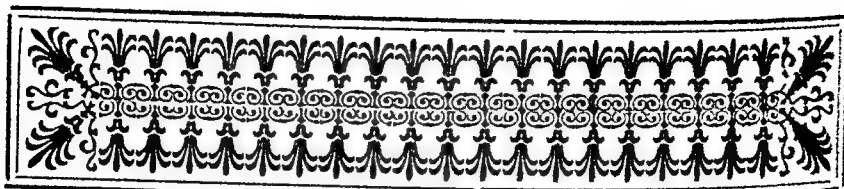
રાત અંધારી ઘેર હતી. વરસાદ ધોધમાર વરસતો હતો. માસેના સામે કિનારે ફ્રેન્ચ છાવણીમાં પાછો આવ્યો. શત્રુની તોપોનો મારો ધીમે પશુ ચાલુ હતો. તેના ગોલાંદાંને પશુ યાદી ગયા હતા. નદીમાં ભયંકર પૂર ચાલુ હતું છતાં હોડીમાં બેસીને નેપોલિયન ડાન્યૂઅને જમણે કિનારે ગયો અને ત્યાંથી બૂખ્યા સિપાઈઓમાટે પ્રિસ્ક્રિફ દારૂ હોડીઓમાં ભરાવી ભરાવીને મોકલાવ્યાં. સાથે જેટલો મોકલાય તેટલો આવતી કાલને માટે દારૂગોળો પશુ મોકલાવ્યો. દીર્ઘદષ્ટિ વ્રાપરીને સાથે આણેલા ખજાસીઓ આ અણીને વખતે ખરેખરા કામ આવી ગયા.

મધરાત્રે ફ્રેન્ચ લશ્કરે પાછા વળવાનું શરૂ કર્યું. પહેલા તો ધાયલ સિપાઈઓ અને યુદ્ધસામગ્રી રવાના થઈ. સવારનું ઝાણું અજવાળું થતાં આસ્ટ્રિયન સેનાપતિને આ વાતની જાણ થઈ. તેમની તોપો ધડાધડ ફૂટવા લાગી. આખું લશ્કર સહિસલામત પૂલપરથી પસાર થાય ત્યારપછી સૌથી છેલ્લોજ પૂલપર પગ મૂકેલો એવો દં નિશ્ચય કરીને માસેના ગોળીઓના વરસાદની ઝડીમાં ઉભો રહ્યો. મોતને ગુચ્છાડરે તે ચારે બાજુએ ફરી ફરીને જોતો કે એક પશુ ધાયલ સિપાઈ અગર એક પશુ ખપ્પે ચીજ રહી ન જાય. બધું લશ્કર પસાર થઈ ગયા પછી તેણે પૂલપર પગ મૂક્યો અને તેની આસપાસ આસ્ટ્રિયન નિશાનબાજોની ગોળીઓ સહસ્રસંખ્યા કરતી ઉડતાં લાગી પછી દોરડાં કાપી નાખ્યાં અને આખો પૂલ નીચેની હોડીઓની સાથે સડસડાટ કરી સામે કિનારે જઈ પહોંચ્યો.

નેપોલિયને ઘાસના ઢગલા ઉપર થોડા કલાકની ઉંચી ઢીલી અને પાછો થોડેટલું યઈ મયો. તેણે જેઈ ઢીલું કે પાકો પૂલ બંધાઈ રહેતાં એક મહિનો વાતો તેણે ને ટા પાયા ઉપર જંગી પૂલ બાંધવાનો દુનમ કરી દીધો; એ પૂલ તેના હૃદયને દેખે

કુતળતા અને નેપોસિનના અચામ ઉત્સાહના કાયમના રમારક તરીકે હજી પણ એ રથને સારી હ સતમાં ઉભેલો છે. આજુ લરકર કામ કરવા મડી ગયું નહીં અડવા ડીઆર્માં તે બારેમાં બારે પૂરથી પણ અગિય ન આવે એવો, ઉચો મજબૂત પૂન ઉભો થઈ ગયો! નહીં જાડીઓ સાથે જઈ શકે એવો પડોળો અને બારેમાં બારે તોપોનો બાર ખમે એવો સજીન એ પૂન જનાવવામાં આવ્યો તેની નીચે પાચ-દગને જવા માટે વળા ખીજે પૂલ પણ ઉભો કર્યો આ રીતે એકી વખતે સખ્યા બધ સિપાઇઓ જઈ શકે એવી સમવડ થઈ ગઈ આ પૂલ બધાતો હતો ત્યારે તેના દરેક વિભાગ ઉપર નેપોસિન જાતે ફરી ફરીને દેખરેખ રાખતો હતો, અને ખીજવાર ડાન્ડૂમ ઓળંગતી વખતે વરકરને લેસમાન પણ અડચણ ન પડે તે માટે દરેક પ્રમદની સાવચેતી રાખીને પૂલની ગ્યના તેણે કરાવી હતી

પ્રકરણ ૪૮ મું-વાગ્રામનો સંગ્રામ

૮૦૯ ના જુલાઈ માસની ૪થી તારીખનો આખો દિવસ આકાશમાં વાદળોનો ઘટાટોપ જામેલો રહ્યો હતો. રાત પડતાં પવનનું જોર વધ્યું અને તોફાન શરૂ થયું. આકાશ કાળા વાદળાથી છવાઈ ગયું અને વરસાદ ધોધમાર વરસવા લાગ્યો. વીજળી ઉપરાઉપરિ ઝબકવા લાગી અને ભયંકર મેઘગર્જનાથી આકાશ અને પૃથ્વી ધમધમી રહ્યાં. ડાન્યૂમ ઓળંગીને સામે કિનારે જવાનો અત્યારેજ સારામાં સારો અવસર હતો. નેપોલિયનની

આજ્ઞા થતાંજ તેણે આખું લશ્કર ગતિમાં આવી ગયું. શત્રુને ગભરાટમાં નાખવા માટે એકે વખતે તેમની છાવણીની બધી બાબુઓથી આક્રમણ શરૂ થયું. મોટામાં મોટી નવસો તોપોના ધડાકા થવા લાગ્યા. લાલચોળ ધગધગતા ગોળા વીજળીના ઝખકારાની સાથે, અને તોપોના ધડાકા મેઘગર્જના સાથે ભળી જવા લાગ્યા. આકાશમાં ૨૦૦૦ પૃથ્વી ઉપર એકસરખી ભયાનક ઘટના ચાલુ રહી. આખા ફ્રેન્ચ સૈન્યમાં નેપોલિયનનો જુસ્સો વ્યાપી ગયો હતો. શત્રુના ગોળા, ગોળાઓ, બોમ્બ સર્વને ફેંકતી થઈ માફક વધાવી લેતું આખું લશ્કર અગાઉના સંકેત પ્રમાણે પૂરૂ ઓળંગવા લાગ્યું.

સવાર પડતાં તોફાન શમી ગયું. રાતમાં ને રાતમાં સીતેર હજાર માથુઓ ઓળંગીને વ્યૂહબદ્ધ થઈને ઉભાં રહ્યાં. બીજું લશ્કર હજી ચાલુજ આવી પહોંચ્યું હતું. આ પ્રમાણે લશ્કરને સામી બાબુએ સહિસંક્રામત ઉતારવાની નેપોલિયનની કુચક્તિ આખા લશ્કરે વખાણી અને તે જ્યાં જતો ત્યાં “શહેનશાહ થયું છવો” ના પેકારથી હર્ષયેલા સિપાઈઓ તેને વધાવી લેતા. શાહનંદો ચાહર્મ તો એમ સમજી હતો કે ફ્રેન્ચ લશ્કરને પૂરૂ ઓળંગતાં ચોવીસ કલાક થશે અને લશ્કરનો બીજો ભાગ આવી પહોંચતાં પહેલાં તો એક ભાગને હું પૂરો કરી નાખીશ. પણ નેપોલિયનને જુલુદ સાત પૂરૂ હિલા કરાવ્યા હતા અને આસ્ટ્રિયન છાવણીની પાંચસી બાબુઓ ફ્રેન્ચો ગોડવાઈ ગયા હતા. આખો દિવસ લાગલાગટ ઝપાઝપી કરતા કરતા ફ્રેન્ચ વાગ્રામના મેદાનમાં ગોડવાઈ ગયા અને બીજા દિવસના લાંચ્યું સંગ્રામની રાત વરસાદમાં બીને કપડે જ્યાંને ત્યાં મુકી ગયા.

પણ નેપોલિયનને આરામ લેવાની યુરસદ ન હતી. સંગ્રામમાં નવ મહત્તર

પહોળાઈમાં નજીક ચાર ચાલક મુધી પધારી મએલ વિગળ લક્ષ્મીને જોવાયું તે જાને તપાસી આ પો પાળી મધ્યસ્થે મેનાપતિઓને જાણાવી તેમને જાવતી કાઢી માટે ત્રીણી કીધી જાખતોની રચના નાખી. સેનાપતિઓ સમજી રહે એવી રીતે નહિ પણ જૂલ થવાનો જાણ પજી સભા ન રહે એવી રીતે ચૂંચના આપવા તેને દાહની સવાર પડતા ઘણું મમામ રહે થયેલ. જાર કલાકસુધી નજીક લાખ મોઢા ઓનાં જામસામાં અથડાયાં તથાવારની સામે તલવાર અને સગીની સાથે મળીને અથડાઈ રવારો પી દુકડીઓ એકનીબની સામે દેલોની માફક ધસી મઠ

નરસેસરી માસેના ધાયલ થવા જતા પણ પડા જધારીને માડીમાં બેઠો બેઠો પોતાનું કામ કર્યો જતો હતો નેપોલિયન પોડેથી ઉતરીને તેની સાથે માડીમાં બેઠો પૂરે પૂરે વિચ્ચ થાય એવી રીતની લક્ષ્મીની દિવસાલ તેણે તેને મમજાવી જનરલ કેનાઉ ચતુની જાળી પાંખની નજીક આવી પહોંચ્યો હતો. તેજ વખતે કારે તોપખાનું અને કસાયલું ફ્રેન્ચ પાયદળ મેફડોનલ્ડની સરદારી નીચે ચતુના મધ્યભાગને તોડી નાખવા માટે ધસી આવતું હતું એટલામાં ધસતી ધુમ્મસતું તોપખાનું પણ આવી પહોંચ્યું અને ધુલતો ઉડો દાવ યર થયો મેફડોનલ્ડની ચીન દુકડીઓ આગળ વધી ચતુઓએ તેના ઉપર એક જાલુથી તોપોનો માર યર કર્યો ફ્રેન્ચો પી એક પછી એક દાર અદસ્ય થવા લાગી પણ ચતુના મધ્યભાગ તરફ લક્ષ રાખીને જોવાના ધૂમકોટની સામે મેફડોનલ્ડ તો આગળનો આગળ વધ્યોજ ગયો તેઓ પદર હમ્મર સિપાઇઓમાંથી માત્ર પદરસોજ જીવતા રહ્યા હતા પણ નિહર મેફડોનલ્ડ આગળ જવાનીજ આવા અપતો ગયેલ પરિણામે આસ્ટ્રિયન નૈન્યનો મધ્યભાગ બેલાઇ ગયો. કેવાકેના લક્ષરે પણ તેની એક પાંખને મુઘાડી કીધી જનરલ બેસિયર્મના સ્વારા હવે વીરહાક જ જાવતા ચતુ ઉપર તૂટી પડ્યા બેસિયર્મ લોહીનુઢાણ થઇ ગયો પણ તેથી પાખ ન હતાં કોધાનમત થએલા સ્વારોએ તલવાર ચલાવી આસ્ટ્રિયનો નાડા ચહેનચાહ ક્રાન્સિસ નિરાલ થઈને પલાયન કરી ગયો હવે આસ્ટ્રિયાનું જળ ખતમ થઇ ગયું અને આખું ગાન નેપોલિયનના સ્વામિત્વ નીચે આવી ગયું !

પોતાના હમેશના વિગળ મુજબ નેપોલિયન ધાયન સિપાઇઓને આશ્વાસન આપવા તથા તેમની બરામત સારવાર થાય તેના દેખરેખ રાખવા આખા રજીસ્ટ્રેમા ફરી આન્યા ફેટલીખ વખત થવા ગેરસમજીતો લીધે તેને મેફડોનલ્ડ સાથે અન્યમનરક જેવું થયું હતું પણ આજે નેપોલિયન તેના રૌપ્યની કદર કરીને તેને માર્શલની પદવી આપી

લગાઈની પહેલાં તેમજ લગાઈની પછી મળી નિરતર કામ કરવા પાછળ એક પગના પણ આગમ લીધા નગર નેપોલિયને નજીક વિસ કલાકના હતા અને સખત ગ મોમાં જાટકો હતા તેન લીધે હવે તેને તાવ આવ્યો, થોડાક કલાકનો આરામ

લઈને તે પાછો ઘોડેસ્વાર થયો, અને શત્રુના નાસતા લશ્કરની પૂઠે હોડતા પોતાના સૈન્ય સાથે સામેલ થઈ ગયો; પણ એવામાં આસ્ટ્રિયાના શહેનશાહ તરફથી મલાહન યાચના કરવામાં આવી અને નેપોલિયને તેનો તરતજ સ્વીકાર કર્યો. આ લડાઈમાં ઉતરવા તે ધણોજ નારાજ હતો. લડાઈ અટકાવવાને તેણે બનતો પ્રયત્ન કરી બેસે હતો, છતાં તેના શત્રુઓએ તેની હિદાયતાને નિર્જનતાની નિશાની ધારીને તેને લડવાની ફરજ પાડી. આજે આસ્ટ્રિયાનું રાજ્ય તેના પગ નીચે હતું. છતાં પણ નેપોલિયનને સલાહની પ્રાર્થનાનો તરતજ સ્વીકાર કર્યો. સેવરી લખે છે કે “નેપોલિયનને લડવાવગર ચાલતુંજ ન હતું એમ કહીને તેને વગોવવાની ફેશનજ પડી ગયું છે. છતાં તેની આખી કારકીર્દી બેતાં જણાય છે કે સલાહ કરવાની માગણી કરવામાં તે પહેલ કરતો હતો અને જ્યારે તેને લડાઈમાં ઉતરવું પડતું ત્યારે તેના ચહેરામાં હંડા અથવા સોસની નિશાનીઓ ધણીવાર મારા બેવામાં આવી હતી.”

આસ્ટ્રિયા સાથેની તકરારનો કેવી રીતે નિર્ણય કરવો તે વિષે મસક્ત કરવાને નેપોલિયને પોતાના તંત્રીમાં બધા સેનાપતિઓને એકઠા કર્યા અને ત્યાં એ વિષે ખૂબ ચર્ચા ચાલી. એક પક્ષનો અભિપ્રાય એવો હતો કે ફ્રાન્સના પ્રજાતંત્રનો બે કાંઈ કદો શત્રુ હોય તો તે આસ્ટ્રિયા છે. જ્યાંસુધી આપણે તેને પૂરેપૂરું બળહીન નહીં કરી નાખીએ ત્યાંસુધી તે આવી રીતે અનેકવાર સલાહ કરશે, તોડશે અને આપણને હેરાન કરશે. માટે તેના ત્રણ ભાગ પાડી નાખવા અને તેમાંથી ત્રણ નાના નાના રાજ્યો બનાવવાં. બીજા પક્ષનો અભિપ્રાય એવો હતો કે તેમ કર્યાથી પ્રશિયા સાથે દુશ્મનાવટ થાય અને રશિયા પણ તેમાં જોડાય. હજી સ્પેનમાં તો લડાઈ મરીજ છે તેથી આપણે એકે વખતે ઉત્તરમાં અને દક્ષિણમાં બે ઠેકાણે પહોંચી વળીશું નહીં. માટે આસ્ટ્રિયા સલાહ માગે છે તો સલાહ કરવી અને સ્પેનની લડાઈનું હેવટ લાવી નાખવું એટલે ત્યાં આપણું બે લાખ માણસો નકામાં રોકાઈ રહ્યાં છે તે છૂટા થઈ જશે.

નેપોલિયને બેઉ પક્ષની દલીલો શાંતિથી સાંભળી લીધી અને સલાહ બરમાસ કરતાં કહ્યું, “ગૃહસ્થો ! પૂરતી ખૂનરેણ થઈ ચૂકી છે. મેં સલાહ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.”

ત્યારપછી શાહજાદા આર્સ સાથે સલાહના કેલકરારવિષે પત્રવ્યવહાર ચાલ્યો લાગ્યો, પણ વખતે સમાધાન ન થાય તો કેમ કરવું. તેને માટે પણ નેપોલિયને તૈયારી કરવા માંડી. ભારે પરિશ્રમ કરીને તેણે ત્રણ લાખ સિપાઈઓનું સૈન્ય આસ્ટ્રિયાના મધ્યભાગમાં ગોઠવી દીધું, નવા ઘોડા મંગાવ્યા અને તોપખાનામાં પુષ્કળ વધારો કર્યો. આટલી તૈયારી રાખ્યા પછી જેમ અને તેમ જલદી સલાહ કરવા માટે તેણે પેરવી કરવા માંડી. પણ આસ્ટ્રિયાએ આટલું છતાં વખત ગાળવા માટે નવા નવાં બ્રહ્માનાં બતાવ્યા. અગ્રેજ લશ્કર એન્ટવર્પ તરફ ચાલ્યું આવતું હતું. તેમાં બે ફ્રેન્ચી

રાજ્ય થાય તો વળી બીજાવાર લઢવાની તક મળે એવી આશિર્વાદની ધારણા હતી
મંથી કરીને તેણે જીલ્લાઈ અને આગર યે મહિના કઢાડી નાખ્યા

આ તરફ ઈંદિયુ લરકર માછ વડા પ્રધાન પિટના પુત્ર લોડ એધામની મરદારી
મિત્રે બેઠકથમ પર ચઢી આ પુ કાન્મના એથી હળર સ્વધમેવકા તેમને મારી કઢાડવા
ભાર થયા, પણ નેપોલિયને તેમના સત્તારને લખ્યુ કે તમારે લરકર મિનકરાયતી
વા સવા સિપાઇઓનુ છે; વળી તમારો પામે એધએ તેનુ તોપખાનુ તથા મારા
મરદારો પણ નથી માટે લશોજ નહિ લઢતો તો જરૂર માર્યા જશે અમેજો
ત્યાં પડાવ નાખવા દો તમારે બદલે એ પ્રદેશનો ડેરી તારજ તેમની સામે
લઢને અને એક મહિનામા તેમને લાગી જનુ પડશે

નેપોલિયને ધાર્યુ હતું તેમજ થયુ દરજ દિવસમાં પદર હળર અમેજ સિપા
એને તાવ લાગુ પડ્યો, અને દરરોજ રોકડો મળવા લાગ્યા લોડ એધામ નિતાર
થઈ ગયો તેના બાર હળર સિપાઇઓ મરી ગયા, અને બાર હળરને માંદા માલ
ઈંદિય કોઠવાળા, પરંતુ તેમનાં પણ ધણા ખર્ચ રસ્તામાંજ મરી ગયા અને હજી
પણ માંદગીના કેસ વધતાજ જતા દતા અધી કરીને તેમણે પાછા જવાનુ નાકરી
ક્યુ અને જેમ તેમ કરીને બેઠકથમ ડેરીને ચાલ્યા હતા

આ બનાવથી આશિર્વાદના હાથ તેમ પડ્યા હવ તેને સલાહ કયા મિત્રાન
પ્રદોષ ન હશે તેનુ આખુ રાજ્ય નેપોલિયનના પત તબ બાની મયુ હતુ, તેનુ
સૈન્ય હજી જેનુને તેનુ અપરજિત હતુ, રાજ્યની અમલગની જગ્યાએ બરી તેના
હાથમાં આવી મઈ હતી આ પ્રમાણે હોવા છતાં પણ તેનુ આશિર્વાદના રાગ માથે
જે ઉદારતા અને મોટુ મન બતાવ્યુ તે જલને તેના ચતુરપણા ઇતિહાસકારો
પણ તે ઉદાર હતો એમ કબૂલજ કર્યુ પડે છે

તેણે આશિર્વાદના પ્રતિનિધિનો સત્કાર કર્યો અને તેની માથે ખુદા દિવસી વાત
કરવા માંડી તેણે મરજ સબ્દોમાં તેને કહ્યુ કે જે તમે મારી મારે પ્રમાણિપ્તો
બવદાર કરશો તો બેજ દિવસમાં બધા નિર્જીવ થઈ જશે ત્યારે આશિર્વા પાનેથી
કાંઈ જોઈતુ નથી મારે દિન જલગવવા માટે મારી આમજ બે રસ્તા ડ મ તે
તમા રાજ્યના અરિ થા બાદીમિયા અને હરેરી એવા નજી તાર પાની નાખવા
બધવા ના બારિ થા તાથ કાવચની મેચી બધેથી રહેશે મારે તેનાં વવારે લા
જગ્યા કરવી પડે છે અને એ કે નેમ ફુ કરી છકુ પુ તેપણ તમો વચન આ
પુ કે એ મામ ફુ નહિ રીકારી

બીજા માર્ગ મને વધાર બનુકેવ છે પણ તમારા રાજ્યની મેરીટી બધા કરી
રીન ખાધ ત પાને થકા થાકા છે પણ તમની બાનપાવના મુખ્યની દરોગ
ફીથી દોરવાઈ જાવ છ બધેથી તમને કાવચના વદ અને મારે એજ રસ્તા છે

તમારા રાજ્યને રાજ્યનો કંટાળો આવ્યો છે એમ કહેવાય છે. તેમનો એક ભાઈ મારી સાથે સદ્ભાવ ધરાવે છે અને ઘણો કેળવાયલો છે. ક્રાન્સ તરફ તેને વેર નથી. પ્રાન્નોથી કે અંગ્રેજોથી દોરવાઈ જાય તેવો પણ તે નથી. જો તમારા રાજ્ય તેને ગાદી સોંપી દે તો હું આસ્ટ્રિયા છોડવા રાજી છું અને અમને આટલો ખર્ચ થયો છે છતાં તુકસાનીના બદલામાં એક પ્રાંત કે એક પૈસો પણ તમારી પાસેથી લઈશું નહિ. જગતને આ બનાવથી રાહત મળશે એજ મને મોટો સંતોષ છે. કદાચ એથી પણ હું એક પગલું આગળ વધીને હું તમને ટાઇરોલ પણ પાછું આપીશું.”

આસ્ટ્રિયાના પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે “જો બની શકતું હોય તો તેમ કરવા તમારું રાજ્ય ખુશી છે; પણ તેઓ તો પોતે ગાદીપર રહેવા કરતાં પોતાના વંશજોને ગાદી ઉપર કાયમ કરવા વધારે ઇચ્છે છે.”

નેપોલિયને કહ્યું કે “હું તમને માફ વચન આપું છું કે જો તમારા રાજ્ય તેમના ભાઈને ગાદી આપી દે તો આના કરતાં પણ વધારે આપવા ખુશી છું. પણ એટલો ત્યાગ તેઓ કરે એમ હું માનતો નથી અને તમારા રાજ્યના વિભાગ પાડવા હું ઇચ્છતો નથી. મારે તમારા બીજા કાંઈ પ્રાંત જોઈતા નથી. માત્ર ક્રાન્સની હક તમારા રાજ્યથી દૂર જાય તે માટે તમારે આસ્ટ્રિયાનો થોડો ભાગ છોડવો પડશે તુર્કસ્તાન સાથેનો અમારો સંબંધ જળવવા માટે આસ્ટ્રિયાટિક સમુદ્રના કિનારે ઉપરના રાજમાર્ગનો કમળો અમારા હાથમાં રહેવો જોઈએ. તમારા રાજ્યને મને ઈચ્છે હતો નાથ કરતાં જો વાર અટકાયો છે અને તુર્કસ્તાન ઉપર અમારો વગ બેસાડવા માટે સમુદ્રને બદલે જમીન માર્ગનો આશ્રય લેવાની ફરજ પાડી છે. માટે થોડું થોડું આપણે બેઠે છોડી દઈએ. હું બોહિમિયાના ત્રણ પ્રાંત માગતો હતો તે હું જ્યાં દઈ છું અને આસ્ટ્રિયાના રાજ્યમાંથી જે ત્રણ મધ્યક માગતો હતો તે ત્રણ છોડી દઈ છું. ઇટાલિમાંથી કેરિન્થિયાનો એક ભાગ પણ તમને આપી દઈ છું. માત્ર મારા કમળમાં સોળ લાખ માણસની વસ્તીનો જમીની તરફનો મુલક રહેવો જોઈએ.” આના જવાબમાં આસ્ટ્રિયાના ચાલેનશાહે લખાવ્યું કે નેપોલિયન જે ખુદજીત ને કે તે નહિ જેવી છે. સત્તાઈ કરવીજ હોય તો આથી વધારે લાભ અમને મળવા જોઈએ.

આ જવાબ વાંચીને નેપોલિયન ઘણોજ ગુસ્સે થઈ ગયો અને આસ્ટ્રિયાના પ્રતિનિધિને કહ્યું, “તમારા પ્રધાનો તમારા રાજ્યની મૂળોળ પણ ગણતા નથી. કેં દસ લાખ માણસોની વસ્તીવાળો પ્રદેશ જતો કરે છું. માત્ર ચતુર રાજ્યના હક તમારા રાજ્યની હદથી દૂર ગળવા જેટલો મુલકજ હું મારા કમળમાં રાખું છું અને છતાં તમારા ચાલેનશાહ જાને છે કે હું માગે દઈ જતા કરે છું તે નહિ જેવી છે. આથીને આવી રીતેજ તમારા પ્રધાનો તમારા ચાલેનશાહને જરમારે છે. અને નેપોલિયન સમગ્રનીને તેમજ તેની પાસે લગાઈ કરાવી અને આખરે તેના પાંચમને

પણ કરવાના "

મહાદેવની સન્તો નહીં કરવામાં જે વિલમ થયો હતો અને આરિયાના દરવાર ત્રીજી જે ગદાનાં બનાવવામાં આવ્યાં હતા તે ઉપરથી નેપોલિયનને ખાતરી થઈ હતી કે એને મને તટલી ઉદારતા દાખવી સમાપાન કરવા પ્રયત્ન કરે તોપણ મારા પહેલે તો લડાઈ કરવી જ છે તેથી તેણે વધાર્થ આપી કરવા લાગ્યો અને મલ્લ કરવાની આગળ આવી સલાહ કરવા તે મને તેટલો ઉત્સુક બની જરૂર પડે ત્યારે લડાઈમાં ઉતરતાં પણ તે જગતમાં હતો ન હતો છેલ્લીવાર તેણે પોતાના પ્રતિનિધિને આરિયાના દરવારમાં મોકલતા સુધી આવી કે "આરિયા પાસે લડાઈમાં ખર્ચ પેટ જે હડ લેવાનો છે તેમાં પૈસા પચીસ લાખ જોઈ કરતાં પણ સલાહ થતી હોય તો કરી આ ખામતમાં નમ્ર મૂકવું પડે તો મૂકવું મારે હવે છેવટો ફેસલ જ લાગી નાખવો છે " આખરે ૧૪મી ઓક્ટોબરે સલાહ થઈ આરિયાએ છેલ્લાં સોળ વર્ષમાં કરેલી સલાહમાંની આ ચોથી સલાહ હતી, અને તેની પહેલાંની ત્રણ સલાહનો જેમ તેજે ભગ બોલે તેવી રીતે ચોડાજ વખતમાં પાછો આ સલાહનો પણ આરિયાએ ભગ બોલે.

વિયેના છોડીને જતા પહેલાં રહેઠોડે કોટ દારૂગોળાથી ઉઠારી મૂકવાનો હુકમ નેપોલિયન આપેલો મથો તે મુજબ વજ્ર જેવો મજબૂત કોટ, જેણે અનેક સૈન્યો સુધી લડાઈની દરરૂબરી જીતી હતી મોઝમલ તુર્કિસાની ભરતીને પણ જેણે ખાળી ગળી હતી તે મોટા લડાઈ સાથે હવામાં ઉડી ગયો. આ દૃષ્ટને માટે નેપોલિયન ઉપર એવિસન તથા ખીજ સામા પક્ષનાં પ્રતિદાસકો સખત હુમલો કરે છે લડાઈની જરૂરીઆત જિતાં તેને આ પગલું લેવું પડ્યું હોય તોપણ સલાહ થઈ ગયા પછી તેણે વિયેનાની રાજધાનીને અપમાન પહોંચાડ્યું અને પરાજિત થયેલાં લગુને તેનો પરાજય વધારે સાથે એવું આચરણ કર્યું તેને માટે આપણે તેનો ખ્યાલ કરી શકતા નથી.

વિયેના આગળ થયેલી સલાહનાં કારણ મુજબ નેપોલિયને આવેરિયાની સરહદ વધારી અને સેકમનીના રાજ્યનો પણ વિસ્તાર કર્યો તેમ કર્યાથી તેણે પોતાના મિત્ર રાજ્યોને આરિયાના હુમલાથી વિશેષ સુરક્ષિત કર્યા તેજ રીતે ઇટાલિ અને પેલે અને પણ આરિયાથી ખ્યાલવા તે પ્રદેશોની સીમાનો વિસ્તાર કર્યો સુનેહ કરવામાં ને આ કરતાં પણ તેણે વધારે દીન મૂકવું જેટલો તે જગત તેની મૂર્ખાઈને દસત તેની ઉદારતા જોઈને તેનાં લગુઓ પણ ચકિત થઈ ગયા પિરુકપક્ષના પ્રતિદાસ કારો નેપોલિયનની નેમજિક ઉદારતા હતી એવું તો સ્વીકારી શકતાજ નહિ એટલે તેઓ મેતા કે તેનામાં નવી રાજ્યોની વ્યવસ્થા કરવાની હિમ્મત ઓ દહતા ન હતી તેથીજ તેણે હાથમાં આવેલાં રાજ્યો જવા દીધાં એમાંના કોઈએ તેની ઉદારતાને તો નજર વખાળી ! આવીજ રીતે તેને પહેલેથી છેવટસુધી અન્યાય આપવામાં આવે છે પોતાનાં લગુ તથા કરવાનાં તેના પ્રયત્નોને રાજ્યસત્તાના લોભનું અને મનુ

તમારા રાજ્યને રાજ્યનો કંટાળો આવ્યો છે એમ કહેવાય છે. તેમનો એક સાથે સહભાવ ધરાવે છે અને ઘણો કેળવાયલો છે. ક્રાન્સ તરફ તેને વેર નથી કે અંગ્રેજોથી દોરવાઈ જાય તેવો પણ તે નથી. જો તમારા રાજ્ય સોંપી દે તો હું આસિરયા છોડવા રાજ છું અને અમને આટલો ખર્ચ છે છતાં તુર્કસાનીના બદલામાં એક પ્રાંત કે એક પૈસો પણ તમારું લઈશું નહિ. જગતને આ બનાવથી રાહત મળશે એજ મને મોટો કદાચ એથી પણ હું એક પગલું આગળ વધીને હું તમને ટાઇરેલ પણ પાડું.

આસિરયાના પ્રતિનિધિએ કહ્યું કે “જો બની શકતું હોય તો તેમ રાજ્ય ખુશી છે; પણ તેઓ તો પોતે ગાદીપર રહેવા કરતાં પોતાના ઉપર કાયમ કરવા વધારે ઇચ્છે છે.”

નેપોલિયને કહ્યું કે “હું તમને માફ વચન આપું છું કે જો તમારો બાપને ગાદી આપી દે તો આના કરતાં પણ વધારે આપવા ખુશી ત્યાગ તેઓ કરે એમ હું માનતો નથી અને તમારા રાજ્યના ઇન્કુબેટોર નથી. મારે તમારા બીજા કોઈ પ્રાંત જોઈતા નથી. તમારા રાજ્યથી દૂર જાય તે માટે તમારે આસિરયાનો થોડો તુર્કસ્તાન સાથેનો અમારો સંબંધ જાળવવા માટે આડિયાદિ રના રાજમાર્ગનો કમળો અમારા હાથમાં રહેવો જોઈએ. તમે કોનો નાશ કરતાં બે વાર અટકાવ્યો છે અને તુર્કસ્તાન માટે સમુદ્રને બદલે જમીન માર્ગનો આશ્રય લેવાની ફરજ આપણે જેલ છોડી દીધી. હું બોહિમિયાના ત્રણ પ્રદેશો છું અને આસિરયાના રાજ્યમાંથી જે ત્રણ પ્રદેશો છું. ઇટાલિમાંથી ટેરિનિયાનો એક ભાગ તમારા કમળમાં સોળ લાખ માણસની વસ્તી આના જવાબમાં આસિરયાના શહેનશાહે તે નહિ જેવી છે. સલાહ કરવીજ હોય તે.”

આ જવાબ વાંચીને નેપોલિયન ઘણું નિર્ધનિત કંઈ, તમારા પ્રધાનો તમારા દર લાખ માણસોની વસ્તીવાળો પ્રદેશ તમારા રાજ્યની હદથી દૂર રાખવા જોઈએ છતાં તમારા શહેનશાહ વખતે છે કે આવીને આ રીતેજ તમારા પ્રધાનો નોકુ સમજીને તેમણે તેની પાસે

રિપતિ અતિશય જોખમભરેલી હતી. ખીજ બધા કરતાં તેને પોતાને આ વાતની વિશેષ ખબર હતી છંદડે દહી પોતાનો દુરાચક હોયો ન હતો, સલાહના રોક કહેજો તે તુરંતજ દહી અને કાન્સ ઉપરનાં આક્રમણ ચાલુ રાખતુ હતુ યુરોપના રાજાઓની એકસપી ઝિલ લિન્ન થત મધ પર્તા તેમને ફરીથી એકમ કરીને કાન્સની સામે યોદ્ધવાની રાજનીતિક ભગ પાયરતા રહેવાનો આમદ છંદડે દહી હોયો ન હતો તે વો દહી પળુ સ્પટપણે મહેર કરતુ કે પ્રજાસત્તાક ગળ્યાનાં સિદ્ધિતાના પ્રચારથી યુરોપનાં રાજાસનોને ઉચી પડવાની ધાસ્તી કે

પ્રતાલિમાં નેપલ્સ અને મિલનનાં નરા રથપાવર્ષા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હતાં નહી ક્યાં પોપતુ રાજ્ય હતુ પોપે આ યુદ્ધમાં એક પણુ પક્ષ તરફથી ભાગ લીધો ન હતો અને નેપોલિયને પોપની ધર્મપરાયણતા અને સાધુતાને માટે ધણ માન હતું, તોપણ પોપના દરબારમાં ઈ નડ અને આરિદ્યાના એવચીઓ પ્રપચ્ચળગ ગચતા રતા અને ઈ વડનો કાફલો આરિદ્યાને મદદ કરવાનો લાગ જોતો પ્રતાલિના કિનારા ઉપર ભમ્યાજ કરતો હતો નેપોલિયને પોપને લખ્યુ કે નેપલ્સ અને મિલ નની સલામતીને આતર તમારે તેમની સાથે અરખપરસ બચાવ કરવાના કેનકગર કરવા જોઈએ પોપે તેમ કરવા ના પાડી અનેકાનેક ચતુઓની સામે એકને દાયે ઝુઝા નેપોલિયને માટે ખીજે ઉપાયજ ન હતો. કેમ પણુ વખતે જો કે પાછ જથી પા કરે અને પોતાના ચતુઓને છુપી રીતે મદદ કરે, એવા રાજ્યની દસ્તીથી તેની સલામતી જોખમમાં હતી તેથી છેવટે ફ્રેન્ચ લશ્કર રોમમાં દાખલ થયુ અને પોપ મહારાજને પદમટ કરી નજરેક ક્યાં નેપોલિયને તેમને ત્રીશ લાખ કાન્સુ વાર્ષિક પેન્શન બાધી આપ્યુ અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની સપૂર્ણ છુટ આપી

હવે તરતજ પ્રાચીન રોમની સુધારણા અને હર્ષોદ્ધાર કરવાનાં અનેક કાર્યોની ચદઆત કરવામાં આવી નેપોલિયનની અદ્ભુત કાર્યકુશળતાને લીધે પ્રાચીન રોમન વીરોની રાદાદોમાં નડુ એતન સિચાયુ વુનર ઉલોગના ધમધમાટથી રોમ નગરીની પુરાણી રોરીઓ ગાજી ઉઠી. મુદરતા અને ઉપયોગીતા બેઉ તરફ મરખુ લક્ષ આપ વામાં આલ્યુ પ્રાચીન દેવદેવીઓની સુદર ભ ન મૂર્તિઓ દેવાતપો અને રમરણુ સ્તબોતો હર્ષોદ્ધાર કરવામા આવ્યો. જૂનાં મકાનોને ઢેહાણે નવાં રચાયાં હહેરમાં રાગ ફલાવતાં પાણીનાં ખાજોચીઆ અને બીનાસવાળા જમીનોને કોરી કરી નાખવા છંજોરી ખાતુ મોટા પાયાપર કામ કરવા મડી ગયુ ટાઇનર નદી નીચે દટાઇ નએલી પ્રાચીન રોમ નારીના કાનાના સુદર બેનમુન અવશેષો પુન પ્રાપ્ત રવા માટે નદીના પ્રવાહને ખસેડી નાખવાની કોશિસ થવા લાગી જ્યારે યુરોપના રાજાઓ એકસ પી કરીને તેનો વિનાશ કરવા મથતા હતા ત્યારે નેપોલિયન સાર્વજનિક કલ્યાણ માટે આવી આવી અનેક યોજનાઓ ધડીને તેમને વ્યવહારમાં મૂકી રહો હતો

ધરકતની પિપાસાતું સ્વરૂપ આપાતું અને પરાજય પામેલા શત્રુ તરફ ન્યારે ઉદારતા બતાવતો અને હાથમાં આવેલાં રાજ્યો છોડી દેતો ત્યારે તે નિર્મળ નાહિમ્મત અને રાજ્યવ્યવસ્થા કરવાને અશક્ત કહેવાતો !

ઉપરના બનાવો ન્યારે આસ્ત્રિયામાં બની રહ્યા હતા ત્યારે સ્પેનમાં પણ ત્રણ સરથી લગાઇ મચી રહી હતી. નેપોલિયનને પેનથી દૂર રોકાયેલા બોધને સ્પેનમાં જો અને અંગ્રેજોના હૃદયમાં નવી આશા જન્મ પામી હતી. જોસેફ બોનાપાર્ટ અને સાધુ પુરુષ હતા પણ યુદ્ધનૈપુણ્યમાં કાચો હતો. સર્વમાન્ય નેતાને અંગ્રેજ સેનાપતિઓ અંદર અંદર લઢયા. દરમ્યાન અંગ્રેજ સેનાપતિ વેલિંગ્ટન ૩૦૦૦ અંગ્રેજ સૈનિકોની સાથે સ્પેનમાં આવી પહોંચ્યો અને ધર્માધતાથી ઉન્મત થને ૭૦૦૦૦ પોર્ટુગીઝ સિપાઇઓ તેને આવી મળ્યા મહા લયાનક હત્યાકાંડ કરી ગામનાં ગામ બળી ભસ્મ થઈ ગયાં, સ્ત્રીઓની પવિત્રતા લૂંટાઇ, બાળકો ઘોડાના પતળે છુંદાઇ કચરાઇ મરણ પામ્યાં. મદોન્મત અને ધર્મઝનુનથી છડી ગયેલા સિપાઇઓ કાળૂમાં ન રહ્યા. સેનાપતિ વેલિંગ્ટનને પોતાના સરકારી રિપોર્ટમાં પણ કચવાની ફરજ પડી કે અંગ્રેજ સિપાઇઓ હાર કે જીત બેમાંથી એકેકે જીતી શકતા નથી. લશ્કરની રીતભાત ઘણીજ દુર્વ્યવસ્થિત અને અમર્યાદ છે. તેઓ ધાડપાડુઓની માફક દેશને લૂંટ છે અને રંજાડે છે. તેમને માણસાઇમાં લાવવાનો મારો યત્ન ફેાકટ બીય છે અને હવે તો એકાંક બે દુકડીને શરત ભરેલી રીતે બરતરફ કરીને ઘેર મોકલવી પડશે.

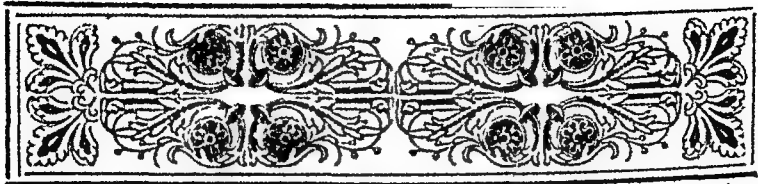
અંગ્રેજ લશ્કરમાં દેશના હલકામાં હલકા વર્ગમાંથી બદમાસો જોવાએ નહીં પુષ્કળ ભરતી થતી હતી, તેથી તેમના કરતાં ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ વધારે મર્યાદાનું વર્તણૂક રાખી શકતા હતા; કેમકે રાન્સમાં ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીની પ્રથા કેમકે તેમના લશ્કરમાં કેળવાયેલો અને સંસ્કારી વર્ગ પણ આવતો હતો. અંગ્રેજ પોર્ટુગીઝ સિપાઇઓના લુચ્ચમથી પોર્ટુગીઝની અને સ્પેનની રૈયત ત્રામ પાળે નહીં અને તેઓ પણ કહેવા લાગ્યા કે ધગડે પોતાનો વ્યાપાર અને સત્તા ગાળી રાન્સ માટેજ આ લગાઇમાં માથું માર્યું છે. તેઓ ફ્રેન્ચોને ચાહતા ન હતા પણ રાન્સના રાજસત્તાને અંગ્રેજોના અમત્ત કરતા જોડી અશુભ ગણીને તે સ્વીકારવા તૈયાર નહીં કેમકે જે રાજનીતિની બેડીમાં તેઓ સૈકાઓ થયાં જરૂરગયા હતા તેના કાલે ઉદાર રાજ્યવ્યવસ્થા તેમને ફ્રેન્ચોની પાનેથી મળવાની આશા હતી. જેવે પોને પણ સ્પેન અને પોર્ટુગીઝની રચાનિત રાજસત્તા ઈર્ષ્યાકાંક્ષાથી જીતી છે તેવી દ્રષ્ટિએ કરી હતી; કારણ કે ત્યાંનાં બુદ્ધી ગમ્યાસતો ઉપર ફ્રેન્ચોની રાજ્યોને મેસાડવા અને હવે તેમ રાજ્યો તેના તરફ અપમાન અને અસર મુજબના હતા.

નેપોલિયનને હવે તેના શત્રુઓ ઉપર બીજાવાર જીત મેળવી; આ પછી હજી એ

સ્થિતિ અતિશય લેખમમરેલી હતી જીમ જમા કરતાં તેને પોતાને આ વાતની વિશેષ ખબર હતી ઇંગ્લેન્ડે હજી પોતાનો કુતમદ હોડ્યો ન હતો, સલાહના દરેક દહેણને તે ઘુઝઝારતુ હતુ અને ક્રાન્સ ઉપરના આક્રમણ માત્ર ગ્રખતુ હતુ યુરોપના રાજાઓની એકસપી ડિલ મિન્ન થઇ ગઇ પનાં તેમને ફરીથી એક ન કરીને ક્રાન્સની સામે એકઠવાની ડગ્ગૈતિક જાગ પાથરતા રહેવાનો આમદ ઇંગ્લેન્ડે હજી હોડ્યો ન હતો તે તો હજી પણ સ્પષ્ટપણે જાહેર કરતુ કે પ્રજાસત્તાક ગળનાં સિદ્ધાંતો પ્રચારથી યુરોપનાં રાજાસનોને ઉચ્ચી પડવાની ધાસ્તી છે

ઇટાલિયા નેપલ્સ અને મિલનનાં નવાં રથપાયણ પ્રજાસત્તાક રાજ્યો હતાં નજીકમાં પોપતુ રાજ્ય હતુ પોપે આ બુદ્ધમાં એક પણુ પક્ષ તરફથી ભાગ લીધો ન હતો અને નેપોલિયનને પોપની ધર્મપરાયણતા અને સાધુતાને માટે લખ માન હતું, તોપણ પોપના દરબારમાં ઇંગ્લેન્ડ અને આસ્ટિયાના એવનીઓ પ્રપચ્છમગ રચતા તો આ ઇંગ્લેન્ડનો કાન્સે આસ્ટિયાને મદદ કરવાનો વાગ્યો નેતો ઇટાલિયા ક્રાન્સ ઉપર ભગ્યાજ કરતો હતો નેપોલિયને પોપને લખ્યુ કે નેપલ્સ અને મિલનની સલામતી ખાતર તમારે તેમની સાથે અરસપરસ બચાવ કરવાના કોલકગર રવા નેહએ પોપે તેમ કરના ના પાડી અનેકનેક યત્નુઓની મામે એકને કાચે કુઝા નેપોલિયનને માટે જીમે ઉપાયજ ન હતો કોઇ પણ વખતે ક્રો કે પાઠથી ધા કરે અને પોતાના યત્નુઓને છુપી રીતે મદદ કરે, એવા નિયતી હસ્તીથી તેની સલામતી લેખમમાં હતી તેથી છેવટે ક્રેન્સ લશ્કર રોમમાં દાખલ થયુ અને પોપ મહારાજને પંઝેટ કરી નજરકે. ક્યાં નેપોલિયને તેમને શીશ લાખ ક્રાન્સનું વાર્ષિક પેન્શન બાંધી આપ્યુ અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની સપૂર્ણ છૂટ આપી.

હવે તરતજ પ્રાન્સ રોમની સુધારણા અને ઇર્જોદ્ધાર કરવાનાં અનેક કાર્યોની ચદ્આત બરવામાં આવી નેપોલિયનની અદ્ભુત કાર્યકુશળતાને લીધે પ્રાન્સીન રોમન વીરોની બનાદોમાં નતુ ચેતન સિચાયુ કુન્નર ઉલોગના ધમધમાટથી રોમ નગરીની પુણણી શેરીઓ ૧૧૭ ઉડી. સુદરતા અને ઉપયોગીતા બેહિ તન્ક સરખુ લક્ષ આપવામાં આવ્યુ પ્રાન્સીન દેવેશીઓની સુદર બન્ય મુર્તિઓ, દેવાતથો અને સ્મરણસ્તબોતો ઇર્જોદ્ધાર કરવામાં આ ચો બૂના મકાનોને કોલણે નવાં રચાયાં. હહેરમાં શા. દલાવતા પાણીનાં ખાળોનીઆ અને બીનાસવાળી જમીનોને ફેરી કરી નાખવા ઇંગ્લેન્ડેરી ખાતુ મોટા પાયાપર કામ કરવા મડી ગયુ ટાઇમર નદી નીચે દટાઇ નએલી પ્રાન્સીન રોમ નગરીના કાનાનાં સુદર બેનમુન અવશેષો પુન પ્રાપ્ત કરવા માટે નદીના ત્રવાદને ખનેડી નાખવાની કોલિસ થવા લાગી જ્યારે યુરોપના રાજાઓ એકમ પી કરીને તેનો વિનાશ કરવા મથતા હતા ત્યારે નેપોલિયન સાર્વજનિક કન્યાણ માટે ખાલી આવી અનેક યોજનાઓ ધરીને તેમને વ્યવહારમાં મૂકી રહ્યો હતો

પ્રકરણ ૪૯ મું

શહેનશાહ આનુ નેસેશાઈન સાથે છુટા છેડા

પોલિયને શું શું કર્યું છે અને શું શું કહ્યું છે તેની નિબંધ-
પાત રીતે તોંધ લેવાની તેના આરિત્યલેખકની ફરજ છે.
તેણે કરેલાં કાર્યો માટે તો જે મત છેજ નહિ. તેના પ્રત્યેક
કાર્યમાં તેની આશ્ચર્યજનક પ્રતિભાની છાપ જોવામાં આવે છે.
તેના ઉદ્ગાર પણ તેનાં કાર્યોના જોવાજ સુરપષ્ટ છે; પરંતુ
તેણે જે જે કંઈ કર્યું તેમ કરવાનો તેને હક્ક હતો કે નહિ
તે વિષે પરસ્પર વિરુદ્ધ અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવે છે.

ડચ્ઠ આંદ્ર રો વિગો કે જે નેપોલિયનના આંતર્ગત વિચારોથી સારી રીતે વાકેફ
હતો, તે નીચે પ્રમાણે લખે છે:—

પંદર વર્ષના લક્ષ્મણધર્મી દૃઢ ચએલાં બંધન તોડવા માટે અને પોતાની પરમ-
પ્રિય સહચરીનો ત્યાગ કરવાના કારણમા કેટલાક એમ કહે છે કે રાજ્યશીલ
શાહેનશાહ સાથે પરણવાનો નેપોલિયનને લોભ લાગ્યો હતો; પરંતુ આ અભિપ્રાય
વાસ્તવિક નથી. આ દુઃખદ કાર્ય કરતાં તેને તીવ્ર મનોવ્યથા થઇ હતી એ વાત
તદ્દન સત્ય છે. જ્યારે તે રાજ્યાસન ઉપર બેઠો ત્યારે પણ લોકોએ તેના પર સ્વાધીન-
તાનો આરોપ મૂક્યો હતો; પરંતુ ખરે જોતાં રાજ્યાસન ઉપર બેસવા માટે તે
ધણી નારાજ હતો અને ક્રાન્સ પ્રજાસત્તાક રાજ્ય હોઇ અંદર અંદરના વિદ્રોહથી
નિર્ભય બની જશે એવી તેની પૂરી ખાત્રી ન હોત, તો તે પ્રથમના રાજ્યબધારણમાં
કદિ ફેરફાર કરત નહિ. ગાદીએ બેઠા પછી પણ લોકમતને પુષ્ટિ આપનારી અને
સ્વતંત્રતા તથા સમાનતાના આદર્શોને વિશેષરૂપે પ્રકટાવનારી સંસ્થાઓની ખિલવણી
કરવામાં તેણે કયાશ રાખી ન હતી. એથી કરીને ક્રાન્સમાં રાજાસત્તાક રાજ્ય
હોવા છતાં પણ પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સિદ્ધાંતો સારી પેઢે જળવાયા હતા. પોતાના
મરણ પછી બિન્ન બિન્ન રાજનૈતિક પક્ષો પડી જઈ દેશ નિર્ભય ન બની
જાય તેટલા માટે એકલું રાજ્યતંત્રજ ફેરવવાનું બસ ન હતું; પરંતુ તેને પોતાની
પાછળ વારસ મૂકી જવાની પણ જરૂર હતી. તે વારસનો ગાદી ઉપરનો હક્ક સ્વતં-

ગિફ અને દીરા જેનો હોય તો / નાદીમાટે વસબા માગના બીજા ઉમેદવારોનું જોર ચાલી ન રહે જોસેફાઈનની પુત્રી દોર્ડેન્સના પુત્ર ઉપર તેણે આદા બાંધી હતી, પણ એ પુત્ર તો અકાળે દરબાઈ ગયું તેણે જોસેફાઈનના પુત્ર પુછની ગાદી આપવાનો વિચાર કર્યો પણ તેમ દરવાજા જતાં તેના સગા લાઈજ નીચળ થાય અને તેના મરણ પછી વિદ્રોહ જાતે એવા કાચથી તે વિચાર પણ માંડી વાગવો પડ્યો. વળી બીજા બાનુએથી કાંઈ બગવાન રાજ્યની ત્રાણે સખધ બાંધવામાં તેને રાજનૈતિક લાભ પણ દેખાતો હતો કે ખરી આફતને વખતે તેનો આશ્રય મળે અને રાજ્યનો સપૂર્ણ વિનાશ થયો અટકે એવા સખધથી પુઢો. અત આવી જવાની પણ તેણે આશા રાખી હતી જૂના લમના અને રનેહના સખધ ઉપર કુઢાડો માગવાનાં તેને આવા આવા કોરણો હતાં છતાં આ વાત જોસેફાઈન આગળ ઉઘાડવાની તેની હિમત ચાલ્લી ન હતી

રાજ્યકાંતિ પછી કાન્સની પ્રજાનું નૈતિક ધોરણ ઘણું દલકુ પડી યુ હતું અને લમસખધની પવિત્રતાને પણ થોડાજ માણસો સ્વીકારતા હતા પ્રજા પણ જોસેફાઈન તરફ દયાની નજરથી જોઈને ઠગ્ગતી હતી કે રાજ્યના વારસને જન્મ આપવા માટે નેપોલિયન બીજા વાર પરણે તો સાફ નેપોલિયને આખરે પોતાના વડા પ્રધાનને પોતાનો વિચાર જણાવતાં કયું કે જોસેફાઈનને ત્રીસ લાખ ફ્રાન્કનું પેન્શન અને બિલ્પ્યની કહેનશાહ બાનુથીજ ઉતરતી એટને ગભરમાં પહેલા દરજ્જાની ઉતરાવ નદીની પહો આપીને બાલ્વાલી લગના નિવાસમાં રહેવા દેવી

એમ કરતાં કરતાં ૧૮૦૬ ની ૩૦મી નવેમ્બરના કમનસીમ દિવસ આવી પહોચ્યો દોર્ડેમાં ઉઘટી અફવાઓ તો જોસેફાઈનને કાને આવી હતી અને તેથી તેનું કામજ દંપ્ત સીજાઈ જતું હતું એ દિવસે રાજકપતી ફ્રાન્ડેન્બર્ગના રાજમહેલમાં રહેતા હતાં ઉડી ગમગીનીની કાળી લાખા સર્વેન પથરાઈ હતી પરોણાઓ ગયા હતા કંડા પવનના ડુસવાટ વાતા હતા જોસેફાઈન એકની આસુ ટપકાવતી પોતાના ઓરડામાં બેઠી રહી હતી પોતાની કુખથી કચરાઈ ગયેલી પત્તી પાસે જતાં નેપોલિયનના પગ ઉપજતા ન હતા તે પણ એકલો બેસી રહ્યો હતો જમવાનો સમય થયો તેઓ નૂર્સા મર્મા જન્મા એક રાજક પણ બોલાયો નહિ આખે આખ પણ મર્મા નહિ બેઠેના ફિક્કા પગ ગએલાં વદન તેમના હૃદયની પીડા બતાવી આપતાં હતાં તોકરો ચાલ્યા ગયા સર્વાંજે ચત્ચર નૂજતો નેપોલિયન ઉડીને ઉભો થયો અને પાપાણુમ્ નીર્તી માફક બેસી રહેલી જોસેફાઈન પાસે ગયો તેો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ પોતાની બાતીએ ચાંપીને તે કુખથી રૂંધાઈ જતા મદમદ સ્વરે બોલ્યો —

‘ જોસેફાઈન, તું જાણે છે કે હ તને ચાહું. સસારમાં થોડી ધાગી સખની પળ જે મેં દીધી હોય તો તે તારાજ સદવાસમાં પણ મારૂં પ્રારબ્ધ મારા હૃદય

કરતા બળવાન છે. ક્રાન્સના ભલાને ખાતર મારે તારી સાથેના મારા પત્ની-સંબંધનું બલિદાન આપવું પડે છે.

જે પ્રહારની તે ઘણા દિવસથી રાહ જોતી હતી તે આ પ્રમાણે આખરે પડ્યો. તેનું પ્રેમાળ હૃદય વીધાર્થ ગયું. જોસેફાઇન મૂર્ચિત થઇને પૃથ્વી ઉપર ઢળી પડી. નેપોલિયન આવરો આવરો માણસોને બોલાવવા દોડી ગયો. એક પાર્શ્વે અને નેપોલિયન બે થઇને બેશુદ્ધ જોસેફાઇનને તેના ઓરડામાં લઈ ગયા. તે અર્ધમાર્ગે બનીને લવવા લાગી—“ના, ના, તમારાથી એવું નહિજ થાય. તમે મારી હત્યા નાહક કરી શકો.” નેપોલિયન પણ ઘણોજ પ્રભુબ્ધ બની ગયો. જોસેફાઇન શુદ્ધિમાં આવી એટલે તે પોતાના ઓરડામાં જઈ ચોધાર આસુએ રડતો ગયો અને આમ તેમ ફરતો ગયો. તેનું આખું શરીર કંપનું હતું, કંઠ રૂધાઈ જતો હતો અને આસપાસનાં માણસો સાંભળે તેની પરવા કર્યા વગર તે અટકી અટકીને આ પ્રમાણે બબડતો હતો—

“ક્રાન્સનું હિત અને મારું પ્રારબ્ધ બેઉ મારા હૃદયને વીધી નાખે છે. જોસેફાઇનનો ત્યાગ મને અનુલંબનીય આચાર્ય છે. તેમથી હું ચકિત નહિ થાઉં છતાં હમણાં જોએલો બનાવ મારા આત્માને તાવી નાખે છે.”

રાત્રે કલાકે કલાકે તે જોસેફાઇનની ખબર પૂછાવતો. પુત્રી હોર્ટેન્સ માની સાથે હતી. યુજનને પણ ધટાલિથી તેડાવ્યો હતો. માની અવસ્થા જોઈ પ્રથમ તો યુજન માનસંગ થયો. નેપોલિયન પ્રત્યે નારાજ થયો અને માની સાથે જવા તૈયાર પણ થયો; પણ નેપોલિયને તેને આખમાં આસુ લાવીને સમજાવ્યો, મનાવ્યો અને કહ્યું કે એમ કર્યા વગર મારી પાસે જીજ્ઞે ઉપાય નથી. શું તું પણ મને મૂકીને ચાલ્યો જઈશ મારા ભવિષ્યના પુત્રને તારા વગર કાણ સંભાળશે ? મારા મરણ પછી તેને કાણ કેળવણી આપશે ? વીરશિરોમણિ નેપોલિયનની અર્ધાંગના જોસેફાઇનને પણ અકિર્તીય સ્વાર્પણ દાખવીને યુજનને સમજાવ્યો. અને કહ્યું કે શહેનશાહ તારા સગા પિતાવૃદ્ધ છે. તું તેના અનેક રીતે નક્ષી છે.

પંદરમી ડિસેમ્બરે દરબારમાં જૂટા છેડાને કરાર રીતસર જમાવ્યો અને વચન આપ્યું. જોસેફાઇન રડતી આખે, ચીરાતા હૃદયે તે સાંભળ્યો અને સ્વીકાર્યો. ધ્રુવને કહે તેને કલ્પમ લીધી અને હૃદયના અત્યંત ક્રોધના સંબંધને છેદી નાખનાર એ લેખ કેર સહી કરી. યુજન આ દેખાવ ન જોવું શક્યો. તેનું મગજ ધૂમવા લાગ્યું, હૃદય નકલ થઈ ગયું અને તે નિદ્રિત થઇને ઢળી પડ્યો. આવી રીતે આ અસન કરણ પેદાશ બુનો અત આપ્યો.

૨૧મી રાત્રિ શહેરમાં પથરાઈ હતી. રાજમહેલ તમલાનર નવું નવું ફરતો નેપોલિયન એકેલો પોતાના મિહાનામાં તરફડતો પડ્યો હતો. ધીમેથી તેનું મોઢું ધ્રુવે

[illegible]

જોતેસાઈન તેને માટે નિર્માણ કરવામાં આવેલા નવા નિવાસમાં રહેવા ગઈ ત્યારથી આઠ દિવસ સુધી નેપોલિયને એકાંતવાસ સેળો. તે અરસામાં તે દરેક જોતેસાઈનને મળી આવતો અને તેને પોતાને ત્યાં જમવા તેડી લાવતો. આ આઠવાડી આમાં તેણે જોતેસાઈન ઉપર લખેલી એક ચિઠ્ઠી તેના અતરંગી સાથી લામણી રમી કરે છે —

‘ પ્રિયે । આજે તું હોલી નોંધજે તે કરતાં વધારે અઘાત જણાય છે તે બાજુ
 ૧૫’ પતાબુ છે પણ હજી એથીજ વધારે ધૈર્ય તારે ધારણ કરવું નોંધજે. શાંત
 થવાનો મત્ત કરજો અને તારૂં આરાગ્ય જે આરા મનથી બાજુ જ મૂકવાનું તેને
 નાનગવચ આસ કાશિય કરતી રહેજો જે અને તું ચાહતી હોય તો તારૂં હમેશનું

હૃદયગળ જળની રાખને અને પ્રસન્ન રહેને. મારા પ્રેમવિગે અને તારા પ્રેમની મારી નિશ્ચળ મમતાવિગે તને કરો સંદેહ હોવો નજ નોઇએ. તારા તરફ મારી કેટલી ઉંડી લાગણી છે, તે તું સારી રીતે જાણે છે; તેથી તું સુખી હોઈ તોજ કું સુખી રહું અને તારું ચિત્ત શુભ હોય તો હું સુખે ન રહી શકું, એ તને પણ આપવાની જરૂર રહેતી નથી. સારી પેઠે નિદ્રા લેજે. સન્નામ પ્રિયે ! ”—નેપોલિયન

નેપોલિયન તરફ અંતઃસુધી નેપોલિયનનો પ્રેમ અવિચળ હતો અને તેનો ત્યાગ કરવા માટે તેને સખળ રાજનૈતિક કારણો હતાં, તોપણ તેણે ઈશ્વરના સનાતન નિયમનો ભંગ કર્યો તે ન કર્યો નહિ કહેવાય. દરેક પાપાચરણ, પ્રારંભમાં ગમે તેટલાં સુખ જનક દેખાય તોપણ તેમાંથી અંતે વિનાશ અને પાપમાત્રી આવ્યા વગર રહે નહિ. તે જમાનામાં લોકોનો નીતિનો આદર્શ શિથિલ થઇ ગયો હતો અને એક વાતાવરણમાં તે ઉછરેલો હોવાથી તે પોતાના કૃત્યને તેના સાચા કાળા સ્વરૂપમાં જોઈ શક્યો નહિ. તે એમજ સમજતો હતો કે હું કરું છું તે યોગ્ય છે અને ક્ષાંતિથી દિલમાં એવા સ્વાર્પણની જરૂર હતી; પણ એ પાપની અનિવાર્ય શિક્ષા તે મળ્યા વગર ન રહી.

સેન્ટ હેલેનામાં બન્દીવાનની દશામાં પણ તે નેપોલિયનનું અત્યંત પ્રેમપૂર્વક સ્મરણ કરતો અને તેના ગુણની, સ્નેહની, બક્તિની પ્રશંસા કરતો. એક પ્રસંગે તેણે એવું પણ કહ્યું હતું કે “ નેપોલિયનથી જો મને એક પુત્રની પ્રાપ્તિ થઇ હોય તો રાજનૈતિક દૃષ્ટિથીજ નહિ પણ સંસારિક દૃષ્ટિએ પણ હું સંપૂર્ણ સુખી થયો હોત.”

પ્રકરણ ૫૦ મું-આસિદ્ધવાની શાહજાદી સાથે લગ્ન

નસીની ઝગરાણી કાજુ થઈ એ પ્રમદ દણ નિશાગ્રજ આજુ નહતું એ વિશે પારપર વિરોધ અભિપ્રાય દર્શાવયા આવી હતા, અને નેપોલિયન પોતે પણ કેટલોક સમય મુખી કરી રાખ્યો હતો છતાં ન હતો. ૧૮૧૦ ના વતનુઆરીની ૨૧ મી તારીખે કાન્સને મારેના આ અમલના સવાલવિષે ચર્ચા કરવા માટે પ્રધાનમંત્રીની એક સભા રાજમહેલમાં મળી હતી. મંત્રી મુખ્યમંત્રી માર્શલ કરીને નેપોલિયન શાહજાદી આસન ઉપર બેઠો હતો. રાજ્યના મુખ્ય મુખ્ય પદવીધારીઓ સપાતા ત્યાં હાજર હતા. પ્રવેશી વાસ્તાવ્ય કરતાં નેપોલિયને જણાવ્યું કે, "રાજ્યના દિવસે એક મીઠી અમલનો પ્રભુ જે રાજ્યના વારસને જન્મ નાપનારી રાણીની પસંદગીનો છે તે વિશે તમારા વિચાર જણાવવા મેં તમને આજે અહિં એકા એક કર્યા છે હવે આ વિષે તૈયાર કરેલા રિપોર્ટ તમે સાંભળો અને પછી નમે પોતપોતાનો અભિપ્રાય આપો." "

રસિયા, આસિદ્ધવા અને સેકસની એ ત્રણે દેશની શાહજાદીઓ સાથેના લગ્ન સંબંધથી થતા લાભાલાભવિષે વિવતવાર હેવાલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે વચ્ચે રહ્યા પછી લાંબા વખતસુધી કોઈ કંઈ બેઠી થયું નહિ તેથી નેપોલિયને દરેકને વાતચેતી સમેટીને તેમના અભિપ્રાય માગ્યા. આસિદ્ધવાની શાહજાદી મારે લગ્ન કરવા તરફ વધુમતી હતી આ ચર્ચા ચાલી તે દરમિયાન નેપોલિયન ચાત, આ રસની નતિના જેવો નિમ્ન દત્તિવાળો બનીને બેસી રહ્યો હતો. તેના અહેસાની એક રેખા સરખી પણ બદલાતી ન હતી તેથી તેનું પોતાનું વલણ જાણ્યું અચક્ર હતું સભા બરખાસત કરતાં તેણે મર્વનો આશાર માગ્યો અને કહ્યું કે તમારી દલીલોનો કુ પૂરતો વિચાર કરીશ તમારા અભિપ્રાય જુદા જુદા છતાં એટલી તો મારી ખાતરી થઈ કે કાન્સના દિવસે તરફ નજર રાખીને અને મારામત્તે બંધિત રાખીને તમે તે અભિપ્રાય માગ્યા છે.

રસિયાનો ઝર અલેક્ઝાન્ડર નેપોલિયનનો મિત્ર અને સહાયક હતો તેની બહેન

પણ આ ઉમેદવારોમાંની એક હતી; પણ રશિયાની રાજમાતા લગ્નની સાથે એવી સરત કરાવવા માગતી હતી કે રશિયા પોલેન્ડને સ્વાહા કરી જાય તેમાં નેપોલિયને મદદ કરવી અને સેકસનીના રાજ્યની સીમાનો વિસ્તાર ન વધારવો. તેની પહેલી માગણી પ્રજાઓના સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ હતી, અને બીજી માગણીથી ક્રાન્સનું કિત્તે જોખમમાં આવતું હતું. નેપોલિયને અલેક્ઝાન્ડરને ના લખી દીધી અને આરિસ્ટોની રાજકુમારીનું માથું સ્વીકાર્યું. તે મનોહર આકૃતિની, તંદુરસ્ત અને અંકાર વર્ણની યુવતી હતી. આ સમાચાર મળતા ઝાર નિરાશ થયો અને પોલેન્ડ પચાવી લેવાની તથા તુર્કોની રાજધાની ઇસ્તંબુલ ખાતે જવાની તેની અભિલાષા બાગી પડી. લગ્નની તૈયારી તરતજ કરવામાં આવી. નેપોલિયન તો પારિસમાં રહ્યો; પણ પોતાના એલચી તરીકે સેનાપતિ બર્થિયરને તેણે આરિસ્ટોના રાજદરબારમાં મોકલ્યો. એકમૂલ અને વાગ્યામના દારુણ સંગ્રામોમાં થોડા મહિના ઉપરજ નેપોલિયનનો મોઢો હરિક્ષ થઇને ઉભેલો. આરિસ્ટોન શાહજોડો ચાલ્સ આજે તેના શત્રુનો પ્રતિનિધિ હતો અને નેપોલિયનના વતી તેણે કન્યાદાનનો સ્વીકાર કર્યો. ક્રાન્સની નવી રાજસાથી મેરિયા લૂઇસાની સ્વારી પારિસની નજીક આવી પહોંચી એટલે નેપોલિયન રમાલા સહિત તેને સામે લેવા ગયો. બેઉએ એક બીજાને જોયાં ન હતાં. મેરિયા લૂઇસાની ગાડી નજીક આવતાં નેપોલિયન તેની ગાડીમાં ચઢી બેઠો અને રતેહપૂર્વક આલિંગન વડે તેનો સત્કાર કર્યો. પારિસ નગરમાં ઘંટનાદ, રોશની અને મિજબાનીઓ થઈ તથા આખું શહેર આનંદ સમુદ્રમાં ડૂબી ગયું.

લગ્ન પછી તરતજ રાજદંપતી રાજ્યના ઉત્તર પ્રદેશોની મુલાકાતે ગયા. થોડાંજે તેમનો સહર્ષ સત્કાર કર્યો. ઈંગ્લેન્ડે હજી પણ શત્રુતા મુદ્દી ન હતી. ક્રાન્સનો રાજ વહીવટ ચલાવવા ઉપરાંત જગતમાં સૌથી બળવાન અને ધનવાન રાજ્યના અસામાન્ય આક્રમણની સામે તેને ટક્કર લેવી પડતી હતી. ઈંગ્લેન્ડનું નૌકાસૈન્ય ક્રાન્સના કિનારાની આસપાસ મધમાખની માફક બમતું હતું અને જ્યારે લાગ કાંચે ત્યારે મદદ ઉપર ગાળાઓનો વરસાદ વરસાવતું હતું. ઈંગ્લેન્ડ પોતાની તમામ લાગવન અને નાણાનો ઉપયોગ ક્રાન્સના રાજવિદ્રોહી પત્રને ઉત્તેજન આપવામાં અને ત્યાં આનંદ તરિકે કંઠહ જમાવવા પાછળ કાર્યજ નરતુ હતું. વળી બીજી બાજુએ તે રોમ અને પોર્ટુગાલમાં ધુધવાતો અગ્નિ પ્રગ્વસિત કરવાની બાજી ગોઠવતું હતું; તેજ યુરોપમાં હમણાં ચાત પડેલો દાવાનળ પાછો ફરીથી સળગાવવા બુકિનગ્રાફિ રચ્યું હતું. થોડાં કન્યાશુદ્ધારક કાર્યમાં આટલો ઉત્સાહ અને ચીંતપાત્ર અનુભવ હોય તે અદ્યતન વખાણ અને માનને પાત્ર ગણાત; પણ ઈંગ્લેન્ડને તો પોતાની લગ્ન શક્તિ ક્રાન્સના પ્રગ્વનતાક રાજ્યનો વિનાશ કરવા પાછળજ ખર્ચાની હતી અને તેને તેને વિજય પણ મળ્યો. એટલીથી ખરડાવવા યુરોપમાં ફરીથી બમણું આનંદ

જાવાનના સજાગી ઉડ્યો અને ઈવડે બમણા નેમથી નેપોલિયનનો સંભવોમ વગોવવા માંડ્યો.

યૂરોપના એક બજવાન સંભવની સાથે લમસબધથી પોતે નેડાયા તેથી નેપોલિયન આના સખતો હતો કે યૂરોપના સખતો હવે તેનું ગળપન સ્વીકારશે અને પ્રજાની પાપમાત્રી કરનાર પુહોતો અત આપ આથી કરીને ઇવડ સાથે ફરીથી સલાહ કરવાની ઈચ્છાથી તેણે તનતોડ પ્રજાન કરી નેયો પણ તે ટાકટ નયો મિ. કાહડેને પાર્લામેન્ટમાં એક વેળા કહ્યું હતું કે “ ક્રાન્સે પોતે લામ ઉભી નથી કરી એટલુંજ કહેવું બસ નથી, પરંતુ ઇવડ સાથે લડાઈ થતી અટકાવવાને તેણે માત્ર પો પડવાનું જ બાકી રાખ્યું હતું ” પણ ઇવડે તો આખરસુધી લડવાનો ઠગવ કર્યો હતો. અને ઇતિહાસ પર એવિસન લખે છે કે “ ડયૂક આફ વેલિન્ડને બાર મહીને જાણ્યું હતું કે ઇવડની આનાદ થતી અધિક સ્થિતિ અને આખી દુનિયાનો વેપાર તેના હાથમાં આવ્યો છે તે નોતાં ઈવડ લડાઈમાં કામ વખતસુધી ટકી રહ્યો એવી તેની પૂત્તી ખાતી છે ” ઇવડનો કાફલો પત્રે સમુદ્ર ધૂમી વચ્ચે અને દેશવરનાં ક્રાન્સનાં સસ્થાનો તેના હાથમાં આવતા મયા બાકી રહી ગયેલા જવાનાં ટાપુ ઉપર પણ તેની આંખ પહોં વખતથી પડી ચૂકી હતી મદ્રાસથી એક બજવાન કાફલો આ કામ માટે રવાના થયો અને જાવાનો ટાપુ મર કર્યો. આ રીતે ક્રાન્સે પોતાનું છેલ્લું સસ્થાન ગુમાવ્યું છતાં જ ઇવડ આખો પૃથ્વીનો એકો પોતાની બાથમાં ઝડપી લેવા દમકમી રશું હતું તે જારે નાપાટ ઉપર અખૂટ લોભાવતો આરોપ મુકવા જઈ ત્યારે તેની મહેરકિમ તા વખાણ કર્યા વગર કાણુ રહી શકે ?

ક્રાન્સ અને ઈવડની વચ્ચેનું મમુદ ઉપરનું યુદ્ધ તો આ પ્રમાણે ખતમ થયું પુ એકનું બી સમુદ્ર ઉપર હતું ત્યારે બીજાનું જમીન ઉપર હતું હવે ઈવડે ક્રાન્સને જમીન ઉપરનાં યુદ્ધોમાં પણ મહાન કતવાનું બીકું ઝડપું આ યુદ્ધ આખું અને અવ્યત પ્રયત્ન હતું ક્રાન્સના સસ્થાનો મયાં દતાં દરિયા ઉપર તેનાં સમાન પણ કાજ રહી ન હતો તેનો બાપાર તારાજ થઈ ગયો હતો તેનાં પદો ઉપર વારવાર જોખાનો વરસાદ વરસતો હતો સલાદને માટે તેણે કરેલી ફરક માર્ગનાને પુનઃકારવામાં આવી હતી હવે તેને માટે બીજો કસો પલાજ રહ્યો ન હતો. હવે માત્ર જે એકજ સજા હથિયાર તેના હાથમાં હતું તેનો નેપોલિયને બીજાંયર ઉપયોગ કર્યો અને તે એ કે યૂરોપીય સંભવોમા ઈવડના માથાને કાપવ થતો અટકાવેલો અગિત નૌબામજથી બજવાન બનેલા છ ૧૦૦૦ તેના માનના અલિધાર સિવાય બીજો પ્રહાર વાગે એમ ન હતું.

દાહડડ સંભવ નેપોલિયને પોતાના લાઇ રાને લોખું હતું તે બંધો અને ને. ૩૪

પ્રજાવત્સલ હતો. હોલેન્ડના ખંદેરમાં ઈંગ્લેન્ડનો યેસુમાર માત્ર ઉતરીને ત્યાંથી બીજા દેશોમાં જતો, તે વ્યાપાર તૂટી પડવાથી હોલેન્ડના વેપારીઓને દેખીતું ભારે નુકસાન થવા લાગ્યું. નેપોલિયનની ઇચ્છા અને આજ્ઞા એવી હતી કે જે જે નાનાં નાનાં રાજ્યો તેના આશ્રયથી સ્થપાયાં છે અને સુરક્ષિત રહ્યાં છે તે બધાં આ આખરના યુદ્ધમાં તેની સાથે સહકાર કરે; કારણ કે નેપોલિયનના અધઃપાતની સાથે યુરોપની પ્રજાની રાજનૈતિક સ્વતંત્રતાનો પણ નાશ ચાલ્યો એ પણ નક્કી જ હતું. આથી કરીને તેની આજ્ઞા એક બુદ્ધી રાજાની આજ્ઞા જેવી બહારથી દેખાવા છતાં પણ ભવિષ્યવેદી દૃષ્ટિએ તો તેમાં પ્રજા સમસ્તતું હિતજ રહેલું હતું. એ તમામ રાજ્યોએ તેની સાથે સહકાર કરવાનું વચન પણ આપેલું હતું. રશિયા અને પ્રશિયા પણ કોલકારથી બચવા ચૂક્યાં હતાં. તેમણે આપેલાં વચન પાળ્યાં નહિ અને તેથી પ્રજાઓની સ્વતંત્રતાને નેપોલિયને રચેલાં મુંદર સ્વપ્ન પણ ખાતલ ગયાં. નેપોલિયનનો વિનાશ કરવામાં જે લોહી રેડાયું તેમાંથી અનેક યુદ્ધોનાં બીજ વવાયાં. હોલેન્ડના વ્યાપારીઓનું શુભ નુકસાન બહા લૂંટથી ન ખમાયું અને તે રાજાનામું આપીને ચાલતો થયો. નેપોલિયનની રાજનીતિને અને બ્રાવત્સલતાને તેથી કારી ધા વાગ્યો. તેણે કહ્યું કે “ જ્યારે મારો સગો ભાઈજ મારી સામે ક્યોદ કરે છે અને મારા ઉપર લોભવૃત્તિ અને અમલ બુદ્ધીપણાનો આરોપ મૂકે છે ત્યારે હવે મારે શું કહેવાનું રહ્યું ? ”

નેપોલિયનની મુશ્કેલીઓ હવે વધતી જતી હતી. ઈંગ્લેન્ડ સ્પેનમાં નેસેબેર લડાઈ જગાડતું હતું. રશિયાનો ઝાર ખીજવાયો હતો અને જેમ વખત જતો હતો તેમ તે મિત્ર મટીને શત્રુ બનતો હતો. ફ્રાન્સનો તમામ સમુદ્રકિનારો ઘેરાઈ ગયેલો હોય તેના કાષ્ટ પણ બંદરમાંથી એક મછવો સરખો પણ બહાર કહાડી શકતો નહોતો. આથી કરીને ઈંગ્લેન્ડના માલનો બહિષ્કાર કરાવીને તેનો વ્યાપાર તોડી પાડવા મિત્ર નેપોલિયન પાસે હવે બીજો ઇલાજ રહ્યો ન હતો; પણ તેમ કરવા જતાં યુરોપન બધા દેશોના વેપારને ઘોંકા પહોંચતો અને તેનાં મિત્રરાજ્યોનાં મન પણ ઉઘાડતાં ત્યારે હવે કરવું શું ? કાં તો લડાઈ પડતી મૂકવી, ઈંગ્લેન્ડને પગે પડવું અને ફ્રાન્સને ઈંગ્લેન્ડની દયા ઉપર છોડીને ચાલતા થવું; કે કાં તો યુરોપનાં બીજાં રાજ્યો બહિષ્કાર કરવાની પ્રથા ન સ્વીકારે તો તેમની પાસે બળજેરીથી તેનો સ્વીકાર કરાવવો અને તેમ ચર્તા અંદર અંદરના વિદ્રેષ જાગે તેમાં છેવટસુધી લડતાં લડતાં મરવું.

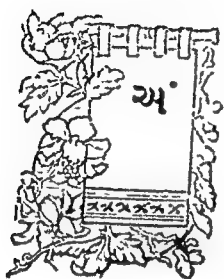
આવી અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં, પોતાના વિશાળ સામ્રાજ્યના દુનિતરફીઓનો ખિલવણી કરવામાં, ઈંગ્લેન્ડના પ્રહારની સામે રક્ષણ કરવામાં, યુરોપખંડના રાજાઓની સમાધાની કરીને તેમની મૈત્રી સપાદન કરવામાં, અને સ્પેનમાં ચાલતી લડાઈ ઉપર દૂર રહ્યાં રહ્યાં લક્ષ આપવામાં એક વર્ષ જોત જોતામાં પસાર થઈ ગયું. જે કામનાને લીધે તેણે પ્રાણપ્રિય નેસેકાઈનનો ત્યાગ કર્યો હતો તે કામના હવે રહ્યું

થઈ આ મેરિયા ત્રણસાએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. દાન્ડની પ્રજાએ મહર્ષિ હિતસવ પાળ્યો. પતિધેણી ભોગેદાષને નેપોલિયન ઉપર પ્રેમપૂર્ણ અભિનંદન પણ લખ્યો. અને ગન્ધુમારના જન્મની વધામણી લાવનાર દ્વંતને કિમતી બક્ષિસથી નવાજ્યો.

રાજકુમારને માટે એક સુંદર મહેલ બનાવવાની નેપોલિયને આગ્રહ કરી તેને માટે જે જમીન પસંદ કરવામાં આવી હતી તેમાં એક પીપ બનાવનારનું શુશ્રૂષુ જુ પકડ આવેલું હતું તેના માલિકે લાન સાધીને દલ દળર ફાંક માગ્યા તે રકમ નેપોલિયને મંજૂર કરી ત્યારે તે ત્રીજ દળર માગવા લાગ્યો તેની મંજૂરી આપી ત્યારે પચાસ દળર માગવા લાગ્યો. આખરે તેટલો ભાગ પડ્યો મૂકીને મહેલ બનાવા લાગ્યો. નેપોલિયનની છેલ્લી દાર થઈ ત્યારે પણ એ મહેલ ચલાતો હતો. છુર્જોન રાજાએ આવતાંવારને તેને જાગવીને ખડિયેર કરી ન આપ્યું અને બિચારો પીપ બનાવનારો હાથ લમતોજ રહ્યો.

પ્રકરણ ૫૧ મું-રશિયા સાથે પુનઃ યુદ્ધ

ગ્રેજ સેનાપતિ સર ચાર્લ્સ નેપિયરનો ઇતિહાસ પ્રમાણે અને આદરપાત્ર મનાય છે. એ નેપિયર પણ પોતાની તવારવડે નેપોલિયનનો વિનાશ કરવામાં સાધનમૂલક હતો; તે જોતાં તે પોતાના હરિફનો અધ અધાણ પૂર્ણ બની ગયો હતો એવો શક તો દોષ લાવી શકેજ નહિ. એ નેપિયર નેપોલિયનના ઉચ્ચ ચારિત્ર્યની અને જે પક્ષને માને લડતો હતો તેની સચ્ચાઈની સાબિતી આપે છે કે,

“ પ્રથમતવડે નિયતિત થએલા રાજ્યબંધારણ તરફ ઉંડી અને દૃઢી ધનુષ્ય એજ તે સમયના ઈંગ્લંડના ટોરી પક્ષે આદરેલી રાજનીતિનો મૂળમત હતો. નેપોલિયન સાથે લડવાનું કારણ તેઓ જાહેરમાં જણાવતા કે તે જુલમગાર જે આ પરરાજ્યોને પચાવી પાડે છે; પરંતુ એ તો હડહડતું જૂઠું કારણ હતું; કદાચ નેપોલિયન તેવો હતોજ નહિ. તેણે સ્પેન ઉપર કરેલી ચઢાઈ અન્યાયી હોવાનું કદાચ પણ સાચું ન હતું; પરંતુ ઉમરાવ અને શ્રીમંતવર્ગના વિરોધ અવિરતજો બળવાન અને વિજયી શત્રુ હતો. તેમાંજ તેના પ્રત્યેની સઘળી દુસ્મનાવટનું કારણ રહેલું હતું. ‘સ્પેન-પોર્ટુગાલની શાંતિ અને સ્વતંત્રતા, એ શબ્દો પદ્મ કાગળ ઉપરના અને લાપણોમાં બોલવાનાજ હતા. તેમાં કશોજ અર્થ હતો નહિ જે પ્રગતંત્રની લાવનાનો નાશ કરવા તેઓ મથતા હતા તે તો નેપોલિયનના જય પછી ઉઘટી વધારે પ્રમળ થઈ હતી અને તે જોઈને તેમના કોઈને નિરાશાનો પાર રહ્યો ન હતો. ”

“ નેપોલિયન પોતાના જમાનાની વસ્તુચિતિને સારી રીતે જોઈ ગયો હતો. તેની ખાતરી થઈ હતી કે પોતાના યુદ્ધ-ગોત્રમાં અને શત્રુના અગ્રણી યોદ્ધા પીઝવાના મેકુતવર્ગના કોષમાંજ તેના અચાવની-એટલે કે તેના અચાવની-આવી રહેલી હતી. તેની મનઃ રાજનીતિમાં પોતાનું અન્ય એક નહિ રહેરો કાન્સની અનાદીમાંજ તે પોતાની આત્માની મનઃરેખા ઉચ્ચ લાવનાવાળા અને આદરે. પરમ નિઃસ્વાર્થી પુરુષ જાતને સંસ્કારેલો હોયો હશે. ”

સને ૧૮૧૪ માં યુર્બેન રાજ્યોએ પરદેશી રાજ્યોની મદદથી તેના ઉપર ફ્રેન્ચ મેળવી અને તે પ્રજાતંત્રના હિમાયતીને જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યો, પરંતુ એજ નેપોલિયન સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે એકમાથી નાસી આવ્યો ત્યારે પાછા હજારો લાખો ગરીબ લોકો, જેઓ ગરીબ અને સરળ મનના હોવાથી શુદ્ધ દેશભક્ત હોઈ શકે છે, તેમણે તેનો પિતાની માફક સત્કાર કર્યો અને તેને સહાય કરવા તત્પર થઈ ગયા. તેઓ તેને તદ્દન નિર્દોષ માનતા હતા એમ નથીજ. આ જગતમાં સર્વાંશે નિર્દોષ છે પણ કોણ ? પણ ભૂખ્યા તીડની માફક પ્રજાને ફેલાવી ખાનાર રાજ્યોના જુદા જુદા ભાગોમાં એક માત્ર બચાવનાર તરીકે જ્યારે લોકો તેને વળગતા હતા, ત્યારે તેમની સુશીલતા દૂર થવી જોઈએ એવુંજ તેની પાસેથી ઈચ્છી રહ્યા હતા.

રશિયાનો ઝાર અલેક્ઝાન્ડર લાખો વખત થયાં એવી માગણી કર્યા કરતો હતો. પોલેન્ડને નવું રાજ્યતંત્ર કદિ પણ નહિ આપવામાં આવે એવી નેપોલિયને આજ્ઞા આપવી, અને વાસોના રાજ્યના બળમાં વધારો કરવો નહિ. આ સરતોનો નેપોલિયનને અસ્વીકાર કરવાથી ઝાર ધણો ક્રોધે ભરાયો અને ધમકી આપવા લાગ્યો.

નેપોલિયને આ સમાચાર સાંભળીને કહ્યું, “રશિયા સમજે છે શું ? જે પોલેન્ડને રાજ્યતંત્રની પુનર્ધટના કરવીજ હોત તો સામાટે હું મારે સૈન્ય જર્મનીમાંથી ખસી લેત ? પણ એ પુનર્ધટના કદિ પણ નહિજ થાય એવી આદિધરી આપીને હું મરી જાતિને અવનત નહિ કરું. જે બહાદુર પ્રજાએ મારી આવી ઉમદા સેવા બતાવી અને જે ભક્તિ તથા વફાદારીથી મને વળગી રહી છે તેના હિતની વિચારણા એવી આદિધરી હું કદિ નહિ આપું.”

ત્યાર પછી ઝારે એક બીજી બેહુદી માગણી કરી કે ડાન્યુબ નદીનું મુખ તેનો જમણે દિનારો રશિયાના અધિકાર નીચે રહે એવી નેપોલિયને આદિધરી આપવી. પણ તેણે તુકી અને આસ્ત્રિયા સાથે કરેલા કરાર મુજબ આ પરવાનગી આપવાના બદલે ઝારે કાર્યમાં મદદ કરવાની સાફ ના કહી.

નેપોલિયનની આ નવી મુશીબતોનો પૂરેપૂરો લાભ અંગ્રેજ પ્રધાનમંત્રી તેની સામે નવી એકસંધી રચવા માટે રશિયાના પાટનગરમાં અંગ્રેજ એમ્બેસેડર પહોંચ્યા. એમ્બેસેડર નવારણ મુજબ રાજ્યવહીવટ કરનાર ઇંગ્લેન્ડ અને પ્રુશિયાના પ્રધાનમંત્રી રશિયા પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પક્ષે રાજ્યોને નેપોલિયનને હવે એક યોદ્ધા તરીકે જાણના દરબારની નિમ્નરીતો રશિયાને મદદ કરવાની ઉપદેશ થવા લાગ્યા અને ઇંગ્લેન્ડના સરકારની અને પ્રુશિયાની સરકારની મદદ આપવાના વચન અપાઈ ચૂક્યા. નેપોલિયન સ્વેનની સહાયતા મેળવીને રશિયા દોડ્યા તેનું કારણ ત્યાંથી ખસેરી આવે નહિ એમ જાણીને રશિયા આવ્યું.

રશિયાના દ ખારમા રહેનાર કેન્દ્ર રાજપ્રતિનિધિ ડાનહોર્ટ ૧૫૫ છે કે, ' રા
નના કદા સુનુ ઈવડે રશિયાના દ ખારમા પોતાના જુવા દલાનો નહી રાખ્યા હતા.
તેઓ પાતાના કાવાવધાથી રશિયામાં જગ અને તેના હિમ તો વચ્ચે ઉચા મા કગ
વડાની પે વી ક્યાજ કરતા હતા ઈવડના પ્રધાનમંડળને ખાત્રી થઇ હતી કે જ્યા
મુધી રિયા તેની માથે ન જોડાય ત્યાંસુધી કાન્મની સામે ઉપાડેલી તુનેમ કાર્ય-
સાધક નહિ નીવડે આ વાત મુદાપનો રેક રાજકર્તા સ્વીકારતો હતો અને તેની બધા
રાજ્યો નેપોલિયનને આપેલી પ્રતિજ્ઞાનો બન કરી ચૂક્યા હતા એક રશિયા હતી
તેની મૈત્રી જાગવી ગયું હતું તેને પણ ફ્રાન્સવાસીને પોતાનો કગ લેવો અને ન માગે
તો તેનો પણ વિનાશ કરાવે, આવી ઈવડનો નેના મગતીઆ રાજ્યોની રાનન
હતી. આ પોતે પણ પહેલાના જેવો ભેગો અને વિલાસપ્રિય રહ્યો ન હતો. આમ
પાસ પા મજોગએ તેને ધડીને વિચારવત બનાવી દીધો હતો અને પોતાની હાલની
રિયતિ કેટલી જોખમભરેલી છે તે વાત તે સમજી ગયો હતો. તેજે મને ખાનગીમાં
કહ્યું કે નેપોલિયનની વિરુદ્ધમાં જે જે કાવના ગયાય છે તેનાથી તે વાંકે કરવાની
ધણી જરૂર છે મે તમારાથી કયું મુમ રાખ્યું નથી કેટલીક વાર ડકાપણની દ-
ઓગનીને મે તમને કેટલીક છુપી વાતો કહી દીધી છે મે તમને જે જે કહ્યું
છે તે સ્વયં તેને કહેજો કે તમારા પગનીને જ્વાલામુખી છે અને તેણે કરારનો ભંગ
કરીને મા પોતાના રાજ્યમાં મારી રિયતિ અમલ કરી નાખી છે મારું આખરનું
અને પ્રમાણિક કહેણું તેને કહી દેજો કે જો આખરે લડાઇ જામશે તો નેપોલિયનને
અથવા અનેફાન્ડર બેમાથી એકને રાજ્ય ખોલુ પડશે "

જે કરાગના ભગની વાત ઉપર કહેવામાં આવી છે તેમાં સત્ય દનીકન આટલી
હતી કે ઈવડનો માલ ચોરીશુધીથી લખલ થયો અટકાવવા માટે નેપોલિયને
ઓટ્ટોન બર્ગના પ્રદેશનો બગજોગીથી કમજો લીધો હતો

લજાઇની ખૂનરેટથી નેપોલિયન એટલો તો કાયર થઇ ગયો હતો કે ખીજવાર
જન્ય તે ધણેજ નારાજ હતો તેના રાજ્યને સર્વાંગે સુદદ કરવા માટે શાંતિની-
પૂરેપૂરી જરૂર હતી. વીલ વીલ વરસસુધી આખા યુરોપની સામે ટકર ઝીલ્યા પછી
રાન્મ વિનાંતિ માગી ગયું હતું આવા સંજોગોમાં જાન થતી અટકાવવા માટે
નેપોલિયને પુષ્કળ પ્રયત્ન કર્યો રશિયાના દગારમાં પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા અને
કહેવડવ્યુ કે હજી આપણો મૈત્રીનો મજબ કાયમનોજ છે એમ જણાવે. પોનેન્ડની
પુનર્ધટનામાં પરાજ કે અપરાજ રીતે પોને કશો લાભ નહિ લેવાનું વચન ફરીથી
આપ્યું અગ્રેજ માલના બદ્ધિધારનો નિયમ પણ દીનો કર્યો અને રશિયાનાં અમુક
બદરોમાં પગવાનો ધરાવનાર વેપારીઓ અગ્રેજ માલ ઉતારી શકે એવી સગવડ કરી
આપવાનું વચન આપ્યું પાછલી તુકસાનીનું વગનર આપવાનું કનૂલ કર્યું પણ

રશિયા હવે ઈંગ્લંડના પ્રધાનમંડળના દબાણ નીચે આવી ગયું હતું. રશિયા નેપોલિયન ઉપર આક્રમણ કરે તોજ ઈંગ્લંડથી ફ્રેન્ચ લશ્કરી સામે ટકી શકાય એમ હતું. ઈંગ્લંડના પ્રધાનમંડળમાં પણ લડાઇ કરવી એવા મતવાળા પ્રધાનોનું જોર વધારે હતું. નેપોલિયને રશિયાની સાથે જે નમતું આપ્યું તેમાં રશિયાને તેની ઉદારતાને કૃતજ્ઞ નમળાઇ જણાઇ. તેથી તેણે પણ છટ્ટી જાઇને એવી માગણી કરી કે જ્યારે જ્યારે પોલેન્ડ સ્વતંત્ર થવાને માથું ઉંચકે ત્યારે નેપોલિયન તેમને દબાવી દેવાને બંધાયેલો આ સરત પ્રમત્સવાતચ્ચના હિમાયતી નેપોલિયનથી પ્રાણુતે પણ સ્વીકારાય એવી નહિ હોવાથી તેણે ધસીને ના પાડી. x

એક પક્ષે ગાંજવર ધોરણ ઉપર યુદ્ધની તૈયારીઓ કરવા માંડી. ક્રાન્સ ઉપરને ઈંગ્લંડનો દ્વેષ, એજ આ સર્વ મુશીબતનું મૂળ કારણ હતું. ઈંગ્લંડ સાથે સલાહ થાય તોજ આખી દુનિયાને શાંતિ મળે તેમ હતું. નેપોલિયનની સ્થિતિ એવી હતી કે ઈંગ્લંડનો કાફલો તેના રાજ્યને બધી બાજુએથી રંજાડી શકે, પણ તેનાથી ઈંગ્લંડનો વાળ પણ વાંકો કરાય એમ ન હતું. બાવીશ માઇલ પહોળી ઈંગ્લિશ ખાડી ઓળંગીને ક્રાન્સની તોપનો ગોળો ઈંગ્લંડના બંદરને ધમ્મ કરે એ તો બનવા એમ ન હતું; પણ ઈંગ્લંડનો કાફલો મરજીમાં આવે ત્યારે ક્રાન્સનાં અને તેનાં મિત્રરાજ્યોનાં બંદરો ઉપર ગોળો વરસાવતો, તેમનાં સંસ્થાનો લૂટતો અને તેમનો વેપાર તારાજ કરી નાખતો. આવી સ્થિતિમાં ઈંગ્લંડ સાથે સલાહ કરવા માટે નેપોલિયને ફરી પણ એકવાર પ્રયત્ન કરી જોયો.

નેપોલિયનના મનમાં સલાહ કરવાની ખરેખરી ઇચ્છા ન હોત તો તે પોતાના દુરાગ્રહી શત્રુઓના આટલી ચીવટથી કાલાવાલા કરત નહિ. તેની પ્રાર્થનાનો નિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો, તેનું અપમાન કરવામાં આવ્યું, બિલકુલ શરમ વગર આપેલાં વચનનો ભંગ કરવામાં આવ્યો અને તે છતાં પણ માણસ જાતના કદયાણુની ખાતર તેણે સલાહની પ્રાર્થના કર્યાજ કરી. દશ લાખ સગીનોના પ્રહારથી છેવટે તેને કચરી નાખવામાં આવ્યો; અને તેનું ઉદાર અતકરણ સેન્ટ હેલેનાની જિદગીનો તાડ સહન કરી ન શકનાથી છેવટે જ્યારે તે હતાશ થઇને મરણ પામ્યો, ત્યારે પછી જેઓ પોતેજ હત્યાકાંડના અપરાધી હતા તેઓએ હત્યાકાંડનો આરોપ તેના ઉપર મૂકીને તેના નામને બટો લગાડવા પ્રયત્ન કર્યો. આના કરતાં વધારે અનુદાર જંગતમાં બીજા લાગ્યેજ થયું હશે, પણ ઈશ્વર ન્યાયી છે છેવટે ઇન્સાફના તારાજ

x યૂરોપના છેલા મહાયુદ્ધ વખતે મીકુ મીકુ બોક્ષીને સહાય મેળવવાના તથા માંડી વાળવામાં ગરજને અગે હાએહા કરી પાછળથી સંયોગ જોઈને ફરી ગવાળ બનાવો બન્યા છે, તેવી નીતિવાળો નેપોલિયન હોત તો આ વખતે તે પણ સંપાદક હાએહા કરીને પોતાનું કામ કહાડી લેવા ચૂકત નહિજ.

તે બરાબર રીતે તોળ્યા વગર રહેનાર નથી

સલાહને માટે તેની બધી મહેનત ફોફટ મઠ અને જોક બાલુએ સમુદ્ર ઉપર ઈન્દ્રિયની સાથે તથા બીજા બાલુએ જમીન ઉપર રશિયાના રાક્ષસી રાજ્યની સાથે અને ત્રીજા બાલુએ ઈન્દ્રિયની ઉદ્દેશથી, ઉત્તેજન અને મદદથી તેની સામે લડવાને તૈયાર થએલા રહેન અને ચોર્ટુચાવના બજવાખોરાની સાથે એકી વખતે બાથ કરવાની દ્વેષવારે નેપોલિયનને ફરજ પડી ત્યારે તે તેમ કરવાને પણ સંમત થઈ ગયો. દોનતાથી સલાહને માટે પ્રાર્થના કરનાર હવે મિલની નાફક ગર્જના કરીને તૈયાર થઈ ગયો અને તેણે પોતાનું સંપૂર્ણ સામર્થ્ય એકેન કરવા માંડ્યું આ કાર્ય બહુજલ વારે હતું પણ એ કાર્યને પટોચી વગવા જેટલું સામર્થ્ય પણ તેણે દાખવ્યું તેના મિત્રરાજ્યો ઉત્સાહભરે તેની મદદે દોડી આ પાં આ યુદ્ધ સ્વાતંત્ર્યવાદ અને રાજ્યની નિરંકુશ સત્તાના વાદ વચ્ચે હતું ઉદાર રાજ્યતંત્ર અને ઉમરાવોની જૂની બુદ્ધિમત્તાગિરીની વચ્ચેનું હતું

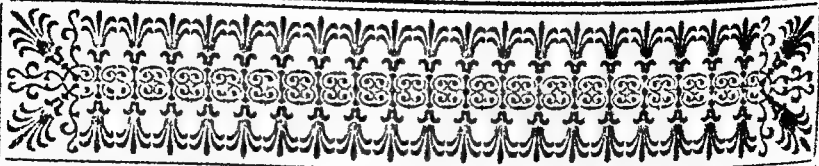
યૂરોપના દરેક દેશમાં તે વખતે એ પણ દત્તા-મીમત તથા ઉમરાવવર્ગ અને બીજા પ્રજાવર્ગ નેપોલિયન પ્રજાવર્ગના મહામગવાન હવે સમાન દેશો અને તેના પ્રયત્ન પાલકારાની અસર આખા યૂરોપમાં સર્વેન પટોચી દત્તી અને ચેતન પ્રસાર વતી હતી ઈન્દ્રિયમાં તે વખતે ઉમરાવોનો પણ ભેરમાં દત્તો અને પ્રજાપક્ષ તેમના પગનીચે દગાઈને કચાઈ ગયા જેવો થઈ ગયો હતો હવે ઉમરાવોની નિર્ણયિત થએલું હિંસા અને અંતની એકદમથી સત્તાને અર્પણ થએલું રશિયા આગળ જણાવ્યું તેમ હવે દોરતીના કરારથી જોડાયા

ઉમરાવવર્ગ સાથે સમઘ ધરાવનારમાના કેટલાકે મૂચના કરી કે પારિસ હાતીને દળરે માધન દૂર જવામાં નેપોલિયન પાકુ જાખમ ખેડે છે, કેમકે તેની મેગાજરીના લાજ લાઠને કાવરાખોરવમ કાવરાં કર્યા વગર રહેશે નહિ તેના જવાબમાં તેણે કહ્યું કે મારા રાજ્યમાં એવા પક્ષ હોઈ નહિ માત્ર અમુક નપથા નકલ ઉમરાવો મારી વિરહના રક્ષા છે પણ મારી પગીને જેટલે વચગે તેજે વડાપ છે તેના કરતા તેનાથી તેઓ વધારે કડે છે મારી મિલનીનું મોહામો મોકુ મારું તો એ છે કે ન રાજ્યકાંતિની સિંચામરકે જાતીને જાણી રાખી છે જે દુન દાત તે આખા ૪૧૪ અને તમે જ્યાં તેમાં સ્વદા થઈ ગયા દેશ મારી વદ્દ વગર તને દરજી કેમ પડત 'નતખ અગરમનો જાને તને જુનીને ઉમરાવો કા દિલ્લમમાં' પ્રજાવર્ગ અને ઉમરાવ વર્ગના કલહને અને કારણ નો બેકે વચકથી જે ઉત્તમ દેશ તમને એકેનેક કરી નાખવાની જરૂર નથી 'દુ તમને દેવાંત્યથી મ દાદ અપે પુ જાણ તને તે સ્વકારણ નથી તો પછી મારે પણ તમની રા પ વદ છે' શુ દુ અગરમનો રાજ્ય નથી

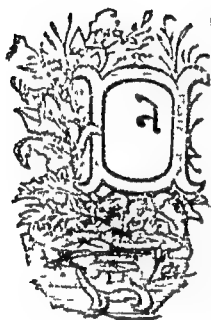
તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આ પો તરત / મૈનને કુચ કરવાનો હુકમ થયો નિમેન નરી બોળાતી વખતે તેણે આંસુનિર્દય અને જોનાના સચામોનું સ્મરણ કરાવી થોડાઓમાં વીનવનો સમાર કર્યો

નેપોલિયને આવા ગંધી હતી કે આખરે રહિયાને મલાહ કરવાની ફરજ પડશે અને પરિણામે આખા યુરોપને રાહત મળીને જે નવા સ્વચાલકા પ્રજાસત્તાક રાજ્યો તેની પાસેથી નક્કી માગી રહ્યા હતા તેમણે પણ કદ્યાણુ થશે. પોનેન્ડ સ્વતંત્ર પ્રજા બની જશે એ બે કરોડની પ્રજા સ્વતંત્ર થવાથી અને ક્રાન્સ પાસેથી સ્વાતંત્ર્યના વનાતું ધાવણુ ધાવીને એવી બળવાન અને એતનવત બની જશે કે સનિધ્યમા તે રહિયા, પ્રલિયા અને આસ્ટ્રિયાની એકસ પીને અટકાવનાર આઝીલીટીપ નીવરશે આથી રહિયાને ઈર્ષ્યાના માધનો મહિષ્કાર કરવાની ફરજ પડનાં ઈર્ષ્યા પણ બૂખ મનાની પીડાથી મદાત થશે અને તેને પણ મનાહ કરવાની ફરજ પડશે આ સ્વપ્ન ધણી ઉદાર કલ્યાણુનક અને કાન્ય હતી. આફ્રોસ એટલોજ કે યુરોપની પ્રજાના હુકા નસીયને લીધે તે રણીમૂત ન થયાં !

મેન્ટ હેનેનામાં એક પ્રસંગે નેપોલિયને કહ્યું હતું કે “ આ લગ્ન વર્તમાન સમયમાં ધણી / લોકપ્રિય થવી જોઈતી હતી. સર્વની વ્યતિ અને મનામતીમાટે તથા સર્વના સાચા સામના ગણુને માટે આ લગ્ન કરવામાં આવી હતી તેમાં ફોલ મળી હોત તો યુરોપના રાજાઓના બળતું સમતોલપણુ બચાવ સચવાત, (વા પ્રજાના સંધિના કરારો રચાયા હોત અને હાલ સુરેક્ષાતિના ભગની જે ધારતી ગળાય છે તે ટળી જઈને વ્યતિતું સાચાન્ય પ્રસયુ હોત મારે પોનાને તેમાં કશો અગત લાભ - ઇન્ડ હતીજ નહિ. માન ભલું કામ કરવું અને ભવિષ્યની પ્રતની આગિય લેવી એજ મારી મહેન્ટ હતી, હતા માફ આ કાર્ય નિષ્ફળ ગયું અને તેથી મારી પત્ની યદ્ય ભલે લોકમતને પણ ઉમરાવોતો એપ લાગ્યો. હાય તેમ બધી તરફથી મારી સામે ફર્માના અગાજ મળાવા લાગ્યા હતા. જાએતો પેદા કરનાર હતા હતા મારા ઉપર રાજવાતક હોવાનો આરોપ મૂકાયો, નજનઓના દિતને ખાતર મે માફ સર્વસ્વ નેખનમા મૂક્યું હતું હતા મને પ્રજાઓના હક્કના ઉન્નતક તરીકે વગાઓ અને રાજાઓ તેમજ લોકવચ જોઓ આ / હુધી એક બીજાના હતા કુસ્મન હતા તેઓ મારી સામે લડવા માટે એક થઈ ગયા ! નાર બુદ્ધિગના તમામ સૂક્ત્યો ઉપર મેદકારીના પ દો પાયગામાં બલ્યો હું કહેતો હતો કે જા હું સ્તીત તો પ્રજાવર્ગનો પ્રેમ અને વિશ્વાસ ફરીથી પાડો મારા તરફ વળો પણ મારો પગ ત્ય થવો અને એ પ્રેમ મારા ઉપરથી ખરો તે ખરોજ ! પણ જરૂર એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે રાજાઓ તેમજ પ્રજાવર્ગને બેઉને મને કરેલા અન્યાયમાટે પસ્તાવુ પડે ”

પ્રકરણ ૫૨ મું-મૉસ્કો તરફ પ્રયાણ

‘પોલિયનવિષેની જે જે હકીકતોવિષે બધા ઇતિહાસકારો એક મત થયા છે તે વિષે પ્રમાણો ટાંકી ટાંકીને પુસ્તકના કક્ષાં બિનજરૂરી વધારો કરવાની લેખકની ઇચ્છા નથી. તેના જીવનના મુખ્ય પ્રસંગો દીવાની જ્યોત જેવા સ્પષ્ટ હોષ્ટ પ્રમાણની અપેક્ષા રાખતા નથી. ઇટાલિનાં યુદ્ધો, મિસરપર સ્વારી, આસ્ટર્કિટક ફેડલેન્ડ અને વાગ્રામના સંગ્રામોમાટે તેણે કરેલી કુચ, સ્પેનનો વિગ્રહ અને રશિયા ઉપર કરેલુ આક્રમણ, એ સર્વ બિનતકરારે સાબિત થઇ ચૂક્યા છે. તેમનું તો માત્ર વર્ણન કરવાનું જ પ્રાપ્ત થાય છે. તકરારી સવાલો બહુજ થોડા છે. તેણે પરરાજ્યો અને સત્તા ખૂચવી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો ? સત્તા મેળવ્યા પછી પણ જનતાના હક્ક છીનવી લેવામાં તેણે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો હતો ? જે લડાઇઓમાં ઉતરવાની તેને ફરજ પડી હતી તે લડાઇઓ જગાડવા માટે તે જવાબદાર હતો ? જાણની કતલ, ડાહ્યા એન્ધિયેનને કરેલી દેહાંતદંડની શિક્ષા અને જોસેફાઇનનો ત્યાગ એ વિષે ઇતિહાસકારોને નિર્ણય આપવાનું રહ્યું છે.

આ તકરારી બામતોવિષે લેખકે સ્પષ્ટપણે લખવાનો યત્ન કર્યો છે અને તે વિષે તેણે સગીન પ્રમાણે ટાંકવા તરફ બનતું લક્ષ આપ્યું છે હજી પણ કેટલાક એવા માણસો છે કે જેઓ આ યુદ્ધોના ઉત્પાદકોવિષે લોઝપવાદથી કરીને માત્ર મન દર્શાવતાં ખચાય છે. જુર્મેન વંશીય રાજાઓએ તેમની દોષત, સત્તા, કામવગ વગેરેનો યથેચ્છ ઉપયોગ કરીને નેપોલિયનના જીવન ઉપર કલંકની કાળાશ ચલાવવામાં બાકી રાખી નથી. તેમનો પ્રયાસ ઘણે અંશે સફળ થયો હતો અને પ્રમત્તર્ગના અધિકાર અને સ્વાતંત્ર્યના મમર્થ રક્ષકને વિષે પ્રગ્તએ ઘણાં વર્ષ સુધી દુનિયાપ ખાંધી છે. લેખકને પોતાને પણ શરૂઆતમાં કુસંસ્કારને લીધે નેપોલિયન તરફ સખ્ત અણગમો ઉત્પન્ન થયો હતો, પણ તેના વિષેની હકીકતોનું બારીક પૃથક્કરણ કરતાં તેની ખાતી થઈ છે કે તે એક ઉદારમાં ઉદાર પુરુષ હતો અને એ માનવજાતને જાહેર કરતાં લેખક જરા પણ અચકાતો નથી.

૧૧ મી જૂને તેણે ડેનિંગ્સનર્મમાં દાખલ થયો. રશિયાના ઉત્તર પ્રદેશમાં પોતાના વિદ્યાળ સૈન્યને અનાજ અને ખીજી જરૂરી વસ્તુઓની તગી ન પડે તે માટે તેણે ડેનિંગ્સનર્મમાં સામગ્રીનો પુષ્કળ ભંડાર બનાવી રાખ્યો. હતો તેનું અધિભાર મન આવા અત્યંત કામને લગતી ઝીણી ઝીણી આજતોને પણ વિસારતું નહિ તેનો આજો દિવસ અનાજ અને લશ્કરની અવરયાને લગતા કુકમો લખવામાં પસાર થયો અને રાત્રિ તેનું પુનરાવર્તન કરવામાં પસાર થયું એકના એક સેનાપતિને દિવસમાં છ કુકમો મળ્યા અને તે દરેકમાં તેની અત્યંત કાળજી તરવરી આવતી હતી તેમાંના એક કુકમમાં લખ્યું હતું કે “ આપણા વિદ્યાળ સૈન્યને માટે, આપણે પૂરતી આમમચેતી નહિ વાપરીએ તો કાલે પણ એક દેશનું અનાજ ખૂટ્યા વગર નહિ રહે એકજ ઠેકાણે કુ ચાર લાખ માણસો એકઠા કરવા માગ્યું છું, અને એટલાં જ્યાં માણસોને માટે તેજ રયાનમાંથી પૂરતું અનાજ મેળવવાની આજ્ઞા રાખી વકાવજ નહિ માટે આપણે જોઈતી વસ્તુઓ સાથેજ લેવી પડશે.”

દરેક ઠેકાણેથી કાન્સના વિદ્યાળ, જન્ય અને અપરાજિત સૈન્યની હિનચાલ થવા લાગી. તેમાં લગભગ પાંચ લાખ મૈનિકો તથા પૂર લશ્કરી હથામ અને આયુધોથી સજ્જ થયેલી એકી હજાર ધોડેવારો હતા તેમની સાથે પૂલ બાંધવાની સામગ્રીના છ ભંડાર, કિલ્લો સર કરવાના સાધનો, હજારો સીધાસામાનનાં ગાડાં તેરસો વીન તોપો અને તેને ખેંચવાની તાલીમ પામેલા એક લાખ સત્યાશી હજાર ધોડા તથા હજારો બળદ અને માઠી માખનો અમખ્ય સમૂહ નિમેન નદીના ઉત્તર કિનારાની આસપાસ આવેલા ઉદાસીન અને રમયાન જેવાં ઘાત જગતોની પ્રગટ શાંતિને બેદતા આગળને આગળ માર્ગ કાપવા લાગ્યા.

જૂનની ત્રેવીસમી તારીખે ફ્રેન્ચ સેના નિમેનના બયાનક, ઉત્તર ખાવા ધામ એવા કિનારા પામે આવી પહોંચી સામે કિનારે યંત્રસૈન્યનું નામનિવાન પણ ન હતું. બળવાન ફ્રેન્ચ સૈન્યનો અવરોધ કરવાનું પોતાનામાં સામર્થ્ય નથી એમ જાણીને રશિયનોએ, અર્ધસુધરેલ પ્રજાથી અને સપૂર્ણ આપણુદ રાજસત્તાને અધીન થયેલી સાધી યમય એવો એક બહાર ઉપાય ચોજી કઢાડ્યો હતો. ગ્રારે નિશ્ચય થયો હતો કે યુરોપ છતાંય તરેણિયનથી રશિયા નજીક જતાવો જોઈએ તેથી તેણે પોતાના ત્રણ લાખ સૈનિકોને આજ્ઞા આપી હતી કે ફ્રેન્ચ સૈન્ય સામે ન લડતાં પાછળને પાછળ દહતા જવું, માર્ગમાં આવતા એકેએક પૂલને તારોજાથી ઉડાવી દેવા હોરો અને મામમચેતને જાળીને વેરાન કરી નાખવાં જ્યાંથી જ્યાંથી યંત્ર સૈન્યને જોડક વગેરે મળી શકે તે સર્વનો નાશ કરવો અને આ રીતે તેમને જુએ મારીને છવના ન જવા દેવા.

નેપોલિયન કિનારા તરફ દોડી ગયો અને નદી ઓળંગવાના ત્રણ સ્થાન તરીકે ક્યો. તરતજ નિમ્ને નદી ઉપર ત્રણ પૂલ પથરાઈ ગયા અને “ સહેનશાહ જીવો ” પોકારતા સૈનિકોની હારની હાર પૂલ ઉપરથી પસાર થવા લાગી. જે વિષ અને જે રાતસુધી આ પ્રવાહ નિરંતર ચાલ્યાજ કર્યો. નાસતા રશિયનોને પછી પાડવા માટે તેણે લશ્કરને આગળ વધવાની આજ્ઞા આપી. માર્ગમાં વેગવધ બેટી નદી આવી. તરતના વરસેલા વરસાદથી તેમાં ભારે પૂર આવ્યું હતું. કેટલાક પેદા ન્હના સ્વારોએ સાહસ કરીને પાણીમાં ઝંપલાવ્યું પણ પરપોટાની માફક તેઓ ખેંચાઈ ગયા. થોડાક તરીને સામે કિનારે આવી ગયા પણ ઘણાખરા તો ત્યાં જ ગયાજ; પરંતુ તે બધાએ ડૂબતા ડૂબતા નેપોલિયનનું દર્શન કરી લીધું અને “ સહેનશાહ જીવો ” કહી જળસમાધિ લીધી. આ દેશણે, ત્રણ દિવસસુધી નેપોલિયન મન રહ્યો. દરમિયાન તેનું બધું લશ્કર આવી પહોંચ્યું. ત્યાં દવાખાનાં અને પાકી છાવણીઓ બંધાવ્યા પછી તેણે વિદના તરફ કુચ કરી.

પોલેન્ડ પાસેથી રશિયાએ છીનવી લીધેલા મુઠકનું વિદના પાટનગર હતું. તેણે લિયને પોતાના સૈન્યના કેન્દ્ર તરીકે તેને પસંદ કર્યું. ફ્રેન્ચો આવી પહોંચ્યાના સમયે આર ન્યારે ઝાર અલેક્ઝાન્ડરને મળ્યા ત્યારે તે પોતાના એક ઉમરાવના દિવસનું વૃત્ત કરતો હતો. તેણે તરતજ પાછા હડવાની આજ્ઞા આપી અને પોતાના અગ્રણી વગેરે સામગ્રીના ભંડાર ચતુરે હાથ ન જાય તે માટે નાસતા પહેલાં તેમને સજામાં મોકલવાનો હુકમ કર્યો.

જૂનની અઢાવીશમી તારીખે પોલેન્ડના અંગરસૂકો સહિત નેપોલિયને વિદના નગરમાં ગ્રહેર રીતે પ્રવેશ કર્યો. પોલેન્ડવાસીઓ તેને પોતાના મુક્તિદાતા તરીકે ગણતા હતા, અને હર્ષનાદસહિત પોતાના પ્રગ્નકીય વાવટા ફફડાવતા હતા. જુદાં જુદાં પુરુષો હર્ષધેલા બની જઈ એકબીજાને આલિંગીતે હર્ષાશ્રુ ટપકાવતા હતા. રૂઢ કુટુંબ પશુ પોલેન્ડના પ્રગ્નકીય પોશાકમાં સજ્જ થઈને બહાર નીકળી પડ્યા હતા. તેમણે જાતીય મહાસભા મળી અને તેમણે ગ્રહેર કર્યું કે પોલેન્ડ આજથી પુનઃ સ્વતંત્ર રાજ્ય બની ગયું છે અને વધારામાં નેપોલિયનના વાવટા નીચે એટલે થઈ નહીં સમગ્ર પોલેન્ડવાસીઓને આજ્ઞા કરી. તેમનો આ પ્રસંગે આદતો બનેલો કેવળ એ કે એકલા પોલેન્ડ તરફથીજ નેપોલિયનને ઓળખાં ઓળખાં ૮૫૦૦૦ સૈનિકો આવી ગયા. પ્રગ્નજન તરફથી નેપોલિયન પાસે એક ટેબુલેટ આવ્યું. રશિયા અને બીજાં બધાં પોલેન્ડના જે પ્રદેશોને સ્વાહા ત્યાં હતા તેમને સ્વતંત્ર સ્વરાજ્ય આપવા માટે પ્રાર્થના કરી. તેમણે કહ્યું કે—

“ હા માટે અમરી જન્મભૂમિને પૂરોત્તમ નસત્યામથી જુસી નાખો કે જે આજે નેપોલિયનના પ્રદેશ હેતર અન્નદા કરી, અમને મુક્તિ, રાજ્ય અને મહત્ત્વ આપે.”

છેલ્લા શબ્દો નેપોલિયને ભારે ઉદ્વેગની સાથે ઉચ્ચાર્યા અને દરેક પોલેન્ડમાંથી હૃદયમાં પણ એ શબ્દો સાંભળાને તેવીજ લાગણી પેદા થઈ. નવજીવનવંત પોલેન્ડ મૈત્રીને તે ઇચ્છતો હતો, તે જાણતો હતો કે જૂદમની બેડીઓમાંથી તરતની જ થએલી સ્વાતંત્ર્યપ્રાણુ પ્રભુ, ક્રાન્સના રાજનૈતિક વિચારોનું ધાવણ ધાવ્યાથી તે સાથે દૃઢ સ્નેહગાંઠથી જોડાયે; પણ આસ્ત્રિયા અને પ્રશિયા સાથે નહિ તોડી શકે એવા કરારથી તે બધાઈ ચૂક્યો હતો; તેના સૈન્યને માટે ખોરાક વગેરે મેળવવા નવા લશ્કરને બોલાવી મંગાવવાના, ક્રાન્સની સાથે વ્યવહાર ચલાવવાના અને પરત્ર વખતે નાસી જવાના માર્ગ પ્રશિયા અને આસ્ત્રિયાના રાજ્યોમાં હતા અને તેથી તેના સૈન્યની સલામતીનો કુલ આધાર એ એ રાજ્યોની મૈત્રી ઉપર હતો. પોલેન્ડવાસીઓની સ્વતંત્ર થવાની કાશિયને તેનાથી ઉત્તેજન ન આપાયું.

નેપોલિયન હવે તેની રાજધાનીથી ચૌદસો માઇલ દૂર ઉબરજ અને નિમ્ન વેરાન જેવા પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો હતો. રશિયા તરફથી તેને થણી પગલાંની ક્રો વામાં આવી હતી તોપણ રશિયા ઉપર સ્વારી લઈ જવામાં તેને વાજબી લાગે હતું કે કેમ તેના નિર્ણય આપતી વખતે નિષ્પક્ષપાત ઇતિહાસકારના મનમાં કયું ગુચરણ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતી નથી.

અલખન, ઝાર અલેક્ઝાન્ડરે ક્રાન્સની સામે દુશ્મનાવટભરેલા ખરીનાઓ માર કર્યા હતા અને ક્રાન્સના મહા બળવાન અને કટા શત્રુ ઇંગ્લંડની સાથે તેને ત્રીસ કોલકાર કર્યા હતા એ પણ સત્ય છે; પરંતુ તેની સાથે એ પણ માત્ર છે કે રશિયા પનાં રાજ્યોમાંથી ઇંગ્લંડના માલનો અહિંકાર કરાવ્યા વગર તેને મહાત કરી એમ હતુંજ નહિ. રશિયાએ આ આખતમા પ્રતિકૂળતા બતાવીને ક્રાન્સને અહિંકારનું હથિયાર નકામું કરી નાખ્યું હતું અને તેના ઉપર ઇંગ્લંડ જે ઉપદેશ પ્રકાર કરી રહ્યું હતું તેનાથી અચવાનું તેની પામે ખીલું કાઢ માંધ. પશુ દૃઢ

આટલું છતાં એટલું તો કહેવુંજ પડે છે કે રશિયા ઉપર સ્વારી નહોતી નેપોલિયનને કશો ઇન્ક ન હતો. તેની કંઈકી રિયનિને કીધે તેને આ પડપુ એ તેનું ભારે કમનસીમ હતું. રશિયાને ક્રાન્સના માલનો અહિંકાર તેમજ ઇંગ્લંડના માલનો પોતાના રાજ્યમાં લાખલ કરવાનો પુરેપુરો હક્ક હતો, ક્રાન્સની ક્રાન્સના પ્રગતિના રાજ્યનો વિનાશ થયો કે નહિ એ વિચારવાને દરેક ન હતો. આવી રીતે રશિયા ઉપર અસહ્ય જન્ય માટે નેપોલિયનને રશિયા ઉપર વખતે તેમ કરવાની તેને જે અનિવાર્ય જરૂરિયાત હતી તેને પોલેન્ડના રાજ્યોના આચારનુષ્ઠાન અનુસાર નહોતો નહોતો તેનું નહોતું અહિંકાર નહોતો. આપણને ઉપર આપેલો આ કરાર અનુસારી રશિયાને તેમજ તેની સામે દે.

ધ્યાનમાં લેતાં તેના તરફ કુદરતી રીતે સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થાય છે

અવગત અધિકૃત-કરે પણ એ વખતે તો પોતાનો દેવ ઊડીને ફ્રાન્સ ઉપર વિના કારણ ચડાઈ કરી હતી આ વખતે પણ તે ચોને લીધેલી મજીર પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરતો હતો અને પોલિયનના કટ નાનુની સાથે મનીલાવથી જોડાયો હતો

પણ ફ્રાન્સના લોકનિયુક્ત રાજ્યની સામે નિરતર યુદ્ધ જારી રાખના માટે ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાનમંત્રીને તો ઇતિહાસ દશમણી સખ્તાઈથી તકરીંગવા દેવા છે નેપોલિયનનો વિનાશ કરવા ફ્રાન્સની આદી ઉપર જીર્મોન વહીવટ રાજ્યોને પુ. બેસાડવા અને રશિયા ઉપર પોતાનો એમ્પાયરો અધિપતિ જાળવી રાખના માટે તેણે એક પછી એક બેન્કેકાર યુરોપના રાજ્યોની સાથે એકસપીના કોલકતર કર્યા અને આખા યુરોપને મનુષ્યકંટારી રમી નાખ્યો કોઈ પણ રાજ્યમાં પોતાનું રવમાન જાળવી રી મુને દ કંગાને જે જે પ્રયત્ન કરી શકે તે ગયા નેપોલિયને ઈંગ્લેન્ડની માથે અજમાવી જિત્યા, પણ તે બધાએ વચ્ચે જયા વળી ઈંગ્લેન્ડના ઉમરાવર્ગનો ભયકરમા ભય-કર અપરાધ તો એ છે કે આ બધા જુભાર યુદ્ધો જેની માડી અમરમાની ઈંગ્લેન્ડ તેના બીજાગિક રિયલિને લીધે મુખ્ય હતુ તે યુદ્ધો તેમણેજ ઉગા કરાવ્યા છતાં તેનો સ્વર્ગો દોષ મહાનુભાવ પણ હતાશ અને હતીય ધએતા સેન્ટ હેલેનામાં બદીવા-નની દશામાં મમકતા નેપોલિયનને માથેજ તેમણે મૂક્યો

નેપોલિયન વિશ્વમાં બહાર દિવસ રહ્યો એટલે વખત તેણે લોકરની જરૂરી આનોમાટે તૈયારી કરવામાં છતાંયવા અથવા સત્ય કહીએ તો તેની મદદથી સ્વતંત્ર થએલા પ્રાંતોની રાજગરરમાં કરવામાં આવ્યો તેની આટની કાળજી અને દીધ દૃષ્ટિ છતાં પણ એક પણ લાઈ નડાયા અગાઉ તો નૂખ અને અમથી દસ દગ્ગર થોડા મરી રા અને પચીસ દગ્ગર નાંધ સિપાઈઓથી દવાખાના કરાઈ ગયા આ અરસામાં વખત લેવા માટે જારે મુનેહનુ કહેણ મોક્ષુ નેપોલિયને રાજકાલનો સત્કાર કર્યો પણ બ્યારે તેણે એવી મરત કરી કે ફ્રેન્ચો નિમેર નદીની પેલી પાગ જા તે પડીજ સલાહ કરવામાં આવે ત્યારે નેપોલિયને દહનથી ના પાડી બે કહ્યુ કે સલાહ કરવીજ હાય તો વિશ્વામાંજ કરવી પડે. રિયલાને તો ફક્ત ધાપજ ખરકાવરી હતી એટલે તે વાત અટકી અધિકૃત-કરે પોતાના નેન્યને વિશ્વાથી ફોના માહત દર આવેલા પ્રિમા વહર આગળ એકવ કરવા માંડ્યુ હતુ, પણ જેમ જેમ ફ્રેન્ચો આમગ વધના ગયા તેમ તેમ રિયનો પાછ ને પાછજ દહતા ગયા તથો જે જે માં મરતે નાંધ ત્યાં ત્યાં બધે સહેન અને નામડાના જાળને તુટી પડ્યાં ખર્ચિર સમગતાં ખેતરોની જવાગાઓ અને નિર્દયપણે હાયપગ વગેરે કાપ્યા પછી રજગતા મૂંઝા જિઆ પોલેન્ડાસીઓના અધમત દે-એવી એવી રિય માન પધુતા અને રાસી નૃતિની નિસાનીઓ નજરે પડી ફ્રેન્ચો પ્રિમા આગળ

આવી લાગ્યા ત્યારે રશિયનો વળી દેશના મધ્યભાગમાં સો માઇલ વધારે દૂર નાસી ગયા. સત્તાવીશમી જુલાઈએ સવારના પહોરમાં નેપોલિયને એક ટેકરી ઉપર મંજૂત પડાવ નાખીને થોભેલા રશિયન સૈન્યને જોયું. વચમાં ડવીના નદીનો હોડો વિશાળ પ્રવાહ વહી જતો હતો. રશિયનોએ તૈયાર કરેલી મંજૂત ખાઈઓ વગેરે ઉપરથી નેપોલિયનને લાગ્યું કે તેઓ હવે લડવાને માટે તૈયાર થઈનેજ બેઠા છે.

ફ્રેન્ચ સૈન્યની અસંખ્ય ટુકડીઓ જૂદી જૂદી દિશાએથી આવી પહોંચવા લાગી. આખા સૈન્ય પૈકી દરેક ટુકડીએ ક્યે રસ્તે થઈને કુચ કરવી અને ક્યાં ક્યારે આવી પહોંચવું એ બધું નેપોલિયને એવી અદ્ભુત ચતુરાઈ, દીર્ઘદષ્ટિ અને ચોકસાઈથી ગોઠવી રાખ્યું હતું કે ત્રણસો માઇલની કુચ કરીને એ લાખ સિપાઈઓનું એકજ દિવસે લગભગ એકજ વખતે ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યું. સ્વાર, પાયદળ, તોપખાનું વગેરે વિવિધ ભારે યુદ્ધસામગ્રી આવી પહોંચતાં દેખીતી રીતે કોલાહલ અને મરમ-ડાટ દેખાયા; પણ એક મહાન વ્યક્તિ તે સર્વનું નિયમન કરી રહી હતી, એટલે ગરબડાટ જોત જોતામાં શમી ગયો. સેળભેળ થઈ ગયેલી ટુકડીઓ સફાઈથી નરે પણ કોલાહલ વગર છૂટી પડી અને પૂર્ણ શાંતિથી વ્યૂહબદ્ધ થઈને પોતાને માટે નિર્માણ થયેલી જગ્યાએ જઈને ઉભી રહી.

સવારમાં ઝપાઝપી શરૂ થઈ રશિયનોને દરેક ખાલુએથી પાછા હટવું પડ્યું. અંધારું થતાં યુદ્ધ બંધ થયું. આખો દિવસ રશિયન સિપાઈઓની ઉપરાઉપર ટુકડીઓ આવ્યાજ કરતી હતી; તે ઉપરથી નેપોલિયને ધારણા ખાંધી હતી કે સવાર પડતાંજ તુમુલ્લ યુદ્ધ શરૂ થશે. સવાર પડતાં પહેલાં તો તે સ્વાર થયો અને જુદે રચના કરવા મંડી ગયો, પણ રશિયનો ક્યાં? તેઓ તો રાતમાં રાતમાંજ એવી સફાઈથી પલાયન કરી ગયા હતા, કે ક્યે રસ્તેથી ગયા તેની પણ નિશાની જણાઈ નહિ. નેપોલિયન સ્મશાન જેવા નિર્જન બની ગયેલા શહેરોમાં દાખલ થઈ તેનો માર્ગ રોકવા કોઈ ત્યાં હાજર ન હતું. શહેર ખાલી હતું. શત્રુઓ અને વગેરે સામગ્રી સાથે લઈ ગયા હતા અને ન લઈ જવાય એવા પદાર્થોનો નાશ કરી ગયા હતા. ત્યાંના વતનીઓ જેઓ અસહન પોલેન્ડના રહેવાસીઓ હતા તે નાશી ગયા હતા અથવા નાસતા રશિયનોએ તેમને શહેરમાંથી હાંકી મૂક્યા હતા.

નેપોલિયન હવે ભારી મુશ્કેલીમાં આવી પડ્યો. હવે તે લગભગ નિઃસીમા ઉપર પ્રદેશમાં આવીને ફસાઈ પડ્યો. ત્યાંના રહેવાસીઓ નાશી ગયા હતા. ખોરાકનાં સંચય ત્યાં કશાં રહ્યા ન હતાં. તેના ઘોડા ઘસ વગર અને સિપાઈઓ અનાજ વગર મર જતા હતા. ટિલ્સિટથી પાંચસો માઇલ દૂર તદ્દન ઉજ્જડ પ્રદેશમાં તે આપોઆપ હતા. એકો એનો પત્તો ન હતો. ઉદાજો અધવાર્યો હતો પણ હજીસુધીએ એક પણ મહત્ત્વ કામ થયું ન હતું. તેણે સેનાપતિઓની સલાહ બોલાવી. મોટા ભાગનો મત એનો હતો કે

કે દિવાળી ઉતરીને પ જો રસ નહીં આવી શકે ત્યાં જીએ ત્યાં જીએ નહીં ને તો
સિવનથી આ મુલાકાત આમ ત્યાં જોડી પુ જોડી નહીં મેં-વનો અવારનવાની
કાનિ નવારી મુખરા તથા નિ, માલી થુ અટકતો મારે કહ પત કાન તો
એકએક, એવો તેણે દર અભિપ્રાય દોલ

સિવન મેં વ જો પુ જીએ તો આપ કુ જોડે એક મળ્યાં કિંદમદી
ચાલ આવી મોઢુ દુ ૧૩ મી ન્યારે રૂંચ તે-પ જુદી જુદી કુડીએમાં
રિમત કહને જુદે જુદે રૂંચ થને નાસતો ચુએતો મારે રોકે તેના માથા
થુ રનામાં રિવિયન ચાગનાં રોગા ૥ તેમની આનગ આનગ રોગાં હતી નો
ખોરાક તેમજ આનગના એકે એક કાપડો નાચ કાં જતા હતા મરમી સખત
પત્ની હતી અને માથમાં રૂંચ સિપાઈએ મેં સખ્યામાં મ જુ પામતા હતા
૧૬ મી તારીખ નેપોલિયન રિવિયો નજીક આવી પહોંચે રોકી ઉપર ચડી તેણે
હરથી થુ તેનો પર લશ્કરી દમામમાં જોડાયેલુ જોડુ, અને તેને પગેલું કાઢે
થયો. "આખરે તેઓ મારા લાથમાં આવ્યા" એવો તેના મુખમાંથી મોપો કહ
માર નીકળી ગયે હરેરની રિવાતો ઉઘી અને મળ્યાં હતી અને નથી મળ્યેથી
મળ્યાં છુગોવડે સુરક્ષિત હતી રૂંચોએ હુમલો કરે કોઈ દાગુ પુક મી રજુ
રાત્રિ પડી પજુ લમણ તો ચાલુજ રહી મખ રાત્રિ પછી યોડીવારે એક બધાનક
મળ્યાં થયો. મુમાનના જોડેએડા નીકળવા લાગ્યા અને આજુ ચડેર પાનગના
સ્વરૂપમાં દેરાઈ થુ મેં મેં મીમારતો બાહક સગમવા લાગી અને દારોળાના
બહાર પ્રવક મળ્યાની સાથે આમલમાં ઉતરા લાગ્યા નેપોલિયન તથુની બહાર
બેઠો આ દેખાર જોઈ રહ્યો હતો તેણે કહ્યું, "રિસુવિયસને જવાગાનુખી કાઢ્યો
તે વખતે નેપોલિયન સોડાએ આવોજ દારુજ દેખાર જોયો હતો."

સવાર પત્તાં નેપોલિયને એક મિનારાપર ચડીને હરમીનથી જોડુ તો રિવિયન
રૂંચનો એક બા. રાજધાની સેટ પિટર્મર્ગ તરફ અને જીએ મોરો તરફ નાસતો
હતો તેણે તત્તજ માર્ફલ નેને મોરો તરફ નતલી કાઢ્યે કુચ કગી ચતુના પૂક
નેરાની આઠા આપી.

રૂંચ તરફ નગમતા તો લખત થુ પજુ ત્યા બળતાં પર મરી ગયેલા અને
મ વા પડતા સિપાઈઓનાં અડધાં બગી ગયેલાં અને બળતાં હરીરો સિવાય તેમણે
કાંઈ ન જાણ્યું તેઓ આ બધાનક દસ જોઈ રતમ્થ થઈ ગયા કેટલાક પિયારાને
તો કાંઈક પ્રક્રિય જાન હતુ આ. તેઓ દુ ખના માર્યા જમખરાડા પાડી રહ્યા હતા
નેપોલિયને જીએ કથાપર લશ્ચ ન આપતાં પ્રથમ તો જોઓ જવતા હતા તેમો
નચાવી લકને તેમની સારવાર કવાની આઠા આવી તેમના મિત્રો તેમને તથ
ગયા હતા, પણ નેપોલિયનનું દયાળુ દૃઢ્ય રાનુઓને પજુ દુ ખી હાલતમા

છોડી જવા ઈચ્છતું ન હતું.

એક ખ્રિસ્તી પાદરી સાચા ખ્રિસ્તીની માફક આવા આફતના સમયમાં અળતા શહેરમાં બહારૂરીથી રહીને પીડાતા માનવબંધુઓની સેવાચાકરી કરી રહ્યો હતો. નેપોલિયન અને ફ્રેન્ચો તરફ રશિયન પ્રબળની અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરવાના હેતુથી રહ્યાના ઉમરાવવર્ગે એવી અફવા ફેલાવી હતી કે નેપોલિયન રાક્ષસનો અવતાર હતો અને મનુષ્યોની કતલ કરવામાં તે આનંદ માનતો હતો. ઉમરાવો અને આપણી રાજસત્તાથી કાયર થઈ ગયેલો, સ્વત્વ ગુમાવી બેઠેલો અને ગુલામી હાલતમાં સમજતો બેહુતવર્ગ નેપોલિયનના પક્ષમાં ન બળી જાય તે માટે તેમને બડકાવવા સાર આવી આવી જૂઠી વાતો તેમણે ફેલાવી હતી. ઉપર કહેલા પાદરીને કાને આ વાત આવી હતી. નેપોલિયનની રૂબરૂમાં જઈને તેણે આ શહેરનો નાશ કરવા માટે તેને નિહર પાડ્યો હતો. તેની સઘળી વાત-ધ્યાનથી તથા માનપૂર્વક સાંભળી રહ્યા પછી નેપોલિયને તેને પૂછ્યું, “તમારું દેવળ બળી ગયું છે?”

પાદરીએ જવાબ આપ્યો, “ના સાહેબ. તમારા કરતાં ઈશ્વર વધારે બળવાન છે. આ શહેરનો નાશ થવાથી જે જે ધરખાર વગરનાં થયાં તેમને મોં મારા દેશમાં આશ્રય આપ્યો છે તેથી ઈશ્વર તેનું રક્ષણ કયાં વગર નહિજ રહે.”

નેપોલિયને કાંઈક લાગણીસહિત કહ્યું, “સાચું કહ્યો છો. હાલનાં બોમ્બ વર્ષ પહેલાં નિર્દોષ માણસોની ઈશ્વર જરૂર સંભાળ લેશે. તમે દાખવેલા ધૈર્ય માટે તમને તે સારું ફળ આપશે. જાઓ, સાધુ પુરુષ! તમારી પવિત્ર જગ્યાએ પાંજા મળે છે બધા પાદરીઓએ તમારી માફક પોતપોતાની જગ્યા ન છોડી હોત અને જે પવિત્ર કાર્ય તેમને પરમાત્મા તરફથી મળ્યું હતું તેને કાયરતાથી તથા હીડી ન હોત તો મારા સિપાઈઓ પવિત્ર દેવાલયોને છોડતજ નહિ. દેવાલયો તમારા જેવા સાધુચરિત સંતાપનોને લીધેજ પવિત્ર હોય છે અને જ્યાં તેવા મન નથી હોતા તે દેવાલયના નામને પણ યોગ્ય નથી. મહાત્મન! આપણે નહિ ને ખ્રિસ્તનાજ અનુયાયીઓ છીએ. તમારો ઈશ્વર તેજ અમારો પાતુ દેવિર છે.”

આટલું કહીને નેપોલિયને ને જ્યાં પાદરીને ઘોડાક અગરસોડો અને નહિજ વસ્તુઓસહિત માનગર પાંજો મોકલ્યો. દેવળમાં જરાપ્ર બેઠેલા લોકોએ જોઈને સર્વે ફ્રેન્ચ સિપાઈઓને નેકરને મરતી કારમી ચાસ પાડી પણ પાદરીને નેકર સર્વને સાંતવ આપતાં કહ્યું—

“તને ઈશ્વર નહિ દે નેપોલિયનને મળા આપણે છુ. તેની નહિ હાલ અમારો હું નહીં નાનકો! આપણે ધનુષ દેવાયા છીએ. હાલનાં દેશમાં જે સ્થિતિ છે તે સ્થિતિ. આપણું હું તેમજ તે હજી નહિ. તે અને તેના કિશોરોએ જાણવું જોઈએ છે. જે દેશને તે વચ્ચે આપણે છે તે વચ્ચે મહાત્મન

નથી. તે તો આપણા હોદ્દાના સાથે રાજનૈતિક કારણોને લીધે લડે છે તેના મિત્રો
ઈએ આપણા દેશના સિપાઈઓ સાથે જ લડે છે તેઓ નિઃશસ્ત્ર પુરો, ઓએ
એને બાળકોની પણ કતલ કરે છે એમ જ આપણને કહેવામાં આવ્યું છે તે હું-
હું તુ "નુસાજી છે" પછી તેણે ઈશ્વરનો પાક સાંભળે એક બાજુ આ
આખા અત્યુસદિત સર્વ તેમા સામેન થયા

નાસતા રશિયનોની હુકીઓ કેન્સોના સપાટામાં આવતી મલ અને ધાસતી માફક
કપાઈ જવા લાગી નામનારાઓ પૂર ઝડપથી નાસતા હતા અને તેમની પૂઠે
કેન્સો વિદ્યારી ફૂતરાની માફક દોડ્યા આવતા આટલી આટલી ફૂતેક મેળવ્યા છતાં
પગભયમાંથી ઉત્સરતી તમામ મુઠ્ઠીમતો પેપોલિયનને સહન કરી પડતી હતી તેની
આસપાસના પ્રદેશને તે દેશના માલિકોને લૂટી ખામી ઉત્તર કરી નાખ્યો હતો
તેથી મૈન્સો ખોરાકની વસ્તુઓ ધણીજ મુશ્કેલીથી મળી રહતી હતી લશ્કરમાં ભૂખ
અને શ્રમો લીધે ઝપાટાનું ધટાડો થતાં તેના બળતા હોદ્દાના પદર છટ્ટી મકાન
મુખ્યા હતા તે બધા માંદા અને ધરાયના સિપાઈઓથી ભરાઈ ગયાં હતા. દાકતરો
પાસે પાટા બાંધવાનાં કાપડ ખૂટ્યા ત્યારે પોતાના ખમીસ રાંડી ફાડીને તેઓ પાટા
બાંધવા લાગ્યા આખર તે પણ ખૂટ્યા ત્યારે કાગળ અને જગદી વનસ્પતીની રૂપ-
ડીનો ઉપયોગ તેમને કરવો પડ્યો કેનજ ભૂખમરાથીજ ધણી મિપાઈઓ મરી ગયા.
હોદ્દાના હો આ બોલેને ધણી છોડે એક થતા અને હાવણી ઉપર નિરાવાનું રેકે
વાદળ લવાઈ મધુ પાટા ફરવાથી આખા યુરોપમાં દલકા પડવાનું બોખમ હતું
હતા ત્યારે ત્યાં પગ રહેવાથી સર્વના પ્રાણ જવાની ખાતરી હતી તેથી ગમે તેમ
થાય તોપણ આગળ વધતું એજ નિરાવાની હેવટની આગ હતી

અનેક્રાન્ડર પોતાના લશ્કરને અધી રહે છોડીને ઉતાવળે પગને સિપાની
પ્રાચીન રાજધાની મોસ્કો ત્યાં નેપોલિયને પોતાના કટાગી મહેલા આ બૂખથી
અધનુઆ ધણેલા સિપાઈઓ સાથે પાંચસો માઈલની મજલ કાપીને મોસ્કો જવાને
નિમજ કરી ત્યાં પોતાના મૈન્સને માટે પૂરતી ખોરાક અને આશ્રયસ્થાન મળી
રાકો એવી તેની ધારણા હતી તેણે એમ કહિ પણ નહિ ધારતું કે જાગ એ નજી
લાખની વસ્તીવાળા હોદ્દરો પણ સગમાત્રી મુશો !

અલેક્સાન્ડર થોન્સ દિવસ મોસ્કો રહ્યો અને જો તે શહેર નેપોલિયનના હાથમાં
આવે તો તેને આખું આખું સગમાત્રી નુકવાની પૂતળી તૈયારી કરી પછી તે પોતાની
જાગ્યાના નન્ટ પીટર્સબર્ગ જવા ઉપડી ગયો ત્યાં જઈને નિવાસે મળવી ઉર
ઉપર ફૂટે (') માટે તેણે ઈશ્વરનો બહેર રીત આગાર મનાવ્યો. આ સમાચાર
જાણી નેપોલિયને કુ તેઓ એકલા માણુમની આગદાર નહિ પણ ઈશ્વરની
આગળ પણ જુ બોધવાના દિવસ આવે છે !

તેણે આગમ લેવાની નાહખી ના પાડી મધરાત થતાં સુધી તેણે ફર્યો. લખાખા કર્યા અને રશિયનો હજી તેમનો જન્માત્મે બેઠા છે કે કેમ તેની તપાસ કરવા માટે મનમુગ્ધ થેલ-થા. રાત્રિ બપોળે મળીર અને ઉદાસીન હતી. નેપોલિયનના હાથ ઉપર ઉદાસીનતાના કાગળ પડ્યાના પડના લાગ્યા હતા. થોડાજ વખતમાં તેની પાવમાલી લારનાર આપતિરૂપી ચાકુની ઝખી કાઢી ખવા નેતા માર્ન ઉપર પધરાવા લાગી હતી વિપત્તિના તમાચાર એક પછી એક આવતાજ મયા. તેજ સારે એક થોડે સ્થાન પર ભારતે થોડે આજો આજો અને રૂપેનમાં સાધાર્મિકતા સમામમાં ફેન્સ શૈલ્યના થએલા સપૂજ પતનજવા તથા બેઠિચ્છને માફક છતાના સમાચારના પત્રો તેના હાથમાં મૂક્યા થોડા વખતપરજ તેને પેમામ મળ્યો હતો કે રશિયાએ ઘેરો સાથે સંધિ કરી હતી અને ઘેરના આમગથી છૂટ થએલુ રશિયન સૈન્ય તેના તરફ આવ્યુ આવતુ ન્હુ બીજી તરફથી મિત્રોલી ખીડના રાજ બનાડોએ રશિયાના ઝાર સાથે યરમબરેલી સલાહ કર્યાના સમાચાર પણ તેને મળી ચૂક્યા. રશિયાના ઝારે પ્રકટ કરેલાં જહેરનામાંની અદર તથા તેની લડવાની પદ્ધતિમાં એવી દુષ્ટતા અને શેતાનિયત જોવામાં આવતી હતી કે એકવાર તે પોતાનો વહાલાર મિત્ર આજો હતો યત્નુ થાથી બની ગયો હશે તે નેપોલિયનને થલું વિશ્વમધારક લાગ્યુ અને પોલેન્ડનામીએને એજ ઝારની ખાતર પોતે મલક ન આપી તે જૂલને માટે પોતે પસ્તાવો કરવા લાગ્યો.

આવા દુ ખદાયક સમાચારની જુલિની સાથે તેજ ધડીએ સુખની, સાંત્વનની ફેરી વાલળી પણ મળડી. એક ખીલે સ્વાર હાજર થયો તે રાજરાખી મેરિયા લૂપ્તસાનો પત્ર તથા નેપોલિયનના લાડકા પુત્રનુ રમગીય ચિત્ર લાગેા હતેા. સવાર થવાને અને દાઢ્યુ યુદ્ધની શરૂઆત કરવાને હવે થોડીજ વાર હતી બધા એમ ધારતા કે રાજમારના મિત્રવાળી પેની હમણાં નેપોલિયન નહિ ઉધડાવે, પણ તેણે તરતજ પેની તોડવાની આજ્ઞા કરી અને પુત્રની પ્રતિકૃતિ જોઈ તેની આખમાંથી અશ્રુમિન્દુ ટપક્યાં રાજ કુમાર પારલુમાં ગેરો બેઠો રમત કરી રહ્યો હોય એવો તેને ખીતર્યો હતો. પુત્રવત્સલ પિતાની એવી ઈન્હા હતી કે બધા અમનદારો અને બની શકે તેટલા સિપાઇઓ આ ચિત્ર જુએ તેથી તેણે તેને તજુની બદાર ખુરશી ઉપર મૂકાવ્યુ અને સેકડો લગાઈમાં ધરાઈ રીઠા થએલા ખરખચડી આકૃતિવાળા સિપાઇઓ રાજપુતનુ ચાંત સુધી જવનતુ ચિત્ર નિહાળતા હિમા રહ્યા થોડીવાર પછી પેપોનિયને તેના ખાનગી મત્રીને કહ્યુ તેને અદર વહલો અને સાચનીને મૂડી રાખેા નડાઈ જોવાને હજી તેને બહુ વાર છે.

પછી તે પોતાના તજુમા ગયેા. યાક અને ચિતાથી તેનુ ગળુ સડાઈ ગયુ હતું અને મનમા અત્યંત બચાંતિ થતી હતી તેની ઉધ તેા સાવ ઉડીજ ગઈ હતી તેને

પોતાના થાકી ગયેલાં અને ભૂખથી નિર્માલ્ય થઈ ગયેલા ગરીબ સિપાઈઓને ધણીજ ચિંતા થતી હતી અને આજની લડાઈનો સખત પરિશ્રમ તેમનાથી સહન નહિ કરી શકાય એવી તેને ભારે ધારતી હતી. આ અણીના વખતમાં તેનો છેલ્લો આધાર પેલા પ્રખ્યાત સ્વારોની પલટણ ઉપરજ હતો. તેણે દરેકને ત્રણ દિવસ ચાલે તેટલા બિરિકટ અને ચોખ્ખા અપાવવાનો હુકમ કર્યો અને વખતે તેમ કરવામાં બેઠે રહી ન થાય તે માટે તે જાતે ઉઠ્યો અને જ્યાં તે સ્વારો પડ્યા હતા ત્યાં જઈને પૂછપરછ કરી આવ્યો. ત્યાંથી પાછા ફરીને તેણે થોડીવાર જેવી તેવી ઉધ લીધી પાછો તે બેઠો થયો અને બે હાથપર તાવથી ધગધગી ગયેલું માથું ટેકવીને બહુ ઉદ્વેગભર્યા વિચાર કરતો પથારીમાં બેસી રહ્યો. શોકાતુર અવાજે તે બોલ્યો, “તમારો એ જગદી માણસોનો ધધો છે. એક મહત્ત્વની લડાઈ નજીક આવી ઉભી છે. ખરેખર ભયંકર લડાઈ લડવાની છે; તેમાં મારે વીશ હજાર સિપાઈઓ ખોવા પડશે.”

આગલા દિવસથી તેના શરીરને ધણીજ તીવ્ર પીડા થતી હતી. રાત્રીપરથી ધણીવાર તે ઉતરી પડતો અને એકાદ તોપ સાથે માથું ટેકવીને બેસી જતો. તોપ, શ્રમ અને ચિંતાથી તેના શરીરમાં વ્યાધિએ ધર કર્યું હતું. તેથી તેના આંતરિક અને માનસિક બળને પણ ધસારો પહોંચ્યો હતો. ઉપરાંત સખત અને વારંવાર આવતી ઉધરસથી તેના શ્વાસ પણ રૂંધાઈ જતો હતો.

પ્રજાતંત્ર પહેલું કિરણ ફ્રાન્સ નેપોલિયન પાછો થોડેસ્વાર થયો અને તેણે મુખ્ય સેનાપતિઓ પણ તેની આસપાસ આવી ઉભા. તેના અદ્ભુત મનોબળે હાર્દ રિક પીડાને દબાવી દીધી. રાત્રિનો અધિકાર દૂર થતો હતો અને સિતિજમાંથી ધીમે ધીમે ઉઘે આવતો હતો. નેપોલિયને કહ્યું “જુઓ આ આરટિસ્ટિક સ્પીચ દર્શન કરો.” આ ઉત્સાહક રાખેલો આખા ફ્રેન્ચ મૈન્યમાં વીજળીની ઝડપે ફરી વળ્યા અને ચારે તરફથી ઉત્સાહના પોદાર સંજગાવા લાગ્યા. એક દરેકને ટોચ ઉપરથી તેણે રશિયન લશ્કરની ઝડપથી થતી હિલચાલ તપાસી. પોતે એક જ ન જાય તે સારૂ તેણે માત્ર થોડાજ અંગરક્ષકો સાથે રાખ્યા હતા; તેપણ જુનું તેને ઓળખી લીધો અને ભયંકર લડાઈની શરૂઆત કરનાર પહેલોજ તોપો. આ નાનકડી ટેળીમાં યજ્ઞને સંસ્પર્શ કરતો ચાલ્યો ગયો.

નેપોલિયનની આજ્ઞા થતાંજ અસખ્ય વઝનનાથી રજાગેત માંડે અને લજાનકે હાજરાંને પ્રારજ થયેલ ત્રણ લાખ પોદાનો, અગરનમ નામના એક એક વાગે અને અપુધાયી સર્પ યજ્ઞને એક બીજા ઉપર પડી પડ્યા. પાવથી પાવવા પડેલુથી મનુષ્યવસ્તુના નેજા મમુદનો જગતી પી નામના ફ્રેન્ચ ભરૂં એ વહીમાં રહિયને. તરફ વહેજેલુ લગના જગદેત દરેક તેના ક્રકરથી સમ ઉપરથી નવરી પડે. નેપોલિયને તેના મુખપર મલકેલું

પણ એટલામાં તો તે નિડર ચોદો ધૂળ ખજેરીને ઉભો થયો અને કહેવાડાંનું કે હજુ
 હુ જીવતો છું અને પાછો મોખરે જઈ છું જનરલ ઝંપો ચાર ઘા વાગ્યા અને
 તેને લોહીલુહાણુ હાલતમાં તણુમા આપ્યો. આ તેનો ખાલીસમો જખમ હતો. નેપો
 વિચન તેને જોવા ગયો અને પ્રેમથી તેનો હાથ પકડીને કહ્યું, “વારવાર ધાયલ થવાનું
 તારાજ ભાગ્યમાં લખ્યું છે કે શુ ? આખા દિવસમાં ફોતેદનાં ઓ મૃત્યુના સેકડો
 પેગામ તેને મજતાજ ગયા. હાગીન વૈરાગ્યવાન ચિત્તે તે સર્વ સદેશ સંભળતો
 પણ તેની નજર, તેનું મ્હાન તે રણયુદ્ધમાંથી ખસતું નહિ. મનને અસ્થિર કરે એવા
 ગમે તેટલા સમાચાર મળ્યા છતાં તે અચૂકપણે પોતાના લયવાનક લશ્કરી બળનું
 નિયમન કર્યેજ જતો હતો લડાઈના આરંભથીજ તેણે લડાઈની રૂપરેખા ધડી દીધી
 હતી અને ફોતેદની તેને સંપૂર્ણ ખાતરી હતી તેના બાદશાહી સ્વારની પવલો તો
 અનામત ખાતેજ ઉભી હતી એકવાર કેખીતી રીતે લયમરેચી હાલત આવી ગઈ
 અને એ વીર હજાર સ્વારોને છોડી મૂકવાને સેનાપતિ બર્ધિયરે ધણુએ “માણુ કરું
 પણ નેપોલિયને કંડે પેટે કનુ,” તેમના વજરજ આપણે જીતી ચકીરું, કદાચ આ
 વતી કાલેજ બીજી લાગી લડવાનો વખત આચો તો શુ કરશે ? બીજી વાર ફ્રેન્ચ
 લશ્કરની ભયકર કતલ થતાં સાગી અને તેઓ દહયા, દાયાં એવું બધાને જણાયું
 ત્યારે પણ તેણે શાંતિથી કહ્યું, “હજુ ખરી લડાઈને વાર છે એ કનાક પછી
 તમે જોઈ લેજો.”

તેની ગણતરી સાચી હતી ફ્રેન્ચની મુખ્યસ્થિત દિશ્યાલનું રચિયનો ઉપર વધારે
 વધારે હવાબુ થતાં વાન્યુ દરેક કંઠકે તેમની ગભરાટમાં પડેલી અને અચરિયત થએલી
 ઢુકડીઓ ઉપર નવી નવી તોપોનો માર પડવા લાગ્યો રચિયનો હવે દાયા અને ખામીઓ
 તથા દિવાનોની પાછળ બંધયા નિડર ફ્રેન્ચો તેમના તોપખાના તરફ ધસી ગયા
 તેઓ સંગીનતા પ્રદા થી નમરામલ્ય રચિયનોને વીંધતા તથા ધાયલ થએલાને અને
 મરેલાને પગતળે છુટતા કચરતાં સમુદ્ધી ભરતીના વેગથી પાદોમ કરીને યંત્રના
 તોપખાના ઉપર તૂટી પડ્યા. છેવટે એક મજબૂત શુરજની આસપાસ પુદનાં તમામ
 મોળ એકાં થતાં ગયાં અને પુદની સમગ્ર બીજીતાનું ફેન્ડરયાન ત્યાંજ બનશે
 એમ લાગ્યું એ શુરજ અને મોરચાની મજબૂત દિવાનોની ઉર અને તેમની
 પાછળ રહીને એક લાખ ચોદાઓ બાધબાધા આવી ગયા હતા. મધકના ધૂમાડાનાં
 ગાઠ વાદળો નીચે તેઓ દહાડ ગયા હતા તેની અદરથી વીજળીના જેવા ક્રમકાર
 અને પ્રચલન નજીનાઓ થતી હતી મખપ્રાણના જેવો ધોર અધકાર તે જગ્યાએ
 મચી રહ્યો હતો અને તેની અદર પાવદગ સ્ફુર તોપો અને તોપ ફોનાનાં
 માણુસો અને ધોડાઓ મીડની માફક એક બીજા તરફ ધસતાં જતાં હતાં. આ
 દારજી નાગામુખીનું નેપોલિયન શાંતિથી અરધાકન કરી રહ્યો હતો પણ આ બધા

નક કાર્ય લાંબો વખત ચાલુ રહ્યું નહિ. મનુષ્યરક્તથી અમિ હોલવાઈ ગયો. તો જાનાના ધડાકા શાંત થયા. પવનના ઝપાટાથી ધૂમાડાનાં વાદળાં વિખરાઈ ગયાં અને આથમતા સૂર્યનાં કિરણમાં વિજયી થએલા ફ્રેન્ચ ચોદ્દાઓનાં હથિયાર, અખતર અને શિરપેચ ચળકવા લાગ્યાં.

સૂર્ય આથમતો હતો. રશિયનો નાસતા હતા પણ તસુ તસુ જગ્યાને માટે મક્કમ પછે લઢતા જઈને નાસતા હતા. જે નેપોલિયને બાદશાહી સ્વારોની પત્થરો ખોદી મૂકી હોત તો શત્રુસૈન્યની ઘણીજ ભારે ખુવારી થાત; પણ માણુપણુ અને કામગીરીની પ્રેરણાને વશ થઈને તેણે તેમ કરવાની નાં પાડી. વળી તેણે પોતાની હાલતની ટેવ મુજબ આ ફતેહનો યશ પોતે ન લેતાં સેનાપતિઓને અને બહાદુર સિપાઈઓને જ આપ્યો.

ફ્રેન્ચોને યશ તો મળ્યો પણ આજે યશનો ઉલ્લાસ ન હતો. ઉગ્ર ઉલ્લાસી વિચારમાં ગરકાવ થઈ ગએલો નેપોલિયન શાંત બેસી રહ્યો હતો. આજે કોઈ ભાઈ, તો કોઈનો મિત્ર હજુયા વગર રહ્યો ન હતો. ત્રેતાળીશ સરકારો મરાયા અને ધાયલ થયા હતા. ત્રીશ હજાર સિપાઈઓ શત્રુની તક્તવાર કે ગોળાંથી કપાઈને વીંધાઈને રણક્ષેત્રમાં પડ્યા હતા. બોરોડિનોની ફતેહથી હજારો સ્ત્રીઓએ તેમનાં અને બાળકોએ તેમના પિતા ગુમાવ્યા. એ દુઃખદ સમાચારથી આખા પારિસ તરફ ઉપર શોકની છાયા ફરી વળી. રશિયાને થએલું નુકસાન તો એથી એ બારે ગણે તેના પચાસ હજાર રશિયન સિપાઈઓ લોહીલુહાણુ થઈને મેદાનમાં પડ્યા હતા.

સૂર્ય તો હજી આથમ્યોએ ન હતો. નાસતા રશિયનો અને તેમની પૂરે ફ્રેન્ચોની તોપોનું ઘેરું ગર્જન હજી દૂરથી પણ સંભળાતું હતું છતાં નેપોલિયન સ્વાર થયો અને મરવા પડેલા તથા મરેલા સિપાઈઓથી છવાયેલા રણક્ષેત્રમાં જઈ લાગ્યો. આ દરમિયાન બચાવકતા અને બીજાંસત્રાની કલ્પના પણ યદ્યપિ એક આકાશમાં વાદળ ચડી આવ્યું અને ડંડા પવનના સુમવાટ સાથે વરસાદી વાપડું પડવા લાગ્યું. ધાયલ થએલા સિપાઈઓ, જેમનામાં ઉદ્ધવાની પણ તક ન હતી, અને જેમનામાંથી કોઈના હાથ તો કોઈના પગ કપાઈ ગયા હતા. જેમ તેમ પેટે ચાલીને આમપાસતા ખાડી કોતરેમાં મરાઈ જવા લાગ્યા. જે એક ધાયલ થઈને પડેલા રશિયન સિપાઈ ઉપર નેપોલિયનના ચેતરેને જોઈ ને નીમેન્સીસ પાડી ઉડ્યો. નેપોલિયન તેની આંત્રી ચીમચી ચમકાવીને તેની ખરદારત કરવાની આજ્ઞા કરી. કોઈએ ક્યું કે, “એ તો રશિયન છે. જિવને ઉલ્ટેગળને ગળામ આપ્યો કે, “સગાઈ પૂરી થયા પછી કોઈને મરવા ન માનવો એકઠો પણ તેને મનુષ્ય ગણવો એકઠો.” તે પે. ૭૦ ની કોની ૨૦૦૦ ૩૨૫૪ જેટલા સમગ્ર મનુષ્યો અને તેમનીજ સમગ્ર હજી

પતેલા સિપાઈઓની આરવામાં ૧૭ સખો કંચે.

રસિયન હાકર મોરોના નજી નાસતુ મધું ચામચા ન્નાં 'મામ મગલે ત્વાં ત્વાં' તોપા બોલી કેન્ચને 'તેઓ અદાવત, નહી ઉપરના પૂઠ ઉપરી દેના, ચામચો અને એનું મળવાથી મૂકતા, અને મિચાચ તુલાની દાલન મોતરના મેતુનેને પર-ખાર વગરના કરીને ગામમાંથી દાંડી મૂકતા. કુત-સાત દિવસથી થોડા અને ગોરાક વગર ચામચ મળેલા કેન્ચોએ તેમની પૂઠ લીધી તેઓ ન્નાં ન્નાં લાપા ત્વાં છતાં ખચ, ૧૭ તેમની દાલત સુધી નદિ અન્ધાગરો એક દાલો કે પામતો એક પૂઠ ૧૭ તમો મળ્યો નદિ બીજા નાનુમે મોરોના મળે ૧૭ સહેરો ખાલી કરાવી તેને સદતર સજાથી મૂકવાની જગ્ગર તેવારી કરી રહ્યો કંચે.

સપ્ટેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે એક ટ્રીની ટોચ ઉપરથી નેપોલિયનની નજર મોરોના મળતા મુઠમટ અને મિનારા ઉપર પડી. આ મધ્યમાર સૈન્યમાં પ્રમરી મળ્યા અને "મોરો! મોરો!" ના હાંસલ મોતરથી સમજાવા લાગ્યા. મોરોના દાંડીથી થાક્યા જુખ્યા સિપાઈઓના મનમાં પેટમરીને ખાવાની અને નિરાંત વાળા સુવાની આશા પ્રાપ્તી. તેઓ સહેરની નજી આવી પહોંચ્યા ૧૭ ત્વાં તો બધું શાંત અને પૂષાપૂષ જણાયું, અને નેપોલિયનને તોફાનનાગ સમાચાર મળ્યા કે સહેર તે બાહીખમ થઈ ગયેલું છે. સહેરને જાન લગાડવા માટે હથાળામાંથી ઊડી મૂકવા માત્ર થોડા મળ્યા બદમાસ કમાલ માણસોના ત્વાં જોવામાં આવતા હતા. તેઓ દારૂ પીને ચકચૂર દાલતમાં આવેલા હતા અને તેમનો દેખાવ મદો, ખીભસ અને ચીતરી થઈ એવો હતો. આખું સહેર સદતર બાહીજ થઈ ગયેલું જોઈને નેપોલિયનની પામપખીના પાર ન રહ્યો. વળી સહેરને આગ લગાડવામાં આવનાર છે એની અફવા ૧૭ તેને કાને આવી. કોઇ ૧૭ પ્રજા આવો ઉમ ભોમ આવવા તૈયાર થાય એમ જોઈ કદિ ૧૭ માન્યુ ન હતું અડધી જમણી અને નિરકુચ રાજસત્તા નીને કચ ૧૭થી પ્રજાજ આપુ આખરે ભયર પમતુ જરવા તૈયાર થાય. સહેરમાંથી સિપા-ઈઓએ બહુકના કુદાનો માર મારીને મિચારી રાંકડી પૈતતને પરખાર વગરની કરીને હાડી મૂકી હતી તેમાંથી એક લાખ ઉપરાંત સીઓ, ખાળકો અને કદો હડી અને જુખમરાથી મોતને ચરણ થયાં બાહીનાં જેમણે રસિયન સૈન્યની સાથે સાથે જવાનું પસંદ કર્યું હતું તેમાંથી ૧૭ હજારો માણસો થાક અને હડીથી મરણ પામ્યાં. નેપોલિ-યનનો તો આવા સ્મતાન જેવા અને ગોઝરા સહેરમાં દાખલ થવા પગજ ન ઉપડયો, અને તેથી તે સહેર બદારજ રહ્યો. તેણે કુકમ કર્યો કે સિપાઈઓ સહેર ન લૂટે તેઓ મિચારા બોરાક અને રહેઠાણ શોધવા સહેરમાં રખડવા લાગ્યા. ગામલોકોએ સહેર એટલી ઉતાવળમાં ખાલી કર્યું હતું કે સીઓનાં કિમતી ધરેણા તેમનાં રાણુગારનાં ટેળનો ઉપરજ એમનાં એમ પડ્યાં હતા અને વેપારીઓના પગા અને સોનામોહોરાની

નક કાર્ય લાંબો વખત ચાલુ રહ્યું નહિ. મનુષ્યરક્તથી અગ્નિ હોલવાઇ મર્યો. તે
ખાનાના ઘડાકા શાંત થયા. પવનના ઝપાટાથી ધૂમાડાનાં વાદળાં વિખેરાઇ ગયાં.
આથમતા સૂર્યનાં કિરણમાં વિજયી થએલા ફ્રેન્ચ યોદ્ધાઓનાં હથિયાર, અખતર
શિરપેચ ચળકવા લાગ્યાં.

સૂર્ય આથમતો હતો. રશિયનો નાસતા હતા પણ તમુ તમુ જગ્યાને માટે મર્યાદા
પણ લઠતા જઇને નાસતા હતા. જે નેપોલિયને આદેશાહી સ્વારોની પત્રલેખ
મૂકી હોત તો શત્રુસૈન્યની ઘણીજ ભારે ખુવારી ચાત; પણ આણુપણુ અને દયાતા
ની પ્રેરણાને વશ થઇને તેણે તેમ કરવાની ના પાડી. વળી તેણે પોતાની હાથ
ટેવ મુજબ આ ફતેહનો યશ પોતે ન લેતાં સેનાપતિઓને અને બહાદુર સિપાઇઓને
નેજ આપ્યો.

ફ્રેન્ચોને યશ તો મળ્યો પણ આજે યશનો ઉલ્લાસ ન હતો. હાહા ઉડી
વિચારમાં ગરકાવ થઇ ગએલો નેપોલિયન શાંત બેસી રહ્યો હતો. આજે કોઇ
ભાષ, તો કોઇનો મિત્ર હણાયા વગર રહ્યો ન હતો. ત્રેતાણીશ સરકારે મર્યાદા
ધાવલ થયા હતા. ત્રીશ હજાર સિપાઇઓ શત્રુની તકવાર કે ગોળાથી કપાઇ
વોંધાઇને રણક્ષેત્રમાં પડ્યા હતા. બોરોડિનોની ફતેહથી હજારો સ્ત્રીઓએ તેમના પતિ
અને બાળકોએ તેમના પિતા ગુમાવ્યા. એ કુખ્ત સમાચારથી આખા પારિસ તરફ
ઉપર શોકની છાયા ફરી વળી. રશિયાને થએલું નુકસાન તો એથી એ ભારે
તેના પયાસ હજાર રશિયન સિપાઇઓ લોહીલુહાણ થઇને મેદાનમાં પડ્યા હતા.

સૂર્ય તો હજી આથમ્યોએ ન હતો. નાસતા રશિયનો અને તેમની પુરો
ફ્રેન્ચોની તોપોતું ઘેર ગર્જન હજી દરથી પણ સંભળાતું હતું છતાં નેપોલિયન
સ્વાર થયો અને મરવા પડેલા તથા મરેલા સિપાઇઓથી છવાયેલા રણક્ષેત્રમાં
લાગ્યો. આ દરમ્યાન લવાનકના અને બીમતમતાની કડપના પણ થઇ શકે એમ નહોતો
આકાશમાં વાદળ ચડી આવ્યું અને ઇંડા પવનના સુમવાટ સાથે વરમાણ
ઝપટુ પડવા લાગું. ધાવલ થએલા સિપાઇઓ, જેમનામાં ઉડવાની પણ તક
ન હતી, અને જેમનામાંથી કોઇના હાથ તો કોઇના પગ કપાઇ ગયા હતા.
જેમ તેમ પેટ ચાલીને આસપાસના આડી કોતરોમાં ભરાઇ ગયા હતા. તેમ
એક ધાવલ થઇને પડેલા રશિયન સિપાઇ ઉપર નેપોલિયનના યોદ્ધાઓ
જયી તે એસેન્નીમ ખડી ઉડ્યો. નેપોલિયન તેની આંત્રી ચીમથી ચમકી
તેની અરસાત કરવાની આજ્ઞા કરી કોઇએ કંઈ કે, "એ તો રશિયન છે
વિષને ઉકેલવાને જવાબ આપ્યો કે, "સાચું પૂરી થવા પડી કેટલે
ન મનવો મર્યાદા. પણ તેને મનુષ્ય ન હોવા કહેવું. " તે પેટા
એની મનુષ્ય સ્વરૂપે જન્મેલા સૈન્યના નેપોલિયન હજી હજી

થએના મિપાઇઓની સારવારમાટે પણ રાખતો હતો

રશિયન લશ્કર મોરકો તરફ નાસતું ગયું માર્ગમાં જ્યાં લાગ મળતો ત્યાં ત્યાં તોણે ગોડવી ફેંચેલી તેઓ અટકાવતા, નદી ઉપરના પૂન ઉડાવી દેતા, ગામડાંઓ અને જોનરો સળગાવી મૂકતા, અને બિચારા ગુલામી હાલત બોજાવતા ખેડૂતોને ઘર-ખાર વગરના કરીને ગામમાંથી હાંકી મૂકતા સાત સાત દિવસસુધી થાકેલા અને ખોરાક વગર સૂકાઈ ગયેલા ફેંચેઓએ તેમની પૂઠ લીધી તેઓ જ્યાં જ્યાં લડ્યા ત્યાં છૂટ્યા ખરા, પણ તેમની હાલત સુધરી નહિ અનાજનો એક ઘણો ક ધાસનો એક પૂણો પણ તેમને મળ્યો નહિ બીજી બાજુએ મોરકોનો યુગો પણ ચહેરને ખાતી કંગાવી તેને સહતર સળગાવી મૂકવાની જખ્ખર તૈયારી કરી રહ્યો હતો

સપ્ટેમ્બરની ૧૪ મી તારીખે એક ટેકરીની ટોચ ઉપરથી નેપોલિયનની નજર મોરકોના ચળકતા ધુન્ધ અને મિનાગ ઉપર પડી આ આચાર મૈન્યમાં પ્રસરી ગયા અને 'મોરકો! મોરકો!' ના હર્ષનાદ ચોતરફથી સળગાવા લાગ્યા મોરકોના દર્શનથી થાક્યા જૂખ્યા મિપાઇઓના મનમાં પેટભરીને આવવાની અને નિરાંત વાળી સુવાની આશા પ્રકળી તેઓ ચહેરની નજીક આવી પહોંચ્યા પણ ત્યાં તો બધું ચાત અને ચૂપાચૂપ જણાડું અને નેપોલિયનને ચોક્કસનાગ સમાચાર મળ્યા કે શહેર તો ખાલીખમ થઇ ગયું છે ચહેરને આગ લગાડવા માટે ફેફલાનામાંથી છોડી મૂકેલા માત્ર યોડા ધણા ખત્માસ કમાલ માણસોજ ત્યાં જોવામાં આવતા હતા તેઓ ઘણે પીને ચકચૂર હાલતમાં આવેલા હતા અને તેમનો ટેપાન મહે, બીભત્સ અને ચીતરી ચડે એવો હતો આજુ ચહેર સહતર ખાલીજ થઈ ગયેલું જોઇને નેપોલિયનની અન્યબીનો પાર ન રહ્યો વળી ચહેરને આ લગાડવામાં આવનાર છે એવી અફસાર પણ તેને કાને આવી. કોઇ પણ પ્રજા આવો ઉમ બોમ આ ત્યાં તૈયાર થાય એમ તેણે કહી પણ માન્ય ન હતું અંધી જમલી અને નિરુક્ત રાજસત્તા નીચે ક્યારાવધી પ્રગળજ આવું આખરતુ બચકર પમતુ બરવા તૈયાર થાયા ચહેરમાંથી મિપાઇઓએ બહુકના કુદાનો માર મારીને બિચારી રાંકડી દેવતને ઘરખાર વગરની કરીને કાઢી નાંખી હતી તેમાંથી એક લાખ ઉપગત સીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધો કડી અને જખ્ખરમાંથી મોતને ચરણ થયાં બાકીનાં જમણે રશિયન મૈન્યની માથે સાથે જવાડું પસદ કર્યું હતું તેમાંથી પણ હજારો માણસો થાક અને કડીથી મરણ પાયા નેપોલિયનનો તો આવા રમવાન જેવા અને જોગરા ચહેરમાં દાખલ થયા પડ્યા ન ઉપડ્યો અને તેથી તે ચહેર બહારજ રહ્યોતેણે કુકમ કર્યો ક મિપાઇઓ ચહેર ન રૂટે તેઓ બિચારા ખાતાક અને રહેણાંક શેષવા સહે માં રખાડવા લાગ્યા મામતોફાએ ચહેર એટલી ઉતાવળમાં ખાતી કર્યું હતું કે સીઓનાં કિમતી ધરણાં તેમનાં વજુમાગનાં ટેનનો ઉપજ એમનાં એમ પ થાં હતા અને વેપારીઓના પગ અને નેનામેદારોની

કાયળીઓ તેમની પેઢીઓ ઉપરજ પડી રહી હતી !

નેપોલિયન હવે પારિસથી અઢી હજાર માઇલ દૂર આવ્યો હતો. કોષ્ટક અમોઘ લયંકર આક્રમણ લણુકારા તેને સંભળાતા હતા અને તેથી તે ઘણો ચિતાતુર રહેતો હતો. તે આરામ લેવા સૂતો પણ આખ ન મીંચાઇ. તે વારંવાર ઉઠી ઉઠીને પડેલાં વાળાને પૂછતો કે કાંઈ અકસ્માત તો થયો નથી ને ? સવારમાં રશિયાના પ્રાંતી રાજ્યોના ક્રેમ્લીન નામના ઐતિહાસિક રાજમહેલમાં તે પોતાનો મુકામ લઇ ત્યાં ગયા પછી તેણે પોતાના હમેશના રિવાજ મુજબ અલેક્ઝાન્ડરને નીચે બેસાડી પત્ર લખ્યો અને એક રશિયન અમલદાર જે દવાખાનામાં હતો તેની મારફતે રવાના થયો.

“ લડાઈના તડકા છાંયડી ગમે તે સ્વરૂપ લે પણ મારા એકવારના ટિપ્પણી એર્ફર્થના મિત્રને માટે મારો સદ્ભાવ લેશમાત્ર પણ ઓછો થવાનો નથી. ”

લશ્કરને તેમના નવા રહેઠાણમાં વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવવામાં બીજો દિવસ અત્યંત પસાર થઇ ગયો. સિપાઇઓ છૂટથી મોસ્કોની સૂની શેરીઓમાં રખડતા અને સુંદર રાત્રચીકાવાળા મહેલોમાં મુકામ કરતા. જનસમાજનાં કચરા જેવાં કમકમાટી ઉપજાવે એવા દેખાવવાળા વીશ હજાર સ્ત્રીપુરુષો તેમનાં સંતાઇ રહેલાં રહેઠાણમાંથી છાનાંમાનાં નીકળી આવીને તેઓ પણ સિપાઇઓની સાથે બગીચા દશ હજાર કેદીઓ જેમને શહેરને સળગાવી મૂકવા માટેજ છોડી મૂક્યા હતા તેમજ હવે તેમના લયંકર કૃત્યની શુભ રીતે તૈયારી કરવા લાગ્યા. ક્રેમ્લીનનો મહેલ નેપોલિયનનો મુકામ હતો તેની નીચે તથા જ્યાં સિપાઇઓના મુકામ હતા તેના મહેલની નીચે બોયરોઓમાં દારૂનો અથાગ ભંડાર આગળથી મૂકી રાખ્યો હતો તેના ગોળા તથા એવાં બીજાં નાશકારક યંત્રો ઓરડા તથા બોયરોમાં પુષ્પળ પ્રમાણ છુપાવી રાખ્યાં હતાં. એ બધાં સળગી ઉઠે તો આગ હોલવવા જનારાઓનો પણ નાશ પાણીના ટુઆરા ભાગી નાખ્યા હતા, નળ કાપી નાખ્યા હતા અને આગ ફેલાવી બંધા પણ બન્યા તેટલા ઉઠાવી જવા ઉપરાંત બાકીનાને ભાંગી ફેંકીને નાશ નાખ્યા હતા. આવા રશિયાની આપખુદ સત્તા પોતાની દૈવત ઉપર પણ અદ્વિતીય દૂરતા વાપરવામાં ચૂકી ન હતી.

આ બધી તૈયારીઓ એક તો છૂપી રીતે કરવામાં આવી હતી અને વાંચ રમા દાખલ થવાની ગરમડમાં ફ્રેન્ચ લશ્કરના જોવામાં પણ તે આવી ન હતી પણ આગ લગાડવામાં આવનાર છે એવી અફવા અને તેની સાથે તદ્દત ગએલું સ્તંભાર જેવું સહેર એ બેની બેગી અમરથી ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ જેના નાર છતાં એક પ્રકારના કેદીના જેવા હતા. તેમના મનમાં નહિ સમજાવા ધારતી પેડી હતી. છતાં દિવસ તો શાંતિમાં પસાર ચર્ચ થયો.

૧૨ ના મહેરની ૧૬ મી તારીખની જવાનક કાગળાનિતો ના

ચો. આકાશમાં વાદળ યોરાયું હતું અને પવન પણ છૂટ્યો હતો મુદત પચ્ચ રતિ
તોતે મદદ કરવા ચાલતી હતી નેપોલિયન જીતતો જીતતો તેની રાજધાનીથી અડી
ડગ માઇલ દૂર આવ્યો હતો ઈંગ્લેન્ડ, સ્પેન, પોર્ટુગાલ સ્વીડન જેની કુખે ઉભા
હતા અને યુરોપ ખડમાંના સૌથી બળવાન રાજ્યની ગરબા ધી આગે જેના હાથમાં
હતી, તેનાં પરાક્રમ જોઈ સમગ્ર યુરોપ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો હતો, પરંતુ તે
ધોતે તો પોતાના વિજયના અવસરમાં પણ અત્યારે જમગીન ચિતે બેઠો હતો કવિ
ધ્વનાં અજુચિતવ્યાં સહનના લાજુકાગ તેના મનને ઉદ્વિગ્ન કરી નાખતા હતા.

અધ્યયનિએ યારીરિક અને માનસિક શ્રમથી ચાડીને નરમ થઈ ઝિંદો નેપો-
લિયન ચૂંતા ગયો કન્વીનના રાજમહેશની આસપાસ પવનના કાગમા નુસવાડા વાતા
હતા એવામાં એકાએક 'આમ! આમ!' એવી મૂમ મજાગાઈ પૂર્વ દિશામાં
પણે જ સમુદ્રનાં મોલની માફક ઉજ્જતા પૂમાડાને પદ સમૂદ્ર નજરે પડ્યો અને
અમિની બચાનક ગળ તે પૂમાડાને બેઠો બહાર ડોળીમાં કરવા લાગી ધાના બગર
સગથી ઉઠ્યા, દનરો મોનનોગા ફાટવા, ઝગદગતા આંત્રના મોટા મોટા સનૂદ
આકાશમાં ઉડવા લાગ્યા અને મળો તથા મનુષ્યોને સદાર થવા નાગ્યો મોટાં
મોટાં મહાન પડાકાની સાથે દશમાં ઉડી ગયાં અને તદ્દિ દોતવી ચકાવ તથા ૧૧
-૧૫ સળગી ઉઠે એવા પદ્મકાથી બરેલી સગાની ત્યાર્થલો આશાસમાં ચોતરફ
ઉડવા લાગી તથા નેપોલિયનની વ મતા અગિરકે બીજા મળેનાં રાગના લાગ્યા
નારે દિશાએ સેકડા તોપો ફટગી દેવ તેજ પગમ સજાગાલ લાગ્યા અને નચક
ધરતીકપ થયો દોષ તેમ પૂરો ફુલવા લાગી જેતજેનમાં ૧૧૧ નરી ઇમારતો
નગમાં સપાગી મઈ અને બધેક ઘા ફરતો લાગાઈ ફરકે ફાટુગી નવા નવા
જવાલામુખી ફાટતા દોષ તેમ સદસજિઆયુક્ત અતિની ઢાગ અને પૂમાડાનાં
વાદનાં ઉડવા લાગ્યાં. કોનાજ કસાકસાં આખુ સદેર અમિયી હકઈ નધુ પાનકડ
બે મોળી ફટતા અને ઘડનાં ખીષ સગથી ઉડતા રાગ સિપાલઓને જાન લગ
ગારનારા બદમાસોને સ ધીનથી રીધી વાઈને મનાં પકડી પકડીને બગાડી આનમાં
હામી દીધા પણ જીવતા રહેલો દોષોની માફક તેમજ કાન ક નાગ ચાલ

પાનકડ થતા વિવિધ પ્રકરણ પાનકડ અને કોલકોષો નેરોપન મળી ઉડ્યો
તેની નિહાળીમાં પહેલીજવાર જાગર જલન તે નમણા તેની જીવિજવેલી નાગર
જાગર જાન ધી ચિપકિઓ એક પગલમાં બડી રુપ રૂડ તે જોરમાં નાંદા
મારતો ગય પુકમો જાતે મેધો અને વારેવાર જાગીને જાગન જાવ નિહા-તે
ચાલ ક જાનના મહેશની આસપાસ પિટાગ જાન હતે તેજ તે મદદ તે સચમન
પહેલી જવા જાગર પકે લખી હતી પરંતુ તેની જોરડા પણ હાથે જોડે હતી
જાન બધ જાન ફેલકે રિતે સગથી ઉડે એક પાનકડ જાન ત્યારેની ગોરક હતી

“ કાન્સની એક માત્ર આશા ” ને પ્રાણીન્તે પણ બચાવી લેવાની અથવા તો પ્રાણી દાન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને જનરલ ઉવાલે બળતી આગમાં ચાહોમ મુકારીને દોડી આવ્યો. પોલિયન તેને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક ભેગી પડ્યો અને ઉવાલેની મદદથી બળતા મહેલમાંથી તે સહિસલામત બહાર આવ્યો.

ઓગસ્ટીસની તારીખે છેવટે બળી શકે એવા પદાર્થ મીલીકમાં ન રહેવાથી આગ પોતાની મેળેજ યમી અર્ધ જ-જ મહેલો અને દેવાલયો, કળા અને વિનામના ના ર નમુનાઓ, અનેક સેકાઓ કાળની સામે ટકર ઝીલીને ઉઘી રહેલી છમારોતો, પ્રાચીન વીર પુરુષોની દરગાહો વગેરે સર્વ બળીને ભરમ થઈ ગયાં અને મોરકોની અસનની બહોળલાલ્હીના રમરજી સિવાય મીઠુ કાષ્ઠજ અવરિષ્ઠ ન રહ્યું.

ક્રૅન્ચ ભરકરે હવે હાથેર ઊડીને ખુલ્લા ખેતરોમાં મુકામ કર્યો તેમની નની ડાવણી અત્યારે ધણી આશ્ચર્યજનક દેખાતી હતી. તેમની નજીકમાં કિમતીમાં કિમતી ગાયરમીલાં ભાગક બળતાં હતાં. બાદશાહી મહેલના કિમતી પ-વાના તથાઓ તેમને માટે ઉપા કરવામાં આવ્યા હતાં મોઢામાં મોઢી આરામખુરશીઓ અને પતંગો ઉપર સામાન્ય સિપાઇઓ આરામ લેતા હતાં ઉચામાં ઉચી કારમીરી વાસો, સાંકળીરિયાના ઉમંગમાં ઉમદા ફારીના પોરાક તથા હિંદુસ્તાન અને ઇંગ્લેન્ડના હીરમોલીનાં હવેલા તેમની સામે પડ્યા હતાં આટલી બધી અથાગ દોનત અને વૈભવની સામગ્રીઓ તેમની નજર આગળ હોવા છતાં તેઓને ખાલો અજ ન હતું ! સોના ચાંદીની માગીઓમાં તેઓ ધોઢાઓનું માંમ તથા આગમાં મોકલા કાચા પાકા રોટલાંજ ખાતા હતા ! આખા વશ્ત્રમાં ગમરાટ ફેલાઈ ગયો હતો તેઓ કાં મથી અડી હાનગ માંદલ દર તદ્દન જગલી અને ઘડુઓથી ભરેલા મહેલમાં આવી ચડ્યા હતા અને તેમની આસપાસ બળવાન, કવાયતી અને ફોષ પણ પ્રકારનો ભોગ આપવાને તૈયાર થયેલું ઘડુમેન્ય ઝંડુમી રજી હતું વિયામનાં વાળ વાગી રહ્યા હતાં મોરકોમાં તેમણે ખોરાક અને ગેદાણુની આવા ગળી હતી તે પણ આગની સાથે બળીને ભરમ થઈ ગઈ.

ક્રૅન્ચીનને મોટા ભાગ બચી જવા પામ્યો હતો. તેમાં નેપોલિયને ફરીથી પાટા પોતાનો મુકામ કર્યો, ત્યાં જતાં રસ્તામાં તેણે માત્રાપ વમરનાં રખડનાં બાળકોનો આશ્રમ જોયો તેણે પોતાના ખાનગી કારભારીને કહ્યું કે જાઓ આ બાળકો આ ! માથી બચ્યાં છે કે નહિ તેની તપાસ કરી આવો તેણે ત્યાંના અધ્યક્ષને મળી સંપૂર્ણ પૂછપરછ કરી અને નેપોલિયનને જણાવ્યું કે એક ક્રૅન્ચ પહેરેનીરની કાગળ અને મહેનતને લીધે બધા બાળકો અને મહાન પણ બચી ગયું છે અશ્રમના અધ્યક્ષે કહેવાળું કે તમારા ચહેનલાકે ઇશ્વરની મારફત અમારે ગયું સ્વપ્ન છે તેની મદદ ન હોત તો આ અશ્રમ દુષ્ટાઈ જાત અને આગમાં તેનો નાશ થયો હોત.”

હતા તેમજે સોતાના જનિત્વદ્વારા જાણ કરી અને તેમના મામા રવતના પ્રાપ્ત કરવાની દિગ્ગંજ કરી તેમજ તેના જન્મ વારસા વિનમ્ય કે જે તમે અમત રવતના અને અમારા મનુષ્ય તરીકેના કુરુણી અપિત્ત અપાતા તો અમે અમાની રખામાં રખા ર વરહમાં રખાવ્ય તે રચિયને એમ કહ્યુંને અને માર દોર મુકાર ન કરો તેજે કહ્યું કે નેમ કરવાથી રચિયામા જાન દુશ્મને અને તેમના પ્રાપ્તિને પુરુ મળશે, આ રચિયાની કાંઈ કાંઈ કરવા કહ્યુંને અને અમારે અમારે જાની જાની આપ્યા દરમાં પુરુરે કહેવાઈ જશે.

તે કહ્યુંને કે ' જુઓ દાસતમાં ની પરીણ નામડીનાઓ રવતના માં છ પજુ તે માટે તેઓ જાણકારી રચી રચી રચીને તેની સામે જાયો કરામા કુ મદદ કરી તે પડી તેની નવીની તો મારે આવાજ ઉડી પડે "

આ પ્રમાણ નેપોલિયની નિધિત સામગ્રી રીતે જોતાં એ રીતે મુશ્કેલીઓની હતી કે તેમાંથી જાન થવાનો સતોજ ન હતો ને રીતે જાણ્યો એના કરતાં વધારે જાણ્યું અને દીરદિવાળા પુરુ મેલ તો જાણ્યું અને તેની પજુ એજ વડે યાન તેજે પોલેન્ડ રવત રચાપસાની ના પાડી અને તે મદદર પ્રાપ્ત નિરુમાણી કરી તેમની સદાપતા મુમાની, પરંતુ જે તેજે પોલન્ડ રવત અપાત્ય હોત તો ખીજ દાપર પ્રચિયા અને આરિયા તેના દુશ્મન માત ' અત્યુજ્જ્વલ પ્રાપ્તે મુમાને કરવાની જાણ કરી તેમાં જે નેપોલિયને તેમને મદદ કરી હોત તો રચિયાના આપ્યા વિશાળ પ્રદેશમાં મનુષ્યકાની પ્રચક જુઆમ ફરી વળત અને જમલો મનુષ્ય જન તાના જળવાની તમામ જાણકતા તેના પૂર્વ રચપમા દર્શન દેત. તે રી આપ્યા મુપના ગાળઓનો કોષ નેપોલિયન તાજ દરમજો વધી મત રચિયન જનતાની રવતના મેળવવાની પ્રચકને ઉત્તેજન ન આપ્યાથી તેમની પજુ ધણીજ ઉચોગી મ દેપોલિયને મુમાવી અને રચિયાના જમલી મામડીઆઓના જરા રો કડીથી મુજતા ફ્રેન્ચ મિપાઇઓ માર્યા ગયા નહિ સમજી યાકાવ એની ધનગી ચોળના પ્રમાણે હવે નેપોલિયનની પક્ષી નિર્માણ ચર્ધ ચૂકી હતી નમે તેવા દીરંધી પુરુથી પજુ આ પરિણામ અટકાવાત નહિ નેપોલિયન વારગર કહ્યુંને કે ' સેન્ટ હોનેય માર પ્રચકમાં નિર્માણ ચર્ધ ચૂકેતોજ હતો " સર મનુદ વિત્તન જાને આ પ્રસંગે રચિયામાં હતા તે લમે છે કે " નેપોલિયને રચિયાના જળવાઓરોને ઉત્તેજન ન આપ્યું તેનું કારણ માન એટલુંજ હતું કે તે પોતે અભ્યતરિક વિદ્રોહને પ્રિશ્ચારતો હતો અને રોષ પજુ દેશમાં ખુનરેશ થતી અટકવવાની દયાદ વૃત્તિને તે તામે થયો હતો.

રચિયાનો દવે નજક આવવા લાગ્યો અને તેની સાથે ફ્રેન્ચ સૈન્ય ઉપર પડનારી આપતિના અણુમ ચિ હ પજુ દેખાવા લાગ્યા. નેપોલિયનના સૈન્યની સખ્યાની દર-ગજ કમી થતી હતી ત્યારે મનુષ્ય વધતી જતી હતી તેનો ક્રાન્સ સાથેનો અને

રશિયામાં જે જે ઠેકાણે જાવણીઓ હતી તેની સાથેના વ્યવહાર સીધો અને સરળ રહ્યો ન હતો. હજારો રશિયન સ્વારો દેશમાં ઘૂમી વળતા હતા; સીધાસામાનના ગાડાં લૂંટતા હતા અને નાની છટી છવાઈ દુકડીઓ ઉપર લાગ મળે ત્યારે તુરી પડતા હતા. આવા કંઈક સંજોગોમાં શું કરવું તે વિષે વિચાર કરવાને સેનાપતિઓની સલામતી. લાંબી અને દુઃખદાયક ચર્ચા પછી એમ ઠરાવપર આવ્યા કે મોરકો છોડવું અને પોલેન્ડમાં શિયાળો વ્યતીત કરવો.

આખા જગતના ઇતિહાસમાં જેનો જોટો નથી મળતો એવા દારુણ યુદ્ધકાર્યમાં રોકાયેલો છતાં ક્રાન્સનો આર્થિક વહીવટ આટલે દૂર રહ્યો રહ્યો પણ નેપોલિયન એવી કુશળતાથી ચલાવતો હતો કે તેની પ્રજા ભારે કરના દબાણમાંથી તદ્દન ખરી જવા પામી હતી. કર્નલ નેપિયર એક અંગ્રેજ અને નેપોલિયનનો કટો પ્રતિસ્પર્ધી હોઈ તેનો નાશ કરવામાં પોતાની તલવાર વાપરી ચૂકેલો હતો. તે નેપિયર નેપોલિયનની કાર્યકુશળતા અને ચારિત્ર્યની પ્રશંસાપાત્ર પ્રમાણિકતાથી નોંધ લેતાં પોતાના ઇતિહાસમાં લખે છે કે “ ક્રાન્સનો વાર્ષિક ખર્ચ ઈંગ્લંડના કરતાં અડધો પણ ન હતો. રૈયત પાસેથી રાજ્યની આર્થિક નીતિને ભ્રષ્ટ કરનારી લોન લેવાની પદ્ધતિનો તે સ્વાકાર કરતો ન હતો. તે પોતાની પાછળ દેવું મૂકી ગયો નથી. તેના સમયમાં કોઈ પણ માણસ પોતે ખાસ અધિકારવાળા વર્ગનો છે એવો દાવો કરી પ્રજાકીય દ્રવ્યનો આણસપણામાં દુર્વ્ય કરી શકતો નહિ. રાજ્યના નોકરોને સર્વે પગાર મળતો પણ તેની સાથે તેમને નોકરી પણ સારી રીતે બજાવવી પડતી. તેમનાથી રોટલા ખાઈને ઓટલા ભંગાતા નહિ. તેણે યોગ્ય સરકારી કિયાત રાખવાની પદ્ધતિ સાદી, ચોકસાઈવાળી અને બધી બાબતોનો સમાવેશ કરે એવો હોવાથી તેમાં જરા પણ દગો કે ગોટાળો કરી શકાય એમ ન હતું. ક્રાન્સની આર્થિક આલોગિક અને ખેતીવિપયક સ્થિતિ વિષેની હકીકતોનો સત્વર કરવા માટે તેણે બતાવેલી રીતિ મુજબ તૈયાર કરેલું “ ટેકેટ ” નામનું દફતર એકલુંજ તેને પ્રમુખ પ્રિય બનાવવા માટે પૂરતું હતું. તેના વડે દરેક માણસ સમાજમાં પોતાનો દર નોંધી પોતાની મિલકતની કિંમત, પોતાનું ખાનગી તેમજ પ્રજાકીય દેવું નોંધી રાખેલું હતું. તેના વડે વારસાહક નક્કી કરી શકાતા, છેતરપિંડી થતી અટકતી, અવગણના પ્રસંગ ઓછા થતા, કરનો બોલે સર્વના ઉપર વાજબીપૂર્વક વર્તી શકે મહેસુલમાં ઘટાડો ન થાય અને તે છતાં મહેસુલ ખાતાના અમલદારો રૈયત કેવું સતાવણી કરી શકતા નહિ, અને ગરીબમાં ગરીબ માણસના પણ નોંધ મિલકતને પૂરતું રક્ષણ મળતું. ”

પ્રકરણ ૫૩ મું-ફેન્વો મોસ્કોથી પાછા ફર્યા

રોડ ભરથી જતાં થયા પછી ફેન્વો મૈન્ય એક મહિના સુધી ત્યાં રહ્યું નેપોલિયન ત્યાં એક લાખ ને વીસ હજાર માણસો સાથે હાખત થયો હતો તેણે આખો મહિનો યાદના સિપાઇઓને તાળ કરવામાં, ખોરાક મેળવવાની ભેગવાઇ કરવામાં અને માંદાઓને સાજા કરવામાં માલ્યો. ધાણત સિપાઇઓની તે પ્રેમથી દેખરેખ અને બરદાસ્ત કરતો એકે એક સિપાઇ તેને દિલોઝનીથી માહતો હતો તેમને ફવાખાનાઓમાં પડવા અશ્વમાં આવે તો જ મરી, નિર્દય રહિયનો તેમના ઉપર ધાતકરીપણુ શુભરે અને તેમને ગીનાવી રીનાવીને મારે એવી હાલતમાં તેમને છોડી જવા કરતાં પોતાની જાત પર ફાર્ક પણુ જાતલુ સહદ વેડી લેવાનુ તે પસંદ કરતો હતો વળી અનેક માનવ સાથે સમાધાની થઇ જમે એવી પણુ તેના મનમાં મનજીત આસા બધાર્ક હતી

નેપોલિયનની કુશળ અવરધાસક્રિતને પરિણામે આખુ મૈન્ય પાણુ સનેજ થઇ અધુ અને નારીપાસ તથા દવામણુ ન દેખાતાં બધા સિપાઇઓ હતા તેવા પાછા સનુનાં કાજળ કપાવે એવા બની ગયા તેમને સહેનચાહ ઉપર અનહદ વિશ્વાસ દેવાને લીધે તેઓ આનંદી અને નિશ્ચિત થઇ ગયા માત્ર એકલા નેપોલિયનેજ માથે ઝુકી રહેલા સહને પ્રેરપૂર્કે ભેઠ લીધુ હતુ તેની ચિતા અમાધારણુ હતી તે દિહો, ફૂલ અને અરિયર બની ગયો હતો

હવે અગ્નિનર માસ ભેરો હતો ઝડ ઉપરના પાંદાં ખગવા લાગ્યા હતાં. ઉત્તર દિશાએથી ઠંડો પવન ફૂકાવા લાગ્યો હતો નેપોલિયને ઉઠાં ચાપીસ વર્તનાં નહુ અને દવામાનતાં પત્રો દિવાળે સાધારણુ રીતે કરારે ડી થાય કે તે જાનુચ મારે તપાની ભેળાં હતાં પણુ આ વર્ષ નેરમી અગ્નિનરે એટલે અમાઉનઘ ટોર્ક પણુ વન કરતા તણુ અવાડીનાં આગમવ જણુ વરરુ

આ દવાવ ભેઠ નેપોલિયન બરબીર થયા નજ ૫૫ નેરરો છોળને પોતનાં ચિવાળા ગાજાનો તેણે ત્વાર કર્યો. પાવન-૩ નહુ ચડેતુ ન હતુ. એક હાનર માધક

તેજે મેલથી પણ સરળતાને કપુ. કુ તમારી હોદ્દ ઉપર આપાર ગણુ પુ
આપણે ધર્મીયાર આત્મચરિત્રાન આપવાં ૫૬ છે.

તે નિરૂ માદાએ ત્ય પછી જગત્ત વચર પેતાની જોખમમરેલી જાગરી
દારી લાખી. તેની આમપામ સિવન દગ આ માસના વાદમની માફક જામનુ
ગણુ કેન્દ્ર મૈન્યને ૧ સામાનનાં નગસદિત મેરો હોનાં ચાર વિવમ લાગ્યા ત્યા
સુધી તેજે કુમનોને જવાદરીથી ખાળી પ્રખ્યા જે જુરમે ઉપર ઉતો રવીને તે લડતો
તેના બોલમાં દારો ખાડી દારો પ્ર ભરનાં દતો વનુની તેપોના મોળા પ્રજલક
વરમતા દોવાથી એક તણુ મો પછી તે વરોગ્યને લમે તો તે પેતે આખા મૈન્ય
સહિત હવામાં ઉડી જાય તેમ હતુ. છતાં પણ લેલમાય પછી ડર્ગ વચર હોદ્દ
માથી પસાર થતા પોતાના મિત્રો રણુ કરવા માટે જક છકો માણુસ પ્રકળી
જતાં હુધી પણ તે અનપણે ઉમેરે ગદો હવે અખરની પગ આવી પહોંતી
તેની દરજ પૂરી થઈ બોલમાં ભરેલાં દારના પીપ સળગાવી મૂકવા માંગેની જનમ
ગીએ તેજે તૈયાર માંગે રાખી હતી માન દીવામળી આપવાનીજ વાટ હતી
મેદિયર અને તેનાં માણુસો ઉતાવળે પગને તે જવાતામુખીના પ્રિખરપાથી ઉતરી
પડ્યા અને તરત દીવામળી ચપાઈ પડવાને અખીરા નીલા રહિયનો બૂખ્યા તીડની
માફક આમગી ધર્યા, પરણુ પૂતીનાં પડે પડ તોડી નાખે અને આપાવને પણ ચીરી
નાખે એવો પ્રયત્ન ધડકો થયો કેવીનતો જમરદસ્ત મહેન હવામાં ઉડી ગયો અને
તેની સાથે દગરો રહિયનોના પણ દુરમે દુરયા ઉડી ગા. ભારતીઆ, લાંતના,
પાંચરો જે આકાશમાં ઉડ્યા હતા તે ધડકા જમીનપર વરમવા લાગ્યા આ નીચે
ઉમેલા રહિયન મૈન્યને કચ્ચરનાથુ નીકળી ગયો આ વખતે તેપોનિયન મોરકોથી
નીચ માંદવને છેટે હતો એટલે દરથી સવગાએ આ બપાનક ધડકો સાબળ્યો અને
તે હાગ મોરકો પડ્યાના સમાચાર તેમણે જાણ્યા મોદિયરે હવે નાસવા માંડ્યુ અને
હોના વખતમાં તે મુખ્ય મૈન્યને જઈ મર્યો.

૨૩ મી અમટીયરે તેપોનિયન મોરકોથી સાક માંદન દૂર નીકળી ગયો અખર
હગર કચ્ચર આ છટાલિયન મિપાછઓ લઇને તેનો સાવકો પુત્ર યુગ્મિન તેની મહે
આરો આવતો હતો અને માન જાગજ માંદલ દૂર હતો ચાર વાગે તેના લાંબી
મજલથી યાત્રતા મિપાછઓ ઉવતા હતા તેવામાં પચાલ હગર રહિયનોએ તેમના
ઉપર ગયો માર્યો યુગ્મિને મમયસ્યકતા વાપરી લશકરને સાવધ કરી ન્યૂદમદ
કરી દીધુ અને મખત લાઈ લડ્યા પછી ભારે ખુવારી સાથે રહિયોને તેજે જગ
લાંમાં મારી મહાન નેપાલિયન બીજે દિવમે ત્યાં આવી પહોંચ્યો આ પુત્રને ૧૬-
મિનિ બેગીત કડ આજનુ તારે પરાક્રમ સર્વોત્તમ મણુમે "

હવે તેમને માંડી ખીણોમાંથી પગાર થવાનુ હતુ એ ખીણોમાં તેમના કરતાં

વધારે મોટું રશિયન લશ્કર ધણીજ મજબૂત જગ્યાએ ગોઠવાઈને તેમનો માર્ગ રોકી ઉભું છે એવા સમાચાર મળ્યા. ખાતમી મેળવવાને જનરલ બેસિયર્સને આગળ મોકલવામાં આવ્યો. તેણે કહેવડાવ્યું કે એક લાખ અને ત્રીશ હજાર રશિયનો ખીણ અને ટેકરીએ ટેકરીએ ગોઠવાઈ ગયા છે અને તેમણે પસંદ કરેલી જગ્યાએ સુદૃઢ છે કે તેમના ઉપર હુમલો કરીને તેમને હઠાવાય એમ છે જ નહિ. સમાચાર સાંભળીને નેપોલિયન સ્તબ્ધ થઈ ગયો. તેનું માથું જાતીપર ટળી પડ્યું અને અદ્યવાળી ધણીજ ઉંડા અને ઉઢેગભર્યા વિચારોમાં ડૂબી જઈને તે આરામ આંટા મારવા લાગ્યો. તે આખી રાત ઉંઘેજ નહિ. પથારીમાં જરા આડો જ પણ તરતજ પાછો બેઠો થયો. નકશા જોઈ વળ્યો. હજાર જાતની પૂછપરછ કરી તેના ચિત્તની ચંચળતાવડે તેની ચિંતાતુર હાલત જણાઈ આવતી હતી; પરંતુ જે મહાન આક્રમકતા તે ધેરાયો હતો તે સંબંધી એક પણ શબ્દ તેના મોંમાં નીકળ્યો નહિ.

રશિયન સ્વારોનાં ટોળાં ઠેર ઠેર ઘૂમતા હતાં એવી ખબર હોવા છતાં તે આ વાગે અધારામાં ઉડીને થોડા માઇલ ફરી આવ્યો. એટલામાં સેનાપતિ બેસિયર્સ આવી પહોંચ્યો. અધારામાં તે અધારામાંજ નેપોલિયને સરદારોને એકઠા કર્યા ખીણમાં ગોઠવાયેલું રશિયન સૈન્ય અને તેમનું મજબૂત તોપખાતું જોતાં તે રસ થઈને જવું એ આખા લશ્કરનો જાણી જોઈને નાશ કરી નાખવા જેવું સર્વને લાગ્યું. આખરે ધણીજ નાસીપાસી અને ખેદ સાથે નેપોલિયને પોતાનો મુકરર માર્ગ છોડીને પ્રથમ પોતે જે રસ્તેથી મોસ્કો આવ્યો હતો તે રસ્તા તરફ વળવાનો ફરાવ કર્યો. અહિંથી હવે તેના કમનશીબની શરૂઆત થઈ. અહિંથી તેના સૂર્ય નમ્નો. અત્યારસુધી તેણે કદી હાર ખાધી ન હતી. તેણે મોસ્કો છોડ્યું હતું પણ તે ઘનુણી હારીને નહિ પરંતુ પોલેન્ડમાં શિયાળો ગાળવા માટેજ છોડ્યું હતું; પણ આ પ્રસંગે ક્લોગાની ખીણ આગળ તેણે પહેલીજવાર શત્રુ સૈન્યને પોતાના કરતાં ઘણું પગમંજુ ધારીને પાછા પગલાં ભર્યાં. અહિંથીજ તે અત્યંત દુઃખદાયક કલાશી કે જેનો ઉત્તિહાસમાં જોટો મળી આવતો નથી તેનું પગરણ મંડાયું. સાતસો પચાસ માઈલ પ્રદેશમાં માત્ર બેજ ઠેકાણે નેપોલિયનનાં લશ્કરી ચાણાં અને અનાજના કમરડાં ત્યાંજ માત્ર તેના સૈન્યને ખોરાક અને આરામ મળવાનો સંભવ હતો. ખાતમી તમામ પ્રવાસ બરફવાળા પ્રદેશમાંથી જવાની મુશીબતો, અન્નવસ્ત્રની તંગી અને તે ઉપરાંત તેમને પણ પળે પળે રંગજાતી શત્રુના સ્વારોની ટોળાઓ, એ સર્વ અવગત મુશ્કેલીઓની વચ્ચે કરવાનો હતો.

છતાં પણ હજી નેપોલિયનના નામ માત્રથી તેના શત્રુઓના મનમાં એક પેદા થતો હતો તે તો હજી કાવમજ રહ્યો હતો. આશ્ચર્યજનક ખીનાં એ ખતી કે

મળ્યું મોસ્કો નાખીને ગ્રાહવાયુ રહિયન મૈન્ય નેપોલિયન નજર આપ્યો છે એટલું સાંભળીનેજ અમરાઇ મધુ અને પોતે લીધેલી મળ્યું જગ્યા છોડીને દૂર નાની જગ્યાની તૈયારી કરવા લાગ્યું । એક માણસે જગ્યા તૈયારી કરીને નેપોલિયન આવશે રસ્તે જગ્યા લાગ્યો ત્યારે તેજ વખતે રહિયનો તેનાથી કરીને આજ્ઞા જવા લાગ્યા હતા, પણ બેઉ પછે પોતાની દિનચાલથી મામા પછાને બિનચાકે રાખ્યો હતો નેપોલિયનને યુગ્મેન્યની દિવચાલની ખબર પડી હોત તો તે પોતાના અમન નાવ પ્રમાણે બેધકે આગળ વધ્યો હોત અને કેન્થ મૈન્ય બાવકર વિપત્તિમાંથી બની જાત, પરંતુ કેટલીકવાર સાધારણ રીતે કેટલાક નજર જેવા બનાવોમાંથીજ જગતની મહાન ઘટનાઓ ધ્રુવ છે ।

૨૬ મી અક્ટોબરે કેન્થ રીને પાછાં પગલાં કર્યા દરેક સિપાઇ તેના સરદાર ના જોટોના ખિન્ન થએલા હતા જે યુગ્મેને તેમણે અનેકવાર સખ ધામની માફક ઉઘારી દીધા હતા તેમની સામેથી તેઓ ચૂપચાપ નીચી નજર કરીને ઉઘાસીન પછે પાછે પગને હાથા કેન્થો પાછા હાથ છે એવી ખબર રહિયન રીનને પડી કે તરતજ તેમણે તેમની પૂઠ લીધી કાઢ પણ મંદિરે કપારી ઉપજાવે એવી દેવાનિયતભરી વતણક આ પ્રસંગે રહિયાએ ખતારી બીજા હાથપર આ લાગુમા દળ અને સૌજન્યનો વધાર ઉપોગ કરવામાટે નેપોલિયો પોતાથી ખનનો મધ્યો પ્રગટ કર્યો હતો પોતે જે નરેયમાંથી પમાર થતો હતો તેને પાવમાત કરવાની મનાઇને લમણ જે જાહેરનામું તેણે પ્રકટ કર્યું હતું તેમાં તેણે લખ્યું હતું કે રૂયતના સરદારોમાં યદિ કરવા જતાં માફક હાથ કરે છે પોતે રહિયન બદલાશે જેઓ જગતી અમમ્ય પ્રાગતી નીચ મુદ્દન તિ મજબૂ કરે છે તેમો સખ કરવા જતાં હમરો બેદુતોને પાવમાલ કરવાનું કુ ઈન્જો નથી, બી મિચરા બે લાખ ગુલામ જેવા મળ્યું જેઓ આ જગ્યાપણાનાં જાગીદાર નથી તેમને ગુજરાતા સાધન વધરના કરી નકલનું કુ પસંદ કરતે નથી ” તેણે રહિયન તેનાપતિને પછ પત લખીને લાગુ વધાર માની બરેલી રીતે તલાવચ વિનિ કરી, પણ તેણે ઉત્તર આપ્યો કે ‘ રહિયન પ્રજના સ્વકેવલેમને કુ રોકી રાખે નથી ’ બસ પછી આસુરી શક્તિએ પૂરેપૂરો ઉજળા આપ્યો કેન્થ ઉપર દરજ જાતનું પાતરીપડુ ગુજરાતમાં આ મુ અને તેણ બદલાના લમણે પછુ કેર વર્તાવે.

૨૮ મી તારીએ કેન્થે બીજી વાર મોસ્કોના નાલ નજર જરી પહોંચ્યા હજુ પણ વરસાએ અધા કરી અધેસ હાલેડ મુન્ન ત્યજને જાવાતક બનાવી ને દર્જા લમણે પાછો રીદા થઈ નવેસા નિજકેવે પછુ આ તાલવાતક હાથપથી કપારી ખાખને ખાલ્યા ચલ્યા વિના બેઠેલા વા રોજવા હાથ ૨૮ મી તારીએ તેમને એક જુના મા જાગી જાલ્યા બેઠેલા હાથ લાકડી દેખાતા

ચોજીએ ૮૫૮૫ પડી પડીને મગી જતા સિપાઈઓના હરી ગળલા હાથમાંથી બહુડા પડી જતી અને રેલ્વાકના હાથ પરી જઈને રહિયાં ઉપર નાગી જતા જમણી કામગીરીનાં ટોળાં જવાનક નીચા પાડીને તેમની ઉપર ઉઘડી કરતાં નવે જમીનપર પડેલા સિપાઈનો શવ જવા પડેનાંજ તેનું મમ્મ ખદાડી જાના

આ કુદરતી આફતમાં વધારે કરવા ન્યારતા દોષ તંમ અંધિયન રવાગેનાં ટોળાં ટોળાં મિથારા પરી જતાં ફ્રેન્ચ મેનની આસપાસ બળાજ કરતાં અને તારવાર તેમના ઉપર તુડી પડતાં આ જમણી પશુપુત્ર નરપત્રો ધાવત થએલા અને મરવા પડેલા ફ્રેન્ચ સિપાઈઓનાં કપાન ઉતારી લેતા, પડેલા ઉપર તલવારના પ્રહાર કરતા, ઉપરઉપરિ મેળીનેના ગોદા મારતા અને અન્ય વેદનાથી જ્યારે તે મિથારા તરફના અને બરફમાં ઉધાજ ઘરીરે મરી જતા ત્યારે દૈત્ય જેવા રસિયનો અખખ દસતા અને મરફગી કરતા

રાત પડી-મયાનક રાત્રિનો અમલ ઘર થયો આરામ નેવાની કે બરફની મટિ માધી -પણ મેગવવાની કાઈ પણ જગ્યા મળતી નહિ તાપણી સગમાવવા જેટલી સહી લાઈની પણ જોરામાં આવતાં નહિ બરફનાં તોફાન અને હડા પડનના ધૂમવાદ તે નિર્ભયપણે તેમનું કામ ક્યેજ જતાં હતાં આરે વિદ્યાએ બરફ બરફે બરફજ પથ રાઈ રતું હતું થાક્યા, બૂખ્યા, હડીથી ધૂજતા લાનવીન ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ બરફથી હકાવથી જમીન ઉપર સઈ જતા અને સતા તે સતાજ તેમનામાંથી હળવા મણસો હરી ડાવાજ પામતાં નહિ ધોડા પણ માજુસાની માફકજ મરવા લાગ્યા મરેલા ધોળના નામનાં સિપાઈઓ ઉભેલી લેતા અને તેના વડે ચેતા હાં શરીર હાકતા કાઈ કાંઈવાર સિપાઈઓ જોયો તેનો પણ કાંઈક પૌણિક ખોતક મળે તેટલા માટે શવતા ધોળઓને મારી નાખીને તેમનું ગરમાગરમ માંમ આવવામાં આવતું ચેતાની સાથે હડીએ પ્રખળ અસહ્યમ માધો તે માટે રસિયનોએ ધ્વિરનો અને તેમના શતપુક ચોતો આમાર માન્યો અને હડી વધારે વખજ આવું રહે તે માટે તેમની પ્રાર્થના કરી

આખરે સોળ કલાકની લાંબી બપુર રાત્રિ પસાર થઈ અર્ધ ડાવણી અને આસપાસનો તાસજનક રેખાવ જોઈને સખતમાં સખત હૈયાનો માણસ પણ રત્તમ્મ બની જતો રાત્રે ગોમકુ ડાગમાં જોડેલા સિપાઈઓ ત્યાંના ત્યાંજ હરી ગયેલા હતા અને તેમના ઉપર બરફનો થર જમી જવાથી ત્યાં નાના નાના અસખ્ય બરફના ટેકરા મો પતી જતા હતા

માર્ચ ને -મરાધરણ પરિશ્રમ કરીને ઉપર હડી તેવી વિપત્તિમાં ઘેરાયના સેન્યનું પાળળ્યાં હણ્યું કે તે આજો આવનો હતો તેની આમપાસ ઇનુસેન્યુ દળ જમતું હતું તેઓ તેના ઉપર વારવાર હુમના કર્યાજ કરતા હતા તેમની સાથે તે માઈને માઈન ઉમેા હી રહીને લડતો અખયન જેવા લરકરી હાવપેચથી સત્રુના બુદને બેદોને

ધણે દૂરસુધી તેમના ધનસમૃદ્ધમાં તે ઘૂસી જતો. આ પ્રસંગે તેણે અતાયેલું 'સાંક' અને કૌશલ્ય જોઈને જંગલ ચકિત થઈ ગયું.

ભયાનક રાત્રિ પૂરી થતાં પાંચું ફ્રેન્ચ સૈન્ય અવધર્ષ વિટંબણાઓની પરપોષી સહન કરતું આગળ ચાલ્યું. પગલે પગલે તોપોનાં અને સીધાસામાનનાં ગોળાં ફોદેવાં પડતાં. જીવાન સિપાઈઓ હવે બેતાલીમ બની ગયા. અમદદારો અને સિપાઈઓ હવે અવ્યવસ્થિતપણે ગમે તેમ ચાલતા હતા. માત્ર બાદશાહી અંગરક્ષકોની પડકારે તેમની પ્રતિષ્ઠા અને તાલીમ જળવી રાખ્યાં હતાં.

લશ્કરની દુર્ગ્યવસ્થા અને પાયમાલીથી માર્શલ ને એટલો કાયર થઈ ગયો કે તેણે પોતાની હૃદયબેદક સ્થિતિનો હેવાલ કહેવા માટે એક અંગરક્ષકને નેપોલિયન પાસે મોકલ્યો. હવે આ વિપત્તિમાંથી અચવાતો કોઈ પણ ઈલાજ રહ્યો નથી અને પોતાની માથે એક પછી એક પડતી વિટંબણાઓ મૂંગે મોટે સહન કર્યાં સિવાય તેમને કશું જ નથી. માર્શલ નેનો સદેશો પૂરેપૂરો સાંભળવા જોટલી ધીરજ તેનાથી રાખી શકે નહિ. તેણે કહ્યું, "સરદાર, હું તમારી પાસે એ બધી વિગતો સાંભળવા ચલ્યો નથી. આ વિપત્તિપૂર્ણ પ્રવાસમાં નેપોલિયન શાંત, ગંભીર અને સર્વ પ્રકારનાં દુઃખ નહીં કરવાને તૈયાર થઈને બેઠો હતો. શારીરિક દુઃખની તો જાણે તેના ઉપર બેસમાન પડ્યું અસર ન થતી હોય તેમ તેના મોંમાંથી કચવાતો ઉગાર સરખો પણ કદિ જાણતો નહિ. માત્ર તેની નજીકનાં માણસોનેજ કોઈ કોઈવાર ખબર પડી જતી કે તે અસાધારણ માનસિક પીડા થતી હતી.

નવેંબરની નવમી તારીખે તે સ્મૌલેંસ્ક આવી પહોંચ્યો. અહિં તેણે સિપાઈઓને માટે ખોરાક, વસ્ત્ર અને આશ્રય મેળવવાની આજ્ઞા રાખી હતી. આવતાની સાથેજ તેણે ખરાબી અને અનાજના સંપૂર્ણ અભાવની નિવાનીઓ માત્ર લંડનમાં પુરકજ દારૂ હતો. મરજીઆ વચ્ચેના સિપાઈઓએ તે હક કીધો, છાકટા થઈ ગયા અને અરફવાળી ઉઘાટી ઘેરીઓમાં પડીને ત્યામચ્છી થઈ મરી ગયા સવારમાં જુએ તો સડેલા ઉપર જ્યાં ત્યાં મુઠાં ને મુઠાં ને અહિં વી નેપોલિયને બેસેલો હતો વખતે અનાજનો અથાગ માર્ગ તરફ હતો પણ તેમાં આ વખતે કશું જ નહોતું.

આ અંગીતે વખતે અનાજના તરતજ માર્શલ નેન. સિપાઈઓને અત્યારે આજ્ઞા આપીને માર્શલ નેનો પાસે જઈને જરૂરનો સેના આદેશ આપ્યો.

તે હેતુની સિદ્ધિને અર્થે તેણે બારેમાં બારે આત્મખલિદાન આપ્યું હતું, પ્રાણહિ
 ઉદારચરિતા જોસેફાઇનનો ત્યાગ કરીને, આસ્ટ્રિયાના પામર રાજ્યની પુત્રી સાથે
 તેણે એજ હેતુથી વિવાહ કર્યો હતો; પરંતુ હવે તેને બારે નિરાશા અને ખેદ માટે
 માલમ પડ્યું કે તેના પુત્રના હક્કની કાંઈ પરવા કરતું ન હતું. હવે તેને સમજતું
 કે બિચારી માનભંગ થએલી જોસેફાઇન આસ્ટ્રિયાની રાજપુત્રી કરતાં તેને જો
 ફ્રાન્સને વધારે સખળ ટેકા આપી શકત જોસેફાઇનને અન્યાય આપવાનો તેનો એક
 માત્ર પથ હરાદો ન હતો. એ તો ગેરસમજ અને અજ્ઞાનથીજ થએલું પાપ હતું.
 પથ પાપ તો હતુંજ. એ પાપ તેણે આખા જગત સમક્ષ કર્યું હતું, અને આખા
 જગત સમક્ષ તેને બચકર શિક્ષા પણ મળી. તેણે બારે પશ્ચાત્તાપ અને ઉદ્વેગ સાથે
 કહ્યું કે મારી પોતાની રાજધાનીમાં, બાર બાર વરસસુધી મારો અમલ રહ્યો હતો
 માન લગ્ન અને પુત્રજન્મ થયા પછી અને મારી આટઆટલી પ્રતિભાઓ
 પણ મારા મરણ પછી મારી પ્રજાને ફરીથી રાજ્યમાંતિનાં બચાનક સકડો સકડો
 કરવાનાં રહે તો ખરેખર રાજમુકુટ ધારણ કરવાને હું લાયકજ નથી. પોતાના સ્વભાવ
 ને અને પ્રતિષ્ઠાને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે પહેલીજ તકે અત્રેથી સત્વર પડી
 ઉપડી જવાનો તેણે તરતજ નિશ્ચય કરી નાખ્યો. તેણે જનરલ રૅપને બોલાવીને કહ્યું
 કે “જ્યારે વિપત્તિ આવે છે ત્યારે ચોતરફથીજ સામટીજ આવે છે. હું એકલો જ
 હાજર ન રહી શકું. માટે અત્યારે તો હજાર કામ પડ્યાં મુજાને મારે પારિતોષ
 જવું જોઈએ. લોકમતને ફરીથી હતો તેવો કરી દેવાને મારી હાજરી વિના અ
 એમજ નથી. આપણને સૈન્યની અને નાણાંની પણ જરૂર પડશે. બીજી મોટી જ
 મેળવશું એટલે જ કાંઈ બગડ્યું છે તે પણ સુધારી શકાશે.”

આ ઠરાવની માત્ર ઘોડાકનેજ જાણ કરવામાં આવી હતી; કમકે એથી સૈન્ય
 વધારે ગમરાટ અને નિરાશા ફેલાય ગય.

ત્યાર પછી રૅપાલેન્ડમાં નેપોલિયન પાંચ દિવસસુધી રહ્યો. તેટલા વખત
 તેણે પોતાના વેરણખેરણ થએલા સૈન્યને એકત્ર કર્યું, સૈન્યની બીજી ટુકડીઓ
 જૂદે જૂદે રસ્તેથી આવતી હતી તેમની રિયાતની તપાસ કરારી અને આખા
 વધારે વિપત્તિ ન પડે તેને માટે બનતી તૈયારી કરી. મુશનનું સૈન્ય હજાર
 ફીલ્ડ થંક ગયું હતું. તોપો, દારૂગોળો અને સામાનના ગાડાં તેને દોડી દેતાં
 હતાં. કેવાકે અને તેનાં સૈન્યની ચારે બાજુએ રશિયન સ્વારોના ટોમાં મનના
 ફ્રેન્ચો ઉપર હુમલો કરવાની તો તેમની બાજી ચાલતી ન હતી, પણ તેમની
 પૂઠ ભાગીને અને ગામડાંઓ બાગીને તેમને અને તેટલું તેઓ પગલે અને
 વધારે જગત, ટેકરી કે ખીણની અનુકૂળતા ન હતી ત્યારે કમકે તે
 પણ કરતાં અને પાંચ તરતજ નાની મન

મોંની નવેળરે સવારે ચાર વાગે નેરોલિયો પાછી કુચ સર કરી હવે તેના સૈન્યમાં ચાલીસ હજાર હાડી થકે તેવા માણ્યો રહ્યા હતાં. આખા સૈન્યના ચાર લાગ પાડી મુત, મુદન, કેવાલ અને નેની સગ્ગરી નીચે જોકે વિભાગ સોપનમાં આખો નેરોલિયન સૌથી આગલા લાગ સાથે ચાલ્યો માર્ગલને સાથી પાછળ રહેવાનો હતો. બધું લશ્કર પસાર થઈ જાય ત્યાર પછી તમામ તોપો અને સર- સામાનનો નાશ કર્યા પછીજ રેન્ડોસેરક ડોડવાનો તેને કુકમ અપાયો હતો.

ઘોડાના નળ ધસાઈ ગયા હતા, ધજાકના તો ખરી પડ્યા હતા તે મિચારા દ્રાણીઓ રસ્તામાં તરફડીને મરણ પામતા સિપાઈઓને તોપો અને ગાડાં હાથે ખેંચવા પડતાં હતાં. ધણીવાર લપસણા બરફ ઉપર ચાલતાં નીચેના મેતરોમાં સિપાઈઓ તોપોસહિત ગળડી પડતા હતા. વારંવાર યંત્રુની તોપોના ગોળા અને બકુ- જાની ગોળાઓ તેમના ઉપર ધમધમ વરસતી હતી. રશિયન સેનાપતિ નેવુ હજાર સિપાઈઓનું લશ્કર લઈને દ્રેન્ધ્રોથી થોડે થોડે અંતરે તેમની સમીપે લીડીમાંજ ચાલ્યો આવ્યો હતો. તેના સૈન્ય પાસે પૂરતા વજ, હથિયાર, અને અનાજનાં ગાડાં હતાં તેઓ ઘોડીવારમાં આગળ નીકળી ગયા અને અવગૂણ જગ્યા શોધી કહાડી ત્યાં રોકાયાનું ગોડવી દ્રેન્ધ્રોનો રસ્તો રોકીને હિમા પશુ ગાદસાહી અગરક્ષોની પલદણ તેમને ઘુઝકારીને, ચાહોમ આગળ ધસી અને એક સપાટમાં રસ્તો ખુલ્લો કરી નાખ્યો. રશિયનો નાકા પશુ ટેકરીઓ ઉપર રક્ષા રક્ષા અમિની ઝડી વરસાવવા લાગ્યા. નેરોલિયનને જાણવા માટે અગરક્ષો ઓળી સપાટમાં તેની આસપાસ એકદમ વીંટળાઈ વહ્યા અને એ પ્રમાણે પોતાના પ્રાધુનિક રાઉનડશાહને જાળ વના સાડ પોતાના અગ્ર ઉપર ગોળીઓના વરસાદ કીંજતા તવા યુદ્ધગીત ગાતા ગાતા સર્વે આગળ ચાલ્યા.

આ પ્રમાણે પહેલો વિભાગ તો પમાર થઈ ગયો હવે રશિયનોએ મુદ્દનના વિભાગને રોકવાનો યત્ન કર્યો તેઓ મજબૂત ખાણોએ બેઠીને તેનો રસ્તો ધેરીને હિમા રક્ષા ધમધમ યુદ્ધ ચાર થયું મુદ્દનના પહરસા સિપાઈઓની એક ટુકડી સૌથી આગળ ચાલતી હતી તે વીચ હજાર રશિયનોના યુદ્ધમાં ધેરાઈ ગઈ તેમણે તામે થવાની મગફરીથી ના પાડી નકર ચોરસ આકૃતિમાં ગોડાર્થ જઈને તેઓ મરણીઆ થઈને કુશ્મનો ઉપર ટૂંકી પડ્યા અને તેમના બચ્ચને બેઠીને મુદ્દન તરફ પાછા આવવા લાગ્યા. રશિયનોએ તેમને રસ્તો આપ્યો અને પોતાના સૈન્યની વચ્ચેના અવરો દોધા પછી ઠાં તે આ નાનકડી નિસદામ ટાળી ઉપર હયા આવવાથી અથવા તેમના ચોર્મને માટે સન્માન ઉત્પન્ન થવાથી રશિયન મિપાઈઓ તેમને તામે થવાને વિનવવા લાગ્યા. આવા જવાબરે ચોદાઓ ઉપર ગોળી ચલાવવા તેઓ અતિશય નારાજ જણાયા. પશુ દ્રેન્ધ્રોએ શાંતિ અને દલ્લાથી આગળ વધીને અને સગીનો

સવારમાં ખરેખરી લડાઇ શરૂ થાય તે પહેલાં રાતમાં ને રાતમાં જ
કરવામાં આવ્યા અને તેમાં પૂરેપૂરી ફેરફાર થઇ. ફ્રેન્ચોએ ખીતકુલ ખાંડકુલ
લાથમાં સંગીનો લઇને શત્રુની ખીચોખીચ હારો ઉપર ધસારો કરી. તેમાં
ધસારાથી રશિયનો ગભરાયા અને નાડા.

ધસારાથી રશિયનો ગમરાયા અને નાડા.
 સવાર પડી. નેપોલિયનનું નાનું મૈન્ય ત્રણ આબુએથી પેરાયડું હતું. તેણે
 સિપાઇઓ કહ્યું તે સત્તમુદ્ધતા મધ્યભાગ તરફ હિંમતભરે આગ વધી. રશિયનો
 યદે તેની જમણી પાંખ સાયવી અને બાદશાહી અંગરક્ષકો વચ્ચે પડ્યા. તેઓ
 આકૃતિમાં ગોડવાઇ બંધને ડાબી આબુએ કિલાની માફક ઉભા રહ્યા. તેઓ
 શરૂ થયું. રશિયન સૈન્યની સખ્યાજ એટલી મોટી હતી કે તેઓ ગમરાઈ કરીને
 કર્ણા વિના એકલા પોતાના વચ્ચેથી પણ ફ્રેન્ચોને છુંદી નાખવા કશિનકામ કરીને
 પરંતુ તે છતાં પણ પોતાની ખાઇઓ છોડીને બહાર આવવાની તૈયારી કરી.
 સાક્ષી નહિ. નેપોના ભારથી તેઓ ફ્રેન્ચોનો સંહાર કરવા ગયા તેમજ તેઓ
 બેધડકે આગ વધતાજ ગયા. પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ આબુએથી કાનૂનિય
 બચાવક ગમરાઈમાં સંલગ્નની હતી અને માત્ર ઉત્તર દિશાજ કિલ્લો રહ્યો.
 પરંતુ હવે તે આબુ પણ પૂરી લેવા માટે મજબૂત રશિયન ફરીથી જતી થઈ.
 વિચલ ભેટી ગયા. આરે દિશાએથી પેરાઈ જવાય તો પડી ત્યજીને ભાગી
 નહિ. માટે ઉત્તર તરફ રશિયનોને નાખવા માટે સાથા મજબૂત તરફ
 હતા હાથ અને પોતે પોતાની જીંદગી સત્તમુદ્ધતા બચાવે એટલે જાણ કરી.
 બેપોનાએ બે મુઠ્ઠી પેરાઈ નહિ. મર્યા રહ્યા. નેપોલિયન મર્યા રહ્યા.
 જાણીને કે તેઓ ઉત્તર તરફ આબુ પણ તે રશિયન રહેવા માટે
 મર્યા રહેવા માટે તેઓ પોતાની જીંદગી સત્તમુદ્ધતા બચાવે એટલે જાણ કરી.

પછી તમે પણ ચાલતા માડળે અને મને પકડી પાડજો."

ખદાદર નેને એકનો છોડીને જતા તેલું હાથ ત્રીગર્થ જતું હતું પણ નાહનાજે તેજે રજુલેજ છોડીને ચાલવા માંડ્યું ઉવાહિ અને મોર્ટર વચ્ચે હામર માણસોવડે પચાસ હામર રશિયનોને સાકરા લાગ્યા ખલે મગીયામાં ફરતા નીકળ્યા હોય તેમ સુનુના જોળાના વગમાથી જગ પણ ગમરાયા વમર અગિમાનપૂરક ધણેજ ધીરે પચાસે પોતાના ધાતવ યએલા મોતનીઓને નિચકી લેતા તેઓ પાછા હડતા ગયા

તેપેસિયન અને તેલું સૈન્ય આગળ નીકળી ગયું તે હાથમાં ઝડપી એક પ્રજાખી પકડીને મિપાઈઓની જોડે પચે ચાલતો હતો હજી પણ જાણે તેના મનમાં તેની જાળ કરવા પાછા ફરવાનો વિચાર ચાલી રહ્યો હોય તેમ અગિમિનપણે અને ધીરે ગમેજ તે માગ કાપતો હતો તે ફરેક પડે માત્ર તેને માફ કરી તેને માટે જીવ બાળ્યા કરતો હતો તે ચારવા તેમ દિમત ભુદિ અને ચારિત્ર્યનાં વખાણ કર્યા કરતો હતો દુકા દિવસ પૂ. થયો અને લાગી, બપોર મગરાતિ પાત્રી આવી પહોંચી તે પોતાના તથુમાં એકનો જોગે જોગે ખળતો કે 'મારા સિપા મોતની નિપાતિ જોઈને માફ દુકા નીરાઈ નય છે' તેજે મિનસકમા હરકતો નહત આપતાની આલા રાખી હતી, પણ નવા જોજનક મમાયાર મળ્યા કે તે હશે પણ સુનુના હાથમાં ગયું છે પગવાર તે આ નાંખીને રેપેસિયન નાંખ્યજા થઈ ગયો પણ તળતજ તેજે સાવધાન ચાલેને કયું, 'કંઈ ફિર નહિ જાપજે આજી સીનો વડે રહેતો કાપી લઈયું'

એમ કરતા કરતા ફીજી થઈ ગયેકુ ફેચ નૈન્ય નીર નહીની પેલી પાર આ વેલા આચ્યા હશે માં આવી પહોંચુ મોરો હાથ પડી જરિજ નમને પડીસા પેદપરજી ખાસાત મયુ

હજી પણ તેપેસિયન તેને મરે કાપ્યા રહે હતો આજ નૈન્યમાં કોડી નતા રેકાર્ડ થઈ હતી તેની છેડી ખમર મળ્યને જાન દિવન થઈ નય હતો ખ ધાએ હવે તેની આલા હાંચ નાંધી હતી તેપણુ હજી તેઓ નીપર નહી પેલી પાર નજર નખચી હતો જાન આને આતમન હતો પડી રહેવન રચગેનાં ગણા નિવળ ખીજી કાર્ડ તેમની નકરે આવતુ નહિ અને પરતન મુસકાદ તિવળ બીજી કાક સકગાતુ નહિ

રાત પડી અને જાગે સિપાઈઓને પણ દિવન નજરથી નજાની કાવન નજ રાધી પાકીવાર તો તેઓ પોતાની જાણીજ વિપદિઓ નહી મળ તેપેસિયન રાતુ કરતો હતો એટલામાં અવજ વકાળા કે ચડક ને નહમન હા' એક ૧૩ થાતા અમદદાર પંખરો પહોંચે તેજે ખમર આપી કે મર્દુડે રેકાર્ડ માંબન કંઈ રહેવન રચરે તેને હપર મે છે રાંધે ન મરે મળવ છે આ

સમાચાર સાંભળતાંજ નેપોલિયન ખુરશી ઉપરથી કુદકો મારીને ઉભો થયો અને લાગણીના ભુરસાને વશ થઈને બોલ્યોઃ—

“ શું આ વાત ખરી છે ? મારા દુષ્કલેરીસના ભોંયરામાંની બે અમળ-અધીન સોના મોહોરો માર્શલ નેને બચાવવા માટે હું ખર્ચી નાખવા તૈયાર છું. ”

રાત્રિ ધણીજ ઠંડી હતી અને ધણી દિવસથી ચાકેલા સિપાઇઓ ઉઘી મથા હતા; પણ યુજનની સૂચનાને માન આપીને જરા પણ બખડયા વગર પાંચ હજાર સિપાઇઓ ઉઠીને ઉભા થયા. તેઓ અંધારે અંધારે ખરકમાં અજાણ્યા રસ્તા ઉપર છ માર્શલશુધી ચાલ્યા. વચમાં વચમાં તેઓ ઉભા રહેતા અને કાન માંડીને સાંભળતા પણ કશો અવાજ કાને આવતો નહિ. આખરે મધરાત થઈ ગઈ ત્યારે છેવટના ઉપાય તરીકે યુજને થોડાક તોપોના બાર કરાવ્યા. ઘણે દૂરથી તેના જવાબમાં સામટી બંદુકો ફૂટ્યાનો ધીમે અવાજ સંભળાયો. બિચારા તેની પાસે એક પણ તોપ રહી ન હતી. બેઠે લશ્કર એક બીજા તરફ આવતાં ગયાં. બહાદુર, નિડર, ઉદારચરિત યુજન તેના મિત્રને બેટી પડ્યો અને સિપાઇઓ, સેનાપતિઓ અને અમલદારો એક બીજા તરફ દોડી જઈ પ્રેમથી બેટી પડ્યા.

બેઠે સૈન્ય હવે હર્ષભેર ઓર્યા આવી પહોંચ્યાં. માર્શલ ને પોતાનાં સંકેતો જ્યારે નેપોલિયન આગળ સવિસ્તર વર્ણન કરવા લાગ્યો ત્યારે તેણે તેનો હાથ પર ડીને “ વીરશિરોમણિ ” ના ગૌરવયુક્ત નામથી બોલાવી અભિનંદન આપ્યું.

તે નિડર, અપરાજિત સેનાપતિએ પોતાનો ભુસ્સો સઘળા સિપાઇઓમાં ઘાસ કરી દીધો હતો અને તેથી તેમણે અદ્ભુત પરાક્રમે કરી બતાવ્યાં હતાં.

સ્મોલેસ્કથી ઓર્યા ૧૦૦ માઇલને છેડે હતું. એટલે પ્રવાસ કરતાં તેનાં હજાર માણસો પૈકી પંદરસો જીવતાં રહ્યાં હતાં. તેની પાસે એક પણ તોપ રહી હતી. માંદા અને ધાયલ થએલાઓને શત્રુની દયા ઉપર રસ્તામાં છોડી દેવા પડ્યા હતા. આખે રસ્તે તેણે પોતાના દેશગધુઓનાં, અને ઘોડાઓનાં ઠરી ગએતાં બમ્બાલાંગિલાં હથિયાર અને ઉધાં પડી ગએલાં ગાડાં જોયાં. તે ઉપરથી તેને ફ્રેન્ચ સૈન્યના વિટંબણાનો ખ્યાલ આવી ગયો. આથી તેણે હિમ્મત છોડી નહિ પણ આગ વધ્યો. કેરનો આગળ જ્યાં નેપોલિયને ચોબીને પોતાના સરદારોના બચાવ માટે પોતાનાથી દશગણા શત્રુસૈન્યને હંકાવ્યું હતું ત્યાં તે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં પણ તેણે ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની લાસોના ઢગલા જોયા. એવામાં એકાએક ખરકડું તોડું થયું. રસ્તો સૂઝવા ન લાગ્યો; અને આવી સ્થિતિમાં તેમના કરતાં અનેકમણે શત્રુસૈન્ય મજબૂત તોપખાના સાથે રસ્તો રોકીને બેઠેલું તેમણે જોયું. એક ક્ષણે જન અમલદારે આવીને તેની તલવારની માગણી કરી. રશિયન સેનાપતિ ફ્રેન્ચ સેનાપતિના અદ્ભુત શૌર્યથી સારી ષેડે વાકફ હતો તેથી આવી માગણી કરવા કદે

તેણે દિવગીરી પણ ખતાવી.

રશિયન દૂતે કહ્યું કે " તમારા જેવા મદાન સેનાપતિ અને જગવિખ્યાત યોદ્ધા અમન આવી નિર્દય માગણી કરવાની અમારા સેનાપતિની જીમ પણ ન ઉપજત, પણ તમારે બચવાનો એક પણ મામ રહ્યો નથી એવી અમારી ખાતરી થનાયીજ તમે તાબે થાઓ એમ અમારે કહેતું પડે છે તમારી આસપાસ એટલી હજાર રશિયનોનું સૈન્ય ગોઠવાઈ ગયેલું છે તમને થક હોય તો તમારા કોઈ પણ અમલદારને અમારી સાથે મોકલો અમારા સેનાપતિ તરફથી તેને અમારું સૈન્ય મણવાની રાજ છે "

પણ તેણે તેનો સુંદર જવાબ આપ્યો કે ' ક્રાન્કોનો સેનાપતિ કહિ તાબે તો થાયજ નહિ "

આ વાત ચાલતી હતી એટલામા કાં તો છાપી અથવા બૂનથી કેન્થ સિપાઈ ઝોતી ખરાબર છાતીની મામે તાકીને રશિયનોની ચાળીવ તોપો ફેડવામાં આવી નેકડો સિપાઈઓ આ અણધાર્યાં હુમલાવી લોહીનુહાણુ થઈને પડ્યા આ વાત આટલેથીજ ન અટકી પરંતુ જરા પણ રહેમ બતાવ્યા વગર તેઓ દ્રેઓ ઉપર આગલાગટ અગ્નિનો વરસાદ વરસાવવા નાખ્યા. એક નજરે જોનાર કહે છે કે 'અમારી આમપાસની તમામ ટેકરીઓ જેઓ કડી અને ચાંત દેખાતી હતી તે પણ વારમાજ જવાળામુખીની પેડે બગડવા લાગી, " પણ આથી નિઃસાહી ન થતા તેનું શૌર્ય વધુ તેની લક્ષ્યક સક્રિય હવે અપૂર્વ રીતે ખાલી નીકળી

તેની સામે એટલી હજાર મદોન્મત, પ્રચડ કદના ઓ સાગમા સારા હથિયાળ વાળા શિવન સિપાઈઓની પદત્રણે ગોઠવાઈ ગઈ હતી તે ઉપરાંત છાપ્પામધ ઘેડેસ્વાર અને પુષ્ટગ તોપખાનુ પણ હતું તેમણે લીધેલી જગ્યા પણ ધરૂં મન ખૂન હતી. આ બાણુ ૧ પાસે બૂખમરાથી નિર્માલ્ય થઈ ગયેલા પાયજ હજાર સિપાઈઓ હતા તેમનાં હથિયાળની ખરામમાં ખરામ દાનત થઈ ગયેલી હતી અને તેમને ઉપાડવા જેટલું પણ સિપાઈઓમાં બગ રહ્યું ન હતું તોપખાનુમાં માન જ તોપો તેની પાસે રહેવા પામી હતી તે છતાં પણ તેણે જરા પણ હોશ કરી નહીં ચતુર ધસારો કર્યો. પાંચ હજાર સિપાઈઓથી એટલી હજાર સિપાઈઓનો કિલ્લો જેવો મજબૂત બૂદ ભેદવો નહિ અધારે ચતામુધી તેઓ નહતા, પણ હતા ત્યાં ત્યાંજ રહ્યા આથી હવે તેણે સિપાઈઓને ઝાંતેરક તરફ પાલ દેવાની આજ્ઞા આપી.

આ હુકમ સાંતળીને તેઓ ચોક્કસ ઇશ્વરાયા રશિયનાં ખરદમખ જ નોતોમા પાછા જવાનો વાત ઝાંલગીરે મુઠાયા પણ જનડયા વગર નામે થયા ઉતારા પમન અધારામાં ને અધારામાં તેઓ ચાલ્યા ને એક કનાક ચાલ્યા પડી રસ્તામા એક નાની નદી આવી. તેના ઉપર ખરદનું પ-વનુ હતું તેણે તેને ફાડી જોયું અને તે ઉપરથી નદીનો પ્રવાહ કશું દિશાએ જાય છે તે મોખી કદાચુ તેણે કહ્યું આ

આજનાં જાણે અદિ રહ્યા હતાં પાંચ જવાની આપ વધારે મદદ કરી રાહ ।
 નેપોલિયને કહ્યું મગાયા અને િપોલના આસપાસના પ્રદેશનું અવકાશનું
 કહ્યું તેણે ખીલ્યું એક બે માત્ર મુશ્કેલી, પણ તપાસ કરતાં જણાયું કે તે રસ્તા
 પણ ડાહ્યાને બંધ કરી દીધા હે જુલથી નવજા પડે મનેલા મિપાઇઓમાં
 દુરનોતની તોપોની ડામે ચર્મિતે નાં જોગ નાં જેટલી તાકાત નહીં ન હતી જાગિ
 મેપુથી ધારક દુર એક નાનું મામ હતું ત્યાં આગળ નહીંનું ઉજાણુ હે દુર જેટલું
 હતું ત્યાં આગળથી પેટી પાર જવાનો નેપોલિયને નિયમ કર્યો દુર ન હતો મામે
 કિનારે પત્ર હતો જામ એવો જાનો પ્રવહ હતો, અને પાસેની ટેકરીઓ ઉપર સત્તુનન્ય
 જોડવાઇ ગયું હતું તેથી આ નાહમ પણ કાઈજેવું તેવું । હતું, છતાં પણ નેપો
 લિયનને પોતાની જુદી આ મિપાઇઓની દડ અમિત ઉપર પૂરતો વિશ્વાસ હોવાથી
 તેણે સત્તર તૈયારી કરવા માંડી તૈયારી થઈ રહી એટલે પાછી રણિયાનાં જ નોમા
 થાતે કુચ વર થાત મારિસાઈની નજીક આવ્યા એટલે તેમણે પુરૂજા જુમાનુમ
 નાજળી પ્રથમ તો એમ લાન્યુ કે એ જુમો -ચિયન મિપાઈઓની હતો, પણ તરતજ
 ખુલખમર મગા કે દેન્ય લરકરે ઝાંઝિમો પાડુ છતી લીધું છે અને નેપોલિય
 નના આવ્યાની ગાંઠ જોતું બેઠું છે

આ પ્રસંગેના આનંદ અને નોક વર્ણુની સમય એમ નથી મારિસોફમાં ગણવા
 દેન્ય મિપાઈઓને મોરોથી આવતા તેમના બાઇઓ ઉપર જે વિપત્તિ પડી હતી
 તેની કંઈ ખમગ ન હતી ન્યારે તેમણે પોતાના મિનોના ચીથરહાલ વચ્ચે, જેને
 જોગજ ન હતી વકાચ એવા પગખાં અને ડુર્ણજ હાડપિજર જેવાં વ્યામણા વરીગ
 નેપો અને મારોફો છતનાર નૈન્યમાંથી માત્ર આટલાજ જીવતા આ યા છે એવું
 તેમને કહેવામાં આવ્યું ત્યાં તેઓ એકનીગતે ગજો વગમીને ગડના લાગ્યા નવા
 નૈન્યની જાતી થયાથી હવે નેપોલિયન પાસે સત્તાવીસ દળર મિપાઇઓ થયા

મારિસોફથી પ્રાંતે અતરે મેરમિના વેાનધ વહેતી હતી ગચિયનો તેના ઉપગમે
 પૂન જાગી નાખીને સામે કિનારે તોપખાલુ ગાળીને ઉભા હતા નેપોલિયને મારિ
 મોફમાં બે દિવસ મુગમ કર્યો ક્યે દકાણેથી પોતે નહીં જોલજવાનો છે તે વિશે
 વનુને જુલાવો ખવરાવવા માત્ર તેણે બે દિવસમાં જુલો જુની દિશામાં દિલ્લાન ક્યો
 કરી દરમ્યાન એક જગ્યાએ ગીચ ગ્રાડી હોવાથી ત્યાં વનુની નજર પડે એમ ન
 હતું ત્યાં આગળ પૂલ બાધવાની તૈયારી છુપી રીતે કરી ગઈ ન્યા ગ્રાડીમાં દેન્ય
 મિપાઇઓ ડુપાઇ રહ્યા અધાર યાન એટલે તરતજ તેઓ કૂલ બાધવા મગી જવાના
 હતા. વચ આચન્યો એટલે તરતજ તેઓ પોતપોતાને કામે મગી ચયા ફાનલ સજ
 નાનાય એમ હતું નહિ બધું કામ અધારામાંજ આટોપી લેવાનું હતું તેઓ વળી
 વા ગાં ડુધી ઉજ પાછીમાં ઉભા ગદી જરફનાં મોટાં મગીઆં આવીને અચનાસ

છતા પણ કામ પાછળ મંડ્યા રહ્યા.

નેપોલિયન પોતે પણ ઉભો ઉભો દેખરેખ રાખતો હતો. આ સાહસમાં નિષ્ફળતા મળવાનો પોતાને લેશમાન પણ શક હોય એવી મતલબને એક શબ્દ પણ તેના મોંમાં થી નીકળતો ન હતો. કુલ એક લાખ ને પચાસ હજાર માણસોના સૈન્યની વચમાં તે ફસાઈ ગયો હતો. એક રશિયન ઇતિહાસકાર લખે છે કે “ તેને જિંદગીમાં આવી કરતાં વધારે લયંકર સંક્રામણમાં તે કદિ ફસાયો ન હતો. તેના કરતાં ઓછી આવડતવાળા, અને ઓછી દઢતાવાળા સેનાપતિને આવી સ્થિતિમાંથી મુક્ત થવું સંભવ પણ ન દેખાય; પણ નેપોલિયન એવી અનિવાર્ય મુશ્કેલીઓને પણ પી જતો અને તેની ચમત્કારિક છુદ્ધિવડે તેને નવા નવા ઉપાયો સૂઝી આવતા.”

ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે નદી ઓળંગવાનું કામ અસંભવિત હતું. ફ્રેંચ, મોર્ટિયર અને ને કહેતા કે આ વખતે અહિંથી ને પસાર થઈ જવાય તો શહેનશાહને કોઈ ઉત્તમ ગ્રહયોગ હોવો જોઈએ એમજ અને તો માનીએ. મુશ્કેલીઓ બહાદુર અને તદ્દન મરણીઓ માણસ પણ કહેતો કે હવે આપણે અચવાનું નથી. ને તો એમજ કહેતો કે લશ્કરને અચાવવાની વાત છોડી દે અને એક શહેનશાહનેજ ગમે તેમ કરીને અચાવી લો; કારણ કે તેની સલામતી ઉપર શાન્સના ઉદ્ધારનો આધાર રહેલો છે. સામાન્ય સિપાઈઓને પણ એવીજ દહેશ હતી અને તેમની પણ તેવીજ ઈચ્છા હતી કે અમારૂં થવાનું હોય તેમ થાયો પણ નેપોલિયન સલામતીથી શાન્સ જાય તેમ કરવું. કેટલાએક પોલેન્ડવાસી અમલદારોએ નેપોલિયનને છુપે રસ્તેથી પ્રશિયાની સરહદસુધી પહોંચાડી આવવાનું માથે પકડી લીધું; પરંતુ એક નામદારની પેઠે પોતાની પ્રતિષ્ઠા ગુમાવીને નાસી જવાની સહ હતે તે તરતજ ધિક્કારી કહાડી. પોતાના સૈન્યને સૌથી વધારે લયલરેલી સ્થિતિમાં છોડીને નાસી જાય એવો તે હતોજ નહિ.

એમ કરતાં કરતાં રાત્રિ પૂરી થઈ અને અરુણોત્તમ ઝાંખો પ્રકાશ પૂર્વ દિશા એથી આવવા લાગ્યો. નેપોલિયને આગલે દિવસે જે જે હિલચાલો કરી હતો તે વડે દુશ્મનો બરાબર છેતરાયા. જે ધડીએ ફ્રેન્ચ સૈન્ય આવી આવીને ઊભું છુપાવું હતું તેજ વખતે રશિયન સેનાપતિ પોતાના લશ્કરને તે કેશમેથી આગળ માધવ દૂર લઈ જતો હતો ! સવારના ઝાંખા અજવાળામાં ફ્રેન્ચ સરદારો પોતાનાં દરબીનોથી જોયું તો રશિયન લશ્કર ટેકરીઓ ઉપરથી ઉતરીને આવવા લાગ્યું હતું. આ જોતાં તેમની અગ્નયણીનો પાર ન રહ્યો.

આ ખુશ મમાચાર નેપોલિયનને તેમણે પહોંચાડ્યા એટલે તરતજ પોતે એક ટુડી નદી તરીને સામે કિનારે ગઈ. થોડીવારમાં એક પૂલ અને એ પૂલ તરફ થઈ ગયા. તે ઉપરથી લશ્કર સપાટાખંધ ઉતરવા લાગ્યું. થોડીવારમાં...

માર્ગ અને તોપોને મારે બીજી પૂલ પણ તેનાર થઈ ગયો. આખો દિવસ અને ત્યાર પછીની આખી રાત આ પ્રકૃતિ આવુ રહી. દરમ્યાન રસિયનો પાછા આવવા લાગ્યા. તેમણે પાસેની ટેકરીઓ ઉપર તોપો ઝાડ્યાં અને પૂલ ઉપર ઝોગાની કડી વરસાવવા લાગ્યા. બીજે દિવસે સવારમાં તો તેઓ એટલી ઘેટી સંખ્યામાં એકાઠા થઈ ગયા કે દે-ચો ઉપર નદીની બેઠે બાબુએથી તેમણે ધુમ્તો કરવા માંડ્યો.

આખત ઘણું ધુલુ ઘડુ થયું. રસિયનો જરૂર ઇતીયુ એવી મદદથી અને દે-ચો નિરાશાને લીધે મરુથીવા થઈને લગતા હતા આ ભવાનક પ્રકૃતિની સાથે ભણે કુદ રતની ઈન્જ દોષ તેમ પ્રમદ વાવાઝોડું પણ ઘડુ થયું. માર્ગ અને તોપોના વજનથી એક નિર્જળ પુદ્ગ બાગી ગયો. પૂમના છેડાને વગમીને સિપાઇઓ તરફવા લાગ્યા. તોપોના ઝોળા ઇવતા અને ધવાપદાં માણસોના સમૂહ ઉપર નિર્દયપણે વરસાવ લાગ્યા. સિપાઇઓ ધમ્માચકડી કરતા એક બીજા ઉપર પડાપડી કરવા લાગ્યા. પછાક નદીમાં પડી ગયા અને ઝીસેઝીસ પામતા બરફથી બરેલા પ્રવાહમાં ફૂમી મૂક્યા. આ વખતે નેપોલિયનનો શુદ્ધિરભવ તેના પૂર્ણતમ પ્રકાશમાં ઝગમગી નીકળ્યો. તેના મિત્રો અને સન્નુઓ બેઠે કબૂલ કરે છે કે બેરેસિના નદી ઝોળાગતાં તેણે જે મહાભારત પરાક્રમ કર્યું છે તેણે બીજી કોઈ માણસ નહિજ કરી શકે.

પોતાની આસપાસના ભવાનક દસ્પથી અને મદાન જોખમથી લેધ પણ મતરાયા કે અસ્થિર થયા વગર તેણે પોતાના નિર્જળ સેન્યવડે પોતાનાથી અનેકમણાં સન્નુ સેન્યને હારી નાખ્યું. તેની પાસે માત્ર સત્તાવીસ હજાર સિપાઇઓ હતા અને તે પણ જૂખથી તવાઈ નએલા, ઝીથરેલાવ કપડાં અને ખરાબ સજ્જવાળા હતા. તેની સામે એક કિનારે સાઠ હજાર અને બીજા કિનારે ચાળીસ હજાર રસિયન સિપાઇઓ બૃહતા હતા. નેપોલિયનના એક સેનાપતિ માર્શલ વિઠરે માત્ર ૭ હજાર સિપાઇઓવડે નદી ઝોળાગતા સેન્યને બચાવ કર્યો અને સામે કિનારે વીરકેસરી નેએ આઠ હજાર સિપાઇઓવડે સન્નુસેન્યને મારી હડાબ્યું.

આ બધો વખત લશ્કરી ઈન્જનેરો જરા પણ ઝાં વગર રિયર ચિતે પૂલને ભળવી ગમતા હતા અને મરામત કરાજ કરતા હતા. દિવસ પૂરો થયો પણ ધુલુ પૂરું ન થયું. બરફથી ઢાંચલી નદીના ધોળા પટને લીધે પૂલનો અને પૂલને ઝોળાગતા સિપાઇઓનો ઢાળો લીટા ચોકળો દેખાઈ આવતો હતો. તે તરફ તાકી તાકીને તેમણે તોપો અને બદુકા ફેડવી ચાલુ રાખી સેકડો માણસો ધમ્માચકડીમાં પડી જતાં અને હુદાઈ મરતા. તેમની પાછળ આવતા સિપાઇઓ માણુપીલાવ તજ દધને ધાવણ થએ લાગ્યોને સગીનથી ખસેડી ખસેડીને પોતાને માટે રસ્તો કરતા હતા. આ સ્થળે મરે લાંઓની મજુતી કરી ઇમાઈ નથી પણ વસતતનદુ બેસતાં બરફ પીગળ્યું ત્યારે તેમાંથી બાર હજાર મુન્દા બહાર ધ્રુવામાં આવ્યા હતા.

ઓગણત્રીસમી અક્ટોબરે નેપોલિયને આગળ કુચ રાફ કરી. દરેક કલાકે તેમની વિપત્તિમાં વધારોજ થયા કરતો હતો. ચાર દિવસ સુધી તેઓ ખરફ ઉપર ચાલ્યા. રસ્તામાં પ્રથમની માફક સિપાઇઓ ટપોટપ મરવા લાગ્યા. એમ કરતાં કરતાં ત્રીજી નવેબરે તેમને વિલ્નાથી મોઢલાવેલી મદદ મળી ત્યારે પાછા ધણે દિવસે તેઓ પેટ પૂરતું ખાવા પામ્યા.

એવામાં એક નવી આફતના સમાચાર મળ્યા. ફ્રાન્સના લશ્કરની થએલી ખુબ-રીતી વાત સાંભળીને પ્રશિયાનાં કેટલાક રાજ્યો લડવાની તૈયારી કરી રહ્યાં હતાં. ફ્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યને લાંગી પાડવાનો આ લાગ ધણો સરસ છે એમ જાણીને આસ્ટ્રિયા પણ શત્રુતા બતાવવા લાગ્યું હતું. નેપોલિયને પોતાના સેનાપતિઓની સલાહ બોલાવી અને તેમને સઘળા ભયભરેલી સ્થિતિથી વાકેફ કર્યા. છેવટે તેણે પોતાને તાબડોળ પારિસ ઉપડી જવાનો વિચાર પણ જણાવી દીધો. આ વિચાર સઘળાએ પસંદ કર્યો તોપણ તે લશ્કરની સાથે બે દિવસ વધારે થોભ્યો.

હવે જો કે તેઓ રશિયાની હદમાં હતા તોપણ તેઓ પ્રાચીન પોલોન્ડમાં આવી પહોંચ્યા હતા તેથી હવે કશો ભય રહ્યો ન હતો. એટલુંજ નહિ પણ સર્વ પ્રકારની મદદ મળે એમ હતું. નેપોલિયને સઘળા સરદારો સાથે વાળુ કર્યું અને ઉડતી વેળાએ કહ્યું કે આજે રાત્રે હું ફ્રાન્સ જવા ઉપડી જનાર છું; પણ થોડાજ વખતમાં તમે લાખ માણસો લઈને આવીશ અને જે જીત કંડીને લીધે નથી મળી તે આપણે જરૂર મેળવીશું.

આવા સંજોગોમાં લશ્કરને છોડીને ચાલ્યા જવા માટે નેપોલિયન ઉપર ઘણા સખ્ત આક્ષેપ કરવામાં આવે છે. તેનું આ કાર્ય શરમભરેલું અને નામદારિયું કેટલાક ગણે છે; પણ એક રોમન ઇતિહાસકાર તેને વધારે સારો ધન્સાફ આપે છે. તે લખે છે કે:—

“નેપોલિયન આવા સંજોગો વચ્ચે ચાલ્યો ગયો તે વિષે જૂદા જૂદા ઇતિહાસકારો જૂદા જૂદા મત બાંધે છે; પરંતુ નેપોલિયન કેવળ સેનાપતિજ ન હતો, પરંતુ તેણે ઉપર આખા ફ્રાન્સની સલામતીનો આધાર હતો. તેથી કરીને તેના સૈન્યના જીવનને સંકટો જેવા કરતાં તેના દેશની સલામતી ઉપર હાથ આપવાની તેની વિનંતી દરજ્જા હતી.”

યુરિયેન કે જે પોતાના લખાણોમાં નેપોલિયન તરફનો દ્રેષ અને વૈરજાન દર્શાવે છે તેણે પણ ગુપ્ત રાખતો નથી તે પણ આ પ્રસંગવિષે લખે છે કે:—

“નેપોલિયન લશ્કરને છોડીને ફ્રાન્સ ચાલ્યો આવ્યો તેમાં તેનું હિતસાગર હતું એવું માલખી મને કોઈ ઉપજ્યા વગર નથી રહેતો. શું નેપોલિયન નામદારિયું એવું કહેનારાઓ તેને આગળનાજ નથી.”

આવા યોગે તેની રિદ્ધિ જ્ઞાપી પશુ દ્વાર મુદ્ધિસમી પ્રતિદામકા જેનું રૂપ
મુદ્ધિ, પ્રથમજગતી ઉદાત્ત, ન્યાયજી અને સમે તેની ન્યાયજીના દુઃખના કાર
વાતાના માર્ગમાં ઉભા દેવ ને જાત ન્યાયી સાતાના માર્ગ મારી તેવા આમજી
એ સત્ત્વ જ્ઞાની પ્રથમા કરે છે અને ને સત્ત્વ જ્ઞાન વિમુક્તિ મળેતો તેણે
યન જ્ઞાનમાતાના તમજ ર્જનાના કાળના મહાકાળના નાથ હતો એમ સ્પષ્ટ
કહેતો આદર કરે છે

તે પોતેજ કહે છે " અત્યારે સ્ત્રીમંત્રીર રિધિન છે. પશુ ૬ દિ મન કારનો
નથી મા. પ્રાત્ન્યો સૂઈ પે સો ૭ પશુ દજી જાંથી જાજી દામમાયી નાંથી નઈ
જાજી મદિનામા દુ દસ લાખ રાજધારી નાનગોનું આ જાન આરાનાં સાથ
સિપાજીઓનું સેના તેવાર કરી જાંથી ૬૦ ચંદનચાલ જાં પશુ મનુષ્યજી ૧૩૦ પગ
આપુ કાન્સ એમ મમજે છે કે ના એજી આજીમ ઉપર તેમજા કહ મોની મના
મનીને આધાર રહેતો છે "

તેણેસિયન કાન્સ જવા નાકઓ રતતામાં તે રસિયોના દામમા કેદ પકડાતો
પાત્રનો વચીજી નુકેલીથી નાથો વિના આમજી થઈને દરમી જિસે મરે તે વેરતો
પહેલો અને ત્યાંથી રજીજી રતતી મુસાફરી કરતો જાવેવાના રાજમાં દાખલ
થયો. આજે રતે દોતો સ્વાર પશુ ન પકડી શકે એટલા વેચથી તેની ગાંઠી ધ-
ધાટ દોડીજ જતી હતી તેને પોતાના મિત્રરાજાઓના પ્રપન્થીપણીની પૂરેપૂરી ખબર
હતી અને તેને તે એટલી ઝડપથી પસાર ન થયો દોત તો ધિરજી વીરકેમગી
રાજા ગિવ. જેમ આરિદ્યાના કેદખાનામાં પૂસયો હતો તેમ તેણેસિય. પશુ પૂસત

રાતદિવસ ક્ષણતો પશુ અત્યંત લીધા વાર તે આગળ ચાલ્યોજ ગયો ચીદમી
તારીખે તે દુઃખ આવી પડેલો ચોરાજી મદિનાની વાત ઉપર કોઈપણ રાજા જેની
ખબરની ન કરી શકે એવા ખાદશાહી કાંથી તેણે એ રહેર છોડ્યું હતું ત્યાં
રાજા જે તેનો પગ મિત્ર હતો તેની સાથે તેણે લામા વખતસુધી ખાનગી વાતચીત
કરી અને તગતજ પાઠો ગાંઠીમાં બેઠો અને ચારજી દિવસમાં પારિસ આવી પહેલો

તે વખતે મધ્યરાત્રિનો મમય થવા આવ્યો હતો રાજસણી મેરિયા મુસા માહી
હતી ચિતાના બોળથી તે પશીજી અવકાત અને નિરુત્સાહી હાલતમાં થવા મધ
હતી તે તો એમજી ધારતી હતી કે રહેનચાલ દજી રસિયાના જ લોમા દુરમનો
આથ લાતો દો એટલામાં પાસેના ઓરગમા ગરમગાટ મચી ગયો અને એક ઉમ
રાવળની પગિચારિદ્ધએ આવીને તેને જગાડી ને સફાળો મેડી થઈ એટલામા ખારા
ઉવડ્યું અને ર્વાગિવાળા દાપડો કાઢી પહેરેલા એક પુરને દોડવા આવીને તેને
જાતી સરતી ચાંધી તે પુર તે રહેનચાલ પોતેજ હતો

તેણેસિયન આવી પહેલો છે એ ચાલ વીજીને વેગે પારિમમા ફરી વળી

લશ્કરને પહેલી વિપત્તિના સમાચારથી પ્રભાવે વાકેફ કરવા માટે તેણે એક બુલેટિન (સરકારી પત્ર) લખી મોકલ્યું હતું; તેમાં ખરી હકીકત છુપાવવાનો તેણે લેશમાત્ર પ્રયત્ન કર્યો ન હતો; પરંતુ તે બુલેટિન તેના આવ્યા પછી બીજે દિવસે આવી પહોંચ્યું. તેણે તેને તરતજ પ્રસિદ્ધ કરાવી દીધું. આવી અણધારી અને ભયંકર આક્રમણના સમાચારથી આખા પારિસમાં ગભરાટ અને અચંબો ફેલાઈ ગયો.

બીજે દિવસે નવ વાગે તેણે દરબાર બોલાવ્યો. તેમાં હાજરી બધી સારી હતી. દરેકના ચહેરા ઉપર ચિંતા અને ઉદાસીનતાનું વાદળ છવાઈ રહ્યું હતું. શહેનશાહ એકલોજ શાંત હતો. તેને જે જે સલાહો બચાએ આતુરતાપૂર્વક પૂછ્યા તેના તેણે સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યા. કોઈ સલાહને ઉઠાવી દીધો નહિ; તેમ કરી વાત છુપાવી નહિ. લશ્કર મોસ્કોથી પાછું ફર્યું ત્યારથી માંડીને સઘળી હકીકત તેણે યથાવત કહી સંભળાવી.

તેણે કહ્યું, “ મોસ્કો આપણા હાથમાં આવી ગયું હતું. દરેક પ્રકારની મુશ્કેલીને આપણે હઠાવી દીધી હતી. મોસ્કો બળી ગયું તેથી પણ લશ્કરની આપાદી એકાદી થઈ ન હતી; પણ શિયાળાની સખત ઠંડીથી લશ્કર ભયંકર વિપત્તિમાં ઘેરાઈ ગયું. થોડી રાત્રિઓમાંજ સઘળી વસ્તુરિયત બદલાઈ ગઈ, અને બધીજ ભાતે ખુવારી થવા લાગી. જે મારા અંતઃકરણમાં મારી પ્રજ્વળતા કલ્યાણના વિચાર સિવાય બીજા વિચાર આવતા હોત તો લશ્કરનું દુઃખ જોઈને માફ હૃદય ચીરાઈ જત. હું તો સલાહજ ઇચ્છું છું. સલાહને હું જરૂરની માનું છું. એમેન્સની સલાહનો ભય થવા પછી મેં આપણા દુશ્મનોને ચાર ચારવાર પ્રમાણિકપણે વિનવ્યા હતા; પણ રાજ્યનું સન્માન અને ગૌરવ સચવાય એવી સરતો મળ્યા સિવાય હું સલાહ કરવા તૈયાર નથી. ”

નેપોલિયન ક્રાન્સ જવા ચાલી નીકળ્યો ત્યાર પછી ઠંડી પાર વગરની વધવા લાગી. ઉષ્ણતામાપક યંત્રનો પાસો દારબિન્ડુથી પણ સાડ અંશ જેટલો નીચે ઉતરી ગયો, અને જે વિપત્તિઓ પડી તેનું તો વર્ણનજ થઈ શકે એમ નથી. ૧૪ મળીને સાડ હજાર માણસોએ બેરેસિના નદી ઓળંગી હતી. તેમાં વીસ હજારનો પાછળથી ઉમેરો થયો હતો. તેમાંથી ભાગ્યેજ ચાલીશ હજાર વિદ્વાન પડેલા અને ખુવારી માત્ર ઠંડીથીજ નીપજી હતી, કારણ કે હવે તો રશિયનો પણ ફ્રેન્ચોની મદદ કરવા મરવા લાગ્યા હતા.

તેરમી ડિસેમ્બરે તેમણે નીમેન નદી ઓળંગી ત્યારે માત્ર વીસ હજાર માણસ રહ્યાં હતાં. અંગરક્ષકોની પસંદગીમાં પણ હવે ત્રણસો યોદ્ધાઓ હવતા રહ્યા હતા. હવેટની ઘડીમુઠી તેઓ તેમના હમેશના રીવાજ મુજબ લડાયક હાથે અને પદો અને ઓળખતાજ ન હોય એમ અભિમાનપૂર્વક ચાલતા હતા. વીરશિરોમણિ ને કદ પણ અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓને સહન કરતો, અદ્ભુત શૌર્ય દાખવતો ને...

પાછલા ભાગમાંજ આવતો હતો અને પાછળથી સર્વનું રક્ષણ કરતો હતો.
દરરોજ સાંજના પાંચ વાગે તે સારી જગ્યા પસંદ કરતો હતો અને ત્યાં રહીને
ગધિયનેાને ખાજતો હતો ત્યાર પછી તેના સિપાઇઓ તે ઠેકાણે જ્યો મળે તેવો
ખાગક ખાઇ લઇને જરા આરામ લેતા હતાં રાતે દસ વાગે પાછી કુચ છડે થતી,
સવારમાં સાત વાગે પાછી ઝાઇ અનુકૂળ જગ્યા શોધી કઢાડતો હતો અને ત્યાં દસ
વાગ્યાસુધી ચોલતો. તેટલા વખતમાં ઇન્ડુમેન્થ આવી પહોચતું, તે સાવધાનીથી
લડતો જતો અને લશ્કરને ધીરે ધીરે પાછું હાવતો. એ પ્રમાણે તેના આખો દિવસ
લડવામાં જતો અને પાછો પાંચ વાગે સારી જગ્યા જોઇને ઉભો રહેતો ઠાઇ ઠાઇ
વાર ગધિયનેાને બડકાવવા માગે માગ્યામાં છડે જરીને સળગાવી મૂકતો ધૂમાડો જોઇને
તેઓ દૂર રહેતા એ પ્રમાણે એક મહિનાસુધી રાતદહાડો તે લડ્યાજ કરતો.

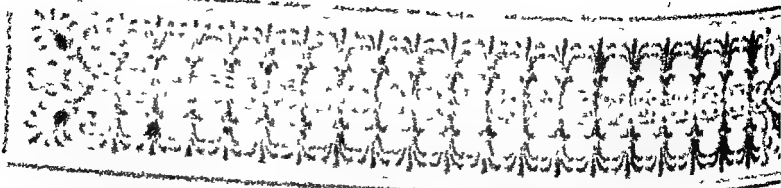
નીમેન નદી ઝોળાગતી વખતે તેણે સાતસો વીધી કઢાડેલા તાગ સિપાઇઓ
અને ચોવીસ તોપો લઇને એક જગ્યાએ મોરચો શાપો. આખું લશ્કર પસાગ થઇ
અંધુ ત્યાંસુધી તેણે ઇન્ડુમેન્થને ખાળી રાખ્યું તેના સાતસો ચોદા ધીરે ધીરે ખાપી
અથા અને માન ત્રીલજ રહ્યા ત્યારે તે પડે હાથમા બંદુક લઇને ઉભો રહ્યો અને
ન્યારે લશ્કરનો એકે એક સિપાઇ સામે ફિનારે જઇ પહોચ્યો ત્યારે અંધુ તરફ પીક
ન ફરવતાં અભિમાનપૂર્વક પાછો પગને ચાલવા લાગ્યો બંદુકની ગોળીઓ તેની
અસપાલ સજીસજાટ કરતી ચાલી આવતી હતી તોપણ તે મહા અભિમાની વીરપુરુષ
ચાલવામાં જરા પશુ ઉતાવળ કરતો નહિ તેમ પીક ફરવતો નહિ. તે ધીમે ધીમે
ચાલતો ગયો અને નદી ઝોળાગતી ગધિયનેા તરફ છેલ્લી ગોળી છોડી લીધી પછી
પોતાની બંદુક નદીમાં ફેંકી દઇને તે સામે ફિનારે આવી પહોચ્યો. તેપોસિયનના
મહાન ઈન્થ પૈકી ગધિયન સરહદ છોડ્યાર તેજ સૌથી છેલ્લો હતો.

જનગલ ડુમ્મા જર્મનીની સરહદપર આવેલા એક ગામના કેન્થ વૈદને ઘેર બેઠો
હતો એવામાં મોરો ડુમ્મા પહેરેલા એક માણસ ત્યાં હાજર થયો તેની દાઢી લાંબી
વેરી અને ઝોળ્યા વગર શુચવાઈ ગએલી હતી મહેરો મુઝાઇ ગએલો અને બંદુક
હના દાટી દેખા પડી ગયો હતો તેના મોંપરના વાળ ધણે ઠેકાણેથી ખાળી ગયા
હતા પણ તેની આંખ કદિ પણ પરાજયને ન સ્વીકારે એવા વીરત્વના તેજથી
ચળકતી હતી.

તેણે ખુરશીપર નખાતાં કહ્યું, ‘આખરે તું આવી પહોચ્યો કેમ, જનરલ ડુમ્મા !
તને અને ન ઝોળાગ્યો ?’

‘ના, તને કોણ છે ?’

ફાન્સના મહાન વૈન્યમાં સૌથી પાછળ ચાલનાર કુ માર્કસ ને ડુ નીમેનના
પૂલ ઉપરથી મે છેલ્લો મોનીનાર કરી લીધો બંદુક નદીમાં નાખી દીધી અને
ચાલ્યો ચાલ્યો નહિ આવી પહોચ્યો ડુ.”

પ્રકરણ ૫૪ મું-લ્યુમેન અને વોશિંગ્ટનના સંગ્રામ

પેરિષતનાની કલિપતક રચનાઓ કરતાં પણ તેના સં
આત્મગતિરચનાની મંજીનતા અને તેમાં જણાઈ આવતો
બુદ્ધિમતાવ વિશેષ અદ્ભુત હતાં. જે વખતે તે રશિયા
મહાત્મારત બુદ્ધમાં રોકાયા હતા, અને જે વખતે બુદ્ધને
મોટા પાયાપર તૈયારી કરવામાં ક્રાન્સબુર્ગ ધાણું બળ ખ
ગયું હતું તે વખતે પણ દેશ કેવો સમૃદ્ધ, સુખી અને કે
સ્થિત હતો તે આંતર્રાજ્ય અવસ્થા ખાતાના પ્રધાને ધાગલ
સમક્ષ રજુ કરેલા વાર્ષિક રિપોર્ટ ઉપરથી જણાઈ આવે છે

“દરિયા ઉપરના તથા જમીન ઉપરનાં યુદ્ધોને પહોંચી વળવા માટે નવા
સૈન્યોને રોકવાની જરૂર પડી હતી તે છતાં દેશની વસ્તીમાં વધારો થતો જ
છે. દુતરઉદ્યોગમાં પ્રગતિ થઈ છે. અગાઉના કાંઈ પણ જમાના કરતાં અત્યારે
અને ઉદ્યોગ ખેડમાં વિશેષ સફળતા મળી છે અને સમાજના દરેક વર્ગમાં બહુ
વહેચણી વધારે સરખી રીતે થતી આવી છે. જે લાભ મળવાની ખેડુતોને
પણ ન હતી અને જેથી તેઓ કેવળ અજાણ્યા હતા તે લાભ હવે તેમને
લાગ્યા છે તેઓના ખોરાક, તેઓનાં વસ્ત્ર અને તેઓનાં ઘરોમાં અગાઉના
ઘણો સુધારો થયો છે અને પરિણામે તેની તદુરસ્તી અને સુખના સાધન
રીતે વધી ગયા છે.”

“ખેતીમાં અને ઉદ્યોગોમાં નવા સુધારા દાખલ થયા છે અને કાંઈ પણ ઉત્તર
યોગી કળાને નવી ગણીને તેના તરફ ખેદરકારી રાખવામાં નથી આતી. મહેનત
આછી કરવા માટે તથા તેને વિશેષ કાર્યસાધક બનાવવા માટે નવા નવા પ્રયોગ
કરવામાં આવ્યા છે અને ઉપયોગી જણાતી દરેક નવી પદ્ધતિનો સ્વીકાર થયો છે
ઠારને ચરવાનાં ગાયરમાં વધારો થયો છે; વાવેતરમાં કમવાર ફેરબદલી કરવાનાં કાળ
ખેડુતો વધારે સારી રીતે સમજ્યા છે અને ખેતી કરવાની નવી તથા સુચરણી રીતે
દાખલ થવાથી ખેતીની પેદાશ પણ વધી ગઈ છે. ઘેરની સખ્યા વધી છે અને

તેમની આવાદમાં પણ ઘણા સુધારા થયા છે આ સર્વ આબાદી ખામ કરીને રાજ્યના ઉદાર કાયદાઓને લીધે થયેલી છે એ કાયદાઓવડે મદિરાને લગતી જમીન પ્રાપ્તી મિલકત બની છે અને ખડુનો ખેતર ખેતનારા મજુરો નહિ, પણ ખેતરના માલિક હતાં છે આથી કરીને સેકડો બૂંગે મરતા કુટુંબોને રોજ મળવા લાગી છે કચેરીના ચુકાદા પણ જલદી નખાય છે અને કચેરીમાં નોંધાતા દાવાની સંખ્યામાં સારો ઘટાડો થયો છે”

જે મહાભારત યુદ્ધમાં નેપોલિયનને રાક્ષસુ પડ્યું હતું તેમાં અધ્યાત્મ નાણાનો ખર્ચ કે વો પડ્યો હતો તે છતાં પણ જાહેર સુખાકારીના ખાતાઓમાં નીચે ખતાવેલી રકમો અર્થવામાં આવી હતી રાજમહેલો અને સરકારી મકાનો ખાતે ૧૨૫૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક રિફો અને બચાવના સાધનો ખાતે ૧૩૫૦૦૦૦૦૦, ફ્રાન્ક, બંદરો ઝા અને ગોદી નંધાવવા ખાતે ૧૦૫૦૦૦૦૦૦, રસ્તા અને મડકો ખાતે ૧૭૫૦૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક, પાસિસ રહેઠાણ પૂલ તથા બીજા પરચુરખાતામાં ૩૧૨૫૦૦૦૦, નહેરા, પાણી અને બેજવાળી જમીનમાંથી પાણી ઉતારી નાખવા ખાતે ૧૨૫૦૦૦૦૦૦ અને જાહેર મકાનો ખાતે ૧૦૦૦૦૦૦૦૦ ફ્રાન્ક

આ આશ્ચર્યજનક કાર્ય નેપોલિયનની અદ્યૈકિક શુદ્ધિ, એકનિષ્ઠા અને રાજ્યની ડુધ સત્તા તેના એકલાના હાથમાં હોવાને લીધેજ તેનાથી થઈ શક્યું હતું ગયા જમાનાનો કાર્પ માણસ ફ્રાન્સ પાછો આવે અને આ અભ્યાસ જેવાં કામો ભેષ્ટને પૂરે કે આ પરિણામ લાવતાં સુનેદલાતિનાં કેદના બધા વર્ષ અને કેદવા પ્રગલ્ભિ-તથિતક રાજ્યોની કારકીર્દી વીતી ગઈ હશે ? તો તેનો ઉત્તર એટલોજ આપી શકાય તેમ છે કે આ મર્વ કાર્ય લઘાઈનાં ગાર વર્ષ ફરમાન એન્જ રાજ કરી ચક્ર્યો ૩ ૧૮૧૩ ની સાલમાં ફ્રાન્સ તેની ઉન્નતિના શિખરે પહોંચ્યું હતું ત્યાર પછી તરતજ ફરીથી બધાનક દાવાનમ નજની ઉઠ્યો અને અનેક પ્રાારની અમાધા રાજ વિપત્તિઓમાં નેપોલિયન ફસાઈ ગયો અને ધીમે ધીમે તેના રાજ્યની પત્તી શા થવા લાગી તેના પછી પાંચ વર્ષેલા સુર્નોન વલીય રાજ્યો પુન ગાદીને આન્યા તેમના પછી પણ અનેક ડનાનવા થયા પણ નેપોલિયનના સમયની મંદોગત્સ લી અને એતન તો ગયાં તે નવાજ

નેપોલિયન આખા રાજ્યના લરકરી તથા નુકસી વડીવટ ઉતર જાને મેરેખ રાખતો દરેક ખાતાના પ્રધાનોએ થોડા થોડાઓ તેની અપગ ૧૬ કરવામાં આવતી રાજ્યનો દિવાળ તે જાનેજ તથાતી જોતો સરકારી પત્ર-વપદાર તે જોઈ જતો અને પોતાને હાથ તેમાં સુધારો કરતો કદી પણ અમિત અથ નહિ એની નવી માનસિક અને શારીરિક કક્ષિત જોઈને સર્વને અચ્ચો પેલ થયો રાધિયામાં થએલા ખુશરીથી આખુ પારિત્ત જન પ્રદમા પડ્યું હતું તોપણ તેની સાંત મુખાદિ

જોઇને અને એ ખુવારીનું ભયંકર સ્વરૂપ તેણે એવી સરળતાથી લેશમાત્ર પણ હસી-
કત છુપાવ્યા વગર સર્વને વિદિત કર્યું તેથી પ્રજાને વિશ્વાસ પાછો સતેજ થયો
અને પારિસનાં અગ્રગણ્ય પત્રોએ તેના શુલેટિનની સમાલોચના કરતાં તેની કુશળતાની
અને ધૈર્યની પ્રશંસા કરી.

નેપોલિયનના શબ્દો સમસ્ત પ્રજાએ આતુરતાથી સાંભળ્યા અને આખા સાન-
જ્યમાં ફેલાઈ ગયા. પારિસની અને આખા દેશની મુખ્ય મુખ્ય સંસ્થાઓએ પ્રેમ
અને ભક્તિ દર્શાવનારા ઠરાવો કરીને તેના તરફ મોકલાવ્યા. રોમ, મિલન, ફ્લોરેન્સ,
ટ્યુરિન, હૅમ્બર્ગ, આમ્સ્ટરડામ અને મેન્સના નાગરિકોએ રાજભક્તિનું સર્વોત્તમ
દૃષ્ટાંત આપ્યું. તેઓ તેમના ઉદારચરિત નેતાની આસપાસ તેની ખરી આકર્ષતા
વખતમાં કૃતચતાપૂર્વક તેને સહાય આપવા એકઠા થયા તેમાં મનુષ્ય સ્વભાવના
ઉમદામાં ઉમદા સ્વરૂપનું દર્શન થતું હતું. નમુના તરીકે મિલનના શહેરીઓએ નીચે
મુજબનો સંદેશો મોકલ્યો હતો.

“ અમારા રાજ્યના આપ જન્મદાતા છો. અમારા રાજ્યના કામદા, ઐતિહાસિક
મકાનો, રસ્તા, ખેતી અને વ્યાપારની આબાદી, કળાનો વિકાસ, તેનું ગૌરવ અને
સુલેહશાંતિ એ સર્વ અમને આપનાદારા પ્રાપ્ત થયાં છે. ઈટાલિની પ્રજા આપના
જગત સમક્ષ જાહેર કરવા તૈયાર છે કે આપે ઈશ્વરની પ્રેરણાથી જે મહાન કાર્ય
આરંભ્યું છે, તે સિદ્ધ થાય તે માટે તેઓ કોઈ પણ પ્રકારનો ભોગ આપનાં અન્ન-
કાંતા નથી. અસાધારણ સંજોગોમાટે અસાધારણ બલિદાનની જરૂર છે અને તે
અર્થે અમે બેહદ પરિશ્રમ લેવા તૈયાર છીએ. આપને હથિયાર, સૈન્ય, નાણું અને
અટળ ભક્તિની જરૂર છે. અમારી પાસે જે કાંઈ સાધન છે તે સર્વ અમે આપના
ચરણ આગળ ધરીએ છીએ. આપે અમને રાજનૈતિક જીવન બદલ્યું છે તેનું અમને
કૃતચતાપૂર્વક જ્ઞાન હોવાથી અમારા રાજ્યની સમસ્ત પ્રજાને આ અવાજ છે.”

પ્રશિયા અને આસ્ટ્રિયાએ ક્રાન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના સૈન્ય સાથે નાપુલીની
સહકાર કર્યો હતો. હવે પ્રશિયાએ પ્રકટ રીતે શત્રુભાવ બતાવ્યો, અને
થોડાજ સમયમાં તેમણે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ રશિયા અને ઇંગ્લંડ સાથે ઇકઠ
કર્યો. રશિયામાં ફ્રેન્ચ સૈન્યની પાયમાલી થઈ તેથી પ્રશિયાના રાજાને હિંમત આપ
અને તેણે પણ રશિયા સાથે દરેક યુદ્ધમાં સામેલ થવાનું કબજૂ કરીને ક્રાન્સ
લડાઈ જાહેર કરી.

આ સમાચાર જ્યારે પારિસમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે નેપોલિયને કહ્યું કે “ હવે
પડતા મિત્ર કરતાં પ્રકટ શત્રુ વધારે સારો. પ્રશિયાના રાજાને હિંમત આપ
અને તેણે પણ રશિયા સાથે દરેક યુદ્ધમાં સામેલ થવાનું કબજૂ કરીને ક્રાન્સ
લડાઈ જાહેર કરી.”

નેઓ શુદ્ધામીરીમાથી છૂટા થતા અને મરુટ રહેત. "

દુષ્ટપણુ આખરજરેથી ઉતર નરને પ્રમાણે સલાદ કરવા નેપોલિયન તાજ દતો સલાદને માટે તે પછી બાજતમાં નમતુ મકવા પણુ નૈયાર દનો, પણુ તેની સામે એકસ પી કરી બોલા યુરોપના આપણુદ રાજ્યો તેની ઉદારતા જોઈ તકના ન દતા નેપોલિયન સાતુલ કહે તો દનો કે " કાન્મની રાજ્યધાનિના રાતુઓ મરતાસુધી લડવાનો નિમ્મ કરી મેડા છે "

નેપોલિયનના પસમાથી પ્રસિદ્ધા છુટ્ટ પડતુ કે તરતજ કાન્મની સામે એકસ પી કરનારા રાજ્યોએ એકરાર કર્યો કે જર્મનીના તમામ રાજ્યોએ નેપોલિયનની સામે લડવા માટે એકત્ર થઈ જતુ અને જે ન જોડાય તેમને માદી ઉપરથી ઉઠાડી નકવા આવી રીતે તેઓએ રાજ્યોની સ્વતંત્રતાને પગતમે છુટી નાખી ઓ જબીરમાં જબીર એકરારનો બગાડારે ભગ કરાવ્યો કેટલાક રાજ્યો આતુ નીચ કૃત્ય કરવા ખુદી ન દતા પણુ તેઓ ડરના માર્યા આ એકસ પીમાં ભગ્યા. એકસનીના દક અને સમજુ રાજ્યો પોતાના મિત્ર નેપોલિયનને દોષ દેવાનો ના પાડી. તેથી તેની માદી જોખમમાં આવી પડી અને તેને પોતાની રાજધાનીમાથી નાસી જતુ પડતુ.

યુરોપના મિત્રરાજ્યોના મૈત્ર્ય એ રાજ્યના નાનકડા રાજ્ય ઉપર ઉલટના ઓ ત્યાંની રાજધાની પ્રેરડન કબજે કર્યું કાન્મમાંથી પ્રકટ થતા ઉદાર અને સ્વતંત્ર વિચારોથી જેમને ડરવાતુ કારણ હતું તેવા પસના લેખિએ તેમને આવકાર આપ્યો. નેપોલિયને જે જે નાનાં નાનાં રાજ્યોને નરજીવન આપ્યું હતુ, જેમને આપણુદ રાજ્યોની બેડીમાથી છોડાવ્યો હતો તેમથી પણુ કેટલાક ડરનાં માર્યા ખશી ગયા તદસ્ય રાજ્યોને પણુ ઈન્ડિડે ધમમવીને આ એકસ પીમા જોડાવાની ફરજ પાડી. ઈન્ડિડેએ એક કાકલો ડેન્માર્કની રાજધાની કોપનહેગન આગળ જઈ પહોંચ્યો ઓ તમે આ એકસ પીમાં જોડાઓ છો કે નહિ તેનો અગતાળીસ કલાકમા હા કે નામા ચોક્કસો જવામ આપો નહિ તો અમે શહેરને તોપને ધડાકે ઉડારી દઈશુ, એની ધમકી આપી આ યુરોપીય વિગ્રહમાં જે જીતમબરેતુ ચાંનીઆપણું કરીને છોડે અનેકવાર પોતાના નામને કલક લગાડ્યુ છે તેમાંનુ આ એક વધારે હતું બિચારું ડેન્માર્ક મલતપ મર્યું. થોડા વખતપરજ ઈન્ડિડે તેના ઉપર વતવિલા નાસની નિચા નીચો દજ તાજ હતી. દજ તેના પુરોનાં લોહી તેના રસ્તાઓ ઉપરથી સુકાયા ન દતા.

કાન્મ સાથેની લડાઈનો દ્વિમાયતી અને ગ્રન્થસલાક રાજ્યતનને વિરોધી ઈન્ડિડે ટોરી પક્ષ હવે ખુદ ખુદ થઈ ગયો. આટલાં જમાં વર્ષસુધી નામોશી અને નુકસાન સહીને તેમણે લડાઈ ચાતુ રાખ્યા પછી હવે તેમને હોદનો સભવ દેખાવા લાગ્યો ઈન્ડિડેની સરકારના દલાલો આતેતે કાન્મના સમુદ્રકિનારાના તમામ પ્રાન્તોમાં દળરો લાખો પત્રિમઓ દટથી વહેચવામા આવી. તેમા નેપોલિયનની દલમમાં

હલકી બદનક્ષી કરવામાં આવી હતી. તે લોભી, બુલ્લમગાર અને લોહીનો તરસો કહેવામાં આવ્યો હતો અને ક્રાન્સની રૈયતને તેની સામે બળવો કરવાની ઉત્કેષણી પણ તેમાં હતી. આ લાંબી ભયંકર લડાઈઓ તેણે જ ઉભી કરી છે, સંલાહ કરવાની તમામ માગણીઓ તેણે તરછોડી કહાડી છે, તેને મુલકો બાળવાનો અને માણસોની કતલ કરાવવાનો શોખ છે અને લશ્કરી 'કીર્તિ' મેળવવાના અને સત્તાધારી થવાના લોભને લીધે તે આખા યુરોપની પ્રજાને નવી નવી લડાઈઓ ઉભી કરીને રંજાડી રહ્યો છે. આવા આવા હડહડતા જૂઠા આરોપ તેના ઉપર મૂકવામાં આવ્યા હતા. સુધરેલી પદ્ધતિના અને પ્રજાને હસ્તક ચાલતા રાજ્યતંત્રના નાયકને ક્યારી નાખવાના પ્રાસ સમાં છૂટથી નાણાંનો ઉપયોગ કરવા માટે ઇંગ્લેન્ડની પ્રજા ઉપર આંધળાઈ કરીને દેવાના કુંગર બનાવી મૂક્યા હતા.

આસ્ટ્રિયાને લલચાવીને પોતાના પક્ષમાં વાળી લેવા માટે ઇંગ્લેન્ડે તેને ધણી બારે લાંચ આપવા માંડી. “ ઇંગ્લેન્ડે રશિયાને સાડા સત્તર કરોડ ફ્રાન્ક આપ્યા, તે ઉપરાંત તેણે અમને (આસ્ટ્રિયાને) પણ પચીસ કરોડ ફ્રાન્ક આપવા માંડ્યા. અમારી આર્થિક સ્થિતિ ઘણીજ તંગ છતાં અમે તે લાંચ સ્વીકારી નથી ” આજે એકરાર આસ્ટ્રિયાના રાજપ્રતિનિધિએ તેજ અરસામાં કર્યો હતો.

આ પ્રમાણે એક બાબુએ બ્યારે ઇંગ્લેન્ડ પોતાની દોલત, લાગવગ, નૌકાબળ અને ચાણુક્યનીતિવડે યુરોપના રાજ્યોની જબરદસ્ત એકસ પી રચી રહ્યું હતું તે વખતે તે રાજ્યો પણ પોતાની રૈયતને નેપોલિયનનો વિરુદ્ધ ઉત્કેષવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. એ જમાનામાં દરેક દેશમાં પ્રજાવર્ગનો મોટો ભાગ રાજકીય સ્વતંત્રતા મેળવવા ઘણો ઉત્સુક બન્યો હતો. રાજ્યોએ જાહેરનામાં પ્રકટ કર્યા કે આ ન્યાયની લડાઈમાં પ્રજા સહાય આપશે તો તેમને લડાઈ પૂરી થવા પછી કંપેન્સે બધારણ મુજબની સ્વતંત્રતા આપવામાં આવશે. એ વચન તેમણે કદિ પણ પાળ્યું નહિ અને અગ્રેજ ઇતિહાસકાર નેપિયરના શબ્દોમાં કહીએ તો “ લોકોને કંપેન્સે તેમણે પ્રથમથીજ ધરાદો રાખ્યો હતો. તેથી તેમણે ઘણીજ ધૂણાપાત્ર નીચતા દાખવીને ખોટી ખોટી આશાઓ આપીને લોકોને ફસાવ્યા અને આ કપટમળથી તેઓ અગાઉના કરતાં વધારે બળવાન સૈન્ય એકઠાં કરી શક્યા. ”

મૂકસનીમાં આવ્યા પછી તેમણે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ અસંખ્ય જાહેરનામાં પ્રકટ કર્યાં. પ્રશિયાના સેનાપતિએ જાહેર કર્યું કે “ જર્મનો ! તમને પણ પ્રશિયનોનાં જેટલાજ હક્ક અને દરજ્જા આપવામાં આવશે. * હવે મંજૂરનો છોકરો પણ દલ

* તરજ વખતે મોટી મોટી લલચાવનારી આશાઓ આપવામાં યુરોપના પ્રજાને આજે પણ પાછી પાની કરે એવા નથી એ છેલ્લી લડાઈ પૂરી થવા પછી અજોઈ શક્યા છીએ

૧૧. નેટલાજ દહા ભોમચી રાકા રાજ સ્વતંત્રતા, ઈશ્વર અને સ્વેચ્છી
 ૧૨. મારનાઓમાં મનુષ્ય વૃક્ષના બદ જુ ઝાંઝ જા, માણુન માણુસ વચ્ચે રો
 ૧૩. પશુ તકાવત રહેશે તો તે માત્ર ઓછી વધની દુકિનેજ અને આપણા સર્વના
 સામાન્ય કિતને માટે લાવાના ઓછા રખતા ઉત્સાહનોજ રહો "

આવા આવા જુના વચોવચક આપણુક ચાલેને જંગલી રાખના ઓએ અજાન
 લોકસમુદાયને કસાઓ, અને તેઓ સમાનતા તથા સ્વતંત્રતાના ગૂંચળને માટે નેપેસિ
 થનની સામે વડે છે એવી તેમના બાળા મન ઉપર હાથ પાડીને તેમનાજ પગમાં
 એડી ઠોકવાના કાર્યમાં તેમનેજ માધનનૂત બનાવ્યા તેમણે દોડાને મગા માટે
 પ્રગતને આર્થીન ચાલત નવો કુલ ઉપાડવાને દોમ કોઈ અને ત્રિચારા ઉત્સાહી પશુ
 ભોળા શામડીઆઓ આ કપટભજમાં કમાયા અને તેમણે પોતાને હારે પોતાના
 કિતને નાશ કર્યો, પોતાના લોહીમા સ્વતંત્રતાની ઉચ્ચતી આસાને સઘને માટે
 તેમણે દુભાવી દીધી વળી કાન્સના યહેનલાદની આસપાસ ભયકર આફનોનાં કાળા
 વાદળ ઘેરાતાં જોઈને આ પ્રસંગે તેને પડ્યો હજા રહેવાને બદને તેઓએ એમજ
 માની લીધું કે એકલા માણુઓ નહિ પણ ઈશ્વર પણ તેના ઉપર ફર્યો છે અને
 એમ સમજીને તેમણે પોતાના એકના એક માયા કિતેડુને તણ દીધો

પોતાની આસપાસ આજના આવતા આફનોના વાવાઝોળને નેપોલિયન ઘેર અને
 અતિથી જોયા કરતો હતો જ્યારે તેના વનુઓ છેક રતેકની આસામાં પડી ગયા છે
 ત્યારે તેમને સલાહને માટે કહેણ મોકલવું એ વચા માનમગ કરવા જેવું છે એમ તે
 જણી ગયો હતો તેથી તેમના પ્રયત્ન અને લાવાવવાને કાધાણી કરી નાખવા માટે
 બમણા ઉત્સાહથી મડી જવાણુજ હરે તેને માટે રચું હતું કાન્સની પ્રજાએ ઉત્સા
 હથી તેના અવાજને ઉપાડી લીધો છેવટના યુદ્ધને માટે ચ માપોએ પોતાના વહાલા
 પુત્રોને અર્પણ કર્યા હહેરે હહેર અને ગામડે ગામડે વડાછની તૈયારીની ધૂમ મચી
 દી જલ્લે જાદુારની ઈશ્વરજયી માયાવી સૈન્ય ઉભુ થઈ ગયું હોય તેમ જોત
 જતામા મોડું સન્ય તારીખ લખતે તૈયાર થઈ ગયું અને એપ્રિન અધવારતા પહેલાં
 તો તથા લાખ સિપાઈઓનું લશ્કર વનુઓની પ્રચક બગતીને ખાજવા માટે જર્મની
 તરફ ચાલવું થઈ ગયું નેપોલિયનના કસારલા પહેનવાન જેવા નડવંયાઓ તો રશિ
 યાના મરદમા લટાઈ મુઘા હતા પાળીના રખેનમાં રજા ગયા ઈંગ્લેન્ડ પોર્ટુગાલ અને
 રોમની સાથે મહા મુલીયતે લી રજા હતા તેથી કરીને આ નવું સૈન્ય માન
 છાકનઓ નજર બન્યું હતું એમ મર વૉલ્ટર સ્કૉટ કહે છે તે જોડું નથી

૫૨મી અપ્રિલે નેપોલિયને લશ્કરના મુખ્ય મથક તરફ જવાને ગજમહેલ
 ૧૩મી જુલા તેના ગાડી ચાલવા લાગી ત્યારે નેપોને મહેન તરફ ચોડી વાસ્તુધો
 જવા મુ પડી ન કપાજપર હાથ દબને હજા વિન્યા માં પડી ગયો તેવો કથુ,

“ મને મારા રાજ્યના ગરીબમાં ગરીબ ખેડૂતના સુખની અહેવાલ આવે છે. આ ઉમ્મરે તે પોતાના દેશનું દેવું અદા કરી નાખે છે અને પોતાની સ્ત્રી તથા બાળકો સાથે આનંદ કરતો હોય છે ત્યારે મારે સર્વને છોડીને લડવા જવું પડે છે ! મારા અતકર્ય પ્રારબ્ધમાં એવુંજ નિર્માણ થયું છે. ”

તેણે પોતાના સૈન્યને એકૃત્ય આગળ એકત્ર કરવાની આગ આપી હતી. પત્ની શમી એપ્રિલે તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. મિત્રરાજ્યોનાં સૈન્ય ફતેહથી અને તેમની વિશાળ સંખ્યાથી ઉન્મત્ત થઇ ગયાં હતાં, અને ક્રાન્સમાં રાજાઓના પક્ષના લોકો ખગલો કરશે એવી આશા રાખીને આગળ ચાલ્યાં આવતાં હતાં. નાની નાની કેટલીક કઝા-ઝપી થઇ અને તેમાં શત્રુસૈન્યની સંખ્યા મોટી છતાં નેપોલિયનનું હુદ્દિખજ મનો-પરિ નીવડ્યું.

એમ કરતાં કરતાં ખેડ તરફનાં સૈન્ય ઘણી મોટી સંખ્યામાં ટ્યૂડનના મેદાન આગળ સામસામાં આવી ગયાં. શત્રુના હાથ તરફથી એકાએક હુમલો કરવામાં આવ્યો એવું નેપોલિયને ધાર્યું ન હતું. તેથી તે નિઃશંકપણે કુચ કરતો હતો અને તેનું સૈન્ય લાંબી લાંબી હારમાં ચાલતું હોવાથી છેલ્લી ટુકડી ત્રીશ માર્શલિને અંતરે હતો. માર્શમાં કેટલાક નાના હુગરાઓ આવેલા હતા. તેમની પાછળ મિત્રરાજ્યોનું એકા દુમર સિપાર્ઝિઓનું લસકર ચાર ચાર હારમાં ગોઠવાઇને ઉભું હતું. તેમનું અગ્રવાન ગેર ખાતું સવને મોખરે હતું અને પચીસ હજાર સારામાં સારા થોડેરવાગેની કેન અનામત ખાતે ઉભી હતી. રસ્તાનો વાંક પૂરો થનાજ દ્રેન્ય લસકરની આગલી હુલ તેમની સામે એકાએક આવી ઉભી કે તરતજ આકાશમેદી ગર્જના કરતા જંગલ પ્રચંડ મહામોજના વેગથી તેમના ઉપર શત્રુના સિપાર્ઝિઓ તૂટી પડ્યા. તેમના માંથી એકસામટો અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. દ્રેન્યોની આગવી ઝરના મેદાનમાં પુરવ્ઠે ફુરચા ઉડી ગયા. નેપોલિયનને ખમર કરવા સ્વાર પર સ્વાર ટ્રેન્યો આવી, અને તેના તિએ કહેવડાવ્યું કે પાછળનું સૈન્ય મલ્ટી આવી નહિ તો અધું મધું જાણજો. થોડીવારમાં તે ત્યાં આવી પહોંચ્યું. તેની પાંતે માત્ર ચારસ હજાર સ્વાર હતા. સાતિથી તેણે વસ્તુરિયનિ તપાસી કીતી અને પોતાના મનો-પરિ સૈન્ય ઉપર ઉઘેરેલા પ્રચંડ મહામોજને જોવા શત્રુસૈન્યને જોઈ જઈ. તેણે રાત્રી તેણે કહ્યું —

“ આજનું રાત્રે સ્વાર નથી. કાલે દિવસે નહિ. મિત્રમાં જેનું મનો-પરિ અગરે પડે એવું નહિ. દ્રેન્ય પાવન કોઈથી હિતરે એમ નથી. મને પાવન વન વિષમોજના નહિતરી ઉપર જાણ છે. ”

જેનું રાત્રે તેણે મોટા મોટા અને કાલે તેણે અગરે પડેલા મનો-પરિ અને કાલે રાત્રે તેણે મોટા મોટા અને કાલે તેણે અગરે પડેલા મનો-પરિ

પહોંચ્યો. ત્યાં મળી રહેયો મઝરાટ અને કતલ જોઈને સખતમાં સખત દિવના માણસની પશુ દિમત છૂટી જાય એમ હતું. નેપોલિયનના જીવાન નવા સિપાઈઓ રશિયન તોપોના હયાનક અગ્નિવર્ષણથી મઝરાઈ નાસાનામ કરી રહ્યા હતા. માત્ર થોડીક પ્રથમના સિપાઈઓનીજ ઢુકડીઓ લોહીલુહાણ અને ઢિન્ન બિન્ન થએલી ડનાં ધોમે ધોમે પાછળ હતી હતી જધા વરકગમા નાસ ભાગ થાય એટલે તેમના ઉપર તૂટી પડીને ધાસની માફક કાપી નાખવા માટે પાસેની ટેકરીઓ ઉપર ઘોડે સવાર તૈયાર થઈનેજ ઉભા હતા.

નેપોલિયનને આવેતો જોતાંજ સિપાઈઓમાં નવો ઉત્સાહ આવ્યો અને યધા તેની આસપાસ જોગા થઈ ગયા તેના થોડા ઉત્તેજક શબ્દોવડે તેમની મએલી દિમત પાછી આવી વીખેરાઈને નાની જતા સિપાઈઓ થોભ્યા અને તગતજ નાની નાની થોગસ આકૃતિમા ગોઠવાઈ ગયા.

તે કપાટામધે ખધે ફરી વળ્યો મરવાની અતીપર આવેલા સિપાઈઓના ચહેરા ઉપર તેના દર્દનથી આનદનો ઉગસ આવી જતો. ઓ “શહેનસાહ બપુ થયો” કહી તેઓ પ્રાણ છોડતા. સિપાઈઓ અમલદારો ઓ નેનાપતિઓએ આ પ્રસન્ને અપૂર્વ ઔર્ધ્વાશય નવા સિપાઈઓ જેમણે ખરેખરી લઝઈ કરી જોઈ ન હતી તેમને પોતાના ઉદાહરણથી ઉત્તેજન આપવા માટે નેપોલિયન ઝોગાઓની ઝડીની વચમાં જઈને ઉભો રહેતો.

આક કલાકસુધી વચ્ચે સમામ મની રતો. મુઝાં ઓ ધાયલ થઈને પડેલા સિપાઈઓથી મેદાન છવાઈ ગયું. કન્ય સેનાપતિ જોઈને ઉપરાઉપરિ ઝોગાઓ વાગવાથી લોહીથી મગાઈ નયો હતો. જ્યાં તે વચકરતી આગજજ ઉભો રહ્યો હતો અને વારવાર કહેતો કે કાન્સના પુરો ખરી અપૂરો વખત આજે આવ્યો છે જેઓ પોતાના દેશને ચાહતા હોય તેમણે આજે જીતવું કે મરવું.

નેપોલિયને પોતાના અપરાજિત વહેનસાહી રથોની ઢુકડી અત્યારમુધી નવા મન રહેવા ઠીપી હતી. આક કલાકના સમામ પછી તેમને હોડી નફવાનો અવસર આવી પહોંચ્યો. તેમની આગળ સાંઠે ઘોડાની દાર ડખીને સજા સજડી મોઢવા થલી સોગ ઢુકડીઓ મિનવજોયાન ચાકથી સિયિલ થયેલ નેન્ન ઉપર વળગી માફક તૂટી પડી અવિરત અગ્નિના જનશ અને તોચના ખજા તેમની આગળ આગળ થતા જ રહ્યા. ઢોડની પશુ તાકાત ન હતી કે આ ધસાડની સાને પગવાગ પશુ ઉતા નહે પુમાડનાં અને પૂગનાં વા ડાંમાં દહાવલા હોવાથી નેપોલિયન તેમને જોઈ સકતો ન હતો. પરંતુ જેમ વખત જલે થયો તેવ તેમણે તોચના ખજા વચારે ને વધારે દુરથી સજગાવ કરના હતા. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું કે તેઓ દુરમોચને મારી દાખવના આગળ થયા હતા. જેવે નેપોલિયને પૂરેપૂરી રહે નેગી.

તેની પાસે પૂરતા સ્વાર ન હોવાથી તેના શત્રુની પૂંડ ન લેવાઈ. શત્રુઓ નાસીને વિખિઝક ગયા અને ત્યાંથી ફેરડન સુધી પાછા હડી ગયા. તેઓ ધારતા હતા કે ક્રાન્સના સૈન્યની રશિયામાં પાયમાલી થએલી હોવાથી હવે તેને સહેલાઈથી છતી શકાશે, પરંતુ નેપોલિયનનું લશ્કરી બળ જેવું ને તેવું પ્રચંડ જોષને તેઓ ગભરાટમાં પડી ગયા.

બીજે દિવસે સવારમાં ઘોડે બેસીને નેપોલિયન રજુક્ષેત્રમાં ફરી વળ્યો. પોતાના કાચી ઉમ્મરના છ હજાર જુવાન સિપાઈઓનાં મુઠાં જોષને તેના અંતઃકરણમાં ઉંડામાં ઉંડી શોકની લાગણી પેદા થઈ. તેમની કામળ આકૃતિ અને નાબુક શરીર ઉપરથી જણાઈ આવતું હતું કે તેઓ સારામાં સારા ખાનદાન કુટુંબોના ફરજંદ હતા અને લડાઈના રાક્ષસી કામને માટે અયોગ્ય છતાં દેશભક્તિની પ્રબળ લાગણીને લીધેજ તેમણે પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપી હતી. એક મરવા પડેલા જુવાન છોકરાવાદ પ્રશિયન સિપાઈ પોતાની છાતી સાથે કાંધક દાખી રાખીને પડ્યો હતો. તપાસ કરતાં માલૂમ પડ્યું કે તેની પ્રિયતામાએ સ્નેહની નિશાની તરીકે રેશમના કંકડાનો વાવટો બનાવીને તેને બેઠ આપ્યો હતો અને તે વહાલી ચીજને મરતી વેળા પણ તેણે છાતીએથી અળગી કરી ન હતી. આ કરુણ દ્રશ્ય નેપોલિયન પળવાર જોઈ રહ્યો અને તેની આંખ ભરાઈ આવી. તેની દૃઢતા અને સ્વદેશભક્તિનાં વખાણ કરી તેના શખને તેણે લશ્કરી માન સાથે દૃઢતાવનારો હુકમ કર્યો. આવી રીતે શત્રુના સદ્રશુણ તરફ પણ તે માનની નજરથી જોતો હતો.

દ્યુઝેનની લડાઈ નેપોલિયનની યુદ્ધિની અને તેના સિપાઈઓની ભક્તિની સારામાં સારી સામિતી તરીકે મનાય છે. તેના શત્રુઓએ લડવાની જગ્યા આગળથી પસંદ કરી રાખી હતી. ટેકરીઓની પાછળ છુપાઈને તેમણે ફ્રેન્ચો ઉપર છાપો માર્યો હતો. કુચ કરતાં કરતાં એકાએક શત્રુનો હુમલો થયો તે વખતે ફ્રેન્ચ સૈન્ય ત્રીશ માઈલ સુધી લખાઈ ગયેલું હતું અને શત્રુનું સઘળું બળ નેપોલિયનના સૈન્યના જમણા ભાગ તરફ તથા મધ્યભાગ તરફ એકત્રિત થઈ ચૂકેલું હતું. છતાં તેણે નવા, બિન-અનુભવી સિપાઈઓવડે પણ શત્રુનો હુમલો ખાળી રાખ્યો. પાછલા લશ્કરને આવી પહોંચતાં આઠ કલાક લાગ્યા ત્યાંસુધી ટકાવ કર્યો અને છેવટે સંપૂર્ણ ફેરફાર મેળવી નેપોલિયન તરફ તેના લશ્કરની વ્યક્તિગત ભક્તિવડેજ આ પરિણામ આવી લઈ હતું. આજ લડાઈ દરમ્યાન એક હુકમીને અત્યંત જોષમભરેલી જગ્યાએ મોકલવાની જરૂર જણાઈ હતી. એ હુકમીના સરદાર ઉપર તમામ સિપાઈઓનો બેહદ પ્યાર હતો. તે સરદાર બહાદુર હોવા છતાં તેને કાંધક દોષને લીધે તેના દરમ્યાન ઉપરથી ઉતારી પાડવામાં આવ્યો હતો. મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાને નેપોલિયન કુદરતી રીતે જણી સહેલાઈથી જોગખી શકતો હતો. આ વખતે જ્યારે યુદ્ધની રમઝટ મચી રહી હતી

તે વખતે મિપાહઓના દેખતાં તેણે પે ન મરવાગે મારી આપી તેના ચોરના વખાણ કર્યા અને તે ઘનામા ન તોપોના ધડામો ખજુ દગારી દે એવો મનનેદી દર્શનાદ તમામ મિપાહઓએ એકામરો ઉચારો તેઓના હાથમાં નવું નેર આપ્યું અને નદીના કોધરી માફક વર્ષા તમને મોકલવાના હતા ત્યાં દર્શનાદ કરતા તેઓ ધમી ગયા

મે માસની ખીજ તારીએ ગોપાલિયન પોતા ના વિજયી ગૈ-યમદિત કુદરતી ગોમાથી રમણીય દેખાતા નર નર આમળ આવી પડેઓ તેની આસપાસની નુદર ટેકરીઓ વચ્ચેના મેદાનમાં હાલે નાટકની મનોહર રંગભૂમિની પેઠે શોની ગુપ્ત હતું નટકમાં એકના નદીનો પ્રવાહ યાંત્રણે રહન કરતો હતો તેના કિનારા ઉપર પુષ્પપાટિકાઓ અને ફલફળથી વચી રહેતા વૃક્ષોની ધડા આવી રહી હતી આથ મતા સૂર્યાની કિરણ શહેરના મિનાગઓ, સુરદિત ધુમ્મંગે નો રમણીય હવેલીઓ ઉપર ચઝી રવા હતા તેનાથી થોડા દૂર નાસતા ચતુર્ગુણનાં વચ્ચે ઝગમગા હતાં, તેમની પૂઠે પડેલા ફે-વોની તોપોના ધડાન મજબૂતા હતા, અને નેપોલિયનો તેના પરમમિતની રાજધાનીમાં આવગળ આપવા માટે રૂઝગના દેવળોમાં ધટાદ મતો હતો

થોડાજ દિવસ અમાઉ હાલેરના ઉમરાવ અને રીમતવર્જે રશિયા અને પ્રસિદ્ધિ યાના લશ્કરને આગકાં આપ્યો હતો આજે પ્રજા ગ્રામતઅના મદદન રક્ષક નેપોલિયનને સાધાગળ્ય જનતા ઉત્તમથી વધાવી લેતી હતી શહેરના માજીરદેદ અથવા મ્યુનિસિપાલિટીના સભાસદો જોમણે રાજ્યોદ કરીને (મનરાજ્યના લશ્કરને આવકાર આપ્યો હતો તેઓ પણ નેપોલિયનને પથ્ય સલામી આપવા હાજર થયા હતા)

રશિયાના લશ્કરે નામતી વખતે એક નદી ઉપરના પૂલને લગભગ નકામ કરી નાખ્યો હતો અને હવે તેઓ યોગેન આગળ મજબૂત ખાંડો ખોદીને હેવટની લાઈઈ લગત તૈયાર મકાને બેસા હતા ફ્રેન્ચ હિજનેરોએ ઝપાટામધ પૂલની મનમત કરી નાખી અને નેપોલિયનની નદી યોગવવા લાગ્યું નદીકિનારે એક પથર ઉપર બેમીને નેપોલિયન પોતાના જુવાન સિપાહઓને ઉતેજન આપી રહ્યો હતો અને તેઓ હવના કરતા પૂર ઉત્સાહમાં તેની પાસેથી પસાર થતા હતા એ નમાણે આજુ નન્ય તોપો અને તમામ સરજમસદિત એકના નદીને સામે કિનારે જઈ પહોંચ્યું

મેની ખાંડમાં તારીમે ગોપાલિયન અને મેકમનીના સમજની ત્વારી રાજમહેલ તરફ જવા નીકળી તોપોના ધડામ થતા હતા, રજવાણ વાગતા હતાં દેવળોમાં મગલસવ પડતાં થતા હતા અને લેલો તેમને દર્શનાથી વધાવી લેતા હતા તેમના માર્ગ ઉપર પુ પટ્ટિ મતી હતી અને હાલેરની સુદરીઓ મધુર હાસ્ય કરતી ઝંખાઓમાં રમાઈ ઉત્તરી ઉભી હતી નેપોલિયને આના અનેક શુભ પ્રસંગો અનુભવ્યા હતા પણ તેમનો આ ઉલ્લેખ હતો તેની આમશમ ઘેરાતી વિપત્તિઓનું

ખરેખર મહત્વ તે સમજી ગયો હતો તેથી અત્યારે વિજય અને હર્ષના અવસરમાં પણ પોતાના માર્ગમાં આવી ઉભેલી મુશ્કેલીઓની પર્વતમાલા તરફ તેણે ધ્યાન જતું હતું અને તે ઉદારસીન તથા વિચારમગ્ન બનીને ચાલતો હતો.

તેણે પાછળથી એકવાર કહ્યું હતું કે “ મને છેવટના ભયંકર પરિણામો દિવસ નજીક આવતો દેખાયો હતો. મારા હાથમાંથી રાજ્યની લગામ ગરે સરી પડી હોય એમ મને લાગતું હતું. હું બહુતોળ હો કે પોતાને જેથી કાલ યાય એવી મુશ્કેલીમાં હું સપડાઉં કે તરતજ આસિદ્યા પોતાનું વલણ બદલ્યા વગર નહિ રહે.”

પોતે જીતેલો છતાં હમેશના રિવાજ મુજબ તેણે સલાહને માટે કહેણ મોકલી નેયું. સલાહ કરવા તે ખરા અતઃકરણથી રાજી હતો પણ સ્વમાન ગુમાવના તે જરા પણ તૈયાર ન હતો. મિત્રરાજ્યોને ઉમેદ હતી કે આસિદ્યા તેમના પક્ષમાં લડ્યા વગર નહિજ રહે; તેથી તેમણે એવી આકરી સરતો બતાવી કે જેનો અર્થ નેપોલિયનની પૂરેપૂરી પાયમાલી કરવી એવોજ થતો હતો. આ સરતો તેણે નજ સ્વીકારી. યુજીનને તેણે ધટાલિ મોકલ્યો; કારણ કે આસિદ્યા પોતે એકવાર ગુમાવેલા પ્રદેશોનો કબજો પાછો મેળવવા ગુપ્ત રીતે ખટખટ કરી રહ્યું હતું.

એક અઠવાડિયું આ રીતે ગયા પછી નેપોલિયને ઓઝેન તરફ ચાલવા માંડ્યું. માર્ગમાં લડાઇને લીધે બળીને ઉઝ્ઝડ ચએણું એક ગામ આવ્યું. ત્યાંના લોકોની લાચાર હાલત જોઇને તેને ઘણું લાગી આવ્યું. લોકોને તેમની ચાલુ જરૂરીઆતને માટે તેણે એક લાખ ફ્રાન્કની મદદ આપી અને તેમનાં ઘર ફરીથી બાંધી આપવાનું વચન આપ્યું.

એકવીશમી તારીખે સવારમાં ફ્રેન્ચ સૈન્ય મિત્રરાજ્યોની ખાંધે નજીક આવી પહોંચ્યું. તેમની આગળ રમ્પી નદી વહેતી હતી. જમણા ભાગની ટેકરીઓ ઉપર રશિયાનું જળખર તોપખાનું ગોઠવાઇ ગયું હતું અને ડાબી બાજુએ આવેલી ખરખ ચડી ટેકરીઓ ઉપર પ્રશિયાની તોપો ડોળા ધુરકાવી રહી હતી. નેપોલિયને નજર ફેંકતામાંજ જોઇ લીધું કે આ મજબૂત ઓવણી ઉપર સીધો હુમલો કરવા જતા ફ્રાન્સી શકાય એમ નથી તેણે જમણી બાજુ તરફથી દુશ્મનોની નજર ન પડે એટલે લાંબો ચક્રાવે લઇને ઓવણીના પાછલા ભાગ તરફ આવી પહોંચવા માર્શલ તો મોકલી દીધો અને શત્રુનું ધ્યાન રોકી રાખવાને આ બાજુથી પોને બીજા મેનાઇ તિઓ સાથે હુમલો કર્યો.

ચાર કલાકસુધી ફ્રેન્ચોએ શત્રુઓની અખેદ કિલ્લે-દ ઉપર સમુદ્ધાનો ની માફક એક પછી એક હુમલો કરાવ્યો કર્યો. બાજુ તરફથી નેના લશ્કરની રણતુરીનો નાદ જળધોપણા અને તોપો અંકુડાના પ્રચંડ પડ્યું.

બહાર નીકળી ગયાં. નેપોલિયન શોકથી વિજ્ઞાન થઈ ગયો અને જોલ્યો કે મારી લવિષ્યવાણી ખરી પડી. તેણે નાના બાળકની માફક કદપાંત કરવા માંડ્યું અને કુદરતે કે ટું કાલે જીતીને પાછો દેશ જઈશ પણ એ કુતેલથી મને આનંદ નહિ થાતો. દૂરની મરણપથારી પાસે જઈ બેઠો અને તે મરવા પડેલા મિત્રના હાથ પોતાના હાથમાં લઈને દાકનરોને વિનવવા લાગ્યો, પણ તેમણે આશા ન આપી. દૂરો પણ ગળી પડ્યો થઈ ગયો અને જોલ્યો કે મેં મારી આખી જિંદગી તમારી સેવામાં ગાળી છે અને હવે મારાથી તમારી સેવા નહિ થાય એટલા માટેજ મને મરવું નથી ગમતું."

નેપોલિયને ગદ્ગદ સ્વરે જવાબ આપ્યો કે "દૂરો ! આત્મા અમર છે. મૃત્યુ પછી પણ પરલોકમાં જીવવાનું છે. ત્યાં તું મારી રાહ જોજો. એક દિવસ ત્યાં પાછા આપણે એકઠા થઈશું."

દૂરોની ખીડ ઘણી તીવ્ર હતી અને તે જોઈને નેપોલિયનની આંખમાં આંસુ પૂર ચડી આવતાં હતાં. અતે કંઈક કહ્યું કરીને તે પોતાના મરના મિત્રને જોડવા અને દૂરો પડ્યો. લથડતે પગે અને રડતી આંખે તે પોતાના નંબુમાં ગયો અને આખી રાત ઉઠાસીનતામાં ગાળી, સવાર પડતા પહેલાં દૂરોએ પ્રાણ છોડ્યા. તેની વાદગીરી જળવી રાખવા માટે તેણે વીસ હજાર ફ્રાન્ક ખર્ચવાનો તથા તેની દુર્લભ સિના પત્ની અને પુત્રીના ભરણપોષણની વ્યવસ્થા કરવાનો હુકમ કરી દે તે રમાં દૂરોને દરજ્યો હતો તે આખરે તેના માલિક પાસેથી નેચાતું ઝીંકું અને હજાર ફ્રાન્ક તેની વાદગીરીમાટે તખ્ત વગેરે કરાવવા પાછળ તથા પોતાના હજાર જમીનની કિંમત જેટલે ખેતરના માલીકને આપ્યા. ત્યાર પછી નેપોલિયનનો પરાગ્રય થયો અને નવાબને માટે કબ્રાલ કરતાં મિત્રના રક્તમાં નાંખી દેવા. તેમ કરીને એક સાદામાં મારા માણસનું રક્તનું રક્ત તેમને અટકાવ્યું અને પોતાના પરમ મિત્રના ત્રાક પાછળ તેના પિતે નવાબ રક્ત કિંમત કરી જઈ પોતાની નીચતા ખતાવી.

આપના કટાંકે આપણા શરીર એક સુખ આપી પડ્યાં તે જુદે જગત
કલાકારે નવા માટે તેમજુ કલક કમગે ૨૫ કમ મહા અને તે કલકને
કલક પુ કે નમરી સુ વ કલક વિચાર કરવા અને તેવાં હાલે માન લેતા, તેમ
કલકો પદોન અને આગિવાને કમગારને તમા ૧૦૦૦ પુ કે નવાં ત્યાપુધાં
તેમન લાગી દેવાવરી અને તેમ તેમ કુ મકરની ન તેરિલેના નવા અને તેરિલી
આપનાં આગિ,વાના કમ મકરના કો આ નમજુ તેમજુ તાલી ૧૦૦ ૧ ૦ ૦
૧૮મા વખત કલક લીધે કલકે તેમજુ તેરિલેના મકરની મરના ૧ માન અગ્રે
મોકલારે તમા કમગારુ કુ કે કલકિન્ય લાગારી કલકિલા ૧ ૧ માનાં આ
રિ પારે આપી દયા, કલક અને નર્મ મીની ૧૦૦ મરકલકના કિસા મિન
ગાનને આપી દયા, કલક પદુન આપી કમ લકારે પાડુ ત્યાપી કુ અને
કલક નીની નામપાસા મકુકા કલકે તમા બીજા મળનના કલકા કલકો
કલકિલા ૧૦૦ ૧૦૦૦ કલકે કલકે

આપી એકરી લે તેમજુ એકલક માટે કરી દની કે ને કલકિન્ય બીજાકલકે
ના પારે તેજુ કુ કે ૧ આ ન નો કુ કમલ કરે તેમજુ કલકો તેરી રો વામ
કલકે ૧ માન નિર્લકે સ્વમાન ગુમાવજુ નો આરિવા ૧ કલકિલા આપી વધાર
આપી મામળી કરવાને તેના દાય મળજુ કરી આપા ૧ એક વગ મતુ કુ કે નો
આ લોકો આપી વધાર મામળી કવાન કર નો એક કરતા કરવા મારી મોતની
મત પજુ મા ૧ કલક બીજાકલક નો પલેલીએ ૧ સતા નીને તેમને ૧ વી નનાર
કુ કે કુ એક માપીને મનેજ કલકમાપી દેશનિકાલ કરે ૧

આ સરતો સ્વીમગારની તે તેજુ કલકાથી ના પાગી પજુ કલકે તે કેવળ ૧ મા
ગલક નદિ પજુ નતિવ્ય કલકે ૧ પજુ મતો કલકે કરે કરુ કુ ૧ કલકો નો
૧ માની ગલક લેતા કલક તે કલકે આપી પદોન્યા ૧ તા તે આપારે મિનગલોની
સરતો આપી કલક ન કર તે આરિવા તેમજુ કલકે બનીને તે ૧ કલક પાગળી
કુમતો કરવાને તેવારુ કલકે કલકે ૧ અને કુ ૧ એક તેના અમના માપુએ પજુ
મતાલ અપા કલકા કે આ સરતો કલકકુ માનલગ કરવારી છે અને કલકને
નકમાનના ૧ તેપજુ વખત ગિયારી બજો અને આપારે તે કલક કરી લેા

આ પ્રમ ૧ વિરે પાછળથી નેટ હોનેનામા એકવાર વાત તીકળી ત્યારે તેલો
કુ કે ૧ ૧ એ વખતે એ સરતો સ્વીકરી લેવામા કેટલુ લોખમ સમાયતુ ૧
તે માગ મિવાય બીજા કલકે કલકુન ન હતું એ ૧ માપીને મારી મુકવજુનો પાર
૧ કો ન હતો એક માલુમે કલકના અસ્તિત્વો ૧ કલક કરવાનુ પજુ લઈ મેડે ૧
રાગલો મને કલકે કરતા કલક અને મીજ બાલુએ મારા પોતાના માપુએ નેમના
અગાન અને કુકી નજરને લીધે કલકોના માગવામા બેસી જતા કલક માગ કુકમ

નોતે મારી પાયમાલી કરવી હતી; અને મારી પ્રજા અને મારા કેટલાક પ્રધાનોને પણ આગ્રહ એવો હતો કે મારે હવે મારા દુસ્મનોને શરણે જવું. હું જોઈ શકતો હતો કે ફ્રાન્સનું અસ્તિત્વ, તેનું ભાવિ અને રાજ્યતત્ત્વવિષેના તેના સિદ્ધાંતો—મર્વનો આધાર મારા એકલાપરજ હતો. જે સંજોગોમા મારો દેશ મૂકાયો હતો તે અસાધારણ અને તદ્દન નવાજ હતા. એવા પ્રકારની વસ્તુસ્થિતિ મેં કોઈ પણ પ્રજાના ઇતિહાસમાં જોઈ નથી. ફ્રાન્સના સામ્રાજ્યની ઇમારતની સુસ્થિતિ માગ ઉપર અને મારી દરેક લડાઈના પરિણામ ઉપર અવલંબતી હતી. ૧૮૧૪ અને ૧૮૧૫ માં ફ્રાન્સને જે વિપત્તિઓ સહન કરવી પડી છે તેવીને તેવીજ વિપત્તિઓ જે હું મારેન્ગોની લડાઈમાં હાર્યો હોત તોપણ સહન કરવી પડત. માત્ર એક યુદ્ધોની વચ્ચે ના ગાળામાં ફ્રેન્ચોએ મર્યાદા અને અલૌકિક પરાક્રમ દાખવીને જગતમાં અમરના પ્રાપ્ત કરી તે લાભ તેમને ન મળત. આસ્ટર્લિંટ્ઝ, જેના અને વાગ્રામના સંગ્રામ વખતે પણ એની એજ વસ્તુસ્થિતિ હતી. અચાન લોકો એમજ માનતા કે આ બધી લડાઈઓ મેંજ ઉભી કરી હતી; પણ તે વખતના યુરોપના રાજનૈતિક વાતાવરણમાંથી સ્વાભાવિકરીતે આ કલહ ઉત્પન્ન થતા હતા. ભૂતકાળમાં થયેલી ખૂબી અને ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનાર પ્રગતીય જાગૃતિના મહામોજનું ઉત્થાન એ એની વચ્ચે સંઘર્ષણ થવાથી, અને ફ્રાન્સના શત્રુઓ તેને કચરી નાખવા એકત્ર થયેલા હોવાથી અમે એવા સંજોગોમાં મૂકાયા કે લડવા વગર અમારો ઉદ્ધારજ ન હતો; અમારી ખીજઓ ન જીતે તે માટે તેમને જીત્યા વગર અમારે ચાલે તેમજ ન હવું.

નેપોલિયન ખરા અંતઃકરણથી સલાહ કરવા પુરતી હતો અને સત્કાર થાય તે માટે તે કેટલાક પ્રકારનો ભોગ આપવા પણ રાજી હતો; કારણ કે તેણે યુદ્ધના રાજ્યોને પેતાના તરફથી સલાહની સરતો જણાવી તેમાં અને તેના શત્રુઓને કરેલી સરતોમાં મહત્વનો તફાવત ન હતો. તેના શત્રુઓમા હવે અળગી ને ઉઠા ન હતી પણ જેને હાથે તેમણે અનેકવાર છક્કડ ખાધેલી તેના પ્રતાપને લીધે તેઓ ડરતા હતા. તેથી આ સરતો ઉપર સહી કરવાની તેઓ તૈયારીમાંજ હતા. એટલામાં સ્પેનથી સમાચાર આવ્યા કે વિટ્ટોરિયાના સંગ્રામમાં ફ્રેન્ચ સેન્ટોનો પુરપુરે પરાજય થતા સ્પેનમાં તેમની સત્તા ઉપર પ્રાણઘાતક પ્રકાર થયો છે. તે સત્તા પેતાના અળતે એકદુ કરવા માટે નેપોલિયને સ્પેનમાં સરકર મોકલેલી હતી હતું. તેને પરિણામે આ સંજોગ હાર તેમને ખમતો પડી હતી. હવે અંગ્રેજ તે પતિ વેનિસ્ટન એક લાખ માણસોનું નૈન્ય ત્રણે પિરિનીઝ પર્વત એના ફ્રાન્સના દક્ષિણ પ્રદેશ તરફ નદીના પૂરની માફક ચાલ્યો આવતો હતો. આ સંજોગ આવતાંજ મિત્રરાજ્યોની હાવણીમાં હવેનાક થવા શક્યા, અને તરતજ તેને સલાહની વાતો પડતી હતીને લડવાની તૈયારી કરવા માંગી.

હવે મિત્રોઓ લાઘવમાં જરૂર વિજય મેળવી શકે એવી સ્થિતિમાં હતાં અને-
 રૂઝાન્દરને ખીખ પચાસ હજાર માણસની મઠ મળી ગઇ હતી સ્વીડનનું સૈન્ય
 લઇને બર્નાડો તેના બૂના યુદ્ધના સોગતોની તથા જન્મભૂમિની સામે લડવા માટે
 આવી પહોંચેા હતા માછ ફ્રેન્ચ સેનાપતિ મોરો જેને નેપોલિયને મારી આપવાની
 ઉત્તરના દાખવી હતી તે અમેરિકાથી દોડ્યો આગ્રો, અને તેના પોતાનાજ દેશની
 સ્વતંત્રતા છીનવી લેવા માટે લડતા યુદ્ધમાં સામેલ થતા મિત્રરાજ્યોની ડાવણીમાં
 હાજર થયો હતો ફ્રેન્ચ સૈન્યના એક વિભાગનો મુખ્ય અમલદાર જનરલ બેમિન
 પશુ આ આક્રમણ વાવાગ્રામ વખતે શત્રુને મળી ગયો અને નેપોલિયનની જે જે યોજ
 નાઓ તે નાશી શક્યો હતો તે સર્વથી તેણે પોતાના દેશના શત્રુઓને વધિક ક્યાં
 આવી ઉત્તરોપતિ અનુકૂળતાઓ મળી ગય એટલે પછી સામાટે નેપોલિયન
 સાથે સલાહ કરવાનો તેના દુરમતોને વિચાર પશુ આવે : આગરહતી દુનખી તારીખે
 ગને આગ્રામાં અસખ્ય ઝળહળતી રવાઇઓ બોલીમિયા અને સાઇનેશિયાની ટેક
 રીએ ટેકરીએથી લાઘવની ચરઆતનો ડોકો વગાડતી ઉડવા લાગી ખીજેજ દિવસે
 આસ્ત્રિયાએ લાઘવ જાહેર કરી નેપોલિયને આ સમાચાર શાંતિથી સાંભળ્યા અને
 તેના મુખમાંથી નીચે મુજબ મબીર ઉદાર વખો નીકળ્યા—

“સ્વમાનનો ભગ થવા દઇ શત્રુની કબજાને અધીન થવુ, તેના કરતાં શત્રુની
 ફટેલ થવાની ટોપ તોપશુ લાઘવમાં મરંની માફક મરવાનું હુ હજારવાર પમદ કરે
 હુ બહાદુરીથી ઉવટની ધરીસુધી લડ્યા પછી કદાચ હાર થાય તોપશુ ભવિષ્યની
 પ્રજા એવા વીરપુત્ર તન્હ માનની નજરથી જોશે માટે મારે હવે લડવુજ છે જે
 હુ હારીશ તોપશુ મારા વતુ રાજાઓના રાજનૈતિક લાભની સાથે માફ બાનિ એવુ
 અવિનિહન રીતે સંકળ પડુ છે કે તે જોતાં તેઓથી મારા પગજવનો ધણે લાભ
 નહિ લેવાય અને શત્રુના તો તો કશુ નુકસાન ઉજ નહિ હજુ પશુ સંજોગ મને
 અનુકૂળ છે તેથી હુ ઉજા આશા છોડી દેતા નથી.”

આ આક્રમણ મમાચાર નેપોલિયને પ્રથમ ડાનેનોટને મોટી સાંભળ્યા એ
 મુદતમાં પોતેજ એ નસજે યએલી વાતચીત નીચે મુજબ હતી એમ લખે છે—
 નપોલિયને પશુ હુ આસ્ત્રિયાએ મારી સાથે સરકારી રીતે વાઇ જાહેર કરી
 દીધી છે.”

માત્ર હુ કે આરિયા પશુ તરિયા અને પ્રસિધ્ધાની સાથે સામેલ થઇ
 જરી પશુ તેન અટકારીને નેપોલિયને કશુ તમે માને છે એટલુજ પશુ તેથી
 કે એ નવી વાત નજર મુકવાય.

નરિ લાહેન લાન્ડિજ વાત છે અને આપ નામદાર આનોપૂર્વક માનતુ
 વખતે કે આરી મહત્વની આગવોમા હુ કાંઇ અનુમાન કરીને અનિપ્રાય

ખાંધતો નથી.”

“ત્યારે તમારી પાસે શી સાબિતી છે?”

“યુદ્ધવિરામની મુદત પૂરી થતા પહેલાં જે દિવસ અગાઉ પ્રશિયન મેનાપાં બ્લુચર એક લાખ માણસોના લશ્કર સાથે માઇલેશિયામાં ગયો છે અને તેણે એર કબજો કર્યું છે.”

“આ કાંઈ સાધારણ વાત ન કહેવાય; પણ તમે ખાતરીથી કહો છો?”

“હું પ્રેમ જવા નીકળ્યો તેને આગને દહાડે મારે અને મેટર્નિક વચ્ચે અવિશે ગરમાગરમ ચર્ચા થઈ હતી. વળી એજ દહાડે જનરલ નેમિની માર્શલ ને જાવણી છોડી ચાલ્યો ગયો અને અત્યારે ઝાર એન્ક્રાન્ડર પાસે બેઠો છે.”

“નેમિની! જોને મે અનેકવાર મહેરબાની બતાવીને નવાજી નાખ્યો છે. નેમિની દેશદ્રોહી થયો! લડાઈની અણીને વખતે જાવણીમાંથી નાસી ગયો! દુરમતો આપણી બધી વસ્તુસ્થિતિ અને યોજનાઓ પણ બતાવી દેશે! ખરેખર, આ માર્શલ શકાય એવું નથી!”

“આ શબ્દો જ્યારે તેના મોંમાંથી નીકળતા હતા ત્યારે અત્યંત ક્રોધની સાથે ચિત્તની પ્રખળ અસ્વસ્થતા તેના ચહેરા ઉપરથી હું જોઈ શકતો હતો, તેની લાગણીનો આવેશ તેનાથી રોક્યો રોકાતો ન હતો, અને તેથી હું વધારે બોલી ન શક્યો.”

પણ થોડીવારમાં પાછું તેણે પૂછવા માંડ્યું. “ખમ? આટલુંજ તમારે કહેવાનું છે? ‘કાલેન્કોર્ટ’! બોલી જાઓ; તમે જાણતા હો તે બધુંએ કહી નાખો. મારે ખંડે જાણી લેવું છે.”

“સાહેબ, યૂરોપીય રાજાઓની એકસપી વધારે બ્યાપક બનતી જાય છે સ્ત્રીઓ પણ આપણી સાથે લડાઈ જાહેર કરી દીધી છે!”

તેણે ધીરજ ખોળને મને એકદમ અટકાવ્યો અને કહ્યું, “તમે આ કહો છો યુર્નર્નાડો! યુર્નાડો ક્રાન્સ સાથે લડાઈમાં ઉતરે છે! આ મર્દનું લક્ષણ નહિ પણ સ્ત્રીઓની માફક પાછળથી લાત મારવાની નીતિ!”

“યુર્નાડો તેના દેશની સામે લડાઈ જાહેર કરીનેજ બેસી રહ્યો નથી પણ આજે જોને છોડીને નાસી જનારાઓની તેણે પોતાના સૈન્યમાં ભરતી કરવા માડી છે, અને પોતાના દેશબધુઓના શાપ જાણે પોતે એકલો સહન કરી શકતો ન હોય તેમ ખીન ઓને પણ ભાગીદાર બનાવતો જાય છે.”

“એટલે શું?”

“જનરલ મોરો મિત્રરાજ્યોની જાવણીમાં જઈ પહોંચ્યો છે.”

“મોરો મિત્રરાજ્યોની જાવણીમાં! આ મનાય એવું નથી. યુર્નાડો ક્રાન્સ પોતાના દેશદ્રોહનો કાંઈ પણ ખોટો બદનાં હેડળ ટાંકપિછોડો કરે, પણ પ્રેમ.”

પાલન કરશે. એમની નાડીઓમાં લોહી નથી વહેતું પણ સ્નેહશૂન્ય રાજનીતિજ વહે છે. આસ્ત્રિયા એકલુંજ મારા પદમાં રહે તો હજી બધુંએ સાચવી લેવાય. ક્રાન્સની સાથે જોડાવાથી આસ્ત્રિયા એવું બળવાન બની જાય કે રશિયા અને પ્રુશિયા તેની આગળ પળવાર પણ ટકી ન શકે; પણ આસ્ત્રિયાની રાજગાદી ઉપર એક મહા લોભી અને દ્રોહી પુરુષ જેઠલો છે.”

આગળ ચાલતાં કોલેનકોર્ટ લખે છે કે “આ લડાઈ દરમ્યાન નેપોલિયને જે અથાગ શારીરિક તથા માનસિક પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો તે જીરવવાનું માન્ય તેનામાં શી રીતે પેદા થયું તે હું કદી સમજી શક્યોજ નથી. જે દિવસ તો લડાઈમાં અને આ જગ્યાએથી ખીજી જગ્યાએ જવામાં પસાર થયા. આ જે દિવસ દરમ્યાન તે દહાડે આખો વખત સ્વારી કરતો અને બધી રાત લખતો. ખોઝેનનું ચાદગાર યુદ્ધ આશરે ચોત્રીશ કલાકસુધી પહેાંચ્યું હતું અને તે બધો વખત તેણે જરા પણ વિરામ લીધો ન હતો. ખીજે દિવસે થાક અને નયજાઇને લીધે તે લેવાઇ ગયો તેથી તે ઘોડેથી ઉતર્યો અને તોપોના ઘડાકા ચતા હતા છતાં એક કોતરના ઢોળાવ ઉપર લાંબો થઇને સૂઇ ગયો ! લડાઈમાં આપણી જીત થઇ છે એમ કહીને તે તેને જગાડ્યો. તેણે જાગીને કહ્યું કે “ઉંઘમાં આપણને લાભ થાય છે એમ કહેવાય છે તે આજે સાચું પડ્યું.” એમ કહીને તે પાછો સ્વાર થઇ ગયો, કેમકે લડાઈ પરિણામ આવી ગયું હતું છતાં સાંજના પાંચ વાગતાસુધી લડવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી હતી.”

પ્રકરણ ૫૫ મુ-પુનરાવલોકન

પેલિયનની ઇથી લગાઈએનું કુખ્ય પ્રકરણ ઉપાક્રમ પહેલાં તેના આચારસુધીના જન તરફ ફરીથી એકવાર નજર નાખી લેવા જે અને આ અભાસરિક માણસને માટે તેના તૈયારી અને ધર્મી ભાષા યનુઓને પણ જેટલે જગતે રટછાટ મૂકી પડી હતી તે જ. વિસ્તારથી અવતોડીએ. તેમણે એની વિરુદ્ધ યુ યુ લખ્યું છે તે ગોધરાની દલે અમત્ય રહી નથી કુનિયામાં તેનો મવન પ્રચાર થઈ ચૂક્યો છે.

એતિહાસ લખે છે કે " ઉચ્ચામાં ઉચ્ચી કાટિની શુદ્ધિ અને તેમાં નજ દરજ્જાની માનસિક શક્તિઓ આટલા બધા પ્રમાણમાં કાષ્ટિય મનુષ્યને કુળે પાલેલી જોવામાં આવતી નથી, તેમ સારા અથવા નપરા કામમાં કાષ્ટિએ આટલી નથી રક્તિ અને શુદ્ધિતો ઉપયોગ કયો હોય એમ પણ જણાવું નથી રિયર વિચારશક્તિ, પ્રમળ દરપનાશક્તિ અને જગીન ગુતનાશક્તિ એ ત્રણેય એનામાં મિલન થયું હતું અને તે ઉપરાંત કટાક્ષિની પ્રજામાં જોવામાં આવે છે તેવી બળવાન લાગણીઓ અને કવિત્વશક્તિની ક્રમક તેનામાં હતી, અને તે જતા પણ લાગણી અને કવિતાના પૂરમાં તણાઈ ન જતો તેના પ્રત્યેક કાર્યમાં ઉચ્ચામાં ઉચ્ચ પ્રકારના વિચારક અને હિંસુકની છાપ જોવામાં આવતી હતી તે કામગનાં કામજ અને ઉત્તરમાં ઉત્તર મનોલાવાને પોષણ આપતો હતો જતાં વિદ્યાનના સુન્ન અબ્યાસકમાં હોવી જોઈએ તેવી ચોક્કસ અને ગુલનાશક્તિ તેનામાં હતા તેનામાં વક્તાની છતાં કવિની કવિત્વશક્તિ અને પ્રમળ દરપના હોવા જતાં તે પોતાની કામજ વૃત્તિઓની નીર ગુલનાશક્તિ અને ચોક્કસ અવતોકનશક્તિને વચ રાખીને તેમનો ઉપયોગ કરતો હતો.

ચોક્કા તરીકે તેણે મહાભારત કાયો કયાં હતા તેને લીધેજ તેને મદરવનું સ્થાન નથી અપાવું પણ દેશની આબ્યતરિક રિયતિ સુધારવા માટે તેણે આદરનાં અનેક લેખપ્રકારક કાયો ઉપર તેની કીર્તિ અને ક્રિષ્ટતાનો આધાર રહેલો. તે મહાન મેનાપતિ હતો કારણકે તે મ્હાપુરુષ હતો, પોતાના અત્યંત વિપુલ વિમ્હોમાં જે

અસૌકિક કાર્યસાધક શક્તિ અને એકાગ્રતાનો ઉપયોગ કરીને આશ્ચર્યજનક પરિણામ લાવી શક્યો હતો તે તો તેની માનસિક શક્તિસમૂહના નાના સરખા અંશનો પ્રતાપ હતો; અને લડાઈ સિવાયનાં અન્ય કાર્યોમાં રાજ્યના હીલ્લતમાં તેમજ તત્વચિંતનમાં પણ એની એજ શક્તિઓનો સફળતા સાથે ઉપયોગ કરતો હતો. લડાઈને પ્રસંગે સૈન્યની સામાન્ય ગોઠવણ અને હિલચાલ કરવામાં, અથવા તેમાં સફળતા મળે એવી આગાહ યુક્તિ ધડવામાં અથવા અનામત રાખેલાં અન્ય વિભાગને ખરી અણીને વખતે છોડી મૂકવામાં—એ ત્રણુમાથી કોને લીધે તેને વિજય મળતો હતો તેનો નિર્ણય કરવો મુશ્કેલ છે. ધારાસભામાં ચતી રાજનૈતિક ચર્ચાઓ વખતે તેનો દીપી નીકળતો અગાધ જ્ઞાન ભંડાર અને તેની તીક્ષ્ણ પૃથક્કરણ શક્તિ જોઈને જેમને આશ્ચર્ય થાય છે અને પોતાના રાજ્યમાં જગ્યાએ જગ્યાએ લોકકલ્યાણનાં અને સમાજસુધારણાનાં વિવિધ પ્રકારનાં કાર્યો તેણે યોજ્યાં હતાં તે જોઈને જેઓ વિચારમાં પડી જાય છે, તેઓ તેણે સેન્ટ હેલેનામાં એકાંતવાસ દરમ્યાન રાજનૈતિક વિચારચેષ્ટિવિષે જે તત્ત્વચિંતનથી ભરપૂર વિચારો દર્શાવ્યા હતા તે જાણ્યા સિવાય તેની માનસિક શક્તિઓ વિષે ખરો અભિપ્રાય નહિજ આંધી શકે. ઉંચા પ્રકારની શુદ્ધિવાળો મનુષ્ય ગમે તે કાર્ય હોય ધરે તેમાં તે સંપૂર્ણ સફળતા મેળવે છે અને જીવનના અણધાર સંજોગોને લીધે અથવા કેવળ ઇશ્વરેચ્છાથીજ તે માણસ કવિતાના પ્રદેશમાં હોખર જેવો ચિરંજીવ કવિ, બેકન જેવો ફિલસૂફ અથવા તેણે લિયન જેવો સેનાપતિ નીકળે છે; એ સિદ્ધાંતની સારામાં સારી સાબિતી તેના જીવનના અભ્યાસમાંથી મળી આવે છે.

“એના અગાધ અને અનેકરંગી ચારિત્ર્યનું નિરૂપણ સારામાં સારો અવલોકનકાર અને કવિ હોય તેજ કરી શકે અને બાપા ઉપર સારામાં સારો કાણુ ધરાવનારો માટે પણ બાપાના સખ્દોનો અને વાક્યોનો ભંડાર તેના ચારિત્ર્યજોખનમાં લેવામાં બધા વિચારો ઝીલવા સામર્થ્યવાન ન થાય. મુદ્દકૌશલ્યમાં મહાન સિદ્ધિદરનો સમોચીત્તિ ધારાશાસ્ત્રી તરીકે મહાન રોમન રમૂતિકાર જર્જરિતનિયનથી પણ ચડીઓનો, રાજનૈતિક દૂરદર્શીપણામાં કદાચ બેકનથીજ બીજો નથી, અને રાજ્યવ્યવસ્થામાં સીકરમાં ખરોખરી કરનાર નેપોલિયનનું સ્થાન જગતના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય છે. સારીશિ પરિશ્રમને તે લેખવતો નહિ; મુશ્કેલીમાં ધૈર્યવાન હતો; કામથી તે કંટાળતો નહિ અને મુશીબતોથી ડરતો નહિ. જોરાવર માનસિક બળને લીધે મિસરનો તાપ અને રિવિયની ઠંડી બેઠને વગર ઇગ્નએ ખમી લેવાનું તેનામાં સામર્થ્ય આવ્યું હતું. કોઈ પણ કાર્ય શરૂ કરવા પહેલાં પૂરતી તૈયારી કરતા તે ચાકનો નહિ અને ખરેખરા બળને વડે પણ તેની શુદ્ધિ શાંત અને ગિયર રહેતી. અઢાર અઢાર કડાકાંથી સ્વારી કરી આવતો અને ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને તરતજ તે આખી રાત જાગીને ફૂકતો વળતો. લડાઈની ખરી રમઝટ જામી હોય, તોપણ ધડાકા પર ધડાકા થતા રૂબરૂ

શુદ્ધિમાન માણસ, ઉપર જે લખાયું છે તેનાથી વિરુદ્ધ મન આવી શકતો નહિ. નેપોલિયનને " ગાયસ, " " ફરી પણ ધગવ નહિ એવા નોમી " " પેલીનો નગરો, " " જીવનમાર, " " આપણુક સત્તા ધત્તવના, " " ગીતના ગાની છીરી પેનાર " એવાં એવાં વિશેષણો જેને લખાયા હોય તે લખાઈ ચકે છે પણ એકત્ર નિરાધાર કાન્સ પોતાના પ્રગણીવ સ્વાતંત્ર્યુ નયણુ પરવા પૂરોપના એકત્ર થએલા રાજ્યોના દુમતાની સામે સ્વરક્ષણ કરવા પૂનર્જન બદાદુરીથી લડી રહ્યું હતું એ વાતની તો કાઠથી ના પાળી શકાય એમ છે- નહિ દુઃખથી નેપોલિયનને કાન્સ ક્રાંતિ દહાડે વધારે હતી અને તે તેને પમ- પણ ન હતી તેની સામે પૂરોપના રાજ્યોએ ઉપરાઉપરિ એકસ ઠીઓ કરીને વરમેનાં ૧ મહુધિ લગાઈ મારી ગઈ. તેથી આખરે કા સત્તુ બળ હીણુ થઈ ગયું અને લાગા કાળસુધી ટકાવ કરી અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત કર્યાં પણ તેના અનોઝગણા રાજ્યોના અધિકતર મૈનિક બળ ને લીધેજ તે સાચાર યથ ગયું. આ પૂરોપના નૃપતિઓ તથા ઉમરાવોએ પ્રગણનો ઉપર પોતાની સત્તા પાછી સ્થાપિત કરી ત્યાંસુધી યુદ્ધોની પરપરા ચાલ્યા કરી "

'તે સમયના પૂરોપના રાજ્યો પણ પોતાના વર્તનનો બચાવ કરના જતા એટલું તો કબૂત કરી દે છે કે કા સત્તુ પ્રગણતાક રાજ્યવતઃ અસપામના રાજ્યકર્તાઓની સનામતીને માટે એવું જોખમકારણ જણાવું હતું કે અમારે અમારી ગળજાદોનો મચાવ કરવા સાર તેની નાસ કરવાની જરૂર પડી હતી. તેઓ સારી પેઠે જાણતા હતા કે નેપોલિયન તેમના જેવો રાજ્યકર્તા ન હતો પણ એક પ્રગણતાક રાજ્યવતઃના સિદ્ધાંત પાળનાર પ્રગણ પોતે પસંદ કરેલો રાજ્ય હતો અને પ્રગણના અધિમારનો તે ચૂસ્ત દિમાયતી હતો ઈગવડનો પ્રધાન વિલિયમ પિટ એકવાર બોલી મયો હતો કે નેપોલિયન રાજ્ય છતાં " પ્રગણતા- રાજ્યનો રક્ષક હતો અને તેમાંથીજ તેની સત્તાનો ઉદય થયો હતો " માટે એને ત્યાંની દેનાજ જોષએ ત્યારે બપોરે નેપોલિયન ઈગવડના પ્રધાનોને સુનેદનુ કહેણુ મોકલતો ત્યારે ત્યારે તેની માણીનો અસ્તીમાગ કરવાનું કારણ જણાવતાં તેઓ કહેતા કે કાન્સના પ્રગણતાક રાજ્યવતઃ નગ્નના પ્રમગ વતણુને લીધે કાયદેસર સ્થપાયેલા રાજ્યોની સત્તાને ગુસ્માન પડેલું છે અને તે ત્યાંસુધી કાયમ રહે ત્યાંસુધી સત્તાદ યથ સફળ નહિ અગ્રેજ પ્રધાન પ્રિન્સિપલ હશે કે રાજ્યવિવતવની સરૂઆત વખતે કાન્સના પ્રગણા જે અભિપ્રાય હતા તેના તેજ દશ કાયમ રહ્યા છે '

આજ કાળથી પૂરોપના નિરુદ્ધ ગાજસનાના લોની રાજ્યો કાન્સના પ્રગણ સત્તાક તરવપ્રધાન રાજ્ય ઉપર ફરીથી બમણા બળથી પ્રહાર કરવા તાગ્યા તેમના દુમતાનો પ્રતિમાર કરવા માટે કાન્સને તલવાર બેચવી પડી કર્નલ નેપિયર સરગલ રથને બાજે તેવા પ્રમાણિકપણાથી લાગે છે કે " પૂરોપના ઉમરાવવર્ગના દુમતાન-

ને લીધેજ ફ્રાન્સની પ્રજાને જુસ્સો વધારી તરફ વળ્યો હતો ! અને તે વીરવાન પ્રજાનું વર્તન ગમે તેનું જુસ્સાટણનું હોવા છતાં પણ તેને ગદારના સંજોગોએ વસા ગયેલો એવો આકરંગ ઉપાય લેવાની ફરજ પડી હતી. ”

નેપોલિયને તેના વચ્ચગુણ ઉદાર, સરળ અને ઉચ્ચ હૃદયના લાવપૂર્વક અંગ્રેજ રાજપ્રતિનિધિ મોર્ડે બ્રીટનર્ગને એમેન્સની સલાહનો ઇન્કિંદ લાંગ ન કરે તે માટે સમાનવતા વાળાજ ઉમદા શબ્દોમાં કહ્યું હતું કે “ આપ સારી રીતે જાણો છો કે મેં જે કાંઈ કયું છે તેનો હેતુ સલાહના કાલકરાર પ્રમાણે અમલ કરીને સર્વજન શાંતિનો પ્રચાર કરવાનો છે. હવે હું છીનવી લેવા માગતો હોઉં એવું એક પણ રાજ્ય હોય તો મને ખતાવો. યુરોપનો નકશો તપાસી વળો. આપ સારી રીતે જાણો છો કે એવું કયું છેજ નહિ. મિસરમાં ફ્રાન્સનું સંસ્થાન સ્થાપવાની મારી-ચોળના ઇન્કિંદને ખૂંચતી હોય તો તે ખાખતમાં પણ હું આપનો ખરખરો મટાડવા તૈયાર છું. મેં મિસરવિષે ઘણો વિચાર કર્યો છે અને જો મને આપ લડાઈ કરવાની ફરજ પાડશે તો એથી પણ વધારે વિચાર કરવો પડશે. આટલું છતાં પણ તે દેશની ખાતર જે સુલેહશાંતિ આપણે થોડા વખત ભોગવી છે તેનો લાંગ હું નહિ થવા દઉં. ”

તુર્કોની સત્તા જોખરી થઈ ગઈ છે અને પડવાની તૈયારીમાં છે. તેને ટકારી રાખવાને હું મારું યતનું કરીશ; પણ તે છતાં જો તે પડી લાગશે તો ફ્રાન્સને તેમાંથી હિસ્સો આપવોજ પડશે, છતાં પણ ખાત્રીથી માનજો કે એ પરિણામને તેના સમય કરતાં વધારે જલદી લાવવાને હું કશો પ્રયાત્ન કરીશ નહિ. ”

“ ફ્રાન્સ અને યુરોપમાં જે સત્તા અને લાગવગ હું ધરાવું છું તેના વિશે હું જૂલજરેલો ખ્યાલ ધરાવું છું એમ શું આપ માનો છો ? એ સત્તા એની નથી કે વાજખી કારણ મળ્યા સિવાય હું કોઈ પણ રાજ્યને વગર જોખમે દબાવી શકું. તેમ કરવા જતાં આખા યુરોપનું વલણ મારી વિરુદ્ધમાં ફેરવાઈ જાય અને માલ રાજકીય સર્વોપરિપણાનો તેજ ઘડીએ નાશ થાય. મારે ફ્રાન્સની પ્રજાની તો પૂરેપૂરી ખાત્રી કરી આપવીજ જોઈએ કે લડાઈ ઉભી કરનાર આપણે નહિ પણ આપના પાડોશી રાજ્યોજ છે. તેમ કરે તોજ આપ જ્યારે મને લડવાની ફરજ પાડો તે પ્રમંગે હું મારી પ્રજાની નસેનસમા શૌર્યનો સચાર કરી શકું. મારી જરા પડકાર ન હોય અને બધી આપનીજ કસુર હોય ત્યારેજ એ પરિણામ આવી શકે. આટલા કારણને લીધે ખીજા રાજ્યો સાથે મારા તરફથી લડાઈ જગાડવાનો હું વિચાર કરી શકનાર નથી. ”

શું નેપોલિયન ફ્રાન્સનું રાજ્યાસન પચાની પડ્યો હતો ! નેપોલિયને તેના દેશીલાઈઓએ લગભગ સર્વાનુમતે ફ્રાન્સજ તરીકે અને પાછળથી શહેનશાહ તરીકે ચુંટી કહાડ્યો હતો એ વાત આગલા પ્રકરણમાં આવી છેજ. એટલુંજ નહિ. ”

નિર્નિવારપણે સિદ્ધ કરવામાં આવી છે. કાન્સની પ્રજાએ પોતાનું સંતપ્ત ન કાન્સ
હતા હાથમાં સોપા અને રોગચિન્નને મુખ્ય મેન્ડાની પત્ની આપી તેમાં
નેમનો ડાખણ વાતું દોષ વા ન વાતું દોષ પણ એ કાર્ય પ્રજાના એકસામગ
અવાજથી મળેલું હતું તેણે પોતાના દેવીમાધવો પરાધીનતાની નેત્રીમાંથી મુક્ત
કરી તેમને પોતાના પ્રજામાંથી પૂરકી કરવા મામર્યાવાન નવાવરામાં ને દિમન
ખતાવી હતી તે એકને નેઓ ઉપાસરચ થઈ ગયા તર પછી કાન્સની પ્રજાએ
પોતાના સ્વતંત્ર સિદ્ધ અધિભરતી રૂપે નક્કી કર્યું કે નેમના પ્રજામત્તાક ગામની સામે
પુરોપના તમામ મુકુટધારી રાજાઓ દધિધાર લઈને ખાંડ થઈ ગયા છે, તેમના રોમાં
અને રોમની ખુદાર પદમદ થએલા છુમેન વચીય રાગઓના પદાઓ ખનની ખટ
પટ કરી રવા છે, જગ પછુ અત્યંત દુઃખ તો રૂઠાઈ કરવા તક મળે તેની
જોઈએલ પલ થઈ નેઈ રહ્યો છે, એવા અનેક પ્રતિદૂષ સંજોગ તરફ જોતા
પ્રજામત્તાક રાજાઓને નિભારવા માટે એ માર્ગ પસંદ કરવા પછુ જોઈ ન હતો એમ
દોષ પણ કહી નહતું નથી

એનિસનને વિષે એટલું તો નક્કી છે કે તે અંગ્રેજ હોઈ નેરોનિયનને ખચાવ
ક વા માટે સાચા અથવા ખોટા બદનાં ખોળી કાઢે એવા તો નથીજ કાન્સની
તે મમયની કાનનું અનુભવ કરતાં એવિમન થએ છે કે —

“ દર વરમ દરમ્યાન અનેક સખત આબ્યતરિક ઉત્પાત સ્તન કયા પછી
કાન્સનું પ્રજામત્તાક રાજા એવું અબ્યવરિધત અને નિર્વજ થઈ ગયું હતું કે તેમણે
ગામનિધન નખતે રેલા અભ્યાગની તેમને વાજબી સિદ્ધ મળી છે એમજ કહી
રાગ્ય જોઈએલ પલ ડાખના રિકેટરો તરફ નહિ પણ સમાજનદના પાથરૂપ
સર્વમાન્ય નિયમેની સામે પણ સખત ગર્જના કરી રહ્યો હતો તેમને ક્રોધ ખાસ
કરીને મર્દ દોશમાં જ થએલા મિત્રીતના માલિકપણા ઉપર વરમનો હતો અને
૧૭૬૩ માં થએલી કાન અને લુટકાટને આદર્શ તરીકે વધારી પેશમાં આવતી હતી
અદૈકિક પ્રતિભાસાગી અને મર્વને પોતાના પ્રતાપથી દમારી રહે એવો ખાંડ સેના
પતિ આવે અને રાજ્યનું મુખ્ય પોતાના હાથમાં નહીં પ્રજામત્તાક રાજાના હાથમાં
વહાણુને તથાની લે એવો આગિતો એ વખત આવી ગયો હતો ગામની અદરના
અચાર અને બહરની આપતિઓને લીધે કાન્સ અધમમાં અધમ ત્થા પામ્યું હતું ”
થેમ નાગે પી ને કનિદામગર એલિમનના ખનને રોકે આપતા કાન્સની તે
ખતની હાલત નીચેના લખેમાં વર્ણવે છે —

જે જે વ્યક્તિઓમાં તાવકાન હતી તેમના ઉપર જીવમતો વરસાત વરસતો,
રેક આનરદાર માણુનો બરતરફ કરવામાં આવ્યા હતા રૂઠાઓ તેમના માથાત
નર નેવા જાળ ખખાઓમાં એમ થતા હતા દુટોના હાથમાં તમામ સત્તા આવી

ગઈ હતી; અત્યાચાર અને મારફાડના ધોરણને ટેકા આપનારાઓ ધારાસભાઓમાં કર્તાકારવતા થઈ ગયા હતા; ફરજિયાત લોનની પ્રથા દાખલ કરીને લૂંટને નવું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું હતું; કતલની તૈયારી ચાલી રહી હતી; કતલખાનાનો ભોજનનાવવા માટે હજારો કમનસીબ માણસોનાં નામ નોંધાઈ ગયાં હતાં, અને તેમને જનતા નીચે રાખ્યા હતા; કતલ, લૂંટફાટ અને આગ એ ત્રણ પૈશાચક સાધનોનો ઉપયોગ કરવા માટેના ઇશારા તરીકે 'દેશ જોખમમાં છે' એવા સૂચક શબ્દો કાઢી બોલવામાં આવે તેની ઈતિજનીથી રાહ જોવાતી હતી; મંડળીઓમાં ૧૭૯૩ ની સાલના જેવાજ ઉદ્દગાર નીકળતા હતા; તેના તેજ જલ્દાદો તૈયાર હતા અને તેનાં તેજ બિલ્લો પશુ તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં; સ્વતંત્રતા, અને પોતીકી મિલકત એવું કશું રહ્યું ન હતું; નગરવાસીઓને માટે તેમના જનની ખાત્રી અને રાજ્યને માટે તેની તિમ્મી રીની સલામતી રહી ન હતી; આખો યુરોપ ફ્રાન્સની સામે લડવા સજ્જ થઈ ગયો હતો; અમેરિકાએ પણ આપણા જુલમ સામે પોકાર ઉઠાવ્યો હતો; આપણાં હક્ક હારીને વેરણુખેરણુ થઈ ગયાં હતાં; આપણે છતેતા મુલક આપણા હાથમાંથી જતા રહ્યા હતા; અને આપણા પોતાના દેશ ઉપર ચડાઈ કરવાની વિદેશીઓ ઉપરાડિખી ધમકી આપી રહ્યા હતા."

આવા સંજોગોમાં ફ્રાન્સને પોતાનું રાજ્યતંત્ર બદલવાનું મુનાસિબ લાગે એ તબક્કે જેવું નથી; છતાં આ પગલું ભરવામાં તેણે ડહાપણુ વાપર્યું હોય પણ ન વાપર્યું હોય તે આપણે જોવાનું નથી; કેમકે તેમ કરવાનો તેનો નિર્વિવાદ હક્ક હતો. નેપોલિયન તેના દેશીબાઈઓની મરજી અનુસાર વર્ત્યો માટે તેને રાજ્ય પચાવી લેનાર મહેલો એક ચોક્કસ અન્યાયજ છે; કારણ કે તેણે અરાજકતાનેજ સ્થાનમ્રષ્ટ કરી હતી; રાજ્ય નહિજ. ફ્રાન્સની પ્રજાએ યુર્બોન રાજાઓને પદમ્રષ્ટ કર્યા તે વખતે તો તેની સમીપ અને જાહેર જીવનનો આરંભ પણ થયો ન હતો.

જેમ હજાર પંદરસો બદમાસોનું ટોણું આખા શહેરને રંજતરી મોકલે તેમ થોડાક દંડ વિચારના માણસોના હાથમાં રાજ્યની લગામ આવે તો તેમણે પણ આખી પ્રજાને કચરી શકે છે. ફ્રાન્સનો અત્યંત મોટો ભાગ આવાજ પ્રદેશ અરાજકતાની સામે પડ્યો હતો. નેપોલિયન બ્યારે ફ્રાન્સનું તરીકે ચૂંટાયેલો કે ત્યારે તેની તરફેણમાં ત્રીશ લાખ અગીઆરસો ને સાત મત નોંધાવા હતા; આમાં ફ્રાન્સમાં માત્ર પંદરસો ને બામેદગ મત હતા. આવી એકમતી જગતના ઇતિહાસ પહેલીજ હતી; છતાં લગભગ પચાસ વર્ષસુધી આખા યુરોપ મહેલો આજો દરેક નેપોલિયન ડોમિનિયનની ગચ્ચા પચાવી પડ્યો!

ફ્રાન્સની પદવી રદ કરીને તેની ગચ્ચાએ ફ્રાન્સે ફરીથી રાજ્યતંત્ર લાવ્યું હતું તે માત્ર યુરોપના રાજાઓના મનનું સમ્બંધન કરતા માટેજ હતું.

સત્તા સોંપવામાં આવી તેનો એણે કદી દુરુપયોગ કર્યો હતો ? તેણે નિરુપયોગ સ્વચ્છંદતાથી રાજ્ય ચલાવ્યું હતું ? તેણે લોકોના અધિકારને કચરીને ધૂળમાં ફેંકી નાખ્યા હતા ? જે આપણે રાજ્યો તેની સાથે લડી રહ્યા હતા તેઓ આ પ્રશ્નો ઉત્તરમાં હા કહે છે; પણ ક્રાન્સની સમસ્ત પ્રજા જેમણે પોતાને હાથે ઉંચકીને રાજ્યાસન પર બેસાડ્યો હતો, જેમણે પોતાના પ્રેમવડે તેને રાજ્યાસન ઉપર ટકાવી રાખ્યો હતો અને જેઓ હજી પણ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક તેનું સ્મરણ કરે છે તેઓ તો તે વાતની સાક્ષ ના કહે છે નેપોલિયન અને ફ્રેન્ચ પ્રજા પૂર્ણ સહકાર સાધીને ખભેખભો અડાડીને તેમના બેડના શત્રુઓની સામે બચકર લડાઈઓ એકદિલથી લડ્યાં. તેને કાર્ધવાર ઘણાંજ સખત પગલાં લેવાની જરૂર પડી હતી તોપણ તેને પ્રજાની મંજૂરી અને ટેકા મળ્યો હતો. કદાચ તે પગલાં બૂલભરેલા હોય પણ તેમના શત્રુઓને હરાવે અને આખી દુનિયાને ચકિત કરે એવી મહામાર્ગ લડાઈઓ લડવામાં પ્રજાને જે જે ભોગ આપવા પડ્યા હતા તેમાં નેપોલિયનનો આખી પ્રજા સંપૂર્ણ રીતે એકમત હતી. તેમણે પોતાની આસપાસ ઘેરાવતું ગરસ સકટ જોઈને પોતાની મેળેજ ફરજિયાત લશ્કરી તોફારની જરૂર સ્વીકારી હતી, તેની રીતે વર્તમાનપત્રો ઉપર અંકુશ મૂકવાની અને નેપોલિયનના હાથમાં રાજ્યપત્ર સોંપવાની અગત્ય પણ તેમણે જોઈ હતી. લાંબે કદાચ એમાં તેમની ગેરસમજ થયેલી હોય પરંતુ તેમણે જે કાર્ધ કર્યું હતું તે કોઈના દબાણથી નહિ પણ સમજીનેજ કર્યું હતું તેઓ નેપોલિયનને ક્રાન્સનો ઉદ્ધારક માનતા હતા અને તેણે કરેલી દેયસેનાને કાર્ધ પણ રાજ્ય એકદિ પણ ભોગવ્યો ન હોય તેટલો પ્રેમ તેના તરફ દાખવતા હતા.

જ્યારે જ્યારે તે પ્રજાને આગ્રહન કરતો ત્યારે તેઓ પૂર ઉત્સાહથી તેના વાતને હેલળ આવીને ઉભા રહેતા અને મારેન્ગો, આસ્ટસિંદ્રહ અને મોસ્કોસુધી તેના જીતે તેણે અપેક્ષી સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે પોતાના ઓહીને પાણીની પેડે રેડી દેવા ઉદ્ધત તૈયાર થતા, તે પ્રજાના પ્રેમનું દીવાની જ્યોત જેવું પ્રમાણ છે. જ્યારે તે ઉદ્ધારક આવ્યો ત્યારે આખું ક્રાન્સ અઝૌઝિહ ઉત્સાહથી તેને એકંઠે આવજો આવજો તૈયાર થઈ ગયું તે પણ આ પ્રેમનું પ્રમાણ છે. તેના મરણ પછી તેના પારિસમાં શાવવાની આખા ક્રાન્સે માગણી કરી હતી, તેની સમાધિ ઉપર ફ્રેન્ચ પ્રજા અતિ ભવ્ય મહાબરો અજાણ્યો છે અને હજી પણ તેનું સ્મરણ દરેક ફ્રેન્ચ રુપણમાં થવાનું કરે છે, એ બધી તેની લોકપ્રિયતાની સચોટ અનિશ્ચિત દર્શાવતી નજીનીનું આવું સુંદર પરિણામ કદિ પણ અન્યનું નથી મળ્યું તેને સુલભમાર નોંધે એવું. હાલનુંજ સુદ છે. આપણને મળે રાજ્યો અને જગતનાં આદ્યાર દુસ્તરોતરે બેસે તેની રાજ્યો પણ જેણે જીત્યાં અને મરણ પછી પણ આખા પ્રજાને આગ્રહ કરે છે.

અને જેની મમાધિનુ પશુ આખી પ્રજા પ્રેમ અને કૃતચતાપૂર્વક દર્શન કરે છે તે લુલભગાર હોઈ શકેજ નહિ

નેપોલિયનનો ઇતિહાસ લખનારાઓ પૈકી સાર વાલ્ટર સ્કૉટ તેનો કદામાં કદો વિરોધી હતો એ વાત તો જાણીતી છે હવે એ સ્કૉટ શુ લખે કે તે જોઈએ

“ નેપોલિયન ફ્રાન્સની માદી પચાસી પડ્યો તેના જવાબમાં અથવા એ અપના ધનુ મદદન ઓછુ કરવાને તેણે પોતે અને તેના પ્રથમકોએ જે જવાબ ધરી કહ્યો હોય છે તેને પરતું વળૂંદ આપવા આપણે તૈયાર છીએ તેઓ બધે અતે સાનુ અને મકારણ કહે છે કે બોનાપાર્ટની એકદર વર્તણૂ. સ્વાર્થપરાયણ ન હતી અને પોને એજવેલી સત્તાનો તેણે જે સારા ઉપયોગ કર્યો હતો તે બેતા તેણે સત્તા મેળવવા માટે અખતિયાર કરેલી નાતિનો દોષ ઓઠો થઈ જઈ છે આ વાત સાચી છે દર વર્ષે 1804ની પુરુષો માને છે કે જે રાજ્યોને માદી ઉપરનો દક્ષ રાજ પડ્યો હોય છે તેઓ ખીન કારણથી નહિ તો પોતાના સ્વાર્થને માટે પશુ એવી રીતે રાજ્ય ચલાવે છે કે તેથી રોમીને ખાતી થાય કે આ રાજ્યો તામે ચવાચી આપણો નાશ છે, પરંતુ નામ કહીને અમે નેપોલિયન મેળવેનો યશ કાઢી પશુ રીતે ઓઠો કચા ચાલતા નથી. અમે પ્રણીત પ્રુધીથી કમલ કરીએ છીએ કે કા સને જેમાં દિલ્લે ન દોષ એવો કાઢી પશુ અત્યંત લાભ લેવા બોનાપાર્ટ ચાલેનો ન હતો ફ્રાન્સની કીર્તિને વધાનમાજ તે પોતાનો સ્વાર્થ મમજતો હતો અને પોતાની ખાનગી કોલનને પણ તે પોતાના ખાનગી ઉપયોગની નસ્ટુઓ પાકડી ન ખર્ચતા ફ્રાન્સની ચોભા નાનનામા ખર્ચતો હતો સુદરમાં સુદ કમીના નમુનાઓવડે પોતાના મહેલને ન લજીમારતાં તેમને સારજનિક સમદરયાનમાં તે મોખાસી આપેનો તેની ગ્રીને પોતના ખગીવામા ઘણા મોઘા રોપા ઉગાડવાનો નોખા હતો તે પશુ તેને ખૂબતો હતો કેમો તેથી વાસ્તવિકતાએ લનના માર્જનિક ખગીયા બોને ગેરલાભ થયો ”

ફ્રાન્સ અને નેપોલિયનના દિલ એક ખીન સાથે જેલકને એવાં એકાકાર થઈ ગયાં હતા કે જેથી ફ્રાન્સનું દિન લાપીતે તે એકરિતે ચેતાનોજ સ્વાય સાધેનો હતો ફ્રાન્સને સનક કરીને પોતેજ સમૃદ્ધ બન્યો હતો એમ પણ કેટલાક કહે છે પણ અતી રીતે નાખ ના ચોડખાના ચોડખા થઈ ગાની પશુ છેકે કેડી પડીતા જના બેસીએ તો દે-મા કાને કાર્જ બાડાનને ન્યાર્થે તો જાણાયા નમન રહેજ નહિ માલસ પોતાના સ્વાર્થમા આખા દેશના દિનનો નમાવેગ કરી રાખે છે તેના સ્વાર્થની ખાનના પશુ એવી ઉદાર વ્યાપક અને નુદ છે કે તેને દેશમજ કંટુનાના હરન નથી બેનાપાર્ટનો કલ મહારાતી નિતિમા નિરુપણનુ નસ્ટ નો હનુજ પણ જે નામ પુરને સુની નાના દગુથી એક

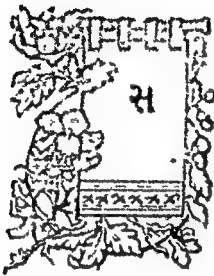
તેણે સમજાવી નુ ૮૩ નેમન મનિકર લગનિવનનો મુક નુજ મન, એ-
પામી આવી આમીઆ અને વલમરકા માટે લેયો કેટલાક માસોથી
ત્યાં ફરી હતી આ પ્રલભકનિજ નિર્મિતિ જ્યાં કેટલાક માસોથી
નહી હોયો માન્ય ગારા કેમકાન આપે નુજ છે, તેજે નિર્મિતિ, તો આપ્યા
હતા, ત્યારનિર્મિતિ લગાવે પાલી હતી, આપે રાત્રીને કેમકો પ્રભાત ૧૨ નમુ-
ના ત્યાંથી લગુનારી દીપ્તિ ૧૩ નેમન મનિકર લગાવે આપ્યા આપે એવી
મદા ૧૪ મનિકર હતા તો આપ્યા હતી, મદામ પરતે જેવી આપે ૧૫, ૧૬
આપ્યા માર્ગ આપે ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦
જેવી આપ્યા આપે ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦
જેવી લેવુએ નહીએને પોતાના મનિકર પમ તો રાત્રીના ઉપર રહ્યા છે આપ્યા
માન્યમાં જેજે ૧૬૦ની જગા પાવગીને સમુદ્ર સુધીને જેવી દીપ્તિ હતા અને પાવગી
૧૬૧ પારિસ હોદરુ જેજે કોતેર ફેરવી નાખ્યુ હતું, આપ્યા પુરો જમતમાં વિનાસ
અને ઉપાત સિવાય કાંઈપણ હતું નથી એમ કહેવુ એ કેટલું અમલ્ય, કેટલો અન્યાય
અને કેટલી મુટતા ? કેવું જુલિનીન આપ્યુએને કમચ માટે આપ્યુ ઉપાત નુજા
ઉપજાવી કહાવ્યુ હતી ?”

હકીકત આ પ્રમાણે હોવા ખતા પોષાવિત પ્રભમતના આપાર વાર
જાદીએ બેરી હતો એમ કહેનારઓએ તેઓ વેર આપે હોયો લીધે પૂરેપૂરા વિવેક
અન્ય યથા મએલા હોવાથી આપે કહાવે જુલો આપે કરવાની મુટતા કરેલી હતી
અન્ય સમસ્ત કેવું પ્રભએ કોઈ પણ પ્રભરના કમચ વાર તેને હેલુ આપિપત્ત
તોડી દીપ્તિ હતું એ વાત ખીજ અનેક ઐતિહાસિક ઘટનાઓની માફક નિર્વિવાદપણે
સમિત યથા જુલો છે, અને તે છતાં પણ “નેષાવિપતે માદી નુટલી લીધી હતી”
એમ કહેવાતુ જેઓ પાપ કરે તેમની છબ કપાઈ જતી એમએ

પ્રકરણ ૫૬ મું—ડ્રેસ્ટન આગલ મેલ્વેલી વધુ ફતેહ

ને ૧૮૧૩ની ૧૨મી આગસ્ટને રોજ નેપોલિયનને અને તેની સાથે યુરોપખંડમાં પ્રજાવર્ગની સ્વતંત્ર થવાની ઉમતી આહવાને છુંદી નાખવાને યુરોપીય રાજાઓએ કરેલી જખરદસ્ત એક સંધી સાથે આસ્તિયા સામેલ થયું. નેપોલિયનનો પક્ષ આસ્તિયા નરેશ ફ્રાન્સિસે તજ દીધો છે, અને તેનું બે લાખ સિપાઈઓનું સૈન્ય હવે મિત્ર રાજાઓના સૈન્યમાં ઉમેરાયું છે એ આગળથી ધારી રાખેલા સમાચારને તેમણે ખેલદ ખુશાલીથી

વધાવી લીધા. તેમનાં સૈન્યની ટુકડી ટુકડીએ આ વધામણી પહેંચી ગઈ અને ચારે દિશાએથી હર્ષોદ્ગાર ઉઠવા લાગ્યા. રાત્રે આકાશમાં હજારો હવાઇઓ ઉડવા લાગી અને બ્રોહિમિયાની પર્વતમાળાનાં શિખર યુદ્ધના પ્રારંભસૂચક હોળાઓથી ઝળહળી રહ્યાં. મિત્રરાજ્યો હવે પાંચ લાખ સિપાઈઓને લડાઈમાં ઉતારવા સમર્થ થયા હતા ત્યારે નેપોલિયન બે લાખ અને સાઠ હજાર સિપાઈઓ સાથે તેમની સામે ઉત્તો હતો. જનરલ નેમિની તથા બીજા ફ્રેન્ચ સેનાપતિઓ જે તેના શત્રુઓને મળી ગયા હતા તેમણે ફ્રેન્ચ સૈન્યની રિયતિ તથા નેપોલિયનની યુદ્ધવ્યવસ્થાવિષે શત્રુરાજાઓને વાકેફ કરી દીધા અને જનરલ મોરો તથા બર્નાડોએ મળીને હવે પછીના યુદ્ધની યોજના ધડી કહાડી.

નેપોલિયનનું સૈન્યખજા ક્ષીણ થવા છતાં પણ તેનાં આગલાં પરાક્રમે સંભારી તેના શત્રુરાજાઓ હજી તેનાથી ધ્રુજતા હતા; તેથી તેમણે જનરલ મોરો અને બર્નાડોને નેપોલિયનના દાવપેચથી સારી રીતે વાકેફ જણીને તેમનાજ હાથમાં યુદ્ધનો સંઘળો વહીવટ છોડી દીધો. તેમણે જે સૂચનાઓ પ્રકટ કરી હતી તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે તેમને પોતાને પણ શત્રુ રાજાઓની સંખ્યામાં ચડીખાતાં સૈન્યો ઉપર કશો વિશ્વાસ ન હતો તેમણે હુકમ કર્યો કે કાંઈપણ સેનાપતિએ નેપોલિયનની સૂચના યુદ્ધમાં ઉતરવું નહિ, પણ લડવાનો દેખાવ કરીને ફ્રેન્ચોને બને તેટલા ગભરાવવા અને આવી હીલચાલ કરતાં જો નેપોલિયન સૈન્યના મધ્ય ભાગથી દૂર નીકળી મધ્ય ને તેની ગેરહાજરીનો લાભ લઇને તેના સેનાપતિઓ ઉપર તૂટી પડ્યું. આ પ્રમાણે

[illegible][illegible]

આપના દેશની સ્વતંત્રતા અને સુખ-સમૃદ્ધિ માટે આપણે સતત પ્રયત્ન કરી રહ્યા છીએ. આપણે આપના સહયોગ અને સહકાર વિના કંઈક કરી શકીએ નહીં. આપણે આપના સહયોગ અને સહકાર વિના કંઈક કરી શકીએ નહીં. આપણે આપના સહયોગ અને સહકાર વિના કંઈક કરી શકીએ નહીં.

સાથે પાંચ હજાર ઉપર આશ્રિત હોય તેથી પચાસ પચાસ ગોત્રધર્મિન સુત્રોન્નય જ વિજ્ઞાનમાં વહેંચાયેલાં જુનાં કોઈ તરફ પાંચુ ધારેલાં ગોત્રધર્મિન વગેરે પદો હોયનાં રના નમરવાગીઓનાં ભાગીધી ખરદાઈ નવા તેઓ અપનાવે ખાલી જાળે તાને ધરા ખૂમગાળી કરવા થાન્યા રે પાંચ પૂર જુનાંથી પેપિત્રિયાં ચહેરે તરફ માંડાં જાવેલાં હોયે રસ્તામાં તેો નહેવા ઉપર ચહેવા મળના વાંચા કે હરે વધાર વખત ટકી સાથે નહિ તે ઘરકરની પાંચુ આશ્રમ પ્રીકળી ના પે અને નેક રોકીનાં સિખર ઉપરથી ફાળીનવડે જોયુ તો કેન્ચ લેન્ચ ચહેરેથી દિવાળે પાંચુ આશ્રમ કરીને લઈ રથુ હુ જો અનખ્ય સુત્રોન્નય તેમજો પોષણ વખતમાં નાચ દરવા પી નાળી ઉપર હુ તેને આવવા પા રસ્તા ઉપર રસિયા આ પ્રસિયાની તોપોએ દારોળાની ઝડી નરસાની નકી હતી, તોપણ તે વનર ઇન્નએ તે રસ્તેથી તે પસાર થવા લા પે।

દિવસ હવે આયમવા આવ્યો હતો પણ વરસાદ અને પવનનું તોફાન પુરસ્કૃત શરૂ થયું અને જાણે ખારે મેઘ તૂટી પડ્યા હોય તેમ વરસાદ ધોધમાર વરસવા લાગ્યો. આવી સ્થિતિમાં પણ યુદ્ધ તો ચાલુજ રહ્યું હતું. વરસાદની મળતાં સાથે તોપોના ધડાકા ભળી જતા હતા. નેપોલિયન સવારનો થોડા ઉપરથી ઉતર્યો ત કાળ અને તેનાં કપડાં પલળીને તરબોળ થઈ ગયાં હતાં. ઘણા દિવસનો અવિરત યુદ્ધ અને અખંડ ઉજાગરાથી તેના શરીર ઉપર જખ્મર ધસારો પડ્યો હતો અને તેના શક્તિને ગમે તેમ ટકાવી રાખીને તે ફરતો હોવા છતાં તેની શારીરિક નિર્બળતા ખુલ્લી જણાઈ આવતી હતી.

એક અગત્યના મથક ઉપર તેના બાદશાહી સ્વારોની ટુકડી પોતાના તોપર સાથે આખો દિવસ શત્રુના પ્રયત્ન ધસારા સામે ટક્કર લેતી ઉભી હતી. તે ધણીજ જરૂરની હતી તેથી નેપોલિયન તેમને ઉત્તેજન આપવા દોડી ગયો. તેના માન મરેલા અને મરવા પડેલા સિપાઈઓના ઢગલા થઈ ગયા હતા.

નેપોલિયને શોકાતુર અવાજે કહ્યું, “ આ જગ્યા જાળવવા માટે આપણે બે ભાગ આપણે પડ્યો છે. ” પછી પોતાના બડાફર સિપાઈઓ તરફ મનોમન દૃષ્ટિપાત કરીને કહ્યું, “ હું જાણતોજ હતો કે તમે આ જગ્યા રાખીશો નહિ જવા દો. ”

એક સિપાઈ જેના કપાળ ઉપર તક્તવારનો ભવકર જખમ પડ્યો કહે તેના ઉપર રૂમાલનો પાટો બાંધેલો છતાં હજી જખમમાંથી લોહી ટપકતું હતું. કહ્યું, “ તેમનામાં કિંમત હોય તો ખીજવાર આવી જાવ. જાતાજન તમને કમ પછી સાહેબ, આ જગ્યા તમારે માટે તથી. તમે અમારા હરેજન કાળ થકિલા જણાવો છો. જાઓ અને આરામ લો. ”

નેપોલિયને કહ્યું, “ હું આરામ લઈશ પણ આપણે જીતીએ તો આજ સિપાઈએ કહ્યું, “ નહિ સાહેબ, મારા મિત્રનું કહેવું ખરૂં છે. જાવ રના કપડા પલળી ગયા છે. મહેરબાની કરીને જાઓ અને કોઈ તો પાંદા આ રાત્રે એક પુત્ર પોતાના દિવસિયાને રહે તેવી માંગના અને નિરજા અવજો ઉચ્ચાર્યા.

નેપોલિયન નેપોલે, “ અમારો હલકો પક્ષ તમને લઈને જાય છે. જિંદગી સારી થયે છે. ”

રહેલા નિપેજનને કહ્યું, “ અને તમારા મનની સ્થિતિ જાણે તમે જાણો છો કે તમે જે કરી રહ્યા છો તે અમારા માટે કદાચ નહીં. ”

નેપોલિયન આ જગદર પુરો તરફ જાણપાતરી નજર કરી આગળ ચલે. આ પ્રમાણે દારૂગોળાની ઝડીની વચમાં ઉભા રહીને દરેક જગ્યાએ રૂઝી ફરીને સિંતાઈ અને દિશન આપ્યા પછી તે પોતાનો મુખને ચલે.

તાંત્રિક પછી પછી વરસા નુ જોર નગમ પડ્યું નહિ. અધમરનો લાગ નહોતો પરાજય પામેલું સનુનેન્ય વાત પાપુ કુરુડનની આસપાસની ટકરીઓ ઉપર એક થવા પામ્યું. હજી નેપોલિયનને આરામ લેવાનો અવકાશ મળ્યો ન હતો. તેણે મોટી રાતસુધી બેલીને કુકોએ લખાવ્યા તેના મનઉપર ચિંતાનો અધામ ભોગ દતો તેની અનિવાર્ય મુશ્કેલીનું ખરું રસપ્ર સમજાઈ નહું હતું. મધરાત ઘણું મર્ષ પછી ઉતાવળે પગે, બોલ્યા આજવા વગર તે પોતાના ઝોરમાં આંટા મારવા લાગ્યો તે એકાએક ઉભો રહ્યો નો બોલ્યો " મુ ! આવી પહોંચે છે " વળી પાછો ઉઘડ વિચારમાં પડી જઈ આજવા લાગ્યો, પાછો અટક્યો અને બોલ્યો, " મે તેને મારા સ્વારોની મરદારી આપી છે તે મને કોઈ નહિ દે મારો સિંતારો પાસે છે ત્યાંસુધી તો મુઠા મારોજ રહેશે, મો દાહલી જળન એટલી બધી છે કે કુ અવિશ્વને વિચાર કરવા આદતો નથી. "

મધરાત વીતી ગઈ અને એક વાગ્યાનો સમય થયો. હજી પવનના સુસરાટા વાતા હતા અને સિંપાઈઓ પાણીથી દહાડે કપડે વરસાદની ઝડીમાં ઠડીથી જાળતા પોતાની જગ્યા સાચવી ઉભા રહ્યા હતા સવાર થતા કેવા જહીર બનાવો બનવાના હતા તે પોતે જાણતો હોવાથી વરસાદની પરવા કર્યા વગર નેપોલિયન સ્વાર થયો અને એકવાર ફરીથી સિંપાઈઓને ઉતેજન આપવા બધે ફરી વળ્યો. તેમના ઉપર ગુજરતી દરેક વિપત્તિ તેની સહાયતાને લીધે તેને પોતાના જોવીજ લાગતી, અને તેમને તે જાણવી હોત કે તમે જ્યારે કાઢવમાં પડ્યા હો છો ત્યારે મારાથી નિરાને નરમ બિઝાનામાં સ્થિત સહાય નથી સનુની ધાવણીમાં તાપણીઓ ઉપરથી તેણે તેમની સ્થિતિ તપાસી લીધી અને આવતી કાલે માટે લડવાની યોજના પડી કહાડી સવાર થવા આ પુ ત્યારે તે પોતાને ઉતાર પાછો આણ્યો.

ફ્રેન્ચ હાલેથી થોડે થોડે દૂર જ્યાં જ્યાં ફ્રેન્ચ કુકડીઓ હતી તે બીજાને તેણે રાતોરાત તેમની લંબાના કુકોએ મોકલ્યા અને સિંપાઈઓએ તેના એવો ઉત્તરને અમલ કર્યા કે સવાર થવા પહેલાં તો એક લાખ અને નીચ હજાર સિંપાઈઓ ફ્રેન્ચ હાલેની દિવાલ આગળ મોકલાઈ ગયા સનુ રાજ્યોએ પછી રાતમિને રાતમાં બે લાખ સિંપાઈઓ ભેગા કરી દીધા.

વરસાદ અને પવનનાં તોફાન હજી વચ્ચાં ન હતાં અજવાળું ચતાજ સગ્રામ ચર થયો અને માળના નજી વાગ્યાં સુધી તે એકસરખા લુસ્સાથી આનુ રહ્યો દરેક જગ્યાએ નેપોલિયનની છત ઘણું સનુ રાજ્યોનાં મૈન્ય બોલિમિયાના પર્વતો તરફ ને ૨૮

છેક મધરાત પછી નેપોલિયનને રાજમહેલ તરફ જવાનો અવકાશ મળ્યો. જીવીશ કલાક દરમિયાન તેણે એક પગનો પથ્રુ આરામ લીધો ન હતો. તેના કપડાંમાંથી પાણી નીકળતું હતું અને ઠંડો પવન બેસબેસ વાતો હતો. એવી હાલતમાં તેણે જીવીશ કલાક કામમાં ને કામમાં પસાર કર્યા હતા. મુમમપર આવીને તરતજ તે હુકમો લખાવવા મેગ કોલેનમોર્ટ એટલે યાદી ગયો હતો કે તોપોના ઉપરાઉપરિ ધડાગ થતા અને ગોળાગોળો વગસાદ વગસતો છતાં તે પેલાપરને યોગ્યપગજ તેની આંખ ઓંચાઈ જતી હતી તે લખે છે કે “હેલા યાંચ મદિનામા ને પરિશ્રમ અમે સહન કર્યો હતો તે જીરવવાને માટે તો ચરીર લોખન્ડનું ટોડું બેઠંએ પરવું તદ્દુ રક્તીને જોખમમાં નાખીને, રહેનગાહને મોતની સામે ઉભો રહેતો. જોઈને અમને અમારો વિચાર પથ્રુ આવતો ન હતો.”

છેક આગ વાગે નેપોલિયન કતાનના ખાટલા ઉપર સતો અને તરતજ ઉઘી ગયો. પથ્રુ માંચ વીંચ ર મિનીટની ઉધ લીધા પછી તે ઉઘીને ઉભો થઈ ગયો. આ કોલેનમોર્ટને પોતાના તેનાર્પતઓના લરકરની સમ્પા અને સ્થિતિની તપાસ કરી આવવાનો દુકમ કર્યો.

પછી તે ખારીએ મોઝ ઓ લગીજ ચિંતાસહિત નવુની દાલત તપાસવા લાગ્યો. વરસાદ તો હજી પથ્રુ મુશગધાર વગસતો રતો અને પરાના ડારા મુમરાઈ કરતા ચાલ્યા આવતા હતા. રતા ઉપર પાણી પડ્યું-ઠ વરેડું રવું ઓ દીવા ઝાખા ઝાખા બગી રહ્યા હતા. સિપાઈઓનાં તાપણી પેલપથ્રુ લાંબતા અને તેઓ ત્રિશાના થાકીને કાલ ઉપર જેમ તેમ કરીને પડ્યા હતા. તે નીચે ઉતારી પડ્યા ઉપર તંના બાદશાહી અમ લગની ખડકજી ઉભી હતી. તેમણે નાજીરિસ હદાયાદ સામે દમગદ કૂચ કરી હતી તેમનાં કપડાં ખાઈ મનાં હતાં તોપણ પોતાના મેના દેખાવ નેપોલિયનની નજર ન પડ અને પોતાનાં નજીર કપડાં નેપોને ખુલ થા. તે માટે થાકે ન મણકરીને નેપો પોતાના પોતાનો જેમ તેમ કરીને પીકાકે કનવામાં દબાવ્યા કલાક પડ્યા હતા મચામાં લેવા જનુ સરિયના કાપવનાં પાંચ નમજી ઉભા દેવ તેમ નેપોના કપડાં પહરી કરી લેવા ઉભા હતા. તેણે તેઓને તાજુબ કલ મેલ.

મુમમકપના ઉભા ઉઠા સગત રપડ કર એવ રતો રતો ના મુમમુ અચાચથી તેણે રવું હાથ એ તન આગમ રત ની અચાચ ન તન કાલ સાથે - પામજી આપી હતો.

એક ત્રિપરએ રવું તેની કક ત્રિપર નાજીર રતો રતો નાજીર અચાચ ત્રિપર ઉ નત-ત અન લાલિ ઉ

નપલિયો ઉપર અપો ની રતો અ રતો અચાચ તે નાજીર અચાચ

છે." એટલામાં તેની નજર એક જૂના સિપાઈ ઉપર પડી. તે મસરની ચડાઈ વખતે અને અણુકરના સંગ્રામમાં હાજર હતો. નેપોલિયને તેની લાંબી સેવાની કદર કરીને ચાંદની બક્સિસ આપી. સિપાઈ હર્ષથી ત્રણ ગયો. તેણે કહ્યું, "આજે હું જરૂર આપને માટે મારો જીવ આપીશ." એમ કહી આવેશમાં આવી જઈ તેણે નેપોલિયનના ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ જૂરા ડગલાને બચકું ભરી એક ટુકડો તોડી લીધો અને તેને ટાંકણીવડે પોતાની છાતી આગળ ચોંટાડી કહ્યું, "ચાંદ મળતાંસુધી આ ચાલશે." આખી પલટણે હર્ષનાદ કર્યો.

નેપોલિયન પોતાના હમેશના રિવાજ પ્રમાણે રણક્ષેત્રમાં ફરી આવ્યો. માઇલના માઇલોસુધી શબના ઢગલા, માણસ અને ઘોડાના શરીરના ટુકડા જ્યાં ત્યાં પડ્યા હતા. લશ્કરની પાછળ ભરતો બદમાસ લૂંટારૂ સ્ત્રીપુરુષોએ ઘણાનાં વસ્ત્ર ઉતારી લીધાં હતાં. શત્રુરાજ્યોએ એકત્રી યૂરોપની પ્રજાઓમાંથી નહિ પણ એશિયાની જંગલી પ્રજાઓમાંથી પણ પોતાનાં સૈન્યની ભરતી કરી હતી. વરૂનાં જોવા જંગલી ઝવુંની રશિયન, શોખિન અને સુધરેલા ઉમરાવની સાથે ધૂળ ભેગો થયેલો જથ્થો હતો. માંજરી આંખવાળા ગાય ચોદાઓ, ધર્તિ વર્ણા ઇટાલિયનો અને સમરકંદનાં જંગલી તાતાર ચોદાઓ, સર્વ સાથે સેળભેળ થઈને સતા હતા.

આવી રાક્ષસી કતલ કરાવીને યૂરોપના આપણા રાજ્યોએ તેમનું કાર્ય છેવટે ને કે સિદ્ધ કર્યું; પરંતુ તેમ કરીને તેમણે યૂરોપના વિકાસને અડધા સૈકસુધી રોકી રાખ્યો અને હજી પણ આવીને આવી ભયાનક લડાઈઓ ફરીથી જાગવાનો દરેક સંભવ છેજ, પરંતુ પ્રજાને સમાન અધિકાર આપનારો, તથા યૂરોપને ખૂતી રાજ્યવિપ્લવમાંથી ઉગારનારો બીજો નેપોલિયન તો પેદા થનાર નથીજ. યૂરોપનું ભવિષ્ય ખરેખર ધણજ નિરાશાજનક છે. x

થોડીવારસુધી રણક્ષેત્રના નાસજનક દશ્યનું શોકાર્દ્રવ્યે અવલોકન કર્યા પછી નેપોલિયન આગળ ગયો અને નાસતા શત્રુઓ કચી કચી દિશાએ છે તેની તપાસ કરીને તેમની બરાબર પૂંઠે પકડવાની સૂચનાઓ આપવા લાગ્યો. વરસાદ અને ઠંડીમાં બીને કપડે આંખા દિવસ ફરવાથી, તથા ઘણા દિવસનો લાગટ પરિશ્રમ અને અખડ ઉજાગરા સહન કરવાથી તે છેક લેવાઈ ગયો હતો. વરસાદની ઝડી અને ઠંડા પવનમાં તે થોડેક દૂર ગયો એટલામાં તેને પેટમાં ચૂકની સખત આંકડી આવવા લાગી, તાવ ચડી આવ્યો અને તે ઉલટીપર ઉલટી કરવા લાગ્યો. તે ગાડીમાં બેસીને તરતજ

x ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, જર્મની, રશિયા, પોલેન્ડ તથા ટુર્કસ્તાનના પરસ્પર અવિશ્વાસ અને દેપનો સંતાપકારક અને સાર્વિક નિર્ણય ન થવાથી ઉપરું બિવિધકથન સાચું પડ્યું તે આપણે જોયું; અને હજી પણ યૂરોપનો જવાબામુખી ખરી રીતે હોલવાયો નથીજ.

ફેરફાર પાછો ફર્યો. આ રીતે તે એકાએક મખત માદગીને લીધે પચારીવચ ચર્ધ તેથી ચતુની પૂઠ લેવાનું કામ નાઈલાને સેનાપતિઓને સોંપવું પડ્યું.

મદવાડની આ બાજુધારી વિપત્તિ ન પડી હોત તો ચતુરાળઓ જરૂર મળત અને તેમનેજ સલાહની માગણી કરવાની ફરજ પડત, પણ ક્રાન્સનું વિપરીત હતું તેમના ઉપર એક પછી એક આફતો આવવા લાગી ચતુરાળ મૈન્સમાં વધારો થવાજ કરતો હતો, અને દરેક લડાઈમાં તેઓના સિપાઈઓ દોષપણ રાજ રાજ નવા સિપાઈઓ ઉમેરાવાથી તેમનું મૈનિક બળ લીધું ન હતું વધતું હતું આ બાજુએ ક્રાન્સનું બળ લીધું થવા આનું હતું નેપોલેન ઉપરાઉપરિ ફતેહ મેળવના હતો છતાં દરેક વિજયને અતિ તેનું સૈન્ય ઓછું હતું, અને નવું લશ્કર તૈયાર કરવાનો ધણોજ ઘોડો સભવ હતો ક્રાન્સ સાથે રાખનારાં પ્રભુમતાક રાજ્યો બળવાન ચતુઓથી ઘેરાઈ જઈ હતાશ મધ ગયાં અને તેઓમાં પશુ રાજસત્તાનો પક્ષ લેનાર વર્ગ હવે જોરપર આવ્યો હતો.

ફ્રેન્ચ સેનાપતિ જનરલ વેન્ડેમ એક ધણીજ મજબૂત જગ્યા રોકી બેઠો અને તે એકલોજ સંઘળા ચતુનો નાશ કરી ચક્રશે એવી નેપોલિયને તેના તમામ આદા રાખી હતી, પણ એકાએક અનેકગણા ચતુરૈન્સથી તે ઘેરાઈ ગયો અને પકડાયો જનરલ ઓડિઓને બનાડી સામે મોકલ્યો હતો તેના ઉપર પણ જનરલ ચતુરૈન્સ તૂટી પડ્યું અને તેને હાર ખાઈને પાંખ હાંવું પડ્યું જ નેરાઈ અને મેકડોનલ્ડ પણ સપડાઈ ગયા અને તેમણે સખત હાર ખાધી.

જ્યારે નેપોલિયન સખત માદગીનો ભોગ ચક્રને બિછાતે પડ્યો હતો ત્યારે જાણવેલી આફતોના સમાચાર તેને મળતા ગયા જેમાં તેના એકદર ત્રીસ સિપાઈઓ માર્યા ગયા હતા તેણે સુરાને કહ્યું, 'લડાઈમાં આમજ બને છે, રમાં ફતેહ પણ માંજ પડતા પહેલાં પાપમાલી! વિજય અને વિનાશની વચ્ચે એકજ પગવાનું છેડું હોય છે.

તેના ખાલ્લા પામેના એક ટેમલપર જર્મનીનો નકરો પડ્યો હતો તે દાયમાં લઈને તે ખ્યાનપૂર્વક ભેગા લા પો અને એક ફ્રેન્ચ કવિની નીચેની પદ્ધિ ધીમે અચાજે ગણગણા લાઓ —

મે ના રી કરી સેનાપતિપદું હતું ચૌદ વર્ષસુધી વિજયપર વિજય મે આપ્યા જગનુ બાવિ મે મારા દાયમાં નગાવનું ભેયું પણ મે ભેયું કે મોટાં વળ્યોનું પ્રારબ્ધ એક પગ માત્રમાં બદલાઈ ગયું છે "

તેની તમીયતમાં દહી સુધારો થયા ન હતો તોપણ આવા જવાન- સમાય નીપજતી બેન્ડની તેનાથી હવે સાંખી કઠાઈ નહિ ચરીરે મરિ અને અવક્ત મજાતાં પણ તેણે બિજાનું છોડ્યું અને આવીને આવી દાલનમાં તેણે લશ્કરની મુર

લઇને પોતાની મરોપરિ શુદ્ધિ, શૌર્ય અને મૈયાનુ એવું તો અદ્ભુત દર્શન કરાવ્યું કે જંગલના ઇનિહાસમાં તેનો ભંડાર જડતો નથી એવું તેના મિત્રા અને શત્રુઓએ એકઠો કર્યો હતો; પરંતુ નેપોલિયન એક પછી એક લાગતાગટ ફતેહો મેળવતો મેળવતો વિનાશનાજ કિનારા તરફ જતો હતો. ચારે બાજુએથી તેના ઉપર હુમલો કરનારા અનેકગણા શત્રુસૈન્યથી તે ઘેરાઇ ગયો હતો. તેને ફતેહથી કશો શાલ ન થતાં ઉવટું તેનું બળ ક્ષીણ થતાં લાગ્યું, અને આજે પરાજય પામેલા શત્રુઓ બીજે દિવસે ગંજ્યામાં બમણા યઇને તેની સામે લડવા માટે ઉભા રહેતા.

પ્રકરણ ૫૭ મું

સિપ્પિક આગળ કેન્થોની ખુવારી

૧૨મલી ત્વી તરીએ નેપોલિયો મેઝે. આગળ ૧૨મલી મેના પતિપત્ન લીધું પાસેની રેડરીએ ઉપર મળી મોલ્લો નાખીને ૭૫૨૨ે પડાવ નાખ્યો હતો નેપોલિયો આલ્બો કે તરત એક દલાકમાં સૈન્ય ગતિમાં આવી ગયું ૭૫૨૨ે મે તેમની જગ્યા છોડી નાસતું પડ્યું ૭૫૨૨ે કેન્થો તેમની પૂઠે દાડ્યા એટલે માં પેમામ આ ચો કે ૭૫૨૨ેની એક મોટી રજૂ ફ્રેન્ચ તરફ ચાલી આવે છે નેપોલિયન ત ૧૮૧૫ પછે ફર્યો અને ફ્રેન્ચથી પદર માફકને છેડે લેણું દુરમોતે આવતા જેવા પછી તેઓ પશુ દિમત છોડીને ના. નેપોલિયને તેમને વીસ માર્ચ ૧૮૧૫ની સાડમા,

પશુ બીજા બાલુએવી પાઠો ૭૫૨૨ે ફ્રેન્ચ તરફ આવેલો જણાયા નોનિયન તેના તરફ ફર્યો એટલે વળી પાછો ૭૫૨૨ે નારો તેની પૂઠે લેતા નેપોલિયને આરિદ્યન મેનાપતિ ફ્રાન્સનમર્મને પાછી પાઠી તેને મખત હાથ ખવળવી અને તેના સંયને વિખેરી નાખ્યું

પશુ બીજાવાર વગસાલી સખત હેલી થવાથી પાડુ તેવું કામ બગડી ગયું કેન્થોથી ૭૫૨૨ેની પૂઠે ન લેવાઈ અને આરિદ્યને નરતાના વધારે જાણીતા હોવાથી નારી જવામાં ફાન્સા નેપોલિયન લગાઈ જતીને ફ્રેન્ચ પાઠો આ ચો પશુ એ જતથી તો કમો લાભ ન હતો ફ્રેન્ચ આવતાજ સમાચાર મળ્યા કે બર્નાડો એલન નગી બોમ્બી ગયો છે અને ફ્રાન્સ સાથેના વ્યવહારનો માર્ગ રોકાએ છે નેપોલિયન તેના ભાવ્વી દોડી ગયો પશુ પોતાના એક વખતના મિત્રના સપાટથી હરી જઈ નર્નાડો આલો ખસીને ફ્રેન્ચની નજીક આવી ઉભો આ પ્રમાણે એક મહિનાસુધી ૭૫૨૨ેની એકે ૫૨૨૨ે લેવા ફાન્સા માર્યા અને નેપોલિયને તેમને વારવાર પગાળ્ય ફર્યો બર્ના તેમને આખરની લડાઈમાં ઉતરવાને તે લલચાવી શક્યો નહિ

દરરાજ નેપોલિયનનું લશ્કર ચોપુ થતું હતું અને તેના ૭૫૨૨ે હારવા જતા તેમનું લશ્કર વધ્યાજ કરતું હતું નેપોલિયનના લશ્કરમાં પ્રાધન નહીની આસપાસના

ફળતા વહાણને ઠોડી જીતપર આવેના પક્ષ સાથે સલાહ કરવા આતુરતા બતાવવા લા. ૧
વર્ષ અર્થેના રામ ક્રેડિટને ચતુરાગળા ધમકાવવા લાગ્યા, કે અમારા પક્ષમાં
નહિ જોડાઓ તો રામની પાંચમાવી કરી નાખીશુ અમારું યેવત મલરાઈ ગઈ અને
સલાહ કરવા અધીરી બની ગઈ નેપોલિયન અત્યારે તેમનો બચાવ કરવા સમર્થ ન
હતો અને તેઓ તટસ્થ રહે તે પણ ચતુરાગળા સાખી ચક્રતા ન હતી. આવા
સંજોગમાં વર્ષ અર્થે પણ ગયું.

આવી આવી દુર્વાર્થ સુરકેલીઓમાં નેપોલિયન ઘેરાયો જતો હતો તોપણ તે મલરાઈ
નહિ જતાં પોતાની આસપાસ પથરાતી પ્રપચની જાગ ચાલ ચિત્તે અરનોકતો અને
તેના કદામાં કદા ચતુરોને પણ જેના વખાણ કરવા પડે છે એવી મબીરતા, નિઃ
રતા અને રિયર પ્રગાવડે આશાની છેલ્લી ચીજખારી દોવવાતાકુધી તેજે પુરુષાર્થ
આલુ રાખ્યો.

કર્નલ નેપિયર લખે છે કે 'તેણે હવે પોતાના મનમાં એવી કમ્પ, વિશ્વાસ,
અત્યંત સાહસિક અને તદ્દન અપૂર્વ યોજના પડી કહાડી હતી કે તેના સમકાલીન
સેનાપતિઓની કંપનામાં પણ તેનો ખ્યાલ આવી રાગે ન હતો. નેપોલિયન એકમ
નહીને કિનારે પડી રહેવાની સામ્રાટ કહલ લખે એક દરો તેણે કારણ લેસિગ્ટન જેના
દુરદર્શી સેનાપતિથી પણ કરી વહાલુ નહિ, પણ નેપોલિયને જે જગ્યા લં પી હતી
તે વિષે તેણે વધારે ઊંડા વિચાર કરી લીધા હતા "

જે અત્યંત આશ્ચર્યકારક યોજના નેપોલિયરે કહી હતી તેની રૂપરેખા નીચે
ચુજા હતી — ચતુરાગળાનાં સૈન્ય એકમ ઓગળીને નેપોલિયનના સૈન્યની પાછલી
ખાણુએ ગોઠવાઈ ગયાં હતાં. તેથી આખરના પરાજય વખતે ક્રાન્સ તરફ જતા રહે
વાનો વસ્તો બધે થઈ ગયો હતો. આવા સંજોગમાં ક્રાન્સ તરફ પાછા ન ફરતાં
તેની સામી ખાણુએ ગોઠાયેલાં ચતુરસૈન્યને નેપોલિયરે નિરપેક્ષે ચતુરના મુઠકમાં જ પક્ષી
જવાનું સાહસ નેપોલિયને આપ્યું. તેની પાસે ફક્ત એક લાખ પ્રિપાઈઓ હતા જતાં
પોતાનાજ મુઠક ઉપર આક્રમણ થવાથી પોતપોતાની રક્ષાપાનીઓના જમાવડે આંતર
ચતુરાગળાને પેલાનો જ વા એકદમ ઠોડી દેવાની જરૂર પડતી.

કર્નલ નેપિયર લખે છે કે આ કુક્ષિનાં ઉપર નેપોલિયન શાખો દોન પણ
ચતુરાગળાઓ વચ્ચે ફરત નેપોલિયન ઉપર જે હાકપગે આરોપ નાખ્યા આજના
દન તેજ જગજગતે તેઓ પતે કરતા દોષથી તેનો બારી સુડસ યોજના ફર
તી હ

આ યોજના નેપોલિયને તરતજ અમલમાં રૂડી અને સૈન્ય સૈન્ય પ્રવિંત ન ફર
ડ્ય કરવા લાગ્યું પણ એટલામાં જ વધારે સમાચાર મળ્યા કે આરોપીનો જાન તેના
વચન પ્રમાણે દો મહિનાકુધી ન ફરતાં ચતુરકુધી જાત રોય હ વર્ષ અર્થેના

રાજ્યએ પણ તેનું અનુકરણ કર્યું છે. આ રીતે નેપોલિયનના પોતાના મિત્રોજ તેના શત્રુઓ બની ગયા છે અને તેના પાછલા ભાગને ઘેરી લઇને તેના વ્યવહારમાર્ગ રોકી બેઠા છે. રશિયાના લશ્કરમાં બીજા એવી જગ્ગર સિપાઇઓની ભરતી થઇ છે; એક લાખ સિપાઇઓનું સૈન્ય ફ્રાન્સના દક્ષિણ ભાગમાં દાખલ થઇ ચૂક્યું છે; અને શત્રુ રાજ્યો પાંચ લાખ સિપાઇઓના સૈન્યસંવિત કુચ કરે છે. આ ગમાચાર એટલા દુઃખદ અને નિરાશાજનક હતા કે તે સાંભળીને બહાદૂરમાં બહાદૂર માણસ પણ તરમ-ધેંસ થઇ જાય.

છતાં પણ નેપોલિયને પોતાના ચિત્તની સ્થિરતા ગુમાવી નહિ. શત્રુઓની સ્થા-રીની સામે ફ્રાન્સનું રક્ષણ કરવા અસાધારણ પ્રયત્ન કરીને નવું લશ્કર તૈયાર કરવાની ફ્રાન્સની પ્રજાને તેણે વિનંતિ કરી રાજરાણી મેરિયા લૂઇસા જાને સભામંદિરમાં ગઇ અને નેપોલિયને તેને માટે તૈયાર કરેલું લાપણ વાંચી સંજળાવ્યું. ધારામલાએ તરતજ ફરજિયાત લશ્કરી નોકરી લેવાની પદ્ધતિ ગ્રહણ કરી. એક લાખ અને એવી જગ્ગર સિપાઇઓનું લશ્કર તૈયાર કરવાને ઠરાવ પસાર કર્યો. એકદમ તેટલું સૈન્ય ફ્રેન્ચ પ્રજાએ ઉભું કર્યું અને અનેક ગણા શત્રુસૈન્ય સામે ઝડપા પોતાના દેશપ્રદુ-ઓને મદદ કરવા ચાલતું થયું. ફરજિયાત લશ્કરી નોકરીનો હુકમ કરવા માટે નેપો-લિયનને વગોવવામાં આવે છે પણ આવા અસાધારણ સન્નિગામાં તેને આ માર્ગ ગ્રહણ કરવો પડ્યો હતો. બિવિધની પ્રજાની ન્યાયવૃત્તિ તેને ન્યાય આપ્યા વગર નહિજ રહે.

પરંતુ ઉપરાઉપરિ આવી પડેલાં ભયંકર સંકટ જોઇને ફ્રેન્ચ મેનાપતિઓ એટલા બધા નિરુભાહી થઇ ગયા હતા કે નેપોલિયને આદરેલું વિકટ સાહસ ખેડવાની તેમની આ વખતે હિમત ચાલી નહિ. બર્લિન ઉપર સ્વારી કરવાની તેની યુક્તિની હવે તો બધા પ્રશંસાજ કરે છે અને તેની અલાકિક કુદ્દિના તમામ અગોડું અ-યોગનામાં દર્શન આપે છે એમ બધા સ્વીકારે છે. તેણે દરેક પ્રકારના સન્નિગોને ધ્યાનમાં લઇને બધી બાબતોથી તેને તપાસી જોઇ હતી, પણ તેના સરદારો હવે થાક્યા હતા, પોતાના મિત્રરાજ્યોની બદલાયલી વૃત્તિ જોઇ નિરાશ થયા હતા અને પોતાની યોગરક્ષા ઉમેડા અનેકગણા શત્રુમૂઢને જોઈ નાહિમત બની ગયા હતા. બર્લિનનું પહેાંચી જવાનું સાહસ માથે લેવા તેઓ નારાજ હતા. તેઓ પોતાનો અસતોષ ખુલ્લા શબ્દોમાં જણાવવા લાગ્યા અને હાઇન તરફ પાછા જવાની અપ્રત કરવા લાગ્યા. પોતાનાજ સરદારોની આવી વર્તણૂક અને તેમણે નાખેલા વિકે-જોઇને નેપોલિયનને ઘણા ઉદ્વેગ થયો. આકૃતના કાળા પડછાયા હવે તેના ઉપર પડવા લાગ્યા હતા અને લાંબી મુદતની ઝસોટીએ ચડેલા વિશ્વાસપાત્ર મિત્રો પણ તેમની ભક્તિમા ન્યૂનતા અને શિથિલતા બતાવવા લાગ્યા હતા.

આખરે ત્રીજા નેનાપતિ મા પોતાનો વારા ફાવવા માટે એકાદ યજ્ઞ નેપોત્તિવન પાળે આત્મ, અને તેમણે જાણ્યું કે ખર્ચ ન તરફ ન જતા અમને વિષિત તરફ પાછા વળવા વોલે. નેપોત્તિવનની પોતાની મ્લી કમ્પ નહિ છતાં તેનું વિષાંત પ્રારબ્ધ જોને નેનાપતિએ જાણ કરવા વલ્લુ જાણવા લાગ્યા એ વલ્લુ પીચ પતમ્બેલું હતું જે નાદાર આ સસવાલુ સરે ક્યું હતું તે હવે પોતાના ત્વને માટે પરતાવો કરનો કરનો મરી ગયો હ

નેપોત્તિવો તેમની તકતર ધણીજ વાંતિથી સાંભળી માન તેના ગાલ ઉપર આવેલી ગતાય નો આંખમાં અમકતુ તેજ એ જે નડેજ તેના હૃદયમાં ચાનેનું વામ પૂનું તોફાન જણાઈ આવતું હતું પોતાના મોમાંથી કોપનો એક ઉદ્ધાર પણ ન નીકળી જાય એટલે તે પોતાની લાણીઓ ઉપર કાણુ રાખી ચકતો હતો. ખધા બોલી રહ્યા પછી તેણે રાતિથી નો પોતાના દાનજને છાજે તેરી નબીરતાથી જવામ આપ્યો માત્ર તેના અવાજના યક્ષાટવડેજ તેના મનની સાગી રિયતિ જાણાઈ આવતી હતી તેણે ક્યું —

“મે મારી યોગનાવિને પોકો વિચાર કર્યો છેજ આવેરિયાના બ વાપના વન બુને આપણા ગેરતામના પલ્લામાં મૂકીનેજ હુ છેલ્લા નિશ્ચયપર આગેા છુ મર્નિન ઉપર ફારી કરવાથી ચતા લાભની મને ખાત્રી થઈ ચૂકી છે આપણે દાંત જે સજોએ વચ્ચે ઉભા છીએ તે જોના પાછા હકારથી વપ્પજ વુક્ષાનકાર પરિણામ આવશે. જેઓ મારી યોગનાની સામે વાધો ઉપવે છે તેઓ પોતાને માથે ધણી ભયકર જવામલરી એવી લે છે જતા મુદ્દયો, તમે જે કહો છો તે વિષે હુ ફરીથી વિચાર કરીશ”

તે ઉદ્યો અને પોતાના મનચામુદના ખાલ્લા ખધ કરીને ત્યા એકનોજ બેમી ગયો કલાકના કલાક વીતી ગયા પણ પોતે બહાર આગેા નહિ તેમ કે છો અર આવવા દીધા નહિ કોનેનકોટની ચિતા વધી અને શુ કરવું તેની મમજ ન પડ વાથી તે બહારના ભાગમાં આંદા મારવા લાગ્યો રાત્રિ ધણીજ ઠડી અને અધારી હતી પવનના કારમાં સસવાટ તેમના રોકાત નિવામને અચાપ આત્મા જતા હતા ધણીજ ઉડા શાકતો આ સમય હતો નો સર્વના અત કાણુ ચિતાના મોજ નીચે દનાઈ નવા હતા મધરાત થતા આવી પણ હજી નેપોત્તિવન મનચામુદના એક લોજ બેસી ત્યો હતો અને પવનના સુસવાટ સિવાય બીજા કંવાથી સમયાનરત ગબીર શાંતિનો ભગ થયો ન હતો આખરે કોનેનકોટની ધીરજ ખૂલી દરવાન માથે એક ચિટો મોઘીને અદર અવવાની તેણે રજા માગી નો નેપોત્તિવને તે વાંચીને ત તજ તેને અદર તેજવી નીધા.

તે એક કાચ ઉપર પડ્યો હતો પાસેના એક ટેમલ ઉપર નકચાતો દગતો થયો

હતો. તેની આંખો નિસ્તેજ અને બહાવરી બની ગઈ હતી અને ઉંડા શોકની છાયા તેના ચહેરા ઉપર છવાઈ રહી હતી.

કૉલેનકૉર્ટે તેની નજીક જઈ આજીજીભરેલા અવાજે કહ્યું, “ સાહેબ, આ અવસ્થામાં રહેવાથી આપ જીવી શકશો નહિ. ”

નેપોલિયને કશો જવાબ ન આપતાં માત્ર ઇશારતથી કહ્યું કે “ કાંઈ ફિકર નહિ. ” પછી કૉલેનકૉર્ટે તેને વાતે વળગાડવા માટે સેનાપતિઓએ બતાવેલા વંધાનો કાંઈક બચાવ કરવા માંડ્યો. તેણે કહ્યું, “ સાહેબ, તેમણે જે કંઈ કહ્યું છે તે મને આપ તે ઉપર વિચાર કરો તેટલા માટેજ કહ્યું છે. ”

નેપોલિયને તેના તરફ ઉદાસીન નજરે જોયું હતું :—

“ કૉલેનકૉર્ટ, તમે બ્રાન્તિમાં તો નહિ ગયાં ખાતા હો. નહિ, તેમ બની શકે જ નહિ. આ વિનાશકારી બળવાનો પવન મારા સરદારોમાં હમણાં ફેલાયો છે તેના માઠાં પરિણામ તમારા ધ્યાન બહાર નહિજ હોય. ખાત્રીથી માનવો કે એમથી ઘણીજ ભયાનક અને અગણ્ય વિપત્તિઓ ઉદ્ભવશે. જેમનું કામ માત્ર હણાવું છે તેઓ જ્યારે આગાનો અમલ ન કરતાં વિચાર કરવા લાગે છે ત્યારે રાજકર્તાના હાથ માંથી સત્તા ચાલી જાય છે. મારી આસપાસ હમણાં હમણાં હું જે એકિની નેકે છું તે મને ઉઘાડા બળવા કરતાં પણ વધારે આપત્તિષ્પ લાગે છે. સૌ સેનાપતિઓ મારી સામે ખુદશો બળવો કરે તેથી હું જરા પણ ગભરાઈ નહિ. સખતમાં મને બળવો દાખી દેવાની મારા સિપાઈઓ તાકાત ધરાવે છે. સિપાઈઓ ચર્ચા કરના નથી, તેઓ તો આગાનો અમલ કરે છે, અને પૃથ્વીના છેડાસુધી મારી સાથે ઉડતો જવા તૈયાર થાય છે; પણ જે સંજોગોમાં આપણે મૂકાયા છીએ તે જોતાં હવે આગેવાનો અને મારી વચ્ચેની સંપૂર્ણ એકતા ઉપરજ દેશના જીવન અને મનુષ્ય પ્રશ્ન અવલંબે છે. અવિશ્વાસ અને આનાકાનીવડે રાત્રીઓની તત્તવાર મેં તમ વધારે ત્વરાથી આપણા દેશની પાયમાલી થઈ જશે. ”

પછી તે ઉડીને ઉભો થયો અને વિચારમાં ને વિચારમાં આંધા મારવા લાગે. થોડીવાર પછી તે થોડો અને પોતાના મન સાથે બોલ્યો, “ હવે બધું થઈ ગયું. હું પ્રારબ્ધની સામે ખાલી આંધો બનું છું. કેન્ય પ્રગતને આપણે નહીં જીતી શકીએ. ” વળી પાછો તે કોચ ઉપર સૂઈ ગયો અને ઉંડા સૂઈ ગયો.

એમ કરતાં મચર પડી અને બીજો દિવસ પણ ધમધમક રીતે પસાર થયો. નેપોલિયનના મનની મુઝવણ બેઠક હતી. તેના મનમાં વિચારો વિચારો સદાસર વચરે તેનાથી અસ્થિત તરફ આમળાઈ રહ્યાં હતાં તેમ ન હતું. હવે તરફ પાછા હવેથી અસ્થિત અને તેની સાથે

આપવાથી થયે એમ તેની આગળ બધું હતી આખરે ને હેઠળ નિર્જીવપર આવી ગયો તેના મનનો સોજા હવે સમી ગયો વિજિત તરફ પાછા ફરવાનો અને માના મઠની માફક હેરાદની પગમુખી લાગવાનો નિમિષ તેણે કાગળ જાતિ અને દલારૂપક ક્યા બિન-વચવાની માફક તેણે અતિ ગભીરપણે કૌસેનકોર્ટને કહ્યું -

‘ પ્રભનો વિનાશ પ્રારબ્ધનો પોથીમાં લખાઈ ગયો છે ’

પણ ત્યારેજ “ કૌસેનકોર્ટ ” કહ્યું, “ પ્રભનો નિમિષ પ્રારબ્ધના અધરને પણ જુની છે છે ” તેપોલિયને જવાબ આપ્યો “ હા પણ તેવો નિમિષ પ્રભએ નહીં ખતાવ્યો. કૌસેનકોર્ટ, આગ સખો પાદ સખને, દેવો મારા મરણ પછી મને ત્યાં ન આવે જોયો પાછા હાવાનો આનંદ કરી બેઠા છે તેમને પરતાવાનું કારણ ન મો તે. હવે સારું ”

લરકરને પાછું દવારવાનો વૃક્ષ તરતજ આપવામાં આવ્યો અને ૧૫ મી અક્ટોબરે આગે વિજિતની દિવાલની આસપાસ નેપોલિયને પોતાનું નાનું પછું બહાર લરકર ગોઠવી દીધું તેજ દહાડે સાંજે યનુસાગ્રઓનું મૈત્ર્ય પણ ચારે વિશાલિયો નહીના પૂરની માફક અપાઘાબધ ચાલ્યું આવ્યું અને જોતજોતામાં શહેરની આમ પામ તેમના ત્રણ લાખ અને પચાસ હજાર પોદાઓ ગોઠાયા ત્યાં પોતાની આટલી મોટી સખ્યા જોઈને તેમને આ વખતે હતેહની આગી હતી. દેવો કરતા તેમના યનુઓ ત્રણગણા હતા અને દેવોની પાસે માન હોજ તેપો હતી તેપણુ જ્યાં નેપોલિયન હાજર હોય ત્યાં હતેહ થવી જ જોઈએ એવું તેમનું હદ આકીન હોવાથી જો જરા પણ નાકોમેદ થયા ન હતા તેણે આખી રાત સરદારોને સચનાઓ આપવામાં સિપાઇઓને ઉત્તરિત કરવામાં અને યનુમૈત્ર્યે લીધેની જગ્યાનું નિરીક્ષ કરવામાં પસાર કરી સિપાઇઓ તેની હાજરીથી અને તેના પ્રેતસાહક સખોથી મારે ઉમંગમાં આવી ગયા

તેણે કહ્યું, ‘ સામે યનુઓ ઉભેલા છે અ ચારે સોગદ આઓ કે અમે મરીશું પણ કાન્સની અપકીર્તિ અમે નહિ જોઈએ ’

“ અમે સોગદ લઈએ છીએ ” સિપાઇઓ પોકારી ઉઠ્યા અને “ શહેનશાહ કહ્યું જીવો ” ની ગગનભેદી ગજાના દેવ્ય અવગુણિયો ઉડી અને તેના દીર્ઘ પ્રતિધ્વનિ ચક્રિત થયેલા યનુઓને કાને પડ્યા

પોતાનાથી અનેકગણા યનુસમૂહની સામે બચકર સમ્રામમાં ઉતરવાનું જોખમ નેપોલિયન સારી રીતે સમજી રહ્યો હતો અને પોતાના સરદારોને વૃક્ષ આપતી વેળા તેની બોલવાની હમ ઉપરથી તેના મનનો મહારાટ જણાઈ આવતો હતો

“ કૌસેનકોર્ટ ” કહે છે કે ‘ તેણે પોતે દોરેલો લામછતા નકસો મને ખતાવતાં કહ્યું કે કોઈ પણ પ્રકારના સુદ્ધકારક અને દાવપેચથી આપણી અત્યંત ઝોલો સખ્યા-

તેમને આવતી કાલને માટે હુકમો આપવા લાગ્યો. અરુણોદય થવા આગ્યો અને ભયંકર કતલ શરૂ થવાની તૈયારી ચાલી રહી.

નેપોલિયને ઘોડેસ્વાર થતી વખતે પોતાના અંગરક્ષક મંડળને કહ્યું, “આજે એક મહત્વની બાબતનો નિર્ણય થઈ જવાનો છે. સિપ્તિકના રણસંગ્રામમાં ફ્રાન્સનું પ્રારબ્ધ નિર્માણ થવાનું છે. આપણો જે આજે વિજય થશે તો હજી પણ આપણી બગડેલી સ્થિતિ આપણે સુધારી શકીયું; અને જે હારીયું તો આપણા પરાજયમાંથી શાં શાં માટે પરિણામ ઉદ્ભવશે તેની આજે અટકળ પણ થઈ શકે તેમ નથી.”

સૂર્યોદય થનાંજ શત્રુરાજ્યોનું તમામ સૈન્ય ગતિમાં આવી ગયું. સિપ્તિકનાં મિનારાઓ ઉપરથી આ દશ્યની બયાનક લગ્યનાનું યથાસ્થિત દર્શન કરી શકાતું. ચારે દિશાએ દૃષ્ટિ પહેંચે ત્યાંસુધી શત્રુસૈન્યના મોટા સમૂહો શહેર તરફ ચાલ્યા આવતા હતા. પાંચ લાખ યોદ્ધાઓ, મનુષ્યબુદ્ધિએ રચેલાં ભયંકરમા ભયંકર હથિયારોસહિત માત્ર થોડાંજ માઇલના ઘેરાવામાં સગડાસગડી ગોઠવાઈ જતાં હતાં. થોડીજ વારમાં હજારો, મેઘગર્જનાના નાદ કરતાં પણ વધારે પ્રયંત્ર ફડામ વા લાગ્યા. શત્રુના આવા મહા બળવાન સૈન્યની સામે માત્ર એકજ લાખ ફ્રેન્ચો દબતાથી ઉભા રહ્યા.

નેપોલિયન આખા રણસંગ્રામમાં મૃત્યુની પરવા કર્યા વગર મુઠાંના ઢબલ ઉપર થઇને પવનવેગે બધે ફરી વળેો અને તેવું જીવન જાણે દૈવરક્ષિત હોય તેમ તેની આસપાસ હજારો માણસોનો કચ્ચરવાણ નીકળી જતો; તોપણ તેને લેશ પચ્છળ થવા પામી નહિ. વિજયની અણીને વખતે જે શાંતિ, દબતા અને સમયસંક્રાંતિ તેની દરેક હીલચાલમાં જણાઈ આવતાં હતાં તેની તેજ શક્તિઓ આ પ્રસંગે પોતાના સૈન્યની સક્ષાત્તીને માટે લઢતી વખતે તેણે પ્રકટ કરી. પોતાનાથી અનેક ગણા શત્રુસૈન્યની સામે, લડાઇની ખાજી હાથથી ગએલી છતાં જે કુશળતાથી તે પોતાની ધવાયલી, વિખરાએલી અને પળે પળે ક્ષીણ થતી હુકડીઓને ગોઠવી દેતો તે કુશળતા તો તેનાં આગલાં યુદ્ધોમાં પણ આ પ્રસંગના જેટલી પૂરેપૂરી પ્રકટી શકી ન હતી.

સાંજના ત્રણ વાગે બર્નાડો સ્વીડન, રશિયા અને પ્રશિયાના સંયુક્ત સૈન્ય આજે આવતો જણાયો. તેમને જોતાંજ માર્શલ નેના તાગાના તમામ સેકસન સિપાઇઓ ? ગયા અને જતાં જતાં પોતાના અત્યારસુધીના સોગતીઓ ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની તી તરફ બંદુકો તાકી ગોળાઓ વર્ષાવતા ગયા. આ અનુકૂળ તક જોઈ મિત્ર રાજ્યોનાં સૈન્ય ફ્રેન્ચોને ઘેરી લેવા આગળ ધસ્યાં; છતાં પણ ફ્રેન્ચોએ પોતાની માગલી કીર્તિ જાળવી રાખી. અસાધારણ પરિશ્રમ અને ધૈર્યથી તેમણે પોતાની રજ્યા જાળવી અને દરેક ઠેકાણેથી શત્રુસૈન્યને પાછા હડવાની ફરજ પાડી.

આખરે રાત્રિએ આ લયાનક હત્યાકાંડ ઉપર પોતાનો કાળો પડેો પાડેો મેકે

સૈન્ય યાકીને લોચ થઇ ગએલા હતાં સવાર થતાંજ યુદ્ધ પુનઃ જરી ગખવાનો નેપોલિયનનો દૃઢ નિશ્ચય હતો. એ પ્રમાણે પોતાના સેનાપતિઓને જરૂરી સૂચનાઓ આપી અને યુદ્ધનો ક્રમ ગોઠવવા સારૂ તે પોતાના તબુમાં ગયો. સાત વાગે તેને અત્યંત દારણ્ય સમાચાર મળ્યા કે દારૂઓળા ખવાસ થવા આવ્યો છે અને જે છે તેટલાથી પૂરાં એ કલાક પછી લગી રકામ એમ નથી હવે પાઠા હડવા મિવાય બીજી માર્ગજ હતો નહિ અને દારૂઓળા વગરના એક લાખ સિપાઇઓને સાડાત્રણ લાખ વિજયોન્મત સિપાઇઓના દાવખાથી બચાવીને નસાડી લઇ જવાનું કામ પછી કાંઈ સહેલું ન હતું.

તરતજ સેનાપતિઓની સલાહ બોલાવવામાં આવી આ પ્રસંગના કરનાં વધારે માનનીયકરેલા દેખાવની કલ્પના પછી થઇ રાકતી નથી યુદ્ધનો ફેલાદહ થયો ગયો હતો અને ગરિની રમચાનવત્ વાતિનો ભગ માત્ર ઘાવન સિપાઇઓની ચીમો ધીજ થતો હતો. ફ્રેન્ચો પાસે અનામત લશ્કર હતું નહિ, બીજી મદદ આવી મળે એમ ન હતું તેમનો દારૂઓળાનો ભડાર ત્યાંથી પચાસ માઇલને છોટે હતો. બધા સેનાપતિઓ નેપોલિયનની આસપાસ નિરાલ થઇને બેગ હતા કોઇને કશું કહેવાનું હતુંજ નહિ. કોઇને આ યુદ્ધેલી તરી જવાનો માર્ગ સૂચવો ન હતો યાકથી સેનાપ્ત ગએલો નેપોલિયન ખુદથી ઉપર ઉઠી ગયો પા કલાક પછી તે જાગ્યો, અને બોલ્યો, " હું હું જાગ્યું હું કે રમ જોડે હું "

ખર્ચિન ત દે કુચ કરવાની ના પાળીને જે મરહુમ આ આફતનું કારણ થઇ રહ્યા હતા તેમના સલાખમાં વધારો કરવા નેપોલિયને એક પછી ગપકાનો સખ્દ કેમ્ચાર્યો નહિ અરસરે તો પોતાના સિપાઇઓના જન મચાવવાનો માર્ગ શોધવા માંજ તેની સધળી શક્તિઓ રોજાઇ થઇ હતી એક કલાકમાં તો ચાકેલા, ધવાએના, મૂખ્યા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ ડોલરાત જનલી કડપથી પાછા હડવા પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. ગવખીના તાપખાં સન્નુને બૂલથાપ ખવગાવવાને સંગમનાં ગદેવા દીવાં માયસ ને અને માર્મો દ નાસતા સૈન્યનો જન્યાર કરવા બેડે જાણુએ પોડવાઈ થયા નેપોલિયન બાબી રાત જાતે ફરી ફરીને નાસતા સૈન્યપર દેખરેખ ચાખચા હા રહી.

લિખિત લહેર એસ્ટર નદીને કિનારે આવ્યું હતું નદી ઉપર માન એકજ પૂત હતો તેના ઉપર થઇને લશ્કર અને નેપોલિયન કપાલાખ પસાર થવા લાગ્યાં એ રમાણે બાબી રાત ફ્રેન્ચ સૈન્યે પૂલ ઉપર થઇને વચા કપું તરાર થતાંજ મિત્ર યગળોને ફ્રેન્ચની નક્કશાખની ખચર પડી રજુદય થાનાં અને ત્યારેના પગલા થવા લાગ્યા જવનાદ જવતા તેઓ આગળ ધસી આવ્યા પછી નેપોલિયને દીર્ઘદિ ચાપરીને ફરી રાખેલી ગોડવખી તેમનો વેગ થક્યો.

ફ્રેન્ચનો પગથા ભાગ અને સન્નુનૈન્યનો આ લેા જાગ ગિયા ર લિખિત હતું.
૨૫૦

રની શેરીઓમાંજ અથડાઈ પડશે એ નક્કી હતું અને તેમ થતાં ત્યાંના લોકો અને મકાનોની ખુવારી થશે એ પણ નક્કી હતું. તેને ખ્યાલી લેવા માટે નેપોલિયને યુદ્ધ-વિરામમાટે શત્રુઓ આગળ સફેદ વાવટો બતાવ્યો; પરંતુ તેઓ નાસતા ફ્રેન્ચોનો વિનાશ કરવા અધીરા થએલા હોવાથી તેને ન ગણુકારતાં આગળ દોડ્યા આવ્યા આ બાબુએ શત્રુના વેગને રોકવા માટે શહેરના કેટલાક ભાગને સળગાવી મૂકવાની નેપોલિયનને પણ જરૂર હતીજ; પણ જે ઉદારતા તેના શત્રુઓમાં ન હતી તે એનામાં હતી. તેણે આ ક્રૂર આગા નજ આપી પણ 'જર્મનીને ખ્યાવવા નીકળેલા' મિત્ર રાજ્યોને આ જર્મન શહેરની પ્રજાની દયા નજ આવી; છતાં ભલા નેપોલિયનને તેમણે લોહીનો તરસ્યો રાક્ષસ કહીને વગોવ્યો. પોતાના સૈન્યને કાંઈક જોખમમાં નાખીને પણ લિપ્પિઝ શહેરનું રક્ષણ કરવાની તે આગા આપતો ગયો.

સંકેસનીને વૃદ્ધ રાજા નેપોલિયનનો પરમ મિત્ર હતો. પોતાના મૈત્ર્યે કુદરત દગાથી તે લજવાતો હતો. નેપોલિયને તેને હૃદયપૂર્વક દિશાસો આપ્યો અને કહ્યું, "તમે તમારાથી બન્યું તેટલું ક્યું" છે અને હવે અમને થોડી વધારે પળની તિરાંત માટે તમને તમારી સલામતી જોખમમાં નાખવાનું કહેવું એ તો તમારી ઉદારતાનો ગેરલાભજ લીધો કહેવાય."

જેઉ રાજાઓ છેલ્લીવારના ભેટયા અને છૂટા પડ્યા. નેપોલિયનનો માર્ગ પાંચઠાર સ્વાર અને તોપખાનાથી પૂરાઈ ગયો હતો, અને શત્રુઓની ગોળીઓ તેની આસપાસ સળસળાટ કરતી ચાલી આવતી હતી. તેને એક જે વાર તો પાછા ફરવું પડ્યું, એવું છેવટે શહેરની પ્રદક્ષિણા કરીને એક ભલા જર્મનની મદદથી ઘણીજ મુશીબતે પૂરના નાકાસુધી તે જઈ શક્યો.

એ પૂછ ઉપર થઈને આખું ફ્રેન્ચ સૈન્ય પસાર થવું હતું. તેની નીચે દારૂનાં પીપ ગોઠવી દીધાં હતાં, અને એક સરદારને આગા પણ આપવામાં આવી હતી કે છેલ્લો ફ્રેન્ચ સિપાઈ પૂછ ઉપરથી પસાર થઈ રહે કે તરતજ દારૂનાં પીપને નજ ગાવી પૂછ ઉડાવી દેવો. એ સરદારે આ કામ એક હવાસદારને સોંપ્યું. નેપોલિયને લિપ્પિઝ છોડ્યા પછી શત્રુસૈન્ય સમુદ્રની ભરતીના મોઝાંની માફક શહેરમાં ઘસડી થઈ ગયું અને તેમને ખાળવા ઉમેલી ફ્રેન્ચ હુકડીઓ પાછી હકતી ગઈ. તેની પાછી પૂછ ઉપર અને તેની આસપાસ સિપાઈઓ, સ્વાર, ગાડાં અને તોપોની પુકામત થવા લાગી હવાસદાર આ જોઈ ગભરાયો અને ગભરાટમાં દારૂનાં પીપને નજ ચાપી દીધી. ધગડાની સાથે પૂછ હવામાં ઉડી ગયો. પચીસ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ શત્રુની વચ્ચે નિરાધાર અવસ્થામાં રહી ગયા. ચારે દિશાએ મત્તરાટ ફેરવે ગયો. જેનાથી જેમ નસાયું તેમ એ નાસવા લાગ્યા.

મિત્રરાજ્યોના મૈત્ર્ય હવે લિપ્પિઝ શહેરમાં કિમટયાં. ગોળીના પાંદડાં મરતી

ભાગી તૂટી ખડિયે જેવા જની નર્મ, અને નિર્દોષ, નિવરણ, નિરપરાધી પુરો, ઓઝો અને બાગેલાના આકન્ઢથી વાતાવરણ સગાઈ મધુ ચહેરનો સજ્જમક પદ્મ ભારે ઉમંગમાં આવી ગયો અને તેમણે રસિયા, પ્રસિયા અને આસિદ્ધાના રાગઓને સહર્ષ આવકાર આપ્યો. સ્વાનન્ધ અને સમાનતાના દિમાયતીઓ નિવરણ ધમને પોતપોતાનાં ધરમા ભરાઈ બેઠા અથવા જોલ અમર ફૂંસીથી જની જવા પડેશ નાસી ગયા. સ્વતંત્રતાનો ઉપામક અને સરથક નેપોલિયન જોલે યૂરોપના જીતમગાર રાજ્યોને આજ્ઞાથી પોતાના ધાકથી દનાવી રાખ્યા હતા તેની મતાનો આજ્ઞથી નામ થયો અને બિચારી જર્મનીની પ્રજા તેમના જીતમગાર રાજ્યોને તામે આવી પડી.

લાઘ્યાત નહિ પણ જન્મવડે પોતાની એટલા માનનારા મિત્રરાજ્યોએ દેશ દોહી ખર્નાડોનો તિરસ્કાર કર્યો, કેમકે તે ઉમરાવ નહિ હોઈને સામાન્ય જનતામાં તેનો જન્મ થયો હતો તેની સહાયતાનો લાભ લીધા પછી તેને એક દૂર આવેલા સ્થાનમાં જવા આજ્ઞા મળી.

દરમ્યાન નેપોલિયન પોતાનાં વેરજુએરજુ થએના મૈન્યને જેમ તેમ જળવીને એર્ફર્થ તરફ પાછો હતો ગયો તેણે પોતાના મિત્રોને બોલે પોતાનો જ જનખત્રા વવા નાદે પૂલ ઉરાડી મૂક્યો એવી જૂઠી વાત તેના ચતુઓએ આખા યૂરોપમાં ફેલાવી, પણ તેમનાં બીજા જૂઠાણાંની માફક આ વાત પણ સત્યની કસોટી બાગળ ટકી નથી.

ફ્રેન્ચ મૈન્ય નિરાશ થએલુ છતા હજી બ્યવસ્થા અને હઠતાપૂર્વક પાછુ હંકુ હતુ પાચજ મહિના ઉપર જે સ્પૂદ્ધેનના મેદાનમાં તેમણે પૂરેપૂરી જીત મેળવી હતી તે મેદાન ફરી તેમણે જોયુ મિત્રરાજ્યોના સૈન્ય તેમની પાંજા દોડ્યાં આવતાં હતાં. પાંચ દિવસમાં તેઓ એર્ફર્થ પહોંચ્યા અહિ નવુ મૈન્ય વડ આવવાને બદલે નેપલ્મ જવાની મુરાએ રજા માગી નેપોલિયનની પત્ની દલા જાણી ચૂકેલા હોવાથી પોતાની નેપલ્મની માદી સાચવી રાખવા માટે તેણે નીચતાપૂર્વક નેપોલિયનના દુશ્મનો માથે છુપા ઓલકારાર ક્યા અને નેપલ્સ તરફ નાકતો થયો. નેપોલિયનને આ વાતની ખબર હતી, છતાં તેની લક્ષજીત ઉદારતા તેની વિપતિના વખતમાં પણ તેને છોડી મૂક ન હતી. તેણે પોતાના દિલ્લુ કુ બ દલાનુ મુરાને નક કપકનો ટખ્ક પણ ન સહજાવ્યો અને છૂટા પડતો વેળા તેને પ્રેમથી ભેટ્યો. મુગ ગયો તે ગયોજ મદદ તો બાલુએ ગદી પણ મુજબ જે નેપોલિયનની મદદ આવતો હતો તેને પણ રાખ બેરા. આ નીચતા અને મિત્રોહના બદલામાં મિત્રાનઓએ મુગને નેપલ્સનુ ગલ્પ વચપરપરાને માટે રહે એવુ કબ્જુ અને એ કા તો પણ ડેવર તેમણે સેનાનાં બીજા વચનોની ચેઠ થોડાજ વખતમાં ભગ કર્યો. આ ન્યત નિપતિના પ્રસંગમાં નેપોલિયને અનેશ્વાર અદ્વિતીય ઉદારતા બતાવી

રની શેરીઓમાંજ અથડાઇ પડશે એ નક્કી હતું અને તેમ યતાં ત્યાંના લોકો અને મકાનોની ખુવારી થશે એ પણ નક્કી હતું. તેને અચાવી લેવા માટે નેપોલિયને યુદ્ધ-વિરામમાટે શત્રુઓ આગળ સફેદ વાવટો ખતાવ્યો; પરંતુ તેઓ નાસતા ફ્રેન્ચોનો વિનાશ કરવા અધીરા થએલા હોવાથી તેને ન ગણુકારતાં આગળ દોડ્યા આવ્યા. આ બાબુએ શત્રુના વેગને રોકવા માટે શહેરના કેટલાક ભાગને સળગાવી મૂકવાની નેપોલિયનને પણ જરૂર હતીજ; પણ જે ઉદારતા તેના શત્રુઓમાં ન હતી તે એનામાં હતી. તેણે આ કૂર આગ્રા નજ આપી પણ 'જર્મનીને બચાવવા નીકળેલા' મિત્ર રાજ્યોને આ જર્મન શહેરની પ્રજાની દયા નજ આવી; છતાં ભલા નેપોલિયનને તેમણે લોહીનો તરશ્યો રાક્ષસ કહીને વગોવ્યો. પોતાના સૈન્યને કાંધક જોખમમાં નાખીને પણ લિખ્ઝિક શહેરનું રક્ષણ કરવાની તે આગ્રા આપતો ગયો.

સંકેસનીને વૃદ્ધ રાજા નેપોલિયનનો પરમ મિત્ર હતો. પોતાના સૈન્યે કરેલા દગાથી તે લજવાતો હતો. નેપોલિયને તેને હૃદયપૂર્વક દિલાસો આપ્યો અને કયું, "તમે તમારાથી બન્યું તેટલું કર્યું છે અને હવે અમને થોડી વધારે પળની નિરાંત માટે તમને તમારી સલામતી જોખમમાં નાખવાનું કહેવું એ તો તમારી ઉદારતાનો ગેરલાભજ લીધો કહેવાય."

એજ રાજાઓ છેલ્લીવારના ભેટયા અને છૂટા પડ્યા. નેપોલિયનનો માર્ગ પાવદમ સ્વાર અને તોપખાનાથી પૂરાઇ ગયો હતો, અને શત્રુઓની ગોળીઓ તેની આમખાત, સળસળાટ કરતી ચાલી આવતી હતી. તેને એક બે વાર તો પાછા ફરવું પડ્યું. છેવટે શહેરની પ્રદક્ષિણા કરીને એક ભલા જર્મનની મદદથી ઘણીજ મુશીબતે પૂનર્નાકામુધી તે જઇ શક્યો.

એ પૂલ ઉપર થઇને આખું ફ્રેન્ચ સૈન્ય પસાર થતું હતું. તેની નીચે દારૂનાં પીપ ગોઠવી દીધાં હતાં, અને એક સરદારને આગ્રા પણ આપવામાં આવી હતી કે છેલ્લો ફ્રેન્ચ સિપાઇ પૂલ ઉપરથી પસાર થઇ રહે કે તરતજ દારૂનાં પીપને મળી ગાવી પૂલ ઉડાવી દેવો. એ સરદારે આ કામ એક હવાજાદારને સોંપ્યું. નેપોલિયને લિખ્ઝિક છોડ્યા પછી શત્રુસૈન્ય સમુદ્રની ભરતીનાં મોજાંની માફક શહેરમાં દાખ થઇ ગયું અને તેમને ખાળવા ઉમેલી ફ્રેન્ચ ટુકડીઓ પાછી હડતી ગઇ. તેની મ.એ પૂલ ઉપર અને તેની આસપાસ સિપાઇઓ, સ્વાર, ગાડાં અને તોપોની પુખ્ત નોડ ચલા લાગી. હવાજાદાર આ જોઈ ગભરાયો અને ગભરાટમાં દારૂનાં પીપને નામતરી આપી દીધી. ધડાકાની સાથે પૂલ હવામાં ઉડી ગયો. પચીસ હજાર ફ્રેન્ચ સિપાઇઓ શત્રુની વચ્ચે નિરાધાર અવસ્થામાં રહી ગયા. ચારે દિશાએ ગભરાટ ફેલાય ગયો. જેનાથી જેમ નસાયું તેમ જો નાસવા લાગ્યા.

મિત્રરાજાઓના સૈન્ય હવે લિખ્ઝિક શહેરમાં ઉમટ્યાં. ગોળાના વર્ષાથી મ.એ

ચરણે જતા હતા નાના મોટા તમામ જર્મન રાજ્યો મિત્રરાજ્યોની ધારવા દીધા
જઈ તેમના વાવટા નીચે આવી ત્યાં હતાં રપેનમાં ત્યાંના પ્રજાકીય પક્ષ આજે
ધુલી ઇચ્છા કરોડો પૌંડો મૂકાડો કરી બુલમગા રાજ અને ધર્મન્ધ ધર્મગુણ
ખેડીવડે રપેનની પ્રજાને જાકરી રજુ હતું ત્યાં અગ્રેજ સેનાપતિ વેનિગ્ટન પોતાનું
બળ જમાવી રહ્યો હતો તેપોલિયન આ બાલુએ વવારે બચકર લગાઈમા રોકાપનો
હોવાથી તેનાથી રપેન ત ક વધારે લથ્થ આપી ચકાચ એમ હતું નહિ. માત્ર જન
રહ શૌહટ ધણીજ મુદીમતે રપેનમાં પણ રાખી રહ્યો હતો. તેને મારી દહાવી પિરિ-
નીઝ પર્વત ઝોળગી ક્રાન્સની દક્ષિણ ગીઆ ઉપર આક્રમણ કરવાનું વેનિગ્ટન માટે
દવે ઝાંઝુ મુરકલ ન હતું

પ્રકરણ ૫૮ મું-વઢી લડાઈ શરૂ થઈ

રોપના રાજાઓનો લડવાનો હેતુ હવે એકજ હતો અને તે એક કે નેપોલિયનને પદબ્રષ્ટ કરવો અને ફ્રેન્ચ રાજ્યકાન્તિએ ઉત્પન્ન કરેલા સ્વતંત્ર વિચારોને યૂરોપમાંથી નિર્મૂળ કરી નાખવા. દરેકાક રાજતંત્ર ગમે તેટલું લોકપ્રિય હોય તોપણ તેને કાંઈને કાંઈ વિરોધી તો હોયજ. ફ્રાન્સ સાથે સંબંધ રાખતા દરેક યૂરોપિય રાજ્યમાં ઘણા રાજસક્ત પુરુષો હતા. પોતાના વિશેષ અધિકારની પ્રાપ્તિની આશાએ તેઓ મિત્રરાજાઓના સૈન્યમાં સામેલ થવા તૈયાર હતા. તેની સાથે સ્વતંત્રતાને માટે અધીરો બનેલો એક બીજો બળવાન વર્ગ ઉછાળો મારી રહ્યો હતો અને નેપોલિયનના વિજયમાં પોતાના પક્ષનો વિજય સમજી તેને આવકાર આપવા તૈયાર હતો. ખુદ ઇંગ્લંડમાં પણ આવો પક્ષ હોવાથી ટોરી પ્રધાનમંડળને ગમે તે ભોગે નેપોલિયનનો અને તેની સાથે સ્વતંત્રતાના વાતાવરણનો વિનાશ કરવાની અગત્ય લાગતી હતી.

મિત્રરાજાઓનાં સંયુક્ત સૈન્ય હવે લૂધન નદી તરફ આવવા લાગ્યાં. નેપોલિયને આ વખતે તેની તમામ માનસિક શક્તિઓ જાગૃત કરી. વયનો ઘસારો લાગવાથી તેની ચંચળતા કાંઈક કમી થઈ હોય તોપણ અત્યારે તો સૌને તેનામાં ભરખુવાનીતું જોમ પ્રકટી નીકળેલું જણાતું હતું. લૂધનથી પિરિનીઝ સુધીનો ફ્રાન્સનો પ્રદેશ યુદ્ધના વિશાળ કારખાના જેવો બની ગયો. વડી ધારાસભાએ નેપોલિયનને સલાહ આપવા માંડી કે ફ્રાન્સની સીમા તરફ શત્રુસૈન્ય ચાલ્યાં આવે છે એ શરમભરેલા સમાચાર પ્રજાને જાહેર ન કરવામાંજ ડહાપણ છે. તેણે તરતજ જવાબ આપ્યો કે “ જા તારે, અને પ્રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને બાવેરિયા પૂર્વ દિશાએ તમારા ઉપર તકીબી હાથ છે. શરમ નથી આવતી ? દેશનો દરેકે દરેક મર્દ આજે લડવા તૈયાર હોયો જોઈએ. તમે ધારાસભાના સભાસદો હથિયાર ધારણ કરી પ્રજાને દાખલો આપો. આજે તો આખા દેશમાંથી યુદ્ધનોજ પડવો ગાળી રહેવો જોઈએ તેને નહીં લોકો સલાહની ખાંચલી વાતો કરતા થયા છે ! ”

[illegible][illegible]

કાન્સમાં નિરાશા ફેલાઈ ગઈ હતી. એક ડૉનર સિયાના ખરખમાં દલાઈ નયુ અને ખીલુ જર્મનીના નેદોમાં તારાજ થઈ નયુ નૈનની ફરજિયાત બરતી અને જાન કરવી પ્રબલ હવ નીચોત્રાઈ મઈ હતી એકલા પ્રબલસત્તાક કાન્સની સાને આજો યુરાપ ના ડેલ્ટાએ વરોધી કટિબદ્ધ થઈ રહી હતો. હરો લગભ આધુ ચખવા કાન્સમાં બગ રશુ ન હતુ ધારાસભાએ પશુ ઉપરોમ્ત કમિટીનો રિપોર્ટ મલુર પાયા અને બલામણુ કરી કે આપણે કાન્સની સીમા વધારવા મામતા નથી એમ મનદર કરીને તેમને બલમુક્ત કરવા અને તેમાંજ આપણી ખરી મોટાઈ રહેવી આ સાબળાને નયોસિયનલુ દિવ પાડું ફલાયુ ધારાસભાના ઠાવમાં એના પશુ ચળે.

હતા કે પોતાની સ્વતંત્રતાના રક્ષણને માટેજ પ્રજાનું લોહી રેડાય છે એવી પ્રજાની ખાત્રી કરી આપવી.

છતાં પણ નેપોલિયન ક્રાન્સનું ગૌરવ જળવવાના આગ્રહને વળગી રહ્યો. તેણે પ્રજાના પ્રતિનિધિઓને કહ્યું, “દેશને સાથે કેટલું સંકટ છે તે તમે જાણો છો. તમારી સલાહ માગવા હું કાયદા પ્રમાણે બંધાયેલો નહિ છતાં પણ મેં તમને પૂછી લેયું. તમે તો મને મદદ કરવાને બદલે ઉલટા મારા માર્ગમાં વિઘ્નો નાખવા માંડ્યા. અત્યારે શત્રુને અટકાવવાનો તમારો ધર્મ છે. તેમ ન કરતાં તમે તેને માટે રસ્તો મોકળો કરી આપો છો. આવા અણીના વખતે રાજ્યતંત્રને નિર્બળ કરી દેવાનો તમને શા અધિકાર છે? હું જે સત્તા ધરાવું છું તે મને તમોએ આપી નથી. મને તે સત્તા ઈશ્વરે અને પ્રજાએ આપેલી છે. હું કેવી રીતે રાજ્યાસન ઉપર આવ્યો છું તે તમે જૂઠી ગયા? તે વખતે પણ ધારાસભા તો હતીજ. તેના મત મેળવવાની અમર ત્યજી અને જણાઈ હોત તો હું મેળવી શકત; પણ તેમ ન કરતાં મેં દેશના એકે એક માણસનો મત માગ્યો હતો. રાજ્યાસન એટલે એક વ્યક્તિને માટે આખી પ્રજાએ સર્વાનુમતિથી બતાવેલી ઇચ્છા. મારી સાથે એકમત થઈને તમે મને ધણીજ મદદ કરી હોત, છતાં કાંઈ ફિકર નહિ. મને મારા પોતાનાજ માણસો ફસાવશે નહિ તો હું ધારું છું કે ઈશ્વરની અને મારા સૈન્યની મદદથી હું આ મુશ્કેલીમાંથી પણ છૂટી જઈશ; અને જો હું નિષ્ફળ જઈશ તો તેને પરિણામે આપણા દેશપર જે જે વિપત્તિઓ પડશે તેના કારણબદ્ધ તમેજ ગણાશો.”

મિત્રરાજ્યો અને ક્રાન્સમાંના તેમના રાજલક્ષ્મી મિત્રોની તો દાનતજ એવી હતી કે ગમે તે રીતે નેપોલિયન અને પ્રજા વચ્ચે અંતર પડાવવું અને તે પોતાની પ્રજાને અજાણ્યામણા થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો. તે અર્થે આખા ક્રાન્સના સામ્રાજ્યમાં નેપોલિયનની બદનક્ષીમરેલી કરોડો પત્રિકાઓ વહેંચવામાં આવી. આ કામ માટે ઈંગ્લેન્ડે પોતાની તિજોરી ખુલી મૂકી. મિત્રરાજ્યોએ જાહેરનામાં અને ઉદ્દેશપત્રો દ્વારા લોકોને કહેવડાવ્યું કે અમે તો સુલેહશાંતિને માટે લડીએ છીએ; અને નેપોલિયન સત્તા વધારવાની તૃષ્ણાને લીધે લડે છે. અમે જનતાના અધિકારના રક્ષક છીએ; નેપોલિયન આપબુદ અને બુદ્ધી રાજસત્તાના રક્ષણમાટે લડે છે. અમે તો ૬૭૫૫ સલાહ કરવા તૈયાર છીએ પણ સત્તાના મદથી છડી ગયેલો નેપોલિયન તલવાર ન્યાન કરતો નથી. વળી તેમણે ક્રાન્સની પ્રજાને ખાત્રી આપી કે અમારે તમારી સાથે કંઈ વેર નથી પણ જે માણસ પોતાના સ્વાર્થને ખાતર આખા યુરોપને વધારે પસંદ કરી કરી મૂકે છે તેની સાથેજ અમારો કવલ છે. આવા ગૂંઘાળાં ઈંગ્લેન્ડે, યુરોપ અને અમેરિકાના લોકોએ પણ સાચાં માન્યાં અને ૬૭૫૫ તેની માફી અમર નહોતી મન ઉપર રહી ગઈ છે.

હર્ષેલ નેપિયર પોને વેલિંગ્ટનના સૈન્યમાં સામેલ થઈને ફ્રાન્સ ઉપર ચડાઈ કરવામાં મિનરાન્જોનો સલાહકાર હતો. છતાં તે પ્રમાણિકપણે જાહેર કરે છે કે ઉપલી માખનો કેવળ જૂની છે મિનરાન્જોને સલાહ કરવીજ નહોતી તેમને તો માત્ર નેપોલિયન તરફ લેડોની કોષ્ટિ જાણતી કરાવતી હતી નેપોલિયન અને મિનરાન્જો વચ્ચે જે સુલેહનો વિચાર આવતો તેમાં સામા પક્ષે 'સરઘાતથીજ ક્યાંય કરવા માંડી હતી,' કારણ કે એક માણસે જ્યારે સલાહની સરતો ચર્ચાતી હતી ત્યારે બીજી તરફ ઇન્કરનું પ્રધાનમંડળ તેથી ઉલ્ટીજ દિશાએ કામ કરી રહ્યું હતું.

નેપોલિયને પોતાના એલ્બી કોલેનકોર્ટને બને ત્યાંથી સલાહ કરવાની સત્તા આપીને મામા પક્ષની જાવજૂઈમાં મોકલ્યો. પોતાનું અનામત વસ્તુ જે ખાજી હતું તે આની પહેરિયે તેડતો વખત લઈ લેવા માટે યત્નપક્ષે સલાહ કરવાનો ડોશ કર્યો. ફ્રાન્સનું બળ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું આ લડાઈઓમાં મિનરાન્જોને હાથે ફ્રાન્સનાં એટલાં તો માણસો માર્યા ગયાં હતાં કે ત્યાંનાં ખેતરો પણ અણખેડ્યાં રહી જતાં હતાં, અને હજી બીજી દશ લાખ માણસોનું સૈન્ય તેની રસત નતા પૂટવા આવ્યું આવતું હતું, આવા સંયોગમાં નેપોલિયન સલાહ કરવા રાજી ન હોય એ માનવા જેવુંજ નથી, પરંતુ માનભંગ કરતાં યત્નને વરવાનો તેણે મહંતે જાત્રો એવો નિશ્ચય કર્યો હતો.

કોલેનકોર્ટને વળાવતી વખતે નેપોલિયને કહ્યું હતું કે "મારે સલાહ તો કરવી છેજ, પણ માનભંગ થાય એવી સરતો હું કદી કમૂલ કરીશ નહિ. જો સલાહની સરતો વાળખી અને કોઈ પણ પક્ષને અન્યાયકર્તા નહિ હોય તોજ તે સ્થાપી નીવડશે. નહિ આખી વડાઈ એવી માગણીઓ કરવી અને ફ્રાન્સનું મૌરવ અને ઇનગત મુશાબા વગર કમૂલ ન થઈ શકે એવી સરતો કરવી એનો અર્થ એજ કે મારી સામે પ્રાણાન્ત મુખીનું મુલ."

કોલેનકોર્ટ હાથે છે કે ફ્રાન્સના ખરેખરા યત્નઓ તો ઈંગ્લેન્ડ, આસ્ટ્રિયા, અને સ્વીડનનાં રાજ્યો હતાં નેપોલિયનનું મૂળ ઉમેડી નાખવાનો તેમણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો. તેથી સલાહ કરવાના મધ્ય ચલ ફેમટ ગયા. તેમણે જતાવેલી સરતો અને જેમ જેમ સ્વીકારતા ગયા તેમ તેમ તેઓ વધારે આકરી માગણી કરતા ગયા અને એક મુશ્કેલીનો નીવડો આવે કે તરત તેઓ બીજી ઉભી કરતા. તેથી આખરે મે ચહેન ચાહને લખી દીધું કે એમની દાનત સલાહ કરવાની છેજ નહિ. માત્ર આપણા ઉપર બધી બાબતોથી ચડાઈ કરી ચકાવ તેની તૈયારી કરી લેવા માટેજ તેઓ સલાહ કરવાના ખાતાં ખતાવે છે.

નેપોલિયનની ઇચ્છા એવી હતી કે પોતે તાજ થયે તે વખતે ફ્રાન્સનો જીતેલો વિનાશ હતો તેથી જોહો નજ થયા દેવે, કેમકે બીજા રાજ્યોને મુશબસે તે નમણું

પડી જતું બચિબમાં મારું જાય. તે કહેતો કે ક્રાન્સનું રાજ્ય મારા હાથમાં આવ્યું તે વખતે જેવું હતું તેવું તો મારે મૂકી જવું જોઈએ; અને જો સામે પક્ષ તેટલું પણ રહેવા દેવા નહિ ઇચ્છે તો મારે માટે ત્રણ રસ્તા છે—લડીને જીવવું; લડતાં લડતાં આંગ્રેજોર મૃત્યુ માગી લેવું અથવા જો પ્રજાની મરજી હોય તો રાજ્યામન છોડી દેવું. મને રાજ્યાસનનો મોહ નથી અને સ્વમાનનો ભોગ આપીને તો હું તે કદી પણ નહિ ઇચ્છું.

ક્રાન્સના આ વિપત્તિના વખતમાં કેટલાંક સંપૂર્ણ નિઃસ્વાર્થ પરાયણતાનાં અને સ્વ-દેશપ્રેમનાં બચ્ચ દૃષ્ટિાં પણ નજરે પડે છે. કાર્નો નામે એક ગૃહસ્થ જે તેના પ્રમાણિકપણામાટે જાણીતો હતો તેણે પોતાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્રના સિદ્ધિતિને વળગી રહી રાજ્યની સેવા કરવા ના પાડી અને નેપોલિયન સાથે અસહકાર કરીને ચાલ્યો ગયો, અને અપ્રસિદ્ધપણે ગરીબાધર્મ દહાડા પસાર કરતો રહ્યો. નેપોલિયનને તેના ગુણની કદર હતી તેથી તેણે એક માયાળુ પત્ર સાથે કાર્નોને પૂરતું પેન્શન મોકલ્યું. ત્યાર પછી વર્ષોનાં વર્ષો વહી ગયાં. નેપોલિયન અને ક્રાન્સ ઉપર વિપત્તિનાં વાજ ધેરાવા લાગ્યાં, અને તેના પક્ષમાં ઉભા રહેવું એ પણ જોખમભરેલું મનાવું હતું. તે વખતે સાડ વર્ષનો વૃદ્ધ કાર્નો રાજ સાથેનો અસહકાર બાબતે મૂકીને સ્વદેશના રક્ષણમાટે સજ્જ થઈ ગયો. નેપોલિયનને તેને એન્ટવર્પનો ખચાવ કરવા મોકલ્યો અને તે કાર્ય તેણે અતિ ઉત્તમ રીતે બજાવી પોતાના અનેક ગુણોનું દર્શન કરાવ્યું.

નેપોલિયનના શત્રુઓએ તેને અગ્રિય કરવા માટે જૂઠી પત્રિકાઓ દેશમાં બધે વહેંચી તે છતાં ક્રાન્સના ઘણા જિલ્લાના લોકો ઉપર તેની અસર થવ પામી ન હતી. તેઓ ઉલટલેર શસ્ત્રની માગણી કરવા લાગ્યા અને કોઈ પણ વખતે દુસ્મતે સાથે મુકાબલો કરવા તૈયાર થઈને આઘાતી રાહ જોતાં ઉભા. જેકોબિન પક્ષના આગેવાનોએ ઇચ્છા દર્શાવી કે જો અમારા વક્તાઓને બોલવાની, લેખકોને લખવાની, અને ગાનારાઓને રસ્તામાં યુદ્ધગીતો ગાવાની રજા આપવામાં આવે તો રાજ્યવિધ્ન વખતે અમે કર્યું હતું તે પ્રમાણે આ વખતે નીચલા વર્ગનાં લોકોનાં ઝતુની સ્વભાવને અમે સારી પેઠે ઉશ્કેરી મૂકીએ. નેપોલિયનને તેમનું કહેવું સાંભળી લીધા પછી એક પળવાર વિચાર કર્યો અને દઢતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો, “ના, તેમ નહિ બને. ખરેખરી લડાઈ લડીને હજી મારે માટે ઉગરવાનો સભવ છે ખરો, પણ ઝતુની યુગાશાહીના સરદારોની પાસેથી તો હું સલામતીની જરાએ આશા રાખતો નથી. તેઓ અને રાજશાસન વચ્ચે, ઝતુની મંડળો અને પ્રધાનમંડળો વચ્ચે કશો સંબંધ હોઈ શકેજ નહિ. મારી પડતી થાય તો ભલે થાય પણ જે વિધ્નમાંથી મેં મારા દેશને ઉગાર્યો છે તેમાં હું તેને ફૂંચવા નહિ દઉં.”

સ્વીડનનો પદ્મશ્રી થયેલો રાજા ગુસ્ટાવસ જે નેપોલિયનને “પથુ” કહેતો

પ્રકરણ ૫૯ મુ-પારિસ શરણ થયું

તે ૧૭૧૪ ના નવમ્બરની ૨૪ મી તારીખે નેપોલિયને પોતાના રાજ્યના મુખ્ય નરબાગીઓનો મેળાવડો કર્યો તેમની સમક્ષ એક દુકા મંબીર અને હુકમદારક બાપલુસહિત રાણી મેરિયા હર્મિસાનો રાજ પ્રતિનિધિ તરીકે અભિષેક કરાવ્યો અને તેની પાસે રીતસરના સોગંદ લેવડાવ્યા આ પ્રસંગે તેણે બાપલુ સાબળી ક્ષણની આંખો ભરાઈ આવી હતી અભિષેકક્રિયા પૂર્ણ થઈ રજા પછી તેણે સૌની વિદાય લેતાં કહ્યું, “ શુદ્ધરથો ! આપણે કલય કરી મળીશું ”

ત્યાર પછી તેણે પોતાના તમામ ખાનગી પત્રો બાળી નાખ્યા, સ્ત્રીપુત્રને પ્રેમથી છોલવીવારું આનિગન દષ લીધું અને બીજા દિવસે સવારના ત્રણ વાગે રાજ મહેલ છોડી જાવળી તરફ ચાલ્યો ગયો. આ તેમનો આખરનો મહાગમ હતો ફરીથી તે સ્ત્રી તેમજ પુત્ર મેં જોવા પામ્યો નહિ

મિત્રરાજાઓનાં સૈન્ય હવે દ્રાષ્ટન નદી ઝોળાગીને અગાધ ગતિથી આગળ વધતાં હતાં માર્ગમાં એ રાજાઓએ અતિથય ત્રાસદાયક જાહેરનામું પ્રગટ કર્યું કે જે કોઈ કો સવાસી હાથ ધારણ કરીને પોતાના દેશનો ખ્યાલ કરતો પકડાશે તો તેને ધાકપાકુની માફક ઝાળાવારથી કાર કરવામાં આવશે અને જે કોઈ હાથ જરા પણ સામે ચલા પ્રયત્ન કરશે તેને બાળીને તારાજ કરવામાં આવશે. હોદ્દાદો જેવા અગ્રેજો પણ કમૂત કરણ પડે છે કે ‘ આ જાહેરનામાવડે માણસજાતનાં અતિ પવિત્ર અને સનાતન હક્કોનું ખૂન કરવામાં આવ્યું હતું ’

નેપોલિયને પોતાના કાઠીમાં એ માર્શલની મુસાફરી કર્યો પછી તેણે ખુલ્લું રાજ્યનું મિષાદઓની દુકગીઓને વિખેરી નાખી ત્યાંથી પચાસ માઇલ દક્ષિણે દ્રોપ આગળ ખુલ્લું મળ્યાં જન્ય પડ્યું હતું તેથી તેને મારી કદાવવા નેપોલિયન મહાને માર્ગે ચડ્યો જરૂર અને વરસાલની ઝડીની વચ્ચે દોડી ગયો કાદવમાં તોપે પસાવ નહિ છતાં સિપાઈઓમાં અજ્ઞાન જેવો ઉત્સાહ બાપી ગયો માર્ગમાં મામડાના લોભા પણ પ્રેમ અને આભાર દર્શાવવા ચૂંતા નહિ તા. ૨૬ મીએ ખરો

નેપોલિયને પોતાના વીશ હજાર સિપાઈઓ ખુલ્લુચરના સાડા હજારની સામે ગોઠવી દીધા. શત્રુસૈન્ય ધિયેનના કિલ્લા અને ટેકરીઓવડે સુરક્ષિત હતું. આજ જગ્યાએ નેપોલિયન બાળપણમાં લણ્યો હતો. તે વખતનાં સ્મરણોને તાજાં કરાવનાર પરિચિત સ્થળ તરફ તેની પળવાર નજર નાખી અને સિપાઈઓને તેમનાં બીનાં કપડાં સૂકવવાની પથ્થુ રજા ન આપતાં વગર વિલંબે યુદ્ધ શરૂ કર્યું. સાંજ પડવા પહેલાં તે ખુલ્લુચરને નાસવું પડ્યું. ત્યાંથી થોડા માઈલને અંતરે સ્વાર્જનબર્ગનો પડાવ હતો તેની સાથે જોડાઈ જવા ખુલ્લુચર નાઠો.

ખીજે દિવસે તેઓ જેઠ ભેગા થયા અને ધિયેનથી નવ માઈલને અંતરે ઢોઢ લાખ સિપાઈઓસહિત તેમણે નેપોલિયન ઉપર આક્રમણ કર્યું. નેપોલિયન ઘણી સુશકેલીએ ત્યાં આગળ માત્ર આળીશ હજાર સિપાઈઓ ભેગા કરી શક્યો. આખો દિવસ શૌર્ય અને દૃઢતાસહિત આટલા મોટા સૈન્ય સામે ફ્રેન્ચો પોતાનો ખમાવ કરતા ઉભા રહ્યા. સાંજ પડી ત્યારે અંધારાનો લાલ લાંબને નેપોલિયને પોતાના છ હજાર બહાદૂર સિપાઈઓ ગુમાવી દોષ્યનો આશ્રય લીધો. રશિયા અને પ્રશિયાના નૃપતિઓ પાસેની ટેકરી ઉપરથી પોતાના હરિક્ષની હાર જોઈને ખૂબ ખુશ થયા અને ખુલ્લુચરે તે રાત્રિ દારૂના ઉપરાઉપરિ સીસા ગટગટાવવામાં ગાળી. નેપોલિયનની મુઠ્ઠા ઘણો હવે પાર ન હતો. તેના સૈન્ય કરતાં અનેકગણાં ફ્રેન્ચો જૂદી જૂદી દિશાએથી પારિસ તરફ ચાલ્યા આવતા હતાં. નવી નવી વિપત્તિઓના સમાચાર પણ પડે તેને મળ્યાજ કરતા હતા. હજી તેના અને મિનરાગ્નઓ વચ્ચે વિશ્તિ આશ્વતી હતી. તેણે કોલેનકોર્ટને વાજખી સરતે સલાહ કરી નાખવા લખ્યું.

પથુ તેના શત્રુઓને તો સલાહ કરવીજ ન હતી. તેમને તો લોકોના મન ઉપર એટલીજ અસર પેદા કરવી હતી કે નેપોલિયન સલાહ કરવા રાજી નથી; બાકી અમે તો રાજી છીએ. તેથી તેમણે એવી સરતો બતાવી કે તે કબૂજ કરતાં નેપોલિયનને સ્વમાન ગુમાવવુંજ પડે. તેમણે જણાવ્યું કે નેપોલિયન ગાદીએ બેઠો જે વખતે ફ્રાન્સની જે સીમા હતી તેટલીજ રહેવા દઈ બાકીનો પ્રદેશ તેણે છોડી દેશે. એમ કરતાં ફ્રાન્સની ઈજ્જત જાય. તેનું બળ ઘટે; કેમકે એજ અરસામાં પોલેન્ડની ફોક્સી ખાંધને રશિયા, જર્મની અને આસ્ટ્રિયા પુષ્ટ થયાં હતાં; અને ઈંગ્લેન્ડ મરાઈ અને ટીપુનાં રાજ્યો સ્વાહા કર્યાં હતાં; છતાં તેણે પુષ્કળ વિચાર કરી જોયો. વિપત્તિ તેના મનમાં ઉપર અરજના કુંગરની પેઢે ધસી આવતી હતી. તેના સરદારો પણ હારેક કરવાનીજ સલાહ આપ્યા કરતા હતા. તેના માઈ જેમેરે પણ લખ્યું કે આવા સંજોગમાં સલાહ કરવામાં નામોશી નથી. ગાદીનો ત્યાગ કરીને તમે અનેક મુશ્કેલીઓમાંથી પસાર થાઓ. આખરે તેણે જે સરતો કબૂજ પણ કરી અને મુશ્કેલ કરવાની કોલેનકોર્ટને સલાહ આપી.

પણ સદા ૨૧ થયે વિદ્યાર્થીએને જે જાણવું સિવાય ન હતો તેમજ
દુલે એવી આશ્ચર્ય કરી કે સ્વામીજીને તો ૬૦-૭૦ જે ૬૬ દરેકે તેમજ રહેવા
છે વધારાએ પ્રેરે તેને એવી રહેવા આ મરત જે નેપાલિયન કરી પણ નથીકારે
એવી હતી જે મિલિતમાં જાણ તેવા કમચાં જાણુ જેના કારણે તેને નમતુ ખતારી
પણને પાને કરી રીને પ્રજાનો માતું જેમ કોઈ વચ્ચે કા મુતી મીમા પાની હો
જેવલે આરિયા અને પ્રજાનાં રહે તેજુ હતું. " હું જાણેલી અને વિષયકારો
કામ આ ૧૫ થયે કરી પણ નહિ જાણુ હો " તેજુ આ સરનામે પ્રિયર રહે.

મિત્રશાળાઓની પુરુષોનો જર ન રહો કામચાં રહત જાણુએ ભરીને
મરવા તૈયાર મળેલા નાનામ મુન્નને રેડી જેવા તેમજે રાજાનાં વિદ્યાન સેવો
જાણુ મળેલાં નેપાલિયન મુલ જાણુ પામે હાલિ તેમને ખાસ રા નેપાલિયન
જાણુ રાજાનાં મળે પાણુ રહે જાણુ હોયુ ત્યાંથી મીમા પારિમ પડો ડી જાણુ
તેની પાણુ હતી.

સેન નદીથી ઉતરે પચાસ આશિન જતરે માર્ગ નદીની ખીણુ જાણેલી જ. જે
નદીએ પારિમ નજીક એવી જાણુ છે એ નદીની ખીણુમાં મળેને જરૂર સીતર
હનર વિષાકો સાથે પારિમ તરફ જાણુ દોર તે પાણુનાં રાજા દુર તલિ.
નેપાલિયનની સહનમજુ જાણુ હતી જેમ નાં જિજ્ઞાસુ અને જાણુ ઉતરેથી
જાણુ આવતા હતા. જરૂર અને રાજાનાં મળે પૂર્વે વિદ્યાએ પારિમની નજીક આવો
જાણુ દોર. જિજ્ઞાસુ રાજાને જાણુનાં એકેકે અધિકૃત નહર ઉપર જાણુ વર્ષા
વતો દોર અને તેના જાણુનાં સાવાનાં કદાગી નાખતા હો. નેપાલિયનનાં મળે
પણુ માથે હાથ હાં બેલા તેઓ એમજ રહેવા જાણુ કે દુરમતો જે માથે તે
જાણુને પણ આ વખતે સલાહ કરી રો.

જાણુ અસાધારણુ યુવકજાણુ પ્રસન્નમાં નેપાલિયન જતાવેલી હતા ખરેખર
કામ અને અધિકૃત છે તેમની જાણુએ તેજુ સાતિપૂર્વક જાણુ આપો કે—

'ના, ના, એમ નહિ બને. હમણાં સલાહનો વિચાર પણ તમને ન આવે
જોઈએ. હું હમણાં જાણુને મારી કહાડુ છું તે પારિમના રસ્તાપર છે કાને ?
પરમ દિવસે તેને જરૂર મારી હાવીસ એમાં અને ફોદ મળશે તો બધી જાણુ
પસાઈ જશે. પછી યુ થાય છે તે જોઈયુ "

તેજુ જાણુ પછીવાર ખરેખર પરાજયને પૂરેપૂરા વિજયના રૂપમાં પોતાના
અદ્ભુત દાવપેમવડે ફેરવી નાખ્યો હતો તેવા દાવતેજુ આ વખતે પણ અજમાયે
રાજાનાં મળે ખાજવા માત દશજ દશર માણુસો નોજે જાણુ રહેવા હાં તે ની
હનર માણુસો લઈને માર્ગ નદીની ખીણુ તરફ પવનવેગે ફોડ્યો ૧૦ મી ફેણુનાં
એ સવારના પહોરમાં વાવાઝાણના ઝપાટાની માફક ફેણુ સિપાઈએ નાસ્તો ખા

૧. ગુજરાતમાં આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી સિવાય કોઈ પણ અન્ય
પ્રકારના અન્ય કોઈ પણ દેવતાને પૂજારી નથી હોતો. આથી તેઓ
પોતાના દેવતાને પૂજારી જ નહીં પણ દેવતાના પૂજારી હોવાને કારણે
અન્યથા કોઈ અન્ય કોઈ પણ દેવતાના પૂજારી હોવાને કારણે

આથી કહેવાય છે કે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે
પણ મોક્ષનો દાન આપવાને કારણે સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે
પણ આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના
પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે

૨. આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના
પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે

આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના
પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે

૩. આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના
પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે

આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના
પૂજારી હોવાને કારણે આજુબાજુ સર્વેશ્વરના પૂજારી હોવાને કારણે

ગયા અને ફ્રાન્સના પુત્રોને મારી, છુંદી, કચરી એના એ રાજને માટીએ ખેસાડ્યો ત્યારેજ જાણ્યા ! સ્વતંત્રતાનું ઉપાસક ઈંગ્લેંડ આ પાપયત્રમાં બ્રહ્માને પાટલે ખેડું પચ્ચીશ વર્ષ સુધી આખા યુરોપને લોહીથી ખરડી નાખ્યો અને જેણે યુરોપના સંયુક્ત રાજ્યોની સામે એકલે હાથે વીશ વર્ષ સુધી પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા રક્ષણ કર્યું તેની બહાદુરી અને સ્વદેશપ્રીતિને ન્યાય આપવાને બદલે ઉઘાટા તેના ઉપર અનેક જૂઠા આક્ષેપો મૂક્યા, પણ હવે એ જમાનો વીતી ગયો છે. હવે પ્રગ્ભે ભૂત કાળના ઇતિહાસની તુતના કરવામાં પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો છે. આપણે રાજ્યોએ કરેલો અન્યાય તેઓ જરૂર ધોઈ નાખશે; એટલુંજ નહિ પણ ધોઈ નાખ્યો છે. દરેક દેશની પ્રગ્ભના અંતઃકરણમાં નેપોલિયનને તેને લાયકનું રાજ્યાસન મળી ચૂક્યું છે.

મિત્રરાજ્યોએ નેપોલિયનને ગુચવણમાં નાખવા પોતાના સૈન્યોના બે ભાગ કરી નાખ્યા. એક ભાગને લઈ જલૂયર માર્ન નદીની ખીણમાં થઈ પારિસ તરફ ઝડપથી જાય અને બીજો ભાગ લઈ સ્વાર્જનબર્ગે સેનની ખીણમાં ચાલ્યા આવ્યું. એવી યોજના ઘડી. સ્વાર્જનબર્ગને ખાળવા દ્વાય આગળ દશ હજાર ત્રિપાઈઓ ગેટાઈ ઈશ હજાર માણસોસહિત નેપોલિયન જલૂયર તરફ દોડ્યો. વારંવાર માર ખાઈને હેબક ખાઈ ગયેલા પ્રશિયનો નાહા. હજી નેપોલિયનના નામને એટલો કરમ હતો કે એક લાખ માણસો તેના ત્રીશ હજાર થાક્યા પાક્યા માણસો આગળ ઉભાં પણ ન રહ્યાં.

જલૂયર માર્ન આળંગીને નાડો અને જતાં જતાં નદીનાળાંપરના પૂલ ભાંગીને ગયો. નેપોલિયને નવા પૂલ અંધાવી તેની પૂંક લીધી; અને અત્યંત સાતારી મારી દિલચાલવડે તેને એવો અકળાવી નાખ્યો કે તેણે ખચાવતી આશા છાંડી. એટલામાં ઉત્તરેથી ખળવાન લશ્કર લઈને ખર્નાડો આવી પહોંચ્યો. તેમના એક નાખતી નેપોલિયને પચ્ચીશ હજાર ગોઠવ્યા. તેનું આક્રમણ એવું મજબૂત હતું કે સત્તુલ તોપખાતાનો પ્રચંડ માર છતાં તેણે દુશ્મનોને ગચારાવ્યા; પણ આટલી મોટી નાખત સામે એકલી દિમ્બ કામ ન આવી, તોપગ સત્તુલો ટકી ગયેલા કેવળ વાલ કરી ન શક્યા. અંધાર થતાં ફ્રાન્સનો નેપોલિયને આત્રા લીધો. સત્તુલો નેપોલિયન લેવાઈ.

સ્વાર્જનબર્ગ નેપોલિયનને જલૂયરની પાછળ પડેલો જિંદ મેનની ખાલમાં પડ્યો. પારિસ તરફ એ લાખ માણસો લઈને ચાલવા માંડ્યું. દિલિસેથી આગળ નેપોલિયને એટલે મેલિંગ્ટન ચાલ્યો આવ્યો હતો. યુબોન વંશીય રાજકુમારે તેને મેલિંગ્ટન રોકાવવા દેવા દેવા દેવા. એક બીજું નેપોલિયનને આજે મના ઘાટ આજે મેલિંગ્ટન પુલના ઘાટ થઈ પડ્યું હતું. નેપોલિયન માર્ન નદી તરફ નાખતે. તેને તેને મેલિંગ્ટન પુલના ઘાટ પડ્યો હતો. દેશની રીક્ષિતા સમજાવે પણ તેને મેલિંગ્ટન પુલના ઘાટ પડ્યો હતો. તેને એટલે મેલિંગ્ટન માર્ન નેપોલિયનને મેલિંગ્ટન પુલના ઘાટ પડ્યો હતો.

નેપોલિયને પૂછ્યું, “આમ કેમ ? તમે પારિસ તરફ કેમ જતા નથી ?”
જનરલ બેલિયાર્ડે અધારામાં સહેનશાહનો પરિચિત અવાજ ઓળખ્યો. તેણે
કહ્યું, “પારિસ શરણ થયું છે. કાલે સૂર્યોદય પછી બે કલાકે, શત્રુઓ નગરમાં પેસશે.
આ સિપાઈઓ માર્મેઈ અને મોર્ટિયરના વિખરાયલા સૈન્યનાં અવશિષ્ટ માણસો છે, તેઓ
આપના સૈન્યમાં સામેલ થવા ફ્રાન્સ-એન્ડે તરફ જાય છે.”

આ સમાચારથી નેપોલિયનના ઉપર વજ્રપાત થયો. એક પળવારસુધી સંપૂર્ણ
ચૂપડી ફેલાઈ. સંતાપથી નીપજેલા ઠંડા પરસેવાનાં ટીપાં તેના કપાળ ઉપર તરી
આવ્યાં. પછી તે ઉતાવળે પગલે આમતેમ ખૂબ આંટા મારવા લાગ્યો; અને જાણે
પોતાનેજ પૂછતો હોય તેમ સામા માણસના ઉત્તરને માટે જાણે થોભ્યા વગર ઉપરા
ઉપરિ સવાલ પૂછવા માંડ્યા—

“મારી સ્ત્રી ક્યાં છે ? મારો છોકરો ક્યાં છે ? લશ્કરનું શું થયું ? પારિસના
પ્રજાકીય રક્ષકો જેઓ એકેએક માણસ મરતાસુધી નગરની દિવાલ આગળ લડવાના
હતા તે ક્યાં ગયા ?”

એક પળવાર થોભ્યા પછી અધીરા અવાજ અને ભાવસંહિત તે બોલ્યો—
“હજી આખી રાત મારી છે. શત્રુઓ તો સવારેજ પેસવાના છે. ગાડી લાંબો !
ગાડી ! અખધડી દોડી જઈએ. બ્લૂયર અને સ્વાર્ડનમર્ગના પહેલાં આપણે પરોંગી
જઈએ. બેલિયાર્ડે થોડે સ્વારની ટુકડી સાથે મારી પાછળ આવે. આપણે પારિસની
શેરીએ શેરીએ લટીશું. મારી હાજરીથી, મારા નામથી, મારા સિપાઈઓની બહાદુરીથી
પારિસ જીતી ઉઠશે. એટલામાં પાછળ આવતું લશ્કર પણ આવી પરોંગશે. શત્રુઓ
પાછલા ભાગ ઉપર તે તૂટી પડશે. ચાલો ! ચાલો ! હજી પાંચમાત્રીને છેલ્લે પવળીએ
પણ ફતેહને અવગ્રહ છે.”

બેલિયાર્ડે પછી કયી શરતે પારિસ શરણ થયું છે તેની વિગત કહી. વળી તેણે
સિવન પળવાર બોલ્યો અને બોલ્યો—

“શત્રુને રાજધાની સોંપી દીધી ! કેવા આપણા ! જેનેક પણ નાસી નહોતો !
મારો મગો લાઈ ! તેઓ તાબે થયા ! તેમના બધુને, તેમના દેગને, તેમના કુતરો
ફસાવ્યો ! શરોપ આગળ ફ્રાન્સની આખર કુટાલી ! આઠ લાખની ફ્રાન્સીયન
સેન્ટર અંતુકોનો એક પણ આર ક્યાં વગર સોંપી દીધું ! આ મનકર બાબત છે.
તે. પપ્પાનું ક્યાં જઈ ગયું ? તેમની પાને ખસે તેપો. અને એક મરિને મારે તેડો
દાગેલો છે. હું નથી દેવો ત્યારે એ અબુસદા હમરો વાળી નહોતો.”

ઘોડીચરમાં એક પછી એક એમ ઘણા લશ્કરી અમલદારો ત્યાં ગયા. પણ નહોતો
કર નેપોલિયન કંઈક સાત પચ્ચે દોડે તેમને પૂછીને આદતથી મરતો રિતમ
પડેક થઈ નયો. પછી ફ્રાન્સીયન માણસે કહ્યું, “ફ્રાન્સીયન માણસે”

નેપોલિયને પૂછ્યું, “આમ કેમ ! તમે પારિસ તરફ કેમ જતા નથી ?”
જનરલ બેલિયાર્ડે અંધારામાં શહેનશાહનો પરિચિત અવાજ ઓળખ્યો. તેણે કહ્યું, “પારિસ શરણુ થયું છે. કાલે સૂર્યોદય પછી બે કલાકે શત્રુઓ નગરમાં પેસશે. આ સિપાઈઓ મારો અને મોર્ટિયરના વિખરાયલા તૈન્યનાં અવશિષ્ટ માથુસો છે. તેઓ આપના ઐન્યમાં સામેલ થવા ફ્રાન્સેન્સો તરફ જાય છે.”

આ સમાચારથી નેપોલિયનના ઉપર વજ્રપાત થયો. એક પળવારસુધી સંપૂર્ણ ચૂપકી ફેલાઈ. સંતાપથી નીપજેલા ઠંડા પરસેવાનાં ટીપાં તેના કપાળ ઉપર તરી આવ્યાં. પછી તે ઉતારજો પગલે આમતેમ ખૂબ આંટા મારવા લાગ્યો; અને જાણે પોતાનેજ પૂછતો હોય તેમ સામા માથુસના ઉતરતે માટે જાણે થોભ્યા વગર ઉપરાઉપરિ સવાલ પૂછવા માંડ્યા—

“મારી સ્ત્રી ક્યાં છે ? મારો છોકરો ક્યાં છે ? લશ્કરનું શું થયું ? પારિસનાં પ્રજાકીય રક્ષકો જેઓ એકેએક માથુસ મરતાસુધી નગરની દિવાલ આગળ લડતાના હતા તે ક્યાં ગયા ?”

એક પળવાર થોભ્યા પછી અંધીરા અવાજ અને ભાવસહિત તે બોલ્યો,—
“હજી આખી રાત મારી છે. શત્રુઓ તો સવારેજ પેસવાના છે. ગાડી કાનો ! ગાડી ! અબધડી દોડી જઈએ. બહુર અતે સ્વાર્જનખર્ગના પહેલાં આપણે પહોંચી જઈએ. બેલિયાર્ડે ઘોડે સ્વારની ટુકડી સાથે મારી પાછળ આવે. આપણે પારિસની શેરીએ શેરીએ લઢીશું. મારી હાજરીથી, મારા નામથી, મારા સિપાઈઓની બહાદુરીથી પારિસ જગી ઉઠશે. એટલામાં પાછળ આવતું લશ્કર પણ આવી પહોંચશે શત્રુના પાછલા ભાગ ઉપર તે તૂટી પડશે. ચાલો ! ચાલો ! હજી પાયમાલીને છેલ્લે પચીએ પણ ફતેહને અવકાશ છે.”

બેલિયાર્ડે પછી ક્યાં શરતે પારિસ શરણુ થયું છે તેની વિગત કહી. વળી નેપોલિયન પળવાર થોભ્યો અને બોલ્યો—

“શત્રુને રાજધાની સોંપી દીધી ! કેવા ખાવલા ! જેસેફ પણ નારી ગયો ! મારો સગો ભાઈ ! તેઓ તાબે થયા ! તેમના બધુને, તેમના દેશને, તેમના રાજને ફસાવ્યો ! યુરોપ આગળ ફ્રાન્સની આખર લૂંટાવી ! આ લાખતી વરનીવાળું શહેર બંદુકાનો એક પણ ખાર ક્યાં વગર સોંપી દીધું ! આ ભયકર ખખટ છે. તોપખાનું ક્યાં બળા ગયું ? તેમની પાસે ખસે તોપો અને એક મહિનો ચાલે તેટલો દારૂગોળો છે હું નથી હોતો ત્યારે એ બધુચકો છમરડા વાળી મૂકે છે.”

થોડીવારમાં એક પછી એક એમ ઘણા લશ્કરી અમલદારો ત્યાં ભેગા થઈ ગયા હતા નેપોલિયન કંઈક શાંત પણ થયો હતો એટલે તેમને પૂછીને આફતની સઘળી વિગતથી વાકેફ થઈ ગયો. પછી કોલેનકોર્ટને બાથુએ લઈ જઈ કહ્યું, “એકદમ મારને યોડે

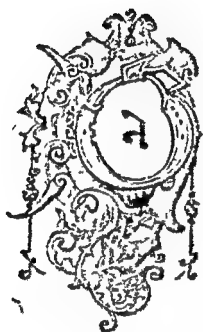
એ રામઓની જાવણીમા જ્ઞ અને મારી સમીત વચ્ચે, મારી વિરુદ્ધ જે તદ્દનામા ઉપર મહી થાય છે તે અટકાવવાનો હજી વખત છે તને કુ કુલ સત્તા આપુ છું એક પણ પછુ સુમાવીત નહિ હુ તારી અદિજ રાક જોઉં કુ

કોલેનકોર્ટ ગયો પણ પહેરેગીરોએ તેનું નામ તમ આપ્યા છતાં તેને અદુર જવા ન દીધો બે નાકમાં તે પાટો આગો વળી તેમણે વોડીવાગ મમલત કરી પત્ની નેપોલિયને અત્યંત કુ અપૂર્વક તેો કહ્યું, ' હું ફરી જ્ઞ અમે જાગ અને ફરી જાગને મળી તને કુલ સત્તા છે અને તાગમાંજ હવે આપ્યા છે

આ બનાવ બન્યા પછી થતે વર્ષે કોલેનકોર્ટ એ વિશે વાત કરતાં કહે છે કે ' માઈ માયુ તપી જ્ઞય છે, મને તાવ ચઢી આવે છે હું નો ૪૫ જીસ તાપછુ એ બનાવ તો કદી નહિ વિસસય માનું સરમગણા અતિ બલાનક છે માંડે વરીરે તેનાની ખવાઈ જ્ઞય છે આટલા આટલા સત્તાપ પછી કમગની સાતિ મધુર લાગ્યા વગર ગહેજ નહિ "

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રકર પૂરો થવા આ ચો હતો કોલેનકોર્ટ પટા બીજા થોડા પગ પારિમને રસ્તે દોડી ગયો નેપોલિયન રચા થયો અને અત્યંત શોકમમ્મ સ્થિતિમા ફ્રાન્કો-પ્રેન્સેનો સ્ત્રો લીધો તેના થાકેલા, નિગડા થએલા તથા કુ અર્થી લેવાઈ ગએલા સિપાઈઓ અને સરદારોતેની પાછળ પાછળ આલ્યા સવારના ચાર વાગે તેઓ ફ્રાન્સના પ્રાચીન રાજાઓના મહેલ આગળ આવી પહોંચ્યા પોતાની પડતી ધઈ ચૂકી છે તે જાણી રા ત્યવનુ રમરણુ કરાવનાર કોઈ પણ નીજથી તે મનથી આરો આપેા ગહેતો હતો ફ્રાન્કો-પ્રેન્સેનોના ગજમહેનનાં બન્ય હિવાનખાનાં, જે તેની કીર્તિયા હજી રોની લાં છે અને દેશે દેશના પ્રવાગીઓને હજી અટકે વા પછુ આકરે તેમાં હાખલ ન થતાં તેણે મેઝ સામાન્ય પ્રમગનની માફક કિત્તાતા ખુશુમાં એક નાનો એકાત જોરડો પોતાને માટે પસંદ કર્યો અદિ તે એક પસંદપગ ચુનો તેનું ઉદાર તેનું નહિ કે પી રાકાય એવા અર્થી અત્યારે ચીરણ જનુ હોવા છતાં તેની બાહ્યાનિ રાત અને મનનાં હતી એમથી નીકળેતુ તેનું કુ ય પછુ જ ન ત્યાં આવી પડેા ન્યુ તે અને પારિસથી આલ્યા આવેના સિપાઈઓ મળી પચાગ જનગ માણુનોતો થાં જમાવ મંદા વહેનવદ તરફ નેમની નમિત દમેસક ના અવારે વધારે હતી અને પારિસમા હાખલ થતાં છત્રુચ પછુ હાખ સિપાઈઆની મ ન જવા અમને લઈ જ્ઞઓ અવા પાકાગ તેઓ કરતા હતા

પ્રકરણ ૬૦ મું—રાજ્યાસન છોડયું

પોલિયન જ્યારે અધારામાં શોકપૂર્ણ પગલે ફાંટાનું લો તરફ
રસ્તો કાપતો હતો ત્યારે કોલેનકોર્ટ દોડતે ઘોડે પારિસ તરફ
પ્રયાણ કરતો હતો. રાત્રિનો ઘન અંધાર નગરની આસપાસ
અર્ધગોળાકૃતિમાં પડેલા સૈન્યની તાપણીઓના પ્રકાશથી કોઈક
કમી થતો હતો. માર્ગમાં તેને અમલદારો અને સિપાઈઓનાં
ટોળે ટોળાં મળવા લાગ્યાં. જ્યારે જ્યારે તેઓ તેને ઓળખતા
ત્યારે તેને થોભાવી તેની આસપાસ ભેગા થઈ જતા અને અંત
રના ઉમળકાથી ભરેલી અધીરાઈથી તેને ઉપરાઉપરિ સવાજ
પૂછતા કે—

“શહેનશાહ ક્યાં છે ? અમે તો રાત પડતાં સુધી લડ્યા. જો તે જીવતા હોય
તો ફક્ત બહાર આવે અને પછી અમે જોઈ લઈએ. તેમની હવે શી મરજી છે તેજ
બસ અમને જણાવી દો. શહેનશાહ અમને પારિસ લઈ જાય અને કાલે સવારે
પહોર શનુને પારિસમાં. દાખલ થવું હોય તો છેલ્લામાં છેલ્લા ફ્રેન્ચ સિપાઈના
મુઠદા જિપર પગ મૂકીને દાખલ થાય. જો શહેનશાહ માર્યા ગયા હોય તો ને રાત પછી
અમારાથી છુપાવો નહિ, પણ અમને શનુની મામા લઈ જાઓ. અમે નેમકુ રેસ નેમકુ.”

આખા રસ્કરમાં નેપોલિયનને માટે એકસરખો ઉત્સાહ જોવામાં આવતો હતો.
એ નૈનિકો બધા સામાન્ય પ્રજાસમૂહમાંથી આવેલા હતા. ફ્રેન્ચ તરફ તેના ફ્રેન્ચ
નોએ દાખલની અવિરત શનુનાને લીધે રસ્કરી સેવા કરી શકતા હતા પછી ફ્રેન્ચ
તેમ થવાથી આખા રસ્કરના દરેકે દરેક ગામના લોકો ત્યાં એકઠા થતા હતા. નેર
નો, ફ્રેન્ચ અને આસ્ટરલિન્ડના સંગ્રામ જીતવાના વીરો તો રહ્યાં જ નહોતા
હતા હતા કે લિગ્ઝીની દારણ કતલમાં ખુવાર થઈ ગયા હતા. નેર
અવારે અદમ્ય પ્રીતિયા વગમી રહેનાર તરણ નૈનિકોમાંના કેટલાક સરનામના,
કેટલાક ખેતુતરનામાંના ને કેટલાક જોમન વગેરેમાંથી પણ આખા દેશ હોઈ
દરે નેરના પિતાની પેઠે ચડતા હતા. જીતવાના એકનિષ્ઠ મિત્ર નેરના

ના વધારા અનુભવીઓ, જેમના ચહેરા નમ અને ચિતાથી સોરાઈ ગયા હતા. પર્ડા ફાગી ગયા હતા, જેમના જખમોમાંથી રુધિર ટપકતુ હતુ તેઓ ગસ્તાપર ગયા બેઠા કે ઢાંચે બૂંદના નેમના પ્રાણાધિક પ્રિય ચહેનલાદના હલનની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. ફોનેનકોર્ટ હલતો કે ચહેનલાદ આવે કે અને ફોનેનજ્યોમા નમાગી રહી જુએ છે, 'કે તરત " ચહેનલાદ થાકુ જીવો " ના પોમર કરતા તેઓ થાક, બૂખ, અને જખમની વેદના મૂઠી ભઈ દરખાતા દરખાતા દોડી જતા.

ફોનેનકોર્ટ પાસિની પામે આવી જોયુ તો ચહેરને ચનુમેન્ને ઘેગી લીધુ હતુ. હરેક નાકેથી તેને હડમેલો હડાઓ સિરાઇઓને કુકમ મળ્યો હતો કે નેપોલિયનના કોષ પશુ હતને અદર આવવા ન દેરા સવાર પડી એટલે આખી જારણી હર્ષના હધી ગાજી ઉગી તોપોના ધડાકા, ધ્વજાઓના હડકાઈ અને રજુવાલના અવાજો સાથે ચનુઓનુ સંન્ય પારિસના વરમ અને અપકીર્તિની જાખા થઇ મએલા રસ્તા પર થકને પસાર થવા લાગ્યુ. મમગીન અને નિરાશ થએલી જનતા તેમના સામે મૂંઝે મોઢે જોઇ રહી પરેદી તવવારોના રજુ નીચે ફરીથી રાજ્યાસનપર બેસવા આવતા જુર્મેન વશીય શાહમજાઓને પશુ તેમજુ જોયા રાજામત પહે આ દિા ત્સવનો દેખાવ કરવાનો કરેનો પ્રયાસ. જુદાને લખનના પોશામાં ચણુગારના જેવો હતો કેમકે આખી પ્રજા જાતીય વરમમાં ડૂબી ગઇ હતી મુકીબર માખણદામે 'રાજા વજુ જીવો' ના પોમર કરતા હતા પશુ પ્રજાનો મોટામાં મોટો ભાગ તો ક્રાન્સની અવનતિ તરફ ક્રોધ અને નિરાશાપૂર્વક જોઇ રહ્યો હતો.

નેપોલિયન સામે લડવા તૈયાર થએલા રાજાઓમાં જાર અને ફ્રાન્સ-ડર એકવાનીજ તેના તરફ કાર્ષક સંદાનુભૂતિ હતી. બીજા બધા જ્યારે તેને પૂરેપૂરો કચરી નાખવા અને ક્રાન્સની મરદનપર જુર્મેન રાજાઓની બેઠીઓ ઠોકી બેસાડવા તૈયાર થયા હતા ત્યારે એ એકનેજ અચકાતો હતો. જોરજુલમથી ઠોકી બેસાડેલા રાજાને પ્રજા તામે થરો કે નહિ તે વિષે તેને શક હતો તેજુ કતુ કે ઘોઘાજ દિવસપર પાચ હ દળર નદન નવા ફ્રેન્ચ સિપાઇઓની કુકડી મારી આખ આગગ કપાઇને મરી મઈ પશુ એકજવાગ રાજા (આ નો રાજા) થાકુ જીવો " એવુ બોલીને પોતાનો જાખવાવવાની તેમજુ ઇન્જા ન કરી તે નજ કરી.

આખો દિવસ ફોનેનકોર્ટ ચહેરની પાસે એક બેકનના લરમા લરાઇ રહ્યો. સાંજે ચનુમેન્નના ઉત્સવો ફોનાદહ જરા વાંત પડવા આવ્યો ત્યારે તેજુ નમરમાં જેમ વાનો બીજવાર આમદપૂર્વક પ્રવત્ત કર્યો મધી જગ્યાએ તેને નિષ્ક્રિયતા મળી એ નિગથ થકને તે પાછો ફરવા જતો હતો એટલામાં રવિવાના જારનો લાઈ જુ માન્સ્ટર્ટાઈન સાને મળ્યો તેજુ ફોનેનકોર્ટને તરનજ જોગળ્યો કેમકે તે રવિવાન દરમાગમાં રાજપ્રતિનિધિ તરીકે થરો વખત રહ્યો હતો જુદે સાચી વાત કર

દીપ્તી કે દગાપાન ટેલિરેન્ડ મિત્રરાગ્યઓને મળી ગયો છે અને તેના કહેવાયીજ નેપોલિયનના ફત્તે મિત્રરાગ્યઓના મંત્રગ્રહમાં પેમનાની મનાઈ કરવામાં આવી હતી. ડૉલેનકૉર્ટની આજીજી અને તેના ભક્ષા હૃદયને ચતા દુઃખથી ડગ્ગતુ દિલ પક્ષ-બધું. તેનું તેને પોતાનો રશિયન પોશાક પહેરાવ્યો અને અંધારાનો લાભ લઈ રશિયન ક્વાસેના રસાક્ષ સાથે એક રશિયન હંમરાવ તરીકે તે બધાં નાકાં વટાવી ગયો.

તેની ગાડી એકવાર બ્યાં નેપોલિયનનો નિવાસ હતો તે મહેલ આગળ ઉભી ડયૂક ગાડીમાંથી ઉતર્યો અને કૉલેનકૉર્ટને રશિયન પોશાકમાં છુપાઈ રહેવાનું કહી પોતાને હાથે ગાડીનું બારણું બંધ કર્યું. નોકરોને પણ કહેતો ગયો કે કોઈને પણ ગાડી પાસે આવવા નહિ દેવો. એજ વખતે પાસેના ઘડીઆળમાં દશના ટકારા થયા. રાજમહેલ અપાર માણસોથી ભરપૂર બનીને રોશનીથી ઝળહળી રહ્યો હતો. અનેક ગાડીઓ આવતી હતી અને જતી હતી. રશિયાનો ઝાર, પ્રશિયાનો રાજા, આસ્ટ્રિયાના રાજાનો પ્રતિનિધિ શાહમદો સ્વાર્જનબર્ગ અને ખીમ્બોની સભા ભરાઈ હતી.

કલાકના કલાક પસાર થઈ ગયા પણ હજી ડયૂક ન આવ્યો. ગાડીમાં બેઠો બેઠો કૉલેનકૉર્ટ અનેક રાબયોના સેનાપતિઓ અને દરબારીઓની આવજા જોયા કરતો હતો. છેક સવાર પડવા આવી ત્યારે ડયૂક આવ્યો. તેણે કહ્યું કે ઝારને મળવાની પરવાનગી ઘણીજ મુશીબતે મળી છે. કૉલેનકૉર્ટ ગાડીમાંથી ઉતર્યો અને રશિયન પોશાકમાં છુપાઈ પોતાના રાજા અને મિત્રના શત્રુઓથી ભરેલા દિવાનખાનામાં થઈને ડયૂકની સાથે છેક અંદરના ભાગમાં ગયો.

તેની આકૃતિ ભગ્ય હતી અને રીતભાતમાં ખાનદાની તથા છટા ભરેલા હતો. મોટા મોટા રાજાઓ પણ તેની અકૃત્રિમ પ્રતાપવાન કાંતિ જોઈ નથી જતા. ઝારે તેનો વિવેક અને મમતાથી સત્કાર કર્યો. ઝાર નેપોલિયનને યાદતો હતો. તેની સામે લડવાની તેના ઉમરાવોએજ તેને ફરજ પાડી હતી. નહિ તો નેપોલિયનના રાજનૈતિક સિદ્ધાન્તો તેને એટલા ગમી ગયા હતા કે જેથી રશિયામાં ઉદાર વિચારો દાખલ કર્યાનો તેના ઉપર આરોપ મૂકવામાં આવે છે. અત્યારે તે એકલોજ હતો તેની સ્વા ભાવિક ઉદારતા અને પોતાની હાલની વર્તણૂકનો બચાવ કરવાની ઇચ્છા વચ્ચે ભારે ખેચતાણ મચી રહી હતી.

ઝારે કૉલેનકૉર્ટના બેઠે હાથને ટ્રેમથી પકડી કહ્યું, “મારા વહાલા ડયૂક! તમારે માટે મને ખરેખર લાગી આવે છે. મને એક ભાઈ ગણીને મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખજો. બોલો, હું તમને કયી રીતે ઉપયોગી થઈ શકું?”

“સાહેબ, મારે પોતાને માટે કાંઈજ નહિ પણ મારા શહેનશાહ માટે બધું કરવું જોઈશે.”

રાજકુટુંબને ફરી ગાદી આપવાની અહિંના એક વગવાળા પક્ષની ધ્યેય છે. એ રાજ્યો ગાદીએ આવે તો ફરી લડાઈ જાગવાનો સંભવ અંમને લાગતો નથી. નહિ તો ફ્રેન્ચ પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ એ રાજ્યોને ગાદી ઉપર ઠોકી બેસાડવાની અમારી મરજી થાત નહિ. તેમને પોતાનો રાજ્ય પસંદ કરવાની મારા જાહેરનામામાં કુલ સત્તા આપવામાં આવી છે. મને ખાતરી થઈ કે ક્રાન્સને એ રાજ્યો જોઈએ છે. પ્રજાને અવાજ તેમને પાછા બોલાવે છે.”

“સાહેબ ! આપને ધણીજ જોડી ખબર આપવામાં આવી છે. એ રાજ્યો ક્રાન્સ સાથે કશીજ લેવા દેવા નથી. લોકો તેમને ચાહતાજ નથી. જે કૃતદન માણસ નેપોલિયનનું કાસળ કહાડી નાખવા માગે છે તેઓ પ્રજાના પ્રતિનિધિઓ નથી. આપને પ્રજાની મરજી જોવી હોય તો દરેક મ્યુનિસિપાલિટીની આફિસમાં મતપત્ર ખુલ્લા મૂકી દો. પછી પ્રજા કોને પસંદ કરે છે તે માલમ પડે.”

અલેક્ઝાન્ડરના મનપર આ દલીલની અસર થઈ. તેણે કહ્યું:—

“તમે કહો છો તે ખરું લાગે છે. તમારી સૂચવેલી રીત સારામાં સારી છે; પણ એમાં ધણો વખત જાય. અમારાથી અહિં ધણું થોભાય એમ નથી. અમારે છેલ્લે ઠરાવ કરી નાખવાની જરૂર છે. છૂટકો નથી. મિત્રરાજ્યોની આસપાસ ખુશામતીઆએ પડ્યા ને પાથર્યાજ રહે છે; અને જીર્મોન રાજ્યોને ફરી રાજ્ય બનાવવાની વાત તેમના મન ઉપર ઠસાવ્યા કરે છે. આસ્ટ્રિયા નરેશ ગેરહાજર છે એ પણ નસીબને અવજોા પ્રાસે છે. નેપોલિયનના છોકરાને રાજ્ય બનાવવાની હું દરખાસ્ત લાવું પણ કોઈ મને ટોકા નહિ આપે. તમને હું નહિ મળું એવું મારી પાસે તેમણે કબૂલાત તે સકારણુ હેતું. તમારા દિલનો પ્રેમ, જેનાથી કરીને તમને અત્યારે લાગી આવે તે એપી છે. તમે મારી ઉદાર વૃત્તિઓને જાગૃત કરી છે. ઠીક છે, હું યતન કરી જોઈશ કાલની સભામાં હું રાજપ્રતિનિધિ નીમવાની વાત કહાડીશ; તોપણ તમને અત્યારથી આશા નથી આપતો. જોઈએ શું થાય છે.”

હવે સવારના ચાર વાગવા આવ્યા હતા. જે ઓરડામાં આ અગત્યની વાતચીત થઈ તે નેપોલિયનનો સૂવાનો ઓરડો હતો. તેની પાછળ એક બીજો નાનો ઓરડો હતો જેમાં તે વાંચવા લખવા બેસતો. ઝારે કોલેનકોર્ટને એ ઓરડામાં સતાઈ રહે વાતુ કહ્યું. તે અત્યંત ચાકિલો હોવાથી ઉંઘી ગયો. જાગ્યો ત્યારે આંક વાગ્યા હતા. તેણે ખારીના ચકમાંથી જોયું તો બગીચો લસ્કરથી ભરાઈ ગયો હતો. તેનાથી આ દેખાવ ન સંખાયો એટલે અંદર રોકું ખેચી લીધું.

તેણે આસપાસ જોયું તો નેપોલિયન તે ઓરડો જેની સ્થિતિમાં છોડ્યો હતો તેવોજ તે અત્યારે પણ હતો. ટેબલપર રશિયાના નકશા, લડાઈની યોજનાઓ અને અધૂરાં લખાણુ હતાં. કોલેનકોર્ટ પુસ્તકો અને નકશા ગોઠવી દીધા અને કાગળીઓ

તાથ ક્યો આખો દિવસ તે ઝારના ઓરડામાં બસાઈ રહ્યો.

માનના છ પાંચે ઝાર આખો તેણે કહ્યું, "તમારી ખાતર મેં આજે એન્ટીને પાકે બાજ્યો ગમે તેમ ખીજી મુલકીઓ ઉભી કરી. આખરે મેં તમારાવાળી વાત કબૂલ કરાવી છે. માટે જલદી નેપોલિયન પાસે જાઓ, તેને અદિની સિધ્ધિથી વાકેફ કરો. તેના પુત્રના લાભમાં તેનું સજાનામું લઈને આપ્યા આવો."

"માહુજી! પણ નેપોલિયનનું પોતાનું શું કરવા ધાર્યું છે?" કૉલેનકૉર્ટે દયામણા અવાજે પૂછ્યું.

"તમે મારો સ્વભાવ જોટલે અરી જાણો છો તેટલા પરથી તમારી ખાતરી હોવી જોઈએ કે હું તેનું અપમાન તો નહિજ ચવા દઉં. ગમે તે નિર્જીવ આવે તોપણ તેના તરફ વિવેકમયું વર્તન રખાશે. જલદી જઈ આવો. ખાસ કારણમગ તાકીદ કરે છું."

જરાજર મધરાત્રિએ કૉલેનકૉર્ટે ફોન્ટેન્જનો પહોંચ્યો. મહેલના આગળમાં પડેલા સિપાઈઓ લગભગાટે અધીરા બન્યા હતા. તેમનામાં અતિશય ક્રોધ વ્યાપી ગયો હતો અને અમને લડવા લાઈ જાઓ એવા જુમરાણ મચાવતા હતા. કૉલેનકૉર્ટને તેઓ નેપોલિયનનો એમનિલ મિત્ર માનતા હોવાથી તેને 'સહેનચાદ બધુ છલો' ના પો. કારથી તેમણે આવમર આપ્યો.

નેપોલિયન હજી તેજ ઓરડામાં બેઠો બેઠો કાર્કે લખતો હતો. કૉલેનકૉર્ટે કહે છે, "એક-૨ દિવસમાં તેના સરીરને દર વર્ષનો ધસારો લાગ્યો હતો. તેના જોગથી મીઝાપલા હોઈ તેના અંતરની વ્યથાનો ખ્યાલ આપતા હતા."

તેણે પૂછ્યું, 'સુ ચયુ? ઝારને મળ્યા?' તેણે શું કહ્યું?"

કૉલેનકૉર્ટે હું ખથી એટલો વ્યગ્ર થઈ ગયો કે તે જોલી લાગ્યો નહિ. નેપોલિયને કપતા હાથે તેનો તાથ પકડી કહ્યું —

જોલ કૉલેનકૉર્ટે જોલ હું માગમાં માડા સમાચાર માટે પછી તૈયાર છું."

કૉલેનકૉર્ટે જોલવા માંડ્યું. 'સાહેબ હું ઝારને મળી આ પો. તેનામ ઓરડામાં હું ચોરીત દવાકે ડુધાઈ રહ્યો. તે તમારો ઘરુ નથી તે એકલોજ તમારા લાભમાં ઉતરે એવા છે.'

નેપોલિયને સંદેહમયક માગુ દવાની પૂછ્યું —

તેની થી મરજ છે. તેમનો શા મનસુખો છે?

કૉલેનકૉર્ટ મદમદ સ્વરે કહ્યું. 'માહેન આન ધમકારને બારે જોત આપવો પડે છે. આપના પુત્રને તાલ્યામન મોથી નિરૂપ ચલાવો.'

એક પગવાર નેપોલિયન ચૂપ થયો. પછી અંતરના અમિથી ધમકમતા ઘંટોમાં ન માંધ્યા —

“એનો અર્થ એ કે તેઓ મારી સાથે સલાહ કરવા નથી માગતા. મારી તકવારના બળથી પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્યપદ તેઓ મારી પાસેથી છીનવી લેવા માંગે છે! તેઓ મને એક શુદ્ધામ જેવો, સૌના તિરસ્કાર અને મશ્કરીને પાત્ર બનાવવા માંગે છે કે જેથી કરીને સડી ગએલાં રાજ્યાસનો ઉપર બેઠેલા મારીનાં પૂતળાં જેવા કાયદેસર રાજ્યોને પોતાની શુદ્ધિના બળથી ડરાવવાની કોઈ હિંમત ન કરે; અને આ સમાચાર મને કહેનાર, ડૉલેનકોર્ટ! તુંજ તેમને મળી આવ્યો?”

થોડીવાર નેપોલિયને ઓરડામાં જોરથી બાંટા માર્યા; પછી ત્રણે યાત્રો ગયો હોય તેમ તે પુરશીપર બેસી પડ્યો, અને હાથવડે મોં ઠાંડી દીધું. પછી તે થોડીવારે બોલ્યો—

“કેમ બાઇ, તારામાં આગળ બોલવાની હિંમત નથી? તારા અલેક્ઝાન્ડરે શું કહેનારાં છે તે તો કહી દે.”

આ સમયે રાજ્યોથી ડૉલેનકોર્ટના હૃદયમાં ઉડો જન્મ મેળવ્યો. તેણે કહ્યું, “સાહેબ, તમને મારી દયા નથી. આ ફટકો જે તમને હમણાં વાગે છે તેવું મારા હૃદયને તો ક્યારેનું એ ચીરી નાખ્યું છે.” નેપોલિયન તરતજ હાથો. તેણે આપત મમતાભર્યા શબ્દોમાં કહ્યું, “મારી બૂલ થઈ. એકસામટી આફતો મને પેરી લે છે તારે માફ મજબબ બોપરી ભાંગીને બહાર નીકળવા જોર કરતું હોય એમ મને થાય છે. મારા મગજનું બધારણ એટલું મજબૂત છે કે મોટી મોટી લડાઈઓ અને મોખમેના આચકા સામે જે આજસુધી ટકી રહ્યું છે, તે ઉપરાંતિપરિ પડના ફટકા હો તો ખમી શકતું. તારી વફાદારીમાં મને શ્રદ્ધા છે.”

ડૉલેનકોર્ટે કહ્યું, “સાહેબ, હું યાત્રી ગયો છું. તમે છેવટના નિયુક્તિ આવે તે પહેલા તમને ખેંચી વિગતર્યા બંધકે કરવા જોઈએ. મારી તાત્કાલીક વિચારના મારાથી તે નહિ બને.”

નેપોલિયને તેને આરામ લેવાની રજા આપી. દસ વાગે તેને મોઝાસને આ પુરસ્તી આપી કહ્યું, “બોલ, તેમને શું જોઈએ છે? આપણી પાનથી શું સ્વરૂપો બનાવી લેવી છે?”

ડૉલેનકોર્ટે પછી વિગત કહેવા માડી. બુર્બોન ગમનગમે ગાદીએ બેસનારો પતનમાં નિવરણગમનોની સલામત યગેસી ચર્યાની વાત આપી એટલે નેપોલિયને એક કિતો થઈ નમે અને બોલ્યો—

“તેઓ નાંચ થઈ ગયા! બુર્બોન રાજ્યો રાજસભ્યો! હાલ! એક વખત નહિ નમે! તેમને આપી પ્રજા વિચારે છે, અને સમજાયું શું? મારે તેમને કહી શકું એમ નહિ. યાદ જે ગમનગમે વાત દેશ કરમ હોય તેમના નાંચને સ્વરૂપો બેઠેલા કરતાં અને તેમને મુશ્કેલી કરવામાં આવે છે.”

તેમને માલીએ બેસાડ્યા । એમા એકલુ ગાંડપણ નહિ પણ ફ્રાન્સ ઉપર દરેક પ્રકારનુ દુષ્ક્રિયાનામી પણ રચેલું છે છુ તેઓ ગભીરપણે આવો વિચાર કરે છે ?

પ્રેલેનકોર્ટે ઉપતો હેતુ પાર પાડ્યા ત્યાં જી કાવનાં રચનાં હતા તેની બધી વિગત કાંઈ પણ ઠાનુ રાખ્યા વગર કહી

તેપોલિયન કહે, " ચાલો પાછા આપણે ત્રણ વાતપર આરીએ તેમને માફ રાજનામુ જોઈએ છે છુ રાજનામુ આપુ તો રાજ્યાસન માગ પુનને અને રાજ પ્રતિનિધિત્વ રહેતકાદનાનુને મળે રાજ્યપત્નો ત્યામ કરવાનો મારો અધિકાર છે ખરો ? બધી આવાઓ નિર્બળ થતા સુધી તેમ કરવુ વ્યાજબી પણ ગણાય " હજી મારી પાતે પચામ હજાર માણસો છે તેઓ હજી મને પોતાનો રાજ માને છે તેઓ પાગિમ જીતે સત્તા ટકાવી રહ્યા ■ મારો તોપોના ધન્યમથી પારિસની પ્રજામા ચીર્ષનો મચાર થતો, તેમનો પ્રજાગીય જુસ્સો બમણી ઉઠેલો, અને નય મા પગેદાઓ મહાને છે તે અપમાનનો કષ્ણ તેમને જુથસે એકવાર ફતેહ મળ્યા પછી તુ રાજસભ્ય નહિ છોડુ—માન ફ્રાન્સના નોકો મને છોડવાનુ કહે તોજ છોડુ ન્યાન બાર વાન્ય છે મારે લશ્કરની ત્યામ નેરી છે "

તેપોલિયનની આવાઓ કયાઈ કિન્ના જેની હતી અને સંજુઓના બળ આગળ હાર તેનુ કઈ ચાલે એમ નથી એ પ્રેલેનકોર્ટે જાણ્યો તો અને તેથી તેની ચિંતા વધતી હતી

પ્રેલેનકોર્ટે જોઈ સિપાઈઓ ખુબ ખુશ થઈ નવા, " પારિસ લઈ જાઓ—અમરે પાગિમ " એવા પોગાર ચાગે દિશાજેથી થતા લાગ્યા

તેપોલિયને કહ્યુ, " મારા મિત્રો, આપણે પારિસને ઓગટા જઈએ અને જઈએ "

આ વાક્ય પૂરે થતજ ' વહાવાદ પડુ છો ' એવા કાંઈ બહાર દરી નાજે એમ પોધારથી આમલ માછ ત્યુ ડિપાર્ટમેંતમાં ફેલાઈ મને તો આ વ વેરાદ જોઈને પ્રેલેનકોર્ટેને પણ લાગુ કે તેપોલિયનને હજી કોઈક નયમલ છે તો ખરો ને? થોડાથી ઉત ના પ્રેલેનકોર્ટેને પૂત્યુ કેમ ? તો તારા કો નિચાર થાય ? તો ઉપર આપો આ આગળને નિર્ણય આરે એકનાએજ કર્યો પો છે ' પાતાની ખરી તિથિતી હજી તેપોલિયનો ખગર ન હતી, નાજી ચડતા જોઈને હજી કીતિ નેજરચની બાજી હતી તેઓ પતિ જગ્યા એકો પન તૈયર હતા પણ વાંચે છે કે જો કીતિ અને ધોવન નહે ને રી ચાલ્યા હતા અને તેમને જાણી રાખરા અન્તર દતા તેઓ જાણતા હતા કે હાર કોઈ વગ એમ નથી તેથી પપર તેના પાલકમનો અનુષ્ઠ ટેલીને- હવ તારા પધુમાં બગ મર્યો હતે આ જ પાતાના લાગેથી રાજિયના પદમટ કરતો હવ પાલકમમાં રત

મતી હવે અત્યંત કરીલું ? "

તે સિધ્ધિને તાજા જલવાળા અડધા ' મટ્ટે માટે તા કલ્પ જાના પા. ૧૭
 ૧ મને મટે આગમાં તારી કલ્પ અમી તાજા માટે પોડી કલ્પ માથા નથી "

તેમો જ્યા પડો નેપાલિયન કાચવા આમો કે નેપાલી તરફ એક અચરહાન
 મોકલેલો ને પાઠ દાખરે મિષાદાએ આમે પાલિસ અને ફેન્ટે-એલી જણાવે જ્યા
 અચરહા કહેલો. નામને સુચનાને જોઈ હનેદ ને અચરહા મેળી રા. ૩૦૨૦૨૬ ૧૭૦
 આખા અને સુચનાર હાથના કે મામા પાનના નેપાલને સુધુએને મળી મળે છે
 અને કુન્નો છેનરીને સુધુના નેપાલને જ્યામાં ફસાઈ હોય છે એટલે હો તે ફાન
 નાના અધિકાર થઈ મળુ

પ્રથમ તો નેપાલિયને અપાત માનીજ નહિ પછી પડી જ્યારે તેને વારવર કન-
 વામાં આજુ કે એવાત સા ઠીજ છે ત્યારે તે ખુશીપર ફસાઈ પડ્યો અને મલિગનરની
 આખમાંથી અત્યંત આને એવા ઉનારે કદાચ હ. ૨૬ ' તે ૧ મારો સિધ્ધિ ૧ મારો
 બાળક જેવા ૧૬૧૧ ૧ મને, મારો કરવા તે ત્યારે કુખી થતું "

નાચલ મામોએ સુધુના હાથમાં લેવો સોપી દેલ માટે પોતાના તાજાના
 અમલદારને મોકાના. તેમો જ્યા સહેનસાદને માટે જન આમે એવા હોવાથી તેમને
 કલ્પ કે આને સદાચાદ પાલિસ તરફ કુચ કરવાના છે માટે આપણે આગમ આવેલ
 'સહેનસાદ માલું છવા' ના પોઠાર સાપ તેમો અપા હરકરહિન તૈવાર થઈ મળા
 અચારી રાને મર્ચલ નાનો તેમને સુધુની હાથખીના મળ્ય ત્યા સુધી લઈ મળે
 સવારમાં તેમણે જ્યારે પોતાની આસપાસ નિયમન લેવો અને હરકરહિન કુકડીએ
 મોકલાવથી જેઈ ત્યારેજ તે હરકરને ખરી સિધ્ધિ કુ બાન થતું એકએકના મોમાંથી
 કોષ અને શોકના ઉનાર નીકળવા લાગ્યા. હરકરને પાછો લામ ચેતી મળે
 એટલે તે ના છેતી પડીમુખી હાલનસાદને ગયાવવાનું મત લઈને મહેનના પૂછ
 આગમજ હોવા રહો

સ દાના આ દોઝો ભેષ્ટને કોષે બરાવા સિપાઈએ પલ્લુ કોષની માડા જેવા થઈ
 મળા કનલ ઓર્ડિનરે ખીજા જ્યા સરદારને બોનાઆ તેમણે કર્નલ ઓર્ડિનરે
 પાતા ૧ મરદાર બનાવે અને આજુ ફેન્સ સૈન્ય ખીજાવવા મિલની માફક શરપર
 આવત માર મળુએ અસખ્ય તનુમૈન્ય હોવા છતાં નેપોલિયન પાસે પાછા
 જવા ચાલી ન કલ્પ

આ ખતર જાણી. મામો તેજમાં તેજ ધોડાપર સ્વાર મળે અને પાછા વળતા
 લ. ૨૦ ૧૭ પડી પાડુ

તેજ ઓર્ડિનરને દૂરથી જૂમ મારી કલ્પ ઉમા રહો નહિ ને કુ તમને
 પાતાની મળે સનાપતિ થઈ પડના માટે હરકરી કાવદા પ્રમાણે સિધ્ધિ કરાવીલ. "

તે ૪૨

ઓર્ડિનરે જવાબ આપ્યો, “ તમારાથી થાય તે કરી-લેજો; પણ એવો કાયદો નથી કે લશ્કરે પ્રપંચને પણ તાબે ચલુ અને કાયદો હોય તોપણ આમાંથી કંઈ માને એમ નથી. ”

પછી માર્શેએ સિપાઇઓને સમજાવ્યા. પોતાના જખમનાં ચામડાં ખતાવ્યાં; છેલ્લી લડાઇના નહિ રૂઝાવલા ઘા ખતાવ્યા અને કહ્યું કે સલાહ યદ્યપિ ગમ્મ છે તથા તમે ત્યાં જશો તો તમને અને શહેનશાહને નુકસાન થવાનું નથી. છેવટે કહ્યું કે તમે મને—તમારા સેનાપતિને છોડી જાઓ તે પહેલાં મને મારી નાખો. સિપાઇઓને આગ્રા માનવાની ટેવ પડેલી હોવાથી તેમણે આ શબ્દો સાચા માન્યા અને પાછા શત્રુસૈન્યની વચ્ચે જમ્મને તેઓ ઉભા રહ્યા.

દરમ્યાન પેશ્વા ત્રણ કમીશનરો નેપોલિયનનું રાજનામું લઈ પારિસ ગયા. ઉપર કહેલા દગાની તેમને કશી ખબર જ ન હતી. કૉલેનકૉર્ટ પોતાના સોળતીઓને છોડીને સીધોજ અલેક્ઝાન્ડર પાસે ગયો. તેણે તરતજ જણાવી દીધું કે વસ્તુસ્થિતિ ફરી ગમ્મ છે.

કૉલેનકૉર્ટ કહે, “ સાહેબ, હું નેપોલિયનનું રાજનામું લઈને આવ્યો છું. માર્શલને અને મેકડોનલ્ડ કમીશનર તરીકે આવ્યા છે. રીતસરનુંજ કરવાનું તે થઈ ગયું છે. હવે તો સુલેહનો દસ્તાવેજ ઘડી તેના પર સહી કરવાનુંજ બાકી છે. ”

ઝાર કહે, “ ઓ મારા વહાલા ક્યૂક, તમે મારી પાસેથી ગયા તે વખતે નેપોલિયનની સ્થિતિ સાચા પક્ષને ડર ઉપજાવે એવી હતી. તેનું લશ્કર, લશ્કરનો તેના પર નિઃસીમ પ્રેમ, તેની પોતાની હિંમત અને કુશળતા, એ બધાં ડરાવે તેનાં હતાં, પણ આજે તે સ્થિતિ રહી નથી. ”

કૉલેનકૉર્ટે કહ્યું, “ આપ નામદારની બુદ્ધિ થાય છે. હજી શહેનશાહ નેપોલિયન પાસે માત્ર થોડાજ માઇલના વિસ્તારમાં એંશી હજાર માણસો છે. તેઓ પારિસ ઉપર ચઢી આવવા ટમટમી રહ્યાં છે; અને શહેનશાહના રક્ષણમાટે એમાંનો છેલ્લો સિપાઇ મરતાં સુધી તેઓ પાછી પાની કરે એવા નથી. તેમના દાખલાથી પારિસમાં પણ નવચેતન આવે. ”

ઝાર કહે, “ તમને વ્યથા આપવા માટે દિલ્લીગીર છું પણ તમને બદલાયતી સ્થિતિની ખબર નથી. ધારાસભાએ નેપોલિયન પાસેથી રાજ્યસન લઈ લેવાનો ફરવ પસાર કર્યો છે. દરેક ટેકાણેના સેનાપતિઓ અને નાયકો નવા રાજ્યતંત્ર તરફ વશ-દારીના સદેશા મોકલવા લાગ્યા છે. ધારાસભાની આગ્રા માથે ચડાવવાના બદલાયતી હેડેજ તેઓ અત્યારે પોતાના કમનસીમ શહેનશાહને તથા ઈર્ષ પોતાની સ્થિતિ તરફ મત કરવાની આતુરતા છુપાવે છે. આવી કૃતદ્વન દુનિયા છે. અત્યારે, આપણે વાન કરીએ છીએ તે વખતે ફ્રાન્સેન્સો અરક્ષિત થઈ ગયું છે અને નેપોલિયન અમર-અજંગમાં છે. ”

કોલેનકોર્ટ તો આશ્ચર્યમાં મરકાવ થઈ ગયો. તેણે કહ્યું, “આ, બેતા હા સુ ? જી પાછા નવા દેઘરોલીઓ ભગ્યા ?”

ઝારે વિચારપૂર્વક કહ્યું, ‘મસોન ખાલી થઈ ગયું છે માર્મો અને તેનું સૈન્ય મેઠે અમારી પાસે આવી ગયા છે”

આ સમાચારથી કોલેનકોર્ટના ઉપર વજન થયો તેણે શોકાતુર સ્વરે કહ્યું, “મને આપની ઉપરના સિવાય હવે બીજા કશાની જ રા નથી”

અનેકજાનર કહે, “જ્યા સુધી નેપોલિયનને તેના હારદરનો રોકા હતો. સાંસુધી તેના શત્રુઓની સલા જરા તરા ડરતી હતી, પણ હવે તેના મેનાપતિઓ, સરદારો અને સિપાઈઓ તેને છોડતા જાય છે, તેથી હવે તેમની દૃષ્ટિમાં ફેર પડી ગયો છે. હોન્ટેન્બોર્ગ હજારે પણ હવે અમત્વનું હારકરી મથક નથી રહ્યું ત્યાંના આગેવાનોએ પણ વફાબરીના પતો લખી મોકલ્યા છે હવે તમે પોતેજ વિચાર કરા કે મારે શું કરવું.”

કોલેનકોર્ટ એટલો બધો યુગ્મવાઈ ગયો કે તેના ડી કલા ઉત્તર ન અપાયો અને કુજાનરે કહ્યું, “જે માણસોએ તેમની દોલન, તેમની કીર્તિ, તેમનું નરત્વ નેપોલિયનનારા મેળવ્યું છે તે નીચ ફૂતફીઓએ આજે તેને કસાવ્યો છે અમને રાજ્યોને આમાંથી ધડો લેવાનો છે, પણ દિમત રાખજો. હું તમારા પહેલા સમામાં જઈશ અને મારાથી બની શકે તેટલું હમાણું કરીને હું તેને એકલા અથવા એકાકી દાખનું રાજ્ય અને હજોનવાહની પત્રી એટલું તો અપાવીશ.”

કોલેનકોર્ટ સાંધી ઉઠીને પોતાના મોમતીઓ પામે ગયો પણ માર્મો માર્મોએ કરેલા ફગાની વાત કહેવાની તેની જીભ ન ચાલી તેઓ ત્રણે સહ મદમા ગયા ત્યાં કાન્સની સાથે ચતુના રાખનારા તમામ રાજાના મોગ મોટા પુરોએ અકડા થયા હતા. અનેકજાનર પ્રિયિયાય રાજ સાથે બારમાં ઉભો હોવા પાત કરતો હતો અને દેશદોલના દરબારીઓ ગમ લઈ લઈને વાતો કરતા હતા.

ફ્રેન્ચ કમીસનરા દાખલ થયા એટલે તેમની વાગે અટકી. અનેકજાનર અને પ્રિયિયાનો રાજ એક લાંબા રમલ આગળ બેઠા અને ગીભ બધા પણ પે પોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા આદિપ્રિયાનો રાજ પોતાના જમાદની પાયમાલીના પૂર્ણાકૃતિ વખતે હાજર ન રહેવાય તો સાફ એમ સમજીને મેદાજર દનો ઉઠાવે. નાત નિષિ લોડ કાસધરે હજી આવ્યો ન હતો કોલેનકોર્ટ તે પ્રિયિયાનું રાજનામું રજૂ કર્યું એક પળવાર તો જબીર ચૂપડી ફેલાઈ પછી પ્રિયિયાનો રાજ બોલ્યો,

હવે ચાલુ સ્થિતિમાં શહેનવાહ નેપોલિયન નારે સુતેલ થઈ શકે અમ નથી કાન્સની તેના અસલી રાજ્યોને પાછા બેઠાવવાના હચ્છ છે એવી સમિતીએ બધી બાલુએથી મળતી જાય છે.

આના જવાબમાં મેકડોનલ્ડ બોલ્યો, “ અમારા શહેનશાહને રાજ્યાસન ક્રાન્સની પ્રજાએ આપેલું છે. સર્વત્ર સુલેહ પ્રવર્તાવવાની ખાતરજ તે રાજ્ય છોડે છે. મિત્ર રાજ્યો એમ કહે છે કે તે એકલાજ સુલેહના માર્ગમાં વિવિધકર્તા છે, તો પોતાના દેશના હિતની ખાતર પોતાની જાતને તે ખુશીથી હોમી દે છે; પણ જો મિત્રગણઓ તેના પુત્રનો રાજ્યાસન ઉપરનો હક્ક મંજૂર નહિ રાખે તો તેમાંથી ભારે માફું પરિણામ આવશે. અમારું લક્ષ્ય તેના માલિકના હક્કના રક્ષણમાટે શરીરમાં લોહીનું ટીપું હશે ત્યાંસુધી લડશે. ”

આ ઉદ્ગાર નીકળતાંની સાથેજ સભામાં ઘણા તિરસ્કારયુક્ત ઉપહાસ કરવા લાગ્યા; કેમકે મેકડોનલ્ડને નેપોલિયનની અરક્ષિત હાલતની ખબર નથી એમ બધા સમજી ગયા. એટલામાં તો માર્શલ માર્મો પોતેજ ત્યાં આવ્યો અને ચારે બાજુએથી તેને અભિનંદન મળવા લાગ્યા.

બર્નાડોના એક મિત્રે પોતાના મિત્રને ક્રાન્સની ગાદી અપાવવાની આશાએ રાજપ્રતિનિધિત્વની સામે ખૂબ બખાળા કહાડ્યા અને નેપોલિયન ક્રાન્સને રાજ થાય કે તેનો પુત્ર; એ બેઉ યુરોપની શાંતિને માટે સરખાંજ ઉપદ્રવકારક છે એમ ભારે છટાથી જાહેર કર્યું.

પણ તેની દલીલોના ટેલિરેન્ડે કટકે કટકા કરી નાખ્યા. તેણે વજનદાર બાપામાં કહ્યું કે ક્રાન્સને માટે બેજ રાજ હોય શકે—નેપોલિયન કે લૂઈ ૧૮ મો. નેપોલિયનના પછી કાયદેસર રાજ્યવારસ હોય તેજ રાજ થઈ શકે નેપોલિયનને બાદ કરીએ તો ક્રાન્સમાં—આખા જગતમાં એવો એકે માણસ નથી કે જેનો પ્રજા ઉપર ક્રોધ હોય. નેપોલિયન અને લૂઈ એ બે સિવાય ગમે તેની વાત કરશો તો હું કહીશ કે તેમાં દુગો છે. એટલે બર્નાડોનો સલાહ તો સદાને માટે ઉડી ગયો.

ઇસોન ખાતી થયું એટલે તરતજ સેન નદીને કિનારે કિનારે રશિયન ફોજ ગોડવાઈ ગઈ. નેપોલિયનની સ્થિતિ હવે ઉઘાડી રીતે નિરાશાભરેલી બની ગઈ. તેણે મિત્રરાજ્યો તેની પાસે કાંઈ પણ સરત વગર ચોકખું રાજનામુંજ માગવા મંજ્યાં. તેની પાયમાલી થઈ ચૂકી એ વાત હવે કિંવાલી પડી ગઈ અને આ ચર્ચા ચાલતી હતી તે વખતમા પણ પડતા રાજ્યને તજ દેવાની આતુરતાવાળા ઘણા લોકો મિત્રગણઓના પક્ષમાં ખેચાઈ આવવા લાગ્યા.

કમીશનના પાસે મિનસરતે રાજનામું માગવામાં આવ્યું તેથી તેઓ પોતાના શહેનશાહની અંગત સલામતી જાળવવા ભારે ગભરાટ સાથે ચાલના થયા; કારણ કે હવે તે શત્રુઓના હાથમાં કેદ પડ્યાજ ગય એવી ચોકખી ધારતી હતી. તે અને મેકડોનલ્ડ પારિમ રહ્યા ડોલેનકોર્ટ ફ્રાન્કફોર્ટ પહોંચ્યા, ત્યારે નેપોલિયન આરી આગળ બેઠો હતો. તેનો ફિક્કો ચહેરો અને અવ્યવસ્થિત કપડાં ઉતરતી

જાણતું હતું કે તેને મરણને બદલે જ આગમન મળશે. ૬૩.

કોનેનકાલે તેના પાન કાઢે તો પછી તે જ નરકર સમનાય કહેવા તેની છાત્ર ન કપાડી એટલે તેજોવિજયેજ શ્રુતિનો અર્થ કરી રહ્યું —

"કલાનકાલે નેન કરી મધુ એટલે દરે તેમને નથી મરણી કરવાનું મહાન મધુ કેમ ખરી વાનને । દરે મો માર્ગન માનુષ્યે તન્ના, મો પુત્રી રીને ફાલ્યો 'મદમ નથી મરણ મરીજ એવલે' કેમ, દરે તેઓ યુ માને છે ।"

કાલનકાલે જે જે જોયું હતું તે મધુ પીને મરી તો હતું અને પછી મળ્યા બુ કે દરે તેઓ આપની પાડે જિનય તે ગજનામુ માને છે આ મધનના તેના કોપનો પાદ ન રહ્યો તેની પ્રતિમત અમાનુષી તમિત આ જુઓ જાણામુખીની માણે બનુકી ઉપા. આપમાળી નમિ રસવા લાન્ને. અર્થાત્તિ લુકિત આ હ નાથી તેના મદ્યેય મળ્યા ઉપો.

તે જોઈશે 'યુ એ પછી મએ પાઓ એમ પાર છે કે દયોદીઓએ તેમો સાથે પારિસદા દરવાજા ઉઠાડવા એટલે તેઓ કાન્સના માલિક થઈ ગયા । મુગીમ મુન્ના કાવત્રાઓરોએ ખરાખીરો ખાણે જોઈશે એટલે શુ પ્રમતે તેમનું મધુ ફાલ મળુર રાખ્યું 'હુ લોહોનો આગમ પદમ મૂર્ખાઓ । દજ તેઓ નથી સનગતા કે મારા જોરો માણસ તો કબરમાં ન્યામ ત્યારેજ મગલીન થશે કહેવાય કને આવતી કાને તેમને મારી આમપામ જકડેથી બેરીઓ લોડીને ફેગ દરે પુ અ એક લાખ નીચ દગર ચોક્કાઓનો નાવક મનો દનેલ કરના વધારે અપાન રવરપમા પ્રકટ થઈ શુ

'સાંભળ આ પ્રમાણે મારી ગજની છે મારી પામે અત્યારે હતુઓ મુખનનાર ૨૫૦૦૦ ચોક્કાઓ છે તે મારા મેન્વનુ મધ્યમિન્ન બનશે. સિરોમ ૩૦૦૦૦ છે મિતિયરના ૧૮,૦૦૦ સુરોટના ૧૫,૦૦૦ અને મોરટના છૂટા છતાં ૪૦૦૦૦ મળી એક લાખ નીચ દગર થાય છે દજ કાન્સ અને પ્રતાલિના મુખ રપાનો હુ માલિક છુ કદાચ ત્યાં પછી પારિસના એમ ખૂની અને દેવોદીએ વખને દોમ પછા પાડો - કોયે માલ છે હુ મધુ મિ મધુ મે મધુ મે મધુ મે

નેપોલિયન એકદમ માયાળુ અવાજે કહ્યું, “ આપણે સરખા છીએ. આપણી વિપત્તિઓ અસાધારણ છે. જા, આરામ લે. મારે માટે તો આરામ છેજ નહિ.”

કોલેનકોર્ટ આરામ લેવા ગયો. પણ તેણે ઘણા ઉદ્વેગમાં વખત પસાર કર્યો. શકેનશાહ પુનઃ યુદ્ધ શરૂ કરીને બહુ તો ઝંઝાવ લાખાવે પણ તેને માટે ફેરફાર આશા જેવું તો હતુજ નહિ. શત્રુના છ લાખ સિપાઈઓ તો ફ્રાન્સમાંજ હતા અને બીજા બાર લાખ ફોર્સ પણ વખતે કમનશીબ પ્રજાસત્તાક રાજ્યપર તૂટી પડ્યા તૈયાર હતા. ફ્રાન્સના મોટા મોટા માણસો પણ હવે નવા રાજ્યતંત્રની કૃપા મેળવવા આતુર હતા. નેપોલિયને ઘણીવાર અતિ સાહસિક કિલ્લાબાદ કરીને યુરોપને આકર્ષિત કરી નાખ્યું હતું તેવું અત્યારે પણ તે કરી બેસે એવી તેનામાં શક્તિ અને શુદ્ધ હાવાયી, તે ચારે બાજુએથી ઘેરાયેલા છતાં પણ તેની પાસે આવવાની મિત્ર-રાજ્યોની હિંમત ચાલતી ન હતી.

બીજે દિવસે કોલેનકોર્ટ ફરીથી તેને સમજાવવા માંડ્યું કે બળથી જીતા પતાવો પ્રયત્ન કરશો તો દેશને, સૈન્યને અને પોતાની જાતને સર્વને જોખમમાં નાખશો એવી ભયભરેલી વાતની સ્થિતિ છે.

નેપોલિયન ચીઝાઈ ગયો. તે બોલી ઉઠ્યો, “ જા વળી કેવો દે મને તેડી પરવા નથી. નકામી જિંદગી બોજવરૂપ છે, પણ બીજાઓને જોખમમાં ઉતારતા પહેલાં મારે તેમનો અભિપ્રાય પૂછવો જોઈએ. જેટલા સરદારો દશ રજા છે તેમનો તેડી લાવ.”

નિરાશ થએલા અને બહાવરા બની ગએલા સરદારો થોડીજ વારમાં ભાંગી પડ્યા. થવા તેમને સમોર્ધાને નેપોલિયને બોલવા માંડ્યું:— “ મેં રાજનામું આપ્યું પણ તેમને તો મારા કુટુંબનું પણ રાજનામું જોઈએ છે. તેઓ મને, મારા પુત્રો, મારી સ્ત્રી અને મારા સર્વ કુટુંબીઓને પદત્રટ કરવા ઇચ્છે છે. તમે તેમ થઈ શકો છો. આપણી નાસપામ ગેઝાવત્તા શત્રુસૈન્યને બેઢીને બગાર નીકળી જવાના મારી પાતં ઉત્તર છે. હું ફ્રાન્સમાં ઘૂની વળીશ અને આખા દેશને જગતની તૂટી પડેલા આઝાદ સંઘના ઓગેરિઓ, સેરો, સોલ્ટ અને વુલ્ફને જઈ મળીશ. આપણે કોઈક આદ્ય જાતો અને ફ્રાન્સની પ્રાચીન અગ્રણી આપણને પછાત ન રાખે તેવા આપણે પરદેશ નવા રાજ્ય ત્યાંની નવા ત્રીનિ નિર્માણશુ. કેમ, મારી કાંઈ બાજુ રાક્ષસ મારી મરણ છે.”

પરંતુ મરી ગએલા ઉત્સાહવાળા નેપોલિયનનાં કિલ્લા બંધી કિલ્લાઓ તેમણે બંધ કરવા નહોતા. ફ્રાન્સનો દમ, નિઃશસ્ત્રી હાથ, તરેલી કાંઈ કાંઈ મેંડાની થઈ. ઉત્તરના વને અને બહાવા બહાવા, પણ જેને પણ કોઈ

સંતી કીર્તિને ઉત્તરવળ રાખી હતી અને જેણે તેમના ઉપર અનેક ઉપકાર કર્યા હતા તેની પડતીને વખતે એક પશુ સહાનુભૂતિનો યત્ન તેમના મોમાંથી નીકળ્યો. નિદિ દોલેનકોર્ટની ન રહેવાયુ તે જવા ઉભો નેપોલિયને કયું, ' ઉમા રહેલું. ' એમ કહી તેણે ઝડપથી પોતાનું રાજીનામું લખી કોનેનકોર્ટના હાથમાં મૂક્યું અને પાતિ પશુ અહકારસહિત સેનાપતિઓ તરફ ફરીને કયું, ' ગૃહસ્થો, મારે હમણાં એકાતની જરૂર છે ' બધા ગયા પછી તેણે કયું, ' આ માણ્યોને નથી હલ્ય અને નથી સંજીવિ હું મારા કમનવીન કરતાં મારા મોનતીઓના મિથ્યાભિમાન અને કૃતદ્વનતાથી વધારે હારી ગયો છું આ અસલ છે બસ, હવે પતી ગયું ' એકાની સ્થિતિ પસાર થઇ ગઈ અને જે થવાનું હતું તે થઇ ગયું એટલે નેપોલિયનના હારપત્રને કેટલોક ભાર ઓઠો થયો હવે તેણે મિથ્યા મનોન્યા કવવાનું મૂકી દીધું અને માથાપર આવેલી વિપતિ ધૈર્યથી અને પોતાના દરજ્જાને શોકે એવી રીતે સહન કરના માંડી મનને મમળવી, મમાધાન કરીને તેણે પોતાના ચહેરા પર સંતોષ અને પ્રમનતાની છાપ પાછી જેસાડી તેના મોમાંથી અસંતોષના ઉદગાર નીકળતા ન હતા પશુ દરેકની સાથે વિવેક અને માયાથી તે વાતચીત કરવા લાગ્યો તેની આવી બન્ધ સમાધાનરતિ જેલ સર્વ આશર્ગ પામતા આ તે માટે સીને પાપ માન ઉત્પન્ન થયું

પશુ નેપોલિયનને પંચમટ કરીને જ મિનગાળઓને મતો ન થયો ફ્રાન્સ પ્રજાના હલ્ય ઉપર તેણે પોતાનું ધન્યાસન મોંપ્યું હતું એટલે મિનગાળઓ મેગલેવી ફતેહની પૂર્ણાકૃતિ કરવા માટે નેપોલિયનની પ્રતિજ્ઞાનું પશુ ખૂન કરવા અને ફ્રાન્સમાં તેને સ્વાર્થા નિદય રાક્ષસ જેવો માનતા થાય જેવી રીતે નોકમ ફરવાની જરૂર હતી. હવે આખા યુરોપના છાપખાનાં તેમજ હાથ નીચે આ દતાં નિચારો નેપોલિયન જેનો જ્યાંય પશુ ન આપી શકે એવી મદનસીથી ભરેલા ખોળા કરાડે પત્રિકાઓને આખા યુરોપમાં ફેલાવવાનાં તેમની પાસે સાધન હતા નેપોલિયનની ખર્તિને કલ્પિત કરવા માટે, તેના ઉપર ખરાબોટા અનેક આરો હોડા જેસાડવા માટે મિનગાળઓએ અનેક નીચ લેખકોની ઝેરમાં બોલેલી વલમ ઉપયાગ કર્યા

આ રીતે મિત્રરાગ્નઓએ પોતાની ધમ્મજા સર્વાંશે પૂર્ણ કરી. નેપોલિયનના ઉપર આરોપ મૂકનાર તે વજીર તે, પંચ તે, ન્યાયાધીશ તે અને જલ્લાદ પણ તે; કેસનો હેવાલ લખનાર પણ તે અને તેનું જીવનચરિત્ર લખનાર પણ તેજ; પણ હવે સો વર્ષ સુધી મૌન ધારણ કર્યા પછી નેપોલિયનનો આત્મા ઇનવેલાન્ટસના ધુમ્મટમાંથી નીકળી, નવી આલમને સળોધીને કહે છે કે તમે મારા કેસ ફરીથી તપાસો. જો સત્ય અને ન્યાયના પક્ષમાં હોય તેમણે શાંતિથી પરતુ દબતાવી કહેવું જોઈએ કે તેની માગણી વાજગી છે અને કોઈ પણ તેનો ઈન્કાર નહિ કરી શકે.

પ્રકરણ ૬૧ મું-અલ્લા તરફ પ્રયાણ

યા પ્રાર્થના અતમા વર્ણવેલા બનાવ હકી એત્રિલે બન્યા
બીજે દિવસે સવારે કોલે પારિસ ગયો અને નેપોલિયન
બીજ વારુ રાજનામું મિતરાળઓની સભામાં રજૂ કર્યું
આખા જગતમાં જેની કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ હતી તેની સપૂજા
અવનતિ લેઈ તેના ઇન્તુઓના હાથ પીચાયા. ફ્રાન્સનો તરફ
તેઓ સૈન્ય મોકલવાના હતા તે વચ્ચાર બંધ રહ્યો અને હવે

સદેનશાહ ત્યાં તેના કુટુંબની થી વ્યવસ્થા કરવી તેની આતુરતાથી અર્થ થવા લાગી
જુર્બેન રાજના પદમરો તેને રા-મથી આરેમાં આરે મોકલવા ઇચ્છતા હતા
અને સેન્ટ દેલેનાનું નામ દેવાય કામએ ડિરેક્ટોની બતામણ કરી કામએ એનાનું
નામ દીધું અને તેની સારી આમોદવાના વખાણ કર્યા ડિરેક્ટરે આ તક માધીને
એવાને માટે દવાણું કર્યું જુર્બેન રાજનોના માખણસે અમરાયા ફ્રાન્સની
પ્રજાનો નેપોલિયન તરફ દેવો પ્રેમ છે એ તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા અને
તેનો નિવાસ આદલો નજીક જોઈને તેઓ ડરતા હતા તેમણે સખત વિરોધ બનાવ્યો
પણ અતેકાનંતર ડિરેક્ટરે જિલ્લે ડિરેક્ટરની પ્રતિ આ ગે. ૧૮૧૫-૧૮૧૬ ૧૮૧૭ ૧૮૧૮

નેપોલિયન તરફ ઈંગ્લેન્ડે દાખલેલી અવિરત શત્રુના તેની આવી દયામણી સ્થિતિમાં પણ કંની થઈ ન હતી. આવી નિષ્કૃષ્ટતાનો નમુનો જગતના ઇતિહાસમાં ખીજે ઠેકાણે ભાગ્યેજ જોવામાં આવશે. યુરોપના તમામ રાજ્યોએ એક પણ અપવાદ વગર પ્રબળતા પોતાનો રાજ્ય સુંદરતાનો હક્ક સ્વીકાર્યો; ત્યારે એકલા ઈંગ્લેન્ડ એ હક્કનો સ્વીકાર ન કર્યો અને વારંવાર ફ્રેન્ચોને બળવાખોર અને નેપોલિયનને રાજ્યાસન ઝુંટવી લેનાર કહીને અપમાન પહોંચાડ્યું હતું. આવા યશસ્વી લોકમાન્ય વૃત્તિને એકમાત્ર નાતું સરખું રાજ્ય આપ્યું તે પણ ઈંગ્લેન્ડની આંખમાં ખટક્યું. તે સભામાં ઈંગ્લેન્ડના કમિશનરો હાજર હોય તો અલેક્ઝાન્ડર ગમે તેટલો ઉદાર છતાં પણ નેપોલિયનને કેદ અને અપમાનમાંથી નજ બચાવી શકત. x

સુઝેહની સરતો ચર્ચાતી હતી તે દરમિયાન નેપોલિયને ડોલેનકોર્ટને વારંવાર કહેવડાવ્યું હતું કે મારે સલાહ નથી જોઈતી, તું ચાલ્યો આવ; પણ તે પોતાના શત્રુશાહની જોખમભરેલી સ્થિતિ જાણતો હોવાથી પોતાની અક્કલ વાપરીને સુઝેહનો ખરડો ધડાવી લાવ્યો.

૧૧ મી એપ્રિલે તે ફ્રાન્ક્રીકો ગયો કે તરત તેને નેપોલિયને પૂછ્યું, "મારે રાજનામું પાછું લાવ્યો?" ડોલેનકોર્ટે ઘણીએ દલીલ કરી કે એ મારા હાથમાં ન હતું. આપનું રાજનામું છાપાઓમાં બહાર પડી ચૂકું હતું; પણ નેપોલિયન કહે તેમાં મારું શું? મારે સુઝેહ નથી કરવી અને તું સહી કરવાનો નથી. ખૂબ ચર્ચા થઈ પણ કંઈ પરિણામ ન આવ્યું.

ખીજે દિવસે સાંજે ફરી પાછો ડોલેનકોર્ટ નેપોલિયન પાસે ગયો. તે જગત નિરાશામાં ગરકાવ બનીને બેઠો હતો. તેની ઉપર તૂટી પડેલી વિશ્વનિતા દુઃખ મોઢે તે બહાવરો બની ગયો હતો. તેનું પ્રાણાધિકૃત પ્રિય ફ્રાન્સ જુલેન રાજ્યમાં પડ્યું હતું, યુરોપનાં તમામ ઉદાર રાજ્યતોનો નાશ થઈ ગયો હતો; તેના અનુભવીઓની પક્ષે તેની સાથે નાથેજ પાયમાલી થઈ ગઈ હતી. જગતનું રાજ્ય, કેદનામાં કાળા પ્રકાશની છાયા પથરાઈ હતી. તેના મન ઉપર એવી રીતે અંધારું હતું કે તેને જાણ ન કરવાનું લાગ પડતું હતું.

ડોલેનકોર્ટ સાંધ્યે નિવૃત્ત નહીં ગયો હતો. તેને ખબર હતી કે નેપોલિયન

x ઈંગ્લેન્ડના કન્ટ્રોલર જોર્જ કનવરે આ સંવદનો સાથે નેપોલિયનને દેખાવ્યા હતા. ૧. એવો કર્તવ્ય નેપોલિયનનો ફ્રાન્સમાં સફળતા પૂર્વક નેપોલિયન કે સાચા ન આવડતી રીતે કરી દેવાનો નથી તે દર્શાવવા કે રાજ્યશાસ્ત્રને જાણવું જોઈએ નથી તેના બનવાનાં કાળમાં નેપોલિયનને જાણવું જોઈએ.

મા સુસેદના ખરડાપર સહી નહિ કરે તો તેના આના કરતાંજે વધારે માન દાવ
 ને બારે મુસેલીથી તેણે મિતરાળજો પાસે તેને માટે આટલી જુદાઈ નહાવી
 હતી અને હવે નીચેથી મુદતમાં માત્ર ચોગ્રક કલાક ૮ ખાટી ફતલ અને સહી નહિ
 થાય તે નેપોલિયનને તેમની દયા ઉપરજ રહેતુ પડતે અને તેઓ મરજમાં આવશે
 કેમ કરશે તેણે અત્યત દીન સ્વરે કહ્યુ, "મારા શિરતાજ, હુ આપને આપની
 કીર્તિના સમ દષ્ટને કહું છુ કે ઉવટના નિર્ણયપર આવી જઓ તાણી કુટી કર-
 વાનો આ વખત નથી જ્યારે આ કોતેનકોર્ટ, આપને દસ વફાતર બક્ત પુટણીએ
 પડીને કાલાવાલા કર ત્યારે કાર્થ પર્જાન જબીર મહરવના કાગજુ દોર્થ જોષએ "

નેપોલિયને યેનમાં ધેરાપણી આજો ઉઘી કરી કહ્યુ, "તારે શુ કરાવતુ છે ?"
 તાણી બોડીચારે કહ્યુ, "તેનુ ઉવટ આવતુજ જોષએ મારો નિશવ ઘણ ચૂનો કાને
 સહી કરી આપીય "

તે સહેનશાહની રાજ લખને ગયો પણ મધ્યરાત્રિએ તેને કાર્થએ જ પડયો અને
 કહ્યુ કે તે મખત, ધારતી ઉપજાવે એવા મદવાડના ભોગ ધર્મ પડ્યા છે વાચનારને
 પાઠ દોને કે રૂસ્તના યુદ્ધ પછી તેને ચૂકનો ભયકર વ્યાધિ મર્થ આપ્યો હતો યાક,
 ઉભામગ અને ચિંતાથી એ રોને ખીજવાર ઉઝળો માર્યો જે જીવનેજુ રોગ, કે અને
 અપમાનની માડી અસરને લીધે પાછળથી વધી પડ્યો અને અંતે તેના જીવ લીધેલ
 તેના આ સરખાતનો કુમલો હતો. સહેનશાહ પધારીમાં તરસતો હતો કપાનપરથી
 પરસેવાની ધાગ ફટતી હતી વાળ ઉભા ધર્મ મયા હતા અને જૂમે ન પડાય માટે
 દાંત વચ્ચે નેરથી રૂમાલ દનાવી રાખ્યો હતો તેને લાગ્યુ કે મારો અતજાળ આવી
 પહોંચ્યો કોતેનકોર્ટને કહ્યુ, "હું જાઉ છુ મારી સી અને પુત તને સોપી જાઉ
 છુ મારી કીર્તિનુ રક્ષણ કરજે "

તેના કાકતરે માત્ર ચાક કરાવીને પાર્થ ધીમે ધીમે ચૂક નરન પડી અને કપને
 લીધે અકચાઈ ગએલા અત્યવ પાઠા સ્થિતિરથાપક થતા લાગ્યા

કોતેનકોર્ટ કહે છે કે તેના મદવાડના દેખાવનુ અને તેના હુ ખનુ વર્ણનજ ઘણ
 રહે એમ નથી એરડામાં મબીર રાતિ ફેલાઈ રહી હતી ચાન ત્યા ઉમેલાઓના
 મુકાંધીજ એ સાતિતો ભગ થતો હતો આ ભયકર દેખાવ લુએ અને આખમાથી
 આંસુ ન પડે એવો કાષ્ઠ હોષ રહેજ નહિ.

આ મદવાડનો પણ તેના રતુઓએ અવળો અર્થ કર્યો અને તેણે આપધાત
 કરવાની કેરોચ કરી હતી એવી ખાટી અફવા ચારે દિરાએ ફેલાવી તેમના ખીજા
 જૂઠાણાં જેમ ઉઘાડાં પડી ગયાં તેમ આ વાત પણ ઉવટે ખોગીજ કરી છે તેના
 રોગનુ નિદાન રાકતરે આપેલી સાદી ચાક તેનુ જલદી સારા થવુ એ બધા સંજોગો
 ખ્યાનમાં લેતાં આ તરોમત જૂદુ કરે છે

તેણે આખી રાત સારી નિદ્રા લીધી. સવારમાં કૉલેનકૉર્ટ તરફ ફરીને કહ્યું “હજી મારે જીવવું જોઈએ એવી ઈશ્વરની ઇચ્છા છે. હજી મારી પામે મરણ આવ્યું.” થોડીવાર પછી વળી તે બોલ્યો, “કૉલેનકૉર્ટ, આ છેલ્લા દિવસોમાં કૉલેનકૉર્ટ મને એવું થઈ આવતું કે જાણે હું ગાંડો થઈ જઈશ.” માથા તરફ આંગળી ફરી કહ્યું, “અહિં મને જીવલેણ ગરમી લાગે છે ! ગાંડપણ એ મનુષ્યને અવનતિની છેલ્લામાં છેલ્લી સ્થિતિ છે. એના કરતાં મૃત્યુ હજાર ગણું સારું.” વળી એક ક્ષણ અત્યંત એકાગ્ર ચિત્તે વિચાર કર્યા પછી તે બોલ્યો, “હું આજે મુલેહન ખરડાપર સહી કરીશ. જા, જરા આરામ લે.”

સહી કર્યા પછી તે ઉભો થયો અને મેફ્ડોનહુને સંબોધીને બોલ્યો, “તમારી છેલ્લી અનન્ય સેવાના બદલામાં તમને આપવા જેટલું મારી પાસે થતું નથી. છતાં આ પ્રસંગની યાદગીરીમાટે કાંઈકે આપું.” એમ કહી તેણે પોતાની જૂની તલવાર મંગાવી મેફ્ડોનહુને આપતાં કહ્યું, “આ તલવાર મને મિસરમાં મુરાદ બેગે આપી હતી. તમારા પ્રેમના બદલામાં હું તમને આ સિવાય બીજું આપી શકું એમ નથી.”

મેફ્ડોનહુ તરવારને છાતી સાથે દાખી અને કહ્યું કે મારા કુટુંબમાં આ અમૂલ્ય વસ્તુ હમેશને માટે પૂજા કરશે. ” નેપોલિયને તેને પ્રેમાશ્રુસહિત આશ્વિન કર્યું. પોતાના કરતાં તેને પોતાના સૈન્યની સલામતીની વધારે ચિંતા હોવાથી તેણે બેઉ કમીશનરોને કહ્યું, “મારું રાજીનામું અને મુલેહની સરતો મને ત્યારેજ બધન કરતાં ગણાય કે જ્યારે તેઓ લશ્કરને આપેલાં વચન પાળે તે ન થાય ત્યાંસુધી આ હસ્તાવેજ તમારા હાથમાંથી જવા ન દેશો.”

આ ખરડો મિત્રરાજ્યો તથા ક્રાન્સની કામચલાઉ સરકારના મલાસમે આગળ રજૂ કરવામાં આવ્યો. જરૂરી બાબતોનો નિકાલ કરવામાં કેટલાક દિવસ નીકળી ગયા. દેશના મોટા મોટા માણસોની સહાનુભૂતિની નવા રાજ્યતંત્રને ઘણી જરૂર હતી. તેમને લલચાવવા માટે સારા સારા ઇનામની લાલચો આપવામાં આવી. તેમની સ્થિતિ સુધી વચ્ચે સોપારી જેવી હતી. નેપોલિયનને પ્રકટ રીતે મદદ કરી શકાય એમ હતું નહિ અને નવી સરકારની હકુમત નીચે હોવા ન સ્વીકારનાર ઉપર હમેશને મદદ શકની નજર રહે તેમ હતું, છતાં ઘણા લોકોએ નેપોલિયન તરફ અત્યંત ભક્તિ લીધે જુર્બોર્ન રાજ્યોની સાથે સહકાર કરવા ના પાડી; પરંતુ ઘણા ખગલે તે પોતાના મનનું સમાધાન કરી નવી સરકાર સાથે સંબંધ જોડ્યો.

બીજા પ્રશ્ન નેપોલિયનને મહીસલામત એટલા સુધી વળાવવાનો હતો. એક દિવસ તેને જોઈને પ્રજા ઉશ્કેરાય નહિ અને બીજું જુર્બોર્ન રાજ્યના મળનીઆમાંથી કંઈ તેનું ખૂન ન કરી બેસે. એટલા માટે તેની સાથે મજબૂત અગરફોની ટુકડી મોકલવાનું કર્યું.

એપ્રિલની ૧૬ મી તારીખે કોલેનકોર્ટ ફોન્ટેનલો ગયો માત્ર ગણચાંકણ
રાય થઈ ગયેલા સિપાઈઓ જેઓ હજી પણ પંચમજ સહેનશાહને વડા-
રીથી વળગી રહ્યા હતા તેમના સિવાય ત્યાં બીજા કોઈ હવે રહ્યું ન હતું જે
સહેનશાહ દિવાનખાનાં એકવાર દરબારના અજકદાર મેળાવણીથી શોભી ગઈતાં તે આજે
મથાન જેવા લાગતા હતા તેપોલિયન પોતે પણ હવે ક્રાન્સ છોડી જવાને ધૈર્ય
મંથીરો બની ગયો હતો.

તેપોલિયનને તેના અમરદોષ પૈકી ચારસો આલુસો પોતાની માથે રાખવાની
શક્તિ આપી હતી એ માન મેળવવા માટે વધુ ભક્ત હોયો આગુર હતાં જ્યારે
તેપોલિયન અને કોલેનકોર્ટ બંનેથી પાછા ફરતા હતા તે વખતે એક ધરડો
સિપાઈ જે સહેનશાહ સાથે વાત કરવાનો લાગ જોવા કરતો તે બેમાકોસો તેમની
પાને ફોડી આવ્યો.

તે ધૂનતો ધૂનતો આજીજી કરતો જોયો “ નામદાર, હું ન્યાય માગવા આવ્યો
હું અને બાર અન્યાય થયો છે જારીદ વરસ થયાં હું તોફારીમ છું ” તેણે
પોતાની પટોળી છાતી પર જોરથી પ્રહાર કરી કહ્યું, “ અને ચાંદ પણ મળ્યો છે
હતા આપની સાથે આવનારા અમરદોષોમાં મારું નામ નથી. જો મને ટાળી મૂકશે
તો એમાંથી ખૂન થાશે જો આ તુલાવા છે તેમાંથી એકો મારીને હું મારે નાંદે જગ્યા
કરી લઉં. એમ ક્યાં વચર નાંદે છોકું ”

તેની ભક્તિ જોઈ તેપોલિયનને બાળી આવ્યું તેણે કહ્યું, “ તારે મારી સાથે
આવવાનું બહુ મન છે ? તે પૂરો વિચાર કર્યો છે ? તારે ક્રાન્સ, કુટુંબ અને અર્ધ
ખર્ચા ઉની પાવરીએ ચલાવી આશા છોડી દેવી પડશે ”

સિપાઈ કહે માગ સહેનશાહ ! મને મન છે ! નરે ! મારો હજ છે, મારો
દાવો છે એમાંજ મારી બાળક છે માર ઉની પાવરીએ નથી મરડું મારી પાસે
ચાંદ છે તે ખમ છે અને માત્ર કુટુંબમાં તો આજે બાવીસ નવસ વધા
તનજ છે !

સહેનશાહ કહે કીક ત્યાર તન મારી સાથે વર્ષ જીવંત માગ લાવ મિન

તમ ! મોગી મદ જાનો મોગી મદેતનાનો એમ કહી દરખાસો અને મનમાં
જાનતું, જાનતું તે મિલકત ચલાવે ચલાવે

નામ ન્ય મિલકતી પણ આવે કીક જીવંત જીવંત તપાલિયનના હાલમાં એમ
જાનતું છે ન્ય ન્ય કીક જવાન ન્ય ! સાથે લઈ જવાના જાન તા કેડુ તારે !

તમ ! તમ ઉપ કીક ન જવાવા જનના હતા ત્યારે વડનચદમાનુ

મ રુદ નદા તથા પાંચ ન્ય ન્ય મોજીમાં ૧૦ માંજ ૬૦ ન્ય વવા

તમ વજ કુ ન્ય દલ ન્ય ન્ય હતા તના ઉમર માવ જવાસ વર્તની

હતી; દુનિયાનો અનુભવ તેને ઘણોજ થોડો હતો; અને સ્વાગ્રયનો ગુણ કેળવવાનો પ્રસંગ તો તેને મળ્યોજ ન હતો; છતાં તેના ઉપર ભારેમાં ભારે આકૃત તૂટી પડી હતી. શહેનશાહને પદબ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે એ વાત તેણે માનવાનીજ સાક્ષી પાડી. તેણે કહ્યું કે મારા પિતાએ મને ક્રાન્સની રાણી બનાવી ત્યારે વારંવાર વચ આપ્યું હતું કે તારે માથેથી હું રાજ્યમુકુટ નહિ ઉતરવા દઉં.

નેપોલિયન તેને વારંવાર પત્રો લખતો. ઘણીવાર તો દિવસમા એ ત્રણ ચિઠ્ઠીએ પણ મોકલતો. તેણે પણ પોતાના પતિના આકૃતના વખતમાં તેની પાસે આવવાની પ્રમણ ધ્વજી દર્શાવી; પણ રસ્તો સજામત ન હોવાથી નેપોલિયને તેને ના લખી ૭ મી એપ્રિલે તેણે કહેવડાવ્યું કે “મારૂં ખરૂં રથાન તો તમારી પાસેજ છે. તમારું સહવાસમાં મને કોઈ પણ ઠેકાણે રહેવામાં સતોષ છે.” આખરે તેના આગ્રહને વશ થઈને તેને ઓર્લિયાં સુધી આવવાની નેપોલિયને સજાહ આપી. ત્યાં તેણે કેટલાક દિવસ ચિંતા અને દહેશતમાં રડી રડીને ગાળ્યા. તેણે કહ્યું, “મારે હવે શું કરું” શહેનશાહની સજાહ માયું છું ત્યારે તે કહે છે કે તારા બાપને લખ. મારા ઉપર આટઆટલી વિપત્તિ નાખ્યા પછી મારા બાપ પણ શું કહેવાના હતા? છોકરને લઈને એમની પાસે જઈ? પણ વખતે એમને પોતાનો જન અયાવવા નારી ગવની વખત આવે તો મને વળી ક્યાં સાથે લઈ લઈને ફરતા ફરે? મોઝ હુ! રચાને માટેજ જીવી!”

તે ખિચારી ખરેખર ઉપાયહીન હતી. એટલામા મિત્ર રાજાઓએ તેને માફ રશિયન સિપાઈઓનો રસાલો મોકલાવ્યો અને તેમના રક્ષણ નીચે તે જઈને પોતાના પિતાને મળી. પછી ત્યાંથી વિયેના ગઈ. ત્યાં તેણે બાકીનું જીવન જે રીતે ગાળ્યું તે તેની સ્વેચ્છાથી કે પિતાની ધમકીથી ગાળ્યું તે નક્કી કરી શકાય નથી.

શહેનશાહ નેપોલિયનને એટલામાટે પ્રયાણ કરવાનો દિવસ ૨૦ મી એપ્રિલને મુકરર કરવામાં આવ્યો હતો. વચગાળાના દિવસ દરમ્યાન તે શાંત, ગંભીર અને નિશ્ચયી બની ગયો હતો; જાણે કશુંજ ન બન્યું હોય તેમ એટલાની મુદર આબોધના વિષે તે ચર્ચામાં ઉતરતો હતો. એજ ચર્ચા દરમ્યાન તેણે કહ્યું હતું કે “પ્રારબ્ધ કેવી વસ્તુ છે! છેલ્લી લડાઈમાં દેશની ભૂમિનું પગલે પગલે રક્ષણ કરતાં કીર્તિ મારે મરણ પામવા માટે મેં ઘણાએ ફાફા માર્યા. બોખ ગોળા પાસે ઉભો રહ્યો. મારાં લોહાને તેના સ્પર્શ થતાજ થોડો અને હુ હવામા અદ્ધર ઉડી ગયા; પણ હું મર્યામત ભોંયપરથી ઉડીને ઉભો થયો. મારી આસપાસ ગોળાઓનો વરસાદ વરસતો મારાં કપડા કાણાં કાણાં ચર્ધ ગયા છતાં એક પણ ગોળા મને વાગી નહિ. તિરૂ શાના ભોગ થઈને આત્મહત્યા કરવી એને તો હુ ઘણુંજ નીચ કૃત્ય માનું. આત્મહત્યા મારા સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે અને જગતના તખ્તા ઉપર જે દરખાસ્ત

ભાગ્યુ હ તેને સોના આપતી નથી જગતમા કોને જે હવવાની સત્ત થઈ હોય તો તે હું છું.”

એવામાં સેનાપતિ મો-ચોલન આવી પહોંચો તેજે કથુ કે સંધિયુ વિમાન તરફ જે સૈન્ય છે તેો ફરીથી ઉનેજિત કરીને બળવાન ફોજ બેલી ફરી સારંગ નેપોલિયને કથુ. “ હવે પણ મોડુ મધ મધુ છે કુ ધારત તો તેમ કરી ચક્રત પણ તેમની (સરદારોની) મરણ ન હતી હજી પણ કુ એક વિમલ લગ્નારી યનુઓને હાથુ પણ તેમ કરવા જતાં કાન્સમાં આશ્ચર્યગિક વિદોહ જાને અને તે કુ નથી પ્રખ્ખોલ વળી કુ રાજનામુ પણ આપી ચૂક્યો છુ અને એક પમનુ ભરી ચૂક્યા પછી પાછા હાથુ એ ઠીક નહિ. પ્રારબ્ધમાં સરળયુ હોય તે યત્ન દો ”

૧૬ મી તારીખે સવાર સુધીમાં જવાની બધી તૈયારી થઈ મધ હતી નેપોલિયનને એવી આશા હતી કે તેના સેનાપતિઓ તેની છેલ્લી મુલાકાત લેવા આવશે પણ પહે પહે આડીનો ખડખડ થાય એટલે તે કામના આઆની ઉમેરાખતો, પણ કોઈને આવેલું નહિ લેખો તેને પણ આશુ આશુ

જવાનો વખત જેમ નજીક આવ્યો ગયો તેમ તેમ જો કે તેનુ બહારનુ વર્તન થાંત અને સમાધાનીભરેનુ જણાવુ હતું, તોપણ અંતરમાં તે બહુજી લીનવેદના અનુભવતો હોય એમ દેખાઈ આવતુ હતુ

કોલેનકોર્ટની વિદાય ધણી હૃદયભેદક હતી તેનાથી છટા પડતાં તેનુ હૃદય ચીરાઈ જતું હતુ તેણે સાથે આવવાની પણ પ્રખ્ખા લ્વાંચી તેના ઉત્તરમાં નેપોલિયને હતુ “ તુ અહિ રહો રહો મને વધારે ઉપયોગી થઈશ પોનેન્ડના સબધમાં જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તેનુ પાલન યામ છે કે નહિ તે જોતો રહેજો ” એક પગવાર ચોખ્યા પછી તેણે કથુ, “ થોડા દિવસ પછી તો કુ એલ્યા પહોંચી જઈશ માફ મન હવે ત્યાં જવાને અધીરે થઈ ગયુ છે મે કાન્સને માટે સારી આલાઓ બાંધી હતી, પણ હવે કુ લેખ વાક્યો છુ કે તેમને વિપતિ ખમતાં નથી આવકનુ આખી દુનિયામાં સૌથી વધારે શુદ્ધિમાન અને બહાર ફ્રેન્ચ પ્રજા લગ્નપ્રમા ઝોલાવવા તૈયાર રહે છે, પણ જરા હાર થઈ એટલે સરવહીન બની જાય છે નોજ વરસ સુધી તેઓ મારી સાથે છત ઉપર છત મેળવતાજ ગયા પણ એકજ વરસ મુશીનતો વેકરાની આતી કે બધા પાછતો ઇતિહાસ જાણે જૂલી ગયા ”

પછી તેણે એક ઉડો નિશ્વાસ મૂકીને કથુ—

તેઓ મારી સાથે અત્યંત નીચપણે વર્ત્યા છે તેઓ મને મારી આ અને પુનથી બળાત્કારે વિખૂટા પાડે છે એક રાજને તેના પિતા અને પતિ તરીકેના હક્ક પણ ન મોગવવા દેવા એ ક્ષી જગદી પ્રજાના કાયદામાં લખાયનુ છે ? જેમને ઈશ્વર જોડ્યા છે તેમને છૂટા કરવાનો અધિકાર તેઓને કયા અમાનુષી કાયદાએ

હતી; દુનિયાનો અનુભવ તેને ઘણોજ થોડો હતો; અને સ્વાગ્રયનો ગુણ કેળવવાનો પ્રસંગ તો તેને મળ્યોજ ન હતો; છતાં તેના ઉપર ભારેમા ભારે આકૃષ્ટ વૃત્તિ હતી. શહેનશાહને પદબ્રજ કરવામાં આવ્યા છે એ વાત તેણે માનવાનીજ સાક્ષી પાડી. તેણે કહ્યું કે મારા પિતાએ મને ક્રાન્સની રાણી બનાવી ત્યારે વારંવાર વસ્ત્ર આપ્યું હતું કે તારે માથેથી હું રોજ્યમુકુટ નહિ ઉતરવા દઉં.

નેપોલિયન તેને વારંવાર પત્રો લખતો. ઘણીવાર તો દિવસમાં એ ત્રણ ચિત્રો પણ મોકલતો. તેણે પણ પોતાના પતિના આકૃષ્ટતા વખતમાં તેની પાસે આવવાનો પ્રમણ ધ્રિષ્ટા દર્શાવી; પણ રસ્તો સલામત ન હોવાથી નેપોલિયને તેને ના લખ્યો. ૭ મી એપ્રિલે તેણે કહેવડાવ્યું કે “ મારું ખરું રથાન તો તમારી પાસેજ છે. તમારું સહવાસમાં મને કાંઈ પણ કેકાણે રહેવામાં સંતોષ છે. ” આખરે તેના આગ્રહને વળે ચક્રને તેને ઓર્લિયાં સુધી આવવાની નેપોલિયને સલાહ આપી. ત્યાં તેણે કેટલાક દિવસ ચિંતા અને દહેશતમાં રડી રડીને ગાળ્યા. તેણે કહ્યું, “ મારે હવે શું કરું ? શહેનશાહની સલાહ માણું છું ત્યારે તે કહે છે કે તારા આપને લખ. મારા કોઈ આટઆટલી વિપત્તિ નાખ્યા પછી મારા આપ પણ શું કહેવાના હતા ? હોમર લખને એમની પાસે જઈ ? પણ વખતે એમને પોતાનો જાન બચાવવા નારી બચાવ વખત આવે તો મને વળી ક્યાં સાથે લઈ લખને ફરતા ફરે ? મોર્ષિ હું ! રથાં માટેજ જીવી ! ”

તે બિચારી ખરેખર ઉપાયહીન હતી. એટલામાં મિત્ર રાજાઓએ તેને માટે રશિયન સિપાઈઓનો રસાલો મોકલાવ્યો અને તેમના રક્ષણ નીચે તે જઈને પોતાના પિતાને મળી. પછી ત્યાંથી વિયેના ગઈ. ત્યાં તેણે આકીનું જીવન જે રીતે માન્યું તેની સ્વેચ્છાથી કે પિતાની ધમકીથી ગાળ્યું તે નક્કી કરી શકાતું નથી.

શહેનશાહ નેપોલિયનને એલ્યામાટે પ્રયાણ કરવાનો દિવસ ૨૦ મી એપ્રિલે મુકરર કરવામાં આવ્યો હતો. વચગાળાના દિવસ દરમ્યાન તે શાંત, ગંભીર અને નિશ્ચયી બની ગયો હતો; જાણે કશુંજ ન બન્યું હોય તેમ એટલાની સુંદર આગેવડે વિષે તે ચર્ચામાં ઉતરતો હતો. એજ ચર્ચા દરમ્યાન તેણે કહ્યું હતું કે “ પ્રારબ્ધ કેવી વસ્તુ છે ! છેલ્લી લડાઈમાં દેશની ભૂમિનું પગલે પગલે રક્ષણ કરતાં કીર્તિ માટે મરણ પામવા માટે મેં ઘણાંએ ફાંફાં માર્યાં. બોંબ ગોળા પાસે ઉભો રહ્યો. મને ઘોડાને તેનો સ્પર્શ થતાંજ થોડો અને હું હવામાં અદ્ધર ઉડી ગયા; પણ હું મૃત બોલપરથી ઉડીને ઉભો થયો. મારી આસપાસ ગોળાઓનો વરસાદ વરસે મારાં કપડા કાણાં કાણાં ચર્ષ ગયાં છતાં એક પણ ગોળો મને વાગી નહિ. મિત્રો શાંતા ભોગ ચક્રને આત્મહત્યા કરવી એને તો હું ઘણુંજ નીચ દેખ મનુષ્ય કે આત્મહત્યા મારા મિદ્ધાતની વિરુદ્ધ છે અને જગતના તખ્તા ઉપર જે દરમ્યાન

ભાગ્યુ છુ તેને સોભા આપતી નથી જગતમા કોને જો જનનાની મગત વધે
કાય તો તે છુ છુ

એવામાં સેનાપતિ મોન્થોલન આવી પળેમ્યો તેને કથુ કે વક્ષિયુ વિભાગ તરફ
મેન્થુ જો તેને ફરીથી ઉત્તેજિત કરીને બળવાન ફાજ બેગી કરી રમ્ય નેપોલિ
તેને કથુ 'હવે ધણ મોકુ મધ ગયુ છે હુ ધારત તો તેમ કરી રહત પણ
મેમની (મ દારોની) મરજી ન હતી હજી પણ કુ એક વિમલ લખાવી રાત્રીઓને
દેશનુ પણ તેમ કરવા જતાં કાન્સમાં આબ્યતરિલ વિદ્રોહ જો અને તે કુ ત્થી
મુખ્યો વળી કુ ગજનામું પણ આપી ચૂક્યો છુ અને એક પગયું ભરી ચૂક્યા
પછી પાછા હાથુ એ દીક નહિ પ્રારબ્ધમાં સરળયુ હોય તે યવા દો "

૧૬ મી તારીખે સવાર સુધીમાં જવાની બધી તૈયારી ચર્ચ મધ દતી નેપોલિ
થનને એવી આશા હતી કે તેના મેનાપતિઓ તેની છેલ્લી મુનાકાત લેના આવશે
પણ ૧૭ે માર્ચનો અખબાર સાચ એટલે તે કોઈના આબ્યાની ઉમેદ રાખતો, પણ
કોઈને આવતુ નહિ જોઈતો તેને ધણુ ઓછુ આ યુ

જવાનો વખત જેમ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ જો કે તેનુ બહારનુ વર્તન
જાત અને સમાધાનીભરેતુ જણુ હવે, તોપણ અંતરમાં તે ધણીજ તીનવેના
અનુભવતો હોય એમ દેખાઈ આવતુ હતુ

કોલેનર્ડની વિદાય ધન્ટી હાથમેક દતી તેનાથી છટા પડતાં તેનુ હૃદય
ચીરાઈ જતુ હતુ તેણે સાથે આવવાની પણ ઇચ્છા ત્યાંસી તેના ઉત્તરમાં નેપોલિ
યને કથુ હુ અદિ ગ્લો રલો મો વવાર ઉભોગી થઈ. પોનેન્ના સબધમાં
જે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તેનુ પાલન ચાલુ છે કે નહિ તે જોતો રહ્યો
એક પગવાર થોડ્યા પછી તેણે કથુ, ' થોડા દિવસ પછી તો કુ એના પળેમ્યો
જમલ માઈ મન હવે ત્યાં જવાને બંધીકે ચર્ચ ગયુ છે મે કાન્સો માટે મારી
આતાઓ બાધી હતી પણ હવે કુ જોઈ ડક્યો છુ કે તેમને વિપતિ ખમતાં નથી
આવતુ આખી દુનિયામાં તોથી વધારે શુદ્ધિમાન અને બહાર કેન્સ ત્રાન લખાઈ
મેહારવા ત્યાં કુ પણ જરા હાર થત એટલે સરસ્દીન મની જલ હ નોગ વરસ
સુધી તેઓ મારી સાથે જીત ઉપર જીત નેગવળજ ગયા પણ એજા વરસ મુલીમના
વકાતી મારી કે બધા પાછો ઇતિહાસ બને જુવી ગયા

૫૬૧ તથુ બેક ઉડ નિશ્ચય મુકાન કુ—

તમા મારી સાથે અવત નીવપણે વર્ષા ઠ તેના મો મારી જો ના
પુત્રી નજાતર વિપ્રો પાડ છે એક રાખને તેના પિતા અને પતિ તરીકેના દક્ષ
પણ ન ખાનવર ૧૭૧ ને ક્યા જગલો ત્રાનના કપામાં લખાયુ કુ જેમને
૬૪ ૧૧ ૧૫ છે તથન કદા કરવાના અધિકા તમાને ૨૦ અમનુરી કે પાંચ

કઠાળો આપ્યો હતો. પણ તેના વગર મારા મનને આરામ ક્યોજ કેમ કે મેં પહેલાંથી પ્રવાસ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. આથી તે વખત મને યુગ જેટલો લાગ્યો અને કઠાળામરેલો લાગતો હતો, તેને કાઢક સુખમાં પસાર કરવા મેં હુદિના વિધિનો અભ્યાસ કરવાનો વિચાર કર્યો."

તે પોલિયનની ન્યાયશક્તિ કેટલી હિયા પ્રકારની હતી તે તેણે પોતાના સેનાપતિ એને રત્ન આપતી વખતે વાપરેલી ઉદાહરણો બાધા અને નવા ગણ્યતત્ત્વને વફાદાર રહેવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે તેમણે સર્વને એકઠા કર્યા અને સૌના તરફ સ્નેહપૂર્ણ દષ્ટિ કરી કહ્યું—

"મૃદુરો! જ્યારે હું તમારી પાસેથી છૂટી છું અને તમારા દેવ ઉપર શાંત્ય કરવા નવું રાજ્ય તૈયાર કરવા છું ત્યારે મારા તરફ તમ જેટલો વફાદારી હાથનો હતી તેટલીજ વફાદારીથી તેમની એના કરનામાં તમારી ગાંઠા છે. હું તમને વિનંતિ કરું છું—અર, આજ કદે છું કે તમે તેમજ નિર્ભય માટે જેમને પારિસ જવું હોય તેમ જવાની રત્ન છે અને જેઓ અહિં રહેવાના હોય તેઓ પણ વફાદારીના પત્રકપર સહી કરી મોકલાવી દે."

૨૦ મી એપ્રિલની સવાર પડી. તે પોલિયને મુખે નીકળવાનું કરાવ્યું હતું. દેવનિકાશ થતા પહેલાંનાં દેવનું માન આપવા બાદલાઈ અમરદુશ્મની પવતર એકવાર્ષી હતી આતપાસના નામગાંના અસખ્ય લોકોના સમુદાય પોતાના પદોનું ઘડેલવાદનું કેલ્લીવારનું દર્શન કરવા એકાદ વધા કરતા ગળીર અને સાત ચહે તે પોલિયન બહાર આવ્યો. દરેકનું હૃદય અચ્છૂનીય ત્યારથી ઉઝાડાજ નવા લાગ અને ગળીર દાંતિ જવાઈ રહી તે પોલિયનના દાંતને અને સ્પર્શ કરી અનુદા બીજાએ દરેકના મેન તેના ઉપર ત્યાં કરતા મૃતદેહને દર્શન કરતી રહી જેવી ચાં પથરાય છે તેવી ધનિ ત્યાં પથરાઈ હતી બોલવાનો આ અવસર ન હતો. સિવાય એનાં ખડખડા માંડ ઉપર અનુદાગ વફાદાર લાગી હતી અને યદેનવાદની સાં જ્યાંને માગવાની યએલા તેમના ચરતો તેમનીએની તેમને મોરે ધનાં આવતી હતી તે પોલિયને તેમને સર્વે પ્રેમપૂર્ણ નમરે એક લીધા તેનું દૈવ ખરું અનુ પછી મન દડ કરીને આમગ અને અને નક નકી દારના સિવાયો પગ સવ ગાય એવા એખના અરજો કર્યું—

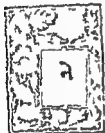
નાપતિએ અમલદારો અને સિપાઈઓ 'હું તમારી રત્ન માથું છું નીચ વધ થયાં મેં તમને જેલ નજીક કાઢીની કમાની કરતા જોવા છે તેવી રીતે મારી પગીના ઉદા દિવસમાં પણ તમે પેઈ અને વફાદારીનો ઉના આદ બતાવ્યો. આજે વગર અપની સાને લગત ઉનાઈ દેવો તે બનાં પગ તના જેવની મદદથી આપણે પડખા કરી પણ નહિ થઈ અપણે દજ પણ ને ૬૩

લાંબી લડાઈ ટકાવી રાખત, પણ તેમ કરતાં આપણા દેશને ઘણું સોસનું પડત. આથી કરીને ક્રાન્સનું હિત વિચારીને મેં આપણા હિતનો ભોગ આપ્યો. આજે હું તમારાથી દૂર જઈ છું; પણ મારા મિત્રો ! જે નવા નૃપતિને ક્રાન્સે પસંદ કર્યો છે તેને વફાદાર રહેજો. ક્રાન્સનું કલ્યાણ એજ મારો નિરંતરનો વિષય હતો, અને હજી પણ મારી પ્રાર્થના વખતે હું એનુંજ કલ્યાણ વાંછીશ. મારે માટે ખેડ ન કરતાં તમે સુખી છો એવું જ્યાં લગી જાણતો રહીશ ત્યાં સુધી હું સુખીજ છું. મારી કીર્તિના વિનાશ પછી પણ હું જીવું છું તે માત્ર તમારી કીર્તિ વધારવાને માટેજ. આપણાં કામોનો પ્રતિહાસ લખવાનો મારો ધરાદો છે. કલ્યાણ ચાઓ ! મારા પુત્રો ! અને એમ થાય છે કે જાણે તમને સાને છાતી સરસા ચાપું; તેમ તારી તો તમારા સૌના વતી નમારા સેનાપતિને અને તમારા નગરોને તો ભેટુંજ. ” સૌની આંખમાંથી ચોધારાં આંસુ વહ્યાં જતાં હતાં અને યોદ્ધાઓનાં કંઠે દૈવા પણ ગામ-ધીના વેગથી હિજગતાં હતાં. નેપોલિયનની ઇશારતથી પગલેજીતો સેનાપતિ મનરત પીટીટ જે એક કામગી હાથનો પણ લશ્કરી રૂઆપવાળો યોદ્ધો હતો તે અન્ય આગ્યો. નેપોલિયન અદ્રુપણું આંખે તેને નિહાળી બેઠ્યો અને તે વડાનું યોદ્ધો પણ નાના આગકની પેટ રડી પડ્યો. નેપોલિયને પાછું મન કંઠે કયું અને નાગો ચેતાની પાસે સ્વર્ગ આવવા કહ્યું. એક મિપાઈ તે ચીજ જાણ્યો. નેપોલિયને તે નિર્જિત છાતી મરસી ચાંપી અને તેની ચાંદીની ચાંચ પર સુબન કરતાં કહ્યું—

“ પ્રિય મરદ ! આ માફ છેલ્લું આંધ્રિયન મારા દરેક હાથે સિપાઈના કામમાં અને માટે મરજીત રાખજો. મારા મિત્રો ! તમારું પુનઃ કલ્યાણ હંમેશાં હું.”

જો મેનારુએલી કામગી ન જાણાઈ. દરેક જેમ ફોને જેમ રાત્રી સુધી દિવસ મારીમાં થઈ બેઠો અને બે વાગે મોં ટુંગી થીવું. મારી ચારક જાણે નો પેનાની સાથે ક્રાન્સના મોદામ જેટા અને ઉદારમાં ઉદાર પુત્રને મોં વડાને મન મનિસા ફરતે દૂર મેલી ગઈ

પ્રકરણ ૬૨ મુ-નેપોલિયન એલ્વામાં

ચોલિયન મિસ્ટ્રી પાઠો કર્યો ત્યારે કુલુ ખદરે C
દતો તેમ જદરથી આ પ્રમને તે એન્ના જવા ઉપડ
હતો તે પારિત્થી માત્રો માછલને અતરે આવેતું છે
આ લાખી મુસાફરી દરમ્યાન લગભગ મધી જગ્યાએ લો
તો માટે અનિશ્ચય મન્મા । આ પ્રીતિ દવાન્યા
અમુક લાગમા જ્યાં ગાજમત વર્ગે પુલ્ય જેટલું હતું
આગળ તેને વળાવવા આવેલા કમીતારોએ અગમને

વાપરી હોત તો સમજ છે કે તેની જિંદગી મનમત ન રહેત ગળી તારી
કેલુ પહોંચ્યા અને તેને આ નેમાર રાખેલા કાન્સના વડાપુર્મા ન મેમતા ઈ
વડાલુનાં મુસાફરી કરવાનું તેણે પસંદ કર્યું

આના સંભોભા પલુ તે નિષેધાતન નૂતી પડેલા ન હતો ચોગ ચોગ ।
અતરે તેના ઉપર અમુક પત્રો મોકલેલા હતા તો જાણના છોડ્યા પડે ।
શિવસ અડક તેને નીચે નુજમ પત્ર લખ્યો હતો —

‘ પ્રિય નિષેધાતા ! મેં તને નહીં તારી પત્ર લખ્યો હતો પલુ ।
દયા નહિ મળે હોય તે વખતે લખી વાંચી હતી અને જાન રસતામા
તો અટકાવેલા હતા હવે મેં તને દૂર થઈ દાવા પોષ્યે મેં માંગે
કરી વાળ્યો છે મારું નવન અને નારા આત્મા એ મારી ખોળમાંથી નુ
મળે છે નારી પછી વહી જારે થઈ છે પલુ તે જાણે પાણી કાપવાર
પુ હવે તારાસરને બદલે કદમ પ નાનો ક મારા જ્યાં હનિયામ
તાપુર્વે વાનવા જેવા થઈ પડે હજી તારાને માંગ રહેલા એક જા
જ ન હોત તો આજ નવે ક જાવરા છે કુ કુ દરેક મારે પાણી
ખાળેલા જોડ પુત્રો જરૂરના છે હામા એરી અને અજિતો છે કે
સોડોના માનને વાન નહિ જ્યાં હોય ક માત્ર પાણી ને પ્રાપ્ત
તે ન થયેલા રાજાઓના ઉપર ઉવરના જરૂર પ નામા પડે તે
ન દવા ને અને કદમ જે જાત નહીં કુ જાણુ મુકનને નહ

‘ સલામ, મારી પ્રિય નેસેફ્રાઈન. મેં જોમ મારા ચિત્તનું સમાધાન કર્યું છે તેમ તું પણ કરજો; અને જો તને બૂલી ગયો નથી અને બૂલી શકશે નહિ તેને તું પણ બૂલતી નહિ. ’—નેપોલિયન.

“તા. ક. મને એટ્યામાં પત્રો મોકલતી રહેજે. મારું શરીર હવે બેધર તૈયાર
સાઈ નથી.”

આ પત્ર વાંચીને જોસેફાઇન ખૂબ રડી. તેના હૃદયની પ્રીતિનો સમુદ્ર પોતાના અગાડિના 'અવનસખાનું' દુઃખ જોઈને એકદમ ઉછળ્યો.

તેણે કહ્યું, “ હવે મારાથી અહિં રહેવાય નહિ; મારી હાજરીની શહેનશાહતે જરૂર છે. અલખત, મારા કરતાં મેરિયા લુઈસાની ફરજ વધારે છે, પણ શહેનશાહ એકલા છે-એમનું ત્યાં કામ નથી. મારાથી એમને હોડાય તો નહિજ. એ સુખી હોય ત્યાંસુખી હું એમની પાસે ન હોઈ તો ચાલે, પણ અત્યારે તો જરૂર તે મારી વાટજ એતા હશે.”

તોપણ તેપોત્રિયન સાથેનો પોતાનો અત્યારનો બાહ્ય સંબંધ કેવા પ્રકારનો હતો તેનો વિચાર તેને શુંચવણમાં મૂકતો હતો અને મેરિયા લુપ્તતા આ વખતે શું કરશે તે નહિ જાણી શકવાથી તે કશા નિશ્ચય પર આવી શકી નહિ, તેથી તેણે તેપોત્રિયનને નીચે પ્રમાણે કહ્યું :—

[illegible]

આ સમયે આજીવનના અભ્યાસ દરમિયાન મારા જીવનમાં થયેલા બદલાવો અને તેની પાછળના કારણોનો ઉલ્લેખ કરવાનો છે.

લાગ્યો. દેશ દેશના પ્રવાસીઓનાં પગલાં તે તરફ વળવા લાગ્યાં. પોતે કુદ ટાપુને માલીક છતાં જે મહાપુરુષ પોતાની કીર્તિવડે આખા યુરોપના રાજાઓમાં પ્રથમ સ્થાન ભોગવતો હતો તેનાં દર્શન કરવા અનેક દેશના આગેવાનો ચાલ્યા આવતા. તેમની સાથે અભયજી જેવી મનની મોકળાશ અને હૃદયની સરળતાસહિત તે ચર્ચામાં ઉતરતો અને પોતાનું રાજનૈતિક મૃત્યુ થઈ ચૂક્યું હોય અને પોતાનો વૃત્તાંત પણ જાણે ઐતિહાસિક યનાવ હોય તેમ તટસ્થપણે વાત કરતો. મનની ઉદારતા અને વિચારની ઉચ્ચતાવડે તે સર્વનું સન્માન પ્રાપ્ત કરતો.

તેની પ્રકૃતિ હમેશાંજ શાંત રહેતી. તેના મોંમાંથી કદિ કડવો ઉચ્ચાર નીકળતોજ નહિ અને જેમણે તેનું ઘણામાં ઘણું નુકસાન કર્યું હતું તેમના કૃત્યો ઉપર પણ તે ઉદારતાનોજ ઓછાડ ઓઢાડતો. ખેડુતોની સાદી રમતગમતોમાં તે રસ લેતો અને એકવાર શરીરખળની હરિકાષ્ઠ વખતે લોકોના આગ્રહથી મધ્યસ્થ પણ તે થયો હતો.

તે ઘણું થોડું ઉંઘતો. ઘણીવાર તો કપડાં ખદલ્યા વગરજ થોડીવાર પડી રહેતો અને પાછો ઉઠીને લખવા વાંચવા મંડી જતો. તેની રહેણી અને પોશાકમાં સાદાઈ નજરે પડતી હતી. તેના સ્વભાવના બંધારણમાં કુદિત્તર એટલું વિશેષ હતું કે શરીરની સ્થૂળ વાસનાઓને માટે અવકાશજ ન હતો.

આ રીતે તેનો ઉનાળો આનંદમાં વહી ગયો. યુરોપન મિત્રરાજાઓ વિધેનાની રાજ્ય પરિપક્વમાં જીતેલા પ્રદેશોની વહેંચણી કરતાં અંદર અંદર સાકમારી કરવા લાગ્યા. જુર્બોર્ન રાજાઓએ ક્રાન્સ ઉપર પ્રથમની માફક જુડમી રાજનીતિ વાપરવા માંડી થોડાક માખણદાસો સિવાય પ્રજાનો મોટો ભાગ કાયર થઈ ગયો. અમેરિકાન્ડરે તેને ઘણીએ શિખામણ દીધી કે લોકલાગણીને માન આપતાં શીખ; ગાડીએ ખેસતો પહેલાં પ્રજાને હાથે તારી ચૂંટણી કરાવ; અને છેલ્લાં પચીસ વર્ષના રાજ્યકારોનારને કાયદેસર ગણ; પણ એ રાજાઓ પચીસ વર્ષ પરદેશ રહ્યા તે દરમ્યાન કાંઈ ભૂલ્યા પણ ન હતા અને કાંઈ નવું શીખ્યા પણ ન હતા.

નેપોલિયનની જગ્યા લેનાર ૧૮ મો જુન સાક વર્ષની ઉમ્મરનો હતો. શરીર એવો જાડો હતો કે તેનાથી પૂરું ચલાવું પણ ન હતું. તેણે પ્રથમ તો નેપોલિયનના શહેનશાહી રક્ષકોની પલટણને રજા આપી. ક્રાન્સના ત્રિરંગી વાવટાને ખદસે જુર્બોર્ન વાંસનો જૂનો વાવટો ચઢાવ્યો. મતાધિકાર ઉપર એટલો કાપ મૂકી દીધો કે પચાસ લાખને કેકણે માત્ર આક લાખજ મતદારો રહ્યા. પાંચઝાં પચીસ વર્ષના કારોબારને ગેરકાયદેસર ગણ્યો અને પોતાના રાજ્યના પહેલા વર્ષને ઝાગમગીયક વર્ષ ગણાવી આપી પ્રજાનું અપમાન કર્યું. એ ઉપરાંત મિત્રરાજાઓએ જે જે માગ્યું તે આપીને આખા દેશને શરમમાં ડૂબાવી દીધો. રાજ્યકાન્તિ પછી ક્રાન્સે જે જે પ્રદેશ મેળવ્યા હતા તે બધા છોડી દીધા. ગાર હમર તોળે અને અધાન

દારગોળાની લઘાણી કરી કિલ્લા નાખૂંદ કર્યા હસકર પટાડી માત્ર એલીજા ૧૪
કરી નાખ્યું લોગોનો ખૂમારે વધ્યો અને સૌની નજર એલ્યા તરફ વળી હો
લાગણી એટલી બધી હિરેકરાઈ ગઈ કે હાપખાના ઉપર અકુલ મૂંઝાની મરડે ૨

દેશનોદી બનાડિએ પોતે કરેલા દેશનોદનું ઇનામ માખ્યુ મિત્ર ગમ્મઓએ ૨
ડનની સાથે નૉર્વે જેડી દેવાનો તેની સાથે હુથો કરાર કર્યો હતો, પણ નૉર્વે
તેમની મિત્રતા ન હતી, એટલે પોતે આપેલું વચન પાગલ માટે તેઓ ધાડપા
ધધો કરવા તૈયાર થયા નૉર્વેની પ્રજા રવન તતાનો બચાવ કરવા તૈયાર થઈ
પરતન થવા કરતા મરણ તેણે પસંદ કર્યું છેવટના ઉપાય તરીકે તેમણે ૨૫ ૧૮
પૂજનાર ઇંગ્લેન્ડની મલો માગવા એક પ્રતિનિધિમંડળ મોકલ્યું તેમણે દુર
પણ દયા આવે એવા કાલાવાલા કર્યા પણ અંગ્રેજ હતિહાસમર એલિમનના ।
પ્રમાણે “ મિત્રરાજ્યો રસીન સાથે એવા પક્ષ કાલાગારથી નોંધાઈ ચૂક્યા હો
સ્વતંત્રતાને માટે મગવા તૈયાર થએલી યુવરી પ્રજાની હિરેકરાઈ અજ ઉપર
આપવાનો તેમને આશાવાજ ન હતો ”

ઈંગ્લેન્ડને નૉર્વે સાથે યુદ્ધ બંદરે કરવાનું કર્યું કા જુ ૧ હણ છતાં તેનો ।
એ મરીમદ દેશના મમુકિનારાને પેરી વાળો બનાડિએ તેનું બળવાન મૈન્ય ।
ગમ ઉપર ડાડી મૂખ્ય તેઓ મણીઆ થઈને વહવા પણ અતે અનેક પ્રા
હિતમિત થએલા સિદ્ધની માફક પડ્યા મિત્રરાજ્યોએ તેમની નોંધીથી ।
યતી તવચાર પુઞીને તેમનો નોંધીપુઞી થએલો પિતર બનાડિના કાયમા =
ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટમા ઉતાર પછે મખન ક્રુએસ ઉગરી સિટિય સરકારની
ઉપર આ કામામાં કાગુ કાક છે એમ પણ કહ્યું, પણ સત્તાના મદથી હડી
સાના પડે ધીરપણે પેતાનુજ ધાર્યું કર્યું એજ પ્રમાણે પાતેન્ડ, રોરતો ।
સેકલની વચેરે ને ને રાજ્યોને નેપોલિને હોગ પ્રજાતન અપ્યું હજુ
ઉપર પાછી આપખૂદ તતની બેડીને દેહ અરે તેમના રાજ્યના દુકલ
રાજ્યો સ્વાહા કરી થયા

એમ કે તા વિષા ૧૧ દુર થયો ને પ્રજા નેપોલિન પેતાની સા ।
હતો તે વપરાઈ ગયું અને તેને પેતાની તારે નથી પચા થા ૧૧ ફોન્ડ
નુતેહની તરન પ્રમાણે નેપોલિનને ને વારિશ પેન્ડન મળ્યું તેણે તે ।
મા હએ એક પક્ષ પણ પરખાડી નહિ આ નીચ ગુલમાટ મિત્ર રાજ્યે
તેના ઉપર ફિટ-૨૨ વ નારવા હનર્ ઈંગ્લેન્ડે પણ એ વચનજાડથી વરમ
ડાડે કે સુધરેએ હોરે પડએ સમજાવે પણ ને ૧૧ એકમે બે ન થા

હવે આમા કાનની નજર લિનલિન વધારે ને વધારે અગુ
એલ્યા ત ૧૧ વગવા હા ૧૧ બેડી રાજ્યોને મખન પેકર થયા હ

અને તેના મિત્રો ગભરાયા. રાજબક્ત વર્ગને તો મૂળથીજ ભય હતો કે નેપોલિયનની લોકપ્રિયતા હજી પણ યૂરોપના રાજ્યકર્તાઓને, કરીને એસવા નહિ દે. તેઓ તેને માર્ગમાંથી ખસેડી નાખવાની પેરવી કરતા હતા. તેનું ખૂન કરવાનાં કાવત્રાં રચાતાં પણ તેના મિત્રો ક્રાન્સમાં રહ્યા રહ્યા તેને એતાવી દેતા હતા. અમારે તેની સ્થિતિ અરક્ષિત હતી અને ખૂનીનું ખજર તેના ઉપર નિરંતર લટકતું હતું. બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળને તેના નિવાસસ્થાનની ખાખતમાં શસ્ત્રીજ અસતોષ હતો; કારણ કે એ જગ્યા યૂરોપથી જોઈએ તેટલી દૂર ન હતી. ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની પાસેથી સેન્ટ હેલેનાનો ટાપુ મેળવવાને એ પેઢીના ભાગીદારો સાથે બ્રિટિશ પ્રધાનો પત્રવ્યવહાર કરતા હતા. એમ કહેવાય છે કે ડયૂક ઓફ વેલિંગ્ટને હિંદુસ્તાન જતાં આવતાં એ ટાપુ જોયો હતો અને નેપોલિયનને માટે આ જગ્યા બહુજ મજબૂત કેદખાનું થઈ પડશે એવી સૂચના તેના તરફથી કરવામાં આવી હતી. મિત્રરાજ્યો નેપોલિયનને સેન્ટ હેલેના લઈ જવાના છે એ વાત તો આખા યૂરોપમા ફેલાઈ ગઈ હતી, અને ડૉર્ડ્રેઈલેન્ડ જેવો વજનદાર અંગ્રેજ પણ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. તે લખે છે કે:—

“ નેપોલિયન એલ્યા રહેવા ગયો ત્યાર પછી એકવાર મને મારી સ્ત્રીએ ઈંગ્લેન્ડનાં વર્તમાન પત્રોના થોડાક અંક મોકલાવ્યા. તેમાના એકમા તેને સેન્ટ હેલેના લઈ જવા મિત્રરાજ્યો વિચાર કરે છે એવી હકીકત છપાઈ હતી. નેપોલિયનને એલ્યામાંથી નાસી જવાનો વિચાર પણ ક્યો તે પહેલાં તેને સેન્ટ હેલેના લઈ જવાનો વિચાર મિત્રરાજ્યોએ વધાવી લીધો એ શરમભરેલું અને વિશ્વાસઘાતક છે, પણ એ હકીકત સાચી છે. અમીરોની સભામાં બોનાપાર્ટ સાથે ચલાવેલા વર્તન વિષે ચર્ચા થતી હતી તે વખતે મેં આ વાત જાહેર કરી પણ એ વાત ખોટી છે એમ કોઈથી કહેવાયું ન હતું. મને વિયેનાની રાજપરિષદમાં એસનાર વિશ્વાસપાત્ર અંગ્રેજ ગૃહસ્થે આ વાત વોટલુની લડાઈ પહેલાં કરી હતી. મિત્રરાજ્યો ઉપર ક્યું તેવું કૃત્ય કરવાના છે એવો શક લાવવાના પૂરતાં કારણ હોય તો પછી ફ્રેન્ચેન્ડેની સુલેહની સરતો તોડીને પોને ગુમાવેલું રાજ્ય પાછું મેળવવા કોશેશ કરવાનો નેપોલિયનને હક્ક છે એમ કમૂલ કરવું પડે છે. ”

આ વસ્તુસ્થિતિમાંથી નેપોલિયનની અધ્યર્થકારક શક્તિની મારામાં સારી સાબિતી મળી જાય છે. એકલો અસહાય પુરુષ, જેની પાસે મૈત્ર્ય નથી, નાણું નથી, જે મમુરની વચ્ચે આવેલા નાનકડા ટાપુનાં પડયો પડયો પુસ્તકો વાંચ્યા કરે છે અને વતો ક્યો ને છે, હતા તેના નામમાં એટલી શક્તિ છે; યૂરોપની પ્રજાનાં ઉપર હજી એટલો કબજો છે કે આખા યૂરોપખંડના ભેગા યશસ્વિ રાજ્યો તેમનાં મન મળે ન મૈત્ર્યોથી સુરક્ષિત હોવા છતાં પણ તેની શક્તિનો વિચાર કરી ત્રણથી ડૂબે છે ! ફ્રેન્ચેન્ડેની સુલેહની સરતો સામા પડે તોડી હતી તેથી નેપોલિયન તેનું પાત્ર

યુરોપને જાહેર કરીશ. ઈંગ્લંડ, આસ્ટ્રિયા અને રશિયાનાં કૃત્યોના લેદ મારી કાતીલ કલમથી હું ફેડી નાખીશ. લુચ્ચાઇ અને નરહલાની તૃષા દેનામાં છે તે હું પૂરવાર કરી આપીશ. હું ધારત તો ઘણા વખત સુધી ફ્રાન્સમાં રહી રહી પર્વતોનો આશ્રમ લઇને પણ શત્રુઓને હકાવત; પણ મેં તેમ ન કર્યું. મને ખૂનામરડીનો કંટાળો આવ્યો હતો.”

“ મારા નામથી અને થોડા ઘણા મને વળગી રહેલા બહાદુર સિપાઇઓથી શત્રુઓ પારિસમાં રહ્યા રહ્યા પણ ડરતા હતા. તેમણે મારા રાજનામાના બદલામાં એકવાર મને ઇટાલિનું રાજ્ય પણ આપવા માંડ્યું હતું; પરંતુ મેં ના કહી અને છેવટે એટ્માન્ઝ પસંદ કર્યો.”

“ હજી પણ પેલા દેશદ્રોહીઓ જેમને મેં સ્વદેશમાં આવવા દીધા હતા તેમનો કીનો હોલવાયો નથી. ઈંગ્લંડનાં વર્તમાનપત્રોએ જેને નરપિશાચ્ય અને ખૂની તરીકે જાહેર કર્યો છે તેની ટાળીના એક બદમાસને તેમણે મારો જીવ લેવા મોકલ્યો હતો. એ દેશદ્રોહીઓને પાછા આવવા દીધા એજ મેં મોટી ભૂલ કરી. તેમ ન કર્યું હોત તો તેઓ યુરોપમાં રવડી રજીણીને મરી જાત; પણ એમ કરવામાં મારો એક હેતુ પણ હતો. મારે યુરોપનાં મનનું સમાધાન કરીને રાજ્યવિસ્તરના ઉપર પડેલા પાડવો હતા; પણ લશ્કરમાં હવે મારે વિષે શું બોલાય છે ? ”

“ તેઓ આપને નિરંતર સન્માન, અને શોકપૂર્વક સ્મરે છે. ” નેપોલિયને પૂછ્યું, “ ત્યારે તેઓ મને હજી ચહાય છે ? ”

“ હાજી, હું તો એમ પણ કહું કે તેઓ આપને અગાડના કરતાં વિશેષ ચહાય છે અને કહે છે કે જો અમને અમારા સરદારોએ ફસાવ્યા ન હોત તો અમને જીતી શકાતજ નહિ. ”

નેપોલિયન — “ હું જાણુ છું કે ફ્રાન્સમાં અસતોપની આગ સળગી ઉઠી છે. ઉમરાવો અને ધર્મશુરુઓ સિવાય બુર્જોઇન રાજ્યોના પક્ષમાં કાંઈ નથી. દરેક દેશ-હિતચિન્તક માણસ તેમની વિરુદ્ધ છે; પણ ફરીથી રાજ્યકાંતિ થાય એવાં ચિન્હ છે ! ”

“ લોકોમાં અમંતોપ અને ખીજવાટ એટલી હદ સુધી ફેલાઇ ગયા છે કે જરાક કારણ મળતાં ભડકો સળગી ઉઠે અને આવતી કાલેજ તેવું કાંઈ થાય તો નવાઈ પામવા જેવું નથી. ”

નેપોલિયન — “ તમે ખીજવાર પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપશો ? ”

“ પ્રજાસત્તાકનો તો કાંઈને વિચાર નથી પણ રાજપ્રતિનિધિ નીમીને કામ ચલાવી લેવાય ”

નેપોલિયન — “ રાજ પ્રતિનિધિ ! હું મરી ગયો છું ? ”

“ પણ આપની ગેરદાગરી — ”

નેપોલિયન—માંઝ છે ! પ્રગ્ન બોલાવે તો બે દિવસમા આવીને ઉભો રહુ
આવુ તો સારું જોડું ? ”

“ હુ પોતે તો યુ કહી ચકુ ? પણ—

નેપોલિયન—હા કે ના બોલો

‘ ત્યારે હા પ્રગ્ન અને મૈન્ય આપને આવકાર આપવા તૈયાર છે ”

નેપોલિયનના મનમાં ધણો હોશ થતો હતો. અવિખ્યના ગભીર બનાવોનું દર
તેની અવિશ્વવેધી આંખને ચતુ દહુ

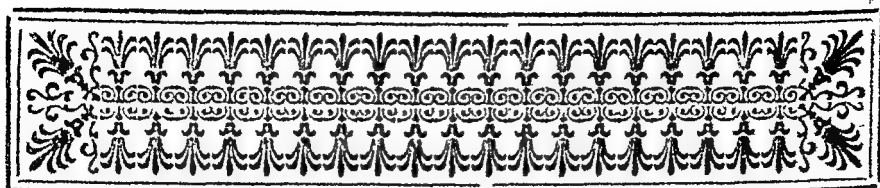
તેણે કહ્યું, ‘ હુ વિચાર કરું છુ કાને મને ફરી મળતો. ”

ખીજે દિવસે તે ઉમરાવ તેનો અગમણ દાખર થયો નેપોલિયન બોલ્યો—

‘ હુ કાન્સ આવવા નીચીસ સાદસ બારે અને નેપમમરેતું છે પણ મ
ચાકિ ઉપરાંતનું નધી મહત્વના પ્રસંગમાં માફ પ્રારબ્ધ મને મદદ કરે છે આ
કાન્સ માફ છે અને હુ કાન્સનો છુ જાઓ જાહેને x x x ને કહેતો કે કાન્સ
મુખાને વા વર્ધી, તેને શુભેન ગમજોના દાયમાથી ઉડાવવા બારેમાં સારેનો
વેડીને પણ ચાલ્યો આવીય. ”

એજ વખતે વિયેનાની રાજપરિષદમાં ફેલ્ડફેલ્ડે રેસિરેન્ડ મિતગામજોના
ઉપર નેપોલિયનને ઉપાડી લઈ જવાની જરૂર કમાવતો હતો તે કહેતો કે
કાન્સના મન ઉપર તેના લગ્નની ફિરમો મેળે છે અને ચચળ સ્તિવાળા પણા મ
સોના મનનો આગાઓ તેના તરફ દહુ મને છે મિમત્તી પણ તે એકવાર કે
મગર ન પડે એક સોની આગપત્ની વન્ને કાન્સમાં આવીને ઉભો રહ્યો હતો
ખધાને તો આ પાત રચતી હતી પણ અતેજના ડર વાપો કુમડતો હતો. આખરે
પણ મિત ધારતુ કરીને સમતિ અપવા જેતુ કહી, અને આ કામ અમે
‘ વિપતિ સિરની રિમધને સંપચમાં આગુ બાડી જનનો દનાપાછા હ
કાન્સ ઈન્ક અને જર્મનીની આગાઓમાં પણ જાતી થવા દના અને નેપો
તે વાચા પણ દતા

આચ સમીરેમા તેણે એકા છે. ચતો નિમ્મ કહો. તેરે મારે હા ખીજે
હતોજ નહિ વચર શ છે તેના ધર ઉપર આ પા. હની ચતુજાતી પેની ત
હતો તેનની સાને હયા વખતનુચી મનર કરવાનું સાધન હતુ તેની પા
હતો અને ચુ. હની ધરત પ્રમજે જે સરિકે જે હત તેને મમતુ મે. હને જે
આપકન આ પુ ન હતુ એટલે તેની ખન ચા રહેવાનું સાધન હતુ ન દ

પ્રકરણ ૬૩ મું-ફલ્વાર્થી ફ્રાન્સ

જુઆરી માસની ૨૬ મી તારીખે નેપોલિયનની બેન પૌલાઇને માનવંતા પરાણુઓને આણું આપ્યું હતું. તેમની સાથે નેપોલિયને હમેશની ઢબે વાતચીત કરી. તેની યોજના હજી તેના મનમાં જ હતી. સાંજના તેણે પોતાના બે સેનાપતિઓને બોલાવીને કહ્યું:—

“આપણે કાલે એલ્યા છોડીએ છીએ. બંદર પર લંગરાયલાં વહાણ પર જાવો રાખજો. આ સમાચાર ફટી ન જાય. અંગરક્ષકોને સવારે વહાણમાં ચઢાવી દેવાના છે.”

અપેરે તોપોની સલામી સાથે તે પોતાના વહાણમાં દાખલ થયો. ક્યાં જવાનું છે તેની સિપાઇઓને કશી ખબર ન હતી પણ આદાનું પાલન કરવા દેવાએના હોવાથી તેઓ કશી પૂછપરછ કે વિલંબ કર્યા વગર શહેનશાહ ન્યાં લઇ જાય ત્યાં જવા લાગ્યા. એલ્યાના પવતોનાં શિખર ક્ષિતિજમાં ઢાકાઇ ગયાં એટલે નેપોલિયને કહ્યું, “પાસો ફેંક્યો.” સાધારણ પોલીસની ટુકડી સામે પણ બચાવ કરવા પૂરતા નહિ એટલા ગણ્યાગાંધ્યાં માણસો લઇને આખા યુરોપની મદદથી ફ્રાન્સની ગાદીએ બેઠેલા બુર્બોન રાજાને ખસેડી તેની જગ્યા લેવા આજે પાછો તે નિઝરપણે ચાલ્યો.

આવું અદ્ભુત સાહસ તેના જીવનના અદ્ભુત સાહસોથી ભરેલા ઇતિહાસમાંથી ભાગ્યેજ બીજું જોવામાં આવશે; છતાં તેમાં વગર વિચાર્યું કે મૂર્ખાઇભરેલું કયું જ ન હતું. તેના સન્નિગોએ તેને ફરજ પાડી. તેનાથી એલ્યામાં રહેનાય એમ હતું જ નહિ. મિનરાજાઓને મન સોગદ બંધનકર્તા હતાજ નહિ. તેમણે પોતાના મતીર કરાર તોડ્યા હતા અને નેપોલિયનને કેદી બનાવવા ચાંચીઆખાજી કરવાની તૈયારીમાં તેઓ હતા. બીજે રથને પહોંચી જઇને છુપે વેશે ભટકતા ફરતું અને હરઘડીએ પકડાઇ જવાની દહેશતમાં રહેવું તે કરતાં, ફ્રેન્ચ પ્રજા જે હજી તેને અટલ શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી ચાહતી હતી તેનું જ બહાદુરીથી ઉઘાડી રીતે શરણુ લેવાનું તેણે પસંદ કર્યું. તેનું આ પગલું આખરે ભરેલું અને મર્દને જાળે એવું જ હતું.

એલ્યાનો ટિનાગે દૃષ્ટિ બહાર ગયો એટલે તેણે તૂટક ઉપર પોતાના ચાર મો

અ શ્રોકને એકા કરીને કહ્યું, “મિત્રો! આપણે કાન્ય જાણ્યો છીએ—આપણે જાણ્યો છીએ” આ સામગતાજ ‘કાન્યો જય! શહેનશાહ વધુ ડાલ્યો’ પોકાર ઉઠ્યા સિપાઈઓમા પાર વગરનો ઉત્સાહ આવી ગયો જનમૂર્ખિ ઉપર મુકતી વખતે બધા સ્વચ્છ લશ્કરી પોશાકમાં હાઈએ તો ફેડુ સાઈ એમ સમઠા વગર કશું દયિયાર સાફ કરવા અને કપડાં સમારવા મડી મયા નેયોલિય ઘે ફરતો ગયો અને પિતા પુત્રો તરફ જુએ તેમ મૈના તરફ રોલપૂર્ણ નજર કરી કાંઈ બહાને બધા સાથે માથા મિનઝાવે વાત કરતો હતો અને તેણે થોડા અંતરાશઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે હું લખાવું તે દરેક જણ લખ્યો જાઓ પા આટા મારનો ગયો અને બાવપૂર્ણ છટાથી તેમજ ત્વરાથી એક અત્યંત જલ્દ અને ચેતનપ્રદ ઉપોપણ લખાવતો ગયો —

સૈન્યને

“નિઃશ્વા! આપણે કદી હયાજ નથી. આપણામાથી બે દેશરોહીઓએ તેમના દેશ તેમના રાજને તેમના ઉપર ઉપકાર કરનારને ક્રોધાન્યા જેમણે પચીસ વર્ષ સુધી યૂરોપ રખડી રખડીને આપણા શત્રુઓને આપણી સામે લડવા ઉત્તેજિત કર્યા છે—જેમ આખી નિઃશ્વા પત્થેલીઓનાં મૈન્યમાં ગણ છે જેઓ કાન્યને અપમાનિત કરે તેઓ શુ આપણા કીર્તિવતા ગરુડના પ્રજાકીય વાવટાની સ્વતંત્રતા દુરે? શુ તેમ આપણા ધન પૂજ્ય પરિશ્રમનાં ફળ આપણે આપવા દઈશું? જો તેમનું રાજ્ય કાપ જાય—તો આપણી અને આપણાં કામોની માદગીરી પણ નહિ રહેવા પામે. અત્યારથી તેમણે આપણાં ઘરોનાં અવળો અર્થ કરવા માડ્યો છે જેને જગત્ત વખાણે છે, તે ઉપર કાગળ પીછી ફેરવવા તેઓ તૈયાર થયા છે”

‘નિઃશ્વા! સ્વદેશથી દૂર ત્યાં ત્યાં મે તમારી હાકલ સાંભળી છે અને હું કે પ્રમારનાં જોખમ અને અચ્છોનો વિચાર કર્યા વગર ચાલ્યો અવુ છુ તમારા સ હાર જેને તમે લેકાએ સ્વેચ્છાથી ચળ્યાસનપર મેમાડ્યો હતો તે પાછો તમા પાને આવે છે મારી પાસે ઠોચા આવે. તોકમને જો! બદ્ધિકાર કર્યો છે તે ન વટાને ફકા દો અને પચ્ચીમ વર્ષસુધી આપણને વિજયમાળ પહેરાવનાર નિર વાવટો ચલાવી દો આપણે બીજા પ્રજા ઉપર છત મેગવી હતી એ વાત આપણે જુ જાણ્યો પણ બીજા પ્રજાને આપણા દેવના કારભારમા કેમ હાથ ધાવવા દઈએ આપણા ઉપર રાજન કનચનો મિત્રવા દાવો કરનાર કાણુ છે? કોની તાકાત છે આરટલિટજ જેના અને વાગ્રામના મમામ ડતનાગ ગરુડના વાવગ ચડાડી? ગરુ ગાળ્યા દેશો? કાન્યામાં તમા પ્રતાપી વાવટાના તેજ સામે જોવાનો પગ નહિ

તમે જાણી ૧૧ થયા ૧૨ ચાનો ગમ તથ મેગ છે તેમ ત્યાં ત્યાં ત્યાં ત્યાં બ

ઓગખ્યો ઓ કધુ કે મને પશુ તમાગ સૈન્યમા મામેલ થય છે તેપોલિ
પોતાના મરદારે દસીને કધુ " જોયુ ? આપણી રાજમા ભગતી થવા લાગી

ચોડાજ વખતમાં હોયો સિપાઇઓ પોતાની સાથે જે ત્રણ નાની તોપો લઈ
કિનારે ઉતર્યા. ત્રણ કરોડની વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં ચડેને આખા યુરોપમા સૌથી પહે
નમ ની મણાતી રાજધાની હતવા તેમને જવાબુ હતું માર્ગમાં એક ધનુજ નગર
કિલાની અંદર જે લાખ મૈનિકો તેમને માટે તૈયાર હતા, અને યુરોપના મળતો
પાને પશુ હજી વીસ લાખ ચોદાઓ જુર્મેન રાજઓના પાપી અમલનો બચાવ કે
સમજ હતા કલ્પિત કથાઓમાં પશુ આવુ માહમ ભાગેજ જોવામાં આવે છે,
એ સાદસ ખેડનારે પૂરતો વિચાર કર્યો હતો કાન્સનો લોકસમૂહ તેપોલિયનને પૂજ
હતો તે પોતે પશુ આ વાત જાણુનો હતો અને તેમના પ્રેમને પોતે લાયક છે એ
પશુ તે માનતો હતો.

રાત્રે અભિચાર વાગે તેમણે કુચ તરફ કરી એરમાધી ઘોડા તો ન લવાયા
ઘોડાના જન આખ્યાં હતાં તે આધે મૂકીને તેમણે આનસ મંડુ રસ્તામાં ધ
છીટા કે તરત તેપોલિયન તેને વેચાતો લઈ લેતો એમ ધામે ધામે તેણે હરેક રન
ઘોડા અપાવ્યો. મોટા શહેરોમાં જુર્મેન પશુ બળ વિરોધ દેવાથી તેમને ખાજ
રહેવા હજ તેઓ કિનારેથી પચારોક મા લ આવી આવ્યા તેપોલિયનના આન
અમર નીજાને વેળે પ્રમરી હા હરેક ડેકાણે લોકોએ તેને સાનદાશ્યથી વ
લીધો અને ધણુ તો તેની સાથે જોડવા તૈયાર થયા

તેની મજા દોત તો તે પોતાની નાવે વીસ નાખ ખેડોતને લઇને પારિમ
હોત પશુ આ વખતે સૈન્યમગથી છતરાનો તેનો ધરાદો ન હતો કાન્સની પ્ર
એજ માફ ત્રિજુવન વિજયી ખૂબ છે એમ તે માનતો હતો ખીજ પસાસ
માફત આગળ વધ્યા પછી લોકોમા એવો પ્રચલ ઉભાહ જેવામાં આવ્યો
જુર્મેન પોલિસની તો કવી ધાસ્તીજ ગી નહિ લોકોની મનવગ મખ્યા
તેમનો ઉભાહ જોઈ 'કાયદેસર ના નામન પચારી પાડનાર રાજનના અમલદા
ઉત્તા ગલગાઇ ગયા તેપોલિયનની અગળ જવાની આતુરતા એધી બરી હત
મૈનિકો પાળી નકી પોતે છ સ્વાગ ઓ ગારીચ અચરોકોને નષ્ટને આગળ ન
ગયો તેપ શહેરમાં જનરો ઓઓ પુરો ઓ જાગકોએ તેને ધેરી લીધો
અને આનદનો તરન ઉઠગી રહ્યો જુર્મેન મળતા અમલારો તે ત્યાંથી
લઇને ૧૧ તેપોલિયને પોકોને મરોડીને કધુ—

અમલદો ! તમે માર મારે બનાવો મદમાવ જોઈ મને વધુ લાગી આ
તન મને તમારો પિતા માનો ડો એ યજ્ઞી કે મરણુ કે દુ કા નની આમદ
ખાતે મો ૧૯૩૫ મા ૧ આવવાથી તમારી અર્થન આવી ગઇ છે

મિલકતની સલામતી તથા સૌનું સરખાવણું એ બે બાજતોમાં તમે નિર્ભય થઈ ગયા છો. જે હક્ક તમે પચીશ વર્ષ થયાં ભોગવ્યા છે અને જે નહિ મળવાથી તમારા પૂર્વજો ઘણા નારાજ રહેતા હતા, તે હક્ક હવે તમારા જેવું એક અંગ બની ગયો છે.”

અહિં પેલી જાહેરખબરો છપાઈ અને લાખો પ્રતો સપાટાખંધ વહે ચાઈ ગઈ. આસપાસના પ્રદેશની વસ્તી સ્વદેશપ્રેમથી ઉત્સાહમાં આવી ગઈ અને ગણ્યા ગણાય નહિ એટલા માણસો શહેનશાહના સૈનિક બનીને તેની આગળ ચાલવા તૈયાર થયા. બપોરના બે વાગે લોકોના જયઘોષ સાથે પ્રયાણ શરૂ કર્યું. તેના માર્ગમાં જુમેન સરદારોનાં બળવાન સૈન્યનાં ચાણાં આવતાં હતાં. તેથી લોકોને તેની સલામતી માટે ચિન્તા થવા લાગી. રાજ્યકાન્તિના વખતમાં કર્યું હતું તેમ ગામે ગામ ઘડેનાદ કરીને આખી પ્રજાને એકદમ જાગૃત કરવી અને સૌએ હથિયાર પકડી શહેનશાહની સાથે જવું એવો ઘણાનો વિચાર હતો પણ તેણે ના પાડી અને લોકોને કહ્યું—

“તમારા મનનો અભિપ્રાય જાણ્યા પછી હવે મારી ખાત્રી થઈ છે કે મેં શૂઝ નથી કરી. વળી તેવોજ સદ્ભાવ મારા સિપાઈઓનો હશે એવું મને તમારા વર્તન ઉપરથી સમજાય છે. જેઓ મને દેખશે તેઓ મારા પક્ષમાં ચાલ્યા આવશે. માટે રસ્તામાં જેમ મોટાં લશ્કર તેમ મારી કૃતેહનો સબવ વધારે. વાસ્તે હાલ તો તમે તમારા ઘરમાંજ શાંતિપૂર્વક બેસી રહો.”

થોડા વખતમાં તેઓ ઐતોબલ શહેર નજીક આવી લાગ્યા. અહિં તેને અટકાવવા છ હજાર સિપાઈઓની ફોજ ગોઠવાઈ હતી. નેપોલિયનની હાર થશે કે છત તે નક્કી કરવાની ખારીક કસોટીનો વખત અન્યારેજ હતો. તેણે પોતાનાં માણસોને થોડાખ્યાં અને એકલોજ ઘોડે બેસીને ધીમી ગતિથી સામે ગોઠવાયલા લશ્કર તરફ જવા લાગ્યો. આ અદ્ભુત દશ્ય જોવા આજુબાજુના ગામડાંના હજારો લોકો પણ ભેગા થઈ ગયા હતા. તેમણે “શહેનશાહ ઘણું જીવો” ના પોકાર કરી આકાશ ગજવી મૂક્યું.

નેપોલિયન જરાપણ ક્ષોભ પામ્યા વગર તેની સામે ઉભી કરવામાં આવેલી ચળકતી સગીનોની દિવાલની નજીક જઈ પહોંચ્યો પછી તે ઘોડેથી ઉતર્યો અને વગર હથિયારે આખા લશ્કરની સામે માત્ર દશજ ડગલાંને છોટ નિર્ભયપણે ઉમો ગયો. દરેક ક્રાન્સવાસી ઝાળખી શકે એવો પોતાનો હમેશનો સારો પોશાક તેણે પહેર્યો હતો. સેનાપાતએ ગોળા ચલાવવાની આજ્ઞા આપી. સિપાઈઓ તેની આજ્ઞાનું પાલન કરતા હોય એમ દેખાયું. એકે એક બંદુક તેની છાતી સામે તાકવામાં આવી. આખી ફોજ માયા એક પણ નીચ માણસે તેને ઝાળી મારી હોત તો જુમેન રાજ્ય તરફથી તેને ઘણું ભારે ઠનામ મળત, અને એકજ બંદુકના બારથી ક્રાન્સનું અવિન્ય નક્કી થઈ ગત.

હતાં પણ નેપોલિયનના ચહેરા ઉપર લેશમાન પણ બચતી નિતાની જાણ નહોતી. તે તો નિડરપણે તેની સામે તકાલથી બંદુકોની નજીક જઈ, ડમવાના બટન કહી છાતી ખુદવી કરી. એકવાર મને પડ્યું પછી કદિ પણ નહિ વિચરાય એવા વાળે બોલ્યો—

‘સૈનિક! જો તમારામાંથી કોઈને પોતાના સહનશાહને મારવાની મરજી તો હું અહિં તમારી સામે ઉભો છું.’

પણવાર સુધી તો તે જગ્યાએ સમયાન જેવી મજીગ રાતિત આપી મઝી મીએ રહીને એક બંદુક નીચી નથી, પછી ખીજી, પછી ત્રીજી, એમ તેના સામે ધરાયલી મંદુકો એક પછી એક જમીનપર પડવા લાગી હતી. લડીને થઈ ગયેલા સિપાઈઓની આખમાંથી આંસુની ધાતુ વહેવા લાગી એક સિપાઈ મંદુક કહે “શહેનશાહ ખાધુ છવો” એવો પોઝર કર્યો તેના સાથેજ ખીજી સિપાઈઓ અને ગામડીઆઓના મુખમાંથી તે પોમરનો પ્રચંડ પડવો કહ્યો એનોમ નૈન્ય, નેપોલિયનની સાથે આવેલા સિપાઈઓ, ગામડીઆઓ, સર્વ કર્પધેલા તેની પાસે ફોડી આવ્યા અને તેણે હાથ પડોળા કરી જે હાથમાં આના તે બેટવા માંડ્યું જુર્મેન મેનાપતિ તો ધોડાને એડી મારીને નારો ફોલાવવા શ પછી નેપોલિયન એક જૂના સિપાઈના થોભાયા ધીમેથી ખેચીને પૂડ્યું—

“અલ્યા! * નાનકડા હવાલદાર તરફ મંદુક તાકવાનું તારું અગરમ ચાલ્યું?”

તે સિપાઈની આંખમાંથી દોડક આંસુ ટપકવા લાગ્યા તેણે બંદુકની નળા દોડારે મારી તે ખાલી છે એમ બતાવી કહ્યું, “હવે વિચાર કરો એમાંથી અ ઇન્ક થાય એમ છે? બધીએ બંદુકો એવીજ છે.”

પછી તે સાને ગોળ કુઝાળામાં ઉભા રાખી નેપોલિયનો કહ્યું—

‘નબવાગાડયાં માણસ લઈને આવ્યો છું કેમકે મને તમારા ઉપર મારી પ્રજા ઉપર વિશ્વાસ છે જુર્મેન રાજાએને માદી ઉપર કરો અધિકાર તેઓ પ્રજાની મરજી વિરુદ્ધ રાજ્ય પચાવી બેગ છે કેમકે તેમની રાજ્યપદ્ધતિ અમીરોનેજ લાભની ટોષ જનમમુદને પાપમાય કળનારી છે અત્યારે શી રી છે તેની તપાસ કરો ખેડુતો ઉપરના વેડવેગ, ઉમડવોના ખેડુતવર્મ ઉપરના દક્ષ એ નથી બદીએ જેમાંથી તમે તમારા પલકમવડે છૂટા થયા દતા તે. દાખલ થવાની નૈયારીમાં.’

તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું એનોખલવાળું લશ્કર હવે તેના નૈન્યના આ બ મના રૂપમાં ફરવાઈ ગયું કહેર નજીક આવ્યું એટલે એક મરેટો લાવનારે,

* પાણી વર્ષ અનાડ સિપાઈઓએ લાડમાં પાડેલ નેપોલિયનનું નામ

“આપને હથિયારની કશી જરૂર નથી. શુર્મેન રાખને તથા તેના અમલદારોને હાંકી કહાડવા માટે માન આપની સાથુકજ પૂરતી છે. જ્યાં જશે ત્યાં વશ આપનું જ છે.”

શહેરમાં આનંદોત્સવ થઇ રહ્યો. સિપાઇઓ અને શહેરીઓ પરસ્પર ભેટવા લાગ્યા. સિપાઇઓ કહે કે અમે શું અમારા લાઇઓ ઉપર ગોળા છોડીશું ? કદિ નહિ. પ્રજાપ્રેમનો પ્રવાહ ઉત્પત્યો. તેને શુર્મેન પક્ષના અમલદારોથી તે કેમ ખળાય ? તેઓ દરવાજા બંધ કરી, ફત્તીઓ સંતાડી નાકા. લોકોએ દરવાજા ઉતારી નાખ્યા અને ફત્તીઓને બદલે દરવાજાની નેપોલિયનને ભેટ કરી ! તેણે કહ્યું, “અસ, હવે હું પારિસ પહોંચી ગયો એમ સમજવું.”

એક દિવસ થાકેલા સિપાઇઓને આરામ આપી તેણે લીઓ તરફ ચાલવા માંડ્યું. આખે રસ્તે ટેકરીએ ટેકરીએ પ્રજાને જાગૃત કરવા હોળીઓ સળગી રહી અને આખો દેશ હર્ષધેલો ખની નેપોલિયન તરફ પ્રીતિનો પ્રવાહ વહેવડાવવા લાગ્યો. પારિસમાં ખળભળાટ મચી રહ્યો. રાજા લૂઇ અને તેના મિત્રો આવરા ખની ગયા. શહેરમાં ખળવો ન જાગે તે માટે જે જે આગેવાનો નેપોલિયનના પક્ષના લાગતા તેમની હિલચાલ તરફ ખૂબ નજર રખાવા લાગી. લીઓ નગરને સાચવવા મજબૂત સૈન્ય મોકલ્યું. બીજી જગ્યાએથી પણ લવાય તેટલી ટુકડીઓ ત્યાં લાવીને એકઠી કરવા માંડી. સિપાઇઓને ખવાડી પીવાડીને રાજી રાખવાની પણ સુકિત કરી; પણ તેઓ ખાતા ગયા અને “શહેનશાહ ધણું જીવો” એવા પોકાર કરતા ગયા ! તેઓ પ્રકટ રીતે બોલવા લાગ્યા કે “અમે અમારા આપની સામે નહિ લડીએ. શહેનશાહ ધણું જીવો !”

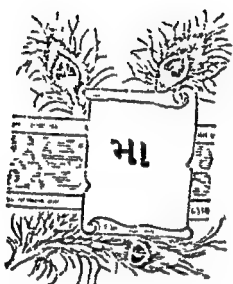
નેપોલિયનનું નામ સાંભળી લૂઇ ધૂનવા લાગ્યો હતો. તે છતાં તેણે છટ્ટી માર્ચનાં વર્તમાન પત્રોમાં નીચેની હકીકત છપાવી. તે હકીકત તદ્દન જૂઠી છે એ આપોઆપ સાબીત થાય છે; પણ નેપોલિયનના દુશ્મનો કેટલી હદ સુધી જૂડું લખતા તેના નમુના તરીકે એ લખાણ આપવામાં આવે છે.

“બોનાપાર્ટે મિત્રરાજાઓનાં રાજ્યોની પાયમાલી કરી હતી તેના બદલામાં તેમણે ઉદારતા બતાવીને તેને એટલાનું રાજ્ય આપ્યું હતું. ત્યાંથી તે નાસી ગયો છે એ રાખસે પોતાની સત્તાનું રાજનામું આપ્યું પણ તેનો લોભ અને રાક્ષસી વૃત્તિ તો કાયમજ રાખ્યાં હતાં. એ માણસ, જેના માથા ઉપર વર્ષોનાં વર્ષો સુધી ચત્રાવેલી કતલનાં પાપ ચોટલાં છે તે પોતાની ખુની અને લોભી વૃત્તિ સિવાય બીજા કોઇ પણ પ્રકારના અધિકાર વગર ફ્રાન્સના રાજાની ‘કાયદેસર સ્થપાયેલી’ રાજ્યસત્તાની મામે થવા પાછો આવે છે. જે દેશે તેને હમેશને માટે દેશનિકાલ કર્યો છે તે દેશની ભૂમિ ઉપર ગણ્યા ગાંડ્યા ઇટાલિયનોને લઇને પગ મૂકવાનું તેણે સાહસ કર્યું છે;

તેણે ક્રાન્તી પ્રભને કરેલા જમખ, જેમને રૂઝવાનો ક્રાન્તનો રાજ દરેક
કરી રહ્યો છે, અને જે અડધા રૂઝાના આન્યા છે તેને ફરીથી તાત્ત કરવા તે
છે તેના ગાંધી અને નીચે પટ્ટાવિમાં સહેજ હમકતુ કર્યું અને અહિ તહિ
દેશદોષીઓએ નહા પ્રયત્ન કર્યા એટલે તે નામદ્દ ફાર્દ અયો છે અને
એમ સમજવા લાગ્યો છે કે હું ત્રેક ચરતીર પુરણી માફક મુલ્યની સામે
આવુ છું, પણ તેનો મનમુખો ફાગટ છે એ દેશદોષીને માટે ફાગીતુ લાકડુ
લુગો છે, ક્રાન્તે તો કહાડી મૂક્યો છે, છતાં તે પાછો આ-પો છે તો ક્રાન્ત
નાવજ કરશે

પ્રકરણ ૬૪ મું- પુનઃ પારિસમાં

ચંતી ૧૦ મી તારીખે નેપોલિયન ઓઓ, બાળકો અને પુરુષોના અપૂર્વ રસાલા સાથે હોન નદીને કિનારે આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ તેનો માર્ગ રોકવાનું કામ તેના એકવારના પરમ ભક્ત જનરલ મેફ્ડોનલ્ડને સોંપાયું હતું. તેણે નવા રાજાને વફાદાર રહેવાના સોગંદ લીધા હતા તેથી એક પ્રમાણિક સેવક તરીકે તે પોતાના સ્વામીની સામે લડવા ઉભો હતો; પણ નેપોલિયનને જોતાજ એકેએક સિપાઈ “શહેનશાહ ધણું જીવો”ના

પોકાર કરતા પ્રેમના પ્રબળ આવેશમાં આવી જઈને સમુદ્રનાં પહાડી મોજાંની પેઠે તેની પાસે પહોંચી ગયા, અને આનંદની હેલી મચી રહી ! મેફ્ડોનલ્ડને પણ યશ કે ઝાઝીવાર ઉભો રહીશ તો મારું મન પણ કાણુમાં નહિ રહે અને લીધેલા શપથ તોડવા પડશે, તેથી ધર્મસંકટમાંથી બચી જવા માટે તે નાસી ગયો.

નેપોલિયને પછી લીઓ નગરમાં મુકામ કર્યો અને ત્યાંના આગેવાન માણસો મારફતે દેશની અને દેશનાયકોની સ્થિતિ સમજી લીધી. પછી તેણે પૂછ્યું, “મારા આગ્વાને લીધે મિત્રરાજ્યો શું કરશે તે વિષે દેશમાં શા શા વિચાર ચાલી રહ્યા છે ?” ફલ્યુરી નામનો એક ગૃહસ્થ જે પ્રધાનમંડળનો એકવાર મંત્રી હતો તેણે જવાબ આપ્યો, “એમ કહેવાય છે કે આસ્ટ્રિયા આપના પક્ષમાં આવશે અને રશિયા તટસ્થપણે જીર્મોન રાજાઓની ફરજેતી જોયા કરશે, કારણ કે એ મોકોનો ઈન્કંડ તરફનો પક્ષપાત જોઈ અલેક્ઝાન્ડર તો તેમનાથી કટાણી ગયો છે.”

નેપોલિયન લીઓ નગરમાં ચાર દિવસ રહ્યો તેટલા દિવસમાં મહેર આનંદોત્સવ નો રાત્રે આખું શહેર રોડનીથી ઝગહગી રહેતું રહ્યું, દુકાનો, કારખાનાં,

દુર્ધના અને આવગરના પોગરયાં માથ રહેતા. શેઠ અને સેવક એકબી-

ય પકડી ગાતા, નાચતા અને અનદસાગરમાં તરતા. તેમનો હર્ષ દિવમાં

નહિ. અનદવા માણસો પણ માર્ગમાં એક બીજાને ભેટીને દિવનો ઉતારો

કરતા. નેપોલિયનની પધરામણીને દલાડે લીઓની વસ્તીએ ઉત્તર કર્યો અને

એ ચાર દિવસ તેણે આરામમાં ગાળ્યા ન હતા. તેના મનની સર્વ ઘાં પોતાના રાજ્યાસનને લોકનિયુક્ત બનાવવાની ગોઝના ધડવામાં રોકાઈ મઘ તેની કલમમાંથી એક પછી એક એવા હુકમો નીકળતા જ્યાં કે તેના યત્નથી નૂક બની ગયા અને પ્રજાના ઉત્સાહનો વેગ વધ્યો. તે પોતાના સદાશુભત સ્વથી સૌને કહેતો કે—

" ક્રાન્સ ઉપર શુભદેહી વિપતિમાં મારો પણ હાથ છે, પણ મારા જ
 એવા હતા કે ક્રાન્સનો વિસ્તાર વધાર્યા વગર મારે ખીજો કલાજન ન હો
 વિચાર મેં હવે છોડી દીધો છે હવે ક્રાન્સને વિશ્રાન્તિની જરૂર છે મને મારા
 પાછો નથી બોલાવ્યો પણ મારા દેશ તરફના પ્રેમથી બેસાડેને આવ્યો છું
 કુખી છે અને તેને મારી મદદની જરૂર છે એમ મને મારા જાણનામાં ન
 હોત તો એભાની સાંત, સુખરૂપ નિહાનીનો ! કદિ ત્યામ ન કરત સંતપક
 ને ને દશનુ પ્રાપ્તને જાન કરાવ્યું છે તે દશોતો જ્યાન કરત માટેનું કુ
 છુ પ્રાપ્તને ચૂટેલા ત્રિતિનિષિઓ કુદુખમાવણથી સમર્થિત થાય અને તેઓ
 દક્ષ અને સ્વતંત્રતાનુ રક્ષણ કરે એજ મારો અભિલાષ છે ને મદાન પ્રાપ્ત
 ઉપર અનેક પ્રકારનું તજી છે, તેને સુખી કરવા પ્રયાન કરે તો એજ મારી
 છે અને એમાંજ મારી કીર્તિ છે એમ કું માનું છું ' તેના વડ દુઃખની
 વગમાં તેણે ૨૫૮ રીતે જખુરી દાખુ કે નવા સંપત્તિ નીમેથી ઉમરાવેલ
 પ્રાપ્તના દુનુઓની જાનેથી છે, ઉમરાવે અને જમીનદારોના વિશેષ અધિકાર
 રાય, બૂદા બૂદા પર્તે ૫૫ નીમીના સમાન દક્ષનો મિહાત ૨૬ થાય અને
 પચીસ વર્ષ સુધી દેહના દુનુઓની સામે થાને ને દક્ષ નેગલા ૩૫ તે
 પાછી ફરી વડે તેમજ ને સમકીતો સ્વાર્થ મમાવતા છે ઉમરાવેલ
 રથપના કરી પ્રાપ્તમાંથી જાણના સંભવથી ખુર ને કરીને, પંદેથી રા
 દેભોની વાને દલ્લ મારે કરેનું દેનું દેવ્ય નાન ઉપર મી વડે જુઓ
 આને કપોસદ અને દેવ્ય નાને બદલાવર નવર કરીને અને ' પ્રાપ્ત માર
 છે પ્રાપ્તને મારે પાન નથી એવા મને દીઠ જાળીનેએય એવાં બોલ
 કરીને એ સજ્જને નાને વિશ્વાસ મુદ્દા છે

[illegible]

તેજ દિવસના છાપામાં છપાયું હતું કે રાજાને પક્ષ સર્વત્ર વિજયી થયો છે, નેપોલિયનનાં માણસો વેરણુ ખેરણુ યથ ગયાં છે અને તે પર્વતમાં નાસતો ફરે છે બધાથી રાજાની પોલિસ તેને થોડાજ વખતમાં પકડીને કેદ કરશે.

જનરલ મેકડોનાલ્ડના પછી માર્શલ નેના વારે આવ્યો. નેપોલિયનની પ્રગતિ અટકાવવા તેને ફરમાન થયું. ખરી ઇમાનદારીથી તેણે એ કામ હાથમાં લીધું. છાપણીમાં જતાંજ તેને સરદારોએ કહ્યું કે સિપાઇઓને ગમે તેટલા સમજાવો પણ શહેનશાહની સામે તેઓ કણુવાર પણ લડવા ઉભા રહેશે નહિ. તે લશ્કરની કવાયત બેવા ગયો, પણ સિપાઇઓએ તો તેને પણ “શહેનશાહ ઘણું જીવો” ના પોકારથી વધાવી લીધો. દર કલાક તેને શહેનશાહની અજબ ફતેહના સમાચાર મળ્યાજ નતા. તેના માર્ગમાં જે જે ગામ કે શહેર આવતાં તે બધાં તેનાંજ યથ જતાં હતાં. આખી પ્રજા તેને આવકાર દેતી હતી અને લશ્કર પણ તેનુંજ બની જતું હતું. માર્શલ નેની મુંઝવણુ અસહ્ય યથ પડી. એક તરફથી ઇમાનદારી તેના જીગરને ખેંચતી હતી અને બીજી તરફથી જે શહેનશાહે તેને છોડવા માત્ર દશજ હજાર સિપાઇ સાથે એંશી હજાર રશિયનોના બળવાન તોપખાના ઉપર હુમલો કરીને તેને ઉભાર્યો હતો, તે પોતાના મિત્ર અને સ્વામી તરફની ભક્તિ તેને બીજી બાજુએ ખેંચતી હતી. તે પોતેજ કહે છે કે આ મનોબ્યથામાંથી મને મૃત્યુએ આવીને ઉગાર્યો હોત તોપણ ઘણું સારૂ થાત. તેણે પોતાના તાખાના સરદારોને બોલાવીને કહ્યું, કે “હું શું કરી શકું ? મહાસાગર ઉત્તર્યો છે તે કાંઈ મારી હથેળીથી ખળવાનો હતો ?” તેણે પોતાનું મન પણ ધ્રુવ તરફ લોહચુંબકની માછલી ખેંચાય તેમ નેપોલિયન તરફ ખેંચાતું હતું. નેપોલિયનજ આપણો સાચો સ્વામી છે અને તેનેજ સહાય કરવા આપણે જપ્તએ છીએ એવી મતલબતું બહેરનામું તેણે સૈન્યમાં ફેલાવી લીધું. સિપાઇઓ ભારે ઉમંગમાં આવી ગયા અને આખી છાવણીમાં “શહેનશાહ ઘણું જીવો” ના પોકાર સિવાય બીજું કાંઈજ સંભળાતું નહિ.

તેજ દહાડે નેપોલિયને લીઓ છોડ્યું. તે વખતે તેણે ગરબામાં ઉભા રહી એકલા યએલા લેડિના ટોળા સમક્ષ ટુંકું પણ અસરકારક ભાષણ આપ્યું. તેની લેડિ ઉપર ઘણી ઉંડી અસર થઇ. હજારો આંખોમાંથી આસુની વાર ચાલી અને ગદગદ કંઠે તેમણે વિદાયના સખ્દો ઉચ્ચાર્યાં. ત્યાંથી નીકળી તે શેરો ગયો. તેના માર્ગમાં ઘણાજ વસ્તીવાળા ગામ આવતાં હતાં. રસ્તાની બેકે બાજુએ આપુર લેડિ ટોળાં

ઉભાને ઉભાજ રહેતા. અનેક જગ્યાએ કમાનો અને તોરણથી તેનો માર્ગ શ્રદ્ધા કરવામાં આવતો. હવે અને પહે પહે આવકારના પોકાર મંજૂરના હતા. તેણે પહેલે પહેલે ત્યારે વાજાગામ સાથે ભારે વરમાદ પડ્યા સાચો હતો હતો શહેનશાહની આખી વસ્તીજ તેને આવકાર આપવા બહાર નીકળી આવી હતી.

ત્યાંના આગેવાનોએ આપેલા અગ્નિનંદનનો જવાબ આપતા તેણે કહ્યું હતું કે
 "મારો દરમિયર અધ્યક્ષ હોવો પશ્યુ તે મારે પોતાને માટે નહિ સામા
 ન્ય સિંધાકોનો ડાંતો મારે માટે તો પૂ તો છે પરંતુ દેશની અંતેક કળાએ
 ખીએ તેટલા માટે નુ બનવાતને મારા કરનારમાં સ્થાન આપતો હતો મે લીઓન
 હમખા ફ્રાન્સ ઉમરાવપદને નાખ્યું કહ્યું છે ઉમરાવપદ એ મમ છે અમુક માખુ
 જનમધીજ ઉમરાવ અથવા નીચ દેવ છે એવું માને એવા નોકો દવે નુખ ન
 નથી માખુસ માખલ વચ્ચેનો કોઈ માત્ર જુદિ અને સ્વદેશસેના કરવા
 રાજિ પસારે" (હોઈ) રોકે"

હવે તો તે ખુશી માડીમાં જોડીને આગળ વધતો ગયો લોકોનું વલણ તે
 પક્ષમાં એવું બળવતર હતું કે હવે તેની અગત સવામતીને માટે કથી માવએ
 રાખવાની જરૂર ન હતી માન યોગક મિત્રોને લઈને મન્યની આગળ આગળ
 ચાલે જતો હતો લીઓથી નીકળ્યા પછી તેને માર્ચલ ને આવી મળ્યો ફ્રા
 ન્સનોના ઉદ્ધવા પ્રસંગ વખતે તેણે નેપોલિયનને મળવા આવવા જેટની કૃતજ
 બતાવી ન હતી તેથી તેને કાંઈક ક્ષોભ થતો હતો, પશ્યુ તે પોતાની વત બુકતો ન
 ખચાવ કરવા જાય તે આગમ્ય તો નેપોલિયનજ તેનો હાથ પકડીને કહ્યું, " મ
 વહાલા ને! મને બેગી પડ તને જોઈ નુ અત્યંત રાજી થયો છું તને આવ
 આપવા માફ મન હમેશાં તબી રહે છે, કેમકે તુ હટએ વીરચિરોમણિ છે
 કેટલીક વાતચીત થયા પછી તેણે પૂછ્યું કે પારિસમાં રાજના પક્ષમારો મારી ર
 થવા તત્પર થાય એમ ? નેએ જવાબ આપ્યો કે એ બનવાએમ નથી તે
 રથી નેપોલિયને કહ્યું કે મને પારિસથી એવા સમાચાર મળ્યા છે કે ત્યાંના સ્વ
 વતસવ પુરુષો મારી આતુરતાથી રાહ જુએ છે અને બળવો કરવાની તૈયારીમાં
 મારા આનનાવી મહુપરજાતુ એક દીપ્ત પશ્યુ ગેડાય એ હું નથી હમ્મ
 માટે તમે તમાગ મિત્રોને લખી દો કે હું એક પશ્યુ બહુકતો અનાજ કરા
 વગર ત્યાં આવી પહોંચીશ માટે બધા મને તેમ કરીને લાઠી ન ગેડાય
 શુભ જળવાન એવો પ્રયત્ન કરો આપણો હડતાનો હેતુ જેવો શુદ્ધ છે
 આ સ્ત્રી કૃતદ પશ્યુ શુદ્ધ અને દોષરહિત હોવી જોઈએ

માર્ગમાં તેનું ખૂન કરાવવા માટે રાજપટ્ટમારોએ કેટલાએ કાવનાં રચ્યા
 તેના મિત્રોએ તેને બચાવી લીધો તેને પોતાને તો કવી ચિન્તા કે ડર હતોજ
 તે તો રજર વક્ષએ લોખનાં ટોળામાં ધુસી જતો હતો સિંધાકએ મળવો કર
 તયારીમાં છે એવા સમાચાર મળવાથી તેણે તેમના સરવરોને લખી દીધું કે ત
 મિંધાકએને કાણુમાં રાખજ અને તેઓને ચીડ મડે એવી અમરોને ખોટી પ
 પ્રયત્ન કરજે થા 1ખજ ૬ આપણે એક પશ્યુ લોહીનું દીપ્ત ગેડ્યુ નથી, ।

તેજ દિવસના છાપામાં છપાયું હતું કે રાજાને પણ સર્વત્ર વિજયી થયો છે, નેપોલિયનનાં માણસો વેરણુ ખેરણુ થઈ ગયાં છે અને તે પર્વતમાં નાસતો ફરે છે જ્યાંથી રાજાની પોલિસ તેને યોગજ વખતમાં પકડીને કેદ કરશે.

જનરલ મેકડોનાલ્ડના પછી માર્શલ નેના વારો આવ્યો. નેપોલિયનની પ્રગતિ અટકાવવા તેને ફરમાન થયું. ખરી ઇમાનદારીથી તેણે એ કામ હાથમાં લીધું. છાપણીમાં જતાંજ તેને સરદારોએ કહ્યું કે સિપાઇઓને ગમે તેટલા સમજાવો પણ શહેનશાહની સામે તેઓ કણવાર પણ લડવા ઉભા રહેશે નહિ. તે લશ્કરની કનાયત નેવા ગયો, પણ સિપાઇઓએ તો તેને પણ “ શહેનશાહ ઘણું જીવો ” ના પોકારથી વધાવી લીધો. દર કલાકે તેને શહેનશાહની અગમ્ય ફતેહના સમાચાર મળ્યાજ નતા. તેના માર્ગમાં જે જે ગામ કે શહેર આવતાં તે અધાં તેનાંજ થઈ જતાં હતાં. આખી પ્રજા તેને આવકાર દેતી હતી અને લશ્કર પણ તેવુંજ બની જતું હતું. માર્શલ નેની મુંઝવણ અસહ્ય થઈ પડી. એક તરફથી ઇમાનદારી તેના જીગરને ખેંચતી હતી અને બીજી તરફથી જે શહેનશાહે તેને છોડવવા માત્ર દશજ હજાર સિપાઇ સાથે એંશી હજાર રશિયનોના બળવાન તોપખાના ઉપર હુમલો કરીને તેને ઉગાર્યો હતો, તે પોતાના મિત્ર અને સ્વામી તરફની લક્ષિત તેને બીજી બાજુએ ખેંચતી હતી. તે પોતેજ કહે છે કે આ મનોવ્યથામયી મને મૃત્યુએ આવીને ઉગાર્યો હોત તોપણ ઘણું સારું થાત. તેણે પોતાના તાખાના સરદારોને બોલાવીને કહ્યું, કે “ હું શું કરી શકું ? મહાસાગર ઉઘટ્યો છે તે કાંઈ મારી હથેળીથી ખળાવતો હતો. ” તેણે પોતાનું મન પણ ધ્રુવ તરફ લોહચુબકની માછલી ખેંચાય તેમ નેપોલિયન તરફ ખેંચાતું હતું. નેપોલિયનજ આપણો સાચો સ્વામી છે અને તેનેજ સહાય કરવા આપણે જપ્તએ છીએ એવી મતલબતું જાહેરનામું તેણે સૈન્યમાં ફેલાવી દીધું. સિપાઇઓ ભારે ઉમંગમાં આવી ગયા અને આખી છાવણીમાં “ શહેનશાહ ઘણું જીવો ” ના પોકાર સિવાય બીજી કાંઈજ સંભળાતું નહિ.

તેજ દહાડે નેપોલિયને લીએ છોડયું. તે વખતે તેણે ઝરૂખામાં ઉભા રહી એકલા થએલા લોકોના ટોળા સમક્ષ ટુંકું પણ અસરકારક ભાષણ આપ્યું. તેની લોકો ઉપર ઘણી ઉડી અસર થઈ. હજારો આંખોમાંથી આંસુની ધાર ચાલી અને ગદ્ગદ કંઠે તેમણે વિદાયના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા. ત્યાંથી નીકળી તે શેલો ગયો. તેના માર્ગમાં ઘણીજ ગીચ વસ્તીવાળાં ગામ આવતાં હતાં. રસ્તાની બેડે બાજુએ આતુર લોકો ટોળાં બંધ ઉભાને ઉભાજ રહેતા. અનેક જગ્યાએ કમાનો અને તોરણોથી તેનો માર્ગ સુશોભિત કરવામાં આવતો હતો અને પળે પળે આવકારના પોકાર સંભળાતા હતા. તે શેલો પહોંચ્યો ત્યારે વાવાઝોડા સાથે ભારે વરસાદ પડવા લાગ્યો હતો. જતાં-જાહેરની આખી વસ્તીજ તેને આવકાર આપવા બહાર નીકળી આવી હતી.

ત્યાંના આગેવાનોએ આપેલા અભિનંદનનો જવાબ આપતા તેણે કહ્યું હતું કે -
 "મારો દરબાર અલખત બચ્ચ હતો, પણ તે મારે પોતાને માટે નહિ સામા
 સિંધાઈનો ડગલો મારે માટે તો પૂરતો છે, પરંતુ દેવની અનેક કળાએ
 દીવે તેટલા માટે જ બચ્ચતાને મારા દરબારમાં સ્થાન આપતો હતો મેં લીઓમ
 મણાં કૃત્રિમ ઉમરાવપદને નાણું કર્યું છે ઉમરાવપદ એ નમ છે અમુક માણસે
 નમથીજ ઉમરાવ અથવા નીચ રોય છે એવું માને એવા લોકો હવે મૂર્ખ રહ
 થી માણસ માણસ વચ્ચેનો જોડ માત્ર શુદ્ધિ અને સ્વદેશરોના કરનાર્થ
 કિંતિ પરત્રેજ હોઈ ગયે"

હવે તો તે ખુદી માડીમાં બેસીને આગળ વધતો ગયો લોકોનું વલણ તે-
 ક્ષમાં એવું બળતર હતું કે હવે તેની અગત સલામતીને માટે કલ્પી માવચે-
 રાખવાની જરૂર ન હતી માત્ર થોડાક મિત્રોને લઈ સૈન્યની આગળ આગળ
 ચાલ્યો જતો હતો લીઓથી ઠીકજ્યા પછી તેને માર્શલ ને આવી મળ્યો. ફો-
 નેનોના હેલા પ્રસન્ન વખતે તેણે નેપોલિયનને મળવા આવવા જોટલી ફતવા
 બતાવી ન હતી તેથી તેને કાંઈક ઘોસ યતો હતો પણ તે પોતાની વતણકોના લા-
 બચાર કરવા વખતે તે આગળજે તો નેપોલિયનને જ તો લાચ પકડીને કહ્યું, 'મા
 વહાલા ને! મને બેગી પા તને જોઈ કુ આપત રાજ થયો છું તો આવક
 આપવા માફ મન તમેજાં તથાથી રહે છે, કેમકે તુ હજીએ વાગિરોમજી છે
 કેટલીક વાતનીત થયા પછી તેણે પૂછ્યું કે પારિસમાં રાખના પસારો મારી સા
 થતા તપર થાય એમ છે? તેને જવાબ આપ્યો કે એ નનવાનોજ નથી તે ઉ-
 થી નેપોલિયને કહ્યું કે મને પારિસથી એવા સમાચાર થયા છે કે ત્યાંના સ્વ-
 વસતવ પુરોષ મારી નાગુલાથી ચલ જુએ છે અને બગેરા કરાવી તૈયારીમાં
 મારા આનવાથી નજીપરજાણુ એટલીયુ પતુ રહાય એ કુ નવી હજીને
 માટે તમે તમારા મિત્રોને લખી દો કે હુ એક પત્ર મુઠુનો અનાજ કરા
 વગર ત્યાં આવી પહોંચીશ માટે બધા મને તેમ કરીને જારી ન રે. ૧૧
 સુવેદ જગતવ એવો પ્રવાન કરો આપણે જીવોને રંગુ જોયે મુદ્દ છે તે
 આપણી રેલ પછુ જુદ અને દેર દિન દરે જોઈએ.

માત્ર મા તેવું પૂન કહવા માટે જાણકારોએ કેટલાંકે કાવતાં મર્યા પ
 તેના નિનોએ તને ખચારી લેવા તને જાને તે કાળી વિન્યા કે નર દનોજ ને
 તે તા ૧૨૨ સકાએ લોકોના રેઠમાં ફુલી જતો હતો સિંધાઈનો અગેરા કરર
 વિચારીએ છે બધા સમજાવર અગવાથી તેણે તમજા જાણીને લખી દીધું કે તમ
 સિંધાઈના કાલુશ રાખ્યા અને તમને સી ચડે એવા અગેરાને ખરી પા
 પ્રવા ૧ કરવા માટે જાણે કે આપણુ એક પત્રુ લેલીનુ દીનુ રે જુ નથી, કે

માન્યમનો પોશાક પહેરી માત્ર કોમક સ્વા સાથે રાખીને નેપોલિયન આગળ વધે. યુએન નેના મળી રાતિપૂર્વક હતી હતી માત્ર વચનાં વચમાં સૈન્યને ઘર ડાવવ માટે જુના સમયનાં જાનકિનાં ગીતોના સર સાગતા હતી એવામાં એક ઉપાર ગાડી યામક સ્વાસ્થ્યદિત યુનાં મદામાથી નીકળીને ટેકરી ઉતરી હતી ઉતરવા હા || તેની અદર એકલા તેમના પ્રાણુપ્રિય સહેનલાદનો મૂરો કમલો અને ટાપી સિપાઈ એમને જોળખ્યાં એકે વખતે સોના મુખમાંથી એકજ વચ્ચે નીકળી ગયો ગાડી ધીમે તિથી આગળ આવતી નહ હવે તેમજે નેપોલિયનની આમૃતિ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ માડીમાં ઉભો થયો હતો. કોટનાં બદલ ઉપાડી નાખ્યાં હનાં અને જાણે પોતાનાં હાથરતિ બેટવા દો-ગો આવતો દોય તેમ બેઠે હાથ પડોળા કર્યાં હતા સિપાઈએ જાન્યારમુથી દવાવી રહેલું પ્રેમ અને ઉત્સાહનું પૂર હવે બંધનમાત્રને તોડી નાખ વેત્તેર ઉજળી ઉજળાને વહેવા લાગ્યું “વહેનસાહ બપુ જીવો” ના પોકારથી મે 1૮ માઈ રથુ તાલીમના તમામ નિયમો તૂટી ગયા અને સિપાઈઓ પોતપોતાની દારો તોડી વહેનસાહ તરફ દોડી ગયા તે જથ્થે વારાફરતી જેટલાને બેટાય તેટલાને બેટયો. પછ સિપાઈઓ ગામની માફક અદર અદર એકમેકને બેટવા લાગ્યા યુએન સરદારો નક્ક રાખને નાહા, અને નેપોલિયને હવે સૈ મ સાથે પારિસ તરફ ચાલવા માંડ્યું પછ તે તોણે મૈન્યો પથુ પાટળ રહેવા દઈ પોતે એકલાએજ ઝડપથી આગળ વધવ માંડ્યું અને રાત્રે નવ વાગ્યે પારિસ પહોંચી ગયો.

રાજમાર્ગની બેઠે માણુએ લોકોની કંઠે જમી હતી તેમની વચમાં ધમને આવ દાર અને દર્પની મળનબેદી મળનાઓ સાંભળતો તે રાજમહેલ આગળ પૂરવેગથી ઘોડો દોડાવતો આવી પહોંચ્યો આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં અંગ્રેજ ઈતિહાસર એલિ સન લમે છે કે —

જેવી તેની ગાડી ઉભી રહી કે તરતજ ગાડીના બારણાં પાસે વાટ જોઈ ઉભેલા લોકોએ તેને પકડી લીધો અને તાળીઓ તથા દર્પનાદની મળનાઓ વચ તેને હથેલીને, લોકોની ગીચ મેદનીમાં ધમને તેને રાજમહેલના સુરોક્ષિત દિવાનખાનામાં લઈ ગયા અહિં આખા પારિસ નગરની સુંદરીઓના મડળે તેના ઓવારણા લીધાં.

આ પ્રમાણે માત્ર વીતજ દિવસમા ફ્રાન્સના ખરેખરા મધ્ય જાગમા ધમને સાત મો માહવની મજાસ કરીને નેપોલિયન દુધલેરીસના રાજમહેલમા પાડો આવી પહોંચ્યો આમે રસ્તે સિનિકોએ તથા નાગારિકોએ તેને અનદદ પ્રેમથી વધારી લીધો હતો તે તત્તવાર ખચવાની ક મ કુકતો એક પથુ બહાર કરવાની જરૂર પડી ન હતી. નહ કરાંની વરતીવાળા પ્રદેવ ઉપર આ પ્રમાણે તેણે વગર હુથિયારે સ્વારી કરી અ લોહીનું એક ગીપુ પથુ રડ્યા વખર તેની સામે જે જે લશ્કરો આવ્યાં તે સૈને જીત નહા અને નજનાં મરજી વિરુદ્ધ રાજ્યાસન પચારી પાકનાર મૂંધે પ્રગળા પ્રેમરૂપ

જનદુવડે ક્રાન્સમાંથી હાંકી કહાડયો. આવી ચડાઈ અને આવી અપૂર્વ છત દુનિયાના ઇતિહાસમાં બીજા કોઈએ કરી નથી. કોઈ પણ રાજ્યકર્તાની પસંદગી પ્રજાએ આવા સખળ અને એકસામટા અવાજે નથી કરી. સમસ્ત પ્રજાનો ટેકો એજ નેપોલિયનની રાજ્યાસનમાં લાયકાત સિદ્ધ કરે છે; છતાં દશ લાખનાં સૈન્યવડે પ્રજાના હૃદયમાં દિરના એ દેવતાને પદચર કરનારા રાજાઓ પોતાના તે દુષ્કૃત્યનો ખ્યાલ કરતાં નિર્લજ્જ પણ કહેતા કે અમે તો એક જીવમગારના જીવમમાંથી પ્રજાને છોડાવવા માટેજ લડ્યા હતા !

જુર્મેન રાજાએ તો નેપોલિયનનું માથું લાવનારને માટે ધનામ જાહેર કર્યું હતું; પરંતુ તેના બદલામાં નેપોલિયને આખા રાજ્યમાં આઠા ફેરવી દીધી કે જુર્મેન રાજા તથા તેના મિત્રોને કોઈએ અપમાન કે ધમ્મ કરવી નહિ. તે ધારત તો તેમને ધણીજ સહેલાઈથી કેદી બનાવત અને તેમને પોતાના દાગમાં રાખીને મિત્રરાજાઓ પાસે વાજખી સરતો કરાવી લેત; પણ તેની અસાધારણ ઉદારચિત્તિને આલો માર્ગ રુચ્યોજ નહિ.

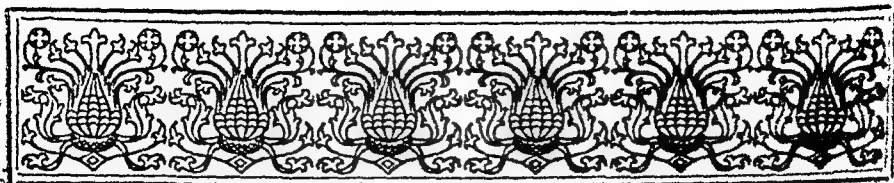
પધરામણી અને સત્કારની ક્રિયા પૂર્ણ થઇ કે તરતજ તેની હમેશની રીત પ્રમાણે રાજ્યને પુનઃ સુવ્યવસ્થિત કરવા અને જુર્મેન રાજાએ કરેલા નુકસાનને ધોષ નાખવા મંડી ગયો. તેના ફળદ્રુપ મગજમાંથી હુકમપર હુકમ ફૂટતા ગયા; રાજ્યતંત્ર ગોઠવાઈ ગયું અને પ્રધાનમંડળની ચૂંટણી કરી નાખી. કામ કરવા બેસતો ત્યારે આરામ કે નિદ્રાની તો તેને જરૂરજ પડતી નહિ. તે ધણીવાર કહેતો કે ચોવીશ કલાકમાંથી બાવીશ કલાકનો તો રૂડો ઉપયોગ મારે કરવોજ જોઈએ.

સવાર થતાં તો મહેલની આસપાસ અસખ્ય ગાંડાંતુર બનેલાં સ્ત્રીપુરુષોની ઠંઠ જામી. તેમના અતિ આગ્રહને વશ થઇને જ્યારે તેમને દર્શન આપતા તે ઝરખામાં આવતો ત્યારે તાળીઓ અને જ્યોત્ષ્ણથી આકાશ ગાજી રહેતું. એટલામાં ફ્રાંસેજો વાળું સૈન્ય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યું અને જે જગ્યાએ ગયે વર્ષે શત્રુસૈન્યે પડાવ નાખ્યો હતો ત્યાં આગળ ગોઠવાઈ ગયું. આખો દિવસ જૂદી જૂદી જગ્યાએથી અનેક ટુકડીઓ થોડા થોડા વખતને અતરે આવતી ગઇ. બપોરે નેપોલિયન પોતાના સેનાપતિમંડળસહિત બહાર આવ્યો એટલે જ્યોત્ષ્ણની ગર્જનાઓ થઇ રહી. સૈન્યની સલામી લેવાઇ રહ્યા પછી નેપોલિયનની મૂર્તિને જુર્મેન રાજાઓએ સ્થાનગ્રાંટ કરી નાખી હતી તેને તેના અસલ સ્થાનપર બેસાડવાની ક્રિયા કરવા લક્ષર તૈયાર થઇ ગયું પણ નેપોલિયને તેમને અટકાવી કહ્યું કે એ કામ કરવું કે નહિ તેનો નિર્ણય પ્રજા આગળ ઉપર કરી લેશે. આજે પ્રજાએ નિર્ણય કરી નાખ્યો છે અને એ મૂર્તિની પ્રજાએ પ્રેમથી પ્રતિષ્ઠા કરીને તેને સ્તંભના શિખર ઉપર પધરાવી છે. નેપોલિયનને જે પ્રજાકીય ગીતો અતિ આનંદ આપતા, તેના આત્માને જાગૃત કરી

કર્તા તેજ ગીતો આજે પણ દરરોજ ત્યાં ગવાય છે અને એ લોકપ્રિય રાજેન્દ્રના માત્માનું હજી પણ કાન્સમાં એ રીતે પૂજન ચાલુ છે તેની જાણતીને દિવસે પણ હજારો નગ્નારીઓ તેને પુષ્પમાળાઓથી સજ્જમારી તેનું શ્રાદ્ધ ઉજવે છે

હતાં હજી તેપોષિયન તરફ તિરસ્કારની નજરથી જોનારા જીવો પણ તેઓ પ્રાપ્ત કરતાં દયાને વિશેષ પાત્ર છે કાષ્ઠ કાષ્ઠ માણસોને જેમ રમતી પારખ નથી ફાલતી, કેટલાકો જેમ સરીવો કે બેસરો ખનિ નથી ઝાળખી વક્તા, તેવીજ રીતે કંટલાકથી ચારિત્ર્યની ભવ્યતા પણ જોઈ શકાતી નથી માટે તેમના ઉપર પ્રારોપણ કરવાની કદીજ જરૂર નથી તેઓ બાપડા કમનશીબ છે

પ્રકરણ ૬૫ મું—મિત્રરાજાઓની શત્રુતા જેવી ને તેવીજ

ન્ય તો હવે આનંદથી ઉન્મત્ત બની ગયું હતું. લૂંટના વાવડાને તેમણે ઉખેડીને પગતળે છુંદી નાખ્યો; ક્રાન્સના ત્રિરંગી વાવડાને સ્થળ-ધોપસહિત આખા પારિસ નગરમાં ફણી વળ્યા; અને શહેનશાહી સલામી આપવાની બેહદ ઉત્સાહથી માગણી કરવા લાગ્યા. તેપોલિસ ઘોડેસ્વાર યદને તેમની સન્મુખ આવ્યો કે તરતજ આખા સૈન્યમાંથી જયધોપની ગર્જના ઉપર ગર્જના ઉઠવા લાગી. તેણે કાથ-ઘસારત કરી કે આખું સૈન્ય ચૂપચાપ ઉભું રહ્યું. પછી સૌ સાંજે એવી રીતે તેણે કહ્યું:—

“ સૈનિકો ! હું માન છોડીને સિપાઇઓ લઇને ક્રાન્સ પાછો આવ્યો; કેમકે પ્રાંત અને સૈન્યના પ્રેમ ઉપર મને વિશ્વાસ હતો. મને સમજાય છે કે મેં તેમાં ખૂસ નય કરી. સૈનિકો ! હું તમારો આહાર માનું છું. મારા કામનો યશ તમે અને પ્રાંતને જો કરી બતાવ્યું તેનેજ આપવો ઘટે છે. મારો યશ તો એટલોજ કે હું તમારે પ્રીતિનું માપ કઢાડીને તેની ખુબી સમજી શક્યો છું.”

“ જુઓન રાજાઓનો રાજ્યાસનપરનો દાવો કાયદેસર હતોજ નહિ; કારણ ! દરેક જાતીય સમિતિઓદ્વારા જાહેર યએલો પ્રજામત તેની વિરુદ્ધ છે; અને પ્રાંત સમૃદ્ધના હિતવિરુદ્ધ થોડાક તુમખી માણુમેનેજ જાલ મળે એવા વોરજૂપર તેમજ રાજ્યતત્ત્વ રચાયુ હતું.”

“ સૈનિકો ! હજી પરદેશી રાજાઓ સાથે ત્રૈત્રી રાખનારા રાજવંશીઓ આપણું દેશમાં છે તેમને હાંકી કઢાડવા આપણે જવાનું છે. આખી પ્રજા જરૂર આપણાં પેઠા આપશે. હું તેમજ સમસ્ત પ્રજા તમારા ઉપરજ આધાર રાખીએ છીએ. તમારો રાજ્યોની ખાનગીમાં આપણે વચ્ચે માયું મારવા નથી કંચળા પડતુ આપણાં કાવન જેઓ દબલ કરવા આવે તેમને તો આપણે બતાવીજ આપીશું કે એ કમ નિકાં મેના કાષ્ટ વાંચના જેવું છે.”

જરૂરની ગજવણી સાથે ને રાજાના મનજામદિનાં પેટા ત્યાં મહા પ્રજા રહેરવું કારણથી વળી વરતુએ પછી રહી હતી. એક ખુનુરનાં તેની વચ્ચે

કાંઈ હતી કે જેના ઉપર ન પાતાની અતિગ્રા બારે અને રાનીટ કયા એકરતો. મજબૂર તેના અનુભવી કાનગામના પોદ ફેલિયો (ખાલિતો લોકો) મુલમાં રહી ચો દતા, પણ નેપોલિયને પોતાના અનુભવી ખાનની ગામતા ઉપર નજર પડી તેના તેના ઉપર સરકારી સીલ કરાવી તેના માલિકો મોકલાવી દીધા

પછી નેપોલિયને કાન્સનો નકલો મચાવી તેને એક ડેનલપર પહેલા કલબોલ ની એકદમ ધની મએલો વિસ્તાર જેમને તેણે હેયું બરાબ અનુ અને કોલેન કોલેને કહ્યું. ' કુ આખે રસતે સુલેદનો મન બેલતો આખો ધુ, અને માગ કાયમાં દરો ત્યાંથી તો કુ તેનો બમ નદિજ થવા કલે કુ પારિમની સુલેદના કાતાસર કનુલ રાખીશ બારે પોતાને હાથે કાન્સની સીમા ઉપર છરી નકરાની મે ના પાડી હતી એટલાજ માટે કે તેમ કરતાં મારા નામને કલક લાગે, પણ ખીલને હાથે એ કાપ નીકાઈ ચૂક્યો છે એટલે હવે હોવાપાન કુ નદિ ગણાઉ કાન્સને ભોમ આપવાની જરૂર પડી અને તેજે તે આખી લીધો છે મારૂં રાન્યાસન સાનવવા માટેજ મારાથી કાન્સને ભોમ આપવાનું ન કહેવાત. પણ હવે તો દેલ જે રિયતિમાં મારા હાથમાં આવે છે તે રિયતિમાં લેવા કુ ખુલી છુ અને સુલેદ જગવાઈ રહે એવું કમલુ છુ મિત્રરાજ્યોમાં જ્ઠાપણુ હશે તો તેઓ કરીયા લનાઈ નહિ સળમાવ "

નેપોલિયનને તો સુલેદની ગરજજ હતી હવે કાન્સનો વિસ્તાર ધણેજ ઓછો થઈ ગએલો હોવાથી મિત્રરાજ્યો તેની સ્વતંત્રતા મજૂર રાખતો એવી તેને આશા હતી. એથી કરીને લગાડને માટે કથી પણ તૈયારી ન કરી એની પૂરેપૂરી જરૂર હતી અને ખીજી બાલુનો વિચાર કરતા એમ કરવાથી બારેમાં બાર કુકસાન પણ હતું મિત્રરાજ્યો પાસે તો તેમના વિશાળ સૈન્યો તૈયાર હતાં કાન્સનું બરકર તો વધુ ખેરણુ થઈ ગયું હતું અને કુદસામગીનું પણ કશું ઠેકાપુ ન હતું જે નેપોલિયન સૈન્ય ભેડ કરવાની જગ પણ હિલચાલ કરે તો તરત પેલા આખી દુનિયામાં દાડી પીટી મૂકે કે તેના " અખૂટ લોકની અને નરહત્યાના શોખની " સામિતી જેવી રીપ તો જોઈ લેજે તેથી કરીને તેણે પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાગવવાની ખાતર લગાડની તૈયારી ન કરતાં પોતે મોકલેલા સુલેદના કહેણુનો તો જવાબ આવે છે તેનીજ રાહ જોવાનું રાખ્યું

રાજ્યની આંતર્યવસ્થા તેણે નહિ માની ચકાવ એરી ત્યારથી પાછી હતી તેવી પદ્ધતિસર બનાવી દીધી ધારાસભના સભાસદો અને મંત્રીઓ પણ સમજા પ્રતિ બાવાન અને પ્રગની દાઝ જણનારાજ ચૂટાયા હતા પ્રગના અવાજથી તે રાજ્યમ હવેમા પુન દાખલ થયો હતો છતાં પણ હહેનચાહ તરીકે તેણે ખીજવાર પાછી જાહેર ચૂટણી કરાવી અને દેલમાં ચાર રાજકીય પક્ષ હોવા છતાં તેની વિરદ કરતાં તેની

તરફથીમાં દશ લાખ મત વધારે મળ્યા.

હજી યૂરોપના રાજ્યોની પરિપક્વ જે વિગેનામાં મળી હતી તે પૂરી થઈ ન હતી. લોકચર્ચાની સ્વતંત્રતા ઉપર કુદાડો મૂકી મેળવેલી લૂંટ વહેંચતાં તેઓ બધા મહિના થયાં અંદર અંદર ખૂબ ચડઝડતા હતા. સાતસો રાજપ્રતિનિધિઓ એ પરિપક્વમાં એમતા હતા અને સભામાંથી કંટાળતા ત્યારે આસ્ત્રિયાના બહા શહેનશાહ તેમની મહેમાની માટે તૈયાર રાખેલી નૃત્ય, ગીત, વગેરે વિવિધ પ્રકારની વિલાસની સામગ્રીઓથી યાકેલા મનને વિનોદ કરાવતા હતા. આ પરાજિતોના ભોજનના ખર્ચ માટેજ આસ્ત્રિયાની તિજોરી ઉપર રોજ સવા લાખ ફ્રાન્કની કાતર મૂકાતી હતી!

મિત્રરાજ્યો પોલેન્ડ, સૅક્સની અને પ્રુશિયાની વહેંચણી કરતાં અંદર અંદર ખૂબ લઠાલઠી કરતા હતા અને પરિપક્વને વિખેરી નાખી એક નવી જાદવાસ્થળી ખેલવાની તૈયારી કરતા હતા. એટલામાં એક કાસદે આવીને લૉર્ડ કાસલરેને સમાચાર આપ્યા કે નેપોલિયન એલ્યાથી નીકળી ચૂક્યો છે. ટેલિરેન્ડ તે વખતે નૃત્યમંદિરમાં જવા શણગાર સજ્જો હતો. એટલામાં તેને પશુ એના એજ સમાચાર મળ્યા. તેની ખૂબસુરત બનિજીને પોતાનો નાચ મુલતવી રહેશે તેની ફિકર થવા લાગી!

એલિસન તેના ઇતિહાસમાં લખે છે કે “વિગેનાના બાદશાહી નૃત્યમંદિરમાં એકાંકી થએલાં સુસન્નિજત સ્ત્રીપુરુષોની વચમાં એકાએક વીજળી પડી હોત તોપણ તેઓ નેપોલિયનના સમાચાર સાંભળીને જેટલાં ગભરાયાં તેટલાં ગભરાત નહિ.”

ટેલિરેન્ડ અને અગ્રેજ પ્રતિનિધિ લૉર્ડ કાસલરે ઘણા કલાકસુધી વિચાર કર્યા પછી લૂંટ રાજને કહેવડાવ્યું કે ગભરાશો નહિ. મિત્રરાજ્યો તમને મદદ આપ્યા કરશે પણ ફ્રાન્સના લોકો ઉપર વિશ્વાસ રાખશો નહિ.

નેપોલિયન એલ્યાથી નીકળ્યો છે પણ ક્યા તરફ જવાનો છે તેની કાદને કશી ખબર ન હતી. શંકા, અટકળ અને સખત ચિંતામાં તેમના પાંચ દિવસ ગયા પછી ખીજા નવા સમાચાર આવ્યા. એટલે તરતજ સઘળા નાચ તમાશા બંધ થઈ ગયા અને આખો યૂરોપ પાછો એકજ માણસનો વિચાર કરતો થઈ ગયો. દેશનિકાશ થઈ ગએલો નેપોલિયન વગર લશ્કરે, વગર નાણે, માત્ર પોતાના નામની જાદુઈ શક્તિ વડે પાછો આખા યૂરોપના સેનાપતિઓ અને રાજનીતિષ્ઠ પુરુષોને ગભરાવવા લાગ્યો.

માર્ચની ૫ મી તારીખે વિગેનાની પરિપક્વને સમાચાર મળ્યા કે નેપોલિયન ફ્રાન્સને કિનારે ઉતર્યો છે અને પ્રજાના અનકદ પ્રેમના તરંગ વચ્ચે પારિસ તરફ ચાલ્યો જાય છે. દરેકના ચહેરા ઉપર અજાયબી અને ગભરાટના ચિન્હ પ્રગટી નીકળ્યાં. એકદમ મિત્રરાજ્યો એકલા થઈ ગયા. સૌએ પોતપોતાની તકરારો આલુએ મૂકી દીધી અને શત્રુનો પરાજય કરવાનો ઘાટ ધડવા લાગ્યા. નેમને ખરેખર કોઈ તો ફ્રાન્સની પ્રજા ઉપર ચઢ્યો; કારણ કે નેપોલિયન ઉપર તેઓ અટળ પ્રીતિ રાખતા

હતા તેમને અને તેમની સ્વતંત્રતાની ભાવનાને તોપોનાં ગાડાં અને ધોડાના પત્તે છુદી નાખવા તેઓ ફરીથી સંજ્ઞા યર્ષ મયા જે ક્રાન્સે જે જે વખત નેપોલિયન સુકુટ પહેરાવવાનું સાદસા કર્યું હતું તેનાજ પ્રથમ પરાજય કરેલો, અને પછી તે એવી રીતે વહેંચીને કઠોકેકઠા કરી નાખવા કે ભત્રીય ભાવનાથી પ્રેરાઈ તેઓ ફરીવ કદિ બેગાજ યર્ષ શકે નહિ આગ્ર પ્રકારના ડરાવ તેમણે પોતાના મન સાથે કરી નાખ્ય કદિ બેગાજ યર્ષ શકે નહિ આગ્ર પ્રકારના ડરાવ તેમણે પોતાના મન સાથે કરી નાખ્ય શુર્મેન રાજ્યોનો અમલ ફરીથી સ્વીકારવાની ક્રાન્સને ફરજ પડવાનું તો હવે બની ર એમજ ન હતું બધા રાજ્યોને હવે એમજ યથા કરણ હતું કે તેમનો પક્ષ છે હવે અને પોલેન્ડની માફક બધાએ મળીને ક્રાન્સને વહેંચી ખાવું અને ફ્રાન્કર ક “ જેને નથી આવડતું રાજ્ય કરનાં અને નથી આવડતું લડતાં તેને ગાદી અપાવ માટે શુ મારે હવતાસુધી લડવાજ કરવું, અને મારા રાજ્યનું બધું બળ એ લડાઈ લડવામાંજ વાપરી નાખવું ? હું તો હવે કટાબો છું ”

શુર્મેન રાજ્યોની વડીલાત કરનાર આખી પરિપૂર્માં એકનો દેલિરેન્ડર હતે આઠ દિવસ સુધિ દ્વિમત ન હારતા સાતિથી, કુનેદથી, વિવિધ પ્રકારોની લશ્કીનોવ આખી સલાનો અભિપ્રાય તેણે ફેરવી નાખ્યો ક્રાન્સને વહેંચી લેતાં આપણે આ અદર લગી મરશુ એવો ભય તેણે બતાવ્યો. શુર્મેન નથી રાજ્યોનો કાયદેસ દક્ષ તમે નહિ સ્વીકારો તો તમારો પોતાનો દક્ષ પણ પછી ક્યાં રહેને ? શુર્મે રાજ્યો પદબદ્ધ યતાં યૂરોપના એકે એક રાજ્યને પણ ગાદી ઊડવાનો રખત અ વરો એવી ભયસચક આગાહી કરી એ રીતે સૌના વિચારમાં પલટો કરી નાખ્યા પ તેણે ઉવટમાં કહ્યું —

‘ માત્ર એકજ માર્ગ વાજગી અને કહાપણુ બરેતો છે તે એ કે બોનાપા અને ફ્રેન્ચ પ્રજાને છૂટાં પાડી નાખવા એમજ જાહેર કરવું કે અમારે ક્રાન્સ સા સુનેહ છે, લડાઈ એકલા બોનાપાર્ટ સાથેજ છે એમ કરવાથી લોકોના મન ઉપ એવી અસર થશે કે સુલેહ કરવામાં એકતો બોનાપાર્ટજ આખીવીરુપ છે એ સમજી પણા માણસો તેના પક્ષમાંથી નીકળી જતો એટલે બોનાપાર્ટનું બળ તૂ જતો અને ક્રાન્સને પણ લડવાનું કારણ રહેતો નહિ પછી છેવટે આપણે ક્રાન્સ પ્રજાને કહેવું કે તમે શુર્મેન રાજ્યોને નહિ સ્વીકારો ત્યાસુધી યૂરોપ તમારા કો પણ રાજની મલુર સખશે નહિ ”

મિતરાજ્યોનાં મન પલટ્યાં તેમણે ટેલીરેન્ડી સલાહ માન્ય રાખી અને દે દેશ નીચેનું પરિટ જાહેરનામું ફેલાવ્યું —

મિત્ર રાજ્યોને જાણુ થઈ છે કે નેપોલિયન બોનાપાર્ટ નામી અ નો અને જોર જુલમથી ક્રાન્સમાં પેસી ગયો છે તેથી ફરીને તેમની પ્રતિષ્ઠા અને જન સમાજના કલાને ખાતર પોતાનો અભિપ્રાય જાહેરપણે જાહેર કરવાની તેણે

પોતાની ફરજ સમજે છે. જે સરત પ્રમાણે તેને એટલાનો ટાપુ આપવામાં આવ્યો તે સરત તેણે પોતે તોડી છે તેથી કરીને જીવતા રહેવાનો જે કાર્ક તેને હક્ક હતો તે પણ તેણે ગુમાવ્યો છે. ફ્રાન્સમાં તોફાન જગવવા અને તેને તાબે કરવા તે આવેશો હોવાથી તેણે હાથે કરીને કાયદાનું 'રક્ષણ ગુમાવ્યું' છે અને જગતને જણાવી દીધું છે કે હવે તેની સાથે સુલેહ કરવી અશક્ય છે. તેથી મિત્રરાજ્યો જાહેર કરે છે કે નેપોલિયન બોનાપાર્ટે સુધરેલી દુનિયા સાથેનો સંબંધ પોતાને હાથે તોડ્યો છે અને તેને દુનિયાનો દુશ્મન અને દુનિયાને રંજાડનાર ગણીને તેને શિક્ષા કરવાની જાહેર પ્રગ્નની ફરજ છે."

પછી તેમણે એક ખીજને ગંભીર પ્રતિજ્ઞાવડે બાંધી લીધા કે "નેપોલિયનની છેવટ સુધી આપણે પૂંક લેવી અને તેમ કરવામાં આપણે આપણા રાજ્યનું તમામ બળ ખર્ચવું પડે તો ખર્ચવું." આ કરારનામા ઉપર આસ્ટ્રિયા, સ્પેન, ઈંગ્લેન્ડ, પોર્ટુગાલ, રશિયા, પ્રશિયા અને સ્વીડને સહી કરી.

નેપોલિયનને હમેશાને માટે ક્યારી નાખવાને અસંખ્ય સિપાઇઓનાં સૈન્ય હવે એકત્ર થવા લાગ્યાં. આસ્ટ્રિયાએ સ્વાર્જનબર્ગની સરદારી નીચે સાઝ ત્રણ લાખ સિપાઇ આપ્યા; ઈંગ્લેન્ડ અને પ્રશિયાએ મળી વેલિંગ્ટન અને બ્લૂચરની સરદારી નીચે અઢી લાખ માણસો મોકલ્યાં; બે લાખ રાની રશિયને લઈને અર્ધેક્રાન્ડે જતે મેદાન પડ્યો; અને બીજી પ્રગ્નઓનું મળીને દસ લાખનું લશ્કર મેયુ થર્ક ગયું. રખેને નેપોલિયન નાસી જાય તે માટે ઈંગ્લેન્ડનાં વહાણ ફ્રાન્સના કિનારા પર ઘોડી કરવા લાગ્યાં. માત્ર એકજ માણસને લોકોના હૃદયમાંથી બળાતકારે દૂર કરવા માટે આટઆટલી યુદ્ધસામગ્રી અને બળ એકઠું થવા લાગ્યાં. આવી ભવ્ય રિયતિ બીજા કોઈએ પ્રાપ્ત નથી કરી. એના એક ચતુર્યે ઘણી અસરકારક રીતે કહ્યું છે કે "જો નેપોલિયનનો ડગલો અને ટોપી એક લાકડીપર બેસીને કોઈ પણ જગ્યાએ નહીં આવે તો આખો યુરોપ એકદમ એક છોટેથી બીજા છેડાસુધી સરસ બની જાય."

ફ્રાન્સની સ્વતંત્રતા ઉપર કુદાડો મારનાર મિત્રરાજ્યોનું મદેરનાસુ મોકલે ઈંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ ખૂંડ ગુંચવણમાં આવી પડવા. વેલિંગ્ટન અને ત્રાસરે જેકોબ અંબ્રા અલિપ્રાવ જનમમૂલની સ્વતંત્રતાની વિરુદ્ધ તે કતામ પશુ ઈંગ્લેન્ડની પ્રાણના અંતમાં તેમનાથી ધૂળ નખાવ એમ ન હતું. ત્યાં તો કેનાર મજબૂત થારફ, આનકે નસા, હાપાનું કુટાખત્તું અને પૂછપરછ કરનાર લોકો દતા. તેથી ત્યાંના પ્રધાન તેમજ પ્રગ્નને જવા માટે એમ જણાવ્યું કે અને માત્ર સામાન્ય ચતુરની સામે નહીં પરંતુ યુરોપી રાજ્યો સાથે એવાથી એમ. ફ્રાન્સની પ્રગ્નને પોતાનો રાજ્ય પત્તે એવો દાવ છે તેમાં અને દનત કરવા માગ્યા નથી.

આનું અપરેશન કયમ રખે પછી ઈંગ્લેન્ડે સરસરે લાગ્યો એક રાજ્ય

પોતાની ફરજ સમજે છે. જે સરત પ્રમાણે તેને એટલાનો ટાપુ આપવામાં આવ્યો તે સરત તેણે પોતે તોડી છે તેથી કરીને જીવતા રહેવાનો જે કાંઈ તેને હક્ક હતો તે પણ તેણે ગુમાવ્યો છે. ફ્રાન્સમાં તોફાન જગવવા અને તેને તાબે કરવા તે આવેલા હોવાથી તેણે હાથે કરીને કાયદાનું રક્ષણ ગુમાવ્યું છે અને જગતને જણાવી દીધું છે કે હવે તેની સાથે સુલેહ કરવી અશક્ય છે. તેથી મિત્રરાજ્યો જાહેર કરે છે નેપોલિયન બોનાપાર્ટે સુધરેલી દુનિયા સાથેનો સંબંધ પોતાને હાથે તોડ્યો છે અને તેને દુનિયાનો દુશ્મન અને દુનિયાને રંજાડનાર ગણીને તેને શિક્ષા કરવાની જાહેર પ્રજાની ફરજ છે.”

પછી તેમણે એક બીજાને ગંભીર પ્રતિજ્ઞાવડે બાંધી લીધા કે “નેપોલિયનની જેવટ સુધી આપણે પૂંઠ લેવી અને તેમ કરવામાં આપણે આપણા રાજ્યનું તમામ બળ ખર્ચવું પડે તો ખર્ચવું.” આ કરારનામા ઉપર આસ્ટ્રિયા, સ્પેન, ઈંગ્લેન્ડ, પોર્ટુગલ, રશિયા, પ્રશિયા અને સ્વીડને સહી કરી.

નેપોલિયનને હમેશાને માટે ક્યારી નાખવાને અસંખ્ય સિપાઈઓનાં સૈન્ય હવે એકત્ર થવા લાગ્યાં. આસ્ટ્રિયાએ સ્વાર્જનખર્ગની સરદારી નીચે સાડા ત્રણ લાખ સિપાઈ આપ્યા; ઈંગ્લેન્ડ અને પ્રશિયાએ મળી વેલિંગ્ટન અને વૂડ્યરની સરદારી નીચે અઢી લાખ માણસો મોકલ્યાં; બે લાખ રાની રશિયાને લઇને અલેક્ઝાન્ડર જાતે મેદાન પડ્યો; અને બીજી પ્રજાઓનું મળીને દસ લાખનું લશ્કર એમું થઈ ગયું. રખેને નેપોલિયન નાસી જાય તે માટે ઈંગ્લેન્ડનાં વહાણ ફ્રાન્સના કિનારાપર ચોકી કરવા લાગ્યાં. માત્ર એકજ માણસને લોકોના હૃદયમાંથી બળાટકારે દૂર કરવા માટે આટઆટલી યુદ્ધસામગ્રી અને બળ એકઠું થવા લાગ્યાં. અખી ભવ્ય સ્થિતિ બીજા કોષ્ટકે પ્રાપ્ત નથી કરી. એના એક શત્રુએ ધણી અસરકારક રીતે કહ્યું છે કે “જે નેપોલિયનનો ડગલો અને ટોપી એક લાકડીપર બેરવીને કોઈ પણ જગ્યાએ મૂકી આવો તો આખો યુરોપ એકદમ એક છેડેથી બીજા છેડાસુધી સશસ્ત્ર બની જાય.”

ફ્રાન્સની સ્વતંત્રતા ઉપર કુહાડો મારનાર મિત્રરાજ્યોનું જાહેરનામું જાહેરને ઈંગ્લેન્ડના પ્રતિનિધિઓ બહુ ગુંચવણમાં આવી પડ્યા. વેલિંગ્ટન અને કામ્બરે બેઠી અંગત અભિપ્રાય જનસમૂહની સ્વતંત્રતાની વિરુદ્ધ તો હતાજ પણ ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાની આંખમાં તેમનાથી ધૂળ નંખાય એમ ન હતું. ત્યાં તો ઉદાર રાજ્યપ્રધારણ, આમતી સલા, છાપાનું છટાપણું અને પૂછપરછ કરનારા લોકો હતા. તેથી ત્યાંના પ્રધાનોએ પ્રજાને કહવા માટે એમ જણાવ્યું કે અમે માત્ર સામાન્ય શત્રુની સામે હતા પૂરતાજ યુરોપી રાજ્યો સાથે જોડાયા છીએ. ફ્રાન્સની પ્રજાને પોતાનો રાજ પમદ કરવાનો હક્ક છે તેમા અમે દખલ કરવા માગતા નથી.

આવું આશ્ચર્યકારક કથન કર્યા પછી ઈંગ્લેન્ડની સરકારે લડાઈના એક વર્ષ

અર્થ જે ૪૫૦,૦૦૦,૦૦૦ ફાન્ક કાઢ્યા માટે ૬૬૫,૦૦૦,૦૦૦, ફાન્ક મેન્ય માટે અને ૨૭૫,૦૦૦,૦૦૦ ફાન્ક ખીજા ગોળોને મદદ આપવા માટે મલુર દર્પા તે વર્ષેના સમ્પાદનો કુલ અર્થ ૨૭૫૦,૦૦૦,૦૦૦ ફાન્ક સમ પ્રથો હતો જનતાના દમનુ મધ્ય કરનાર નેપેલિયનને કનગી નાખવા આટલા અથામ અર્થની અને આવા અતિ વિશાળ મેન્યમજની જ ૨ જણાઈ યુરોપમાં આપખુદ રાજ્યવહતિ જનગરી ગખવા માટે હિંમતની પ્રભુ પામેથી આવી મજલવર રકમ ભાંતી મરકાર કદવી સીધી.

એ બાલુએ જ્યારે યુરોપના રાજ્યઓ જગ પજુ દર્પા સાગ્યા વગર સમ્પાદનીજ તૈયારી કરવા સાગ્યા હતા ત્યારે નેપોલિયન સુપેદ કરવા માટે કાફા મારી રહ્યો હતો. એક તરફથી યત્નુત્તમ જર્મનીમાં થઈને ફ્રાન્સની સીમા તરફ આવવા સાગ્યા હતા, બીજી તરફથી ઈંગ્લેન્ડનો કાફો ફ્રેન્ચ વહાળોને ફાવે ત્યાંથી ઝડપી ભેગો હતો, તોપણ ફ્રાન્સ અને યુરોપને સમ્પાદની આક્રમકથી છોડારી લેવા માટે વાજબી સરતે સુપેદ કરવાની ઉપગઉપગિ માગણી તે દર્પા કરતો હતો. આસ્તિયાના રાજ્યને મમજવવા તેણે પોતાની સ્ત્રી મેરિયા પુષ્પા ઉપર પત્ર મોકલ્યો પણ તેના ચાલાક પિતાએ તે પત્ર પુત્રીના હાથમાં જવાજ ન દીધો તેની એકેએક પ્રાચનાને મિત્રગમનઓએ નિર્ભયપણે તણીગી કહાડી. એસેફ મોનાપાર્ડ, જે પોતાના જીવનત આસ્તિયો સીધે યુરોપના દરેક દગમગમ આદગમન પામતો હતો તેને વિષેના મોકલ્યો તે પણ વ્યર્થ મધુ ત્યાર પછી તેણે યુરોપના એકેએક રાજ્યને અત્યત નમ્રતાઓ પત્ર લખીને મોકલાવે. તેમાં સુમેન ગળઓ પ્રગળે જેવા અચ્છુલુગતા હતા, પ્રગળની સાગ પીને તાને થઈને પ્રગળના કલ્યાણને અર્થે તજેતુ રાજ્યામન કરવા સભેગોમાં તેણે પાછુ મદલ્યુ કર્યું છે, પોતે સુપેદ કરવા કેવા આગુર છે એ બધું દુરમનને પચુ દર્પા ઉપજે એવી જાપામાં લખ્યુ હતુ, પણ તેના તરફનો કોઇ પણ મદનો નહિ માત્ર જવાનો નિગય કરી એકેલા રાજ્યઓના હાથમાં એ પત્ર જવા પામ્યોજ નહિ. ફ્રાન્સની હદ છોડવા પછી એ પત્ર લઇ જનાર અમસદાગરે અપમાન સાથે પાછા વાજ વામાં આયા.

આ કુખ મમાચારના દેવાસને બેતે કોનેનર્ડે વખ્યુ કે “કાફો તેમજ ખુરખી લસર વધાગવાના દુકમ ઈમ્પડમા અપાઈ ગયા છે ફ્રાન્સો બધી બાલુએથી સાવચત રહેવાની જરૂર છે કા તો જર્મીનમાર્ગે આખો યુરોપખડ તેના ઉપર ધમી આવે અથવા તો યત્નુત્તમ મધુ કિનારે આવેતા કોઇ સ્થળ આગળ ઉતરી પડે આસ્તિયા પ્રતિયા, ગસિયા અને જર્મનીના એકેએક સ્થગમ-જ્યાં જુઓ ત્યાં યુદ્ધની તૈયારી ચાલી રહી છે અને લસ ની દો-ધામ મચી રહી છે.”

મિયાવા ફ્રાન્સને માટે આ સમાચાર ચોક્કસવારા હતા મિગળઓએ તેને કેટલાએ વર્ગો થયા એક પછી એક યુદ્ધોમાં હિતગવાની કરજ પાગીતી તેથી વડી લડીને તેનું ને. ૪૫

પણ એટલું તો ક્ષીણ થયું હતું કે નવી લડાઈ લડવા જોટલી તેનામાં હવે તૈયાર રહી ન હતી. દશ લાખ માણસો તેના રમણીય દ્રાક્ષના માંડવા અને સુંદર ખીજીને ઇન્કાર કરવા ચાલ્યાં આવતાં હતાં. મિત્રરાજ્યોએ વળી નેપોલિયન અને પ્રાન્સને છટા પાડી જાહેર કર્યું હતું કે અમારી લડાઈ તો માત્ર એની એકલાની સાર્વજનિક છે. તેથી લાખો માણસો નિરાશાપૂર્વક એવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે દેશને ખુનરેશમાંથી ઉમારી લેવા આપણે વદાના શહેનશાહને આખરે છોડી દેવો પડશે; છતાં પણ એવા અનિચ્છે રહી માતાઓએ પુત્રોને રણસગ્રામમાં જવા વળાવ્યા અને ધરડા ડાસમાં નેમની આ વાજખી લડાઈમાં છત થાય તે માટે કુજલે પગલે દેવળમાં જઈને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

આટલું છતાં પણ મિત્રરાજ્યો જેમના હાથમાં યુરોપનાં તમામ છાપાઓ ફાટી નેમાં નેમણે નફરતપણે છપાવ્યું કે મહાલોકી અને લોકીનો તરફનો નેપોલિયન સૂચક દરેક નથી અને તેને શિકારી મનવરની માફક મારી નાખવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી તે મુનિયાને જાંપવા દેનાર નથી. ઇંગ્લંડમાંથી તો પુરુષો, પત્રિકાઓ, અને વિદ્વાનો નાફોજ દાટયો. 'હારણ કે આ લડાઈમાં તસવારના જોટલીજ કમમતી પર્સ જાહેર હતી. પોતાના ઉપર આ પ્રમણે નિદા અને અદનક્ષીનો વચ્ચાદ વરમના છતાં પણ નેપોલિયનને યુરો વિશ્વાસ હતો કે તેની પ્રતિપક્ષને લેશમાત્ર પણ ડાંચા નહિ હોય. સુનેક દરમ્યાન સવળા પ્રયત્ન જવારે ફોકટ રવા ત્યારે તેણે લડાઈની તૈયારી કરવા ને. મિત્રરાજ્યોએ પ્રગટ કરેલા જુદા જાહેરનામાના જવાબમાં તેણે જે આવ પર્સ ખરી દલીલો જુપાવ્ય. વગર તેનાને એકલા છોડવાનાં ઠામું; જાહેર કરી, ફાટી રહ્યાના નહિયો વડું અને જરાં સતી જર્મનિન ચર્ચેલી કમલ ઉપર વચ્ચેમાં વિદ્યુત્ક્રાંતિ પડે, જે સ્વાસ્થ્ય તેને કોઈ નિંતાવા કોઈ જાણે નહિ.

અને કાપડેમ વ્યવસ્થા એ બેઠેને દિમાવની દતો એ જાનુધી ઉપરાચરમની સ્વાધી સેલકનિતે અને જીજ જાલુધો ઉરેગમી, જનુની મુન્સાલી મી મરના ક રાક્ષમી જલિને એકસરખી રીતે ખળી રાખવાની રીતિ તેજે જલરી દની આપ ખુરી રાખસતા તેમજ રાખવિખનની આધી એ બેઠેને તે કો વિની દતે. આગેમા નારે લાસયધો પચ તે પોતાના નિશયમાંથી કમે તેમ ન દતું

તેની એવી ઈન્ના દતી કે રાક્ષાભિરેની ખળીજ જળી અને મગ દિખ રાવીનેજ કાન્મનો ગળમુદ પુન ધારણ કરવા તેને માટે ૧ લો જૂનનો દિવસ લવામાં આવ્યો ' ૧ દે માર' નામક મહેમની આમવામના વિલાળ આગલામાં રાગિકા અને નૈનિરોનો ભવ્ય મુદાય એવ થયો દતે. આખા ગળપતા મનગ મુળોના મતપનો ધાગસજાના અખેજે જલદેર ક્યાં તેમા તેની વિરદ કરતાં તમે જુમાં દસ લાખ મત વરાજે માન્ય પડ્યા.

સદેનશાહ ગાંધમી પોસામાં મળજ થઈ મરની નમર તેના ઉપર પડી રાક એવા ઉન્ના મય ઉપર ચડ્યો મુખ્ય ધર્માખ્યો ધર્મકિયા કરતાં કા સની જાતીય ખલતે મના-વાયો પવિત્ર કરી, અને આ ન્યાયી લક ઈમાં પ્રજના મેનિકા વિજય થાઓ એવો આવીર્વા આપો. પછી ખારિસના મતદર મડગ તમ્મથી નીચેનુ માનપન જાનગતને એનાયત કરામાં આવ્યું —

' કેન્સ પ્ર નમે આપને ગળમુદ પદેગ થો દતો તે આપે પ્રજની સમતિ વચ ઉતાગી નાખ્યો દતો આજે એજ પ્રજ પોતાના દખની રૂએ આપને એ રાજ ચિન્હ ધારણ કરવાની ફજ પાડે છે મિતરાળભોના મમુદની શી ઈચ્છા છે? અમાગ દેસ ઉપર આક્રમણ કરવાનું અમે તેમને કશુ કરણુ આપ્યું નથી માત્ર એટલુજ કે જે રાગતને અમાગ ઉપર અમલ કરવા તેમજો મોનવો છે તે અમને પમ નથી અને જે ગળ જમાર એકદે છીએ તે તેમજો પમ નથી અમારા ઉપર ચર્ચકર વામા આવશે એરી ધારતી છે, પણ અમારી ઈજાત અને સ્વત તાનુ રાજુ કરવા અને મરગવની વ્યાતિ આપવા તવાર છીએ પરાધીનતાની જુસરીને અમે ગમે ત ઉપાવે પણ માયુ નદિ નમાવીએ પરદેશી ચેને રચાવેનુ રાજ્યામન એ પડ વારમા આપના આવવાની સાથેજ ક્યાન કયા જગુ મ્મુ કારણ કે ખરી કીર્તિને મદામન પ્રજાની માની સમૃદ્ધિની ચારી આપ અમારે માટે એનાના એકાતવાસ માર્ધી લતા આવ્યા છે '

એના જનાળ આપવા નેપોસિયન ઉભો થયો તેરી સાથેજ મેધજનનાને વેગળા બેસાડ એવો તાળીઓનો ગમડાટ થયો તેજે કશુ —

સદેનશાહ કોમન નો મેનાપતિ તરીકે મે જે કાર્ક કશુ છે તે ના લો-કોનેજ આવારી છે નુખના અને કુખના દિવમમા રજુસચામમા અને સભામ

દિરમાં, સિંહાસન ઉપર બેસતાં અને દેશનિકાલ થઈ પરદેશ રાજગતાં, મારા વિચાર અને મારાં કાર્યોનું કેન્દ્ર ફ્રાન્સ અને એકલું ફ્રાન્સજ થતું આવ્યું છે.”

પછી રાજવંશી ઝમ્મો બાબુએ મૂકીને તે પોતાના રાજના સાદા પોશાકમાં ઉભો રહ્યો એટલે વળી અપૂર્વ અને અદ્વિતીય જયશ્રોણથી લોકોએ તેને વધારી લીધી. તેણે સૈન્ય તરફ ફરીને કહ્યું:—

“ મૈનિકો અને નાવિકો! સ્વદેશ મૈયાની ધ્વજના રક્ષણનો ભાર હું તમારે શિરે મૂકું છું. તમે પ્રતિજ્ઞા લો કે દેશના દુસ્ખનોની સામે અમારા પ્રાણના બોગે પણ અમે તેને જળવીશું.”

હવે મૈનિકોના મુખમાંથી “ અમે સોગંદ લઈએ છીએ ” એવા રાજની જાતાંજ પ્રસવકાળની મેઘગર્જના જેવો ગંભીર, ભયસૂચક ધ્વનિ થઈ રહ્યો પછી મત્ત ઉપર ઘણે ઉંચે ગોડવેલા સિંહાસન ઉપર તે આસેદ થયો. પોતાની ચારે બાજુએ પથરાયેલા અતિ ભય દશ્ય તરફ તેણે એકવાર નજર કરી લીધી. મંચના નીચલા ભાગ આગળ લશ્કરી વાજનવાળાઓ બેઠા હતા તેમણે અદ્ભુત અને પ્રોત્સાહક ગાયનોની રેલકેલ કરી મૂકી. શહેનશાહે પછી સૈન્યના હરેક વિભાગને તેમના વાવટા આપ્યા અને તે આપનાં એવા ઘર ચક્રાવે એવા ઝમ્મો કહ્યા કે હરેક વિભાગના જિતરતા તાર, ગણુકાની રજા. “ શહેનશાહ પાંડું છવે 'ના જયશ્રોણથી આકાશ માંજ ઉડે. તે વખતનો નામરિકો અને ગિપાઈઓનો બેદર ઉત્સાહ જંમોડે જોઈ હશે. તેઓ કદિ બુદ્ધી સમજા નથી. પેનાની ઇજાજત અને રતનત્રતાને ખાનદારી શીરજ આપનાં એટલી તપસ્વતા સૈન્ય પ્રગળે મનપ્રસન્નતા આપ્યા હરિદાનમે કદિ બતાવી નહીં. તેમજે દર્શનિકી હાથી ઉપર મુખ્ય ગિયાસ શાખીને નેરોળે. અને 'હુ કે માર' કોરો, અને બેદરગમ્મ મંચના વડેશીઓનો આમે ખરખર કંદાની તૈયારીમાં ચિત્ત ખેંચે.”

પ્રકરણ ૬૬ મું-વોટલું

ધર્મની નેશારી કરવામાં એક પગ પછી પ્રભાવવાનો અવર ન હતો તેવાલિયનને પુરુષ મહેનતને પાંજરામાં બે સાખ અને એટલી દળગ સુનિકા મળી આપ્યા તેમાંથી એક સાખ અને વીર દળગને જ ચતુના દસ સાખ મિપાઇઓના પૂરને ખાગવા લઇ જવાય એમ હતુ સત્તુનનના જુદા જુદા વિભાગ અનેક નિશાએથી પાગિત તરફ આસપ આવતા હતા જે સાખ અને સાં દળગ મિપાઇઓ સાથે શ્વાર્જનનર્મ દ્વારન નદી સુધી આની લાગ્યો હતો વેલિ-ગટન અને જનુઅર દરક એક એક સાખ મિપાઇઓ સાથે લમે

દમની નજીકમાં હતા જે સાખ જમણી રલિયનોનું લશ્કર જર્મનીની બુમિને પગતળે પુરુષ મોગી મોગી મળ્યે આલુ આવતુ હતુ ક્રાન્મની દલિયા દિશાએથી પશુ અગાધ લઈ જવા માટે નીચ દળગ મિપાઇઓ આવવાનું મિનરાલ્નોએ સ્વીકૃત્તેન્ડ ઉપર પશુ દમાશુ કપુ હતુ તેની માથે આરિદ્રવાના સાં દળગ મિપાઇઓ સામેન થયા હતા ઈંગ્લડનું અલિલ નોમલેન્ચ મિપાઇઓને લઈ જવાના ક્રાન્મના વડાણુ ભૂટ વાના અને તેના ખદરો ઉપ તોપનો મારો ચતાવવાના કામમાં પૂર જોમથી મડી ગયુ હતુ આ પ્રમાણે આખા યુરોપખ ના બળવાન રાજ્યોનું તમામ બળ એકજ માણુમને મદાત કરવા માટે પ્રેરત થઈ ચૂક્યુ હતુ

તેને માથે ભારમાં ભારે મકટ ઝગમગ હતુ આખુ જગત આજે પશુ જોને માટે તેને ધન્યવાદ આપે છે એવા અનુપમ ધર્મ અને બહાદુરીથી એ મકટની સામે તે વી ઉભા ગદ્યો અતારે તો ને ખગખર એકતોજ હતો જોએકાઇન વગેરેક સામી યજ હતી મેલિયા નુષ્ટમાં અને તેનો અતિ ખારો પુત્ર તો આરિદ્રવાના નાજમહદમાં ને નાં પુછન પ ગ્રહ થઈ ગયો હતા અને નાવેગિયામાં સપડાઇ પો ના નુ નેના તરફ એકવાર જોયે થઈ પછી મનમાં ઝખચણો પડ્યો હતો નેપોલિનન લગ્નમનનો ત્યાગ કર્યાની સાન જાણી તેને ભારે પરત્તવો થયો હતો વિચેનાની પરિપ માં ના દગનાની નલ્થીર સાથ છે ને જાણી નેના કાપામિ સગગી દ થો નેનો નેનાનિન પાછો પારિસ આ થો કે એ મમાચાર મગનાજ બૂનમળની

કા તો જીવે છે મરી જી " કારણે છે તે પચ્ચીજી ને કમો જા મો ને મને મા
તે દિ દીગીથી પચ મૂકનાર ન હતો તેને એકથા નજી જમીને જમ નહોતે માડીમા
ચી જોહા આખો દિવસ અને આખી રાત્રિ સાગર મુખાદરી કરીને પાંસણી રામો
માદમ દુઃ આવેલા એવેરને ગામ આગળ તે આવી પહોંચ્યો અદિ તેને જની જે
એટલું મૈત્ર્ય એકત્ર કરાયું હતું. આ લગામની ફેરવનો આપાર મા. ત્વગ ઉપર
હતો થોડા કમાનીજ દીસ થાય તો સનુમૈત્ર્ય એટલી મોગી મખમામાં ભેગા થઈ
જાય છે તેની ચટણી કરી નાખે

આખા હરકરે તેને જયપોષણી વધાવી લીધો ચલાક અને જાગી રૈત્ર્ય મિ. ૧૧
પરો તેમના સનુઓની વિદ્યાજ મખ્યા જો જળ મારી પે જળજીના દના જના
દિગતભેગ આખા યુદ્ધપત્રી સામે ટકર લેવા તેઓ મદની મહક ઉના મયા દના
નેપોસિયન જ્યા. ૧૧૦ દતો ત્યાંથી પચાસ માદમ ઉતરે અને મ આગળ એક તાખ
કરતા વધારે મંનિકો સાથે વેલિચ્છને પચાવ નાખ્યો દનો તેનાથી થોડાક માદમ દુઃ
એક લાખ ત્રીસ હજાર પ્રશિયતોનુ હરકર તેમના મરદાર જન્ય સાથે ઉમેરું દર
એ બેહ મૈત્ર્ય બેમાં થઈ જવાની અણીપર દનાં પજી નેપોસિયને પારિમ ઊડયુ છે
તેની બેહ મેનાપતિએને ખનર ન હોવાથી તે લાખ પ્રશિયન મિષાદઓની ગદ જોના
તેઓ પોલપોતાને રથાને નિરતિ બેડા દના આ બેક મૈત્ર્યની વચમાં એક લાખ અને
વીસ હજાર માણુઓ લઇને ધૂરી જવાનુ માદમ નેપોસિયને આદ્યુ તે બાવણીમાં
આગ્યો છે તેની આમપામ તેના સિપાઈઓ એકલા થઈ મયા થોડાક જતત હામો
વડ તેને તેમનામાં અનાદિક ઉત્સાહ પ્રેર્યો તેમજો આકાસ ફાડી નાખે એવા જય
ધોષથી એના મંજાવજીનો ખડો પાડ્યો તેમજો વધારો મેનાપતિ મને નેવા ભારેમા
ભારે મંકટ તરફ લઈ જાય તો ત્યાં રોડી જવાને તેઓ આગ્રહ જની ગયા

એ કલાકમાં બધું મૈત્ર્ય મતિમા આવી ગયું દરક ટકડી જુદે જુદે રસ્તે ધરને
ત્યાંથી પારીસ માદમ દુઃ આવેલા શાલેંગાય આગળ મુરર વખતે આવી પહોંચે
ને માટે ત્રીજામાં ત્રીણી જાગતની સચનાઓ આપી તેમને કુચ કરવાનો હુમ્મ આપ્યો
જનરવ બામો એક મૈત્ર્ય વિજાગનો નાયક હતો આપારમુધી તે સુરત રાજાજી
રતો પજી નેપોસિયન એનાથી પાડો આવ્યો ત્યારથી તે પાડો પ્રજના વિચાર સાથે
મગી ગયો હતો નેપોસિયનને તેનો વિચાર ન હતો પણ નેના આમદથી તેને એક
મડીની મગદારી આપી એ દુષ્ટ બામો ખરી અણીને વખતે જન્યરને જમ મલ્યો
અને વધામાં નેપોસિયનની જામની થોજનાની વિગનોથી નેજો સનુપદને વાકેફ
તો આપી કરીને છેલ્લી થીએ નેપોસિયનને પોનાની થોજનામાં એકમ ફેફાર
કરી નાખ્યો પડ્યો

૧૪ મી તારીખે નેપોસિયન મંજના શાલેંગાય આગળ આવી પહોંચ્યો ત્યાં

આગળ પ્રશિયનોના અગ્રભાગ મજબૂત મોરચો નાખીને પડ્યો હતો. સવારમાં જ તેના ઉપર આક્રમણ કરીને ફ્રેન્ચોએ તેમને મારી હરાવ્યા અને શાર્લેસનો કબજો લીધો. તે ધસેલ્સથી ત્રીશ માઈલને અંતરે આવેલું છે. બેઉ સ્થળની વચમાં 'કવાટ-ધાસ' નામે ચાર રસ્તાપર આવેલું એક નાનું ગામડું છે. એ જગ્યા ઘણીજ અગત્યની હોવાથી માર્શલ નેને ૪૦,૦૦૦ માણસો આપી તેને એકદમ કબજે કરવા મોકલ્યો. જતી વખતે તેને નેપોલિયને કહ્યું કે એ જગ્યા એવી મજબૂત બનાવી દેજે કે ગમે તેવા સખત હુમલાને પણ પત ન કરે.

બહુર નામૂરના કિલ્લામાં તેનું લગભગ બધું સૈન્ય ગોઠવીને ઉભો હતો. કવાટ-ધાસ ફ્રેન્ચોના હાથમાં આવે તો વેલિંગ્ટનને બહુચરનાં એક લાખ ત્રીશ હજાર માણસોની મદદ મળતી અટકી જાય. નેપોલિયનની તદખીર એવી હતી કે એ જગ્યાએ બહુચરને ખાળી રાખવા જેટલાં માણસો રહેવા દઈને બાકીનું બધું સૈન્ય લઈને ધસેલ્સ આગળ વેલિંગ્ટન ઉપર તૂટી પડી તેના લશ્કરનો ચૂરો કરી નાખવો અને પછી બહુચરની પણ તેવીજ દશા કરી નાખવી. આ યોજનામાં નિષ્ફળ થવા જેવું કશું હતુંજ નહિ. શત્રુસૈન્ય ઉપર એક જખરો ફટકો વાગતાંજ બેહુથમ અને ચૂરોપના ઉદાર પક્ષનાં રાજ્યો જે મિત્રરાજ્યોની ધાકે દબાઈને બેસી રહ્યાં હતાં અથવા જેમને પોતાની ધ્રુષ્ટા વિરુદ્ધ નેપોલિયનની સામે લડવાની ફરજ પડી હતી તેઓ પાછાં તેના પક્ષમાં આવી જાય. સ્વિસની, ઇટાલી, હંગરી, પોલેન્ડ પાછાં ટટાર થઈ જાય અને ગુલામીની બેડીઓ તોડીને છૂટી થતી પ્રબળતા કાપાનલ બેઠ જુલમગાર રાજાઓ ધૂણ ઉઠે. પંદરમી તારીખની સાંજ સુધી નેપોલિયનની યોજનાઓ સફળ થતી આવી.

સવારમાં તેને માર્શલ નેનો પેગામ મળ્યો કે કવાટધાસ કબજે કર્યું છે એટલે ૧૬ મી તારીખે તે ખીજે રસ્તે કવાટધાસ અને નામૂરની વચ્ચે આવેલા સિગની તરફ આગળ વધ્યો. અહિં એકાએક તે બહુચરના લશ્કર સાથે અથડાઈ પડ્યો તેની પાસે સાઠ હજાર સૈનિકો હતા. લયકર યુદ્ધ શરૂ થયું. આખો દિવસ સમુદ્રના તરંગની માફક બેકે સૈન્ય ઘડીમાં એક બાજુએ તો ઘડીમાં ખીજ બાજુએ ધક્કેલાવા લાગ્યાં. સૂર્યાસ્ત થતા નેપોલિયન જીત્યો અને પ્રશિયનો હમેશની માફક તેની બુદ્ધિના બળથી મહાત થઈને આ વખતે પણ હારીને નાકા. માર્શલ નેને તેણે હુકમ કર્યો હતો કે કવાટધાસ સાચવી રાખવા જેટલા માણસોને ત્યાં ગોઠવીને બાકીનું સૈન્ય લઈને ચાલ્યો આવ પણ તે આવી ન શક્યો. બે આવ્યો હોત તો એક પણ પ્રશિયન જીવતો જાત નહિ અને "વૉટલુ" થવા પામત પણ નહિ.

હવે માર્શલ નેએ શુ કર્યું તે જોઈએ. પંદરમી તારીખે સાંજે ને કવાટધાસ તરફ જવા લાગ્યો. રસ્તામાં સખત વાવાઝોડા સાથે વરસાદ પડ્યો અને રાત અ-

ધારી હતી તેના મિત્રાણએ અમલો દિવસ મખન કુચ કરી થાકી ગયો ॥ દત્તા
નેલે તપાસ કરી તો આજમ પશુ કે ક્વાટર્સમાં ખાલી હતું તેથી તેએ સ્વર્ગ
એક નાન આરામ આપી સવારે જ્યાં જવાનો વિચાર ગમ્યો, એ તો જરા કમળે
કરવાની તેની ખાત્રી દેવાથી નેપોલિયનને એમ પણ કહેવડાવી દીધું કે ક્વાટર્સમાં
મારા કમળમાં જાવી અમુ છે આટલું ક્યાં પાછી તેણે સંન્યતે આરામ લેવાની ગત
આપી થાકીને લાચ જેવા થઈ ગયેલા સિપાઈએ કા વની પથારી ઉપર ઉઠી ગયા
તેમને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હતો કે આ કોઈ અજાણ કાલકને આગમ લઈને તેઓ
નેપોલિયનનું રાજ્યામન, ક્રાન્સનું સામાન્ય અને આખા યુરોપની સ્વન ના-એ સવની
કજર ધોઈતા હતા ।

તે અને તેના મિત્રો ક્વાટર્સની નજીક આરામ લેતા હતા ત્યાર અસેસના
વિવિધ વિલાસસામગ્રીથી ભરેલા મહેલમાં, વેલિંગ્ટન નૃત્યની મજા માણતો હતો નૃત્યની
રમઝટ મની રવી હતી એવામાં એક જાસુમે ત્રિને કાનમાં કંઈ કે નેપોલિયને ક્રાન્સની
શીમા બોગડી છે અને અનેકસથી દરજા માલુમને છેટે છે વેલિંગ્ટન તો શીકાજ પડી
ગયો, એ અંગ્રેજ ઉમરાવ એવો તો સફાઈ ઉઠીને ઉઠો થઈ ગયો કે તેના બોળામાં
છાકા ઉઠી ગયું હતું તે પણ જૂલી ગયો એ તો બાગક જોરથી બોલપર અરજાપુ
વેલિંગ્ટન અને બીજા લોકરી અમલદારો એમના ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા તેની પ્રથ-
કાર્થકાગિણી શક્તિ પૂરેપૂરા ગમવામાં લગુજી નીચળા રબાતુરી વાગી, પડખો મડગરી
મિત્રાણએ દારખ બેગા થઈ ગયા, અને પાવડળ, સ્વાર, તોપખાનું તથા દારૂગોળાના
માર્ગ વગમાની દેલીમાં ઘોર અધારી રાતે ધમધામર કરતાં ચાલતા થઈ ગયા.

ગત્રી અધારી હતી, વગસાનું તોફાન ચાલુ હતું નથુ દિવસ થયા હાગટ હેતી
નાનુ ગ્રેવાથી રરતા પાણી અને કાકવથી ભરાઈ ગયા હતા અસેસમથી ક્વાટર્સમાં
પહર માલુમને છેટે હતું એ જગ્યાની અગવ જોટની નેપોલિયનો હતી તેટલીજ
વેલિંગ્ટનને પણ હતી આખરે તેણે તે સ્થળ તરફ સંન્યતે પ્રવાહ વહેવડાવી મૂક્યો
મવાગમાં જંગીને નેએ જોયું તો ક્વાટર્સની આમપાસ અંગ્રેજોની તોપોનો સમૂહ
જોવામાં વૃથો હતો આ દમ્બથી તેના લખતો પાર રલો નહિ. દુરમનોએ રાતોરાત
પાતાની જગ્યા એટલી મજબૂત કરી લીધી હતી કે સખતમાં મખત હુમલો કરી
પણ એ જગ્યા લેવાય કે નહિ એ શક પાતી વાત હતી

એટલામાં તો શહેનશાહનો બીજો પેગમ આવ્યો કે ક્વાટર્સમાં આગળ વેલિ
ંગ્ટનને અટકાવવા પૂર્તા માણુમો યુદ્ધો ખાકીનું મૈન્ય લઈને ચાલ્યો આવ લવે તો
માલુમને રવા જેવો થઈ ગયો શહેનશાહે કહાનું હતું કે “ક્રાન્સનું પ્રારમ્ય
દવે તારાજ હાથમાં છે ॥”

માલુમ નેએ જો ઉપલી કમનગીમ જૂલ ન કરી હોત તો અન્યરતા સંન્યતે

તેજ દલાડે ભૂકા નીકળી જાત. બીજે દલાડે નેપોલિયન પોતાનું બધું સૈન્ય ત્રણ વેલિંગ્ટનની ખજાર લેત અને પરિણામ શું આવત તે સહજ કળા શકાય એમ છે. શત્રુસૈન્યને એક બે સળાન કટકા પડત એટલે જર્મન અને બેટલ્યમનાં સૈન્ય તેના તરફ ફરી જાત અને આખા જગતનો ઇતિહાસક્રમ બદલાઈ જાત. આમ કેટલીકવાર દેખીતા નજીવા બનાવ ઉપરજ માણસજાતનાં પ્રારબ્ધ અવલબતાં હોય છે.

તેથી બલ્યરને ઘેરવા ન અનાધું અને તેનો આખો દિવસ ક્વાટર્સમાં ઉપર નિષ્ફળ હુમલા કરવામાં ગયો. વેલિંગ્ટનને પણ તેની લયભરેલી સ્થિતિની ખજાર હોવાથી તેણે ત્યાં લડકરનો જમાવ કરવાનું આજુ રાખ્યું. દરેક કલાકે અંગ્રેજોનું બળ વધ્યાજ કરતું હતું. પોને કરેલી ગફલતને માટે તેનો જીવ ખળીતે આખ થઈ જતો હતો. તેણે પોતાના એક સરદારને કહ્યું, “આ તોપોના ગોળા મારા શરીરના ચૂરે-ચૂરા કરી નાખે તો કેવું સારું ?” કેલરમેનને કહ્યું, “એકવાર પ્રયત્ન કરી લુચ્છા હું તમને મદદ કરીશ પણ એકવાર અંગ્રેજ સૈન્યપર ધસારો કરી તેનો બૂઠ બેઠી નાખો. આપણો દેશ આપણી પાસે આટલી સેવા માગી રહ્યો છે.”

કેલરમેને અંગ્રેજ સેના ઉપર દરુણ ધસારો કર્યો પણ તેના સૈન્ય ઉપર ગોળા, ગોળાઓ, બોમ્બગોળાનો વરસાદ વરસી રહ્યો. ઘોડા અને સ્વાર રુધિરપ્લાવિત મેદાનમાં રગદોળાઈ ગયા અને કેલરમેનના સૈનિકો અંગ્રેજોના અસ્ત્રના મારથી છિન્ન લિખ થઈને પાછા હાયા.

અજાનબજા જેવા પ્રતિકૂળ પ્રારબ્ધના યોગને લીધે નેપોલિયને ધજાજ વિચાર-પૂર્વક રચેલી આ યોજના આ પ્રમાણે ધૂળ મળી ગઈ. બામોંએ દગો કર્યો ન હોત તો બલ્યર બચત નહિ. તેએ ક્વાટર્સમાં કબજો કર્યું નહિ અને કબજો કર્યું ને એવી શહેનશાહને જોટી ખજાર આપી તેથી તેના હાથમાં આવેલી પૂરેપૂરી જી નકામી થઈ ગઈ. આટલું છતાં પણ આ મહાપુરુષે પોતાના પ્રારબ્ધને દોષ ન દીધો બડબડાટનો એક શબ્દ પણ ન ઉચ્ચાર્યો. તેની દાનત સાફ હતી એમ તે જાણતે હતો. તેથી તેને ઉલટો દિલાસાનો સદેશ મોકલ્યો અને બદલાયલા સંતોગો પ્રમાણે હવે જે કાંઈ કરી શકાય તે કરવાને તેણે પોતાનું સંજીવ બળ એકત્ર કર્યું.

પાછી રાત પડી અને વરસાદનું તોફાન તો જેવું ને તેવુંજ રહ્યું. તે ૧૬ મી જૂનની રાત્રિ હતી. સૈન્ય સિપાઈઓ ચાકેલા, ભૂખ્યા, પલળી ગયેલા, ધવાયલા, મરતા-બધા અંગ્રેજ સેનાની સામે કાદવમાં સૂતા લિગની આગળ નેપોલિયન જી.યો હતો. ક્વાટર્સમાં આગળ તેનું પાણી અંગ્રેજ સેનાએ ઉતાર્યું હતું. બલ્યર મરતા-નાન પાછો હડીને વાવરે આગળ સહિસલામત જઈ પહોંચ્યો હતો. વેલિંગ્ટનને આ લિજ્યાલની ખજાર હોવાથી તે પાછો હડીને વાટલું આગળ ચોબ્યો અને બલ્યરની મદદ જોતો ઉભો. નેપોલિયને ત્રીશ લગત સિપાઈઓ આપીને બલ્યરની પૂઠે પડી

તેને માર કરતા અને તે વેનિનનની મેં આપતો અટકાવવા માણસ માંડી
ચીને મોખ્યો.

૧૭ મી જૂનની સવાર પડી હતી વરમાદ આ પવનનું તોફાન જેવાં તે તેરાજ
હતાં માઉઝીના મૈનિંગ હેના ચાર દિવસ ઘણાં માણસ વ્યતથી નહિ ખમી રહ્યા
એટલે શ્રમ ઉઘાડીને જોયપોય થઈ ગયા હતા તેથી તેઓ ત્વરાથી નામતા પ્રશાય
નોતે પકડી ન શક્યા તેપોલિયન દવાટવાસ જઈ ગો મળ્યો અને એકર સીતે
દગર મિષાધઓ તમને વેલિનનની પૂઠે પડ્યો.

વેલિનન ભમેદમથી નન માણસ દૂર આવેલા વોટનું વિચાર મેનનમાં થોડો
હતો અદિ તેણે કાળકૂર્ણ જમીન પસદ કરી આગળથી મૈન્ય ગોઠવી મૂક્યું
અને બહુઅને મરેતો કહેવડાવ્યો કે મારી મરે જેમ બને તેમ જલદી આવો
મેડના મૈન્ય મેગાં થાય તો દોન સાથ મિષાધઓ થઈ જાય અને તે વડે તેઓ
ફેનોલા મીનેર દગર કરનાં મેખામા જમણા થઈ શકે.

મગ પડતાં એજ માણસાતક મેનનના નેપોલિયનનું મૈન્ય કાદવ ખૂદનું આવી
પરેખું ધણી દુકડીઓ છેક મોડી રાતે આવી રાકવાથી વરમાદ અને અધમારને
લીધે તેમને જોડવાના નેપોલિયનને ધણીજ મુરેની પગી તેણે સત્તુમૈન્યનાં તાપણાં
ઉપ થી જોઈ લીધું કે તેઓ મજબૂત બુદ્ધમાં ગોવાઈ ગયા છે અને તડામમાં ઉત
વા તૈયાર થઈને બેઠા છે તેથી તે પો આસીને અધારે અધારે આખું મેનન તપાસી
વડ્યો અને જેમ જેમ દુકડીઓ આરતી મદ તેમ તેમ મીને જોડવો ગયો માર્શન
માદની તેણે પેમામ મોઝીઓ કે પ્રશિયનોની ખૂબ પૂ પકડે અને મારી સાથે
માનેસ થઈ જવાય એવી જગ્યાએ હોય રહેજે છે હા અગર દલાક યાં તે ઉપ
અનુમ અને જોગાં લઈ રાક્યો ન હોય તેના વચ વરમાથી પક્ષગાં મયાં હતાં
અને કાદવથી ખરડાઈ મયાં હતાં યાક અને સરદીની તેને પરવા ન હતી શરદીથી
મરતા મિષાધઓની તાપણી પાને પગવર ઉના ગદી કુદ લેવા નેટરી તેને દુર
મદ ન હતી આખી રાત ધાધમાર વરમાદ નરરથેજ મયો આ તેપોલિયને આવતી
ક નના પુરવાં ગાવણુ ક વા આખી રાત જગીને ખડે પને કામ કરું.

વેલિનનના બાનેરથી તેણે દગર મૈનિંગે દો માણસ સામી માધા બુ ઉચા
૫. ૧ દગરનો ધા ૫ ગો વધ હતા તેની પાછળ જ્યાં જમીન નીચી હતી ત્યાં
૨. જગમ હતું તે ૧ વડે દેરી મિયાવનુ જાગીનુ બધું ૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦.
સાધિયા ૧. ૨. ૩. ૪. ૫. ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦.
૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦.
૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦.

બહુ મુશીબતે ગળડતા હતાં. આવા સંજોગોમાં ફ્રેન્ચોને કાઢવામાં ચાલીને, શત્રુની તોપ, બંદુકના સીધા મારની સામે થઇને એક પછી એક ટેકરીઓ ઉપરથી શત્રુ સંન્યતે મારી હાવવાનું હતું; ત્યારે વેલિંગ્ટનને તો બહુચરના આવતાં સુધી બચાવવા કરવાનો હતો.

૧૮ મી જૂનની યાદગાર સવાર પડી, આઠ વાગે વરસાદ થઈગો, આકાશ ઉમળી ગયું અને સૂર્યનો ખુશનુમા પ્રકાર થોડાજ વખતમાં મનુષ્ય રક્તથી ખરડાઇ જનાર નેદાન ઉપર પથરાવા લાગ્યો. તે દિવસે ખ્રિસ્તીઓનો વિશ્રાન્તિ વાર (રવિવાર) હતો. જાણે ઈશ્વર અને તેના ક્રિસ્તાઓ મનુષ્યની મનુષ્યપ્રત્યેની દૂરતાનું ભયંકર દર્શાવેલા દૃષ્ટતા દોષ તેમ વાદળનો પડો ચીરાઇ ગયો.

લડાઈની શરૂઆત થવા પહેલાં નેપોલિયને મુખ્ય સરદારોને એકઠા કરી તેમને જે ઈર્ષ જરૂરી સૂચનાઓ આપવા જેવી હતી તે આપી. તે વખતે તેણે કહ્યું, “શત્રુસેન્ય આપણા દરતાં લગભગ સવાય છે. છતાં આપણે માટે જનવાનો તેમ જ ટકા સંભવ છે અને હારવાનો દશ ટકા મંભવ છે.”

એટલામાં ત્યાં માર્શલ ને આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું, “ખરાબર છે. પણ હવે વેલિંગ્ટન આપ નામદારના હુમલાની વાટ જુએ એવો બોળો નથી. હું તો એ કહેવા આવ્યો છું કે તેના લશ્કરે ક્યારનું એ નામવા માંડ્યું છે અને પછી તેની ખાછગ આપેલા જગલમાં તે અદશ્ય થતું જાય છે.”

તે પે દિવસે શાન આનંદવિશ્વાસપૂર્વક જવાબ આપ્યો, “તને જેવામાં ખુબ તી છે. તેનાથી હવે નસાય એમ છેજ નહિ. એમ કરવા જતાં તો જરૂર તે માર્યે જાય. તેણે પાસે ફેંક્યો છે. અને હવે તે આપણા દેવમાં આવ્યો છે.”

થઈ શકે તે બેઉ પડાના મૈનિકોએ ફરી બતાવ્યું “શહેનશાહ કાણુ છવે” ના જયધ્વજ ગમતી ફેન્ચો વારવાર અમેલોની તોપોનાં મોઢાં સુધી ધસી જતા અને તેમાંથી વરસતા અગ્નિવર્ષાથી ક્યાં ના ક્યાંવ છડી જતા નજુ ચાર કલાક સુધી દારણુ કતલ મચી રહી અને હમરો સોઓના પતિ, હમરો માતાઓના પુત્ર હમરો બાળકોના પિતા હતા ન હતા થઈ ગયા જોણ, જોણોએ ઓ જોણ જોણની અગમ ધારા વ સી રહી ઓ મચુડનાં મોગતની માફક લેડતા રવાના પગ તમે પણ પુરુષ સિપાઈઓ કચરાઈ ગયા બેઉ પડનાં મૈનિકો આલીશ હાનગ મનુષ્યો લોહીપુદાણુ થઈ ગયાં

નપોલેના એ ચણુને સુમારે ત્યારે ઉપર વણુવેલી બચાનક કાન મચી રહી હતી અને વેલિગટનને બુદ્ધ બેલવાની તૈયારી થઈ ગઈ હતી, તેના મૈનિકો દારીને નામમાગ કરવાની બધી ઉપર હતા અને નેપોલિયનને પોતાની ફતેહની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી, તેજ વખતે તેની જમણી બાજુએ ધણે દૂરથી ત્રીસેક હજાર સિપાઈઓનું ટોળું જમણમાંથી નીકળીને મેદાન તરફ આવતું તેની સાક્ષાત્ આંખે જોઈ લીધું પ્રથમ તો તેણે આશા રાખી કે એ તરફર આઠિચીનુ હશે અને જો તેમ હોય તો ફતેહો પણ વા ન રહી, પણ બીજાજ પગે ત્યારે તેના સૈન્ય ઉપર તે બાજુએથી ધણધણ જોણા આવવા લાગ્યા, ત્યારે ખજર પડી કે પ્રસિયન મેનાને અગમા બહને ખૂંતો વેલિગટનની મદદે આવેલો હતો

આ ખનાવથી શત્રુનું બળ અતિશય વધી ગયું નેપોલિયન પામે રવે પૂરા સાક હજાર સિપાઈ ગયા ન હતા ઓ નવા આવેલા સરમ સાથે વેલિગટન તેમની સામે હવે એક લાખ સિપાઈ જોડવી થઈ છતાં પણ તે ગજારાએ નહિ તેણે શાંત રીતે માર્શલ નોટ્સને કહ્યું, “આજે સવા મોં હતો મહાન નેત્રુ દક્ષ હશે શુનોના આવવાથી તેમાંથી ત્રીસ દક્ષ નીમળી જાય છે, તોપણ દક્ષ આપણા લાભમા સાક દક્ષ છે અને જો આઠિચી વેળાસર આવી પડેએ તો આપણી ફતેહ વધારે સંપૂર્ણ થાય કેમકે નિત દન અને શુનો એકીનાં સૈન્ય આપણા હાથમાંથી નચનાનાં નથી.”

નવા આવી આવના ત્રીસ હજાર માણુમેને મારી કદાચ નેપોલિયનને દક્ષ હજાર સિપાઈઓ મોકલવા પડ્યા તેથી વેલિગટના વૃદ્ધ ઉપર દગાણુ જરા આવું હતું પડ્યું પોતાની લડાઈના હેતુ આવી છે એ બાવનાથી ફેન્ચોના હાથમા એટલું બળ આવ્યું હતું કે તેમણે નવા શત્રુસૈન્યને પાણુ જમતમાં નમાડી મૂક્યું આ બાજુએ નેપોલિયને ઘટાડલા સૈન્યથી પણ શત્રુ ઉપર મખન ધમારો જારી રાખ્યા તેની આખ તો આઠિચીની ચમત્કૃતિ ધ્વજ જોવાને બાજુગતાથી સિતિનપરની રી ગહેની હતી તે અત્યારે વોટનુંથી બહુ દુ ન હતો મુદ્દમા વારવાર ફટતી તો પાના ધડકા પણ તેણે માનત્યા હતા તેના તાત્કાલિક સંનાપતિઓએ કહ્યું કે

પણે ત્યાં જવું જોઈએ; પણ તેણે કહ્યું કે મને શહેનશાહનો હુકમ નથી મળ્યો. ને તેડી લાવવા નેપોલિયને સવારથીજ કાસદ દોડાવ્યા હતા પણ કાં તો તેઓ દગા-જી નીવડ્યા અથવા તો શત્રુના હાથમાં પકડાઈ ગયા. ગ્રાઉચીને શહેનશાહનો ગામ નજર મળ્યો. અત્યારે તેની ફરજ શી હતી તે તેના સિવાય કોને સ્પષ્ટ મળતુ હતું. તેના ઉપર લોકો દેશદ્રોહનો આરોપ મૂકે છે પણ નેપોલિયન તો ધારતાથી કહે છે કે તેણે અકસ્માત ન વાપરી. એક અનુસવી સરદારે કહ્યું કે “અત્યારે શહેનશાહ અંગ્રેજ સૈન્ય સાથે લડી રહ્યા છે. આવું ભયંકર ગર્જન સામાન્ય ઝપા-પીતું નજર હોય. માટે ચાલો, આપણે બે કલાકમાં ત્યાં પહોંચી જઈશું;” પણ ઉચ્ચની અકસ્માત મારી ગઈ હતી. તેની નજર આગળથી ખૂબીયર જતો રહ્યો હતો પણ તે ખસ્યોજ નહિ. જો તેણે ખીજા સરદારોનું કહ્યું માન્યું હોત તો એક પણ અંગ્રેજ કે પ્રશિયન વોટર્સના મેદાનમાંથી જીવતો જાત નહિ, પણ નેપોલિયનના પ્રાર્થનામાં “વોટર્સ” અને “હેલેના” લોકોને અક્ષરે લખાયાં હતાં તે કાણુ મિથ્યા કરી શકે ?

કેન્ય સિપાઇઓએ જોયું કે જુલો આવ્યો કે તરતજ તેને નાસવું પડ્યું છે અને શહેનશાહ શત્રુ ઉપર છેલ્લો હુમલો કરવા માટે આદેશાહી રસકોની પકડણી તો ધસારો કરી પણ નિષ્ફળ ગયો નથી, તેને છોડી મૂકે છે, એટલે તેઓ સમજી કે ફતેહ થઈ ચૂકી. તોપોની ગર્જનાને પણ રૂખાડી દે એવા તેમના પ્રયત્ન ધોષ ગણા રહ્યા અને તેમના દીર્ઘપ્રતિધ્વનિએ શત્રુસૈન્યનાં ગાત્ર દીર્ઘ કરી વ્યાં. અંગ્રેજો ભયભીત થયા. તેમની ઘણી પકડણી તો છેક ક્ષીણ થઈ ગઈ હતી કેટલીક તો વ્યવસ્થાનો ભગ કરીને નાસાનાસ કરવા મંડી ગઈ હતી. અંગ્રેજોના ધરના પાછલાં ભાગમાં નાસતા સિપાઇઓએ ભયંકર ગોટાળો મચાવી મૂક્યો હતો. લેલિગ્ટન એક ટેકરી ઉપર ચડી વારંવાર ઘડીઆળ જોતો અને અતિશય અધી-ધી ખૂબીયરના આવવાના માર્ગ તરફ નજર કરતો. પોતાના સૈન્યનો વ્યૂહ છિન્ન થઈ જતો જોઈ તીવ્ર માનસિક સંતાપથી ઉત્પન્ન થતો પ્રસ્વેદ લુછતાં તે બોલ્યો, કહે તો ખૂબીયર આવે કે રાત પડે !”

આ અણીના વખતે, ત્યારે નેપોલિયન પોતાના સૈન્યને અંગ્રેજો ઉપર ચારે બુએથી એકસામેટો ધસારો કરવાની આજ્ઞા આપતો હતો તેવામાં ત્રીશ ત્રીશ સિપાઇઓની બે લાંબી કાળી હાર દરની ટેકરીઓ ઉપરથી ઉતરીને ચોકેલ થો ઉપર ધસી આવતી દેખાઈ. નેપોલિયન પાસે લડાઈના આરંભમાં જટલાં થુસો હતાં તેટલાંજ તાજાં માણસોનું સૈન્ય પ્રયત્ન જયનિનાદ કરતું, તોપોના કા સાથે મેદાનમાં ચાલ્યું આવતુ હતુ. શરામાં શરા માણસનાં પણ ગાત્ર દીર્ઘ નાખે એવો આ અવસર હતો. જાણે પ્રારબ્ધજ આકાશમાંથી વજ્રપાત થયો એવી આ આકૃત હતી.

જનરલ એમનિ જે મિત્રતાભાવેને મળી નથી હોય એ આ વખતે મળે છે. આ-પણે અમરકાંઠા બ-ચો દત્તે ન હોય છે કે = ૧-મ સેનના પાછા ભાગ તરફ ૬૫૦૦૦ પ્રશિયનો આવી ન પહોંચ્યા હોય તો નેપોલિયન જેટલી ઘણી જીતે જાય છે.

તેમુ પૈન્ય આ કસાક સુધી કતિલામમાં આ રોજ જોયો જોયો દોષ એવું અનિ યોગ પુરુષ કમીને થાકી ગયું હતું તેના વીંચ દબાવ ગિપાઇએ તો ખાસુધી અથવા જખમથી ગજુમીમા રેળાઇ ગયા હતા તેદ ભાખની સામે પુરુષ કરવા નેની પામે નવે પમામ દબારજ માખુસો રહ્યાં હતા.

પાલાક ફ્રેન્ચ મેનિકો તેમની બપર રિથનિ તરત જ ભલી ગયા તોપણ બેરા માન પણ ગમતાયા વખરે તેમના સદેનચાદની આઘાની રાજ જોતા દહતાથી ઉભા રહ્યા અંગ્રેજ અને પ્રશિયન નેનાએ એક દરિયાપાનથી પોતાનો અનો પામે તોડીયા અને સૌના મુખમંથી એકે વખતે દર્પનો પોલાક નીકળી ગયો સદેનચાદ નેપોલિયને આ જાણીને વખતે પણ આમર્શકારકરીને મનની રિમરના મારગી રાખી એકસામરો ધમારો કવવાને આપેતો પુરુષ એકદમ પાછો જેથી લીધો અને આજ ચકારક કાગળા અને ત્વરાથી જાડુષ મમાકાગની પેડે તેણે આખા વરકરનું મોં એવું ફરવા નાખ્યું કે પ્રશિયનો અને અંગ્રેજો બેઉની સામે મોઢે તે હુ રજુ.

હવે પ્રશિયનો વેતિગટનના સેન્ય સાથે જોડાઇ ગયા તે પહેલાં બાદચાદી ગજુમનાં જુમુપ ધમ ના પરિણામ ઉપર દાગજનનો અધાર હતો એ અમરકાંઠા પસંદખુને મોખર તે પેને ઉભો અને આ છેવટા કુમનાની સરદારી પોતે લેવાનો હોય તેમ અંગ્રેજ નેના તરફ ધસવા જતો હતો પણ તેના સરારાએ આજીજ કરી કે ફ્રેન્ચની સત્તા મતીનો આધાર આપના ઉપર છે તેથી તેમના આગદને વચ થઇને તેણે એ કામ નેને મોખુ.

જનરલનાં મદાન યુદ્ધોની તવારીખમાં પહેલુ રચાન લે એવો ખરેખરો ભગ્ય બનાવ હવે જનરા લાગ્યો એ ગજુકાની પન્ટલુનો ધમારો કરી ખાતી મયોજ ન હતો એ યદરવી ચોદાઓ જે વિભાગમાં વહેચાઈ જઈ ગયુનાં અમિવર્જીતી સામે પોતાની પહોળી છતી ધરીને યાગેમ કરીને ધર્યા ત્યારે પુરુષ થઇયું અને બેઉ પક્ષના સેન્ય આ મહા પરાક્રમીઓનું પરાક્રમ નિહાળવા ચૂપચાપ ઉભા રહ્યા નેપોલિયન અને ફ્રેન્ચનું બાવિ આ કુમનાના પરિણામ ઉપર અવગમતુ હતું આખા જનરલનું ભવિષ્ય ઝોલે ગડ્યુ હતું પ-ધમનાં વાઘ થઇયા હતા અને કાદના મોંમાંથી એક રાજ પજુ નીકળ્યો ન હતો ચાંતિથી, ખરેખરા વીર પુરુષના ડરામણા રવામસદિત લેશમજ પજુ સોલ પામ્યા વખરે તેઓએ ઘોડા દોડાવ્યા અને વેલિગટી પોતાની અધી જુદી વા રીને જોાવેતા તોપો અને રાગીનેના કુર્જ જેવા મમુદ ઉપર ધર્યા

કદમ અત્યંત તેજસ્વી પીળળીના જેવો ચમકાર થયો. સખતમાં સખત મેઘમળ-
ને ભૂલાવે એવા વજનિનાદથી મેદાન ધંધુધણી રહ્યું. વિવિધ પ્રકારના અગ્ન્યા-
ના વીર પુરુષોના અંગ ઉપર વરસી રહ્યાં, અને તેમના મારથી વીધાં આખી
મારની હારો કાં તો અદશ્ય થઈ જતી અથવા ધૂળમાં રગદોળાઈ જતી. મૃત્યુ ને તુચ્છ-
રતા તેઓ બ્રિટિશ વ્યૂહને બેદતા, વિખેરતા, હણાયલા યોદ્ધાઓની જગ્યા પૂરી દબને
તાની હારતી સુદઢતા જળવી રાખતા આગળને આગળજ વધતા ગયા. થોડીવારમાં
શર્લ નેના પાંચ ઘોડા હણાયા, ત્યારે હાથમાં નાગી તલવાર લઈને તે વીર શિરો-
ણિ પોતાના સ્વારોની આગળ આગળ પગપાળો દોડવા લાગ્યો. આખી પલટણ
માડથી ઢંકાઈ ગઈ ત્યાંસુધી તેમની પ્રગતિને નેપોલિયન અતિશય અધીરાઈથી
હાળતો ઉભો રહ્યો.

‘તેજ પળે યાકીને નિર્જળ થએલા ફ્રેન્ચોને હડસેલતા, છિન્નભિન્ન કરી નાખતા
શિયનોનું આખું સૈન્ય-પાયદળ, સ્વાર, તોપખાનું બધું ધસારાબંધ દોડી આવ્યું.
વનના ઝપાટાએ ધૂમાડાનું વાદળું વીખેરી નાખ્યું અને લડાઈની ધમ્માચકડીમાં
પોલિયને પોતાના રક્ષકોની પલટણને શોધી કહાડવા નજર માંડી; પણ તેઓ રણ-
ત્રમાં શોધ્યા જડયાજ નહિ. લગલગ એકેએક વીર મૃત્યુના મુખમાં હોમાઈ ગયો.
પોલિયનનો ચહેરો આ જોતાજ ઘોળો પૂણી જેવો થઈ ગયો. રક્ષકોની આખી
પલટણની પલટણ હોમાઈ ગઈ એ ફ્રેન્ચ સૈનિકો પણ જાણી ગયા. તેમના હાંન
ગડી ગયા. હર્ષનાદ કરતા અંગ્રેજો અને પ્રશિયનો હવે ખયાવ કરવો રહેવા દઈ
દાનમાં દોડી આવ્યા અને પછી શું થયું તેના ખ્યાલ કરતાં માનવહૃદય કંપી
કે છે. આપખુદ પ્રશિયા અને સ્વતંત્રતાના ઉપાસક, ઈંગ્લંડની ધ્વજ્જ્યો એક થઈ
ઈ અને યૂરોપની જનતાની સ્વતંત્રતા લોહીથી ખરડાએલા રણક્ષેત્રમાં દફનાઈ ગઈ.
ધૂયર અને વેલિંગ્ટને હસ્તમિલનથી એક બીજાને મુઆરકમાદી આપી. બેઉએ
જાને મેળવેલી જીતના માન ઉપર પોતાનો એકલાનોજ હક્ક હોય એવો બેઉએ
વો કર્યો હતો. વેલિંગ્ટનનું સૈન્ય તો એવું યાકીને લોથ થઈ ગયું હતું કે તેનાથી
સતા ફ્રેન્ચ લશ્કરની પૂંક લેવાય એમ હતું જ નહિ. બુઝયર કહે, “એ કામ માફ
હું તેમની પાછળ દરેકે દરેક સિપાઈને તેમજ સ્વારને દોડવું છું.” આ વચન
જે પોતાના મૃજ સ્વભાવને શોભા આપે એવી ફૂરતાસહિત પાળ્યું. દયા તો તેણે
નાવીજ નહિ, પરંતુ નિઃશસ્ત્ર સૈનિકોને અને ટ્રેદીઓને પણ કાપી નાંખાયા.

અંગ્રેજ સિપાઈઓ, તેમના રિવાજ મુજબ, આ વખતે પણ લડાઈમાં જીત્યા
છી શત્રુઓ સાથે દયા અને ઉદારતાથી વર્ત્યાં. તેઓમાંના ઘણા રણક્ષેત્રમાં ફરી
ન્યા અને એકલા જાતભાઈઓનેજ નહિ પણ ધવાયલા અને મરતા દુશ્મનોને પણ
જો ખોરાક અને મદદ આપવા લાગ્યા.

નેપોલિયને ઘોડુંક લશ્કર અનામત રાખ્યું હતું તેને ચોરસાદૃતિમા ખોડવી તેની સરદારી પોતે લઈ શત્રુસૈન્યનાં ધીનોધીય સંમુદ્ધમાં મૂકવા માડ્યું પોતાના ગેઢકિની પલટણની માફક તેણે પણ પટ્ટુનાં મુખમા હોમોવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પણ એ દુકડીના ઘરા સરદાર જનરલ કેમ્પોને તેના ઘોડાની લગામ પકડી અને લશ્કરમાં અવાજે કહ્યું, "બાપુ! મત્સ્ય તો આપનાંથી દુગ્ધ માસે ઠ, અને તેથી જમો તો ઉવટા ડેરી ખનરો" નેપોલિયને ડાકુ હલાવ્યું અને જરા અચકાયે વધારે વિચાર કરતા તે સમયત્યુ કે આ પ્રમાણે જિંદગી કેટી દેરી એ એક પ્રકારની આત્મહત્યા કર્યાં ખામર છે મ્વદેશસેવાની ઉક્તિ આકૃતિમા પોતાના પ્રાણ હોમનાર બહાદુર ધીર નરિને નેપોલિયને આંસુથી ડલકાતી આંખે અને શોકાચ્છન વળે કમ્પામ કર્યાં ઉવટની પળ સુધી તેની સેવામાં નિમજ બળિયી રહી રહેનાર ચોદાઓએ કમ્પુ અવાજે "સહે નશાહ ધણુ જીવો" એવો નરમ ઉદ્ગાર રહાડ્યો આ તેમના ઉછા સખ્દો હતા અને તેમની ઉક્તિ વિદાય હતી હતાક યજને નેપોલિયને ઘોડાને એક મારી અને આં દત્તપાર્ક રજુકેત ઇાડ્યું તેજ મગીધી તેની સેન્ટ હેનેનાની મુસાફરી ચર યજ

પછી તે મુદીબર મિનિશ વળ્લી દિવાય માફક પોતાના નાસતા સોબતીઓનુ કમ્પુ કરવા ઉભા રહ્યા, અંગ્રેજો અને પ્રસિયનોએ તેમને ત્રણે બાજુએથી ઘેરી લીધા તેમનાં શરીર ઉપર અનન નાસકારક અંગ્રેજો વરસા વરસાએ તેમના ઉપર ઘોડે સ્વારની દુકડીઓ દોડાવી આટલું યયુ છતાં પણ તેઓ જેવા ને તેવા ઉભા તે ઉભાજ તેમની સામે તોપો ગોળી અને ઉક નિદમપણે તેમના ઉપર ગોળાની ઝડી વરસાવી તે છતાં આ અજન્મ વીર પુરમે, બાદરાહી ગેહોના હેલા અવરો, તેમના મહાનુભાવ ઉત્પાદન પ્રાણુથી પ્રાણુવત બનેલા ચોદાઓ જેમ જેમ પોતાના સાથીઓ પડ્યા મથા તેમ તેમ તેમની જન્મા પૂરતા મથા, પોતાની હાર મકડાવના મથા, અને વ્ય પરિથતપણે સિદની માફક પાખ હડતા માધી લડતા મથા જન-ક કેમ્પોન પોને છ જન્માએ જન્મી કયો હતો તેની પાસે હવે માત્ર તો રોડસો સોદીદુધાણુ થએલા વીરો રહ્યા હતા અંગ્રેજો અને પ્રસિયનો તેમના હૌયની મનમાં રતુતિ કરવા લાગ્યા અને તેમના નાહક કતલ કરવા વાજ નહિ હતા તેથી એ ઉવરણુ તેમણે થયાનુ જન તમન તામે થવા સમજાવ્યા જનરલ કેમ્પોન અમર સખ્દોમા ઉગર આપો કે અમને મદતા આવડે છે, તામે થયા નથી આવડતુ "કોરીક બદો ની ગેળા-ઓ થો ઠ તેપના જે થા પ-વા અને તે ચોદાઓ અમ નવ પાન્યા આ રીને નેપોલિ સિયનનાં દિગ્ગત વિજયી રજુકોની પલટણુ ગેટલુનાં હતારી જમિ ઉપર નવ પામી નન બાજુન ભુદિવડેજ એ અજીત નેન્ય અરિનવર અણુ દગ તેવા પ્રખરડે પ્રખરવન થયુ દગ અને તેની પછી પછી દયાન તેવને પજુ ન વાદ ન દગુ

કન્ય નવ દવ મારે બાજુએ વજન ભુ રહ મગુ દગ એટલ દવ ત પરિમ

જવું અને શત્રુને ખાળવા બીલું સૈન્ય ઉભું કરવાની પેરવી કરવા સિવાય નેપોલિયનથી બીલું કંઈ યથ શકે એમ ન હતું. આ રીતે મિત્રરાજ્યોએ જનતાની સ્વતંત્રતાની જાળાને મનુષ્યરક્તના પ્રવાહમાં હોલવી નાખી. રશિયા, આસ્ટ્રિયા અને પ્રશિયાની આપખુદ રાજસત્તાને દટ બનાવી. ઈંગ્લેન્ડ આઝાદીના કૃત્યમાં સામેલ થયું તેથી તેની કીર્તિ કલંકિત થઈ છે.

રાત્ર એક વાગે નેપોલિયન ક્વાટર્ટ્રાસ પહોંચ્યો. નાસતા સૈન્યમાં ધણી ખુવારી ન થાય અને તેઓ ફરીથી એક જગ્યાએ એકઠા થઈ શકે તેને લગતી સૂચનાઓ આપવા તે ત્યાં એક કલાક થયો. ત્યાંથી થોડાં માણસો સાથે રાખીને તે પાછો શાર્લેડાય જવા નીકળ્યો. આખી રાત થાકેલા, બૂખ્યા નેપોલિયને ભારે મંતાપ અને ખેદ સાથે દોડ્યાજ કર્યું.

શાર્લેડાય પહોંચ્યો તે વખતે સવાર થવા આવી હતી. બૂખ અને થાકથી અસક્ત થએલો હોવાથી તે થોડીવાર આરામ લેવા સૂતો; પણ તેના માથા ઉપરના આકૃત એવી ભારે હતી કે આરામ કે નિદ્રાનો મંલવજ ન હતો. તેના કેટલાક અમલદારો પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમની આંખો મુઠ્ઠા ગઈ હતી, મુખ કરમાઈ ગયાં હતાં અને વસ્ત્ર રધિર તથા કાદવથી ખરડાએલાં હતાં. આ શોકજનક દેખાવ જોઈને અંગે ફ્રાન્સ ઉપર આવી પડેલી ભારેમાં ભારે વિપત્તિનો ચિતાર તેની નજર આગળ પડ્યો. થતાં તેની હિંમત તદ્દન છૂટી ગઈ. એક મિત્રનો હાથ પકડી તે ગોધાર આંખોને રી પડ્યો.

ત્યાંથી વળી પાછો થોડે ખેસીને તે લીઓનરડ જવા નીકળ્યો જ્યાં તે માંજના ચાર વાગે પહોંચ્યો. ત્યાં ખેસીને તેણે વોટર્ફના યુદ્ધનો સળંગ તેમજ પ્રામાણિક દેવાસ લખી દેવાડ્યો. પ્રભ ઉપર આવી પડેલી અમાપ આફતનો આંક કદાચનાં તેણે લેવાયો. તેણે હર્ડેનનું છપાવી નંદિ. તેણે એક મરદારને કહ્યું, “માંબજો, હું વોટર્ફનો નેપોલિયન છું. મરદની દરીકન રહી જતી હોય તો મને મંભારી આપજો. મારે કંઈ જીવવું નથી. જેમ કેમજોગણો દેવાસ તેના ખગ સ્વરૂપમાં પ્રભ આમળ નહોતો હતો. તેમ આ પછુ મરજો. હ. હુ મેના માથા ઉપર આ આફતની કટકી જાળાં જાદારી મરી રહ્યાં થયું તેની જૂલ થઈ તે યજન મછ. તે ગિમે થુંથું! કરા” એ કિન્નર.

દિ. ૧૧ કલાક જેવા તેજ આરામ કરીને પાછો જવા નીકળ્યો અને રવિને નરીને એક વાગેને સુમને જવા આવી પહોંચ્યો. હવે ક્રેકલિન્કમાં મુઠ્ઠા મુઠ્ઠા તેણે આરંભ કર્યો. તેથી તે નજીક આમલ્ય મહેલમાં ગઈ ગઈ. અમ જેમ નેપોલિયન તે મહેલ આવીને કંઈ મેળો હતો. આમનો વખતે તેણે હાકી નાં ખાતા હતાં અને તેણે તેમને તેમની રીતે પકડી રહ્યું. ક્રેકલિન્ક, તેણે, અમને, વડાં ને

તેનું સ્વાગત કરવા હાજર હતો જતાં વારનેજ નેપોલિયન એક કોમ હિપર પડ્યો અને હાથવડે ઝાતી દમાવતાં બોલ્યો —

‘ મને અદિ વચ્ચે દરેક યાવ છે લશ્કરે તો રોષની કમાત કરી મતાવી છે આટલા આટલાં પરાક્રમો કર્યા પછી આપને હાર્યા એ વિચારજ દુ ખદાયક છે ફ્રાન્સના લશ્કરની કાગ્ગાદી વાંટાડના પરાજયથી જોટલી ઉજ્જવળ થઈ છે તેટલી તો મારી મોટામાં મોટી ફતેહથી, પણ નથી થઈ આપણ મેન્-ય હાર્યું જ નથી યત્નની નખ્યા એવડ વધી જવાથી તેઓ દોભાઈ ગયા ખુવાર થઈ ગયા રક્ષકોની પવટણના તો હુકડા હુકડા થઈ ગયા પણ તે તામે નજ થયા મને કહેતા કે ‘ તમે આધા જાઓ મૃત્યુ તો તમારાથી આધુ ને આધુજ છે ’ એમ કહેતા જાય અને મારી આસપાસ તેમના શરીરની દિવાલ ઉભી કરતા જાય મારા બદાહર, અતિપ્રલસનીય રક્ષકો કપાઈ મુઠ્યા અને હું અશ્વગીઓ તેમની માથે ન મુઠ્યા ! ”

આટલું બોલનાં તે શોકવિદવલ થઈ ગયો અને એક દીવ નિ ધામ મળી મેલ્યો, “ મારે હમણાં એકલા જ મેમતું છે ” એમ કહી તે પોતાના સાત, નિર્જન મંત્રણા-મદિ માં ભરાઈ બેઠો

પ્રકરણ ૬૭ મું-વીજી વારનો રાજ્યત્યાગ

રિસની પ્રભા હવે ખરેખરી ઉદ્દેશ્ય ગણ હતી. દશ લાખ મૈનકે ક્રાન્સની ભૂમિ છુંદતા રાજધાની તરફ ચાલ્યા આવતા હતા. આઠજ દિવસમા બલુચર અને વેલિગ્ટન પારિસમાં દાખલ થઈ જવાના એ નક્કીજ હતું. નેપોલિયનના રાજકીય પ્રતિસ્પર્ધીઓએ આ ભયનો પૂરેપૂરો લાભ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. “મિત્રગણઓ એકલા નેપોલિયન સાથે લડે છે. ક્રાન્સને આવા જળવાન શત્રુને મારી કહાડવો હોય તો તેને લોહીના સમુદ્ર ઓળંગવા પડે, પણ એમ કરવુંજ શામાટે જોઈએ ? આપણે નેપોલિયનને તજ દહાડે એટલે દુશ્મનો રાજ રાજ થઈ જશે, અને પછી આપણી મરજી પ્રમાણે કાં તો પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપીય અથવા એકાદ રાજા પસંદ કરી લઈશું.” નેપોલિયનના પ્રતિસ્પર્ધીઓ આવા વિચાર લોકોમાં ફેલાવવા લાગ્યા હતા.

વળી આ ગરબડમા ક્રાન્સની દરેક રાજકીય ટોળી પોતાની મનઃમના સફળ કરવાની આશા રાખતી હતી. જુર્બેન પક્ષવાળા લૂઈને ગાદીએ બેસાડવાની, લા ફાયેટ જેવા દરેક અને પ્રમાણિક માણસો પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવાની અને જેકોબિન પક્ષવાળાઓ છેક નીચલા વર્ગના લોકોને રાજકીય સત્તા અપાવવાની આશા રાખી બેઠા હતા. ધારાસભાઓમાં આ ત્રણે ટોળીઓ પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવા છતાં નેપોલિયનને ઉચ્ચતાવી નાખવાની આખતમાં એક થઈ ગઈ. ક્રાન્સને માટે આ ભયાનક અવમર હતો. કોઈની જીદ રિચર ન હતી. દેશોદી દેશ, લૂઈને ફરીથી રાજ્યાસન અપાવવાની પેશની કરી રહ્યો હતો અને પુષ્કળ લાયક રૂસવન આપીને પ્રતિનિધિઓની સભામા તેજે પોતાની વગ વધારી મૂકી હતી. ક્રાન્સને પ્રતિનિધિઓની સભા અને ઉમરાવોની મલા એ અને ઇંગ્લંડની આમની અને ઉમરાવોની સભાના જેવી સરચાઓ હતી. પ્રતિનિધિઓની સભામા પાંચસો મલામો હતા. તેઓમાંના ઘણા ખરા ગયા, ઉત્સાહી, હૃદયપારના પ્રજામતાક ગાંધ્યના વિચારવાળા અને નવાસવાજ ચૂટાવલા હતા તેથી કરીને થોડાક હુમ્મ્યા અને અતુલની

ખન્યો હતો. આકૃત અને પરાજયના ભયંકર વાવાઝોડોના આઘાતથી શિથિલ થએલી તેની મહામળવાન મગજશક્તિ જે પાછી સતેજ થઈ હતી તેની અદ્ભુતતાના વિચારમાં સૌ તદ્દલીન બની ગયા, અને તેની યોજનાને સંપૂર્ણ ટેકા આપવાનો હસાવ પણ થઈ ગયો.

એજ વખતે પ્રતિનિધિઓની સભામાં લા ફ્રાન્સે નેપોલિયનની વિરુદ્ધ ફેટલાઈટ હસાવ પસાર કરાવ્યા હતા. તેની દાનત સાફ હતી; તેના હેતુ ઉદાર હતા. મિતરાંજનો ફ્રાન્સને પ્રમસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવા દેશે એવી ખોટી આશાથી તે હસાતો હતો. પોતાની ધારણા કેવી ખોટી હતી તે જોવા અને સૌને જાહેર કરવા જેટલું તે ઇચ્છો હતો. નેપોલિયને તરતજ પ્રતિનિધિઓની સભાને કહેવડાવ્યું કે “હું મારા સેનાપતિઓ માથે મસલત કરવા આવ્યો છું. મારું લશ્કર પાછું એકઠું થઈ ગયું છે, અને જાહેર સલામતીને લગતી જરૂરી વ્યવસ્થા કરવા પૂરતોજ અહિં થાભવાનો છે.” પણ સભામાં એટલી બધી ગરબડ મચી રહી હતી કે આ સંદેશો કાંઈથીજ સંભળાયોજ નહિ અને આખો દિવસ એની એજ ધમ્માચકડીમાં પસાર થઈ ગયો.

નેપોલિયન પાછો આવ્યો છે એ વાત જાણી, પારિસ તથા આમસ્ટર્ડામના ગામડાંની વસ્તી તેના મહેલની આસપાસના યોગાનમાં એકઠી થઈ હતી અને “શહેર શાદ થયું હશે” ના પોકાર સિવાય કાન પડ્યું મંભળાતુંજ નહિ. તેનાં દર્શન કરવાને અધીરા થએલા લોકો નજીકનાં ઘરનાં છાપરાં, ગાડ અને મહેલના અંતર્યામી દરવાજા પર ચડી ચડીને ટોકીયાં કરતા હતા. સાંજને પહેર નેપોલિયન તેના ભાઈ લુશીયન માથે બગીચામાં ફરવા નીકળ્યો. એ લુશીયન આકરા પ્રજામતીક વિચારવાળો હતો અને એ વિચારને વળગી રહી ફેટલીએ રાજગાદીઓને તેણે કાન મારી હતી. એ લુશીયન તેને સમજાવતો હતો કે પ્રતિનિધિઓની માથે ચાએ અને કુલ કમલ તમારા હાથમાં લઈ દેશને ઉગારી લો. તેણે કહ્યું, “આ લોક તરફ તમારું કંઈ નેએ. નિઃસ્વાર્થ પ્રેમભાવનાથી અહિં દોડવા આવ્યા છે. તેઓ આ વખતે તમારું એકલામજલ તેમના દેશને અને દેશની ગ્લાનિનાને જુએ છે. તેમની બૂઝે કાળો નેએ. દર્શીસર માગી રહ્યા છે. આખા દેશમાં બધે એજ નિકતિ છે એ જાણે છે અને તે પહેલાંએની સ્વપ્ન તજ દેવું છે.”

તેણે આ વાત કહી કહી નહિ જાણવાને તેણે નિરાશ નહિજ હતો તેને દેશનાં જીવંત હૃદય નહીં પ્રજા હતી તે જાણતે તે એક હાંસરો બધા દેશોનાં એનાં રાજ્ય એક જાણનાં હિતનાં દેશ પડતે માનવને હતો કે તે જાણનાં પ્રજાને નેપોલિયન તે વાત એક દેશને નહીં દેશનાં જીવંત હૃદય તેની અંતર્યામી મજાક કંઈ જાણતો હતો કે આખા દેશનાં પ્રજાને નહીં જાણતો તે જરૂરી સહે. મારું કંઈ જાણનાં જાણનાં નહીં દેશ અને દેશનાં જીવંત હૃદય આજે કે નહીં તેણે જાણનાં છે તેણે

તો જ્યારે મલાદ કરીએ, ત્યાં ખાતી છલવાતી આટાજ રી !

એવામાં એક રાજાએ ખવર લાખો કે પ્રતિનિધિઓ આપતુ રાજનામુ મ મ વાતો દતાવ ખમાર કરવાની તૈયારીમાં છે નેપોલિયો નરમણથી કમુ " પણ તેમને તેમ કમુને દમુજ રી છે કે તેમને શી મના છે ! ' તેો પ્રતિનિધિઓને નદિ પછુ પ્રજાએ રાજ્યાસને બેસાડ્યો હતો ખડી જમણીયની ગર્જનાઓ કરતા લોતાના ટોળા તરફ આમંત્રણ કરી તે બોલ્યો —

" આ ગરીબ લોકો આજે મો દિલમાં આપતા બાબા છે મે તેમો ખિનાઓ નથી આપ્યા તેમ થન પણ નથી આપુ જેવા દતા તેમ મે તેવા તેમને ગરીબીમાં મળીને દુ જમુજ, પણ તેમને અવાજ એ પ્રજાને અવાજ છે દુ દમખા એક શબ્દ બોલુ તો પ્રતિનિધિઓ આ કુનિવાપર છવતા પણ રહેવા ન પામે પણ નદિ, મારે માટે કોષ્ટનો પણ જાન નદિ જવા દઉ દુ એમણથી આખો છુ તે પારિસમાં લોહી વહેવડાવવા નથી આવેલ "

તેના આ પ્રસંગની ઉલ્લસતાની તો તેના દુરમનોને પણ તારીફ કરવી પડે છે તેના જોડેલો અન્યાયત્વામ શુદ્ધ નિસ્વાયતા અને દેશના દિલમાં મ પૂર્ણ તન્મયતા બીજે શોખ્યા જડે એમ નથી.

આ પ્રમાણે ૨૧ મી જૂનનો દિવસ પૂરા થયો પ્રતિનિધિઓની સભામાં આખી રાત ધમધમકડી મચી રહી. જે મળામાં મતભિન્નતા ન હોત દેવોહીઓએ તેના માર્ગમાં વિરોધ ઉઠા ન કર્યા હોત અને તેની ચોળનાને ખાલી આપી રાત તો તેની મદા બળવાન હુદિના પ્રભાવથી મડમડ મોટાજાની જગ્યાએ બવરથા આપી જાત આપુ ક્રાન્સ સમેત બનીને ખડુ મધ જાત અને કદાચ તે ઉમરી જાત, પણ તેમને જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ હુદિમાન પુરુષની શક્તિને ઠોકર મારી અને તેની પામે રાજનામુ લખાવી લેવાનાજ દરાવખર તેઓ આવ્યા બીજે જિવસે તેલે કરીથી કહે વાળ્યુ કે તમે મારી સાથે એકમત થાઓ તો હજુ પણ કા સ બચે એમ છે પોતાની પાસે હજુ કેટલુ મન્ય છે, કેટલાં સાધન છે તે બધુ તેણે કહેવડાવ્યુ, પણ સભાસદોની મતિ બમિન મધ મર્ધ હતી તેઓ ઉલ્લેખાધ ગયા દતા બદાવરા બની ગયા દતા સખત ગરમાગરમ ચર્ચા પછી તેમણે વહેનસાદને નીચેના જવાબ મોંવાવ્યો કે જે તેમના સમજવા પ્રમાણે બધી નમ બાપામાં લખાયો હતો — " જે લખાઈમાં ક્રાન્સ બીજવાગુ સડેવાયુ તેની સાથે સડેનચાહ કરતા પ્રજાને ધણી થોગી લેવાદેવા છે મિતરાગ્રઓએ ક્રાન્સની સાથે સુનેદ રાખીને એકના નેપોલિયન સાથે લખાઈ માંડી છે જે સડેનચાહ દેશને બચાવી લેવા માટે બીજવાર આત્મ બલિદાન આપે તો તરતજ સુનેદ થાન એમ છે

ખમ હવે તેને કાંઈ કરવાનુ હવુજ નહિ તેણે તરતજ લુશીયનને કહ્યુ કે લખવા

માંડ, પછી તે આટા મારતો ગયો અને વિચારપૂર્વક નીચેનો ખરડો લખાવતો ગયો—

“ફ્રાન્સવાસીઓ ! પ્રબળીય સ્વતંત્રતાના રક્ષણમાટે યુદ્ધની શરૂઆત કરતી વખતે મને એવો વિશ્વાસ હતો કે સર્વની ઇચ્છા અને મહેનત એકજ દિશાએ વળશે અને પ્રબળતાં મધળાં મંડળો તેને ટેકો આપશે. ફતેહની આશા રાખવાનાં પૂરતાં કારણ હોવાથી મિત્રરાજ્યોએ મારી વિરુદ્ધ પ્રહટ કરેલા જાહેરનામાની મેં પરવા પણ ન કરી; પરંતુ આજે સંજોગો બદલાઇ ગયા છે. ફ્રાન્સના શત્રુઓના વેરની વેદીમાં હું મારી જાતને હોમું છું. હું ઇચ્છું છું કે તેઓ જોડે છે તે પ્રમાણેજ વર્તે અને મને એકલાનેજ પોતાનો હુકમન ગણે !”

“મારું રાજનૈતિક હવન આજે પૂર થાય છે અને હું મારા પુત્રને ફ્રાન્સનો શહેનશાહ જાહેર કરું છું. હાલ પ્રધાનો છે તેઓનું જ કામચલાઉ કારોબારી મંડળ બની જાય માગ પુત્રમાં મને સ્વાર્થ રહેલો છે તેથી પ્રતિનિધિઓની સભાને વિનવું છું કે તેઓ રાજપ્રતિનિધિ મંડળ નીમવાનો કાગદો પસાર કરે. દેશની સલામતીને ખાતર પરસ્પર સ પ રાખજો અને સ્વતંત્રજ રહેજો. તા. ૨૨-૬-૧૮૧૫—નેપોલિયન.”

વયોરૂઢ, સ્વદેશવત્સલ કાર્નો આ રાજનામું સાંભળીને પોક મૂકીને રડી પડ્યો. જ્યારે તે પ્રતિનિધિઓની સભામાં વચ્ચાચ ત્યારે સૌના મન ઉપર ઉડી અમર થઇ. આ પ્રસંગની અને વિષયની ગભીરતાથી એક સભાસદનું દિલ એવું તો ઉડ્યો આવ્યું કે તેણે ઉમા ચર્ધને લાપણું કર્યું અને ઘણીજ અસરકારક અને લાગણ્યથી છક્કાતી લાપામાં નેપોલિયને ફ્રાન્સ ઉપર કરેલા ઉપકાર, તેના છેલ્લા કાર્યમાં રહેલું અતિ લગ્ન નીતિગણ, તેણે ગિનસરતે પ્રબળતા સુખને ખાતર પોતાના સર્વસ્વની કેવી આદુતિ આપી અને હવે તે દેશનિઃશલ થઇને કોણ જાણે ક્યાં ભટકશે, કેવા કેવા સિતમ તેના માથા ઉપર ગુજરશે તેનું એવું આબાદ ચિત્ર ખડું કર્યું કે આખી સભાની આંખમાં આંસુ આવ્યાં અને નેપોલિયનના કટ્ટામાં કટ્ટા શત્રુઓના દિલ પણ નરમ થઇ ગયાં. તેમણે સર્વાનુમતે કાગવ કર્યો કે પ્રબળતા સુખ અને સ્વતંત્રતાને ખાતર તેનો આભાર માનવો.

આ ઠરાવની રૂપે તેનો આભાર માનવા જે ગૃહસ્થો ગયા હતા તેમનું કરેલું સાક્ષી લીધા પછી તેણે મીમા અને ગભીર અનાજે જવાબ આપ્યો—

“મારે માટે તમોએ જે લાગણી બતાવી છે તે બદલ હું તમારો આભાર માનું છું હું આશા રાખું છું કે મેં રાજ્યાસનનો ત્યાગ કર્યો તેથી ફ્રાન્સ સુખી થાય પણ એ આશા દુર્ળભ થાય એમ મને લાગતું નથી. એથી રાન્ય નેતા વગર, અને રાજનૈતિક હવન વગરનું સ્થ ગયું છે. રાજસત્તાને નિર્મૂળ કરવામાં હાલ જે વખત પરબાદ કરવામાં આવ્યા તેનો ઉપયોગ શત્રુને મારી દેશવે એવી ચિનિષાં પ્રબળને મૂકવા પાછળ જે ગયે. હોત નો સાફ થાત. હું પ્રતિનિધિઓની મનને

ભલામણ કે છુ કે દમણીને દમણીજ નવુ વસ્ત્ર ઉણુ કરે જેને સુતેલ જોઈતી હોય તેણે લગાવતે માટે પચુ ત્યાંજ રહેડુ નેહને પરોવીઓની દયાપર દેશો છોગે દેતા નહિ. તમારી આશા તમને હજે નહિ તેની સલાહ ગળ્યો. ખરેખરી ધારતી તો ત્યાં છે માફ ગમે તે થાઓ પણ જાનસ છુપી દશે તો મો મતોપજ દે ”

૩૩ છુતની મથાં થામ મિત્રગાનગોનાં મૈત્રેયે કુચ થઈ ફરી હતી, પનુ પ્રતિ નિધિઓની સલાતી મોતનિ : હજી ઉડી ન હતી ભત ભતની દુખાઓ આવતી પણ એકનો અમલ થયો નહિ ખૂન ખૂન રાણાઓ પોતાની ધારણા પાગ પાકવા ખેચતાણુ કરતી હતી ચતુર્થેય આવી પહોંચે ત્યાંમુધી આણુ અવેગ મહુ એણુ ફાંસ અને તેની રાણા ઈચ્છતી હતી કામચનાઉ ગાન્યનન રથાયુ અને ફાંસ તેનો પ્રમુખ ચૂરાયો જે હુઆ એને દસદોરી માણસ જુમેન રાજાને ફગીથી ગાન્યામો મેસા જ્વાની મનજથી વેલિગટન માથે ધણીજ નવુરાઈમરલા કાચલાવા કરી -લો હનો નેપોલિયનને લેકો બેદર પ્રેમ રાખતા હતા એજ તેના માગમાં મોટી મુશ્કેલી હતી લોકોના રોજરોગાં મરેન પાને જોગા થયાજ હના અને ગણનામું પાણુ ખેની લઈ પ્રજાની મલ્લી ચતુને મારી કહાડો એણુ નેપોલિયનને કહ્યાજ કરતા સ્વય મેવકોની એ પદદઓ તેની પામે આવી મઈ તેમણે કનુ કે પ્રતિનિધિઓ તો લાંચ લઈને જાનસને જુમેન રાજાના દાયમાં મોપવાના છે માટે આપ ન મતા આપના લાયકા લઈ લો અને દેગને બચાવો નેપોલિયન પાસે એજ ઉત્તર આપ વાગો તો કે અ ન લગાવતે માટે ટું એક પણ લોહીનુ ટીપુ નહિ પાવા દઉ

તોપણ હજી રાણની રાણા નિમિત્ત નરી રાખી નહિ તેમને ધારતી હતી કે ૧૭ પણ ને નેપોલિયન લાંચની કમ્પાને અનુકૂળ થઈ જાય તો તેમની બધી આશાઓ પ્રગલ્ભી થઈ નથ તેના મિત્રોને એવી પણ દહેડત ગ્રેતી હતી કે વખને એ હુઆમો એનુ ખૂન પણ કગવે લોનનાં રોગાને જામાવ અને નેમો પોમા પછુ તેના મરેલતી આમુખામ દગાડે દહાડે વધારા નચથી ચતુઓની દુશ્મનાવધી નહિ પણ લોખના ક્રિમમાંથી બની જાય તે છુપે વેગ મહેલની નવા નીખા નયો અત માફનોમજનકા રહેવા ગયો

તેની નાવળા કુની રોડેસ ત્યાં બનાવથી મજ હતી તેણે પોતાની આંખમાંનાં જ , મનોનિમિત્ત રડે અબ્યા હતા- એ હિ હિજન ગાન અને હિગનાની મરુના વ ન મવને હથ ના હ-ને ૧૭ ખુ પીની નાને થવાનો ઉપેચ અપતી રા ૧ ના ૧૩ વન ૧૨૭

મનને ઈનના ન્તરન નમ જુવન ત્રિય થઈ પછા આરકા અને વાગીમાં હ ૧ ન- ૧૨ ચક્રનચક્ર ૩૫૧ નેજે રહ્યું અદિની એકેએક નીજ દાંડ ફાંડ ન મહા ન કી અપ ક અ ૧૨૮ ને અગી પરી ૧૨૬ પ્રિયાથી ખગી

હતી. અહિં મેં ઘણાંએ સુખના વર્ષ પસાર કર્યાં છે, પણ જોના વડે આ સ્થાન શોભી રહેતું હતું તે આજે અહિં નથી. મારા ઉપર પડેલી આક્રમના સંતાપથી એનો જીવ ગયો. ”

તે હવે ફ્રાન્સને છેલ્લી સલામ કરીને અમેરિકા જવાની તૈયારી કરતો હતો. પારિસના કામચલાઉ રાજકારોઆરી મંડળે આશરે એંસી હજાર સિપાઈઓ ઉભા કરી રાખ્યા હતા. નેપોલિયનને હૈયે સ્વદેશનું હિત એવું ઉડું વસી ગયું હતું અને સ્વાર્થવૃત્તિ એવી નિર્ભૂળ થઈ ગઈ હતી કે તેણે પોતાના સૈન્યની વિદાય લેતી વખતે નવા રાજ્યતંત્રને વફાદાર રહેવાનો અને સ્વદેશની ઇજ્જત ગમે તે ભોગે જાળવવાનો આગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ કર્યો.

પારિસના કામચલાઉ રાજકારોઆરી મંડળે મિત્રરાજ્યોની જાવણીમાં સુલેહની પ્રાર્થના કરવા પોતાના એલચીઓ મોકલ્યા. શત્રુઓનું વૈર નરમ કરવા માટે નેપોલિયનના રાજ્યાસન ત્યાગની ખબર તો તેમને તરતજ અપાઈ ચૂકી હતી. સુલેહની મુખ્ય સરતોમાં ફ્રાન્સની હાલની મર્યાદા કાયમ રહેવા દેવી, નેપોલિયનના પુત્રને ભવિષ્યના રાજા તરીકે કબૂલ કરવો અને જુર્બેન રાજ્યોનો સદાને માટે અધિકાર કરવો એ ત્રણ સરતો હતી; પણ એ તો પ્રજાને હગવા માટે બનાવી કદાવરું જુદા હતું; કારણ કે ફ્રાંસે તેજ દિવસે જુદા પારિસમાં તેડી લાવવા ફત મોકલ્યો હતો અને તેની સાથે કહેવડાવ્યું હતું કે “ત્રણ મહિના થયાં મેં તમારે માટે માફ માગ્યું જોખમમાં મૂકીને કામ કર્યું છે. પ્રતિનિધિઓની સલાહએ નેપોલિયનના પુત્રને રાજા તરીકે જાહેર કર્યો છે; પણ એ તો માત્ર તમારે માટે ગરતો કરવાની યુક્તિજ છે. પ્રજાસત્તાક રાજ્યતંત્ર અને યુરોપના રાજ્યોનો કેદી બનેલો એક બાળક તેના નિવાસ, એવી આશા આપ્યાથી પ્રજા શાંત ગઈ છે. ભલે તેઓ થોડા દિવસ એવી આશામંતિ આશામાં રહ્યા હશે. નેપોલિયનને પૂરેપૂરો ખમેડી નાખતાં સુધી પ્રજાને આવી ખોટી આશા આપવાની જરૂર છે. ”

જુદા ફ્રાંસે ઉપરનો સુલેહ કહેવડાવ્યો અને નેપોલિયનને કહેવડાવ્યું કે સુલેહ મોકલે માગવા મળ્યા છે અને આપના પુત્રને રાજ્યાસન આપવાની મરત મૂકે કરવાની છે. નેપોલિયને કહ્યું, “જુર્બેન રાજ્યોને ફ્રાન્સનું રાજ્ય અપાવવામાં મિત્ર રાજ્યોનો એટલો બધો સ્વાર્થ મમાવેલો છે કે તેઓ મારા પુત્રનો વિદાય પાત્ર નહિ કરે. ફ્રાન્સને રાજા તે આખરે તેજ થવાનો છે પણ હજી તે વખત નથી આવેલો. ” તેના કહેવા અનુસાર માથા ધગાવે તેને પુત્ર નહિ તોખત તેને જરૂર ને કે અન્યારે ફ્રાન્સની રાજ્યો બેડો છે.

* નો પુત્રને ફ્રાન્સનું રાજ્ય આપવાનું એટલું કે ફ્રાન્સ પ્રજાસત્તાક બન્યું તે પહેલાં નેપોલિયનને સલામ કરવી હતી.

મિત્રરાજાઓ પામે સુલેહના શાહકાર કરાવવા માટે જવા પડેલા બેન્ગલમિન કોન્ટ્રાન્ટ નામનો એક એકથી કહેનચાલને મળવા આવ્યો હતો. તેણે પૂછ્યું “આપ હવે શ્યાં નિવાસ કરવા ઇચ્છો છો ?”

જાણે આ જામત જરા પણ મદરતની ન હોય તેમ તેણે બેપરવાઈથી જવાબ આપ્યો, “હજી મેં નહીં નથી કર્યું નામી જવાનો મને તિરસ્કાર છે. અહિં રહું તોપણ શું ? મારા જેવા નિઃસહ માણસને મિત્રરાજાઓ શામાટે દેરાન કરે ? અહિં હું એકાંતમાં માફ જીવન પસાર કરું છું. હજી હું તો હું મારા મિત્રોની સ્થિતિ કોરી કરી મૂકું છું અને ક્રાન્સ તેડી જવાની ચેરવી કરવાનો તેમના ઉપર વારવાર સહ આચ્છાજ કરે. વળી લોકો વારેવારે એવી વાતો ઉઘાડે તો વખતે મને પણ મન થઈ જાય અમેરિકાજ મારે માટે બહુ યોગ્ય સ્થાન છે ત્યાં હું માનપૂર્વક લી જઈશ.”

“પણ તેમ છતાં હું અહિં રહું તો તેમાં પણ મારે કરવા જેવું શું છે ? કોઈ રાજા મને સતાવે તો તેની ઝેરઆનર ચલાવિના રહેજ નહિ એકને મેં તેવું આપું રાજ્ય પાછું આપ્યું છે બીજાએ કેટલીએવાર મારા જેવાની મૈત્રીના પ્રસન્નને અહોભાગ્ય માન્યું છે. લોકોએ મને જેટલી ત્રણથી આવકાર આપ્યો તેટલી ત્રણથી તેમણે પાછો મને છોડી પણ દીધો. હવે આ અસ્થિરતાનું બમણું કલક તેઓ પ્રતિવેદી ધોષ નાખે એવું હું ઇચ્છું છું પણ મને આશા નથી. આજે ક્રાન્સને બચાવવા તેમણે મને છોડી દીધો તો કાલે તેમની જાતને બચાવવા ક્રાન્સને પણ તેઓ છોડી દેશે.”

મિત્રોની સાથે જાનગી વાતચીતમાં કયા દેસમાં રહેવા જવું તેની ચર્ચા તે કરતો હતો. ઈંગ્લંડની પ્રજા તેને માનભર્યો આવકાર આપશે એવું તે અદ્વાપૂર્વક બોલતો હતો. તેના મિત્રો કહેતા કે ઈંગ્લંડની સરકારનો કદી વિશ્વાસ ન રાખીશ કેટલાક અમેરિકન મુદરથોએ તેને ખત્રી આપી કે સંયુક્ત રાજ્યની સરકાર અને પ્રજા બેઉ તેને સારો આવકાર આપશે. એજ વખતે પ્રતિનિધિઓની સભાએ જણાવી દીધું કે મિત્રરાજાઓ સાથે સુલેહ થાય તે માટે તમારે ક્રાન્સ છોડવાની આરમ્પગત છે તેણે જવાબ આપ્યો કે મને બે વઢાણ અપાવે એટલે હું અમેરિકા ચાલ્યો જઈશ પરગણ્ય ખાતાના પ્રધાને કહેવડમ્મું કે વઢાણ તૈયાર છે પણ ક્રાન્સનો કિનારો ઈંગ્લંડના કાફલાએ ધેરી લીધો છે તેથી વેલિંગ્ટનની સહીના પાસપોર્ટ મેળવવા પત્ર લખ્યો. દરમ્યાન રબેને લોકો નેપોલિયનને પાછો રાજ્ય બનાવવા કુદડ ન મચાવે તેથી પ્રધાનમંડળે મળજી લશ્કરની ટુકડી સાથે જનરલ બેકરને માફમોઝજન મોકલ્યો. નેપોલિયનના માનને ખાતર આ લશ્કર મોકલ્યું છે એ જાણવું હતું પણ અરે કારણ તો તેના ઉપર સખત જાતો રાખવાનું હતું.

પાસપોર્ટ આપવાની વેલિંગ્ટને ધસીને ના પાડી, અને ઈંગ્લેન્ડની મરકારે કાયદામાં બમણો વધારો કર્યો. ફ્રાન્સને ડર લાગ્યો કે વખતે નેપોલિયન આખરે અકબીરતા વળી પાછો પ્રજાની સરદારી લે તો કિનારે આવેલું વહાણ ડૂબી જાય; તેથી ફ્રાન્સે તેણે લખ્યું કે વહાણ તૈયાર છે. વગર પાસપોર્ટ પણ તમે જઈ શકો છો. જનરલ બેકરને તેની સાથે રોયલ્ટી ખંદર સુધી જવાનો હુકમ કર્યો.

જે પ્રદેશમાં થઈને તેમને જવાનું હતું, ત્યાંના વતનીઓનો નેપોલિયન તરફ પ્રયત્ન પ્રેમ હતો, અને તેને જોઈને તેઓ ઉશ્કેરાઈ જાય એ વાત પણ બનવાનું હતી. તેથી નેપોલિયન અને પારિસનું કારોબારી મંડળ બેઠકે સમજી જઈને એવો ફરવ કર્યો હતો કે નેપોલિયને જનરલ બેકરના ખાતગી સેક્રેટરી તરીકે મુસાફરી કરવી.

વૉટરુથી પાછા હાલતાં લશ્કરના કેટલાએ સેનાપતિઓ તેની પાસે આવી ગયા અને બધાની એકજ પ્રાર્થના હતી કે હજી કશું બગડ્યું નથી. હજી પણ લશ્કરની સરદારી સ્વીકારો અને શત્રુને મારી કહાડો; પરંતુ તેણે જવાબ આપ્યો, “તમારો આભાર માનું છું પણ હું તમારું કશું નથી કરી શકતો. મારે આખા ફ્રાન્સના ટેકાની જરૂર છે, પણ અત્યારે તો અધેર છે અને કોઈને કશી પડી નથી. ફ્રાન્સ સિપાઈઓ લઈને આખા યુરોપ સામે હું કેવી રીતે લડી શકું ?”

મિત્રરાજાઓનું લશ્કર હવે પારિસથી બે મહિના અંતરે આવી પહોંચ્યું હતું. તેમની તોપોના ધડાકા નેપોલિયનને કાને પડતાં તેનો આત્મા સળગી ઉઠ્યો. તેની તમામ શક્તિઓ પ્રચંડ સ્વરૂપમાં જાગૃત થઈ ગઈ. જનરલ બેકરને બોલાવીને તેણે કહ્યું:—

“શત્રુસૈન્ય કાલે સવારે પારિસના દરવાજા આગળ ઉભું રહેશે અત્યાચારી રાજ્યતંત્રને ખરી વસ્તુસ્થિતિ કેમ સૂઝતી નહિ હોય ? મિત્રરાજાઓના બેવચનીપણા વિષે જેને શક હોય તે કાં તો નામદં કે કાં તો દેશગોહી હોવો જોઈએ. ફ્રાન્સનો રાજ્યભાર પોતાને માથે તાણી લેનારાઓને પોતાના કામની કશી આવડત નથી. મર્ખાઓ બધુંએ શુભાવશે ! કામચલાઉ કારોબારી મંડળને મારા વતી જઈને કહે કે મને લશ્કરનો સેનાપતિ નીમે તેમને સમજાવો કે મારે ફરીથી રાજસત્તા નથી લેવી, મારે તો શત્રુને હાર ખવડાવવી છે અને એકવાર તેનું બળ નરમ પાડીને તેની પામે વધારે ઉદાર શરતો કરાવી લેવી છે. એટલું થયા પછી હું વચને બધાઈ છું કે હું શાંતિથી ફ્રાન્સ બહાર આહ્યો જમશ.”

જનરલ બેકરે જઈને આ વાત સમજાવી. ઉદાર કાર્નોને તે ગળે ઉતરી પડ્યો. ફ્રાન્સ જેના કાવતરાની પૂર્ણહિત હવે થવા આવી હતી તેણે એવો વાધો દેવાનો કે નેપોલિયનજી લગાવતું કાનૂલ છે. એને સેનાપતિની જગ્યાએ બેઠેને શત્રુઓ પાસે વધારે ખીનવાશે અને મુલ્યેલેને માટે વધારે આકરી શરતો બનાવશે; અને જે જે

હતો તે એની હતવડેજ પાછો ગળ થઈ જવાનો.

તેપોતિયનની દબાઈ ગયેલી શક્તિઓ પાછી પૂર લગાડામાં ઝગાડી નીકળી. તેને આ દત્તી કે દારોબારી મરણો ગમે પાણી આવી ગયા છે એટલે મારી મેલા રવીકા-ગે ૭૫૨ અને વેલિન્ડન, પોતાની ગામે લડનાર કેઈ નદિ દોવાથી બેપર-વાઈથી ચા પા જાન છે તેમના ઉપર એમએકે વડાણીઆની મા દત્તી પગીત અને વોટુનો અપખર્નિ ધોઈ નાખીશ લગાડનો પોલાઈ પટેરીને તે તયાય થઈ ગયો. પણ એમસામાજ જનગદ બેડર જવાય લા પો કે તેમણે નેપોતિયની મેલાતો રિવે દત્તી પગતુ દત્તીથી અરવીકાગ દર્શો છે તેલે આ મમાચાગ જગ પણ ક્ષોષ વગર માંમખા અને પછી શાંતિથી જોડો. —

‘ પણ માઈ તેઓ ખરતાવાના છે ચાલે, આપણે જવાની તૈયારી કરીએ ’ પછી એમાતમાં તેલે એ મિનને કંડુ —

‘ એ લેખાને મલા મેજવવાની ધેલણ લાગી છે તેઓ જાણે છે કે જો દુ મારી જાયા પાછી મેજવુ તો એ બધાલે મા ૧૫૬૪માં જેવા મની જાય તેઓ પોતાના ખોટા મિથ્યાભિમાનને તુપ્ત કરવા મને અને સ્વદેસને બેઉને દોષીદે છ પણ ગાલ નાખજે, તેમને પાછી ઉતારીને લૂગને પાછો માદીએ બેમાડવો પડશે

વગી પાઠો. મનમાં કાકક નિશય કરી દીધો દેવ તેમ તે જોડો. —

જો તમારા પાંચ મ સદેનચાદો મને દેશનુ સ્થળ નહિ કરવા દે તો દુ તેમની નજ વગર પણ મલાવી લાઈ કુ જઈને માઈ મો બનાવુ મેટનીજ વાર સરકો અને પ્રભ મને ખીજી વાગ પોતાને પગપીનનામથી દોડવાનર મહૂતિને આવમગ દો. ’

પેલા મિત્રે કહ્યું ‘ મને તેમા કંઈ શક નથી પણ બેઉ મનાઓ આનની વિદેશ ૬ વ કમ—કદાચ આપને મળવાના રસુણની બહા પણ નહી દે અને એમ કરનાએ આપને નમીને પાગી ન આપી અને નેન્ય બહાદુરીની કમ કરી બનાવનાં પાનુ કાનુની મોગી સખાને લીધે દારી મુલુ તો પછી આપનુ અને કાન્સનુ શુ કમ ૨ મા ૧૦૦૦ કાનુ કે વતામે જાન ન પગાદેસના મનાવ વિન દના આપ કાનુ થઈ પડવા મા આપને કદચ પગતુ પા

કાદીવાર તુધી કંઈ પણ બદલા વમ તે છે ૧ વિશ મા પગી ૭૫૨ આકે આ ૧૫૬૪માં વિન કેટલા કોમખમમાં આવી પડે તેના ચિન્તનકે તેના આમાં પાનમન ખની મયેલ પછી તેલે કંડુ. ૧૫૬૪ કહેતુ ખઈ છે ૨૬૫ ૧૧૨ અને પ્રાન એ તથના નિમત્તજી વગર આવી કા ૧૫૬૪માં દારી મા ૧૫૬૪ ૬૫૨ નરની વગર નથી

આપણા તંત્ર એક ૧ મ ૭૩-૧૫૬૪ આવી પડનારે તેલે કંડુ કે કાનુએ ૧

૧ ૧૧૧ પાલો મ જના પાલે સનાસદો

લશ્કર પારિસની નજીક આવી પહોંચ્યું છે અને અહિં રહેવું શહેનશાહને માટે સલામતી સ્વચ્છ નથી. તેપોલિયન કહે “ હું તો આજેજ અહિંથી ઉપડી જવાનો છું. મને ધન્ય નો, પારિસનો અને મારો પોતાનો હવે કંટાળો આવી ગયો છે. ”

નવા આવનારે પૂછ્યું, “આપ કયા દેશમાં જવા ધારો છો ?”

નેપોલિયને જવાબ આપ્યો, “ સાચી વાત તો એ છે કે મારે માર્ગ વિધનથી
સરેલો છે પણ નસીબ અનુકૂળ થાય તો હું અમેરિકાના સંયુક્ત રાજ્યોમાં જા
ધાઈ છું. ત્યાંની સરકાર મને જમીન આપશે, અથવા તો હું ખરીદી લઈશ અને
ખેતી કરીશ. ”

“પણ ઇંગ્લંડ આપને નિરાંતે ખેતી નહિ કરવા દે. આપનાથી તે ડરતું આવ્યું છે. ન્યાયી સુધી આપ છૂટા હો. અગર છૂવતા હો ત્યાંસુધી તેને ડર રહેવાનોજ. વળી અમેરિકાના લોકો આપને ચઢાય છે; આપના ગુણની સ્તુતિ કરે છે. આપ કદાચ તેમને ઇંગ્લંડની સામે ઉશ્કેરો.” નેપોલિયને કહ્યું, “અગ્રેને સારી પેઠે જાણો છે કે અમેરિકાનો પોતાના દેશની સ્વતંત્રતા જાળવવા મરવું પડે તો મરવાને પણ તૈયાર છે પણ તેઓ પરદેશમાં જઈને લડાઈ લડે એવા નથી. અગ્રેને તે ચિંતા ઉપજતી એવી તેમની હજી સ્થિતિ પણ નથી. લવિખ્યમાં તેઓ ઇંગ્લંડે સમુદ્રના અધિકારની ખાખતમાં દરેકા અન્યાયની શિક્ષા તેને કરી શકે ખરા. એવો વખત નજીકમાં આવે એવું કરવાનાં મારી પાસે સાધન પણ હતાં, પણ હવે તે વખત દૂર ગયો છે. અમેરિકાનો ખંડુ ધીમી પ્રગતિ કરે છે.”

“આપ દરો છો તે કબૂલ કરીએ; તોપણ આપ તે મયુક્ત મન્યોમાં નથી. એટલા કારણથી પણ વુરોપના રાજાઓને તેમની સામે લડવાનું બંધાનું મળશે તેમજ તમને તેમના કાયદામાં સંપૂર્ણ દેવાની અથવા તો તેમના પ્રદેશમાંથી દ્વાડી મળવાની હિસ્સ પાડશે.”

• त्वारे हे मेडिमिडा, इतिहासनिधा, गमे ने गन्तव्यां जघरा, देशे देशे गते
 इतिषे इतिषे जगतीया ।”

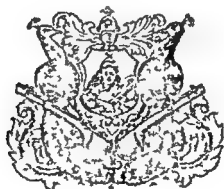
५। आप जेम् भानो हे. ते आप हनेशा जेमनी गणमाथी, जेमनां तदा
पदेमनी मर्वा, उठते. " "

[illegible]

સકુ છુ, પછુ હુ માનુ છુ કે નમળા મનના અને અલમ આત્માઓન એ કામ કરી શકે મારા ઉપર મમે તેની આકૃત પડે તોપણ હુ મારા આધુન્યને એક પળવાગ પછુ ઓછુ નહિ કરે ”

જગલી બહાર જ્યા જ્યાં ગયો ત્યાં લોગ ઉપર લટકાટ અને પાથમાલી વગમા વવા લાગ્યો તે ખુદ્દુ બોલતો કે જો નેપોલિયન મારા હાથમાં આવે તો બેડ મન્યના દેખતાં હુ મારે હાથે તેને ફાંસી દઉં વેલિગ્ટનને તેના ગની મિત્રની ધમખી અને વર્તણૂમની શરૂઆતી

જનરન બેકા જોને નેપોલિયન ઉપર નજર રાખવા મૂક્યો હતો તે તેને એવો પગમ લાગતો જાન્યો હતો કે તેની મલામતીમાં તેણે જોઈતી તમવીજ કરી રાખી હતી. મધ્ય રાત્રે ડેનાક મિત્રો પારિસથી આવ્યા તેમણે ખમગ આપી કે મિત્રરાજા આજે નેપોલિયનને પારિસમાં આપવાની ના પાડી છે અને હવે નાસવાનો પથ લાગ્યોજ વખત રહ્યો ■ નેપોલિયને આ સમાચાર જગ પછુ મિત્રના હોમ વગર શાંતિથી માંલજ્યા

પ્રકરણ ૬૮ મું-શહેનશાહ કેદી વન્યો

નની રહ મી તારીખની સવાર પડી. શહેનશાહ ચિંતા અને શોકથી સંતપ્ત બનીને બેઠો હતો. હોર્નસ કે જે પ્રેમ અને ભક્તિમાં તેની ભલી માતાની ખરોખરી કરે એવી હતી અને જેણે રડી રડીને આંખો અને મોં મુગ્ધવી દીધા હતાં, તે પોતાના દુઃખી પિતાના દુઃખમાં દિવાસો આપવા એક દીકરીથી જે કંઈ થઈ શકે તે સંધળું કરવા ચૂકી ન હતી. થોડાક ખરેખરા ચૂસ્ત રેતેલીઓ જેઓ નેપોલિયનને અટળ ભક્તિથી વળગી રહી તેના ઉપર આવી પડનારાં તગામ દુઃખો અને મુશીબતો સહન કરવાને તૈયાર હતા તેઓ મ્હાન વદને તેની નજીક બેઠા હતા. તે પોતે ઝડપથી કંઈક લખી રહ્યો હતો. એવામાં કોલેનકોર્ટ આવ્યો. હજારો આભારનાં સંરમરણોથી તેને અત્યંત પ્રિય થઈ પડેલા મિત્રને જોતાં તેણે કલમ હેઠે મૂકીને કહ્યું:—

“કોલેનકોર્ટ ! આજે દુઃખના ખ્યાલાતું છેલ્લું ટીપુ પણ પી લીધું. લશ્કરની સરદારી લઇને શત્રુની સાથે લડવા માટેજ મેં જવાનું માંડી વાળ્યું હતું. શત્રુને મારી હઠાવવામાં મદદ કરવાનોજ મારી ધ્વજ હતી. મેં શહેનશાહત તો ધણી બોગવી લીધી. હવે હું ધરાઈ ગયો છું—કંટાળી ગયો છું. મારે હવે તે નહિ જોઈએ. હું રાજી મટી ગયો. પણ સિપાઈ મટી ગયો છું ? શત્રુની તોપો સાંભળીને અને મારે સૈન્ય સેનાપતિ વગરનું છે તથા વગર લડયે તેમના પરાજયનું કલક આવે છે એ વિચારથી મારે લોહી ઉકળી આવ્યું. મારે માત્ર મારા સૈનિકોની સાથે આખરે મરવું હતું, પણ દેશદ્રોહીઓએ કાવત્રુ કરી મારી મદદની અવગણના કરી, ક્રાન્સને તેના શત્રુઓના હાથમાં વેચી દીધું. ત્રણ કંગોડની પ્રજા આજે જરા પણ લડ્યા વગર પોતાના દુરમનને માથું નમાવે છે. આવો શરમભરેલો બનાવ ક્રાન્સના ઇતિહાસમાં આ પહેલોજ છે.”

“મારે બહાદુર લશ્કર—માગ તન્ક તેમણે બતાવેલા પ્રેમને માટે, વોટરું આગળ મારા દુઃખનો સામે લડવા માટે તેમને ખમવું પડશે. અરે ! વોટરું શબ્દની

સાથે કેટલાક દુ ખદ સરખેગી બન્ધારે તાગ વધે ત્યારે છે. અરે! તેમને બધા તેઓ વળગે બધા, હવે બધું પતી ગયું કોલેનગર્ટ, હું તે શોગ દિવસમાં ક્રાન્સ રોડીને અમેરિકા આ ચો જાહેશ, અને ત્યાજ રિષર થઈ જાણ થોડાજ વખતમાં ત્યાં મારે ઘેર મારા ગૈ-બના મુનદા હીરાઓ એક પછી એક આવી જશે અને સા માન ધરને પોતાનું પર માનીને રહેશે."

એટલામાં બાગબા આગળ થોડાનાં પતલતિ આવજ મળજાયો. તેમને મીઠે લઈ જવાને ગાડીઓ આવી થકોળી નેપોલિયનના મુખમાંથી એક દારૂ નિશાસ નીકળી ગયો અને થોડી વારમુધી તે તેનું હૃદય વનોવાઈ ગયું કોલેનગર્ટને હાથ પોતાના હાથમાં લઈ, રજકથી નદિ દર્શાવી શકાય એવા પ્રેમથી તેની તરફ તે પગવાર જોઈ રહ્યો. તે શહેનશાહી ફાળને માણસ આજે પ્રેમ અને શોકથી વિત્તલ બની ગયો હતો અને બારે પ્રયાતથી ફાળી રાખ્યા હતાં તેની આખમાં વારંવારે આંસુ બાઈ આવતાં હતાં.

પછી તે હૃદય-મને ભેટયો તે મિચારી શોકથી બાકુલ બની ગઈ હતી ત્યાર પછી બીજા મિત્રો જોમને તે આ જિહ્વામાં કદિ પણ મળવાનો ન હતો તેમની તેણે વિદાય લીધી એ બગીચામાં તેણે પ્રિય જોમેરાઈન સાથે કેટલાંક સુખમય કલાક પસાર કર્યા હતા, ત્યાં આગળ તે એક ઘણવાર થોડો અને એ અતિ ખ્યાલ રચાન તરફ એક નજર કરી લીધી તેને તે વખતે સ્વપ્ને પણ ખ્યાન ન હતો કે ને ટ દોનેનાના ઉત્તર-ખડક ઉપર એક ભાડવડું સુપડુંજ હવે તેનું-કે. ખાનુ અને કપર બનવાનું છે.

એક ગાડીમાં શહેનશાહ, જનગસ બેર સેવરી અને ક્રિસ્ટ બેરન્ડ બેઠા તેની પાછળ બેરન્ડની આ અને તેનાં છોશાં, મોન્થોનન, તેની સ્ત્રી અને છોકરું ત્રીજા મામ તથા પદમદ થએલા સગ્ગના દુ ખના ભાગીદાર થવા આવેનાં બીજા માણસો ની ગાડીઓ, એટલે રમીને હતો પારિસથી કોલેનગર્ટ નજીકે માલ્ય દૂર હતું તેમને ધારની હતી કે ગસ્તામાં કલામ નેપોલિયનનું ખૂન કરવાનો દુરમતો પ્રયાન કરે તેથી તેમણે છુપી રીતે હથીઆર પણ સાથે આપ્યાં હતાં શહેનશાહને પોતાને તે કાર્જ સામગ્રી ન હોય એવો તેનો દેખાવ હતો.

લી લુસાએ મમી સાંજે તે નીચેર શહેરમાં દાખલ થયો તેને કેટલાકે ઓગળા. એટલે તેના આજ્ઞાની વાન શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ 'શહેનશાહ પણ શુવા' એકું થઈ ગયું લગ્નરના તથા બીજા ખાતાના અમનદારોથી તેના ઓરડા બરાબર મધ્ય અદિ તેને મમાચાઈ મધ્ય કે ફાયર્ફો. અગળ તેને માટે જે ને વડાજી ત્યાર પછી છે તેને ઈંગ્લેન્ડના વડાજીએ ઘેરી લીધાં છે તેથી તેમનાથી બદર ન. ૪૭

છોડાય એમ નથી. આ વખતે તેની સ્થિતિ સૌથી વધારે ગુંચવણભરેલી હતી. એક બાલુએ તેનો જવાનો માર્ગ રૂંધી લઇ તેને વાસ્તવિકરીતે ફેદી બનાવવામાં આવ્યો હતો; ત્યારે બીજી બાલુએ કેટલાએ લશ્કરી અમલદારો અને લેફ્ટનાન્ટો તેને વિનવી રહ્યા હતા કે આપ સૈન્યની સરદારી લો અને બુલો કે એકેએક સિપાઈ અને જનતા આપને અટળ લકિતથી સહાય આપે છે કે નહિ.

હજી પણ તે ધારત તો આખા ક્રાન્સને ઉશ્કેરીને એવું બળ જમાવત કે તેને હરાવતાં ઘણા લાંબા સમય સુધી મિત્રરાજ્યોને ખૂનખાર લડાઇઓ લડવી પડત, અને તેનું એટલું બળ જોયા પછી તેઓ તેને સહીસલામત જગ્યાએ માનભેર રહેવા દેત; પણ પોતાની સલામતીમાટે એક પણ માણસનાં જાનની ખુવારી નથી કરવી એવા ઉદાર નિયયને તે અંતસુધી વળગી રહ્યો.

જનરલ બેકરે પારિસ ખાતર આપી કે રૉચ્કોર્ટનું બંદર ઘેરાયલું છે. અને નેપોલિયન એક સેનાપતિ તરીકે દેશને ઉપયોગી થવા ખુશી જો. તેને એવી આશા હતી કે ઉલ્ટી ધડીએ પણ બેઉ સલાઓ તેની મદદ સ્વીકારશે. પણ ફ્રાંસના જવાબ આપ્યો કે “નેપોલિયને વહાણમાં બેસવુંજ પડશે. જો તે ન બેસે તો તમે (જનરલ બેકર) તમારી સત્તાનો ઉપયોગ કરીને પણ તેને વહાણમાં ચડાવી દેજો. એમણે સેવા કરવાની ઈચ્છા બતાવી તેના સંબંધમાં જણાવવાનું કે અમારી ક્રાન્સનેત્રીની ફરજ વિચારતાં અને પાડોશી રાજ્યોને આપેલાં વચ્ચેનાં જોતાં અમે તેને હાથ લાઈ રાકતા નથી.”

ફ્રાંસ નેપોલિયનને કેદ પકડીને તેના શત્રુઓના હાથમાં સોંપવાને માટેજ કાવતું કરી રહ્યો હતો એ હવે પૂરવાર થઈ ચૂક્યું. તે બંધુતો હતો કે જ્યાંથી નેપોલિયનને પાછો બોલાવવાનો લેશ માત્ર પણ સંભવ છે ત્યાંસુધી મિત્રરાજ્યોનાં આશ્રિત સૈન્ય દ્વારા છતાં યુરોપ ગળાઓને ગાદી મળવાનો સંભવ નથી. તેથી નેપોલિયન તેના શત્રુઓનો કેદી બને એવીજ પેરવી તે કર્યા કરતો હતો. પારિસમાં શત્રુસૈન્ય દાખલ થાય ત્યાંસુધી તો તેને કેદ પકડવાની તેની દિમન ન આવી, ત્યારે પાર્લિપાર્ટ મેળવવાને બદલે તેણે ઘાઘ દિવસ ગુમાવ્યા અને પછી જ્યારે રૉચ્કોર્ટનું બંદર પણ અંગ્રેજોનાં વહાણથી બરાબર ઘેરાઈ ગયું ત્યારે તેને વદ ખુબ અવગતી ને ફરજ પાડવા લાગ્યો. નેપોલિયન વળાખમાં કેદ પકડાય તો ત્યાં તેને ન હોવાથી હેતુકામનું ઉદ્દેશ્ય નહિ. આનો કોશની કુશ્મિ હતી.

બુલોઈની નજીક નરીને નેપોલિયને પોતાને વળાવવા આગેવા મિત્રોને ગળા લઈ. બદરના કાલ ઉપર ચાલાર આસુએ ગળાં અને “મરેનશાદ બાઈ જો” ના પાંચર કરી ચાલાર મિત્રરાજ્ય જર બધા કરતાં માણુઓનાં કેદાં કેદાં કરાં કરતાં તેમને મોંને ફેટ્ટી અદમ કરી ને પોતાને મરે ગદ જોવા એક નાખતો

બેઠા, આ રાત્રિ વહાણમાં જાણી તેનાં વહાણ ઉપરનો અપતો આલુચ દતો છતાં તેને આજ્ઞા દેતી કે હવે પોતે નિશ્ચય ચાલુ રાત્રિમાં રહેવા જાય છે તેથી અને તેણે કહેલા સ્વાર્થથી તેનાં શત્રુઓના દિલ પહોંચશે અને તેને હવે દેશન નહિ કરે.

તેણે બે દિવસ વહાણમાં પમાર કર્યા ક્રાન્સની ભૂમિ ત્યાં આ તેનાં હેલો સમય હતો. ક્રાન્સના નાવિગે, અમલદાર તથા લોકોએ વૈ જાન આપીને સાબીત કરી બતાવ્યું કે તે દેશનિહાલ થયેલો. હનાં ક્રાન્સના હૃદય ઉપરનું તેનું રાજ્ય હતું કાયમજ રહ્યું છે ૧૧ મી તારીખે તેણે પોતાના બે અનુયાયીઓને મુલેદને સફેદ વાવડો આપીને ઈન્ડિયાના રાજાના મેનાપતિ પાસે મોકલ્યા અને તેમની મારફતે પૂછાવ્યું કે શેરનવાહ ક્રાન્સના કે કોઈ તટસ્થ રાજ્યના વહાણમાં બેસીને અમેરિકા જાય તો જવા દેજો નહિ તેઓ અંગેજ નાવિક કેપ્ટન મેટરે અને મળ્યા તેણે કહ્યું કે મને તો આ બદરમાથી પમાર થતા કાષ્ટપણ વહાણો પાડનાનો દુઃખ મળેલો છે. પછી તેમણે પૂછ્યું કે જો શેરનવાહ પોતાના સાજીઓ સાથે ઈન્ડિયા આવવાનો વિચાર કરે તો તમે તેમને તમારા વહાણમાં બેસાડી શેરો ? કેપ્ટન મેટરેને મરજ તાથી અને પ્રામાણ્યપણે જવાબ આપ્યો કે હું હમણેજ માં ઉપરી અમલદારને પૂછાવું છું. દરમ્યાન જો શેરનવાહની મારા વહાણમાં આવવાની મરજ હશે તો હું મારી પોતાની જાનબદારી ઉપર તેમની લેવા તૈયાર છું.

તેણે લિખતે આ વાત ઉપર કોડીવાર વિચાર કરી જોયો અને પછી નિષ્પત્તિ કરી કે ઈન્ડિયાના વહાણ જો રોકે તોપણ તેમની આંખે લટીને રસ્તો કરી શેરો આ દગલ કરીને તેણે પોતાના વહાણના નાખુરોને વહાણ દક્ષ બાજી આગ્રા કરી, પણ તેણે જવાબ આપ્યો કે મારે વહાણ નહિજ દક્ષ વુ જ્યેવો અને સંભારી દુઃખ મળેલો જો નેપોલિયન કહે "આજે અતતતમા અને આજ વાન રવા કરતો હતો, પણ હું તે બાકુ સમજતો હતો કેલ કેવો અધમ ચાંગળ છે તે જોયું ?"

જેલમાં તેના બીજા વહાણનો નાખુરો તાજગ થયો શેરનવાહની સલામતી આગળ બીજા બધી બાબતોનો વિચાર બાબુએ મૂકી તેણે પ્રાર્થના કરી કે આપ મો રાજા આપો તો હું ઈન્ડિયાના વહાણ સાથે દક્ષિણ બેસી મારે વહાણ ૧૦ તોપનું છે અને તે ૭૪ તોપનું છે તોપણ તેની આંખે હું જે કદાચ તે રક્ષી રહીશ અને મારે વહાણ લાગી જાય તે પહેલાં હું ઈન્ડિયાના વહાણો જેવું નશાનું બનાવી દઈશ કે તે ના પના વહાણને પકડીજ નહિ શરૂ નેપોલિયનના મેમાંથી એક શબ્દ નીકળે હોત તો તેજ વખતે જેણે દેશોદી નાખુરો દીવાના તળાએ બોલ દોત અને તેનાજ વહાણમાં બેસીને તે પતાર ચલ જન, પણ જે તાળે જન જાયવલ બીજાના જનને નેખમમાં મૂકવામાં તે કરી સમત ચાલજ નહિ તેણે નાખુરોને આજ્ઞા આપી અને તે બીજાના બોલે મારે મારો જન નથી જમવો.

કેનારેના એક મહાજુમાં નાખડાએ કહ્યું કે મારા મહાજુમાં આપને લઈ જવા હું તૈયાર છું અને મારા મહાજુમાં એવું હુકમ થયું છે કે આખું મહાજુ દુશ્મનો સંતોષ કરે કમ્પુ તે જમાનો પસોજ ન લાગે. જેરોફ મોનાપાર્ટે શહેનશાહને માટે જોઈ જઈને અરજીઓ અર્પિત કરી આપના જવાનો પરીપરત કરી દીધા અને મોજના એની દલીલ કે નેપોલિયને જેરોફનું નામ પાડ્યું કરીને નારી હતું અને જેરોફ તેની લગ્નમાં રહી જવાનું. એને કામ ક્રેપાવમાં ધણી મળતા હતા. નામ બદલીને કે વેશ બદલીને નારી હતું એ તેના દુશ્મનને અને અત્યારસુધીની કારિતે કલંકિત કરે એવું હતું અને વગર પાતાના શિર ઉપરની આદત પાતાના બાક ઉપર નાખવાની નીચ કમરતા પણ તેના સ્વભાવમાં હતી નહિ. આથી તેણે એ એક મુક્તિઓને નાપસંદ કરી. ત્રીજો માર્ગ ક્રાન્સને કિનારે જઈ ફરીથી એકવાર રાજ્યવિસ્તારનો દાવાનજ સળગાવવાનો હતો. પણ તેણે કહ્યું કે તેમ ક્યાંથી માત્ર એકજ લાભ છે અને તે એ કે હું મારી અંગત સલામતી મેળવી શકું છું; પરંતુ તેદલા માટે મારા મિત્રોના પ્રાણ નેપોલિયનના નાખવા ક્રાન્સની મુદ્દર ભૂમિને તેના પુત્રોના રધિરથી ખરડી નાખવી અને તેનાં હાથે કુદ જોતે પાપમાલ કરવાં એ હું કેવી રીતે કમ્પુ કરું ? કેપ્ટન મેટલેન્ડનો જવાબ આવ્યો કે જો મારા મહાજુમાં જેસને ઈંગ્લંડ જવાની શહેનશાહની મરજી હોય તો તેમને લઈ જવાની મને મારા ઉપરી અધિકારીએ સત્તા આપી છે. આ જવાબ મળ્યા પછી તેણે પોતાના સોળનીઓની મલાક લીધી. ઈંગ્લંડની આખર અને પરાણાગત ઉપર વિશ્વાસ રાખવાની ધણીખરાએ સલાહ આપી. માત્ર જેજ જણે વિરુદ્ધ મત આપ્યો. તેમણે કહ્યું કે ઈંગ્લંડની પ્રજા ઉદાર છે પણ ત્યાંનું પ્રધાનમંડળ આપણા સિદ્ધાન્તનું વૈરી છે અને ઈંગ્લંડ અને આયર્લેન્ડની પ્રજા આપને ચલાય છે તેથી તો આપને ઈંગ્લંડ રાખતાં પ્રધાનમંડળને ઉલટો વધારે લય લાગશે. નેપોલિયને કહ્યું, “ જો ક્રાન્સને ખયાવવાનો જરા પણ સંભવ હોત તો હું એટલાથી પાછો આવ્યો તેમ ફરી પાછો ક્રાન્સ જાઉં; પણ આ તો મારી પોતાનીજ સલામતીનો સવાલ છે. જો હું એક પણ ખંદુકનો ખાર કરાવું તો દુશ્મનો મારા ચારિત્ર્યને દૂષિત કરવામાં ફાવી જાય. મારે તો હવે નિરાતે જેસીજ રહેવું છે અને ઈંગ્લંડમાં મને એકાંત નિવાસ-સ્થાન આપવામાં આવે છે. હું ત્યાંના * યુવરાજને નથી ઓળખતો; પણ મેં તેને વિષે જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તે ઉપરથી તેની ઉદારતા ઉપર હું વિશ્વાસ મૂકી શકું છું. આજે હું તેને પત્ર લખું છું અને કાલે સત્તાર ચતાજ આપણે ઈંગ્લંડના મહાજુમાં ચાલ્યા જઈશું. ”

તેણે તરતજ ઈંગ્લંડના યુવરાજને પત્ર લખવા માંડ્યો અને શબ્દની પસંદગી કે

* ગ્રામ જ્યોર્જ ત્રીજે મારો થઈ જવાથી તેની હયાતીમાં તેનો પુત્ર રાજપ્રતિ-નિધિ નિમાયો હતો તે

જી અને પુત્રની છાત્રી ખતાની અને જે તેને અત્યંત વહાલા હતાં તેમનો વિચાર સાંભરતાં તે ગ્રેમાળ પતિ અને પિતાની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં.

રસ્તામાં વહાણના બધા અમલદારો તથા બંદાસીઓ નેપોલિયનને તેના પોતાના અનુયાયીઓની માફક સમોધવા લાગ્યા. તે બહાર આવતો એટલે સૌ ઉભા થઈને ટોપી ઉતારતા અને તેને “આપ નામદાર” કહીને સંબોધતા. બુલાઈની રખ મી તારીજે તેઓ ઇંગ્લંડના ટોર્મે બંદર આગળ આવી પહોંચ્યા. વહાણમાં શહેનશાહ નેપોલિયન છે એ વાતની બાણ્ય ચર્તાજ જેની કીર્તિ આખા જગતમાં ગાજ રહી હતી તેનું દર્શન કરવને આતુર બનેલાં જૂદી જૂદી શ્રેણીનાં સ્ત્રીપુરુષોથી ભરેલી હોડીઓથી બંદરનો ઉપસાગર ભરાઈ ગયો. તેઓના આગ્રહને વશ થઈને નેપોલિયન તેમને દર્શન આપવા કેટલીએવાર તુલકપર આવી ગયો. એક ગૃહસ્થે તેને કળના કંડીઆ મોટલાવ્યા. અંગ્રેજ મહિલાઓએ રમાલ હલાવીને તેમના દિશની સહાનુભૂતિ-દર્શાવી.

અંકમિરલ કીચ જે થોડાક માઈલ દૂર પ્લીમથ બંદરે હતો તેણે કેપ્ટન મેટલેન્ડને કહેવડાવ્યું કે “શહેનશાહને કહેજો કે હું તેમની સાથે ઓળખાણ કરીને કૃતાઈ થઈશ અને તેમની મરજી સાચવવાને મારાથી બનતું કરીશ. મારો ભત્રીજો વોટ્સનની લડાઈમાં ધાયલ થયા પછી ફ્રેન્ચોના હાથમાં કેદ પડ્યાયો હતો ત્યારે તેની માયાજી પણ બરદારત લેવાનો હુકમ તેમણે પોતે આપ્યો હતો એ ઉપદાર હું કદી પણ નહિ ભૂલું.”

એજ દિવસે રાત્રે પાણું વહાણ ઉપડ્યું અને બીજો દિવસે બપોરના પ્લીમથ બંદરે જઈ પહોંચ્યું. તરતજ શહેનશાહને તથા તેના સોબતીઓને સમજાઈ ગયું કે વહાણનાં માણસો આજે તેમની સાથે અગાઉની માફક વર્તતાં નથી. કેપ્ટન મેટલેન્ડ પોતે પણ ધણોજ ઉદારીન અને વિચાર તથા ચિંતામાં ડૂબી ગયેલો જણાતો હતો. બેલેરોફોનની આસપાસ સંખ્યાબધ હથિયારબધ હોડીઓ ચોકી પહેરો કરવા લાગી, અને નૌકાસૈન્યાધિપતિના પરવાના વગર કોઈને પણ નજીક જવાની મનાઈ થઈ. જે ઇંગ્લંડના પ્રધાનમંડળને એવો વહેમ પડી ગયો હોત કે ઇંગ્લંડની પ્રજા બળવો કરવાની છે અને નેપોલિયનને પકડીને તેને પોતાનો રાજા બનાવી દેવાની છે તોપણ તેઓ અત્યારના કરતાં સાવચેતીના વધારે આકરા ઉપાય ન લઈ શક્યા હોત. ઇંગ્લંડનાં કેટલાંક રાજાઈ છાપાઓમાં પ્રકટ થયેલી અફવાઓ દેક વહાણસુધી આવતી કે નેપોલિયનને કેદ કરીને સેન્ટ હેલેનાના ઉજ્જવડ, વેરાન દાણમાં જન્મ-કેદની સજા કરીને મોટલી દેવો કે તેને ક્રાન્સના રાજા અટારમાં લૂકતે સોંપી દેવો કે જે તેના ઉપર લશ્કરી અદાલતમાં કેસ ચલાવીને તેને ગોળાથી મારી નાંખવે એ બેમાંથી કયો માર્ગ ચૂંટણ કરવો તે વિષે પ્રધાનો વિચાર ચલાવતા હતા. ઝૂકે

વ્યાથી તેને પોતાને કદાચ સગવડભરેલું થઇ પડે માટે તેને વાંકિ કરાવે તે અમારા દેશ તરફની અને અમારા મહારાજના મિત્રરાજાઓપ્રત્યેની દુરજ વિચારતાં જન-રહ બોનાપાર્ટ ખીજવાર યુરોપની શાંતિનો ભંગ કરે એવાં સાધનો અમે તેની પાસે રહેવા દઇ શકતા નથી. આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે તેની અંગત સ્વતંત્રતા ઉપર દબાણ કર્યા વગર એમને ચાલે તેમ નથી. તેના હવે પછીના રહેઠાણ માટે સેન્ટ હેલેનાનો ટાપુ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. તેનાં હવાપાણી સારા છે અને તે એવી જગ્યાએ આવેલો છે કે ખીજ જગ્યા કરતાં ત્યાં તેને વધારે છૂટછાટ આપી શકાય એમ છે; કારણ કે એ ત્યાં રહે ત્યાં તેને સાચવી રાખવાને સાવચેતીના ઉપાય લીધા વિના ચાલે એમજ નથી. ”

તેને સેન્ટ હેલેના પહોંચાડી આવવાનો સર જ્યોર્જ કાકબર્નને હુકમ થયો હતો. તેને સાફ કહેવામાં આવ્યું હતું કે નેપોલિયનને કદી પણ શહેનશાહ તરીકે ન ઓળખવો પણ જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે જનરલ શબ્દજ તેના નામ આગળ લગાડવો. તેની પેટીઓ, કપડાં, નાણાં, દાગીના, હુડીઓ જે કંઈ તેની પાસે હોય તેની ઝડપી લઇને ઈંગ્લંડના પ્રધાનમંડળને એ તમામ ચીજો સોંપી દેવી અને તેઓ આ વસ્તુઓ વેચશે અને તેના વ્યાજમાંથી તેના કેદખાનાનો ખર્ચ વસુલ કરશે.

આ પ્રમાણે ઈંગ્લંડના ન્યાય અને કાયદાને લાત મારીને ઈંગ્લંડના પ્રધાનોએ એક અતિ પ્રસિદ્ધ અને માનનાય વિદેશીને વગર આરોપે, વગર તપાસે જન્મકેદની શિક્ષા કરી. આ દૃત્ય કેટલું ગેરકાયદે છે. તે પ્રધાનો સારી પેઠે જાણતા હોવાથી એ કાગળ ઉપર સહી કરવાની પણ તેમની હિંમત ચાલી ન હતી. નેપોલિયને આ અતિ નીચ લખાણ વંચાડ્યું તે લેશમાત્ર પણ ઉશ્કેરાયા વગર ગંભીર શાંતિથી માંભળ્યા કહ્યું. તેણે પોતાની મનોવૃત્તિ ઉપર ભારે કાણુ મેળવ્યો હતો. કાગળ વંચાઇ રહ્યા પછી તેણે નમ્ર અને શાંત પરંતુ પોતાના દરજ્જાને જાળે એવા અવાજે કહ્યું:—

“ હું ઇચ્છું કે પરાણો છું; કેદી નથી. હું મારી ખુશીથી સ્થિતિ કાયદાનું રક્ષણ લેવા આવ્યો છું. મારી બાબતમાં તમારી સરકારે તેમના પોતાના કાયદાનો, આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાનો અને પરાણગતના નિયમોનો ચોક્કસ ભંગ કર્યો છે. આ દૃત્ય કરવાના તેમના અધિકાર સામે હું વાંધો ઉઠાવું છું અને અંગ્રેજ પ્રજાની સ્વ-માનવૃત્તિને સતેજ કરી હું તેની મદદ માગું છું. ”

અંગ્રેજ અમલદારો ગયા પછી નેપોલિયને અત્યંત સતાપપૂર્વક બોલવા માંડ્યું:—
“ સેન્ટ હેલેનામાં દેશનિકાલ થવાનો વિચાર પણ કેટલો ભયંકર છે ? ઉપર-ઉપરના આલેખો એક ટપુમાં પૂરાઈ રહેવું, અને દુનિયાથી, સ્વચ્છ નથી મરણે રાજ્ય નહિ પણ મેનાપતિજ કહેવો એવો દરજ્જાના પ્રધાનોનો આગ્રહ જોઈ હમણે આવ્યા વગર નથી રહેતું. ”

મારે અગા ૧૧ થઈ જતુ ! આ કરતાં તો મને જુઓન રાજ્યને મોખો દેત તો સારૂ થાત મને તેઓ જનગન કહે છે ! મને ધર્મશુરુ ચા માટે નથી કહેતા ? મને લગના કિલ્લામા કેદ રાખ્યો રાત તોપણ ૬ આટલો નારાજ ન થાત, પણ ગરમમા ગરમ પ્રદેશમા મને ધોવી મૂખો ! મારા જેવો માણસ ત્યા કેમજી જીવી શકે ? ”

પણ થોડી વાર પછી તે જાન થઈ ગયો. તેના મનમાથી કોચ અને સતાપનો વરોળાઓ શમી ગયો તેલે કહ્યું, “ ઠીક, આપણે આપણા ચિત્તો કામમા પરાવીશુ આપણી જીવનકથા લખીશુ માણસે તેના પ્રારબ્ધને ભોગવી લેવુજી ભોઈએ, તો હું મારૂ ભોગવી છીતી. ” તરતજ તેલે હમેશની પ્રમનતાથી બધાની સાથે વાત કરવા માડી

જેનરે ફોનના બધા અમતદારોને તે એટનો બધો પ્રિય થઈ પડ્યો હતો. આ વાત સાંભળીને તેમની શરમ અને કોષનો પાગ ન રહ્યો કેટલાક અમેજ ગૃહીઓએ તેને ઈંગ્લેન્ડના કાપદાનુ ગ્રુણ્ય અપાવવા માટે સ્વેચ્છાએ ખર્ચપટ કરવા માડી લડનાના બેઈનિક પત્રોએ ઉત્તરતાની તેનો પણ લીધો અને પ્રધાનોના કૃત્યની સખન બાધામા સમાલોચના કરી. પ્રજાના કોષનો અચાજ વધારે ગભીર બન્યો ગયો બહાર ઉપર દોડીઓની સખ્યા એકદમ વધી પડી જ્યો તેમના ઉપર મોળીજાર થવા લાન્વા જ્યારે જ્યારે તે તલકપર આવ્યો ત્યારે જ્યોધાપથી દિશાઓ માછ ઉડતી આથી તો પણ આવા ઉત્પન્ન થઈ કે લોકમતને વચ થઈને પ્રધાનોને પેતાનુ પતનુ કદાચ ફગવુ પડશે

તેને ‘ નોર્થમ્પ્ટોન્સ ’ નામના વહાણમા બેમાડીને મેન્ડ હેલેના લઈ જરાનો હતો પણ તે વહાણુ દંછ લાંબી મુમાફરીને માટે તૈયાર ન હતુ દરમ્યાન તેની તરફેણમા લોકમતનો અવાજ એવો પ્રજગ થઈ ગયો કે પ્રધાનોને ડર પેગ તેથી તેને જેમ મને તેમ જનહીથી ઈંગ્લેન્ડના કિનારાથી દૂર લઈ જવો એવો નુમ તેલે નાકખાતાના અમલદારને મોકલ્યો દીધો આવા સંજોગમા તેવોનિરને એક અમેજ વનીતની સવાહ લાઇ સિટલ સગદારના ઉપલા ઠરાવ મામે પોતાનો વાધો દર્શાવેલો તેમાં તેલે જણાવ્યુ હતુ કે હું ઈંગ્લેન્ડનો પરાવો છું મારી રાજબુધીથી હું તમાગ દેશના કાપદાનુ વહાણુ લેવા આવ્યો છું કારણુ કે મને તમારી આજર ઉપર વિશ્વાસ હતો ઈંગ્લેન્ડના વહાણુમાં આવ્યો એટને ઈંગ્લેન્ડનો પરાણુજન ઉપર મારો દક્ષ છે જો બેનરાગનાના નાખુદાને મને વહાણુમા બેમાજાનો નુમ ન્વ ઈને ઈંગ્લેન્ડની સરકાર મન કે પડસની જાણજ ની દાવ તેા તેલે પતાનુ નામ જમાવ્યુ છે અને દવ તેમને સખ ન્યાય અને સ્વતંત્રતાની મોગી મગી વાત કરવાનો કોજ દક્ષ રદવાનો નથી હવટમા તેલે લખાવ્યુ કે —

હું હિન્દુસ્થાન પાત્ર ન્યાય માત્ર છું હિન્દુસ્થાન કહે છે કે ઈંગ્લેન્ડને ચાનુ : ૭

તેની રોકેએક પેટી બોની નાખી અને ગગનગ ઝડતી લીરી એક લાખ કાન્ક
પેગિઆમાથી નીકળ્યા નેપોલિયનના ગજવામાં હાથ નાખવાની ઘોડાં ખીયતી દિમન
ન ચાલી; તેથી ચાળીસ લાખ કાન્કના હીરા અને દુડીઓ બચી નષ્ટ એ- હીરાને
હાર જે તેને જતી વખતે દોરે-એ પરાણે પરાણે વગગાડ્યો દનો તે તે તેને અગાઉ
થીજ સતાડી દીધો દનો, એટલે તે પણ બચી ગયો તે ચારી આગળ ચાલ ઉભામીન
લાગે ઉભો દનો ત્યાં ઘોડાં ખીયતી બીના બીના આવીને કહ્યું ' ઈંગ્લેન્ડ તમારી
તહવાર માગે છે ' "

આ વિચિત્ર માગણી સંભળીને નેપોલિયનની વિચિત્રતા તુટી અને તે જાગી
ઉઠ્યો. જાણે વીળાનો આચકો લાગે હોય તેમ તત્કાલની મુઠ્ઠા ઉપર હાથ મૂકીને
તેણે ઘોડાં ખીયતી માટે એકી બગતા અગરા જેવી નજી નાખી કે જેની સામે
લાગ્યે-જ મોઢ માટે મોઢે ઉભો ગ્રી શકે ઘોડાં ખીયતી ગયે. પોતાની માટે
ઉભેલા કમનગીમ પણ પ્રો' પુરુષના ઉભામાં એક વચારે જખમ કરવા તેના
અતરા માટે રમ્મ । આખી તે નીચે નચ્યો અને એક કાન્ક બોના વિના
ચાલ્યો ગયો. તેના મેકેટરીએ પૂછ્યું કે નેપોલિયનની તાત્કાલ લેવાની પ્રનાનોની
આજ્ઞા હતી ને ? ઘોડાં ખીયતી તેના તરફ દોધથી ફરીને કહ્યું " તુ તારું કામ કર્યા કર "

પછી તેણે કેપ્ટન મેટને-એ બોલાવે અને કહ્યું કે તમારા વદાયુમાં મને જે
પ્રેમપૂર્ણ તાકાત મળ્યો છે તેને માટે હું તમારો અને તમારા વદાયુમાંના સર્વનો
આભાર માનું કે તુ ધારેના હતો તેના કરતાં મો' ઈંગ્લેન્ડે ઉતરેજ આવકા
આપ્યો છે, પરંતુ ઘોડાં ખીયતી ગજમતત્રના વર્તન ઉપરથી પ્રજાના પ્રયોગની તુ નહા
નજ કરાય એ તુ જાણ્યું છું

ત્યાર પછી તેના જે બોજનીએને તેની સાથે આવવાની રમ્મ ન હતી તેમની
તેણે વિદાય લીરી તેઓ પો'પોક મુઠ્ઠા રક્ષા લાગ્યા તેઓથી કાન્ક તો જવાય
એમ મનુજ નહિ દેવમાં તેમની આવકિભત જમ થઈ ગઈ હતી અને હવે તેમને
બાકીની જિંદગી પરંપરામાં રવડી રજાને પૂરી કે વાની ની મેતેરફોનના અમ
લદારો તથા ખલાસીઓએ તેને જતી વખતે ચાલ આપ્યું તેણે પણ પ્રથમ અમ
લદારોને માટે અને પછી ખલાસીઓને માટે રોષી ઉતારી મીનો એકવાર ફરીથી
આમાર માન્યા પછી તે નોર્થંગ્લેન્ડ વદાયુ ઉપર ચાલ્યો તે વખતે ત્યાં નહી-
ચાલિત વ્યાપી ગઈ ત્યાં પણ તેને ચાલ આપવામાં આપ્યું આસપાસના મનુજોને
ચાલ અર્થિ વિવેક નવો સંજો કહીને તે પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો

જે મદાપુ કે મુ'પના મોટા જામ ઉપર ગજમ કર્યું, જેણે કેટલાયને રાગ
બનાવ્યા અને જેની રમ્મ તરીખી પરી ઈંગ્લેન્ડિયન મુ'પના તમામ જાણેએ
સ્વીકારી હતી અને રમ્મ નહિજ કહેવો એ વાતને ઈંગ્લેન્ડના પ્રધાને એટની બધી

અગત્યની માનતા કે તે જોધને હસવું આવ્યા વગર નથી રહેતું. નેપોલિયન તો એવી ક્ષુદ્રતાની પરવા પણ કરતો ન હતો. તે પોતે તો કર્નલ હોય અથવા મૂંઢિયો એવું તખ્તસુધા ધારણ કરવા ઇચ્છતો હતો.

એક ઉદાર કાર્ય કરીને પોતાના ઇતિહાસની શોભા વધારવાની ઈચ્છાએ એક સુંદરમાં સુંદર તક આ પ્રમાણે યુમાવી. તેને માટે જેટલો ગોક કરીએ તેટલો ઝોડો છે. જે નેપોલિયનની પ્રાર્થનાનો ઈચ્છાએ ઉદાર ઉત્તર વાળ્યો હોત તો ઈચ્છાની સરકારે અત્યારસુધી કરેલા અન્યાય બુલાઈ જાત; પણ હવે તો જેનામાં ન્યાય અને સ્વમાનની લાગણી મરી ન ગઈ હોય એવો ઈચ્છાએ એક પણ શુભેચ્છક નથી કે જે નેપોલિયન અથવા સેન્ટ હેલેનાનું નામ બોલતાં શરમથી ડાઘા ધરાવે વગર રહે.

જે વહાણ અને સાત લડાયક મજબૂત જે બધાં લશ્કરથી ભરેલાં હતાં તેમનો કાફલો એકજ માણસને સાચવતો સેન્ટ હેલેના તરફ ચાલ્યો. તેનું ચારિત્ર્ય કેવું ભવ્ય હતું અને યૂરોપની પ્રજાનાં દિલ ઉપર તેણે કેવો કાણુ મેળવ્યો હતો તેને માટે આના કરતાં બીજો વધારે મજબૂત પૂરાવો શો હોઈ શકે ? ક્રાન્સથી જે હજાર માઈલ દૂર આવેલા એકાંત ટાપુમાં તેને મોકલી દેવાની જરૂર પડે, તેના એકાંત ઝુંપડાની આસપાસ કાયમ લશ્કર, બેસાડી રાખવું પડે, અને તે ટાપુની આસપાસ લડાયક વહાણો પ્રદક્ષિણ કરતાંજ રહે એ શું બતાવે છે કે તે એકલો આખા યૂરોપને ડરાવવા સમર્થ હતો.

એક બાબત એ બ્યારે ઉપલા બનાવો બનતા હતા ત્યારે બહુચર અને વેસિંગ્ટનનાં સૈન્ય પારિસ તરફ જોસબેર ચાલ્યાં આવતાં હતાં. જંગલી બહુચર તો રસ્તે જેટલાં ગામ આવે તેટલાં છડતો અને બાળતો. પોતાના શહેનશાહના જવાથી ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ નાહિંમત બની ગયા અને કામચલાઉ રાજ્યતંત્રને માટે લડતા રાજા પણ ન હતા. તેથી થોડી નિગાહાભરેલી લડાઈઓ જીત્યા પછી રાત્રીઓ પારિસમાં પેદા ક્રાન્સ નિસ્તેજ બની ગયું.

મિત્રગાનઓ પણ તેમનાં અગદય દળસંહિત પારિસમાં આવી પહોંચ્યા. બિચાગ ક્રાન્સને તેમણે કહ્યું કહ્યા કરીને વહેંચી લીધું. તેના મજબૂત દિલનાં ઝુંટલી લીધા. તેનાં સુંદરમાં સુંદર ચિત્રો અને કળાના નાદર નમુનાઓ છીનવી લીધા. તેની જ્વલંતા હરી લેવા માટે મિત્રગાનઓને ચએલા અર્થના વળતર પેટે ૧, ૫૦૦, ૦૦૦ ફ્રાન્કો તેના પામથી દર લીધા. ક્રાન્સના લોકોનેજ અર્થ દેશને ત્યાં મળ્યાં માટે તરુથી પંચ વર્ષનુધી દોહલાખ સિપાઈઓનું, મિત્રગાનઓનું લશ્કર ક્રાન્સનાં દિલમાં હતું. આટલાથીજ જાણે ક્રાન્સની અપરીતિનો ખ્યાલ ન ભરાયો હોય તેમ ક્રાન્સ ઉપર ક્રાન્સ દેવા માટે આખા નેપોલિયન સૈન્યને એક માટા મેદાનમાં લઈ કરવામાં આવ્યું. એક દોષને વાઢો ચતુર આખા લશ્કરે એકે અગાઉ તરુ દર્શન પેદા

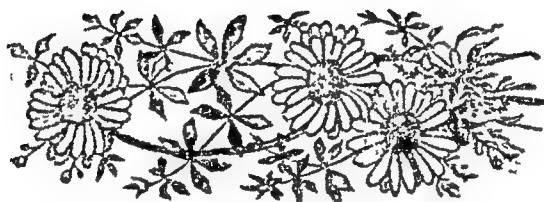
કર્પા આ ભવાનકે મર્જના જેમણે સાંભળી તેઓ જિદગીમાં કદિ બૂધ્યા નથી-
પરાધીન બનેલી પ્રજાને તેમાં મોતના નગારાનો અવાજ સંભળાતો હતો એમાં
આપખુદીપણની કારમી ચીમના લજ્જાકર દતા ત્યારેજ છુર્જોન રાગઓના મળ-
તીઆઓ સિવાય બીજા બધાને સમજાય કે નેપોલિયનને દેકા આપ્યો હોત અને
તેની ડહાપણબરેલી સલાહ માની હોત તો ફ્રાન્સ જરૂર ખચત તેમને ધણોએ પકા-
તાપ થયો હવે તેમને સમજાય કે આસપાસ બળવાન સનુરાળ્યોની સામે ટકી
શકે એવું કાંઈ પણ રાજ્યતત્ત્વ હોય તો તે નેપોલિયનનુંજ હતું, પણ હવે પશ્ચાત્તાપ
નાકમો હતો તે બિચારો કેદી બનીને નિર્દય કેદખાનામાં ગિર્વાઈ રિખાધને મરંવા
માટે નિર્ણયિત કરેલા કાગાર તરફ જતો હતો ફ્રાન્સ ધવાઈ ધવાઈને નિર્મળ
બની ગયું હતું, કાથે પગે બધાઈ ગયું હતું તેથી તેનાથી એ કે મુ કરી રાકાય
એમ ન હતું

પારિસ શરણે મુ તે વખતે ચોક્ખી મરત કરવામાં આવી હતી કે "કાંઈ
પણ માન્યમને તેના રાજનૈતિક અભિપ્રાયને માટે અથવા * સેંસ દિવસ દરમ્યાન
ચતાવેલી વર્તણૂકને માટે કાદને પખુ સતાવવામાં આવશે નહિ." સેસિટન'અને બાચર
આ કરારનામાં ઉપર સહી કરી હતી અને તેમના ગળાઓએ એ કરાર મજૂર
રાખ્યા હતા, તોપણ તેને "સમજના ચીથર્ગ" ગણીને ૫૮ માણસોને દેશનિકાચ
કર્પા અને ત્રણને મોતની શિક્ષા કરવામાં આવી આ ત્રણમાં મારાકને પણ આવી
થયો હતો તેના અપરાધ એટલેજ કે કાંઈ પણ ઉત્તરગ્રાંતિના માણસના મનમાં
ઉપરી આવે એવી પ્રજા સાધવને વશ થઈને તે પોતાના હૃદયના માત્રીકની સેવામાં
દાખર થયો હતો ! લોકની જગ્યાએ તેમને નિનન દેતાં તો આવા અપરાધ જરૂર માફ
કરતા વીર શિશોમણિ ને જે કા-કને માટે સેકડો લગાઈઓ લડ્યો હતો અને તેની
વિરુદ્ધ એક પણ લાગો ન હતો તેને દેશનોડી ગળીને દૂતરાને મોતે મારી નાખવાનો
તુકમ કરવામાં આવ્યો ! નાસ્તિકનાના જમાનામાં પણ તે માલો મિાતી હતો
મગના વખત તેણે ધર્મવિધિ પ્રમાણે બાદબંધ અને હનુર્તુ ચરણ લીડ અને પોતાની
ગાગાયા મા તાર મિષાધમોની સામે ટલાઈ હતો લો એક પગવાર તેણે પોતાના
નાભુ નજર ચળના બહુકો ઉપર સ્થિર કરી હતું "મારા સોગતોઓ ! તમારી
ગાગાના આવવા દો તેની જાતીમાં દયા મેળવો વાગતાં તે તાર ૧ મરણ પામ્યો
એના મનમાં પંચમા દયાગુપ્તમાં અને સ્વેચ્છ લાંકામાં મરી જાય એવો મહાસ
જી ૧૧ ૧૪૬૨ ની બીએ મૂટલીએ પાંચે લગ્ન દાખવાયા કર્યા પણ તેણે

* નવ દિવસે એકમાથી આવી ગળવાના વચ સેનના હાથમાં લીધા અને તેને
પાણવા ૫ ૧૪૬૨ થયા એની વચના સમજને "સે દિવસ" હતું હ

દિલ ન પીગળ્યું. પતિના મૃત્યુના સમાચાર મળતાં તેને મૂર્ચ્છા આવી ગઇ અને થોડાજ દિવસમાં ઝુરી ઝુરીને તે પોતાના વહાલાની પાછળ ચાલી ગઇ.

ઈંગ્લંડની પ્રજાની પ્રતિજ્ઞા આવી રીતે હલકી કરવામાં અપરાધભાટે વેલિંગ્ટનને માફી નજ આપી શકાય. માર્શલ નેને મિત્રરાજ્યો ભડે અપરાધી ગણે, પણ જે કરાર ઉપર વેલિંગ્ટનને પોતે સહી કરી હતી તે કરાર પ્રમાણે તે ખચી જતો હતો. જ્યુર જેવા માણસ પાસેથી તો જંગલીપણા સિવાય બીજાની આશાજ ન આપી શકાય એટલે બધો દોષ ઈંગ્લંડના ગર્વિષ્ઠ ઉમરાવ વેલિંગ્ટનને માથેજ આવે છે.

પ્રકરણ ૬૧ મું-સેન્ટ હેલેના

તે ૧૮૧૫ ના નવેમ્બરની ૬ મી તારીખે નેપોલિયનને લાંબી
ગોષ ગેલેન્ડ તથા તેની સાથે અવતારી વહાડેને કાઢેને
સેન્ટ હેલેના માટે ઉપડ્યો. નેપોલિયન પોતાની વહાલી જન્મ
ભૂમિનું હૃદય દહન કરી લેવાને તૃપ્તક ઉપગ્રહ હોયે રહ્યો
હતો આખરે એકએક વાદળ વિખરાઈ જતા કાન્સનો દિનાર
નજરે પડ્યો. તેને જે બ્રૂમિ ઉપર દીર્ઘ સમયસુધી યશસ્વી
પણે રાજ્ય હતું હતું તેના તરફ ધીરેધીર નુકસાન પ્રતિપૂર્વક
જેવાં હતું, પછી કાન્સની ટેકરીએને ટેપી ઉનારી નમન

હતો હતો આ પ્રતિમિતિ હતું, "વીન્યુએની જન્મભૂમિ" હું તને વહન કરે
હું 'ક્રામ' માગી છતાં નવામ રનીધરને "

આની સપ્તમા માથેમા ઉપર વીજળીના જેવી અસર થઈ અંગ્રેજ અમલદારોએ
પણ આ સ્વાભાવિક અને જાણવદન જેવે આપેઆપ ટેપીઓ ઉતારી દીધી આ
પોતાના મહાનુભાવ જ દીવાનના પવિત્ર તોક તરફ હટી માનની લાગણી દર્શાવી

હદેન્શાહે અદ્ભુત ધૈર્યવટે પોતાની ચિત્તરતિને નવા સંયોગેને અનુકૂળ કરી
લીધી અને તેની ભૂદિની મૌના ઉપર એવી જાડુઈ અરુર થઈ થઈ કે તેના તરફ
સૌના મન્માન અને પૂજ્યભાવમા દરરોજ વધારોજ થયો ગયો. તે આર વાગ્યાસુધી
વાચવામાં પેશ હરેતો અને પછી થોડો વખત બહાર આવીને ગમ્મનને માટે
ગેનજ રમી લેતો પાંચ વાગે તેને જમવાનું તેજુ આવતું તે અત્યંત સારો ખોરાક
લેતો અને કાષ્ઠપણ પદાર્થો વખજુતો પણ નહિ તેમ વખોડતો પણ નહિ તે ઉઠતો
એન્ડે ના હિલા થતા અને તેના જતાં સુધી હજા રહેતા આ ઉતાર અંગ્રેજ અમ
લારો જગતના આ સર્વેષ પુરષને પોતાના ઉપર પડેલી અપરં વિપત્તિ આમ
ચિત્તની પ્રમલતાપૂર્વક સહન કરતો જેઈને સ્વાભાવિકરીતે નથી પળા

એક દિવસ તેણે જેણે કે તે વહાણનો એક ઉતરતી પકિતનો અમલદાર જેના
ઉપર વહાણની મલામતીનો આધાર હતો તેને નિશાધિપતિ તથા ખીબ અમલદારો

પોતાની સાથે જમાડતા નહિ; કેમકે તેનો દરજ્જો તેમના જેટલો ઉચો ન હતો. તેને નેપોલિયને કહ્યું કાલે મારી સાથે જમવા આવજો. તેણે જવાબ દીધો કે મને નૌકાધિપતિ અને ખીજા અમલદારો પોતાની જેડે નહિ બેસાડે. નેપોલિયન કહે “તે ન બેસવા દે તો ઘેર ગયા. મારા ઓરડામાં જમવા આવજો. આ કામ નેપોલિયનને માટે તો રોજનું અને સાધારણ હતું; પણ રિવાજ અને મિથ્યાભિમાનને પોષનારા નિયમોથી જકડાઈ ગએલા અંગ્રેજોને માટે તો એ શહેનશાહ સાધારણ માણસ જેડે જમવા બેસે એ નવાઈ જેવું જ હતું ! એ વાત આખા વહાણમાં ફેલાઈ ગઈ અને તેનાથી શહેનશાહ અને ખલાસીઓ વચ્ચે ઐક્યની સાંકળ ગુંથાઈ. સેન્ટ હેલેનામાં તેના કેદખાનાની આસપાસ પહેરો ભરનારા અંગ્રેજ સિપાઈઓ અને ખલાસીઓ ફ્રેન્ચ સિપાઈઓ અને ખલાસીઓની માફકજ તેને ચાહવા લાગ્યા હતા.

સાંજને પહોર તે તુતકપર ફરતો અને એક તોપ, જે પાછળથી શહેનશાહની તોપ કહેવાતી, તેના પર બેસીને ખૂબ રસભેર વાતચીત કરતો. લા કાસાસ આ વાતોની રોજ નોંધ રાખતો. તેને આ વાતની ખબર પડી એટલે તે નોંધ મંગાવીને વાંચતો અને પછી પોતાની લડાઈઓનો ઇતિહાસ લખાવતો.

અક્ટોબર માસની પંદરમી તારીખે સેન્ટ હેલેનાના વેરાન ઉંચા ખડકા દષ્ટિએ પડ્યા. એક મોટા કોતરની બાજુમાં કંગાલ વસ્તીવાળું ગામ દેખાતું હતું. ટેકરીની ધારે ધારે તોપો ગોઠવેલી હતી. તેના સમુદ્રકિનારા ઉપર ખડકની ઉભી દિવાલ બની ગઈ હતી. ફક્ત ત્રણ જગ્યાએજ વહાણથી જઈ શકાય એમ હતું. તેના હવાપાણી ઘણાજ ખરાબ હોવાથી ચક્રતનો રોગ અને મરડો એ તો ત્યાંને માટે ઘણા સાધારણ વ્યાધિ હતા. ત્યાંના કોઈ પણ વતની કે વિદેશી ત્યાં રહીને પચાસ વર્ષની ઉંમરે પહોંચ્યો હોય એવો એક પણ દાખલો નથી.

૧૬ મી અક્ટોબરે સાંજે નેપોલિયને વહાણમાંથી નૌકાધિપતિનો તથા ખલાસીઓનો આભાર માનીને કિનારા ઉપર પગ મૂક્યો જે આખોમાંથી લાગ્યેજ આસુ વહેતાં તે પણ અત્યારે અશ્રુભીની બની ગઈ હતી. નેપોલિયન જાણે પોતાની કબરમાં દટાવાતેજ જતો હોય તેમ તે વખતે અતિગંભીર શાંતિ અને ગમગીની વ્યાપી રહી હતી. ગામનું નામ જેમ્સ ટાઉન હતું. તેના ટીઆટેકરાવાળા રસ્તાપર થઈને તે પગે ચાલીને પોતાના મુકામે જવા નીકળ્યો. ત્યારે સૂર્ય આથમી ગયો હતો. ઈંગ્લેન્ડની સરકારે પોતાના રાજવશી કેદીને માટે એક નાનું રાયરમીલા વગરનું ઝુપડું ખાલી કરાવી રાખ્યું હતું. ત્યાં તેના સોજતીઓએ તેનો મુસાફરીનો લોખંડનો ખાટલો પહેળો કર્યો અને તેના ઉપર એક ગોઠું પાથર્યું. વહાણમાંથી સાથે આણેલી થોડી ચીજો ગોઠવીને તેમણે એ ઝુપડાને રહેણાણનો કાંઈક દેખાવ આપ્યો. ઝુપડાની આસપાસ સગીતોવાળા સંત્રીઓ યોદ્ધા કરવા ઉભા હતા. યૂરોપના તમામ આપખુદ રાજાઓના સંયુક્ત બળને પણ નહિ

नेपालियन सेन्ट्रल नाम डेड

પત કરનાર મહાપુરુષોનાં દર્શન કરવા આપુ ગામ ત્યાં બેઠુ થઈ ગયુ નેપોલિયન
ચોડીવાર શાંત અને ગોઠાવરભાવે બેસી રહ્યા પછી દીવો દોલતીને આવી સ્થિતિમાં
જેવો આરામ સ્થ શક્ય તેવો લેવા માટે બિજાના ઉપર સ્પર્ધા ગયો.

આ ઉત્તર અને ખડાણ ટાપુ ઉપર જેમસ ટાઉનથી નવું માનવને છે સમુદ્રની
સપાટીથી ૧૫૦૦ ફુટ ઉચે ખડક અને ટેકરાઓની વચમાં, જ્યાં આવળના કાશ,
ફર્ન, આડવા, સિવાય બીજી કંઈ ઉગતુ જ નહિ ત્યાં એક પક્ષ પક્ષ યજ્ઞેયુ પક્ષ
હવે અસહ તેનો દાગ ખાંધવાના કામમાં ઉપયોગ થતો હતો પાછળથી તેમાં થોડા
મુધારો કરીને ગરમીના વખતમાં ત્યાં કાષ પડી રહેવા આવતા આ મહાન નેપોલિ
યનને રહેવા માટે નિર્ણયિત થયુ હતુ.

બીજો દહાડો નેપોલિયન તે જગ્યા, જે હાલ તેનું કેદખાતુ અને પછીથી તેનો
કબર થવાની હતી, તે જોવા ગયો તેના ખૂસા હાન કરવા માટે શત્રુઓએ કરી
રાખેલી ગ્રાહ્યજી નેક તેના હૃદયપર ભારે આઘાત થયો, પશુ પોતાના મનનો ઉગ્ર
મોટા માણસને 'હા'ને તેવી શાંતિથી તેણે દર્શાવી ગઈ. આ મહાન એકાદ બે મ
હિનામાં દુરસ્ત થઈ જાય એમ હતુ તેટલો વખત તેણે એક જાન અગ્રેજ ચદરથના
મેમ્બર થવાનું કમ્પ્લેટ કર્યું તેનું ધર તો નાનું હતુ પણ તેની વાડીમાં એક નાની
બગીચી હતી તેમાં તેણે પોતાનો મુકામ કર્યો અદિજ તે જમતો, ચૂનો અને લા
કાસાસને પોતાનો ઇતિહાસ વખાવતો અદિ પશુ સનીને પેશ તો હતોજ લા
કાસાસ તેની સ્થિતિનું નીચે પ્રમાણે 'મિત્ર આંકે છે:—

"શહેનશાહ નેપોલિયન જે યોદ્ધા વખત અમાઉ અમર્યાદિત મત્તા ભોગવતો
હતો, અને રાજ્યોનાં રાજ્યોની લદાણી કરતો હતો તે આજે એક વેશન ખડકની
ટાચપર આવેલા સંકિડા ગોઠાના મહાનમાં પડ્યો છે. નથી તેના ઓરડામાં બેસવા
ઉઠવાનાં સાધન અને નથી ત્યાં આરોગ્ય મયવામ તેની સમવર્ધા એકના એક ઓર
ડામાં તે વાંચે છે, બેઠે છે, કપડાં બદલે છે, જમે છે અને રાત્રે સુઈ ગયે છે કચરા
વાળવા નાખર આવે છે ત્યારે મિયારો બહાર જઈ હમો રહે છે તેને બે રાકમા પશુ
દલકા માણસો ખાવ એવી વસ્તુઓ આપાય છે અને તે પશુ જાણે તે જેલમાં પૂરેતો
ચુન્દગાર હોય તમ દુરથી લાવવામાં આવે છે તેને જિંદગીની જરૂરીય તો પણ પૂરી
પાડવામાં નથી આવી પાણી કરી, માખણ તેલ તથા એવી બીજી ચીજો આપે છે તો
મળત જ નથી અને મને છે તો મોઢામાં પેસે એવી નથી દોલતી તેની તબીયતને
મા નહાવાના ઓરડાની ખામ જરૂર છે પણ તેની સમવર્ધ નથી, અને થોડે બેસીને
કસરત કરવાની તો વાતજ શી."

તેના સોમનીઓ અને નોખરને તેનાથી બે માઇલ દુર રાખ્યા છે તેમને મગવા
આવુ હોય તો જુ બેરે મિયાત તો ખરોજ કરાવેલા વખતથી તેમને પાઈ
૨ ૪૮

આવતાં મોડું થાય તો આખી રાત તેમને ચોફીમાં પૂરાઈ રહેવું પડે છે. પહેર-ગીરની હાકના જવાબમાં જે શબ્દ કહેવો જોઈએ તેમાં જે જૂલચૂક થાય, અને એવી જૂલ તો ઘણી વાર થતી, તોપણ એજ વલે.”

એક દિવસ જધા તેની આસપાસ એકઠા થયા અને પોતપોતાનાં વીતકની કથા કહેવા લાગ્યા. નેપોલિયન અત્યારસુધી પોતાના ઉપર ગુજરતું દુઃખ અને અપમાન મૂંઝે મોઢે સહન કરી રહ્યો હતો; પણ પોતાના સોળતીઓની વિટંબણાઓની વાત સાંભળી તેવું લોહી ઉકળી આવ્યું. બ્રિટિશ પ્રધાનોને આપવા માટે તેણે એક લાંબો ખરડો તૈયાર કરાવ્યો અને નૌકાધિપતિ કૉકબર્નના હાથમાં આપ્યો. તેમાં તેણે પોતાના ઉપર ગુજરતી સઘળી વિટંબણાઓનું ખ્યાન કર્યું. તેણે જણાવ્યું કે હું ઈંગ્લંડની ન્યાયશુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસ મૂકીને રશિયા કે આસ્ટ્રિયાને શરણે ન જતાં ઈંગ્લંડનો આશ્રય લેવા આવ્યો હતો. જો તમે મને તમારો કેદી સમજતા હો તોપણ સુધરેલા દેશોએ લડાઈના કેદીઓ તરફ કેમ વર્તવું તેના કાયદા ધડાયા છે, તેમાંનો એક તમે પાળ્યો નથી અને લડાઈ પૂરી થયા પછી તો મને કેદ કરી રાખવાનો તમને અધિકારજ નથી. આના કરતાં તો જંગલી પ્રજાઓ પોતાના કેદીઓને મારી નાખે છે તેમ મને મારી નાખ્યો હોત તો મારા તરફ વધારે ન્યાય અને ક્યા ખતાવ્યા કહેવાત; એવા મૃત્યુને આવી નિર્દય કેદને મુકાબલે હું આશીર્વાદરૂપ માનત. ખ્રિસ્તી ધર્મની પહેલી આઠા એ છે કે ભારેમાં ભારે દુઃખ પડે તે મક્કન કરવું પણ પોતાના દુઃખી છવનને પોતાને હાથે પળવાર પણ દુકું ન કરવું. આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે હું વર્ત્યો છું એમ હું ગર્વ સાથે જાહેર કરું છું; પણ જો બ્રિટિશ પ્રધાનો મારા તરફ આવો અન્યાય અને જુલમ ચાલુ રાખશે તો પછી તેઓ મને મારી નાખે એમજ મારે સુખ માનવું પડશે

એમ કરતાં અક્ટોબર માસની આખર આવી. તેમના ઉપરના ઉપદ્રવોમાં અજ-યખ રીતે વધારો થવા લાગ્યો હતો. દરરોજ તેમને માટે નવા નવા નિયમો ધડાતા અને નવી નવી આઠાઓ નીકળતી. અંગ્રેજ અમલદારોના મનમાં એકેજ જૂન ભરાઈ ગયું હતું કે રખેને નેપોલિયન નાસી જાય ! તેના મગનની આસપાસ સંત્રીઓનો પહેરો હતો. આખા ટાપુની આસપાસ લડાયક વહાણોનો કાફલો ધ્રુમતો હતો અને તે ટાપુ પણ પાસેમાં પાસેના દેશથી એક હજાર માઇલ દૂર હતો. છતાં ચૂરોપના રાજાઓને આ એકલા, નિઃસહાય, નિઃશસ્ત્ર કેદીનો હમ્મશ ડર રહેતો એજ તેના ચારિત્ર્યની અપૂર્વ લગ્નતાનો પૂરાવો છે. તેઓ સારી પેઠે જાણતા હતા કે તમામ રાજાઓની જુલમથી મતમ થએલી પ્રજા તેના એક શબ્દથી હર્ષોન્મત્ત બની જશે.

કમરત અને ખુદ્દી હવા વગર તેની તખ્તીયત બગડતી હતી; પણ નિયમ એવો હતો કે તે ફરવા નીકળે ત્યારે તેની સાથે એક અંગ્રેજ અમલદાર હોવોજ જોઈએ.

આથી કટાણીને તેણે ફરવા જવાનું માંડી વાંચ્યું હતું તે કહેતો કે જે ફરતું તે અણત્રી અને તાલના કરીને કંચુ જે ખુદી દવા અને કસરતના આનંદ કરતાં મારા પહેરેગીરની કાળજીથી મારા કંચો વધારે સતાપ થતો હોય તો એ આનંદ જતો કરવો. હા કાસાએ અંગ્રેજ અમલદારને ધણજ વિવેચી આ દરજ્જા સમજાવી. તેને પણ દવા આવી તેણે કહ્યું કે હું મારા પોતાના જોખમે એમને ફરવા જવા દઉં પણ એવી ગેરવાજાથી મદદરજાનીનો સાજા લેવા નેપોલિયો ના પાડી, અને પોતા માઠા મોકલાયા.

નવેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે તે હા કાસાસ માથે પમે ચાલીને ફરતો હતો. જે અંગ્રેજ ચૂદરથી તેને પોતાના ધરમાં રાખ્યો હતો તેની સ્ત્રી તથા એક અંગ્રેજ માઇ જે મુખધથી વિદાયત જતાં ત્યાં ઉતરી હતી તેમની સાથે તે વાત કરતો હતો એવામાં પ્રુકળ ભારે જોત્તે ઉચ્છીને ઉઠ્યા ટોળપર અત્યંત યુરોધથી ચડતા કેટલાક યુવાનો આવતા દેખાયા પેતી અંગ્રેજ સ્ત્રીએ તેમને ગીડવાઈને વેગળા રહેવા કહ્યું પણ નેપોલિયન તેમને રસ્તો આપવા એક બાલુએ ખતી મયો અને બોલે, "તેમના માથા ઉપરના જોત્તને માન આપો." મુખધથી આવેલી સ્ત્રી જેણે એમજ સાંભળ્યું હતું કે નેપોલિયન હોય જોયો છે તે તો આ જતાવ જોઈને ચકિતજ થઈ ગઈ તેણે પોતાની મદદનપણીને ધીમે જવાળે કહ્યું, "કેવો એવો ચહેરો અને એનો ઉમદા સ્વભાવ! મેં ધાર્યું હતું તે કરતાં તો બધું જુદું જ નીકળ્યું!"

નવેમ્બરની ૨૫ મી તારીખની નોંધમાં હા કાસાસ લખે છે કે "સહેનશાહની તબીબત ઉકેલમડી ગઈ છે કેટલાક દિવસ થયાં તો આતુ મદવાડ જોગવે છે અને કેદી તરીકેની તેની એકસરખી રમલીન જિંદગીની તેના શરીર ઉપર માડી અસર થવા લાગી છે સોફા માને છે તેવું તેવું શરીર ધર્ષિ બહુ મજબૂત નથી ફરડીની અમર તો તેને હમેશા રહાજ કરે છે સાધારણ જનારોનો પણ તેના શરીરને પસારે પડેલો છે રમતી વાસથી પણ તેની તબીબત બગડી આવે છે તેના ખાવામાં અમુક ઝીજ આવી હોય અથવા ધરમાં સહેજસાજ ભેજ હોય તો તેની પણ તેના શરીર પર ધણી માડી અસર થાય છે તેવું શરીર લોખંડ જેવું મજબૂત છે એવું સોફામાં કહેવાય છે તે જોગી વાત છે તેવું બધું બળ તો તેના મનમાજ રહેલું છે સ્વરેશમાં અને સ્વરેશ બહાર તેણે કેવો લાગટ અને બારેમાં ભારે પરિશ્રમ સહન કર્યો હતો એ તો જાણીની વાત છે કાંઈ પણ રાજ્યકર્તાએ આવો શારીરિક પરિશ્રમ નથી ઉગાડ્યો. મેં તેને રાજ્યકર્તામાં કે ધારમશાખા આડ કે નવ કલાક સુધી લાગટ કામ કરતો જોયો છે અને ત્યાંથી જ્યારે તે ઉઠતો ત્યારે જાણે કાંઈજ કામ કમું ન હોય એવું તેવું મગજ તાજુને તાજુજ હતું મેં તેને સેન્ટ હેરેનામાં પણ લેશમાન ચાકમા વખર અપરામાં અપરા વિવરનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરતો જોયો છે માણસ

જાત ઉપર પડી શકે એવી ભારેમાં ભારે વિપત્તિઓનો ઘસારો તેણે વિનાશોને સહન કર્યો છે; પણ આ બધાંજી કામ તેના શરીરની નિર્બળતા છતાં કેવળ મનોબળને પ્રતાપેજ તે કરી શક્યો છે.”

“ શહેનશાહનો આહાર અતિ અદ્ય છે. તે ઘણીવાર કહે છે કે માણસ ઘણું ખાઈને માંદા પડે છે, પણ થોડું ખાવાથી માંદા પડ્યા હોય એવું મેં કદી સાંભળ્યું નથી. ખીજે દહાડે સારી ભૂખ લાગે એટલા માટે કોઈ કોઈ વાર તે ચોવીશ કલાકના ઉપવાસ કરે છે. તેની નિદ્રા પણ અતિ અદ્ય અને અનિયમિત છે. ઘણીવાર તે સવારમાં વહેલો ઉઠીને લખવાવાંચવામાં રોકાય છે અને પછી પાછો સ્વપ્ન જાય છે.”

“ શહેનશાહને દવા ઉપર શ્રદ્ધા નથી, અને પોતે કદિ દવા લેતો નથી. તેણે પોતાને માટે બ્યાધિ મટાડવાની નવીન રીત શોધી કઢાડી છે. તે એ છે કે જે કારણથી શરીર બગડ્યું હોય તેનાથી તદ્દન ઉલટી રહેણીકરણી રાખવી, એટલે કુદરતનું સમતોલપણું પાછું આવી જાય છે એમ તે માને છે. દાખલા તરીકે એટલે કુદરતનું સમતોલપણું પાછું આવી જાય છે એમ તે માને છે. દાખલા તરીકે જે અમુક વખત આળસમાં ગયો હોય તો કાં તો આખો દિવસ તે શિકાર કરતો અથવા તો દોડતે ઘોડે સાક સાક માઈલ ફરી આવતો. એને જે એમ લાગતું કે શરીરને ઘણો શ્રમ પહોંચ્યો છે તો ચોવીશ કલાકનુધી પૂરેપૂરો આરામ લેતો. તે કહેતો કે કુદરતે મને બે ગુણ બક્ષેલા છે—એક તો બ્યારે મારે આરામની જરૂર હોય ત્યારે ગમે ત્યાં અને ગમે તે વખતે હું ઉંઘી શકું છું અને ખીલું એ કે ખાવા-પીવામાં લેશમાન પણ ભૂલ થાય છે તો તરત મારે જરૂર મને ચેતવી દે છે.”

એકવાર તેણે વાતચીતને પ્રસંગે કહ્યું હતું કે:—

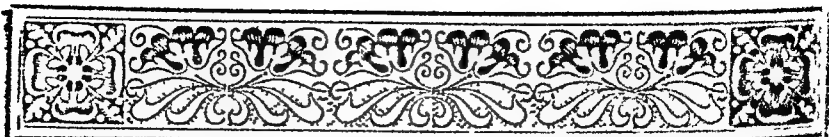
“ મને દવા ઉપર જરાએ આકીન નથી. મારે મારે તો ઉપવાસ અને ઉંણ-રનાન બેજ ઔષધ પૂરતાં છે. છતાં ખીજા ધંધા કરતાં વૈદ્યોમાટે મને વધારે માન છે; કારણ કે તેમનો ધંધો વકીલની માફક એક બીજાને લડાવી મારવાનો નથી; પણ માણસને સુખ આપવાનો છે. વકીલાતનો ધંધો મનુષ્ય સ્વભાવને બગાડ્યા વગર રહેતોજ નથી. જેને વારવાર સાચાને જૂઠું કહેવાની ટેવ પડે અને અવળો ઈન્સાફ થાય ત્યારે જે રાજ થાય તે કદિ સત્યાસત્યની પરખ કરી શકતોજ નથી.”

જે ગુહસ્થે તેને પોતાના ધરમાં આશ્રય આપ્યો હતો તેને ત્યાં એક હથસી ગુલામ હતો. તેનો ઇતિહાસ તેણે પૂછી લીધો અને તેને સુખી કરવાની તેને પ્રયત્ન ઇચ્છા થઈ આવી તે મલાયાનો વતની હતો અને ત્યાંથી અંગ્રેજ ખારવાઓ તેને પકડી લાવીને અહિં વેચી ગયા હતા. તેની દયાગ્રનક વાન સાંભળીને શહેનશાહને બહુ દયા આવી. ગુલામ પણ તેના તરફ વહાલ રાખતો અને તેની સાથે વાલે

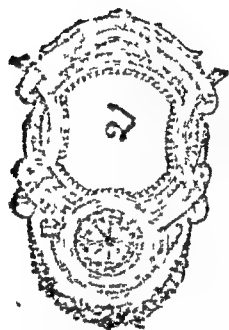
કરવા આવતો તેઓ બેઠે કેદી હતો-ચહેરશાદ અને ગુનામ ।

એકવાર આ ગુનામવિષે તે લા દાસામ સાથે વાત કરતો હતો તે વખતે તેણે કહ્યું, “ તમે ધારો છો કે હું અને તે ગુનામ બેઠે એકસગળા કેદી છીએ, પણ મારામાં અને તેનામાં ઘણો ફેર છે તેના કરતાં મારા ઉપર ભુતમ વધારે યોગ્ય હશે પણ મારી સહનશ્વિત પણ વધારે છે તેના જેટલું આપણો સારીરિક દુખ નથી અને જો તેણે દુખ દેવાનો અખતર કરવામાં આવે તો આપણામાં એટલું આત્મગળ છે કે આપણા ઉપર ભુતમ કરનારાઓના પ્રયત્નો આપણે જરૂર નિષ્ફળ કરી મૂકીએ બીજું આપણી હયાતી રિયલિટીમાં પણ એક વિરોધ જુગી છે આખા જગતની આંખ આપણા ઉપર છે આપણે માટે કરોડો માણસો મહાનુભવિતા રાખે છે અને તેમના હૃદયની શુભેચ્છાઓ આપણા તરફ વગસી રહી છે વળી જો આ માટે કોઈકાનેજ વિચાર કરે તો દશાય છે આ રિયલિટીમાં જ્ઞાનદ માતી લઈ મારી દા ખોઈમાં વિપત્તિનો અનાવ દનો જો દુ ગાન્યામન અને મારી અસનની મતા બોગવતોજ મરી ગયો હોત તો ઘણા મને પૂરેપૂરા જોળખીજ ન શકત, પણ આજે વિપત્તિએ તે પડો જોણી નાખ્યો છે અને હું જેવો છું તેનો જગતની નજરે પડે છું ’

’ ચહેરશાદે તે ગુનામને હો-વવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો પણ સેન્ટ હેલેનાના વડા અધિકારીએ જવાબ આપ્યો કે જનલ એનાપાર્ટ આ કામ કરીને આખી દુધરો દોષને આજારી કરવા માગે છે માટે હું તે નહિ કરવા હઉં આ જવાબથી ચહેર શાદ આશ્ચર્ય પામ્યો નિરાશ થયો અને નિચારો ગુનામ નિદગીસુડી ગુનામનો ગુનામજ રહ્યો

પ્રકરણ ૭૦ મું-લોંગવુડમાં પહેલું વર્ષ

અસ ટાઉનથી ત્રણ માઇલ દૂર આવેલું જીર્ણ થઈ ગયેલું ધર જોની વાત આગલા પ્રકરણમાં આવી ગઈ છે તેવું નામ લોન્ગવુડ હતું. તે હવે દુરસ્ત થઈ ગયેલું હોવાથી નેપોલિયન સને ૧૮૧૫ ના ડિસેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે ત્યાં રહેવા ગયો. ધર સાંકડું હતું તેથી તેના ફેટલાક સોળતાઓને ધર બહાર તંબૂમાં તથા ફેટલાકને એથીએ દૂર રહેવું પડ્યું.

અહિં આવ્યા પછી તેમની સતાવણીમાં ફરેન્સ હેમેશ થયેલાઓ. તેઓ ફરવા જતા ત્યારે ભર.બ.દુકાણા મિપાઇએ આવે રસ્તે હોવા રહેતા. અમુક વખત પછી તેમને બહાર નીકળવાની મના હતી. ટાપુના ઢાંચ પછી રહેવાશી સાથે તેઓને વાત કરવાની પરવાનગી ન હતી. સમુદ્રકિનારે જવું એ તેમને માટે ચુનહો હતો. શહેનશાહની ખાત્રી નીચે પશુ સંત્રીતો પરેઘ તે બેગેજ. જતી આવતી વખતે પહેરેગીરને કહેવાનું શબ્દોમાં વાગેવારે સુધારા વધારા થયાજ કરે. શહેનશાહના સોળતાઓ બગડતા, પડે તે પોને એવી પ્રીટ શાંતિથી મદન કરતો કે તેને થના એકે એક અન્યાય અને અપમાનની કથા તેના જીવનચરિત્રના સુંદરમાં સુંદર પ્રકરણનો વિષય થઈ પડે. મેન્ડે રહેનારાંજ તેના આગ્રિયનાં ખરેખરા આદર્શની લક્ષણો ઝળગી નીકળ્યાં હતાં.

એક અંગ્રેજ ગદરથી તેને ક્યું કે આપને માટે જો જો વાનો અમારા ફેટલાં ફેટલાં છે તે બધી હું સમી માનતો, એમ આજે ને પાપના પ્રાવર્તિત તરફિ આ પછી આગળ કાળ હરે છું. તેણે કહ્યું, 'હું માનું નહિ તો શું કરું? અમારે જર્મ માનપદે અને પુરતકાને ખૂબ એની એજ વાત! જવાને મેરે પાપ એકલું એજ જ નિર્દેશવું! એક પછી સદૃશ આ વાનને ખેડી ન પાડે.'

તેણે કહ્યું તેના જીવનચરિત્રના મુખ્ય હેતુને કહ્યું કે 'આ બધું પ્રયત્ન કરે છે તે તમારા ફેટલાં કહેવાને આજારી છે. તેમજ મારા વિરોધ નિર્દેશ જ રહેલું છે. આ બધું ફેટલાં નહીં મારું હતું. મને ફેટલાં કહ્યું કે એ જીવનચરિત્ર એકલું નહીં હતું કે કહ્યું કે આને મારું વાલી કાલ છે અને એ

હરી રહે છે. આ જમાનાના યાજ્ઞ મજૂમા અને જરિખની પ્રતિષ્ઠા દર્શાવતી
જોઈએ ન્યાય કે જે. જુદાં જો અન્યરૂપીજ દાદરા લાગ્યા છે અન્યગાત્રિરણ
તેમાંથી નોંધવરા મર્યાદા અને માઈ આગિય દને થીમ થીમે સોનાને સ્પર્શ દેખવ
જાય છે યોદાજ વખતમા અને ન્યાય આપવો એ જુદાંમાં એક દેશન
ધર્મ પડેલો, અને માત્ર જુ-આમો અથવા મૂર્ખાઓજ માત્ર યતુ રહેલો નથી મગી
નિદા કરવા પાછો જાણે કૃષીઆ જરવાદ કરવામાં આવ્યા છે, જનાં મે બધાવેથી
જમારનો અને રથાપેથી નંદેર સરથાઓ બદિનની પ્રભ આગગ મારો હતિદાસ
આગથી જોશે ચોરેજો જનારી આપશે.

ચેન્ટ દોનાના અગ્રેજ સિપાઈઓ અને ખલાસીઓ તેના ઉપર દિશા દના઼ એક
અગ્રેજ ખલાસી, પહેરગીર ન જોઈ શકે તેવી રીતે તેનું દર્શન કરી ગયો અને ચોસ્યો.
" જમ, હવે તું નિમિત્તે મરીશ. ઈશ્વર નેપોલિયનને વધારે સુખ આપે એવી મારી
પ્રાર્થના છે " આવા જવાબ તો ધજીવાર બનવા ડાઘ તેને માટે ફુના ગુચ્છ પથ્થુ
મૂંચી નૂંધીને મોઢી દેતા. એક ખલાસીની આંખમાંથી તેને જોનાજ પ્રેમાશુ નીકળી
પડ્યાં અને તેજે લા દાસામરે કહ્યું " તે વદાલા જિજરને કહેલો કે એને લેશ પથ્થુ
કુખ થાય એ તું નથી ઇચ્છતો અને સુખ મગી એવી મારી પ્રાર્થના છે અને
ખલા એમજ ઇચ્છીએ છીએ હંમર એને લાંબુ આકુલ અને તનદુસ્તી બહેલો !"

સોમગુડની આસપાસ અડધા દસાકમા જવાબ એટલા અતર સુધીજ નેપોલિયન
નને પહેરગીર વગર ફરવાની છૂટ હતી અગ્રેજ અમલદારો સાથે રાખ્યા વાર
એથી વધુ ફર આ નાના ટાપુના ડાઘ પથ્થુ ભાગમાં જવાની તેને મનાઈ હતી અથી
તેની લાગણી ધણી દુખાની આે તે ફરવા જવાનુજ માંડી વાળતો. તેના સોમતી
ઓએ નીમલિપતિને બજોએ વિનયો પથ્થુ તેજે આ અપમાનજનક નિયમને
દીશે નજર કર્યો નેપોલિયનને પથ્થુ લાગી આ મુ આે ફરાવેલી સીમા કરતાં આ
મગ જવુજ નહિ એવાજ તેજે નિશ્ચય કર્યો આવા અપમાનથી તેમજ જિજરની
જરૂરીઆતો પથ્થુ નહિ મગવાથી તેની તખીયત બગડવા લાગી હતી

x ૧૫ મી જાન્યુઆરી " જોનાપાર્ટનો કુપો. હતિદામ ' એ નામનુ એક
પુસ્તક તેના હાથમાં આ મુ એ જુદુ અને અનિગમ બીભાસ નિદાથી બરપૂર હતું
તોપથ્થુ તે હસતો ગયો અને વાંચતો ગયો તેની પોતાની માનો દલકી નિદા જે
સકરથમાં ફરી હતી તે વાંચતાં તેનાથી ન રહેવાયુ પોતાના વ્યકિયાગનો હેવાત
વાચીને તેજે કહ્યું કે ' આજી દુનિયા જલશે છે કે મે તો નીતિનો ફેલાવો કર્યો
છે બલિયાગ તરફ માઈ સ્વભાવથીજ વસથુ નથી આે હોત તોપથ્થુ મારે માથે

x આ અવતરણે લા દાસાસ અને ૧૦ આ મીરાનો રાજનિસીમાંથી લાંધેલા

એટલા બધા કામ હતા કે તે સંખ્યા વિચાર કરવાની મને પુરસદ પણ ન હતી.
૧૧ મી માર્ચ, કે છએ તેને અજના દિવસની યાદ દેવડાવી ત્યારે તેણે ઉત્તરમાં કહ્યું કે:—

“ ગયે વર્ષે તો હું આજે સિરોમાં હતો. રાજ્યો અને લોકો બેઉ મારાથી ડર્યા અને યૂરોપમાં સુદૃઢ અને સમતા બળવવા માટે મારું રાજ્ય બહુજ જરૂરું છે તે એ બેઉથી નજ સમજાયું. તેમણે એ મોટી ભૂલ કરી છે અને તેમને સો-સબું પડશે. ”

“ રાજ્યોને શાની ખીક હતી ? શું તેમને એવી ધાસ્તી હતી કે હું રાજ્ય વિશ્વવકારી વિચારો ફેલાવીને તેમનાં રાજ્યાસન ઉચકાવી નાખીશ; કેટલીએ વાર તેમનાં રાજ્યો મારા હાથમાં આગ્યાં હતાં. પ્રજાસત્તાક રાજ્ય માટે તેમની રૈયત માગણી કરતી પણ મેં તેમને ઉત્તેજન આપ્યું ન હતું. જો મેં તેમ કહ્યું હોત તો અત્યારે પણ હું રાજબ હોત અને તેઓ ક્યારનાએ રાજ્યાસન વગરના થઈ ગયા હોત. કાં તો રાજને રૈયત પોતાનો ધર્મ બળવવાની દરજ પાડે અથવા તો રાજની મારફતે પ્રજા પોતાનું કલ્યાણ સાધે. આ બેમાંથી બીજો રસ્તો મને કદી લાગે છે. કારણ કે એકવાર પ્રજાનું બળ પ્રકટ થયા પછી તે કયાં જઈને અટકશે તે કહી શકાતું નથી. ”

“ મેં રાજ્યોને અને ઉમરાવોને નિર્ભય કર્યા હતા. આજે હું જતાં એ બેઉની સ્થિતિ જોખમમાં છે. મેં લોકોની સત્તા અને તેમના વાજબી હક્ક કામતે માટે મર્યાદિત કરી લીધા હતા. આથી રાજ અને પ્રજા બેઉની તકરારોનો નિવેડો આવી ગયો હતો. હવે બેઉએ પોતપોતાની મર્યાદા તોડી છે અને હવે પાછો એ ઝગડો નવેસરથી શરૂ થવાનો છે. તેઓ ધારતા હશે કે હવે સુલેહશાંતિ થઈ ગઈ છે પણ ખરું જોતાં એકજ તણખો પડતાં આખા યૂરોપમાં દાવાનળ સળગી ઉઠે એવી સ્થિતિ અત્યારે છે. ”

૧૦ મી એપ્રિલ. યૂરોપથી એક વહાણ આગ્યું તેમાં વર્તમાનપત્રો પણ આગ્યાં હતાં. તેની અંદર ફ્રાન્સમાં વધતા જતા અસંતોષની ખબરો હતી. આ મમાયાર વાંચતાં નેપોલિયન ઘણો ઉશ્કેરાઈ ગયો, અને બોલ્યો કે “ સ્વતંત્રતાના વિચારો કદિ દબાયજ નહિ. ઉદાર વિચારો ધ્વજાંડમાં ઉગ્યા છે; અને અમેરિકામાં અજવાળું પાડે છે પણ ફ્રાન્સમાં તો પ્રજાએ તેમને પોતાના કરી લીધા છે; અને એ ત્રણ દેશની બનેલી દીપમાળામાંથી આખા જગતને અજવાળે એટલો પ્રકાશ નીકળે છે. જતે દિવસે એ વિચારો દરેક પ્રજાના ધર્મ, અને નીતિનું સ્થાન લેશે અને સામા પક્ષવાળા ગમે તેટલાં ફાંફાં મારે તોપણ તે મારા નામની સાથે અવિ-ચિન્નપણે જોડાયલા રહેશે. કારણ કે એ રાશની મેંજ સળગાવી અને મેંજ તેને

પવિત્ર કરી એની કોષ્ટથી ના નહિજ પડાય "

૧૭ મી એપ્રિલ સેન્ટ હેલેનાનો નવો સુખો સર હડમન લો આજે મુલાકાતે આવ્યો તેનો દેખાવ કદાચો ઉપખવે એવો છે તેના મથા પગી શહેનશાહે કહ્યું, એ દેખાય છે તેા ધરોજ ભયકર અને એનો ચહેરો પણ કુદ માધ્યમના જેવો લાગે છે, પણ અચરથી આપણે અભિપ્રાય ન બાંધવો "

૧૮ મી એપ્રિલ સર હડમન લોએ નેપોલિયનના તમામ મોગતીઓને એક કાગળ વચાગ્યો જેમાં લખ્યું હતું કે તેમને વ્હૅશ પાછા જવું હોય તેા જવાની છૂટ છે, પણ જો આ બેટ ઉપજી રહેવાનો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હોય તેા તેમણે સખી આપવું પડશે કે શહેનશાહના ઉપર જે જે પ્રકારના ભ્રષ્ટા રાખરાખા આવશે તે બધા અમે મદત કરવા કમૂત છીએ એનો અથ એવો હતો કે છવતા સુધી તેમણે અનેક પ્રકારનાં જીવમ, અપમાન મદત કરવા છતાં તેમણે બધાએ તરનજ એ કાગળનામા ઉપર મહીઓ કરી દીધી

૧૯ મી ને સર હડમન લો અને નેપોલિયનના મોગતીઓ વચ્ચે દિવસે દિવસે ઝગાટ વધવા લાગ્યો.

૨૦ મી મે સર હડમન લો લોગબુડ આવ્યો અને એા યો કે મારે જન જા બોનાપાર્ટને મળવું છે ઘણા વખત સુધી બેઠે વચ્ચે કોગ સભાપક્ષ આલ્યું તેના મથા પછી નેપોલિયને કહ્યું -" અમારે બેને જૂન ગરમાગરમ તપાસે થઈ મારો મિત્રજ પણ હાથમાં ન રળો. તેમણે (જિલ્લિય મરમારે) મારે મારે જોસગના કરતાં પણ વધારે ખગળ માલસ મોકલ્યો છે તે પૂરેપૂરો જાનાદજ છે x x x x બમ, તેમા જરૂર માં આતજ લાવનો "

૨૮ મી મે આજે શહેનશાહ ધોડે બેસીને કે વા મથા હતી રરતામાં અમેજ લશ્કરનો ડાવણી આવી સિપાઇઓ તેા જોનાંજ તેની આસપાસ વીટગાઇ વળા તેણે એ સખાંધમાં કહ્યું, 'અને જેવેને જોના દિલમાં મન પેલા ન થાય એવો કોઇ પણ દેશનો સિપાઇ હોયજ નહિ. સિપાઇઓને હોકેગવાનું તરોમન પોતાના ઉપર ન આવે તે મારે તેણે એ પછીથી એ કાગળી તરફ જવાનું કોરી દીધું

૨૮ મી જુન. આજે રોટપુર્ના મથા મી એક રર્ પડ થયું એ વાન માદ આવના શહેનશાહના મથા ઉપર રોકવું વા ગુ હજાઇ મય તેમણે પીમે અને અનિ જબીગ અવાજે કહ્યું નહિ મથજ રમવ એગ આકનનો વિમ અપૂર્વ નમી બીની પ પગા ' માઉની જન ને ' શુ રમી દેશા ' પ્રતિદુગ પ્રારબ્ધ ને નામ ના ને રાન્સ

૨૮ મી આ રરદ આજે વળી પછ મ હમન લો નેપોલિયને મળવા આવ્યા વાન ન ના કે તા બેઠે તપા એ શહેનશાહ પણ અવા સુરી જુલમ

હિંદી પ્રવાસીની નજરમાં આવે તે ગામની બે ક સાથે અને અન્યાર કરવા દે
અને મારા ક મોજ સીતનથ નજર અને આવે તેમાં કન્યા ન કન્યા, તો તે મારા
મધ્યે । ખમ ઉપાદી લેવા તૈયાર ૧૨ દેલે પેતાના તરફથી વચન આપ્યું કે એ
પત્નમાં નાજી મિત્રાચ નીજી જાળવને કન્યા પચાવવાગ નહિ કદી, પણ કામન
લોએ ના પાડી અને કન્યા કે ખર્ચ પડાવેજી પડેજી લાખી કન્યાચરદાથી તરાર
માથી કામન લો એકનો બે નજર કર્યો કાઉન્ટ મો-યોજી તે । ધજીએ મમનજો
કે કાઉન્ટાદને હિંદી મગાર તેની પોતાની મિત્રન વાપગ્ય દેલી નથી અને તેથી
કન્યાને મરખર્ચ અલાવવાને માટે તેના પામે મોનાચાદીનાં વામજી રતાં છે તે વેચી
નાખવા પારી ખરેખર દર મદી વામજી વેચાતાજ ગર્વા અને જ નોકરને રજા
આપીને ખર્ચ કમી કરવો પડેલો

તેલે એકાર ૩૦ ઓગસ્ટને કન્યા કે " અને તમાચ દેસના (ઈ કાન્યા)
પ્રધાનોની રીતભાતમાં કામ સમજ નથી પડતી તેઓ દર વરે મારી પાછળ ખાર
લાખ કાન્ક ખર્ચવાનો દેખાવ કરે છે અને અદિં તો અને તોળી તોળીને ખાવાની
અને નોકરોને કાઢી મૂકવાની કન્યા પાડે છે । એક જાનુએ નકામો જાનવર ખર્ચ
ક વાનો ડાંગ અને બીજી જાનુએ જોયો જોયો પણ શાખો ન જડે એવી નીચતા
અને સાહુ મન । મારા કામગી સીતનથ ન જવા કે તો એવો કાણુ મૂખ હોય
કે જુએન । મની આખે ચડવા અને પાતાની મિત્રતી જેખમમાં નાખવા તેનો
મો જવાબ આપે વળીએવાર જે પ્રધાનોએ અને બેરેશોન વડાજીમાં લૂની કીચો
તેઓ નો જાણે કે મારી ખાનગી મિત્રન અમુક દેકાણે છે તો તેઓ લૂની કીધા
વગર રહે પણ ખરા । પણ તેઓ આટલા ખર્ચનો ડાળ સામા કરે જ તે હું
સમજુ છું એ લોકો ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાને હો છે ત્યાં લોકો આટલા મોટા ખર્ચના
આદ । જુએ અને મારે માટે સરસામાન તૈયાર કરાવવાની ખોટી ધમાન જુએ એટલે
એમ જાણે કે દુ અર્થ સુખમાં જુ નો તેઓ એમ જાણે કે અને અદિ આવી
વિદબજા પડે છે, અને તેમની જાતીય પ્રતિષ્ઠા હિંદુ કનક લાગે છે, તો તેઓ તે
સાખી ન રહે

વજુ મહિનાની અદર રૂપાના દોગવાળા વાકમ સિવાય બધાં કિમની વામજી
વચાઈ મયા અને દરે તેને સાધા જુ ધરમાં વપરાતાં ધાતુના વાસજીમાં ખાવાનો
વખત આજો આથી તેના મન ઉપર એટલી બધી માડી અમર યજ કે અનાજ
ગે કાગીએ પણ તેને મજે ઉતરનો નહિ

આખરે સર કાસન લોની ખડગી નરમ પગી આ વાતને આટલી દુઃસુધી લાઇ
જવા માટે તેલે દિતમીરી જતાવી અને કન્યા કે લોમ્બુડમાં પુષ્કળ સોનુ છે એવી
મારી સમજ દોવાથી મે આવું પગનું બર્ડું દણ અને ' નો મો ખચર દોલ

કે જનરલ બોનાપાર્ટને સામાન્ય માણસ વાપરે એવા વાસણમાં ખાવું પડશે તે એક પણ થાળી વેચાવા ન દેત. ”

શંકેનશાહને નાણાની અતિશય તંગી વેઠવી પડે છે એવું જ્યારે તેના મિત્રો અને સગાએ જાણ્યું ત્યારે તેમણે લખ્યું કે અમારી પાસે જે કાંઈ છે તે સર્વ તમારું છે. તેની માતા, જોસેફ, હોર્ટેન્સ, પાઉલાઈન, જોરોમ, લૂઈ, બધાંએ લખ્યું કે અમારી પાસેથી જેટલું જોઈએ તેટલું નાણું મંગાવી લેજો.

આ પ્રમાણે નેપોલિયનનું સેન્ટ હેલેનામાં પહેલું વર્ષ પૂરું થયું. તેને કરવામાં આવતી તરેહ તરેહની પજવણીઓ અને અપમાનોની કથા વિશેષ લખાવવાથી ઘણા વાચકોને દુઃખની લાગણી થાય તેમ છે. એ શોકમય કથા વાંચવા જેવું જેમને હૃદય હોય તેમને માટે સર હડસન લોના સરકારી દાગળોના પૂરાવાસહિત સેન્ટ હેલેનાનાં અનેક સંસ્મરણોની સામગ્રી તૈયાર છે.

પ્રકરણ ૭૧ મુ-કેદનું વીજું તથા ત્રીજું વર્ષ

હેનશાહની તખ્તીયત હવે દિવસે દિવસે બગડતી ચાલી, અને તે જોઈને તેના સોબનીઓને ધણો રોગ થતો હતો. અંગ્રેજ અમલદારને સાથે રાખ્યા વગર તેને પગે ચાલીને કે ઘોડે બેસીને ફરવાની મના હતી હાથમાં ભરેલી બુકો લઈને સ-નીઓ તેના ધગની ખાદીઓ અને ખાતણાં બાગળ ચાલતહાલો ઉઠાને ઉઠાજ ગડેતા. બધારે અંગ્રજ અમલદાર સાથે ન હોય ત્યારે ટાપુના કાંધ પશુ વતના સાથે તેને બોલવાની છટ ન હતી. સર હકીમન લોએ શહેનશાહ ના તમામ સોબનીઓએ નીચેના કરનામા ઉપર સહી કરવીજ પડે, એવી છદ લીધી

“ હું નીચે સહી કરનાર આ ઉપરથી જાહેર કરું છું કે મારે સેન્ટ હેનેનામાં રહેવું છે અને બોનાપાર્ટના ઉપર જે જે અમલ બુકો મૂકવામાં આવે તે બધા મારા ઉપર મુગમ તોપણ તે મહન કરવા હું ગણ છું ”

તેઓ આના કે તાં પણ વધારે આમરી સ તો ઉપર સહી કરવા તૈયાર હતા પણ જે લખાણમાં શહેનશાહના સનધમાં લખીજ તો હાથ વાપરી દોય તેના ઉપર તેઓ સહી નજ કરે તેમણે મહી તો કરી પણ બોનાપાર્ટને બંને શહેનશાહ શબ્દ લખ્યો સર હકીમન લોએ કાગળો ખાતો મોકલ્યા અને કહ્યું કે લખાણ છે તેમનું તેમજ રહેવા દહને મહી કરી પગે તેઓ બધા યુવરાજા અને નેપોલિયનના ઓગડામાં બેગા થયા તેણે કહ્યું —

માત્ર ત દ પ્રેમ તખ્તનારાઓ ઉપર અપમાનને નરસાદ વગમવાવામાં આ રો છે અને હજી પણ તેમાં વધારો થવાનો સંભવ છે તેથી હું તને તે સહન કરી શકું નથી. બધા અદિથી જાઓ હું અદિ એવોજ નવીચ તમારા ઉપર આટ આટલો અકુશ તો છે અને તેમાં વધારો થવાજ કરે છે તે હું જોઈ શકું નથી તમે યુરોપ જાઓ અને અદિ મારા ઉપર કેવો બવજર જીવમ વરખી જો છે તે જાહેર કરી દો. હું કરોને મનવાની નૈધારીમાં છું તેની મેં અગતી સ યા રાગે હું

તમને આ પ્રતિજ્ઞાપત્ર ઉપર સહી કરવાની મના કરું છું.”

પણ સર હડસન લોએ કહેવડાવ્યું કે તમારે માટે વહાણ તૈયાર છે અને તમારે બધાએ અહિંથી કેપ ઓફ ગુડ હોપ ત્યાં જવું. આ જવાબ સાંભળીને તેમના હોશ કાશ ઉડી ગયા. શહેનશાહની સેવા છોડવા કરતાં તેઓ કોઈ પણ જાતનું અપમાન ખમવા રાજી હતો. તેમણે નીચી ગરદને સહી કરી આપી. પછી નેપોલિયને કહેવડાવ્યું કે તમારે મારા નામ સાથે “શહેનશાહ”ની પદવી નજ નોડવી હોય તો મને કર્નલ ફ્રેડેરિક મુરિયોન કે એવું કોઈ તખ્તસુધારણ કરવા દો. હડસન લોએ જવાબ આપ્યો કે આ બાબત બહુ અગત્યની છે તેથી મારે બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળની મંજૂરી મેળવવી પડશે.

આ સંબંધી વાત કરતાં નેપોલિયને ડૉ. ઓમીરાને કહ્યું કે—

“મેં રાજ્યાસન છોડ્યું પણ શહેનશાહની પદવી છોડી નથી. રાજ્યઓ હમેશાં એ પદવી પોતાના નામ સાથે જોડેજ છે. સ્પેનના રાજ્યએ રાજ છોડ્યું પણ પોતાને રાજ તો કહેવડાવતોજ હતો, પરંતુ તમારા પ્રધાનોને તો એવું કહેવડાવવું છે કે મને રાજ આપવાનો ફ્રેન્ચ પ્રજાને હક્કજ ન હતો; પણ તમારી સરકારે મને એવો અન્યાય નથી આપ્યો? જ્યોર્જ વોશિંગ્ટનને પણ તમે બળવાખોરનો સરદાર કહેતા અને તેના રાજ્યતંત્રને ઝાળખવાની પણ ના પાડતા; પણ જ્યારે તેણે તમારા દાંત લાંબી નાખ્યા ત્યારે સંયુક્ત રાજ્યોને અને વોશિંગ્ટનને તેમનું ખરું સ્થાન તમારે ચૂમાળને આપવું પડ્યું. તમારા પ્રધાનોનો આવો દુરાગ્રહ ન હોત તો આવી અવસ્થામાં હું પોતાને શહેનશાહ કહેવડાવું એવો હું મૂર્ખ નથી.”

૧૪ મી નવેમ્બર. વળી પાછું સર હડસન લોએ કાંઈ નવું બધાનું ગાંધી કરાડ્યું. હાં હાંસાએ પૂછ્યું, “તેનાં આવાં કૃત્યોથી આપનો અગ્રેજો નરકનો પિકાર થશે વધી ગયો હશે!”

શહેનશાહે પ્રસન્ન વદને જવાબ આપ્યો, “જો કોઈ એવી વૃત્તિ રાખે તો ને હકો અને નિરક્ષારને પાત્ર કહેવાય. હા, એમ કહો કે અમુક અંગ્રેજોને માટે વ્યક્તિગત પિકાર વધે. એ વાત ખરી છે. જ્યારે વાત નીકળી ત્યારે કહું છું કે માણસ-ને ખરેખરો માણસજ હોય ને કદી કોઈને પિકારનો નથી; અને તેનો કેવળ પશુ માત્ર કણવારનો-વિશ્વજીના તારના તખ્તખા જેવો હોય છે. ઉંચા પ્રધાનોનાં હાનો કરવા માટે અને આંધાર ભોગવવા માટે સરસ્વતીના માનુષ દુરેશાં પોતાનું હાર્દ, તેનું મનુષ્ય, અને પરિણામનોજ વિચાર કરે છે.”

૨૦ મી નવેમ્બર. હા હાંસાને હડસન લોને બનાવ્યા વગર એક પત્ર મુરેલે મોકલ્યો. તેમાં તે શહેનશાહની માફી તાલતના સમાચાર લખ્યા હતા અને અપમાનને માટે તેને જગત પણ કૈનવગી આપના વગર તેના પુત્રની માફ એક જ

પણ જોયું પણ કાગળ ઉપરની સીલ ઉમેડી લઈ કાગળ પાછો આપ્યો. ડૉ. મી. ડિસેંપરે લા કાસાસને લઈ ગયા. પછી નેપોલિયને ડૉ. ઓ'મીરાને કહ્યું કે “હવે મો-થોલનનો વારો આવશે; કારણ કે તેઓ જાણે છે કે લા કાસાસના ગયા પછી મને સૌથી વધારે ઉપયોગી અને વિશ્રાન્તિ આપનાર એ છે. એ પ્રમાણે બધાના ગયા પછી તમને તેઓ ઉપાડી જશે એટલે તેમના પાપની પૂર્ણાહુતિ થઈ જશે.”

“મારા પોતાના માટે તો હું ક્યાંદ કંઈજ નહિ, પણ કદાચ ઈંગ્લેન્ડની પ્રજા મારે વિષે પ્રધાનોને સલાહ પૂછે તો તેઓ એમજ જવાબ આપે કે નેપોલિયને કશી ક્યાંદ કરી નથી એટલે સુખીજ હોવો જોઈએ. ક્યાંદનો એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારે એ મારા દરજ્જાને હાજો નહિ. બાકી હું તો એટલો કાયર થઈ ગયો છું કે મને ગાળાખાર કરવાનો હુકમ નીકળે તો હું તેને સુખરૂપ માતું.”

૧૯ મી માચ. ડૉ. ઓ'મીરા લખે છે કે—“આજે મેં શહેનશાહને બાઈબલ વાંચતા જોયા. મને એમજ થયું કે આ વાત ઘણા માણસો નહિ માની શકે; કારણ કે લોકોમાં એમ કહેવાતું હતું કે તે નાસ્તિક છે.”

તેણે હસતે મોઢે જવાબ દીધો, “લોકો તેમ કહેતા હોય તો પણ એ વાત સાચી નથી. હું નાસ્તિક તો છુજ નહિ. ધર્મગુરુઓનો ઢોંગ અને તેમનાં પાખંડ હું જાણું છું તોપણ મેં ક્રાંતિમાં ધર્મની પુનઃ સ્થાપના કરાવી હતી. ધર્મવડે પ્રજાની સામાજિક નીતિને પોપણ મળે એમ હું ઇચ્છતો હતો. માણસને કાંઈક ઐતીહાસિક તત્ત્વની જરૂર પડે છે. વળી ધર્મવડે ઘણાને આશ્વાસન અને ધૈર્ય મળે છે.”

૩ જી એપ્રિલ. શહેનશાહે કહ્યું કે “મારા પહેલાંના રાજાઓ એવી પ્રતિજ્ઞા લેતા હતા કે અમે સઘળા નાસ્તિકોનો નાશ કરીશું. ગાદીએ બેસતી વેળા મેં એવી પ્રતિજ્ઞા લીધેલી કે હું તમામ મતસંપ્રદાયોને અસહ્યદાન આપીશ.”

૪ થી એપ્રિલ. ડૉ. ઓ'મીરા શહેનશાહને રહેવાના મકાનનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે—“ઉંદરો અતિશય વધી પડ્યા છે પાટીઆના પડદા અને માળનાં પાટીઆં તેમણે કાચી કાચીને કાણાં કરી નાખ્યા છે. આખી રાત ઢોડઢોડ અને કૂદા-કૂદ કરીને તેઓ એટલો તો કંચકચાટ કરી મૂકે છે કે જેમણે સાંભળ્યો હોય તેમને જ તેનો ખ્યાલ આવે. રાત્રે તેઓ જ્યારે મારા સુવાના ઓરડામાં પેમીને ગરબડ મચાવે છે ત્યારે હું ચીઝાઇને ખૂટ અથવા જે કાંઈ હાથમાં આવે તે ફેંકું છું પણ તેનથી એ હરામખોરો જરા પણ ડરતા નથી એટલે આખરે તેમને હાંપી કહાડના મારે પથારીમાંથી ઉઠવુંજ પડે છે.”

“એક તો જૂનું પુરાણ મકાન, જાપડ અને જત હલકા લાકડાના, તેના ઉપર ડામરવાળા કાગળ ચોટાડેલા, પડદા ને પણ લાકડાના, તેથી કરીને ઘણી સહેલાઈથી ઉંદર આવી શકતા, એટલુંજ નહિ પણ તેનાથી બીજી પણ, અગવડ પેદા થઈ હતી.

પરમીયા ડામ- જોગતી જતો જો તેથી પાગીનાની ફાટો ઉપાડી થઈ જતી તેમાથી વરસાદનાં ઝાપટાં ને ઝાપટાં થનાં આનાં આવતાં મો-ચોલનની શ્રી ગિયાગી રાતમા ઉડી ઉડીને હોહા નિ બીનામાંથી ફાટમા મુગાડતી આ જોડ મુધરે એમ દતુજ નદિ, કારણ કે જરા તડો પડે એટલે નવી નવી ફાટો પડતી આ વાન કાચ ફાટના માનવામાં ન આવે તો નેચો તેમની મુસાફરી દરમ્યાન તેમનું વડાજુ રો-ટ હોનેના અગળ થોને ત્યારે જે ધરમાં કાન્સનો દેશનિમત થએતો પાદચાલ ૭ વરમ કેદ રહી મરણ પામ્યો હતો તે ધરની સ્થિતિ જાને જોઈ આવશે તો ખાત્રી થશે "

૨ છ લુલા- દિડુસ્તાનનો મવનર જનરલ કોડ આમદરટ વિભાગત જતાં ત્યાં થોભ્યો અને નેપોલિયનની મુલાકાતે આવ્યો સાધારણ વાતચીત થઈ ગયા પછી તેણે ક્યુ કે જો ઈંગ્લેન્ડના યુવરાજને કાંઈ ખામ કહેતું હોય તો કુ મુછીથી કહી દે નેપોલિયને પોતાના દરજ્જાને જાણે નેવા પ્રા. પણ તીવ્ર મોઝમ્પાઝનિત રૂપે કહ્યું —

" તમારા રાજાને તેમજ તમારા દેશની પ્રજાને અને કેદ કરવાનો હક્ક નથી એ કહેડ માણનો એક વ્યક્તિને કેવી રીતે સતાવે તેનું ઉદાહરણ ઈંગ્લેન્ડે આપ્યું ■ વહેલાં મોડાં ઈંગ્લેન્ડને આ કૃત્યને માટે ચરમાવુજ પડશે તમારી પાનીએન્ડ આ દરખાસ્તને ટોઠાં આપતી વખતે ધારાસભા તરીકેની પોતાની પવિત્ર પત્રી શુભી ગઈ અને ઈંગ્લેન્ડની પ્રજાને નામોશી લગાડે એવા કૃત્યને સમતિ આપવા શોગ્રાઈ "

એ પછી પોતા ઉપરના જાસાઓ વગેરેની હાકલત કર્યા પછી તેણે ક્યુ કે ' આ ઉપરાંત હજી પણ બીજી થપ્ત તેઓ કરવા ઇચ્છે છે મારો દેલ જોને માટે રાહર છે તે વાતનો તેમને ખાતર મોઝ ઇનકાર કરાવવો છે અને તેને લાજન લાગે રવી જોગી વાત મારી પામે કશું કરાવવી છે તેમને મારી પાસે એવું કમલ ગાવતુ છે કે મને રાજ્યમુક્ટ પહેરાવવાનો કાન્સને હમજ ન હતો અને સરહડસન થોની કમમના મોદાવડે મારે કપાને રાજ્યમુક્ટ એ કરેવું રાજચિન્દ બૂસી નાખતુ કે કેમ્પો ફોર્નિયો અને નિવાઈલ આમગ ન્યારે મે અસ્તિમાના ચહેલચાલને મુલેહ કરવાની ફરજ પાડી ત્યાર દુ જનરલ બોનાપાર્ટ કહેવાતો હતો ન્યારે મે ઈંગ્લેન્ડની માથ એનેન્સની મુલેહપન મહી કરી ત્યારે પણ કુ તેજ નામથી ઓળખાતો હતો હજી પણ દુ એ નામ ધારણ કરવા મગરર છુ પણ તે નામ જો હું ધારણ કરે તો ફ્રેન્ચપ્રજાએ કરેના કામને રદ કરે એકાથે ગણવાનો ઈચ્છા હતા રાજાને હક્ક છે એમ મે કમૂવ કર્યું કહેવાય કુ તો ડુરે અથવા એવું કાંઈક તખ્તનુમ ધારણ કરવાનો હતો પણ તમારા પ્રધાનો તથા તેમનો બાકુતી ખૂની સગ હડમન લી આ જાળતમા નરેહ તરેહના વામપરાણા કરીને મને રાહેનચાહની પત્રી પત્રી રાખવની ફરજ પાડ છે જો તમારા દેશની સરકાર એમ કહેવા માગતી દેલ કે ૮ કાન્સનો પાદચાલ રતોજ નદિ ત્યારે તો જ્યારે મે એમેન્સની

સુલેહ ઉપર સહી કરી અને લૉડ ક્રાસલરે અને લૉડ લૉડર્ડેલ મારા એકથી-
ઓ સાથે સંધિવિચાર કરતા હતા ત્યારે ક્રાન્સનો રાજા હું નહિ તો કાણુ લઈ હોતો ?

“ હું ઇંગ્લંડ સાથે મૂળથીજ સાચા દિલથી સુલેહ રાખવાજ ઇચ્છતો હતો. મારે
તો રાજ્યવિપ્લવથી પહેલાં મોટાં મોટાં ક્રાંતરો પૂરી નાખવા હતાં અને કાયદેસર
અંધારણવાળું રાજ્યતંત્ર જે તમારા અને મારા દેશે લય કર સામાજિક અધિકાર
કરીને મેળવ્યું છે તે યુરોપના રાજાઓની મારફતે યુરોપના રાજ્યોને અપાવીને યુરો-
પની રાજનૈતિક પ્રમારતોને હલાવ્યા વગર તેની પુનર્ધટના કરવાની મને અભિલાષ
હતી. હું ફરીથી કહું છું કે મારે સુલેહજ જોઈતી હતી અને તે મેળવવાને માટે
હું લડતો હતો. વિયેનાની રાજપરિષદ એમ સમજતી હશે કે યુરોપમાં હવે
સુલેહ ચમ ચૂકી છે. પણ તેની જૂલ થાય છે. એક અતિ લય કર લડાઈ મારા
સામ્રાજ્યની લશ્મની અંદર છુપાઈને પોષાઈ રહી છે. જે રાજાઓને માફ કરી કરીને
તેમનાં રાજ્યો મેં પાછાં આપ્યાં હતાં તેમણે મારા પ્રત્યે બતાવેલી કૃતદ્વંતાલું વેર
વહેલી મોટી પ્રજા લીધા વગર નહિજ રહે. રાજ્યવરાજને કહેજે કે—“જે પાલ્મિરે-
ના તમે મુખ્ય સલાસદ છો તેને કહેજે કે મારા જેલરના જુલમમાંથી મને
છુટો કરવા મહેરબાની કરીને મારે માટે જલ્લાદનો કહાડો તૈયાર કરાવો
એટલુંજ હું માગી લઉં છું.”

મોન્થેલન લખે છે કે “આ પ્રાદ અને મર્મવિદ્ આત્માના દુઃખની કથા સાંભળી
ને લૉડ આમહસ્ટને ધણું લાગી આવ્યું. તેણે પોતાના મનનો લાગણી ન છુપાવી. તેણે
વચન આપ્યું કે આ બધી હકીકત હું યુવરાજને કહીશ અને આપની રજા હોય તો
સર હડસન લોને પણ કાંઈક કહું.”

નેપોલિયને કહ્યું, “એમાં તો કાંઈજ વળે એમ નથી. એ માણસના સ્વભાવમાં
પાપવૃત્તિ અને મારા પ્રત્યે વેર વસી રહ્યું છે. જેમ વાધ પોતાના શિકારને નખવડે
ફાડીને તેના દુઃખને લાખો વખત પહેંચાડવામાં મગ્ગ માને છે તેમ આ માણસને
પણ પોતાની મગ્ગને ખાતર મને પીડવાની જરૂર પડે છે.”

અક્ટોબર માસના અરસામાં ડૉન ઓ'મીરા નેધિ કરે છે કે “શહેનશાહની તખ્તી-
યત ધણીજ ખરાબ રહે છે.” એવામાં વળી સર હડસન લોના બેન્કમાં નવો તરંગ
આવ્યો. તેણે હુકમ કર્યો કે જનરલ જોનાપાર્ટની તખ્તીયતનો મને રાજ દેખી રિપોર્ટ
કરવો. નેપોલિયને વાંધો લીધો. જવાબ મળ્યો કે નેપોલિયનના નામ સાથે “શહેન-
શાહ” શબ્દ તો નહિજ લખાય. એકલું નેપોલિયન જોનાપાર્ટ જેમ તો લખે. આ
વાત ડૉન ઓ'મીરાએ તેને કહી પણ તેણે કબૂલ ન કરી. તે કહે કે એ લોકો
જેમ માફ વધારે વધારે અપમાન કરતા જશે તેમ હું પણ શહેનશાહની પટ્ટી
પટ્ટી રાખવા વધારે જીદ કરીશ. આખરે તેણે કહ્યું કે રિપોર્ટમાં દરદી જોનાપાર્ટ

સખો, પણ આ ગીત પણ સર હસન કોએ નામજૂર કરી. તેણે કહ્યું કે મમ "જનરલ બોનાપાર્ટ" સિવાય બીલુ' કંઈ લખાશેજ નહિ !

નેપોલિયને તે ઉપરથી દયા ખાવાનીજ આ ના પાડી, એમ કેટલાક દિવસ નીકળ્યા ગયા. આખરે સર હસન જરા નરમ પડ્યો, અને નેપોલિયનની તમીલનો દૈનિક રિપોર્ટ મગવાનું હોરી રીનુ 'ગો' મીરા પાછો તેની સારવારમાં દાખર થયેલ. તે કહે છે કે "જમણી બાલુએ થોડું દુઃખ તો તેને થવાજ કરતું, તેની જૂખ પગ મૂક હતી, હજી પહે નોત્ત દતા અને કોઈ કોઈવાર ઉઠતી આવે એમ થતું અને ઉઘ તો છેક ઉઠીજ મૂક હતી "

દરે લા દાસાસનો પછી આ દાકતરની વારી આવી. નેપોલિયનને સત્તાપવામાં તેણે સર હસનને મદદ ન કરી એટલે દરે તેના બોગ ફરી વળ્યા. તે અંગ્રેજ અમ વગર કોનો તો પણ તેને એકદમ કેદ કર્યો આ ઉપરથી તેને રાજીનામું આપવું પડ્યું અને તે માફ અને મરવા પડેલા પાદસાદનો રત્ન લેવા ગયો.

નેપોલિયને કહ્યું, " ડાક્ટર, ત્યારે તમે જાઓ છો મારા ડાક્ટરને પણ તેમણે ન જોયો એ વાત દુનિયાના માન્યામાં આવશે તમે મારી બરડસ્ત સીધી તે માટે આભારી છ જાઓ, આ અધાજ આ પાપની બોડમાંથી છૂટ થઈ જાઓ દુ નો મારા રોમથી ગળાઈ ગળાઈને આ ગોદડી ઉપરજ વમર દવાએ અને મરી જઈશ, પણ મારા મોતનું કલક તમારા દેશને માથે સલાને માટે એટિનુજ રહેશે "

નેપોલિયન તરફ જે જે દયા બતાવે તે સર હસનના ખાખરમાં આવી જાય. આ'મીરાએ સત્તાવીસ દિવસ કેદ બોમવી, આખરે યુરોપના રાજાઓના કમિશનરો સેન્ટ હેનેનામાં રહેતા હતા તેમણે સખત વાલો ઉઠાવ્યો ત્યારેજ એ હસન માદેમ જરા નરમ પડ્યા અને આ'મીરાને જોઈ કરી તેને નેપોલિયનની સારવાર કરવા જવા દીધો. પરંતુ એ પણ જાતો વખત ન નજરુ જીવાઈની રૂપ મી તારીએ તેને હુકમ મળ્યો કે તમારે મોઈની સાથે પણ કદી વાતચીત કર્યા વગર એકદમ સેન્ટ હેનેના છોડીને ચાલ્યા જવું

ડાક્ટર આ'મીરા સખે છે કે "મારા ધધાનો, નેપોલિયનની તમીલની ખરેખરી રિયતિનો અને એક મનુષ્ય તરીકેની મારી ફરજનો વિચાર કરતા અને એમજ લાગ્યું કે માર આ નિર્દય હુકમ નજ માનવો એક પગવારમાં મે હરાવ કરી નાખ્યો. મમે તેમ થાય તોપણ આ હુકમ તો નહિ માનુ એવો સદૃષ્ય મે મારા મનમાં ધડી કહાડ્યો ' છતાં પણ આખરે સર હસનની મઠા પ્રગળ થઈ અને આ'મીરાને સેન્ટ હેનેના છોડવાજ પડ્યો

છેતી વિષય આપનાં તેને નેપોલિયને કહ્યું કે —

યુરોપ પહોંચો એટલે તરતજ મારા સગામજાઈઓને મળને અને તેમને

સમજાવજો કે મારી વિપત્તિઓ અને મારા અપમાનનાં લાગીદાર થવા તમે અહિં આવો એમ હું નથી ઇચ્છતો. મારી લલ્લી * લૂઇસી, મારી પૂજ્ય માતા, અને જેન પાઉલાઇનને મારો સ્નેહ પહોંચાડજો. જો કદી મારા પુત્રને તમે મળી શકો તો તેને મારાવતી આલિંગન દેજો. તે ક્રેન્ચ રાજકુમાર છે એ વાત તે કદી પણ ન બૂલે. તેને હાલ કેવી કેળવણી મળે છે તેની ખરેખરી વિશ્વાસપાત્ર હકીકત મને મોકલજો. આપણે હવે નહિ મળીએ. તમારું કલ્યાણ થાઓ !”

જે મહિના સુધી નેપોલિયનને અંગ્રેજ દાકતર પાસે સારવાર કરાવવાની ફરજ પાડવા સર હડમને ઘણીએ માથાકુટ કરી પણ તેણે દવા લેવાનીજ ના પાડી. એમ કરતાં સપ્ટેમ્બરની આખરે તેની તબીયત એકદમ છેકળ ગગડી ગઇ ત્યારે સર હડમને થોડીક છુટછાટ મળી અને શહેનશાહ પોતાની વાડીમાં જરા ફરતો હરતો થયે.

તેની તબીયત તો દહાડે દહાડે અગતીજ હતી તોપણ છ મહિના સુધી તેણે દાકતરને પોતાની પાસે આવવા નજ દીધો. આ રીતે કેદલું ત્રીલું વર્ષ પસાર થઇ ગયું.

પ્રકરણ ૭૨ મુ-કેદનુ ચોથુ અને પાંચમું વર્ષ

મ ૧૮૧૮ ના નવમ અને ડીસેમ્બરની નોંધમાં મળ્યા
 દુખ અને અપમાન નેપોલિયને કેવા ધૈર્યથી મહન કર્યા
 તેની શોભા ધ્યા હે આખરે ૧૦ મી જાન્યુઆરીએ તેની
 દાન એની ભવકર યર્ધ પડી કે એક અગ્રેજ ડૉક્ટરને
 જોવાવવાની તેના મિત્રોને જરૂર લાગી એ ડૉક્ટર તેને એ-
 ને વાર જોઈ રહ્યો પણ નેપોલિયનને ધૂળથી પણ દબા
 કરી મૂકવાનો નિર્ણય લઈ એટલા સર હાથે પડી તે પછી
 જતો અટકાવે તેને મગ દડમનને બદલે લાગણીપૂર્વક લખ્યું પણ તે દયા ન
 આવી આખરે ૨૧ ડી જાન્યુઆરીએ તેણે પોતાના દરદીની રજા લીધી અને થગી
 પાછો નેપોલિયન દવા વગર મદવાનું કદ વે તો મોતને નિજાને પડ્યો રહ્યો

આ રીતે દુખમય એર્નિ દરનના લાંબા યુદ્ધ જેવા નવ મહિના લાંબી ગયા
 દરમિયાન નેપોલિયન અનિચય કદ મહન કરતો ધીમે ધીમે તેની કમરમાં ઉતર્યો
 જતો હતો સગ દડમન લાંબી નિવૃત્તામાં હજી ધગરો થયો ન હતો તેના મદ
 વા વખતે પણ આ નિદમ માણસ તેના જોગમાં આગળ આવીને કાલક
 મનારી ગયો ત્યારે આખરે થાકીને અદથી બાગણને મોકળ દઈ ગયો પડ્યો

બ્રિટિશ મરમરે અને તેની મા વગર એક કમ દાનગર પમ કરવાની રજા
 આપી જે ઉપરથી તે એન્ડા માર્ક ૧/૧૬ ના મરેનગ મામમાં નેટ દેનેન
 આ ત નરલિયન નરો આવી કે તેના ધરમા ધમિક રિયામો પણ નિધ
 મગ થતો જોઈએ તેની આ જાન તી નથે જે ધમગુરો પણ આવા દના

૦૦ મી ૧૮૧૮ ના ૧૦ ડીસેમ્બરની મુદતની મુદતમાં દની જે જોગ
 મા દરનદાર ખેડે તો તેના અગ્રેજ અગ્રેજ દડુ કે ડૉક્ટર તેને જોઈ રહ્યો
 તે કે નેપોલિયન નરો આવી કે તેના ધરમા ધમિક રિયામો પણ નિધ
 મગ થતો જોઈએ તેની આ જાન તી નથે જે ધમગુરો પણ આવા દના

પોતાની માફક અને પણ માટીનું પૂતળું જ ગણે છે તેની માથે મારૂં મન મળી શક્યું નથી."

જનરલ બેન્ડ-૩ અને નેપોલિયન ધડીવાર ધર્મચિંતક ચર્ચા કરતા એક વાર બેન્ડ-૩ે કહ્યું, " હંધર-મનુષ્યાવતાર, ધારણ કરે એ આપના જેવો જુદિમ પન્ન પ્રુથ્વ માનીજ કેમ શકે ? ઇસુખ્રિસ્ત જુદિમાં અને ચારિત્ર્યમાં ઉચ્ચમાં ઉચ્ચી કોટિનો મનુષ્ય દોષ, અને દરેક જાનનામાં તેની બરોબરી કરી શકે એવો કોઈ મનુષ્ય ન હોય, એ કુ કહી શકે, પણ મને તેવો તોપણ તે એક માણસજ હતો જો તેણે મનુષ્યોની પ્રીતિ મેળવી દોષ અને તેમને લક્ષિત્યેવાં બનાવીને પોતાના પત્રને ચાલતાં કર્યાં હોય તો એ અમતાર તેના જુદિમજનો અને તેની પ્રતિભાનો છે, કેમકે એ બે શુશ્રુવડે જમતને તાબે કરી શકાય છે સિદ્ધરે, સીઝરે, અને આપે પોતે પણ એજ શુશ્રુવડે જમતને વશ કર્યું હતું ", એના જવાબમાં નેપોલિયને તરતજ કહ્યું કે -

" કુ મનુષ્યસ્વભાવને ઝાળખુ છું અને કુ તમને ખાત્રીથી કહું છું કે ઇસુ ખ્રિસ્ત આપણા જેવો મનુષ્ય નથી ઉપલક્ષ્યા જોનારને ઇસુ અને મારા કે સીઝર-જેવા સામ્રાજ્યરદાપકોની વચ્ચે મળતાપણું દેખાય, પણ એ મળતાપણું બોલુ છે શામ અને ધીસના મદાપ્રુથ્વો સ્મૃતિકારો અને લોહનાપકો માટે અને ધણ માન છે તેમને કુ અન્યાય નથી કરતો, તેમની ખુની કુ બળું છું તેઓ મારી માફક મદ-સ્વના કામ કરી ગયા છે, પરંતુ તેઓ પણ દેવાંથી તો નહોતાજ મે અને તેમણે એવી એવી ભૂલો કરી છે, એવી એવી નિર્જળતા ગતાવી દીધી છે કે અમ રામાં અને ઇસુખ્રિસ્તમાં કેદતુ અમાય અતર છે તે ઉપાકુ પડી જાય છે

ઇસુખ્રિસ્તે કહિ પણ માનુષી નિર્જળતા નથી જતાવી તેવું એએક કામ જોધને કુ ચક્રિન ચર્ચ જાઉં છું તેના આત્માનો પ્રતાપ જોતાં કુ અજાઈ જાઉં છું આખા જમતમાં કોઈની સાથે તેની મરખામણી થઇ શકે એમ છેજ નહિ. ઇસુ તે ઇસુજ તેના આદર્શ, તેના ભાવ, તેના મુખમાંથી નીકળતા પરમ સત્યો અને લોહાના ઉપર તે મત્યો હાસવવાની તેની અતુર્ રીતિ એ સર્વ મનુષ્યની ચક્રિત ઉપરાંતજ છે વિદ્યાન અને દુર્દનસાએ તેના ઉપદેશની આધ્યાત્મિકતા આગળ રીતો પડી જાય છે આત્મા સિવાય બીજા કોઈ અનાત્મ પદાર્થની તેને કરી પરવા નથી આત્મશાન અને આત્મસાક્ષાત્કારજ તેને માટે અતિમ લક્ષ્ય છે = તેના જન્મ પહેલાં કોઈનું લક્ષ્ય આત્મા તરફ વળ્યું ન હતું અને ભૌતિક પદાર્થોએજ જમતને મોહિત કરી નાખ્યું હતું તેના આદેશથી સૌને માની ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં રચાન મળી ગયું

x આ અને દરે પછીના કથન એકલા યુરોપનેજ લાગુ પડે છે એમ સમજવું યુરોપની બહાર થએલા ધાર્મિક વિભાસવિષે નેપોલિયનને પૂરતું જ્ઞાન નહિ હોવાથીજ તેની નજર માત્ર ઇસુ ઉપરજ કરી છે અને તે વાજબી છે

વિજ્ઞાન અને દર્શનશાસ્ત્રને ધર્મથી ખીજ નંખરતું સ્થાન મળ્યું. આત્મસંતોષ સામ્રાજ્ય પાછું ફરીથી દૃઢ થયું. એકલી શ્રદ્ધાના બદલ પ્રભાવથી મોટા મોટા પંડિતોની પંડિતાઈનાં ભીતડાં જમીનદોસ્ત બની ગયાં. ઇસુના શબ્દમાં કેટલી શક્તિ છે ? તેના શબ્દથી જગતના વિચારમાં આસમાન જમીન જેટલો ફેરફાર થઈ ગયો. એનો એક શબ્દ તો બીજો ઈશ્વરનો આદેશ ! આવું અપૂર્વ કાર્ય ઈશ્વર સિવાય કોણ કરી શકે ?

“ તેના મરતી વખતના શબ્દો કેવા છે ? તેની કુમક કરનાર કોઈ નથી. થોડાક કંગાલ ચેલાઓ સિવાય તેનું કોઈ નથી. ચાહુદી ધર્મગુરુઓ તેના ઉપર કોઈ ભરાયા છે. આખી દુનિયાનો તેના ઉપર ફિટકાર વરસી રહ્યો છે. આ વખતે પણ તેનું વર્તન અને તેના શબ્દો બુદ્ધિઓ:—‘ભલે તેઓ મને થોડાજ વખતમાં પકડીને કોસ ઉપર જડી હતા; ભલે આખુ જગત મારો ત્યાગ કરે અને મારો મુખ્ય શિષ્ય પણ ગુરુદ્રોહી બને; પણ મારા મરણથી હું માણસજાતનું પાપ ધોઈશ અને ઈશ્વરથી વિમુક્ત થઈ ગએલાં મનુષ્યો ફરીથી ઈશ્વરાભિમુખ બનશે. મારું મૃત્યુ મારા શિષ્યોને નવજીવન આપશે, અને તેઓ હાલ છે તે કરતાં વધારે આત્મબળાસંપન્ન બનશે. હું સ્વર્ગમાં રહ્યો રહ્યો તેમની બુદ્ધિને પ્રેરીશ. ક્રેસ્ટનું માહાત્મ્ય તેમને નવીન બળ આપશે અને તેઓ ચારે દિશાએ સદ્ધર્મનો પ્રચાર કરશે. વંધસ્તંભ ઉપર શૂળાએ ચડીને પ્રાણુત્યાગ કરવા દુનિયાની નજરે એક દનભાગી માણસના શબ્દો આજે અક્ષરે અક્ષર ખરા પડ્યા છે. ”

“ એકાદ લગાઈથી કે એકાદ દિવસમાં આ મહત્તર પરિણામ નથી આવ્યું. એકાદ મનુષ્યના જીવનમાં આ ફેરફાર નથી થયો. ઇસુના દેહાવસાન પછી પણ ત્રણ ત્રણ સદેક સુધી તેના ચેલાઓએ પોતાના ઈશ્વરથી દસાઈ ધર્મના પાયા ચંદુયા છે. આ મહાન ધર્મયુદ્ધમાં તમામ રાજાઓ અને દુનિયાની તમામ શક્તિઓ તેમની માથે ગોડવાઈ ગઈ હતી. તેમની પાસે લશ્કર ન હતું. જગત જેને બળ કરે છે તેમાં કશું જ ન હતું; પણ એક મહા બળવાન, મૂઠું અને દિવ્ય શક્તિ તેમનામાં જનસંત-ભાવે ભબૂકી નીકળી હતી. તેમની સખ્યા ઝાઝી ન હતી. છતાં છતાં પ્રભુના પામ-લખાનાના થોડા ઘણા મહેમાનોજ માત્ર ઇસુના મૈત્ર્યના મૈત્રિદો હતા. શ્રદ્ધા એજ તેમને મોંઘે માંધવારી માફગ હતી.

પણ હાલના બગથી તેઓ બળવાન હતા. કેવું યશસ્વી યુદ્ધ ! એક જાનુએ દોષ, તિરસ્કાર અને વેરના આમુગી બગ તેમના ઉપર તુટી પડ્યાં હતાં. ખીજા જાનુએ ધૈર્ય, નહનશીલતા, ક્ષમા, અને નમ્રતા તેમનો ફેવી પ્રગવ મનુષ્ય ઉપર પાડી રહ્યા હતા ત્રણ ત્રણ નેકા સુધી શરીરજન અને આત્મજન, જુનમ અને સ્વર્ગીન તમામ આમુગી મર્યાદા અને સાત્વિક દેવી સંપત્તિ વચ્ચે મંથન કરે.

“પણ હવે મારી હકીકત તરફ જુઓ. મારે માટે પ્રાણ આપતાં પણ અચકાય નહિ એટલે સુધી મેં મારા અનુયાયીઓમાં ભક્તિનો સંચાર કર્યો હતો. પણ મારા સૈનિકો અને ઈસ્ટિના એલાઓની સરખામણી કરવા જેટલી ઘૃષ્ટતામાંથી મને પ્રભુ બચાવે! મારાં સૈનિકોને હું પાણી ચડાવી શકતો, પણ તે મારી સમક્ષતા પૂરવું મારા શબ્દનો પ્રભાવ, મારી આંખમાંથી ઝરતો વિજળીનો પ્રવાહ, મારો પ્રતિભાવ લયો આદેશ એ વડે તેમનાં હૃદયમાં પવિત્ર અગ્નિ જગૃત થતો. બીજાના આત્માને જગૃત કરવા જેટલી મારામાં જાદુઈ શક્તિ છે, પણ તે શક્તિ ઇશુની મારફત બીજાઓમાં સ્થાયી વારસારૂપે ઉતરે તેટલે દરજ્જે હું ન આપી શક્યો. અને મારા સરદારો પણ એ શક્તિ મારી પાસેથી એટલે દરજ્જે નજ મેળવી શક્યા. મારી હાજરી ન હોય ત્યારે, તેમજ મારા શબ્દમાં કે મારી દષ્ટિમાં જે શક્તિ હતી તેની મદદ લીધા વગર હું મારા સૈનિકોનો પ્રેમ કાયમને માટે નથી જાળવી શક્યો.”

“સમસ્ત મહારાજ્યોનો છતનાર હું આજે સેન્ટ હેલેનામાં સડું છું. આજે મારું કોણ છે? મારે માટે લડનાર, મારે માટે રાજ્યો છતી આપનાર આજે કોઈ છે? મારા દરબારીઓમાંના કોઈ પણ આજે મારી બાજુમાં ઉભેલા છે? મને યાદ પણ કોણ કરે છે? યુરોપમાં મને છોડાવવા કોઈ પણ પ્રયત્ન કરે છે?”

“હુનીયાઈ મહાપુરુષોની આજ રીતિ છે! સીઝર અને સિક્કરનું પણ તેમજ થયું છે. મને પણ જગત જૂલી જવા આવ્યું છે. મારા જેવા દિગ્વિજયી શહેનશાહનાં નામ અને ઇતિહાસ માત્ર શાળાના વિદ્યાર્થીઓજ યાદ રાખશે અમારાં પરાક્રમેને માત્ર મહેતાજીઓજ તેમના વિદ્યાર્થીઓને પાઠ આપવા માટે ઉપયોગમાં લેશે! બસ! બિચારા એ મહેતાજીઓજ માત્ર અમારાં કામોની તુલના કરશે અને અમને ધન્યવાદ આપશે અથવા અમને વખોડી કહાડશે! ઈર્ષાળુ ઉમરાવવર્ગે મારું ખૂન કરાવ્યું છે અને હું અમ્રાજે મરણ પામું છું. મારું શરીર હવે થોડાજ વખતમા કબરમાં દફનાઈ જશે અને તેને કોણ કોતરી ખાશે. જુઓ, એકવાર જે મહાન નેપોલિયન કહેવાતો હતો તેની આ દશા! ઇશુનું શાશ્વત આશ્રાન્ય અને મારી દુર્દશા એ બે વચ્ચે કેટલું વિશાળ અંતર? ઈશુનું મરણ તે મરણ નહિ પણ સાચું જીવન છે.”

એક પળવાર શાત રહ્યા પછી તેણે જોયું કે અટ્ટે-ડે કરો ઉત્તર ન આપ્યો ત્યારે નહિ પણ હવરની દિવ્ય વિભૂતિ તરીકેજ તેઓ પૂછે છે. (મ પ્રદાયને આશીન બદ્ધ સંખ્યક જનસમુદ્ધતી આ વાત નથી.) મદર્મિ વસિટ સાદ્ જન્મ્યાવે છે કે રામકૃષ્ણદિ તે શું પણ ભક્તિ વિષ્ણુ જેવા પણ પોતાના અમામાન્ય પુરુષાર્થને લીધેજ તે તે પદને પામેલા છે

તે જોયો —

“ હમુને તમે ઈશ્વરાવનાગ માનતા નથી ત્યારે ખરેખર મે તમને મેનાપતિ બનાવ્યા એજ મારી બુદ્ધ ”

૨૨ મી મધ્યેખર ૨૦ એન્ડામાકી પોતાની માથે ચોપડીઓની ચેગીઓ ભરીને લા થો હતો. નેચોલિયને ને ચેગીઓ મગાવી અને જોલાની એક જણે તેમાંથી પુસ્તકોનો ચોકડો દહાડીને તેના હાથમાં નીચો પછુ તેડો કયુ કે તમણા મારે ચોપડીઓ નથી જોવી ચૂરાપથી આવેના પાસલમાં ખીજુ ઘણાં હોય. એવું ધારવું ખરૂં પડ્યું ચોપડીઓની અદર ગોડવી ગમેથી એક મુદર છબી નીકળી. તે તેના પ્રાણુધિક પ્રિય પુત્રની હતી તે જોતાજ તેની આંખમાંથી અમુ નીકળી પડ્યાં તે ધબી વાનુધી તે બાળખના સુદર મુખ મામે એકી નજરે જોઈ રહ્યો, અને તેને વધાતથી મુખી કરતાં જોયો, ‘ ગાઈ રાજખટપટને જોમ નહિ થઈ પડે તો તે પોતાના બાપલુ નામ દહાડે એવો થશે ”

૮ માં અધોગજ આજે સહેનસાહની તબીયત સારી હતી આજે જનરલ ખટ્ટેન્ડાનો ઠોકરને તેણે પોતાને ઘેર તેડ્યાં હતાં તેઓ દગખાતા હરખાતા આવ્યાં. અને તમાલસ કુહાકુલથી ધમાચકડી કરવા લાગ્યાં સહેનસાહ પણ તેમની રમન અને મસ્તીમાં નાના બાળખની માફક રસ લેવા લાગ્યો. તેઓ સાંજે જમીને ગયા પછી, તેણે કયું —

“ એમને કુ નોનર છુ અને એમની સાથે કુ રમુ છુ ત્યારે એ ઠોકરા કેવાં ખુશ થાય છે ! હજુ તેમના દિલના પાપનો પ્રવેશ નથી થયો. તેમના જેવો હતો ત્યારે કુ પણ તેવોજ હતો પણ પછી મારા જીવનમાં કેવા કેવાં તોફાન જાગ્યાં !

૧૩ મી નવેમ્બર સહેનસાહની તબીયતમાં હવે ધણોજ મજીર બગાડો થવા લાગ્યો હતો જ દર્દ અને નબળાઈ વધતાંજ ગયાં આજે તે ધણોજ અશક્ત હતો અને વાડીમાં પણ વિલાપી ચલી રહ્યો ન હતો તે જોઈ મરો અને અભયાસના ઉજાગર વાન ટેન્ડાઓ તરફ નજર કરીને એ કપૂર્ણ રવે જોતો —

અર ૨૬૪૦ ક્યાં કા મ અને ક્યા તેનાં રમણીય આમેરવા ! એકજવાગ તે બૂમિનાં દર્શન કરવા પામુ ના કેવું મજા થાય ! ત્યાંથી આવતી દવાનો એક પામ પણ મત મ નો જુ મારે ! જન્મભામિ એ માં જોનરવનુ અપાય છે !

૧૮ ના નવેમ્બર આજે મનેતલદ અસગા તે જના પણ એકદર આરામ તે વાડીમાં તે ન મથે ક નાં તન અર્નિદય નબળાઈ જણાઈ ત્યાં તોફાનને પડ્યું ન અસગાના કા ઉપાડ

આપે કમ ન કા રમણ

અને નિપ એ વચમાં ૨ મી નાને મસ ન દર

“આપ વાડીમાં જોદવાની કસરત કરો. કાલથી કોદાળી લઈને માટી તોળે ઉપર કરી નાખો. એટલે આળસ અને અપમાન બેઉમાંથી બચી શકશો.” બીજો દિવસથી તેણે જોદવાનું કામ શરૂ કર્યું. ક્યારા બનાવવા, ફૂલગાંઠ રોપવાં, પાણી સીચવું એવાં કામોમાં થોડો વખત તો આનંદમાં પસાર થવા લાગ્યો; પરંતુ સૂર હડમન લેતો તેના આટલા સુખની પણ અદેખાઈ આવી. તેનાથી મના તો ન કરાઈ પણ બોલ્યો કે આ બધી જૂઠી મહેનત છે. કશુંજ ઉગવાનું નથી. આટલું છતાં પણ દિવસે દિવસે તેનું શરીર ઘસાતું ગયું. એવી અવસ્થામાં કેટલાએ દુઃખ અને કંટાળાભર્યા મહિના વીતી ગયા. તે એક દિવસ તેના પ્રકાશહીન, ભેજવાળા અને જૂના પુરાણો ગ્યારડામાં ફાંચ ઉપર ઉદાસીનભાવે સૂતો હતો. એવામાં તેને પોતાની માતાનું સ્મરણ થયું. એ ભલી માતાએ તેના તરફ જે પ્રેમ રાખ્યો હતો અને અતિશય વહાલથી અરદાસ્ત લીધી હતી તેનું સ્મરણ કરતાં તેનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું.

તેને બાળકો ઘણાં ગમતાં. જનરલ બર્ટ્રેન્ડનાં છોકરાંને તે વખતે વખત તોતરતો. તેમની ધીંગામસ્તીથી આખું ઘર ગાજી રહેતું ત્યારે તેના જીવને ઘણી રાહત મળતી. તેમની સાથે તે પણ રમવા લાગતો, અને તેમના નાના કણ આ પતાવતો. બપોરે કુંડમાંની રૂપેરી માછલીઓની કુદકુદ જોવા છોકરાંને તેડી જતો. એક દિવસ ત્યાંથી ઘર તરફ પાછાં ફરતાં તેણે બર્ટ્રેન્ડનાં છોકરી હાર્ટેન્સને પકડી રાખી અને ડાં એન્ટોમાર્કને બોલાવી કહ્યું કે આ છોકરીના કાનમાં છેદ પાડો. મારી પાસે પરવાળાંની બે છુટ્ટીઓ છે તે એને પહેરાવી દઈએ. મોન્થોસને તે છોકરીને પકડી રાખી અને ડાકટર તેના કાન વીધવા તૈયાર થયો. આ દેખાવ જોઈને છોકરીનો નાનો ભાઈ ગુસ્સાથી લાલચોળ થઈ ગયો. તેણે પગ પછાડ્યો અને નેપોલિયનને પોતાનો નાનો મુકો બતાવ્યો. નેપોલિયને તેને કહ્યું, “ચૂપ રહે, ગરબડ કરીશ તો તારા કાન પણ વીધી નખાવીશ.” હાર્ટેન્સના કાન વીધાયા. નેપોલિયને તેને બેઉ કાને છુટ્ટી પહેરાવી અને તે ખૂબસુરત હસમુખી છોકરીને બચ્ચી કરીને કહ્યું, “જા, માને બતાવજે અને જો તે નારાજ થાય તો કહેજે કે મેં નહિ પણ ડાકટરે કાન વીધ્યા હતા. છોકરી હસતી ફૂલતી મા પાસે દોડી ગઈ. તેના ગળા પછી નેપોલિયને કહ્યું, “પેલો છોકરો જોયો કેવો બહાદુર અને નિડર હતો ! એના જેટલી ઉમ્મરે છુ પણ એવાજ હતો. પણ મારી માતા લેડીશીઆ અમારી માથે પ્રેમ અને ધાક બેઠેલા ઉપયોગ કરતી. અમે સારૂ કે ખોટું કંઈ પણ કરના તો તે મારી માનાના ધ્યાન બહાર હોયજ નહિ. દરેક હજકા વિચારને, અપવિત્ર વસ્તીને તરતજ તે દેખાવી દેતી અને અમારા મન ઉપર લગ્ય અને મહાન કામોનીજ છાપ પડવા દેતી. અમત્યને તે ધિત્રારતી, આગાહગને માટે હિંસા કરતી અને અમારી એક પણ કસુર તરફ આખ આડા કાન કરતી નહિ.”

- એમ કરતાં મ. સ. ૧૮૨૦ નો સપ્ટેમ્બર માસ પૂરો થયો. હવે તેનું સરીર ધીમે ધીમે પણ દેખીની રીતે જળવાઈ રહ્યું. એક દિવસ તેને ડૉક્ટરે કહેતો. જોઈને જામીએ તેણે જાણીને કહ્યું, "ડૉક્ટર, મારું કંઈ ઉપચાર આપજો મુખી દોષએ છીએ મરીજાઈ, મૂખમરો, ચિતા જાળણ સો વિમારે પડી ગય છે" એટલું કહીને તે પાછો ઉધણ માર્યો.

ખરાબ રાગને લીધે તેને પણ દિવસ મુખી પરમાં બરાબ રહેવું પડ્યું મુઠાના જેવી પ્રિયાઈ તેના માથ ઉપર જગાઈ ગઈ હતી. ધણીવાર તેને ટાલ ચડી આવતી નજગાઈ એટલો બધો વધી ગયો કે પથારીમાંથી ઉઠવું પણ તેને માટે અપરંપર પડ્યું હતું. એવી સ્થિતિમાં ૧૪ મી આગસ્ટના આવી પડેલી એટલે તેના ઉપર અન્યાય અને જોરજુલમથી ડોળી બેસાડેલી કેદની સિક્કાનાં પાંચ વર્ગ પૂરા થયાં.

રસ્તો મોન્થોલને સૂચવ્યો. સવારમાં શહેનશાહ પચારીમાંથી ઉઠે તે વખતે મોન્થોલને ડાંઘ કામને બહાને પડેલો બાલુએ કરવો અને એ વખતે પેલો અમલદાર નેપોલિયનને જોઈ લે. પણ સર હડસનને આથીએ સંતોષ ન થયો. તેણે કહ્યું કે જો તમે મારા માણસને જનરલ બોનાપાર્ટના ઓરડામાં નહિ દાખલ થવા દેશો તો હું મિપાઇએ લખતે આવીશ. અને બારણાં બાગીને બહાર આવીશ. મોન્થોલને તેને ધણોએ સમજાવ્યો, વિનવ્યો; જેની દુર્દશા થઈ હોય એવા માણસનું અપમાન કરવામાં કશું પાપ છે, ખિચારા મરવા સુનેલા શહેનશાહને આથી ધણો કલેશ થશે, એવું એવું ધણુંએ કહ્યું પણ તેના વજ્ર જેવા હૃદયને કશીજ અસર ન થઈ. એટલામાં પોતાના પૂતળ અને ખિમાર શહેનશાહ ઉપર ચતા લુલમથી રાતો પીજો થઈ ગયેલો ડાંઘ એન્ટોમાર્ટી ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને સર હડસન સાથે નીચે પ્રમાણે વાતચીત થઈ.

“ક્યાં ગયો જનરલ બોનાપાર્ટ ?”

“અહિં જનરલ બોનાપાર્ટ નામનો કાંઈ માણસ રહેતોજ નથી.”

“તે ક્યારનો નાસી ગયો છે ?”

“મને ખરાખર યાદ નથી, પણ જનરલ બોનાપાર્ટ તેની છેલ્લી લડાઈ અગ્રેર બે આગળ લડ્યો હતો. તે લડતો હતો સંસ્કૃતિને માટે અને તમે લડતા હતા જંગલી-પશુના બચાવ માટે. તેણે તમને અને તમારા મિત્રોને મારી હડસેલીને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા હતા. તમારો ગુસ્સો હજી પણ શાન્ત ન થતો હોય તો શહેનશાહના આયુષ્યના જે થોડા દિવસ બાકી રહ્યા છે તે આજેજ પૂરા કરી દો.”

“શહેનશાહ ? ક્યો શહેનશાહ !”

“જેણે ઈંગ્લેન્ડને ટ્રાન્કલેન્ડ હનું અને જેણે તમારા ઉમંગવચનના વહેલા મોઢા બાર વગડી દે, એવું હાથધાર ચૂંદપતી પ્રગળના દાયમાં મુક્યું છે તે શહેનશાહ. ન એવા મહાપુરુષના મરણ વખતે પણ આવી આવીને ચોટી પડેલા કંઈ તે માણસ દેખેના કાદવનોજ બનેલો હોવા બેધએ.”

૧૫ મી એપ્રિલ. સવારનો બેસા વખત નેપોલિયન પોતાનું મૃત્યુપત્ર (વિનવનપત્ર) લખવામાં બાંધેલો. તે નીચે પ્રમાણે હતું:—

૧. હું જનરલ બોનાપાર્ટના સિવિલ હું અને તેજ દર્મ પાત્રનો મજબૂત પાત્ર નથી.
૨. મારી દેખા છે કે મારો મનદેહ મારા વડાજીના કાન્સમાં સિન નદીને કિનારે દળાયેલો.
૩. મને મરી રહેલો પત્ની શહેનશાહના મેરિય લુઈસા તરફથી દબેલો.

— આ બાકીમાંથી ફરિન થતું કવિત્વ દેખી બહુ પડ્યું છે અને અર. ધર્મ અને અર. પુર ઉમંગ. એમના અને શહેનશાહની મળા હિન્દી ભાષામાં હમ અમરે જનરલના રહી ગયું છે તેના બાંધ વચનાર પણ મહાન નેપોલિયનના હૃદયે રહી રહેલો પ્રાણી સુદગર નથી હો.

પરમ મનોન દત્તો અને મારી ઉદ્દેશી પણ મુખી તેને ૮ ધજાજી પ્રેમથી માઠ કહી પુત્ર મારા પુત્રને તે સલામતપૂર્વક માથા અને આસપાસની રાજપટપટથી તેને જાળવે એવી માગી તેને વિનવિ છે

૪ માગ પુત્રને ૬ લાલમણુ કગતો જાડે છુ કે પોતે દે-ચરાજીકુમાર છે એ વાત તે કહી પણ ન વિમારે, અને યુદ્ધપની પ્રજાઓને કનકનાગ ગાળઓના ત્રેષ્ણ ધનો કહી દધિધાર ન અને તે કહી પણ કાન્તની મામે ન લડે બધરા તો તેને સેધ માત્ર પણ નુશ્તાન ન થવા દે, અને “જયુ દે-ચ પ્રજાના દિતાથેજ છે એવા મારા મુદ્દાલેખને પોતાનો બનાવે”

ત્યાર પછી તેણે પોતાના દલાન મિત્રોને અને મરી મએલા મિત્રોની વિધવાઓ અને બાળકોને માઠ કરીને તેમને સીને ઉદ્ધરતાથી જે આપવુ થો તે આપ્યુ

એટલુ કરી રજા પછી તેણે પોતાના પુત્રને માટે નીચે મુજબ એક લખિા કામગી લખાવ્યો. —

‘ મારા પુત્રે મારા મૃત્યુનુ વૈર લવાનો કહી પણ વિચાર ન કરવા. હુ શુ શુ કરી ગયો છુ તેનુ તેણે કહી પણ વિચારણ થવા ન દેવુ તેણે મારી પેટે આશુએ આશુમાં પૂરેપૂરા દે-ચ બનવાનો પ્રયત્ન કરવો. સુલેહશાંતિથી રાજ્ય કરવા તરફજ તેણે પોતાની બધી પ્રવૃત્તિઓને વાળી દેવી જો માફ મા. અનુમરણ કરીનેજ અને ખાસ જરૂર વગર પણ તે લગ્નઓ લડવા જરી તો તેણે મારી વાંદનકન કરી એમજ મણારો. મે જે જે કપુ તે તે ફરીથી કરવુ એનો અર્થ એજ કે મે કાંઈજ કપુ નથી એકના એક સેકામાં એ બનાવ જે વાર બનતો નથી યુદ્ધપને રાજ બળથી કરાવનાની મારે જરૂર હતી, પણ અત્યારે તો તેની સમજશક્તિ ઉપર કાણ મેળવવાની જરૂર છે મે કાન્સમાં તેમજ યુદ્ધપમાં જે નવી વિચારોના બીજ વાળ્યા તેમની ગતિ પાછી ફર એમ છેજ નહિ મે વાળ્યુ છે તે મારે પુન ઉછેર અને ખીતવે કાન્સમાં રહેતાં સમર્થિનાં મૂળતરવોનો વિશ્રામ કરે અને તેમ કરી તે નામામિત રાજ બની શકશે

માન મગજ પછી મુનો. રાજ્યઓથી પાતાનુ ગત્યાસન જાળવી રાકાવાનુ નથી દરેક દશમાં મારી તર જુમા પ્રત્યાષાત સદ યરી ઈગિડમાં પણ થવા વિના નહિ મદ એજ માગ પુત્રને માટે સુદર વારો છે અત્રને કદાચ તેમણે કરના પાપ પાપ નાખરા માટે મા. પુત્ર કાન્સમાં આવવા દેનાનુ વતણુ બતાવે પણ ન દેતાની માથે મત્રા જાળવવી હાથ તો તેના ન્યાપારની આદ ન આપવુ માટે મે માથી એક માગ ત્રદણુ કપેજ નટકો-કા તો ઈલ માથે નકાલ કરી બધરા તો જગતના બ્યાપારમાં તના ભાગી. બનવુ હાલ તો આ બીજન માર્ગજ ત્રદણુ કરી રાખવ અથા છે ના-મની અ ૨ આબ્યતગિક કરતા દેવાવગના પ્રશ્ન કણ થદા

વખત સુધી વધારે અગત્યનું રચાન લેશે.”

“મારો પુત્ર ફ્રાન્સની ગાદીએ આવશે તે વખતે આબ્યંતરિક અગાડા પૂરા થઈ રહ્યા હશે. માત્ર એકજ ડ્યૂક ઓફ ઓર્લિયાંવાળા પક્ષથીજ તેને સમાલવાનું રહે છે. તેણે કોઇ પણ પક્ષની પરવા ન કરતાં ફક્ત જનતા ઉપરજ નજર રાખવી. માત્ર જેમણે દેશદ્રોહી થઇને ફ્રાન્સને તેના શત્રુના હાથમાં ફસાવ્યું હોય તેમના સિવાય બીજા બધાની વર્તણૂક તરફ તેણે આંખ આડા કાન કરવા. એટલેથીજે મારા વિશે અતિશય ખરાબ અને હલકી નિંદાલરેલી પત્રિકા લખી હતી છતાં ગમે તેવો તોપણ આખરે તે ફ્રાન્સવાસી છે એમ જાણવું.”

“ફ્રાન્સ એ એવો દેશ છે કે જ્યાં રાજકીય પક્ષના નાયકોનું બહુ ચાલવુંજ નથી. તેમના ઉપર આધાર રાખવો એ રેતી ઉપર ઇમારત ચણવા જેવું છે. માત્ર જનતાની મદદવડેજ ફ્રાન્સમાં મોટાં મોટાં કામ થઈ શકે એમ છે. વળી રાજ્ય-તંત્રને તો જ્યાંથી ટેકા મળતો હોય ત્યાંથી તેણે લઈ લેવો જોઈએ. નૈતિક નિયમ-પણ કુદરતના જેવાજ શાશ્વત અને અનિવાર્ય હોય છે. ઇર્ષોન રામઝો, દેશનું રાજ્ય-બધારણુ ગમે તે હોય તોપણ ઉમરાવો અને ધર્મગુરુઓના ઉપરજ આધાર રાખવાના. પાણીને સંચાની મદદથી ગમે તેટલું ઉંચે ચડાવીએ પણ આખરે તેની મળ સપાટી ઉપર આવ્યા વગર રહેજ નહિ. મેં એથી ઉલટું ક્યું હતું. મેં લેશમાત્ર પણ અપવાદ વગર જનસમૂહની મદદ ઉપરજ આધાર રાખ્યો હતો. સૌનું હિત જળવાય એવું રાજ્યતંત્ર સ્થાપવાનો મેં હાખલો એસાડ્યો હતો. મેં ઉમરાવો, ધર્મગુરુઓ, વેપારીઓ, નગરવાસીઓ એમાંના કોઇ એકાદના ટેકાથી કે તેનો પક્ષ લઇને રાજ્ય ક્યું નથી; પણ આખા પ્રજાસમૂહનું-સમગ્ર ફ્રેન્ચ પ્રજાનું જે સંયુક્ત કુટુંબ તેવું હિત જળવાય તેવી રીતેજ મેં રાજ્ય ક્યું છે.”

“ફ્રાન્સના ઉમરાવવર્ગ તરફથી મારા પુત્રે મદદની આશા ન રાખવી. એક જમાનો વીતી ગયા પછીજ તેઓ નાફટકે મારી નૈતિક ફતેહ સ્વીકારતા થયા હતા પણ ૧૮૧૫ પછી તો તેઓ બધાજ સામા પક્ષમાં જતા રહ્યા છે. મને મોટા મોટા સેનાપતિઓ ઉપર પણ પૂરેપૂરો વિશ્વાસ ન હતો. માત્ર આખું ફ્રેન્ચ અને લોક-સમૂહજ મારા પક્ષમાં ઉભાં રહ્યાં હતાં. હું તેમનો સાચો પ્રતિનિધિ હતો તેમને મારી અબાધિત સત્તા જરૂરની લાગતી હતી. એની સાખીતી એ છે કે હું મારાને તે કરતાં લોકો મારા હાથમાં વધારે સત્તા મૂકતા હતા; પણ મારા પુત્રના વખતમાં એની એ રિયતિ નહિ રહે. તેની સત્તાની સામે યનાર માણસો નીકળી આવશે. લોકોમાં વિશેષપણે પ્રકટ થતી સ્વતંત્રતાની તરફને તેણે પેતાની ગણુત્રીમાં લેતી પડશે. સાધારણ વખતમાં ધારાસભાની મદદથી રાજ કરવું અશક્ય નથી; કેમકે રાજની જવાબદારીનો ધણો ભાગ ધારાસભાઓ પોતાને માથેજ લઈ લે છે અને એક જ

ભામાં પોતાના તરફથી વધુમતી મેળવવી એ રાજને માટે મુશ્કેલ હોતુ નથી, પણ સામનો ઉપયોગ કરીને રાજ્યતંત્રને કદી પણ નીતિબ્રહ્મ ન કરવું રાજ માત્ર રાજ્યમત્તા બોગવવાનેજ નહિ પણ રાજ્યમા જ્ઞાન, નીતિ અને કલ્યાણનો દેવાવો કરવા માટે રાજ્ય જરૂર છે”

‘ મારી જીવાનીમાં લાયક રૂપવતનો ઉપયોગ કરવાની મને લાલચ મઈ આવી હતી પણ પાછળથી મેં એ ધમ્મજાને દમાવી દીધી મેળા મેળા વડતાઓ, જેઓ પોતાની વાણીની બાધથી સલાતે પોતાની કરી લે છે તેઓ કાઝ અસા- નાજી શક્તિનાજા નથી હોતા તેમને દરાવવા માટે વજૂતવનો ઉપયોગ ન હોવો ધરણુ કે આપણા કરતાં તેમની પામે સારા સારા ચમ્પો અને વાક્યોનો બ ટાંગ વધારે હોય છે તેમને તો સાદી સીધી અને સગીન કહીનોથીજ તોની પાળ્યા તેમજુ બજા મુદ્દા વગળો બનારો કરનામા હોય છે તેમની સાથે ચોક્કસી હમ્મિતો જ રજુ કરવી મેં મારા કરતા સારા રાજ વડતાઓને બે ને આગ માદી દલીલોથીજ મહાન કરી નાખ્યા હતા ’

‘ કાઝ દેશમા ઘણા જુદિમાન અને વ્યવહારકુશળ માણસો છે માન તેમને ચોધી કહાડીને તેમને યોગ્ય જગ્યાએ મોકલી દેના જે.એ. રમણી પ્રવાનમકગમાં જોવો એક માણસ છે કે જેનામાં હજી બેસવા કરતાં વધારે આવડન નથી અને એક માણસ જે હજી ખેડી બો છે તે પ્રવાન ધધને લાયક છે જેખીની રીને ઘણાજ વિચારથીજ માલગ્રો પણ જેવજ અમજવિત પોજનાઓ લાવે તો તેથી વિરમજ પામવું નહિ કાન્સ એ એક મેવો દેશ છે કે જ્યાંથી ખેડ- નને સ્વતંત્ર બનાવવાના કામદારી માંડીને તે નુર્કસ્તાનના સુન્નાનની આપણુદમત્તાને નીકા આપવા સુધીના દરેક પ્રકારના ાજનૈતિક મિદાનને દીકા આપન મા કોઈ ને કોઈ તો નાકળી આવશેજ મારા પુત્ર બધાની વન માનગરી દરેકની વાજખી કિમત આપવી અને દેશના બાહોરમા બાહોરમા મળુનેને પોતાની આશુ- પામ એમકા કરવા નોની નજરમાં જેઓ રાજ અને પરિતેવિકને ચોન્સ તેા તેમનેજ તે આપવા ’

મારા પુત્ર વનમનપવને સ્વતંત્રતા આપવીજ પગ્ગ બજાનુ મમવર્માં આ બાજત બદલ જરૂરની છે રાજ્ય કરવું એટલે મારે ધરે નથી જ રોવ એવા કોઈ નિયમને બનુસતુ એમ નહિ પણ જે લાખન રોવ હોય તેા નામાં નાની ઉપ વેચ કરી રાજ્યતંત્રની કમાલત ચખુરી બજા પો ભરે નથી જવુ જતે તેજા કવ સરનો પણ કાલ હજી મેવે વનમાનપવોની સ્વતંત્રતા એ તેા જાણ દેખાં બધે દેશો બરા અને લગીન વિચારોનો દેસ વે કે નાર લગમરુદાકમા સુગમી સુદ મ વન કમ પગ્ગ જેકાએ તેજા તંત્ર કુલક આજુ એટલે એક કાર્યેદનુ દમજ

ઉપર ઉંઘી જવા જેવું છે. મારી એવી ધારણા હતી કે સુલેહ થઈ રહ્યા પછી આખા દેશના સારામાં સારા પત્રકારોનું એક મંડળ સ્થાપવું અને તેમનાદ્વારા મારા વિચારો અને યોજનાઓનો નાનામાં નાના ગામડા સુધી ફેલાવો કરી દેવો. ત્રણસે વર્ષ અગાઉ આશ્વત્થું તેમ હવે સામાજિક ફેરફારોને મૂંગા મૂંગા જોયા કરવાનું પરવડે તેમ નથી. હવે તો જીવને જોખમે પણ કાં તો તેની ગતિને પ્રેરવી અથવા તો એકદમ અટકાવીજ દેવી. ”

“ મારા પુત્રે નવા વિચારોને પોષવા અને જે પક્ષને મેં બધે સખળ ખતાવ્યો હતો તેને ટકાવી રાખવો. વેકવારા દૂર થાય, મનુષ્યમાત્રની પદવી ઉચ્ચતર થાય અને સમૃદ્ધિ વધે, એવી સંસ્થાઓ તેણે સ્થાપવી. અણુસુધરેલા પ્રદેશોમાં ધર્મ અને સંસ્કૃતિનો પ્રકાશ ફેલાવવો. આજ કારણને લીધે ઉમરાવવર્ગના તિરસ્કારનો હું ભોગ થઈ પડ્યો છું. મારા શત્રુઓ તે મનુષ્યસમાજના શત્રુઓ છે. લોકોને દાસ બનાવવા એજ તેમનો હેતુ છે. લોકોને તેઓ પશુ સમાન ગણે છે.

“ વિરુદ્ધ વિચારના માણસો પણ અથડાયા વગર પોતાના રાજ્યમાં સમાધાનીથી રહે એવો મારા પુત્રે પ્રયત્ન કરવો. સમાજને સખત આઘાત કર્યા વગર નવીન વિચારો ફેલાય અને ઉંડા મૂળ ધાલે એવી પ્રવૃત્તિ કરવી. સમાજમાં જૂઠા જૂઠા વિચારનાં અને પરસ્પર વિરુદ્ધ હિતનાં માણસો ખૂતામરકી ન કરી ખેસે તેની ખાશ કાળજી રાખવી. મારા મરણ પછી લોકોના મનમાં રાજ્યોપ્રત્યે અવિચારી શત્રુતા કાયમ રહેશે તો મારું વૈર તો લેવાશે; પરંતુ નિર્દયપણે લેવાશે. લોહીની નદીઓ વહેશે અને વિજ્ઞાન તથા સંસ્કૃતિનો પ્રકાશ હોલવાઈ જશે. ”

“ મારા પુત્રે ઇતિહાસ વાંચવો અને તેના ઉપર ખૂબ મનન કરવું. અરેખરૂં તત્ત્વજ્ઞાન ઇતિહાસમાંજ રહેલું છે. મોટા મોટા સેનાપતિઓની લડાઈઓના હેવાલ તેણે વાંચવા અને તેના ઉપર ખૂબ વિચાર કરવો. યુદ્ધશાસ્ત્ર શીખવાનું સારામાં સારું એજ સાધન છે; પણ તેના અંતઃકરણના ઉંડાણમાં સત્ય અને ન્યાય તરફ ઉત્કટ વલણ નહિ હોય તો બધું વાચેલું અને જાણેલું નકામું છે. એ બે શુભવૃત્તિઓ વડેજ મોટા કામ થઈ શકે છે. મને ઉમેદ છે, કે એ પોતાના ઉંચા ભાવિને યોગ્ય નીવડશે. ”

૨૦ મી એપ્રિલ. આજે શહેનશાહને કાંઈક આરામ હતો. તેની પ્રકૃતિ પણ આજે હમેશ કરતાં વધારે પ્રસન્ન હતી. તેના મિત્રો આથી આશા રાખતા હતા કે તે કાયમને માટે સાજો થઈ જશે. તે ઉપરથી તેણે હસીને કહ્યું:—

“ મારા મિત્રો, તમારી જૂલ થાય છે. આજે મને સારું તો છે તોપણ મારો અંતકાળ મને પાસેજ લાગે છે. મારા મરણ પછી તમે બધા સુખેથી યુરોપ જાઓ અને તમારાં સર્ગાવહાલાને મળીને સુખી થાઓ હું પણ ખીજ દુનિયામાં

મારા શ્રી મિત્રોને મળી જાય, હીમે મેગિવર્મ, ફો, ને, મરા, માનેના, અધિવત્ત, જાની, જપા અને મળવા અવશ્યે અને માથે મળાને શુ શુ કહ્યું નુ તેની અને વાનો કરીશુ અને મારી નિદ્રાના ઉભા જનાવોની રજાકન કુ તેમને કરીશ અને જોધને તેમજામા ફોથી કાપ વગેરે ઉભાદનો સમાજ થઈ જશે વગા ત્યા નામને મીઝર, દેનિયલ, મિક્કર વગેરે મેટા મેટા સેનાપતિઓનો મેળુપ થશે અને પમે જપા અમારી હાથજોની વાને કરીશુ ' પછી તેણે રંગીને હોમુ, "આટલા જપા થોદાઓને પિતૃધોદમાં એકા થએલા જોધને ત્યાના લોકોને જો ધાગતી નદિ કાગે તો અમને ખૂબ મળ પાશે"

એટલામાં જો આનો આવ્યો તે અંગ્રેજ દામન દનો તેને નેપોલિયને કહ્યું, "દાકાર, જમ માફ દવે આવી જન્યું છે ઉદનો પ્રદાગ થઈ ચૂક્યો દવે જાઉં છું" પછી તેણે પોતાના ઉપર શુજરેલા જુલમમાટે છેત્તી વાગેના રાપ કરાવવા કહ્યું —

કુ પ્રિટિશ પ્રજાની પરાજામતની આશા રાખીને આવેા હતો અને તેઓ ઉદારભાવે રહ્યું આપે એવી મારી પ્રાપ્તના હતી મનુષ્યના અધિકાર જે સર્વત્ર પવિત્ર મનાય છે તેનું ખૂન કરીને મારી પ્રાર્થનાના જવાબમાં અને બેડીઓ પહે રાવવામાં આવી અનેકજાનર પામે જો કુ મથો હોત તો તે મારા તરફ આજુ આચરશુ ન કરત. આસિર્યાનો રાહેનસાદ ક્રાન્સિસ અને પ્રથિયાનો રાજા બેટએ મારા તરફ માથાશુ અને ઉદાર વર્તન રાખ્યું હોત આખા યુરોપને ઉતરીને ઉરેકે ગ્વાનું અને એક વ્યક્તિની સામે ચાર મોટા મોટા રાજ્યોને કડવા ઉભા કરવાનું મ્હાન એકલા ઈસકનેજ ભાગે આવે છે તમારા ફેસના પ્રધાનોએ મારે માટે એવું સ્થાન પમદ કહ્યું છે કે જ્યા કાંઈ યુરોપવાસી જણ વર્ષની અંદર તો તદ્દા અથ કનજ થઈ જાય. એનો અથ એ કે તેઓ માફ ખૂન કરવા માગતા હતા, અને કુ અહિ આવ્યો ત્યારના તેઓ મારી સાથે કેરી રીતે વર્તતા આ થા છે તે તો જુઓ! નેમણે મારે અપમાન કરવામાં અને જલ્દી પાડવામાં કરી બાકી નથી રાખી મારા મર્ગા સજાધીઓ સાથેનો વ્યવહાર તેમણે અટકાવ્યો છે મારા ધરના સમાચાર અને પનો મને મળવા દીધા નથી મારી સ્ત્રી અને ખૂન તો જાણે મારે મનથી જીવતાજ નથી મખન કેની વચ્ચા કુ છ વરમ થયા વેગ્તા આ થો છુ ખરામ આબોહવા વાળા ટાપુમાં પણ ખરામમાં ખરામ જગ્યા-જગ્યા ઉપજુ કટિખધની ગરમ દવાની અસર થઈ સખન રીતે લાડ પડે એ જ ના મારે રહેવા માટે નક્કી કરી છે કુ ધોડે બેસીને આખા યુરોપમાં ફરી વળનાર તને આ ચાગ દિવાલની દદમાં જોધાઇ રહેવું પડે છ ધીમે ધીમે માફ મળ્યું નીપજે એરી ખૂની યોજના થડીને માફ કડે વડે ખૂન કરવામાં આ નુ છે નીચ દહસન લોએ તમારા પ્રધાનોની ખૂની

યોજનાને અમલમાં મૂકી છે. પણ, ઇંગ્લંડ ! મદોનમત વેનિસના જેવા ખૂસ હાલ થયા તેવાજ તારા પણ થશે; અને હું, મારાં સર્ગા વહાલાંથી વિખેરો. એકલો આ ઉત્તર ટાપુમાં મરવા પડ્યો છું પણ મરતાં મરતાં ઇંગ્લંડના રાજકુળે મારા અંતરનો શાપ આપતો મई છું.”

૨૫ મી એપ્રિલ. સહેનશાહને આખી રાત સારી નિદ્રા આવી હતી. સવારમાં ચાર વાગે તે જાગી ઉઠ્યો અને અર્ધજાગૃત અવસ્થામાં બોલવા લાગ્યો:—

“ મેં હમણાજ મારી લક્ષી નેસેકાઇનને દીડી; પણ તે મને ભેટી નહિ. હું તેને ભેટવા જતો હતો એટલામાં તો તે અદૃશ્ય થઇ ગઇ. તે પછે આગળ ભેટી હતી. તેનામાં કશો ફેરફાર થયો નથી. જાણે હું તેને ગઇ કાલેજ મળ્યો હોઉં એવી તે દેખાતી હતી. તેણે મને કહ્યું કે હવે આપણે થોડાજ વખતમાં મળીશું અને પછી કદી પણ છૂટા નહિ પડીએ. તમે તેને જોઇ ? આટલું બોલીને તે પાછો ઉઘી ગયો.”

૨૬ મી એપ્રિલ. નેપોલિયને કહ્યું, મારા મરણ પછી ડૉ. આર્નો સિવાય કોઇ પણ અંગ્રેજ દાકતર મારા શયને ન અડકે. માई શરીર ચીરજો અને હૃદય કહાડી, અર્કમાં રાખીને મારી સ્ત્રી મેરિયા લુઇસાને પહેંચાડી આવજો. તેને કહેજો કે હું તેને ધણોજ આહતો હતો—છેવટની પળ સુધી આહતો હતો. માई જરૂર તપાસજો. તેમાં કયા પ્રકારનું દર્દ છે તે નક્કી કરીને તેમાંથી કેમ બચાય તે વિશેની જરૂરી સૂચનાઓ મારા પુત્રને આપજો. હું ધારું છું કે મારા પિતા પણ એજ વ્યાધિથી મરણ પામ્યા હતા. મારી માતાને તથા બીજાં સંબંધીઓને મળજો અને તેમને મારી હાલતની, મારા મંદવાડની અને મારા મૃત્યુની બધી હકીકતથી વાકેફ કરજો.”

૨૭ મે. તાવ સખત હતો અને સંનિપાત શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો. તેનું ચિત્ત ભૂતકાળના બનાવો, તેનું પ્રાણાધિક પ્રિય ફ્રાન્સ, વહાલો પુત્ર અને મિત્રોએ સર્વમાં વારાફરતી ભટકતું. ભૂતકાળના બનાવો તેના માનસિક ચિત્રપટ ઉપર તરવરતા હતા અને તે જૂનાં યુદ્ધો ફરીથી લડતો હોય તેમ તે લવરી કરતો હતો—ડિસે ! માસેના ! સાળાશ ! આપણે જીત્યા છીએ. દોડો ! ધસો ! એક છેલ્લો હુમલો કરી નાજો અને આપણે તેમને એક તડાકામાં ચોળી નાખીશું.”

૩૦ મે. બપોર પછી તેની તબીયતમાં કાંઇક સુધારો થયો હતો અને તેણે નીચે પ્રમાણે વિચાર રિચર ચિત્તે જણાવ્યા:—

“ હવે માई શરીર છૂટી જશે. તમે બધા યૂરોપ જજો. મેં જનસમાજનું હિત કરે એવા સિદ્ધાંતોને યોખ્યા છે અને કાયદાઓવડે તેમને સુરક્ષિત કર્યા છે કમન-શીએ મારા સંબંધો એવા પ્રતિકૂળ હતા કે મારે કોઇ કોઇ વાર સખતી કરવી પડી હશે અથવા તો મારી યોજનાઓને અમલ કરતાં વિવંચ થયો હશે તો એટલામાં મારી ખરાબી થઈ ગઇ અને જે કમાન મેં ચડાવી હતી તેની પણજ લીલી કરવાનો મને

વખત ન મળ્યો. તેથી ફરીને જ ઉદાર ગતિનવ માટે હા-મને આપી જતુ હુ તે લેને નથી મળ્યુ અને તે માફ કરશે મારા હેતુ ત ક નજર ફરીને મારો આભાર માનશે તમે જ્યાં માફ મળજી મળવળે જે નિયતો એ પોલીને દસાગ્યા છે તે વળગી રહેલુ "

પ્રેમી એ જોયો તારી ન માન કદાચમાં વાદળ ચડી આનુ અંધાર છવાઇ ગયો અને સખત પવન ફાવવા લાગે. નેપોલિયનના વદામાં ગાડ ઉખડી ગયા ત પધારીમાં દુખથી તરફડતો હતો બર્ટેન્ડના જાગ્રો તેમના પદાના મિત્રનુ ઉદાચારનુ મો જોવા આ પાં તેની આકૃતિ એટલી જાણી જણાઈ ગઈ હતી કે તેમના તેને જોયોથી ચક્રમાં નહિ. વિચારો બેમાફના જેવા તેની સામે જોઇ રહ્યા પછી જોધાગ આમુએ રૂનાં તેઓ તેના મિત્રના પામે અપા અને તેના હાથ ઉપર જમ્મુ અને મુખને વરમાવવા લાગ્યા આ નિર્ણય, નિરુપાધી બચ્ચાઓની પ્રીતિ જોઇને નારી લાખી આ જુ આખા ઓગ્રમાં જોટલાં દાન્ટર હતાં તે સાંના પૈયાં ચીરાઇ જવા સા પાં એક જાળકને તો મૂઠાં પશુ આવી ગઈ

આખી નિ આ સિધ્ધિમાં પમાર થઈ ગઇ કાન્સનો શહેનશાહ મૃત્યુને મિત્રને પડ્યો હતો તેને આસ ઉપડ્યો હતો અને તે વાગવાર લવગી કરને હતો. મોન્યોસને નીચેના શબ્દ અપટ સાબાગ્યા -" કાન્સ જ પ-નેસેફાઇન "

ઉપતો બાવ પાંચમી તારીએ સત્તારમાં જ વાગ્યે જન્યો એ પછી આખો દિવસ તે ચતો પરી રહ્યો તેનો જમણો હાથ પધારીની જહાર લગડતો હતો તેના નેત્ર સિયર હતાં અને તે ઉડા વિચારમાં પડી ગયો હોય તેમજ તેને કટીએ પીઝ ન થતી હોય એમ જણાતુ હતુ તેના અખ ઉપર મધુ, સાંત રિમત છવાઈ રહ્યુ હતુ મજે સુપાસિત સમયે તેણે આત્મા નાશવત શરીરમાંથી મુખ થઇને કોઇ અન્ય અગોચર મુદિમાં આદરો મેલો

નેસેફાઇનના મરતી વખતના બોલ, " એન્ના-નેપોલિયન " હતા. નેપોલિય નના મનમાં જો કોઇ વિચાર ઉવટની પળ મુખી અમવાઇ રહ્યા હોય તો તે ' કાન્સ મેન્ય-નેસેફાઇન ' ને લગતા હતા

નેપોલિયને પોતાના મૃત્યુપત્રમાં ખાસ આમહુપૂર્વક લખ્યુ હતુ કે મારા દેહને સેન નદીને કિનારે, મારા વહાના કાન્સની જમિમાંજ દાટવો તેમ કરવાની રજા ન મળે તો મારી જન્મમુમ્મિ કોર્સિકામાં તેના અવશેષ લઇ જવા આ માગસૂચી પશુ

×૫ એન્ડોમાઈએ નેપોલિયનનો પ્રાણ અપા પછી તેના મો ઉપર મીથુ દાખીએ એક આકૃતિ પાડી લીધી હતી તેનાં અનેક ખીનાં જોવામાં આવે છે તે જોતાં અત કાળને સમયે નેપોલિયને દસલે મેન પ્રસન્ન ચિત્ત પ્રાણ મુક્યો હતો એ સાબિત થાય છે થોડા વર્ષપર આદિક' પત્રમાં આ દર્શાવેલ પ્રકટ થઇ છે

જે ઈંગ્લંડના પ્રધાનો ન સ્વીકારે તો જે ઝરાએ મને બહુવાર શીતળ પાણી પાડું છે તેને કિનારે મને દાટવો. તેની આ ઇચ્છા મુજબ સર હડસન લોને અરજ કરવામાં આવી કે તેના મૃત દેહને યુરોપ લઈ જવાની પરવાનગી આપો. જવાબ મળ્યો કે બ્રિટિશ સરકારનો એવો ચોક્કસ હુકમ છે કે તેને સેન્ટ હેલેનામાં જ દાટવો. નેપોલિયનના મિત્રોએ આખમાં આંસુ લાવીને હડસન લોના કાલાવાલા કર્યા કે તેનાં અવશેષ તેનાં સર્ગા વહાલાંને સોંપવા દો; પણ તે એકનો બે નજ થયો. નેપોલિયનનો મૃત દેહ પણ આ પ્રમાણે યુરોપના ઉમરાવવર્ગને મૂળવતો હતો.

પછી તેના મૃતદેહને અંતિમ સંસ્કારને માટે તૈયાર કર્યું. જે ડગલો તેણે મારેન્ગોના સંગ્રામ વખતે પહેર્યો હતો તે ડગલો, સફેદ પાટકુન, લાંબા ખૂટ, ટોપી વગેરે તેના શયને પહેરાવ્યાં. બન્દીખાનામાં રહ્યાં રહ્યાં પણ તેણે આ દીપવાસીઓનાં દિલ જીતી લીધાં હતાં. છઠ્ઠી અને સાતમી તારીખે તેના મૃત દેહનાં દર્શન કરવા માણસોનાં ટોળે ટોળાં ચાલ્યાં આવતાં હતાં અને ગંભીર, પવિત્રવાદે નમત્ કરી ચાલ્યાં જતાં હતાં. ઉવટની ધરીએ સર હડસન લોનું દિલ પણ પીચ્યું તેણે કહ્યું:—

“તે ઈંગ્લંડનો મોટામાં મોટો શત્રુ હતો; મારો પણ શત્રુ હતો; પરંતુ હું આજે તેને માફ કરું છું.”

આકાશી મેને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં તેના મૃતદેહને દાટવાની ક્રિયા કરવાની હતી. તોફાન શમી ગયું હતું. આકાશમાં એક પણ વાદળું ન હતું. સમુદ્ર શીતળ પવનથી લહરીઓ ઘેરી રહ્યો હતો. પોતાના દીપને અમર કરનાર મદાનુભાવ કેદીના શયને છેલ્લું માન આપવા સેન્ટ હેલેનાની બધી વસ્તી ત્યાં એકઠી થઈ હતી. ખરેખર આખર વાગે તેના શયને કલક, સીમું અને લાકડાની ત્રેવડી પેટીમાં મૂક્યું. તેને મારેન્ગોની ગાડીમાં ગોળવ્યું. તેના મિત્રો, તથા દીપના અંગ્રેજ અમલદારો જે મારેન્ગો સાથે ગોકના પોશાક પહેરી ચાલતા હતા. અટી હમ્બર સિપાઇઓનું અંગ્રેજ નેપોલિયનનાં માથાની ડાબી બાજુએ દારૂખંડ ઉભું હતું. શોકમય સ્વરો વાગતા હતા. આખું હમ્બર રાજની માઠી પાછળ ચાલ્યું. પર્વતની બાજુમાં તેને માટે ખાડો ખોદી રાખ્યો હતો. ત્યાં તે પેટી મૂકી અને અંત્યેષ્ટિ ક્રિયા થઈ રવા પછી તેને અત્યંત ધાર્મિક અને ગંભીરતાવે ખાગમાં કિનારી દીધી. તેજ વખતે કિલ્લામાંથી અને બ્રિટિશ મનુષ્યોમાંથી એકામટા તોપોના ધગધગ કરીને તે મદાન ચક્રવર્તી નગરને ઘેરું રાખ્યું.

નેપોલિયનના મિત્રોએ તેની કબર ઉપર રાખવા માટે નીચે મુજબનો કો મારો રમઝમઝમ ફોન્ટેનનો હતો:—

નેપોલિયન

જન્મ—એન્ગેરિયો, તા ૧૫-૮-૧૭૬૯

મરણ—સેન્ટ હેલેના, તા ૫-૫-૧૮૨૧

સમ્રાટ ઉપર પ્રભાવે રમરણુનેષ પત્યઃ ઉપર કોતરી દહાડયો, પરંતુ એટલામાં મર દહસન લોએ કહેવડાવ્યું કે બ્રિટિશ સરકારનો મખત હુકમ છે કે નેપોલિયનની કબર ઉપર "જનરલ બોનાપાર્ટ" સિવાય બીજી કાંઈક લખવા દેવામાં નહિ આવે. પોતાની સત્તાના બોગ થઈ પડેલા કમનસીબ માણસના મગજ પછી પણ તેની પૂઠ ન ઊડતી એના કરતા વધારે દુગતા બીજી શી હોય? વિનવણીની કશો અમર ન થઈ આખરે કમર ઉપર લેખ વગરનો સારો પત્થર મકવાની ગળ મળી મેની રજૂ ની તારીખે નેપોલિયનના મિત્રો યુરોપ જવા ઉપડી ગયા જતા પહેલાં તેઓ પોતાના પ્રાણપ્રિય મિત્ર અને શહેનશાહનાં કબરનું અશુ અને પુખ્તથી પૂજન કરી આવ્યા. પણ સાર્જન્ટ યુમર્ટે તે પોતાના માસિકની કબરો પણ તમજ નહિ અટળ પ્રેમથી ઓગણીત વર્ષ સુધી તેણે નેપોલિયનની મમા વિવિધ સાક્ષિય છાડ્યું નહિ, અને જ્યારે આખી ફ્રેન્ચ પ્રજાની સામગી હઝાના પ્રમાણે એ કબર ઉપરનો પત્થર ઉઘાડયો અને તેમાંનાં કિમતી પવિત્ર અવશેષ મેન નદીને કિનારે ઇન્વેસ્ટાઇસના યુમટ નીચે પધરાવાયાં ત્યારે પણ તે નિમ્મદલાસ સેવક તેની સાથે સાથે ત્યાં તેના શયમના આરામગાહની મખીપ રહેવા ગયો.

પ્રકરણ ૭૪ સુ-શહેનશાહનાં અસ્થિને માટે માગણી

જો ખર્ચ માણુનોતો કતિદાસ તેમના મરણની સાથેજ સુ આમ થાય છે, પણ નેપોલિયનની જાનનમા તેમ નથી તેની અદ્યુત વીરનથી બીજી કથાના પડ્યા તેની કવગમ થી પણ જમરને કને અથાય છે તેના મ જુ પછી નવ વર્ષ થીતી મયા તે દરમ્યાન તેણે દાર્પશમપર્વન બોમવેલા દુષ્કાંતરે જગત્તુ ખ્યાન દિવસે દિવસે વધારે પ્રમગરને ખેચાવા શ. ૧ અને પ્રત્યેક દિવસ તેના પ્રાચેતી અનુ-

કયા વધવા લાગી.

ષ સ. ૧૮૦૦ ના જુલાઇ મહિના કાન્તે કુર્મેન ગજાની સુને ત્રીજી રંગળે કપો અને તેમને દરમથી હાંકી દહાડ્યા નેપોલિયનની અદ્યદી પ્રમાણે ના રિલિય કપા દેવા નેપોલિયને કન્થ પ્રજાએ સુકટ પડેલ્યો ના જમર મન્યા

પછી બેજ મહિનાની અંદર પ્રતિનિધિઓની સમાને કહેવામાં આવ્યું કે નેપોલિયનનાં અસ્થિ ક્રાન્સને પાછાં સોપવા માટે બ્રિટિશ સરકાર પાસે માગણી કરવી. તે કીર્તિના સ્મરણથી ફ્રેન્ચ પ્રજાના અંતરમાં ઉછળતો પ્રેમનો ઝરો જે ઊર્ષો રાગઓના અમલથી દૂર થઈ ગયો હતો તે પૂર બેસથી છલકાઈ જવા લાગ્યો.

આના પછી ઉપરાઉપરિ અરજીઓ આવવા લાગી અને પ્રજાના દિલમાં એ જવાળા પ્રકટી કે કેમે કરી હોલવાયજ નહિ. નેપોલિયનના સ્મરણ માટે લોકોના ઉત્સાહને વેગ બેઈ લૂંછ ડરવા લાગ્યો. પણ તેને સંતોષ્યા સિવાય બીજો ઉપાયજ હતો નહિ.

શત્રુના અપવિત્ર હાથે ગળાડવી પાડેલી નેપોલિયનની મૂર્તિને તેની અસહ જગ્યાએ પધરાવવાનો ઠરાવ ૧૮૩૧ ના જુલાઈ માસમાં પસાર થયો, અને ભાં દાક તથા જયધોષની દિગંતવ્યાપી ગર્જનાઓ સાથે તેને પધરાવવામાં આવી. તેજ રીતે ધનવેલાઈડસમાં તેની બીજી એક મૂર્તિ પધરાવાઈ તમા ક્રાન્સના વરિષ્ઠ ન્યાય મંદિરમાં તેની સુંદર છબી ખુલ્લી મૂકવામાં આવી એ છબીમાં નેપોલિયન બાણે પોતે રચાવેલી ધારાપોથી લાઇને બેઠો હોય એવો તેને ચીતર્યો હતો. એ ધારાપોથીએ આખા જગતનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને તેનું સ્થાન સદાને માટે અદ્વિતીય જ રહેશે.

એ પછી બીજાં કેટલાક વર્ષ વીત્યાં. દરમ્યાન ૧૮૩૨ માં નેપોલિયનનો પુત્ર તેના મોસાળમાં વાસ્તવિકરીતે કેદની હાલતમાં એકવીશ વર્ષની વયે ગુજરી ગયો. ૧૮૪૦ ની સાલમાં નેપોલિયનની સંવત્સરીને દિવસે પ્રખ્યાત ઇતિહાસકાર ગીઝોને હાથે બ્રિટિશ સરકાર પાસેથી નેપોલિયનનાં અસ્થિ પાછાં માગવાનો રીતસરનો સરકારી પત્ર લખાયો.

હવે સમય બદલાઈ ગયો હતો તેથી આ માગણીનો અસ્વીકાર ન થઈ શક્યો, તરતજ લાગણીલયો ઉતર લોડ પામસ્ટનની મારફતે બ્રિટિશ સરકારે મોકલાવ્યો. તેમાં ક્રાન્સના ચશરવી શહેનશાહ તરફ કર્શા નિંદા-વચનો ન હતાં; તે શહેનશાહ નહિ પણ રાજ્યાસન પચાવી પડનાર “ જનરલ બોનાપાર્ટ ” હતો એવી મતલબનો ઇસારો પણ તેમાં ન હતો. ક્રાન્સ અને ઈંગ્લિંડ વચ્ચેની દુસ્મનાવટ ધોઈ નાખવાની અને “ લેશમાત્ર પણ દુસ્મનાવટ રહી ગઈ હોય તો ‘શહેનશાહ નેપોલિયન’ ની કબરમાં દાટી દેવાની ” ઇચ્છા તેમાં દર્શાવવામાં આવી હતી. x

x ઈંગ્લિંડના વર્તનમાં ફેરફાર થવાનું કારણ એ હતું કે ટોરી પક્ષની પાંજરિ-નટમાં હાર થઈ હતી અને રશિયાનું બળ એટલું બધું વંદી પડ્યું હતું કે નેપોલિયનની આગાહી પ્રમાણે આખા યુરોપને અને હિંદુસ્તાનને લીધે ખાસ કરીને ઈંગ્લિંડને ધાસ્તી પેડી હતી તેથી ટરીને ક્રાન્સની મહેરબાની મેળવવા ઈંગ્લિંડ ઇતેન્નર હતું.

ઈ કો ફ્રેન્ચ પ્રાણી રતનવતા ગુટવાનો જે અક્ષર અપરાધ કયો દતો તેડ
આખે તેજે આટલા શરોથી પ્રાપ્તિન કરું નેપેલિયન કમગમાં હતો અને પણ
આખરે તો હતોજ કા-સની પ્રાણએ ગુટેલા શટેનશાદો ગાત્યાગન પરનો દક્ષ
આ પ્રમાણે ઈજ્ઞ અને આખરે પણ સ્વી-રોજ પડ્યો

જે મનવાર સાથે નેપોલિયનના કેદખાનાના કેદનાક સોનતીઓ-ના કામાસ,
જનરલ બટેડ તથા કા-સો એક વાહનને, એટલા સેન્ટ હેનેના જના ઉપડી
અથા નેપોલિયનના મૃતદેહને માટે સુદગમાં સુદર નામ્થીદાર પેગી બનાવી હતી અને
તેના ઉપર મોતેરી અક્ષરે "નેપોલિયન" એટલા અક્ષરે કા-સો દતો બાદશાહી મુકુટ
ઓ ચારે ખુલ્લે ગરુડની નનિઓ તેના ઉપર બેમાડી હતી

૮ મી અક્ટોબરે આ કાફલો સેન્ટ હેનેના જમ પડ્યો. ૧૫ મી અક્ટોબરે
જે વિષે ૨૫ વર્ષ અમાઉ નેપેલિયને આ ટાપુને કિનાર પમ મુક્યો હતો તેજ
વિષે તેનો કગર ઉધાડવાનો મગર હતો મધ્ય રાત્રિએ આ મબીગ કામ કરવાનું
હતું નવ કાલક સામટ બોદકામ કર્યા પડી જે પેગીમાં તેના મૃતદેહને રાખવામાં
આ ગે હતો તેના ઉપરનો જાગે પથર ઉચક્યો ખિસ્તી ધર્માનુસાર પ્રથના કર્યા
પડી તે પેગીને બનાર દહાડી. મબીરભાવે સો ત્યાં હિમા રપા વાધુ, જસત અને
હવા નિા ત્રેવડા પડવાળા પેગી ઉડી અને નેપોલિયનના શમ ઉપર આગડેલું સફેદ
વજ્ર ખગેડ્યુ એટને જાણે હમજાજ ઉઘી ગયો હોર એવો રહેનશાહનો આરમ-
પદાણની મર્તિ જોયો દેહ મૈાની નજરે પડ્યો તે હવા ઓ બેજથી એવો સુરક્ષિત
હો હતો કે જમણે તેને જીવગે જોયો હતો તે નમા તેને મહેનાઈથી આગળ
જામ્યા જે મિનિટ મુધી રામગે હવાડુ રહેના દીવા પડી તેને પાછું ફરીથી કાળજી
પૂર્વક પેગીમાં મુકી તેના ઉપર ધાગજ મજનૂન રેણુ કછી તેને માટે ખારિસધી
આણેતી પેગીમાં મુક્યુ

ત્યાંથી ઉઠવાને તને ફ્રેન્ચ વરાખુમા તથ જતી વખત આ જગ સરકરે હથિયાર
નમાવા માન આપ્યુ અને વિનામધી રથા બિટિલ મનવારમાથા તેના માનમાં
તોયો ફૂની નેપોલિયનના અવગેરા વગાવવા મા- સેન્ટ હેનેનાના તમામ વસ્તો
બદર ઉપર એકા મધ આ જગ મદિન એએ તાના કાથે રથતા રમી વાવગ
તેના માનમાં અર્પણુ ॥

૧૧ મી અક્ટોબરે આ માનએ સેન્ટ હેનેનાના ટાકુ ના-યો ૨૯ નવેમ
તેમન સમાચાર મળ્યા ॥ મિસર અને ગુરા ન-૧ થવાતી નસાદના નાગમન લીયે
ઈ ન- અને કા મ વચ્ચે રપ કરીને લાઇ જનમી ૯ કેદ પકડન જવાનો ભવ
નજીક અને આખમ રંગે પણ નાપોલિયનના મિત્રએ આ વખતે નિશ્ચય મ્યો હતો
કે તેના રામને તર્ક દિવામાં મી મ વુ રણુ અગ્રેજના દાયમા ન તેને નજ

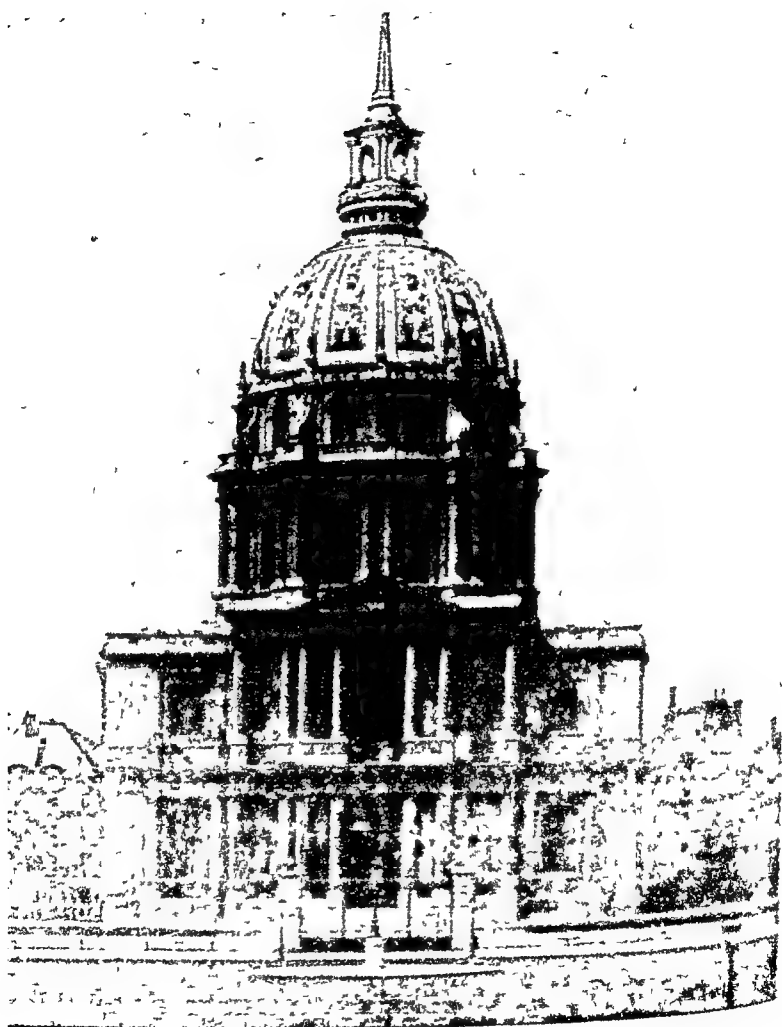
જવા દેવું. છેવટે સારા નસીબે ધાર્તીનું વાદળું વેરાઈ ગયું.

૨ જી ડિસેમ્બરે, આસ્ટર્લિટ્ઝના સંગ્રામની જ્યન્તીને દહાડે ફ્રેન્ચ વહાણ શેર-
બોર્ગ ખંદરે નાંગર્યાં. ત્યાં તેમને ૨૧ તોપનું માન મળ્યું. ૯ મી તારીખે તેઓ
સેન નદીના મુખમાં દાખલ થયાં. હાવરે ખંદર આગળ આપું શહેર દર્શન કરવાને
ખદાર આવ્યું હતું. દેવળમાં શોકસૂચક ઘંટારવ થયા, ખંદર અને કિલ્લા ઉપરથી
નોપો ફૂટી અને લશ્કરી વાગ્ગવાળાઓએ કરુણ સ્વરોની હેલી મચાવી.

ત્યાંથી પારિસ સો માઈલ દૂર હતું. નદીને કિનારે કિનારે લાખો માણસો એકઠાં
થયા હતાં. આસપાસના જિલ્લાઓ લગભગ ખાલી થઈ ગયા હતા અને ત્યાંના ખજા
લોઢાનો સેન નદીને કિનારે જમાવ થયો હતો. કમાનો, તોરણો, પિરામિડો, જેમની
ખનાવટમાં રેશમ અને કિનખાળનો છૂટથી ઉપયોગ થયો હતો અને કારીગરોએ
તેમની પૂરેપૂરી કુશળતા વાપરી હતી એવી અનેક રમણીય વસ્તુઓથી ડકા અને
ઓવારા શણગારાઈ ગયા હતા.

પ્રમુખીય રક્ષકો અને નેપોલિયનના સૈન્યના જૂના સિપાઈઓ આનંદથી જનકાંતે
હુયે અને અશ્રુભીની આંખે પોતાના વહાલા સરદારના મૃતદેહને આવકાર આપતા
હાજર થયા હતા. તેઓજ તેના સાચા પુત્રો હતા. સેન નદીના ત્રિશાળ, પાંચદશ
પટ ઉપર થઇને દશ વહાણો ભારે દખ્ખાસહિત ચાલ્યાં આવતાં હતાં. જો બરાબર
જોઈ શકે તે માટે તેમની ગતિ ધીમી કરી હતી, આજે ક્રાન્સનો સાચો શહેનશાહ
પોતાની વહાલી જન્મભૂમિને જાણે સૂવા આવતો હતો. આજે ક્રાન્સની ગયેલી પ્રતિજ્ઞા
તાજ થઈ હતી. હાજરો તોપોના ધડાકા અને ઘંટનાદ આ મંગળ અવસરની ઉદ-
ઘોષણા કર્યા કરતા હતા. “શહેનશાહ ઘણું જીવો” ની ગગનભેદી ગર્જનાઓથી
દિશાઓ ગાજી ઉડતી હતી. હયાતીના મમયમાં એજ ગર્જના કાને પડતાં નેપોલિ-
યનનું હૃદય આનંદથી ઉછળી રહેતું હતું. આ પ્રમુખે પશુ તેનો આત્મા પિતૃલોકમાં
રહ્યો રહ્યો આ દશ્ય જોઈને અવસ્ય પ્રસન્ન થતો હોવો જોઈએ. તેની દમાલીમાં
જેટલું મનમાન તે પામતો તેટલુંજ આજે તેના અગ્નિયને લોધો આપી રહ્યા હતા.
લોડોની આંખો આંસુથી ઉમરાઈ રહી હતી અને કંઈ ગદગદ થઈ જતા હતા, તેમજ
“શહેનશાહ ઘણું જીવો” ના પોશર દર્પથી ગાંઠાં તૂટ થઈ ગયેલાં હજારે મન-
ધોનાં મુખમાંથી નીકળતા હતા.

૧૮ મી તારીખે સંજના ચાર વાગે કાર્ડો પારિસથી ચાર માઈલને અંતરે
આવી પહોંચ્યા. પારિસથી હજારો માણસો ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતાં. તેઓ
મર્જના અને ઘંટનાથી આકાશ મજા રમી રહ્યાં હતાં. આજે ક્રાન્સના લોકમનને કેટલું
રુદ્ધ છે, આજે પ્રજાને મૂંઝવે રાખત આજે જાણે કાર્ડો ક્રાન્સના ખજાનાને કેટલું
ચિત્તવરતે રેડ એન્ડે જમ પૂરેપૂરું આજે અગ્નિ દેવતા આજે જાણે

પારીસનાની નેપોલિયનની પ્રખ્યાત કબર

પ્રભાતે પ્રિયો-માદ જોઈને યતો હતો. જોમેદાઈન જોઈ પોતાના ભર્તારને આવકાર આપવા હામી દોષ તેવા આકાશની એક તેની મોટી મૂર્તિ હામી કરી હતી પિતાને ઘેર મખડની જિઆરી મેરિયા લુપ્તસાને તો કાઈએ મા- પણ ન કરી.

‘મારી ધ્વજ છે કે મારો મૃત દેહ મારા વહાલા ક્રાન્સમાં સેન નહીને કિનારે દટાય’ એ સખ્તો દોડસો ફૂટ ઉંચા એક રતલ ઉપર કોતરવામાં આવ્યા હતા અને તેના ઉપર મરુડની સુવર્ણમૂર્તિ જોમાડી હતી આખી રાત આખો કાફના રોશનીથી જગદળી રહ્યો હતો એક આવાડીઆ સુધી ક્રાન્સ તેમજ દેશાવરના લોકો આ અપૂત દરમિયાન જોવાને આવ્યા ક્યાં ચાગ ચાર માઈલ સુધી રરતાની બેઉ બાજુએ લોકોની મેદની જામી હતી પારિસમાં આજે દસ લાખ કરતાં વધારે માણસો એકત્ર થયાં હતાં રાત્રી છુટ પછી રાજકુટુંબ તથા ધારાસભાના સભાસભા માથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા હતા.

સોજ ધોડાની ગાડીમાં જોમાડીને નેપોલિયનના શમને તેને માટે નિશ્ચિત કરેલા સ્થાનમાં લઈ જવામાં આવ્યું આ વખતે પ્રભાતે ઉત્માદ વર્ણવી રાકાય એવો ન હતો તેઓ હરો-માદમાં આવી ગયા હતા કાઈ ખાતા, કાઈ ગડતા તો કાઈ પોકાત કરતા હતા.

નેપોલિયનની છેલી ધ્વજ પૂર્ણ થઈ ધ્વજનેવાઈડસના દેવગમાં તેનાં અગ્નિયને પધરાવવામાં આવ્યા અને પ્રભાતે પાછળથી તેના ઉપર કરોડો ક્રાન્ક ખરચી મુદ્દમાં મુદ્દ રાત્રે બધાઓ આ પ્રમાણે મરણ પછી પછી તેણે શત્રુઓ ઉપર ફતેહ મેળવી, અને પ્રભાતે હાથમાં તે પોતાનું પાપતપ્ત હમેશને માટે સ્થાપિત કરી ગયો. અથાપિ સુધીદેશપરદેશનાં અનેક પ્રવાસીઓ તેની કબરને ભક્તિભાવથી વહન કરવા અને તેમાંથી પ્રેરણા મેળવવા આત્મા આવે છે અને ભવિષ્યમાં પણ આવા કરશે.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયે ચક્ર કચેરા

ઉત્તમ અને સસ્તા ગ્રંથો

અતિ ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો

ગ્રંથનું નામ	પૃષ્ઠ	કદ	કિંમત	મૂલ્ય	પાસ્ટેજ
શ્રીવાલ્મીકી રામાયણ-મોટા બે ભાગમાં...	૧૪૦૦...	૬ ૩/૪ X ૧૦	...૬)	૧૦	૧૦
મહાભારતનાં આદિ અને સલાપર્વ ...	૬૦૦...	"	...૨	૧૦	૧૦
શ્રીકૃષ્ણભોધ-નવી આવૃત્તિ...	૬૨૦...	૫ ૩/૪ X ૮	...૨૫	૧૦	૧૦
શ્રીકૃષ્ણનેશ્વરી ભગવદ્ગીતા-નવી આવૃત્તિ...	૧૨૦૦...	૫ ૩/૪ X ૮ ૩/૪	...૨૫	૧૦	૧૦
શ્રીમદ્ ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર	૧૨૦૦...	૮ X ૧૧	...૫)	૧૦	૧૦
શ્રીનૃસિંહજીનામૃત-નવે ભાગ બેગા...	૬૫૦...	૫ ૩/૪ X ૮	...૨૫	૧૦	૧૦
સ્વામી રામતીર્થ ગ્રંથ ૧ ભા. ૧ થી ૫...	૫૦૦...	૫ ૩/૪ X ૮	...૨)	૧૦	૧૦
" ગ્રંથ ૨ બે ભા. ૬ થી ૮...	૫૦૦...	૫ ૩/૪ X ૮	...૨)	૧૦	૧૦
" ગ્રંથ ૩ બે ભા. ૧૦-૧૧...	૫૦૦...	૫ ૩/૪ X ૮	...૨)	૧૦	૧૦
સ્વામી વિવેકાનંદ ગ્રંથ ૧ ભા. ૧-૨-૩...	૫૦૫...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
" ગ્રંથ ૨ બે ભા. ૪-૫ ...	૬૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
" ભાગ ૬ થી ૮ ને ભા. ...	૧૦૦૦...	૫ X ૬ ૩/૪	...૨)	૧૦	૧૦
" ભાગ ૬ ને ભા. ૧ થી ૫...	૭૫૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
" ભાગ ૧૦ ને ભા. ૧ થી ૫...	૩૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
શ્રીજીવનમંત્ર-નવી આવૃત્તિ	૨૦૦...	૫ X ૮	...૨૫	૧૦	૧૦

હિન્દુ અને ચેતના પ્રેરક પુસ્તકો

સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	૫ X ૮	...૨૫	૧૦	૧૦
સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦
સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦

વિવેક મંત્રાદિ હિન્દુ ધર્મ ગ્રંથો

સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	૫ X ૮	...૨૫	૧૦	૧૦
સ્વામી વિવેકાનંદ...	૫૦૦...	"	...૨૫	૧૦	૧૦

ઉત્તમ બોધદાયક જીવનચરિત્રો

કાલિન્દ ટોલરેન્સપુત્ર જીવનચરિત્ર	૬૨૦	પાના x ૮	૨૧૧	૦૬
સ્વામી નિવેદનદત્ત સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર	૭૪૦	૫ x ૬૧૧	૨૧૧	૦૬
જગતનો મહાન પુરુષ (મ૦ ગાંધીજી)	૩૫૦	"	૧)	૦૭

શ્રીઓ તથા પુરુષો માટે બોધમદ વાર્તાઓ

દુકી વાર્તાઓ બામ ૧, ૨, ૩, ૪ થોડા માસ પછી જપાઈ બહાર પડશે.				
દુકી વાર્તાઓ-મા ૫ મો-૨૮ વાતો	૩૦૪	૫ x ૬૧૧	૦૧૧	૦૭
દુકી વાર્તાઓ-મા ૬ થી-૨૭ વાતો	૩૬૦	"	૦૧૧	૦૭
દુકી વાર્તાઓ-મા ૭ મો અનેક વાતો	૩૫૦	"	૧૧	૦૭
દયાળુ માતા અને સુશુણી પુત્રી	૧૬૮	૪ x ૭૧	૦૧	૦૭

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સુશુણી બાળકો-૬૬ અરાજનેસા બનાવો	૧૨૮	૫ x ૭૧	૦૧	૦૭
બાળસુબોધ-વાર્તાઓએ ધાર્મિક શિક્ષણ	૧૧૨	"	૦૧૦	૦૭
બાળકોની વાતો-૨૬૬ વાતચીતરૂપે ૨૧ પાઠ	૬૬	૫ x ૬૧૧	૦૧	૦૭
દુ ખમા વિદ્યાસ્વાસ-સર્વોદ સાચા દર્શનો	૬૦	પાના x ૮	૦૧	૦૭

ભગવદ્ગીતા, ૫ અવતર ગીતા, ઈત્યાદિ

	ક- ઈંચ	સાદુપૂર્ણ	પાકુપૂર્ણ	પેા
ભગવદ્ગીતા-ગુજરાતી સરવ દીપ સહિત-	૩૧૫ x ૫૧	૦૧	૦૧	૦૭
" મરાઠી નુબોધ દીકા સહિત-		૦૧	૦૧	૦૭
" હિન્દી સરવ દીપ સહિત-		૦૧	૦૧	૦૭
ભગવદ્ગીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમા ગુદમા	"	૦૭		
" મધ્યમ અક્ષરમા		૦૧	૦૧	
" મોટા અક્ષરમા	૫૧ x ૭૧	૦૧	૦૧	
૫ અવતર ગીતા-મૂલમાત્ર-નાના અક્ષરમા	૩૧૫ x ૫૧	૦૧	૦૧	
" મધ્યમ અક્ષરમા		૦૧	૦૧	
" મોટા અક્ષરમા	૫૧ x ૭૧	૦૧	૧૦	

ગીતાનો ૧૮ મો અધ્યાય-ત્રણેર્ગની દરેકાઈ દીક્ષ સાથે ૦૧૦, ૧૦ નો ૩ ૦

જીવીઓ { ૧-ભગવાનની ૨-વ્યાસ તથા ગણેશની ૩-મહાદેવ સર્વદેવતાની દરેકનુક ૭ x ૧૦, મધ્ય ૦૭ પ્રત ૧૦ નો ૦૧

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમાવાદમાં-ત્રણદરવાળા બહાર નદીને ગરતે મેથન કોર્ટ પાસે.
 સુબર્ધ-દાલજાદેવી રોડ દનુમાન ગલીને નાકે દાલજાદેવીના મદિર સામેની દુકાન.

હવે પછી વહાર પડનારા ગ્રંથો

નીચલામાંના ધણાખરા ગ્રંથો ચાલુ તેમજ આવતા-૧૯૮૧ ના વર્ષમાં વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા તેમજ છુટા નીકળશે અને તરતમાં લેનારને કિફાયતે મળશે.

ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો-છપાય છે.
અંકિમનિબંધમાળા-ખાજી આવૃત્તિ.
રામતીર્થ-ભાગ ૧૨ થી ૧૪
મહાન અકબર
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ.
પઠિયારનાં સ્વર્ગનાં પુસ્તકો.
ટુકી વાતોના નહિ મળતા ભાગો.
ભારતના સંતપુરુષો

શ્રીગૌરંગ મહાપ્રભુનું મોટું ચરિત્ર
સંતવાણીસંગ્રહ-અનેક ભાગોમાં.
તુલસીકૃત રામાયણ-મૂળ તથા ટીકા.
રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ અને ભાગ
અખાની વાણી-છપાય છે.
યોગવાસિષ્ઠ અને ભાગ-નવી આવૃત્તિ.
ભગવતી ભાગવત-નવી આવૃત્તિ.
મહાભારતનાં અદ્યારે પર્વ

સંપૂર્ણ મહાભારત

આ ગ્રંથ કહાડવાની યોજના અગાઉ આ સંસ્થાએ પડંતી મૂકેલી, તે પાછી નવેસરથી શરૂ કરવાની તૈયારી ચાલે છે. ઈશ્વરેચ્છા તો આવતા વર્ષમાં તેની યોજના રજુ કરાશે અને બનતાં સુધી એકાદ વરસમાંજ આખો ગ્રંથ ૩૨૫માં અદ્યાર પડી જશે.

પુસ્તકો મંગાવનારને ખાસ સૂચના

૧-પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજીસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ પણ રૂ. ૧૦ સુધીનું રૂ. ૦૧ જુદું ભાગે છે. ૨-મુખ્યમાં પણ બહારગામનીજ (અમદાવાદથી સહજ વધુ) કિંમત લેવાતી હોવાથી બહારથી મંગાવનારે અમદાવાદજ લખવું. ૩-મંગાવેલામાંથી જે પુસ્તક ન આવે તે બદલાસ સમજવું. ૪-રૂ. ૧ થી ઓછાનાં પુસ્તકાદિ નોંધવેના વી. પી. થી ન માગતાં મ. ઓ. કે ટીકીટજ મોકલવી. ૫-પૂરું મૂલ્ય તથા વધારાના પેકીંગ ઈંચ બદલ ના પ્રથમથીજ મોકલીને દરેક રૂ. નાં સામટાં પુસ્તકાદિ રેલરસ્તે મંગાવનારને ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે. ૬-કમમાં કમ ૨૫ નાં પુસ્તકાદિ લેનારને કમીશન પણ મળશે. ૭-બહારનાં પુસ્તકો લાવીને મોકલાશે નહિ.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદમાં-ત્રણદરવાજા બહાર, નદીને રસ્તે, સેશન કોર્ટ પાસે.
સુખપ્રમાં-અલ્લાહેવી રોડ, હનુમાન ગલીને નાકે. કાલ્યાણેવીના મંદિર સામે.

વિવિધ વિષયનાં ઉત્તમ પુસ્તકો પૂરાં પાડનારી, આખા હિંદમાં
મર્ચથી સસ્તી અને ૧૪ વર્ષથી ૫૦૦૦ પ્રતમાં નીકળતી

વિવિધ ગ્રંથમાળા

આલુ ૧૯૮૦ ના વર્ષમાં ઈંગ્લેન્ડ પાસ્ટ ના કદનાં

૧૫૦૦ પૃષ્ઠ નાં ઉત્તમ પુસ્તકો રૂ ૪ માં અને

પાકાં પૂંઠાં સાથે ૫ માં અપાશે. ૫૦૦ માફ

આલુ ૧૯૮૦ ના પુસ્તકો—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦-૧૧, ૫૪ ૫૦૮,
તેજોહિયન બોનાપાર્ટનું વિસ્તૃત ચરિત્ર ૫૪ ૮૪૦, નીચું પુસ્તક ૫૫૫ સત્વર છપાશે.
'વિવિધ અથમાળા'ના રા ૧૯૮૧ ના પુસ્તકો—સ્વામી રામતીર્થ ભાગ
૧૦-૧૩ મે, સત્યાગ્રહ અને અસહકાર, ચોગી રામચરનુ આરોગ્યવિગેનું ઉત્તમ
પુસ્તક, કુછી વાતોનો નવો ભાગ દર્શાતસમઠ, નસિયન પીઝ મડળ, મત્ય નિનધા
વલિ અકિમ્મત ધર્મતત્ત્વ, સધુનેખસમઠ અમવાન દુદ્ધ ટામોરૂત ભાગતધર્મ,
મતવાણીમઠ, ભારતીયનીતિ કથાઓ, મુમસમાન મહાત્માઓ, શ્રીગૌરમ અમવાનનુ
વિસ્તૃત ચરિત્ર, સ્વામી વિવેકાનંદ ભા ૧૧ મે ઘાનયોગ એમથી તેમજ વધુ
પસંદની ભરી રહી તેમથી પણ નીકળશે

સૂચના ૧—ગમે તે મામમાં માદક મનારને પુસ્તકો આખા વર્ષનાં જ અપાઈ
સવાળમ પણ વર્ષનું જ લેવાય છે વર્ષ વીત્યા પછી તે વર્ષના સંદનું પો જુદું ચડે છે
૨—આ માળાના પુસ્તકો મદિને મદિને નહિ પણ વર્ષ દિવસમાં મોટાં
મોટાં ત્રણથી ચાર પુસ્તકો નીકળે છે, અને તે તૈયાર થતાં આસે તેમતેમ મોકલાય છે
૩—માળા છપરાંત બીજા પણ જે નાનામોટા મથો નીકરે છે, તેની ખબર
માળાના પુસ્તકોમાં છપાઈ તરતમાં લેનારને ખાસ કિંમતે અપાય છે

આગલાં વર્ષોના હજી મળતા સેટ

સવન ૧૯૭૬ ના ત્રણ પુસ્તક—(૫૪ ૧૫૦૦, માદા પુઠા સાથે રૂ ૨૨૫, પો ૦૧૧)
સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૬-૭ મે, ભાગ્યનાં સદાઓ કુછી વાતોઓ ભાગ ૬ શ્રી
સવન ૧૯૭૮ ના ત્રણ પુસ્તક—(૫૪ ૧૫૦૦, માદા પુઠા રૂ ૩૩૫ પો ૦૧૧)
કુછી વાતોઓ ભાગ ૭ કહિંટ ટોલ્ડોય સ્વામી વિવેકાનંદ ભાગ ૧૦ મે

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને
મુમ ૧૨

વિજ્ઞાન, શુદ્ધિ અને અનુભવનાં પુષ્કળ દર્શાંતો આપી ઋષિ-મુનિઓના ઉત્તમ
સિદ્ધાંતોને સચોટ રીતે સમજાવનાર, માનવહૃદયને અપૂર્વ જ્ઞાન,
હિસાહ અને મનોબળથી ભરપૂર બનાવી મૂકનાર,
તથા અનેક મનુષ્યોનાં જીવન પલટાવી નાખનાર

સ્વામી રામતીર્થ ના ઉપદેશ

ગ્રંથ ૧ જો-ભાગ ૧ થી ૫

કુલ પાના ૪૮નાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પૌ. ૦૮

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયોનાં નામ:-સ્વામીશ્રીનું જીવન ચરિત્ર, આત્મદૃષ્ટા,
પ્રભુચર્ય, નગદધર્મ, ભારતની જાવિખ્યાસ, દિવંતી જરૂરીઆતો, યતનું રહસ્ય, રાજ્યીય
ધર્મ, હિંદુધર્મનું રહસ્ય, સુધારક, પાપનું નિહાન, આપણું સત્યસ્વરૂપ, સત્યનો માર્ગ, ધર્મનું
હૃદયમિત્ર, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રભુવ, હૃદયસ્થ દરિ, સામાજિક
ની વિધિ, અનુભવ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ૬ થી ૯

કુલ પાના ૪૮ માં થોડા વખતમાં બહાર પડેલો.

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયો:-સર્વ હચ્છા પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ, વિષય
આધ્યાત્મિક મહેત, મોક્ષીમનો દંડ, જગત્ કાગરે અને શા માટે? હૃદય શી મિત્ર કહે
કર્યા? દુઃખમાંથી રક્ષાધર્મ, સુખનો મહેત, આર્વાવર્તની પ્રાચીન વિચારદૃષ્ટિ, અગા
દિવંતુ અજ્ઞા દિશાવર્તન દર્શક, સ્વામીશ્રીના વચના બે.અ. પૃષ્ઠ ૬૬

ગ્રંથ ૩ જો-ભાગ ૧૦-૧૧

કુલ પાના ૪૮નાં પૃષ્ઠ ૫૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પૌ. ૦૮

ગ્રંથ ૪ થો-ભાગ ૧૨ થી ૧૪

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિષયો:-સ્વામીશ્રીના જીવન ચરિત્ર, આત્મદૃષ્ટા,
પ્રભુચર્ય, નગદધર્મ, ભારતની જાવિખ્યાસ, દિવંતી જરૂરીઆતો, યતનું રહસ્ય, રાજ્યીય
ધર્મ, હિંદુધર્મનું રહસ્ય, સુધારક, પાપનું નિહાન, આપણું સત્યસ્વરૂપ, સત્યનો માર્ગ, ધર્મનું
હૃદયમિત્ર, માનસિક શક્તિઓ, સ્વર્ગનું રાજ્ય, પવિત્ર પ્રભુવ, હૃદયસ્થ દરિ, સામાજિક
ની વિધિ, અનુભવ, પ્રારબ્ધ અને પુરુષાર્થ, સર્વ ધર્મનું સમાધાન.

શ્રીરામકૃષ્ણ કથામૃત-વંતે ભાગ

અતેજા ! બાબા, કદ પામ્યા, પૃષ્ઠ ફગા મૂક્યું રૂના પાટ્ટેનાં બા-
સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજીના જન્મપ્રતિદિન મુન્દેર શ્રીગંગાપુર પરમ મન્દિર અદ્ભુત
પ્રભાતી જુદા જુદા ઇનામુએતલા વિદ્યાનો અધિની અતિસરજ અને બોધપ્રદ વાતચીતો,
તે દશમીયાન બપોરમાં બેનોદ દરોડો, મનુષ્યના અમરકારક બાબો, તથા, વખતે
વખત તેમજ કમ આવકો જાનમગાધિઓનું અભેદુગ વર્ણ ! આ મધમા છે
યોગની સહી પણ ! કરી ગળવા પાડા જીવ મુખ દશો પ્રાપ્ત થયેના આ પગ
પૂજ્ય મગ મના કથોમાં ને ઉપદેશમૃત, શ્રીકાશ અને અસર રહેતાં છે, તે
વધિકથીજ સમજાવ તેમ છે આમાની ધારીક બાબતોના નામ-પુરતકો
વિદ્યા પણ નાન થઈ કો ? જાતી કાળ ? અતની કોણ ? પ્રતિમાપૂજન
કેવી જાવનાથી કેવું જેમણે ? શુ શ્રીએતો ઈશ્વરમાં ચિત્ત પડેવાય ? વિદ્યા
કાશ નિદા મરકી કરે ત્યારે શુ કરવું ? કુદ મોક ઇત કરવા આવે તો શુ કરવું ?
માર પ્રમારના જીવ મસારીમાં મુખિતો ઉપાય મહાનુ માદાત્ય સતમ ગનું બ્યમન
ત્રિદેવતાત્મક પ્રાણિ પ્રમાણે જીવજાતમક બક્ષિ, સરીરત્યાગ કે આત્મકત્યા ? શુર કોણ ?
સવિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ મગધિ નિષ્કામ કર્મ અને કર્મત્યાગ ભગવત્સેવા અને
કુદબંધવા ત્રણ જાનના આચાર્ય પાતાપાત્રનો વિચાર ખિસ્તીધર્મ અને પાપનો
સિદ્ધાંત. માનોન્માદ અને જીવ-મુખિ અમલદારી અને અદકાર. યોગ અને ભોગ
ત્યાગની પરાકાષ્ઠા અને માયો સન્મામ અનતનુ દર્શન રામાનુજ અને વિશિષ્ટાદિત
ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને દુનિયાદારી કામો અદકાર અને પાકો અદકાર સાચી ભક્તિ અને
દેખાવાની ભક્તિ ખરે દરિદ્રી કોણ ? દરિદ્રીની કથા અને જાવસમાધિ ગુરૂપા અને
અસપદાન સસાગનું રામનાણુ જોઈથ ગુરુપણુ અને નીચતા ગૌરંગપ્રભુનું દર્શન.
મહાનુ જામ જમમતનું ચરિત જનકે શુદેવ નરેન્દ્ર અને વામાચાર જટિલ છે
કથાની વાત અનાદન શુભ મિદિ અને અદકાર નાટકશાળામાં સમાવિ ધીગોગગનો
પ્રેમોન્માદ સ્વપગ પ્રમ સી ગીને ગખના ? માતાના પ્રેમ ની વાનો સાધકે સ્ત્રી પ્રતિ
કેમ વર્તવું ? દેવો મોધુગણી નાત ઈશ્વરપ્રાપ્તિ એજ ખરીચાતુગી પૈમાનો અંતર્યામી
અને મિદિતા ઉપોગ કર્મ મધ ૧૬ અમોધ જોઈથ ખગ વે જીવ કોણ ? પ્રનુને
જાણો એટલ મધુ ત્યાઈ રહેશે જુવાનીમાજ તવામૈગમની જરૂર મસારી અને
પ્રભુપ્રમી નવના બ કોકો સવામાં પણ કુચની ? માધના અને મદાતકાર
વિગે શુભ વાતચીત પરમહસેવના અદ્ભુત અનુભવો ઈશ્વર જોડાવ્યા પછીજ
સસારમાં નવન કર્મ ઈશ્વરી આનંદ અને સસારમુખ વચ્ચે નાકાવત
સન્નુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય-અમદાવાદ અને મુબઇ.

સ્વામીવિવેકાનંદના સદુપદેશ

ગ્રંથ ૧ લો-ભાગ પહેલો, વીજો અને ત્રીજો

ઈંચ પાાટનાં પૃષ્ઠ ૫૭૫, મૂલ્ય રા પો. ૦૮=

આમાંના કેટલાક વિષયો:—ધર્મ એટલે શું? વેદાન્ત અને સુધારો. આર્યતત્ત્વજ્ઞાનની પગથિયાં. અનુભવનો માર્ગ. અમેરિકાની સર્વધર્મપરિષદમાં વ્યાખ્યાન. ભારતમાં મળેલાં અનેક માનપત્રો અને તેના બોધપ્રદ ઉત્તરો. ઈંગ્લેન્ડ તથા અમેરિકાની સરખામણી. ભારતની જડતાનું કારણ—આત્મા પ્રતિ અવિશ્વાસ. તમારામાં અનંત સામર્થ્ય છે. મહાભારતના કૃષ્ણની પૂજા. પ્રાચીન સભ્યતાની વિશેષતા. ધાર્મિક ઉત્સવોની આવશ્યકતા. સ્ત્રીકળવણીની રૂપરેખા. સંઘશક્તિ એજ મહાશક્તિ. સંકલ્પસિદ્ધ ઋષિઓનું સામર્થ્ય. અવતારી પુરુષોનો અનુભવ. સેવાધર્મની ઉત્તમતા. બોગ અને યોગ સાથે બંનેજ નહિ. સંન્યાસ-મહિમા અને કર્તવ્ય. અમેરિકાની વિજયકથા. સદ્ગત મનનું સામર્થ્ય. પાદરીઓનો ઉપદ્રવ. પ્રેત્યોનિતું અસ્તિત્વ. એક પ્રેતાત્માનો ઉદ્ધાર. ડાર્વીનનો સિદ્ધાન્ત. શક્તિ ખીસવવાનો માર્ગ. ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર કેમ બનાવ? મનને વશીભૂત કરવાનો માર્ગ.

ગ્રંથ ૨ જો-ભાગ ચોથો અને પાંચમો

ઈંચ પાાટનાં પૃષ્ઠ ૬૦૦, મૂલ્ય રૂ ૨ા પો. ૦૮=

આમાંના કેટલાક વિષયો:—વેદાન્તનું મહાન કાર્ય. મારા યુદ્ધની વ્યૂહરચના. ભરતખંડના મહાન પુરુષો. ભરતખંડનું ભવિષ્ય. હિંદુધર્મનાં સામાન્ય મૂળતત્ત્વો. મન્યાસનો આદર્શ અને તેનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ. હું શું શીખ્યો છું? વર્તમાન હિંદના મહાન પ્રશ્નનું નિરાકરણ. પહોંચારી બાબાનું જ્ઞાન. પરોપકાર કર્મબંધનને તોડી શકે છે. પરોપકાર પોતાના કલ્યાણમાટેજ કરવાનો છે. કર્મયોગનો આદર્શ.

ભાગ છઠ્ઠો તથા સાતમો

ઈંચ ૫૫૬નાં પૃષ્ઠ ૪૨૦, મૂલ્ય રૂ ૧) પો. ૦)≡

આ ગ્રંથમાં સ્વામીજીના પત્રો, અનેકો સાથેનાં સંલાપણો, સુવાકાતો, તથા સંવાદોના રૂપમાં અનેક બોધપ્રદ વિષયો સમાયલા છે. જેમકે:—બાળકમાં જન્મથી જોડેલો પાપથી આવે છે? મૃત્યુ પછીની દશા. બાળલગ્નનિષેધ. દુષ્ટાઓનો ગહન સવાસ. સ્વત્માર્પણ કરનારા કાર્યકર્તાઓ. દરેક જણુ વિવેકાનંદ થઈ શકે. અખંડ પ્રજ્ઞા અર્થે અજ્ઞાનની ચાવી. પૂર્વ જન્મોનું જ્ઞાન. ગુરુકુલની પ્રાચીન પ્રથા. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની અગત્યની વાર્તા. ત્યાગીઓના હાથનેલું શિક્ષણ. પાક્ય પુરતો કેવી રીતે તૈયાર કરવા? જનપાનની મદદતાનું રહસ્ય. અધિકારીવાદના અનર્થો.

માગ આઠમો

છંદ્ય પચદાશાનાં પૃષ્ઠ ૫૮૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પૌ ૦।

આમાના કેટલાક વિષયો - પૂર્વ અને પશ્ચિમ ભક્તિયોગ, ભક્તિ અને મૂર્તિપૂજા, વૈદિક ધર્મના આદર્શો, ધિયોસોશીયલ વિચારો, જડભગતની વાર્તા પ્રદાદની વાર્તા, જગતના મહાન આચાર્યો

માગ ૯ મો-સંપૂર્ણ જીવનચરિત્ર

છંદ્ય પચદાશાના પૃષ્ઠ ૭૪૦, મૂલ્ય રૂ ૨) પાકુ રા પૌ ૦।

અનેક પ્રયોને આધારે લખાયેલા આ ચરિત્રમાં સ્વામીજીના જીવનની તમામ જાણુવા જેવી ખામતો મમાપ જનક છે કેટલાક ખાખતોના નામ - કુલશાન્ત ખાલ્યા વરદા અને વિદ્યાર્થી અવસ્થા આવી પડેલી વિપતિઓ જાન્ય થયેલી સત્યની મિથાસા શ્રીરામકૃષ્ણ ૫ મહામ સાથે સમાગમ માધક દસા નિર્વિકલ્પ સમાધિ, દિમાલયમાં અને દેશના જૂદા જૂદા ભાગોમાં પ્રવાસી સાધુ તરીકેનું જીવન અમેરિકાની પ્રવાસ અને મુશ્કેલીઓ, સર્વધર્મપરિપક્વતા મર્વોપરિ ધર્મવખ્યા અને વેદાન્તના અદ્ભુત ઉપદેશક બેટર મઠ અને રામકૃષ્ણ મિશનની સ્થાપના ભગિની નિવેદિના વગેરે માધેની અર્ચાઓ, મરકી કુશળ વગેરે પ્રમતોમાં તેમની સેવાઓ, અનાયાત્રમે સેવાપ્રમે વગેરની સ્થાપના ફરીથી અમેરિકા જનુ બેટર મઠમાં જીવન મહામમાધિ ઉપસદાર

માગ ૧૦ મો-રાજયોગ

છંદ્ય પચદાશાના પૃષ્ઠ ૩૦૦, મૂલ્ય રૂ ૧) પાકુ ૧। પૌ ૦)જ

આમાં સ્વામીજીનાં રાજયોગ ઉપરના આઠ મહત્વપૂર્ણ ભાગજો ઉપરાંત યોગદર્શનનાં તમામ મૂળ સૂત્રો તેના અર્થ તેમજ વિવેચન માધે આપેલા છે યોગશાસ્ત્રને સમતા અનેક દસ્ય તથા ખુલાખાઓ આમાં આવી જનક છે

માગ ૧૧-૧૨-૧૩ તથા ૧૪

આ ભાગો ૬૨ પછી વિવિધમથમાગાદારા નીકળશે અને તેમાં સ્વામી વિવેક નદજીનો ટાનખાંસ તથા બીજા બાકી રહેલા વિષયો આગળ

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય { અમદાવાદ અને મુબમ ૨

યુગધર્મ

દર પૃથ્વીમાંજો બહાર પડે છે; તંત્રી:ડા. સુમન્ત મહેતા
રાજનીતિ અને અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ અને સમાજશાસ્ત્ર, આરોગ્ય અને કૃષિવિજ્ઞાન,
સંસ્કૃતિ અને જીવનચરિત્ર વગેરે અનેક વિષયોની ચર્ચા ઉપરાંત પુસ્તકપરિચય,
જ્ઞાનગોચરી, નોંધ ધર્મ પ્રકટ કરતું ગુજરાતી ભાષાનું પ્રથમ પંક્તિનું માસિક.
વાર્ષિક લવાજમ: રૂ. ૬-૦-૦; પરદેશના રૂ. ૭-૮-૦. ગ્રાહક થવા માટે
લખો યુગધર્મ કાર્યાલય, રાયખડ, અમદાવાદ.

યુગધર્મ કાર્યાલયનાં પુસ્તકો

અસહકાર: મહાત્મા ગાંધીજીના લેખો વિનંતો સંગ્રહ રૂ. ૨-૮-૦
ખેડાની લડત: લેખક : શરદલાલ દ્વારકાદાસ પરીખ રૂ. ૧-૮-૦
અપારણ્યમાં મહાત્માગાંધીજી:લેખક:બાબુ રાજેન્દ્રપ્રસાદ ૧-૮-૦
કાળા પાણીની કથા : લેખક:શ્રી. બારીન્દ્રકુમાર ઘોષ વિ.રૂ. ૧-૪-૦
સુકુલ : (ખીજ આવૃત્તિ) : બાળકોની વાર્તાઓ રૂ. ૦-૧૨-૦
રાષ્ટ્રગીતા: (ત્રીજી આવૃત્તિ):સંગ્રહકર્તા: ઇન્દુલાલ યાત્રિકર. ૦-૧૨-૦
કારાવાસની કહાણી : લેખક : શ્રી અરવિંદ ઘોષ રૂ. ૦-૧૨-૦
આટલું તો જાણ્યો: લેખક : નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ રૂ. ૦-૬-૦
કોરીઆની લડત : લેખક : નંદલાલ મણિલાલ શાહ રૂ. ૦-૩-૦
અનંતા : લેખક : આરણ્યક રૂ. ૦-૮-૦

લખો : નવજીવન પ્રકાશન મંદિર-અમદાવાદ

ખીડી પીનારાઓ સાવધાન!

વિદ્વાન એમ. ડી. ડાક્ટરે ખીડી પીનારા તથા ખીડી નહિ પીનારાનાં ફેફસાં તપાસ્યાં. પરીક્ષાતું પરિણામ એ આવ્યું જે ખીડી પીનારાનાં લગભગ બધાનાં ફેફસાંમાં ઉપદ્રવ જોવામાં આવે છે; જ્યારે ખીડી નહિ પીનારામાં માત્ર સેકડે સત્તાવીશ માણુ સોના ફેફસાંમાં ઉપદ્રવ માલુમ પડે છે. આ ઉપદ્રવને લીધે “ક્ષય”ના જંતુઓ તરતજ ઘર ધાલી કરી જાય છે, અને નખળાં ફેફસાવાળા ઉપર હલો કરે છે. તેથીજ ખીડી પીનારાઓને ક્ષય સાધારણ રીતે વધારે થાય છે. ખીડી પીનારાઓ અને તમાકુના ગુલામો આ ઉપરથી કાંઈ ધડા લેશે કે પોતાનો ઇસ્ક માણ્યાજ કરશે ?

મહારાજ શ્રીનથુરામ શર્માકૃત પુસ્તકો

વદાન. સૌન પદ્ય પૂના ૧ ૩-૮-૦ વેલન દર્શન કામ પૂના ૧ ૩-૦-૦
 યાસકાગ્યાપના કાદાદય ૨. નો ૧ ૧-૮-૦ શીર્ષાગ્ન નરયન ૧ ૧-૦-૦
 ૭-૫-૦ મિત્ર ૧ ૧-૪-૦ મદુપદેશ દિવાકર પ્રથમ ગિજ્જ ૦-૧૩-૦ મદુપદેશ
 દિવાકર દ્વિતીય ગિજ્જ ૦-૧૩-૦ એ પદેશ દિવાકર તૃતીય ગિજ્જ ૦-૧૨-૦ મ. પદેશ
 દિવાકર ચતુર્થ ગિજ્જ ૧ ૧-૩-૦ ઉપદેશ મથાવલ અક ૧ થી ૧૦ મધી ૨ ૦-૪-૦
 ઉપદેશ મથાવલ અક ૧ થી ૧૦ મધી ૨ ૦-૪-૦
 ૩૫ મધી ૦-૮-૦ મુખોપ કલપના ૧ ૦-૬-૦ રામ પચામ્પયા પામ પૂના ૧
 ૦-૭-૦ નામ પચામ્પયા કયા પૂના ૧ ૦-૫-૦ રિગોદમાગા ૧ ૦-૫-૦
 નાયકામ ૧ ૦-૫-૦ મનુષ્ય મિત્ર ૧ ૦-૪-૦ સદુપદેશમાગા ૧ ૦-૩-૦ પ્રમો-
 લગરૂપે વિવિધ ઉપદેશ ૧ ૦-૧-૦ પત્ર કામ મજ્જી ૧ ૦-૧-૦ મદામ નમા
 લિકા ૧ ૦-૩-૦ નાય સ્વરોધ ૧ ૦-૨-૦ મદ્યમાન પુગ્ગ મુકન, ને હસાવાત્મ
 ૦-૪-૦ સુનિચાર અલિકા ૦-૨-૦ શીર્ષાગ્ન વિસ્તાર ૦-૨-૦ શીર્ષાગ્ન
 પદ ૧ ૦-૩-૦ મદુપદેશક પદો ૧ ૦-૧-૦ સ્વાભાવિક પ્રમ ૧ ૦-૨-૦ મના
 તન મુર્ખની મજ્જા ૩ ૦-૧-૦ શીર્ષાગ્ન ૧ ૦-૦-૦ વરાગ્ન મુખા. ૨ ૧ ૦-૧-૦
 અભિપ્રાય ૧ ૦-૦-૦ યોગ પ્રમાણ ૦-૩-૦ ડિતી વાળીનું સ્પષ્ટીકરણ ૧
 ૦-૧-૦ પગમપ બોધિની ૧ ૦-૧૪-૦ વલુવેદીય આદ્યનિ ૧ પ્ર. ૨ ૦-૬-૦
 મધ્યાનો વેદાંતાનુમાર વિચાર ૧ ૦-૧-૦ યોગ દૈસ્તુમ ૧-૧-૦ પચરતન ગીતા
 ૧ ૧-૮-૦ રહસ્યદીપિકા ગીતાવાગા ધીમ. ભગવ. ગીતા ૧ ૩-૮-૦
 ઉપરના મથો નીચે લખેલ ૧ મેથી પિ પિ થી વા રોકડા મુ. થયી મળી ચક્રો
 નિબુનન નિબુનન હવે બપરથાપડ આનંદાશ્રમ છીવખા (કાનિયાવાડ)

મહા એ શુ ખોરાક છે ?

આદ્ય જોગક છે કે કેમ આ ગામત યજ્ઞ ડોક્ટરો પ્રયોજો કર્યાજ કરે છે
 સગર ગ બધા એકજ મત થયા છે કે આદ્યને જોરાક કહેવો તે નૃપાંધ છે માન
 આદ્યની માથે ખા. અને કુધ લેવામા આવ છે તે જોરાક રૂપ છે ખરા આદ્ય તો
 માણસના શરીરને અસમ્મિ નાવવાવાળી ચીજ છે જ્યારે કાર્ષ્ણ્ય કારણે શરીર
 રાકી જાય છે અને રત કરે છે કે તુમમ મરનો નહિ ત્યારે આ યાકેલ માણુમ
 આદ્યનો પ્યાના લઈ ને પેટમા નાખે આ ને રહે છે કે રસ્તો ખુનો છે
 મામગ અસાવ આ પ્રમાણે યાકેલ માણુસ ઉત્તર નિરુદ્ધ જઈ કામ ચરે કરે
 રિધ્યામ એ આવે છે કે યાક વિશેષ લાગતો જાય છે અને ઉલ્ટે દાંડીઆ ભાગી
 ય છે આદ્યના ગોખીનો સમજ આદ્યો બદને હાસ પીવાનું કરે તો જરૂર દાંડીઆ ભાગી
 માર જગ આન આદ્ય પીવાથી તો દાંડીઆ મળી જનાનાજ પ્રત્યુએ આખ આપી છે
 ઉપયોગ કરીને વેનારને માટે ફુનીયામા લખના જોગ મનતા નથી અધાને માટે તો
 ને મોટી ખાઈ જોદી રાખી છે અને આનીને તેમા પડે

સેલાઈથી તુટતી તીન્નેરીઓ

એક મહત્વના અંગ્રેજી કંપની વડાના દિવાનની દુકાનની તીન્નેરી બાંધ
કેર હાથિયારખામ ચોરોએ તોડી નાખી રૂ. ૧૫૦૦ નો અંગ્રેજી કાઢી ગયા હતા.
તેથી પછી અંગ્રેજી કંપની શેક ગોદરેજની તીન્નેરી ખરીદ કરી, પણ મહોના ઉપર
“પીટી” ર હાથિયારખામ ચોરો દુકાનમાં ગેસ અને ગોદરેજની તીન્નેરી તોડવાનું એક
મગન કમું પણ ખાલી માથે પાળ્ય ગયા.

**ફાયરમુકુ કરવા માટે જે જે વસ્તુઓ ગોદરેજ વાપરે
છે તેથી બીજાઓ વાપરતા નથી.**

મુળ્ય જેટલા મારકીટની આગમાં એ દુકાનમાં એ એ તીન્નેરી બેઝાબેઝ
હતી, અનેક ગોદરેજની અને અનેક બાણીતા વિલાયતી મેકેગેની હતી. અને દેકાએ
ગોદરેજની તીન્નેરીમાં સર્વ સલામત હતું અને વિલાયતીમાં બળી ગયું હતું.

ચોર અને ઘરફાડુથી બચાવનારી સ્ટીલની પેટી.

પોતાનો જોખમ સાચવવા માટે જેઓ તીન્નેરી ખરીદી શકે નહિ તેઓ
માટે ગોદરેજ એક નવી જાતની બહુ મજબૂત સ્ટીલની પેટી બનાવવા માંડી છે.
એ પેટીઓ મેજ અથવા કપાટની સાથે જડી શકતી હોવાથી ચોર ઉપાડી જઈ
શકતો નથી. વકરો રાખવા દુકાનદારો એ પેટીઓ બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજનું કારખાનું—ગેસ કંપની પાસે, પરેલ, મુંબઈ.

ગોદરેજનો કપડાં ધોવાનો સાબુ.

બહુ લાંબા અનુભવ પછી ગોદરેજે આ સાબુ બનાવવા માંડ્યો છે. કિંમત
માં સસ્તો હોવા સાથે સારા વિલાયતી સાબુના જેવો છે કે નહિ તેની સમજ
વાપરવાથી પડશે. દરેક બાણીતા દુકાનદારોને ત્યાં મળશે.

ગોદરેજનું ઘર રંગવાનું બેલ તેલ.

આમાં ઘાસતેલ યા બીજું કંઈ પણ ભેળવવામાં આવતું નથી. એ તેલ દરેક
બાબતમાં ઉંચામાં ઉંચા વિલાયતી તેલની બરાબર ઉતરે છે. છતાં કિંમતમાં વિલા-
યતીથી ૨૦ ટકા કમી હોય છે. મોટા કંટ્રાક્ટરો અને ઇન્જનેરો બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજ આઇલ એન્ડ સોંપ કું સુરતી મોહોલ્લા, ડાંગન રોડ, મુંબઈ.

